

અનુક્રમણિકા

૧ ધણ અને એરણ...	આચાર્ય રજનીશંક
૨ પરિભ્રમણ...	'આશુ' નોપ'
૩ શુદ્ધ વિવેક...	કેદારનાથજી
૬ શા માટે આંધ્ર છે...	અકનની રાજગોપાલાચાર્ય
૧૦ નવી દૃષ્ટિ...	... ..
૧૧ સાધકની મુર...	હિરેન્દ્ર પટ્ટા
૧૪ સુખી લગ્ન...	... ..
૧૫ જા, મીઠી ચીતરી આવ...	સાલિભાઈ આચાર્ય
૧૭ તથાગતને ચરણે...	દેવેન્દ્રકુમાર કા પંડિત
૨૧ આચાર્ય રજનીશંકના અસ્તંગમાં...	કાલિદેવી
૨૪ ગુમારાની સંજ્ઞા...	કાલિદાસ પ્રમુખતિ 'ચિનાક'
૨૫ મારી અને દુહા...	ડાહ્યાલાલ અ બ્રહ્મચર્ય
૨૭ એને મરવા ન દેવાય...	જયંતિલાલ માલધારી
૩૦, અવસોકન...	'શિશુ'

મુદ્રાપટ્ટા -

(માહકોને)

કદ માસની વારમી તારીએ જ. પ્રસિદ્ધ યાજ છે

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તે પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જણાવવું. અંક શિલિમાં લેશે તે પ્રાપ્તિ થાય.

જમી તે પ્રદિને આદ્ય વર્ષ સમાપ્ત છે

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ યાજ પ્રિયારો. જે તે લેખકોના છે અંકમાં તે વિચારોમાં સમત છે જ તેમ માનવ નહિ

(લેખકોને)

'વૃષ્ટવર્ષ'માં સંસ્કૃતિ, કલા શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લેખો લેવામાં આવે છે.

અખાલ્સ સાહ્ય, ઓલિક, તાન્દ્રા દોન એવી અપેક્ષા રહે છે કાચળની એક બાજુ શાહીથી લખવું.

પ્રસિદ્ધ લેખકો સામગ્રીની ઓફીસમાં સારી અંક અને યોગ્ય પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ પછી પ્રાપ્તિ થાય છે.

લેખકોના

દેશમાં (વરસનું) ૮ રૂપિયા

પરદેશમાં સોળ શિલિંગ

"વૃષ્ટવર્ષ" નો

૨, રામકૃષ્ણજીવન

સામકોલ-૨

પ્રકાશક, મુદ્રક, માલિક : ધીરેન ગાધી : સંપાદક નતીન ગાધી. ૨, ગાયકુળનગર, રાજકોટ-૨
મુદ્રણ-પ્રકાશન સ્થાન : સુરેષ મુદ્રિકા, રૂપસકોશ રોડ, રાજકોટ

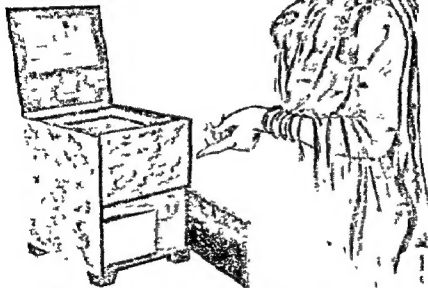
A. E. C. એ બનાવેલી મુંદર અને મુગોભિત

નવજીવન
દળવાની ઘંટી

દેખો છો કે છતાં ઘરઘરેથી દળવાની ઘંટી

વાવવાવાવ

આપણા આજીવનમાં રહેલાં
મોજિલ તાપોને ધક્કાથી
સામે દેવો.

એનિસચાર ઇન્ડિયન બુક્ ટ્રસ્ટ રીટર્ડ

મહાદેવ ભગર • ગિરિભાસ
મુંબઈ

નીચેના સ્થળોએ ચાલુ બેવા મળશે.

- * ઇલાહાટ એન્ગ્રનિયરીંગ કંપની, ગેરફાઈ સિનેમા પાસે, રાજકોટ
- * વૈષ્ણવજન કાર્યાલય, ૨, રામકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨
- * જી. એમ વિઝયુઅલ આર્ટ્, આદિત્ય મુદ્રણાલય, રાયખડ, અમદાવાદ-૧
- * સુનીલાલ એચ. પંચાલ, હનુમાન બાગ, મલાડ, નરસીંગ લેન, મુંબઈ-૬૪ N B
- * દયારામભાઈ પી. મિશ્રી, ભોમ્બે હાઉસીંગ કોલોની, બીલડીંગ નં ૪૦,
ફ્લેમ નં ૨૬૦૮, કાલા ચોડી, પદેલ ટેન્ક રોડ, મુંબઈ-૩૩ B R

જલનાથ

સાગર ખેડુઓનો રખેવાળ

શ્રી રત્નાકર સાગરની મહેર હોજો

દરિયારેવ જલનાથ વહાણપટ્ટીઓનું અહોનિશ બંધન કરે છે. વિજાનની ઈચ્છી શોધને આપરે બંધાયેલા સિંધિયાના આધુનિક અને પાલાલી જહાજો મુસાફરોની સંપૂર્ણ સવામતી, મુખ અને સગવડ સાચવે છે. આરતમા કોઈથી ભેટો સિંધિયાને વેપારી નૌકાપાલે દેશનું કાકાનું અને દરિયાપરના દેશે કાચેના આપણા વ્યાપારનું મહત્વનું અમ છે.

સિંધિયાના જહાજો સમુદ્રી આવરવડતાઓ પૂરી પારે છે

ધી સિંધિયા સ્કીમ નેવીગેશન કંપની લિમિટેડ, સિંધિયા હાઇવે પોર્ટ, મુમ્બઈ ૬

3 STA 5-55N 2 QU

આપની ખચત કયા જમા રાખશે ?

જામનગર જિલ્લા સહકારી બેંક લિ.માં

- રાખવાથી આપને વધુ વ્યાજ મળશે
- અને દેશના ખેત ઉત્પાદનમાં વધારો
- કરવામાં આપની થાપણ ઉપયોગી થશે

હેઠ ઝોડીસ

મનમોહન મારકેટ જામનગર

શાખાઓ

લાવપુર, લાણુવડ, જામજોધપુર, બોડિયા, દોરકા, જામખ લાગિયા
કદપાણુપુર, કાલાવડ, ઘોળ, અને અલિયાખાડા.

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લી૦

૪૮૯, આશ્રમ રોડ, નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૬.

તા. ૩૧-૧-૬૭ સુધીની માહિતી દર્શાવનાં આંકડા.

	કરોડ-તાબ
૧. અધિકૃત અને બહાર પાડવામાં આવેલ શેર બટોળા	રૂા. ૦૫-૦૦
૨. ભરપાઇ થયેલ શેર બટોળા	રૂા. ૦૩-૫૪
૩. રીઝર્વ ફંડ અને અન્ય બટોળા	રૂા. ૦૮-૭૫
૪. કુલ ખીરાણુ	રૂા. ૫૦-૭૬
૫. લીએન્ચર્સ દ્વારા ઉભું કરવામાં આવેલ ફંડઝ	રૂા. ૪૨-૭૭

આમ બચતના ફાંકાણના કાર્યને વેગ આપવાના હેતુથી-બેંકોતોને બચત તરફ વાળવા બેંકે આઠ વર્ષથી મામ લીએન્ચર્સ (ફરલ લીએન્ચર્સ) ની યોજના હાથ ધરેલ છે. જેમાં વ્યક્તિગત ફાંકાણો થઈ શકે છે. આ મામ લીએન્ચર્સની રાત્ર્ય સરકારશ્રીની બાંહેધરી ધરાવે છે અને તે એપ્રુવડ અને ટ્રસ્ટી મીકયુરીટીઝ તરીકે ગણાય છે.

બેંક બોલો રહિતની જમીનની જમીનગીરી પર ફક્ત બેંકો વિષયક લાંબાગાળાનું ખીરાણુ કરે છે.

સને ૧૯૬૫-૬૬થી બેંકે ખાસ યોજના દ્વારા ગુજરાત રાત્ર્યના સાગર કાંઠે નાજિયેરીનું વાવેતર વિકસાવવા માટે બેંકોતોને લોન આપવાનું શરૂ કરેલ છે. તે ઉપરાંત આ બેંકમાંથી રાત્ર્યમાં કુળજાડના બગીચા બનાવવા અને ડ્રાઇનું વાવેતર કરવા માટે પણ બેંકોતોને લાંબા ગાળાનું ખીરાણુ મળી શકે છે.

વિશેષ માહિતી માટે બેંકની ૧૬૬ પેડી ગમે તે શાખાનો અથવા અમદાવાદ રાત્ર્યકાંટ હથેરીનો સંપર્ક સાધો અથવા લખો.

મગનભાઈ ર. પટેલ
ઉપમુખ્ય.ઉચ્ચસહાઈ ડી. ત્રિવેદી
આઈ. એ. એસ. સીસપર્ડ
મેનેજિંગ ડીરેક્ટર.ઉચ્ચસહાઈગિણી
યુવરાજ સાહેબ
આઈ. પોરબંદર
અમુખ.

° મનમના માણાંની° માયાનગરીમાં....

માયાનગરીના જાદુઈ દુનિયામાં આનંદથી ખેલે છે આ નાનાં બાળકો! એમને શિરે કોઈ ચિંતા નથી! બાળપણની બેક્રિકરાઈના મુગ્ધ દિવસો છે આ. પરંતુ આ બાળકો ઝડપથી મોટાં થઈ જાય છે ને પછી તો નિશાળ, કોલેજ... લભ... અને તેમનાં પોતાનાં બાળકો! તે દિવસની નાણાંની જરૂરત માટે આજે જ બચત કરવા માડો...

વધુ સુખમય જીવન માટે દેના બેંકમાં બચત કરો

દેના બેંક

બચત ખાતું - વ્યાજ ૪%

સગીર બચત યોજના - વ્યાજ ૪%

રિકરિંગ ડિપોઝિટ - ચાલુકાળા ૫૩% થી ૬૬%

દેના બેંક લિમિટેડ

રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ: રેવારણ નાનલ ગિરિધર, ૧૪, હોનિયેન રોડ, સુભર્ષ-૮

• મવીલ્લેથ્રેડ વ ઓધી એનલિન ડિરેક્ટર

ઘણ અને એરણ

આચાર્ય રમનીશભ

જેનામાં સહનશીલતા નથી એ ભેદભેતામાં ભાંગી પડે છે અને જેણે સહન-શીલતાનું બખતર ઝોરી લીધું છે એને જીવનમાં પ્રત્યેક ક્ષણે આવી પડતા ગમે તેવા આક્રમક ધા ભાંગી શકતા નથી બદલે એને વધુને વધુ મજબુત બનાવતાં જાય છે.

સાંભળેલી એક વાત છે :

એક વખત એક માણસ ઠોઠ એક લુહારની ઠોઠ પાસેથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. એણે એરણ ઉપર ધડાધડ પડતા ઘણના ઘાને અવાજ સાંભળીને ઠોઠમાં ડોકિયું કર્યું. એણે ભેટું તો ઠોઠના એક ખુણામાં ભાંગ્યા તૂટ્યા ઘણનો ઢગલો પડ્યો હતો.

તેણે માણસે લુહારને પૂછ્યું : ‘આટલા બધા ઘણ આ ગતિ પામ્યા ! તો એને માટે એરણ ટેકલી ખપ લાગી ?’

લુહાર હસ્યો અને પછી જવાબો : ‘એક જ, મિત્ર ! કેવળ એક જ, સેંકડો ઘણ ભાંગવા માટે એક જ એરણ પુરતી છે, કારણ કે ઘણ માં ઝીલી જાય છે. એરણ ધા ઝીલી જાય છે.’

સાચી વાત એ છે કે જીવનમાં આવી પડતા પ્રત્યેક ઘાને ધીરજ અને સ્વસ્થતાથી જો ઝીલી જાય છે એજ અંતે જીતી જાય છે એરણ ઉપર પડતા ઘાની માફક એના જીવનમાં પણ યોગેરથી પડતા આક્રમક ઘાની ધડાધડી તો ખૂબ સંભળાય છે પણ અંતે ધા ઝીંકનાર ઘણ ભાંગી પડે છે અને ધા ઝીલી જાયનાર એરણ સુરક્ષિત જળવાઈ રહે છે.

‘ પરિભ્રમણ ’

‘ આશુતોષ ’

ભયજનક આંક

ભારતની વસતીનો આંક ૫૦ કરોડ વટાવી ગયો છે અને આ ભયજનક વૈભા તરફ રાષ્ટ્રપતિએ દેશનું ધ્યાન દેવું છે વસ્તીવધારા માટે આપણે સરકારને બાબરો જ દેખાત હરવી સજાએ એ જવાબદારી પ્રજાની પોતાની છે મૃત્યુ કરતા જન્મનું પ્રમાણ વિશેષ રહેવાનું જ; કુટુંબ નિર્માણની ગમે તેવી ચોજના અમરના મૂકાય તે પણ વસતિ ૫૦ કરોડથી નીચે ને ન જ આવી શકે બદલે પ્રતિવર્ષ તેમજ વધારે થયા કરેથી રોગચાળો અથવા કુદરતી આફત સિવાય વસ્તીનું પ્રમાણ ઘટવાનો કોઈ પણ આરોગ્યો નથી સવાલ અધિક અને સમાજ છે અને હોદ્દા સરળ નથી—ગણિતની પદ્ધતિનો ચોખ્ખો હિસાબ છે બહી સરવાળો જ યામ છે, બાદજાણને સ્થાન નથી વ્યક્તિને સ્પર્શતા આવા પ્રશ્નો હવે ઈંગ્લેન્ડમાં જ આમેજ કરી લેવા પડશે અને નવી પેઢીને જીવનના સોપાને ધગના માટે તે પહેલા, તૈયાર કરવી પડશે રાષ્ટ્ર ગીતની સાથે કુટુંબ નિર્માણની કવિતા પણ અભ્યાસક્રમમાં રાખવી પડશે પ્રણયમાં જન્મજરત કાપની હિમ મત કરવી પડશે અલચિત્રોમાં તેમજ નવલકથાઓમાં, નાયક નાયિકાના મિલનને બદલે એકબીજાને તમાચા મારી જુદા પડતા દેખાડવા પડશે જાતીય આકર્ષણ ને કે કુરતી છે પરંતુ હવે પછી એવા આકર્ષણમાં ફસાતા પડેલા પરાઈટ પ્રથા હાખલ યામ તે બોટુ નથી અને તેના ક્ષેત્ર ઉંમર પ્રમાણે રાખવો નેહરૂએ આજકાલ યુવક-યુવતીઓ પતંગિયાની જેમ ફેરાનેલ બની જ્યાં ત્યાં શેડ છે તેને ખત્તે અરસપરસ પુરુષિયા કરતાં થઈ જાય તે માટે યુગ્મ રીઝ જેવો લાગે અને સ્ત્રી યુગ્મજા જેવી લાગે તેવી ફેશનનું માયોજન એક કુશળ સમિતિને સોંપી દેવું નેહરૂએ જાણાને ખુદનાર આપનાર રાહત માતાને દેશનિકાલ કરવા પડશે, બાળો પ્રજાના પવન બદલે નથી પણ દેશ માટે

મોટી આફત છે તેના પોસ્ટરો પ્રતિનિધીમાં તેમજ ઠેર ઠેર યુક્ત પડશે વળી દરેક શહેર અને ગામમાં સ્પર્શસ્ત્રી સ્પર્શ સુધી, મુખ્ય વધના સ્ત્રી પુરુષો માટે અલગ અલગ નિગ્રામસ્થાન સ્થાપવા પડશે અને હાજરી પત્રકમાં સહી કર્યા બાદ રાત્રિ ત્યાં ગાળી પડશે રાષ્ટ્રીયધોરણે આપુ કાલક કરવું પડશે બીજો ઇલાજ શો ?

અમેરિકન ચોખા

દુનિયામાં ચોખાની પેલાઈમાં સૌથી પ્રથમ યાદનેડ આવે છે ત્યાર પછી બીજો નબર અમેરિકાનો છે અમેરિકામાં ચોખાનો વપરાશ નહીવત છે છતાં નિકાસ કરવા માટે જ તે ડાંગર વાવે છે અને ચોખાની નિકાસમાં તેનું સ્થાન દુનિયાભરમાં બીજું છે ચોખા ખાનાર લોકો એશિયામાં જ છે છતાં એશિયા પોતા પુરવ તેનું ઉત્પાદન કરવામાં અસમર્થ છે એ ધણું વિચિત્ર લાગે છે આમાં ભારતની વાત પણ આવી જાય છે અમેરિકામાં એક એકર દીઠ બારન કરતા સાઠાચાર ગણે ચોખાનો પાક થતો છે વળી ત્યાં વિમાનની મદદથી નિવારણ પેતરમાં વવય છે આ જાવની અસમાનતા કર્યા સુધી રહેશે? ચોખા આણે ખાવા અને અમેરિકા ઉત્પાદન કરે તેનો અર્થ એટલો જ કે મનુષ્ય તરીકે પણ આપણે વિકાસ એટલે અધૂરો છે નહીતર એ ચોખા મોમાં કેમ જાય ? હવે તે આપણે નીચે જીતરતા જ જાઈએ છીએ—ધણ પણ ત્યાંથી આવે છે યાદનેડ જેવડું રાષ્ટ્ર આખાના ઉત્પાદનમાં વિષમતા વિક્રમ સ્થાપે તે પછી ભારતની મુશ્કેલી ક્યાં છે? નિવારણ તે વિકસસ્થાની મદદથી સર્વોચ્ચ મળી શકે છે જાવનની પદ્ધતિ પણ આપણે પ્રયોગ કર્યો છે હવે જ્યાં પ્લાસ્ટિન્ટમાં જાહેર કપુ જ છે કે રેફરે સુધીમાં અનન ખાતલ સ્વાવલબી બની જઈશુ ત્યારે એક વાત નકકી કરીએ—મોટી ચોખામાં અમેરિકા અને રશિયાના સાધાના

હોદ્દને ઝોળામાં ઝીલવા કરતાં, ઘણું અને ચોખા
એ બે જ પાછળ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીએ તો ?
દક્ષિણનાં રાજ્યો ચોક્કસ કરી ખતાવશે-એખાની
વિપુલ ઉત્પત્તિ-એ કેન્દ્રની સમગ્ર તાકાત ખેતીવા-
ડીમાં ઠલવાય તો. અન્નમાં સ્વાલંબન પ્રાપ્ત કર્યા
પછી ઓછોઘીરણમાં દરણુકાળ નહીં ભરી શકાય ?
રાંભજ કહે, છે કે દેશના કારોબાર માટે શ્રેષ્ઠ શુદ્ધિનો
ઉપયોગ કરે-અંધાં હોય ત્યાંથી શીધીને-વારે એમ
નથો લાગતું કે નિષ્ફળતા મારેતો ઉપાય તેવો
સૂચવી રહ્યા છે ? ભવિષ્યમાં ચોમાસુ નિષ્ફળતા
દેશને આશંકા ન સપડાવે તે માટે પશુ ખેતીને
મોરચે 'જય કિસાન' જડએલસાક કરવાની જરૂર
તો ચોથી ચૂંટણીએ પશુ ખતાવી છે.

ફેન્ટ વારેલં

વેરટ હન્ડીએ ક્રિકેટની દુનિયામાં સર્વોચ્ચ
સ્થાન અપાવનાર વિશ્વવિખ્યાત સર ફ્રેન્ક વોરેલ,
જેઓ ત્રણ માસ પૂર્વે જ ભારતમાં આવ્યા હતા,
અચાનક જરૂર પડતી યુવાન વયે આવી નીકળ્યા
છે. ભારતના 'રણજી'ની સાથે, અને ક્લિટન તેમજ
ઝોરડેલિયાના ઉત્તમ ખેલાડીઓ સાથે જેમની
ક્રિકેટીઅર તરીકેની અંગેડ કારકિર્દી સરખાવી
શકાય તેવા આ બીન-જોરા ખેલાડીએ ક્રિકેટની
રમતમાં જોરાઓનું વર્ચસ્વ પથવી ચૂંટવી લીધું
હતું અને આજસુધી વેરટ હન્ડીએ વર્ચસ્વ તેમની
નેતામીરીને જ આભારી રહ્યું હતું. જેટ અને દડાને
વોરેલનું સાન્નિધ્ય મળતું ત્યારે આખી દુનિયાના
ક્રિકેટશોખીનો તેમની છટા પર વારી જતાં. ગયા
ડિસેમ્બરમાં વેરટ હન્ડીએ ટીમ, ટેસ્ટ રમવા ભારત
આવી, ત્યારે કલકત્તા ખાતે જે કમનસીબ ખતાવ
જાયો, અને રમતના મેદાનમાં તોફાનો ચર્ચા, ત્યારે
લાગેતું કે પ્રવાસી ટીમ હવે નહિ રમે પરંતુ
વોરેલની સંજ્ઞાનતાએ ભારતની આખરુ અચાવી
લીધી અને બાકીની રમતો નિયતક્રમ પ્રમાણે રમાણી.
ખેલાડી સૌજન્યમૂર્તિ પશુ હોઇ શકે છે તેનો
દાખલો વોરેલની સખતરની પ્રતિક્ષા પૂરો પાડે છે.
આખું જગત તેમની ખોટ અનુભવે છે.

સારસ-બેલડી

નદી કે સરવરને કાંઠે, સામસામા વિરહનું ગીત
ગાતાં સારસ યુગલને કવિએ બિરદાવે છે અને
તેમની પ્રેમભાવનાને અર્જવ અપાતાં યાકતા નથી.
પક્ષી છે એટલે જ તેને મહત્ત્વ આપવામાં વળી,
ઝોર મદત્તા સમાગ્રેથી હશે. પશુ આપણા કેરાળા
રાજ્યમાં ગૌરી થોમસ અને ડી. વી. થોમસ જેવા
દંપતી પ્રધાન અલગ અલગ બંધલામાં રહી,
પ્રેમના જે જીના નિઃશ્વાસો નાખશે તેની નોંધ કેમ
મોઢ લેતું નથી ? શ્રીમતી ગૌરી ડાબેરી સામયવાદી
છે અને શ્રી ડી. વી. જમલેગી છે. હવે ડાબેરી પક્ષના
પોલીટબુરોએ આદેશ આપ્યો છે કે એક જ છાપરા
નીચે બે જુદી વિચારસરણી ધરાવતી વ્યક્તિઓ
સાથે રહે, તો વાન લસે ન આવે, પશુ સાન આવે
(તો પછી રામકદાણી જ થાય ને ?) માટે અલગ
અલગ રહેવું. અલગત પ્રધાનમંડળમાં તેઓ બંને
કેરળને ધણ જ સેવાઓ આપી શકશે-જેવી રીતે
ડાબો અને જમલો બે હાથ મળીને જે કરી શકે તે
એક હાથવડે થાય નહિ. પશુ અકસોસ એ વાતનો
છે પોલીટબુરોની સાન્યતા, કેરાળામાં સીંદરો ખૂમ
થાય છે એટલે કાંઈ એવી હશે કે જે પ્રેમતંત્ર વડે
આ બે આત્માઓ જોડાયા છે તે ચંદવા જેવું
નીંબર હશે ! એ તંત્ર સફળતાને ખ્યાલ ડાબેરી
નેતાઓને કેણુ આપશે ? અને આ માનવ સારસ.
યુગલનો ચિત્રકર તેમના કાન સુધી મેણુ પહોંચાડશે ?

અન્ન બજેટ

કેન્દ્રના અને રાજ્યોનાં નાણાકીય બજેટમાં
જે આંકડાની હન્દ્રમળ રજૂ થઈ છે અને જે
આલાકીથી ખાધને પુરાંતમાં અને પુરાંતને ખાધમાં
પલટારી નાખવાની બદ્દત્ર ખૂમીએ નાણામંત્રીએ
કરી શકે છે તેમાં, ભારતનો સામાન્ય માનવી ચોધાં
ખાય તો, એનો ગજ વાગે એમ નથી. આને માટેનો
ઉપાય એક જ છે કે નિષ્ણતા અને વિદ્વાનો બે
આ વાતને ટીકા તથા લાખનો મદદથી સમજાવે
તો વળી કાંઈક અડ બેસે. આપણે ત્યાં બ્રહ્મસુત્ર

પ્રત્યાર્થ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં સ્વાત્મિક વાક્યોમાં ધણું ધણું હાડી દીધું હોય છે જેની સંમજજ્ય માટે પાર્શ્વિકો ભાર્ગવે દીક્ષાની જરૂરત રહે છે. નાણું પછી આજ્ઞાકાલ અન્નના બળેટની વાતો અન્નપ્રધાન અવાર નવાર કરે છે. માણપ્રધાન સુપ્રતલપ્રવે આ તુકોઃ નવેબર ૬૬માં વહેતો કરી; પછી ચૂંટણી આવી; તેમને જતું પડ્યું; હવે નવાપ્રધાને અન્નપ્રજેટની વાત કરવા માંડી છે. હવે સવાલનો સવાલ અન્નનો છે. અન્ન કયાં છે? ખેતરમાં? સંગ્રહણેશના ભોંય-શમાં? અમેરિકા પાસે? મૂતને આધારે પાત્ર કે પાત્રા-ધારે ધૃતમ્ જેવો ધાટ થયો છે. અન્નવિના બળેટ કે બળેટ માટે અન્ન? ભાતવાસીઓને ભે આ બળેટની વાતમાં ગૂંચવી દેવામાં તે પછી રેલનમાં અન્ન મળે કે ન મળે તે બંધ મહવનું નથી. બળેટના આંક-ડાઓની કરામત બળેટને જ પચાસ કરોડનાં રહો, ચૂપ થઈ જશે. હવે તો અમદાવાદનાં રેનિકો અકાડિયાના દરેક વારની આરુતિ ઠાંઠા કરીકાઈ કરી રહ્યા છે, તેમજે રાજીજના સોમવારે ખાસ અન્નપૂતિ કાઢીને આ ભવયને છોડવો પડશે કેમકે અન્નને પુઝાવો થઈ પડશે અને અન્નની બાળતમાં પણ આપપૂરક બળેટનો આગમ લેવાશે તો બિચારા ઘેટૂત અને ખેતર-ખેતે તે આ ચુઆમધંધી મુકા રાખવા પડશે જ-એ કરજ ઠોણ બળવશે!

ભાગવત વિદ્યાપીઠ

અમદાવાદ પામેનું સોલો ગાય નસીબદાર છે. કલકત્તા ખાતે સંસ્કૃત શુક્રજનો ઉલ્લેખ હમણાં થયો છે ત્યાં શુક્રરાતની જામિયાં જે નવતર પ્રયોગ કરવાનું વિકાસને સજ્યું છે તે એક નવી દિશા આજના યુવાનને અને નવી પેઢીને આપે છે. એક રીતે ભેદએ તો આધ્યાત્મિક મૂલ્યોની સ્થાપના ભાગવતના પ્રચાર વિચારમાં કરી શકે તેવા ભાગવત સ્વયંસેવકોનું દળ બીજું કરવાની તાતી જરૂર છે. એટલે કે વિષ્ણુની દરેક યુગ્ય બાબામાં ભાગવતનું ભાષાંતર તેમજ તે ભાષાને આત્મસાત કરી શકે તેવા સંકેદોની સંજ્ઞામાં રોકાયેલી જરૂર પડશે. અત્યારે આવો આદર્શ આ વિદ્યાપીઠે ન

રાખ્યો હોય તે સંભવિત છે. પણ આગળ જતાં, આ વિચાર કરવો તો પડશે કેમકે પ્રથમે વૈજ્ઞાનિક શેર જે સિદ્ધિઓ હાંસલ કરવા માંડી છે, તેનું બીજું પાલું સમતોલ કરવા, પૂર્વમાં ભારત પાસે તોવાર ભૂમિકા છે. કેમકે મહાશબ્દ અને કૃષ્ણદંડ રાજીઓ દેશાવરમાં ભાગવતનું શાનામૃત ગીરસે-અંગ્રેજીમાં, ફ્રેન્ચમાં, જર્મન, દિલ્હ અને રશિયન ભાષાઓમાં, જવાનમાં અને ચીનમાં-તે એક વિષયમની પણ સેરા થાય છે. ભારતના પચાસ કરોડ લોકો, ચોથી ચૂંટણીમાં, મંત્રિસી શાસન ફરે કરી, બિન-મંત્રિસી શાસન કાબજ કરી સંતોષ માની શકે તેમ નથી. હવે પ્રગલ્ભે જવામદારી માથે લીધી છે. ગાંધી, નહેરુ કે રાજીવું સિરજન હવે નથી. આજે દુનિયા સમક્ષ ભારતનો નાગરિક છાપાડો પડી ગયો છે. એટલે પોતે શું છે, તેમજ ભારતીય સંસ્કૃતિનું સ્વરૂપ શું છે, તથા ભારતના જનસંધની હેસિપત શું છે તે દર્શાવવાની જવાબદારી સોંપા જેવા ગ્રામ ક્ષેત્ર આવી પડી છે. ખરી મગ તે પેલા ભાષણોની સેવ્યોનું દુરુક-રણમાં રહી છે જેઓ ગોવંદની 'કતલ માટે ફેલુઆરીના ૧૮મી તારીખ સુધી આકાશપાતાળ એક કરી રહ્યા હતા! જરા પડમાં આવીને ગ્રામીણો તો રેખાડો!

હંજ, હાજ, યાત્રી

Pilgrim Progress આજે સંકેદો વધેથી વધુ થંબે આજુ જ રહ્યો છે. ધાર્મિક એ કદાચ મંથ-રનું રખડનું-રજળનું સ્વરૂપ હશે કેમકે માનવીના જે અનેક રૂપો છે તેવાં ધાર્મિક તરીકે તે પરમેશ્વરની સાવ નજીક ઘામે છે. તેનું અદમ્ જોગળી ગયું! હોય છે-પહેરેલે કપડે તે ચાલી નીકળ્યો હોય છે-જીવનની ગમે તેવી પરિસ્થિતિ તે ચલાવી લે છે. દિશાલક્ષની દુર્ગમ જીઆમજી, થીજ જવાપ જોરી કંડીમાં તે અમરનાથ-મદ્રીનાથ પહોંચે છે અને નતને ધન્ય માને છે તો વળી બળતગતા રણમાં, પોવા પાણી પણ ન મળે તેવી મરુભૂમિમાં-મકા-મદીનામાં તેને એટલું જ આકર્ષણ રહે છે. ૨૨મી

માયંથી હજ યાત્રીઓ સાફડી અરેનિવામાં કિડિ-
યારાની જેમ લીમરાઈ પડ્યા છે; હજ. યાત્રા
જીવનમાં એકવાર તો 'કરવી જ ભેષજે. એટલું
સાર' છે કે સાઉદી રાજ્યે ઝમઝમ નદીમાંથી પાઇપ
વાટે હાઇડ્રો માટે પાણીની ભવરૂપ હવે કરી છે.
બાકી હજ યાત્રા એટલી કઠીન છે કે 'હાઇ'
ખનનાં પહેલાં 'સ્વર્ગ'માં જ જવાનું' થાય. છતાં
યુવાનો અને વૃદ્ધો મોઢાં અત્યંત ઝંખના અને
અત્યાંતી ખાસ ખૂબરવા અયઝોતા-નૂટાતા-ચાલીને
જિંદ પર બેસીને-ગાડીમાં-વહાણમાં-પેઇનમાં-
મક્કામાં બેગા થાય છે. નથીગદાર હોય અને વૃદ્ધો
માટે આનું નથીય રાહ જોતું જ બેઠું હોય છે-તે
આ યાત્રાની વિદગણ્યાથી જ શુભ પામે છે-રજાસલા
મક્કાથી ચાલીને ત્રણસો માઇલ મહીના મહમદ
પેગંબરની પવિત્ર ભૂમિમાં શ્વેતોચ્છ્વાસ લઇ,
જીવનનો પરમ આનંદ અનુભવે છે. યાત્રીઓની
આ મોક્ષમ સાફડી અરેનિવાના એક ધીખતો
ધણ છે-તેલ પંચી બીબે નં. ૧૨ અને પહેલાના
હિઠાબે યાત્રીઓને ઘણી સુવિધાઓ અપાય છે. પશુ ધર્મ
તો ફક્ત એક જ ધેણું 'કપડું', ધરીરે વીરી, પેસા,
દાગીના, મિલકત પાછળ તંબૂમાં ઠોડીને આગળ
ચાલી નીકળે છે. ખુદા તેના સામાનની ચોખી કરે
છે કેમકે જે કોઇ ચોરી કરે તેના હાથ ત્યાં કાપી
લેવાય છે. હજની યાત્રા પૂરી કરી જોભાજશાળી પાછા
કરે છે તે હાઇડ્રો આત્મસંતોષ દુનિયાના કોઇ
ત્રાજવે જોખી શકતો નથી.

પક્ષાન્તર

એથી ચુટણીમાં મતદારને દિમામ અને
મનદ નતું વહેણ અમર્ય રહ્યાં તેવી જ રીતે ચૂંટણી
આવેલા પ્રતિનિધિઓનું વર્તન સંકારપદ રજુ છે. લોક-
સભામાં અથવા વિધાન સભાઓમાં એક પક્ષની પાટલી
પરથી બીજા પક્ષની પાટલી ઉપર ફૂદ-ફૂદ કરવાનો
વિજેતા ઉમેદવારને નૈતિક હજી હોઇ શકે ખરે ?
જ્યારે મતદારોએ અમુક વિસ્તારમાંથી જ અમુક
પક્ષના ઉમેદવારને ચૂંટી કાઢ્યા છે પછી, તેની
જગ્યાદારી, તે પક્ષને વફાદાર રહેવાની છે. આ

વખતે વિશેષ ધ્યાને ઠીક પ્રમાણમાં વિનય મળ્યો
છે તેથી તેમણે પ્રમાણમાન ગુમાવીને દરેક રાજ્યમાં
વાંદવેડા આપ્યા છે. ટટલાકને આમાં પીડ
લે કરાડીતા દરન યાય છે; નિષ્ણાતો એમ માને
છે કે હવે જ સમગ્ર વિગધ પક્ષો આકાર લઈ રહ્યા
છે, પરંતુ પ્રમુખે જેમને ચુટીને મોકલ્યા છે એવા
પ્રતિનિધિઓને એક પક્ષમાંથી બીજામાં લેવા જણે
સદાગ્રાજી બેલાઇ રહી છે આ વિશેષ પક્ષોના
હાથમાં સત્તા આવશે ત્યારે સુકણીની જેમ મદાંધ
તો નહિ જની જાળમાં લોકશાહીનું મોઢાં તડૂરત
વલણ ન જ અપનાવતું એવું તો નક્કી નથી
કહ્યું ને ?

માણુમદ માણેક

ગુજરાતી સરિત્થના બે પુરંધ ૧ ગુનાના
જીવનસ્થાનની સિદ્ધિ માટે એકઠો હાથે ઝમૂમી
રહ્યા છે, એક છે શ્રી ચંદ્રવદન મહેતા જેઓ
નાટ્યપ્રવૃત્તિ અને નટ્યરના પુનરાદાર માટે પોતાનું
સર્વધૈર્ય આપી રહ્યા છે-બીજા છે શ્રી કરસનમસ
માણેક. આજે લગભગ પાસઢ વર્ષની જામરે, તેઓ
યુવાનના બુદ્ધિસાધી આજમાન - કીર્તનદાર
સમાજનું કવેર જલલવા ગામેગામ ફરી રહ્યા છે.
કવિ, પત્રકાર, નવલિકાકાર, નવલકથાકાર, તત્ત્વ-
ચિંતક એમ અનેક વિધ સિદ્ધિઓના રવામી શ્રી
માણેક જીવનની સંપાટાણે એક એવા પુરુષાર્થમાં
અર્યા છે, જે અભિનવ છે છતાં પ્રાચીન છે શુદ્ધ
સાહિત્ય, સારિત્થક વિચારો અને આધ્યત્મિકવાદ
જનતાના તમામ સ્તરો ના મનોરંજન સાથે પીરસી
શકાય તે માટે આધુનિક વિચારધારાથી અભિપ્રેત,
સાહિત્ય અને આજમાનના પ્રાચીન વારસો સમાજમાં
જહેળો ફલાવો પામે તે માટે મુખ્યમાં કીર્તન-વિદ્યા-
લય સરૂ કરવા તેમણે એક ગતિમાન કર્યો છે.
અને તેમાંથી તૈયાર થતા કીર્તનકારો, સિનેમાની
દરીશાઇ કરશે, નૈતિક ધેરણ ઉચું લાવવા પ્રયાસ
કરશે. આ માટે ત્રણ લાખ રૂપિયાની ટહેલ જોખી છે;
કીર્તનસંસ્થા માટેની જગા મુંખાના પરામાં મુકર
વધ રહી છે. આપણે ત્યાં શૂદ્રાગણો વારસો સજી-

વન કરતા જે પ્રયત્નો દેશભરમાં ચાલી રહ્યા છે, તેમાં શ્રી માણેકજી પ્રદાન વિદિષ્ટ અને અદ્વિતીય બની રહેશે. આ ઉપર તેમનું પેતાનું ગળું કામ નથી કરવું પણ તેમની 'એરવેરડ્રા' પ્રેક્ષાને આપણ જકડી રાખે છે. તેઓ વેદાંત-ઉપનિષદના પ્રખર વિદ્વાન છે છતાં સરળ અને લોકબોધક શૈલી તેમને આપતો શુભ છે. તેઓ માનવપ્રેમી છે અને કહેવું હોય તો કહી શકાય કે જીવંત સાહિત્ય-કલામાં તેઓ એક જ 'અદ્ભુ' નો સિકાર બન્યા નથી-વાણી અને વર્તનનો એટલી સાલસલા તેમણે સિદ્ધ કરી છે.

ચોરસન પ્રેસ

ચિટ્ટનના અખબારી બદલાઈ લોડે ચોરસન એટલા પ્રેસ તથા અખબારોની માલીફી ધરાવે છે કે મુદ્રણ કળાના પ્રેસ આગળ હવે તેમનું નામ મુકાય છે એટલું જ નહીં પણ તે નામ આવે એટલે માત્ર જગી ચોળના સાથે હોય જ તેમ સમજી લેવાનું. ભારતમાં ફરીદાવાદ ખાતે તેમણે એક જગી બાંધ્યાનાગે.

પ્રોન્ટ બીજો કયો છે તેમાં દર આપણે અર્ધી લાખ પાંચપુસ્તકો છપાઈ, બંધાઈ, સંપૂર્ણ તૈયાર થઈ ગઈ પડશે. આ ત્રુટિ આપણે ત્યાં અત્યાર સુધી હતી અને તેનાથી કેળવણીના રોડે બહુ જ સદન કરવું પડતું હતું. ભારત એવકા વિદ્યાગ દેવમ ત્યારે ભરદ્વારતાનું પ્રમાણ ઘટાડતા એક બાબતની પ્રયત્નો થઈ રહ્યા હોય ત્યારે બીજી તરફ શિક્ષણી પ્રેસના અસરે પાંચ પુસ્તકો ફક્ત બનવાથી, તેવા પ્રયત્નો નિષ્ફળ જતા હોય તેવું અત્યારસુધી બન્યું છે. આ કુન્નર હાથ ધરે, આર્થિક એકિષ્ણતા ધર્મ રાષ્ટ્રોને, આ હિસામાં મદદ કરવાની પણ ભારતને એક સોનેરી તક છે, અને તે ઝડપી જ લેવી જોઈએ.

પ્રાથમિક માધ્યમિક અને ઉચ્ચ કેળવણી માટે ભારતની અધીજ મુખ્ય લાવાઓમાં મદ્ય પુસ્તકોના સંચાલ પેશ બનતો ગય છે, અંગ્રેજી ભાષાને વિદ્યાવિદિ આપતી છે, દિલ્લી અવનવાની નવી અને માધ્યમ મત્રમાયામાં રાખતું છે. આમાં ચોરસન પ્રેસ પણ કરીકરીને કહેવું કરે ?

*

રડવાનો અવાજ સાંભળશું.... ....

'ગોદ રત'ના દિવસોમાં કેલેક્ટોર્સમાં સ્ત્રીઓ ઘણી ઝોછી હતી ને બાળકો તે બાળે જ કપાક દેખાતાં. પુરુષોને બહુ એકલું એકલું લગતું ને પરિચિત અગામે સાંભળવા માટે તેઓ તરસતા.

એક વાર ગાંધીની એક મંડળી આવી ને કાયકમ યોગ્યો. ગામડાનાં બધાં જ સ્ત્રી-બાળકો ભારેમાં ભારે વસ્ત્રો પહેરીને ગયાં. સૌને મન આ ગોડો ઉત્સવ હતો. સંગીત સંભળવા બધાં તૈયાર થઈને બેઠાં. વાદ્યોના સુર મેળવાતાં હતાં તથા પ્રેક્ષકશૃંગનાં એક ખૂણામાંથી કાઈ બાળકના રડવાનો અવાજ આવ્યો. બાળકની માતા મુંઝાઈ ગઈ, આવો સરસ કાયકમ ગુમાવવાની એની ઈચ્છા ન હતી, પણ બીજાને ખબર ન પડે એ એટલા માટે કયવાતે મને એ બહાર જવા બીડી. ત્યાં એક વૃદ્ધ ગોલી લિપ્યા : 'ગદે, તું' બધી જ બેસ, સંગીત બંધ કરો, આપણે આ બાળકના રડવાનો અવાજ સાંભળશું, ટેલે દિવસે એ સમજાવવા મળ્યો છે ! લગભગ બે વર્ષ થઈ ગયાં !' બીજા પુરુષોએ તરત વાળીએ પાડી એમાં સુર પુરાવ્યો સંગીતનો જલસો થઈ ગયો ને બાળક પેતાનું ઠડુલુગન અસમથી આધાર્યું.

શુદ્ધ વિવેક

શ્રી દેદારનાથજી

બળરમાં અનેક ચીજો વેચાય છે, પણ આપણે જ્યારે ખરીદવા જઈએ છીએ ત્યારે આપણી મનપસંદ ચીજ ખરીદીએ છીએ. ખરીદી કરતાં પહેલાં ખરીદ કરવાની શક્તિનો એટલે કે આર્થિક સ્થિતિનો પણ વિચાર કરીએ છીએ. પૈસાનો પૂરેપૂરો બદલો મળે તેની સાવધાની રાખીએ છીએ. જિંદગી પણ એક બજાર છે. ચિત્ત અનેક જગ્યાએ દોડે છે. તેની ગતિનો આધાર આપણી અંદર રહેલા રસો પર છે વિવેકી માણસે એવી વસ્તુ લેવી જોઈએ કે જિંદગીની આખર સુધી શાંતિ મળે. લોજનમાં મિથાન હોય, પણ અતે કંઈવે કોળિયો આવે તો આપું લોજન કંઈવું બને.

માનવતા વિના, સદગુણો વિના હૃદયની શુદ્ધિ વિના આ વસ્તુ પ્રાપ્ત થતી નથી. જગતના બધા ધર્મોનો સાર આ છે. આપણે મનુષ્ય છીએ. પરમાત્માએ આપણને શરીર, બુદ્ધિ અને મન આપ્યાં છે. આપણાં બધા કાર્યો તેમની દાશ થાય છે. આ અંગો જેટલાં શુદ્ધ હશે તેટલાં આપણાં કાર્યો શુદ્ધ સશે. મારો હાથ ડામરવાળો હશે તો તેનાથી જે ચીજ હ ઉપાડીશ તે પણ ડામરવાળી થશે. આત્મા તો શુદ્ધ જ છે. જે બધા લેખ છે તે શરીરને, બુદ્ધિને અને મનને છે. અંદરની જ્યોતિ તો બરાબર છે, પણ તેની હિપરતું આવરણ માટીનું છે. ચૈતન્યના પ્રકાશને આ આવરણ ડુંધે છે, તેને છુપિત કરે છે. સ્વચ્છ સ્ફટિકનું આવરણ હશે તો જ્યોતિ બરાબર અગ્નિહરો.

જેમ ચિત્રકાર પ્રથમ મનમાં ચિત્ર દ્રવ્યે ત્યાર પછી પિછીથી કાગળ પર દોરે છે; ધનિક બનનાર કરોડપતિનું ચિત્ર મનમાં રાખે છે, તેમ માનવ બનવા માટે માનવીની રૂપરેખા અંતર સમક્ષ હોવી જોઈએ. અંદરનો નકશો પહેલાં તૈયાર હોવો જોઈએ. માનવતાના આર્ગની

આપણને ખબર હોવી જોઈએ. તેની સિદ્ધિનાં દિશાની બાજુ હરો તો પ્રયત્નપૂર્વક મજલ કાપતાથી ધ્યેયને પહોંચી શકાશું.

આપણું ધ્યેય છે માનવતા પ્રાપ્ત કરવાનું. જેલોકો સજ્જન છે, જેમની બુદ્ધિ પ્રબળ છે. જેમનું મન નિર્મળ છે, જેમનું શરીર કાર્યક્ષમ છે તેમના કાર્યો શુદ્ધ હાય છે. તેમના પ્રકાશમાં એલ નથી હોતો. નિર્દોષ કર્મો સૌને ગમે છે. નોકર કપડા સ્વચ્છ રીને ધૂએ તો આપણને સારુ લાગે છે. ધોએવાં કપડાનો ઢગલો કરે તેના કરતાં તેની ગદી કરી ઇત્તો કરી વ્યવસ્થિત રીતે દરેકનાં કપડાં અનમ ગોઠવે તો તે વગી વધુ ગમે છે. જેમ જેમ તે બુદ્ધિ ચલાવી વ્યવસ્થિત રીતે નિર્દોષ કર્મો કરે છે તેમ તેમ તેના કાર્યો આપણને અધિક ને અધિક પ્રિય લાગે છે. ટૂંકમાં, શરીર, બુદ્ધિ ને મનમાંથી જડતા જતી રહે તો આપણાથી શુદ્ધ કાર્ય જ થતું રહેશે. આથી જ આપણે સર્વાંગી વિકાસ સાધવો જોઈએ. ઈન્દ્રિયોમા જ્યાં સુધી જડતા છે ત્યાં સુધી તે બરાબર કામ કરતી નથી. ચૈતન્યના એ વિકાસનું લક્ષણ છે.

શક્તિનો ઉપયોગ શી રીતે થાય છે તેના પરથી તેની શુદ્ધિ-મુદ્ધિનું પ્રમાણ નીકળે છે. માનવ બનનારે સાવધાનીપૂર્વક જોવું જોઈએ કે માનવશક્તિના અવિર્ભાવ બરાબર થાય છે કે કેમ? શક્તિ એ રીતે વધે છે. એક તો કુદરતી રીતે અને બીજી પ્રયત્નપૂર્વક. શરીર કુદરતી રીતે તો વધે જ છે, પણ વ્યાયામ, આસન, પ્રાણાયામ દ્વારા ખીલવામાં આવે તો લણો ફેર પડે છે. મનુષ્ય કવળ કુદરત પર આધાર રાખીને જીવનાર પ્રાણી નથી. તે પશુની માફક ઘરનાર, વત્તો વિના ફરતો નથી. તેણે જીવન પદ્ધતિસરનું જ નિર્ણય છે.

જેને વિકાસ સાધવો છે તેણે પ્રયત્નશીલ રહેવું

જોઈએ. તેણે સંયમને બનવું પડ્યું. શક્તિનો બળનો ઉપાસક ગમે તેટલો અને ગમે તે ખોરાક નહિ લે. તે તો યોગ્ય ખોરાક પ્રમાણસર લેશે. પરીક્ષાના દિવસોમાં વિદ્યાર્થીઓ પરિમિત ભોજન કરે છે, જિંદગી પર કાંપ મૂકે છે. જેને માંદાની સેવા કરવી છે તે રાતનાં બહુ ભોજન નહિ કરે. કોઈ પણ યોગ સાધવો હોય તો સુકત આહારવહાર અને તે પણ નિયમિત રીતે લેઈએ. સર્વ યોગોમાં શ્રેષ્ઠ યોગ છે માનવ યોગ.

સંયમ જે પ્રકારનાં લોકો કરે છે. અત્યંત સારિયક લોકો અને અત્યંત લોભી તમજ કપટી લોકો. કપટી કોઈ દિવસ પોતાનો શરસો નહિ જણાવે. સાધુસંત અને કપટી કોથનો સયમ કરે છે, પણ બંનેના હેતુ જુદા હોય છે. એક દેવો દેવા સંયમ કરે છે, ન્યારે બીજો ક્ષમા આપવા. લોભી સંયમ દ્વારા ધનસંચય કરે છે, ન્યારે સાધુ માનસિક શક્તિ ભેગી કરે છે. વિવેક અને સંયમ વિના માનવ બનાવું નથી. વૃત્તિઓની પાછળ પકવાથી માનવતા સાધ્ય થતી નથી. સમુદ્ર કિનારે ભેટીને નિરીક્ષણ કરીશું તો જણાશે કે લહેરો, તરંગો સતત આવ્યા જ કરે છે, તેવું જ મનના તરંગો વિશે છે. વૃત્તિઓ ટેવ, આદત, સંસ્કાર વગેરે મુજબ પડે છે. તેમનું પોપણ કરવાથી તેમનું શમન થયું નથી, સયમથી શમન થાય છે. સયમ પણ વિવેકપૂર્વક અને સાધનાથી કરવો જોઈએ.

સર્વ પ્રથમ આપણે એ તપાસીએ કે આપણે રહેતા માનવ બનાવનો છે કે દાનવ ? આચાર વિના, પ્રયત્ન વિના/ ઉપવાસ વિના, બક્તિ વિના તમે માનવ નહિ બની શકો. અંગ્રેજી શીખવું હોય તો આદિવાસીને ત્યાં જવાથી નહિ શીખાય; તરતાં શીખવું હોય તો કુંગર પર જવાથી નહિ આવડે; તે તો અંગ્રેજી ભણકાર પાસે જવાથી અને નદીએ જવાથી જ શીખાશે.

આપણે સુદર મનુષ્ય કેવો રહીશું ? જેનાં શરીર, બુદ્ધિ અને મન સપ્રમાણ ખીલેલાં છે, જેમની બુદ્ધિની સાથે શુદ્ધ સમાધિ છે, જેનો વિશાસ સર્વોચ્ચ છે, જેનું શરીર નીરોગી,

મંજૂલ, બઠતલ, કાર્યક્ષમ, સ્ફૂર્તિવાળું, ચપળ, બળવાન છે; જેની પુત્ર વ્યાપક, - તેજસ્વી, કુદામક, વીરજી, પ્રખર, બચત, સ્થિર, દૃઢ, પવિત્ર, સ્વાધીન અને સમ છે, જેનામાં કાન, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર વગેરેના વેગોને રોકવાની શક્તિ છે, જેની વાણી વિવેકી સત્ય, વ્યવસ્થિત, મુદ્દાસર, મૃદુ, મધુર અને પ્રેમાળ છે; જે સદ્યજીવ સંપન્ન છે; વિવેક, સંયમ, પુરુષાર્થ, કથા, પ્રેમ, મિત્રતા, વાતચત્ત, ઉદારતા, નમ્રતા વગેરે જેનાં જીવનમાં વણાયાં છે તે સુદર મનુષ્ય છે.

મહાનસંત જ્ઞાનેશ્વરે સત્વજ્ઞોષી સુકત એવામનુષ્યનું વર્ણન આ રીતે કર્યું છે :

‘વસંતકનુમાં કમળો વિકસિત થયા પછી તેમની સુગંધ જેમ સહેજે ચારે બાજુએ પ્રસરે છે તેવી રીતે જેના હૃદયમાં પ્રસાદ એવાતપ્રોતભગદ ગઈ છે તે અંદર રહી શક્તી નથી અને ધીન્દ્રિયો દ્વારા બહાર પહોંચવા માટે છે. તેની ધીન્દ્રિયોને આંગણે વિવેક કામ કરે છે. તેના હાથપગને પણ જાણે જ્ઞાનદાઈ કૂટી હોય એમ લાગે છે. સકર્મ અને કુષ્કર્મના લેહ તેની ધીન્દ્રિયો સમજી શકે છે. વિચાર કરીને નહીં કરવાની તેને જરૂર પડતી નથી, ન જેવા જેવી વસ્તુ તરફ તેની આંખ જતી જ નથી, ન સાંભળવા જેવા શબ્દો તેના કાનમાં જતાં જ નથી, ન બોલવા જેવા શબ્દો તેની જીભ ઉઘાડી શકતી જ નથી હીવા સામે જેમ અધિકાર ટકેતા નથી તેમ નિષિદ્ધ વસ્તુઓ તેની ઇન્દ્રિયો આગળ આવી શકતી નથી.’

અખંડ વિવેકથી અને સાવધપણે વર્તવાથી માણસની ધીન્દ્રિયોના ધર્મો જ પરમ શુદ્ધ બને છે.

આ પ્રમાણે છે માનવતાની સાદ્દની રિશા. તેનો પ્રારંભ થાય છે વિવેક અને ચિત્તશુદ્ધિના પ્રયત્નથી અને અંત થાય છે સદ્યજ્ઞોની પરિસી આમાં. ચિત્તશુદ્ધિ માટે સંયમની જરૂર છે. સયમ વિના શક્તિસંચય નહિ થાય. શક્તિ વધ્યા વિના સદ્યજ્ઞોમાં પરિપૂર્ણતા નહિ આવે. સદ્યજ્ઞોની પારસીમા માટે પુરુષાર્થની જરૂર છે. વિવેક જીવનનો ભોમિયો છે. યોગ્ય નિર્ણય કરવાની શક્તિ એટલે જ શુદ્ધ વિવેક.

શા માટે ચાટે છે ?

ચક્રે તીં રાજગોપાલાચાર્ય

“ભાઈ, તું માતું બધું દૂધકોડી લે છે. મારા વાછડા માટે જરાયે બાકી રાખતો નથી ! પછી એ દૂધમાં પાણી ભેળવીને એને તું વેચે છે. લોકો એથી એમ માને છે કે, માતું દૂધ જ પાણીવાળું છે. મારા દૂધની આવી નિંદા મારથી સહન થતી નથી !” ગાયે ગોવાળની સામે પોતાની હરખાસ્ત રજૂ કરી. પછી ગાયવં હેયું ભરાઈ આવ્યું - અને તે મમતાથી પોતાના બચ્ચાને ચાટવા લાગી.

ગાયની એ વાત ગોવાળની સમજમાં ન આવી.

પાસે જ એક ભેંસને બાંધવામાં આવી હતી. તે ગાયને કહેવા લાગી : “દૂધ તો આ માણસ ટીપેટીપું નિચોવી લે છે; પરંતુ પેટપૂરતું ખાવાનુંયે આપણને એ આપેનો નથી, બહેન !”

પોતાની નજરની સામે તાતું કોઢેલું દૂધ લઈ જવા માટે એક દાકતર પોતાના પરિવાર સાથે ત્યાં આવ્યો હતો. તે ગોવાળને કહેવા લાગ્યો : “જો ભાઈ, તું દૂધમાં પાણી ભલે મેળવે. પરંતુ મહેરબાની કરીને ગંદ પાણી કદીય મેળવતો નહીં, સમજ્યો કે ?”

“તુઓ દાકતર સાહેબ,” ગોવાળે આંખ પહોળી કરતાં કહ્યું : “મારી આગળ આવી વાત કરશે નહીં. ક્યારેય દૂધમાં પાણી મેળવું છું અરો કે ?” તેણે પોતાનું દૂધ દોહવાનું વાસણ લિધું વાળીને એ બતાવતાં કહ્યું. પછી તેણે ભેરથી વાસણ પર ટકોરા માર્યા અને દાકતર સાહેબને પૂછ્યું : “મહેરબાન સાહેબ, સાંભળો; આ અવાજ બાલી વાસણનો છે ને ?” અને તે ઝડપથી ગાય દોહવા લાગ્યો.

દાકતરની સાથે એનો કપાઉન્ડર પણ

હતો. તેણે જણાવ્યું કે, આજકાલ ગોવાળો ગાયોને ખૂબ નિમક ખવડાવે છે. તેથી ગાયનું દૂધ પાતળું થઈ જઈને વધારે પ્રમાણમાં નીકળે છે.

ગોવાળ ગોવ્યો : “જો અમને દૂધનો ભાવ બરોબર આપવામાં આવતો હોય; તો દૂધમાં કોઈને મિલાવટ કરવાની જરૂર શી પડે ?”

એ સાંભળીને દાકતરની પત્નીએ કહ્યું : “તું ક્યાં જોછા ભાવ લે છે ? અમે કેટલોય ભાવ આપીએ તોયે તમને બધાંને એવી બૂરી આહત પડી ગઈ કે દૂધમાં સેળસેળ કર્યા વિના ચેન જ પડતું નથી. ભાવ ભલેને વધારે આપવામાં આવે, છતાં તમે આ કુટેવ કંઈ જોછો છોડી દેવાના છો !”

ગોવાળ પણ કોઈથી ગાંજ્યો ભય એવો ન હતો. એણે તોરમાં જવાબ આપ્યો : “આજકાલ ઘાસચારાનો શો ભાવ છે, એ તમે જાણો છો. ખરાં કે ? તમને તમારા પગારમાં વધારો થયો છે કે દેખાતો નથી; ફક્ત અમારા દૂધનો ભાવ જ આંખે ચડે છે. આઈસાહેબ, ઓંઘવ શી બધી બાબતો વધી રહી છે.”

ગાયનો વાછડો આ બધી વાત સાંભળતો હતો. પરંતુ એ બાપડાને એમાં કશું સમજાયું નહીં. દૂધ દોને કહેવાય અને એમાં પાણી યા માટે મેળવવામાં આવે છે, એ તે સમજી જ શક્યો નહીં.

તે પોતાની માંને પૂછવા લાગ્યો : “મા, મા, આ લોકો શું કહી રહ્યા છે ? દૂધ એ શી વસ્તુ છે ?”

નિચારી ગાય શો જવાબ આપે ? એની આંખમાંથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી. તે ત્રાપડી પોતાના બચ્ચાને વહાડથી ચાટવા મંડી પડી.

આ બાળ દાકતરના નાના દીકરાએ એમને પૂછ્યું : “પિતાજી, ગાય વાછડાને શા માટે ચાટે છે ?”

દાકતરે એવા પ્રકારનું સાહિત્ય ખૂબ વાંચ્યું હતું. તે બોલ્યા : “જેટા, ગાયને

નિમકની જરૂર રહે છે, વાછડાને ચાટવાથી એ તેને મળી રહે છે.”

દાકતર સાહેબે ખૂબ ખૂબ મળીને પોતાના હૃદયને પચ્છરની પેઠે કઠોર બનાવી નાખ્યું.

નવી દૃષ્ટિ

સવારના ચારેક વાગ્યા હશે. સામગ્રીની આશ્રમમાં ગાંધીજી મહિન સહુ કોઈ પોતપોતાનાં નિત્યકર્મમાં પડેલાં હતાં. બિન્દુજી મહારાજ તો રામાયણના પ્રખર અભ્યાસી વહેલી સવારથી રામાયણની ચોપાઈએ બેસતા હતા.

અરે મૃત્યુ નહિ કવનિક પીરા.
રામ ભુરંદર સખ બિરુજ શરીર.
નહિ દરિદ્ર કોઈ દુઃખી ન દીન.
નહિ કોઈ અણુયથ સ્વચ્છ દીન.”

ચોપાઈના આ એકેએક શબ્દોને હવાની હેરળી બાપુના કાન સુધી પહોંચી ગઈ... મૃત્યુ તો રસિક ને અભ્યાસી... એમણે ઘૂસત જ મિન્દુજી મહારાજને પૂછ્યું : “બિન્દુજી, આ ચોપાઈનો અર્થ શા ?”

મિન્દુજી મહારાજ હસી પડ્યા. બોલ્યા : “બાપુ, આ તે કોઈ પ્રશ્ન છે ? એ ચોપાઈ તો બિલકુલ સ્પષ્ટ છે.”

બાપુએ તે છતાં મિન્દુજી મહારાજ પસંદ કરીને એના અર્થ સંક્ષિપ્તતાને આશ્રય રાખ્યો.

બિન્દુજી મહારાજ બોલ્યા, “માપુ, એના અર્થ સીધા જ છે. પ્રસન્નતા સહુ રામરાજની પ્રશંસા કરીને રહે છે, ‘રામરાજ્યમાં’ નાની અવસ્થામાં કોઈનું મૃત્યુ ન થઈ, કોઈને કંઈ પીડા ન થતી, સર્વના શરીર સુંદર તથા નીરાગી હતાં. કોઈ દરિદ્ર દુઃખી કે દીન ન હતા કોઈ મૃત્યુ કે સુલક્ષણોથી રહિત ન હતાં....”

“અસ !” બાપુ હોઠમાં હસ્યા. એમણે ફરીને પ્રશ્ન કર્યો ‘રામરાજ્યમાં કોઈ દરિદ્રી, દુઃખી કે દીન ન હતાં’ એનું કારણ શું ?”

બિન્દુજી મહારાજ કંઈ વિચારે ચડી ગયા, “બાપુ, એમાં કારણ શું હોય તમી ? એ તો... એ

તો... રામચંદ્ર જેવે રાજા હતા એટલે..” સ્પષ્ટ જવાબ ન આપી શક્યા.

ઘૂસત બાપુજીએ કહ્યું : “બિન્દુજી, પ્રસન્નતા સહુ પોતે જ કંઈ લખે છે તેનો જવાબ પોતે જ આપે છે એમના પ્રસ્તુતમાં... જુઓ, તમે વાંચ્યું એનાથી રહેજ કેર કરીને કે એ પંક્તિઓ વાંચ્યું, તો...” બાપુએ લીટીઓ ઉપર નીચે કરીને અર્થ બેસાડવા માંડ્યા. ‘રામરાજ્યમાં’ સૌનાં શરીર સુંદર તથા નીરાગી હતાં, અર્થાત્ સૌ સારીરિક શિક્ષા ભેટા, કસરત કરતા, શરીર પ્રત્યે કાળજી રાખતા; તેથી—

‘અરે મૃત્યુ નહિ કવનિક પીરા’ નાની વયમાં કોઈનું મૃત્યુ ન થતું તેમજ કોઈ પીડિત ન હતાં એ પ્રમાણે જ, રામરાજ્યમાં કોઈ અણુયથ, કે લક્ષણ રહિતનું ન હતાં એટલે કે રામરાજ્યમાં સૌ કોઈ શિક્ષણ હેતુ, ચાન સંપાદન કરતા, સંસ્કાર પામતાં તથા પોતાના ધર્મ, ફરજને કતબ્યને સમજતાં તેથી—

‘નહિ દરિદ્ર, કોઈ દુઃખી ન દીન’ કોઈ દરિદ્રી, દુઃખી કે દીન ન હતાં. સૌ મહેનત કરી શકતા, સૌ શુદ્ધિ ચલાવી શકતા, સૌ જીવન જીવવા શા વિવેક પ્રમાણે જીવન જીવતા...”

બિન્દુજી મહારાજ તો હંગ થઈ ગયા. બાપુએ ફરીને કહ્યું : “કિંદમાં પણ જો દરેક મનુષ્ય એ પ્રમાણે વર્તે તો ઘણું જાણ તો કિંદ રામરાજ્ય બની જાય.”

ગાંધીજીની અર્થ ઘટાવવાની રીતિને જોઈને બિન્દુજી મહારાજને એમના પ્રિયતા આદર વધ્યા. એમણે તે જ દિવસથી રામાયણ વાંચવા-વિચારવાની દૃષ્ટિ બદલી.

સાધકનો મુર

૩૧:૨૬ ૪૮૫૫

શુરુવાત મહિરકાનુ બાલિન
એમની વધી ને વિગતવાર રાજીસના સંસારી
જનો માટે પાવનકારી પર્વ જેવાં બની ગયાં.

સ્વી-દનાપદી યાદ આવતી આવી
ફુરકાદિ દિવસેસ રાત્રી, વિગાળ મલા ૧૨
૧૨૫૫૫૫ આપા પેન કેટા, બન્ધ સત્તાડ,
ભાગીન ભાગીનાં મધુભો, સફેદ પર્વમાં
ટોમનો ભેડી રીતો પડેવળે દેવ; મહિરકાનુ
બાલિન-૪ પટેલી જાનજરે, કંઈકે ક્યાં વિના,
આમદાનો અગરે ને આગુગા દરી તે
છે. સમય મનોમુલ જ માંનિની, મહેવ
સંચારિયાની. એમના રાજમાંથી નીતરતી
નળા. જાગતા ને ડાંડી નિગા-આ પથે
સપ્તા એકી સફેદ આ.જે બહુ જોવાં જોતા
મર છે; ભાગજનોમા પથ બહુ નરે;
એવડામાંવે રવાં ૧૪૪ દરે, બાંધીકે કંઈકે

પટે છે. જુ મહિરકાનુને જોવાં જ, 'મુઝી ચ
મુજસમી ચ વિરલ: સરલો જના' એ પાત્રિ
સાહેબે યાદ આવી બધ.

આ જુમત્રે અવધામાંવે મહિરકાનુ
આડા જ તરવજિભામુ ઠી, કોરવા જ મધ-
પરવા છે. નાનકડી મઝીતી મહેફિતમાં
એમને આમંદા દોપ, એ કેન્દ-રમાને દોપ,
ત્યાંવે બાન વિનમસાવે. પોત નાં જરફિતજને
માવ નેપાવમાં મૂલી રહી, એ સાંન સાન. જની
રહે છે. મ.પનાટીન માંપના જેવા: નિર્મિત,
પરમ પદમાનન. જેવા અ.ને જાગુને જાગા
જેવા નિર્દોષ ને મુખ્ય કંઈકે જુ મુજ, જાગરા
કે મેવસાર એક દરબી ઠી જાગુ દેડ
આગુ છે નેને અગુ મનન-મહિરકાનુ.
જાગરા ૧૨૨ જાગરા. ને મુજા દે
મહિરકાનુ ૧૨૨ જાગરા રહે છે.

રવીન્દ્રનાથની 'ગીતાંજલિ'ને કેન્દ્રમાં રાખી, ટાગોરની ભવસૃષ્ટિ એમના વ્યાખ્યાનમાં એમણે આખાદ ખડી કરી. જીવન ને મૃત્યુનો મહામા, પરમ પ્રભુને મહિમા, માનવજીવનની મહત્તા ને ગંભીરતા, ભારતીય સંસ્કૃતિની રંગરંગમાં વ્યાપેલી ઊર્ધ્વાભિમુખ આધ્યાત્મિકતા—આ બધું એમણે સુંદર રીતે ચિત્રિત કર્યું. ઝરમર ઝરમર મેઘ—ધારા મંદ મંદ વરસતી હોય એવી, કદીક તો અતિ મંદ, કદીક જ ઊંચે સૂર કાઢતી, ભાવાનુસારી આરોહ્ય-વરોહવાળી એમનાં ગંભીર મંગલ પ્રાસાદિક વણી, વચ્ચે વચ્ચે પથરાઇ જતું અખંડ મૌન, એ મૌન દ્વારાયે શ્રોતાઓનાં હૃદય સાથે સંપર્ક જતો સેતુ, એમના હૃદયમાંથી રજૂ થી ઉઠતી શ્રદ્ધા, એમનું ભવ્ય વાર્ધક્ય—સમગ્ર વક્તાવ્યમાં, સમગ્ર વાતવરણમાં, કૌતલ્યનો કેઈ નવીન જ ઝંકર રેલાવી મળ્યું... ગુજરાતી ભાષા પર—એમનો કાબુ એકંદરે પ્રશસ્ત્ય ગણાય તેવો છે.

રવીન્દ્રનાથ પાસે, અંતેવાસી બનીને, મહિલકજી લગભગ બારીસ વર્ષેલા, પણ એમાં ભાગ્યે બાવીસ વાક્ય રવીન્દ્રનાથ સાથે બોલ્યા હશે! કેમ? મનમાં એમ હશે કદાચ, કે 'આવી મહાન વિમૂર્તિનો કીમતી સમય મારાથી કેમ લેવાય?' રવીન્દ્રનાથ જે કીમતી કાર્પ કરી રહ્યા છે, તેના મૂક દપ્પા કે સાક્ષી બનવું, તાનપુરાની જેમ તાનપુરાવવી, પ્રપચ્ચ અંતરમાં પ્રેરણા જીલવી ને એમનો અમૂલ્ય વારસો વેઠકાવા ન દેવો, બને તેટલો જીવતો રાખવો, આવી દષ્ટિ હશે? હશે કદાચ. પણ રવીન્દ્રનાથની સાથે વાતો ન કરવામાં, એમનો અમૂલ્ય સમય ન લેવામાં, એમની દષ્ટિ મુખ્યત્વે તો આ હતી—એમની સાથે મારી જે રાતો હોયતે તો મનની બૂમિકા પરની હોય, જ્યારે એમની બૂમિકા તો પ્રજ્ઞાની કક્ષાની અતિમનસ્કરી છે; તેથી એમના સાથે તો મૌન દ્વારા હૃદય-પ્રસંધાન સંધાય એ જ વધુ ચોગ્ય.

★

મહિલકજીના મધુર અવાજથી રવીન્દ્રનાથે પ્રથમ આકર્ષાયા. સંગીતનું રીતસરનું જ્ઞાન મહિલકજીને મળે તો એમનો કંઈ કેટલો મોહક બનીરહે, એ વિચારે રવીન્દ્રનાથે સંગીત શિક્ષણની વ્યવસ્થા કરી. થોડા વખત પછી ઉસ્તાદ કહે, 'મહિલકજી, આ ભવે તો શું આવતે ભવ પણ સંગીત શીખી શકશે નહિં.' રવીન્દ્રનાથને એ વખતે શું થયું હશે તે તો એ જ જાણે, પણ મહિલકજી જેવાના મધુર કંઠે, પણ રવીન્દ્રનાથ પોતાના ગીતને જુદી ઢંગે ગવાતું સાંભળતા ને હુબી હુબી થઇ જતા. 'મારા ગીત તારે કદી ન ગાવાં' એમ રવીન્દ્રનાથે એકવાર સખત મના કરી; ને મહિલકજીએ તેથી જ તે દિવસથી પ્રતિજ્ઞા કરી 'જી, હવેથી આપનું ગીત કદી નહીં ગાઉં.' આ પ્રતિજ્ઞા જિંદગીભર પાળતારતો સંધ્યમ ને વેળા પણ કેવા અસધારણ હશે? કવિની કવિતાના પ્રાણ એમાં પૂરેપૂરો ન ચલાય, એ સંગીત ગમે તેવું હોય, પણ રવીન્દ્રનાથની દષ્ટિએ તો કવિતાનો ચતુ જ બની જતું. એવે પ્રસંગે રવીન્દ્રનાથનો પુણ્યપ્રકોપ પણ કંઈ કારમો બની જતો. પોતાનાં ગીતો વિશે એમણે જ કયાં નથી કહ્યું: 'ગીતાંમાંથી હું' જે વસ્તુ, પ્રગટ કરવા માંગતો હોય, તે તો એ કોણના પણ કંઈમાંથી પ્રગટ થતી જોઇ નહિ. મારે એ કંઈ હોત તો કદાચ હું સમજાવી શકત કે મારા મનમાં શું છે.'

વર્ષાન્તે વિદાયવેળા એક બહેન મહિલકજીના હસ્તાક્ષર લેવા આપ્યાં એમની ઇચ્છા મહિલકજી દ્વારા રવીન્દ્રનાથના હસ્તાક્ષર પણ એળવવાની હતી. મહિલકજીએ એ બહેનને કહ્યું: 'હસ્તાક્ષર તમે જાતે જ જઇને માંગો ને મળશે. પ્રભુને પામવામાં કેઈની હલાલી ન ચાલે, તેવું જ શુરુશિખના સંબંધનું થે છે.' ને જેતે હસ્તાક્ષર આપતાં, તે વખતે હવામાં જે ચલણી સૂત ચુંગતું હતું તે લખ્યું. 'નોંધાયસેંદ્ધ', તારી બતને પૂરી પિછાન.'

સ્વીન્દ્રનાથે મહિલકલ્પના હેસ્તાક્ષર જોયા ને
 પોતાના હસ્તાક્ષર આપતાં માર્મિક રીતે લખ્યું,
 'કરગેટ ધાયસેલ્ક' 'તું' તારી જાતને વીસરી
 જા. ' પોતાની જાતને પિછાનનામાં. માણસ
 વધુ આત્મરત. અહંભાવી, અહંકેન્દ્ર જની
 જાય કદાચ, એવો સ્વીન્દ્રનાથને લાય હશે ને
 તેથી તેમણે આત્મવિલોપન દ્વારા આત્મ-
 શોધનની વાત કરી હશે? 'સેલ્ક-કુલકી-
 લમેન્ટ યુ સેલ્ક-ધેસમેન્ટ.' ટાંગેર અન્યત્ર
 પણ કહે છે: 'પરિચય પાગ્યો પોતાનો આઘાતે
 જ્ઞાપાતે, વેદના-વેદનાએ: સત્ય છે કઠોર. કઠોર
 થકી કરી પ્રીતિ-એ કદી નવ જાય છેતરી.'
 આ માર્મિક લખાણમાં સ્વીન્દ્રનાથનું વિનોદી
 વ્યક્તિત્વ પણ ઠેવું પ્રકાશી જોઈ છે!

*

પ્રતિવર્ષ માધોત્સવ-પ્રસંગે સ્વીન્દ્રનાથ
 આશ્રમવાસીઓ સમક્ષ પ્રવચન આપે. પોતે
 દેશમાં કયાંય પ્રવાસ કરતા હોય, પણ આ
 પ્રસંગે તો આશ્રમમાં અચૂક પાછા આવી જાય.
 એકવાર માંદગીને કારણે એ પ્રવચન ન આપી
 શક્યા ને એ કામ એમણે મહિલકલ્પને સોંપ્યું.
 બલબલા અધ્યાપકોને મૂકીને, આ કામ
 પોતાને સોંપાયું તેથી મહિલકલ્પનાં શ્લોક અને
 સંકેતોનું તો પૂછવું જ શું? શુરની આજ્ઞાનો
 અનાદર કેમ થાય? પણ ત્યારે એમની દક્ષાએ
 તો શી રીતે પહોંચાય? ને તેથી, પ્રવચન એ
 સતોષકારક ન નીવડ્યું તો...આવી દિક્ષા
 ચાલતી હતી. છેવટે મહિલકલ્પ તો બધું ખખેરી
 નાખી, ફર ફર ધૂમવા નીકળી પડ્યા; કંઈ
 કરતાં જો કુદરતનો કાનમાં સંદેશો મળી જાય
 ને કંઈ સૂઝી જાય તો! છેવટે પ્રવચન તો
 થઈ ગયું, બીજે દિવસે મહિલકલ્પને શુરુદેવે
 બોલાવ્યા. મનમાં તો ભારે િમાસણ. 'શું
 હશે? શું કહેશે? મારો માલિક મને દપકો
 આપશે? ઠપકોયે ભલે આપે, પણ અરેરે,
 એ મને કવચિત જ કામ મોપે, તેયે હું ન
 કરી શક્યો ને એમને મેં નિરાશ કર્યા?'

પણ શુરુદેવે ત્યારે એમને અભિનંદનથી
 વધાવી લીધા ત્યારે મહિલકલ્પએ જે ધન્યતા
 અનુભવી એ શુરુદેવના પરમ પ્રસાદરૂપ બની ગઈ.

*

જોશી વર્ષે, ઇ. સ. ૧૯૪૧માં સ્વીન્દ્રનાથની
 —આ 'સેન્ટીનલ ઓફ ધી ઇસ્ટ' પૂર્વનાં
 સંત્રીની આખરી વિદાયવેળા આવી પહોંચી
 નિકટના આત્મીયજનોને સ્વીન્દ્રનાથ એમના
 છેલ્લા દિવસોમાં પોતાની પાસે બોલાવતા.
 ઠોકટોકે એમને બહુ શ્રમ ન પડે માટે બોલ-
 વાની લગભગ બંધી કરી હતી. એ દિવસોમાં
 એકવાર અચાનક મહિલકલ્પ ને શુરુદેવે બોલાવ્યા.
 મહિલકલ્પને કાળ પડી. "શું હશે? આવી
 નાજુક પળોમાં મને તે શું કહેવાનું હશે?
 હું 'હાજર જનાબ' કહીને મારા એ માલિકની
 પાસે તો હોસો રહીશ, પણ મારા જવાબથી
 એમને શાતા વળશે?" એ તો ગયા. ને
 સ્વીન્દ્રનાથ ગદગદકંઠે બોલ્યા: 'ઘણા અફસોસ
 સાથે આજે હું એકવાર કહું છું. મેં બધાને
 મારી કૃતિઓ, પુસ્તકો, જે કંઈ મારી પાસે
 આપવા જેવું હતું તે આપ્યું છે. રે, તને જ
 —મેં કંઈ નથી આપ્યું.' ને મહિલકલ્પનો
 પુલ્કયભાવ પરિસીમાએ પહોંચ્યો, 'જરૂર પ્રયુ,
 તમે મને તમારો કરીને રાખ્યો, નલાઓ,
 નવાઓ, એ શું એમણે છે કે મારે એથી.
 કંઈએ વિશેષની ખેવના હોય? ના, શુરુદેવ,
 તમે તો મને તમારું સર્વસ્વ આપ્યું છે, નદી
 વહે છે, મેઘ વરસે છે, સૂર્ય-ચંદ્ર પ્રકાશે છે,
 ત્યારે એ કંઈ થોડું જ ભેવા બેસે છે કે કોણે
 ક્યાં કેટલું ઝીલ્યું છે, કોને કેટલું મળ્યું છે.
 ક્યાં કેટલું જૂટે છે? એમનો આનંદ તો
 વરસી જવાનો, વહે-આઈ જવાનો, વિતરણનો
 છે. આપે એ જ ધર્મ બતાવેને મને ધન્ય કયો
 છે શુરુદેવ!'

*

બાવીસ વર્ષે શુરુદેવના સતત સાન્નિ-
 ધ્યમાં રહી, શુરુદેવ પ્રથમ પ્રભાતે જોઈ તં

પહેલાં ચૂપચાપ તૈયાર થઈ, ઈ. સ. ૧૯૨૦ની જુલાઈના શરૂઆતના ત્રણ માસમાં એમના સાધનાખંડની પાછળ એમને ખબરે ન પડે તેમ પરમ ભાવુકતાથી નિયમિત બેસી, ગુરુદેવતાં ધ્યાન-દર્શનમાં લીન બનનાર મહિલકજીની સાધના કેટલી બાવનામય ને તપસ્યા પૂર્ણ હશે? આ દર્શન પ્રસંગે મહિલકજીને એકવાર અલૌકિક અનુભવ થયો. થોડા વખત માટે બાજે આસપાસનું પાર્શ્વિ આવરણ 'ખસી ગયું' ને તનમનથી ઊર્જા, જે પેટી પારતું, પરમ જગત છે, તેની વિસ્ત્ર અનુભૂતિ થઈ. આત્માની હિંમતાની પણ અજબ પતીતિ થઈ રવીન્દ્રનાથે લખ્યું છે કે વાંસળીવાળો જાનબા-તની વાંસળી બનાવે છે ને હરેક જુદી જુદી રીતે વાગે છે પણ કૌણ બાજે કેમ, એમાંની એકજે વાંસળી કંઈ કમાલ બની ગઈ હોય છે એમાં બધું જ બરાબર, બધું જ આપસર હોય છે લાકડાનું માપ, અંદરનાં વેહ, એનું

પોલાણ, બધું જ જાણ નમૂનેદાર. બ'સીવાળો વાંસળી તો તરેહતરેહની વગાડે છે પણ એને પેટી કમાવ વાંસળી વગાડવાનું જ સૌથી વધુ ગમે છે. વિદ્યાતાએ પણ માણસ વિશે કંઈ એવું જ ક્યું જણાય છે. આપણે કદી શું, રવીન્દ્રનાથ વિદ્યાતાની એવી કમાલ વાંમળી છતાં. એવી કમાલ વાંસળી બનવાનું સદ્ભાગ્ય બધાનું તો ક્યાંથી હોય? પણ એવી કમાલ વાંસળી સાંમળનારે બડભાગી બની જતો હોય છે, મહિલકજીએ વિદ્યાતાની એવી કમાલ વાંસળીના સૂર વર્ષો પર્વત સાંભળ્યાં છે, ને નમ્ર સાંપકની અદાથી પોતાના જીવનમાં ઝીંટ્યાં છે, એ સદ્ભાગ્ય નાનું સૂતું નથી. એ કમાલ વાંસળી તમારે સંભાળવી છે? તો રવીન્દ્રનાથની ઉત્તમ કૃતિઓના આસ્વાદ હો, ને હા, મહિલકજીને સાંભળો. એમની ઉચ્ચા-વચ્ચામાં તમને પેટી કમાલ વાંસળીના સૂર સંભળાયો.

✽

સુખી લગન

એક જાણવારી લગન માટે મહર્ષિ તિરુવુવરની સલાહ લેવા ગયો. એણે પૂછ્યું: 'મહર્ષિ! તું લગન કરીશ તો સુખી થઈશ કે?' મહર્ષિએ કહ્યું: 'તારો પ્રથમ ધણો મૃતિન છે. તું બેચાર દિવસ મારે ત્યાં રહે ત્યાં સુધીમાં હું તને જવાન આપીશ.'

તે દિવસે મહર્ષિ કાષ્ઠ વજ્રવા બેઠો ત્યારે એમણે એક દોરો તોડી નાખી પોતાની પત્નીને કહ્યું, 'જરા દીવો પેટાવી આવ તો, આ સુપ્રેમકોશમાં કશું જ દેખાતું નથી.' એ વખતે ધણો જ પ્રકાશ હતો તેથી પ્રાણચરોને મહર્ષિની આ વાતથી ધણું જ આશ્ચર્ય થયું. હજી તે કાંઈ પૂછે તે પહેલાં મર્ષિનાં પત્ની દીવો પેટાવીને લઈ આવ્યાં.

બીજો દિવસે સવારે કંડા ભાતની રાત પીનાં પીતાં ઋષિએ એમનાં પત્નીને કહ્યું: 'આ બે ભાત ખૂન જ ગરમ છે. મારો હાથ દાઝી ગયો, જરા વળો લઈ આવ તો.' મહર્ષિ હજી તો બેનવાનું પૂરું કરે ત્યાં પત્ની એક જાણ લઈ આવ્યાં ને હાથ પર પંખો નાખવા લગ્યાં એ વખતે અચ્ચંચા જાણવારી બોની ચીકચો, 'મગવન, માતાજીને આપ આનું કંઈ કેમ આપી રહ્યા છો?'

ત્યારે ઋષિપત્ની પ્રેમભરો દષ્ટિ મહર્ષિ તરફ કરીને બોલ્યાં: 'નહિ, બેટા, મહર્ષિ તને ખતાવે છે કે પતિનું સાંભળનારી માસ જેવી પત્ની એ તને મગશે તો લગન ખરેખર સુખી બનશે.'

જા, મીંદડી ચીતરી આવ....

શાંતિભાઈ આચાર્ય

રાજકોટમાં એકાએક ગાંધીભાઈઓ—શ્રી નવીનભાઈ તથા શ્રી ધીરેનભાઈ—ને મળવાનું થયું. શ્રી ધીરેનભાઈ સાથે વિશેષ પરિચય. દલ ખોલીને વાતો થઈ જાય.

ધીરેનભાઈ જમતાં જમતાં વાતો કર્યે જતા હતા હું તેમની વાતોની સાથે સાથે તેમના જીવનમાં તકાકાર થઇ ગયેલા અત્યાચારના વણથા ભાવોને પણ મનમાં ઉતારી રહ્યો હતો. અમારી ભત્રકમલકની વાતોમાંથી આદિવાસીઓની વાતો નીકળી અને તે વાતોમાંથી સ્વ. કા. એલિવનની પણ વાતો ધ્રુપ.

‘આદિવાસીઓ અને કા. એલિવનને તો જુદા પાડી શકાય તેમ નથી.’ મેં કહ્યું.

‘અરે તે વિના કોઈ પણ કામ શક્ય છે? તમે એક કામની પાછળ મંડી પડે નહીં ત્યાં સુધી એ કામ આવડ્યું ગણાય જ નહીં.’ ધીરેનભાઈએ ઉત્તર વાળ્યો.

અને આ ઉત્તરના અનુભોદનમાં શ્રી નંદાબાપુને પ્રસંગ ટાંકતા કહ્યું :—

‘શાંતિનિકેતનમાં હું અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે એકવાર અમે બધા શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ પચાઈનમાં ગયાં હતાં. સાથે સ્વેચ્છાથી તો હોય જ. હું એક સમલીય સ્થળે ઊભી એક ઝાડ ચીતરી રહ્યો હતો અને શ્રી નંદાબાપુ પાછળ આવીને ઊભા રહ્યા; મને જરાય ખ્યાલ નહીં. નંદાબાપુથી મારા આ ખોટા લીય સહન નહીં થયા હોય કે કોણ બલે. તેઓએ મને પૂછ્યું.

‘અધ્યા, શું ચીતરે છે?’

‘ઝાડ’ મેં જવાબ વાળ્યો.

‘ઝાડ તે કંઈ આમ ચીતરાતાં હશે?’ સહસ્રજ્વલો પ્રશ્ન આપ્યો. ‘તેના માટે તો

સાધા કરવી પડે સાંભળ.’ કહીને તેમણે એક વાત કહી.

‘એક હતો છોકરો. મેલો, વેલો ને અભણ. પણ તેનું ચીનરકામ તરફ મન વળ્યું. પૂછતાં પૂછતાં સાળ મગી કે દૂર દેશે એક ચિત્રકાર રહે છે તે આ કામ શીખવી શકે. છોકરાએ તો માળાપની રત્ના લખને બાધ્યું ભાતું અને મઠયો હાથના. પૂછતાં પૂછતાં ચિત્રકારના ગામ આવીને ચિત્રકારને શોધી કઢાયા. શોધ્યા તો ખરા પણ પીછી હેડી મેલે અને ઊંચું માથું કરે ત્યારે તેમની સાથે બોલાયને? સારી વારે ચિત્રકારનું ધ્યાન પડ્યું ત્યારે ધમકાવીને કહે,

‘છોરા, કેમ આંખો છો?’

‘ચુરેવ, ચિતરનાં શીખવું છે.’ છોકરાએ પૂરા ભાવ સાથે કહ્યું.

‘કોઈ દિ કંઈ ચીતર્યું છે?’

‘ના બાપુ, હં શીખવા જ આંખો છું.’

‘તો તો ભાગ અડીથી.’ કહીને ચિત્રકાર તો પોતાના કામમાં પડ્યો.

‘અરે બાપુ, કેટલા ગડબી...’ વગેરે શબ્દો તો ચિત્રકારને, કામમાં, સંભળાયા થ નહીં હોય. પરંતુ છોકરો ત્યાંથી હટ્યો નહીં. ફરીને ચિત્રકારની નજર પડી ત્યારે થ છોકરો તો ત્યાં જ બેઠેલો.

‘એલા, હજી કેમ બેઠો છો?’ ચુરેવ કોપીને બોલ્યા.

‘બાપુ, ચીતરે શીખવો’ એ જ વાત ફરી ફરીને સંભળાઈ.

‘ડીક અડીથી જા અને મીંદડી ચીતરીને આવ.’

‘પણ બાપુ...’

‘હવે જા ભાઈ તને કહ્યું ને?’

હોકરાના સહભાગ્યે જેને ત્યાં રહ્યો હતો તેમણે મીંદડી પાળેલી. પાસે બેસીને ચીતર કરવા બંધ ત્યાં મીંદડી નાસે. આમ નાસવાગ કરતી મીંદડીને બે લીટા આમ ને બે લીટા તેમ કરીને હોકરાએ કાગળની ધરતી પર આવેલી. પાછો ઉપડ્યો ચુક પાસે.

ચુરતું વળી ધ્યાન પડ્યું તો હોકરા બેઠેલા
‘અથા કેમ પાછો આવ્યો ? બા મીંદડી...’
‘બાપુ આ રહી.’ હરખભેર હોકરાએ

ચિત્ર બતાવ્યું.

ચિત્રકારે તો ફાડીને ટોપલીમાં નાખ્યું.
ચિત્ર જોયું પણ નહીં ને ચોતાના કામે વળગ્યો.
બેઠેલા હોકરાને કહે, ‘કહ્યું ને કે મીંદડી
ચીતરી આવે’

હોકરાે ઊઠીને ગયો. ફરી ધ્યાનપૂર્વક
મીંદડી ચીતરીને લાગ્યો પણ ચુરતો તો એ જ

વર્તાવ. ફરીને ચિત્ર ટોપલીમાં, ફરીને જોતો
એ આદેશ. આમને આમ ઘણો વખત આદેશ
જ કર્યું. હોકરાે પણ કંટાળ્યો. શું કરવું ?
જેવું આન-પાન હરવું-ફરવું બધું જ મીંદડી
જેવું થઈ ગયું. આખરે મરણિયો પ્રયાસ
કરીને મીંદડી ચીતરી ચુરતી પાસે લઇ ગયો.
તેના હિંદાર જોઈને જ ચુર તેને બેટી પકવા
અને કહ્યું કે, ‘તને ચીતરતા આવડી ગયું.
જા, ફરોડ કર.’

‘આમ કોઈ પણ વસ્તુની પાછળ લગતી
વગર કશું આવકર્તું નથી લાઇ.’ કહેતાં શ્રી
ધીરેનભાઈએ વાત પૂરી કરી અને નંદલાખુની
એ વાત આત્મે પણ એમનાં જીવનમાં જોવી
જ તાજી હોય તેમ ચોતાના કામમાં લાગી
પડ્યા. મને પણ થયું કે કોઈ પણ કામની
સાધના આવી-મીંદડીએ ચીતર્યા વિના ક્યાંથી
ચાય ?

રહીમ-વાણી

‘જોઈ કામ બહે કઈ’, તો ન બહાણ હોય !

‘જ્યાં રહીમ હતુમનતકે’, ‘ગીરધર’ કહે ન કાંચ ન

—શક્તિશાળી પુરુષો નાનાં નાનાં કામે કરે તેથી જમત કઈ તેમનાં શુભગાન
ગાતું નથી. માફતી-હતુમાનજી-દ્રાણાગિરિ ઊચકીને લાગ્યા; છતાં કોઈ તેમને
‘ગિરધર’ તરીકે ઓળખવા તૈયાર નથી.

એ બહે ન કે લણ કહે નદિ રહીમ ઘટિ ભલિં !

‘ગિરીધર’ ‘શુરવીધર’ કહે, કપુડખ માનત નાલિં !!

—હે રહીમ ! જે ‘મહાન’ તરીકે માન્યતા પામેલા છે તેમને ‘નાના’ તરીકે
ગમે તે તેટલા સંબોધવામાં આવે છતાં તેમની કિંમત ઘટતી નથી, પર્વત
ધારણ કરનારને શુરવી ધારણ કરનારા કહેવામાં આવે છતાં તેનું તેમને હુંબ
થવું નથી

—રશિમત મહેતા

તથાગતને ચરણે

દેવેન્દ્રકુમાર કા. પંડિત

બાવરની નગરી આજ આનંદે ઊભરાય છે.
આજ જેતવનમાં ભગવાન શુદ્ધ પધાર્યા છે. એટલું
જ નહીં. અહીં એમણે ધર્મ પરિપક્વ થોડા છે.
આજે એનો મંગલ પ્રારંભ છે. આદિ'સા અપરિમલ,
સાત્ય, દયા, ક્ષમા, ઉદારતા, ત્યાગ, પરોપકાર, પ્રેમ
આ બધા રથના તરવેની મિમાંસા થવાની છે.
આજ બાવરની ધન્ય બની છે.

નગર બહાર રાજમાર્ગ પર રથ દેડના
જેતવન બધી જાય છે. ધોળાં, પાળાં, નીલા ને
કેસરી આશુપલ્લો સજા નગરજનો રથ પર સવાર થઈ,
રથ દોડાવી રજા છે નાના ને મોટા, રત્નો ને પુરુષ,
વૃદ્ધ ને જુવાન, જેતવન બધી કદમ ઉઠાવી
રજ્યાં છે.

પણ, આ બધામાં, ભગવાન તથાગતની એક
કાંક આઠા છે: ધર્મપરિપક્વમાં, આવનાર મોહએ,
અંગ પર સુવર્ણાલંકારો, આશુપલ્લો, પહેરી ન
આવવું, સાદા વસ્ત્રોથી જ આવવું.

અને, આવતીની ક્રોધ ધનાદ્ય નારી
વિશાખા, પણ ભગવાન શુદ્ધની શાન વાણી સાંભ
ળવા રથ પર રેડી.

જેતવનની સમીપ આબેડે, વિશાખા જોડી, એની ડાકમાં
ખડકમો હાર રહી ગયો હતો.

પણ, એ કહ્યું, તો રથ જેતવનના દરવાજે
આવી ગયો હતો. અલંકારહીન નરનારીઓ,
ભગવાન શુદ્ધ સમીપે જવા, ધસમર્યા આવતાં હતાં.
અને વિશાખાની ડાકમાં હાર હતો, શું કરવું ?
પાછા જવું ? તો શાન શ્રવણ કેમ થાય ?

- ને, એણે દાસી સુપ્રિયાને કહ્યું:
'હારવું' શું કરવું !'
'પાછા જમએ.'

'તો, તો, મનુષ્ય અવતારમાં, દુર્લભ એવી
ભગવાન તથાગતની શાન વાણીથી વર્ચિત રહેવાય.'

‘આપ કહો.’

... તું આ દાર, તારી પાસે રાખ ને સાચવ.
વળતા મને આપી દેજે!’

વિશાખાએ, હેઠકાથી દાર કાઢી સુમિયાને
આપ્યો.

ને, એઉં ધર્મસમાર્માં-ધર્મમંડપમાં આવ્યાં.
ધ્યાનરથ ચેતી સમા વૃક્ષો, એની શીળાં છાંયા
અને માદકતાનો અર્થભયે કરતા ચૂપચાપ ગેઝા
છે, ને, એની વચ્ચે, ઊંચી પથ્થર સિંહા પર
પદ્માસન રિચતઃ કમળપત્રના નવનંદય યુક્ત
ભગવાન છુદ પીળાં ઉત્તરિયથી દીપતા, ગ્રમચોથી
વીંટાએલા, એની શાન-ધારા-ટવનના મુદ્દયો, ને
હેવા, હોકાને સમજતી ગલા છે. અહિંસા ને હિંસા,
સત્ય ને અસત્ય, કોષ અને શાંતિ, મરણ અને જીવન
પરિગ્રહ અને અપરિગ્રહ, દયા અને અદયા, સૌમ્ય અને
અશૌચના દ્વંદ્વોની ધીરમંભીર વાણીથી સમાચોચના
કરી રલા છે.

મોઢે સૂધી, આ અમીમય, સંબધવ્યુ આલુ.
પત્રી સૌ ભગવાન તથાગતે રભ આપના
વિખરાયા.

વિખરાએલા ઘણાંક આવતી ભણી વળી
નીકર્માં તો મણા વિશાખા જેતવનની સધન વૃક્ષ
રાહમાં પરિગ્રમણ કરતા ભગવાનના ઉપદેશ પર
ચર્ચા ચલાવી રલા છે. જીવનની પ્રતિષ્ઠા પગ પગ
પર ધમતી કટરી જરૂર છે અને ધર્મ પરાયણતા
ના હોપ તો જીવન કેવું વિષમય નફગામી અને છે
આ બાપનો પર નગરવાસીએ ચર્ચા કરી રલા છે

વિશાખા અને સુમિયા પણ ધીં પથે
બાગમાં આટા મારતા ભગવાનના ઉપદેશ બોપ
સંભાળી સભાળી પૃથકરણ કરી રથ છે.

આ વખતે સુમિયાને સોપાયેલ દાર બાગમાં
કપારે પડી ગયો તેની સુમિયાને ચરત જ ન રહી.

ખીજ બાળુ વિશાખા અને સુમિયા રથ
પર બેસી પાછા વળ્યાં.

ધર્મપરિષદના માનર મેળા રખો ભગવાન

શુદ્ધે એક નિયમ કરેલો કે કોઇની કાંઈ ભયમ
પડી ભય તે ત્રીજા ગ્રમણેએ મુખ્ય સિંધ
આનંદને ચોંપતી.

જનમેદની વિખરાવા પત્રી એક ગ્રમણને
આ વિશાખાનો દાર મળ્યો ને એમણે તે દાર
આનંદને આપ્યો.

આનંદ એ દાર ‘લઈ ભગવાન પાસે ગયો
ને કહ્યું;

‘ભગવાન! વિશાખા આ દાર જૂરી
ગયાં છે.’

‘એક માત્ર એ દાર રાખી દો.’ ભગવાને
આટા આપી. આનંદે ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન
કયું.

આ બાળુ રથ પર સવાર થતાં જ
સુમિયાને દાર તદ આપ્યો ને કહ્યું,

‘દાર બાગમાં પડી ગયો છે લઈ આવું?’

‘ના.’ વિશાખાએ દાઢ્ય લાગે કરી
રથ પરથી ઉતરી સુમિયાને રોકીને કયું.

‘કા!’

‘એ દાર હવે મારાથી ન લેવાય!’

‘પણ આપણે કયા એ દારનું કોણને દાન
કયું છે?’

‘દાનથી પણ તવિશેય’

‘કઈ રીતે?’

‘એ દાર ભગવાનના નિયમ પ્રમાણે આનંદ
પાસે હતો.’

‘આનંદ કાંઈ થોડાજ એ દારની ના
પાકવાના છે?’

‘ના ન પાડે પણ મારાથી એ લેવાય જ
નહિ!’

‘કાંઈ કારણ?’

‘તું ધર્મને જાણે છે સુમિયા! સાધુઓની
સ્વર્ગચયેન ત્રીજા દાનથી અદકરી જતી ભય
છે, આનંદનો એ દારને સ્વર્ગ થયો એટલે

મારાથી તે ન યોગ્ય.' ધર્મના આવા નિગૂઢ તત્ત્વોથી અજ્ઞાન સુપ્રિયા દિગ્મુઃ બની. ને એકે આવાસે આવ્યા.

રોડો સમય ગમે ને વિશાખાને એકાએક ઝેઝુઃ 'અરે આ તો મારાઈ ઝોડું' થાય છે. દાર ત્યાં રાખીને તો મેં ભિખુઓની ચિંતા વધારી. એ દારને રાખજે ક્યાં? ધર્મ ધ્યાનમાં રાખી શ્રવણમાં શિક્ષાટન કરવામાં મોટા અવરોધ આ દારથી ઊભો થશે.'

શું કરવું? વિદ્યાખાએ ખુબ ખુબ વિચાર કર્યો. જર હોવાથી. વળતું ગણાએવ આ દાર ભિખુસંઘમાંથી દટાવવા શું કરું તો તે સુખદ ને ધર્મદાયક ગણાય!

દિવસનો ધણો કાળ આ મનોમંથનમાં ગાળ્યા પછી એણે એક નિશ્ચય કર્યો. પોતાનો આ દાર બતાવનાર કારીગરોને એજ કણે પોતાના આવાસે એજ બાને પૂછવું:

'તમે મારો દાર બતાવી દાણેલ એના મુલ્યની યાદો ખરી?'

'હા'

'ફેટલી?'

'નવ કરોડ સૂવણું મૂલ્ય એ દારની કિંમત છે'

'એ સિવાય.'

'એ સિવાય લાખ મૂલ્ય અમારું દાર બતાવનાર મહેનત છું.'

'સારું એજ કામ હતું હવે તમને રમ છે.'

કારીગરો ગયા.

ખીલ દિવસનું ધરોડ પ્રગટ્યું. વિશાખાએ સ્નાન પ્રાચીન કરી શુભ નવાં વસ્ત્રો પહેરી સુપ્રિયાને કહ્યું:

'બહેન! અનુચરોને કહી રથમાં નવ કરોડ એક લાખ સૂવણું મૂલ્યની થેલીએ અગવડી જ થશે મૂંઢતમાં જ ભરાશે.'

આગા લઈ સુપ્રિયાએ થોડા વિશ્વાસ અનુચ-

રોને આ કામે લગાડી દીધા પછી થોડા વિદ્યાખાના આ આદેશનો મનઃ કળી રોકવું નથી.

મુદાએ રથ પર ગોઠવાઈ જતાં સુપ્રિયાએ આવી દહું:

'આપની આગા મુજબ મુદાએ રથ પર ચઢાવી દીધી છે'

'સારું. હવે રથ બેઠો ને ઘું' પણ સાથે ચાલ'

'કઈ તરફ?' પ્રયાણ સારથી ને કહું!

'ભગવાન મુદના પિદાર લણી જેતવનમાં'

રથ તૈયાર થતાં વિશાખા ને સુપ્રિયા તેમાં બેઠાં જરા વારે એ રથ ભગવાન તથાગત બધાં ઊતર્યા દના તે વિદ્યારના દરવાજા આવી ઊભા.

દરવાજા રથ ઊભો રખાવી વિશાખા અદર આવી જમવાન શુદને નમી એક બાજુ ઊભી રહી. ભગવાન બોલ્યા:

'મ આચરુ થયું?'

'ભિખુ સંઘને મેં આપેલ ઉપાધિ દળ્યાં.'

'કેટલે?'

'ભગવાન મને ક્ષમા આપે, પણ ધર્મપરિષદમાં આવતાં મારો દાર મારી દાસી સુપ્રિયા બહી' જુની ગયેલ અને જે સાચવવાની મુશીબત પડે છે, તે નીવારવા આવી છું.'

'શી રીતે?'

'મૂલ્ય આપીને સૂવણું મુદાએ ચૂકવીને.'

'વિશાખા! ભિખુસંઘ મુદાએ ને શું કરે?'

'તો ભગવાન કહે.'

'વિશાખા, એ સન્નાતન નિયમ છે કે, ધનનો ઉપયોગ ધર્મ સારું જ થાય.'

'દણુએ ભગવાન કહે.'

'એ મુદાએથી વિદ્યારના પૂર્વ દરવાજા એક આનાસ બનાવો કે જેમાં ભિખુઓ સુખે રહી ધર્મભિખુ બની રહે.'

'ભગવાનની આગાતું પાલન થશે.'

'હવે, તમે, એ તમારું આજીવણ પાણું'

‘કાંઈ જઈ શકો છો.’

‘પ્રભુ ! એ આશુપત્નિ હવે મારાથી પાછું.’

‘કેમ જ લઈ જઈ શકાય ?’

‘કેમ ?’

‘અલંકારો પહેરી પરિવર્તન ન આવવાના આપના નિયમોના મેં લાંબ કર્યો છે. ને, એ હારને ત્રાસીઓના રૂપમાં થયો, આથી એ વસ્તુ ત્રાસીઓની રૂપી ગણાય ને આથી જ એ હાર ‘મારે વળ્યું’ છે.’

‘એ હારનું મૂલ્ય તમે લિખ્યુસંધને અપાઈ કરી ચૂક્યા એટલે હાર તો તમારો જ ગણાય !’

‘ભગવાન ! નિમમ લાંબનાં અપરાધ બદલ

અલંકારોના રૂપમાં એ હાર નહિ લઈ જાઉં.’

‘ત્યારે ?’

‘કારીગરો આવી, એ હારને કાઢીમાં લઈ જઈ, માળી નાખશે, પછી જ એ રીકારીત.’

નિરાખાની આ સમજણ બરી દાનશીલતાથી લાંબવાનું શુદ્ધ પ્રસન્ન થયા.

યોગ્ય સમયે, કારીગરો, વિહારમાં આવ્યા, હાર લઈ ગયા અને બહીમાં નાખ્યો.

નવકરોડને એક લાખ મુદ્રાઓમાંથી, વિહાર પાસે જમીન ખરીદી લિખ્યુઓ માટે, અન્ય રહેઠાણ બનાવ્યું.

વિસાખાની આ દાનશીલતાથી આવરતી નગરી ધન્ય નતી મઠ.

૧

શિવાજી કંસારી ત્રાતા-પિતળનાં વાસણોનાં વેપારો હતા. સંત તુકારામના તેઓ અનન્ય બક્ષત, તુકારામની સાથે તે હંમેશાં લાજન-કીર્તન કરે. જ્યારે જ્યારે સંત તુકારામ એમને ત્યાં આવે ત્યારે તે પોતાની દુકાન અચૂક બંધ રાખે ને સત્કર્મમાં હાજરી આપે, અટકલ વિધાસ અને અનન્ય ભક્તિથી તે સંતની સેવાઓ કરી કરે તેની પત્નીને પતિનું આ વધણું મિલકતુય ગમે નહિ. પતિની ધાર્મિક યોગલ્લા માટે સંત તુકારામ જ જવાનહાર છે, ને પતિનું મનજ તેઓ જ ફરવે છે એમ તે માને ને સંત ઉપર ખૂબ ખૂબ મુસોં ધાય.

એક દિવસ તેણે એક કુટુંબ કહ્યું.

સંત તુકારામને તેણે કહ્યું : ‘આજે સખત ઠંડી છે માટે ગરમ પાણીએ ત્યાં કરો તો સારું. હમણાં જ હું આપને ગરમ પાણી કરી આપું છું.’

સંત તુકારામે ‘હા’ કહી.

કંસારીની પત્નીએ તેમને પાટલા ઉપર મેસરા બજાવ્યું અને તેમના ઉપર ગરમ હાગતું પાણી રોક્યું. સંતને શરીરે દાઝ પડી મઠ. આજે શરીરે ફેલવા લાગ્યા. સંત એ છતાં ચાંત રહ્યા. રીકારે શેષ એમનાં મનમાં જાગ્યા નહિ એક સખદ પથ તેમણે ઉચ્ચાર્યો નહિ. તેમનું મન હંમેશાં શી કૃષ્ણ મહાપ્રજ્ઞના ચરણકમલ તરફ જ સ્થિર રહેતું હોવાથી તેમને કશી જ ધોડા જાણી નહિ.

કંસારીની પત્નીએ જ્યારે એ જાણ્યું કે સંતને શરીરે ફેલવા લાગ્યા હોવા છતાં એમને એ પી કશી જ એસા ચમ નથી ત્યારે તેને ખૂબ જ અચોક્કસ થાય. તેનું માનસ એકાએક પરિવર્તન પામ્યું. પોતાના કુટુંબ માટે તેને ખૂબ ખૂબ પરતાવેલ થયો. સંતની પાસે સહાય માગી માગીને તેણે કહ્યું : ‘હું પુરમ પૂજ્ય આત્મા, મને મારા કુટુંબ માટે ક્ષમા આપો. તમારી કૃપાથી માતું માનસ-પરિવર્તન થયું છે હું હવે તદ્દન શુદ્ધ જ રવલાવની સી છું; મને અને મારા પતિને તમારા શુભ સાન્નિધ્યમાં રહેવાની પરવાનગી આપો.’

સંત તુકારામે એની વાતનો રીકાર કર્યો. કંસારી કંપની એ પછી એમના નિહટવતી અનુયાયીઓ તરીકે જ રહ્યાં.

આચાર્ય રજનીશના સત્સંગમાં

કાંતિદેવી

મૌન

નાત્રિ અધિકાર ભરી છે. અને જ્યાં મૃગાં બેઠાં છો એ, આચાર્ય રજનીશના સાથે મૃગાં બેસવું એ પણ એક અનુભવ અને આનંદ છે. એમના નિકટ સાન્નિધ્યમાં ડેટલીયે વાર જેવું લાગ્યું છે કે તેઓ મૌનમાં થે કશુંક કહે છે. એમને એ વસ્તુ પૂછ્યું પણ હવે. તેઓ હસવા લાગ્યા. અને બોલ્યા: 'સત્ય કહેવા માટે કોઈ શબ્દ સમર્થ નથી, એ તે મૌન રહીને જ કહી શકાય. મૌન રહેવાનું આપણે બળત્તા હોત તો રહેવાનાં અનંત દારા ખૂશી જાત. માણસની પીડા જ એ છે કે, તે મૃગો રહેવાનું બૂધી ગયો છે. એ બૂલને કારણે જ પ્રકૃતિ સાથેના એના સંબંધ વિચિત્રન ઘર્ષ ગયો છે. પ્રકૃતિ પાસે તે મૌન સિવાય કોઈ ભાષા નથી, અને જે એ ભાષા ભૂતી જાય છે તે સહેજે પ્રતિધી દૂર થઈ જવાનો. અને પ્રતિધી દૂર થઈ એ જ પીડા છે.'

પછી તેઓ મૃગા યદ્ ગયા. એમણે મૃગાં રણાં, શાંતનો સુનહાર સર્વત્ર સંભળાવા લાગ્યો. પવન વૃક્ષોને હલાવે છે. અને કંસારીને રવ સંભળાય છે. એમ સંગમ અને મૃગાં છીએ. એ મૌનમાં અને પીગળી જતાં હોઈએ જેવું અનુભવ્યું. બીજામાં કશુંક વિલીન થવું લાગે છે. એ મૌન અને આત્મીયતા કરી રહ્યું છે. ત્યારે તેઓ બોલ્યા: 'હું-બ.વ. ન્યારે મટે છે ત્યારે મૌનની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ બોગળી ગયા પછી જ પકૃતિ સાથે મિલન અને સંવાદ સંધાય છે.'

કોઈએ પૂછ્યું, 'મૌન શી રીતે થવાય?' ઉત્તરમાં એમણે કહ્યું, 'જસ યદ્ જનત. પશુ વિધિ ને વ્યવસ્થાની વાત નથી. ત્યારે વરક જે જાતી રહ્યું છે તે રજગપણે જુઓ અને જે સંભળાય છે તે સાક્ષી બાવે સાંભળી. સંવેદનો પ્રત્યે પૂરી સમાનતા છતાં પ્રતિક્રિયા ન થવી જોઈએ. પ્રતિક્રિયાશૂન્ય સ્વભાવવાળી મૌન સહેજે

નિષ્પન્ન થાય છે.'

થોડી વાર પછી કહેવા લાગ્યા, 'માત્ર વાણીના અભ્યવહારને હું મૌન કહેતો નથી. અથવા વાણીના નહીં, વિચારનો છે. વાણી તે ગૌણ છે, મૂળ અને કેન્દ્ર તે વિચાર છે. અંદર વિચારો ચાલતા હોય અને વાણી નિરુદ્ધ પણ હોય તે તે મૌન નથી અને અંદર વિચારોની યાત્રિક ધારા ન હોય અને વાણી પ્રયુક્ત હોય તે પણ તે મૌન છે. જેમ કે કોઈ ભોજન ન લે, પરંતુ ભોગ-ચિત્તન કરે તો હું તેને અપવાસ નહીં કહું અને જેમ પણ યદ્ સહે કે કોઈ ભોજન કરે પરંતુ જેમના ભોગવૃત્તિ અને ચર્ચા ન હોય, તે તે અપવાસ જ છે. મૂળ વાત હમેશાં જ આંતરિક છે, ઔપચારિક નહીં.'

હું સાંભળ્યું છું, 'મૂળ વાત હમેશાં જ આંતરિક છે, ઔપચારિક નહીં', અને મને એમની ડેટલીયે અતઃકૃષ્ણો યાદ આવી જાય છે. એમના જીવન દર્શનમાં આ ધારણા ધરી આધારમૂળ છે. વસ્તો પર નહીં, એમને ભાર હમેશાં જ વૃત્તિ પર હોય છે, અને જાણ સર્વા-પરિવર્તન પર નહીં, એમને આશ્વ સદા અતસની કાંતિ માટે હોય છે. ઔપચારિકતા અંતરેકે સમસ્ત ધર્મોને નષ્ટ કરી નાખ્યા છે, અધારના એ ટોળામાં જ સાર બોવાઈ જાય છે, અને એક દેવસ આપણે જોઈએ છીએ કે આપણા હાથમાં માત્ર રાખ છે, અંગા. કપારના ય તિરોહિત યદ્ ચૂક્યા છે.

ફૂલ

એક અપરિચિત વ્યક્તિ આવી છે, એમણે ડેટલાંક પુષ્પો આચાર્યજીને ધર્યાં. એ સુંદર છે. આચાર્યજીએ કહ્યું, 'પુષ્પો ડેટલાં સુંદર છે! કિન્તુ, મિત્ર, તમે એમને તોડ્યાં એ સુંદર કામ નથી કર્યું. જે સૌન્દર્યને આદરી તે પુષ્પોને છોડ પરથી તોડવામાં અસમર્થ યદ્ જશે. તોડવાથી જીવતાં પુષ્પો મૃત યદ્ થયાં, અને જીવતાને મૃત કરવાં એનાથી અસુંદર બીજું કશું નથી.

હિંસા સહુથી મોટી કુરૂપતા છે અને અહિંસા સહુથી મોટું સૌન્દર્ય છે.

પ્રાણે પૂછ્યું, ‘અમે પુષ્પોને માત્રીએ બાંધે એટલે જ તો, તોડીએ છીએ.’

આચાર્યશ્રી બોલ્યા, પ્રેમ અને પુષ્પો તોડવાં-એ બંનેમાં વિરોધ છે. પુષ્પો સાથે પ્રેમ હોય તો એ તોડાય જ શી રીતે? અને તોડવાં એ પ્રેમનું નહીં, પણ ક્રૂરતાનું પ્રતીક છે. એ આપણી આધકરણિયતા છે. આપણને જે કંઈ સુંદર લાગે છે, તેના માલિક બનવા ઇચ્છીએ છીએ. પછી, અધિકાર ભેગવવા, તેનો નાશ પણ પ્રેમ ન થઈ જાય. આ માત્ર પુષ્પો પરતું જ નથી. આપણા સમસ્ત જીવનવ્યવહાર માટે પણ સાચું છે. માનવીય સંબંધોમાં પણ આપણે એવું જ કરીએ છીએ જેમને આપણે પ્રેમ કરતાં દેખાઈએ છીએ એમની સાથે પણ આપણે એ જ ક્રૂરતા આચરીએ છીએ, ત્યાં પણ અધિકાર જ આહવામાં અને આરોપવામાં આવે છે. ત્યાં પણ પુષ્પ તોડવામાં આવે છે અને જીવનના છોડ એ લુંટમાં અકાળે જ નષ્ટ થઈ જાય છે.”

થોડી વારે ફરી બોલ્યા, ‘જ્યાં પ્રેમ છે ત્યાં અધિકાર અને બંધન નથી. પ્રેમ તોડતો નથી પણ ભેડે છે. પ્રેમ મારતો નથી, પણ જીવાડે છે; પ્રેમ બંધનો નથી પણ મુક્ત કરે છે. પુષ્પો સાથે પ્રેમ હોય તો સ્વયં પુષ્પ ઘટ જાય, પરંતુ તેમને તોડીને જાડ એના માલિક ન બની ભેગો. પ્રેમ માત્ર આપણને જ જાણે છે, માગવાની બાધામાં એ તે અપરિચિત છે, છીનવી લેવાની બાધાનો તો પ્રમ જ નથી. અને યાદ રાખો કે હું આ સમસ્ત જીવન માટે કહું છું. જેઓ આ સત્યને નથી જાણતા તેઓ પ્રેમને નામે પોતાની ક્રૂરતા અને હિંસાને જ પોને છે. એમના પ્રેમમાં એમની મૃત્યુ જ હુમાયેરી હોય છે, અને એમના સૌન્દર્યબોધમાં ઘણી જાડી કુરૂપતા હોય છે.

એ સામળીને અમે વિચારમાં પડી ગયાં. એમણે અમારા ઘેસ ધાને સ્પર્શ કર્યો હતો.

તેઓ હસ્યા અને બોલ્યા, ‘વિચારો નહીં.’

‘જુઓ.’ વિચારવાની માણસ સત્તરમો આંધે ચાલ્યો જાય છે. એ પોતાનાથી જ દૂર જવા અને બચવાની તરફીય છે. સાચું તો એ છે કે, જે દુઃખી રહ્યો છું, તેની સમ્બાધ તમે તમારા અંતરમાં જુઓ. તમારા પ્રેમને ખુલ્લો કરો અને જુઓ કે મેં કશું તે સાચું છે?

જીવન : એક યાત્રા

અમે પ્રવાસમાં દર્તા, કોતરવાનું સ્થાન આવે તે પહેલાં પ્રવાસીઓ પોતાનો સામાન તપાસીને સરખો કરી તૈયાર રાખતા હતા. આચાર્યશ્રી બોલ્યા, ‘જુઓ, આ સાધારણ પ્રવાસમાં પણ યાત્રીઓ કેટલા સજાગ રહે છે! પરંતુ જીવનની મહાન યાત્રામાં આપણી મનપતા જરાયે નથી દોતી. ક્યાં જવાનું છે એની જરા નેટકીયે બજાકરી હોતી નથી ને નથી હોતી. પૂરું તૈયારી. મૃત્યુ ત્યારે આપણને જીવનથી અલગ કરે છે ત્યારે આપણે અવારું ઘડ જઈએ છીએ ત્યારે ખબર પડે છે કે આપણને ખબર જ ન હતી કે, મૃત્યુ પણ છે અને તે મારે પણ આપણે કેંઈ તૈયારી કરવાની છે?’

મેં પૂછ્યું, ‘અમે શું કરીએ?’

તેઓ બોલ્યા, ‘પહેરી વાત તો એ બજાવાની અને સમજાવાની રાખવાની છે; જીવન એક યાત્રા છે. આપણે કેટલક ખચકાટી આગળ વધીએ છીએ અને કેટલક ગિન્દુ મુઠી પહેંચવાઈ છે. આપણું હોય એક વિકાસ છે, આપણે પૂરું નથી પરંતુ આપણે પૂરું મવાનું છે.

પૂર્ણતા માટે ન તો મોઢ વિકાસ છે ન તો કેંઈ યાત્રા છે. બધો વિકાસ અને યાત્રા અપૂર્ણતામાં છે. આપણે યાત્રા કરીએ છીએ એના અર્થ એ છે કે આપણે અપૂર્ણ છીએ. આપણી અપૂર્ણતાને કાનમાં રાખીએ. પોતાની સીમા-મર્યાદા પર મનન કરવાથી અપૂર્ણતાનાં દર્તન યાય છે. અને અપૂર્ણતાનો ભોધ પૂર્ણતાની અભિપ્રાયને જન્મ આપે છે જે એક કે હું અપૂર્ણ છું તે પૂર્ણને માટે આકાંક્ષાથી છતોછત ઘટ જાયો. જે અમુક

છે કે કું અવરચ્ય હું, તે રચાય માટે કામના કરશે. અધિકારનો અનુભવ થવા માંડે તો પ્રકાશની આતુરતા જન્મી જ નવ્ય છે.’

એક સહવાનીએ પૂછ્યું, ‘જો અપૂર્ણતાનો અનુભવ પણ થાય, તો પછી શું થશે?’

એમણે એ વાતી તરફ જોયું-બને કહ્યું ‘ત્યારે કોઇને તરફ ધાગે છે ત્યારે શું થાય છે? શું તરફ એ પાણીની શોધ નથી બની જતી! એમ જ, અપૂર્ણતાનો અનુભવ પૂર્ણતાની તરફ અને શોધ બની જાય છે. ત્યારે જીવનમાં ગતંત્ય ક્યાં જવાનું છે તે-આવે છે, અને આપણે ક્યાંક પહોંચવાનો પ્રારંભ કરીએ છીએ.

ગતંત્યશુન્ય જીવન ભોમ છે, મતંત્યયુક્ત જીવન યોમ બની જાય છે.

ભોગનું જીવન-સરોવરનું જીવન છે. તે ક્યાંય જોઈ નથી. તે માત્ર સુખાય છે અને સમાપ્ત થાય છે. યોગનું જીવન સરિતાનું જીવન છે, તે સાગરની દિશામાં સતત ગતિ કરે છે. સરિત બને અને સાગરની દિશામાં સંચરે! માત્ર આજ રીતે સાધકતા ઉપનિવ્ય થશે સરોવર પોતાનામાં જ જીવે છે. તે યાત્રા નથી, એને ક્યાંય પહોંચવું કે, કંઈ થવાનું નથી. સરિતા પોતાનામાં જ જીવતી નથી, તે પોતાના અતિક્રમણ માટે જીવે છે, તે પોતાથી પર માટે જીવે છે સરિત યાત્રા છે, અને ગતિ છે; કેમ કે, એને સાગર થવું છે. તે પોતાથી અત્યંત છે, અને પોતાની સીમાએને બેઠેલીન બનીને પામવાની એની આશ છે. એની જ આકાંક્ષા મનુષ્યમાં પણ રચનની અપૂર્ણતાના બોધમાથી જન્મે છે. અપૂર્ણતા અનુભવથી એ મનુષ્યનું સર્વોત્તમ સામાન્ય છે, કેમ કે એના દાશ જ પૂર્ણતાની દિશામાં પ્રથમ ખમણું માંડી શકે છે.

તરફડતી માછલી, તરફડતો માણસ-

સવાર થઈ ગઈ છે. અને એક નીકળે છીએ. માછીઓ, માછી પકડી રહ્યા છે. કેટલીક પકડાયેલી માછલીઓ રેતી પર તરફડી રહી છે.

આશ્ચર્યથીએ કહ્યું ‘પાણીની બહાર માછી તરફડે છે એમ મધરની બહાર માણસ તરફડે છે.’

પછી એમણે પાછાં ફર્યા. કોઈએ પૂછ્યું, ‘આપણાં ફોજોનું કારણ શું છે?’

તેઓ બોલ્યા, ફોજોનું નહીં, ફોજનું, કેમ કે વસ્તુતઃ થવા નથી, ફોજ એક જ ફોજ છે. પરમાત્માની બહાર હોવું જ આપણે એકમાત્ર સત્યા છે. અને એ આપણને યાત્રા પથ રહેવું નથી ‘ફોજોની બીડમાં આપણે, ફોજને ભૂલી જઈએ છીએ અને પછી ‘ફોજ’માંથી ફોજોનો જન્મ થતો રહે છે. પરમાત્માથી દૂર થવું એ મૃત્યુ ફોજ છે, પાણીમાં બધાં ફોજો એવાં સંતાન છે, કોઈ વૃક્ષને બાંધે એની સાખા-પ્રશાખાઓ કાપ્યા કરે, અને વિચારે કે વૃક્ષ નાશ પામશે, એવી ભૂલ તે માણસ પણ કરે છે, જે ફોજને ભૂલીને ફોજોને દૂર કરવાના ઉપાય કરે છે.’

ફોજ સંમળતી રહી હતી ત્યારે મને લાગ્યું કે આ નાનાં નાનાં વચનોમાં કેટલું સત્ય છે શું ખરખર જ આપણે પાણી બહાર પડેલી માછલીઓની જેમ જ તરફડતાં નથી? અને, વિચરતી એ ક્ષણોમાં મેં આખા જગતને માછલી-ઓની જેમ જ તરફડતું જોયું.

તેઓ મને વિચારમાં પડેલી ભેળને બોલ્યા હતા, ‘વિચાર શો કરવાનો છે? માણસ એવી માછલી પણ છે, જે સાગરમાં જળથી વિભૂતી પડીને રેતી પર પડી તરફડે છે અને એ એવા મછી પણ તે જ છે જે એને એવી રીતે તરફડાવે છે! માણસ માછલી પણ છે અને માછી પણ છે. આપણે જ આપણાં જીવન અને ફોજોનાં કારણ છીએ. મરે, એ જ અપૂર્ણતાનું જીવન અને ઓક્તિત્વ આપણે અને સંભાવના છે. આપણે જો દિવસે નિશ્ચય કરીએ તે જ દિવસે, ફરી પરમાત્માની સાથે ભેળા થઈએ છીએ. પોતાના જ સંકલ્પથી દૂર છીએ એટલે જ સંકલ્પની નિકટ જઈ રાખીએ છીએ મનુષ્યની પરતંત્રતામાં જ એની રચના છુપાય છે.’

ચમારોની સભા

કાલિદાસ પ્રભુપતિ • પિનાક

મિલિલાના રાજા જનક બુદ્ધિશાળી હતા. એમને દરબાર વિદ્વાનોથી શોભી ઉઠતો હતો. વિદ્વાનો અવનવ વિષય ઉપર વિદ્વાતાપૂર્ણ વાતો કરતા. જનકની વિદ્વાનોની સભા તેની વિદ્વાતાથી ભરપૂરી બની હતી.

એક દિવસની વાત છે. જનકરાજા વિદ્વાનોની સભા ભરી પોતાના આસન ઉપર બિરાજમાન થયેલા હતા, વિદ્વાનો ચર્ચામાં નિમગ્ન બની ગયા હતા. એવામાં પંદરથી સોળ વર્ષની ઉંમરનો એક સ્વામવસ્ત્રીવાળો છોકરો આ સભામાં દાખલ થયો. તેના વીંમરામલા વાળ અને ખૂણ ચોંટિયું. સારી ભેદ સભાજનો દસી પડ્યા. સભાજનોને પોતાની તરફ દૃષ્ટતા ભેદ છોકરો ધુરસે થયો અને આ 'તો ચમારોની સભા છે,' એમ કહી અદસ્ત થઇ ગયો.

જનકરાજા વિચાર કરતા થઇ ગયા. તે બુદ્ધિશાળી હતા પણ આ છેકમનું કંઠેલુ સમજી ન શક્યા. તેમણે કંઈ કે, રાજસભાનું અધમાન કરી બદલ તેને સજા થવી ભેદ. રાજાએ છોકરાને શોધી કાઢવા હકમ બન્યો છોકરાને શોધવા બહુ પ્રયત્નો કર્યા છતાં તેને શોધી શકાયો નહીં.

એક દિવસ એક માણસે જંગલમાંથી પસાર થતાં બૂંપડીમાં બેઠેલા આ છોકરાને જોયો. એણે રાજાની આજ્ઞા છોકરાને કહી સંભળાવી. પરંતુ છોકરાએ રાજદરબારમાં આગવાની ના પાડી. એ છોકરો તે અષ્ટાવક. એને ઠ જાણીતા ઝગપિના

વિદ્વાન પુત્ર હતા. તે જંગલમાં પોતાના પિતાની સાથે રહેતા હતા. તેથી તેમને પડેરવેશ પણ વનવાસી જેવો હતો. પેલા માણસે જાને જનકરાજાને બધી વાત કરી. જનકરાજા વિદ્વાનો સંમાન કરતા હતા. તેથી તેમને તેડવા માણસો મોકલ્યા. પણ અષ્ટાવક ત્યાં જવાની નાપાડી, અને રાજાને સંજો કહેડાવ્યો કે, 'તરસો માણસ દૂધ પાસે બાવે છે. દૂધ તરસવા પાસે જતો નથી.' આનો અર્થ એ છે કે તમારે માનુ' કમ છે. તો હું શા માટે તમારી પાસે આવું. જ્યારે રાજાએ આ જવાબ સાંભળ્યો ત્યારે તે મંડળમાં પડી ગયા. તે કહેવા લાગ્યા કે, આટલો નાનો છોકરો અને આટલી બુદ્ધિભરી વાગે! એને મળું જ ભેદ' એમ વિચાર કરી જનકરાજા પોતાજ અષ્ટાવકને મળવા આવ્યા.

અષ્ટાવકે જનકરાજાને સાહસી ઉપર બેસાડી સંમાન કર્યું, અને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. જનકરાજાએ કહ્યું કે, 'તમે મારી રાજસભાને 'ચમારોની સભા' કેમ કહી?' અષ્ટાવકે કહી પડ્યા અને બોલ્યા કે, 'આતો નજીવો પ્રશ્ન છે તે સહેતાઈથી સમજાવે જાય તેવો છે. તમારી સભાના વિદ્વાનો મારી સ્વામ આમરી તથા વીંમરામલા વાળને ભેદ દસી પડ્યા. આમરીની પરખ ચમારોને વધુ હોય છે. વિદ્વાનોની સભામાં વિદ્વાનો મહત્તર હોય. આમરીને તદ્દિ.' અષ્ટાવકને જરામ સાંભળી જનક રાજાનું મસ્તક ધગધગતી દસી પડ્યું. તેમણે અષ્ટાવકને ધણુ માનથી પોતાની સભામાં ગણવી લીધા.

*

માન્ય એક અંતજાને પૂછ્યું : 'તને ભગવાનની મૂર્તિમાં દર્શન કરવાની અભિલાષા નથી થતી ?'

'હું' કહ્યાણુ મૂર્તિમાં દર્શન કરવાથી કે જોને રપર્ષ કરવાથી ચત્ર હોન એ કરે જ્યારે માનુ' કહ્યાણુ દેવાલયના સિખરને પ્રણામ કરવાથી થઇ ગય છે ત્યારે હું મૂર્તિમાં દર્શન કે રપર્ષની લાલસા શા મટે કડુ ?' - અંતજાનો આ ઉત્તર હતો.

નારી અને દુહા

ગદ્યાવાલ અ. પ્રસન્ન

નૃત્ય અને સંગીતની જેમ દુહાઓ માનવીને સુગંધ બનાવે છે. ફરક છે એટલો જ કે, નૃત્ય કે સંગીતમાં બીજી સામગ્રી અને સાધનો વગેરેની જરૂર પડે છે ત્યારે દુહાઓમાં ફક્ત દુહા લલકારનારનો મીઠો મધુરો કંઠ જ ફિલને ટોલાવે છે, દિમાકુને તરબરત કરે છે, દુહાની પ્રશસા માટેનો એક દુહો કોઈ કાવ્યો પણ નીચે પ્રમાણે કહી ગયા છે; જાણે દુહો પોતે જ પોતાની પ્રશસા કરે છે :

કામણ કયાં કમાણ, ખાંભી જોડી ખડકડે,
પાણી કંઈ પ્રિયાળ, દુહો અમારા દેશનો.

ખરે જ ! દુહો જેને માટે કહેવામાં આવે છે તેના ઉપર કામણ જેવી કમાણ અસર ઉત્પન્ન કરે છે. પ્રેમીને કામણ કરે છે. યુદ્ધ સમયે યુવાતન ચડાવે છે. મૃત્યુ પામેલા વીર પુરુષના ખાંભી પણ જાણે કે પોતાની બિરદાવણી 'સાંતળીને' બળભળી ઊઠે છે. અને પાપાણુ હૃદયના માનવીમાં પ્રેમની લાગણી ઉભરાવી દે છે ?

આ દુહાઓ એક જ વ્યક્તિ કે વર્ગના રચેલા નથી. જુદેજુદે મંથણે, જુદાજુદા વિષયો ઉપર લોકહૃદયના સ્વયંસ્ફુરિત એ ઉદ્ગારો છે. આવા પ્રકારના સચોટ અસર કરનારા દુહાઓ રાષ્ટ્રોએ પણ રચ્યા છે. અને તેમાં પોતાનો યુદ્ધ નૈમિશ સારી પેઠે ઠાપવી પોતાની ખાનદાની બતાવી છે.

એક ખાનદાન રજપુતાણી છે. પોતાનો પતિ અને પોતે મહેમાનોનું આતિથ્ય ખૂબ સારી પેઠે કરતાં. પતિના મરી ગયા પછી આ બાઈએ પોતાના પતિનો નામના આતર આ જૂની રસમ ચાલુ રાખેલી. ઘરમાં કોઈ કમાનાર નહિ, અને ખર્ચ પહેલાંના જેટલું જ. એટલે ઘર ખૂબ ઘસાર્ધ મયું. આ ગરીબાદની

અસર આ બાઈના શરીર ઉપર પણ ઘર્ષ અને તે સાવ દુબળી પડી ગઈ.

એક વાર તેને ત્યાં આવેલા એક મહેમાને તેને આમ દુબળી પડવાનું કારણ પૂછ્યું. આ મહેમાન અગાઉ તેના પતિની હયાતિમાં અને કુટુંબનાં સારી જાહોજલાલીના સમયમાં ઘણીવાર આવેલા હતા. એટલે હાલની આ નાજુક સ્થિતિથી વાંકેફૂન હોવાથી તેણે આ બાબતનો પ્રશ્ન પૂછ્યો. બાઈ તેને નીચે પ્રમાણે દુહામાં જવાબ આપે છે.

ઘર મોટો નેટો ઘણો, મોટો પિયુરો નામ;
તે માટે હું દુબળી, માફ મારમ વચ્ચે ગામ.

પેલા મહેમાનના પ્રશ્નના જવાબમાં આ ખાનદાન રાજપૂતાણી કહે છે કે :- 'હે સાધ ! મારું ઘર મોટું' ગણાય છે એટલે તે ખૂબ ખાનદાન ગણાય છે. પણ હવે ખૂબ ઘસાર્ધ મયું છે. પ્રથમ જેવી ઘરની આવક રહી નથી. કુટુંબનો કમાનાર ચાલ્યો ગયો છે આથી આવકમાં ખૂબ તોટો પડ્યો છે અને ખર્ચ ખૂબ વધી ગયું છે. વળી મારા પતિની બાબત ખૂબ હોવાથી અને મારું ગામ રાજધાનીના રસ્તા ઉપર આવેલું હોવાથી મારે ત્યાં મહેમાનો ખૂબ આવે છે. મહેમાનોનું આતિથ્ય સારી પેઠે કરવાનો અમારો ધર્મ અમે હજી પણ સાચીએ છીએ. દિવસે દિવસે ગરીબી વધતી જાય છે. અને તેથી જ હું દુબળી પડી ગઈ છું.'

ખાનદાનીને શેલે તેણે કહેા સચોટ જવાબ.

આ દેશની નારીઓએ જેમ પોતાનાં દુઃખ દુહાઓ દ્વારા જહારની વ્યક્તિઓને જણાવ્યાં છે. તેમ પોતાના પતિ, સગાંવહાલાં વગેરેને પણ દુહા દ્વારા પોતાની હકીકત બે-ધડકે હિંમતથી જણાવી છે.

બાળપણમાં લગન થયેલો એવો એક મારવાડી યુવાન, આખા મરી જવાથી હેાઈ આધાર ન રહેવાથી મુંબઈ રજવા સાડુ નાચી બેસે છે. અને ત્યાં ઘરકામ કરી થોડાક પૈસા બચાવે છે. મુંબઈમાં મોટા શેડી ગાઓને ત્યાં વાસણ માંજવાં, કપડાં ધોવાં, સફાઈ કરવી ઇત્યાદિ કામ તે કરતો. સારી એવી રકમની બચત થતાં, તે લઈ પોતાના વતનમાં આવે છે ઘર આવી પોતાની ખતીને તેડી લાવી ઘર માંડે છે.

આખાપ તેા પ્રથમથી જ શુજરી ગયેલાં હેાઈ ઘરમાં પતિ-પત્ની બંન એકલાં હોય છે. આ મારવાડી યુવાન બહુ જ સાધારણ બુદ્ધિનો હોવાથી મિત્રોની બન પત્રાંસંજ ધી-ઓની ભેગી ઉપર હાથ બેસાડવાની શિખા-મણુથી વારવારે બોખના ખાઈ મૂકી આમળી ભેરાની ઘરકામમાં ભૂલો કાઢે છે.

કચરો વાળ્યો હોય તો ખૂણે ખાંચરેથી સાધારણ પૂગ રહી ગયેલ હોય તે બતારી 'આવો ભલો કેમ કરે છે?' કહી ભેરીને ધમકાવે છે. વાચણો ઉટકયાં હોય તો હેાઈ

જગ્યાએ સહેજ ધાજ ઠાથો રહી ગયેલો બતારી ભેરીને ધમકાવે છે.

કથા મેં થાને ઓળખિયો,
દેતો દારી મુંબઈ વડ,
(તે) પરદેશાં જઈ પાણી બચે,
નકે ફીરાયો ઘટ.

આથી આગાહ મિત્રજની નારી હેવટે કંટાળી તેને ઉપડો દુહો કહી સંભળાવે છે. તેનો સાવાચ એ છે કે - 'હે પતિદેવ ! તમે દારી અને મૂંછો ઉપર હાથ લગાવી ખાલી ખાલી બોખારા કરો છો, પણ મેં તમને સાચા સ્વરૂપમાં ઓળી કાઢયા છે. તમે પરદેશમાં જઈ કંઈ હાથમા તલવાર ધારણ કરી ધીંગા-લુમાં જઈ લડયા નથી. અથવા હેાઈ મોટા રેવારીને ત્યાં રહી નામું લખ્યું નથી કે મુનીમ-પણું કયું નથી પરંતુ તમે તો ત્યાં જર ઘાટીની માફક ઘરકામ કરી શેઠાણીઓનાં પાણી બાપોં છે, કપડા ધોયાં છે અથવા ઘંટી ફેરવી છે એટલે એવા કામોમા જ તમે ખામાંબો શોધો છો માટે એવા ખોટો રાફ તમારો મારા ઉપર પડી શકશે નહિ.'

*

સંસ્કૃતના મહાન પડિત કૃષ્ણદેવી વિદ્યા અને એમની બરાબ આશિષ્ક શિષ્યતિની માહિતી એ વખતના કારમીર નરેશને મળી. કરમીરનરેશો એની સેવામા ઉપરિચિત થઇને વિનંતિ કરી : 'મહારાજ, આપ વિદ્વાન છો અને બળેા છો કે જે રાખના રાખમા વિદ્વાન બ્રાહ્મણને કષ્ટ પડે છે એ પાપમાની ધાય છે એટલે મારા ખર કૃપા કરો'

કૃષ્ણદેવે કમંડળ ઉઠાવ્યું અને ચટાઈ વીંટાળીને જગલમા દબાવી દીધી પછી પાળીને કહ્યું : 'આપણે અહીં રહીએ છીએ એથી રાખને પાપ ભાગે છે એટલે આથી આપણે બીજે જગએ-તું મારા પુરતક ઉપાડી લે'

મહારાજએ એમનાં ચરણમાં પડીને કહ્યું : 'અવરાધ મરિ મને ક્ષમા કરેા. હું તો માત્ર તમારી શેાડી સેવા થઈ શકે તો કરવાની અપેક્ષા રાખું છું.'

'તમે સેવા કરવા માગો છો ને ! સૌથી મોટી સેવા એ યશ કે હવે પછી મારી પાસે ક્યારેય આવતા નહિ અને તમારા હેાઈ કર્મચારીને પણ એકલશો નહિ. મારે હેાઈ વડનુતી જર નથી. મારા અખયનમાં વિશેષ ન પડે-એ મારી સૌથી મોટી સેવા યશ.

એને મરવા ન દેવાય

અધિવેશન માધ્યમથી

જીવતાંવાને! ધર્મ

હજી મુશ્કેલી જાણ્યા આશી છે એની જાણમાં આવ્યા પછી જીવન ટકાવવું મુશ્કેલ બને છે. મિહારનો દુઃખાળ એ જાણો મા વી પર કુદરતે ઉતારેલી આફત છે એનો સામનો ભારતના કરોડો માનવી શું ન કરી શકે?

સેન્ટ્રલ રીલીફ ટ્રસ્ટ મુમ્બઈ, હિંચંગ, અને સૌરાષ્ટ્ર રચનાત્મક સંસ્થા રાજકોટનો દુકડીએ, બિહારમાં દુકાળની સૌથી વધુ અસર ન એ આવેલ પલામુ જિલ્લાના પહાડી વિસ્તારની અહીવાસી પ્રજાના પ્રદેશમાં ધરોધર જઈને નફરે બેઠું

માતની રાહ બેતાં બાંડુડાં

પણ ત્રણ વરસથી અડધા પડખા દુકાળમાં સો જીવે છે. આ વરસે પુરો દુકાળ પડ્યો છે.

બીજી પ્રધાન દેશમાં વારુદની જ માયા હોય છે. વરસાદ ન વરસે તો એમાં બારેય વઢાણ બૂરી બન્ય છે. એ ધરનીના છેલ્લે બીજા કાને આશરે રહે' રાત્રિ અને સમય માણસો ઉપરાંત એ કરોડો પ્રજાઓ એનાં જીવન બાંડુડાંને જીવતાંવા પુરુષાર્થ કરે તો આ દુકાળ જીતવો મુશ્કેલ નથી. રવતંત્ર દેશમાં કુદરતી આફત વેળા એક પણ માનવી મરે એ જીવતા રહેવા માટે કેવડું મોટું કલક ગણાય!

બોરડીને આશરે

નાખી નજર ન પડે ત્યારે માણસ તરણીને બાંહે છે. મા એના જીવ્યાં જીવતાંને જીવતાંના વલખા મારે છે, કમાડ કિનાના ઝૂંપડાઓમાં ફરતાં એક ઝૂંપડે એક બાઈ મુટી મકાઈ દળીને જતી હતી. નિરોજ ચહેરા પર નિરાશાની રેખાઓ ઉઠી હતી. મુખ્ય,

“કંઈલાં માણસો ખાશે ?”

“દેગલા ખાવખોમા,” (છોકરાં ખાશે)

“અને તમે ?”

“હા ખાઈશ !” (તું ખાઈશ ?)

અને જોયું કે ઘણાં લોકોએ બોરડીનાં બાકસો લીધા છે, જુખ્યા ઉધરના પેટ ભરવા એની મા બોરડી બૂડીને બોર ખાડી આપે છે. ક્યે છે કે બોરડા હળાયા આવીને, ભુકોડો કરીને જી ખાતા રહે છે. જીવતાં રહે છે. રાત્રી વગાને બેઠેલ થોડી બહેનો સાથે વાત કરવા એક ફળીમાં ગયા. થોડી વાત કરી, એક જુવાન દોકરીના અડીયા જેવા વાળ ભેષ પૂછ્યું,

“તું માથું કેમ ઝોળતી નથી તહેન ?”

“હા કરમલખા. તું કહે ખાવાનું મળતું નથી ત્યાં ઝોળતું કયાથી મમે ?”

ધણી પોતે જ ભુખ્યો છે

એક ફળીમાં જતાં થોડાં વિચાર થયો. ફળીમાં ફાટક સતેક. અને ધણું કે હમણાં ભસશે. કદાચ

કરવાય આવે. પણ એમ ન થયું. એ ન દેખ્યું કે ઘણું ઉંડા ત્યાસ લેતું એ પડ્યું રહ્યું. અને એને ઘેરીને છિલા પણ ઝેલો આંખે પ ન ઉઘાડી. અને એનાં ધણીને પૂછ્યું.

“મરી જશે ને ?”

“અમે કો સાથે જ મરશું ?”

આ વિસ્તારમાં જોયું કે જંગલમાં ફળીયામાં ને ધરમાં બોરડીનાં બોરને હળાયા પડ્યા હતા. મધ્યાં અને માનવી બન્ને માટે એકજ આદાર હતો. માણસ અને જાનવરનું જીવન મળે આ એક તરફનાં આધારે કેમ ટકાવતું હોય.

અપેય પાણી-

સુખલેશ નદીના ઉંડાણમાં છોકરાનું રોળું બેઠું હતું. અને ઘણું કે છું કરે છે આ છોકરાં આલો ભેષએ. છે કરાંવ પાણી પીતાં હતાં. ડાખીયાંને જોલેથી પાણી પીતાં છોકરાંને ભેષન કોઈનું ન હોયું સરાઇ આને. જેમાં પચનો અંધુકો આડનાંય મુગ ચડે એવા ઉંચા અને સેરાળીથી સડેવ ને મધાર. પાણી એ બાળક પીતાં હતા.

આશાને બારણું

નિહાર રીશીક કમિટિ અને માનવિમી સરથાઓએ ને યોજના કરી છે એ કમલે સહી રાહી અને મફત રસોડાં ચાલે છે. દેશ પરદેશમાંથી મફદ મોખવાતી રહે છે. પણ આ નહું જુખ્યાને સરથું ને ટાણાસર પકોં યાડવાની જરૂર છે. અમારું પરદેશું રસોડું માનવુરમાં ચડે કયું છે. રાત્રી રાત્રી લોકો આવે છે. સરથાથી જુખ્યાં જુખ્યાં એ અનની આરાધના કરે છે, નથી તોફાન, નથી કોઈ અરજી કે નથી અબધવરમા. સરખી જોઠવેથી યોજના પ્રમાણે એ લોકો રાહ જુએ છે અને યોજના તૈયાર થતાં ખાઇને ચાલ્યાં જાય છે. બાળકો, અડકત જુદો અને મનવતી માતાઓના આ રસોડે આતા લોકોને આશાનું બારણું ઉઘડેયું દેખાય છે. એના ચહેરાવર જીવનની રેખા છોડે છે.

મોતની નજરે

મોતની નજરે હજુ મોર્ચ જઈ ચૂક્યા છે. ચાર પાંચ દિવસથી જીવી મોર્ચ આનામી માતા ફરતી ફરતી રસોડે આવી ચડી. સૂષ મધ. જીવ્યું પેટ ખતાવી ખાવા માચું. એને ખાવા આપ્યું. ધરાઈને ખાધા પછી એ ધીરે ધીરે આલવા માંડી. ડગમગતી એ જીવ્યું (દરિજન) વાસમાં જતી હતી. પણ યાકોને એટલી ગમતે સૂતી. પણ પાછી ઉઠી ન શકી. એના પેટમાં પડેલ અનાજ એને ન પચ્યું. ટાંઠે એને થાજતી દીધી એ મરી ગઈ.

ગરીબી માથે દુકાળ

સાંજે અમને ખખર પડી. અમે જોવા ગયા. એને અગ્નિશયન પહેાંચાડવા એ માંહેના ભાઈએને કહ્યું સૌ એક બીજા સાથે જોઈ રહ્યા પણ મોર્ચને જવાબ ન દીધો.

“શું કરશે ?” અમે પૂછ્યું.

“કા કરા !” (શું કરીએ ?)

“આને અગ્નિદાહ દેવો પડશે ને !”

મોર્ચ બોલ્યા નહિ. લાકડાં નહિ હોય, કંઈ નહિ હોય, અમે લાકડાં આપ્યાં કપડું આપ્યું તે કહ્યું કે હવે આને અગ્નિદાહ દેવ છે. સવારે જોયું તો ખાઈ ત્યાં ત્યાં પડી હતી. રાત્રે અસાધારણ દાદમાં મોર્ચને એના છેડા છુટકા નહોતો કર્યો. સવારે તડકો ચડ્યા પછી એના આખરી હોલ થયો.

મધ્યમ વર્ગ

“અમારું કાંઈ થયું ?” મધ્યમવર્ગના લોકો પૂછે છે.

“રસોડે આવો. ગાળકોને ખવડાવીશું”

“એ કેમ બને ! જીવ્યુંમાં માચું નથી માગતા જીવ કેમ આવે ! લંચમાં બેસતાં જીવ આલેલો નથી, પણ ધરમાં અન્ન નથી શું કરીએ ?”

“શું કરવું જોઈએ ?”

“કંઈક એવું કામ આપો અમે એ કામ

મારું અમારું જીવનનું ચલાવીએ.”

“શું કામ કરીએ ?”

“જે આપો તે, એક વાત કંઈકે કે ગરીબ માણસો રસ્તે મરશે એને સૌ જોશો અને જીવડાવા કાંઈ કરીશો પણ અમે સૌ ધરમાં મરીશું. ાણ એ જોશો ?”

મોત હજુ છેડું છે

ત્રણ ત્રણ વરસની આકરી કસોડીમાં પણ લોકો રજુ જીવે છે. જમવાનું જીવ્યું અને મહાવીર રવામીની આ ધરતી છે. ત્રણ ત્રણ પાક પકવનારી મુરબા જમીન છે વરસાદની અમીદગિધતી રહે તો નિહાર લીધા કુખર પ્રદેશ છે. અ.ધારે એના આકરી કસોડી થઈ રહી છે. મોત હજુ છેડું છે.

લોકો જીવે છે. મળે એને આધાર શરીર ટકાવે છે. મોત એની સામે ટગર ટગર જોઈ રહ્યું છે. પણ હજુ છેડું છે.

બીચી જાય

અમારું બીચી કેન્દ્ર સહયુગ આલે છે. આ કેન્દ્રમાં નેત્રું ટકા અધ. દાંડિયા બાળકો ને સીએ

આવે છે. બાળકો અને માતાઓ શાંતિપૂર્વક અન્ન પામે છે. ને સંતે પધી આલ્યા જાય છે. અમે આ જીવ્યાં લોકોને જીવના દુઃખે લડતાં ડગમગતી હજુ જોયા નથી.

જે આ જમીને ટાણાસર અન્ન મળે, તની મની (ચોડું કેમ) મળતું રહે તો પણ એ પાર છતરી જાય. આપણે સૌ ભારત માતાના સંતાનો છીએ. આપણાં ત્રણ ટંકના બેભનમાં એના એક ટંકનો વ લાગ્ય નથી ! આપણાં ધન અને ધાનમાંથી એને મૂકી મૂકી ન મળે !

અનાજ, કપડાંને પાણીની વ્યવસ્થા એ જરૂરીવાત છે. અને એ માટે સહિષ્ણુ પુરુષાધ કરવો રહ્યો.

અવલોકન

સ્મૃતિ-અંશ

લેખક :- શંકરલાલ જમણવાન જાની.

શ્રી. અમદાવાદ ઉદીચ્ય સદસ પ્રાદ્યુષ્ય એન્જીનેયરિંગ સોસાયટીની રજત-જયંતી પ્રસંગે એક મંથ તૈયાર કરાવવાનો કાર્ય થયે તેના ફળરૂપે આ સ્મૃતિઅંશનું પ્રકાશન થયું છે. પ્રથમ ફિટિંગ, એક ચાલિના કલિહાસને સમાવિષ્ટ કરવાનો આ પ્રયત્ન વાસ્તવમાં તો અમદાવાદ શહેરનો, ગુજરાતની ઐતિહાસિક અને રાજકીય પારંપરીમાં, સંશોધન મંથ બની રહે છે. વળી તેના લેખક શ્રી. શંકરલાલ જાનીએ કાણુ સ્વીકારમાં જે નુસ્તકોનો નિર્દેશ કર્યો છે તેના વાચન પછી, એક નાનકડી ચાલિને કેદમાં રાખી જે (વશાળ ફલકમાં તેમણે વિષયો મૂકી છે, તેનાથી તે સર્વભોગ્ય વાચનક્ષમતા પ્રાપ્ત કરે છે.

લેખક ઇ. સ. ધ્રુવે ૩૫૦૦ વર્ષ પહેલાં પ્રાદ્યુષ્ય કુટુંબો પ્રજાપતિમાંથી સ્થળાંતર કરીને, અત્યારના સોરાષ્ટ્ર, લાટ તથા મધ્યપ્રદેશમાં આબ્યા ત્યાંથી કહીઓ મેળવીને, પ્રાદ્યુષ્યોના ઉદીચ્યો તથા પ્રત્યે એક એ મુખ્ય ભાગ પડ્યા તેમપ્રતિપાદન થયું છે. સિંધુ તટપ્રદેશ અને પાંચ નદીઓના ફળરૂપ વિસ્તારમાંથી ગુજરાત પ્રાદ્યુષ્યો શ્રીમાળ અને અર્ધદેશ પર્વત જોગંગી, નર્મદા પસાર કરી, ઉત્તર ગુજરાત તથા સૌરાષ્ટ્રના દિવકલમાં સ્થાયી થયા.

આ સમયે વલ્લભીરાજબની જાહોજલાલી હતી, ગુજરાતની રાજધાની બિન્નમાલ હતી; ઉત્તર ગુજરાત, વર્ધમાનપુર, અને ઝાલાવાડનો પ્રદેશ સારસ્વતમંડળ તરીકે જોળખાતો; તેની રાજધાની અણહિલપુર ખાટણ અને આવરધાપક વનરાજ ચાવડો, સંવત ૧૦૧૬ આસપાસ, ચાવડા વંશનું જન્મ જીતરીને મૂળરાજ સોલંકી રાજ્યાધીશ થયા. ગુજરાતની અસ્મિતાની આ શરૂઆત.

ત્યારપછી વેપાર ઉદ્યોગ વધવા લાગ્યા; શ્રીમાળ બિન્નમાળમાંથી ૧૮૦૦ કુટુંબો ગુજરાતમાં આબ્યા તેમના વંશને શ્રીમાળો પ્રાદ્યુષ્ય કહેવાયા;

મૂળરાજને આંખાનેર પાસે શિવપ્રસાદનિપુણ અને સાંખ્યદર્શનના ઉપાસક ગંગાધર પ્રાદ્યુષ્યનો બેટો થયો; તેણે રૂમહાલવનો વિચાર સ્થાપ્યો અને અને સાથેસાથે અતિરુદ્રપથ યોજવાનું નક્કી કર્યું. તેને માટે યોગ્ય અને ધર્મિત અતિવેની જરૂર હતી અને દેશમગ્યાથી તેમને શોધી શોધીને એકત કરવામાં આબ્યા; તેઓ ગુજરાતમાં હરી કામ થયા અને રાજ્ય તરફથી તેમને સિદ્ધપુર, ખેડા, સાગર-કાંઠા વીરમગમ, આંખાનેર, સિંહલપુર, (શીહોર) અને સૌરાષ્ટ્રના અન્ય ભાગોમાં વસાવવામાં આબ્યા. આ હતી ઉદીચ્યોની અસ્મિતા.

ગુજરાતને કલિહાસ ધણી જ રસભર વિગતોથી આ પુસ્તકમાં આપવામાં આબ્યા છે, અને સાથે સાથે ઉદીચ્ય સહિતના પ્રાદ્યુષ્યોએ શો ભાગ લખ્યો તેનું વર્ણન પાતેપાતે પાથર્યું છે. ઇ. સ. ૧૨૯૭માં ગુજરાતનું રાજ્ય ઇસ્લામીઓના હાથમાં આવ્યે છે અને મુસલમાની સુખાઓના વખતમાં આ દેશનું ભાગ્યવહેણુ પલટાય છે. અમદાવાદ શહેરની સ્થાપના સુલતાન અહમદશાહ સન ૧૪૧૧ના માસની ચોથી તારીખે, બદના કિલ્લામાં પાપાનો પરચર મૂકીને કરે છે. ત્યારપછીના સુખાઓના વખતમાં શહેર વિસ્તર્યું જાય છે, ઇસ્લામી શિવપ-સ્થાપત્યરાણી ધ્રુવરતો કેકોલે રચાય છે. સન ૧૪૭૦માં મહમ્મદ સાહ, જૂનાગઢના શામડગિકને હરાવી, ઇસ્લામની આણુ પ્રસારે છે. આ વખતે લકતકવિ શ્રી નરસિંહ મહેતાના શેષ વર્ષો જતાં હોય છે. ૧૪૮૧માં મહમ્મદ સાહે વાઙકકાંઠે મહમ્મદગાદ શહેર વસાવ્યું હતું અને તેમાં ઉદીચ્ય તથા બ્યાસ પ્રાદ્યુષ્ય કુટુંબોને રાજ્યની મદદ આપવામાં આવી હતી. આ સમય નગરમાં, ખાદલાહે ખોરાસાનથી કલાનિષ્ણતને બોલાવી, આકાશકે જળપ્રવાહની યોજના કરાવી હતી અને ખગોળમાં આંગા, દાકમ, અંજીર, ખદામ, ફાસ, કેળા, નારંગી રાવણ, તાકરજ, નારિયેળ, અમરતજ, ફાલસ તેમજ ફૂલછોડોમાં શુલાળ, સેવંતી, ચમેલી, ચંપો, જૂઈ, કાણુ, કેવડા, કેવડી ઇત્યાદિ સેપાવ્યાં હતાં. ખાદ.

છારે તેમની હિંદુમત્તી હિરાગાઇના દાદા રાણા હરિની રમતમાં પુરાણીત રામચંદ્ર સર્મ નીમના ઉદ્વિચ દાદાજીની રેખરેખ નીચે કલાકૃતિના નમૂના રૂપ સુંદર વાવ ખંધાવી હતી જે હરિવલ્લ નામે ઓળખાય છે. ઇ. સ. ૧૫૦૦ સુધી ગુજરાતની સંસ્કૃત પ્રજા અને આગાદ હતી; ત્યારબાદ મોગલો આગ્યા; ૧૫૭૩માં બકવરે ગુજરાત છતી લીધું અને બેઠપુર, ઝાઘોર, શીરોહી, કુંગરપુર, વાંસવાડોને ઉત્તરપૂર્વે ભાગ અલગ પાડી, મારવાડ તથા લેળવી, રાજગઢનાની રચના કરી. ગુલા તરીકે યાદગરમાં અમદાવાદમાં ચાર વર્ષ રહ્યા હતા, અને અત્યારના રાણાના વિરતારમાં રાજપણશ્રી તથા યશસ્વત્વ લાદની ખાબુમાં ભોંય અને જિંદગી મજબૂત યાંજલાવાળ મહાશયે તોયાર કરાવ્યા હતા. આગમખાનના વખતમાં ગુજ્ય અમીરે ખાનસાહેબ, મોઝાંસાહેબ અને રાખજીએ જુદા-જુદા રમતોએ હવેલીએ બંધાવી હતી તે વિશાળે અત્યારે ખાનપુર, મીરઝાપુર અને મંચખા તરીકે આજે પણ ઓળખાય છે.

સુલતાનો અને મોગલ બાદશાહોના અગ્રણ્ય દરબાન અમદાવાદની પ્રજાએ વિવિધ ક્ષેત્રે જાહેર જાણી માણી છે. ત્યારે દસ બજાદમાડીએ એક દોડી બધે તેવા પહોળા રસ્તા હતા. ખંભાત અને અમદાવાદ વચ્ચેનો ધોરીમાર્ગ પહેલાં અને ટૂંકોથી આગાહાઈ હતો અને તેના પર માલ બેલાં માલ માંક, વહેલ, જીંદગીયાં, વેપારની જાહેરોથી લહેલાં લોહાં, ખરખર, અંધાં, ધોરેવારો અને જીંદ રંગે અવરજવર કરતાં, ઝીન, મલાયા અને પૂર્વનાં બીનાં રાજ્યોમાં અમદાવાદના કિનાબાળ અને ભરીકે ૫૩ વપરાતાં હતાં તેમજ સુવરાઈ કાપા કેરોથી પેટાંગ સુધી અઢ દેડામાં જતું. આગાહીમાં અમદાવાદ પહોળાં ખંભાત અને પાટણને નંબર આવતો, આ સમયે નેહાન્તી ઠરિ અખેદાસ સોની ધર્મે અમદાવાદમાં આવી વસેલ. વળી ત્યાં વેપારરોજગાર અને જીવનનિર્વાહની લિંચ તરફ હોવાથી, સિદ્ધપુર તેમજ સિદ્ધોર સંપ્રદાયના ઉદ્વિચ

પ્રાકાશો અમદાવાદમાં વસવા લાગ્યા હતા. બીરો-મહેમના વખતમાં શિવજીએ સુરત ભૂંટ્યું હતું. તેની પછી નિર્મળ મોગલાઈ દીણ થતી અં; પેશાવારના પૂર ગુજરાત તરફ ધસી રહ્યા હતા. સન ૧૭૦૭-૧૧ અરસામાં બાલાઈ વિશ્વનાથની સરદારી નીચે મરાઠાઓ પૂર્વ ગુજરાતમાં દાખલ થયા. સુરત, ભરૂચ ચાંપાનેર, નડિયાદ, ખંભાત અને અમદાવાદ જેવાં સમૃદ્ધ નગરો ઉપર પેશાઈ માંડાવર બનીને ધૂર્વા હતાં. ૧૭૫૮ની સલમાં અમદાવાદમાંથી મુસલમાન શાસનનો સદાને માટે અંત અગ્યો હતો, અને પેશ્વા અમલદારે ભદ્રા કિલ્લામાં બદાળી માતાની રચાવના કરાવી હતી.

પુસ્તકમાં ટેરેર હીંચ દાંતિના ઈતિહાસ પ્રસિદ્ધ ગુજાવીપોની વીરગાથાઓ લેખકે આપેલી છે, તેમાં ભવા બ્યાસ અને વીરા જાનીના પ્રસંગો ખાન જોયે છે. ભવા બ્યાસે, મુસલમાન ગુલા ચેર જીવદખાનની ભેદરમીને લેધાડી તલવારે પડાર કર્યો હતો, વીરા જાનીએ માયેરે બચાવવા ખાતર, ધીંગાણામાં પેલાનો જાત આપ્યો હતો. "અભિ-મન્યુના ચક્રો" લખનાર રવિ લક્ષ્મણય પણ ઝગકે છે અને કરોસિંદરાવની સાથે તંજાનીની જોડાણથી ચર્ચા કરતા ભવાનીશંકર પણ ચમકે છે હિસાનપદાદુર વેણીમાં જગડીને અદ્વય ઘટ જા છે. દલપતરાય જેમને પદ દિધ્ય બતાવ્યા હતા તે રવિ જીલાપીરામ પણ ચાલે છે અને ૧૮૨૫માં દંકારામાં ઉદ્વિચ અલસ કુળમાં જન્મ ધારણ કરતા દયાનંદ સરસ્વતીનો ગાંઠાંઠાં પ્રતિભા વચકની આજ આંજ બધ છે.

સન ૧૮૨૬માં ભદ્રા કિલ્લાના જિંદા સુરજ ઉપર અત્યારુ મોડું ઈતિહાસ પડેલ વડેજુ મુકાધુ; ૧૮૫૨-૫૩માં બજતકવિ દપારામ હોમો મુકાએ જીવનલીલા સંકેલે છે. સાક્ષરથી ગોવર્ધ-રામના "સરસ્વતીચંદ્ર" પ્રકાશન ગુજરાતી યૌવનની સરકારિતાને ઓપ ચકાલે છે. સન ૧૮૮૬ આસ-પાસ રવિ નર્મદુ મુલ્ય. સન ૧૮૮૭માં, ગુજરાત કલેજ શેઠ અંબાલાલ સારાભાઈના અંગનામાં સૌથી પહેલી શરૂ થઈ હતી. સક્ષર પુગનાં મંડાલ

કલાપી, ખાતાઈ, અભિમાઈ નભુમાઈ, નરસિં-
રાવ, બ. ક. ઠાકોર, રમણભાઈ નીલકંઠ ઇત્યાદિ
સાહિત્ય ધુરંધરો હેખા હે છે-કવિવર ન્દાનાલાલની
વિરાટ પ્રતિભા વીજળી સી અમણી નય છે.
૧૮૯૭ માં એલિસબ્રાજ વિરાટમાં
ગુજરાત ડાયેન્ટુ' અપારનું' અગ્ર મહાન તૈયાર
થયું. ૧૮૯૯માં કોઈપર દલપતરામનું અને ૧૯૦૦
રાજની કવિ કલાપીનાં મૃત્યુ થયાં. ૧૯૦૨માં દિન્દી
મહાસલાનું અધિવેશનમાં જંગીળના કેસરી સુરેન્દ્ર-
નાથ બેનરજીના પ્રમુખપણા નીચે જારાયું. આ
અધિવેશનમાં સુપરિજોની ગરમી સંમદીને રસોઈ
કરવાના પ્રયોગો પહેલ વરેલા થયા હતા. ૧૯૧૪ના
જોગરાટની ચોધી-તારોબે, આશિઓનો સત્વામદ
પૂરો કરી, મધીછ પહેલ વરેલા અમદાવાદ આખ્યા;
૧૯૨૦માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું છઠું અધિ-

વેશન અમદાવાદમાં મળ્યું તેમાં રતીન્દ્રનાથ ઠાકોરે
હાજરી આપી હતી. ૧૯૩૦ના અરસામાં કલાપી
રવિશંકર રાવળે 'કુમાર' માસિકની સ્થાપના,
શ્રી નયુભાઈ રાવજીના સદયોગથી કરી હતી.
સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતમાં પ્રચવાત ગ્રીતખા અપનદામના
અધિધાતા શ્રીમન્ નયુરામ શર્મા ૧૯૩૧માં
રવજોષીક પામ્યા.

આખું પુસ્તક વાંચ્યા પછી, વાચકના મન
ઉપર જે ચિન્ત અંકાય છે તે છે ગુજરાતના
ઇતિહાસનું અને અરિમહાનું શ્રી યંકરલાલજીનીએ
બાધાની અને વિવનની એટલી ચીવટ રાખી છે કે
તેમનું સર્જન ઉડીઅ ગાતિ પૂરતું ન રહેતાં સ્વે
ભોગ્ય અને છે. ખરેખર તેમને એક સદિત્તિક
અથવા એતિદાસિક અંધ રચેા દેાન તેા વાંચ-
પુસ્તકમાં કથાનને યોગ્ય બનત.

જન્મભૂમિ - પત્રો

એટલે

જનતાના પત્રો

- * સિંધ અને સમૃદ્ધ વાંચન
- * ધનકારિતવને બહેળો અનુભવ
- * ચોતાની જ સમીટ ટેલીપ્રીન્ડર સર્કિસ
- તેમજ દેસદેલાવરમાં નિયુક્ત કરેલાં
- વૃત્તાંત નિવેદકા દ્વારા મેળવાયેલા ઉપલાં
- સમાચારો

ધી રેટસ પીપલ પ્રા. લિ.

જન્મભૂમિ ભવન

ધોધા રીટ, ખાટ

મુંબઈ ૧.

જન્મભૂમિ * ફૂલછાળ * પ્રતાપ * કન્ઝમિત્ર

જન્મભૂમિપ્રવાસી * વ્યાપાર * પંચાંગ

દેવકરણ નાનજી ઇન્શ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ

(સ્થાપના ૧૯૪૧)

થા પાણુ

અંચિકૃત ..... રૂ. ૨૦,૦૦,૦૦૦

ખહાગ પાડેલી અને ભરપાઈ થયેલી રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦

બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ :

શ્રી લલિતચંદ્ર સી ડી નાનજી, ચેરમેન
શ્રી હિમતલાલ વી ગાધી, વાઈસ-ચેરમેન
શ્રી નદદાસ હરિદાસ અચરતલાલ
શ્રી લક્ષ્મીકાલ એસ દાસોલકર
શ્રી જયતીલાલ આર ત્રિવેદી
શ્રી વિજયચંદ્ર એન કટોલ
લોંગડીના રાજકુમાર શ્રી નરહરિસિંહ

હુડ ઓફિસ

દેવકરણ નાનજી બિલ્ડિંગ,
હોર્નિમેન સર્કલ, કોલ,
મુંબઈ-૧

શાખાઓ અને ઓફિસો :

અમદાવાદ * વડોદરા * કલકત્તા
* મદ્રાસ * પોરબંદર * રાજકોટ
* સુરત

આગ * મોટર * દરિયાઈ
મીસલેનીયસ

WANKANER AUTOMOBILES

JEEP

Jeep Spare Parts Specialists

Burmah Shell Agent
WANKANER

RAJKOT.

.....ना सौजन्यशी

મુકુંદ

એટલે

પોલાદ

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી૦

ઉના (જિલ્લો જૂનાગઢ)

પ્રમુખ : પરમાણુદાસ શ્યામાધ ઝોઝા

મેનેજિંગ ડિરેક્ટર : ચંદ્રશંકર લાલશંકર જાની

તાર : સહકાર

રજીસ્ટ્રેશન નંબર : ૧૫૪૧

તારીખ ૨૫-૬-૧૯૫૬

રેસિડન્સ-૭ : રસિડન્સ-૧૮

ઓફિસ વગેરે 'અ'

તા. ૧૮-૧૧-૬૪

સભાસદ સંખ્યા, મંડળીઓ-૫૫

અધિકૃત શેર બંડોળ રૂ. ૩.૦૦ લાખ

અરપાઈ ચયેલ શેર બંડોળ રૂ. ૨.૮૪ લાખ

સહકારકીનુ રૂ. ૧.૪૨ લાખ

સકય મંડળીઓનુ શેર બંડોળ રૂ. ૧.૪૨

અનામત ફંડ રૂ. ૦.૮૪ લાખ

અ-ચ ફંડ રૂ. ૧.૮૧ લાખ

આ સઘ તરફથી સભાસદ સહકારી મંડળીઓ મારફત આવેલા ખેતી ઉપજના માલનું ઓછા

મિલ અને છનીંગ ફેક્ટરી દ્વારા રૂપાંતરનુ કામ કરવામા આવે છે.

અ ઉપરાત સંયોજીત સહકારી મંડળીઓ મારફત ખેડૂતોને ખેતી ઉપજોથી દરેક પ્રકારના ખાતર,

મિધારણ, જંતુનાશક દવાઓ, ઝોળરો વગેરે પૂરા પાડવામા આવે છે.

લોખંડ, સિમેન્ટ, પતરા, ખજૂર, સૂકો ગેવો, ખાડ વગેરે વસ્તુઓના વિતરણનું કામ કરે છે.

અનેક શુભેચ્છાઓ સાથે.....

પ્રભા મિલ્સ લિ૦
વીરમગામ

सर्वोत्तम जांड भाटे

नोर्थ लिहार सुगर मिट्स, लिमटेड

इन्डिया एक्सपोर्ट

कमिश्नरी-१

डेल : २२-१०७२ मास : NOBISUCB

मिथ रसमः

रेलवे स्टेशन, जगडा,

पो. जे. नारायणपुर

मि. म'पारन (लिहार)

(मासः KANORIA)

રૂપાયતન પ્રકાશન

આવા હતા બાપુ — ૧-૨-૩-૪ — ૨-૦૦
ગાંધી-ગુરુ — — ૧-૨૫
ગીતાનલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭
મસ્તીની પળોમા — — ૦-૭૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ
સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે
જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૦-૩૫

Laxmi dwells in

Trade & Commerce

In ancient times maritime trade brought
immense wealth to India.

Today The **SCINDIA STEAM NAVIGATION CO. LTD.**
is carrying on this ancient trade and tradition.
It serves the Indian overseas trade as well as
the coastal trade with its cargo and
passenger services.

SCINDIA SHIPS SERVE INDIA'S NEEDS

THE SCINDIA STEAM NAVIGATION CO. LTD. Bombay, Madras, Calcutta, Rangoon, Ceylon, etc.

U11476-6000

अनेक शुभेच्छांसाठी साथे... ..

प्रभा मिल्स लि०
वीरभगाम

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લી૦

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૯.

સહકાર ભવન
ટેન્કરબાઇ રોડ,
રાજકોટ.

★

“ ગુજરાત ખેડૂતોની તેમની જરૂરિયાત ”

૧૭૯ શાખાઓ દ્વારા પૂરી પાડનારી

રાજ્યની કેન્દ્રિય સંસ્થા

—૦—

ગુજરાત રાજ્યમાં જમીન ધારણ કરનાર વર્ગની ખેતીના વિકાસ અને પિયતની સગવડ વધારવા માટે નવા કૂવા ગણવા અને જૂના કૂવાઓની મરામત માટે ઓછા એ-જન, ઇમેક્ટ્રીક મોટર, અને પમ્પીંગ સેટ્સ, ટ્રેક્ટર વિગેરે આલુધાગિક હેતુ માટે ૧૭૬ શાખાઓ દ્વારા લાંબા ગાળાનું ધીરાણ કરતી રાજ્ય બાપી આ મહકારી સંસ્થા છે.

આ બેંક પાંચ લાખથી વિશેષ સભ્ય સંખ્યા ધરાવે છે.

અત્યાર સુધીમાં નીચે પ્રમાણેના હેતુ માટે ધીરાણ થયેલ છે.

૨૮ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૭ સુધીની માહિતી દર્શાવતાં આંકડા.

	સંખ્યા	ધીરાણ.
ટ્રેક્ટર	૧૬૫૫	૨,૮૯,૬૦,૩૨૨
ઓઇલ એ-જન તથા મોટર પંપ	૭૨૨૪૩	૨૪,૧૬,૭૩,૮૬૬
નવા કૂવા	૮૫૧૧૯	૧૩,૪૬,૭૫,૫૦૨
જૂના કૂવા સમારવા	૧૮૨૪૫	૧,૩૭,૨૬,૯૫૨
અન્ય હેતુ	—	૬,૮૯,૦૦,૧૮૩
જમીનના કબજા હક્ક મેળવવા માટે	—	૨,૬૩,૭૪,૭૪૫
કુલ ધીરાણ :-		૫૧,૪૨,૭૪,૫૭૩

અન્ય વિગતો :-

	કરોડ-લાખ
૧. ભરપાઇ થયેલ ચેર ભંડોળ	૩૧. ૩. ૫૭
૨. રીઝર્વ ફંડ અને અન્ય ભંડોળ	૩૧. ૪૭. ૮૩
૩. ડીબે-અસ્ટ દ્વારા ઊભું કરવામાં આવેલ ફંડ	૩૧. ૪૧. ૫૦

મગનભાઈ ર. પટેલ
ઉપપ્રમુખ.

વરિપ્રસાદ ઇ. ત્રિવેદી
આઈ. એ. એસ. રીટાયર્ડ
મેનેજીંગ ડીરેક્ટર.

ઉદયશાસ્ત્રિસિંહ
યુવરાજ સાર્દેશ
આઈ પેરજાંદર
પ્રમુખ.

એકધારી પ્રેરક પ્રગતિ

૧૯૬૬

દેના બેંક ના

વકિંગ ફંડ

રૂ. ૧૫૫૪ થી વધુ

૧૯૫૮

વકિંગ ફંડ

રૂ. ૩૨૬૨૦૬

૧૯૪૮

વકિંગ ફંડ

રૂ. ૧૦૬૨૦૬

૧૯૩૮

વકિંગ ફંડ

રૂ. ૧૮૯૫૫

સત્તાવાર યાપણ

ભરપેલી અને ખર્ચા થયેલી

રિઝર્વ ફંડ

કુલ ડિપોઝિટ

ખાતાઓની સંખ્યા

ઓફિસો

સેફ ડિપોઝિટ વૉલ્યુમ

રૂ. ૧૦ કરોડ

રૂ. ૧૦ કરોડ ને પચીસ લાખ

રૂ. ૧૦ કરોડ ને ચાળીસ લાખ

રૂ. ૧૦ કરોડ થી વધુ

ચાર લાખ ને પચાસ હજાર થી વધુ

૧૯૪૮

૪૯

૧૧ રાજ્યોમાં ૧૭૪ શાખાઓ દ્વારા

દેશની સેવા બજાવે છે

દેના બેંક લિમિટેડ

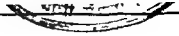
રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ: દેવડગ્ધ નામજી નિહિરમ, ૧૦, હોર્નિયન સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ-૨૦

અધીક્ષક વ. જાંધી, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

વૈષ્ણવજીવન

ઉઠા અને જાગો

આચાર્ય રત્નનીરાજ

ખહારના દીવા પેટાવી પેટાવીને હજી
ધરાણા નથી શું ? એમાંજ અટવાયેલા
રહેશે તો અંદરનો દીવા પ્રગટાવશે
ક્યારે ? જીવન અદ્ય છે અને સમય
પ્રતિક્ષણ સરી રહ્યો છે.

ઉઠા અને જાગો.

નહીં તર, સમય વીતી ગયા પછી,
પસ્તાવાનો કોઈ પાર નહીં રહે.

ત્યાગ વધે કે તૃપ્તિ ?

મા સાર્વજનિક રાજાજીવન - તૃપ્તિપરથી નિવૃત્ત થઈ રહ્યા છે તેમણે ધાર્યું તેવો તે ત્રિસંકલ્પથી વિનવિતે માત્ર આપણે ચૂંટણીમાં જીત્યા રહી, કલિસંપત્તિને દોષથી શક્યા દોષ પરણ્યા દેશની દૈન્ય પ્રજાથી તેમણે છુટી જતાથી છે જોરો ત્યાગ છે, તૃપ્તિ નહિ- તે તેમણે કરેલો દેશવાસીઓને જનારી આપ્યું. આમ ભેદભેદે તે એથી ચૂંટણી પછી, આવી જ પછાદગી રાજ્યપક્ષ સમક્ષ આવી પડી છે, પરણીય વાં તપી એક ધાર્મિક શાસન ચલાવ્યા બાદ તેને તૃપ્તિનો એકાંકાર આવ્યો નથી. આઝ રાજ્યોમાં મિત્રોમિત્રી સરકાર રચાયા બાદ અરેબર તે આજીના રાજ્યોમાં પણ સત્તાના સૂત્રો ઊઠી દેવામાં સાચુપણ હતું કેમકે અત્યારે કોઈ પણ પક્ષ લોકશાહીના ઘણા કરવાની રિયનિમાં નથી-અધીને સત્તા હોય કરવાની લગની લાગી છે લોકોને કેમકે તરફ ભે નકરત ઘણું દોષ ની બીજા પછોની સરકારનો આવશ્યક તેમને માણવા રેવો ભે ભે વળી પચાસ કરોડની પ્રજા ઉપર રાજ્ય કરવું એટલે જ તેને ખ્યાલ પણ વામણો છે ના વાચાગ નેતાઓને આવત આવડા વિશાળ રેલમ આટલી વિશાળ જનતા ને રાજ્યેજનના ન પ્રજો તેને તોડ લાવી શકે જયવા એ દેશમાં સૂચન પણ કરી શકે તેવી પ્રતિભાઓ ક્યાંય દેખાતી નથી, અથવા બીજા શબ્દોમાં તેમણે જન્મ લેવો બાકી છે. આવા વાતાવરણમાં ભારતની સર્વોચ્ચ અદાનતના આયમ્મતિ, વિરોધપક્ષની મદદથી રાષ્ટ્રપતિપદ મારેની સ્પર્ધામાં જીત્યા રહે તે અશુભ હતું છે ભારતભરના વર્ગોમાં તેમને રોકે આપે તેની કિંમત એક કોડીની નથી. કોઈપણ સ્વભાવી અને આરિ રાજીય ન્યાયમુતિએ જોવાની. જાતને આવા બંધોમાં સંકેતવાનું જાણ્યું જ પછાદ હતું હોત. અમેરિકાની સુપ્રિમકોર્ટના સર વોરનને આઈઝનહૉવર

સામે ટકરાવાનો પ્રયત્ન પ્રખર થતાં, તેઓ હરી ગયા હતા. આપણે જે નાની જાત ઉપર નિયંત્રણ મૂકે તે જ સાચો ન્યાયમુતિ. રાષ્ટ્રપૂજનને વિદાય વેળાનો સરેમો અમેરિકામાં કદી જાય છે

‘તૃપ્તિનો ગોદ પેટી, ત્યાગ કરનાં મીઠો.’

તહેવારોને રજા આપો

ભારતનું અધિકૃત ચિત્ર એટલું નિરાશાજનક છે કે ગાંધીજી કાળી વાદળોમાં ફેરી વિચાર ક્યાંય દેખાતી નથી. ભે કોઈ એમ માનવું દેવ કે ઉલ્લસ નાજાપ્રધાનતા દાયમાં છે તે બીજા જુને છે જાહેર રજા કરવાથી અર્થતંત્રની સહરતા સિદ્ધ થતી નથી કલિદાસની નાથ એમ કહે છે કે સમય રાષ્ટ્રની તક્ત કામે લગાડાય તે જ જાહેર કરી શકાય. ઉત્પાદન અને પુરવઠા દેશના ખુલ્લેખુલ્લેમાં રાત અને દિવસ ચાલ્યા કરે તે જ દેશનું અર્થતંત્ર શુભરું રહી શકે ભારતભરમાં અને રાજ્યોમાં તહેવારોના રાહડા એટલે કાટશે છે કે તેનાથી એક પ્રતાને વધુ બાળમુ જનાવવા સિવાય કોઈ અર્થ સરતો નથી ચદાસિવરાત્રી, રામનવમી, મદાવીજયંતી, જન્મજયંતી, શ્રાદ્ધાહરિ, જકરીહરિ, મહોરમ, હોમો-આ બધા ધર્મિક તહેવારો પણ વાચી સ્વર્ગનાં દાર ઉધડી જવાના છે રવિવાર પણ શા મારે ભેનંચે તહેવાર પાળવાથી બ્યક્તિ કે સમષ્ટિનું દિત દન રીતે ઘાય તે બેનંખા જિત હું નથી. ભારત જેવા દિગ્ગજ રાષ્ટ્રની માનવ શક્તિ શુદ્ધક કારત્તેસર અને રાહીની અક્ષતા મારે વેડી નાખવાની દોષ તો પછી નિદારની આપણે કઈ રીતે હકલશે? નિદારની ને કશું તકરારીય વર્તમાનપત્રો છાપે તે શા મારે? એટલા મારે કે રાષ્ટ્રની સદાગુરૂત જાગે અને સૌ સર્વે મળીને નિદા ના સહકર્મ મદદરૂપ બને. રજાઓ, તહેવારો અને રવિવારો ભારતના દુસ્મન છે નેતાઓની અવસાન ટાળે પણ રજા જાહેર કરવાનો

ઠિરસ્તો પરી ગયો છે. તેનાઓ જીવે કે મરે, દેશના અર્થતંત્રને તાણું મારવાનો કોઈને હક નથી. વિવેચીપણેની સરકાર જે રાજ્યોમાં છે તે આતં પડેલ કરશે તો એક હિંમતમય અને સાચું પગલું ભર્યું ગણાયે. વર્ષોમાં ફક્ત એક જ દિવસ રમનો હોવા બેઠક અને તે સ્વાતંત્ર્યદિન. બાકી વર્ષના કદપ દિવસ ચોવીસે કલાક પ્રવર્તે પુ પાથ અખંડ રહેવા ભેઠક. જાહેર સેવા જેવા તાર અને ટપલા ખાતામાં આવી રમજોથી સામાન્ય નાગરિકોને અવહાર મંધ પરી જાય છે તેના અકસદો કંઈ કોઈએ કાઢ્યો છે? અને તે પછુ દસજાર કે અમુક હજાર નાગરિકો નહિ-ભારતના પચાસ કદોડ! તેમનું જીવ જ કામ જોરંભે પડે કેમકે અમુક લોકોને રમને દિવસે સિનેમા જોવાની સગવડ મળે માટે!

પાતળી પરમાર!

જોતંમાકથના ચોવીસ વર્ષના ધર્વાન ડેવીડ હીથને ધન્યવાદ થકે છે. અગિયાર રોન (૧૫૪ પાઉન્ડ) વજન ધરાવતી પોતાની પત્નીને એક રોન વજન ઝોલું કરવા અને પાતળી જનવા એ રીતે પ્રસ્તાવ મૂક્યો કે જ્યાં સુધી તેનું વજન ઘટશે નહિ ત્યાં સુધી પોતે દાદી જનાવશે નહિ. મીસીસ હીથ યોંકી ઉઠ્યા : 'બાપરે બાપ! તેમના મોઢા ઉપર વાળનું બેતર કેટલું બેઠેલ લાગશે? અને તેમને કમૂઠ કપડું કે પોતે Dieting કરીને એક યુ, બે રોન જેટલું વજન ધટાડવા તૈયાર છે. અને આ રીતે અઢોડો મોઢા કસકમાં પરિણમવાને બદલે ધરમેજ પતી ગયો. ભારતમાં આનું અને ત્યારે કોઈ જુદી લગાવનું નથી. પત્ની પિત્રથી ન અંતરી કોય તે પાતં માંકડ મારવાની દવા પી લે છે; પત્નીને મહેણ મારવામાં આવે તો કાં કૂવા પૂરે કે ધાંસનેટ છટી જગી મરે! ડેવીડ હીથ દાદી રાખવાને જાવદા છે તેમા વધારો કરી જતાવ્યા છે, અને તે રહે ચોડી પત્નીને સીધી ઠરવાને. 'રહે તો આપથી, નહીંતર જાવ સત્રા બાપથી' એવી આ જાન માટે ને

નવું જઠાત્મ ડેવીડમાથએ શોધ્યું છે તેના નામ 'કલીનજેર' કલ્તા પતિદેવો જરાનર કરી લે' તેલ! તેલ! તેલ!

કુવૈતથી છિટન જમ રહેલ તેલ ખરેખું એક જગી ટેન્કર છિટનના દક્ષિણ કિનારે અદાર માઈલ દૂર અકસ્માત ફસાઇ પડ્યું અને તેમાનું સવાલાખ ટન તેલ સમુદ્રમાં તરવા લાગ્યું. દરિયાઇ યોજાઓ ઉપર તરતું તેલ પવનની યાપટ ખાઇ કિનારા તરફ ધસી રહ્યું. છિટનની સરકારે આવી રહેલ અપતિ સામે નૌકાદળ, વિમાનીદળ અને દરિયાઇ સેનાને સાવચેત કરી; યોજમારો કરીને અઘતન ટેન્કરને ઉડાવી દીધું અને તેલમાં અંગ આપી, કિનારા તરફ જતું અટકવા વિરાટ પ્રયાસો થયા. ડીટજન્ટ રસાયણને ઉપયોગ કરી, તેતને સમુદ્રને તળિયે ડૂબાડવાનો વિકલ્પ અજમાવાયો; સમુદ્રકંઠે વસતા નાગરિકોને પણ સુચના અપાઇ અને હજારો લોકો સાગરકંઠે દોડી જઇ, વલ્કિચિંત પ્રયાસ કરી ચૂક્યા. 'હતાં યુક્સાનની તો થઈ જ, રમ્ય ગણુતા સાગરકંઠાને તેલે ઘણુ વાળો નાખ્યો; લાખો પક્ષીઓ અને માછલીઓને નાશ થયો;

છિટનને ઘણી નુકસાની થઇ-તેલ ગુમાનું ટેન્કર ગુમાયું; રાગરકાંઠાની રમણીયતા ગુપ્તી; સહેલણીઓની આવક ગુમાવ; વળી જલ્દાજનો વીશે છિટનની એક વીમા કંપનીએ ઉંતાયો હતા. એટલે જો ચુકવણી બાકી આવેા ગિચિત્ર અકસ્માત કોઇએ પણ કલ્પીત ન હોય, તેથી તેનાં અનિષ્ટ પરિણામો અટકારી રકવા નહિ; પણ કવિચ્ચ માટે બોધપાઠ લેવાનું હરકોઇ રાષ્ટ્ર માટે આમાં સુચન છે. ખાસ કરીને અંદરકાંઠે ધરાવના રાષ્ટ્રોએ તો ખચિન.

અંધાણુ

કેવલ જ કે પુત્રના લક્ષ્ય પારખમાં અને વડના બારણામાંથી લોકસમાના પ્રથમ ભેટક પરી થઇ દરમ્યાન વિરોધ પક્ષનાં લખણ દેખાઇ ચૂક્યા છે. રેતલોના, દન્દિરાઇને ભેટ મનેલ હીરાને હા, CIA, વડપ્રધાને ખરીદિશ દર-ગાટ ઇત્યાદિ

પ્રશ્નામા લોકમતમાં દેશીય અવાવના સિવાય, દેશના પ્રાણ પ્રશ્નામા તેમજે માયું માયું નથી. નાયન સ્વીકરની ચૂંટણીમાં વિરોધીઓ એક યુદ્ધ સહ્યો, અવિશ્વાસની દરખાસ્તમાં રવત્રપણે તટસ્થતા ફેળવી; DMK પોતાનો અલગ એકો જમની બેઠું છે, જનસંઘ ક્યારેક એકથું પડી જાય છે. રાજ્યોમાં ભેષજે તો બંગાળ, મદ્રાસ કેરાળા વારે સાવધાની રાખી રહ્યા છે. દારૂનંધીના પ્રશ્ને શુભરાત અને મદ્રાસ સિવાય, બીજાં રાજ્યો તરફથી નથી. એટલે અત્યારે તો સનસનાટી ફેલાવે તેવા સમાચારોને હથિયાર બનાવવાનો વિરોધ પક્ષોના ધંડા ચત્ર પડ્યો છે. મીજ સંસદમાં કહીએ તો રાજકારણથી પર રહી, કોઈ પ્રશ્નનું મૂલ્યાંકન કરવાની ધિનિષ્ઠા મોટી પડી નથી. પાર્ટિયનમાં વાનવરશક્તિથી જરાકો પાડવા એક વાત છે; અને થયાસ કરેડ લોકોના પ્રશ્ન હલ કરવા અને તેમને એક પાણી તેલ મળે કે બે કીચો ચોખ્ખા થશે તેની યોજના કરવી એક ખીજ જ બાબત છે. દેશનો વહીવટ હુકમી ચાલી શકે, રાજકારણથી નહિ અત્યારે એકાધ્ય સાચ નથી. તાજેતરમાં જ. આર ડી તાતાએ જે સૂચન કર્યું છે કે સરકાર રાજકીય પક્ષોની નહિ પણ જે તે વિષયના નિષ્ણાતોની હોવી ભેષજે તે અત્યાર વિચારણા માગી લે છે. વિરોધ પક્ષના વક્તાઓ સાચ હોય તેથી પચાસ કરેડ લોકોના પેટ બરાશે નહિ. દક્ષતા અને યાન જેને પક્ષે છે તે સોથી વધુ લાયક છે.

જર્મનીનો બાગ્યવિધાતા

૬૨ વર્ષના જર્મન ચાન્સેલર ફ્રાન્કફર્ટ એડીનોરનું અવસાન થયું છે. બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી, જર્મન 'રીક' નું રાખના દમલામાંથી બુર્ગરની કમલતથી નવનિર્માણ કરી, દુનિયાના પ્રથમ પક્ષિના સમૂહ અને બળવાન રાષ્ટ્રમાં પરિવર્તન કરનાર એડીનોર દતિહાસમાં, ગિરમાઈ પડી જર્મનીના સૌથી વધુ મહત્વના પુરૂષ લેખારો.

અર્થતંત્રને દૂંધા ગાળામાં સહર કેમ બનાવવું, અને ખરેખરી શિલ્પનું સર્જન કેમ કરવું તે પશ્ચિમ જર્મનીએ દુનિયાને બતાવી આપ્યું છે. ટેકનોલોજી બાબતમાં જર્મની અમેરિકા તથા રશિયાને હાથી રહ્યું છે. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં અમેરિકાએ અણુબૉમ્બનું રહસ્ય જર્મન ગૌણીને. પાસેથી મેળવ્યું હતું. ફ્રાન્કફર્ટ એડીનોર ૫૨ વર્ષ સુધી જર્મનીના બાગ્યવિધતા તરીકે રહ્યા અને હુલવિગ એરહાડ' જેવા સમર્થ મદદનીશ તેમને મળ્યા એ વિચિત્ર સદ્ગાવ. રાજકારણમાં તેઓ દુરિયુક્ત રહ્યા; ખાનગી અને મુક્ત સાહસને તેમણે ખૂબ તક આપી; અમેરિકા સાથે નિડરતા, કાન્ય સાથે દોરતી અને રશિયા સાથે અતર રાખ્યા; પૂર્વ જર્મની સાથે છેવટે સુધી ગૌરવપૂર્ણ અનડાઈ રાખી; વિશ્વના રાજકારણમાં મદદતરો કીચો આપ્યો. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં રશિયાએ જર્મનીને હરાવ્યું અને મિત્રદેશોએ રમદોળી નાખ્યું. પરંતુ યુનિયનના બાદ, જર્મનીએ મિત્રદેશોની મદદથી નવું બળ પામી, આજે અભિનંદના પાદરમાં રશિયાની સામે નહોર બરાવવું બીજું છે. જર્મનીના એડીનોરનું પ્રશ્ન બીજો સાખામાં આ લોખંડી પુરૂષનો દિરસો નારોડુનો નથી. એડીનોરની પુરૂષાઈમાંથી આરત જેવા ફેર માટે ધણો બોધધાઈ રહેતો છે. અદ્યક્ષે કોઈ બીજાણુ યુદ્ધ ભેળું નથી; વારતના ચહેરા અને હથોળો બોખ-માશથી નાશ પાડ્યા નથી, જન પોતાપૂરવું અનાજ ઉત્પન્ન કરવાની પધ્ધતિ બેનીપ્રધાન દેશની જેવડ નથી. સવાલ એ છે કે દરેક રાષ્ટ્રને આપતિકાણે કોઈ વિરલ પ્રતિભા મળી રહે છે તેવી કોઈ પ્રતિભા આ વિશાળ દેશમાં ખૂણે-ખાંચે હાથાએથી પડી છે કે? જર્મનીને એડીનોર અને એરહાડ' મળવા-જારતને ક્યારે મળશે?

સ્વપન્નશિલ્પી

એરોસિયાના કોઈ હીરાધર શિલ્પીને કદવના મુત્રી છે, અને પ્રથમ નંબરના સહે સીડ-ડીમાં એક એવા ઓપેરા હાડકનું સર્જન

ધમ્મ રક્ષ' છે જેમાં કવિતા અને શિક્ષણનો સુમેળ હશે. દરેક દેશ તેની ઠાઠા આમની હામરત કે સ્થાપય માટે જોરવ અનુભવે છે. અમેરિકામાં સ્વતંત્રતાની દેવીની પ્રતિમા, જારનમાં આમરતો તાજમદાલ, ફ્રાન્સમાં કોરિન મિનારો, ઇંગ્લેન્ડની પિરામીડ બિટનમાં લેકનું ખીમ-જેન-તેવી જ રીતે કોરૂટ્ટિય ના પ્રામ દેશજનને સજ્જ કે જેવી નિશિષ્ટ હામરત ઊભી કરતી કે દુનિયામાં નામ રહી જાય ધણી પૂર્વે તોપારી બાંદ લાણે પોંડ અર્થાને નકશો તૈયાર થયો. સમુદ્રકોટે શંખ અને છીપલા સૌજ્ઞે જ્યેષ્ઠ હશે જરાજર જિવાજ આકારનું એક વિગટ એપેરા હાઉસ સીડની બંદરમાં ઉભું રહ્યું છે. દુર્લ્ભ અર્થવા રેન્ડનાથી જ્ઞેન રને લાણે કે ઠાઠા જમરજરન શંખ સમુદ્રકોટે પડયો છે-પણ વાસ્તવમાં તો તે એક આધુનિક નાટ્યધર હશે શ્રી ચક્રવર્તન મહેતા અલ્લમત આંસુ સારશે કે જરતમાં ઠાઠને કેમ આલું સજ્જ નથી ?

પણ ક્યાં જારત અને ક્યાં કોરૂટ્ટિયા ? વરતીનો જ હાખરો હોય ને ! આપણે ત્યાં વરતિ વધારાનો પ્રમ મિહાજલું રરશ્પ ધરીને ઊભો છે જ્યારે આખા કોરૂટ્ટિયાખડની વરતી રકત એક કરોડ અને દસ લાખ છે તેની રજવાની રેનજેનામાં દરુ ૧૯૭૦માં એકલાખ વરતી ચવાનો સરકારનો આઠાવાદ છે જ્યારે આપણે ત્યાં મુજબ માથી ૫૦ અને કલકત્તામાંથી ૭૦ શહેરો રેનજેના જેવડાં થાય ! દુનિયાના દરેક દેશમાંથી વજોના નમના લાવીને રેનજેના શહેરને વજોથી મદી કીધું છે ! અરેસેસ, જીલી રેવળ છે માનવશક્તિ-શુદ્ધિ નથી અને એટલે સમૃદ્ધિ નથી-કોરૂટ્ટિયામાં જાપાર સંપત્તિ વેચાણથી પડી છે.

રાષ્ટ્રપતિ

નવા રાષ્ટ્રપતિની ચૂટણીએ આ વખતે મારે રસ અને રિવાઝ સજ્યાં દતા રાષ્ટ્રપતિ અને વરાધપાન, એ જે વ્યક્તિએ ના પદ આસ-પાસ એક એવી દવા પ્રવર્તમાન હતી કે જણે રોષ મનુષ્યેતર બંધિ જ ત્યાં નિરજમાન થઈ શકે

એવી માન્યતાએ લોકમાન્યને ઘેરી લીધું હતું. પરંતુ ડો. ઝાકીરહુસેન સામે વિરોધપણે સુખા-રાવને આગળ કર્યા અને જીભ પણ દસવાર ઉમેદવારે ઊભા રહ્યા ત્યારથી આ પ્રચ્નને પણ લોકસાહીની સામાન્યતાનો રમ લાખી ગયો. હવે ચૂટણી પતી ગઈ છે. ઉપરાષ્ટ્રપતિ તરીકે આકીર-હુસેને પોતાની આસપસ એક આખા કરી દીધી અને તેમની વાણી તેમજ વર્તનમાં ઉચ્ચગોટિની પરપરા જળવાઈ રહી, તેઓ પણ એક વિદ્વાન અને સાહિત્યિક આત્મા છે અને ડો. રાધાકૃષ્ણનના જેવી જ, વિદ્વજ્ઞોને શોભે અને શોભાવે તેવી સારકારિક અલિપ્તતા રાખી થકે છે. વળી લઘુમતી પ્રામના સજ્ઞ હાવથી તેઓ એક પૂરવાર કરી રહ્યાની રિયતિમાં હવે છે કે કમ્પે હોવાને નાત, જાત, વય અને લિંગનું જાન નથી. રાષ્ટ્રપતિની ડો. આકીરની ચૂટણીએ એક સુદર જાં સુસગત વિશાવાતામણુ દખ્ખ રિવવમસ રજૂ કર્યું છે અને જારતની જહાર પણ હવે સૌને કમ્પનવું પડશે કે મિનસપ્રાદાધિતાતુ ઉલ્લહરણુ જાતમરમાં એક જમરજરન લોકસાહીના આચરણમાં મારતે જ પૂર પાડ્યું છે ખાસ કરીને પારિતાનમાં પ્રવર્તતી ઊલગ પરિરિવતિ સૌની આણે ઊડીને વળગશે ડો. આકીર દુસેનના ઉચ્ચારણોએ સામિત કર્યું છે કે કેમવાદનુ એર ખતમ કરવામાં હરીકે કેમને જ બહુમતિમાં અમરચાન આપવું ઘટે.

કઠીની કિંમત

‘વરની મુરથી દાગ જારાન’ એ કહેવતનો અર્થ સમજતા કઠીનું દબાવ શિક પડશે જાણતો એક લોટા અને ચપગ ચગુને લેટ - તેમાં જરા મીઠું - મરચું અને રાધના વધર આપી ને રવા દિષ્ટ પોણુ જાતવી થકય છે તે મરતુ અને તમ તમણું હોવાથી જારતની મોટામગની મરીમ જનતા હોશે હોશે દરશજ જાવા છે સૌરાષ્ટ્રમાં તો કઠી ખાનારો વર્ષે બમુક જનના મોક્કસ હોવાથી તેને જાગળવા ‘કઠી’ અથવા ‘કઠી તાટ’ જેવો રમુચ સજ્ઞ પ્રયોજ પણ થાય છે. બિટનમાં લાગતમાં

ભારતીય, વાનગી અનાવું" આલિશાન રેસ્ટોરાં
 "વીરાસાગી" તેની અદ્ભુત કઠી માટે એટલું
 ૩૦ થી છે કે ૧૯૩૩ માં સર વિલિયમ રિલેવેં
 ૨૫૫ હજાર પૌંડ આપને ખરીદી લઈ લેવા
 લાગ્યામાં તેની સ્વર્ગ, કઠી પાનામાંથી
 સખ્યા એટલી વધતી ગઈ કે હજારો તેનું વેચાણ
 રતા એક લાખ ઉપર પોંડ લાગ્યાં અને તે
 પણ ભારતીય સિન્ડિકેટને જ વેચવામાં આવ્યું
 કેમકે બ્રિટિશ શિક્ષક પ્રપરાથી ગાલી આપતી
 કેદોનું ધોનું સાચવી નહિ શકે એવી સર. વિલિ-
 યમને ખીક લગી દરવર્ષે ફાઇ લાખ પૌંડ જેટલી
 નાણાંકીય લેવડદેવડ હતી. જ વ્યવહારમાં આ
 રેસ્ટોરાં ફરે છે. તે પછી ધ આગળે કઠીનું અ-
 મલ્લન થાપી છે તેનું કામ સંચાલન કરશે ?

કારાવાસમાં કારખાનું ?

પછી ૨ માની લઠએ કે કાંઈ મોટું તેની
 કારખાનું બંધી રીતે છોડી કરવામાં આવે કે તેની
 આદિ તરફ દિવાલો હોય અને અજુકાને રહેવાનું
 તેમજ કામ કરવાનું અદર જ હોય આ મળ્યું.
 ખાન કામ નહિ પણ સળ પામેલા ફેરીઓ હોય
 જેને રજૂરી આપવામાં ૨૦ હોય નહિ. કાર-
 નામાં ઘણા વિદ્યા હોય અને તેમને તરફ-
 તરફ કામ શિખવાડવામાં આવે, અહીં જીવન
 થતો માલ ખજારમાં જઈ શકે અને તેની પડતર
 કિંમત ઘણી જ ઓછી પડે, વળી જીવન પામેલા
 ફેરીઓ જ મજૂર હોવાથી હવેળા પાડવાને કે
 તાળાખાંધોને માત્ર સવલત જોવા થાય નહિ. વર્ષો
 સુધી અહીં કામ કર્યા પછી ફેરિઓ કોઈ પાંચ
 જૂમટલી બની જવાને અને સમગ્રની મુદત પૂરી
 થયે એક કારીગર રૂપે સમાજને મળવાનો.

એક રાત્રીમાં પહેલ કરે તે બેળા ગાળને પણ
 અનુકરણ કરવાની જગ્યા થવાની સવાલ રહેલા

માટે જો થાય છે કે જેલના સળિયા પાછળથી
 છાતા મુનેગારને સુધારવા જે પ્રયોગ થાય છે તે
 મોટા પ્રમાણમાં માનુષક્રીત માંગતા ઉદ્યોગન
 જામ પૂરી પડવા આ વિકલ્પ વિચારી શકાય
 નહિ ? ખાત્ર કરને જીવન થતા માલનું ખર્ચ
 ઘટાડવાના પ્રયત્ન હોય ત્યાં જે મુનેગારને સજા
 થાય છે તેને કામ હેતુ વિના દેખાં ગોંવી રાખવા
 કેમ જ કામદો નથી અને રહેલા તે આવવા જ
 પડે છે, તે પછી રચનાત્મક ઉપયોગ ન થાય
 જરૂરથી જાણે કારવાસ લાગે, અદર કારખાનું
 ચાલતું હોય એ સમય નથી !

શ્રી ચાંપગીભાઈ

‘નવચેતન’ શિક્ષકના તંત્રી શ્રી ચાંપગી
 ભાઈએ જીવનના ઉપવર્ષ પૂરાં કર્યાં તેના અશ્રુચેત્સવ
 ગુજરાતની સાહિત્યકુટિયાએ મે માસમાં ઉજવ્યા
 તે સદરણ છે. એક તો આજના જમાનામાં
 આંધ્રીભાઈ જેવી અનિષ્ઠ વ્યક્તિ મળવી મુશ્કેલ
 છે ખરું ‘નવચેતન’ માટે જે કર્મચોરી જેવું
 જીવન તેઓ ગળા રહ્યા છે તે દરકેહને હેત
 પમાડે છે ને સાહિત્યિક ધોરણને તેમણે પોતાનું
 માન્ય તેને ચુસ્તપણે વળગી રહેનાર તેઓ એકમા
 જ છે વળી નિયમિતતા જીવવી રાખવામાં તેમને
 કામ દરીફ રો પ્યો જડે તેમ નથી. જીવનમાં જ્યારે
 અધર્મે વચ્ચે પણ ‘નવચેતન’ને જીવતું રાખી, તેની
 ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ અને વૃદ્ધિ કરવામાં શ્રી ચાંપગીભાઈનો
 જીવન-નિષ્ઠા જેવામાં આવે છે અલગિત્રો પોતાની
 ગહના ખર્ચે જીવે, દરમાસે તેના નિયમિત ‘રીન્યુ’
 આપનાર કદ સ્વ તેઓ ભારતખરમાં એક જ
 સાહિત્યિક તંત્રી ગેા નવચેતનના છેલ્લા અંકમાં
 ‘જીવિષાતો જે હલેય કથો છે તે સાકાર મનો
 જેવી દરિદ્ર થના

તોલરતોયે એકવર ગોઠાંને રહ્યું : “ભારે મારો એક પણ કમરમાં ફરી ત્યાં
 હું કોળની વારતવિકતા દર્શાવેશ અને પછી તરવ કમરમાં પેરી અધને રહેશ કે “હવે
 તારાથી એ થાય તે ફરી લે”

માણુસાધનું, મોતી

જોડીદાસ ભા. પરમાર

કચ્છીમાણને પાંચ પાંચ સુરાવડ તો આવી પચુ ઓય સંતાન ન જીવ્યું. બાળક જન્મીને તરત મરી જતા. ત્યારે બે પંચે હાથનાર સૌ કહેતા 'બઈ, સગવાનને ઘેરેય ન્યાય નથી લાગતો. આ કહીને પાંચ પાંચ બાળક દીધા એવા લઈ લીધા, બે એકાદ પૂખડું જીવ્યું હોત તોય કાલે-બોયો થાત ને ધર બાડું બાડું દીધત, છડી સુરાવડ આવવાની પહેલા તે કચ્છીએ કંઈ કેટલીએ માનતાયું રાખેલી ને દવાદારું કરાવેલા. છડી સુવાવડે દીકરા જન્મ્યો, ને બધી ગયો. છાત બોટના દીકરાને કંઈ કેટલાય ટુંગાટાવડેયા કર્યા, ને બાજુ તૃષ્ટ્યુનો ને માનતાગે હોવાથી નામ લખાર રાખ્યું.

પચુ કચ્છીના નસીબ જ વાંકા હતા. અને જન્મારે દીકરાનું મોં જોયું ત્યાં તો લપરના બાપે જ મોડું ગામતડું કહ્યું. બે બરી વરદનો લખાર ઘરે ત્યાં તેણે બાપની છાપડી બોઈ. એક તો કચ્છી હોઈ ન જવતા એનો ચિતામાં નીચોવાડ મઈ હતી, તેમાં યોજમાં પૂરો તંડાણે આબે, ધરમાં કંઈ નહિ, ને હોડરો સાવ બામક, ટવન-પંચ લાખો હતો, આટાઓ ઘણી હતી. દીકરાને મોટા કરવા અને સરકારી મનવવા કચ્છીએ કસ બાંધીને કામ કરવા માંડ્યું, બબ જતર કરીને લખરને ઉડરવા માંડ્યો. પડવની કમિસિટ્ ખીતે, સોડરને, ઝાડી, ચાલમની, તે બધારે સરકારી રીતે કલેગરૂ તેમ તે કચ્છતી. આમજી વડવે કાપ ફરીને રકી સાવ ડોશી જેવી થઈ ગઈ. અગ્રણે ધરડી દેખાવા માંડી.

દીકરો જાણતા તો ખંતથી, પછુ વિદ્ય જ આવી નહોતી, દરેક એવડીમાં બન્ને વરક કરતે માંડમાંડ નરખી છુધી પડોતો. ત્યાં તે ૧૯૫૨૦ વરનો યઈ ગયો. હવે તો કચ્છી ડોશીય થાઈ

હતી, તેને લાગ્યું કે મગાને વિદ્યા હવે ચડશે નહિ, હવે કયાંય ધંધે લાગે તો નિર્ભર શોધવોળ કરના કરના એક કારખાનામાં મોકલી મળી ગઈ; પણ હજી ડોશી જન્મ નહોતો વળ્યો, બે લખરને માર્ક ૧૨૨૫૫ ને સદગુણી કન્યા મળી ગઈ તો નિર્ભર. તેણે કન્યાની પક્ષંદગી માટે પેતાના ઘોળમાં ગોત કરવા માંડી. કોઈ કન્યા નમણી હોય તો ડહાપણ જોડું હોઈ, વળી કાલ્ય જીવ હવે તેના સગાવડાયા હોય તો ત્યાં કન્યામાં બોણી ન દેખાય. ડોશી તો ગામેગામ કન્યા જીવે પડુ કયાંય નકરી ન કરે. ત્યારે આડે ધીપડોશી બાડુ કચ્છી ડોશીને કહેવા લાગી, 'કચ્છીમા હવે ભાઈનું કયાંય નકરી કરે, તમારા ડાળીવરજીમાં વળી નાગર જેવી કન્યા કયાંથી જડશે ?' પચુ ડોશીની દોડધામ ચાલુ રહી અને અને એક ગામડામાંની ડોશીને કન્યા નજરમાં આવે ગઈ. કન્યા નનચી અને શવની હતી, સગા પચુ કેતાગવ લાગ્યા.

લખરના ચિરાહ કરનારી ડોશીને બહુ જ હોસ હતી. એ જ વતસમાં વિવાલેકાગ સાથે જ નકરી કરી નાખ્યું. કન્યા વ સરભોગી હતી, ૧૬ થી ૧૭ વરમની મોટી ભક્તાર જેવી દેખાતી હતી. ડાહી પણ હતી ને સાચીમાય હૈયારખી પણ બહુ હતી, એટલે તો પેલા વિવહ હો. છતાં ડોશીએ વૈઠાખમાં જ લગન પત્ની દેવાનું થાયું અને રડા જંગીના દેહ કબુકવા ને લખર અને રૂપાળીના રેવા રજયંગ પી ગયાં.

રૂપાળીએ લખરમાં આવી ને લખરું જીવું જ કામગાજ ઉપડી ટીકું, લખરમાં ડીંગના ફાંતી જેમ કામ પતાવવ માંડ્યું. ડોશીએ તો ધર અને વહેવાર દીકરા-વડાને જ હવે મેંડી દીધો. હવે ડોશીતો જીવ હોઈ મેંડો, નિર્ભર. રામડા નામ લેના અને કચ્છ કિરન્યા જતા, મેંડેસાજે પડોશીની સેવાચકરી કરતા. ગઈ જતતી ડોશી

નિરાંત વળી હતી. જ્યારે ડોશી દોવા જતાં આ
કુટુંબની સંરક્ષિતાની જાણ આખી શેરીમાં સારી
હતી. હાથથી અને હાથેથી ડોશી અને રૂપાળી
સોનું સારું કરતા. સૌના સુખદુઃખમાં બાળીદાર
થતા, ડોશી તે હવે માત્રજીને ડોશી ને જાંજલકને
શેરીમાં ઓટાએ નિરાંતના બેસતા અને સૌના
દુઃખમાં બળી વાંચતા.

એક દિ' આશરે બપોરના ચાર વાગ્યાના
સુમારે લઘરના કારખાનાનો સામગ્રી અમથો
સાસજીએ ઘરે આવ્યો ને કહીયાને ઘોઘરતી જીને
કહ્યું, “માડી તમારો હથે નાં કારખાને દાંડી
ગયો છે, બોઈનર ફાટ્યું ને ત્યાં ઓટવામાં જ
પાંદે દોવામાં જાડેમાં આવી ગયો, દવાખાને લઈ
ગયા છે.” આટલું બોલ્યો ને પાંદે ને અમથો
જાણેર ચાલ્યો ગયો.

કહીયાની તો પ્રથમી ગયા, કેવેક દાંડયો,
કયા દવાખાને, કાપ પૂછી નો શક્યા, થમ પાણી
પાણી થઈ ગયા, હિમા થઈ ત્યાંથી બહાર... દંડને
દગલો દઈ ગયા. રૂપાળી અને પાંડોસી ધોડ્યા,
ડોશીને ખાડેને નાખ્યા ડોશીનું એક જ લઘુ
શરૂ થયું, “મારો લઘર કેવેક દાંડયો, મને ન્યા
લઈ જના.” પાંડોસી પાંડોસી પુરોગે દવાખાને ગયા,
લઘરની રમત દણી જ ગળી રહી, સૌએ
આવીને ડોશી અને રૂપાળીને આશ્વાસન આપ્યું કે.
“ધણું સાં” છે, ન્યા જનાની આત્મા જરૂર નથી,
કાંસે સવારે તમને ત્યાં લઈ જાય.” રાતે કાર
મદિરની આરતી રજાણી ત્યારે કાંઈ ખમઈ
લાઈ” કે લઘર ખલાસ થઈ ગયો છે. લાશ હવે
તો સવારે સોંપશે.

ડોશીએ અને રૂપાળીએ આ સાંજીયું તાડુ
વહુને ધડાપીટ માડી. આખી રાત સાસુ વહુએ
જૂજ કર્યા. સવારે લઘરને ઘરે ધાવી રમવાને લઈ
ગયા ત્યારે તો કાળો ડેર વર્તી ગયો. ડોશીના મનડું
પારવાની બેડી તોડી નાખી, ધોળામાં ધૂળ નાખી
ત્યારે સૌએ કીધું, આ લઘરનાને ઘરે ન્યા જ
ક્યાં છે? ઘરમાં એક ખુલ્લું ફજગી માથા પછાડતી

ધા લઘર નાખતી હતી. પત્થરાને દંડ માંડ પાંચ ઇ
મદિરા પૂરા થયા, ત્યાં લઘર દોરાચૂરને કાપકડી
હાલી નીકળ્યો. સૌ તેને મહારીને જાની રાખે, ત્યાં
તો ડોશી થોં વાળે, ને ડોશીને મહારે ત્યાં વડ
ધડાપીટ કરે.

સમોચાલે મેલા ગયા. સૌ મારા વારે કાંતે
આવી ગયા. ડોશીની દયા ને વહુની રિયતિને સૌ
સંસારી સંસારી જરબદો કરતા ગયા, કાંમે કાંમે
બે પાંચ દિવસમાં ડોશીએ હેયું કંઈક કંઈક, ત્યારે
આશ્વાસન આપી મહારા માડી.

દંડ પાંચ ઇ મદિરા પહેલા પડ્યોને
આવેલી રૂપાળીને આજ પોત લઈને તેના પિયરીઆ
સવારની માડીએ આવ્યા. સૌએ સાંધમાઈ મળીને
ધડાપીટ કરી, જાણ્યા લીધા ને રૂપાળીને પોત
પેરાવી એક ડેર બેસાડો. કહીયાની તો છેલ્લા
અઠવાડિયાથી બધું દુઃખ પરાણે કાઠામાં સંધરી,
હેયું કંઈક કરીને મેલા હતા. આજ તો તેના
આલસ સુકાઈ ગયા હતા, સંધેરે વિલાસ ગયા
હતા, પણ હવેમાં કંઈક બપોર તરખાટ અને
વસોપાત થતો હશે.

રૂપાળીના પિયરીઆ સાંજની માડીમાં
જના રોવાર થયા, તેણે કહીયાની પૂછ્યું,
“કહીયાને તમે કોંતો અંગે રૂપાળીનેય કારીદાર
તેડી નાંધ,” આ સાંજની ડોશીના આરેય વડાણ
ફૂળી ગયા, આંખે રાતાપીળા આવી ગયા. પણ
કોંડોથી કોંડો નિહાઈ મળીને કહ્યું “કા, બેન,
હવે તે રૂપાળી જીવે મારે શે કંઈકાંદો? કાં
જાણી લીધો સંધી કેવાય, હજી તે નાંડે રવી છે
એને હિમા તો સુકવાય, તમે પુરાઈથી એને સાંધે
તેડી જાઓ.” અટલું પોતમાં તે ડોશી સામે
થમણ થઈ ગયા, મહારી મહારીને હેયું કંઈક કરી
રાખ્યું હતું પણ હેયું કાંડો ગયું, રાજાનો પથ
વહી રહ્યો. લાંબે સમયે વલખનાએ કરતા, હવેને
અચરની મૂકે તેવા ડોશીના રાજાએ સૌના હવેને
થમણી દીધ. ડોશીએ પડી તો ને કહીયા
આંવાડીની વનખના આંડરી કે સાની માંખેથી

આંસુના બંધ મોટાના થઈ ગયા. સોના હૈયા સેંસિવટ ડોશીની આ બીની આલે નીકળી ગઈ રૂપાળીય બીબી બીબી ધૂણી બીબી, ઈત ભીંસીને છાતી ફૂટતી ધબક દબને નીચે બેસી પડી.

સોને ડોશીને આંસુને છાતી રાખ્યા. ડોશી હવે માણુક થાવ, તમારે તો ચાવાનું દૂધ તે ઘણું, મીઠની દીકરી ઉપર હવે તમારો શ્રેષ્ઠ હલ છે ?” ડોશી બીબી રહ્યા. સૌ રજા માગી રહ્યાં. ડોશીએ બેઠેલી ને બીજા લાગી રૂપાળીને માથે દાંધ મૂકી કહ્યું, “લે, ઉઠ્ય ત્રાપ, બાની રમ, તારા માવતર સાથે જા. આજથી આપણી લેલેલે અને અજળપાણી ખૂટયા, હવે વગેરે કઈમાં, ઉઠ્ય, બાપા, પછી ગાડીના ટેમને મોકલું” ય રહે.” અને આટલું ડોશીમાં તો મહામુશીનતે ડોશી રાખેલા આંસુ દડદડ દડી પડ્યા.

રૂપાળી બીબી નહિ. તેની કાઠીએ કહ્યું, “હાલ્ય બેન્ય, ગાડીને ટેમ ભરાઈ ગયો છે. પાછા પોગણું નહ, ઉઠ્ય બેન્ય, તારે ને જમાઈને લેણું રહેતી નહ, નકર વાલામાં શીદને વસંભા ખાડત ?” પણ રૂપાળી ન હતી કે આવી, રિયર બેસી રહી. સૌએ બહુ બહુ સમજવી ત્યારે રૂપાળીએ કહ્યું, “તમે સૌ ડોશીના કપ રહ્યા, હું હવે ત્યાં આવવાની નહ્ય, આ ઘરડી સામુ તે મારા માવતર ને પિયર, હું બેની દીકરી, ઇ, મારી મા, એને જતી છું” બીબીએ ક્યાં હડેલું ?” કહીને પોસ પોસ આંસુએ રોષ પડી.

સૌ એકબીજા સામે બેઠી રહ્યા. રૂપાળીના બાપુ, કાકા સૌએ ધણું રહ્યું, પણ રૂપાળી પિયર જવા મારે તૈયાર ન થઈ તે ન જ મળ. ત્યારે કાકાએ મરડમાંથી કીધું, “મોટા ઉપાડે નકારવી સાસરે રે હો, પણ હવે તો તારે આજે જનમારો કાઠવાનો છે, તેની જગર છે ને ? ઉઠજો રડાવો દેખવો છે, તેમાં કાંઈને કાંઈ વેરાવવા છે. એટલું જવાન રાખજો.”

રૂપાળી હસે દબને બીબી થઈ, મામનો ધૂખો સહેજ જીંચો કરી કાઠી બાપુ કરીને કહ્યું, “કાકી, બે દીણું કમાડે” તે ત્યારે જાડકે દેને, પણ હવે તો મારે સામુ ગણો તો સામુ ને છું ધર ગણો કે મા ગણો બધું આ જ છે સૌ ડોશીના કઈ રહ્યા ?” બસ, આટલું કહીને રૂપાળી મોં ફેરવી ગઈ. પિયરીઆ સો નીચે મે ટ ચાંચા ગયા.

બેથી ત્રણ મહિના ખૂણે પળે. પડી દરિયે જઈ પોત ઉતારી આવ્યા, અને પડી તરત જ રૂપાળી ને કામ મળ્યું ત્યાં કામે લાગી ગઈ. કડવીડાશી પણ રૂપાળીને હાથે હાથા કરવા લાગ્યા, અને રૂપાળી પણ શી તાત તે તેની સામુને મેંર સમાન ગણી પૂજવા લાગી. જુવાનબેધ રૂપાળીએ પડ્ય ઉપરથી સારા કુશાં ને ધરેલાં ઉતારી નાખ્યા. દાડી કરતા જાય ત્યારે નહિ કોઈની સાથે વાત કે વિગત. નંચું બેઠને કામે જાય, અને નીચું બેઠને જમીન ઉપર નજર રાખીને જ મોલે. કાંઈ સાથે મોલતું હોય તો તે કામ પૂરું જ. ગામના આડાશીપાડાશી પણ બને સામુવડને જતી મદદ કરે, કડવીડાશી તો રૂપાળીને દીકરી જેમ સાચવે અને રૂપાળી પણ કડવીમાને સગી માં કરતા વિશેષ રાખે.

ચારક વર્ષ પડી રૂપાળીએ તેમના કુટુંબમાંથી એક છોકરાને ખેલ લાંબો, અને એ છોકર ને સામુવડે રૂડી પેરે હાંસીને મજાગ્યો મજાગ્યો.

આજે કડવીડાશી તો નથી, થોડાક વરસો પહેલાં જ દેવ થઈ ગયા, પણ રૂપાળી “દાડીમા” બનીને પોતને થોડિયે સુવરાની, બેડી બેડી લાંબે રંગે દાલગા ગાય છે.

“તમે મારા દેવના દીવેડ છે, તમે મારા માગી લીધેડ છે, આખ્યા ત્યારે અમર રોને રા.”
(થીલ્ટી મંછાબેન ચંદુલાલ કટ્ટ પાંદેયા સમિતીની સત્ય ઘરના પરથી.)

બોધકથા

પુસ્તકીસિંહ ઢાલો

સત્ય સાધુતા

એક સાધુ મૃત્યુની નજીક હતો. તેણે શરીર મૃત્યુમાં એચાતું જતું હતું. પણ તેની આંખોમાં આનોખું તેજ જણાતું હતું. આથી કોઈએ તેને પૂછ્યું કે, 'આપ મૃત્યુમાં પણ આટલા શાંત અને આનંદી કેમ દેખાવ છો?' તેણે જવાબ આપ્યો "હું જ્યાં છું ત્યાં મૃત્યુ નથી?"

બીજાએ પૂછ્યું : 'આપ સાધુ કેમ થયા ? સત્ય' જ્ઞાન કેવી રીતે મળ્યું ?'

તે બોલ્યો : 'આંખ ઉઘાડીને જમતને જોયું અને પછી પોતાની જાતને જોઈ જેથી સત્ય શોધવાનો કોઈ પ્રયત્ન જ રહ્યો નહિ. અને જેમ જેમ સત્યની કિશોર્માં પણ આંધળો કે જીવનમાંથી સર્વ સાકુતા ગઈ !

સાધુ હું ક્યારેય થયો નથી, ઉલટું સાધુતા જ મારી પાસે આવી છે."

જીવનમાં જીત મેળવવા શું કરવું ?

જે પ્રવૃત્તિ તમને ગમતી હોય તે જ તમને પ્રાપ્ત થાય તો તમે પૂરા નસીબદાર છો. એમ સમજવું પરંતુ તમને ક્ષમિ ન હોય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવાનું તમારે બાળે આવી પડે તો તેને પણ હૃદયથી વધાવી લેવાની શક્તિ તમારે કેળવવી જોઈએ. દુનિયામાં બહુ જોછા માણસોને મનપસંદ કામ અને વાતાવરણ મળે છે.

કુદરતે માનવીને એવો પડયો કે જો કોઈ ધારે ને પરિશ્રમ કરે તો ગમે તે કામ અને વાતાવરણને અનુકૂળ થઈ શકે છે. પ્રકૃતિને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ ન મળે ત્યારે જ હતાશા અનુભવે છે તે જીવનસંઘામમાં હારી જાય છે.

મનઃગમતી પ્રવૃત્તિની શોધ કરવી, પણ

જો ન મળે તો ગમે તે પ્રવૃત્તિને મનઃગમતી બનાવી લેવામાં જ શાણપણ છે.

એટલે ખાતરીથી માનો કે તમારા અંતરમાં વિવિધ પ્રકારની અનેક શક્તિઓ પડેલી છે. પ્રવૃત્તિને અનુરૂપ શક્તિ જગતવામાં ઘોડી મહેનત પડશે એટલું જ પણ અતે તમે સફળ થશો જ.

સુખને ખહાર ના શોધો....!

સુખ આપણા સંજોગોમાં નહીં, આપણી જાતમાં સમાયેલું હોય છે. સુખ કોઈ એવી ચીજ નથી જે મેઘધનુષ્યની માફક નગરો નજર નીરખી શકાય. ત્યારે શું તે એવું સ્થાન છે કે જ્યાં પહોંચ્યા કે તિરાંત વળી જાય ? ના, સુખનો આધાર એ હકથ સ્થાન પર કેવી રીતે પહોંચાય એના પર રહેલો હોય છે.

પોતાની જાત પ્રત્યે કડક થવાની અને બીજા પ્રત્યે કુસુમસમા કોમળ થવાની શક્તિ સાંપડે ત્યારે સુખ મળી ગયું સમજો.

જીવન જીવવાની કળા સુખના કોઈ એક જ ભાવને બળવી રાખવામાં, જકડી રાખવામાં નહીં પણ તેના પલટાતા સ્વરૂપ સાથે સાદૃશ્ય થવામાં સમાયેલી છે. બાળકનો વિકાસ થતાં તેનાં દેહમાં ફેરફાર થાય જ છે, તેવા સુખના વિકાસ માટે તેના સ્વરૂપમાં ફેરફાર થતો રહે એ જરૂરી છે.

યોસા વડે સુખ ખરીદી શકાતું નથી એ સાચું, પણ સાથે ખાયા મારેનો શણે - પાણી સુખથી ખરીદી શકાતો નથી તે પણ સાચું જ છે.

સુખની એક વાત છે : 'સોલન નામે એક પાંડિત, તે એક વખતે મહાપ્રતાપી અને ચક્રવર્તી જેવા રાજા કીસસ પાસે આવી ચડ્યો.

સર્વ વાત અતુલ્ય લોભ બહિરાત્મની પેઠે
હીસસે બહુ ગર્વથી પેલા પડિતને પોતાની
સમૃદ્ધિ બતાવતાં પૂછ્યું, “જગતમાં સુખી
કેણુ છે ?” રાજના મનમાં એવી આશા હતી
કે પડિત મને સુખી કહેશે. પણ પેલા પડિતે
એક સદ્ગુણી માણસનું નામ દીધું. થોડા સમય
પહેલાં જ તેનું મૃત્યુ થયું હતું.

રાજને આ સાંભળી મનદુઃખ થયું.
અને તેણે પેલા પડિતનો ચોખ્ખો સત્કાર પણ
કર્યો નહિ. પડિતને તો માન-અપમાન બધું
સમાન હતું. તે સમજતો કે રાજ મદાંધ છે
તેથી મારા વચનની તુલના કરી શકતો નથી.

પછી તેણે રાજને કયું, “સહા તો તમે
સુખી દેખાવ છો. પણ પછી શું થશે તે કોઈ
જાણતું નથી. એવા વિચારથી હું મરણ સુધી
કેઈને સુખી કહેતો નથી.”

રાજને આ સાચી વાત ડુબિ નહિ.

થોડા દિવસ ગયા પછી એક શત્રુએ
આવી હીસસને છતી લીધોને બંદીવાન કર્યો.
ત્યારે પેલા પડિતના શબ્દો સાંભળ્યા. પછી
યથાર્થિતિ વાત પોતાના વિજેતાને કહી જેથી
તેણે પણ હીમસને છોડી મૂક્યો....!

નિરાભિમાન

બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર અને
‘વંદેમાતરમ’ મંત્રના પ્રણેતા બંદિનચંદ્ર
ચટ્ટોપાધ્યાયે કેાઈ એક વિષય ઉપર પહેલાં
જે મત પોતે પ્રગટ કર્યો, તેમાં પાછળથી
પરિવર્તન કર્યું.

અભિપ્રાય બદલવા માટે ઘણા લોકો
એમના ઉપર ‘અદ્વૈતિય’નો આરોપ મૂકવા
લાગ્યા એના પુત્રાસામાં “મણે કહ્યું કે, જેને
કદી પણ પોતાનો મત બદલવાની જરૂર જ
નથી પડતી, તે મહાપુરુષ છે. જે પોતાનો
આગ્રહો અભિપ્રાય જૂલસરેલો છે, એમ
જણ્યા છતાં પણ એ મતને વળગી રહે છે તે

કપટી છે, એમનો મહાપુરુષ તો હું છું જ
નહિ અને કપટી-થવાની વૃત્તિ નથી.”

મહાપુરુષનું કેટલું નિરાભિમાન !

“ચારિત્ર ધડો, સમૃદ્ધતા સાંપડશે જ !”

લોકોમાં પોતાની પ્રસિદ્ધિ ધાય એ
પરમહંસદેવને પસંદ નહોતું. ગમે તે માણસની
આમળ પોતાના જીવનની હકીકત તેઓ કહેતા
પણ નહિ જેના ઉપર બહુ પ્રેમ હોય, જેને
સારી રીતે પીછાની ગયા હોય, તેની જ
આમળ પોતાના આધ્યાત્મિક અનુભવ કહેતા,
બાળુ કેશવચંદ્ર સેન એમના સમાયમમાં
આબ્યા પછી એમના ગુણોથી ઘણા સુગંધ થઈ
ગયા હતા અને પોતાનો સદ્ભાવ પ્રગટ
કરવા માટે એકવાર વર્તમાનપત્રોમાં પરમ-
હંસ સંબંધી હકીકત લખી હતી. પોતાની
એ પ્રમાણેની પ્રસિદ્ધિ કરવા સારુ નારાજ
થઈને પરમહંસદેવે કેશવને કેટલાક સમય
સુધી પોતાની પાસે આવવાની પણ મના કરી
હતી

એક દિવસ પરમહંસદેવ અર્ધચંદ્રિએ
ઉઠીને ફરવા લાગ્યા અને ય, ય, કરીને કહેવા
લાગ્યા કે, ‘લોકો માન આપે છે, મા ! લોકો
માન આપે છે ! ય, ય’ સારાંશ કે લોકપ્રતિષ્ઠા
પર એ શું કતા.

માન, યશ અને પ્રસિદ્ધિની પાત
સાંભળીને એ વિરહન થતા.

વાસ્તવમાં એ નામ-ફપની પેટી વાર
ની-ળી ગયા હતા. પછી નામની પરવા હોય
પણ કવી રીતે ?

પોતે પોતાના ઉપદેશમાં વારંવાર કહેતા
કે, “ફૂલને ખીલવા દો, મધમાખીઓ એની
મેળે આવી મેસશે સુંદર ચારિત્ર ધડો, સુંદર
ચારિત્ર એમને જગત આપોઆપ સુગંધ યશે
અને પછી ચિદિ તો હાથવેતમાં જ છે

તમને એ નહીં સમજાય

પ્રવાસી

એક વખત એને બે ચાર મિત્રો જમણની સરહદ ઉપર વસેલા એક આખમાં જઈ ચડ્યા. એક બાજુ નાના મોટા હુંગરાઓની ટારમાળા, બીજા બાજુ ખજખજ વહેતી નદી, સામે ઘાટું જમણ, આપણા સરહદ અગીયારે બાજુ કુદરતની ગદો-જદાલી વચ્ચે આવેલું આ નાનકડું આખ ભારે રૂપાળું લાગતું હતું.

સાંજનો વખત હતો. એને ગામની ફેરી. એમથી પધાર થઈ રહ્યા હતા નહીં નવી રવાયેલી મામપંચાયતે હીવાબતીની સગવડ કરવા માટે થોડા થોડા અંતરે લાકડાની પાંખલીઓ ખોડાવી, એના ઉપર ચોમેર કાચવાળા ફાનસ મૂક્યા હતા.

“મામપંચાયતેને ખરિયાને બાવા દૂરદૂરના અમારોઆમાં થયું હવે અ.પણે નવા છવનના દરેન કરી શકીએ છીએ.” અમારી સાથેના એક મિત્રે મામપંચાયત દારા રસ્તે એને અજાણવા માટે કરેલી બધાયાની પ્રસંસા કરી.

“પણ હોડોમા કળાની દષ્ટિ જ નથી.” અમારી સાથેના એક કળાકારે-દાર સિદ્ધિ અચાનક થઈ ગયા.

“શેના ઉપરના લોડોને તમારે આલું પ્રમથુવન આપવું પડેલું.” આથી પૂછાસિવાય તરી શકાયું નહીં.

“હા એને બા ફાનસની સાંમલીઓ! છે કંઈ ફાણી! વડી ચુકી જઈ પાતળી, લાંબી દૂકી જેમ આવે એમ, મારા વાલીડાઓએ ફગારી દીધી છે. બાજુમાં આલું જંગલ છે. લાકડાને પ્રાઇ પાર નથી. લોડોમાં કળાની બે થોડી ધણી પણ દષ્ટિ હોત તો એક સરખા, સીધા, ગોળ મળની ધામલીઓ પસંદ કરી ન હોત!” કલાકાર મિત્રે ઉઝાડા શેવ્યો.

“ગામડા ગામમાં લોડોને રાટલાનું કામ, ટપાલા સાથે લેવા દેવા નહીં. ફાનસ માટે યાંમલીનું

કામ, થોડી વાંઘી ચૂકી કે નાની મોટી હોય એના એકને વધે નહીં. અને ગામડાના લોડોને જ તા માટે હોય દમરો! અમને આ યાંમલીઓ કંઈ ખોટી નથી લાગતી.” અમારી સાથેના એક મિત્ર બોલી ઉઠ્યા.

“તમને એ નહીં સમજાય, એ સમજાર માટે કળાની દષ્ટિ એકલો.” કલાકાર મિત્રે નિષ્ણાસે નાખ્યો.

* * *

થોડા વખત પછી મુજબ જરાનું થયું. ગાંધીજીચિંતા દિવસો હતા. શેડોને ગાંધી જીવંતિની ખાસ પડી ન હતી. એ જ્યાં તો પોતપોતાની ઉપાધિમાં પડ્યા હતા, પરંતુ સાકાર તરફથી અને રચનાત્મક સંરચાઓ તરફથી ઠેર ઠેર નાના મોટા કાર્યક્રમો ચોળાઈ રહ્યા હતા.

શહેરની પ્રજા રચનાત્મક સંરચા તરફથી અજાણ હોવા ઉપર ખાડી આમોઘોમનું એક મંડપ પ્રદર્શન ચોળવામાં આવ્યું હતું.

પ્રેરક ચિત્રથી શોભતું પ્રવેશદાર, કળામય રચના, સુંદર સંગવટ, વસ્તુનું વૈવિધ્ય, આ બધાને ખરિયાને પ્રદર્શને લોડો માટે ભારે આકર્ષણ પેદા કરેલું. સાંજ પડે લોડો રાજે ઉતારાતાં હતાં.

એક સમી રાંતે એને બે ચાર મિત્રો પણ પ્રદર્શન જોવા જઈ ચડ્યા. પ્રદર્શનના ચોળા સાથે જોળખાણ નીકળી પડી. એમાંના એક મિત્ર પ્રદર્શન જતાવવા માટે હોશે હોશે અમારી સાથે ચાલ્યા.

પ્રદર્શનના ચોળા પ્રસંસા અને ધન્યવાદ ચાગી લે એવી સુંદર પ્રદર્શનની રચના હતી. બધા વચ્ચે પણ વખાણવા જેવી અને હરખાતા હરખાતા આગળ વધી રહ્યા હતા.

“ફરારવાળા બાળકને ડોળીની નવર ન

લાગી જાય એટલા માટે મા એને શણગારતી વખતે મોટે મેશનું નાનું ટપક કરતી હોય છે. તમેય તે સુદર રીતે શણગારેલા આ પ્રદર્શનને નજર ન લાગી જાય એટલા માટે કોઈ કોઈ ઠેકાણે મચના ટપકા મૂકી દીધા હોય છે ।” ફરતા ફરતા પ્રદર્શનના એક ચોકમાં અમે જઈ મડયા ત્યાં અમારા માહેતા એક મિત્ર ચ મી જઈને બોલી લડ્યા

પ્રદર્શનની રચના અને શણગારનો આપ તમા અમને હજી પુરો સંતોષ થયો નથી ત્યાં નજર લાગે એવી બીકે મેશના ટપકા કરવાનો સવાલ જ ક્યાંથી પેદા રાય ? પરંતુ તમને ક્યા અને શેનાં મેશના ટપકા લાગ્યા છે કહેશો ?” યોજક મિત્રે પૂછ્યું.

“જુઓને ! પ્રદર્શનની આટલી સુદર રચના ! અર્થ કરવામાં પણ મજા રાખી નથી જણાની દૃષ્ટિએ પણ ટ્રેડીક સંસ્કાર કેતમ કહી શકાર આ જધાની વચ્ચે, આ ચોકમાં જતી માટે હમી કરેલી સામેની થામની જુઓ !” એ કંઈ ઠેકણું વાકો ચૂકી ઘાટધુ વિનારી, જન સોતી આ થામનીનો પ્રદર્શનની રચના સાથે ખાય છે કોઈ જાતનો મેશ ?” અમારી સાથેના કલાકાર મિત્રે દીકા કરી

“તમે જોઈ અને જતાંથી એવી થામની એક જ નહીં પણ વીસ પચીસ જેટલી હશે. આ થામનીઓનો પણ ક્રિતિદાસ છે મુન્ડામાં આ બી થામનીઓ ક્યાંય મળી શકી નહીં, એને પ્રદર્શનના અમારા કલાકારે ખાસ માણસ મોાળીને કાઢના

૧૯૨૨ની સાલની આ વાત છે તે વખતે મહારાષ્ટ્રના નગર જાજગવકરની બાજુમાં ડેશરજી નાવકની આલમી ગેલેરિયસ આનું હોલો તેમાં એક દિવસ મે મા નિવકતું ૦૨ જાન રાખવામાં આવ્યું. પુષ્કળ ગીતરી હોવાથી અજગવકર જેવા નાનુક શરીરવાળી વ્યક્તિને જગરા મળી ઘણું કઠિન હતું તિલકને આવવાની વાર હતી તેમને માટે કાંઠાગીતના રચનાથી તે કેવળ નાવકની આ બી સુધી પચરજા પચરાયા હતા પ્રવેશદારા નજીક મો પતો વાગતી હતી તિલક અવના પડેના આ અવકર નાકા પર જોમા હતા જેવા તે વિહટેરિવામાંથી ઉતરી કે આજગવકરે તેને નમસ્કાર કર્યા અને તેમને લઈને તે મંડપમાં ગયા બ્યાસપીઠ પર ને નિલકરી પાછળની ખુરશીમાં મેઠા તિલકને લાગુ કેમ બવાયાપક હશે અને બવરથાપકને લાગુ કે તિલકની સાથે આવેલા કોઈ એમના મિત્ર હશે ! અમ તે આજગવકરે સરમ જગ્યા મેળવી.

જગલ વિસ્તારમાંથી આ થામનીઓ મંગાવી છે. એ મેશના ટપકાં નથી પણ કલાત્મક સંસ્કાર છે” યોજક મિત્રે અમને સ્તબ્ધ કરી ચૂક્યા.

“શું વાત કરો છો ? આ ઘાટધુ વિનાની વાકીચૂકી થામનીઓ ક્યા અને સંસ્કારનો દૃષ્ટિએ પસંદ કરવામાં આવી છે ?” કલાકાર મિત્રના આશ્ચર્યને કોઈ સીમા ન રહી

“હા ! અમારા કલાકાર મિત્રનું માનવું અને કહેવું છે કે કલામાં કુદરતને કોઈ પહેચે નહીં. કુદરતના સર્જનો જુઓ ત્યાં કોઈ બીજાંદાળ ઘાટ જોવા નહીં મળે દરેકમાં કંઈક નવીનતા, મૌલિકતા જોવા મળે આડનોજ દાખલો તો દરેક આડની આકૃતિ-વટ અલગ અલગ દરેકની જુની જુની કળા જોળ કે ચોરસ બીય દાળ થ મલીઓમાં કોઈ કળાનું લક્ષણ છે ! એના કુરતી ઘાટમાજ સાચી કળા છે એટલે કેઈ જુન-મંદનથી નહીં, પણ મણતરી પૂર્વક, દૃષ્ટિ પૂર્વક, જતી માટેની આ થામનીઓ પસંદ કરવામાં આવી છે કલાના રસિયાઓએ જુ ! જુ ! અમમરોક અને ઘાટ ધરાવતી આ થામનીઓની ભારે પ્રશંસા કરી છે” યોજક મિત્રે રસ પૂર્વક યોજના સમજાવવાનો નયન કર્યો.

“કુ વ નાનો એવો કલાકાર હું પણ તમારી વાત લજજતો નથી” અમારી સાથેના કલાકાર મિત્રે પેતાની બિનના પ્રાટ થવ દીની

“તમને જો નહીં સમજાવ એ સમજવા માટે કળા બી દૃષ્ટિ બદલે.” પ્રદર્શનના યોજક મિત્રે નિરાસી નાખ્યો

વારસાની વહેંચણી

અકવર્તી રાજગોપાલાચાર્ય

શેઠ લક્ષ્મીદાસ બ્યારે શુજી ગયા ત્યારે ગ્રેમના ચારેય દીકરાઓ મોટા થઈ ગયા હતા. એ બધાના લગ્ન પણ થઈ ગયાં હતાં. વહુઓ પણ ઘરમાં આવી ગઈ હતી. ચારે ભાઈએ પોતપોતાની પત્ની સાથે એક જ ઘરમાં હળીમળીને ગ્રેમથી રહેતા હતા.

ધીમે ધીમે ચારે વહુઓ વચ્ચે નાના મોટા અઘડા થવા લાગ્યા. શરૂશરૂમાં ભાઈઓ આ જામનમાં ખાસ ધ્યાન આપતા ન હતા. તેઓ ભણતા હતા કે, ક્ષીઓ 'ગાપણું' કંચુ માને એવી નથી પરંતુ દિવસે દિવસે તેમના અઘડા વધતા ગયા. આથી તેમની રાતો દુઃખમાં અને કલેશમાં વીતવા લાગી.

કોઈ કોઈ વાર એ સમૂહ ઘરમાં એવી તો ધાંધલ મચી જતી કે આડોશી પાડોશી ભો પણ તંગ થઈ જતા.

લક્ષ્મીદાસ શેઠ બદળક ધન મૂકીને ગયા હતા વચલી ખાસ જોરદામાં મોટા મોટા ચટારાઓમાં ધન અને અવેરાત ભયું હતું એક ચોરને આ વાતની ખબર પડી ગઈ. તે એ જ ભાગ શોધ્યા કરતો હતો કે, ઠવારે મોકો મળે અને દીવાલમાં ખાતર પાડીને એ જરજેરાતને ઉપાડી જાઉં. પરંતુ તેનો દાવ સફળ થતો ન હતો. ઘરમાં રોજ રોજ અઘડા અને રડવા કંકળવાનું થયા કરતું હોવાથી કોઈને કોઈ વ્હમણું પડ્યું હોય જ.

મોટાભાઈ એ નાના ભાઈઓને ખૂબ ખૂબ ગ્રેમથી સમજાવ્યા. પરંતુ એ લોકો પર એની કશી અસર ન થઈ તેઓનું એમ કહેવું હતું કે, 'આપણે હવે ઘરના ભાગલા પાડી દઈ એ એ જ સારું છે. આ ખોરાંઓ રોજ રોજ અઘડયાં અને કંકાસ કરે છે એ આપણે

જુદા જુદા રડીએ, તો આ બધા અઘડા જરૂર જોછા થઈ જાય.'

તોયે મોટા ભાઈ વારમના ભાગલા ન પડે એ જ ઇચ્છતો હતો. છેવટે એક દિવસ મેની પત્નીએ તેને સમજાવ્યો કે, 'હવે સાથે રહેવામાં કશો સાર નથી. નાહક આમાં ભૂંડા દેખાવાનું જ યરો. માટે હાથા ધમને ઘર-બારની વહેંચણી કરી નાખો, જેથી આ ટંકાકિસાદનો નિકાલ આવે.'

બારે અનિચ્છા અને કુ'બની સાથે મોટા-ભાઈને એ પ્રમાણે કરવાની ફરજ પડી.

વારમાની વહેંચણી થઈ મોટા ઘરની વચ્ચે દીવાલો ચણી દેવામાં આવી જરજેરા તના પણ ચાર ભાગ કરી દીધા. બધાનું શંકણ કરવાનું જુદું જુદું ચરૂ થઈ ગયું.

પડોશી કહેવા લાગ્યા: 'હાશ! હવે નિર્જાત થઈ ચોરજોરે શંક પડ્યો. હવે રાતે આરામથી સુઈ શકીશું.'

આ પ્રમાણે એક અઠવાડિયું સારી રીતે પસાર થઈ ગયું.

ચોરને થયું: 'હવે મળતો મોકો છે.'

એટલે અમાસને ખીને દિવસે રવિવારની રાત્રે જો વાગ્યે તે ઘરમાં દાખલ થયો. ચોર લોકો પોતાના કામની દૃશ્યમાં કરવા માટે આ તિથિ અને રાતને શુભ માને છે.

દીવાલો નવી જ ચણેલી હોવાને કારણે તેણે બહુ સહેલાઈથી કેટલીક ધંટા ખસેડીને પોતાને સાડુ બંદર દાખલ થવાનો રસ્તો કરી દીધો. ઘરવાળા બધાં માઢ નિદ્રામાં પડ્યાં હતાં. ચોર ખજાનાના દરેક ચોરડામાં દાખલ થયો અને ત્યાંથી માલમતા કાઢી કાઢીને

બહાર જોલેલા પેતાના સાગીઓને માપતો ગયો.

બધું કામ પત્ની ગયું, એટલે પેલા ચાર મોઢા સાંનના રસોડામાં પેઠા. ત્યાં તેણે ફેરીના અથાણાની સાથે પેટ ભરીને ખૂમ પૂરીઓ આપી, માટલામાંથી ઠંડું પાણી પીધું અને પછી ત્યાંથી ચાલતી પકડી.

સવારે ઊઠતાં જ ચારે બીઓએ ટાકડાગ કરી મૂકી.

ગામવાળા મનમાં ખુશી થયા. ચોક છતાં ધતની તેઓ ઈર્ષ્યા કરતા હતા. તોયે તેઓ ખુશીને મનમાં છુપાવીને સહાનુભૂત બતાવવા લાગ્યા.

આ બધી ધમાલની વચ્ચે એક ટાગડો હીરા પર બેઠો ‘કા કા’ કર્યાં કરતો હતો. બાથે તે કહી રહ્યો હતો ‘જેમું, જુદા પકડાથી શું પરિણામ નીપજે છે !’

હિત કરે તે હીરે.

રામના જોલણની ચર્ચા ચોર ને ચારે ઘડ રહી હતી. દેવ-વિદેવણા જન-જનની અને એ જ વાત હતી.

એક વાર એક બચીના સુંદર સિસ્ટાટન કરતાં કરતા રાજમહેનવાં આસી પડેલા, રામએ આદરપૂર્વક સ્વાગત કર્યું. ભાંડનમાવડી મિત્રા આ પી રાજ-કુટુંબના માથાસોને સંતે ધમોપદેશ કર્યો. વેળા થઇ એટલે મંત-મહાત્મા જવા લાગ્યા ત્યારે રામએ મહાત્માને પ્રાર્થના કરી: “આપના જેવા સંતોના આશીર્વાદથી રાજ્યમાં સુખ છે, શાંતિ છે, સમૃદ્ધિ છે. એથી રાજ્ય-મંડાર પણ તરમતર છે. આપના જેવા મહાત્માઓની ભમી-દ્રષ્ટિથી રાજ્યના રતન-ભંડારમાં જાન જાનના રતનો એકઠા કરી શકાયા છે. આસી કૃતા-દ્રષ્ટિ મે ભંડાર પર નાખતા જાત્રો; એટલી भारी ચિનતી છે.”

મહાત્માએ રતન ભંડાર જોયો. એટલે ચકિત થયા અને ચિંતન પણ થયા. જિજ્ઞાસા થઇ એટલે પૂછ્યું: “રાજા, આ બધામાં સૌથી મૂંઝવણ ને સૌથી મેટો કપો પાંચર હશે જતાવા તે જરા.”

રામએ એક ખાસો મોટો જાજરદેવમાન હીરા દેખાડ્યો. મહાત્મા જરા મનકાયા અને બોલ્યા: “મહારાજ, આના કરતાં એ મોટા ને કીમતી પાપાણ મેં તમારું રાજ્યમાં જોયા છે. પણ તમને તો ખરેખર મ નથી ને !”

સમજાતા અને રાજ એ જોવા માટે નીકળ્યા.

એક જીવું-કાપ, મેના-કપડાં વાળી ડોસીની ઝુપડીમાં રામને લાવીને ધડીનાં બે પેડાં બતાવતાં સંતે કહ્યું: “આપના રાજ્યમાં મહુમૂદમ પધાણુ આ છે. પ્રજાને કહેલે કે આ રતનોના રાજ દરજન કરવા જેવા છે.”

રામ મોન જોતો હતો મહાત્મા મધુર-ચાણીયા કહી રહ્યા હતા: “રાજા, આ નિઃસંશય ડોસીની આજિંકોનું એક માત્ર સાધન આ ધડીના પેડાં છે. જેના સહારે એ દગલુ દગાને એનું પેટ ભરે છે તમારા હીરા-મોટી શું કાણના પ્રાણુ જયારે છે કે દેવતાથી કંઈ કમાયી માય છે કે પડી એનું રક્ષણ કરવા માટે ખર્ચ જ કરવું પડે છે ! ખતર તો એ ને આ એ પાંચર ! પણ જે કુપોરમાં આવે તે કીમતી જન્માય, જેનાથી મોટનું હિત થાય તે હીરા નહીં તે પડી પધરા. માત્ર સૌ દર્ષ કે માત્ર જાન આ કામનાં ?”

રામની વિવેક દ્રષ્ટિ અગ્રી ઘડ ઘડ.

અમૃત મોદી

સોરઠની ઉજળી તવારીખ

દેવેન્દ્રકુમાર કાલિદાસ ધરિત

મચ્છુની લીપુડી વનરાઈની ડાળે ડાળે પપ્પાંઓની ચીસ લાડી. વાંકાનેરના કુંગરાઓની બાળીઓમાં મોરલાઓના વેદનામસ્ત મરકાટ છીંધ્યા. ગાંધનુ ગોંધન મચ્છુના કાઠાના લીલમ લીલા ધાસ ધરવું મુઝી દોડદોડ કરવું ગામમાં ધૂસું વાકા-નેરના ઝાંલા રાણા મઠના હરવાગ ભીડી અરુ ધૂની ગળા. પ્રલ્લવનોએ કમાડની સાકળે ભીડી.

વાકાનેરની કુંગરાગ ભોમિકા પર ઘોડાની પડછી ગાજતી આવે છે. તાપોના રકડાના અખડાટના ભડકર પડ્યા મચ્છુની ભેખડોમાં જોડે છે દાડી મૂછના ચેલિયાવાળા આરખને મકરાણીઓની બેરખ જરા વારમાં મચ્છુને કાંઠે પથરાઈ પડી છે, પપ્પાંઓની ચીસો જમી પશુ વાનાવરણ આર ભયજનક બન્યું. ઘોડ ઓના હચ્છહચાટ એ ભયજનકતામાં ભેગા કરે છે.

જરા વારે એ મૂંઝડતી મિહામણી માનવ સમુદાય વચ્ચે નાનકડો તણુ ગિપતી આવશે ને તેના મૂખ દાર પર એક ધોળા ઘોડાના અરારે પનાથુ હાડી અંદર પ્રવેશ કર્યો એની પાછળ જ પાલખીમાંથી મેંડી દડીતો એક આરત તણુમાં દાખલ થયો.

‘દીવાનજી!’ તણુમાં કુર્નિસ મળતી શીશ રહેતા એક મકરાણી જમાદારે કહ્યું.

‘કેમ સુનેમાન!’

‘બધા યાકયા તો છે પણ જૂખ્યાય થયા છે. જૂખ્યા એ બધાના કોઠા ભડકે મળે છે.’

‘કોઠારવાળા પાસે કામ્પ બનાજી!’

‘ના, બધું જ ત્યાં મેદનમાં મૂકી ભાગવું પડ્યું છે.’

‘હવે! હવે શું કરશું?’ આજકાલ તો લસ્કરી આદમી મોં માંગ્યા મૂલ આપે તોલ વેપારી મૂડી ચનાજ ન આપે કારણ કે એનેય દરેકલ

રહે છે, બનાજ દેખી શીજ આદમી મોં તૂડી જશે તો!’

‘હા. દિવાનજી કહા! આજકાલ તો સોરઠમાં નાણા કરવાયે બનાજની તૂંટ જખખર ચાલે છે.

ત્યાં બીજા એક મકરાણી જમાદારે અંદર આવી મૂડી સલામ કરી કહ્યું.

‘એક અજમ જેવી વાત છે, હરુર!’

‘શી?’ પાણીદાર આવ્યો ચકળ ચકળ ધૂપાવતા હીવાને કહ્યું.

‘કોક બિયાડા અમવાળા આદમી મોં આવી લસ્કરમાં બનાજની ન ટૂંકી કરે છે,’

‘બનાજની?’ ટટ્ટાર જરા હીવાન બોલ્યા

‘હા. જી. ને જૂખ્યા ડાસ આપણા શીજ આદમી મોં એ કહડાવે છે.’

‘ચાનો ભેઉ અજમ વાત.’

કહી દીવાનજી નામે સમોધાયેત એ પુરૂષ ગોડ્યો પછાડે બેડીદડીની એ આરતે પાલા માડયા. સુનેમાન જમાનદાર પણ ચાલ્યા બહાર તે સોએ શું ભેપુ?

ગિરનારની છાયામાં વસતા ભેગદરો જેવા દરેક મહાત્માઓ એવી પાસેની કાવગ્યમાંથી ચેટનાના ટૂંકા ને હાસની એકે દૂસડી ભરી બરી બવા શીજ આદમીઓને મૂઝા મૂઝા, બાંબો નીચી ઢાળી ખાટયે બધ છે.

એ મહાત્માઓના મૂખી જેવા લાગતા એક સાધુ મોં પર ને આભેભાંચી સ્મિત વરસારતા ફોજ્યોને કહેના જાન છે, જમો ભાઈ, જમો બાપલા. રખડપટ્ટી કરી ચાકી ગયા હશે. જૂખ્યા થયા હશે, બસની એકે કુલડી તમારા પેટમાં જશે ને ટાંકે વમી જશે અમરા સાધુડાઓ વળી બે મામ વધુ ટૂંકડા બિધરાવયા જશે.

આનંદેષ નયને દાવાન આ વગર સ્વાથે.

બદલા વગર અન્નદાન આપતા ઝોલિયાઓને નિહાળી રહ્યો.

ત્યાં તો એ બધા તંજુ પાસે આવી ગયા. નિયમ પ્રમાણે ઝોળીમાંય શેટલા ટૂકડા અને જાથ લેરેલ દીકરાની કુલ્લીઓ તેમના તરફ લાંબી થઈ કે દીરાને કહ્યું,

‘કૃપા કરી આપ અંદર પધારશો!’

બધા સાધુઓ અંદર ગયા. કોઈ ન બેઠો. સૌ ઊભા રહ્યા તે ઊભા શેલા જ દીવાને ફરી કહ્યું.

‘અમારી પિજાણુ ન હોવા છતાં, આપે અમારી આટલી ખિદમત ઉઠાવી?’

‘અમારા સાધુઓનો તો એ પરમ ધર્મ’ છે. જુજવાંઓનાં મોંમાં જટકું શેટલો પહેંચાડવાની. ગામડેથી કવડ ફેરવી અમારા ટેલવા જગવામાં આવ્યા. એણે મને કહ્યું, પાદર કોઈ લશ્કરવાળો ઝોફણમાંથી ગોળો છૂટે એમ ભાગ્યા આવે છે. સાંભળી મને થયું, નકરી જ એ સૌ જુખ્યા હશે, એટલું જગવાના અવધાનતોને ખવડાવવા માટે અન્ન રાખી જાણનાં વાણજુ સાથે તમને આપવા અહીં દોડી આવ્યો.’

‘જલો છે કું’ કોણ હું? આ કટક કેવું છે? ક્યાં છે?’

ના, જણવાની કોઈ જરૂરત નથી. પણ તમારા આગમને આપું વાંકાનેર અને કુદરતને યોગે મેલતા પશ્ચીમીઓ ફડફડી ઉઠ્યા એટલું જાણું છું. અમારે કોણ છે તે જાણવા જરૂર નથી. અમારે તો સદ્ માનવ સમાન. સૌ જટકું શેટલો અમારા હાથનો ખામ તો અમે ફૂંત્યાં દત્તએ. છતાં તમે કડો!

‘હું-હું’ જુનાગઢનો દીવાન અમરજી.’

‘આપનું’ નામ સાંભળ્યું છે. જોશ્યા આજેજ. તો આ સાથે મા કોણ છે?’

‘એ છે. અમારા દીવાનજી કાશના પત્ની ખુશાલમાઈ!’ જમાદારે કહ્યું.

‘આમ ક્યાંથી? ક્યાં જવું છે?’

‘સાથલા બાથુ કાડીઓના કટક બેરે ધીંગાણું કરી બાગી છૂટ્યા છીએ, મારી બેરખ અને જાનવરેલ જુજ્યા છે. તમારા અન્નથી બધાને જીવતદાન મળ્યું છે, નહિંતર ગિરનાર ભેદ શકાત નહિ.’

‘ધોડાઓ માટે જગવાની વીડીના પાસના ગાડાં હમણાં આવશે.’

‘આપની યોગબાણુ આપશે!’ એ હાથ ભેડી ખુશાલમાઈ બોલ્યા.

‘આ દેકને હરિદાસ કહે છે. મા’ વાંકાનેર રથનાથજીની જગવાનો ટેલવો છું.’

‘નાથ!’ ખુશાલમાઈ દીવાન બણી બોલ્યા: ‘આપણે મંદિરે દર્શન કરવા જઈશું?’

‘જહુએ, ચાલો, હુદ્દ અને ધમસાણુ આડે કડી કોઈ દેવમંદિરે કું’ દર્શન ગયો જ નથી!’

‘તો, તો, આપ ખચિત જ ચાલો.’ હરિદાસજીએ એ કહ્યું.

સૌ તંજુ બહાર નીકળ્યાં. મકરાણીઓએ તલવાર લાણી સંગાથ કયોં કે ધંરું ફરી હરિદાસ બોલ્યા: ‘આપ સૌ અહીંજ રહો, રામના ધરમા જનારની રામ રક્ષા કરાવાળો છે. દીવાનજી અને તેમના પત્નીનો કોઈ વાળ વાડો નહિ કરી શકો.’

‘તમે સૌ અહીંજ રહો. કું’ હમણાં આવું છું.’ દીવાને પણ બેરખને કહ્યું.

આચાર્ય હરિદાસ દીવાન અને ખુશાલમાઈની ત્રિપુટી પથે ચાલી વાંકાનેરમાં રથનાથજીના મંદિરે આવ્યા.

નિરંતર સમયેર થુદ, મસલત અને રાજકા-રણની અર્ધગ રમત રમતા-સોરઠે આપો જોના નામ માત્રથી શેઠ ખાતો-એ અમરજીએ જગ્યામાં આવી નવું ભેડું.

ઠેર ઠેર રથાનકમાં જુદ, રોગિયત લ્હાં,

તત્તજ્ઞેષા, મોદિલ રહેતીપતમાં પડ્યા છે તેરથાનકના માધુજી તે તમામની લિજ્જતથી જિ મત ગીદાવે છે કે ઈના પર સાફ થાય છે. મોઈકને પવન નખાય છે મોઈકના મોજનનાં જાણી તૈયર થાય છે

જરા આગળ ગવતરીઓને લીડી આરોને કપાસિયાનાં બાળ અપાય છે સામે દેવમંદિર આબુ. ત્યાં લોએ હાથ ભેડી મરતક ઝૂંબ-યા. મર્જદાર સામે દ પતીને બેસાડી હરિદાસ સામે બેઠા કે ખૂણાવખાણે કયું

‘મહારાજ આ મેવા આકરી કાયમ આને છે ?’

‘હા મા ! રાત અને દિવસ.’

‘આજ અદાથી ?’

‘આજ અદાથી’

‘સપ્ત ?’ દિવાને કહ્યું

‘સપ્ત ?’ અકબડા દસતા હારદાસ બોલ્યા ‘સપ્ત કે આપણે આપણો એકને કે હર મનુષ્યને આ ધર્મ છે ! ગીતા વાચી કે ? સામગી છે ?’

‘ના મહારાજ.’ અમરજી બોલ્યા ‘નાની વયથી ધુલ, ધી ગર્જુ’ને જમીનના કબજા સિવાય ખીજ વાન કાને ગઈ નથી ?’

‘આપ યાતે કેવા ?’

‘નાગર જાણલું’

‘રામ રામ રામ જાણલું અને ગીતાનું કથન યાત નહિ ?’

‘અમને માફ કરી ગીતાનો મર્મ કહો મહારાજ ! પાલવ પાચરી હરિદાસને નમતા ખુલ્લ-લખાઈએ રવામી વતી માફી માગી

‘મા ! મનુષ્ય જ મર્તા જ સેવા કરવાનું ‘પણ’ લઈને જન્મે છે, આ ‘પણ’ પુરું કરવા મનુષ્યે આ નિષ્કામપણે અનનન દારા-સેવા દારા આ યદ અર-ભવે ભેષ્યે આ ગીતાકારની આરા છે. કલિતનો એક બિલ્કેટ પ્રકાર છે ‘પણ’

પુર કપાની એ કિયા છે બારેધરી છે.’

‘મે તે જન્મારો આખો મનુષ્યનો ધ્વસ કરવામાં જ માળ્યો છે આ તે મારે દુઝડીમાં કલિય છે’

‘મે તાશન્યુ છે મોરરી રિવાસતો આજ સિમાડા વધારવા એક ખીલની મગા કે પુ બની છે. તમે અમનમગના વણર મેરામણ ખવાસ, ગોડલના આ કુબો, કચ્છનો જમાદાર પૂતોહમામડ, પોરનદરનો રાણો સગતાનજી આ હો મોરરી પ્રજાની કલેમામને જીવનનો આ રા’ માની બેઠા છો ‘પણ-પણ’ એ શ્રમ છે અનયનો નર્મગામી એ, માર્ગ છે. એ પાપની વચ-દી છે માફ કરી મનુષ્યને અવતાર રૂબો તે તમે વ્યર્થ રોજી નાખ્યો છે, પાપના ગાસડા બાધી તમારા પૂર-ભેનેય નક ગામી બનાવ્યા છે અને તેવ જાણલું ‘ગી ?’ નજો છો દીવાનજી ! તમે અહી બેઠા ને અનન નની ને મોરરી તમે અહીથી રિષ્ટ મ પણે પ્રગટતા ભેડ તેની મગા જમતા આખા ભારતમાં વહે છે ભારતમાં હેર હેર આવા રથાનકો ‘ગી’ ક્યાં છે ને હિમા કરનાર કેણુ નજો છો ?’

‘જી, ના’

‘એ જોતાં કરનાર કોઈ જાણલું, કોઈ જીન, કોઈ બોધ કોઈ રોન નહિ પણ માટીના વાસણ બનાવનાર એક કુમારે ગેસા ક્યાં છે ?’

‘કુમારે ?’ આચર પામતા ખુલાસાઈ બોલ્યા

‘હા મા એ કુબર હતા એનું નામ કુમાજી, મારવાડના ‘ઝીવડા’ ગામે થઈ ગયા દેશની અનનની મકી પરિસ્થિતિ ભેષ પ્રજા મેળવવાની કે રોજી મેળવવાની વાત પડતી મૂડી અનનનની મગેત્રી ભારતમરમાં પ્રશ્નશાલા પોતાના સિંચેને ચોમેર મોકલ્યા’

‘ને અહી આ ‘પણ’ ?’

‘હા, સવત ૧૬૨૬માં અહી મારવાડથી સત ગરીબદાસ, કુમાજીની આદાથી આની વચ

ને આ સ્થાને ગૌણીઓને અન્નદાનનો યજ્ઞ ચાર-
ફો. જે અન્નદાનના પ્રતાપે કુમારજી સ્થાને
ભારતના ગ્રોષ આચાર્ય, રામ નુભાઈ, નિલાકોચ
રામાનંદાચાર્ય, માધુશાચાર્ય, અનંતાચાર્ય આદિની
હરોળમાં છે.

‘મહારાજ ! હું તો આ ભારત ગોષ્ઠીના
નામ પધુ નથી જાણુ છું.’ લગભગ ચર્ચા દીવાન
બોલ્યા.

‘અને હું પણ અગત્ય છું મહારાજ !’
પ્રુસાનનાથે મોંઘા.

‘ચાલો ત્યારે, અત્યારે પ્રુસાદ નહ એ
અમન દોગ.’ હાં દિવસો જીવ્યા. પાછળ
બેઠે દેવતી આસ્થા સોડામાં બેઠે બેચારી
જમોડ્યા.

પરી પાછા તે જ આસન પર બેસી
હરિદાસજીએ કહ્યું :

‘દીવાનજી ! કડા લાગે છતાં મરા મે
બોલ કાને ધો, સા તમે પણ સાબરો.’ તમે
અમરજી અધુરું જમો છો, એક જૂનાગઢના નવાબ
ખાતર તેનો મુલક મધારા ખાતર આ સંકો
સોફ્ટરોસીઓની દિલ્લા જે ખાપ છે કોઈ પણ
ધર્મ દિવાને અપનાવે નથી આપણા ધર્મ-સરકાર
તો આથી જીયા છે. આ ક્ષણ વનરાજ, નદી ચોના
સેજન નીર, ટકુકા પંખીએ, રૂપણી આમ,
આ બધું ધર્મથી ટકુ છે. તમે તો જોયો જ છો
ને જોનાં હાંધમાં નિરંતર વસો છો કે અધર્મથી
તો ગિરનારેય એકા બખી જાયો તો’ દિવા
એ કારમો આમ છે દીવાનજી એ છેડે, એના
કાંધણને નિચાર છોડે તે ધણના કદગણને
વિનાતા યાઓ એ વાટ તમને હાથ લિમુખ
બનાવશે કે જોનાં અનિમુખ થયાં સિવાય અનુભ
માત્રને છૂટકારો નથી.

‘અરુ છે મહારાજ !’

‘જુઓ આજનો જ તાજો દીવાનો તમારા
આગમને પાકારેની પ્રજા ધર્મ કમાડ બીડી

અંદર બેસી ગઈ. મોંઘન ચરતું મૂકી ગામમાં
આવી ગયું. પછીજોએ બપોરના ચીપો નાખી.
અપુ મંજુબના આગમને ઘાપ કે રાક્ષસના
આગમને ?’

બેઠે દેવતી બોન. નીચા મરનક દાળી
આખો મીચી બેઠો છે. દૂર દૂર માથોના ઘાસ
ખાતરો અચાજ માગ સંભાળ છે, માથો સપૂર્ણ
ચૂપડીની છે.

‘જાઓ ! હવે તમને રગ છે. સમભવ
તો સમજી જવના ગીતારને, સા ! તનારી કુળે
જન્મનારાને કહેજે કે કુલનો મારમ મૂકી બીજું
ચાહે તે કરે !’

‘તમારી આગા માથે ચડાવું.’ ખુશ-
લખાઈ ફરી પાલર પાથરી તમને બેઠે ગીતા થયા.

‘મૂલક આવું ?’

‘ના મહારાજ, જતા રહીશું. તમારી
આતિથ્ય જખતર પહેરીને’ અમરજી જીદગીમાં
પડેરી જ વાર બે હાથ બેડી નમના બોલ્યો.

‘મુલક તમારું કહેવાય કરે !’

દીવાન અને દીવાન પત્ની તબુએ આખાં
ત્યારે યાકેના અધો તાજું લાસ ખાઈ મચ્છુના
મીઠા દાદાબોગ યાણીથી હાથકણના હતા. નાના
આમડામાં મો બેક દાદી મૂલના થોમિયા સર મા
કરના ચારમો ને મકોણીઓ આ બનાવનાં અન્ન
ગોમાં મૂકી જનારાં બેમંદોની સરમામણી
ગિરનારના પ્રજ્ઞત સાથે કરતા હતા.

અંદર જઈ દીવાને જમાદારને આંદેશ
આપ્યો, ‘હવે નિરન વડેની તકે જૂન વડે વડે
એમ કરો.’

‘કા ! કાવીએ પર ચડી મડું નથી
વાળતું ?’

‘ના ! નવાનસંદેને જરૂરી પાનામ
વડેચાડવો છે.’

‘જો બરુનો દુકમ’

અને એજ ક્ષણે કટકે જૂનાગઢ બણી પાહું વળ્યું.

જૂનાગઢ પહોંચી, ઘોડા પરથી જ્યાંથી પોતાના ભત્રિજા ફક્તજીને મેલવાની જાણ કાગળ પર દેવનાગરી લીપીમાં એક લેખ તૈયાર કરાવી તથા પોતાની સહી કરી તુરત એ, નવાનના રંગ-મહેલમાં આવ્યા.

‘કેમ દીવાનજી કાકા ! ક્યારે આવ્યા !’

બમરજીને જોતાં સરખા થતા નવાજ બોલ્યા.

‘આ આદ્યો જ આવું છું. હમણાં જ.’

‘ને આજ તો પરભારી સહી ?’

‘હા. ખુશ અગત્યનું કામ હોવાથી.’

‘કહે.’

ને હાથમતિ પેલો લેખ નવાજ પાસે મૂકી કહ્યું. ‘આ લેખમાં તમારોતોજ સહી કરવી છે.’

‘શાનો લેખ ? શાની સહી. દીવાનજી કાકા !’

‘વાંકાનેર ધરતી પર એક બમારા હિંદુ ઓલિયાના સ્થાનકમાં દર સાલ જૂનાગઢ રાજ પઠગુ પાંચસો ઠેરી આવે તેની.’

‘પણ તમારી હિંતજરી કહે છે કે, એ સ્થાનકમાં તમે કાંઈક નવું ગિહાજ્ય છે. કાંઈક અમતકાર જોયો હાજો છે. બબજાજીન અને કહેતા, બગ્યા ! હિંદુ ઓલિયાઓ ક્યારે અમતકારી હોય છે. એવું કાંઈક તમારા જોવામાં આવ્યું હામે છે !’

‘અમતકાર રોય તો તે એ કે ત્યાંથી આજ વસો થયા ઠોઠ પણ નાત જાતના બેઠ વગર હજારો માનવાને બેપ વખત પેટપૂર અનાજનું દાન થાય છે. માંદાજોની માવજત થાય છે. તબીબોવાઓને આશરો મળે છે.’

‘અવગા ! બેપ વખત અનાજના દાન ?’

મોધારાને આધાર ?’

‘હાજી. અને તે પણ ધણી વરસેથી.’

‘આ તો પહેલા વહેણ’ ને નવું સાંમળ્યું. અમ્મણ હાલો હાલો. વધુ બનનહાન કરવા આવજો દર વરસે પાંચસો ઠેરી આવપણ.’

દીવાને લેખમાં સહીની જગ્યા ખતાવી ત્યાં ‘નવાજ હામીદખાન’ લખી નવાબે સહી કરી દીવનને પાછો રોક્યો.

ખીજે દિવસે વહેરી સવારે જ્યારે રૂઝનાથજીના અંદરસાં પ્રભાત આરતિની ઝવર પર ડંકા પડતા હતા ત્યારે કામદે લેખ હરિદાસના ચરણે ધણે.

હરિદાસજીએ તે વાંચી સભાળપૂરકે મૂકી દીધો.

ખીજે વરસે આગતર ખર્ગા ટાંકણે દીવાને વાકાનેરથી પાંચસો ઠેરી લેવા આવવા જગ્યાના ઠોઠકે ટેલવાની રાક જોઈ. ઠોઠ ન આવ્યું.

પાછતર ખર્ગાં પણ ચણા ઠોઠ ન આવ્યું.

દીવાન જાતે ઘેડે ચડી જૂનાગઢથી વાંકાનેર આવ્યા. હરિદાસજીને નમી પાચસો ઠેરી ઠોઠ લેવા ન આવ્યાની સાહ દીધી.

હસીને હરિદાસજી બોલ્યા : ‘અર રામ ! એટલે તમે દૂર ઠેરી લેવા ઠોઠ સાધુરામ ભાગના નથી. આરાથી જગ્યા રેડી ન મુકાય.’

દીવાને એજ ઠેકઝૂંપી મોરમી કાંઈ જાણ પર રકોલ લખ્યો કે, જૂનાગઢને ભરવાની ભેરનહા-ખીની રકમમાંથી દર સલ પાંચસો ઠેરી વાકાનેર રૂઝનાથજીના મંદિરે પહેલાડરી.’

એજ રૂકાની નકલ હરિદાસને આપી. અન્નદાનની મહત્તા ગાતા નવાજ હામીદખાનની સહી વાળો લેખ તથા રૂકોડો બેકે આજ પણ વાંકાનેરની રૂઝનાથજીની જગ્યામાં ઝોળુદ છે.

અમરશહીદ ચાફેકર

વામન એચ. પંડિત

૧૭ એપ્રિલ ૧૮૯૮નો એ દિવસ, તેમનાં જીવનનો અંતિમ દિવસ હતો. યરવડા જેલમાં લગ્નશી પોતાની આત્મકથાનું અંતિમ વાક્ય તેમણે પૂરું કર્યું :

‘પરાક્રમસભર કાર્યો એક પુનરુત્થાનશીલ શબ્દનાં લક્ષણો છે. આ પરાક્રમે જીતકાળની ભેટ અને જીવિષ્ણનાં શ્વેતો છે, જેનાથી જનહિંસિત આક્રમણોને રોકી શકાય છે. તેઓ નવયુવકોનો ઉત્સાહ વધારે છે અને શત્રુને હાથેલી બનાવે છે.’

તેમની દષ્ટિએ દેશવાસીઓને અને તેમાંથી ખાસ કરીને નવયુવકોને તેમનો આ જ સંદેશ હતો.

દામોદર ચાફેકર ૨૭ વર્ષના નવયુવક હતા. તેમના પિતા કીર્તન કરતા અને ધાર્મિક વિધો પર પ્રવચન કરતા. તેમનાં કાકા એક પ્રસિદ્ધ ગૈલ હતા. આર બાદજોમાં તેઓ સૌથી મોટા હતા. માતાપિતાએ તેમને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપ્યું હતું. મરાઠી અને અંગ્રેજી પર તેમને કાબૂ જાળ્યો હતો.

તેમની આંખો એક જ્યોતિષુંજસમ હતી, જે પ્રત્યેક વસ્તુની ગહનતા પારખી શકતી અને તેમનાં સંપર્કમાં આવનારને પ્રભાવિત કરી શકતી. સપ્રમાણ ઉંચાઈ, અણ્ણમાણું નાક, ગોરો વાન અને હાંડ-પુઠ સરીરથી નિષ્પન્ન પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વને સાદા વસ્ત્રો સાદાઈની મહાનતા અર્પી રહેતા. પોતાનાં દેશ અને ધર્મ પ્રતિ તેમને અગાધ શ્રદ્ધા હતી. ગિરેશી દાસલ પ્રત્યે તેમને ધુલુ હતી.

જાત્યકાળમાં તેઓ વાસુદેવ જળવન્ત ફરકેના પરાક્રમ કાર્યોથી અત્યંત પ્રભાવિત થયા. ફરકે ૧૮૮૨માં અંદાનનાં કિલ્લામાં વીરગતિ પામ્યા. તેઓ ભારતીય મુક્તિ-સેનાનાં અગ્રવણ નેતા હતા. ફરકેને આદર્શ માનીને તેમણે પણ પોતાનું સર્વસ્વ માતૃભૂમિને ચરણે સમર્પિત કરી દીધું.

તેમની માતા પુત્રોના વીરતાપૂર્ણ શુભોની પ્રશંસા કરતાં પરંતુ તેમના પિતાને આ પ્રકારનો વિદોહી સ્વભાવ પસંદ ન હતો. તેઓ પોતાની પત્નીને ઘણીવાર કહેતા : ‘તમારા પ્રાત્સાહનથી જ ઊંઘરાઓ ભગડતા બન્ય છે.’

તેમની માતા તરત જ જવાબ વાળતી : ‘ના, મારા પુત્રો ધણાં સારા છે. તેઓ કેવળ આપણે માટે જ નહીં પરંતુ ધર્મ, ધર્મ અને માતૃભૂમિ માટે પણ કાર્ય કરશે. કું તેમને પુષ્પોની જેમ ધર્મરને ચરણે અર્પિત કરું છું.’

વેદાંતી પિતાએ પુત્રોનાં કાર્યમાં વિશ્વ નાખવાનું ઉચિત ન ધાર્યું. માતા તો આ પ્રકારના કાર્યથી સંતોષ અનુભવતી અને પોતાના પુત્રોને તથા તેમનાં મિત્રોને કહેતી કે શિવાજીના ઉદ્ધારણને હંમેશા સામે રાખો.

ચાફેકર પર અંગ્રેજ સરકાર વિરૂદ્ધ વિદોહ કરવા બદલ મુકદ્દમે આદેશો. પુનાના સેશન જજે તેમને દોષી ઠરાવ્યા અને મૃત્યુદંડની સજા ફરમાવી ચાફેકરે આ સજા શતયિત્તે સામગ્ય અને ન્યાયાધીશને પૂછ્યું, “આનાથી કાંઈ વધારે આકરી સજા નથી ?” ન્યાયાલયમાં ઉપસ્થિતિ લોકો સ્તબ્ધ થઈ ગયા. આટલું કહીને તેઓ દહતાથી જેલની ગાડી તરફ આગળ વધ્યા.

આ મુકદ્દમાને નજરે નિહાળનાર એક યુરોપિયન મહિલાએ કહ્યું : ‘આવા રૂપકપન્ન તેમજ સાદસિક નવયુવાનને ફાંસી આપવામાં આવે છે તે ધણાં દુનખની વાન છે.’

યરવડા જેલની એકાંત ઠાટીમાં તેઓ પોતાની આત્મકથાના માના ઉવગ્રાવી રહ્યા હતા. જીતકાળનાં કંઈ કેટલયે ચિત્રો તેમની સમક્ષ ઉપસ્થિત થવા લાગ્યા. કેટલીક ક્ષણો મારે તેમણે જીતકાળના ખાટા-મીઠાં સંરમરણો સંધરતા પૂછે

ઉપલાબ્યા. ડેલ્લાક મુખ્ય પ્રશ્નગોત્રી માટે તેમનું મુખ્ય મહત્તી ઉપર તે ક્યારેક તિરસ્કારપૂર્ણ હાસ્ય એ મુખ પર ફરતી જતું. ક્યારેક આસુઓથી છલકાતી આંખે બોલી ઉઠતા, 'દવે પથુ' પૂરું થયું. રંગ એક દિવસ બચ્યો છે.'

તેમને મૃત્યુદંડ યા માટે આપવામાં આવ્યો? કારણ કે તેઓ એક ક્રાંતિકારી હતા 'આપ' ધર્મ પ્રતિજ્ઞા નિવારક હતા આજીવન સભ્ય હતા.

પૂનાનાં ૧૮૯૭ના પ્લેગ વખતે બ્રિટિશ સરકારે કરેલા અનાવરણક સહિત-પદ્ધતિન વિરુદ્ધ સંઘર્ષ કરવાનો આ હળો દેવ હતો. પ્લેગને શક્ય માટે સરકારે ઘાતિપ્રિય નાગરિકો પર ત્રાસ શુભ-રવાનું શરૂ કર્યું હતું. મંડળમાં ૧૫૦ સરકારે નવયુવાનો હતો, જે ભારતીય નાગરિકોને યતા અપમાનને સામી સહ્યા નહીં. મંડળના નવયુવાનોએ મા બવાની સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે માતૃમૃતિની બક્ષિવેદી પર તેઓ પોતાનું સર્વસ્વ બક્ષિદાન કરી દેશે.

રાનડે નામનાં એક નવયુવાને પ્લેગ નર્મિતિના અપરક્ષ ફેડને મોતના મુખમાં ધકેલી દીધા. મંડળના નવયુવાનો પચમ્પદ નવયુવાનો નહોતા. તેમનો ઉદ્દેશ હતો, સરકારે ક્રાંતિ દ્વારા ભારતને સ્વતંત્ર કરવાનો.

તેમને પોતાના પ્રથમ સાહસિક કાર્યનું સ્મરણ થયું, જેના દ્વારા આખા મુંબઈના ગેર નિકોને અચાનક નાખી દીધા હતા. ઓક્ટોબર ૧૮૯૫ ની એક મધ્યરાત્રિએ તેઓ એકલા મહારાષ્ટ્રી વિક્ટોરિયાની પ્રતિમા પાસે પહોંચ્યા. તેમણે મહાત્મા મુખને રંગી નાખ્યું અને તેના ગળામાં જુના-પુરાણી પગરખાંઓની માળા પહેરાવી દીધી. સરકારે સર્વશ્રેષ્ઠ ગેરનિકોની મદદથી મૃત્તિ પર્લા રંગને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ સફળતા ન મળી. તેમનું બીજું સાહસિક કાર્ય કેનેડી સમુદ્રકૂટ પરનાં વિશ્વવિદ્યાલયના મંડપને આગ લગાવવાનું હતું. મંડળના આ બધા ગુપ્તકાર્યોથી બ્રિટિશ સરકારનાં ગુપ્તચરો સાવધાન હતા. મુંબઈ સરકારના ગુપ્તચર (વજાને આ ગુપ્ત સંગઠનના નવયુવાનોને પકડવા

માટે બળ જિલાવી. તેમનાં હાથમાં એક વિદોદી જથ્થાદ પણ હતો. તેણે આ ગુપ્ત નિવાસની પોલીસને જાણ કરી દીધી.

ચાફરે પોતાના મત-જીવનની એક દસ્તવિધિ એક તરફ રાખી લીધી. તેમને સંતોષ હતો કે તેમનું જીવન નિરર્થક નહોતું. તેમણે એક મિત્રને પત્ર લખી ભગવદ્ગીતા મોકલવાનું જણાવ્યું. આ પ્રથે ભારતનાં ગદ્યા ક્રાંતિકારીઓને પ્રેરણા આપી. તેમની હજી હતી કે ફ્રાંસીને માટે ચડતી વખતે તેમનાં હાથમાં ગીતા રહે, ભારતમાં એ પ્રથમ સફળ હતો જેણે હાથમાં ગીતા લખીને મૃત્યુને વારી. તેમણે બીજા સહીદોને વીરતાપૂર્વક પ્રાણત્યાગનો અમૂલ્યો સંદેશ આપ્યો.

એક દિવસ માટે તેમને બીજા દિવસનું સ્મરણ થઈ ગયું, એ દિવસ તે ૧૮ એપ્રિલ ૧૮૯૮ નો. તે દિવસે જેમને દારી આપવાની હતી. તેઓ ઉપવાસી રહ્યા. પ્રાર્થના કરી અને તેમનાં સડા બ મહિનાના જેલસમયમાં તે દિવસે તેમને એવી સાફ નિદ્રા આવી કે મવારે તેમને ઉઠાડવા પડ્યા.

"તારા માતાપિતાને કંઈ મંદિરા મોકલવા કહે છે?" તપાસ-અધિકારીએ પૂછ્યું. "તેમને કહેજે કે હું હસતે મુખે હામીને માટે ચડ્યો."

તપાસ-અધિકારીએ હત્યાની બાબતમાં બેદ બોલવા તેમને કહ્યું, "મરતાં પહેલાં સત્ય કહીશ તારી દે. તારા આત્માને શાંતિ મળશે."

"હવે સત્ય અને અસત્ય વચ્ચે કંઈ તફાવત નથી રહેતો. નિર્ધારિત કાર્યમાં તમે વિઘ્ન બાધ કરી રહ્યા છો" તેણે ગુસ્સે થઈને કહ્યું.

"તને બંધ નથી કે તને આજે ફાંસી મળશે?"
"પણ તેથી શું થયું?"

તેના મુખ પર લેશમાત્ર ઉદાસિનતા નહોતી. તપાસ અધિકારી નિરાશ થઈ ચાલ્યા ગયા. ચાફર તૈયાર હતા. તેમના હાથ પાછળ બાંધી દેવામાં આવ્યા. ભગવદ્ગીતાની એક પ્રત તેમણે હાથમાં લઈ લીધી. સવારે ૬-૨૫ વાગે તેઓ નીડરતાથી

કાંસીના માયડા તરફ આગળ વધ્યા. તેમની પાછળ
જેલ-અધિકારી તથા વૈદ્ય દ્વારા જેલર કાંસીનો
આદેશ તેમને વાંચી સંભળાવ્યો.

‘તારે કંઈ કરવું છે ?’

‘મારે કંઈ જ કરવું નથી.’ તેમણે ઉપેક્ષિત
બાવથી ઉત્તર વાળ્યો અને પ્રિય ખીત ‘જય ગોપાલ

દરિ’ ગાવા લાગ્યા. તેઓ દ્રઢતાથી કાંસીના માયડે
ચડી ગયા. સુશોધન ક્ષતાં જ પોલીસના પહેરા હેઠળ
તેમના પાદિવ દેહને ચિતાની જ્વાળાઓએ લાસ
કરી દીધો. ભારતનો એક મહાન શહીદ જીવનના
અંતમાં માનુષ્યમિત્ર કાળે બલિદાન ચમકે ગયો.

(હિંદી પરથી)

જે નર્કમાં જાય તે ઈશ્વરકૃપાને પાત્ર !

સાંજે ગાંધી માર્ગને આવતા, વેંત જ યશોદા-
જીના લાડલાને-ગોપના પરમભિન્ન કૌભાંચને ગોપીએના
પ્રાણપ્રાર્થને તાવ ચડ્યો. માતા યશોદાજીએ અનેક
દવ એા અજમાવી ભ્રમ-અનેક માધા આખડી રાખી,
દેવદેવીઓની માનતા માની પણ તાવ ઉતરવાને
બદલે ચડતો જ જાય છે.

માતા યશોદાજી યુગાંધ ગયા. શું કરવું ?
કૃષ્ણને જ પૂછવા લાગ્યા : ‘સ્વામી ! મારા બદા ! !
અમે તો અમારાથી જનનું બધું કરી છૂટ્યા પણ
તારો તાવ તો વધતો જ જાય છે. મારા બદાવા
દીકરા ! તું તો ત્રણે ભેકનો ધણી છે. તું જ આજે
મને કહે કે હવે કર્મ દવા કરું’ જેથી તું કરીથી
નાસ્તો-ફૂટો થઈ જાય.’

ધી કૃષ્ણે, રિમત કંતા કહ્યાં : ‘મા ! એક
માનુષી વસ્તુ મને સામે કરી રાખ્યો.’

‘એ કંઈ દગ છે મારા બદા ! મને જવડી
જતાવ. હું તરત જ તે તારા કારે તોધાર કરું.’

કૌભાંચે દવા જતાવી : ‘મા ! મને જે
ખૂજ જ ચાહતું હોય તેના પગની રજ લાગીને
મારા કપડે ધમે તો હું દમણાં સાંભળે થઈ જાઉં’,

‘અરે, એમાં શું એ તો દમણાં લાવી દઉં.
આપણા ગોકુળના ગોપ અને ગોપીઓને તું તેમ
પ્રાણપી પણ અધિક વધાવો છે. દમણાં જ લાવી

દઉં.’ એમ કરી યશોદાજી પગની રજ દેવા નીકળી
પડ્યા.

માતા યશોદાજી એક ગોપીના ઘેર ગયા કે
જેને કૃષ્ણ ઉપર અનંક પ્રેમ હતો. તે તો યશોદાજીને
ભ્રમ રાજ રાજ થઈ ગઈ. હસીને આવકાર આપીને
પૂછ્યું : ‘મા મારે લાપક કામકાજ હોય તો કહેા.’

યશોદાજીએ કૃષ્ણના તાવની વાત કરી અને
પગની રજ માગી. ગોપી આ ત્રિવિધ મામણી
સંભળીને બચાક બની ગઈ. ધીમેથી બોલી : ‘મા !
તમે તો ખરેખર જાણો છો કે આ દુનિયામાં જેવી
કોઈ પણ વસ્તુ નથી કે જે કૃષ્ણ મારે ન આપે.
તેના ખાતર હું મારો પ્રાણ પાથરવા પણ તૈયાર
છું’ પણ મા ! હું મારા પગની રજ ન જ આપી
રહું કેમકે આપણા શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે ભે
લકોની પગની રજ જૂલેયૂઠે પણ ભે ભગવાનના
મસ્તાને બડી જાય તો તે નર્કમાં પડે. તો મા !
હું જાણુ છું ને કાલું મદા ખપ કરું ? ના ! મા !
ના ! હું મારા પગની રજ તે નહીં જ આપું.’

યશોદાજી તે દરેક ધરે કરી વધ્યા. ગોપ,
ગોપીઓને પગની રજ આપના માટે વીનવના
રહ્યા પણ બધાને એક જ જવાબ હતો કે
કૌભાંચને અમારા માથા ભ્રેષ્ટતા હોય તો આનંદની
સાથે અમારા દાવે જ અમારા માથા વધેરીને

કનેપાને ચરણે ધરી દમ્ભે પાણુ અને કહીપણુ
પગની રજ આપીને એવા મહાપુષ્પમાં નહીં પડીએ
કે જેની સગ નહીં હોય.

અંતે યશોદાજી રાધાજીને રૂબા ને વાત
કરી અને ચરણરજ આપવા તૈયારી કરી.
રાધાએ કહ્યું 'મા! માડું' જે કંઈ છે તે મારા
સ્થાપત્રું જ છે. તમારે જે જોઈએ તે લઇજાઓ.
મારા પગની રજ ભેંદે છે તો તે અથવા તો મારા
માથાનો મુગટ ભેંદે છે તો તે આ બધું મારા
અગવાનને મેં સમજણુ ક્યું છે.'

માતાજી આશ્ચર્યજનક બોલ્યા, 'અરે, રાધા
તને ખજર છે તું શું કહી રહી છો તો! જે મોઢ
પોતાના પગની રજ અગવાનને ચઢાવે તે નહીં
પડે છે.'

સાર્થિપૂર્વક રાધાજી જવાબ આપે છે :

'ખરેખર મારા ઉપર કૃપાની કૃપા જ ઉતરી કહે
વાય કે મારા ગ્રાણુધારાની ખાતર મારે નહીં
જયું પડે. મારાં હીન કરે મારા પગની રજ
લઇ લે. જે તેનાથી મારે સ્વામ સાને યતો હોય
તો હું સો સો નહીંની યાતના ભોગવા રોવાર છું.'

યશોદાજી મુંઝા જતી ગયા. મુંઝા મુંઝાજ
રાધાનું મુખનું નીરખી રહ્યા ને રાધાના પગની
રજ લઇને ઘેર પાછા ર્યા.

ઘેર આવીને જુએ તો કનૈયેા પધારીમાં
ન મને તે તો મહીની મટુરી તોડીને આરામથી
રોટલા પર માખણ ચોપડીને ખાઈ રહી હતી.

માતા યશોદાજીને હવે ખજર પડી કે કનૈ-
યાનો તાવ એ તો લીલા હતી. અને આ પ્રસંગ
પડી મોટા દિવસ મોઢે કનૈયાને પૂછ્યું નહીં કે
રાધા તને આટલી બધી વહાલી મા?

(પાન પાછળી ચાલુ)

તું રજાદારેન્ડમાં હતો ત્યારે ત્યાની બેંકમાં
નોંકરી કરતા એક હાથ અધિકારીને મેં ત્યાં તો
વખતના રાષ્ટ્રપ્રમુખનું નામ પૂછ્યું. ત્યાંના બધા
રખ મુજબ દર વરસે જુદા જુદા કેન્ડોનથી એક
વરસ મારે પ્રમુખ ચુંટાય છે. મારા જે મિત્ર બેંક
જાયા, માયુ ખંજવાલા નામ આપરાની અસહિત
પ્રદર્શિત કરી. તેમજે મને તેમના દેશમાં રાજધાનિજી
સ્થાન સમજાયું, અન્ય સ્થાની વિમુક્તિઓના નામ

અને જોળખાય આપ્યા, વિવિધ ક્ષેત્રમાં દાશે
આપનારાએની પ્રજાપાલક ઉપરની વહક અને
તેમના તરફના આદરનો અચાલ આપ્યો.

એ દેસ અને તેની પ્રજા માટે માડું માન
જોર વધું, જાહેર પ્રતિષ્ઠા તરફ સંચુ પ્રજા-
કોય વલણને આ જ છે.

આપણા જાહેર જીવનમાં આ સ્થિતિ કયારે
સાજશે ?

‘સગા (?) દીઠા મેં શાહ આલમના..’

પાંચક

“સગા (?) દીઠા મેં શાહ આલમના...”

ઉનાળાનાં દિવસો હતા. જાણેતો સમય હતો. એક મુલાકાત પતાવી સચિવાલયમાંથી હું બસ કે રીક્ષા મેળવવા દિવાળી બહાર બેઠો રહ્યો હતો. સામેથી બે સરકારી કર્મચારીઓ આવતા હતા. મને ઓળખતા હતા તેમ જણાવું. મરી નહોતો આવનાં હું સંમત છું તેન બેમાંથી એક ગણુ-ગણુ ‘સગા દીઠા મેં શાહ આલમના...’ દેરડી ફાળું તો આ ફૂર અણુહાજતા કંઈક તરફ રૂબરૂ કરી આલતા રહેવાતું મન થયું. બીજા નિચારે પાછા વળી જાનેને રોકી મેં કહ્યું, ‘હું શાહ આલમના સગો નથી, તમારી જેમ દેશના એક મધ્યમવર્ગના કુટુંબનો છું. બીજા નો માગતો જ નથી. શા માટે મને આવું સંજ્ઞાવા છે ?’ જાને થોડા અંખવામાં ‘તમારા જેવા આ દેશના સુવિક્ષિત યુવાનો પાસેથી લોકશાહીના સેવકો માટે આવી અપેક્ષા રાખી નહોતી.”

ગર્હાંતરવા કરી, માઠી માગી તેઓ છૂટા પડ્યા.

હું... રાત્રીનો થોડો વખત મતી હતો. મતી તરીકેની કામગીરી માટે મને એ સમય પૂરતી રહેવાની સગવડ મળી હતી. જવાબદારીમાંથી મુક્ત થતાં મારી રેલ્વેકારણી પૂર્વેવા શરૂ થઈ. એક વા બીજા સ્વરૂપના આવા બીજા અનુભવો પ્લુ થયા છે.

આવા પ્રસંગો મને રાષ્ટ્રનાર આપણા લોક-માનસ અને લોકશાહીના ભવિષ્ય માટે નિરાશ કરી મૂકે છે. નથી અપનાવતા આપણે પશ્ચિમની લોક-શાહીના સારા તત્ત્વો કે નથી સ્વીકારતા ગંધીજીએ આપણને શીખવેલા નહેરુજીન અંગેના ઇલાક પાયાના મૂલ્યો. હંગે-કના ચાપ્રધાન મેકમિલન દેહો ઘોડા પડી ખાનગી વ્યવસ્થામાં પડી બધ

અને જસ માટે અન્ય શહેરીઓની સાથે હારમાં ઉભા રહી વારાની શહ બુએ તે માટે આપણે તેને બીરદારીએ અને તે દાખલો ટાંજી આપણા ચાલુ મંત્રીઓના સારા કે માની લીધેલા ભૂખકા તરફ ટપકાની નજરે નેહરુજી તે સમજ થકાવે તેવું છે. જ્યાં કેઈ નિવૃત્ત મંત્રીને પગે ચાલતા - હ ફૂર દટાક કરવામાં આપણે અચકાના નથી. “પદવાના શરૂ થઈ ?” “પરે અધવાના દિવસો આપ્યા ને” જેવા વાર્ષિકારો માગ જેવા બીજા, એને પણ સાલવવા મળે છે તેમ જાણું છે. એ પણ સાચું છે કે મેં કેટલાક કહેવાતા ગાંધીવાદી સેવકોને નિવૃત્ત થતા પછાતર બેચેન ભેંયા છે. સામાન્ય વ્યવહારમાં સહજ રીતે, ફરી જાડ વર્તતા શામતા પણ ભેંયા છે એ પણ આપણી કમનસીબી છે.

સાચું પૂછો તો આપણું નહેરુજીન હજુ ઘણું પામર છે. રાજકારણો અને રાજકીય પુરોષો એ આપણા લોકમાનસને કમને ચાલુ રાખ્યો છે મુશ્કેલી કળની કોન્ટ્રાના આ અવરોધોની પકડમાં આપણે હજુ છૂટવા નથી રાખ મહારાજાઓ, દિવનો મતનરો અધિકારીની આશુતાળુ જ આપણું નહેરુજીન મુખરતે સીમીન થયું. સ્વામાર્થ રતે આપણા રાજાશરણી પુરોષો તેમના ત્વગ અં બલિહારનથી અંદા અદર અને પ્રમંદાને પાડે થયા. રતરાત્ર્ય આજ પડી આ દિવનો સુધારે થવો જ ભેદિય. આપણા પ્રમંદાનને મધ કરનારા ઘણા પ્રસારો જેવા કે સિપુજી, સાદિન કમા, રતમમન વગેરે છે. તેમાં માટે આપણા આપણા એ લોકનામોને આપણે સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત કરી થોડા આદર આપ્યો નેહરુજી, તેમ ન જાને તો આપણું પ્રમંદાન પાંચ-પામર રહેશે.

[અનુમંદાન પા મે પાને

આત્માના ઓજસ

કનેયાકાન્ત વૃજલાલ વાપોળી

દક્ષિણ ભારતમાં તિરુવલ્લી ખંભા ધામ મનાય છે. તિરુવલ્લીમાં એક પરમ શક્ત વસતા દત્તા. એ જીવ દત્તો પ્રભુનો પરમ ઉત્સાહક.

આ સહતને એક પાલક યુગી દત્તી. એનું નામ દત્ત કુમુદવલ્લી. કુમુદ રૂપનો આ માર હતી. દીનાનાથે એને નવરા દિએ ધરી હે વ એમ લાગતું હતું. રૂપને કુપ તો એનામાંજ દાલવી દીધી હોય એમ જણાતું હતું. રૂપનોના હોવા છતાં કુમુદ ખૂબ સંસ્કારી અને સુસિદ હતી. તેના પાલક પિતા જેની જ શ્રદ્ધાળુ હતી. પિતાની સેવાપૂજા માટે ફૂલ ચુંદી લાવે, માળા બનાવે, પૂજાની દ્રામ વાસણ માંડે અને પાકા કરે, નિરંજિના સમયમાં રામાયણ અને મહાભારત ગાવે અને ભાગવદનામ સ્મરણ કરે.

કુમુદ ઉંમરલાયક બની હતી. તેના પાલક પિતા કોઈ સુયોગ યુઃતિથા સાથે એનું લગ્ન કરી દેવા આગ્રહ દતા. કુમુદ રૂપનો આ માર હતી. સુસિદ હતી એટલે એને માટે અનેક માગા આવતા પણ કુમુદને કોઈ સુરતિથા પપદ પડે ન હતો. તે લગ્ન માટે ના પાડી દેતી હતી.

કુમુદના પિતાને ખુબ ચિંતા રવા લાગી. કુમુદને કોઈ પક્ષ પડતો નથી તો કરવું શું? તેણે એક દિવસ કુમુદને કહ્યું, “મેટાં અનેક કુળવાન અને સુલક્ષણાના માગા આવ્યા પણ તું તારી હાં છાડતી નથી, હકમી ચાલશે કરવા આવે તારે શું મોં ઘોવા નાથ છે, મારી પપ્પુ હવે વૃદ્ધાવસ્થા છે, હું ખર્ચાપાન નેવેં છું. હવે તારે ચિચાર કરવો જોઈએ.”

“પિતાજી! આપની ચિંતા હું સમજી શકું છું. પરંતુ મને કોઈ સુયોગ જણાતો નથી મેનું શું? કોઈ યોગ્ય હશે તારે ના નહિ કહું.”
“જેઠા! આટલા આટલા માગા આવી

મયા એમાં કોઈ યોગ્ય જ ન હતું! તારી આવત જેવી બેટી છે.”

કુમુદના પિતાની ચિંતા વધી રહી હતી એ લોકતજીવ પણ હવે અકાશો. તેણે આતંરર દીન-દય જાને પાશંત કરતાં કહ્યું, “ઉં દય મય! દયા કરે. તારી જાગજીને સુયોગ મુરતિયો મળી રહે જોવી કૃપા કરે હું તારો દાસ છું તારા ચરણમાં ધા નાખું છું.” પ્રભુ! મને આ ચિન્તા માયી મુકત કરે.”

એ ભક્તની ખરા હૃદયની ધા પ્રભુને માંમળી એક દિવસ તેને ત્યાં એક કુટુંબ નવજવાન આવી પહેર્યો.

કુમુદના પિતાને એ સુવાન ગમી ગયો. એ સુવાન હતો, ચોસ દેહનો સેનાનાયક ભવન. કુમુદને તેના પિતાએ જાનવની હરીકને કહી કુમુદ જાનવ માંમે આવી અને પૂછ્યું, “માપ પાણ છે?”

“હા! હું ચોલદેહનો સેનાનાયક ભવન”

“સેનાનાયક એટલે મહાન યોદ્ધા બહેને!”

“દેવી! સેનાનાયક એટલે યોદ્ધો હોઈ એમા શું આશ્ચર્ય?”

“તો મુદ્ધા જાને રજુને જાતાં તે હશેને?”

“અરે રજુજી તો નવું જ જોઈએ ને! એ વધાર સેનાનાયક કેમ મનાય?”

“અને તો તને રજુજી હો એમ લાગતું જ નથી.”

“એમ કેમ કહે છે કે રજુજી છું.”

“તમે મુદ્ધા કાંઈ રજુને જાણો હશે પરંતુ તમારા ચોતાની અંદરના જ રજુને જાણો નથી” એ ઘડીપુને જીગે નીહ તા મુદ્ધી રજુજી થ ના”

કુમુદુ' ઝેમિત બોલતું સાંઘળી જલન
ગોંધી ગયો. કુમુદને મચેલ જવાબ અપતા કહ્યું,
“દેવી તમે કહ્યું તે સચું છે પરંતુ તમારા જેવા
જીવનસથી મળી જાય તો એમ પણ બની શકે.
સુદના ઈજ્જતીકારે મને સુદની ઈજ્જતી આપી હવે
તમે શત્રુદંત મનવાની ઈજ્જતી આપો તો શત્રુદંત
બની જઈશ. શર પગર ચોલા હોય ક્યાથી!”

કુમુદ પણ જલનનો જવાબ બરેબર સ્વચ્છ
ગણ, તેને જાતન યોગ્ય જણાયો. તેણે જલનને
કહ્યું, “આપના જીવનસાથી બનતા પહેલાં મારી બે
શરતો છે એ આપને મંજૂર હોય તો હું આપની
જીવનસાથી બનવા તત્પર છું.”

“દેવી! ખુલ્લું થો કહો.”

“આપે સુદમેર જીવનનો ત્યાગ કરીને
પ્રભુપગપણ જીવન જીવતું પડશે. બીજું એ કે દર-
રોજ એક હાથર આઠ આઠરો જમાડવા પડશે.
જા મરી શરતો આપને કહ્યલ હોય તો કરો.”

“દેવી! દરરૂપે કૃપાએ ઘણી ફોલત છે અને
તમારા સહવાસથી પ્રભુમય જીવન પણ જીવી શકીશ.
માત્ર ખામી હતી શુદ્ધકર્મીની.”

કુમુદને આનંદ થયો. પેનાને જોઈતો હતો
તેવો મુશોમ્ય જીવનસાથી મળી ગયો. એટલે તેણે
તેના પિતેને જલન સાથે લગ્ન કરવા હા પાડી.

કુમુદના પિતાને પણ આનંદ થયો.

જલન અને કુમુદના લગ્ન ઘટ ગયા જલન
હવે સેનાનાયક ન હતો. કુમુદના સંગથી એ
ઝોલિયો જીવ બની ગયો હતો, શત્રુદંત પણ
બન્યો હતો.

દરરોજ એક હાથર આઠ આઠરોને જમા
ડવામાં આવતા હોય હોયે દાન કરવામાં આવતું
હતું. દેવની પ્રભુમય જીવન વિભાવતા હતાં.

સમય જતા જલનની ધનકંપતિ ખલાલ
થવા આવ. હવે શું થાય! જલને કુમુદને આ
વાતની જાણ કરી. કુમુદે કહ્યું, “નાથ! ચિંતા
ન કરો સૌને વિવાહો તો, છ રામ બેઠે છે. આપણી

પત એને હાથ છે તેણે આપણા હરદામાં પ્રેરણા
કરી છે ઇ જીવું સંસાળશે.”

ધનકંપતિ ખૂટી એટલે દરદામીના, ચીજ
વસ્તુ વેચવા માંડીને પણ બ્રહ્મભોજન ચાલુ રાખ્યું.
એ પણ ખલાલ થયું. વર્ગમાં કુટી કોટી પણ ન
રહી ત્યારે જલને કહ્યું, “દેવી! બધું સાફ છે એની
પણ મને શીકર નથી. હવે તો એ જ કે જ્યાં સુધી
બ્રહ્મભોજન ન થાય ત્યાં મુઠી મારે પણ ભોજન
લેવું નથી.”

“નાથ! ધન્ય છે તમારી ટેકને. હવે બરા
શત્રુદંત બન્યા છો.”

ધરમા એક દારો પણ ન હતો. બ્રહ્મભોજન
તો ક્યાંથી થાય! રામે પણ આકરી કસોટી આદરી
અને એ ઝોલિયા જીવોને જોરણ ઉપર બસાવ્યા.
દેવતી નગરદાર રહેવા લાગ્યા. આમ એકવીસ
દીવમો વડી ગયા પણ એ ઝોલિયા જીવો તો
અડધા હતા.

એકવીસ દિવસ પુરા થતાં રામના સિંહાસન
ડોલ્યા અને તે રાત્રે જલનના સ્વપ્નમાં ભગવાને
દર્શન દઈ કહ્યું : ‘જલન! ધન્ય છે તમારી અડગ
ટેકને. હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન છું. નદીકિનારે
વટવૃક્ષની નીચે જોઈને તને ધન મળશે. તમારી ટેક
ઉપર હું પસન્ન છું.”

જલન સ્વપ્નથી અભય થયો. તેણે કુમુદને
સ્વપ્નની વાત કહી.

“નાથ! એને પત રાખ્યા વગર ચાને એમ
નથી બાકી તો એ લાખીડો કસોટી કરીને કસ
મુક્યા પછી જ ઘાટ ધરે છે. એના ઉપર બ્રહ્મા
મર્યાદા, નાજી, મુખ્ય, નિષેધ.”

જલન સ્વપ્નમાં જે જગ્યા બનાવવામાં
આવી હતી ત્યાં પહેલી ગયો અને ખોણું તો તેને
પુષ્કળ ધન મળ્યું.

ધન મળતાં બ્રહ્મભોજન અને દાન પાછા
શરૂ થઈ ગયા. એ ઝોલિયા જીવો પ્રભુને નામે
ખર્ચવા લાગ્યા. એ દેવતાને આગળેથી મોઢા બદલ
દાંધે પાણું ફરવું નહિ.

સમય જતાં એ ધન પણ ખૂંચ્યું. પાછી એની એ ચિંતા. જલનને આ વખતે એવો વિચાર યથો કે કાંઈ સંભોગેમા અહમોમન બંધ પડ્યું ન ભેદ્યે.

એના મનમાં વિચાર જગડ્યો કે ધનવાન ધન સધરી રાખે છે તે એને લૂંટી શા માટે ન લેરા ? જલને તણ દીધેલા દહિયાર બાળ ઉપાડ્યા અને જંગલમાં જઈને લૂંટ કરવા માંડ્યો.

જલન હવે જન્મે લૂંટારો. લૂંટ ચલાવી ધન લાવીને એણે બહોમોમન આણે જ રાખ્યું.

પતિના આવા લૂંટાર વર્તનથી કુમુદને ખૂબ આઘાત થયો. એને થયું કે પોતાના પતિને આવી મતિ કેમ સુણ. એક સંતત્રમ જીવનજીવેના આના આમ અધ પતનના અંગે કેમ લખે ? કુમુદ ખૂબ અકળાઈ એણે હુંયું દાખ ન રહ્યું. એ એ ધાર અંધુએ રહતી રામ ભમવાન પાસે આત્મનંદ કરવા લાગી, 'હિ દયામય પ્રભુ' તે આ શું કયું ? આમારી અવી કરુણ હાલત ? તારો જીવન લૂંટારો ખને ? પ્રભુ ! મારા પતિને રાહ જતાવ. આમ લૂંટ કરી તારા નામે ખર્ચે એ તો શરમજનક છે મારા પતિને સતપથે લાઈ જા અને નહિતર તારી આ દીન બાળકને તારા ચરણોમાં સમાવી દે મારા રામ હવે હદ થાય એ દયા કરે ! દયા કરે !

કુમુદ બોધાર બાંસુએ રડી રહી હતી. એણે અંતર પસોવાઈ જતું હતું હતું. બાંસુ સારતી રુબુના ચરણોમાં પડી પડી પોકાર કરી રહી હતી. મારા દીદની હા રુબુ સર્વજ્ઞતા વગર રહેતો નથી. કુમુદની હા એજો મંજીળી.

જંગલમાં જલન લૂંટ ચલાવવા ગયો હતો. ત્યાંથી એક રથ નીકળ્યો રથમાં ધનવાન શેઠ અને શેઠાણી બેઠા હતા શેઠાણીના સરીકે ઉપર હા મતી દાગીના હતા. શેઠ પણ વેદ, વીટી, ગળામાં હીરાનો હાર કાને કુંડળ ખરેખરો હતા.

જલન રથની આડો ફોંડે અને પડકાર કર્યો, "ભે જીવ મચાવવો દોષ તો એ કંઈ પાસે હોય તે આપી છો જરા પણ યુ" આ કરી તો ખેર નિઠિ રહે."

શેઠ અને શેઠાણી રથમાંથી નીચે ઉતરી પાયા. શેઠ પોતાનો ખેસ પાથર્યો અને એના કેપર બન્ને નજી દાગીનાના દમ કરવા લાગ્યા.

જલન વિચાર કરવા લાગ્યો કે આને મહર્ષિ સાહે મળી ગયું. ધનના દમ થઈ જશે. શેઠ અને શેઠાણીએ તમામ દાગીના ઉતારી નાખ્યા એટલે જલને તેનું પોટણ બાધી થીધું અને ઉપાડવા માંડ્યો પણ એ પોટણ એ ઉંચી શક્યો નહિ. ખૂંચ મરેન કરી તેને ખમીને વળી ગયો પણ એ પોટણ જમીનથી એક તમ્બ પણ જાંચું ન કરી શક્યો. જલન અંજાયો. તેણે શેઠને કહ્યું 'શેઠ ! અંતર મંતર જલનના લાગો છો ! મ મંતરની હું ખેરિયત નહિ' રવા દઉં. મારે પાણું ખેચી દો.'

શેઠ તો શાંચિ તે ગીમા હતા. તેણે જાન ને કયું, 'ભાઈ ! હું કંઈ અંતરમંતર જલને નથી. મારો મંતર જલને છે ?'

"જલની કડી દે ને ! ખોટીચો શા માટે ?" 'ભાઈ ! તો સંભળ મારો અંતરમંતર છે જોય નરો સગરતે નારાયણાય. આ સિવાય કંઈ મંતર નથી."

જલનના હૃદયમાં 'જોમ નમે ભગવતે નારાયણ' સાંભળીને કંઈક યજ ગયું. પોતે શું આચરી રહ્યો હશે તેનું ભાન થયું. એના હૃદયનું પરિવર્તન થઈ ગયું અને બોલ્યો, "શેઠ ! મારે દાગીના નથી ભેઈંતા આપે મને મારું બોવાયેયું ધન પાણું મેળવી આપું છે. મને માર કરો." જલન આટલું બોલ્યો ત્યાં તો શેઠ કે શેઠાણી કંઈ ન હતું તેણે માત્ર એક અંગાદો જ ભેજો.

જલનને હવે સંપૂર્ણ ખાતરી થઈ ગઈ કે એ નારાયણ જ આપીને એને સતપથ મતાવ્યો.

જલન ધરે આવ્યો. જલન આને જોર આનંદમાં હતો. તેણે કુમુદને કહ્યું, 'કુમુદ ! હું આજે મારે બોવાયેલ ધન પાણું મેળવીને આપી છું; મને માર ધન પાણું મળી ગયું છે."

જલને જંગલમાં અનેની ખીના કુમુદને કરી. કુમુદને પણ હવે ખૂબ આનંદ થયો.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૬૨)

શિક્ષણક્ષેત્રે નવું કદમ

રૂપાવતનનું નવું કદમ

ગિરનારની તળેટીમાં, દિવસેર પહાનરેણ તરીકે ઓળખાતા રૂ. વિસ્તારમાં છેલ્લા પંદરેક વર્ષથી કક્ષા અને શિક્ષણ ક્ષેત્રે ડેટલાક મૌલિક પ્રયોગો દ્વારા પેતાનો નમ્ર શબ્દો આપી રહેલ 'રૂપાવતન' સરથા આ વર્ષે જાત્રાવાસની સગવડ સાથે વિનયમંદિરનો આરંભ કરીને શિક્ષણ ક્ષેત્રે એક નવું કદમ માટે છે.

શિક્ષણની ભૂખ ભાગી છે

શહેરોમાં અને ગામડાઓમાં દિવસે દિવસે શિક્ષણની ભૂખ વધતી જાય છે. પરંતુ મોટા ભાગના ગામડાઓમાં તો કેવળ સાત ધેરણ સુધીના પ્રાથમિક શિક્ષણની જ સગવડ હોઇને બાળકોનો વિકાસ ત્યાં જ અટકી જતો હોય છે. સોરઠ શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ ક્ષણના પ્રયાસોથી થોડા ગામડાઓમાં માધ્યમિક શિક્ષણ આરંભ વિનયમંદિરે શરૂ થયા છે. પણ જ્યાં ગામડાઓમાં વિનયમંદિરે શરૂ થાય છે ત્યાં નથી. ઉત્તરાલી, સમજી અને મુખી જેવા ડેટલાક વલીઓ પેતાના બાળકોને વધુ અભ્યાસ અર્થે શહેરોના જાત્રાસભોમાં મોકલતા હોય છે. પણ ત્યાંની હાઇસ્કૂલો વિદ્યાર્થીઓની વધુ પડતી સંખ્યાને કારણે ભરાતી હોઇને એમાં પ્રવેશ મેળવવું નહીં મુશ્કેલ બની જાય છે. ડેટલાક વિદ્યાર્થીઓને તો જાનલયમાં પણ સગવડ ન મળવાને કારણે કોળ કે વીલી જેવી સગવડનો આશ્રય મેળવવો પડે છે.

મહત્વની જરૂરિયાત

આ સંબંધોમાં જામગીરીઓ અને એમાં

ખાસ કરીને મધ્યમ વર્ગના લોકો પહેાંચી રહે છે. એટલા બચ્ચાની મર્યાદામાં એમના બાળકોને રહેવા ભણવાની સાથે ઘર નેવું વાતાવરણ, સાચું શિક્ષણ, અને સારા સરકાર મળી રહે એવું વિનય મંદિર એ શિક્ષણની દૃષ્ટિએ બાળની એક બહુ મોટી જરૂરિયાત બની રહે છે.

રૂપાવતનમાં અગ્રદુશ્નતા

રૂપાવતનમાં કલા કારીગરીના ક્ષેત્રે તેમજ એના શિક્ષણ અને પ્રચાર માટે અત્યાર સુધી થયેલા પ્રયોગ અને પ્રયાસોને પરિણામે સાર્વત્રિક ભૂમિકા અને મુંદર વાતાવરણ સર્જાયેલ છે. ગિરનારની ઝોચ, જૂનાગઢની ગોદ, રમણીય પ્રદેશ, કુદરતની જાદો, જાડાલી, વિરાળ જમીન, આમરકોની મુંદર ઘડાઓ, પૂરવું પાણી, વીજળી, રેલિંગ, જરૂરી મકાનો અને બીજી અગ્રદુશ્નતાઓ ધરાવતા 'રૂપાવતન' મા જરૂરી એવી વધુ સગવડો નર્મણ કરીને જાત્રાવાસની સગવડ માથે માધ્યમિક શિક્ષણનો પ્રગંધ કરવામાં આવે તો અત્યાર સુધી કળા કારીગરીના વિકાસ અર્થે જે પ્રયોગો અને પ્રયાસો થયા છે અને એના જે પરિણામે હંસર થયા છે એનો શિક્ષણ સાથે સુમેળ સાધીને સમાજના કલ્યાણ અર્થે લાભ લઈ શકાય અને સાથે સાથે ગામડાના તેમજ મધ્યમ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ માટેની શિક્ષણ સંસ્થાની એક મહત્વની જરૂરિયાત પૂરી કરી શકાય.

સોવર શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ સંઘ તરફથી આવકાર

જૂનાગઢ જિલ્લામાં શિક્ષણનો પ્રસાર અને વિકાસ સાધવાના પ્રયાસ કરી રહેલ સોરઠ શિક્ષણ

અને સંસ્કૃતિ સંસ્કારો આવી એક સંસ્થાની જરૂરિયાત સ્વીકારી છે અને રૂપાયતનમાં આવી સંસ્થા શરૂ કરવાના વિચારને આવકાર્યો છે, અને આ પ્રવૃત્તિઓના સંચાલન અને વિકાસમાં પૂરો સહકાર આપવાની ખાત્રી આપી છે

વ્યવસ્થાપક સમિતિનો નિવૃત્તિ

આ બધી મામલોને લક્ષમાં લઈને રૂપાયતનની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ જૂન ૧૯૬૭થી રૂપાયતનમાં જાત્રાલય તેમજ વિનયમદિર શરૂ કરવાનો નિર્ણય લીધો, જે અને એ માટે જરૂરી વ્યવસ્થા હાથ ધરવા માં આવી છે.

જાત્રાલયમાં હાલ દુરત ૧૦૦ વિદ્યાર્થીઓ માટે સગવડ કરવામાં આવશે.

વિનયમદિરમાં હાલ દુરત ૮માં ધોરણનો એક અને સંખ્યા વધે તો બે તેમજ ૯માં ધોરણનો એક એટલા વર્ગોથી શરૂઆત કરવામાં આવશે અને કમઠા એનો વિકાસ કરવામાં આવશે

વિનયમદિરમાં જાત્રાલય, પુસ્તકાલય,

વિદ્યાન, રમન-ગમત ઇત્યાદિના પુરતા સાધનો હશે.

શિક્ષણ ક્ષેત્રે અનુભવ અને દષ્ટિ ધરાવતા આચાર્ય અને શિક્ષકો તો આ સંસ્થાને સેવા મળશે

જાત્રાલયમાં રહીને વિનયમદિરમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીનું નિવાસ, ભોજન અને શિક્ષણનું કુલ વાર્ષિક ખર્ચ રૂ. ૬૦૦૦ની મર્યાદામાં રહેશે.

રૂપાયતનમાં શરૂ કરવામાં આવેલ માટીકામ, શીંગકારી, લાખકામ, હાથકામગળ ઇત્યાદિ વિભાગોને પણ આ સંસ્થા પ્રવૃત્તિથી વેગ મળશે અને એનો સંગીન પાવા પર વિકાસ સધી શકશે એવી અને વ્યાગ્રાણ પણ એ સંસ્થાનો એક મહત્વનો વિભાગ બની રહેશે.

રૂપાયતન દ્વારા શિક્ષણ અને કલા ક્ષેત્રે થયેલા અને કરેલા ધાર્મિક પ્રયાસોમાં રસ અને સહાનુભૂતિ ધરાવતા મિત્રો તરફથી ઉદાર સહાય, પૂરતી સહાનુભૂતિ તેમજ જરૂરી માથ સહકાર મળી રહેશે એવી શ્રદ્ધા સાથે રૂપાયતન આ નવા કદમનું સાહસ બેસ્યું છે 'ગોસ્વમજન' આ સાહસને સફળતા હાંમે છે.

(પૃષ્ઠ ૬૦ થી ચાલુ)

કુમુદે કહ્યું "નાથ ! રામની લીલા નારી છે. એજ આપણો સાચો રાહ દર્શક છે."

બને જણા પ્રભુની મુર્તિ પાસે ગયા ગઈ ગઈ કે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા અને પ્રભુના ચરણોમાં પડી મોહના, 'દેવ ! દયાળુ ! આપ જ અમારા માર્ગદર્શક છે. પ્રભુ ! દયા કરો, હવે તો

આપના ચરણોમાં સમાવી લો '

જીવન અને કુમુદે તન્મય બની ગયા હતા. નારાયણ દેવે દર્શન આપ્યા એ દેવની નારાયણના ચરણોમાં પડી ગયા. જનેના દેહમાંથી દિવ્ય તેજ પ્રકટ્યુ અને મનેનદ નથર દેહો ત્યાં પડ્યા હતા. આદર્શ દેવની પ્રભુ ગમયા સિધાવી ગયા.

અવલોકન

છેલ્લો અઠવારો
શિ.

(લેખક : શ્રી ધૂમ્રેતુ)

પ્રકાશક : નવીન સંસ્કરણ • ગુજરાત

અંચરત્ન કાલિય, અમદાવાદ,

પાન ૨૮૦ શ. ૫-૫૦)

૨૨. શ્રી ધૂમ્રેતુના છેલ્લા નાસ્તિક સંપ્રદાઈના નામાવિધાનનો ઉલ્લેખ કરતાં, નવીનમસ્કેપની પ્રસ્તાવનામાં શ્રી. દક્ષિણકુમાર લખે છે “આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ બહાર પડી ત્યારે નામ કરણની અમંગળ શંકા મારાથી વ્યક્ત થઈ ગઈ હતી. તે સમયે બાપુના (ધૂમ્રેતુના) વચ્ચે ઉપર સ્થિત ફેલાઈ રહ્યાં અને ત્યારે અપેક્ષા જવાન આજે દેવે યાદ આવે છે :

“અરે મળા મડાલાઈ ! નામમાં તેશું મધ ગયું ! તારે એવું દર્શો તો “છેલ્લા અઠવારો”ના ચાર ભાગ આપીશું, પડી છે કાઠ ?”

પણ વિધિનો સંજોગ કોઈ પામી શક્યું છે ?

નવસિકાના ખેડાણ વિષે એટલું જ લખ્યું બસ ઘરો કે આજે દેવિકો, આવાકો, પક્ષિકો અને માનસિકો જીવતા શખવા વાર્તા લખવાનો ધૂમ્રેતુ આપી રહ્યો છે. “છેલ્લો અઠવારો”માં જે રસ નવસિકાએ દે તે વચ્ચે અને સૌનીમાં ૨૨ ધૂમ્રેતુની પોતીકી બની રહે છે. કાઠપણ વાદ, વાદા કે મોઢામાં પૂરાર્થ રહેતો તેમના પાત્રો તોયાર નથી પડેલી જ નવસિકા “છેલ્લો અઠવારો”નો નવક સરતાનજી, જીવનની આયમતી સંધ્યાએ, બહાર-વટિયા ગામ ઉપર નાટકવાની તૈયારીમાં છે ત્યારે, એકનો હાથમાં ભાંગે છપાડી, સામે ધમી ભજ છે. અને ગામને દુટાવું જવાય છે. “કાચરો”ના નામક સર્વેશ્વર દંવિતા પાછળ જીવનનું સર્વેશ્વર હોમવા તૈયાર છે; જીવનના પ્રામર્શિકતા અને ધોરણનું મૂલ્ય રચાવના, “ધંસી નાનો નથી” વાર્તામાં લેખકનો આગ્રહરો રાજદારી કટાક્ષ, હેકે છેલ્લા વાક્યમાં

પ્રગટ થાય છે : “પણ લેવા કોની જાતી ?” • દ્વિતી નહવાઈ ગઈ”માં ચુપ્ચપાત્ર દેવશીએ જીવનભર ભેળસેળ વિનાશનું ઘી ધરાકને આપ્યું હોય છે પણ દીકરા અને જીવાન વધુ ધરમાં વેળેમલ ભેળવીને ધણ કરે છે ત્યારે કોઈના અંતરાત્મા કાળી થઈ છે, ધરમાં વધુ દીકરા આજીવ કોઈ ચાલતું નથી. જૂના ધરક સ્વેચ્છા વાતચીતમાં લેખકે આ વસ્તુને ભારે ઠાવરી રીતે મૂકી છે

ધરક કહે છે : “દેવશી ભાણી, પહોળી ન ચકતા હોતો ના પાડી છે ! તમારા ધોળામાં ધૂળ પડે છે !”

“સમજ્યો છું બાપા ! તમે લાખની વાત કહી છે !”

“જુઓ, કૂધ રસ છે, ઘી રસ છે : એમાં ભેળસેળ કરે છ કાઠ હો” એ પાંદરે ન થાય !”

“તમારી વાત, બાપા, મને આજ ભેટી ગઈ છે, હવે દેવો નહ આવે- ને આવશે તમ દેવશી મનૂરી કરશે. જે હાડામાં ઘી લખને આવતો છ હાડો, માથે પાણી જરીને, દોરને પાડો !”

અને ખરેખર દેવશી ત્યાર પડી ઘી વેચવા દેખાતો નથી. લેખકે અમારે તંત્રે જુએ છે ત્યારે તે વગડામાં દોર ચારતો હોય છે, અને બાપુમાં જ નહી વહી જતી દોષ છે જના, હાડેથી પાણી જરી, માથે ઘીપાડીને દોરને પાડ છે અને પોતાની જાતને શિક્ષા કરી પોતાનો ન્યાય પોતાને દાવે તેને છે. વાર્તા સંપ્રદાઈ છેલ્લી નવલિકા “શ્રી અને સગવડ”નો નાયક કવિ કારતી ચંદ્રકાન્તની દેખાસનાને મરત-કરીર છે. ધરમાં આનાદા દાર્શ છે પત્ની મરેણા બોલે -છે તેની પરવા નથી. પણ આ કવિનું અમર વાચી, તેના શ્લોકના રચનાને શોધતા અમારે ખુદ શાખ નીકળે છે, અને દંવિતા જ ધર તરફ આવે છે ત્યારે શાખનો રથ દંવિત્યાદામાં

એણે, સ્વિપત્ની હાસ્યભાષા બોલે છે.

‘હવે તમારા મોઝાક મુકાને ઊભા થાન;
રાત્રી તમને નળા આપવા લાગે છે!’

આજ પહે, સંપૂર્ણ સ્વસ્થતાપૂર્વક સ્વિ
ભરતી જવાન આપે છે : “મે” તો દેવી, તમને
કહ્યું જ હતું કે ત્રી સરસ્વતીને મળવા આવે એ
ચોગ છે, એ રિવેક જે, એ સંસ્કૃત છે, સરસ્વતી
શ્રીને ચરણે પડવ જાય એ પ્રગટાસનાં પર કાષ્ટ!
મહેવાય !”

શ્રી, ધૂમોત્તરી વાર્તાકાર તરીકેની મહાનતા
માનવ સ્વભાવના પૃથક પૃથક વિશ્લેષણમાં અને
નાનકા જીવનપ્રસંગની કાયાપલટ કરવામાં રહેલી
છે. તેમના હાથે શબ્દો પામતો પ્રસંગ જીવનનું
મનાતંત્ર સત્ય બની રહે છે.

‘હેરો ઝગઝગારો’ શીર્ષક ધૂમોત્તરી પ્રનિબાને
સાંધ્યક કરી જાય છે. તેમણે સાહિત્યના સ્વરૂપનો
ઉપયોગ જીવનને ઊંધાબાંધે જનાવવા માટે જ

કર્યો છે. તેમનો ચોતાની જીવનદષ્ટિ ધરૂં જ નિર્માણ
અને સ્વચ્છ, પ્રથમથી માંડીને છેલ્લા પ્રકાશન સુધી
રહી છે. છેલ્લા સંપ્રદાયની પ્રતાપનામાં તેમણે
લખ્યું છે :

“આપણે ત્યાં ઘણા આશ્ચર્ય અને જાત
નગ્નિકાકારો આવી રહ્યા છે — એમને માટે પણ
નવોદિત અને લખ્યપ્રતિષ્ઠા ને એવા કૃત્રિમ વિશાગ્રો
જાત કરીને આપણે જાનવારુને બચાવીને નથી,
આંદી બધા જ નવલિકાકારો છે — મોઝાક લખ્યપ્રતિષ્ઠા
નથી — મોઝાક નવોદિત નથી. મોઝાક વધારે મરજ
હો, મોઝાક ચોગ સમજ.”

આ ઉકિતમાં સાહિત્યકાર તરીકે ધૂમોત્તરી
વિરાટ પ્રતિભાનો અવિરલ જોષ પ્રકાશ છે, ખાસ
કરીને આને વર્ણના રચીને મેની જગતો બચન
ફાકા રહ્યો છે, ત્યારે કંઈક વાદળી પર રહી
કેવળ તટસ્થવૃત્તિથી સાહિત્યને ભેખ લેનાર વિશ્વ
વિશ્વતિની જરૂરની પેઢીએ નોંધ લેવી પડે.

✱

વારાણસીના પ્રસિદ્ધ મહારાષ્ટ્રી વિદ્વાન નાગેશ જટ્ટ, સંસ્કૃત સાહિત્ય, વ્યાકરણ,
ધર્મ અને ફલ્ગુના પ્રથક પડિન, દિવસ-રાત પાન-પાન અને મન-ચિંતનમાં લીન. ઢળી
ઉમરે જ્યારે વાસે ખુબ નીકળી ત્યારે એમણે હિંદુનામાં એક ખાસ કરાગે અભ્યાસ-અભ્યા
પનમાં જ રત રહ્યા. સરસ્વતીના આ લાડલા યુવનો લદ્દમીને ઘેર ફેંપ હતો.

મહારાષ્ટ્રના અધિરતિ પેશા બાજસર મઠી આગ્યા ત્યારે એમણે નાગેશ જટ્ટની
નિર્ધારતા અને પાડિત્ય બનીને વિશે સાલ્યું. યોગ્ય વિદ્વાનને આર્થિક સહાય કરવાના ઉદ્દેશથી
પેશા એમને ઘેર ગયા. ઠીક ઠીક સમય વીત્યા પછી વિચરેલા મગ્ન નાગેશ જટ્ટ ખદાર બાળ્યા.
પેશાએ એમને પ્રશ્ન કર્યો અને કહ્યું : ‘માપ બાળા દો. જો હું આપની કાંઈ પણ સહાયતા
કરી શકીશ તો મને ધન્ય માનીશ.’

નાગેશ જટ્ટની વિચારતંત્રા સરી ગઈ અને તેઓ નમ્ર સ્વરે બોલ્યા : સાચું જ મને
સહાયતાની ખૂબ ખર છે. છેલ્લા એક મહિનાથી વ્યાકરણનું એક સૂત્ર સિદ્ધ થયું નથી.
હું જેમ જેમ વિચાર કરું છું તેમ તેમ તે સૂત્ર વધારે ગૂઢ થઈ જાય છે. આપની મહેરબાની
આપ એ સૂત્ર સિદ્ધ કરવામાં મદદ કરો. કૃપા થશે.

અને નાગેશ જટ્ટને આર્થિક સહાય કરવા આવેલા પેશા નાજીરાવ એકાંત
ગાન-સાધનાથી અશ્વચરિત થઈ ગયા.

નિત્ય નૃત્ય, દેશનેજા અને મશંતનીર

ઠાકરસી સેવિકા સંઘ

દેશન મટે સર્વોત્તમ પદ્ધતી
સંસ્કૃતિયકર વેળવવનુ કામ [સંસ્કૃતિયકર]

ઠાકરસી ગુપ

- ધી ટિકુત્તાન સિધ્ધિનિ એન્ડ
- ધીવિન મિલ્સ કામી સિ
- ધી દુનિવન મેન્યુફેક્ચરિન
- કામી સિ,

ગામ-મોહન

આપની ખચત કયાં જમા રાખશે ?

જામનગર જિલ્લા સહકારી બેંક લિ.માં

- રાખવાથી આપને વધુ વ્યાજ મળશે
- અને દેશના ખેત ઉત્પાદનમાં વધારો
- કરવામાં આપની થાપણ ઉપયોગી થશે

હેડ ઓફીસ

મનમોહન મારકેટ જામનગર

શાખાઓ

લાલપુર, ભાણુવડ, જામજોધપુર, વેડિયા, દારકા, જામખંભાળિયા,
કલ્યાણપુર, કાલાવડ, ઘોળ, અને અલિયાબાડા.

શ્રેષ્ઠ દ્રુમ અને બેરલ માટે

સ્ટાન્ડર્ડ દ્રુમ એન્ડ બેરલ મેન્યુ. કુ.

ન્યુ ફેક્ટરી
ટ્રેડિંગ; મુંબઈ—૭૧.
ટે. નં. ૫૨૧૩૨૬

કોરીડર
ગોવનપાડા મુંબઈ—૭૧.
ટે. નં. ૫૨૧૩૨૭

મુકંદ

એટલે

પોલાદ

सर्वोत्तम आंड माटे

नेथिं गिह्वार सुगर मिहस, लिमटेड

धन्विषा अकसथेन्

कसकता-१

हेन : २२-१७७२ माय : NOBISUCE

मिह स्वण :

रेलवे स्टेशन, पणढी,

पो. ऑ. नारायपुर

जि. मंथारण (गिह्वार)

(मायः KIANORIA)

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ-૧-૨-૩-૪-૨-૦૦	
ગાંધી-ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૯૫	
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	
સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
શ્રી અરવિંદ માથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
રામતીર્થની રત્નમાળા — ૦-૩૧	

અનુક્રમણિકા

૧૫ પ્રભુ-પ્રાર્થના....	કાશી રાનિયા
૧૬ પરિજનશ્રી...	'આશુતોષ'
૭૦ સંત સમાગમ...	સરસ્વતી
૭૨ કંઠી ભૂટી ગણ...	ભાણુભાઈ ડે. ભોશી
૭૫ ભક્ત-ભગવાનનું ભેટું...	શ્રી મોટા
૭૬ મીરાંની સાધના...	રામનારાયણ પાઠક
૭૮ રામ-ભરોસો...	'અદ્વૈત'
૭૯ ને પાછળ હટી એ આગળ ચર્ચ કરો...	....
૮૦ ધર પર સાત્રું કોણ રહે છે...	શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ
૮૨ જીવનની સંખ્યા !...	મિરિમસકર ડે. વાસ
૮૪ જોતામાં જોઈ દસ કદમ...	આચાર્ય રજનીશ
૮૫ અમૃતનાં દીપાં ..	અધુરુંજી પટેલ
૮૭ વળગર કહેટો...	ગોડીદાસ ભા. પ. માર
૯૦ માં ..	અલિશ જિજ્ઞાન
૯૧ જોષકયા...	પૂરવેસિક ઝાલા
૯૪ અવલોકન...	શિ
૯૬ પ્રેમનું દાન...	ધી.

સુચના

(માહોરોને)

દર માસની બારમી તારીખે આ પ્રસિદ્ધ થાય છે.

પંદરમી સુધીમાં આંક ન મળે તે પોસ્ટ બોક્સમાં તપાસ કરી પછી કાપી લખને જણાવવું. આંક દિશિકામાં હશે તે મોકલાશે.

ચોરે તે મહિને માલક ચર્ચ થકાવ છે

આ પ્રસિદ્ધિમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિષયો ને તે દેખોના છે. સંપાદક તે વિષયોમાં સંપત્તિ છે જ તેમ માનવું નહિ

(દેખોને)

'વૈષ્ણવજન'માં સંસ્કૃતિ, શા, શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો દેવામાં આવે છે

લખાણ સાદું, મીઠું, લાઘવ' હોય એવી અપેક્ષા રહે છે. કામગીરી બિંદુ બાદીથી લખવું.

મહિત્વ ધરાવતી સામગ્રીની બોધપૂર્વક સાદે આંક અને શાળ્ય પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધિ પછી મોકલાય છે.

લખાણનું

દેશમાં (પરવર્ત) ૯ રૂપિયા
પરદેશમાં જોઈ શકાય.

"વૈષ્ણવજન"

૨, રામકૃષ્ણનગર
રાજકોટ-૨

પ્રકાશક, મુદ્રક, માલિક : ધીરેન ગાંધી : સંપાદક નવીન ગાંધી : ૨, રામકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨
પ્રદ્ય-પ્રકાશન સ્થાન : સુરજ મુદ્રિત, રાજકોટ-૨, રાજકોટ-૨.

વૈષ્ણવજનના

ગ્રાહક બંધુઓને

વૈષ્ણવજન-કાર્યાલય,
૨, રામકૃષ્ણનગર
રાજકોટ-૨ (ગોગાધર)

કેટલાક અસાધારણ સંજોગોને લીધે 'વૈષ્ણવજન'ના
નૂનનો અંક આપને જીલાઈમાં મળશે તો તે બદલ
દિલગીર છીએ.

જીલાઈ અને ઓગસ્ટનો અંક ૧૫મી ઓગસ્ટે સાથે
મળેલો થશે. તેની નોંધ લેવા વિનંતી.

આભાર.

બ્યુરો, ૧૫૬,
'વૈષ્ણવજન'

Laxmi dwells in

Trade & Commerce

In the most modern grade brought
In the most modern grade brought

Today The Scindia Steam Navigation Co. Ltd.
is carrying on the ancient trade and tradition
It serves the Indian overseas trade as well as
the coastal trade with all its goods and
passenger services.

SCINDIA SHIPS SERVE INDIA'S NEEDS

THE SCINDIA STEAM NAVIGATION CO. LTD. Bombay, Madras, Calcutta, Rangoon, London

LISTA 61502

અનેક શુભેચ્છાઓ સાથે.....

પ્રભા મિલ્સ લિં
વીરમગામ

A. E. G. એ બનાવેલી સુંદર અને મુશોભિત

નવજીવન

દળવાની ધંદી

નીચેના સ્થળોએ ચાલુ બેવા મળશે.

- * ઉદાહૃત એન્જિનિયરીંગ કંપની, ગેરફાઈ સિનેમા પાસે, રાજકોટ.
- * વૈજ્ઞાનિક કાર્યાલય, ૨, રામકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨.

મનમનામણાની માયાનગરીમાં...

માયાનગરી, બહુ દુનિયામાં આનંદથી જીવે છે આ નામાં બાળકો! એમને શિર દોષ ચિંતા નથી! બાળપણની બેફિક્કસધના મુગ્ધ દિવસો છે આ, પરંતુ આ બાળકો બહુ ઓછાં થઈ ગયા છે. ને પછી તો નિશાળ, ...કોલેજ, ...લામ ... અને તેમનાં પાતાનાં બાળકો! તે દિવસની નાણાંની જરૂરત માટે આજે જ બચત કરવા માંડે ... વધુ સુખાસ જીવન માટે દેતા બેંકમાં બચત કરો.

દેના બેંક

બચત ખાતું - બાર ૪% ૧૦ ૪
સગીર બચત યોજના - બાર ૪%
રિકરિમ દિપોઝિટ - ચક્રવર્તિ બાર ૫૩% થી ૬૭%

દેના બેંક લિમિટેડ
ચીફ ઓફિસ: દેવાળ નામ બિલ્ડિંગ, ૧૦, હાંસિન હાઇ, કુર્ચ-૨
અધીક્ષક વ. ગાંધી મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

સૈધાંધીવજ્રો

પ્રભુ-પાથના

સાંખ્યો રાખિયાતી

કરસામર્ગ રાખિયા એક પરમ સાધી સ્ત્રી થઈ ગઈ છે. નેરસલેખની પૂર્વે જન્મસુતપર પવિત્ર હિપર તેની સમાધિ છે.

“કુનિયામાં બધાં સુખી થાઓ, બધા પતિત મનુષ્યો ઉન્નત થાઓ અને બધાં શોકાતુર રુતુષ્યો શાંતિ મેળવો.” એજ તેની નિષ્કામ પ્રાર્થના હતી, અને તેથી જ તે ‘મંગળમાતા’ નામથી જાણખાતી હતી. તેની નિષ્કામ સરળ પ્રાર્થનાના નમૂનો અહીં આપ્યો છે. એથી જાણશે કે, એના હૃદયમાં કયો કયો રસ ઠેટા મોટા પ્રમાણમાં હતો.

“હે પરમેશ્વર ! તેં આ લોકોમાં મારે સારુ ને કાંઈ નકામ કરી મેળવ્યું હોય તે મારા બધાને આપ. મારા માટે તો હું પોતે જ પ્રરતોછે. તારા સિવાય મારે ખીજું કાંઈ પણ જોઈએ નથી.

“હે ઇશ્વર ! જો હું નરકના બધથી તારી પૂજા કરતી હોઉં, તો મને નરકની ક્ષામર્ગ ખાળીને બરમ કરી દેજો; જો સ્વર્ગના લોકથી તારી સેવા કરતી હોઉં, તો જો સ્વર્ગ પણ મારે માટે દરમ દોલો; પણ જો હું દેવળ તારી જ ખાતર તારી પૂજા કરતી હોઉં, તો તો તારા ઉત્તરવર્ણ સૌ દર્શનાં દર્શનથી મને વચિત રાખજો નહિ.

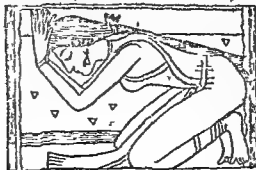
“હે સાંખ્યા ! ન્યાસુધી તમે બધા પતિતોને હાથ પકડીને ઉઠાડો નહિ; ત્વસુધી તમે આથ

હાથને પકડતા નહિ; જ્યોત્સુધી તમે બધાં દુઃખીઓનાં આંસુ લૂછી નેં નાખો, ત્વાસુધી મારા નેત્રમાંનાં આંસુ તરફ ઝાખશો પણ નહિ; ન્યાસુધી તમે બધાંના હૃદયને સીંચો નહિ, ત્વાસુધી મારું હૃદય પણ મંરુમુમિ રહેશે તેને માટે કરુણાની આવશ્યકતા નથી પ્રભુ ! એ પતિતો હું જોયા નહિ જ આવે ? હું જો અસુધી સિંજાયેલાઓને શાંતિ નહિ જ મળે ?

“મારા જો દુઃખી અને શોકાતુર ભાઈ-બહેનોમાં નવો પ્રાણ નહિ આવે ? હે દાનાનાથ ! મારે તો તમે પશું છે, પણ એમને બિચારને કયો આધાર હે ?

“મને લઈ જીયું મગનયુખી પવિત્રસિખર ન બદલવતો, હે પ્રભુ ! મને તો સપાટ દગદુપ ખેતર બનાવજો, કે જેથી શૂખ્યા લોકોને મારાવડે અને મને મને વિચાળ અધાગ ખાસ સમુદ્ર ન બનાવતો પણ હે પ્રભુ મને તો તપેની ધરણીની સપાટી હિપરનું નાનું સરણુ ઝરણુ જ બનાવજો, કે જેથી તરસ્યા માણસો મારામાંથી જળ પીએ. મને વરના હાથમાંની ઝમમગલી તલવાર ન બનાવતો, પણ હે પ્રભો મને તો એકાદ સામાન્ય લાકડી જ બનાવજો, કે જેથી દુઃખળ મનુષ્યો મારા ટેકા લઈને આવી શકે.”

[સંવત : પુરુષોત્તમ વ્રત]

પરિભ્રમણ

‘આ શુ તો પ’

સોનાની થાળીમાં....

શ્રી. મોરારજીભાઈના દેહદા બનેટમાં સ્વચ્છતા અને સમતોલપણું દેખાય છે. કઈ યીજીને કસ્ટોડિયન રાખવી તેનો નિષ્કંધ લોકશાહીમાં ખૂબ કષ્ટે છે. સાથુ, કેરેસીન અને હળખતની જોડેને બાહત રાષ્ટ્ર, અને પગરખાં ઉપર કરવેરા આવે કે આરોગ્ય ભ્રમે હોવાની અને વિરોધ દર્શાવવા માનનીય રુબૈયા સંસદમાં ઉધારે પડે જવાના; તેવીજ રીતે ચા-ગોળીનું, કૈવી સ્ત્રીકૃતથી દલીલ થશે કે આ દેશના દોષોને જાનાજ, ચોખા, ખાંડ, તેલ અને ઘી-દૂધ દુલ્લભ છે; તેઓ માત્ર ચા-ગોળીના પ્યલા ઉપર નમે છે એટલે સામાન્ય જરૂરિયાતની વસ્તુ થઈ, તેના ઉપર કરભારણુ હે.ય કે સામાન્ય માનવી, કારીગર અને નોકરિયાતો જે ફરજનો ચોટા ભાગ હોરેલમાં જ ગળે છે તે અગદાઈ જશે! તો પછી નાણા મંદાને કસ્ટું શું? મોરારજીભાઈએ જે કહ્યું છે તેને શ્રેષ્ઠ કલા સિવાય નિકેલ નથી.

પણ સોનાની થાળીમાં લોહાની મેખ જેવી એક ખાખત લાગે છે, હાયાઓ અને સામાયોના દપાલના દર વધારવાની દરખાસ્તો બારત જેવા દેશ માટે ચોખ્ખી નથી. દક્ષિણા દેનિકોની વાત કરીએ તો, તેમને બાએજ, દપાલ કચેરીનો આશ્રય લેવો પડે છે. લગભગ ગામેગામ એજન્ડા દોવાથી તેઓ રેલવે તેમજ દવડ રસ્તે સામગ્રી મોકલે છે. ખરું જાણવાડો, પાસિંગ અને આસિંગ જેમની માંદગી સંખ્યા મર્યાદિત તેજજ છૂટક પથરાએલી છે, તેઓ દપાલ દારાજ બ્રાહ્મો સાથે સંપર્ક રાખે છે. તેમને બારે ફટકો પડશે, સિનેમા અને ફીલ્મને લખતાં ‘હાઈલિંગ’ને પેસિંગ નહિ જાને. ‘પબ્લિક ઇન્ફર્મેશન’ તંત્ર રસ્તીને પોષતાં, સહાય અને કલાની બિલિયંડ ડોનર્તા પ્રકાસનોનું SLOW DEATH ચાલે તો નમ્ર નહિ. અને તેને માટે દપાલના નવા દરો જવાબદાર અને તે શાયનીય કહેવાય. ડોનવણી અને

અક્ષરજ્ઞાન માટે પછાત દેશમાં ખરી રીતે હાપેલા સહિયના અચર અર્થે વધુ સસ્તા દપાલના દરો રાખવાની ચોખ્ખા વિચારવી જોઈએ. વગરવાની તો કઈ વાત નથી.

આવ રે મેહુલા !

બીમ અગિયારમને દિવસે દર વખે તારી ખૂબ ખૂબ રાહ જોવાય છે. લોકો અતુની છેલ્લી કેરી ચેટ કરીને આપટી લે છે. પણ તારું આગમન મેધિલા મહેમનની નેમ વિલંબમાં જ પડતું નજ છે, અરે, નાના ભાજો માટે, તેઓ વધામણીનું ગીત ગાઈ રાહે, તેટલા માટે, ‘આવ રે મેહુલા આવ મેહુલા અપાલના’ જેવું ગીત નિરાળમાં સિખવાડવામાં આવે છે. અને તને રાષ્ટ્ર કલ્યા, નાનાં બૂલકાંઓ બિની બિની શેટલી અને કારેલાનું શાકે ચાળીમાં પીસીને, જેમનીયો પરસાદ પામવા ધર બહાર નીકળી પડે છે. કેટલાક તો એથી આગળ વધીને વાજીવાની હોકરીને દેહકા પાસે તણાવા દે છે. એ તું રીડવે હોય તો ! એમ છતાં પણ તું ન આવે, તો વધુ સાચા અને કાવકા સવાસને બેરેલાઓ, ગેડાનિકોની મદદથી સોડિયમ કલોરાઇડને બૂકો વાદળામાં પાવરીને થોડાંક અમી ઇટલું વર્ષાવવા સૂણ થાય તો તેને સિંધિ માની બેસે છે. તારા ઉપર જ જેના જીવનનો આધાર છે તે ગરીબ બેડુત તો, તેની અકિંચન ઉપજમાંથી, મેથરામ માનીને તને ‘દીવાળીના ભાજરા તાલ’ તો પોકે અધ્ય તરીકે ધરે છે. કાગિદારનો પ્રાઇ વક્ષ તારા ફરસાદાર મેથનો રુઆમ જોડેને જ, પોતાની પ્રિય તમને, સંદેશ પહેલ્યાવળ્ય દુનુત. અને, છે. આ વખતે તો તે કમાલ કરી અને સમયપત્રકે એવું જળવ્યું કે પૃથ્વીના લોકો રાજના રૂઝ થઇ ગયા છે. ભારતમાં જ્યાં જ્યાં દુષ્કાળની ભાષણતાએ ચાતના પાયરી દીધી છે ત્યાં મરે જ લોહાની

આંખમાંથી હાંધી ઝરે છે. આને તો જ્ઞાન જીવીને સહુ તારી મહેરનાં વખાણુ કરે છે. પણ એ માસ પછી તું ફરીથી નદીં આવ તો ફરીથી દુઃખાળના ઝોળાતું બ્રમરાણુ રાજ થશે. માટે તને એક વિનં- નિ છે કે સુષ્ટિના જીવમાનના આધાર રૂપ હે મહા- મના મેઘ, ગૌરવનિકાના પ્રયોગો તરફ આંખ આડા દાન કરીને પણ તું વરસળે- ધોધમાર વરસળે- અને સુષ્ટિના બધા જ જ્ઞાનમાં તારી નરલખ ધારે અમીસંચન કરજે. આ પૃથ્વીના આપણ મનુષ્યનો તે સિવાય આરોગ્યો નથી. દીન-દુષ્ટિયા અને અમેલ પ્રાણીઓની મીંટ તારા તરફ મંડાય છે. ત્યારે તને કંઈ નથી થવું ? કાળ ધનસ્વામ વાળીઓ, દુઃખાળમત પ્રદેશ પરથી એમને એમ વરસ્યા વિના પસાર થઇ જાય, ત્યારે, હે કુસુમામ, કુસુમા નથી જન્મતી ?

આવું તે હોય માથાપ

એ તમને ચૂંદીને ઝોકડ્યા એટલે તમે જ અમારા માઈમાપ; પણ આવું હોય, આવતર ? અમારી જ બાળુના મદાસ રાજ્યના “અન્ના” રૂપિયે પવાણું બરીને ચોખ્ખા આવે છે અને તમે તો પાવણું તેલ આપવામાં, હજુ તો નિવેદન લગીજ પહોંચ્યા છો ! દીલની વાત કેવાય નહિ પણ આવતર પાસે છૂંદાવવાનું શું ? મત દેવા દાણે બાળુબાળુના સંધાયને રાણું કરીને મધક સુધી પહોંચાડેલા, અને નિશાન બરોબર સમજાવી કીધેલું—આપણી માર્ગની સરદારની ગુજરાત છે— આતંત્રસ્થા કહેવાય— હવે કંઈ બાટલા વર્ષમાં થોડી બદલાય ! અને સોચે આપને જ મત આપ્યો. હવે ધ બધા સામા મળે છે—મુશ કશી, કાનજી કડિયો, બદર બકાલી, ફત્તહ રેંકડી વાળો, કસન કાળી અને ઉપરાત રૂડી, બાણી, અજવાળી, કનકલતામેન, મણીમા, ઉજ્જવકાળી— ત્યારે મોં બારે પડી જાય છે. લાખ સવાલ પૂછે છે પણ શી જવાબ આપવો ?

મદાસમાં તો અન્નાએ “તરકી સેના” તૈયાર કરી છે જેમાં સૌ પ્રકારે એક કલાક રાજ્યનું કામ કરે. અને અન્ન ઉત્પાદન જે જાગીર ચોખ્ખા અમલમાં

મુકા છે ત્યારે હાલે કે ગુજરાતમાં વાંતો ક્યા છે ? વહીવટી તંત્ર નથી અથવા છે, તેને આંચકો આપવાની જરૂર છે ! રાકડિયા પાંક તથા મગફળાને નામે બીજું કંઈ થઈ શકે તેમ નથી ? ઉદાપોદનો ઝર છે ? ધરો અને ચોખ્ખાની બાગતયા ગુજરાતે ક્યામ પરાવલંબી જ રહેવાનું છે ? તેલિયા રાજાઓ હંમેશા સામાન્ય જનતાને પાંચ રૂપિયે કાલો તેલ ખરીદવાની ફરજ પાડવાના છે ! ખેતીવાડી વિધ- યક ને ગણીગાંડી સંસ્થાઓ ગુજરાતમાં છે તે માત્ર અમેરિકન ગ્રાન્ટ ખુશકદા આરંભ ચાલે છે ! તંત્રમાં ને સડો બાપક બન્યો છે, અને જલ્દા અધિકારીઓ કહપુતળા સવાય કંઈજ કામગીરી જાળવી રાકવા અચકા છે તેનો ઉપાય જ નથી ? સ્વચ્છ તંત્રની પ્રજાની આકાંક્ષા એક સ્વપ્ન જ રહેવાની છે ! નોકરિવાતોની ચુંગામમાં તંત્રને ઉમારી રાકાય તેમ નથી ! તેઓ ક્યા પ્રશ્નો હલ કરે છે—પ્રજાના કે પોતાને મોંઘવારી બાપુ રેટકું મળવું નેપ્રજે તેનાં કોણું છે ને, માઈમાપ, કાંક કરવું નેપ્રજી. હવે તો બીજા રાજ્યોના તંત્ર સાથે હરી- કાંક છે— જાંગલ, પંજાબ, મદાસ, ચોરિસા વગેરે. નદીંતર ૧૯૭૨ આવી સમજે— વખતને જતાં શું વાક— આવતર ?

નકસલખારી

પાંચમ જાગળના આ નાનકડા વિસ્તારમાં ને કંઈ બની રહ્યું છે તેથી બેચેની વધી રહી છે. ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ નેપ્રજે તો નેપાળ, પૂર્વપાકિસ્તાન અને સિક્કિમના તરબેરે જ આ પ્રદેશ છે જેમા યજ્ઞને આસામ અને નેશ તરફ જવાય છે. અહીં કિસાનો તીરકામકાના બેરે અમીનનો કમળે લેતાં શીખી ગયા છે અને તંત્રને પડકાર આપી રહ્યા છે. ડાંગેરી સામ્પવાદીઓનો તેમને સાથ છે. થોડાં વર્ષો પૂર્વે, આંધ્રમાં ‘તેલગણા’ની સામ્પવાદી હીલચાલ ચાલી હતી અને પાંચ-છ વર્ષ સુધી રચાનિક સરકારને અજીમવું પડ્યું હતું અને કાપડો તથા બ્યવસ્થા બળવવા પ્રતિવર્ષ પાંચ કરોડ રૂપિયાનું ખર્ચ થતું હતું. ખૂલામરફીમાં દરવર્ષે હજારથી

બેહુબર ખૂન થતા. દત્તિહાસની પુનરાવૃત્તિ તે
 નથી પણ રહી ને તે નાસલગારીમાં મુખ્યત્વે સાંચાલ
 સો. છે એતરોમાં અને આના બગીચાઓમાં
 મજૂરો તરીકે તેઓ ચોતરફ પથરાયેલા છે તેમને
 ચોતાને આણુ સુએ નહિ કહેવય છે કે મોઢ પેઠા બ
 પથી લેજુ" આની પાછળ દારીલુ"ચાર કૌ છે
 રચો અને દારંગોળાની જરૂર પડે તો પૂર્વ
 પરિરતાન સવ નજર છે સરદર સબોતુ એક
 જથ ત્યાંની મુલકોતે જથ આપ્યુ છે પશ્ચિમ
 બગાળના પત્રકધન શ્રી અજય મુકરજીએ પણ
 કહ્યુ છે કે ત્યાંની પરિરિયાત ચિતાજન્ક છે પણ
 તેને દલ કવવા તજા ચિસાસ કરાવે છે સૌથી
 મોટા કાલ સાચાલના સામવાઈઓનો નથી-પણ
 બીન અને પાકિતાનનો છે

સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી

જન્મ પહેલા જ યુનિવર્સિટી થયુ મયક
 માટે યજ્ઞને બે ટહેરો લડવા અને બન્નેએ લાયક
 કાત શુભાવી દુનિયાના દત્તિહાસમાં આવી કલગી
 રીતે મોઢ જ્ઞાનની સ્થાપના થઇ હશે કે કેમ તે
 તપાસ માગતો પ્રશ્ન છે ખૂરી વત તે એ છે કે
 બન્ને ટહેરોને લડતા રાખીને, સરકારે મોઢ ત્રીજુ
 જ મયક શોધવુ હવુ — ગીરના જગલમાં, ખરડાની
 કુબ માળામાં અને ગીરનારની ટોચ ઉપર એક
 ફેકલ્ટી બની, અને બીજી ત્યાં એક જગ્યા બની
 અને બીજી ત્યાં—જલો વીજડાના ફંદયા કરવા
 બેઠા હવુ લાગે છે. યુનિવર્સિટીની સ્થાપના
 મોઢને પ્રથમ કરવા માટે છે કે કેવલથી અને
 જ્ઞાનના પ્રચાર અર્થે? જ્ઞાનની ખજા તો ત્યાં
 માડી ટાકાય ગયા વિદ્યાભાસગની તોત્ર હરીકાંધ
 હોય, રાજકારણનુ ગદ્દ વોતાવરણ ન હોય, અને
 વિદ્યાર્થીઓ સપણ નિરૂપદવી વોતાવરણમાં
 જ્ઞાનની આરાધનામાં ગળાડુબ પડ્યા હોય અર્ક તો
 સરૂઆત જ ધૂણાજનક રીત થઇ છે
 સંઘર્ષ અને પછી

અરબ અને યહૂદીને ત્રીજે સ્થળ દરુણાજ
 પૂરે થયો. બન્ને ખેડે દત્તિહાસ અને ડાવ ની

દારમાળા છે બન્ને પ્રજાઓ ખૂબ દુખી અને
 દડધૂત થઇ છે ૧૯૧૮માં પેલેસ્ટાઇનમાં બ્રિટિશરો
 આવ્યા યહૂદીઓને ત્યાં રહેવા તેમણે લશ્કરી મજૂરી
 રક્ષણ આપ્યું. ૧૯૪૮માં તેમણે વિદાય લીધી, ત્યારે
 યહૂદીઓ વ્યવસ્થિત થઇ ગયા હતા, અને વિદાય
 ટાલેના પ્રથમ સંઘર્ષમાં પેલેસ્ટાઇનમાંથી નવલાખ
 આરબોને હાંપી કાઢવામાં આવ્યા તેમની ધરવખરી,
 માલ મિલકત કાઢજ લઈ જતા દેવામાં આપ્યુ
 નહિ તેમનરવનુ આ પ્રથમ પગલુ હડધૂન થયેલા
 નિરાશિત આરબો ન્યા ત્યાં ભગવા રહ્યા રાહલો
 શોધતા રહ્યા હુસ્બાન પશ્ચિમી સત્તાઓ, એટલે કે
 બ્રિટન, અમેરિકા અને જર્મની, જેમને હાથે યહૂ
 દીઓને કારે અન્યાય થયો હતો તેમને અંતરાત્મા
 અદરથી ડાખવા લાગ્યો અને આરબોને કોમ
 ઇઝરાઈલના અસ્તિત્વને પોષવા લગ્યા ખરી રીતે
 યુરોપના અથવા તો, જર્મનીના મોઢ પ્રદેશમાંજ
 યહૂદીઓને વતન માટે થોડાક પ્રદેશ આપવાની
 નેતિક જવાબદારી પશ્ચિમની હતી પણ એ ખયા
 રછોએ મેનેસ્ટાઇનના કાગલા પડાવ્યા, અને ૧૯૪૮-
 મા ઇઝરાઈલનુ અસ્તિત્વ આરબોને આપ્યો આપી
 ગયુ ૧૯૫૬માં બ્રિટન અને ફ્રેન્ચોની મદદથી
 બાલુ આક્રમણ આપી પૂકુ" અને તેમાં જનરલ
 હાવન સુએઝની નહેર લગોલગ આવી પહોંચ્યા ત્યાર
 પછી જરાબર દસ વર્ષ, ત્રીજુ આક્રમણમાં નાનકડા
 ઇઝરાઈલે સમગ્ર અરબુ સંદ્રોની લાકાતને ઇન્ન
 લિન્ન કરી આખો દુનિયાને આશ્ચર્યચકિત કરી
 લીધી અને જનરલ હાવન એક સમુધ" લશ્કરી
 સેનાર્ષિત તરીકે પકાયા આરબોને ઉપરાજાપરી
 ત્રીજા પરાજયથી ગદ્દ માર્ક લાગ્યુ છે પરંતુ નાસર
 જાનુઆરેલા આદમીની જ્યમ ઇઝરાઈલને નુકસાનમાંથી
 બૂસી નાખવા બેશમાપલે બોની રજા હતી હેવે
 હડવુ સુલ્હ એ છે આરબોએ યહૂદી રાજ્યની રચા
 ખાને સીકારી લેવી જુદાએ અને ઇઝરાઈલને પણ
 આરબોની શુભમ્બા મેળવવા કાંઈક કરવુ એમ
 અને તેમની લાગણી ફુલાયેલી છે તેની આગળ પાળ
 કરવી મધ્યે લશ્કરી વિજય અને પરાજીતની
 પ્રત્યેક્ષમાં ગાદ ફરક રહેલો છે. યહૂદી અને આર

બેએ સારેજ પડે શી તરીકે રહેવાનું છે. "

ભારત માટે બોધપાઠ

૧૫૧ દેશરૂઢ અને ક્યાં ભારત ! એકની વસતિ મુજબ જેવડી છે ત્યારે ભારતની પચાસ કરોડ અને વિસ્તારની દૃષ્ટિએ તો દેશરૂઢ કનકથી પણ નાનું ! છતાં પાકિસ્તાન અને ૨૦ વયોથી આપણને પચ્ચે, અડપલા કરે, ધમકીઓ આપે અને આપણે કેવળ હાથ ભેડીને બેઠી રહીએ. ફરાકા બેરેજ ડોલનામાં પાકિસ્તાન દમદારી અ પે અને આપણે ખુલાસા ક્યાં કરીએ. ૧૯૬૨માં ચીને લાંબનજરી હાર કાપી અને આક્રમણ ચલ અને પાકિસ્તાન હાદ્યાની કરતા રલા છે Emergency કોટકડી જાહેર કરવા સિવાય બીજા કોઈ મળકશ દાખવી નથી. ૧૯૬૫માં પાકિસ્તાનને બેધપાઠ આપવાને મોટા હતે. પણ લાહોરને પાકરે, ધંધે-બીજ નહેરને કોટે બેસી રલા. ઇંગ્લેન્ડના રાષ્ટ્ર બની, આપણી આઝાદીનું રક્ષણ કરતાં ચીખવુ એમા કોઈ નાનમ નથી.

ડોસે કમાલ કરી !

પાસક વર્ષનો ડોસો, એક નાનકડો મજા, અને અદાત સુદમાં લગભગ ત્રીસ દહર માલની મુસાફરી લાગલાગટ ૨૨૬ દિવસમાં ' માન્યામાં ન આવે એવી વાત છે. રહીમરના એર-કન્ડીશન્ડ ફર્ટ કલાસમાં પણ મુસાફરી કરતાં, એક માસમાં કંટાળો આવે. ત્યારે આ તો જીવણ એકપતા-મજવામાં બંધુ કોઈ નહિ. બસ ૧૧ અને દિવસ સુદમાં ઉછળના મોળઓ વચ્ચે હાલકોલક પ્રિતિમાં, તર્થાત્ર મજાન, ૧. લિં. લેડી. દો.ય. તો. પણ હોડકુ તો ચાલ્યેજ રાખવાનું અને થોડીક નિદર બેઠી કાલનાની ' પોતાના ૬૬ ફૂટના હોડકા અપસીમેથ-૪માં બેસી, છ અનેડના ચીમાઉધ બદરથી ૧૦૭ દિવસની લાગલાગટ મુસાફરી બાદ ઓરોલિવાના સિડની બદરે પહેર્યો; ત્યાં એક

મસનો આરામ લઈ, બીજા ૧૨૦ દિવસની મુસાફરી બાદ, ૨૮મી મેના દિવસે તેને આવકારવા હાજર રહેલા વિશાળ માનવ સમુદાય વચ્ચે પ્દીમાઉધ બદરે પછો ર્થો. ફેરલાનું િન્સર હોવા છતાં, જાણુ વિરાટ સાહસ આ ડોસાએ હાથ મધુ અને પાર પાડ્યું આગ્રી પણ, યુવાનીમાં, હવાઈ ઉડવનાના સાહસ તેણે ક્યાં હતા. સાહસવીરો માટે મોંઘ પરાક્રમ નાનું નથી, કેઈ મોડું નથી; જે પ્રજામાં આવા સાહસી હોય છે તેમ મર્વ અને રવમાન-પૂર્વક જીવી શકે છે.

ઉપા-કિરણ

મુજબમાં કોન્નિનિયરીંગ નિપુણતા રાજખરાજ વધી રહી છે એમ તેની બદલાતી ક્ષિતિજ રેખા (Sky-Line) ઉપરથી લાગે છે. રાજખાર ટાવરની ઊંચાઈ માટે કહેવાનું કે પાધડી પહેરનારા તો રાત્ર તરફ ભેંજ જ શકે નહિ ! હવે મલખાર હીન ઉપર, ૨૫ માળનું ૨૮૦ ફીટ ઊંચું 'ઉપા-કિરણ' સોનું ખાન બેઝરો. એક કરોડને બચે આ લખ્ય ધમારત ઊભી મલ છે. મનીરોડ, મરીન ડ્રાઇવ, સ્વર્ગેષ્ટ પાસે રાહદારીઓ તેમજ લાહોનાની મુકન અવરજવર થઈ શકે તે માટે પુલ બાંધવામાં આવ્યા છે. હવે ભૂમજમાં પણ બાંધકામની ચોજનાઓ વિચારાઈ રહી છે. જેમાં યાણને દરિયાની ખાડી નીચેથી રરતો કાંઠી, મુજબ સાથે કુંક સાંધણ આપવાની યોજના છે. મુજબને પાણી પૂરે પાડતી પાધપનાઇતો પણ વસઈની ખાડીમાં ૪૦૦ ફૂટ નીચેથી પસાર થશે. એ સમય પણ દર નથી કે ભૂમજમાં ટૂંકનો દોડવા લાગશે, અને રાત્ર મજાવાના આશ્ચર્યઓ. પણ અમીનની નીચે યોજવામાં આવે. વધારી જતી વસતિના અનેક પ્રશ્નો હોય છે, ફૂટપાથ ઉપર પણ જગા ન હોય તો જનુ કયા ! ઊંચે આકાશમાં કે નીચે ધરનીમાં અમેરિકાની પેઈ, મુજબમાં પણ મગન્યુબી ધમારતો સિવાય આરો નથી.

સંત સમાગમ

સતસંગી

“જોકે ઘડી આઘી ઘડી આઘીને” પુનિ આપ
તુલસી સંગત સંતકી કટે દોટિ અવશ્ય”

આમ તુલસીદાસે સત્સંગનો મહિમા ગાયો છે, અને આપણાં શાસ્ત્રોએ તથા બીજા અનેક સંતોએ સત્સંગને ખૂબ અગત્ય આપી છે. પરંતુ અમદાવાદ કે સુન્ધા જેવા શહેરમાં રહેતા આપણા જેવા સંસારીને એવો સંતસમાગમ મળે કયાંથી? સંતની જાળખાણ જ શી રીતે પડે? રાજકીય નેતાઓ આક્રમક સંત કાંઈ સલાહો મળાવતા નથી હોતા કે સાહસે આક્રમક દેખો કે પુરતકો લખી પ્રકાશમાં નથી આવતા; નથી ભજન મંડળીઓ સ્થાપી લોકપ્રિય બનતા. ઘણું ખડું સંતો જૂપા રહેવાનું જ પસંદ કરે છે. એવા એક જૂપા સંતાના સમાગમમાં આવવાનું સફલાગ્ય આ લેખકને સાંપડ્યું હતું.

એમનું નામ હતું પ્રેમશય પડિત પણ અમે બધા એમને બાપુ કહેતા. તેઓ મૂળ રાજપીપળાના વતની હતા. ને નોકરી બંધે અમદાવાદ આવી રહ્યા હતા ત્રગભગ છેલ્લા પાંત્રીસેક વર્ષથી અમદાવાદમાં આંધીમાર્ગ પર વેશાર્ધપાકમાં તેઓ રહેતા હતા અત્યંત ચોક્કાતમિથ હોવા છતાં એમની જીવન સુગંધ ધીમે ધીમે પસરતી જતી હતી અને એમનું અવસાન થયું તા. ૧૧-૮-૫૦ ત્યારે તો એ જીવન સૌરભથી આકર્ષાઈને ઘણાં સ્ત્રી પુરુષો એમને ત્યાં જતાં આવતાં થયાં હતાં. જે જે કોઈ એમને ત્યાં આવતું તે સદાને માટે એમનું લક્ષ્મી જની જતું અને ઘણાં તો બાપુને શુરૂરે જ માનતા હતા.

સંતપુરુષે તું સંતત્વ એમનાં ઝીણાં ઝીણાં કામોમાં તથા ટેવોમાં પ્રગટ થાય છે એવું મોટામાં નથી થતું; અથવા એમ કહો કે જિજ્ઞાસુ સંતપુરુષમાં કંઈ અસામાન્ય તત્ત્વ (દાખલા તરીકે ચમત્કાર) ચોંધવા જશે તો

છકકડ ખાઈ જશે. બાપુમાં પણ મને તો એ જ જણાયું જે એમનામાં કોઈ ચમત્કારિક સિદ્ધિ હતી એવો અનુભવ મને નથી, ને એમનો દાવો પણ એવો નહોતો. એમની મોટામાં મોટી સિદ્ધિ હતી એમનો પ્રેમ. નાનાં મોટાં, મેલાં પેલાં, પાપી અપાપી, હુમ્યાં લોળાં, રંક રાય બધાંને માટે એમનો પ્રેમ સરખો હતો. મ્યુનિસિપાલિટીના ચીફ એક્ઝીક્યુટિવ હોય કે અધુ બાગનો માળી હોય બંને બાપુ તરફથી સમાન પ્રેમ અને આદર મેળવતા. આ પ્રેમને લીધે બાપુ હંમિથ ભતે ઘસાવાનું પસંદ કરતા અને કદી બીજાને તાલી ન આપતા. એ હંમિથ ટાકા પાણીએ મ્હાતા, પોતાની થકા પોતે બનાવી લેતા, પોતાનાં કપડાં ભતે ધોઈ લેતા. કોઈ મિત્ર યાદ કરે છે એવું સાંભળે કે સંદેશો આવે તો ભતે ચાલીને એને ત્યાં જતા. પાછલાં વરસોમાં એમને ત્યાં આવનારાની સંખ્યા વધવાથી અને બધા પોતાને અનુકૂળ વખતે આવતા હોવાથી ધણીવાર એવું બનતું કે બાપુને પોતાનાં લુગડાં ધોવાનો કે કદી જમવાનો પણ વખત મળતો નહિ. પરંતુ આગવુંકે એમણે કદી કહ્યું નથી કે “ભાઈ, બીજો વખતે આવજો.”

એમને હોમિયોપથીનો શોખ હતો અને હોમિયોપથી દવાઓ મગાવી લોકોને આપતા પણ ખરા. પરંતુ તે માટે પણ પોતે કામા માણસને ધકકો નહિ ખવડાવતા. એ મિત્ર બાગમાં આવતો હોય તો ખીસામાં ઘાલી દવા લઈ જતા ને પેલાંને પહોંચાડતા. કદીક ભતે દરદીને ઘેર જઈ દવા આપી આવતા. એમની પાસેથી આવી રીતે દવા લેનાર કેટલાક દરદીઓનો અનુભવ એવો છે કે એક જ ડોઝ સેવાથી પોતાની તકલીફ મટી ગઈ હોય.

એક પારસીબેનને તો બાર મહિનાનું સાંધાનું

દરદ બાપુની એક જ પડીકીથી મટી ગયું હતું. એ બેન તથા એમનાં સગાં આને ચમત્કાર જ માને છે. પરંતુ બાપુને એવી વાતો પસંદ નહોતી. અને 'સોરઠી સંતો'ની પ્રજાવનામાં મેઘાળીએ 'ચમત્કાર' પ્રત્યે જે નકરત બતાવી છે તેની બાપુ હંમેશા પ્રશંસા કરતા તે હું બાણું છું એટલે એને ઉલ્લેખ કરતો નથી.

મનુષ્યની ખરી કસોટી માંદગી વખતે અને મરણ પ્રસંગે થાય છે. પોતાને કોઈ પણ શૌરીરિક તકલીફ હોય તો બાપુ કદી દવા કરતા નહિ. એમના ઘણા દાંત પડી ગયા હતા અને દરેક દાંત ખૂબ દર્દ કર્યા બાદ પડતો, પણ દાંતર પાસે બાપુ દાંત પકાવતા નહિ દાંતમાં અસહ્ય દર્દ થતું હોય (એ દર્દની અસહ્યતા તો અનુભવી જ બાણું છે) માથું ઉધું નાખીને બેઠા હોય, પણ આપણે જમ્યે કે તરત ખીંચામાંથી એલચી કાઢીને આપે ને વાતોએ વળગે-બાણું દર્દ જ નથી! પાછળથી એમને જમણી આંખે ઝાંઝરું દરદ થયેલું. ઝાંઝરું દરદ પણ એવું અસહ્ય હોય છે કે સામાન્ય માણસ માથું પટકીને મરી જાય; પરંતુ બાર બાર મહિના સુધી બાપુએ એ દર્દ વેઠ્યું હતું. એને છેવટે અંધાપો આંખો ત્યારે જ એ આંખને ડાળો કઢાવ્યો હતો. આ ઝાંઝરો દર્દ દરમિયાન પણ જિજ્ઞાસુઓ તે એમને ત્યાં કાયમ આવતા, અને બાપુ પોતાના સત્સંગને લાલ સૌને આપતા.

૧૯૨૮માં એમના એક કિચોર પુત્રનું એકાએક અવસાન થયું હતું. તે વખતે જે જે લાઇ બહેનો હાજર હતાં તે બધાં હજી બાપુની સ્થિરતા તથા વિરકતતાને યાદ કરી આકૃંશિત થઈ જાય છે. ત્યાર બાદ એમની ચારેક વર્ષની એક પુત્રી પણ એકાએક સુજરી ગઈ. હું તે વખતે હાજર હતો, બાપુએ છેક સુધી એને માટે ઉપચાર કરવા દીધા પરંતુ એમની વાણીમાં

કે એમના વર્તનમાં વિન્દુજતાનો અંશ પણ નહોતો. પોતાનાં સંતાનોને એમણે પોતાનાં માન્યાં જ નહોતાં. મિત્રો પ્રત્યે પણ હંમેશા એ આત્મભાવે જ જોતા. સહુમાં એક આત્માનું દર્શન કરતા.

આ આત્મા જ બાપુનો પ્રિય વિષય હતો. એમની પાસે જ્યારે જમ્યે ત્યારે બાપુ આત્મા સંબંધી જ વાતો કરતા; કાયા કે માયાની નહિ. આપણે એવો કોઈ વિષય ઉપાડીએ તો જુદી વાત બાકી બાપુ સાંભારક વાતો લાગ્યે જ કરતા. મૂંગા બેઠા હોય કે વાત કરતા હોય, બાપુ સતત આત્મનિષ્ઠ રહેતા. એમની વાતો સાંભળતાં આવનાર પણ રથળકાળ ભૂલી જતું અને પોતે માત્ર હેડ નથી પરંતુ કંઈક અન્ય છે એવો અનુભવ કરતું. ઘણાં સૌ પુરુષોને માટે બાપુની એ ત્રીજે માળની ચોરડી 'શાંતિ-કુંજ' હતી. આ ચોરડી ઉનાળામાં તો એવી તપતી કે આપણે સતત પંખો હલાવ્યા કરીએ ત્યારે જ આપણાથી બેસાય (બાપુ પોતે કદી પંખો વાપરતા નહિ) છતાં બાપુની વાણી સાંભળવા ત્યાં અનેક જુદા જુદા લોકો આવતા. રેફ્રિજરેટરનું પાણી પીનારા અને સતત વીજળીના પંખા નીચે જ બેસી રહેનારા પણ ત્યાં આવતા-કોઈ કોઈ તો રોજ-અને કલાકો ગાળતા, આ સૌ માનસિક શાંતિ માટે આવતાં, અને તે એમને અહીં મળતી.

'શાંતિ પમાડે તેને સંત કહીએ' એવું એક જાજનમાં કહ્યું છે, અને બાપુના પ્રસંગમાં આવનાર ઘણાએ તે અનુભવ્યું છે. આવા અનેક પ્રસંગોનો હું સાક્ષી હતો અને તેથી જ બાપુનો વિચાર કડું છું ત્યારે મને પ્રીતમની પેલી લીટી બો યાદ આવે છે:-

"હસ્તિન તો હરિ સરખા હેલી,
મળીએ મન મરબદા મેલી,
ચાલ અરણ્યપરસ આનંદ હેલી."

કંઠી તૂટી ગઇ....!

બાબુલાલ કે. જોશી

“અવેર ભગતની કંઠી તૂટી ગઇ....!” ગામમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં અબાલ વૃદ્ધને જોએ આ એકજ વાત ચર્ચાતી હતી. આ વાત કરનાર તથા સાંભળનારનાં મુખ પર પળવાર માટે આશ્ચર્ય અને અશ્વેસની વાદળા ફરી વળતી.

જેમ કંઠી તૂટવાથી લોકોને નવાઇ લાગી તેમ ભગતે કંઠી ખાધેલી ત્યારે લોકોને જોઈને નવાઇ નહોતી લાગી. પશુ હા, કંઠી પહેરવાની વાતથી ગામલોકો જેટલા ખુશ થયા હતાં એટલા જ કંઠી તૂટ્યાની વાતથી દુઃખી થયેલા પરંતુ આશ્ચર્યભાવ તો બંનેમાં સમાન જ હતો.

“કાંઈ ભૂલે, કંઈ જો, બદમાશ કે માંસ મદિરા પાન કરનાર અપનાક એક દિવસ ગળામાં ઘુલ્સીની કંઠી પહેરીને ભગત અને પ્રભુપ્રેમી બની જાય તો કોને આનંદ ને આશ્ચર્ય ન થાય ? અને જોજી ભગત અને પ્રભુપ્રેમી મનુષ્ય એ ચાર મહિના કે એ ચાર વર્ષ પછી પોતાની સમ્બાધ, ભલમનસાઈ, પવિત્રતા અને પૂજા પાઠની છાક લોકોનાં મનરૂપ પર ઉઠી કોતરી કાઢીને એક દિવસ અપનાક કંઠી તોડીને પોતાના પહેલાના જીવનને અપનાવે તો કોને અશ્વેસ અને દુઃખ ન થાય ?

જ્યારે અવેર ભગતનાં મામલામાં તો અશ્વેસ અને આશ્ચર્યનું એક મોટું કારણ એ હતું કે તેમણે કંઠી પણ ચોરી કે કોઈને પણ અપાયા કર્યો ન હતો તેમનું જીવન એક સામાન્ય-સાદા ખેતુત જેવું નિમંત્રણ અને પવિત્ર હતું. અવેર ભગતની કંઠી બાજતમાં કહેવાતું હતું કે-

એક રાતે અવેર પંચલ સુવાની તૈયારી કરતાં હતાં ત્યાંજ એક સાધુએ આવીને બારણું ખટખટાવ્યું. અવેર પંચલે બારણું ખોલ્યું ને સામે ઉભેલા સાધુ મહારાજનું સ્વાગત કર્યું.

સાધુ-મહારાજે કહ્યું. “જેટી, આજની રાત તારા બારણે રાત કાઢવી છે.....” અવેર પંચલ

તો આ સાંભળી ખુશ થયા. તેમને અતિયિ પ્રેમ ભગી લોકો. સાધુ મહારાજનો ચરણ રજ માથે ચડાવી. અને કહ્યું: “મારું અહોભાગ્ય પ્રભુ ! આનંદથી મૃગચર્મ ખિજાવે.” અને તેમણે પરસાળને એક ખુણાના બાગ સાફ કરી આપ્યો.

સાધુ મહારાજે મૃગચર્મ ખિજાવ્યું. ચિપિયો ભગીનમાં ખોલ્યો. અને તે બાટે પડ્યો થયા. તો અવેર પંચલે પૂછ્યું. “પ્રભુ ! કંઈ પ્રસાદ લેશો ?”

સાધુ મહારાજ આ સાંભળી દસી પડ્યા પછી કહ્યું. “બેટા, દૂરથી આવું છું. ક્યાંય ચોકાવાતું નક્કી ન હતું. જ્યાં દે, આટલી રાતે તને નકામું કંઈ દેવું !”

“જોમાં કંઈની ક્યાં વાત છે, પ્રભુ ! ને શાક શેટલો.....”

અવેર પંચલ બેહતાં બેહતાં અંદર જવા લાગ્યા તો સાધુ મહારાજે કહ્યું: “બેટા અવારે કંઈ બર્નાવીશ નહીં તો ? ને પશુ તમારે હશે તે આલશે. ....”

અવેર પંચલે કંઈક વિચાર્યું ને પછી અંદર જઈને રોટલી માર્ક લઈ આવ્યા. સાધુ મહારાજ ખાકખીને તૃપ્ત થયા. પછી આરામથી બાડા પડ્યો થઈને સામે સાધુ નમાવીને ઊભેલા અવેર પંચલને કહ્યું, “બેટા મારો આત્મા તૃપ્ત થયો છે. હું તારા પર પ્રત્યન છું. માંગી લે કંઈક.”

અવેર પંચલ સંકોચથી દસ્તા પણ કંઈ ખોલી ન શક્યા.

“સારું, હું તને એક દવા બતાવું છું, એનાથી તને ખુજજ વશ મળશે. તારું નામ જગપ્રસિદ્ધ થઈ જશે.” પછી સાધુએ આગળ ચલાવ્યું. “કાઠને પતનો રોગ હોય છે ને ? તેની દવા દુનિયામાં નથી. મોટાં મેટાં ડોક્ટરો આ રોગ નથી મટાડી શકતા. તેની દવા હું તને બતાવું છું. પાનથી સાંભળ.”

સાધુ મહારાજે દક્ત ગમને મટાડવાનો કિમિયો
 ઝવેર પોસને ખતાવ્યો. છેલ્લે શિખામણ આપતાં
 હથું: 'અને હાં, બેટા ! આ રોગ નું દવા લગાડીશ
 એટલે દશ દિવસમાં ચટી જશે. તું સૌથી પાસેથી
 કંઈ પણ ન લઈશ કે કંઈપણ ન દઈશ. અને સોમવાર
 તથા ગુરુવારે જ તું આ દવા લગાવજે. દાર કે
 માંસને રપઈ પણ ન કરવો. કદી પણ
 છૂકું ન ખોલતો....' આટલું કહીને સાધુ મહારાજે
 ઝવેર પોસને એક કંડી મળ્યામાં પહેરવા માટે આપી.

સવારે જીંદીને ઝવેર પોસે બેથું તો સાધુ
 મહારાજ આવ્યા ગયા હતા, ગળામાં કંડી બેસેને
 સૌ ઝવેર પોસને પૂછવા લાગ્યાં. ઝવેર પોસે રાત-
 વાળી વાત સૌને કહી સંભળાવી. ત્યારે સૌનાં ગો
 આશ્ચર્યથી પહેળાં ધક ધક ગયાં.

વાત ધીમે ધીમે ફેલાવા લાગી. સોમવાર ને
 શુક્રવાર તે શું પણ હમેશાં ઝવેર પોસનાં બારણે
 દઈએની કંઠ જમવા લાગી. દૂર દૂરમાં શહેરોમાંથી
 દઈએ આવવાં લાગ્યાં. આજીવનનાં સૌંદર્યો આશ-
 લમાં ઝવેર પોસનું નામ માલવા લાગ્યું. આશ્ચર્ય
 એ હવે કે ઝવેર પોસનાં હાથે દરેક દઈ દઈ મુકત
 થઈ.

અને ધીમે ધીમે ઝવેર પોસમાંથી ઝવેર ભગત
 બની ગયા. તેમનાં ભોળાં ધર્મીશ દિલબ્દને દિમાગ
 પર સાધુ મહારાજને ઉપદેશ અને દવાએ એવી
 અસર કરી કે તેમની જિન્દગી જ બદલાઈ ગઈ.
 તે હમેશાં રનાન, પૂજાપાઠ કરવા લાગ્યા. માસ
 માંદરા વગેરે ત્યજી દીધું. સૂઈ પૂવને બહારે પશ્ચિ-
 મમાં જશે, નદીનું વહેણ બદલાય કે નેવનો
 પાણી મોભે પહેાંચે એ કદાચ કદાચ પણ ઝવેર
 ભગતનાં મોમાંથી અસત્ય નીકળે એ અશક્ય !

ગમે તે હોય, ગરીબ કે અગીર, શેઠ કે સાહુ-
 કાર, હાંસ કે અક્ષર સૌ કાંઈ સાથે સમાનવર્ત-
 ણું કરતા. ને એક પણ પૈસો લેતાનું નામ નહીં.
 આથી તો ઝવેર ભગતનું નામ ગામમાં સોથી
 મોખરે હતું.

નાનાથી મોટાં સૌ કાંઈ ઝવેર ભગતને માનની

દઈથી ભેતાં. ગામમાં કાંઈ અધડો થતો તો ઝવેર
 ભગતની સલાહ લેતા. ઝવેર ભગત બધું જાત
 કરી દેતા.

બેત ભેતામાં પચ્ચીસવીસ વર્ષ વીતી ગયા.
 જુવાન ઝવેર ભગત જુદ થયા. પરંતુ તેમને નિયમ
 કદી પણ ન તૂટ્યો. તેમનાં હમાનમાં કશો જ ફરક
 ન પડ્યો.

અને આજ ધર્મગ્રેમી લોક હૃદયમાં સ્થાન
 પામેલ ભગતની કંડી અચાનક તૂટી ગઈ ! શું કંઈ
 માયૂલી અફસોસ કે નવાઈની વાત હતી ! જેમણે
 સંમિલ્યું એ આશ્ચર્ય સાગરમાં ડૂબી ગયાં. સૌ કાંઈનું
 મોં આશ્ચર્યને વિષાદથી ઝાંખ પડી ગયું. ત્યારે ઝવેર
 પોસ... વાત ચેમ બની કે પહેલી સરકારે આપણને
 શુભમ બનાવીને પોતાની હકૂમત સ્થાપી હતી.
 આમરનાં ગૃહ લેલોગેને અંધ કરાવીને કેટલણે લોકોને
 ગરીબ અને બીખારી બનાવી મૂક્યાં હતા. કેટલાયે
 ડારંગરો બેકાર બન્યાં હતાં ને તેમનાં માળ બચ્યાં
 જૂબડી ટળવળી ને રીખાઈ રીખાઈને મૃત્યુ પામતાં
 હતાં. લોકોનું એક ધાર જાત જીવન જેમ જાત
 કરાવરનાં પાણીમાં કાંઈ પરચર નાખીને જાત
 પાણી અર્થાત અને તેમ કુટ અંગ્રેજોએ આમ
 જનતાનાં જાત અને સાદા જીવનમાં પોતાને પર-
 દેશી માલ ધુસારીને અને દેશી વસ્તુઓ પર અપાર
 ને અસલ કરવેરા નાખીને તેમનું જીવન અર્થાત
 અને દુઃખમય બનાવી મૂક્યું હતું. લોકો જૂબને લીધે
 ટળવળીને પ્રાણહતિ આપતાં હતાં. ગભરૂ બાળકો
 જૂબ ન સહી શકવાને કારણે તરફડી તરફડીને
 બળબળતાં રણ વચ્ચે તરસ્યા માણસ માંદકે મૃત્યુ
 પામતાં હતાં.

આવાં કપરા સમયમાં આ ગામને જીલ્લા
 નામને જુવાન પડછંદ દેહકડી વાળે રજપુત પોતાના
 વીંસ પચીસ સાંથીઓ સાથે અંગ્રેજ સરકારને
 હાંસવા તેની સામે બહાર રટે નીકળ્યા હતા. જીલ્લા-
 ની યોગદારી અવાર નવાર અંગ્રેજો પર હુમલા કરતી
 અને તેમને હોરાન પરીશાન બનાવી મૂકતી હતી.
 તેને બેધૂલી હતી આ બોમની સ્વતંત્રતા તેણે

મહાત્મા ગાંધીને પડકાર ગ્રીથી લીધો હતો. ગાંધી-
જીની દૃઢી અપાઓએ સામે ન્યાયપૂર્વક લડતી
હતી-અદિ સાથી પરોડીએને દેશમાંથી કાઢવાનો
આદર્શ ધરાવતી હતી. ભારે જલુભા ખુનકા
બાદા ખૂન કરેલ ત મુજબ જેવા સાથે તેવા થવામાં
માનતો હતો. અંગ્રેજોના અન્યાય સામે તેમનાં
દાંત ખાટા કરી દેતો હતો. તેમની લિધ કરામ
કરી દેતો હતો. જલુભાની નાની દૃઢીને પકડવા
જવારે અંગ્રેજ ફોજ આવતી તો ગાંધીના જાજી
બાજી હુ'ગરોમાં કપક છપ ઈ જતા કે છટાં જવાયા
ગામમાં કોઈના ઘરમાં છપાઇ જતા.

એક દિવસની વાત છે. જલુભા અંગ્રેજ ફોજ
અધવચ્ચે લૂંટી. કેટલાંયે લોકોને જાનથી મારી
નાંખ્યા અને સોડું-ચાકો અવેરાત વગેરે લૂંટી ગયાં
આથી અંગ્રેજ સરકારે જલુભાને પકડવા વોરંટ
કાઢ્યું.

એક દિવસ અંગ્રેજ સરકારને છપી ખાતમી
મળી ગઇ કે જલુભા અમુક જગ્યાએ પડાવ નાખી
ને પડ્યો છે. તાબડતોભ અંગ્રેજ ફોજો જે ગામને
પાદર જલુભાનો પકાવ હતો તે ગામને ઘેરી લીધું.
આ ગામ અંબેર ભગતનું હતું. હવે જલુભા ખટકી
શકે તેમ ન હતું. જલુભાને સમજતા વારન લાગી
કે તે અંગ્રેજોનાં પળખા સપડાઇ ચૂક્યો છે. હવે
ખટકવાનો ફોજ રસ્તો ન હતો. જલુભાએ તેના
સાથીઓને ભાં છપાવાય ત્યાં રવાના કરી દીધા.
તે ધળવાર વિચારમાં પડી ગયો કે હવે શું કરવું ?
પોતે પકડાઇ જશે તો અપૂર્વ કાર્ય પૂર્વ કોણ
કરશે ? જ્ય તેનાં મગજમાં એક વિચાર અબકયો.
તેને તથા તેના સાથીઓને ગામલોડા અંગ્રેજોના
વચ્ચે છપાવી રાકે તેમ ન હતું. રણ વચ્ચે નાનું
કડાં મીઠાં પાણીનાં ઝેણાં માફક એક પાદરમાજ
શિવેલું અંપકું તેને માદ આપ્યું. કદાચ એ અંપ-
કામાં સતાવાય એવી જગા છે. પણ શું અંબેર
ભગત પોતાને આકરે આપશે, કદાચ અંગ્રેજો
પકડી તો કદી પણ અસત્ય ન બોલનાર અંબેર ભગત
સાચું તો બોલશે ? એક બે સાથીઓએ પણ

તેને ના કદી કે અંબેર ભગત સાચું બોલી જશે ને
પોતે પકડાઇ જશે. પણ ખીજે કોઈ ઉપાય ન હતો.
ચારે તરફ રૌનિડોના ચાલવાને ખટખટ અવાજ
તેનાં મગજમાં ધણુ માફક અથડાતો હતો. બે
થડું હોખ એ ઘાયા ? આ પાર કે પોતે પાર ?
આમ નિઃશ્વ કરીને તે શ્વાસ બેર અંબેર ભગતના
અંપરા તરફ ફેરવ્યો. અંબેર ભગત અંગણમાં જ
ખાટલા પર બેસીને દુકકો ગડગડાવતા હતા.
જલુભાને માફ બેર દેડ્યો આવતો એટલે તેએકદમ
ભીમા ઘમ્મ મથા. ને અચાત આવે ને વિશ્વશિત નેત્રે
પૂંચુ : “કાં જલુ ! શું થયું ? આમ આક્રોશ
કેમ જણાય છે ?”

“ભગત, મારી પછગ દુશ્મનની ફેજ પડી ?,
મને ક્યાક છપાવો ?”

અંબેર ભગત બે ઘડી વિચારમાં પડી મથા. શું
કરવું ? એ પ્રશ્ને તેમને મૂક બનાવી દીધા પણ
આ વિચારવાતો વખત ન હતો. ફોજના રૌનિડો
ગામમાં ઘૂમીને ઘેર ઘેર તલાસી લેતા હતા. અંતે
અંબેર ભગતે જલુભા દાઘ પકડીને તેને અંપડીમાં
ધોલી દાસો. અંપડીના ખારણાં ખૂલાં જ રહેવા
દબને પુન ખાટલા પર બેસીને દુકકો ગડગડાવતા
લાગ્યા.

આખી રાત અંગ્રેજ રૌનિડો આખાં ગામને
ખુંદી વજ્યા. પણ ક્યાય જલુભાનો પતો ન લાગ્યો.
તેમને ખાતરી હતી કે જલુભા ક્યાય પણ ગામમાં
જ છપાયો છે. કારણ કે ગામનાં ચારે બાજુનાં
ન કો દવાવી દીધા હતા

અંબેર ભગત તો અંગણમાં બેસી કૂકે કલેજે
સાંતિથી બેઠા બેઠા દુકકો ગડગડાવતા હતા. આખું
ગામ તપાસવા બાદ અંગ્રેજ ફોજની એક ટુકડી
અંબેર ભગતની અંપડી તરફ આવી. સાથી મોખરે
ગામના સરપંચ હતા. બાકીને તરત જ અંબેર
પરલને આસરે કહ્યું : “એ મિસ્ટર, અમે તમારા
ધરની તલાસી લેવા માગીએ છીએ. અમારે
જલુભાને ક્યાય ભેંચો છે ? આપના ઘરમાં તો નથી
ઘૂસી ગયો ને ?”

અવેર ભગતે નવાઇ પામીને કહ્યું. “આ ધરમાં તેને શું મળવાનું છે ? હું તો ક્યારનો અહીં જોડા છું. જોઈ લો આ ધર ખૂબજુ જ છે.” કહીને અવેર ભગતે દુકાનો ખાત્રુએ મૂક્યા.

“ના સાહેબ, કંઈ જરૂર નથી. નકામો સમય ખગાડવો બરાબર નથી. આ અવેર ભગત છે. કદી અસત્ય ન બોલો. આમળ ચાલો.” કહીને સરખંએ આમળ પગ ઉપાડ્યા.

જીજ્ઞાસા તો બચી ગયો. પરંતુ અવેર ભગતની આ વાત ન્યારે ગામ લોકોએ જાણી ત્યારે તેમનાં મામાથી આશ્ચર્ય ને દુઃખના મિશ્રણ સમા ચઢેલો સરી પડવા લાગ્યો:

“અવેર ભગતની કંઠી તૂટી ગઈ. . . . .”

સૌ અવેર ભગતને આ જાનતમાં પૂછતા લાગ્યા. તો ભગતે કહ્યું:

“કંઠી શા માટે તૂટે ? સ્વતંત્રતાના લડગેવાને કસાઈના હાથમાંથી બચાવવા અસત્ય બોલવું પડે એ શું પાપકૃષ્ટ છે ? હા જો મેં કંઈ પાપ કયું હોય, કાઠને અન્ધાર કર્યો હોય કે માસ મદિરા પાન કયું હોય તો મને પ્રભુ સજા કરે, મારા હાથમાં રાગીઓનો રોગ મટાડવાનો જય ન રહે. ભલે, હું અસત્ય બોલ્યો માટે હવે હાથમાં જશ નહીં મળે કેટલું જ ને ? એનો મને અસ્તોસ નથી. હું અસત્ય બોલ્યો છું એટલા માટે જ કે મા બોમને સ્વતંત્રતા મળી શકે...”

પણ લોકોએ બમણા આશ્ચર્યથી જોયું કે અવેર ભગતનાં હાથનો દહીંબોનાં દહીં મટાડવાનો જય કાયમ રહ્યો હતો. તેમની દવા પહેલાં જેવી જ રાગીઓ પર અસર કરતી હતી.

બંકત ભગવાનનું બેડું

“બંકત અને ભગવાન” એવી જાવનાં એ માત્ર કલ્પના નથી. મારે મન તો એ હકીકત તી વાત છે. એમાં જે રસાસ્વાદ છે, ને મીઠી મીઠી અધૂરી લહેજજત છે, તે કંઈ ચોર છે. સંસારમાંના કોઈપણ એ ઉત્કટમાં ઉત્કટ પ્રેમીજનોના જીવન કરતાં યે એ શુભ, એ ખાસ, એ તડકાટ, એ ફાટફાટ થવું હવે એના ઉરજીંએ સર્વોત્કૃષ્ટ, સર્વોત્તમ ભાવે રહેવાનું, એ સ્થિતિમાં વહાવાનું જરીક મિલન ને પળી અલોપ થવું ને તે પછીની ન વર્ણવી શકાય એવી વિરહ વેદનાં - એ બધું - સંસારની કોઈ ઘટનાથી સમજતી કે સરખાવી શકાય એમ નથી. સામાન્ય માનવીને મન તો એવી વાતો તે ખાતી તરંગી કલ્પના જ લાગે એવું છે, કિંતુ તે તો સર્વોત્તમ કક્ષાના બંકતની સાચી હકીકત છે.

દાનમાંનો ભાવ

આપણા જેવા કાજે તો દાનમાં ભાવ પ્રાપ્તિનો જ મુખ્યત્વે ફગીને હોય. પ્રાપ્તિનો એટલા માટે કે આપણે જે દાન કરીએ તેમાં આપણું જીવન હોવાનું ને હોવાનું જ. દાન કરવામાં પ્રાપ્તિનો ભાવ જીવંત તે તે કમે રહી શકે તો જ દાનનો અર્થ છે. દાન કરતી વેળા જેને દાન કરતા હોયએ તેના પાત્રને હૃદયની અગ્નિ પ્રગટે અને આપણું મન, લુપ્તિ, ચિત્ત, પ્રાણ, અહંકાર વ્યાદિ કરણો, ઉદારતા, વિશાળતા વિગેરે ભાવો યાનપૂર્વક અનુભવે અને આપણી સંકુચિતતાની વાડો તૂટે તો તેવું કરેલું દાન જીવનવિકાસને ફાગે બડું. દાનમાં કયો ગયુતરી ન હોવી ઘટે દાનમાં આશા બદલાવી શકી અપેક્ષા ન હોય. —શ્રીમોટા

મીરાંની સાધના

રામનંદરાયજી ના. પાકક

માનવજીવનમાં જાણ તેમ જ આંતરિક યુદ્ધો નિરંતર ચાલ્યા કરે છે. નજરે દેખી શકાય તેવી આપણી હથિયારથી લડવાની લડાઈઓની નોખત વાગે છે, તેવા જ જે લડવાયા હોય છે તે ચનગની ઉઠે છે, અને વખત આવ્યે તેમાં ફેરી પડે છે. સામાન્ય માનવી એ લડાઈ જોયા કરે છે. પોતાના રોજિંદા ધંધારાજગાર કરતો લડાઈની વાતો સાબળાયા દરે છે, બેમાંથી એક પક્ષને પોતાનો માને છે અને તેને જીતતાં એક મનમાં શાંત થાય છે. જગર પોતાના માનેલા પક્ષને હારતો એક મનથી દુઃખી થાય છે.

પણ જે ખરો ક્ષત્રિય છે એનાથી યુદ્ધનાં નગારાં કાંબળીને યેસી રહી શકતું નથી 'રાડ પડ્યે રાજપૂત છિપે નહીં' એ ઉક્તિ મુજબ જે માથો લડાઈમાં છે સર્વજ્ઞ હોઈને ચાલી નહીં છે, તે જ પ્રમાણે જેને અંતરથી આત્માનો અવાજ ઉઠે છે, જેને અંતરની રાડ સંભળાય છે એ પછી દુનિયાના સુખ ભોજમાં, કોટખાનમાં રમ્યોપમ્યો રહી શકતો જ નથી. ગદ્ય કાવ્યનાં સુખ, એને દુઃખરૂપ લાગે છે જગતકરનાં લગભગ તમામ સંતોનાં જીવનનો આ અનુભવ છે, ભક્તકવિ મીરાંબાઈ એમાંનાં એક છે.

મેવાડની મહારાણીને જ્યારે અંતરનો અવાજ ઉઠ્યો ત્યારે એને રાજપાટ, ધનસંપત્તિ એને મહારાણીમાંથી પણ મન છોડી ગયું. એ અદ્વતી ખજાણી, બિડયાં, દુન્યવી વહેવ રાતરકે એમને સ્વાભાવિક રીતે જ મણુમગો પેદા થયો. આંતરિક ચર ઉદ્ધ થયું. ઉમમંથનને પરિણામે પોતે મનનું સમાધાન પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યાં, લોકો, આવે પ્રસંગે બન્ને જાણુની વાતો કરે છે. આંતરેપીઠ નહીં, જાણુનાર લોકો ભક્તની, મનોદશા સમજી શકતા નથી. પણ ભક્તને, એનો હઃખસોક હોતો નથી.

મીરાંબાઈ પોતે જ, એનું 'પથકકરણ કરે છે: 'માઈ મૈને જોવિંદ લીનો મોલ.... કોઈ કહે સરતા, કોઈ કહે મઠંગા, લીનો તરાબુ તોલ.....માઈ૦''

મીરાં કહે છે! મેં તો મારો જોવિંદ (નિબનંદ) વેચાતો લીધો છે. કોઈ કહે છે અને સરતામાં ખળી ગયો, મોઈ કહે છે અને એ મોંઘા પડી ગયો, પણ મેં તો બરાબર જાજવે તોળીને લીધો છે,' સરતામાં મળ્યો કહેનારા માને છે: મીરાંને હવે રાજકુટુંબનો મહાભો રાખવાની પંચાત મરી ગઈ, મરણ પડ્યે ત્યારે સાધુબાવા લેગા બેસી નાચતું 'હવું', 'જેણે મૂકી લાજ એને નવ રાજ,' એ પ્રમાણે એને હવે કશી ઉપાધિ રહી નથી. તો મીરાં કહે છે. 'ભાઈ, મીરાં મેવાડની મોટી મહારાણી, રાજમહેલના સુખ છોડી, સામાન્ય માણસની જેમ રહે છે. છત્રીપતંગ મૂકી લોંચપધારી કરે છે, મિષ્ટાન્ન મેવા મૂકી સાદું ભોજન કરે છે. રાજકુટુંબ છોડી સાધુને સંગે વસે છે, આતું કપટ કોણ ઉઠાવી શકે? આવી ભક્ત તો મોંઘી પડી બાપ.' પણ એ તમામને મીરાંબાઈ સીધો ને સઠ જવાબ વાળે છે: "ભાઈ, મને મારો જોવિંદ, મારા જીવનનો ખરો આનંદ, મોંઘા પણ નથી પડ્યો ને સરતા પણ નથી મળ્યો. મનુષ્ય જીવનમાં જેટલો ત્યાગ જેટલો જ સામે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. માણસના જીવનમાં જેટલો સમજૂપવંતો ભૈરાવ જેટલો જ ત્યાગ થઈ શકે છે. અને તેટલું જ મનનું સમાધાન મળે છે. વળી મરં કહે છે:

'કોઈ કહે ઘરમે', કોઈ કહે બનમે', રાધાકે સંગ ખિલોલ.....માઈ૦

કોઈ કહે છે, 'આવો આત્માનંદ ઘરમાં મળે છે,' કોઈ કહે છે 'સંસાર છોડી વનમાં જવાથી' મળે છે. પણ મીરાંબાઈ એ સદુને સ્વાનુભવનો ઉત્તર આપે છે: "માણસ ઘરમાં

રહ્યો મૃદસ્થ ધર્મ* બળવે કે વનમાં જઈ તપ કરે, એના હૃદયમાં પ્રભુ પ્રત્યે ખરો પ્રેમ પગ-ત્યો છે, જગતના પ્રાણી માત્રમાં જે એ પ્રેમના દર્શન કરે છે, ભૂત માત્ર પ્રત્યે પોતાનું અન-સંધાન સાધી શકે છે, રાધા જેવી ગોવાલણની સાથે રાસ રમના શ્રીકૃષ્ણને સહુમાં સમાન રીતે વસેલો નીરખો શકે છે, એ જ એ પરમાત્માને પ્રેમને તાંતણે બાંધી શકે છે, આવેઃ અદ્ભુત પ્રેમ મીરાંના હૃદયમાં પ્રગટ થયો અને એના દુન્યવી વ્યવહારો આપમેળે છૂટવા લાગ્યા. મહારાણીના કુટુંબીજનોને આ વસ્તુ અકારી થઈ પડી. મીરાંને પેતાને પણ આ બાતનું જીવન વસમું લાગવા માંડ્યું. આવી ઉચ સાધનાની પળે મહામથન સમયે કહે છે કે મીરાંબાઈએ પોતાના સમકાલીન સંત ગોસ્વા-મી તુલસીદાસજીની સલાહ પૂછી, આ બાબ-તમાં તેમનો મત પ્રાપ્તો કે 'મારે હવે શું કરવું?'

જેટલું કવિ તુલસીદાસજીએ પ્રત્યુત્તર પાઠવ્યોઃ
જાકે પ્રિય ન રામ ગૈદેહી ।
સો છાડિયે દાંડિ ગૈરી સમ,
જઘપિ પરમ સનેહી ॥

તુલસીદાસજી મીરાંબાઈને જવાબ આપે છે કે જેને રામ અને સીતા એટલે કે સત્ય અને નીતિ વહાલાં નથી, એવાની સાથે રહેવું શા કામનું? એને તો અંતરના પ્રધામ કરી અળગા રહેવું એમાં જ શ્રેય છે; પછી જલે એ વ્યક્તિ, પરમસ્નેહી હોય એની સાથે તો પ્રેમ ભર્યો અસહકાર કર્યો જ છૂટકો.

પરમ સ્નેહી કેને કહેવો? સામાન્ય મૈત્રી, સામાન્ય સ્નેહ એ તો સહેજે છૂટી શકે. પણ પિતા-પુત્ર, ભાઈ-ભાઈ, માતા-પુત્ર, ગુરુ-શિષ્ય અને પતિ-પત્ની આવા પરમ સ્નેહીને સત્યને ખાતર તત્ત્વોના દાખલા આપતા સંત તુલસી દાસજી લખે છે :

તત્ત્વો પિતા પ્રહલાદ,
વિલીપલુ બાપુ, ભરત મહુતારી ।
બલિ ગુરુ તત્ત્વે, કંત મજવનિતની,
લયે મુદમંજલકારી ॥

પ્રહલાદે હિલ્લુચકશિષુ એવા મહાન રાજવી પિતાને સાચને માટે તજ્યો. વિલીપલે રાવલુ જેવા લાંબને ને ભરતે કેકેયી જેવી માતાને તણ. બલી રાજાએ શુક્રાચાર્ય જેવા સંજીવની વિદ્યા બાણનાર સમર્થ ગુરુને તત્ત્વો; પણ પત્નીએ પાતને તત્ત્વોનાં પૂરાવા છે? તો કહે મજની ગાપીએએ પ્રાણ પ્યારા પતિએને છોડીને આત્માનંદમાં મરત બની માટે તુલસીદાસજી કહે છે :
નાતે નેહ રામકે મનિયત મુદહ મુસેચ જહાંલી
અંજનકહા આંખિ જેહિ કુટ્ટે બહુતક કશે કહાં
લો ।

સાચો સ્નેહ તો રામનો જ માનવો. ખીત બધા દુન્યવી સંબંધો ક્ષણિક છે. દુઃખ રૂપ છે. કવિ તુલસીદાસજી આ વસ્તુ સુઠર ઉપમા આપીને સમજાવે છે. આંખનું આંજલુ ઠંડક આપવા માટે છે; નિરોગી અને તેજસ્વી બનાવવા માટે છે પણ જે આંજલુથી આંખજ કુટી ભય તે અંજન શા કામનું? જે સુખ દુઃખનું મૂળ છે તે છોડવું જ રહ્યું. જે સંબંધ ભક્તિની આડે આવે તે છોડવા રહ્યા. અથવા કહો કે જેની આંખ કુટી છે તેને આંજલુથી શો લાભ ।
જે સ્નેહી સંબંધીની સાચા સુખ તરફની દૃષ્ટિ જ નહ થઈ છે. તેને તમે શી રીતે સાચો માર્ગ બતાવી શક્યો? તેથી

“તુલસી સો સખ ભાંતિ પરમહિત
, પુન્ય પ્રાણુ તે પ્યારો,
બસોં હોય સનેહ રામપદ,
એતો મતો હમારો.”

જેમને સર્વ રીતે રામજી તરફ પ્રેમ નથી, તેમને છોડીને શાંતિપૂર્વક પ્રભુપદમાં જઈત દ્રઢ કરવી, અને કુટુંબ તરફના સ્નેહને પરમાત્મા તરફ વાળવો એવો અમારો દ્રઢ અભિપ્રાય છે

તુલસીદાસજીનો આ અભિપ્રાય મળ્યા પછી, કહેવાય છે કે મીરાંબાઈ એવાં છોડી દારિકા તરફ ચાલી નીકળ્યાં અને ત્યાં જ પ્રભુ ભક્તિ-માં લીન બની પરમપદને પ્રાપ્ત્યાં.

રામ-ભરોસે....

સંકલિત :- 'અહમક'

મરાની રંગભૂમિ અને પહોળાની કદવર્તીની એક પચાનનામ અભિનેતા જોયિર્તા ખૂન જ સાખત ખીમાર પડી ગયા.

દલાની કશી કારી ન કાવી; પારવાર-શુભળા નિબૂળ નીવડી; પુરુષ-પ્રમળો બેકાર ગય; માનવી સહજ ઉપાયોને સફળતા ન સાંપડી

- આસોસ !

તેમનું દર્શક કાખમાં ન જ આવ્યું-જિલડું, તેમની માંદગી વધતી આવી; તેમની નિદ્રા ચાલી ૦-; અનેક પ્રયાન અજાબ્યા છતાં એ તેમને જીંદ નહોતી જ આવતી ..

એટલે ધીમે-ધીમે ડોકટરો પણ ચિંતા અનુભવી રહ્યા.

અને, આખરે, તમીબોએ તે સ્પષ્ટ જણાવી પથ દીધું : "પરિસ્થિતિ જરૂર ગંભીર છે. દર્દ-રોગ, ખરેખર, તાવણી કરી રહેલ છે આજે જો દર્દીને જીંદ નહિ આવે-એમને જો આજે પણ મનશાંતિ નહિ મળે, તો કદાચ હમેશ માટે..."

અને, એને પરિણામે, ઘરમાં જાણે કેકારો મચી ગયો ! સ્વજનો - કુટુંબજનો ફિકરમાં પડ્યા, થોડાંક રકારોળ પણ ચાલુ થઈ ગઈ.

પણ સદ્ગુણોએ આ "જીંદ-દરમ"ની વાત કાઠક રીતે લતા મંજેશકર સુધી પહોંચી મઝ. દર્દી તેમના પિતાની ઉંમરના, વયોગ્રહ અને સંજોગો હતા લતા ચેલે પણ તેમની પ્રત્યે પૂજ્ય દષ્ટિએ-અધિકૃત નજરે ચેખતી હતી, તેમને જોઈ સ્વજન સા જ ટેવતી-માનતી હતી. અને બધા કુટુંબજનો પણ તેનો સંબંધ રીકારતા હતા.

અને તેથી ખબરપડતા વેત-અડપે-તરત જ લતા દર્દીની પયારી લગી આવી પહોંચી. આવીને તે દર્દીના મરતકાંઈ નજીક બેતી મઝ. કુટુંબ-જનો બેચેન બની મથેલા, ડેટલાંક

તો રકારોળ પણ આદરી દેણી.

લતાએ તેમને બધાંને સમજાવ્યાં.

આશ્વાસન આપતાં લતાએ એ પછી કહેલું :

"ફિકર ન કરો. ઉંચર બધાં રકાં વાનાં

કરો જ. જરા ધીરજ રાખો. આમ, દર્દીની નજર સામે જ રકારોળ કરવાથી તો કશું નહિ વળે - નાહક એ અજ પો અનુભવે : એ બધે કશુંક બોલે નહિ - મુખેથી, તો એ જરૂર બેચેન તો બની જાય જ...માટે આવું બધું તો જલદીથી - અડપે બંધ કરી દો...અને - અને અને પણ આમ છ માટે થોડાંક પ્રયાસ કરી જોવા દો !..."

હારવા-ચાહેલાં સ્વજનોએ મુશ્કેલી ભોગવીને પણ, એક અખરશ તરીકે જ, લતાની વાત માગણી મંજૂર રાખી. પરિણામે, આમ, પયારી પાસે જ થઈ રહેલી ચિતિત મનોદશા તે રકારોળ બંધત થતી અટકાવી - અબસાવી દહને લતાએ સફરને બહાર બેસાડ્યા...

અને પછી લતાએ તે કથરને યાદ કર્યાં, અને રામ-ભરોસે જ હળવા મુરે-સ્વરે, મીઠા કંઠે એક પ્રાર્થના ગીત હૃદયપૂર્વક ઉડી દીધું...

હા, અજાની અસર પણ ક્યારેક કમાલ નીવડે છે, વિધાસનો પ્રતાપ પણ આખરે અમૂલ્ય નીકળે છે જ, નહિ ?

એમ શ્રદ્ધા-ગાનનો હળવો આલાપ ઉડતાં જ જાણે પરમેશ્વરની મહાકૃપા અનુભવાઈ !

દર્દીની આંખ હળી અને ગીત-સંગીત પૂર્ણ થતાં તો આચાર્ય (કામ) લેડી પાયા, જાણી ગયા - જાણે એમને અજ પો શમી ગયો-નથે ફિકર અને વેદના હર્તા જ નહિ જન જતી રહ્યું' એમનું ચાહેલું સરીર પગી તો વસવવાટ નીંદરતી અનુભવ સહજ જ કરી રહ્યું !

એમ, એ દિવસે મુશ્કેલી કાખમાં આવી મઝ, રામજરોસે - વિધાસે લાજ રહી મઝ અને દર્દી મચી ગયા...સાં સારાં વના નીપળ્યા.

જે પાછળ હશે એ આગળ થઈ જશે...

‘હું તને બધી રીતે ખુશ કરવા માટે હાજર છું.’—એમ કહેતાં અબૂતપૂર્વ સુદરી ચેષ્ટે અંગમરોડ કર્યો, જેણે ખોટું નહોતું વિચાર્યું. જ્યારે ચહેરના અનેક યુવાનો, ધનિક સામંતો એના રૂપ પર મતવાલા બનીને એક એક અંદા પર લાગ્યો રૂપિયા નોછાવર કરી દેશ માટે તૈયાર હતા તો લાંબો મોડો ઝમો પહેરેલો આ ફકીર, જે કદી કાંઈ સ્ત્રીની પાસે પથ નહિ ગયો હોય એ શું એના રૂપની જાળમાં ન ફસાય ? એ જ એની સંમોહિની શક્તિથી બની શકે ? એને એમ હતું કે જો આ ફકીર ખુશ થઈ જશે તો જ હું ન થવાનું એ વરદાન આપશે, પથ એમ એક ભય હતો—જે એ નાખુશ થાય તો કાંઈ નીકળે એવા શાપ થયુ આપી દે.

એનું પહેલું વાક્ય સાંભળીને જ એ ફકીર યુસ્સાથી બબૂકી ઊઠ્યો અને બોલ્યો : ‘તું શું એમ સમજે છે કે હું તારા રૂપનો લિખારી છું’—બેશરમ નારી, તને ધમકારો ડર નથી ? શું તને એ ખબર નથી કે એક દિવસ તું જ હક થઈ જશે ! તારું ખૂબસૂરત શરીર, જેને માટે તને અહકાર છે, એ ગળીને સડી જશે અને એનો અંત આવી જશે ! તારા પાપોતું ફળ તારે ભોગવવું પડશે. કેટલાના જીવનને તું હેરાન-પરેશાન કરી રહી છે. તને ધિક્કાર છે. હું તને ધિક્કારવા જ આવ્યો હતો અને ધિક્કારીને પાછો જઈ રહ્યો છું,

ફકીર તો માલ્યો ગયો પથ ચેષ્ટસ-પહેલાં તો આ સાંભળી સ્તબ્ધ થઈ ગયો, પછી એનો ક્રોધ ફાટી નીકળ્યો અને બાદમાં એ રડી, જેવોન થઈ ગઈ. અને ફકીર ચેષ્ટસને ધિક્કારીને પાછો જઈ રહ્યો હતો ત્યારે એના દિલમાં દવવાનજ પ્રવૃત્તિ થઈ ઊઠ્યો. એની સામે ચેષ્ટસની મૂર્તિ દેખાવા લાગી. કેવી ખુબસૂરત એ હતી. સુંદર ગાલ. યુવા અને મહાત કરે એવા એ હતા. એના લાંબા કેશ ફકીરે વપરવા તો ધણી કરી હતી પણ આવી સ્ત્રી એણે કદી જોઈ નહોતી. ચેષ્ટસને જોઈને એની યુવાની જગી ઊઠી, વાસતા જગી ઊઠી, હવે ફકીરને માટે પથ જીવવાનું સુરેલ બની ગયું, એની શાંતિ

હરાઈ ગઈ, ધમની પ્રાચીનામાં પથ એનું મન લાગતું નહોતું.

અને એ ખૂબસૂરત ચેષ્ટસ પર પથ અજબ એવી અસર થઈ. એ મામૂલી લાગતા ફકીર પાસે શું હતું કે એણે મારા જેવી સુદરીના પ્રથુવને ! પથ અસ્ત્રકાર કર્યો. હું તો મારા રૂપ અને મ ગયથી પથ મોટી એવી કાષક વસ્તુ મેળવીને જ જાપીશ. એણે એના પ્રેમીઓનો ત્યાગ કર્યો, મહેન, ધન, દોલત પથ હોડી દીધા અને ફકીર જેવા લાંબો ઝમો પહેરીને એ ધમર ઉપાસનામાં તાંક્ષીન યજ્ઞગમ.

આજે પ્રથુપૂજન લઈથી મોડું પડે છે. ફકીર અજનશ પર ઉમા રડીને ગાખ્યાન-ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા કે ધમર સાથે મનને જોડો, દુનિવાથી દૂર જાઓ. વિષય-ભોગમાં રત્નાપત્ત્ય રહેવાનું છોડો.

પથ એનું મન અચાનત હતું. જના અંતરમાં ચેષ્ટસનો મોહ દિયોળા હક રહ્યો હતો છેવટે સત્ય એના મોખથી નીકળી ગયું ફકીર એક બૂ બની ગયો હતો એ બેલ્યો : ‘ગમે તે કરો પણ ચેષ્ટસને છોડશો નહિ એનો ભોગ જ સદા કાંઈ છે ધમરથી મોટો, ધમ કરતા પથ મહાત.’ એમ કહેતા ફકીર બેલ્યાન થઈ ગયો.

અને ચેષ્ટસ. એ પથ એ પૂન-ઉત્થવામાં હાજર હતી. પોતાના યુગ. પોતાના બચાવનારને એ સાંભળવા આવી હતી. ફકીરે પથ એને જોઈ-પથ શું ભય ? એ તો તરી ચૂકી હતી એના મો પર અપૂર્વ શાંતિ હતી. વિષયોની આગની કાલિમા રશીન થઈ હતી. પ્રથુપ્રેમની જોડિત ઝગમગી ઉઠી હતી. ફકીરે આ મથુ ભય. એ વિચારમાં પડી ગયો. જેને એ ધિક્કારવા ગયો હતો એ બધી મથ અને પોતે-જે પોતાની જાતને મોટા ત્યાગી-તપસરી સમજતો હતો એ શું થયું-એ આગળ ન વિચારી શક્યો.

ધમુએ સાચું જ કહ્યું હતું : ‘જે આગળ હશે એ પાછળ રહી જશે અને જે પાછળ હશે એ આગળ થશે આવા પથ ધણી હશે.’

(આનાંતોલ ફાંસની ‘ચેષ્ટસ’માંથી)

ઈશ્વર સાર કોણુ રહે છે ?

ધીરામકૃષ્ણ પરમહંસ.

સખ-જજ- મહાશય, સંસારનો શું ત્યાગ કરવો જોઈએ ?

ધીરામકૃષ્ણ-ના, તમારે ત્યાગ શું કામ કરવો જોઈએ ? સંસારમાં રહીને પણ ઈશ્વર પ્રાપ્તિ થઈ શકે. પરંતુ શરૂઆતમાં ટેટલાક દિવસ એકાંતમાં રહેવું પડે. એકાંતમાં રહીને ઈશ્વરની સાધના કરવી પડે. ધરતી નજીકમાં એકાદું એવું સ્થાન રાખવું, કે જ્યાંથી ઘેર આવી, જમી કરીને ઘૂરત પાછા જઈ શકાય. કેસવસેન, ખનાપ વગેરે કહેતા હતા કે મહાશય, અમારું તે જનકરામના જેવું ! એ કહ્યું, જનકરામ એમ મોટે બોલવાથી જ થઈ જવાતું નથી. જનકરામને શરૂઆતમાં નિજન સ્થાનમાં રહીને નાચે માચે, જાંચે પગે ટેટલીય તપસવા કરી હતી. તમે પણ કેટલક કરો, તો જ જનક-રામ થઈ શકો, અમુક માણસ સરૂ સરૂ કરવાને ખૂબ અંગ્રેજી લખી શકે છે, તે શું તેને એકદમ જ હાથમાં આવડી શકું કે ? એ ગરીબના ઊંકશા, પહેનાં કાષ્ટ મોટા માણસને ત્યાં રહેતો, તેમની ચોરી કરતો, ને રથી પોતાને ખારા મળતું. મહામહેનતે તે લઈયો, અને તેથી જ તે એ અત્યારે સરૂ સરૂ કરીને તે લખી શકે છે.

કેસવ સેન એ પણ કહ્યું હતું કે નિજન સ્થળમાં ગયા વિના કાણુ રોગ મરે કેમ કરીને ? રોગ એ પિત્ત-વિકાર. તેમાં વળી જ એરકામાં વિકારનો રોગી, તે જ એરકામાં અભિલી, અંચાણા અને ટાઠા પાણીનું માટકું ! તો એ રોગ મરે કેમ કરીને ? અંચાણાં, અંચાલી-આમ બુઝો, બોલતા બોલતા જ મારા મોઢમાં પાણી છૂટકું ! સામે હોય તો શું થાય, તે તો સહુ જાણે છે ! યુરુષને મરે ત્યોએ અંચાણાં આંચલી જેવી. બોમ-વાસના, એ ટાઠા પાણીનું માટકું. વિષય-વૃથાનો અંત નહિ, અને વિષયો રોગીના એરકામાં ! એથી શું વિકાર રોગ મરે ? મારે ટેટલાક દિવસ બુદ્ધિ યદને રહેવું જોઈએ કે જ્યાં અંચાણાં-આંચલી ન

હોય, પાણીનું માટકું ન હોય. ત્યાર પછી નીચીની યદને પાછો એરકામાં આવે તો ખીક નહિ. તેમ જગતપ્રાપ્તિ કરીને સંસારમાં આવીને રહે તો કામ કાંચન કશું કરી શકે નહિ ત્યારે જનકની પેઠે નિર્લિપ્ત થઈ શકાય. પરંતુ પ્રથમ અવરથમાં સાવચેત રહેવું જોઈએ. ખૂબ એકાંતમાં રહીને સાધન કરવું જોઈએ. પીપળાનું ઝાડ જ્યારે નાનું હોય, ત્યારે આરે બાજુ વાક કરી ભેલી જઈએ, નહિતર ગાય, જકડું ખાઈ જાય. પરંતુ મોટું થયા પછી બાકીની જરૂર રહે નહિ. પછી ભલે ને હાથી બાધી દો, તોય તે ઝાડને કશું કરી શકે નહિ. એ એકંત સ્થાનમાં સાધના કરી, ઈશ્વરના ચરણ-કમલમાં લક્ષિત પ્રાપ્ત કરી, બળ વધારી, પછી ઘેર જઈને સંસાર કાગે તો કામ કાંચન તમને કંઈ કરી શકવાનાં નથી.

એકાંતમાં રહી જમાવીને માખણ કાઢવું જોઈએ. યાન, કલિન રૂપી માં મણુ જે એકાર મન રૂપી દુધમાંથી કાઢવામાં આવે તે પછી તેને સંસાર રૂપી પાણીમાં રાખીએ તોય અલિપ્ત રહીને ત્યાં કરે. પરંતુ મનને કાચી અવરથમાં, દુધની રિથિતિમાં સંસાર રૂપી પાણી માં રાખો, તો દુધ પાણી એક થઈ જાય. તે વખતે મન અલિપ્ત રહીને તરી શકે નહિ.

ઈશ્વર-પ્રાપ્તિ મારે, સંસારમાં રહીને એક હાથે ઈશ્વરનાં ચરણકમલ પકડી રાખજો, ને બીજે હાથે કામ કરજો. જ્યારે કામમાંથી નવરાસ મળે, ત્યારે જ તે હાથે ઈશ્વરના ચરણકમલ પકડી રાખજો. એ વખતે એકાંતમાં રહેજો અને કેવળ પ્રભુનું ચિંતન અને સેવ કરજો.

સખ-જજ (બાનંદમાં આવેલી મહત્તે) મહાશય, આ જાદુ સરસ વાત ! એકાંતમાં સાધના કરવી જોઈએ એ વાત અમે ભૂલી જઈએ ને - મનમાં માની બેસીએ કે એકદમ જનક રામ થઈ પડ્યા

છીએ ! સંસારત્યાગી જરૂર નહિ, ઘેર બેઠાં થણી ભગવાનને પ્રાપ્ત કરી શકાય, એ વાત સાંભળીને મને શાંતિ અને આનંદ થયો !

શ્રીરામકૃષ્ણ-તમારે ત્યાં શું કરવા કરવો જોઈએ ? યુદ્ધ જ્યારે કરવું જ પડે, ત્યારે કિટલામાં રહીને જ કરવું સારું; ઇંદ્રિયોની સાથે યુદ્ધ, બુદ્ધિ, તરસ એ બધાની સાથે યુદ્ધ કરવું પડે. એ સુદ્ધ સંસારમાં રહીને જ સારું, તેમાંય વળો આ કળી-યુગ ! અન ઉપર જ પ્રાણનો અધાર. ઘર છોડીને કદાચ ખાવાનું જ ન રજવું ! ત્યારે ઈશ્વર બીશ્વર બધું જોડી જાય. એક જણ એ જી સૌને કહે કે, ‘કું’ તો સંમાર છોડીને ચાલો.’ એની પત્ની જરાં સમજી હતી. તે બોલી કે ‘શું’ કરવા તમારે બહાર બહાર કતાં ફરવું ? જો પેટના શેટલા સારુ દશ ઘેર બહારવું ન પડે તો જાઓ, પણ જો બહારવું પડે તો આ એક ઘર જ સારું !’

તમારે ત્યાં શું કામ કરવો ? ઘેર જીવડું તમારે સગવડ. ખાના સારુ ચિંતા ન કરવી પડે; સહવાસ પોતાની સ્ત્રી સાથે, એમાં દોષ નહિ. ઘરીરને જ્યારે જે જોઈએ તે પાસે મળી રહે. માંદા પડ્યે સેવા કરનારું માણસ પાસે જ મળી આવે. જનક, વ્યાસ, વસિષ્ઠ વગેરે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને સંસારમાં રહ્યા હતા. તેઓ એવડી તલવાર ફેરવતા, એક જ્ઞાનગી અને એક કૃમંની.

સખ-જજ-મહાશય ! જ્ઞાન થયું છે એ કેમ કરીને જાણવું ?

શ્રી રામકૃષ્ણ-જ્ઞાન થયે ઈશ્વર દરે ન દેખાય. જ્ઞાન થયા પછી ઈશ્વર ‘તે’ એમ ન લાગે. એ પછી ઈશ્વર, આ, ‘આ’ ‘અહીં’ એમ લાગે. હૃદયની અંદર તેને જોઈ શકાય. તે સૌના અંદર છે. જે શેષે તે પામે.

સખ-જજ-મહાશય ? કું ખાપી, કેમ કરીને કું કે ઈશ્વર મારી અંદર છે ?

શ્રી રામકૃષ્ણ-આ એક તમારું, પાપ અને પાપ ! એ ગધા એમ લાગે છે કે ખિરતી મત ! મને એક ચોપડી (પાપવદ) આપી. મેં જરા તે સાંભળી. તે એમાં કેરળ આ એમ જ વાત, પાપ અને પાપ ! મેં ‘પણુ’ નામ લીધું છે, ઈશ્વર, રામ કે હરિ બોલો છું, અને મારામાં વળી પાપ ! એવી શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ ! નામ મહાત્મ્યમાં શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ.

સખ-જજ-મહાશય ! એ શ્રદ્ધા આવે કેવી રીતે ?

શ્રી રામકૃષ્ણ-પ્રભુમાં અનુરાગ રાખો તમારા જ ગીતમાં છે, કે ‘પ્રભુ, વિષ્ણુ અનુરાગ, કયે’ વચ્ચે, તમને શું શકાય જણી ? જેનાથી આવો અનુરાગ, આવો ઈશ્વરના પ્રેમ આવે, તેને માટે પ્રભુ પાસે એકાં તમાં બાકુલ થઈને પ્રાર્થના કરો અને રુદન કરો. સ્ત્રી માંડી પડયે, પૈસાની ભૂકપાની થયે કે ધંધા સારુ માણસ ઘડો ભરીને રહે; ઈશ્વર સારુ કાણુ રહે છે, કહો જોઈએ !

જુઓ (દાર) નેટલો પીછા તે ભગવાનને ધરાવીને પીછો અને એટલો પીછો કે જેથી માથું ડોસે નીક કે પગ લથડે નહિ. ઈશ્વરનું ચિંતન કરતાં કરતાં પછી તમને દાર પીવાનું ગમશે નહિ. આ છે કારણાનંદદાયિની. માનાં દર્શન કરવાથી સહજનંદ મળે.

થોડીક ગીતા, જરાક ભાગવત, લગાચેક વેદાંત વાંચીને માણસો માને કે અમે બધું જાણી નાખ્યું ! એક કોડી સાકરના પહાડ પાસે ગઈ. તેમાંથી એક દાણે સાકર બાધી ને તેનું પેટ ભરાઈ ગયું. એટલે બીજો ઘણો મોઢામાં લઈને દરમાં લઈ જાય છે. જતી વખતે મનમાં વિચાર કરે છે કે ફાવેર આવીને પહાડ આજોય તાણી બેઠો !

-શ્રીરામકૃષ્ણ

જીવનની સંધ્યા !

ગિરજાશંકર કે. વ્યાસ

શેઠ રામચરણદાસની પેઢી ધણી જ પ્રખ્યાત હતી. તેની સાલમી તેનો દોરદમામ. તેનો ધીકતો વ્યાપાર, તેની સાબોની આવકબચક, તેના જુદા જુદા શહેરોની શાખાઓ, આઠડીઆઠો દારૂ કરોડોની વ્યવહાર પદ્ધતિ અને છતાં વધી આખરે સારી ઝેલી પાચેક કરોડનો નફો કરતી, અને એકાદ કરોડનો ધર્માંદા પરોપકાર કરતી અને એકાદ કરોડની અગત્યની તરીકે રાખી રાખાય તેવો પૂગ નફો કરતી પેઢી હતી.

શેઠ રામચરણ સાદા, સરળ અને ધર્મિક રૂઝમાવના માણસ હતા. તે રામચરણ ભક્ત હતા. છતાં અધર્મદાણુ ન હતા. સીતારામના મંદિરે જતાં, તો શ્રી કૃષ્ણની હવેલીએ જતાં; અને ધર્મિક પ્રસંગે મહાદેવનાં પશુ કથન કરી આપતા. જે તે ગરીબજનોને, વિદ્યાર્થીઓને, અશક્ત નિરાધારને શેઠ આપતા તે મૂઠી ભરીને આપતા, તેનો દિસાગ રાખતા જ નહિ. છતાં નિરાશિમાનાં રહી શેઠ સવાર સાજ પોતાને ઘેર સારાં એવો સમય ખુલ્લાનમાં અને સેવા પૂજામાં ગાળતા.

પેઢીની પશુ હવે શેઠને ચિંતા ન હતી છાંશરોમાં મોટા થઇ ગયા હતા અને તેઓ શેઠના કળા કારવ્યા બુજ્જ જ પેઢીનું સચાલન પોત પોતાના હાથમાં લઇ લીધું હતું. શેઠને ઘેર ઓળખાવાર પશુ હતો !

આમ શેઠ સર્વ વાતે સુખી, સંપત્તિવાન અને સ્વજીવનવાળો હતો.

દરશન સાજ થાય એટલે શેઠ પોતાની પેઢી પરથી નીકળી દેવદશને જાય, ત્યાંથી ઘેર જઈ ભગવાન કલિતમાં સમય ગાળી, પરિવારની સાથે મળી આનંદ કરતા. સવારે વહેવા ઉઠી નિત્યકર્મ કરી પ્રભુભજન સેવાપૂજામાં યોડા સમય ગાળી, જમીને પછી પેઢીએ જતા, ત્યાં તેમના પુત્રો જે દામ કરી રહેતા તેનું ધ્યાન રાખતા.

સંધ્યા સમયે શેઠ આમ જ્યારે દેવદશને ગય ત્યારે એક રાધુ તે વખતે ભજન ગાતો ગાતો નીકળે. ભજન પશુ એવું જ માફ છતાં મર્મોડુ હતું :-

દિનમલ્લિ વાતાતાં સંધ્યા બારી;
નિશા અભયમનતું નિરાન લાવી !

દિનમલ્લિ એનો તેજ : પૂન મસારી;
જીવન કર્મ તલો બારેશ દર્શાવી !

શીખવ્યુ આનવને કર્મ કરી લેવા
નહિતર પછી તો અધારી રાત્રે :

તેજની ને કુખ-દોડનાં રાત્રે;
સહેતુ - વહેતુ - તરફડો મરવા !

એવ રે મનવા ! હવે તો સંધ્યા બારી !

અને આ ભજન સામગતા ખીસામાં જેતે સીકા હાથ આવે તે સાધુને આપી શેઠ આગ વધા.

આમ તો જીવનમાં કેટલીયે સંધ્યાઓ બારી, કેટલીયે સંધ્યાએ આ ભજન સાંજવ્યુ, અને એમ કેટલીયે વારે શેઠ હવ આખુ તે આપુ, છતાં જાણ જાણે શેઠને અજો-જાજની સંધ્યાએ - આ ભજન સામગતા કમક ઉડે ઉડે તાપ લેવાનું સળવળ કરતું મન વ્યગ્ર મનવા લગ્યું.

બાવી નો કેટલી સંધ્યાઓએ શેઠ જીવનનાં બોવન કાળમાં વ્યાપાર ચામંચા મતપણે ધધે ચલાવેા હતા, કેટલીયે સંધ્યાએ કનન ખાટીઓમાં મરત જતો પેઢાની છોળ ઉઢાડી હતી; અને કેટલીયે સંધ્યાએ મોટી કંમરે ડાલા ડાલા થઇ પશુ ભજન માટે માળા હાથમાં લીધી હતી !

જીવનની સંધ્યાઓ આમ કેટલીયે બારી હતી કેટલીયે પીટી હતી છતાં જાણ જાણે આજે આજની સંધ્યાએ શેઠને કમક ગદમથલ જેવું થઈ ગયું !

તેમણે તો મજબાબા હાથ નાખી દરરોજના કાર્ય મુજબ પેલા સાધુને મિલકા આપી મદિર તરફ પ્રયાણ કર્યું.

રત્ને વાળુપાણી કરી શેઠે પોતાનાં પરિવરના દરેક દરેક માણસને મળી અનંદ કર્યો સહુને મળ્યા, હાલ્યા અને વિગેદ કરી કહ્યું 'બાદશાહ! હવે તમે આગી ચિના નધી ઉપાડી લીધી છે મારે હવે કરાચિ કામના નથી કે નથી કંઈ કહેવું કારણતું, સહુ આનંદ સપચી રહેજે નીનિ ધર્મનું પાલન કરજો દેવો, રામ રામ ?'

મેઠા હોકરાઓ અને બીજા પ્રોહ કુટુંબી જોડે શેઠને આમ આજે આવી શીખામણ આપવા કારણ બતાવવા કહ્યું, ત્યારે શેઠે તો હસતાં હસતાં કહ્યું

"બાઈઓ! દેવો કાંઈ કારણો નહિ આજે માત્ર મન સહુને મળવા થઈ આવ્યું તેથી તમને બધાને બોલાવી મળ્યો, માત્ર મન રાંછ થયું" બસ બીજું કાંઈ કારણ નથી 'દેવો રામ રામ સહુ સુખ ભોજો,'"

અને એમ સહુ વીણેશયા શેઠ પણ રામ રામ રહી સૂતા. રહુ જ પી ગયા ત્યારે શેઠ પડવા પડ્યા વિચારે ચડ્યા 'યેનો સહુ સાચું કહે છે દિનમણિ ગયો ! તેજ ગયું અધરું આવ્યું'. આપણે આપણું કમ કમ કરવાનું નહિતર પછી અધાર મારો-દુખ દર્દનાં શહે- તરફતુ આમ જીવનની ધમાલમાને ધમાલમા કંઈક સાર્યું કંઈક વિના જ ક્યારે મરણ એવું નહીં નહિ અને એમ કરતાં મર્થો તો પૂરેપૂરા જીવનની ચિતા-બાધિ અને ઉપાધિમા માટે હવે વૃદ્ધાવસ્થા એજ મનનીની જીવન સંધ્યા, અને એ વખતે જો તે સમજી એટલી કાંઈ દેહનુ - જીવનનું - સાર્યું કરી બસ તે હીક, નહિતર પછી રાત્રિ-દુખ દર્દ જ્યું એત !

માટે ભગવાને અને પણ જીવનમર સુખ સાક્ષી પરિવાર, લક્ષ્મી અને સગવડતા-સંજોગતા આપી છે. હવે તો મારે આ બધાનો નિસ્વાર્થ બાવે ત્યાગ કરી આ મારી જીવન સંધ્ય એ કંઈક

સાધ્યતા મેળવવી જ રહી"

આમ વિચાર્યા ને વિચારમા શેઠ ને તદ્દા આવી ગઈ વડેની સવાર થવા આવી શેઠે પોતાના એક નાનકડા કમાટના ખાનામા ભગવો એવો એક કપડોનો કટકા કાઢી તેને ધરીરે વીડી પોતાના તમામ કપડા વગેરે બધુ ત્યા જ મૂકી સાધુ વેશે ગૃહત્યાગ કર્યો ! સહુ નિદ્રામાં આરામ કરતા હતા, કોઈને શેઠ ગયાની ખબર ન રહી દરવાજા પરના પગીને પણ !

શેઠ તો નીકળી પડ્યા ગંગાજીના કિનારે, ત્યાં આવી રનાન કરી ભગવાનની પૂજા-જપ કરી પછી સૂર્યોદય થાય તે પહેલા જ ચાલતી પકડી

રતામા જતાજતા શેઠને વળી વિચાર આવ્યા - 'આમ નિસ્વાર્થ ત્યાગ કરી નીકળ્યો પણ જગલ કે ઝડીનો આશ્રય એ અત્યાશના સમયમા તો ઘરના આશ્રયથી ત્રિરંધ લાભાતી નથી પર્વ તની ટાંચ પર પણ એ જ સ્થિતિ તો પછી કયા જાણ પ્રભુ ભજન કેવી રીતે કરવું ?'

અને એમ ચલતા ચાલતા એક નાનકડા ગામને પાદર શેઠ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં વિસામો કરવાનો નિશ્ચય કરી ગામને પાવર એક મહાદેવના નાનકડા મદિરાના ઝોટને જઈ બેઠા.

તેનામા એક બાઈને પેટમા સંજન દુખાવો થયેલો તેથી તેને બે ઘડ જોરાઓ માડ માડ ઉપાડી ગામ તરફ લઈ જતા જ્ઞેવામા અવી શેઠ સાધુથી બાઈની વ્યધિ સહી ન ગઈ તે તરત જ ત્યાં પહોંચ્યા પૂછ્યું 'બાઈને શું દર્દ ?'

"સાધુ મહારાજ, બાઈને પેટમા વધુનો ગોરો થઈ આવે છે !"

"તે તમા ! ગામમા કોઈ જોઈ દાકતર નથી ?"

"ના, બાપુ ! અમારા ગામમા તો હીક પણ અડો પડોય નથી"

શેઠે તો તરતજ પાદરની એક વનસ્પતિને તોડી લાવી બાઈને પાઈ જવા કહ્યું બાઈને આથી સાતિ વગી, તેણે શેઠનો સધુ તો ઉપકાર મનો

શેઠ નાનપણમાં એક ગામડામાં જ ગરીબ માણસને ત્યાં જ વછતી હતી અને તેથી ગામડામાં રહીને તેમણે ઔપધિતો સારા એવો અજ્ઞાપ્ય કર્યો હતો તે અત્યારે આમ કામ જાતી મળે.

મેડે-સાધુ-એ તે પત્રી ત્યાં જ ધામા નાખ્યા તે ગામમાં અને આજુબાજુનાં ગામડામાં પત્રી તે તેમણે દેતા આપી, માંદા માણસોની સારવાર કરી મૂકી પાડી લીધી. શેઠને આમ જાણ ત્યાં માંદાની સારવાર કરતાં આખો દિવસ નવગણ ન મળતી. રાત્રે મજન કરીને કરી નાં મેળવતા, આમ

શેઠને-સાધુ-ને અત્યારનાં સમય અનુસાર નિરાશ થઈ મેલા-માનવ સેવા-કરવાનું મગી આવતાં તે ધણી જ રાજ થયા !

છવતની સધ્યાએ એમને એમનું મહાન સ્વપ્ન સ્ફુલ્લ થયું. અને ત્યાં જ એ રીને શેઠ-સાધુ મુલ્યુ પર્વત માનવસેવામાં જ રહી પ્રમુ સ્વપ્નમાં જ અંત પામ્યા ! વાસ્તવની આવી મગ્ન અને મહાન સંકૃતિના દરેક હાથ પશુ આપણને આમ જાણ ત્યાં ભવા મળી રહે છે જાણતાં એટલાં મહાન ભાગ્ય ! છવતની આવી સંધ્યા આપણે પ્રકૃતિથી સોદારી સંપીડું ? પ્રભુને એવી નમ્ર પ્રાર્થના.

ઓછામાં ઓછા દસ કદમ

એક ભોળો એકું પહેલી જ શરૂ ટેકરીઓની યાત્રાએ નીકળે ટેકરીઓ તેના ગામની પાસે જ હતી છતાં તે કરી ત્યાં ગયો ન હતો. એક વાર તે તેની પાસે જતી નહોતી માટે જ તે રાજાજ ગયો. કેમકે ત્યાં જવા માટે મધરાતે નીકળવું જરૂરી હતું.

એકવાર તે જતો લઇ જાયો. પહાડ ઉપર જવાની પ્રણામાં તે આખી રાત ઉઘી પથ ન થકયો. રાત્રે એ વળે જ ઊઠ્યો અને ટેકરીઓ તરફ ચાલવા લાગ્યો પણ ગામની બહાર આવીને તે ઊભો રહી ગયો. તેના મનમાં એક ચિંતા અને દિધા મળી તેણે ગામની બહાર આવતાં જ ભણે કે અમારની રાત અને આઠ અંધારું હતો. તેની પાસે જતી હતી પણ તેના પ્રકાર તે દશ કદમથી વધુ નહોતો પડતો, અને અલગ દશ માઈલનો હતો. તેણે વિચાર્યું હજી માઈલ જવું છે અને પ્રમાણ તે દશ કદમ સુધી જ પડે છે તો કેવી રીતે ચાલશે ?

તે ગામની બહાર જ બેસી ગયો અને સૂઈ પડી રહ્યો એવા લાગે પણ ત્યારે જ તેણે એની પાસેથી જ એક વૃદ્ધને પહાડ તરફ જતા જોયો. એના હાથમાં તે તલ નાની ખતી હતી. તેણે વૃદ્ધને 'ભોળો રાખી પોતાની સુરક્ષા જાળવી તો વૃદ્ધ ખુબ જ દસવા લાગ્યો અને એણે "પાગલ, તું પહેલાં દશ પગલાં તો ચાલ. જેટલું દેખાય છે એટલો આમગ મ એટલે પછી એટલું આમગ દેખારો." તે મુવક સમજ્યો અને ઊઠ્યો. ચલે એ સમીક્ષ્ય પહેલાં તો તે પહાડ પર પહોંચી પહોંચી ગયો.

છવત મળે જવા માટે પહોં તે વૃદ્ધની શિખામણ ચાલ રાખવા જેવી છે.

હું પણ એ જ કહેવા માગું છું. ચિંતા, બેસી શું રહ્યા છો ? છો અને ચાલો. વિચારનાર નહીં, ચાલનાર જ પહેલો છે. અને એટલો વિવેક દરેક પાસે છે. ઓછામાં ઓછું દશ કદમ જેટલો રસ્તો દેખાય તો જસ છે. પરમાત્મા પાસે પહોંચવા માટે એટલું પણ જસ છે. — આચાર્ય રાજનીશ

અમૃતનાં ટીપાં

મધુકુંજ પરેલ

૦ જિજ્ઞાસુનાં નિરં પુરુષાર્થના પાત્રમાં જ રહે.

૦ વિધનાં વારિ પશુ પીવાં પડે, તારે તો પ્યેયના કિનારે પહોંચવું છે ને.

૦ ઓ મીઠુભત્તી ! જાતે સળગીને તું પ્રકાશ પાથરે છે પણ મહાપુરુષો તો તારાથીય અડિચાતા છે; એ તો એમના ઉપર કાઢવના લપેટા કષ્ટનારાનાં આંસુ લે છે, એમના ઉપર તીર મારનારના હાથનો થાક દૂર કરવા હાથ દબાવી આપે છે એને એમના વિષે કુયોજનાજી વિચારનારાઓતું માયું હું. એ ત્યારે તેઓ મમતાભર્યા ચહેરે પોતા મૂઠી આપે છે.

૦ સિગારેટ પીનારો બળી ગયેલા ભાગને કાળજીપૂર્વક ખખેરી નાખે છે. કોઈએ તમારી પાસે કોઈની નિંદા કરી હોય તે અને તમારી પોતાની પ્રશંસા કરી હોય તે કાળજીપૂર્વક ખખેરી નાખવાની ટેવ પાડો.

૦ યમની છાળડીમાં પુરુષાર્થના પુષ્પો ભરે અને નીતિના 'હાથ વે' ઉપર દોડયા જાઓ.

૦ ઉર્મિલાને લક્ષ્મણે ચૌદ વર્ષ ત્યજી હતી; મોટાભાઈની સેવા માટે. સ્ત્રીતાને તો રામની સાથે રહેવાનું હતું. ઉર્મિલાને પતિના વિરહ સહવે પડ્યો હતો. વાદિમક્રીએ, તેમ છતાં, ઉર્મિલાના હૃદયના આશલ-અવરોહનો દૃલેભ માત્રે કર્યો નથી. તો પશુ ઉર્મિલાને શાખારી મળ્યા વગર રહ્યા ? આધુનિક યુગના દલિલોએ એને ઉન્ન્યાસને બિરહાવી છે. તમે ય પાયાના ચક્રતરંગ પુરાઓ તો વહેલી-મોટી કદર તો થવાની જ.

૦ આંખમાંથી સરી જતાં આંસુને ગાલની સપાટી ઉપરથી વહેવું પડે છે. ગાલ ઉપરથી વહ્યા વિનાનાં આંસુનું મૂલ્ય નહિવત્ હોય છે.

તમન્નાવાળી વ્યક્તિ માટે પણ એવું જ છે, તે 'શોર્ટ કટ' શોધે તે ન ચાહે. અંગ્રાવાતલર્થો પુરુષાર્થના માર્ગ ઉપરથી પસાર થયા વિના રેના સઘળો શ્રમ વ્યર્થ જવાનો.

૦ શીખવું હોય તો સૂના ખંડિયેર ઉપરથી પણ શીખાય, તે કહે છે, 'ઓ યાત્રી ! તારી યુવાની તનમનાટથી સભર બનાવજે, તારું યૌવન મરતીભયું રાખજે, કાળમીઠ પચ્ચદમાં પણ મયું કુટીને માર્ગ કરજે..... મને જો ને, મારું યૌવન ગૌરવશુકત હતું ત્થી તો આજે આ દશા થઈ તો ય તારા જેવા યાત્રી-ઓ અહીં આવી પ્રેરણાનાં પીયૂષ પીતા બંધ છે.'

૦ ધૂમકેતુ ! તમારું નામ સાર્થક થયું, હો ! શુભ્વર્ણમિ ધન્ય થઈ તમારા વડે. અવકાશી ધૂમકેતુ તો આથમે ત્યારે જ નજર પડે, તમે તો સાહિત્ય-વારિષાં પાદ-પ્રવેશ કયો ત્યાં તો સો કોઈએ તમારા 'તલખા' જોયા.

૦ અઠ્ઠલ હમીદ સાથે હિંદી નીવડયો. ત્રોતને ભેટ્યો તો ભેટ્યો પણ પાંચસો હિંદી-ઓને બચાવ્યા એટલું જ નહિ, આપણા દરમનને લાખો રૂપિયાતું નુકસાન એકલા હમીદે જ પહોંચાડયું. આતું નામ સાચું જીવન ! લાખોને પ્રેરણા પૂરી પાડીને જગતમાં અમર થવાની તકો પડેલી જ હોય છે, અઠપી લેખકની સમર્થતા જોઈએ.

૦ ક્યારેય નિરાશ નહિ થવું, તમારું જીવન વ્યર્થ જ હોત તો જગતના સર્જકે તમને અહીં મોકલ્યા કેમ હશે ? અંધારું પૂડું થઈ જવા દો, એની ઓથે જ તેજનો અંખાર છપાયો છે.

૦ ગેશ તો પ્રકાશનેય હોય, તેના પ્રકાશ

મૂલ્ય આંકે; અવશ્ય ના વાગેજ તારા સાથીના,
તેના સદ્યલુની પૂજા કરતાં શીખ.

૦ વિનયમાં મત બનેલા જો મૂખ !
પરાજય પામેલાનો ખલો ચાળક, તેને હૃદય-
પૂર્વક આશ્વાસન આપી જેલદિલી જતાવ, એમ
નહિ કરે ત્યાં સુધી તારો વિનય બપૂણું
ગણાયે.

૦ પુસ્તક વ્યક્તિ છે, એનું પૂઠું એ એનો
અહેદા છે, એની અનુક્રમણિકા એ એનો
પોવાક છે. એમાંનું લખાણ એ એનાં કાર્યો છે.
એની પ્રતાવના એ એનું હૃદય છે.

૦ વઢે પીપળાને પૂછ્યુ, 'ભાઈ પીપળા,
તારા કરતાં હું વધુ ઉપયોગી હું લોકો મારી
વહવાઈએનો ફાતણ તારીકે ઉપયોગ કરે છે.
મારી ઘડાદાર કાયાની છાયામા આશરો લે છે
તેમ છતાં લોકો તને કેમ પૂજે છે ?'

પીપળાએ જવાબ આપ્યો, 'મિત્ર, માર
ઉપયોગીપણું અપતું નથી. સહવાસ-અને તે
પણ સહજનોનો, જરૂરી છે. મારામાં પ્રજનો
વાસ છે તેથી હું પૂજઈ છું.' અબર છે ને,
નીચે પડેલા પુષ્પો પણ નીચે કચડાય છે,
દેવશિરે ચડેલા પુષ્પોને લોકો વંદે છે.'

૦ ખાતાં ખાતાં પરસેવો થાય છે ધનિ-
કેને તો, અમિકેને કમાતા કમાતા પરસેવો

થાય છે. વિનોબાએ કહ્યું છે કે સાંજે વાળ
કરો ત્યારે તમારા ધોરાકને સંધી જુઓ,
એમાંથી તમારા અમની સુવાસ નીકળતી લાગે
તો માનજો કે એ ધોરાક તમને અપવો નહિ
કરે.'

૦ આદ્યન્ટે રવાઈટઅરે તેરીસ વર્ષની
ઉંમરે રોગગ્રસ્ત વિસ્તારમાં ફવાખાતું શરૂ
કયું. ત્રેપન વર્ષ સુધી તેમણે એ વિસ્તારની
પ્રજને આરોગ્ય બદ્યું, અંતે ચેતે રોગનો
ભોગ બનીને મૃત્યુ પામ્યા પણ એમની જીવન
જ્યોતે જગતભરમાં પ્રકાશ ફેલાયો, આમ ન
કયું હોત તો પણ એ ધન પ્રાપ્તિ તો કરી
જ શક્યા હોત—પણ તો પછી એમની
જીવન-જ્યોતનો પ્રકાશ જગતભરમાં ન
ફેલાયો હોત.

૦ અરતા આત્મજે પાંપણેને કહ્યું, 'બસ,
તું જ એવી જ નીકળી કે ? મને નીચેલી
નાખવામાં તારી ઉતાવળ પણ વારે છે, મતી,
મેં તારું શું બગાડ્યું છે ?'

પાંપણે જવાબ આપ્યો, 'એ આંધુ, હું
તને ઝીલી લેવા પ્રયાસ કરું છું, ત્યારે તું
જીલું જ સમજી બેઠું. મને રંગદાળી નાખીને
તું આદ્યું બધ છે, મારે તો તને રમાડવું
હવું મારા મુલાયમ બોળામાં.'

એકવાર એક દરિદ્ર પ્રાદાણે કવિમાધ પાસે પોતાની પુત્રીના વિવાહ મારે આર્થિક સહાય
માગી. એ દિવસેમાં અથ કવિ ચેતે જ જ્યારે તઝીમા હતી, તો પણ પ્રાદાણની દશા જોઈ
ને તેઓ દ્રવી જિંદગી અને તેને કશું આપણની ઇચ્છાથી પ્રેરાઈને ધરવા ચારે ખૂણે નજર
ફેલાવવા લાગ્યા. કાંઈ ન અણ્યું ત્યારે છેવટે એમની નજર નિદ્રાધીન થયેલા પોતાના પત્ની
પર પડી. પયારીમાં લટકતા પત્નીના હાથમાંથી કવિએ હળવે-કથી સોનાનું કંઠણ ઉતારી
લીધું. જેવું તેઓ એ કંઠણ પ્રાદાણને આપે છે તેવાજ કવિ-પત્ની જાગી જિંદગી અને એમણે
બીજા હાથમાંનું કંઠણ કાઢીને કવિને આપ્યું—અને કહ્યું—'રત્નામી, આ એક કંઠણથી પ્રાદાણ
ફેરતાની જરૂરયાત નહિ સંવોધાય. આ બીજું કંઠણ પણ એમને જ અપણું કરો.'

વજ્રર કછોટા

બોહીદાસ બા. પરમાર

માનવી જન્મે શુદ્ધ હોય પણ ક્રમે તે જરૂર પ્રાણશૂ બની શકે છે. જીવનરૂપી ખરલમાં જે સંસ્કારરંગ ધૂંટાય તે રંગે માનવી રંગાય ભય છે, સંસ્કાર જન્મજન્મ ઘણીવાર નથીય હોતા પણ તે ડોળવણી અને સંગતની કે ધણીવાર આપોઆપ ખીસી નીકળે છે. તેમ રવજીને બાણુ બને બાઈ, જાતના ડોળી પણ સંસ્કાર ભદ્રમાણસની જેવા જ. રવજી ચોરાબાઈ, તે ખૂલમાં જીવુર તરીકે નોકરી કરતો, અને બાણુ તે નાનો બાઈ તે એક ઉચ્ચ આદેશવાળી જાવનગરની શાળામાં પટાવાળા તરીકે નોકરી કરે.

બંને સમાજાત્રમાં સંપ થયેલ. બેઠા પરણેલા અને ધરેવારે, સંપોને સાથે રહે, બંનેની સ્ત્રીઓમાં પણ સંપ સારો, બાઈઓ ગ્રેમાળ અને સંસ્કારી તેથી ધરમાં કદી ડાઈને જોયા સાદે ડોષ બોલતા સંભળ્યા નહોતા. વઢવાનો મજુર લગ્નો, અડખે-પડખે તેના લગ્નો બધા જાતબાઈઓ રહે, અડખે-પડખેના બેસંજો લગ્નલગ્ને તે આ દેરાણી નેદાણી કૌને મહારીને શાંત પાડે. બંને જણીઓ ચોદાવરીને સંતોક સૌની સાથે બળી રાખે, અને સૌને સારી દિખામણ આપે. નાદ ડાઈની આવીપાછી, બંને બહેનોની જેમજ રહે.

રવજીની વડુ ચોદાવરીને ભગવાનના આપ્યા બે ભવ્યા. તેમાં મોટી શાંતા સાત વરસની અને નતિા કાન્તિ ત્રણ વરસના. આખા ધરમાં છોકરો તે ધી વાન ! બધાય આ બંને બાળકોને કૂલાવે કૂલાવે ને રૂડી રીતે રમાડે.

લગ્ન પછી ચાર થાંચ વરસે બાણુની વડુસંતે-કને ભગવાને સારા દામ દેખાડ્યા, ત્યારે આખા કુટુંબમાં આનંદ ઉત્સાહ જવાઈ ગયો. સાતમે મહિને સૌએ રંગેજ સંતોકની અધરણી કરી અને આવમતી રીતે પેલી સુત્રાવડ માટે વિધર

મોકલી. પેલી સુત્રાવડ તો વિધરમાં જ તેમ આમડ કરી તેના વિધરોઆ તેને લઈ ગયા.

સંતોક પ્રસુતિ વખતે ખૂબજ કવેલાણી અને બાળક અવતરતા મા અને બાળક બે ખલાસ થઈ ગયા. આવા માઠા સમાચારે તેના સાસરિયામાં માલો કકળાટ મચી ગયો. આખું કુટુંબ દુઃખી દુઃખી થઈ ગયું. ચોખર્માં પુરુ રવજીને ત્યાર પછી ઝીણો, ઝીણો તાવ અને ઉધરસ થઈ થયા. આજ મટશે, કાલ મટશે એમ કરતા અને આળીભોની દવા કરતા ત્રણ ચાર મહિના થઈ ગયા. પછી તો દરદ ખુબજ વધી ગયું. કાકતર પાસે પૂરી તપાસ કરાવી ત્યારે ખબર પડી કે તેને તો લય છે. ચોદાવરીએ આ જાણ્યું ત્યારે તેતો હૃદયથી બાંધી જ પડી. સંતોકનો લા તે તાલેજ હતો તેમાં રવજીના આ સમાચારે ધરનાને જાંડી ચિંતામાં નાખી દીધા. રવજી દિવસે દિવસે આખર થતો ગયો, પોતે જાણતો હતો કે જાણું જીવશે નહિ, છતાં બદા-રથી તે સૌને દિંમત આપતો. નાનામાઈ બાણુને પોતાના માટે દવાદારનો ખૂબ ખર્ચ કરવાની ખુશ ના પાડતો. પણ બાણુ તો બાઈની જાંઘી બચાવવા આશય પાતાળ એક કરવા લાગ્યો. ચોદાવરી રવજીની ખડે પગે ચાકરી કરતી, દવાદારના ખર્ચમાં ધર સાવ ખાલી થઈ ગયું પણ રવજીને શોમ લેતો નહિ, દિવસે દિવસે વધતો જતો.

એક દિ' સમીપજાઈ જ રવજીની તમિષ્ઠત વધારે જાગી. બે વાર ચોડી ચોડી વારે ગોખા આવી ગયા. જીવાનભેષ હોવાથી તેના બેગિયામાં જીવ ધૂંટાતો હતો. હૃદયમાં અરવાય બેચનાણ હતી, કંઈક કરેલું હતું પણ જીમ ઉપાતી નહોતી. બાણુ અને ચોદાવરી પાટલા પાસે જ હતાં. અંતે રવજીએ બાણુને પાસે આવવા મહારત કરી, બાણુ તેના મુખ પાસે મથું લઈ ગયો ત્યારે રવજીએ

તૂટતાં ત્યારે કહ્યું, 'માથું હવે આ છે...કરો તને બ...જે છે. તે...ને છે.. યાવા દ. ધણ નમ્ર, બ...ધ'નું' ખ્યા. ન રાખજો.' ગોદી પાસે જ ઊભી હતી તેની સામે એની નજરે મીઠા માંડીને ભેઈ રહ્યો. ત્યારે ગોદાવરીએ કહ્યું 'સાંભળ્યું ? કાંઈ કેવું છે ?' રવજીએ માથું ઢાંચી ના નહ ત્યારે ગોદાવરીએ રડતાં રડતાં બે હાથ ભેડીને રવજીને કહ્યું 'તમે મારી અને છોકરાંની જરાય ચંપા કરો ને. તમારા છોકરાને ને રખડાણુ, ઈ, માથા આંખના રતન જેવા છે, તમે તમારા જીવને દબી કરો મા.' આટલું કહી ગોદી ડાક ડાક આંસુ રડી પડી. રવજીએ ચારેક દિવસ આંખ ફેરવી લીધી. બાણ શાંતા, કાન્તિને જગાડી રવજી પાસે ન પો, રવજીએ કીધું કુળતો હાથ ગેંગે કરી છે કરાંના માથે વારાફરતી બગાડ્યો. તેની આંખમાંથી દડદડ આંસુ ચરી પડ્યા. તેણે મહાપ્રયત્ને આંખો મીંચી. બે ડચકા આંખાને છૂંદ ચાલ્યો ગયો.

ધરમાં ધડાપીટ અને શોકજન શરૂ થયું. બાડોશી પાડોશીમાં કાળો કોળાટ થયો. ૭ મહિનામાં તો ધરમાંથી જીવનભેદ જેવા બે માથુસ આંધ્યા ગયા, બેઝીના માથા પીંખી નાખ્યો, ગોદાવરીના શણાએ અને છોકરાના વતવતાં ટોની આંખમાં આંસુ આંધી ગયા.

ફુગનું એક કાંડા. રવજી મુજરી ગયાને આઠ નવ મહિના થયાં અને શોકનું વાતાવરણ જરા હળવું થયું. ગોદી તો બેચાર મહિનાથી આજીઆજીવા પૈસાકર ધરમા ઝૂંટવાડ પાણી કરીને બે પૈસા રળતા મીઠી હતી મને અપ્પા નાના હતા, અને પોતાનીય કંઈ મર ક્યાં મેડી હતી? હજી તે ૭-૮સમું વરસ માડ ચાનનું હતું, ધરમાં દિવર હતા તેમ ધરમંત્ર હતા. તેથી ગોદાવરી ગિરિઆને ચટપટી હતી, કાંપ કાંપ બકાના કાદી બે ત્રણ વાર ગોદીને ઘેર આવી ગયેલા. એક દિ' રવજીને સોગ ભંગવાને જાને તેના કાકા આબ્બા, અને રાત રોકાણા. રાતે ગોદીના કાકાએ બાણની પાસે વાત, મૂની "કે જમાઈને મરી ગયે હવે

ધરમંત્ર નવ દસ મહિના થઈ ગયા છે. તેની હડપ (સોગ) હવે ભાંગી નાખીએ. પત્ની ગોદાવરીને અને હવે અમારે ઘેર તેડી જમ્ર. તમે કાંતો છોકરાવનેય હારે લઈ જાવજો, ના પાડો તો મરે અડી રવા."

ગોદાવરીમાં થતી વાત ગોદાવરીએ સાંભળી, તેના પેટમાં ક્રોડા ધાવણ પડ્યો, 'હાય, હાય આ તે મારા કાકા છે કે કાવ ? આ લોકાને તો મરે બીજે ઘરથી દેરી લાગે છે, બારેય, નવયા લાગે છે તેનેય જે ઘરરચનાના બમે પાચમે રધિયા મળ્યા તે. તે તે ટાંડીને જ બેકા છે. મારી તો શાજડી યાસ્થે, પશુ આ ઉત્તરમાં પાચમાં છોકરાનું શું ? કાકા છે, પશુ કું' ઘરઘરા હાલી જઈ પત્ની તેમ બીજી લાવશે. સગી મા જલેના બે છોકરાને છોડીને ચાલી જાય તો પત્ની નરી આવતી કાશી તો તેને લાયકેશ શેની ? છોકરાને હાડે જ વીઠમેને ?' ગોદી આંસુ પાડતી કાવેા છૂટકો ગળી મઈ અને ધમસમીને બેડી રહી.

બાણએ ગોદીના કાકાને કહ્યું, "માની બે અવશ તૈયાર હોય તો મારી ના નથી. અમારે કાંઈ વેલ (કાળો, ભરવાડ વગેરે નીચલી ગાંતિમાં કુટુંબની રફને રાડયા પછી બહાર ધરમંત્ર ને દેના, તે સ્ત્રીને તેના દિવરના જ ધરમા બેસ રના. આને વેલમા જ રાખી એમ કહેના) ભેરી નથી. ગોદી કા પાડે તો તેને ખુશીથી તમે તેડી જાવ. બેધ છોકરાં મારા હેવરમા છે, ભમે મારી પાહે રે, તેની વગર મનેય ગેરો નો."

આ સાંભળી ગોદીથી ન રહેવાયું ત્યારે, ધરમાંથી બહાર આવી કાકાને કહ્યું, "કમલાં તો મારે ન્યાં આવવાનો વચ્ચે નથી, હજી તો એને મરી ગયાને આઠ નવ જ મેના રા છે, વરસ પુરું" યાસ્થે ત્યારે કું ન્યા આવીયો." આટલું કહી તે પાછી ધરમા ચાલી આવી. બીજે દિ' રવજીને સોગ ભાંગીને ગોદીના કાકા મનમાં કૂડાતા આંધ્યા ગયા. રવજીને એક વરસ પુરું થયારે પદરેક દિવસની વર હતી ત્યારે એક રાતે ગોદીએ જ તેના દિવરને કહ્યું, "માણુ, તમને મારે એક વાત કરવી છે.

બેમો અહીં મારી પાસે ” માણુ નિર્દેશ ભાવે આવીને ગોદી પાસે બેમો “જોલ્ય લાભી શું કહેવું છે ?” ગોદીએ ગળચવા ગળવા પપુ કહેતા છલ ન ઉપડી, નીચું નમ્ર ગમ્મ. બાણુએ પૂછ્યું, “લાભી શું કહેવું છે ? પેપું હેડું મેલેને નિરાતે જેવું હોય તેવું કહે.”

ગોદીએ કહ્યું “જો બાણુ, તમે જાણો છો કે તમારા ભાઈને શુશ્રી ગયાને વરસવગોટ થઈ ગયું છે. મારા કાકા હવે આ માદોની ઉતરે જ અને તેડવા આવશે. તેમનો વિચાર મને કયાય ઠેકાણું ગોદીને ધરધવાવી દેવાને છે. આપણે રજા રાખી, કાળીથી ધરધરણુ ધાલ મરા કાકાને તો મારા ધરધવાથી રૂપિયા પાનગે છરે, મળગે, તેથી તેજુ તો ઠેકાણુ ય આનમા રાખુ હશે. ત્યાં મને ધરધાવગે, માડુ કહ્યું માનશે ને, મને આ મારા જપવા ગળે વળને છ તેથી યક વચન નાણુ છું, કે આ બાળતમા તમે જ કાકાક વાડ કાઢો, જેથી હું આ ધરમા જ રહેને મારા છોકરાને મોટા કંડી ભણાવી કડું. બસ મારે એટલું જ તમને કહેવાડું હવું.” આટલું કહી ગોદી બેમો થઈ ગઈ.

ચતુર બાણુ ગોદી વાતમા ઘણું સમજી ગયો. રવજને વરસ પૂડું થયું, તેની વરસી વગી લીધી કે તરત ગોદીના કાકા તેને તેડવા આવી પકેન્ના. બાણુ સાતિથી પણ મક્કમનાથી આજીવું કંડી દીડું “હું ગોદી ભાભીને ન્યા ને મોકડું, અમારે તેને વેદ ભાવે જલ્યા દેવી નથી, ધરધરણાવા નાતિવા રિવાજ પ્રમાણે કું પેમા આપી દરશ ” ગોદીના કાકા પડેનાં તો ધૂવાડુવા થઈ ગયા પડી કોચવાતે અને રિવાજ પ્રમાણે પેમા નમ્રી કરી, પાચ માણુસને પૂડી, ગોદાવરીને પોલની સ્થાને તેડી ગયા. સારા વારે બાણુને ધરધવા આવવાનો પત્ર લખે, ગોદાવરીને બાણુ સાથે માણુ ભટકાની ધરધાવા, બાણુ ગોદાવરીને ધરધીને લઇ આવ્યો. દાકરી સાતા સમજાવી દેવાથી રતે મોડા દિવસ મોસાળ રાખી, પણ કન્તિને સાથે તેડના આન્યા.

ગોદી સાથે બાણુએ દિવસવટુ વાળું તેથી, આડોશી પાડોશીમા સૌએ કનાકુસી કરી. “કા ગોદીએ આ શું કયું ? આ તો ચતુર કંગોડો યુ ઉપર બેડો. અતે કાળીમોઢ ધ કાળાને જ ?”

ગોદીને બાણુ ધાલ્યા, એજ ધર અને એજ માણુસો. હવે સગપણ બદલાઈ ગયા હતા. બાણુને રડીફાળી ગોદાવરી પ્રત્યે, બેડું બેડું આકર્ષણ તો હતું જ, તે ગોદાવરી આજ હવે તેની પત્ની બની ગઈ હતી. આજે બાણુ ખૂબ જ આનંદમા હોના. રાતે યથન વખતે તે ગોદાવરી ને ખટમે સૂતી હતી ત્યાં ગયો ત્યારે ગોદાવરી ખાટલમા સફળી બેવી થઈ બેઠી થઈ ગઈ. કપડા સંકારી તે શુન્ય અને એકકોર નીચું નેમ્મ બેઠી રહી ગઈ.

બાણુએ પાસે આવી હરખાતા પૂછ્યું, “અરે! આ શું ? મને લાગી કેમ બેઠી થઈ ગઈ ?” ગોદાવરી કહ્યું. “બાધા રહ્યો મને અડગો નહિ, હું તો ખરાઈ છું.”

ત્યારે બાણુએ મહું ધરધરણા માટે તો તે જ પેતા કહ્યું હતું, મારા તો મનમાય આ વાત નહોતી. પણ હવે આ શું ?

ગોદી જગા ટરાર થઈ, થેડું બેડું નેમ્મને બાણુને કયું ‘હા, તમારી સાથે દિવસવટુવાળામા મારી હા હતી મેં છાકુ હતું એની વાડ મારે સરસ થયે, મને શિવે ના મારા માવતરે ધરધાવી દેવાના હતા. ત્યારે મરા પોટા નેગ જણવા રખડી પડત, તમે તે બીજી લાવત, ત્યારે મારા જણવાડું શું ? એ મારે ગમતુંડા જણવા ખાતર મેં તમારા સાથે દેરવટુ વાળી એક લાવમાં બે બવ કરી છે. અતરે પંડવથી મને હું તમારી વફુ બની પણ હતાથી તો તમારા મોટામાનની આ અને આ મારા છોકરાની મા છું.” આટલું કંડી ગોદી નીચે બેમો ગઈ અને પોચ પોચ આણુએ રડી પડી.

બાણુ રાખ્ય થઈ ગયો. મોડું કાણુ મરા થઈ ગયું. શું કડું ? શું ન કડું ? રોમ રોમમાં કોષ

વ્યાપ્ત, પણ સંસ્કારી વાતાવરણમાં રહેલો તેથી કડવો કોષ ગણી ગયો. ને ગેદીને કહ્યું 'નસ ચક્ર રહ્યું હવે, ગેદી, તું મારી માથેન, આજથી ફૂં તારો સગોભાઈ. અત્યારે જ આ વજર કહોટા વાળું છું', તે તું જીવતી હંમચ ત્યાં સુધી કોષ દિંધુદશે ને, જે તેમાં નંગ પડે તો મને ધમધારી હડમાનની આણ અને તારા છોડું છ મારા જ છે, મને મોટાબાઈએ બળાવેલા છે.

“તારા છોડુંને પંડપના જેમ રાખીશ, લે બેન, આ મારો ભોલ છે.” એમ કહી બાણ ગાદાં લઈને પહેલાંની જેમ જ ઝોસરીમાં પથારી કરી સૂઈ ગયો.

તે દિવસ બાણએ ગેદીની સાથે સગોભાઈની

જેમ વર્તાવો કર ક્યો, શાંતુ તો બીજી બણતી હતી, કાન્તિને બાલ મંદિરમાં દાખલ કર્યો.

આ વાતને પંદર વરસ પીત્યા. ગેદી પર ધકપણની છાયા ફરી વળી, કાન્તિ કોસેરામાં યુગ્મરી ગયો. શાંતુને મેટ્રીક સુધી બણાવી, સારું રંધણ ગોતી ખરણાવી દીધી. ગેદી પણ કેન્સરની બિમારીથી યુગ્મરી ગઈ.

ગેદીના મૃત્યુ પછી એક વરસે બાણ બીજી ધરધો. તે પણ રસોઈ વાણીની પંખાતે. નવી આવનાર મીડી પણ પોતાની સાથે આગલા ધરની આંગણિયાત દીકરીને લેતી આવી. બાણ એ છોડીને પણ દીકરી પેટે રાખે છે. હજીયે બાણ એ જ રાજામાં નોકરી કરે છે.

મા

ખલિલ ગિલાન

માનવજાતના હેઠ પર ‘મા’ એ સૌથી મીઠો ઉચ્ચાર છે. માડીના સાઠ એ સહુથી મદદરે હેતાળ સાઠ છે. ‘મા’ એ અતરના ઊંડાણમાંથી આવતો આશા ને પ્રેમજયો મીઠો હૃંશળો શબ્દ છે. મા એ જ સર્વસ્વ છે. આપણા દુઃખોમાં મા આપણું આશ્વાસન છે. આપણી કાતનાઓમાં મા આપણી મદદ છે. આપણી હતાશામાં મા આપણી આશા છે. આપણી નિર્બળતામાં મા એ જ આપણી સક્રિય છે. મા એટલે પ્રેમ, દયા, સહાનુભૂતિ અને હામાનું ઝરણું.

સમસ્ત પ્રકૃતિ જાણે કે માતાની જ ગોરવગાથા ગાય છે. સૂર્ય એ ધરતીની મા છે, એ તેને હૂંફ અને પ્રકાશનું પોષણ આપે છે. પોતાની પુત્રી ધરતી સમંદર, પક્ષિઓ અને ઝરણાનું મીઠું ગીત સાંભળતી સૂર્ય ન જમ ત્યાં સુધી રાત્રિ ધનાં સુધી-મા સૂર્યદેવી ધરતીને છોડીને જતી નથી. વળા આ ધરતી ચે વહેા ને પુષ્પોની માતા છે. તેને એ જન્મ આપે છે, પોષણ આપીને ઉછેરે છે અને છેવટે ધાવણુ છોડાવીને સ્વતંત્ર રીતે જીવન જીવતાં કરે છે.

આમ સર્વજન મા નું જ આધારસ્તંભ નજરે પડે છે. મા એજ સૌંદર્ય અને રમેહ સમર કાવતારમાં છે. (અનુ. નટવર અં. રાવળ)

બોધકથા

પૃથ્વીસિંહ જાણી

મહાભારત માટે !

મહાભારતને અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કરવાનું વારે કામ બંગાળના એક હરિદ્ર વિદ્વાન પ્રતાપચંદ્રે માથે લીધું હતું.

એમના અસાધારણ ઉદ્યમને લીધે જ એ કાર્યને આરંભ થયો. અનેક રાજ-મહારાજઓ અને સરકારનો આશ્રય પણ એમણે મેળવ્યો; પરંતુ બધાને એમજ લાગતું હતું કે, મહાભારત જેવા મૃદ્ધ પ્રાચીન અનુવાદ પ્રકટ કરવો એ નાનું સૂત્ર કામ નથી. પ્રતાપચંદ્રથી એ કામ પાર પડશે નહિ અને નાણાં નકામા જશે; પરંતુ પ્રતાપચંદ્રે તો પોતાની બધી શક્તિને એ જ કાર્યમાં યોજીને એ દુઃસાધ્ય કાર્યને પણ પાર પાડી બતાવ્યું. ચોરાણું ખંઠમાં એ પ્રાચીન સાહિત્યિક પર્વ સુધી પ્રગટ થયો. એટલામાં પ્રતાપચંદ્ર શયનું મૃત્યુ થયું. મૃત્યુ શય્યામાં પણ તેમને ‘મહાભારત’ની ચિંતા હતી. એમણે પોતાની સુધોગ્ર પત્ની શ્રીમતી સુદરીબાલાને કહ્યું કે, “મારા આશ્રમમાં કોઈ ખર્ચ કરવો નહિ; અહીં બૂજાં રહીને પણ ‘મહાભારત’ને સંપૂર્ણ કરાવે. એથીજ તમે મારી પ્રત્યે શ્રદ્ધા પ્રકટ કરી અને માનું સાચું આશ્રમ કયું એમ હું માનીશ.”

ત્યાર પછી એક વર્ષમાં જ એ પ્રાચીન ઇષાદને સંપૂર્ણ બહાર પડી ગયો.

સ્વજનોનાં અધુરું ઉત્તમ કાર્યને પૂરાં કરવાં એ પણ જીંવા પ્રકારનું આશ્રમ છે.

...ને તેમણે અભિમાન આડંબર તોડ્યો

કેશવજી ભટ્ટ કારમીરી પાદણ અને સંસ્કૃત ભાષાના ઘણા મોટા વિદ્વાન હતા.

એમને પોતાની વિદ્યાનો ભદ્ર ફાંકો. જ્યાં

જતા ત્યાં શાસ્ત્રાર્થ કરે ને પોતાની શ્રેષ્ઠ સાચિત કરતા.

એ જ વિચારથી દિગ્વિજય કરવા સારુ તેઓ કારમીરીથી ચાંદીને નદિયા શાન્તિપુર જઈ પહોંચ્યા.

નદિયા એ વખતે ન્યાય શાસ્ત્રનો પ્રસિદ્ધ અને અભેદ કદંબો હતો... નદિયાના પડિતો પણ કેશવભટ્ટનું નામ સાંભળીને કાને હાથ દેવા લાગ્યા...

એક દિવસ સેંકડો ચેલોઓને લઈને એ એકા હતો; ત્યાં ચૈતન્ય દેવ જઈ પહોંચ્યા. એમની ઉમર તે વખતે કેવળ સાત વર્ષની હતી; પણ સુખ સુલ ઘણી તેજસ્વી અને સુંદર હતી, ભટ્ટનું ખ્યાન તેમની તરફ ગયું.

ચૈતન્ય દેવ જોઈયા કે, “આપ ઘણા મોટા પડિત છો, અને કાંઈક સંભળાવો !”

ભટ્ટએ કયું. “તું હજી બાળક છે” ભણ્યો ગયો કાંઈ નહિ, હોય તું મારી વાતોમાં શું સંભળશ ?”

ચૈતન્યે હસીને કહ્યું કે, ‘ત્યારે બીજું’ કાંઈ નહિ તો ગંગાની સ્તુતિના શ્લોક જ સંભળાવો! એ સાંભળીને હું પ્રશ્નન થઇશ’

ભટ્ટએ એમની ભોળી વાતોથી ભોળવાઈ ગયા. ગંગાજીની સ્તુતિના પોતાના રચેલા શ્લોકો સંભળાવ્યા. ચૈતન્યદેવે કહ્યું. “હવે આ શ્લોકોના શુભ દોષ કહી સંભળાવો.”

ભટ્ટએ કયું કે “મારી કવિતા દોષ રહિત હોય છે.”

ચૈતન્ય દેવે હસીને કયું. “મને આજ્ઞા આપો તો હું જ એના શુભદોષ તપાવી આપુ.”

બટ્ટીએ પોતાની સંમતિ આપી, એટલે ચૈતન્ય દેવે એકેએક પિંગળના બનેક દોષ તેમની રચનામાં બતાવ્યા.

પંડિતજી તો ગભરાઈ ગયા; અને વિચારવા લાગ્યા કે, 'ખાટલી વધમાં આવું પાંડિત્ય !' એ વખતે તો તે કંઈ ન બોલ્યા. ચૈતન્ય દેવ તો પોતાને ઘેર જતા રહ્યા. કેશવદેવ પણ મનમાંને મનમાં બહુ શરમાવા લાગ્યા. સંસ્કૃત વિદ્યાનું 'પોતાનું' અભિમાન પૂર્ણમાં મળી ગયું; એક નાનકડા બાળકના હાથે જ તેમનો પગજાય એ વાત મનમાંથી ભૂલાવી નહોતી. એજ વિચારમાં તે સૂઈ ગયા. સ્વપ્નામાં તેમને ચૈતન્ય-દેવનું મહત્વ જણાયું.

બીજે દિવસે પોતે એમને ઘેર ગયા અને પગે પકીને કહ્યું કે, 'આપ ખરેખર જ્ઞાનમૂર્તિ છો !' એ દિવસથી કેશવ બટ્ટીને ચૈતન્ય દેવ ઉપર શ્રદ્ધા બેઠી.

જગાળમાંથી વિદાય થતી વખતે તેઓતેમની પાસે ઉપદેશ લેવા ગયા; ત્યારે ચૈતન્ય દેવે કહ્યું કે, 'સાંભળો પંડિતજી ! કેવળ એ વાતોને જ્ઞાનમાં રાખજો. મહેલી તો એ કે, ભગવાનની ભક્તિ કરો. એથી તમારો જન્મ સફળ થશે અને આપોઆપ તમારામાં બધા સદગુણ દીપી નીકળશે. બીજી વાત એ કે, હવે કોઈની સાથે સારનાથ ન કરશો. એથી અહ કાર અને પશુપાત વધે છે. પોતાના પક્ષને દુઃખ અને સત્ય કરાવવા સારુ વ્યાજબી તેમજ ગેરવ્યાજબી દલીલોથી પણ કામ લેવું પડે છે. અહંકાર એ જ પાપની જડ છે, એથી બચશો તો જ તમારું વાર્તાવરણ સદ્યપુ થશે.

બટ્ટી નમ્રતાથી જોડ્યા કે, 'હવેથી એમજ કરીશ. "

પછી તેઓ પાછા કશ્મીર ચાલ્યા ગયા અને શારંગ્ય કરવાનું જોડી દીધું !

પંડિત અને પંડિતાઈ !

કાક ઠાકર ખાંચ છે. કોઈને ઠાકર વાગે

છે. ઠાકર ખાંચી એ એક સ્વાભાવિક અનુભવ છે. સંસારની નજર સામે જીવન વિશેનાં અનેક સૂત્રો મોજૂદ રહે છે. પણ આ નજર એ ચૂકી જાય છે. અને એ લપટી પડે છે. માર્ગ સાબરો પંથ બને છે. પણ આવા આદ-મીટું બધું જ ખતમ થઇ ગયું એવા અકસોમને બંધે જે કંઈ બાકી રહ્યું હોય, એનાથી ફરી જીવનનો દોર હાથમાં લઈ શકાય છે. અનેક સતોનો ભૂતકાળ ફટકા નથી રહ્યો. ઠાકર ખાંચીને કોઈકને કાકુરજી લાગ્યા. આ કાકુરજી એટલે જીવનનો સિદ્ધાંત. નવ-જીવનનો માર્ગ સહુને માટે લંબાયો છે. એ માર્ગ ચરણને એમ પૂછશે નથી કે, તું આ માટે ગાત સાધે છે ?

મારમ છે, ચરણ માટે...ચરણ છે, ગતિ માટે...ગતિ છે કોઈને કોઈ રીતે પહોંચાડવા માટે.

કહેવનાની કિતાબમાં એક વાત આવે છે. એક પરણેલી સ્ત્રીને એક લંપટ રાત્રે ઉપાડી. સ્ત્રીએ રાત્રની હત્યા કરી અને એ પરણેલર સાથે ચાલી નીકળી. બન્ને વચ્ચેમાં ચાલતા હતા ત્યાં વરને માપ ડર્યો, રાપનું ઝેર ચઢ્યું અને પતિ બરસાત પાગ્યો. સ્ત્રી વચ્ચેમાં એકલી પડી. એક ટોળીએ બાંધને એકલી બેંધને એને પકવી. એને પકડીને ફર લઇ ગયા. ગણિકાને ત્યાં એને વેચવામાં આવી. પાપના ધંધામાંથી છટકવા એ સ્ત્રી સાગી. દોડતી દોડતી કમશાને જઇ થકી એ સિના બળની હતી એમાં બળી જવા માટે એ એ સિના બળી ધમી અને એજ ધમીને નદીમાં પૂર આપ્યું.

...એ પૂરમાં સિના કોડકાઈ ગઈ, પૂર-નુ સો પુરમાં તણાઇ ગઈ. અને જીવની રડી. છાસ વેચી એ ગુજરન ચત્રાવવા લાગી.

એવામાં એક દિવસ એક છત્રપતિના ઘોડાની ઠાકર વાગી એ ઉઘટી પડી. માથું ફૂટી ગયું. છત્રપતિએ બાંધને પૂછ્યું. "ખરે ! બાંધ તમે

આમ કેમ થાશે છે ? તમારી બધી છાસ
ઢોળાઈ ગઈ હવે શું કરશે ?

બાપુએ કહ્યું. ‘ મહારાજ ! છાસનો અકુ-
સોસ થા માટે કરવો. માટું’ જીવન જીવું
છે. ત્યાંથી જિંદગી હું એક પછી એક ત્યાં સુધી
સહન કરતો આવી છું. ચિત્રવિચિત્ર સંભોગોની
વચ્ચે એક સ્ત્રી એની આ છાસ, એક રૂપક
રજૂ કરે છે. આફતોના નીબાઠામાં ય જીવન
જીવતું રહે છે.

આ બાઈનો કિસ્સો સમજાવે છે કે જહું
જોછાની મુશ્કેલી પર આવે છે. એમ છતાં જીવ-
નનો સરળતાથી અંત આવે નથી. આટલી
બધી આપણે પછી બાઈ જીવન જીવવા ખાતર
છાસ વેચતી રહી. છાસ વપર પણ કોપ ઉતર્યો
તે છતાં સ્ત્રી છાસ શુભાવીને જીવનની દેડીએ
ફેરી ચાલતી રહી. આવા પ્રસંગોથી માણસની
કસોટી થાય છે. આવા બનાવો પર પંડિતનોય
ગજ લાગતો નથી.

“પંડિત જોર મશાલથી
રેનો સુએ નાહિ,
જોરત કે કરે ચાંદની
આપ અંધેરે માંડી.”

જે પંડિતાઈની બોલી બોલે છે. અથવા
જે પોતાને મશાલથી તરીકે જોળખાવે છે એ
બીજાએ માટે કદાચ ચાંદની નીતારતા હશે
પણ પોતે તો મોટે ભાગે અંધારામાં જ અથ-
ડાતા હોય છે કારણ જીવન તેમના બોધ
પ્રમાણે આકાર પામતું નથી. જે જીવે છે
એનો આ અનુભવ એજ એની સાચી પોથી.
સ્ફૂર્તિ રાખીને જીવનની દેડી ઉપર ચાલે છે.
જે સફરજ નામ મશાલ !

સત્યવાદીનું સન્માન

મીકપંડિત જેનોફોટિસને એક મુકદ-
માં સાક્ષી બાપવા અઢાલતમાં જવું પડ્યું.
તેણે ન્યાયાલયના નિયમ પ્રમાણે ન્યાયાધીશની
પુરસ્ક્રી સામે બેસી રહી સત્ય કહેવાની પ્રતિજ્ઞા
લેવા લાગ્યા, એટલે ન્યાયાધીશે કહ્યું કે,

“આપના જેવાને સાક્ષી પ્રતિજ્ઞા લેવાની જરૂર
નથી. આપની બધી વાત પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહેવા-
યેલી હોય છે.”

ઇટાલિયના કવિ પેટ્રાકની સંબંધમાં
પણ જીવું જ હતું. એને કોઈ દિવસ બાયબલ
હાથમાં લઈને બુજાની આપવી પડતી નહિ.
ન્યાયાધીશ એને માનુ આપવા સારું ગણા
થતા અને સોભાઈ ખવરાવ્યા વગર જ એની
સાક્ષી નોંધી લેતા.

સત્યવાદીજીવનું સન્માન હંમેશા એમના
ચારિત્રના શુભને લઈને જ સર્વત્ર થતું હોય છે !

વૃદ્ધાને ઉપદેશ પણ રાજ્યે માન્યો

મેસિડોનિયાના રાજા ફિલિપના દર-
બારમાં એક વૃદ્ધ સ્ત્રી ફરિયાદ કરવા ગઈ હતી.
એ વખતે રાજકાળમાંથી પરવારી સલા બર-
ખાસ્ત કરીને રાજા ઉંઠવાની તૈયારીમાં હતો,
એટલે તેણે વૃદ્ધાને કહ્યું કે, હાલ મને કુરસદ
નથી.”

“તો પછી રાજા કહેવડાવવાને પણ
લાયક નથી.” વૃદ્ધાએ પણ સાચું સંકલ્પતું
સંભળાવ્યું વૃદ્ધાનાં આવા કપરાં વેણ સાંભળી
રાજા ફિલિપને પણ આનંદ થઈ ગઈને તેણે
વૃદ્ધાની વાત સાંભળીને યોગ્ય ફેરિયાદો આપ્યો.

આટલું જ નહિ પણ ત્યાર પછી તેણે
‘કુરસદ નથી.’ એ કહેવાતું પણ બૂલી ગયો.

કિંમતી વસ્ત્રો સાધનામાં અંતરાય
રૂપ છે !

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસને એમના લાકડ
મથુરમાળુએ એક કિંમતી સાલ આપી. તે
દેહપર જોડીને પરમહંસદેવ ખ્યાન કરવા
ગેસી ગયા, પણ ઈશ્વરેવને પ્રભાવ કરવા, જતા
વિચાર આવ્યો કે વસ્ત્રને ધૂળ ચોંટશે ?
તરત જ તેમણે વસ્ત્રને ધોઈને ફેંટી દીધું
અને ત્યારપછી સ્વચ્છ ચિત્તે ઇશ્વરેવતાને પ્રણામ
કર્તા....

અવલોકન

શિ.

‘આજ રુવે કોની નવધારે’

(લેખક : શ્રી શિવકુમાર ભોષી,

ભાગ ૧-૨ સ્વાતિ પ્રકાશન મુંબઈ-૩,

પૃષ્ઠ ૪૬૮-૩૪૮ રૂ. ૬.૫૦-૬.૫૦

આજ લેખકની અગાઉની ત્રણ નવલકથાઓ ‘કંચુકીબંધ’ ‘અનંગરાગ’ તથા ‘આવણી’ પછી બે ભાગમાં આ ચોથી નવલ જદાર પડે છે. વિષયની દૃષ્ટિએ, અગાઉની કથાઓમાં આકર્ષણ રહ્યું છે અને ‘આવણી’ના નાયક તથા નાયિકા માટે આચાર-સંહિતાની એક આધ્યાત્મિક ભૂમિકા રચી લેખકની જીવનદૃષ્ટિ માટે માન અને ખાદર સાથે તેની આજ્ઞા તેમણે રચી હતી. ચોથી નવલકથા બે ભાગમાં હોવા છતાં એટલી હદમાં નવી જનતી.

૧૯૪૧થી ૧૯૫૦ના દસકાની દેશની શબ્દકીય ભૂમિકાને પાર્શ્વભ્રમી રાખી, યુજ્જ્વાલનો નાયક અને બંગાળની નાયિકા વચ્ચે, રવીન્દ્રભાણુ અને ગાંધીજી વચ્ચે આંધ્ર દેશ કરાવે છે. અરેબ પહેલી વાર અમદાવાદથી કલકત્તા મામાની પેઠીમાં ભેટાવા જાય છે અને ગાંધીમાં કાજલની ઝુલાકાત થાય છે. રવિનસેવી બન્ને આત્માઓ, ‘સમાન ભવનેપુ સખ્યમ્’ એ ન્યાયે નજીક આવે છે. અરેબની કલેજની કારકિર્દી સામાન્ય નીવડે છે. કલેજ જીવન દરમિયાન આંધ્રની છાત્રાને પરિચય થયો હોય છે, અને તેના પ્રેમની માગણીમાં નારીપાસ થયો હોય છે. રયામવણી કાજલની સંસ્કારિતા, અને ‘સાતિનિવતન’ના કલ્પ, સંસ્કાર, તેમજ કવિવર ટાગોરની શિખા હોવાને કારણે અરેબ, ૧૯૪૨ના ટાગોરની શિખા હોવાને કારણે અરેબ, ૧૯૪૨ના રવીન્દ્રનાથની આખરી માંડળીમાં તેમના નિવાસ-સ્થાન બેરારમાં, કાજલ સાથે જઈ ચડે છે. કવિવર ટાગોરના મૃત્યુનો પ્રસંગ ૧૯૪૨ના ઝોગ રટની આકર્ષી તારીખ, આવણી પૂનમ-અષોરના બારને દેર મિનિટ—એક મહામાનવનું મહાપ્રસ્થાન વચ્ચેને થાદ રહી જાય છે.

શ્રેણીકૃષ્ટિ વિદાય દેહો ભાષ, સત્તારે આમી પ્રણામ કરે ભાષ (હવે રજા મળી છે; મને વિદાય આપો, ભાષ ! તમને સાને પ્રણામ કરીને આ ચાલ્યો.) આ બીજા વિષયુક્તો સમય હોય છે અને ભાષાને તે વખતે ભારતની સીમા સુધી આવી પહોંચ્યું હતું; જમીનમાં લગાઈ જમીન હતી અને કલકત્તા ઉપર ક્યારે મોંઘ પડે તે કહેવાય નહિ તેની પરિસ્થિતિ હતી. પુરોપમાં બીવણ કુદ ચાલુ હતું.

કાજલને ભાષ ઉત્પલ, પોતાની બહેન અરેબ એકે સંબંધ રાખે તેથી વિરૂદ્ધ હોય છે કેમકે તે કલકત્તાની આગેવાની નીચેના એક ક્રાંતિકારી મંડળનો સભ્ય હોય છે અને કાજલને પણ તેમાં જોડી રાખવા માગે છે. નરવરલાલ મામાને ત્યાં તેમના દીકરા-દીકરીઓ વચ્ચે અરેબને કાવતું નથી. મામાની દીકરી બહેન હોવા છતાં, સુતપા સાથે અરેબને જલાભેદી થાય છે. અને તે જુદો રહેતા આવ્યો જાય છે. બુદ્ધિમતામાં તદિષ્ઠ હોવાથી, સુતપા અને અરેબના શાબ્દિક કુદમાં વાચકને મજા આવે છે. અરેબની માતા જયમનબેનનું માત્ર નવલકથાનું એક આસ્વાદ્ય બંગા છે. સમ જણા પુત્રને મિત્ર તરીકે તેઓ રાખી જાય છે, અને રવાનમ્ લડતમાં પણ મહિલાઓની આગેવાની લઈ, જલમાં જઈ ટકે છે. અને ત્યાં તમિ-પત લખે છે, અને અરેબ તેમની જણ બહાર માંડીપત લખીને છોડાવે છે, ત્યારે અમદાવાદ ન રહેતાં કલકત્તા આવ્યા આવે છે. કાજલ અને અરેબ વચ્ચે સંકળ જતી રહેવાની છંછા છતાં, બન્નેના માનસની જાણકારી હોઈ, મનનું કુંખ હૃદયમાં જ બેઠી રાખે છે. રાષ્ટ્રિય મુક્તિની ચળવળ પૂરબેસમાં ચાલતી હોય છે; દેશનેતાઓ કારાવાસમાંથી મુક્તિ પામે છે; મુસ્લીમ લીમ અને કોંગ્રેસ સાથે આઝાદીની મંત્રણા આવે છે; પાકિસ્તાનની માગણી બેરેશરથી થાય છે; ઝીણા અને

તેના ડામવાદી સરદારો કલકત્તાનો હત્યાકાંડ કરાવે છે, અને અંગ્રેજોને હાથમા ઝેર લગા મળી જાય છે. ગાંધીજીને લાગે છે કે અંગ્રેજો છે ત્યાં સુધી હિંદુ મુસ્લીમ ઝગ્ગો હોય છે. આવાથી નહિ. 'હિંદુ હોડો'ની હાલક પડે છે. નોખાબલી આગ ધારવા તેજા બગાળમાં જાય છે ત્યાં થંજળ સળગે છે અને હિંદુસ્તાન તેમજ પાકિસ્તાનમાં રમખાણો ફાટી નીકળે છે, બાપુ દિલ્લી જઈને, ઉપવાસ જાહેર કરે છે; મુસ્લીમો તરફનો બાપુનો પક્ષપાત અને ઉચ્ચારણથી ડામવાદી માનસ વધુ પુનઃનસ ધારણ કરે છે, અને બનને પક્ષના આગેવાનોની સંસ્કૃતિ પછી ઉપવાસનો અંત આવે. પણ ગાંધીજીનું ભાવિ નકકી યર્ષ જાય છે. તેમની પ્રાધનાસભામાં ગોરખ પૂટે છે અને શેરા દિવસ બાદ તેમની હત્યા... જયમનજેન આઝાદીની લડત મનોમન લડતા હોય છે. લયડતી તાજિયતે પણ રોજે રોજના સમાચાર મેળવે છે. રૂડિયો ઉપર ગાંધીજીની હત્યાના સમાચાર સાંભળી તેમણે 'પ્રાણપંથે' સહાયને માટે છીડી જાય છે. આજ સમયમાં કાજલ ચિત્રકલાના વિશેષ જીવ્યાસ માટે પરદેશ જઇ હોય છે. અરેષ એકલો પડી જાય છે. સુતપાને હવે તેની માનસિક વાતનાનો ખયાલ આવે છે. એક વાર કાજલ સાથે રાખે સ્વપ્ન ન રાખવા તેણે અરેષ સાથે ચારત કરી હતી એટલા માટે કે મોટાભાઈ તરીકે અરેષે તેને શશધર સાથે સંબંધ વધારવાની મનાઇ કરી હતી.

જૂતકાળની પ્રેમિકા માંડની, દક્ષિણના કથકલી વૃત્તની તાલીમ લઈ, કલકત્તા પોસ્ટામ આવવા આવે છે ત્યારે અરેષ જૂતકાળની યાદ આપે છે અને હજીની આગણી મૂકે છે. પણ આંદોળને આણું ગિલ જનન ખડકું નથી. અરેષ તેના સાથે એક રાતના સૂકત સહવાસ માણે પણ તેથી તો તેના હૃદયની વ્યથા વધી જાય છે. ઉત્પલ પરદેશમાં પણ કાજલના પત્રોમાં પસા બાળત ઉપરાણી કરે છે અને અરેષ સાથે સંબંધ ન રાખવા અપાર નવાર જણાવે છે. અરેષના પત્રો કાજલને મળતા નથી અને કાજલના અરેષને

વચ્ચે નટવરમામા હિંમતભાઈની પુત્રી સગપુ માટેનો પ્રસ્તાવ અરેષ સમક્ષ મૂકે છે પણ તે દાદ આપે નથી. કાજલ પરદેશથી આવે છે ત્યારે અરેષ તેને મળવા જાય છે અને સુતપા પણ સાથે હોય છે. ત્યાં પ્રથમવાર બંને વચ્ચે પ્રેમનો એકરાર અને સ્નેહગીટે ભેડાવાનો કાલકરાર થાય છે. કાજલે યુરોપિયન પેટીંગ કામ હાથ ઉપર લીધું હોય છે, અને મુજબ રહેવા માગે છે. તેને ડર છે કે ઉત્પલ તેના પીછે પકડશે અને અરેષ સાથે તેને ભેદ જશે તો કંઈક અશુભ બનશે. એવડે અરેષની સુચનાથી કાજલ કોનારક જવાનું નક્કી કરે છે. તે જ ગાડીમાં ઉત્પલ તેમની પાછળ હોય છે. કોનારકનું સૂર્ય મંદિર ભેદજનને આત્માના કલાકાર જીવને શાંતિ મળે છે. મંદિરની ટાય પરથી સૂર્યોદય નીરખવાનો દ્વારો લેવા કાજલ અને અરેષ ઉપર ચડે છે. પાછળ ઉત્પલ પણ હોય છે, બપોળનક ફર-સળધી ઉપર અરેષ બોલો હોય છે ત્યારે ઉત્પલને કુવિચાર સૂઝે છે અને કાજલનો છોડા નહિ છોડતા આ આદમીને પૂરા કરવા, ઉલ્લેા દાવ ફેંકે છે. પોતાનો વજનહાર ગરમ કોટ વીંટલું કરીને ભેરથી અરેષ તરફ ફેંકે છે.

‘આવી કંડીમાં તમે ગરમ કોટ નથી રાખ્યો?’

પણ કાજલ એ બા કીલી રહે છે. અને નીચે ખડકપર દડી પડે છે અને મૃત્યુ પામે છે. કાજલ પરદેશ ગઇ હતી ત્યારે તેની ગેરહાજરીમાં અરેષે, પોતાના સ્વપ્નના મહેલ જેવું એક મકાન બંધાવેલું. તેની બાંદકીમાં એકલો બેસીને તે બહાર નકર કરે છે— બારે મેષ તરીકે પડવા છે. આદોર પ્રણી પ્રણી અને દેને કાગે છે કે જે કાન તેના હૃદયમાં સંઘરાણું છે તેનો પડખો પ્રકૃતિ પાડી રહી છે:

“આમ રહે એની નવલખાધારે મળે રહે નોધાર, માઝમ રાતનો મેવલો માળે, વીજ કરે ચમકાર
ડુવે આજ છપરો મેષ પડાગ
ડુવે મારું અંતર આજ કોધાર
રૂવે નવલોદને સાતપાતાળ.”

કવિ સુંદરમની આ પંક્તિઓ મારે ભાવસાહી બની છે અને વાતાવરણને અનુરૂપ કારુણ્ય જણાવે છે.
 શ્રી શિવકુમાર જોશીએ આ નવલકથામાં એક દસકાનું ચિત્ર રજૂ કરવાનો અતિષ્ઠ પ્રયાસ ઘણી સફળતાથી કર્યો છે. સાથે સાથે જિમલ ચિત્રનો તેવો પ્રયત્ન પણ આવી ગય છે. અને તેમણે 'સાહેબ-ખીમી-ગુલમ', 'ખરીદી કોડિયો કે ગોવ' તેમજ 'એકમ, દશક, સો' એમ ત્રણ નવન શ્રેણી દ્વારા

એક આખો યુગ રજૂ કરવાનો અને અનેકરંગી બેલિથ્યુસી થોડો આલેખવાનો નો પુરુષાર્થ કર્યો છે તેની સાથે સહેજે સરખામણી કરવાનું મન થાય છે. શિવકુમારે ધણું હોત તો એક જ ભાગમાં આ નવલકથાનું વધુ તેજસ્વી આલેખન કરી શક્યા હોત અને કાજલને પ્રત્યુને પથે ન મોકલનાં, મુજરાતની કમંજુમિયા ટાંગોર અને ગાંડીનો અધુરી સાધનામા કાજરત બનાવી હોત.

પ્રેમનું દાન

એક વખત રાંદરોય રાજના નિયમ મુજબ સવારે કરવા નીકળ્યા હતા. એકાંત રસ્તા ઉપર એક બીખારીએ હાથ જીંચો કરીને એમને જીઆ રાખ્યા.

બીખારી ચીખરેહાંસ હતો. સુકા ભઠ હોઠ, જંડી ઉતરી ગયેલી આંખો અને યાગકં ધીમક કપડાંમાંથી હાડકા પાંસળા ડેખાતાં હતા.

બીખારીની આ દુર્દશા જોઇને રાંદરોયને થયું : દરિદ્રતાએ આ માણસની કેવો કસણ હાલત કરી છે ?

બીખારીએ એનો ખુજતો હાથ લામો કરીને રાંદરોય પાસે બીજ માંગી.

રાંદરોય ખીરસાં દેડાગવા લાગ્યા. જોખનજેણે એ દિવસે એમના ખીરસામાંથી કંઈ ન નીકળ્યું.

બીખારીનો હાથ લંબાવેલોજ હતો. અને પોતાની લાચાર સ્થિતિના કારણે રાંદરોય શરમ અનુભવી રહ્યા હતા.

પરંતુ બીજ જ ફાણે પેલા બીખારીનો ખુજતો હાથ પોતાના બે હાથમાં પકડીને રતેહં ભપાં ગળગળા અવાજે તેમણે કહ્યું.

“ભાઈ, ખાકું ન લગાડવો હો ! તને આપણાં જેવું અત્યારે મારી પાસે કંઈજ નથી.”

બીખારી ધડીબાર કોમતી સાથે જોઈ રહ્યો, પરંતુ બીજ ફાણે એના મુકાવેલા હોઠ ઉપર છાંત ફેરવીને એ હસ્યો. રાંદરોયના બંને હાથ એની બરજી દંથેગાંઓ વચ્ચે દબાવીને કંપતા અવાજે એણે કહ્યું.

“કંઈ નહીં સાહેબ, એમાં શું ? આ...તમે આરા પ્રત્યે રોદજતું વર્તન કરું એ પણ શું એણું છે ? મને કેટલો જાન લ ચલે ?...અને દિવનો પ્રેમ આપવો એ પણ એક પ્રકારનું દાન જ ■ ને સાહેબ ?”

ફરીયા એ બીખારીના બંને હાથ પ્રેમથી દબાવીને જારે પડેલે રાંદરોય તપ્પી આલતા થયા.

— ખી.

सर्वोत्तम भांड भाटे

नोर्थ बिहार सुगर मिल्स, लिमटेड

छन्दिया ओकसिडन्स

कलकत्ता-१

होन : २२-१७७२ ग्राम : NOBISUCE

मिथ स्थान :

रेलवे स्टेशन, षगडा,

पो. ओ. नारायपुर

मि. यंपारख (बिहार)

(ग्राम: KANORIA)

ગુજરાત સ્ટેટ ડો-ઓ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લી૦

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૯.

સહકાર ભવન
દેવરભાઇ રોડ,
રાજકોટ.

★

તા. ૩૧-૩-૬૭ સુધીની માહિતી દર્શાવતાં આંકડા.

ટેલીગ્રામ " ખેતી બેન્ક "

ટેલીફોન :- ૭૮૪૩૬
૭૮૨૧૫

	કરોડ લાખ.	
	રૂ.	પ.
૧. અધિકૃત અને અહાર પાડવામાં આવેલ ચેર બ'ડોળ.	રૂ.	૫. ૦૦
૨. ભરપાઈ થયેલ ચેર બ'ડોળ	રૂ.	૩. ૬૮
૩. રીઝર્વ ફંડ અને અન્ય બ'ડોળ	રૂ.	૦. ૭૫
૪. કુલ ધીરાણ	રૂ.	૫૨. ૬૬
૫. ડીબેન્ચર્સ દ્વારા ભિજી રકવામાં આવેલ ફંડ	રૂ.	૪૩. ૦૦

ગ્રામ ભથ્થતના રોકાણના કાર્યને વેગ આપવાના હેતુથી-ખેડૂતોને ભથ્થત તરફ વાળવા બેંકે આઠ વર્ષથી ગ્રામ ડીબેન્ચર્સ (રૂરલ ડીબેન્ચર્સ)ની યોજના હાથ ધરેલ છે. જેમાં વ્યક્તિગત રોકાણો થઇ શકે છે. આ ગ્રામ ડીબેન્ચર્સની રાજ્ય સરકારશ્રીની ખાંહેધરી ધરાવે છે અને તે એપ્રુવડ અને ટ્રસ્ટી સીક્યુરીટીઝ તરીકે ગણાય છે.

બેંક બોલે રહિતની જમીનની જમીનગીરી પર ફક્ત ખેતી વિષયક લાંબાગાળાનું ધીરાણ કરે છે.

સને ૧૯૬૫-૬૬થી બેંકે ખાસ યોજના દ્વારા ગુજરાત રાજ્યના સાગર કાંઠે નાળિયેરીનું વાવેતર વિકસાવવા માટે ખેડૂતોને લોન આપવાનું શરૂ કરેલ છે. તે ઉપરાંત આ બેંકમાંથી રાજ્યમાં કૃષ્ણજાડના બગીચા બનાવવા અને ફ્રાઇનું વાવેતર કરવા માટે પણ ખેડૂતોને લાંબા ગાળાનું ધીરાણ અળી શકે છે.

વિશેષ માહિતી માટે બેન્કની ૧૭૯ પૈકી જયે તે શાખાનો અથવા અમદાવાદ. રાજકોટ કચેરીનો સંપર્ક સાધો અથવા લખો.

મગનભાઈ ર. પટેલ
ઉપમંત્રી.

ઉચિતસાદ ઉ. ડાવેટી
આઈ. એ. એસ. રીડાયડ
મેનેજીંગ ડીરેક્ટર.

ઉદયભાણસિંહજી
યુવરાજ સાહેબ
એફ પોસ્ટલ
મંત્રી.

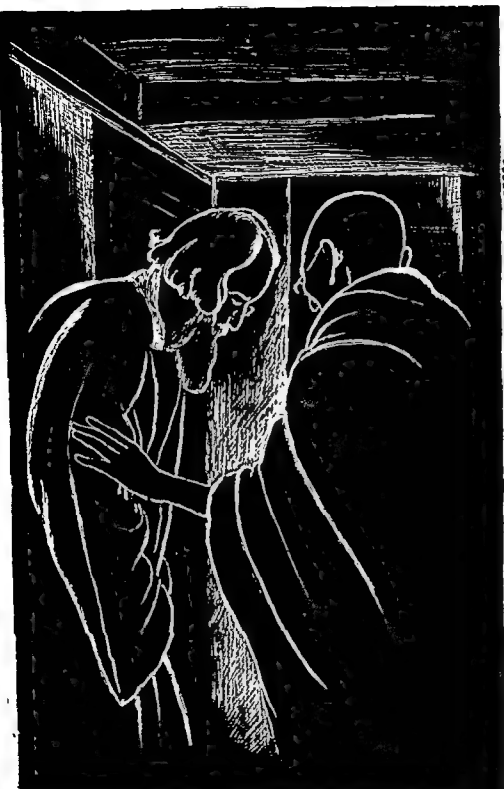

.....ના સૌજન્યથી

અમારાં પ્રકાશનો-

આવા હતા બાપુ-૧-૨-૩-૪—	૨-૦૦
ગાંધી-શુરુ —	૧-૨૫
ગીતાજલિ એક અધ્યયન —	૧-૨૫
અલસાહના બાંદાઓ —	૦-૩૭
મસ્તીની પજોમાં —	૦-૬૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા —	૧-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા —	૮-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	
સાથે જીવનયાત્રા —	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા —	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા—	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા—	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા—	૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા —	૦-૩૫

सांस्कृतिक समन्वय अंशतः मासिक : जुलाई-अगस्त : १९६७

અનુક્રમણિકા

૯૭ કથા - સાધના	નંદલાલ બોઝ
૯૮ કથાકારની પાતંગી પ્રમાણ...	ચુ. મે.
૯૯ પરિભ્રમણ...	'આશુતોષ'
૧૦૦ અધ્યાત્મ સાધના...	હાઠમાહેન હાથેહકર
૧૦૫ અમી હાંટણી..	લાજુભાઈ ત્રિવેદી
૧૦૭ શમ રાખે તેને...	નંદલાલ શર્મા
૧૦૮ શાખીન, લહેરી, હેતપરાઉ	સચિદાનંદ (સદા)
૧૧૦ દરિનામસિકંદ...	હાંતલાલ શર્મા
૧૧૩ જોળે, પશુની જીવજાણના ન યમ જાય...	સાગરકુમાર
૧૧૫ એક રાખડી આગેને !	પ્રદ્યુમ્ન જોશીપુરા
૧૧૭ ઇશ્વર - ચિંતન	ચા. રામકૃષ્ણ પરમહંસ
૧૧૬ મેળો પૂરો થઈ જશે તો ? ..	રાજગોપાલાચાર્ય
૧૨૧ માનવતા મહેતો રહી...	નરેન્દ્રકુમાર ચૌહાણ
૧૨૩ મૌનની કળા...	મેરી રિચરડેન
૧૨૬ હવન ખરાબ થયું તો ?...	'હનુ'
૧૨૮ અમૃત્યુ મુક્તિ...	હરહરન યાનકી
૧૨૯ સાચો વૈષ્ણવન થાય ?....	કૌશલાલ વાઘણી
૧૩૨ સુદિય મ્હા...	સિવપ્રકાશ
૧૩૫ ચિંતન નહીં - ૧૦૦૦...	મધુ શર્મા
૧૩૬ ૫૨મ આવક...	દેવેન્દ્રકુમાર પંડિત
૧૪૨ કયું ગણિત સાચું ?...	'પ્રવાસી'
૧૪૩ અવગોષ્ટી ..	સિ

મુદ્રણ

(આગળ)

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ પત્રો વિષયો, જે તે સંપ્રદાયના છે. સંપાદક તે વિષયોમાંના અંગત છે જે તેમ માનવું નહિ.

(પાછળ)

'વૈષ્ણવપંથ'માં સંસ્કૃતિ, કથા, શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે. લખાણ સાફ, મોસિક, તાબડું હોવ જોઈ અપેક્ષા રહે છે. કામગીરી બેઠક બાજુ યાદીથી લખવું. પ્રસિદ્ધ પત્રોની સામગ્રીની ઓફીસ સાથે અંક અને યોગ્ય પ્રકારના પ્રસિદ્ધિ પત્રો મોકલવા છે.

લખાણ

લેખક (વરસત) ૬૩૫૫
પરલેખક સોળા યોગેશ
"વૈષ્ણવપંથ"
૬૩૫૫૫૫૫૫૫૫૫૫
૨૦૧૨-૧૨

Unfinished symphony

And an unusual one too! Cling-clang, fizz, clop-clop, tang, r-r-rum, tickety tickety. Where towers and top brass mingle with conductors and chemicals, and tubes and reclaim rubber go hand in hand. *Bromant*

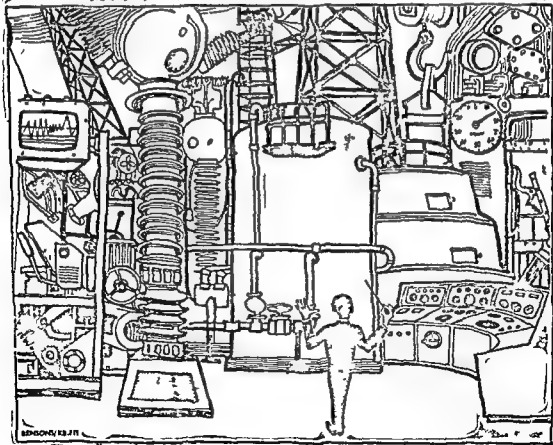
It is part of Kamani's concerted effort to help build a vigorous Indian industry. Mature work too, for Kamani have been at it for over two decades with admirable dedication at an unflagging pace.

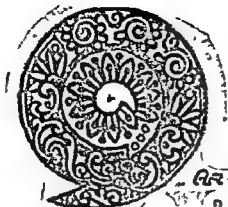
But the work will never be quite over. There are newer ideas a-brumming, new themes, new schemes, throbbing impulses, masterful techniques. And weaving through it all a rich, bold streak—Kamani quality!

SYMBOL OF INDUSTRIAL VITALITY

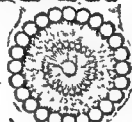
KAMANI ENGINEERING CORPORATION LTD
KAMANI METALS & ALLOYS LIMITED
KAMANI METALLIC OXIDES PRIVATE LTD
KAMANI TUBES PRIVATE & LTD
JAMNATI METALS & ELECTRICALS LIMITED
INDIAN RUBBER REGENERATION CO. PVT. LTD.
Kamani Chambers, Nicol Road, Bombay 1 BRL

નિર નૂતન, ફેશનેબલ અને પ્રાચીન

હાકરસી ફેબ્રિક્સ

ફેબ્રિક માટે સર્વોત્તમ પદાર્થો

DISCOUNT

ફેબ્રિકા/કાંડા ઘેઘવાળું કાપડ

હાકરસી સુધે

- થી દિલ્લિયાન સિમિન બેગ
- થી વિવિધ મિલ્કત ફેબ્રિકા
- થી સ્ક્રીન પ્રિન્ટ ફેબ્રિકા

સાથે

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી૦

ઉના (જિલ્લો જૂનાગઢ)

પ્રમુખ : પરમાણુદાસ જીવાલાલ જોડા

મેનેજિંગ ડિરેક્ટર : ચંદ્રશંકર લાલશંકર જાની

તાર : સહકાર

રજીસ્ટ્રેશન નંબર : ૧૪૪૧

તારીખ ૨૫-૧-૧૯૫૬

રજિસ્ટ્રેશન ઓફિસ-૭ : રેસિડન્સ-૧૮

ઓર્ડિન્ટ વર્ક 'બી'

તા. ૧૮-૧૧-૧૪

સભાસદ સંખ્યા, મંડળીઓ-૫૫

અધિકૃત શેર બંડોળ રૂ. ૩.૦૦ લાખ

સરકારશ્રીનું રૂ. ૧.૪૨ લાખ

અનામત ફંડ રૂ. ૦.૮૩ લાખ

બરખાઈ થયેલ શેર બંડોળ રૂ. ૨.૮૪ લાખ

સકય મંડળીઓનું શેર બંડોળ રૂ. ૧.૪૨

અન્ય ફંડ રૂ. ૧.૮૧ લાખ

આ સંઘ તરફથી સભાસદ સહકારી મંડળીઓ આરક્ત આવેલા જેટી ઉપજના માલનું જોખવ મિલ અને જાનીઝ ફેક્ટરી દ્વારા ફાવનરનું કાપ કરવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત સંયોજન સહકારી મંડળીઓ આરક્ત ખેડૂતોને જેટી ઉપજોથી દરેક પ્રકારનાં ખાતર, નિયારણ, જંતુનાશક દવાઓ, જોખરો વગેરે પૂર્ણ પાડવામાં આવે છે.

સોખાંડ, સિમેન્ટ, પતરાં, ખજૂર, મુઠા એવા, ખાડ વગેરે વસ્તુઓના વિતરણનું કામ કરે છે.

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લી૦

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૯.

સહકાર ભવન
ઢેબરભાઇ રોડ,
રાજકોટ.

☆

તા. ૩૧-૩-૬૭ સુધીની માહિતી દર્શાવતાં આંકડા.

ટેલીગ્રામ "જેતી બેન્ક"

ટેલીફોન :- ૭૮૪૩૬

૭૮૨૧૫

C

	કરોડ લાખ.
૧. અધિકૃત અને બહાર પાડવામાં આવેલ ચેર ભંડોળ.	રૂ. ૫. ૦૦
૨. ભરપાઇ થયેલ ચેર ભંડોળ	રૂ. ૩. ૬૮
૩. ફીઝર્વ ફંડ અને અન્ય ભંડોળ	રૂ. ૦. ૭૫
૪. કુલ ધીરાણ	રૂ. ૫૨. ૬૬
૫. ડિવિડેન્ડ દ્વારા ભીજી કરવામાં આવેલ ફંડ	રૂ. ૪૩. ૦૦

આમ બચતના રોકાણના કાર્યને વેગ આપવાના હેતુથી-જેટીને બચત તરફ વાળવા બેંકે આઠ વર્ષથી આમ ડિવિડેન્ડ (ફરલ ડિવિડેન્ડ)ની યોજના હાથ ધરેલ છે. જેમાં વ્યક્તિગત રોકાણો થઇ શકે છે. આ આમ ડિવિડેન્ડની રાજ્ય સરકારશ્રીની બાંહેધરી ધરાવે છે અને તે એપ્રુવડ અને ટ્રસ્ટી સીક્યુરીટીઝ તરીકે ગણાય છે.

બેંક બોલે રહિતની જમીનની જમીનગીરી પર ફક્ત જેતી વિષયક લાંબાગાળાનું ધીરાણ કરે છે.

સને ૧૯૬૫-૬૬થી બેંકે ખાસ યોજના દ્વારા ગુજરાત રાજ્યના સાગર કાંઠે નાજિયેરીનું વાવેતર વિકસાવવા માટે જેટીને લોન આપવાનું શરૂ કરેલ છે. તે ઉપરાંત આ બેંકમાંથી રાજ્યમાં ફળજાડના બગીચા બનાવવા અને દ્રાક્ષનું વાવેતર કરવા માટે પછી જેટીને લાંબા ગાળાનું ધીરાણ મળી શકે છે.

વિશેષ માહિતી માટે બેંકની ૧૯૬ પૈકી જમે તે શાખાનો અથવા અમદાવાદ. રાજકોટ કચેરીનો સંપર્ક સાધો અથવા લખો.

મગનભાઈ ર. ખટેલ
ઉપમુખ.

હરિપ્રસાદ ઉ. ત્રવેદી
આઈ. એ. એલ. રીટાઈર્ડ
મેનેજિંગ ડિરેક્ટર.

ઉદયભાઈ સિંહ
યુવરાજ સાહેબ
આઈ પોરબંદર
મુખ.

સૈધાંતિકજ્ઞાન

કલા-સાધના

નંદલાલ ભાટ

કલા એ આનંદની અભિવ્યક્તિ છે. સર્જનમાં આનંદ રહેલો હોય છે. ઉપનિષદો કહે છે કે, આનંદમાંથી જ જગત ઉત્પન્ન થયું; તે આનંદમાંથી આનંદ તરફ પ્રયાણ કરે છે, અને છેવટે આનંદમાં એ સમાવિષ્ટ થઈ જાય છે. કલાકાર સર્જનના આનંદ અર્થે જ સર્જન કરે છે. કલાની કોઈ પણ કૃતિના મૂલ્યાંકનની કસોટી એ છે કે, તે માનવ-હૃદયને આકર્ષક આપી શકે એવી હોવી જોઈએ. એક વાર તે જીવંત બંને પછી તે મૃત્યુ પામતી નથી ધારો કે અજાતા અને ઇંદોરાની ઉત્કૃષ્ટ કલાનો નાશ કરવામાં આવે અને માનો કે માત્ર એક કલાકારને એ કલા જોવાનું ભાગ્ય સંપાદ્યું હોય; તો તે કલા એ એક કલાકારના સુગંધ હૃદયમાં સત્યરૂપે જીવંત રહેશે અને તેને ફરીને મૂર્ત કરવા અને નૂતન જીવન આપવા પ્રેરશે. સાચી કલાકૃતિ સર્વદા જીવંત છે; એવું અસ્તિત્વ સાક્ષર છે અને પરંપરાગત એવો થતો જતો પુનર્જન્મ પણ એટલો જ સ્વાભાવિક અને અનિવાર્ય છે.

ઘણાં વર્ષો પહેલાં શાંતિનિકેતન ખાવી ગયેલા પ્રો. પેટ્રિક ગોટેસ પણ એમ જ માને છે. તે વખતે અમે અજાતા-ઇંદોરાની માફક સિંત-ચિત્રો દેવવા પ્રયત્ન કરતા હતા. પણ ‘અમારી પાસે જોઈતી સાધન સામગ્રી ન હોવાથી તેમ જ અમને એ વિષે પૂરતું જ્ઞાન ન હોવાથી, અમારે પ્રયત્ન છોડી દેવો પડ્યો. અમે આમ હતાશ ઘઈ ગયા તે ત્રાક્ષરને ન ગમ્યું. તેમણે કહ્યું, “તમે શા માટે અટકી ગયા ? એ તમે માત્ર કોલસાથી પણ ચિત્ર

પાક્યું હોત અને એકાદ માણસ પણ તે જોત અને તેને તે ગમત, તો તમારો એ પ્રયત્ન સફળ થયેલો ગણાત. બસે તમારી કૃતિ માત્ર એક જ દિવસ લીંત પર રહેત, તોયે તે ક્ષણ પેલા જોનારના મનમાં તો જીવનમંદ જડાઈ રહેત. એ તમે કામ નહીં કરો તો તમારી કલ્પના-તમારો મનોભાવ-તમારા મનમાં જન્મે એ પહેલાં મૃતપ્રાય બની જાય છે અને કોઈને-બરે, તમને પોતાને-પણ તે સમૂંધ ન કરી શકે.”

શિલ્પ, ચિત્રકળા, કાવ્ય, સંગીત, નૃત્ય વગેરે બધી જુદી જુદી કળાઓ એક હેતુ મોટે સંમિલિત થાય છે. દરેક કળા પોતપોતાની રીતિ સુઝબ આ સર્વ સર્જનના સારરૂપ આનંદની સુસંવાદિતાને વ્યક્ત કરવા મથે છે. એ રીતે જોના કલાની સાધના ધોગિક કે આધ્યાત્મિક સાધના જેટલી જ મહત્વની છે. તમે સર્વ દરજ્જા જગતની પાછળ રહેલ અવ્યક્ત અદેતની ઝાંખી કરવા મથો છો. એ અદેતને જાણીએ એટલે બધું જ જાણી શકાય. કલાકારનું પણ એ જ લક્ષ્ય છે.

એક ચીની કલાકારે કહ્યું છે, “દેવની મૂર્તિ અને ઘાસનું તણખડું જાનીને મન સરખાં જ છે અને તે આનંદ તેમ જ અભિવ્યક્તિની એક સરખી કક્ષાએ તેને પ્રેરણા આપનારા છે.” આમ દેવની મૂર્તિનો અનોઢર લેશ-માત્ર પણ થયો નથી, પણ ઘાસના તણખડાને જરાગર ન્યાય આપવામાં આવે છે.

કલાકારે સંપૂર્ણ અનાસકત રહેવું જોઈએ. મનુષ્ય તરીકે તેમ જ સર્જનના એક સભ્ય

તરીકે એ વ્યક્તિગત લાગણીઓ, ભાવનાઓ અને સંવેદનો દર્શાવી શકે ખરો, પરંતુ કલાકાર તરીકે સર્જનની ક્ષેત્રે તે એ સૌથી ધર હોવો જોઈએ. પોતાના વ્યક્તિગત પૂર્વશ્રદ્ધા અને અનુભવો એની સર્જનશક્તિને કુદિત કરશે અને પોતાના વ્યક્તિગત લાવેને વૈશ્વિક રસ-રૂપ આપવામાં બાધારૂપ નીવડશે. સર્જનની ક્ષેત્રે તે શુભુક્ષા, અતીતતા વગેરે ગૈયકિતક

ભાવોથી આવરિત એવા રવાત્માથી તે ઉચ્ચ કલાએ હોવો જોઈએ, જેથી તેના વ્યક્તિગત સંવેદનોને તે ગૈયિક રસ કે સર્જનના આનંદમાં પરિણત કરી શકે.

કલાકાર હૃદયદ્રાવક કે આનંદપદ વસ્તુને લક્ષ્ય રાખે. તે કોઈ પણ રસ કે લાગણી તરફ આકર્ષિત ન રહેતો હોવાથી એમાં તેને કોઈ તરફ અક્ષપાત જવું રહેશે નહિ.

X

કલાકારની પાત્રતાનું પ્રમાણ

પ્ર. ૩

કું કું કલાકાર નથી, પરંતુ હું કલા તેમ જ કલાકારોને આકું છું ખરો. અને કું કલાકારોને આહતો હોવાથી, કોઈ કોઈ વાર, તેમના આત્માનો સ્પર્શ અનુભવી શકું છું. એ જ એમની સુખાત્માના પ્રમાણ રૂપ છે. પ્રેમમાં એટલું સમજવાનું જોડાયું તેમજ કલ્પનાશક્તિ રહેલી છે.

મરી માન્યતા એવી છે કે, કલાકાર એક રીતે સુન્દરતાના વૈશ્વિક આત્માના આવિષ્કાર, અદ્ભુતતા અને પ્રગટસ્વરૂપો અવિરત સાક્ષી છે તેમ જ બીજી રીતે એ આવિષ્કાર અદ્ભુતતા અને પ્રગટસ્વરૂપો બીજાને અનુભવી કરાવવા માટે નિર્મળ ચારિત્ર્યનો સર્જક છે.

સુન્દરતા એ સનાતન તત્ત્વનાં ત્રણ મૂળભૂત લક્ષણોમાંનું એક છે, અને તે સત્ય અને શિવની સાથે એકરૂપ છે. તેથી તે પૂણ્ય અને સર્વના ચુલ્લેથી વ્યાપ્ત હોવાથી અતીવ ઉચ્ચ છે.

હવે સત્ય અને શિવ એ માનવ-આત્માના આવિર્ભાવ હોવાથી સુન્દરતાનું દર્શન આત્માનાં કર્મ અને અકિર્મ્યકિત ઉપરથી જ થઈ શકે. તેથી કલાકારની પાત્રતાનું પ્રમાણ એ છે કે : સુન્દરતાનો આત્મા એ જ આત્માની સુન્દરતા છે. તોયે, શું કલાકાર સુન્દરતાનાં આત્મારૂપ પૂણ્ય અને સર્વને હંમેશાં સમજતો હોય ? ખરો ? જો તેનું સુન્દરતાનું દર્શન સાચું હોય, એટલે કે તેનું સર્જન માનવના આ માનનાં જોડાયેલું તેમ જ ઉન્નતતાને સ્પર્શી શકે એટલું ઉચ્ચ હોય, તો તે કલાકાર પૂણ્ય અને સર્વને સમજતો હોવા જ જોઈએ. એવો સંભવ છે ખરો કે, એની સમજણ તેને સમાનપણે ન પડે હોઈ શકે.

પરંતુ આ અજ્ઞાનપણે રહેલી સમજને સમાન કરવી એજ કલાકારનો ધર્મ છે. તેથી એનું જીવન ઉચ્ચ આશયો પ્રતિ અર્પિતરૂપ થતું રહેતું હોવું જોઈએ, જે 'ઉચ્ચ' શબ્દ હેતુસર વાપર્યો છે. કારણ કે અર્પિત, પરંપરાગત અને ફરિદગદ નીતિ તો સામાન્યપણે હોય છે અને તોયે તો સામાન્ય ધરના લોકોની જ ગણાય.

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

ખીડાતાં દ્વાર

અમદાવાદ મ્યુનિ. કોર્પોરેશન ઘહેરને અગત્ય અને વાહનોની અવરજવર માટે વધુ સાનુકૂળ બનાવવા પ્રાચીન દરવાજાઓને તોડી પાડવા માગે છે. આવાં લગભગ હસબાર દરવાજા-આભારે અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ત્રણ દરવાજા, બદ અને દલ્દી દરવાજા ખૂબ મરુદ્દ છે, અને અમદાવાદમાં ન લક્ષતા હોય તેવા લોખ પથુ તેમના નામથી સુપરિચિત છે. ગુજરાત ઉપરના મોગલ અમલની આ નિહાનીઓ હશે પણ વધુ તો તે જમાનાની નિર્દોષ ભાવે અવિષ્કાર પામેલી સિલ્પ-રચાપત્તની કલાકૃતિઓ છે. કેમકે પોતાનું નામ અમર બનાવવા તેની રચના નથી કરી. ત્યાંથી પસાર થતાં અથવા તેના હથેનથી જાણે વર્તમાનકાળમાંથી જૂતકાળમાં લઇ જતાં દ્વારમાં પ્રવેશતા હોય છે તેનું લાગે છે. અને તેથી આશુ સહીને જૂતકાળની સહીઓ સાથે ભેડી રાખી સાંકળોને મણકો નજર સમક્ષ ભેગાને દેવાનો અહર્નિશ મળે છે. વર્તમાન પેઢી, જૂતકાળને સાથે રાખીને જ રહે છે, જે યાન ઇતિહાસનાં પાનાં ગોખવાથી પણ મગ્ન નથી. કેવળ પશ્ચરના દ્વાર હોત, તો વાત જુડી હતી. પણ આ દ્વારમાંથી ગુજરાતના પાટનગરનું નહિ-ગુજરાતના સમય ઇતિહાસનું અવશેષન થાય છે અને તે ખીડાઇ જશે તો અવિષ્કાર પેઢી સંસ્કૃતિ-વિસુખ બનશે. ધરતીકંપથી કે કુદરતના બોલથી આ દરવાજા નાશ પામે તો અસ્તોસ નથી પણ સંસ્કૃત માનવ કંઈ રીતે તેને તોડી શકે-એકએક પથ્થર તૂટી કરીને ? નાઇલના પાણીમાં ડૂબી જતા અણુ સિંગલનાં અવશેષોને, વિષમ-રચાએ અત્રને રૂપિયા ખરચીને, નાશ પામનાં બચાવ્યાં. ખરેખર અનિવાર્ય હોય, તો પાટનગરના દરવાજાઓને ખીજે ખસેડવાના રહ્યાં પણ તેને માટે જે બ્યય થશે, ફળ્યે અને સમયનો, તેમાંથી ખીજી ચોજના વિચારી ન લઇએ ? જૂતકા-

ળને સંજ્ઞન કરવો એ મદ્દ અધરી વાત છે. સંશોધનકારે અને પુરાતત્ત્વવિદો આપાદ્યતાળ એક કરે ત્યારે પ્રકાશનું એક કિરણ માંડ લાઇ છે-અહીં તો જૂતકાળમાં લઈ જતાં દ્વાર ખીડી દેવાની વાત છે!

સાલિયાણા

રાજનીઓને અખાતા સાલિયાણાએ મેકું થળ લીધું ક્યું છે. જાદર સરકારની સજ્જનનાને ભેટા વિંચાર્યા મળવો મુશ્કેલ છે. મોરેમનું જ લગુખાઈને છેડતી બળે ચૂંટણીઓથી રાજનીઓ, રાજમાતાઓ અને રાજરાણીઓ સરકારની પાછળ પડી છે. વળી પણ પણ 'રવત' જ પક્ષે કરે છે. સાલિયાણા મધ કરવા માટે વીઠ વરને સમય અનિવાર્ય હશે ? અથવા સરકારે એવી અપેક્ષા રાખી વતી કે આ બધા દેશપ્રેમથી ગીત-રાઈ જતાં, રજવાડાના હોટે નવામ અને સાંદા જાડીઓ, સામેથી એમ કહેશે, " એમ શું-લઈ-હયોને તમારું બધું પાણું-તમારું છે અને તમને આપવું છે ! " લોકાના અપ્રતાપનો લામ લઈ, આ રજવાડી તત્વો કૂંધા શાહ્યાં છે અને પોતે પ્રમના તારણહાર કોવાનો ડોળ કરી શકે છે. લોકાની સ્થિતિ દુષ્ટ જ થઈ જતી હશે. નહિતર કાઠિયાવાડમાં નરેશો, રાજપ્રાદેશો અને કાઠાર સાહેબોનું રાજ હતું ત્યારે માથે શું વીતી છે તે ક્યાં ઇતિહાસની ચોપડીનાં ભેગું પડે તેમ છે ? અને છેવટે હાખવો મધ્ય પ્રદેશનો નજર સમક્ષ બજરાઇ ગયો. રોગને તથા દુસ્મનને ધરમા આણીને પિંહાસન પર ન બેસાડાય. સરદાર પટેલનું આરંભનું કામ કોઈ પૂરું કરી શક્ય નહિ અને મોટામોટા હોદ્દાઓ, ખાતાઓ, એવચીપટે, રાજવાડાલપટે આપીને આજે સ્થિતિ એવી થઈ છે કે મોરેસ મણને સત્તાપર રહેવું હોય તો નાજ

રાજવીએ નચાવે તેમ ન ચલુ. ઇંડરાઈલનો લશ્કરી સેનાપતિ કાયન કાંઈ મૂખ નથી. છત્રેલો પ્રદેશ સોપવાની ના પાડે છે. આપણે પાકિસ્તાનને બધું જ પાછું આપી દીધું- રાજવીએને પણ તેમનું રાજ્યપટ લઈ લીધા પછી બધું આપવા માંડ્યા, અને માથા ઉપર બેસાડ્યા. દેવે નીચે છતારવાની વાત કેવી? અને સાક્ષિયાણા બંધ કરવાની કૈની તાકાત છે?

આલમગાંધર્વ

મરાઠી રંગભૂમિના એક અમતપૂર્વ કલાકાર બાલગાંધર્વનું ૮૦ વર્ષની વયે અવસાન થતાં એક શ્રેષ્ઠ ગાયક અને અભિનેતાની ખોટ પડી છે. એપ્રિલની નવમીએ તેમણે શુદ્ધિ ગ્રામની તે મૃત્યુ-ધર્મ તરીકે-લગભગ ૧૦૦ દિવસ-અને છેલ્લે ૭૬ વર્ષ પૂરા કર્યાના જન્મદિવસ રજા જૂને બેગુલિમાં પસાર કર્યો હતો. ગુજરાતના જન્મદેવ સુદરીની પેઠે મરાઠી રંગભૂમિ ઉપર નામિકાની ભૂમિકા ભજવનાર આ કલાકારનો પ્રશંસક વગેરે સાથેની સંપૂર્ણ ઉપર યત્ન ભર્યો છે. ‘એક ચ આલમ’માંની નામિકાની તેમની ભૂમિકા, કેવળ મરાઠી નહિ, તમામ શ્રેષ્ઠ, વગેરે જીવનપર્યંત બૂલે નહિ એટલી અસરકારક હતી. તેમની કલાના સન્માન તરીકે ૧૯૫૫માં તેમને ‘પદ્મભૂષણ’ નો ઈલકામ સારૂપતિ તરફથી મળ્યો હતો તેમનું આખું નામ નારાયણ શીપાદ રાજકુલ સહુ પછી દુનિયાએ તેમને બાલ ગાંધર્વ તરીકે જ સંબોધ્યા અને યોગજ્યા. ભારતની રંગભૂમિમાં મરાઠી રંગભૂમિનું કથાન ચોખ્ખું છે તેમાં સાહિત્યનું એક કારણ અદે; પરંતુ બીજું કારણ તેને સાંપડી રહેતા આજીવન કલાકારો, મલ્લિકાચરના આ મુગમાં રંગભૂમિએ હરીફાઈ કરવાની છે શીની ચિત્રે સામે, તે એટલું જ્ઞાણ નથી, અને એટલે જ આલમગાંધર્વની ખોટ ન પૂરાવ તે સમજી શકાય છે.

કૃષ્ણાવતાર

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું છે કે જ્યારે જ્યારે ધર્મનો નાશ થાય, સાહુએને દુઃખ પડે

અને દુષ્ટો વધી જાય ત્યારે હું અવતાર-ધારણ કરીશ. વાતરમાં તેમણે અવતાર ધારણ કર્યો કે નહિ તે ખગર પડતી નથી. પરંતુ દેવ-દેવીની મટકી ફેડાં બાળકને વાના લકણે ઉપરથી સંધાન કરવાનું હોય તો તાજેતરના એક બે બનાવે ધ્યાન બેસે છે જેમાં એક ભારતમાં બનેલો છે, ચોરિરસામાં. ખેતરમાં રમતા એક ગોવાળીવાના પુત્રે રમતાં રમતાં ગોદામાંથી ધા છોડ્યો તે ઝીડ કલેક્ટરીસીટીના ટાવર ઉપરની ચીનમાં માટીના ઇન્સ્યુલેટરને વાગવાં અને તૂટી જતાં વીજળીનો પ્રવાહ બટકી પડ્યો અને છુવનેધર સહિત સારા રાજ્યમાં અપકાર વ્યાપી ગયેલ વીજળી ખેડના કમીચારીએની દેડકામ મચી ગઈ. ચોવીશ, કલા-કની મથામણ પછી લેલ બહાર આવ્યો અને વીજળીનો પૂરવડો ચાલુ થઈ શક્યો. ગોવાળીવાના આ પુત્રને રાહચથી બાધીને શિક્ષા કરી કે નહિ તે બધામાં આબુ નથી. બીજે કિસ્સા લંડનના વિશ્વવિદ્યાલય બીગબેન ટાવરના ટોચ પડતાં બધા કરી દેનાર, એક વિદ્યાર્થીનો છે. એમ કહે-વાય છે કે લીટલર બીગબેનને સુપ કરવા ‘બીડ’ ગડથેનું પણ તેમાં તે નિષ્ફળ ગયો. અને સુમધુર ફેરેરી રણકારથી બીગબેન સમયની છડી ચોકારતું રહ્યું છે; પણ હમણાં જ એક વિદ્યાર્થીએ ટાવર ઉપર જઈને, ઇડિયાળના મોગરા ઉપર ‘મયુધગ ગમ’ લગાડી પેન્સીલ ચોટાડી દીધી! અગિયારના ટકારાનો સાવ ખોટો અવાજ સાંભળી સહુ ચોટા ગયા-પોલિસ અને રોકેટલેડ ચાડતી દોડાદોડી જઈને બેઠું તો, પેન્સિલ શાક થઈને મોગરા સાથે ચીડી રહી હતી! આ બધામાં માથો કૃષ્ણ કન્યાો કોણ તે શોધવાનું કામ ધારણનું છે. ■ કોઈ બધામ?

કુતુબ-પીસા

કુતુબમિનારને મરાઠત કવચ સરકારે વીશ લાખ રૂપિયા મંજૂર કર્યો તે, ખેડું નથી. સદીએ પહેલાંની રચાયત્વની ઇમારતોને જાળવવી એ કઠિન. કાનૂની છે કેમકે, તેમાં આધુનિકતા અથવા ફેરફારની જગા સરખી ઊંટ દેખાવી ન જોઈએ. એમ કહે.

વાય છે કે કુતુમ્બિનારને ૧૩૬૧માં શીશગણદે અને ૧૫૦૩માં સીકદર શાહ લેવીએ મરામત કરાવી હતી થી પી. એન. ઝોક જેવા પ્રતિષ્ઠાસ કારે આ બાબતમાં સંશોધનવૃત્તિ ધરાવે છે, અને તાજમહાલનું કૌટુંબ જેમ રમણુત રાજ્યોને અપાય છે તેમ કુતુમ્બનાર બાગતમાં વિશાળ દેવનું નામ બહાર આવે છે ઇટલીનો ટાવર આવ પીતા કુતુમ્બ જેટલો જ પુરાણો છે પણ તે વધુ અને વધુ ઢળી રહ્યો છે એવી ભીંડિ સેવવામાં આવે છે હટાવીના બાધકામ ખાતાના નિષ્ણાતો રાત અને દિવસ દુનિયાબરમાંથી આવતા સૂચનો તપાસી રહ્યા છે અને ઢળતા મિનારને ક્ષય રીતે રક્ષણ આપવું તે તપાસી રહ્યા છે આ દ્રષ્ટિએ વીશ લાખમાં કુતુમ્બિનારને નવું જીવન મળવું હોય તો સોદો કામ મોઘો નથી.

રંગભેદના રમખાણો

અમેરિકાના ન્યુજર્સી, ડેટ્રોઈટ, મિસિગન અને ફિલાડેલ્ફીયાના તાજેતરના રમખાણોએ બારે વિકટ પરિસ્થિતિ ઊભી કરી છે આટલા મોટા પાયા ઉપર દહીપણ અમેરિકામાં રમખાણો થયા નથી કાપડો અને વ્યવસ્થા લગભગ તૂટી પડી હોય તેમજ સરકાર સમક્ષ મળીર પકકારે જીએ થયાને આ પચમ પ્રસંગ છે અને તેથીજ પ્રેસિ ડન્ટ જોન્સને તપાસનો દુકમ આપ્યો છે અને આકરા પગલાં લઇને પણ કાપડો અને વ્યવસ્થા રથાપવાનો નિર્ધાર જાહેર કર્યો છે

આમાં એક બીજી પણ વાત છે. આ રમખાણો દક્ષિણથી ઉત્તર સુધી અને પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી ફેલાયાં છે અને કાળા વ્યામઢીવાળા માટે અન્ય રાજ્યોને નાદ પણ ઉઠાવવામાં આવ્યો છે. હનસી જોની આ માગણીને બારતે શા માટે રોકા ન આપેલા ? બારતે વરુદ્ધ માઈસ્તાનને જે અમેરિકા ટથ સન્ન કરી ચકવું હોય, કાર્શિમર આપી દેવા માટે બારતે ઉપર દગાણ કરવું હોય, તો આવી પરિસ્થિતિને રાજકીય લાભ જતા કરવામાં ચાલુકય નીતિ નથી જ. છેવટે તો વહીવીઓને

વતન અપાતા અરજોનો ભોગ લેવાયો છે. તો પડી અમેરિકાના હનસીઓ માગે તેમની ઇચ્છા પ્રમલેનું રાજ્ય હોય તેમાં કામ મોઢું નથી.

પાણીના સંગ્રહ કરો

આવુ મોસમમાં બીજવાર સંતોષકારક અને કષ્ટક વધિક પ્રમાણમાં વર્ષાની મહેર થઈ પચુ ટેનો અર્થ શો ? અદગક પાણી વરસી વરસીને નિરર્થક વહી જાય છે. ખરી રીતે આનડા વિશાળ દેશ માટે દરેકે દરેક ગામ અને દરેક નદી માટે કાઈ મોગી નહી તો નાની યોજના હેવી જોઈએ

ભાષાશનગલ નાગાર્જુનસાગર, હીરકુંડ, હામે દરવેલી જેવી વિરાટકાય યોજનાઓ મને તેની મહાન હોય તો પણ દેશની વિશાળતામાં તેનો ગજ વાગતો નથી ખેડૂતોમાં જે સમજશુદ્ધિ હેવ છે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો દરેક ગામને જોડુ તળાવ તો મળી જ રહે જે તેની જરૂરિયાતો પૂરી પાડે નહીંઓ અને નાળાઓને નથી લેવા માટે નાની નાની યોજનાઓ ઘડી કાઢવામાં આવે તો એની ક્ષાન દેશમાં ડેરડેર જતા-થયો અને ટૂંકા વિસ્તારની નહેરો રચી શકાય ખસો કરેક રૂપિયાની એક યોજના કરના એક લાખ રૂપિયાની મસો યોજનાઓ વધુ કાર્યક્ષમ બનશે અને વધુ વળતર આપશે. લગ્નીરથ યોજનાઓને સારોપગ પાર પાડનારા અને અમલમાં મૂકનાના આપણે ત્યાં નથી એટલે સામાન્ય માપ અને ગમતી યોજનાઓ હાથ ધરવી વધુ ડિતકર છે. આવુ મહાન યોગાસ કુદરત આપે તો આનતા વર્ષ મટેની જોગવાઈ થઈ શકે તેની તક છે પણ કમનશીમે લોકોનું ધ્યાન પ્રાપ્તિ વિરૂદ્ધી સરકાર રચવામાં જેમું છે તેમું યોગના પ્રાચ્ય પ્રજોનો પોતાની મેલે ઉકેલ લાવવામાં નથી પાણી એક દુર્લભ વસ્તુ છે ઇઝરાઈલ જેના રણ અને રેતીવાળા પ્રદેશમાં મીઠા પાણીના એકએક ટીપા માટે પ્રજા રાતદિવસ પુરપાચ અને સંશોધન કરે છે. કુદરત બ્યારે આપે છે ત્યારે તેનો સમઠ રચા જેટલી શુદ્ધિ જે પ્રજામાં નથી ને વિદેશ

૧૬ની પાટલી ઉપર બેસીને મંજરા વગાડીને કે
બીજી કંઈ ?

આક્રમક મહેમાન

કેનેડાએ પોતાના પાટનગર મોન્ટ્રીઅલમાં
એકરપો-૧૭ નામનો વિશ્વમેળો યોજ્યો છે તેનો
હેતુ વિશ્વના દરેક રાષ્ટ્રની પ્રગતિનો ખ્યાલ આપવા
ઉપરાંત રાષ્ટ્રો રાષ્ટ્રોને નજીક લાવવાનો પણ એક
હેતુ છે. ભારતના પેત્રિલખનુ" ઉદ્ઘાટન કરવા
આપણું રાષ્ટ્રપતિ ડૉક્ટર કુસેન આસ ત્યાં ગયા
હતા. તેવીજ રીતે, કેનેડાએ કાંસના પ્રમુખ
આલફ્રેડ મોલને પણ પોતાને આગળે પધારવા
બાવમથુ" આમંત્રણ આપ્યું કેનેડામાં ફ્રેન્ચતા પી
વધતિનું પ્રમાણ ઠીઠીકે કહી શકાય તેવું છે અને
કવીમેકમાં તે મેટ્રે બાએ ફ્રેન્ચતાવાનો ઉપયોગ
ધાય છે. ત્યાં એક એવો પ્રચાર પણ થઈ રહ્યો
છે કે ફ્રેન્ચ બોલતા લોકોનું અક્ષય રાજ્ય અને
તાંત્ર હોયું" ભ્રમ્યે, કેનેડાના શાસકવર્ગની એવી
કચ્છા ખરી કે પ્રમુખ બર્ડી આવીને સાબી
સલાહ આપે કે આવી અનગતાની વાતો કરવી
ફ્રેન્ચતાપી લોકોને શોભતી નથી તેને બદલે ફ્રેન્ચોએ
કવીમેકમાં ધડાગે કર્યો કે કવીમેક ફ્રેન્ચ ખાન્ત
ખતવાને લાયક છે ! તેમના લાગણે જગજો ઉઠા
પોંઠ મચાવ્યો, કેનેડાના અખખારોમાં પણ ડીકા
થઈ. યજમાનને આવી વિટંબણામાં મૂકનાર આવા
મહેમાન તો ભારે પડી જાય ! પણ પછી તેમને
શું મળ્યું ? કેનેડાની મુલાકાત પછી મૂઠી, ઘર

બેઠા થઈ ગયા ! સ્વયમ જોયેલું વ્યક્તિત્વ જામે.
ગ્રીકા અને સિટન માટે અજોય રહ્યું છે. પણ આ
બનાવે આ વિલસણ પુરુષની એક વધુ વિચિત્ર-
તાને ખુશી પાડી છે.

શોધો, અને મળશે

દેશમાં અનાજનો દુકાળ તો છે જ પણ વિરલ
શુદ્ધિપ્રતિભાનો, અમાવ ચિંતા પ્રેરે તેટલા પ્રમા-
ણમાં દેખાય છે કેદેએ પ્રચાર્ય કામચીરી જગતની
શકે એવી પ્રતિભા દિપ્તિગાયર કેમ થતી નથી ?
નોત્તલ પારિતોષિક લઈ શકે એવો સાહિત્યકાર,
કવિ, ભૌતિક, રસાયણશાસ્ત્રી, અર્થશાસ્ત્રી કે
કુશિલિદ્ધ કપાય જાણમાં આંતરરાષ્ટ્રિય વાત જવાદો-
ધર આંગણનું સંભાળી શકે તેવો ગાંધી ! અને તે
આખા દેશનું નિર્દોષપણ રાજ્ય હો નો નીચે
લાવી શકે..... જી. ના. નથી.

એટલે હવે શોધ કરવી રહી. પાંગરતી અને
ઊંચરતી પેદામાંથી વૈજ્ઞાનિકો, અધીત શાસ્ત્રીઓ,
સાહિત્યકારો, અર્થશાસ્ત્રીઓ, ક્યાકદાને શોધવા
પડશે, ઐતિહાસિક-અભિજ્ઞામાં અને ભ્રમ્યતામાં, રૂ-
લોમાં અને કેશનેત્રમાં આગવી શક્તિરાજા વિદ્યા-
યાંઓની શોધ થાય છે-હરીશંકર ચોપ્રાનું Test
રખાય છે અને તેમાં જી આશુચ મેળવનારને રાજ્ય
નજરમાં રાખી દે છે; તેને રાજકીય અપાય છે;
તેના વિકાસ અટકે નહિ તેની કાળજી રખાય છે.
અને આગળ ઉપર તે રાષ્ટ્રને પોતાની સેવાઓ
આપે છે. આપણે પણ આ રસ્તે જવું રહ્યું.
Talent વિના દેશનું નાવ ચાલી શકે નહિ.

પકિતાનમાં એક નહેર બોલાતી હતી.

પાંચ દિવસ એકાર રહ્યા પછી એક મજૂરે મુકાદમને ક્ષિવાદ કરી:

" હજી સુધી મને ત્રિકમ નથી મળ્યો. કામ શી રીતે કરું ? "

મુકાદમ દમ બીકાવતાં કરે: " અરે ! તેમાં તારા બાપનું શું જાય છે ? તને તારી-મજૂરી તો
મળે છે ને ? "

" હા, સરકાર. "

" તો જસ, મજાથી આરામ કર "

" પણ સરકાર ! આરામ શી રીતે કરું ? મારા તો જિમાં જોઈ પંગ જ દુઃખી જાય છે.
ત્રિકમ અપાયે તો તેને ટેકે મજાથી આરામ કરું ને ? જ્યાં ત્રિકમ તો દાવાને ટેકે આરામ કરે છે.
ને મને મજૂર ! વારંવાર મારા જર્નાલિકમ મળતા નથી. "

—દરિયાઈ પટેલ

અધ્યાત્મ સાધના

એક નવી દષ્ટિ

કાકાસાહેબ કાલેલકર

ચિ. પ્યારી પુત્રી સ્તાતા,

હવે તમારા મુખ્ય પ્રશ્ન પર આવું. જે શાંતી છે અને અનુભવી છે એ મર્ધાના અનુભવમાં (અમર ને એ અનુભવ પૂર્ણ હોય તો) એકવાક્યતા હોવી જ નેહજે.

બહી સુધી તો ફીક છે. પરંતુ પોતાના અનુભવો વધુવધામાં, વિચાર કરવાની પદ્ધતિને કારણે, રજૂઆતમાં ફરક હોઈ શકે છે. આ વાત હંમેશા પાદ રાખવી નેહજે. એક જ અનુભવના ગ્રહણ અને વિવરણમાં પણ ફરક હોઈ શકે છે.

આ મધ્ય પ્રશ્ન અથવા દર્શનાચાર્ય સર્વદ હતા એવું માનીને ચાલવાનો રિવાજ છે. હું પણ એમ જ માનતો હતો. પછી, એક ભાષ્યકારે સવાલ ઊઠાવ્યો : ‘કપિટ્થો પદિ સર્વદઃ કણ્ઠાદો નેતિ (ન ઇતિ) આ પ્રમા ?’ તમારા વિશ્વસહસ્ત્રનામાં અવેશા પૂર્વક કપિલ મહામુનિ સર્વદ છે, તો કણ્ઠાદમુનિ સર્વદ નથી એવું માનવા સાડુ જાણની ખાસે શું પ્રમાણ (પ્રમા) છે ?

હવે હું માનવા લાગ્યો છું કે મધ્ય મોટા માણસોના અનુભવ જાણવતા પૂર્ણ હોય છે, પરિપૂર્ણ નહિ. અનુભવની સાથે ગ્રહણ કરવાની અને વિવરણ કરવાની દષ્ટિ પણ અલગ હોય છે. સમજાણની સૂક્ષ્મતા પણ ઓછીવતી હોય છે. આ કારણે, પ્રત્યેક તત્ત્વ અને તત્ત્વનિયામો પોતાની શુદ્ધિ, પોતાની સાધના અને પોતાના અનુભવનો આશ્રય લેવા એ જ ઉચિત છે.

સાથેસાથ, જે વાત ધ્યાનમાં નથી આવતી, તેને ખોટી કહેવાની ઉતાવળ કે જુલ પણ આપણે ન કરીએ. (તેમ જ શુદ્ધિની અલગ વાપરીને જિન્ન બિન્ન મતોમાં એકવાક્યતા સિદ્ધ કરવાની કરામત પણ ન કરીએ, એવું ધણી ભાષ્યકારો કરતા આવ્યા છે. એવા લોભોનો જખાનો હવે ખતમ થશે

છે, અથવા થવો નેહજે.) અનુભવ અપૂર્ણ હોઈ શકે છે. એને રજૂ કરવામાં પૂરી સૂક્ષ્મતા ન હોવાને કારણે પણ ગરબડ લેખી ચર્ચ શકે છે. આમ સમજ ને પોતાની સાધના અને શૈલ આગળ ચલાવવા નેહજે. ત્યાં સુધી મોટાજિના વચનોની વ્યાખ્યાતમાં ન આપણે દોષ દેખીએ, ન તો અધશ્રદ્ધાથી એને માન્ય રાખીએ. ‘સરપેડેડ જજમેન્ટ’-સમૂરી રાખવી એ સૌથી ઉત્તમ ઉપાય છે. જે પરમ સત્ય હશે તે, યથાસમયે પોતાના સ્વરૂપને ‘અસંયમ’ અને ‘સમ-મ’ પ્રગટ કરશે જ, એટલો વિશ્વાસ રાખવો નેહજે. વિવૃણ્ણતે તબ્બે સ્વામ.

બાટલી પ્રસ્તાવના કરીને તમારા પ્રશ્નને જરાગ આપવા ચર્ચ છું પરંતુ, તે અગ છે, થોડું જણવા પણ હવું છું.

તમે લખ્યું છે : “બહીવાં ચિત્ત સંબધી જે પ્રયોગો કરતી રહું છું. એમાં આપતું આ પ્રકારનું બહુશ્રુત અને સ્પષ્ટ ચિત્તન સહાયક થાય છે.” આ વાક્યમાં ‘પ્રયોગ’ શબ્દે મારું ધ્યાન તરત જ ખેંચ્યું. ‘પ્રયોગ’ ની જગ્યાએ એ ‘અધ્યયન’ કહ્યું હોત તો વાત મારૂંથી હતી ‘અધ્યયન’ની સાથે ‘ચિત્તન’ અને ‘પ્રયોગ’ તે આલનાં જ નેહજે કેવળ અધ્યયનથી વિદ્વાતા વધશે, જિજ્ઞાસા ક્યારેક વધશે, ક્યારેક દબાઈ જશે, અને ‘અનુભવ મળીર છે કે છીછરો’ તેની સમજણ નહિ પડે.

હું તમારાં પ્રયોગોનું સ્વરૂપ સમજી લેવા ઇચ્છું છું, તમારી પ્રયોગ પદ્ધતિના પણ પરિચય પ્રાપ્ત કરવા ચાહું છું ત્યારે મને સંતોષ થવાનો.

સૃષ્ટિના જડ અને ચેતન એવા બે વિશ્વગો કરવામાં આવે છે. જડ સૃષ્ટિનું અધ્યયન, નિરીક્ષણ અને પરીક્ષણ કરીને પશ્ચિમમાં વિજ્ઞાને વિકાસ- એવા- સ્વયન-નું રહસ્ય મેળવી લીધું. હવે એ લોભોએ જડસૃષ્ટિ અને જીવસૃષ્ટિની સધિ તરફ શોધ આરંભી

છે. જો તેઓ 'એકાસી' હશે છે, જડસંપ્તિમાં જીવે, 'સાધાર્ણ' પ્રાકૃતિક ઝેર કરીને થયો? કયા ઝેર કરીને થયો? જીવસંપ્તિમાં પરેડો પ્રાણી આપે, પછીથી મન આપે, મન પછી શુદ્ધિ અને શુદ્ધિ પછી અધ્યાત્મ, આ વિકાસક્રમ તેઓ પોતાની રીતે શોધી રહ્યા છે. એ લોકો માટે મોટાં જોના વચનોનો અર્થ કરવાની જાહેર જ નહિ. તેઓ તે કુદરતનું અને મનનું નિરીક્ષણ, પરીક્ષણ કરતા રહે છે-કયું જાય છે. એમની પ્રવૃત્તિ બંને રક્ષણ હોય, એમની સત્વનિષ્ઠા પ્રદર્શનની છે.

આપણે શોધીએ એમની પાસેથી એક વાત શીખવી એકસંપ્તિ-શુદ્ધ હૃદયની કલ્પનાઓ અત્યંત મદદગાર હોય છે ખરી, પરંતુ કલ્પનાથી જ પ્રભાવિત થઈને તેના દાસ બનવું એ સત્વનિષ્ઠા માટે ખતરનાક છે. અસ્તિત્વની, અધ્યનિષ્ઠા અને વચનનિષ્ઠાના મહાત્મ્યમાં આપણે દબાઈ જઈએ. અઘરાઈ જઈએ છીએ. અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કદાચ એ સ્વાભાવિક હશે, કામ્ય ગણ્યો પરંતુ તેથી કરીને સત્વનિષ્ઠા તો શુભગણ્ય (આધિત ધ્યાન) છે જ. એવું ન થવું એકસંપ્તિ.

હું પોતે જડ અને ચેતનનો આત્મિક ભેદ જાનતો નથી. જો આપણે જડ કદીએ છીએ તે પણ ચૈતન્ય યુક્ત હોય છે. (ચૈતન્યનું જ એ એક દુપુત્ત્ર રૂપ છે એમ આપણે ઠીક ઠીક જાણીએ) સારીથી સંપ્રેક્ષ ચૈતન્યમય છે. આ ચૈતન્યનું પ્રકટીકરણ કમળ: થાય છે, તેથી કોણું-વસ્તુ થાય છે.

પશ્ચિમના વિદ્યાન શાસ્ત્રીઓ તમારે આ જોતને સમજશે તમારે એમના પ્રયોગોમાં અને એમના ચિંતનમાં નવી દૃષ્ટિ અને નવી જ દિશા પ્રકટ થશે.

ખેર, દેહને અને હૃદયોને બંને આપણે જડ માનીએ, પરંતુ હૃદયોની ઉત્પત્તિ જ ચૈતન્યથી થાય છે તો! ચૈતન્યની અપેક્ષા અનુસાર જ હૃદયો જનતા જાય છે, દેહ અને હૃદયો એક જ છે. એની રચના, એનો વ્યવહાર, એનો વિકાસ અને સંવર્ણ હૃદયોનો પરસ્પર સહયોગ એ બધું એકસંપ્તિ તો અદ્વૈત છે કે તેનું નિર્દેશણ, પરીક્ષણ કરવાથી

સર્વ ચૈતન્યની એકરૂપતા જ સાબિત થાય છે.

'અહ' ને કદાચ આપણે આત્મિક કદી શોધીએ, પરંતુ એની હસ્તી વિના સુખ જડમાં અડપરે જગૃતિ નથી આવી શકતી. 'અહ'નો વિકાસ અત્યંત આવશ્યક છે. પૃથ્વી વિકાસ પછી જ અહનું વ્યક્તિત્વ નહતે થાય છે, અથવા તો એ યોગણ-પીગણ જાય છે. એ અજાણ અહ સાથે અગેડો કરશે, તેની નિંદા કરવી, તેને આત્મિક ગણી કાઢીને તેની ઉપેક્ષા કરવી એ ધારી સાધના છે.

માનકને 'હું' તો હજી પચ્યું છે, એમ કહીને અપમાનિત કરવાથી મોટાં જોના અહાર પોષાતો હશે, પરંતુ તેમાં ન તો આખાને કાપશે છે, ન તો અધ્યાપનકળાને એથી કાંઈ મદદ સાંપડે છે. એ જ રીતે 'અહ'-વિષયક આપણી સાધના ફરી તપાસવી જરૂરી છે.

તમે તમારા પ્રશ્નો ને ઢાળમાં ઢાળીને પૂછ્યા છે તે ઢાળ સ્વીકારીને મેં તેમ જવાબ નથી આપ્યા. મારી સાધના દ્વારા ને ઢાળો મને કિતકર સાબિત થયો છે તેની મદદથી મેં આ જવાબો આપ્યા છે.

એ ચિંતના પ્રયોગ કરતાં હો, તો મારા જવાબ મદદગાર નીવડશે. પરંતુ એ દાર્શનિક સાહિત્યનું અધ્યયન કરતાં હશે, તો મારે બીજું જ રીતે જવાબ આપવો પડવાનો, જેમાં ખંડન-મંડનની તાણુતાણુ કરવી પડવાની. અને દાર્શનિક મંથન પણ સાથે રાખવા પડવાના, જેની સમગ્ર અભિપ્રાય અહીં નથી.

આજો રાત્રી હું કે મારા જવાબથી કાંઈક તો મદદ મળશે. આજમાં આજી તમારા પ્રયોગોના એક પોલીષ દાંચો તો જનાવી શકશો જ.

આપણા દાર્શનિકોએ જાનને યુગબલે કમને ચોણુ જનાવી દીધું છે. મારી સમજણ પ્રમાણે જાન અને કમ એકરૂપ છે. આત્મા જેમ જાનરૂપ છે તેમ કમરૂપ પણ છે. પ્રકુરણ બહુ સ્ત્રી જ નથી, જાનરૂપ જ એ દાખલ છે.

હવે આ વાત ન વિસ્તાર, મારા પત્ર વાંચીને ને કાંઈ પ્રતિક્રિયા થાય તે વિગતવાર લખશો તો મને લાગ થશે.

-કાકાના સપ્તેમ શુભાશિષ

અમી-છાંટણું

લાલુભાઈ ત્રિવેદી

અરે ! પ્લે ક્રાંટે છે.

પૂર્વાકાશમાં પદ્મસ્યો ફજવા લાગ્યા છે,
કોઠમાં ગાવડી વાછડાને જોળવા લાગી છે,
ઘડી પોતાનું ગીત આરંભે છે, ભજનિક એક-
તારો મેળવે છે.

ત્યારે તું સૂનો રહેશે !

ના-ના. તું જાગ.

અમી છાંટણીની એ સવાર સાથે તું પણ
તારી પ્રત્યુપાધની પહેલી પગલી પાઠ.

તારે તો પ્રભાતનું ગીત ગાવાનું છે.

ભય અને અમધ્યા,

નિરાશા અને સશય,

કામ અને ક્રોધ,

લોભ અને મોહ,

રાગ અને દ્વેષ,

અજ્ઞાન અને અધર્મને છેદીને તું જાગ.

કોરતા, કલ, કર્ષ અને અભિમાન

છેદીને તું જાગ

તારે તો પ્રભાતનું ગીત ગાવાનું છે.

લાલેલાલ રંગોથી આકાશ ખીંચ્યું છે.

સવિનાનારાયણ તેનાં હૃદયમાં વસોમાં
સંજ થયા છે ઉઠા તને વળાવવા આવી છે.
અનિલ તેની છડી પૂકાડે છે. પુષ્પો તેને
અધ્ય અર્પે છે.

સહુ તેને આવકારે છે.

પૂર્વમાં એક સ્ફૂર્તિનું ગીત સ્ફૂર્તિ છે.

ત્યારે તું પણ કોઈ અનેરી સ્ફૂર્તિ સાથે
જગતના પથે પ્રયાણ કર.

જીવન સંઘર્ષ છે અને પંથ વિકટ છે એ
ખ્યાલમાં રાખીને તું આત્માની ઝોથે,

રાગદ્વેષથી પર બનીને પ્રયાણ કર.

સંવત્સરમાંની પાંખે,

રાગદ્વેષ અને દંદોથી પર બનીને તું
પ્રયાણ કર.

અધ્યાની સાથે.

નિંદા-ચિંતાથી પર બની તું પ્રયાણ કર.

કષ્ટ વિના સિદ્ધિ નથી-તું પ્રયાણ કર.

૦ ૦ ૦ ૦

જ્યારે,

ખાલસૂર્યના પચરંગી જળવટે તું નાહી
રહો હોય, પ્રભાતના પવનની મંઠમંઠ લહેરો
તારા ગાલોને ચૂમી રહી હોય ખીલતા પુષ્પોની
સુવાસ તારા હૃદયને હૃદયમય્યાવી તને સુગંધ
બનાવી રહી હોય,

ત્યારે તું સાવધ રહેજે.

એ બધું તારા જીવનને અવનવા રંગોથી
રંગી દે નો પણ.

તું તો અનેરા ભ્રમમાંથી અનેરી સ્ફૂર્તિથી,
જગતમાં પ્રેમપરિભલ પ્રસરાવવા તારું
પ્રયાણ ચાલુ રાખજે.

અને ત્યારે,

એ ખુરશુ એ લહેર, એ રંગો, એ પ્રભાત
તારા હૃદયે વધ બની જશે

તું તો તારી સફર અવિરત પણે ચાલુ
જ રાખજે.

૦ ૦ ૦ ૦

બહાર મોનેરી સંધ પથરાઈ ગયો હોય,
આરી બહારની દુનિયા વધુ ભ્રમવતી બની
ગઈ હોય પ્રતિભા કોલાહલે પૃથ્વી વિદાઈ
વળી હોય,

અને ત્યારે

પૃથ્વી પાંધલિયા પ્રતિષ્ઠિથી ગૂંચળામય
અવલની રહ્યો હોય ત્યોયે તું તો અડગ બનીને
ચાલતો જ રહેજે.

તારાં પગલુંઓ પૃથ્વીના તંત્ર સાથે લાલ
ન કે તો પછુ તું તો ચાલતો જ રહેજે.

કર્મની કુશળતાને પગલે પગલે જ કર્મ
બંધનમાંથી મુક્તિ છે એ તું કદી ના વિસરજે.

તું તો નિષ્કામ કર્મનો સંદેશો લઈ પ્રયત્ન
વહને તારી સફર ચાલુ જ રાખજે.

અને તારું કર્મ તું કરે છે એમ કદી ના
માનજે, કર્મ કરતાં છતાં કર્મથી તુ અલિપ્ત
રહેજે.

કર્મની સાથેસાથ કૃણ તો નિર્માયેલું જ છે
પરંતુ તારો અધિકાર કર્મ પર છે, કૃણ પર
નહિ એ કદી ના ભૂલજે કર્મ કરવું એ તારું
કામ છે અને ન્યાય તો તોળવાનું કામ ઈશ્વરનું
જે એ તું કદી ના ભૂલજે.

○ ○ ○ ○

જગત કેવા અવનવા રંગોથી ખીન્નું છે.
અને ક્યાંક ક્યાંક તો કેવી સાન્દર્ભની મિછાત
પથરાઈ ગઈ છે.

ત્યારે તારું સોનેરી ઝુંફાથી લચેલ શિશુ,
કર્મનીય આંખોવડે વિશ્વભાષતું મુખ, તારા
શુભાશી ગાહો અને પેલા સૂર્યનાશયણની પેઠે
સોળે કળાયે સળથેલું તારું જીવન જગતનું
આકર્ષણ અને કે હોઠો તારી પ્રતિભાથી
અંતર્ય જાય;

તો પછુ તું તો જગતના જૂઠા આક-
ર્ષણોથી હેતરાઈશ ના. જગતની મોહમાયા
મિથ્યા છે એ કદી ના ભૂલજે.

તું તો અહીંને પ્રહામય કરી આવતો જ
રહેજે.

તેજ એ જ તારો પંથ છે.

○ ○ ○ ○

ભગેલું જગત ચિત્રવિચિત્ર લાગે છે.

જગતના માર્ગો સીધા નથી. હુનિયાના
રાહો તો ઊંચાનીચા છે. જયપરાજયનો
ત્યાં વ્યાપાર છે.

ત્યારે તારી કેડી કેડી વિકટ છે

પરંતુ તું ગભરાઈશ ના. તું તો ધ્રુવપથે
ચાલતો જ રહેજે.

સ્વાર્થની છુપવતી આંખી પેડી તળેડી-
માંથી તને મુંઝવી દે, પરમાર્થનો ગજવનો
નાદ તને ક્ષિતિજ પારેથી સાદ ન કે અધરા
તો હનિયા તેના સમરે બૂલતી લાગે;

તોયે તું નો તારી હુનિયામાં તારી નિભ-
નંદી મસ્તીમાં સ્થિતપ્રજ્ઞ બની, શુષ્કાતીત
બની ગમનસિનિષ્ઠને રોકવા પ્રેરણા બનીને
ધ્રુમતો જ રહેજે.

ધર્મઅધર્મનું સુદ. સતઅસતનું મુદ
એ તો પ્રભુની લીલા છે. એટલે એવું પૃથ્વી પરે
પેખતાં કદી ગભરાઈશ ના.

તું નો પ્રેરણા બની તારી સફર ચાલુ
જ રાખજે.

○ ○ ○ ○

પૃથ્વીને પ્રકાશ અપાતો ભાતુ પૃથ્વીના
પાપપુવ્વપને સ્વસ્થો વિના કેવો એકધારી
ગતિયે ચાલ્યો નય છે. એ કશું ભેવા
ચોભતો નથી.

સહુ સુખદુઃખનો સાથી એ સારથિ કેવો
અનાસકત છે.

એ શું કહે છે ?

ગમે તે સંભેશે વચ્ચે તું નિષ્કિંત માર્ગે અગમ
બનીને નિર્લેપ બનીને ચાલતો જ રહેજે.

તું તારુ અવિરત પ્રયાણ કદી ચોભવા
કેજે નહ.

જગતનો એ સારથિ જગતના પાપોથી
કદી કંટાળતો નથી કે કદી એ ભેવા ભ્રેલો
રહેતો નથી. તું પછુ મુલપથે નિશ્ચયાત્મક
બુદ્ધિ ધરી ચાલતો જ રહેજે.

સમતા એજ યોગ છે એ કદી ના વિસરજે.
અને યજ્ઞ,
અંતરના શુભનિશ્ચયો નારી વહારે ધારો.

રામ રાજે તેને.....

નવલકાઈ શાહ

અચાનક એક કાગળ આવ્યો. ભાઈ સખત બીમાર હોતો. બહેન પકેલ કપડે સુઈ પડી પોતાના પિયર આરવાને ચાલી નીકળી. ગામ રેલવે સ્ટેશનથી પાંચ છ માઈલ છેડું હતું. સ્ટેશન પર ગાડી આવી ત્યારે સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો હતો. તેણે સ્ટેશન પર તપસ કરી કોઈ પોતાના ગામતું છે ? પણ તે એકઠી હતી. ગામમાં જઈ ગાડું કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો ગામના ડાહ્યા માણસોએ બહેનને સમજાવવા અને રાત પૂરતા રોકાઈ જવા ખૂબ કહ્યું પણ બાઈને મળવા તે એટલી આતુર હતી કે તેને કોઈ સમજાવી શક્યું નહિ. અને ગાડું ભાડે કરી તે આવી નીકળી.

રાતના આઠેક વાગ્યા અને અંધકાર છવાયો. એ અંધકારમાં બાઈએ પકેલમાં ઘરેણું પેલા ગાડાવાળા ા આખા ખૂંચી મ્યાં. અંધારી રાત, એકની માઇ અને આટલા ઘરેણાં તેનું મન લેભાઈ ગયું. થોડી વાર તો મનમાં મધામધ્ય ચાલી પણ છેવટે લોભ છુટ્યો. ગાડાવાળાએ ગાડું ફેંટાવ્યું. પેલી બહેને કહ્યું : 'ભાઈ, આમ ક્યાં જાય છે ?'

ગાડાવાળાએ કહ્યું : 'આ ફેંટા રસ્તો છે.'

બહેનના મનમાં ઉચાટ તો હતો, પણ બિચારી શું બોલે ?

રસ્તાથી થોડે છેડે જઈ ગાડાવાળાએ ગાડું ઊભું રાખ્યું અને કહ્યું : 'તારી પાસે હોય તે બધું કાઢી નાખ.'

'ભાઈ, તારે જે જોઈએ તે લઈ લે. પણ મને મારા ભાઈ સુધી પહોંચ્યાં.' એમ બોલ તેણે પોતાનાં જ્યાં ઘરેણાં કાઢી આપ્યાં અને કરગરીને કહેવા લાગી : 'મને ગામના અંધા સુધી પહોંચાડ. હું કોઈને નહિ કહું.'

આમ એક બાજુ તે કરગરતી હતી ત્યાં બીજી બાજુ એની નજર એનાં પગનાં કડવાં પર પડી. એ કડવાં કાઢવાને ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પણ ન નીકળ્યાં. લોકો પણ માઝા મૂકી. અને એણે એ બાઈને ગાડાની સાથે બાંધી એ પગ બહાર લટકતા રાખી કુહાડાથી કાપી નાખવાને તૈયાર થયો.

અંધારી રાત હતી. રસ્તો પણ દૂર હતો. અને નજીક હોય તોપણ ગામમાંને રસ્તે રાતે નીકળે પણ કોણ ? એ બાઈનું કોઈ નહતું. બહેનની આંખમાંથી આંસુ સરે જતા હતાં. તે કરગરીને કહેતી : 'તારે જોઈએ તે આપીશ પણ તું આ યુ કરે છે ?' પાસે જ ચાર-પાંચ વર્ષની તેની નાની છોકરી રહતી હતી.'

ગાડાવાળાએ કુહાડી કાઢી. કચકચાવીને મારવાને કુહાડી ઉંચાંચી, અને જ્યાં ધા કરવા જાય છે ત્યાં કુહાડીનું પાતું હાથમાંથી નીકળી સાથેના જગામાં જઈને પડ્યું. ગાડી વાનને થયું કદય હાથે લીધો હતો એકલે કુહાડીનું પાતું લેવાને દોડયો. જાળા પાસે જઈને પાતું લેવાને જ્યાં ન જાળામાં હાથ નાખે છે ત્યાં એક કાળાભરમર સાપે ભેરથી દંશ લીધો. કુહાડીનું પાતું ત્યાંનું ત્યાં રહ્યું અને તે ત્યાં ઘસી પડ્યો. થોડી વારમાં એના શામ રમી ગયા.

સવાર પડી ત્યારે ખેતરમાં જતા લોકોએ રસ્તાની જાણ પર જોણેનું ગાડું જોયું. ત્યાં આંદોળે જોયું તો ગામની જ લોકો ગાડામાં બંધાએલી પડી છે. એણે આખી વાત કહી. બધાના મોઢામાંથી એક જ અવાજ નીકળ્યો : 'જેને રામ રાજે તેને કોણ આપે.'

“વિશ્વવાત્સલ્ય”

શોખીન, લહેરી, છેલળટાઉ યુવાન મુક્તિદાતા બને છે

સમિત્યદાનંદ સિંહા

[ભારતની બંધારણસભાની પ્રથમ પ્રમુખ ડૉ. સમિત્યદાનંદ સિંહાજી ૧૯૫૦માં અવસાન થયું. તેઓની ગાંધીજીની ૧લી મુલાકાત ૧૮૬૦માં લંડનમાં થઈ તેનું વર્ણન તેમણે કર્યું છે.

એક શોખીન, મરત, લહેરી અને કંઈક અણે છેલળટાઉ યુવાન ગાંધી જીવનમાં પોતાના દેશનો મુક્તિદાતા બનશે તેની કોને ખબર હતી?]

સન ૧૮૬૦ના ફેબ્રુઆરીના પ્રથમ અઠવા-
ડિયામાં હું બોરસદરનો અભ્યાસ કરવા સાડુ
લંડન ગયો. બ્રિટિશમાંથી આમ અભ્યાસાર્થે
લંડન જનાર હું પ્રથમ હિંદુ હતો. પણ મારા
કરત પહેલા ત્રણ ઠંઠન ઉપરાંત મુસ્લિમ
બાઈઓએ આ દિશામાં પ્રવાસ કર્યું હતું.
એમાં અલી ઇમામ અને તેમના નાના ભાઈ
હસન ઇમામ પણ હતા. એમની સાથે મારો
નિકટનો સંબંધ હોવાથી હું તેમની સાથે
લંડનમાં રહેતો હતો. ત્યાં જતાં મને કેબુ
જણાયું કે, કલકત્તાથી હું જો કપડા લઈ ગયો
હોતો તે લંડનમાં પહેરવા યોગ્ય નથી. તેથી
મને નકકી કર્યું કે, હાલ તાત્કાલિક જરૂરિ-
યાત માટે મારે તૌકાર કપડા ખરીદવા અને
પછી ફરેક દિવસ ખાદ કાંઈ આરા કંઈની
પાસે સરસ પોશાક સિવડાવવો.

તેથી અલી ઇમામ અને હું મારા કપડા
લેવા માટે દરજીને ત્યાં નિકળ્યા. લંડનમાં
પિકાડિલી સર્કસ એ સૌથી વધારે ગિરરીવાસો
ભાગ છે. અને પહેલી સવારથી તે યોદ્ધી રાત
સુધી માનવ મેદાનથી ભરેલો રહે છે. અમે
ત્યાંથી પસાર થતા હતા તેવામાં મારી નજર
ફેશનેબલ પેશાકમાં સજ્જ થયેલા એક હિંદી
યુવાન પર પડી તે અમારી ભણી આવતો
હતો. એનો પોશાક અને રહેણી એટલી ફેશ-
નેબલ હતી કે મારી નજર તો એના પર જ
બંધે રહી ગઈ. એ અલી ઇમામને પૂછ્યું,
“જુઓ રા ખરા, આ હિંદી યુવાને કેટલા
ફેશનેબલ કપડાં પહેયાં છે? તમે એને શાના
ઓળખતા હો.”

તેમણે કહ્યું, “હું એને સારી રીતે ઓળખું
છું. એ તો મારો મિત્ર ગાંધી છે.”

એટલામાં ગાંધીએ એમની પાસે આવી
પ્રેમથી હસ્તપૂનન કર્યું. અલી ઇમામ ગાંધી
સાથે મારો પરિચય કરાવ્યો. ગાંધીને ખબર
પડી ગઈ કે હું, અલી નવો આવ્યો છું અને
મને ૨૫૩૦ ઘર ચાદ આવતું હશે. એટલે, મને
જરા ઠીક લાગે એવા થોડા ચાંદો તે બાંધ્યો
અને પછી અમે જૂદા પડ્યા.

આ વાતને તો આજે વર્ષો પીતી ગયા
પણ પિકાડિલી સર્કસના એ ભાગમાં, ૧૮૯૦-
ના ફેબ્રુઆરી માસમાં મળેલા મિ. ગાંધીનો
છટકાર અને ફેશનેબલ પોશાક હજીએ મને
ચાદ આવે છે. તે વખતે એમણે ફેકકે ફીતે
પ્રથમ કરેલી રેશમી હેટ પહેરી હતી. ગ્લેડસ્ટન
પદ્ધતિનો કચ્છો ન પડે એવો અકકક ડોલર,
મેઘધનુષના જેવી સપ્તરંગી નેકટાઈ, અને
સારી રીતે ઇસ્તરી કરેલું રેશમી ખમ્બસ,
સવારે ખાસ પહેરવાનો કોટ, અને એવાજ રંગતું
ઇસ્તરી વાળું પાટલન એમણે પહેર્યાં હતાં.
એમણે ખાસ બનાવટના ચામડાના બૂટ પહેર્યાં
હતા અને એના પર કાપકની ઠેાર સુકારી હતી.
હાથે ચામડાના ગોળા પહેર્યા હતાં અને
આંધીની મૂંઝવાળી લાકડી પકડી હતી. પચ-
ચરમા એમણે પહેર્યાં ન હતા. એમણે પહેરેલો
આ ભગ્નકદાર પોશાક એ વખતે લંડનના
જુવાનો માટે ફેશનનો આદર્શ નમૂનો બન્યો
હતો. તે સમય ‘ઈન્ડિયો કોટ’ નામે
ઓળખાતો ચામડાની ચાર સંરંધાઓમાં ભણતા

હિંદી વિદ્યાર્થીઓમાં એવો જ પોશાક પહેરવાની પ્રથા હતી.

આ હું પહેલી વાર ગાંધીજીને મળ્યો. તેમનાથી છૂટા પડ્યા પછી રસ્તે ચાલતા મેં અલી ઇમામને પૂછ્યું. “આ ગાંધી છે કેણ? અહીં એ શું કરે છે?”

અલી ઇમામે જવાબ આપ્યો, “એ ‘ઇનર ટેમ્પલ’ માં કાયદાનો અભ્યાસ કરે છે.”

અલી ઇમામ અને એમના ભાઈ પણ ‘મિડલ ટેમ્પલ’ માં અભ્યાસ કરતા હતા. હું પણ એમાં જ જોડાયો હતો. તેથી મેં પૂછ્યું, “હિંદના વિદ્યાર્થીઓ ખાસ કરીને ‘મિડલ ટેમ્પલ’ માં જ અભ્યાસ કરે છે, તો પછી ગાંધીને ‘ઇનર ટેમ્પલ’ માં જોડાવાનું શું પ્રયોજન હશે?”

અલી ઇમામે કહ્યું, “એ વાત સાચી છે. પણ ‘મિડલ ટેમ્પલ’ કરતાં ‘ઇનર ટેમ્પલ’ એ જરા અમીરી ઠાઠવાળી સંસ્થા ગણાય છે. અથવા સિંકસ ઇન, ગ્રેડ ઇન, ‘મિડલ ટેમ્પલ’ અને ઇનર ટેમ્પલ’ એ આરેયમાં ‘ઇનર ટેમ્પલ,

સૌથી વધારે બાદશાહી ઠાઠવાળી મનાય છે.

આ વાત પરથી મેં એવું અનુમાન તારવ્યું કે, ગાંધી જી એક શોખીન, મક્ત લહેરી અને અને કંઈક અંશે છેલગટાઉ જુવાનિયો છે. બહુવા કરતાં કે જ્ઞાન સંપાદન કરવા કરતાં એને ફેશન અને મોજશોખમાં વધારે મજા પડે છે. મને થયું, ચારું થયું કે હું ‘મિડલ ટેમ્પલ’માં જોડાયો. ‘મિડલ ટેમ્પલ’ની એવી ખ્યાતી હતી કે, કેટલાયે પ્રખર અને વિખ્યાત ધારાશાસ્ત્રીઓ અહીંથી જ બહાર પડ્યા હતા. અને એની મને જાણ હતી. આટલું મને આશ્ચર્ય પૂરતું થયું હતું.

પણ તે વખતે કેને એવો ખ્યાલ હતો કે, ‘ઇનર ટેમ્પલ, નો આ શોખીન અને કંકકડ વિદ્યાર્થી એવી પ્રવૃત્તિ આદરવાનો છે કે જેનું નામ રાજકોહના આરોપસર ‘ઇનર ટેમ્પલ’ ગાંધી રહ કરવામાં આવશે. અને એ જ લહેરી જુવાન પોતાના દેશનો સુક્રિઠાતા બનીને લાંચતની તેમ જ વિદેશની કૌટંકની જનતામાં ઘડીક તરીકે પૂગશે?

***

ઊભા થઈને ચાલવા માંડો

‘હું સાવ દીન, દીન નિર્જાળ, આપણાથી કાંઈ થવાનું નથી,’ એમ કહીને ખેટા શેઠશ્રી શેષે કંઈ નહિ. એ વર્ષાં આગસ્ટ, મુડલલ, નપુલ્કર્ના લક્ષણ. એવાઓથી તે વળી ઠાઈ કામ થવાનું કે? ઊભા થઈને લાગી જાયો, તો થાય. રસ્તો બહુ જ લાંબો અને કંઈક છે એમ કરીને બેસી રહે શું રસ્તો ખૂટવાનો હતો કે? ઊભા થઈને ચાલવા માંડો એટલે તરત રસ્તો ખૂટવા માંડશે. ત્યાર પછી આઘા આવશે, હિંમત આવશે, તાકાત આવશે, જાણધારી મદદો આવશે, રસ્તો ક્રમે ક્રમે સહેલો અને સધી લાગવા માંડશે. ભેતભેતામાં ગંતવ્યરથાને પહોંચી જશે. એ વખતે પછી રેલો આનંદ!”

નિર્નંતર મુઠ્ઠ કચેં જાયો. વીરની પેટે વડયે જાયો. પાછળ એવા રોકાયો મા, આગળ ધસો. ચાહેલા હો ચા ધવાયેલા હો, એ સામે નજર જ ન કરો, “અભી: અભી:” નિર્મય થાયો. શાને ભય? પરાજયના ખ્યાલને મનમાં રચાન જ દીધો મા. મંત્રનું સાધન કિંવા દેહનું પતન કાંતો વિજય ને કાં તો મૃત્યુ એ જ નિશ્ચય. મરવું જ હોય તો વીરની પેટે મરો. તો કિલ્લો સર થાય.

—સ્વામી વિરભાઈજી

હરિનામસિંહ

કાલિદાસ શાહ

હરિનામસિંહનો જન્મ દોશિયારપુર જિલ્લાના સાદરી નામના ગામમાં થયો હતો. એમના પિતાનું નામ લાલસિંહ હતું. એ વખતના ડેટલાકે શિખ બાળકોની પેઢે થોડા વરસો પ્રાથમિક શાળામાં અને માધ્યમિક શાળામાં અભ્યાસ કર્યા ત્યાં તે સેનામાં ભરતી થઈ ગયા. અને એ કારણે તેને કયા-યત, નિશાનમાણ, ડેડર્ન દોડતાં લાંબી મજબ હાથની વગેરે લક્ષરો વિધાનો ઠીક અનુભવ મળ્યો. પણ લક્ષરમાં જોડાયા પછી જ એમને પારનવિક રિથ તિનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ આવ્યો. તેને ચણકે આ ને અંગ્રેજોની શુલાબી છે અને બીજા દેશને શુલાય બનાવવા માટેની લાગણીમાં પોતાના જેવા અનેક ભારતવાસીઓની ભરતી કરવામાં આવે છે. આ કારણે તેમને લક્ષરો નોકરી પ્રત્યે ધૃષ્ટા આવી મઈ તેઓ ધણીવાર લક્ષરમાં કામ કરવા પોતાના જ દેશ પં-ધુએને કહેતા, “આપણી તે કંઈ છંદગી છે! આપણે જોડલા બધા નીચા ઉ-રી ગયા છીએ કે દસબાર રૂપિયાની નોકરી માટે આપોં આપોં ફરીએ છીએ અને હિંદુસ્તાન તેમજ બીજા પહોત દેશોને શુલાબીની જાણમાં જકડવા માટે અંગ્રેજ સત્તાન તના કુકાડાના હાથા બનીએ છીએ! આ નોકરી કરતાં તો શ્રમે મરણું આડું અને આ છંદગી કરતાં ગ્રેત વધારે સડું!”

તેમની આ પ્રારભી વાત સાંભળી લક્ષરના જ એક બીજા પંજબી દેશપુત્રે તેમને કહેયું, “ભાઈ, એમ હોય તે નોકરી છંદગમ નથી છોડી દેતા! તમને ઠાઈએ ઠાંપી રાખ્યા તો નથી.”

ત્યારે તેમણે હસીને ઉત્તર આપ્યો, “જરી વાત છે, નોકરી ફાગવતા મને જરાપણ વાર લગે તેમ નથી પણ હું છા માટે આ નોકરી છડું છું એ તો કદાચ હવે પછી તમને ખગર પડશે.”

આ પ્રમંગ બન્ના પછી થોડા વખતમાં જ તેઓ લક્ષરમાંથી છૂટા થઈ પરદેશ કમાવા ગયા.

બલવંતસિંહ સાથે તેમને ઘણા સારા સંબંધ હતા. બલવંતસિંહે પણ તેમની સાથે જ લક્ષરની નોકરી છોડેલી. એ પછી જ ને જશુ બચ્ચેસ ગયા. હરિ-નામસિંહ ત્યાંથી કોંગ્રેસ જઈ દામરે કંપનીમાં નોકર તરીકે જોડાયા. ત્યાં થોડો વખત કામ કરી ૧૯૦૭માં અમેરિકા ગયા. ત્યાં એક વર્ષ રોકેટ-રીયા નગરમાં રહીને તેમણે ઠીકઠીક કામ કયું. રૂપિયા પણ ખૂબ કમાયા. આ રૂપિયામાંથી સારી એવી રકમ તેણે દેશમાં એકઠી ને પોતાના વત-નનાં ગામમાં શાળા ચાલુ કરાવી.

૧૯૦૮ના જાન્યુઆરીની ૧લી તારીખે તેઓ અમેરિકાના સીએટલ નગરમાં ગયા અને ત્યાં ધંધા કરતાં કે તાં વિલાલપમાં હાજલ થઈ ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવવા લાગ્યા. અમેરિકા ગયા પછી તેમને સ્વતંત્રતાનું તેમજ ઉચ્ચ શિક્ષણનું મહત્તર પૂરેપૂરું સમજાઈ ગયું હતું. તથા વર્ષ લગાતાર અભ્યાસમાં દાન આપી તેમણે ઉચ્ચ શિક્ષણનો અભ્યાસ પૂરો કર્યાં એ હકમિયાન તેમનું ધધા અંગ્રેજી કામકામ પણ વધતું જતું હતું. એ જ દિવસે માં દેડડામાં રહેતા કેટલાક ભારતવાસીઓએ કનિષ્ઠા દેષડીંગ કંપની શરૂ કરી હતી તેમાં લગભગ દોઢ લાખ રૂપિયાનું રોકણ કયું હતું. આ કંપનીમાં બાઈ હરિનામસિંહ પણ એક અંગીદાર હતા. બધા બાગીદારોએ મળીને કંપનીને વહિવટ કરવા એક અંગ્રેજ મેનેજર રાખ્યો હતો. કંપનીનો અવસાય એવો તો સુંદર ચાલ્યો કે તેમાં તેમને થોડા વખ-તમાં હજારો રૂપિયાની કમાણી થઈ. દિન-દિનની આ ઉન્નતિ બીજા ગોરા માલેતુગરોથી દેખી ન મળ. તેણેએ પેલા અંગ્રેજ મેનેજરને લાંચ આપી પોતાનામાં ભેગા દીવે. આ પછી તેણે મેનેજર-નટમાં ગરબ કરવાની શરૂ કરી. હરિનામસિંહ પેલા ગોરા મેનેજરની ચાલાકી કળી ગયા અને તેના ઉંદર કકક નજર રાખવા લાગ્યા. આથી બંને વચ્ચે ખૂબ મતઃક્રુષ થયું ને ધીરે ધીરે

દેવમન્ય વધતાં વધતાં હથાલે છેાગ ઝખડો ચાલ્યો. હરિનામસિંહને કામદાની ડોઇને મોઢ યુગાલમાં ફસાવવા માટેની તૈયારી થવા લાગી. આ જોઇ એમનો એક ગોરા મિત્ર મિ. રેમિસનજન કરીને હતો. તે તેને અમેરિકા લઇ ગયો. આ રેમિસનજન અમેરિકાને જ વતની હતો અને એની સહાનુભૂતિ તથા મદદથી હરિનામસિંહ તેને ઘેર રહીને જ હિંદુ અભ્યાસ વધારી શક્યા હતા.

થોડા વખત અમેરિકામાં ગાળ્યા પછી હરિનામસિંહ ફરીને કેનેડા ગયા અને ત્યાં રહીને 'ધી હિન્દુસ્તાન' નામનું અંગ્રેજી જાણુ ચલાવવા લાગ્યા. તેઓ એક સુંદર વક્તા હતા. લેખનશક્તિ પણ અત્યેક હતી. એમના તેજસ્વી લખાણો વાચીને સૌકેડો કેનેડાવાસી ભારતીયો પ્રભાવિત થયા હતા. અને રાષ્ટ્રીયકલ્પના કાર્યોમાં સાથ આપવા તૈયાર થયા હતા. કેનેડાની સરકારને આપે હરિનામસિંહની પ્રવૃત્તિ ખતરનાક જણવા લાગી. અને તેના ઉપર ભારતવાસીઓમાં કેનેડાની સરકાર વિરુદ્ધ ધૂલો પેદા કરવાનો, ભારતીય તરફોને બેચેન બનાવવાનું અને તેના ઉપયોગ કરવાનું શીખવવાનો તથા પ્રચારિત સરકાર સામે વિદ્રોહનો ફેલાવો કરવાનો આદેશ મૂકી અડતાલીસ કલાકમાં જ કેનેડા છોડી ચાક્યા જવાનો હુકમ ફરમાવ્યો.

હરિનામસિંહ ભારે યુક્તલીમાં આવી પડ્યા. તેમણે પોતાના મેજસ્ટ્રેટ મિત્ર મિ. રેમિસનજન તારથી આ પરિસ્થિતિના ખબર આપ્યા રેમિસનજન કેનેડા સરકારને તારથી વિનંતી કરીકે હરિનામસિંહ ઉપર જે નોટિસ જાળવી છે તેનો અમલ મોકૂફ રાખો. હું ત્યાં આણું છું અને તેનો જાગીન પડું છું. એ પછી ઘુલતજ તે કેનેડા આવ્યા ને સત્તાવાળાઓ સાથે ખુબ વાટાઘાટ ચલાવી. સરકારે હુકમના અમલ મટે જરાગર કામદ જરૂરી રાખ્યો. આથી રેમિસનજન એમને ફરીને અમેરિકામાં પોતાને ગામ લઇ ગયા. અને ત્યાં રહી પેલી હુકમ રદ કરાવવા કામદેસર રીતે પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી. છેવટે કેનેડા સરકારે એ હુકમ રદ કર્યો એટલે હરિનામસિંહને ફરીને કેનેડા પાછા

જવાની છૂટ મળી.

૧૯૧૧માં જાણુ હરિનામસિંહ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં આવેલી બકંગે યુનિવર્સિટીમાં વિશેષ હિંદુ અભ્યાસ કરવાં બેઠાયા. સાથે સાથે મદર નામના અખબાર મટે લેખો લખવાનું લગાતાર ચાલુ રાખ્યું.

એ અરસામાં આપે યુરુદત્તસિંહ તથા દિલિપસિંહ એક બેચેન કેસમાં પકડાયા. અને એ વખતે જ કેમગતામાર નામની બપાની રીમર આપા યુરુદત્તસિંહની આગેવાની નીચે કેનેડાના વાનકુવર ખદરે આવી પહોચી. સત્તાવાળાઓ અને રીમરના ઉતાફો વચ્ચે તેમજ સત્તાવાળાઓ અને કેનેડામાં રહેતા શિખો વચ્ચે સારી એવી અથડામણ થઈ ચક મળે. હરિનામસિંહ પોતાના થોડા મિત્રોને લઇ આપા યુરુદત્તસિંહ તથા રીમરના ખીભ ઉતાફોને મળવા ગયા. પણ ધમીચેશન વાળાઓએ તેમને ત્યાંજ અટકાયા લઇ લીલા. થોડા દિવસો અટકમાં રાખ્યા પછી ફરી એમને છોડી મૂક્યા ને ઘુલતજ ડીપોર્ટશનનો હુકમ આપી કેનેડા છોડી જવાની ફરજ પાડી. ફરી એકવાર કેનેડાના સત્તાવાળાઓ સાથે એનો ઝખડો ચાલ્યો.

હરિનામસિંહને જરાગર સમજાઇ ગયું કે કેનેડાના સત્તાવાળાઓ તેને ફરીને ઠામ બેસવા ફેશ નહિ. વળી હિન્દુસ્તાન આગ્રહ ન થાય ત્યાં સુધી ત્યાંની સરકાર કેનેડાની સરકાર પર મોઢ જાતની અસર કરી શકશે નહીં. અને ત્યાંસુધી પરદેશમાં વસતી દુખી અને હડપૂત હિન્દીઓની દાદરિયાદ મોઢ સમજશે નહિ આથી તેઓ ભારતની યુલાખીની જંજીર ટોડવાનો મક્કમ નિરધાર કરીને કેનેડા છોડી ભારત પાછા આવવા નીકળ્યા. એ વખતે અમેરિકા, કેનેડા અને ખીભ સંરધાનોમાંથી ભારત પાછા જઇ અંગ્રેજી હકુમન સામે ખગવો જગાવવાની વાત ચોખેર પ્રસરી મળે હતી. આવી એક સ્ટીમરમાં ખીભ કેટલાય દેશમકિતથી પ્રેરિત યથેલાં ભારતવાસીઓ સર્વત્રતાની લડાઇ લડવા હિંદ આવી રહ્યા હતા. તેઓ પણ એ વીરોની

સાથે એ રીઝમમાં ચડી બેઠા અને ચીન, જાપાન સિવાય વગેરે પ્રદેશના બંદરો ઉપર ક્રાંતિનો પ્રચાર કરતાં બળવાની આગ દેશવતી બહારેશમાં આવી પહોંચ્યા. ૧૯૧૧ના માર્ચના એ દિવસે દત્તા, દિન્દો ક્રાંતિકારીઓનો સિંગાપુરનો અગ્રણ્ય બળવાળો અને સરકારે બારે લશ્કરી પત્રમાં લખેને દાખી દીધા પછી ત્યાંથી ડરલાયે દેશબાહ્યે બહારેશમાં આવી લગ્યા દત્તા. અને ત્યાં નવાં પત્રમાંની તેવરી કરી રહ્યા દત્તા. તેમની ગણતરી ૧૯૧૧ના મોઝરો બરમાં બકરી હદને દિવસ બકરી પેટની જગ્યાએ ગોરા અમલદારોની કુરમાની કરી આગાહીની બહિ-વેગી પર ચડાવવાની હતી. અને આ હેતુને પર પાડવા બધી રીવાજો આલતી હતી. પણ પોલીસ પાસે બગાટથી બાતમી પહોંચી ગઈ હતી જેટલે આત્મીય ક્રાંતિકારીઓ દળ પહેલું 'મહુ' બરે એ પહેલાં જ સરકારે જાણે મારી લીધી અને ત્યાંના મુખ્ય મુખ્ય માણસોને પાડી લીધા. હરિનામસિંહ પણ એ પકડાએલા આગેવાનોમાં એક દત્તા. માહિતી રહીને દલિયાદ અને દાંડોગો એકઠો કરી રહ્યા દત્તા એ વખતે જ એમને એકાએક ગર-કતાર કરી લેવામાં આવ્યાં. બહારેશમાં પકડાએલા બળવાનીશ ઉપર સરકારી બદાલનમાં કેસ ચલાવે તેમાં બીજા કેટલાકની સાથે તેમને પણ દેહાંતદં-કની શિક્ષા કરાવવામાં આવી. જેલમાં મજબૂત ચોકર પહેરા નીચે દત્તા અને ફાંસીની સજાનો અમલ હજી થયો નહતો ત્યાં જ એક દિવસ તે જેલ તેડીને નાસી ગયા. પણ પોલીસને જેવી આ

ખબર મળી કે તુરત જ ચારેમાનુ મેટ્રો દાખાની બધા રસ્તા પર મજબૂત પટ્ટેરા બેસાડી દીધા. અને લાગી ગયા પછી ચોપાળ દિવસોમાં એમને ફરી પકડી પાડવા. દરે દીલ કરવામાં સાર નથી એમ નળી સત્તાવાળોએ તુરત જ ફાંસીની સજાનો અમલ ચાર કરી દીધા અને એક દિવસ પ્રાંતકાળે તેમને ફાંસીએ લટકાવે દીધા.

લાઇ હરિનામસિંહ કવિ ન દત્તા, પણ દેશ-બાહરની બાવનાથી બરેલી કવિના એમને જુદા ગમતી અને જેલની બંધ કેટડીમાં તેઓ ખુલ્લા દિલથી

'દિન્દ દે દમ વતન દે દિ'દાસ્તા દમારા' તથા 'મરના બલા દે ઉસકા એ અપને લિયે બિયે' એ ગીતની પરિવર્તિ ગાતા ત્યારે જેલના તમામ ટેડીઓ પોતપોતાની કેટડીના સળિયાવાળા બારણા પાસે આવીને જાણ રહેવા ને તેમનું બીન સાબગતા.

લાઇ લામસિંહ, જલવંતસિંહ અને હરિનામ સિંહ ત્રણે ગાઠ મિત્રો દત્તા. ગણેએ મહેનત મજૂરી કરીને સાહસ કરીને વેપાર રાજમાર કરીને મુશ્કેલ ધન ભેટું કપું ને દેશની આગાહીના કાપ માટે ધરી દીધું એટલું જ નહિ પણ તન મન ધન અને જીવન કુરમાની કરવાનો આખરી કસોટી આવી ત્યારે ત્રણમાંથી એકપણ પાછો પડ્યો નહિ પણ જહાઠીથી દસતાં દસતાં માતૃભૂમિની મુક્તિ અથે પોતાનું જીવન ધરી દીધું. તેઓ દેશને માટે જીવ્યા ને દેશને માટે મર્યા.

*

રશિયાના મહાન પીટર ખૂબ કોપી દત્તા. એકવાર તે કાંઈ એક વખત બારે કુવાકુવા ચક્રને ખૂન થયેલા કાઠના લાગ્યાં. એમની મહારાણી અને દરબારીઓએ મહામહેનતે એમને શાન્ત પાડ્યા. પછી તે એકાંતમાં જઈને પોતપોત રહી પડ્યા.

ગરજ પૂજામાં આવતા તેમજુ કહ્યું. "મને એ વાતનું જ્યારે દુઃખ છે કે હું મારી પ્રાણને સુધારી ચકું છું પણ ખુદને પોતાને સુધારી સકતો નથી."

જો જો પ્રભુની અવગણના ન થઈ જાય !

‘સામરકુમાર’

માણસ ત્યારે પોતાની જાતને જ વિચાર કરે છે, અને તેને માટે જ વર્તન કરે છે, ત્યારે સમાજ તરફથી તેને ‘સ્વાર્થી’ છું’ બિરુદ મળે છે. સ્વાર્થી’ માણસો તેના જીવન પ્રમાણે ઇન્દ્રિય વસ્તુઓ મેળવી શકે છે. પરંતુ તેના ઉપરોગમાં તેને આનંદ આવતો નથી. તેના આત્માને ત્યારે અનુકૂળ ન હોય તેમ સુખમાં પણ તે ખીલી ઊઠતો નથી.

તેનાથી જીવંત હોદ્દા મનાવવાવાળો માણસ સર્વત્ર પ્રશંસા અને માન મેળવે છે તેને ઉપલોગ દરવાની વસ્તુમાં પણ તે બીજાને ભાગ પાડે છે અને પછી જ પોતે લે છે. તેનો આત્મા આમ કરીને જ પૂર્ણ સંતોષ પામે છે.

જીવનનું લક્ષ્ય જો સંતોષ અને સંપૂર્ણ આનંદ હોય તો પછી ‘જ્યાંથી જો મળે તે પ્રવૃત્તિ તરફ જ હંમેશા વળવું’ જોઈએ એનાથી વિરોધની પ્રવૃત્તિને પ્રયત્નપૂર્વક ટાળવી જોઈએ.

ધુસારી દરમ્યાન આપણે સૌ અનુભવીએ છીએ કે ખસમાં ગીરદી હોય ત્યારે અંદરવાળા ઇચ્છતા હોય કે હવે નવા પેસેન્સરો ન લે તો ચાડું. ત્યારે બહાર જીએલા દરેકને જોમ હોય છે કે અમને લઈ લે તો સાડું એવી જ રીતે જેમણે જગ્યા મેળવી લીધી હોય છે જો પહોળા થઈને બેસવાની વૃત્તિ કરે છે જ્યારે જોડેલાઓની નજર ક્યાંયે સાંકડમુકડ બેસી શકાય એવી જગ્યા જોળે છે.

આવો અનુભવ ટૂંકામાં પણ થાય છે. અંદર ગોડાગામી બેસી શકાય માટે દમાની બારીઓ ચકાવી દેવી, બારણાની રેટોપર વાસી દેવી વગેરે પ્રવૃત્તિ અંદરવાળા કોઈકોઈ કરતા હોય છે. અને કોઈતો માથે ઓઢીને સીટ પર લંબાવી દે છે અને કોઈ ઊઠાડે તો બાબુવાળા કહી દે છે કે બિમાર માણસ છે !

આવા વર્તનથી સામા માણસમાં બાવ પ્રગટવાને બદલે શેષની લાગણી વધારે છે. સમજા હોય અને હરકેરાટવાળો હોય તો અથડા કરે છે અને અશકત કે ચાંત પ્રવૃત્તિવાળો માણસ સહન કરી લે છે.

ઘણીવાર સમજદાર માણસ પણ તેની આની વૃત્તિને દબાવી શકતા નથી. એ પોતે કદાચ એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે તો પણ બીજાની એવી પ્રવૃત્તિને મૂક સંમતિ આપી રહે છે.

એકવાર યર્ડ કલાસના ડબાના નાનકડા ખાનામાં એક જાહેર કાર્યકર બેઠા હતા, તેઓ એકલા જ અંદર હતા. અને તેમના અન્ય સાથીદારો જે વળાંકવા આવ્યા હતા તે બીજાઓને ડબાના ખાનામાં અડતા અટકાવતા હતા અને કહેતા હતા કે અંદર ‘સાહેબ’ બેઠા છે. તેમની વાત અવગણીને પણ મેં ‘સાહેબ’ પાસે જગ્યા લીધી ‘સાહેબ’ કશો વાંધો લીધો નહિ. નસીબ જોડે એ ખાતું પાણીનું હતું. પરમ વાળો આવીને અંદર ગોળા મુકવા માંડયા. અને મેં તથા ‘સાહેબ’ ઘૂપથાપ મીઠી ડબા ગોતી લીધો.

શરીમાં કોઈ બાજબના રહેવાનો અવાજ આવ્યો તો ધરમાંથી બા કહેશે. ‘જો તો બાર્ડ, આપણા બાબા જેવું કોણ રહે છે ?’ અને રહેનાર બાજક ‘આપણો બાબો’ નથી એમ ખાત્રી થવા પછી બંધત થયેલી તમામ લાગણીઓ બાલું વિરમી જાય છે. અને રહેનાર બાજક શું મુશ્કેલીમાં છે, તે જાણવાની દરકાર પણ દેવાતી નથી !

અન્ય તરફ આપણે ખાતું વર્તન બતાવીએ છીએ તેને બદલે સ્વજનોને જોડેને જેમ આપણે વિવેક અને સૌજન્ય બતાવીએ છીએ તેમ પ્રત્યેક માણસમાં એવો બાવ પ્રગટાવીએ તો ? માણસ

માત્ર તરફ સન્માનની નજરે જોઈએ, વહિલ હોય તો પૂજ્યભાવ લાવીએ, બાળક હોય તો વહાલ ઠરીએ અને સમોવડિયા સાથે બંધુ ભાવ દેખાડીએ તો અન્યોન્ય પ્રેમ પ્રગટતા સાચો સંતોષ વ્યાપશે અને સંપૂર્ણ આનંદ પ્રાપ્ત થશે.

હિંદુ સંસારમાં તો ભાયને જોઇને પણ પૂજ્યભાવ પ્રગટે છે અને તેને માતા ગણવામાં આવે છે. તો મનુષ્ય મનુષ્યમાં જોવા લાગે કેમ ન પ્રગટે ? રસ્તેજતાં કોઈ વદ્ધજન મુશ્કેલીમાં હોય તો તેને મદદ કરવા કે અપજનની લાકડી પકડીને તેને રસ્તો જોળવાવવામાં આવે.

તેઓમાં આપણાં જ કોઈ સ્વજનની કદપના કરીશું, તો એ કામ વધુ મારું થશે.

આત્મજ્ઞાની પુરોષો સૌમાં-રામ જીવાનું કહે છે. અને જગતના તમામ સજીવ સ્વરૂપે તરફ પ્રભુતા જેવો ભાવ રાખવાનું કહે છે. કેમકે ખરેખર નથી કે, પ્રભુ કયા સ્વરૂપે તમારી પાસે આવી જાય. રૂપેને પ્રભુની અવગણના થઈ જાય તો ? આ ભાવ તો જીવદશા જેટલો જ આવે. પણ આપણે સૌ માયાવાળા જીવો માટે ઉત્તમ માર્ગ જો છે કે સૌમાં આપણા જ સ્વજનોની કદપના કરીને માયાળુ થઈએ અને સ્વજનોના જેવો જ સદ્ગુણહાર સૌ સાથે રાખીએ.

થડા કાયા છે કે પાકા ?

મહારાષ્ટ્રના મહાન સંત નામદેવની આ વાત છે. એકવાર તેઓ સંત જ્ઞાનેશ્વર અને તપસ્વિની સુકતામાઈ સાથે તીર્થાટન કરવા નીકળ્યા હતા કુર્તા તેઓ ડસિંદ્ધ બાકત સંત ગોંગા કુંભારને ત્યાં અતિથિ રહ્યા. સંત સમાગમ સારો જામ્યો. ધર્મચર્ચા થઈ-કયા વાજન વાતો વધી.

એકવાર તપસ્વિની સુકતામાઈએ પાસેના આકડા ઉપર પડેલા ડંડા તરફ આંગળી ચીંધીને પૂછ્યું: 'આ શું છે?'

જો થાપી છે. આ થાપીથી ટોરો મારી મારીને હું ધડની પરીક્ષા કરું છું-તે પાકાય છે કે હજી કામા જ રહેવા છે.'

સુકતામાઈ દસી પડ્યાં: 'જાએ ય તે માટીનાં જ બાનવી છીએ ને ! આ થાપીથી આમ અમારી પરીક્ષા કરી શક્યો ?'

'જરૂર. કેમ નહિ' કહેતાકેને સંત ગોરા તો જિંદગી અને સત્સંગ માટે એકઠી વગેથી મંડળીમાંના મૈત્રેયેક મહાત્માના માથા ઉપર થાપીથી હળવા ટોરો પાડવા માંડ્યા.

હાજર રહેલી સત્સંગી સંત મંડળીમાંથી ઠોપજે ગોરાની ક્રિયામાં રહસ્ય જોઈ તો ઠોપજે એ કેવળ ત્રિતોદ મન્યો. પણ સંત નામદેવને આમાં અપમાન લાગ્યું: મનોમન તેઓ ઠોપ.યમાન થવા લાગ્યા. જ્યેમનો વારો આવ્યો ત્યારે સંત ગોરાએ હળવે હાથે થાપીથી ટોરો મારીને કહ્યું: 'આ વાસણ કાચું છે.' પછી તેઓ નામદેવને આત્મીય રૂપે કહેવા લાગ્યા: 'તપસ્વીશ્રેષ્ઠ, આપ સાચેજ સંત તો છો જ, પરંતુ આપના દિલને અહંકાર હજી મગી નથી આપને સહેજ વાતમાં માનાપમાન બાપી જાય છે. આ અહંકાર ત્યારે જ મરશે, જ્યારે કોઈ સદ્ગુરુ આપને રસ્તો ચીંધાડશે.'

સંત નામદેવને યાન થયું. 'સ્વયં રૂપિવાળા જ્ઞાનમાં ખામી બાળીને જ્યેમજે વિદોળા ખેડે પાસે ફોક્ષાં લીધી અને અહંકારનો ત્યાગ કરવાનો અભ્યાસ આદર્યો. ; ; ; -સત્યાનંદ

એક રાખડી આલોને ?

પ્રથમ ભાગ

એ વીરપસલીને દિવસ હતો. પ્રભુની કૃપાથી મારે છ બહેનો અને એ દરેકને પાંચ-સપાત્ર, મનીએડર એમને સાસરે કરવાનું હતું. હું એના ફ્રાઈ, જરેતો દિવાન-ખાનામાં બેઠો હતો. ત્યાં કચવેલી પત્નીના અવાજ રસોડામાંથી આવ્યો, “ભગવાને જામને આટલી ધધી બહેનો શા માટે આપી હશે ?” હું તેના આ શબ્દો પાછળનો મર્મ સમજી ગયો. મારા દેહ પગારમાંથી આ રીતે રૂપિયા ત્રીસ જાય તે તેનાથી સહન ન થાય તે રવાનાવિક છે. અલગત મને પણ ક્યારેક આ જ વિચાર મૂંઝવી દેતો હતો ખરો, પણ લોહીની સગાઈને લીધે અને તેમાંથી ઉદભવેલી ભાવનાને લીધે, તે પ્રભાઈ જતો હતો એ મહિને અમારી છવન જરિયાનની ચીજોના બજેટમાં અમારે ઘણી પ્રકૃપ કરવી પડી હતી. તે ઉપરાંત તેને વધારે દુઃખ એ વાતનું હતું કે તેને એક જ ભાઈ હતો. અને તેના તરફથી તે રૂપિયા પાંચ જ આવવાના હતા.

ત્યાં બહારથી અવાજ આવ્યો, “બેન ! બા ! આમ આવો તો !” મેં જહાર બોલ્યું. અમારી કાંડુવાળવાવાળી મારી પત્નીને બોલાવતાં હતી. એક તો આજનો મોકો ખરો પડ્યો તે અને ઉપરાંત મારી પત્નીના શબ્દોનો ‘હા’ બંનેને લીધે માત્ર મગજ કંઈક ઉરકે-શયેલું હતું. મેં પૂછ્યું “શું છે સવારના પહોરમાં ? આવો તને કંઈ નહીં મળે, હમણાં જ પરમ દિવસે તો તને પગાર આવ્યો છે ! હવે વગી શું માગવા આવ્યાં છો ?”

તે બોલી, “ભાઈ, મારે કાચડિયાં નથી જોતાં, પણ તમે જરીક જાને બોલાવોને ?” મેં પત્નીને બૂમ પાડી. તેણે અંદરથી કહ્યું “અમે જમી લઈએ પડી આવજો, હમણાં કંઈ

ટાઢામાં નથી.” આ વાક્યો પેલા લોકોએ સાંભળતાં છતાં પુરો મને ફરીથી આલુ કરી, “ભાઈ, બેનને મોકલોને ? ઘડીકતું કામ છે.” મારી પત્ની છેવટે જહાર આપી. બાઈ બોલી, “બેન ! એક રાખડી આલોને !” પત્ની શુદ્ધતામાં હતી. એણે કહ્યું “બજારમાં ઘણી મળે છે, મારી પાસે વધારાની નથી.” તેણે કહ્યું “બેન, એમ શું કરો છો ? આ તમારા ભાઈને બંધાવવી છે.” હજુ હું કંઈ સમજી શકતો ન હતો. એટલામાં તે બોલ્યો, “બેન ! મને રાખડી બાંધી આલોને ! મને મેર કોઈ રાખડી બાંધે ઇમ નથી.” મેં પૂછ્યું “કેમ ? તારી ભત્રી કોઈ બેન નથી ?” તેણે કહ્યું “કોય તો યદ્ય શુ ખપનાં ?” આપણું સાડું ન વાંચે ઇ સગા શું કામના ? આ વાત સામગીને મેં જિજ્ઞાસાથી પૂછ્યું “કેમ રે, તારી હારે તારું કુટુંબ સંખ્ધ નથી રાખતું ?” એ બોલ્યો “બેન, ઇ તો લેજા રેણીની વાત છે,”

“લેજા રેણી કેમ કરતાં તૂટી ?”

તે બોલ્યો, “ભાઈ ! હું ભત્રીના બીજ વરણનો, અને આ તમારી ભાભી છે અમારાથી નીચેની કુંડાળાની. અમે વારસો પહેલાં નેહલગન કરેલું પરનાતમાં લગન કર્યો ઇ કોઈથી ખમાણું નહીં !” મારીવાંદ કેવાને બહેને વડિલોએ ગાળું લીધી પણ ઇ વખતે તો મરજુવાની હતી. સહન કરી લીધું ને મેં કુટુંબ હારે સમાધાન ન કર્યું. હવે તો સબંધો વલગી ગયા. પગ ભારે ચડ્યો ગયો.” મેં પૂછ્યું “તો તમે એક્ટું જ રાખડી બંધાવવા આ માટે આવ્યા ?”

તે બોલ્યો, “ભાઈ તમે ઇમ પણ તમે ભણેલમણેલ ને સરકારી કટુંબના કહેવાર ને બેન બારવી તો બેંચા કુળની.” મારી પત્નીને

હયા આવતાં એક રાખડી પડી હતી તે બાંધી
આપી તેણે ખિસ્સામાં હાથ નાંખ્યો અને એક
ઠંડકાર રૂપિયો કાઢ્યો, અને મારી પત્નીને
અદરથી હાથમાં આપતાં બોલ્યો “બેન !
બાઈથી આટલું જ પુગાય છે, હો !” મેં
ઘણી ના પાડી. છતાં તેણે કાળી મજૂરી મેળ-
વેલો સફેદ રૂપિયો આપવાનો આગ્રહ બરી
રાખ્યો, તે બોલ્યો, “બેન મમે તેટલી પૈસાદાર

હોય પણ મં ગરીબ બાઈનું પાછું ન વાળે
હો !” છેવટે મેં એના સ્વંમાન ખાતર
રૂપિયો લીધો અને મારી પત્નીએ તેને બાર
વાળે જમવા આવી જવાનું પણ કહ્યું. જતાં
જતાં તે બોલ્યો: “બાઈ, બેન ન હોય એટલે
આટલું વ હુખ ખમવું પડે ને !”

હું તરત મનીઓર્ડર કરવા પોસ્ટ બ્રાફિય
તરફ હોંશબેર રવાના થયો.

બે વચ્ચે કંઈ પસંદગી કરશો ?

માણસે જીવનનો કયો માર્ગ લેવો ? બજારમાં મુશ્કેલીભર્યાં સોદાઓ કરવા પડે છે અને દરી-
કાપ થાય છે. ધરમાં અનેક ચિન્તાઓ ઘેરી વળે છે. ગ્રામ પ્રદેશમાં ભારે પરિશ્રમ કરવો પડે છે અને
સમુદ્રયાત્રા ભયભરેલી હોય છે. વિદેશનો માર્ગ પણ ભય અને મૂંઝવણભર્યો હોય છે. તમે ગરીબ
હો તો અનેક યાતના બોમવવી પડે છે. તમે પરજીલા હશો તો ચિન્તામુક્ત નહિ હો અને અપરિશ્રિત
હશો તો એકલાપણાની લામણી અનુભવતા હશો. બાળકો હશે તો અનેક તકલીફો બિમી થતી હશે
અને બાળકો નહિ હોય તો જીવન સાવ પંચ જેવું લાગવું હશે. યુવાની મુર્ખતાભરી હોય છે અને
વૃદ્ધાવ અનેક નબળાઈઓથી ભરપૂર હોય છે. છેવટે તો ત્યારે આ બેમાંથી એક જ માર્ગ લેવાનો
રહે છે: કાં તો કઠી જન્મ જ ન લેવો અને એ જન્મ લેવો તો જન્મતાંની સાથે જ મૃત્યુ પામવું.

#

....પણ જીવનના એકેએક માર્ગને અપનાવી પણ શકાય છે. બજારમાં સન્માન મળે છે અને
સોદાઓ પણ પ્રમાણિકૂણે થાય છે, પરમાં આરામ-સાતિ મળે છે, ગ્રામ પ્રદેશમાં નિસર્ગદર્શનનો
આનંદ મળે છે. હરિયો એકવામાં લાગ મળે છે અને વિદેશ જવાથી કીર્તિ મળે છે. તમે ગરીબ હશો
તો તમે એકલા જ એ બાણીને સંતોષમા રહી શકો છો. તમે પરજીલા હશો તો તમારું ગૃહજીવન
ઉત્તમ હશે. તમે અપરિશ્રિત હશો તો જીવનને બોળે એટલો બોલો લાખશે. બાળકો હોય તો એ
પ્રિય હશે અને બાળકો નહિ હોય તો જીવન એટલું ચિન્તા વિનાનું લાગશે. યુવાનીમાં ભ્રમ હશે અને
વૃદ્ધાવસ્થામાં આદર મળશે. એટલે પસંદગી બેમાંથી એકની કરવાની નથી-જન્મ લેવો કે જન્મને
તરત મૃત્યુ પામવું એ બે વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રશ્ન નથી કેમકે જીવનમાં અધી વશ્યો સરસ છે.

—રિપરિટ એન્ડ મેન’માંથી

ઇશ્વર-ચિંતન

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ

શ્રીરામકૃષ્ણ (સળ-જન્મને)-વારુ, અભિમાન, અહંકાર ગાનથી શાપ કે અગાનથી ? અહંકાર તમે શુણ્ણ. અગાનથી ઉત્પન્ન શાપ. એ અહંકાર કરવો ખોટો, આ શરીર, આ ઔશ્વ, એ કશુંય રહેવાનું નથી.

એક પીણેનો માણસ નવરાત્રિમાં દુઝડિલીની પ્રતિમાનાં દર્શન કરતો હતો. મૃતિનાં શાકાંક ને શણગાર જોઈને કહે છે :

“મા, ગમે તેટલા ફાજ-શણગાર કરો. પણ જે ત્રણ દિવસ ખંડી તમને લઈ જઈને અંગામાં ફેંકી દેવાના !”

એટલે સૌને કહું છું કે જજ હો કે ખીજુ ગમે તે હો, પણ આ બધું ચાર દિનની ચાંદની ! એટલે અભિમાન-અહંકારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

સત્ય શુણ્ણ, રજ્જે શુણ્ણ અને તમેશુણ્ણના જિન્ન જિન્ન સ્વભાવ. તમેશુણ્ણનાં લક્ષણ અહંકાર, નિમ્ન, વધુ પડતો આહાર, કામ, ક્રોધ વગેરે. રજ્જેશુણ્ણી માણસો વધુ પડતાં કામકાજ માથે લે, કપડાં પોશાકની ટાપટીપ હોય, મકાન સારસુક, દીવાનખાનામાં ક્વીન (વિક્ટોરિયાની) કબી, ન્યારે ઇશ્વર-ચિંતન કરે ત્યારે રાશ્મી અભોરિયું પહેરે, ગળામાં ફૂદાક્ષત્રી માળા, તેમાં વળી વચ્ચે વચ્ચે એક એક સોનાનો ઢાલો ! જો કોઈ તેમનું અંદર જોવા આવે તો ચેતે કાચે જઈને બધું જતાવે; અને કહે કે ‘આ બાળુ આવો, હજી છે; ધોળા આરસની લાદી જોલી છે, સેળ કમાનવાળો સભામંડપ છે, વગેરે. વળી કામ કરે તે લોડો દેખે એવા રીતે. સત્ય શુણ્ણી માણસ અતિ કંડે અને સર્વિઃ વૃષ્ટાં સાધારણ; ધંધો રોજગાર ગુમસ્તરે અધાવવા પરતો, અને એ કોઈ દિવસ કોઈની પ્રુશામન કરીને પેસા લે નહિ. તેને ધર સમતાવવાની કાળજી નહિ હોઈના કપડાં-સવાં ચારે બદ્ધ ચિંતા ન કરે.

માનપાન શારુ ઉતાવળો થાય નહિ. તેનું ઇશ્વર-ચિંતન, દાન-ધ્યાન, બધું શુર, માણસોને ખજાર ન પડે. રાતે મચ્છરદાનીની અંદર બેઠો બેઠો ધ્યાન કરતો હોય, માણસો જાણે કે ભાષીને રાતે બરાબર શેંધ નહીં આવી હોય એટલે મોડે સુધી સૂઈ રજા છે.

સત્વશુણ્ણ એ સીડીનું છેલ્લું પગથિયું. એ પછી જ અગાધી. સત્વશુણ્ણ આવ્યા પછી ઇશ્વર-પ્રાર્થિતને વધુ વાર નહિ. જરાક આગળ વધતાં જ હસી ન થાય. (સળ-જન્મને) તમે કરેલાં કામ ને કે માણસો. બધા એક સરખા; પણ હવે જુઓ કે કેટલા બધા જુદા જુદા સ્વભાવના હોય છે !

એ ઉપરાંત પણ મનુષ્યોના કેટલાય પ્રકારો છે: નિત્ય-જીવ, યુક્ત-જીવ, પ્રયત્ન-જીવ, બદ-જીવ એમ ચણાય પ્રકારનાં માણસો છે. નારદ, શુક્રદેવ એ નિત્ય-જીવો; જાણે કે સીમર જેવા, પોતે પણ પાર સધ જાય ને બીજા મોટા જીવોને, કાપી સુકાને પાર લઈ જાય. નિત્ય-જીવો દિવાન જેવા. રાજ્યના એક ભાગની બચરથા કપી પછી બીજા ભાગની બચરથા કરવા જાય. વળી પ્રયત્ન-જીવો પણ છે, કે જેઓ સંસાર-જળમાંથી યુક્ત થવા માત્ર આકુળ બાકુળ યત્નને તનતેડ મહેનત કરી રજા હોય. તેમજામાંથી એકાદ બે જણ જળમાંથી છઠ્ઠી શહે. તેઓ યુક્ત-જીવ. નિત્ય-જીવો ચાલાક માણસો જેવા. તેઓ કોઈ વખતે જળમાં સપડાય નહિ.

પરંતુ બદ-જીવ, સંસારીજીવ, એમને તો જાન જ નહિ. તેઓ જળમાં તો પડેલા જ છે; અને જ્યાં જળમાં પડ્યા છીએ એ ભાનેય નથી. એવા લોડો, સામે હરિકથા થતી હોય તો ત્યાંથી આત્મા જાય. કહેશે કે હરિનામ તો મરતી વખતે લેવાશે, જત્યારથી શું કામ ? વળી મોતની પધારીએ પડશે; પડશે બાયડી-હોકારોએ કહેશે કે ‘આરે એય, દીવાની વાટ આટલી બધી છે’ એવી શું કામ રાખી

વેલો ખેડૂત ખૂબ જ નારાજ થઈ ગયો હતો. તે બોલ્યો : “જો હું મારી ગઈને મારી ગોઠમાં મૂકીને બેસત, તો હોડીલું વજન શી રીતે વધી જત ?”

અનાડી માણસ સાથે વાત કરવામાં સાર નથી, એમ માનીને લોકો રૂપ રદાત. કોઈએ તેની સાથે ચર્ચા કરી નહીં.

“જેયુ” ને ? “સ્વામીજી ડોસાને પૂછવા લાગ્યા. પોતાના પોતની સગાઈ નહીં કરવા આવેલા ડોસાએ જવાબમાં કહ્યું : “હું એમાં કશું સમજ્યો નહીં.”

“તમે અને સહમતિનો માર્ગ પૂછ્યો હતો ને ? તો માંલજો. એને માટે પહેલું કામ એ કરવાનું છે કે, તમારે તમારો બધો ભાર ભગવાનને સોંપી દેવાનો છે. તમે એ માટે તૈયાર છો ?”

“સ્વામીજી, આપે કહ્યું એ ધરોઘર છે. પરંતુ મારા ઘરવાળી ડોસીને પૂછ્યાકર્યા વિના મારાથી એવું ન થઈ શકે.” ડોસાએ કહ્યું.

“પણ એટલામાં એણે પૂરો થઈ જશે તો ?”

*

કયો વેપારી આવી તક જતી કરશે !

એક સફૂરપ શહેરમાં જ્યાં ઉતાવળે ચાલ્યા જતા હતા. તેવામાં તે છાપું ખરીદવા બિલા રહ્યા, છાપાંવાળા છોકરાએ કહ્યું, હું તમને છાપું નહિ આપી શકું, સાહેબ !”

“કેમ, શા માટે નહિ ? તું થોડા વખત પહેલાં જ છાપુ વેચવાની બૂમ પાડતો જતો હતો !”

“હા-પણ એ તો પેલા નાકા મુધી જ.”

“રહેવા દે પંચાત; ચાલ મારે ઉતાવળ છે, એક છાપું આપી દે.”

“આ જગાએ તમને હું છાપું નહિ આપી શકું, મિસ્તર; કારણ આ જગા લિપીની છે. અત્યારે તે પેલે છેડે છે, ત્યાંથી તમે છાપુ લઇ લેશો.”

“લિપી વળી કોણ છે ? અને આ જગા તેની છે એટલે વળી શું ?”

“કારણ કે અમે હી છોકરાઓએ મળીને નકકી ક્યું છે કે આ જગા તેની છે. અહીં ફર મુધી જોડિસો છે, અને એ બિચારા લંગડાથી અમારી પેટે ઝડ અધે પહોંચી વળાતું નથી; એટલે અમે નકકી ક્યું છે. કે, આટના લાગમાં તેને જ છાપાં વેચવા દેવાં. એ કોઈ બીજા છોકરા અહીં છાપું આપે તો તેને ઠીક કરવો એવો અમારો ઠરાવ છે, સમજ્યા ?”

“હા, સમજ્યો; તમારું અહીં મહાજન જેવું ?”

“મહાજન બહાજન તો ઠીક; પણ એ છોકરો લંગડો છે, એટલે અમે આવી થોડીક ગાંઠવણ કરી લીધી છે એટલું જ. જુઓ પેલા લિપી આવે !”

પેલા સફૂરપે તે લંગડા પાસેથી બે છાપાં ખરીદ્યાં અને પછી એમ વિચારતા વિચારતા તે ચાલતા થયા કે, કેટલા વેપારીઓ પોતાના વર્ગમાં નબળા પડેલા વેપારીને તક આપવા પોતે માલ વેચવાનું જતું કરે !

માનવતા મહેકી રહી

નરેન્દ્રકુમાર ચૌહાણી 'મહેન'

એ જગ દરેક સ્વતંત્રતાનો

મારે તારે સર્વનોશનો રાક્ષસ ધૂધી રહ્યો હતો
અંગ્રેજો મુઠ્ઠા પર બેસીને ઉગાથીએ કરતા હતા
મથા ધીરૂદાની જેમ વધેશર્તા અંગ્રેજોના અત્યાચારે
કેઈકના જીવન રૂણી નાખ્યા હતા. સર્વે સર્વના
સુની જવાબાએ બકમી રહી હતી આ-પાગકના
બેક જુલાઈ ગયા હતા મીકુ ખાવેલા મેરડા ખુલ્લા
ચરીર પર વીગાવા લાગ્યા. શરીરના માંસડાઓની કાપ
ગથવતરી ન હતી. ચોગરદમ કાળા ડેર વરસી રહ્યો
હતો

તે દિવસોમાં દરેક ભારતવાસીના હૈયામાં નવો
ઉત્સાહ અને નવી ચેતના આવી ગયા હતા વર્ગીયો
શુભામીની બેડીમાં સજડતો તેમનો આદમ બેડીનાથી
કૂટવા ઉપાસા મચાવો રહ્યો હતો તેમની દાખ્તા
આંકારીતુ ખુલ્લસ હતું. તેમના દિલમાં સ્વતંત્રતાની
ચેહ સળગી રહી હતી.

શન શન નવા સમાચારો આવતા હતા
અમુક જગ્યાએ અંગ્રેજોએ ઘર નાગી મૂક્યા, અમુક
જગ્યાએ ગોળીમાર થયું, અમુક જગ્યાએ હિંદુ
એએ ટૂંને લાંબી પાટી, અમુક અદલતમાં
બામ કે કાચો

પણ હિંદીઓએ મૃત્યુને સરખા માની લીધું
હતું મા-લોમના સ્વરણોમાં પડેલી જાણે તોડવા
માટે જીવન અને મૃત્યુના ભેદ રિસાઈ ગયા હતા
દેશની મુક્તિ એટલે જીવન, દેશની પરાજિતતા
એટલે મૃત્યુ

એકલ-દોકલ અંગ્રેજોને સહેલી ના નવામાં
આવતો હતો. બદલામાં રોજાગ્રહ હિંદીઓની
પુત્રી થતી હતી

હિંદીની પ્રયત્ન જવાબાએએ ચોમેરથી લરડો
લીધો હતો. એમાંથી ન જમ્યા વૃદ્ધ કે ન જમ્યા
બાળકો. ન જમ્યા યુવક કે ન જમ્યા સ્ત્રીઓ એમ

રદમ સમયાનવર બાધ કરતા નજરે પડતી

એક ટૂંને ઉઘલતી પડવાનું નકી વધુ હતું
પાટા ઉપાડી નાખવામાં આવ્યા પાટાની પેટો
ઉપાડીને દૂર ફેંકી દેવામાં આવી

આ ટૂંમાં એક ઉચ્ચ અંગ્રેજ અધિકારી
અને તેનું કુટુંબ આવી રહ્યું હતું, સાથે બીજા
માણસો પણ હતા આખી ટૂં ચિકકાર બારેતો
હતી

મૃત્યુ રદમ આજ સુધી કોનું મમન ઘટ્યું
નથી જીવન કંઈ એક જ માર્ગે જાવે છે મૃત્યુ
અનેક માર્ગે આવે છે પોતાને જીવી પડી મન
વાના દોષમાં એ ઉચ્ચ અધિકારી બંધ રહ્યો હતો.
તે તેની પ્રિય પત્ની અને શામળ, માસુમ બાળકો
સાથે જેલ કરી રહ્યો હતો તેનું અવાનું દાગબાન-
જીવન !

રાજિના અધિકારમાં ટૂં આમત્ર ધણી રહી
હતી. આમળ ગાડીને પ્રકાશ દોડતો હતો, પાછળ
બાધક અધિકારી જ નહોતો આમળ જીવન દોડી
રહ્યું હતું ને પાછળ મૃત્યુની જિંદી આઈ !

રાત્રે જેતરે જવા નીકળેલા એક બહુત ફરતો
ફરતો ફેલવેલા પાટાઓ પાસે આવ્યા એવે પાટા
ઉપડેલા જોવા એને કંઈ અશુભની ગંધ આવી.
તેને આ કોઈ પૂર્વે જીત કાવતરું લાગ્યું ધીજાર
તો એને યશ આપ્યું કે અંગ્રેજો એ જ કાવતરું
છે પણ એની સુતેલી માનવતા જાગી જિંદી માન
વાને ભોળો આમળી ન બને ! આમળી પણ
એ તો મા-લોમના લવાટે કાળી દીવી જેવું
ગણાય ! એના ભોળા હૃદયમાં વિચારોનું ધમધામ
મચ્યું થું કર્યું એની એને મુઠ્ઠા ન પડી તેની
પાસે હાથમાર કે સાધન પણ ન હતું માત્ર એક

પહેલાં આખી શેરી જાળવીને ફું જુઓ પાડતી તોય
એ ન આવતી અને હવે આ ઘંટડી કેવું સરસ
કામ આપે છે ! ઉપરાંત, રચનાનું મૂળી ઉપર
આવી એ અને વદાલપૂર્વક બેઠે છે. !

પહેલાંની વાત યાદ કરું છું તો મને યાચ છે
કે આને ફું મારી વાતોથી કેવી મજાની નાખતી
હોઈશ ! 'આલો બેઠા રમકડાં બેમાં કરીને મૂકી દો,'
બાળે ખુશામન કરતી હોઈ એમ હું કહેતી અને
હંમેશાં મને એટલે જવામ મળતો, 'ના' એ પછી
પણ હું રમન છોડી દેતાને આમલે રાખતી તો
મને જવામ મળતો; 'તો તુ જ મૂકી દે !' 'એ હું
મૂકીશ તો તને એ રમકડાં પાછાં નહીં મળે.' હું
એને ધમકવતી.

અલમત, મારા અનુભવથી હું જાણું છું કે
ધમકી તે આજ્ઞાના ઉલ્લંઘને નોતરે છે છતાં
ત્યારની પરિસ્થિતિને પહેલો વળગા ધમકી સિવાય
કોઈ સાધન જણતું નહીં. પણ ત્યારથી મેં બોલ
વાનું બંધ કર્યું છે ત્યારથી જાણે આવા મતભેદો
ટાળવાની અશ્વત્થ શકિત મેં પ્રાપ્ત કરી છે.

હવે એકામવાણું ઘડિયાળ મને સોધી વધુ
માફ કરે છે. એ જ મારી નાની દીકરીને કહે છે
કે હવે એના જારામનો સમય પૂરો થયો, એનો
નાસ્તો તોમાર છે, કે સૂવનો સમય ઘડ્યો ગયો છે
વગેરે. એ એનું કામ પૂરું થવાને ચોડી વાર દેખ
તો હું સાર્તિથી રાહ ભેજું છું. ફું જ્યારે બોલતી
ત્યારે આવા સમયમાં દસમાર જેટલાં સૂચનો ને
દિખામલો આપ્યાં કરતી ને એના પર જન
આપાડું નહીં. પણ મોટે ભાગે હવે એ ઘડિયાળની
સચના અવગણતી નથી. અને હવે હું એને કુકમો
નથી કરતી, એટલે બન્ને સારા મિત્રો પણ બની
દાગ્યાં છીએ.

હું ને મારા પતિ પણ મારાં મિત્રો જાન્યાં
છીએ. મોટે ભાગે તે મારી બીજી શ્વપત્નિ : 'બની
વધુ પડતું બોલે છે !' પહેલાં અને હા લાગતો કે
એમને ફું છુધુ લાગીશ. એટલે હું દરેક વાતમાં
અચાં કરતી. પણ હવે તે જાણે અચાં કરવા માટે

આખા જગતમાં હું જ યોગ્ય પાત્ર હોઉં એવો
મારા પરિનો અભિપ્રાય ઘડ્યો ગયો છે ! કારણ કે
ફું વચ્ચે બોલી શકતી નથી, મારા જુદા વિચારો
દર્શાવી નથી શકતી અને દરેક વાતમાં પહેલું,
વચ્ચું ને છેલ્લું વચન એમનું જ રહે છે ! એમનું
અભિમાન સંતોષાય છે ને એ ખુશ રહે છે !

હવે હું દર્જીલો નથી કરતી, અવગત, ક્યારેક
હું કેટલીક વાતો યાદ રાખું છું કે જ્યારે હું
બોલીશ ત્યારે આ વિશે એમને કહીશ ! અથવા
મારા પતિને ખૂબ યુરસાભર્યો પત્ર લખું છું, પણ
હરીથી વાચતા ફું પોતે જ કુખી થઈને એ પત્ર
ફાડી નાખું છું.

હવે હું મારા પતિની દરેક ખાતતી કમક
વિવેચક નથી રહી. ફું એમને હરીથી ઘડવાના,
સુધારવાના પ્રયત્નો નથી કરતી. કદાચો
કે બેસી યુરસો પણ નહીં. હવે હું હરિયાદ
નથી કરતી, ચિડાતી નથી, 'એમના જ ભક્ષા માટે'
એમની ખર્ચોનો જતાવતી નથી, અને આ બધું
ન કરવાને લીધે હું એમની પ્રિયતામાં ખતી શકી છું.

મને પોતાને નવાઇ લાગે છે, પણ હવે એ
મારા માટે નાની નાની બેટા લઈ આવે છે !
એ કમેટ, ફૂલો, નવલકથા-પહેલાં અને લાગણું કે
એમને મારી દયા આવે છે. પણ મેં ક્યારેય
નિરાશા અનુભવી નથી ને એમના ઉત્સાહમાં પણ
મદતા આવી નથી. આરે હવે રેસિડેન્ટ પર વાત
કરવાની નથી દેતી ને કોઈ વહેવાર પણ સાચવવાના
નથી દોતા, આથી મને ઘણી કુરસાદ મળે છે,
એનો ફું બીજા કાર્યોમાં સદુપયોગ કરું છું; નવી
નવી વાનગીઓ જતાવું છું. મારા પતિને પણ
જાણે રમ ગાણી રજા દોષ એવે. આરામ મળે છે
ને બોજનની હંમેશા પ્રત્યાયા થાય છે.

ફું મારી લાગણીઓને વિખાતો પર વ્યક્ત કરી
શકું છું જ્યાં તરફ હું વર્ષોથી બેઠેરહાર હતી.
મારા પતિને મારા આ શોખનું અભિમાન
છે. સીવવાનો સંજો સમય પસાર કરવાનું
બીજું સાધન છે. હવે નવા પાઠા ધરને નવી ચમક

આપે છે ને નવાં કપડાં મારા બાળકોને વધુ શેઠાવે છે.

પરંતુ વાણીની બોટ સૌથી વધુ ટાઈએ પૂરી હોય તો ખતલેખને. મારા દૂરના મિત્રો ને સગાંવ-હાલાઓને હાંબા હાંબા પત્રો લખીને મેં આશ્ચર્ય-ચકિત કરી દીધાં છે. મારા જેવી બાળસુ પત્ર લખે એ તેમના માન્યમાં જ આવતું નથી ! પત્ર લખવામાં ને પત્રની રાહ ભોવામાં છું' અજા છે એ હું પણ જાણે આટલા વર્ષોમાં જુલો મઈ હતી. અને મને લાગે છે કેલમ જીભ કરતાં લણી વધારે શણી ને વવેશી ॥ ૬૬, ટાઇ માણસને, અયોગ્ય સમયે, ઉતાવળમાં કે ગુસ્સામાં મેં કહ્યું બોલું' કહી દીધું' હશે એવી મને ચિંતા રહેતી નથી !

આ મારી ત્રણ શોધ ॥ : 'હી, સામાન્ય વાતોમાં, ધણું સામાન્ય, ને મોટેભાગે નકામું બોલે છે.' આપણે ખૂબ જ બોલીએ છીએ ને વિચાર્યા વિના બોલીએ છીએ, જ્યારે હું' મારા અવાજથી આપું' ઘર ગળતી મુકતી, ત્યારે મારા કાન જણે

જહેરા થઈ ગયા હતા. હવે મારા કાન ધણા તીવ્ર થઈ ગયા છે ને મારો પ્રભાવ પણ વધ્યો છે.

આપણી ટેટલીક વાતો એવી નકામી હોય છે કે એ ન બોલાવ તો જ સાડું ! મોટાકામના સૂચનો અથઈન ને બોટાં હોય છે. આપણે બોલતાં પહેલાં બે વાર તો શું, એક વાર પણ વિચારતાં નથી, ને આપણી જ પ્રતિજ્ઞાને હાનિ પહોંચાડીએ છીએ, ખાનગી વાતો કહી દેખએ છીએ ને બાળકોનાં વગર વિચારે' વખાણુ કર્યાં કરીએ છીએ.

ભવિષ્યમાં પણ હું મોનની કળાની જ ઉપાસના કરીશ. ખરેખર, આપણે શું' બોલ્યા કે ન બોલ્યા એ વિશે અસંસા જ ન કરવાનો હોય, એ રેવા આનંદની વાત-છે ! મારાં બાળકાં, મિત્રો ને પતિ સાથે હું' ત્યારે જ વાત કરીશ જ્યારે મને લાગશે કે મારે ખરેખર કંઈ કહેવનું છે ને એ કહેવાનો સમય આવી ગયો ॥ મારા અવાજ સમજવો પડે સહુ માટે દુલ્લભ બની જશે ને જ્યારે હું' બોલીશ, ત્યારે સહુને રેવા આનંદ થશે !

✱

‘એમાં ડહાપણુ નથી’

યમદૂત : ‘રાજા, યમરાજ તમારા રાજ્યમાંથી એક પ્રાણી માગે છે.’

રાજા : ‘હૂત, આલો, હું આવવા તૈયાર છું.’

યમદૂત : ‘સ્વયં તમે તમે આવીને છું' કરશો ? તમારા રાજ્યમાં તો અસંખ્ય પ્રાણીઓ છે. એમાંથી કોઈ એકને મોકલી આપો.’

રાજા : ‘હૂત, મારા રાજ્યનાં સમસ્ત પ્રાણીઓની રક્ષાને બાર મારા પર છે. હું' પાછળ રહીને બીજા કોઈ ને યમલોકમાં કેમ કરીને મોકલી સકું ?’

દેવદૂત : ‘રાજા, ધર્મરાજ તમારા રાજ્યમાં જ્યાં પ્રાણીઓને સ્વર્ગમાં બોલાવ્યાં છે. પણ બાવિ સ્પષ્ટ માટે કોઈ એક આ લોકમાં જશ રહેવું' પડશે.’

રાજા : ‘ખૂબ સરસ, દેવદૂત. જ્યાંને લઈ જાઓ છું' પોતે આ રાજ્યમાં રહીશ.’

દેવદૂત : ‘તમે પોતે ? તમારા રાજ્યમાં અસંખ્ય પ્રાણી છે-કોઈને બહીં રાખી દો. સ્વર્ગગમનની તક જવા દેવી એમાં ડહાપણુ નથી.’

રાજા : ‘દેવદૂત, હું' નથી જાણતો કે મારા રાજ્યનાં જ્યાં પ્રાણીઓનાં કલ્યાણને બાર મારા પર છે. માડું' કલ્યાણુ થાય અને મારા રાજ્યને કોઈ માણસ પાછળ રહે, એ ન બની શકે.’

જીવન ખરાબ થયું તો ?

‘ઈન્દ્ર’

મને તો જીવાનીને નદીના થોડાપુરની સાથે જ સરખાવવાનું ગમે. પરમાં પાણી ટાળી જ થાય ને ? તેમ જીવાની પણ જીવનને ટાળું નથી બનાવી દેતી !

વર્ષો પહેલાંની આ વાત છે. દક્ષિણના એક શહેરમાં એક ખૂબ જ ગૈસાદાર માણસ રહેતો હતો. તેને એક દુકાન યુવાન છેકરો હતો. રૂપાળો, યુવાન અને તેમાં ગૈસા ભરખા પછી પૂછવું જ શું, પરની માફક બેકાણુ બની ગોજ માણતો હતો.

જેમ વરસાદમાં નાના નાના વોંકળાઓ મરત બની પોતાના પાણી ડાલવી નદીને તોફાની બનાવે તેમ આ યુવાનની આજુબાજુ રખડુ યુવાનેનું ટાળું વાંટળાઈને આ યુવાનને બેસાડી બનાવ્યો.

એક દિવસે આ યુવાન કેટલાક મિત્રો સાથે બજારમાં લટાર મારવા નીકળ્યો. ત્યાં સડકની એક બાજુ એક વણકર થોડી સાડીઓ જોઈતી વેચવા માટે બેઠો હતો. વણકરનો પ્રભાવશાળી ચહેરો દોષ સંતની મૂર્તિ ખડી કરતો હતો.

પેલો યુવાનના એક મિત્રે દરથી કહ્યું : “જોયો પેલો સાડી વેચવા બેઠો તે વણકર ! તે સામાન્ય વણકર નથી પણ સમથ સાધુ છે જેમ બધા કહે છે. તે કદીયે ગુસ્સે થતો નથી. બધાની સાથે મીઠાશથી જ વાતો કરે. કદી કંવાસ તેના ચહેરા પર પથરાતી નથી.”

ધનવાન યુવાન જાણ્યો : “જેમ ને કંઈ હોય ! કોઈકવાર તો તે મિલજ જરૂર પોતો હશે. આઠો તેને ઉરકેરીએ. હમણા જ તેની મીઠાશ કંવાસમાં ફેરવી દઈ !”

“અને મિત્રોના રેસાલા સાથે તે વણકર પાસે ગયો. વણકરે ખૂબ જ આદરથી કહ્યું :

“આવો, મિત્રો, તમારે શું જોઈએ છે ?”

યુવાને કહ્યું : “માના, મારે એક સાડી જોઈએ છે. શું કિંમત લેવી છે ?”

વણકરે સાડીની ધડી ખોલતાં કહ્યું : “જે રૂપિયા.”

યુવાને હાથમાં સાડી લીધી અને તે ખોલેલી સાડીના બે દુકડા કરતાં કહ્યું “આ અરધા દુકડાનું શું ?”

વણકરે જરાય અચકાયા વગર સરસતાથી કહ્યું : “એક રૂપિયો ?”

અરધા દુકડાના વળી બે દુકડા કરી યુવાને પૂછ્યું : “અને આ દુકડાનું ?”

વણકર મરકતાં મરકતાં બોલ્યો : “અરે મિત્ર ! એટલો ય નિહાળ આવડતો નથી ! આઠ આના જ રતો.”

યુવાનને તો વણકરનો ગમે તે પ્રકારે મિલજ શમાવવો હતો. તેથી એ સાડીના પછી તો દુકડા કરતો ગયો અને કિંમત પૂછતો ગયો. અને વણકરના ચહેરા પર વધુને વધુ શાંતિ પથરાતી ગઈ અને કિંમત કહેતા ગયો.

આખરે સાડીના લીરા જ થઈ ગયા ત્યારે યુવાન ખડુ હસતા બોલ્યો : “માના, આ લીરા મને શું કામ આવે ? આને કોણ ખરીદે ! મારે તો લીરાનાં શું ભારે હોય તે જાણવું હતું.”

વણકર ગેલો થયો. યુવાનના હાથમાંના તથા નીચે પડેલા લીરા એકઠા કરતો કરતો બોલ્યો : “ભાઈ, તારી વાત સાવ સાચી છે. આ લીરા તુ કામમાં આવે !”

યુવાન તો વણકરની આ રીતભાત જોઈ ઠંડાભાર જ થઈ ગયો. વણકરે ખિંખિંપે કે ઉરકેરાયો હોત તેવું સાડીના લીરા કંધા લેખે લાગત. પણ આ તો ઉલટું થયું. યુવાન ચરમાયો છતાં પોતાના યુવાની ન લોજે તેથી અકાશથી બોલ્યો : “આઠો, કંઈ વાંધો નહિ, હું આ સાડીના લીરાના પૂરા ગૈસા આપી

હો' છું."

વણકરે લીરાનો હમ્મો - એક વાત મૂકી પ્રેમભરી નજરે કહ્યું. "ભાઈ, જે લીરા તમને ઉપયોગના નથી તેની કિંમત હું કેમ લઈ શકું?"

વેસાની ખુમારીથી યુવાન બોલ્યો: "બાબા, મારી પાસે તો અહળક થન છે. તમે તો ગરીબ છો. મેં જ લીરા કરીને તમારી સાડી બગાડી છે તેનો બદલો તો મારે વાળવો જ જોઈતો?"

ત્યારે વણકરે યુવાનની પાસે આવી ખસે હાથ મૂક્યો અને કહ્યું: "અરે મારા યુવાન મિત્ર, આ લીરાનો બદલો તમે કેવી રીતે વાળી શકીશો? તમારા પૈસાથી આનો બદલો વાળી શકશો એમ તમે માનો છો? તમે જાણો છો હજારો બેડોના પરસેરા માંથી કપાસ થયેા. તેના કાંધી હજારો હાથો વિદ્યેશ્વરો, અને ત્યકતાઓએ સૂતર કાઢ્યું, એ સૂતરને મેં અને મારી પત્નીએ રમ્યુ અને શાળ પર તેમાંથી સાડી વણી આ સડી કોઈ પહેરે તો જ અમારી મહેનત સફળ થાય અને

પોપટની એક કથા

આપણા દેશમાં આજના જુલોના લોકોને કું જોઈ' છું' તો અને અનાયાસ પોપટની એક કથા શરૂ થાય છે આ કથા જમારી નિયાળના હૈનાસ્તર અમને વખતોવખત કહેતા હતા. કથા આ પ્રમાણે છે

એક બાદશાહને એક પોપટની જરૂર હતી એટલે એમની પાસે એક પોપટ વેચનારને લાવવામાં આવ્યો. એની પાસે એક ઘણો જ સુંદર પોપટ હતો. બાદશાહ પોપટના રૂપ-રંગ જોઈને ખૂબ પ્રુષ થઈ ગયા. એમણે પોપટ વેચનારને પૂછ્યું: 'તારો આ પોપટ બોલી શકે છે ખરો?'

પોપટ વેચનારે કહ્યું: 'ગરીબ-પરવર, મારા પોપટને બોલતા તો આવડે છે-એટલું જ નહિ પણ જો વિચાર કરવામાં પ્રવીણ છે'

બાદશાહ ખૂબ પ્રુષ થઈ ગયા. એમણે પોપટને ખરીદી લીધો. આજ મદરના પોપટ માટે એમણે ઘણી સરસ વ્યવસ્થા પણ કરાવી. બાટલી બધી સુંદર રીતે શખરા જાંતે પોપટને એની જમ બોની નહિ આવી બાદશાહને હાથ થઈ. એમણે પુનઃ પોપટ વેચનારને બોલાવ્યો અને 'એને પોપટ કંઈ બોલતો નહોતો એટલે' કારણ પછયુ પોપટ વેચનારે પોપટને ચારે બાજુથી જોયો પડી કહ્યું: 'શહેર બાહ્ય, અત્યારે આ પોપટ એની વિકટ સમસ્યાઓનો વિચાર કરી રહ્યો છે કે' એને માટે બોલવાનું અવકાશ મળી ગયું છે જહાંપનાહ, એની આવી વિચારશીલતા પર કું' તો વારી બઈ' છું.

વણકરે આ સાંભળ્યું એટલે એણે શરમાયી કહ્યું: 'જેમના, એમ કેમ નથી કહેતો કે' તારો પોપટ માત્ર વિચાર કરે છે, બોલતો નથી.

~ ૧૨૭

અમે બધાં સુખી થઈએ. 'પરંતુ' તમે તો વગર કોઈએ આના લીરા કરી નાખ્યા. હવે કોઈના ઉપયોગમાં નહિ આવે. આ બધાં લોકોની મહેનત નકામી ગઈ. શું તમારા આ બેચાંદીના સિક્કા આનો બદલો વાળી શકશે? તમે જ કહે મિત્ર, મારાથી તમારા પૈસા લેવાય ખરા?' વણકરના એકેએક શબ્દમાં મીઠાશ નીતરતી હતી. એ મીઠાશ યુવાનને સ્પર્શી ગઈ. અને યુવાને વણકરના પગ પકડીને મારી માગી

ત્યારે વણકર વહાવથી તેના માથે હાથ ફેરવતા બોલ્યો: "જો મિત્ર, હું તમારી પાસેથી આ બે સિક્કા લઉં તો તમરી હાલત આ સાડીના લીરા જેવી થાય. તે કોઈના કામમાં ન આવી શકે. માત્ર 'છું' આટલામાં તમે સમજી ગયા હશે સાડી બગડી તો બીજી સાડી થઈ શકશે પણ જીવન ખરાબ થયું તો તે બીજું કંઈથી લાવશે?

અને યુવાનની આંખમાંથી ટપટપ પાણીની ધારા આવી. પૂરે શમી ગયું.

આ વણકરે તે દક્ષિણના ભંડ તિરુવલુવર

-હરી-આથ શરોપાધાય

અમૂલ્ય ચુદ્ધ

લવણ્યન થાનકી

Life is a struggle, meet it'

જીવન એ ચુદ્ધ છે. લડી લે. લગવાન શ્રીકૃષ્ણે પણ ગીતામાં એજ ઉપદેશ આપ્યો. માણસ જન્મે છે ત્યારથી જીવવા માટે મરે છે ત્યાં સુધી લડે છે, લડ્યા જ મરે છે. પણ શાકેમ નથી. લાવું એજ ભણે તેનો સ્વભાવ ન કોય ! એક કાળે માણસ જીવન જાકરિયાતની પ્રાથમિક સ્ત્રીજ વસ્ત્રો મેળવવા માટે લડતો. પાછળથી માણસ સિકાર કરવાને બદલે પશુ પક્ષીઓ સાથે લડતો થયો. જેમ જેમ તે સમૃદ્ધ થતો ગયો સ્થળ અને કાળ ઉપર નિર્બંધે મેળવતો ગયો તેમ તે જર, જમીન અને જોર ને કળ્યાના જોર બતાવતો થયો. રાજપૂત સુગમાં માણસ સ્ત્રીઓ માટે લડતો, આને માણસ પૈસા માટે સમૃદ્ધિ માટે લડે છે, સત્તા માટે લડે છે. સેવા કરવા માટે ચૂંટણી લડે છે. રાજા-શાહીમાં તલવારો લડતી તો લોકશાહીમાં બતો લડે છે. દિવસે દિવસે ચુદ્ધની ભૂમિકા સ્થળમાંથી સુક્રમ તરફ વહે છે માણસ જેમ જેમ જેમ સમજતો થાય એ કે ચુદ્ધ લાવું' એ સારું નથી તેમ તેમ તે ચુદ્ધ શાસ્ત્રમાં વધુને વધુ જોડા ઉતરતો જાય છે. અંગ્રેજીમાં કહ્યું છે તેમ 'Forms changes, substance remains' ચુદ્ધના રૂપો બદલાય છે પણ માનવીના હૃદયમાં રહેલી લડાઈની-ચુદ્ધની ભાવના કદી બદલાતી નથી. એક યા બીજા રૂપે લડ્યા વિના માનવીને જીવ પડતું નથી. જાડાઈથી જેમ જેમ જરૂરિયાત થાય છે તેમ કાયદા પણ થાય છે. છેલ્લી સામાન્ય ચૂંટણીઓ દ્વારા ભારતીય પ્રજાએ પોતાના સાશક પક્ષ સાથે લડીને સત્તાધારી પક્ષની આંખો ખોલી નાખી. સત્તાવૃદ્ધ પક્ષને લગભગ ફેંકી દીધો કારણ કે તે પક્ષ પોતાનું મૂળભૂત ધ્યેય બ્રુટીને અંગત સ્વાર્થમાં પડ્યો હતો. આમ લડાઈની-ચુદ્ધથી થતા ફાયદા

અમૂલ્ય હોય છે. સ્વયંસેવાન ઉપર ધતી હિંસા એ હિંસા ગણાતી નથી તેથી જ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું હતું કે તું લડ, ને જીતીય તો પશ્ચીતું રાજ્ય ભોગવીય અને હારીય તો સ્વર્ગે જઈશ. એમ છેલ્લી સામાન્ય ચૂંટણીમાં સત્તાવૃદ્ધ પક્ષના લગભગ સોએક પ્રધાનોએ હારીને સ્વર્ગ' સુખ પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. બ્યારે વિરોધ પક્ષના કુરો બિચારા છીની પૃથ્વીતું-ભારતતું' રાજ્ય સંભાળી રહ્યા છે. આમ લડાઈથી ચુદ્ધી માણસમાં પેસેલી વિવૃતિ ફર્મો ઈ. ફર થાય છે ચુદ્ધ એ એક પ્રકારની કસરત છે. જેમ શારીરિક કસરતથી શરીર ચેતનવંતુ થાય છે તેમ ચુદ્ધી દેશમાં નવો મજા સિંચાય છે રાશપા, અમેરિકા, બ્રિટન, જર્મની સ્થપાન જેવા જગતના મહાશાસ્ત્રો ચુદ્ધ પંચીજ બળવાન બન્યા છે. આમ માનવ જીવનમાં ચુદ્ધ એ અનિવાર્ય છે

કેઈ પણ દેશની સંસ્કૃતિએ લાંબા સમય પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવું હોય તો અમુક અમુક સમયને અંતર લડતા રહેવું જોઈએ. ને ચીને ભારત ઉપર હુમલો ન કર્યો હોત તો ભાક્ત પાકિસ્તાનના હુમલાને ખાળી શક્યું ન હોત. એ ૧૯૧૬માં ભારતીય રૂપિયાનું અવમૂલ્યન થયું ન હોત તો ૧૯૬૭ની સામાન્ય ચૂંટણીમાં કેંગ્રેસનું અવમૂલ્યન ન થાન. એમ કેટલીકવાર મૂલ્ય વધારવા માટે અવમૂલ્યન કરવું પડે છે.

આમ સમય દરિએ જોતાં જણશે કે આદાર વિહાર, નિષ્ઠા, ભવ ઇત્યાદિ જેટલી જ અનિવાર્ય લડાઈ પણ છે. પણ તે અમુક અમુક સમય ને અંતર આવતી હોવાથી જ આપણે તેનું અવમૂલ્યન કર્યું છે. લડાઈનું મૂલ્ય કઈ જાણું નથી. આજના માનસિક સંઘર્ષના સુગમાં ચુદ્ધ અમૂલ્ય છે.

સાચો વૈષ્ણવજન કેાણ ?

કનૈયાલાલ વૃન્દાવત વાઘાણી

એક સંત મહાત્મા પ્રભુદાસન માટે તપ-સાધના કરી રહ્યા હતા મહાત્માજીએ અનેક વર્ષો સુધી કષ્ટવેરી દેહદમન કરી આરધના કરી કદમ્બ ઉપર રહ્યા. એકલા જળ ઉપર જીવન જીવ્યા, નિરાહાર રહ્યા પરંતુ મહાત્માજીની એ સાધના ન ફળી, પ્રભુ દાસન ન થયા.

સંત મહાત્મા ખૂબ ખૂબ અકર્મા આને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા, 'હે દયામય' મે અનેક વર્ષો સુધી તારી આરાધના કરી દેહદમન કર્યું પરંતુ તારા દર્શન મને ન થયા હે પ્રભુ! તું મને એવા માનવી-સાચા વૈષ્ણવજનના દર્શન કરવ કે હું એટું અતુકરણ કરીને તારા દર્શન પામી શકું "

સંત મહાત્મા સાચા વૈષ્ણવજનના દર્શન માટે પ્રભુને હંમેશ પ્રાર્થના કરતા હતા

સત મહાત્મા એક ગામ પાસે નદીકિનારે આવીને એક પથ્થરની બાંધીને રહેતા લગ્યા મહાત્માજીને સાચા વૈષ્ણવજનના દર્શનની તાલાવેની લાગી હતી પ્રભુ કૃપાએ એવા વૈષ્ણવજનના દર્શન થાય અને પ્રભુ કૃપા મે એ ઇચ્છી રહ્યા હતા

મહાત્માજી હરહ મેશ પ્રાર્થના કરતા હતા " પ્રભુ! તારા દર્શન તે ન પામી પરંતુ આદર્શ માનવી, સાચા વૈષ્ણવજનના દર્શન તો કરાવ કે તેનું અતુકરણ કરી તારા દર્શન પામી શકું "

ગામના લોકોને સત ઉપર ખૂબ આસ્થા થઈ હતી ગામના લોકો મહાત્માજીને જોજનાદિક માટે આમત્રણ આપતા હતા ગામનોડો મહાત્મા જીને ખૂબ પ્રેમભાવથી આદર સત્કાર કરતા હતા

રામનવમીનું પર્વ હતું. મહાત્માજીના આદેશ મુજબ ગામનોડોએ રામનવમીનું પર્વ ખૂબ આનંદથી ઉજવવું ગામમાં મેળો લગાડ્યો રામ ભગ

વાનની મૂર્તિને ખલખીમા પધરાવી વરવે ડોલ હવામાં આવ્યો લગ્ન મકળીઓએ ભજનોની શ્રુત જોલાવી રામનવમીનો દિવસ ખૂબ અનંદમય વિતાયો

બીજા દિવસે દસમને દિને સધુસતો અને પ્રાહજોને જમાડવામાં આયા

આ ગામમાં એક ચરત ભિખારી રહેતા હતા એ ભિખારી કાણ હતા? કયાથી આવ્યો તેા ગામના લોકોને ખબર નહતી આ ભિખારી ઠેકાણે ઠેકાણે જોમો રહી ગાતો અને લીખ માંગતા હતા ઠેકાણી પાસેથી હાં કરી મામનો નહિ

સાધુસતો અને પ્રાહજોને જ્યા જમાડવામાં આવતા હતા ત્યાં એ ભિખારી પડોચી પડો

ભિખારીના કપડાં કોટલાં અને ગદા હતા. માથે અને ચરીરે ધૂળ ચોટી હતી પરંતુ એ તો ચરતદાસમા ગાતો હતો

ભિખારીએ જમણવારના રથમે ગઈને લીખ માગી કછક ખાવાનું આપવા વિનવતી કરી સત મહાત્મા પથ ત્યાં હાજર હતા ભિખારીએ સત મહાત્મા પાસે ખાવાનું માગ્યું, 'ખાપુ! કછક કંડો આપોને!'

"માલો જ, તારા જેવા તો કેસાય હામી મળે છે અહીં તો સાધુસતો અને પ્રાહજો માટે વ્યવસ્થા છે"

ભિખારી તે એકપણ રાજ જોત્યા વમર ગાતો ગાતો આવ્યો મળો મહાત્મા જીને આ ભિખારી પ્રત્યે શ્રાવણ સહાનુભૂતિ ન નહિ

નિત્ય નિયમ પ્રમાણે સત મહાત્માએ પ્રાર્થના કરી, 'હે દયામય! આદર્શ માનવી, સાચા વૈષ્ણવજનના મને દર્શન કરાવ કે જેનું અતુકરણ કરીને હું તારા દર્શન પામું "

તે રાત્રીએ સંત મહાત્માજીને સ્વપ્ન આવ્યું
જાગતાં તેને કહી રહ્યા હતા, "સંત! આદર્શ
માનવ, સાચો વૈષ્ણવજન તો પેલો જિખારી છે જેને
તમે રાહીનો કુકડો પણ આપ્યો નહિ. સાચો ા
વૈષ્ણવજન તો એ મરત જિખારી છે. એને અગુસરો."

મહાત્માજી સંકળા જાગી ગયા. "એક ગડિ
મેલોલેમે જિખારી સાચો વૈષ્ણવજન! આદર્શ
માનવી!" આવા વિચાર મહાત્માજી ખૂબ હુંધ-
વાયા.

મહાત્માજી વિચારવા લાગ્યા. જાતે આત્માસન
લેવા લાગ્યા, "આ તો જામણા છે. સ્વપ્ન સાચું
કેમ હોઈ શકે!"

મહાત્માજી ખૂબ વિચારમાં પડી ગયા. તેમને
નિન્દા આવી નહિ. પ્રજાત ચર્તા નહીં જતી
રનાન કરી આપ્યા અને નિત્યકર્મમાં પરવાઈ
ગયા.

મહાત્માજીના મગજમાંથી સ્વપ્નમાંની વાત કેમેલ
જુસાતી નહતી. સ્વપ્નમાંની વાતથી મહાત્માજીને
મેલેની યદ રહી હતી. સ્વપ્નના જ વિચારો તેમના
મગજમાં ધોળાઈ રહ્યા હતા.

રાત્રે પાછું એજ સ્વપ્ન "સાચો વૈષ્ણવજન,
આદર્શ માનવી એ જિખારી જ છે."

પહાત્માજીનાં શુકસાનો પાર ન રહ્યો. આટલું
આટલું તપ કયું. મહાન સાધના કરી, એ શું
નકામી! એક મેલો પેલો ગંદો જિખારી સાચો
વૈષ્ણવજન!

મહાત્માજીએ હવે સ્વપ્નની વાતનો તાગ લેવા
નિશ્ચય કરી લીધો. એ જિખારી સાચો વૈષ્ણવજન
કેમ? એ જાણવાનો સંકલ્પ કર્યો.

મહાત્માજીની કુંપડીથી થોડે દૂર એ જિખારી
માગી લાવેલા કુકડા આવી બેઠો હતો. મહાત્માજી
એ તરફ ગયા.

મહાત્માજી જ્યારે એ જિખારી પાસે પહોંચ્યા
ત્યારે એક અન્ય જિખારી પણ ત્યાં આવી પહોં-
ચ્યો અને ખાવા બેઠેલ, જિખારીને કહ્યું, "ભાઈ

આજે તો મને ખાવા કંઈપણ મળ્યું નથી. કાલે પણ
આમ જ હતું. મહા કલનો મુખ્યો છું."

એ મરત જિખારીએ પેતાને મળેલા બીખના
કુકડા આવેલા જિખારીને આપી લીધા અને
આનંદ અનુભવતો ગીત ગાતો ઊતો યદ ગયો.

સંત મહાત્મા આ બધું જોઈ રહ્યા હતા. સંત
મહાત્માને જોઈને તેણે બે હાથ ભેડી પ્રણામ કર્યા
અને કહ્યું "દેવ પધારો."

મહાત્માજીએ તે જિખારીને કહ્યું "ભાઈ!
તેં એવું કયું મહાન કાર્ય કયું છે કે પ્રભુ તારા
ઉપર પ્રસન્ન છે."

"દેવાં મારી મસ્તરી થા મારે કરો છો! મેં
એવું કંઈ મહાન કાર્ય કયું નથી. મેં નથી કરા
તપ સાધના. હું તો ગાતો ગાતો રહે છું" અને બીખ
માગી એક કુકડા મેળવ્યું છું. જે મને તેમાં આનંદ
માણું છું. ખાઉ છું અને ખવડાવું છું."

"ભાઈ! જરૂર તે એવું મહાન કાર્ય કયું
હશે કે જેથી તારા ઉપર પ્રભુ પ્રસન્ન છે."

"દેવ મેં એવું કંઈ કાર્ય કયું હોય એમ
મને તો લાગતું જ નથી."

"ભાઈ! તો તું જિખારી કેમ બન્યો? શું
જનમથીજ આવી રિયતિમા છો?"

"પ્રભુ! ના, તેમ નથી. હું ખૂબ સુખી
હતો."

"ભાઈ! તો શું મોજશોખ અને વિલાસમાં
પેલાની મજાનો કરો?"

"ના, દેવ! ના, હું બપસની નહતો, વિદ્યોત્તી
પણ નહતો. મોજશોખ પણ કરતો નહિ."

"તો પછી આ દશા કેમ થઈ?"

"દેવ! એક દિવસ એક સ્ત્રી મારે ત્યાં આવો.
ગજરાતી ગજગતી કુરકે કુરકે રડતી હતી. એ
ઓની આંખોમાંથી આંસુઓનો ધોધ વહી રહ્યો
હતો. મેં તેને પૂછ્યું, 'જકેન! તારા મારે રહે છે!'

બુદ્ધિયાકાકા

‘શીવમહારા’

[Joyce caryની નાનકડી વાર્તા The red Letter dayમાંથી બુદ્ધિયાકાકાને લીધા છે વ્યંગ, વિનોદ અને કરુણાનાં છટકાવ વચ્ચે દરેક પાત્રને પોલીકો ન્યાય અભિપ્રેત છે અને કાકા આ યાદગાર દિવસના મધ્ય દેન્ડમાં મદમજાના સૂચની એમ ચમકી રહે છે.]

બુદ્ધિયાકાકા એક પીવા કાંઈક વહેલા આવી ચડયા. દર માસની પહેલી તારીખે તેમણે અચૂક આવવું જોઈએ. વર્ષોથી આમ ચાલ્યું આવતું. રમેશ અને અલકા ઉપર તેમનો એ પ્રભાવનો હકક હતો. પણ આજે આ યુવાન દુપનીને બપોરની મીઠામીઠામાં અંદરના મજુમદારને ત્યાં જવાનું આમંત્રણ હતું અને બેરોડા બુદ્ધિયાકાકાના આગમન રાષ્ટ્રે જ જવાનું હતું. રૂરટેલી તો ત્યાં હતી કે આમ ત્રણ થોડાંજાર વહેલા જ મળ્યું. કાકાને કેમ ટાળવા તે પ્રા.ને રમણ અને અલકા સુઝવણ અનુભવતાં હતા.

હેવટે અલકાએ કહ્યું :

‘કાકાને તો કોઈપણ દિવસની બપોર ચાહે-આજની બપોરજ હોવી જોઈએ એવું થોડું છે?’

‘એમ જ છે અલકા, તું ક્યાં નથી જણતી? મહિનામાં એકજવાર પહેલી તારીખે અહીં આવવાનું તેને માટે આદત જેવું બની ગયું છે. કાકાને માટે આ પ્રસંગ વિશેષ છે!’

‘એટલે તો હું છુ-આજને બદલે કાકે આવશે તો ચાલશે; એમાં શું ફેર પડવાનો?’
‘તેમની લાગણી દુભાવવી કીક નહિ!’

‘તો પછી મજુમદારનું આમંત્રણ પાછું હેલવું તે પણ સુખાંધ જ છે. એક તો એવું આમંત્રણ મળ્યું છે સદ્ગતિ અણુઅણુને ન બંધાયે તો શું અર્થ થાય? તેને થોડી જ નિત્રોની જીલ્લ પછે?’

‘ત્રણ ચાર નો થવા આવ્યા કાકાને હવે શું બહાનું મરવું? અને સાચી વાત કહું?’

કાકા અડધી સેકન્ડમાં સમજી જવાના કે આપણે તેમની હાજરીને ટાળવા આમ કરીએ છીએ! તેઓ આ બૂલથે નહિ; અને તો આવું પસંદ નથી!’

રમેશ અને અલકા હસીલગાળ કરતા રહ્યાં. શ્રીમતી બપોરે બગીચાની કંડકમાં સુતેલો સાપ છંદેકાકાને ફેણ ચડાવીને આહમક થાય તેમ તે બંને જણ સામસામા ધુરકાટ કરી રહ્યાં!

બાળુના જ એકકના ઝોરડામાં, કાકા આરીને ઊંચી ગયા હતા જુવાન કંપતીની છલા-જોડીનો અવાજ તેણે સામળ્યો હતો. પણ થોડો પકડાયા ન હતા એધાનપણે એકકની બારી-આથી બહાર બગીચામાં અને ‘દાજ’ના તાજા પાણી છાંદેલ ઘાસ પર તેમણે કંઈ ફેકી. લીના ઘાસની એક પ્રકારની મુગધ કાકાના નસકોરાને ઉત્તેજ રહી હતી. પોતે જે ફેલેટમાં રહેતા હતા તેવા કરતાં અહીં તેમને કેટલું નેસાગક અને રમ્ય તેમજ આહલાદક બાતાવરણ સુદિત કરી રહ્યું હતું! આજે અહીં આવવા નીકળ્યા તે પહેલાં તેમની માવજત કરતી નસે કેટલી ના પાડી હતી!

આવી તળીયતમાં, અને છેલ્લી માંદગીની નિર્જાળતા પછી તો તદ્દન આરામ લેવાની ડોક્ટરે પણ ઉપરાછાપરી સલાહ આપી હતી અને પોતે કેવો જવાબ આપ્યો હતો-ગયા વિના છટકો જ ન હતો. તેમને પણ એક કુટુંબ હવું-કુટુંબના સંજોગો હતા-આટલા વર્ષો જાળવ્યા પછી હવે કાંઈ મૂડી દેવાપ? અને આજે તો તેમની સહ જોવાતી હશે-તેમને

જોધને જ. લડીને રમેશ, જોની વહુ અલકા
જોછ. જોછાં થઈ જશે.....

કાકાની વિચારમાળા એક ખંડમાં આગળ
વધી રહી હતી ત્યાં રમેશના છ વર્ષની પુત્રી
ઇલાએ અચાનક ચોરડામાં પ્રવેશ કર્યો. તેના
નાનકડા હાથમાં એક દીંગલી પકડી હતી
અને દીંગલીની કાચની આંખો ચળકતી હતી !
કાકાને જોઈને ઇલા અચાંધે બેસી રહી-
કાંઈક હોલીલી પડી ગઈ-ચોડીક શરમાઈ.

કાકા સામે તે જોઈ રહી-પીળી ચામડી,
કચલીવાળો ચહેરો-ધોળા સફેદ વાળ. બાલિ-
કાની મુંઝવણ ઈળી જઈ કાકાએ પૂછ્યું :
'આ દીંગલી તારી છે, બેટા ?'

પણ ઇલા જવાબ દેવાને બદલે ચાંત
બેસી રહી. તેણે દીંગલીને હાથ પાછળ
નાખી, સંતાડી દીધી. અને કાકાની ઉંઠ પાસે
જઈ બેસી રહી અને તેમના તરફ તાકીને
જોતી :

'તમે બહુ છુટા થયા છે, ખરું હાલ ?'

'હા, બેટા !'

'અરેખર બહુ જ છુટા ?'

'હા, બેટા બહુ જ છુટા થયા છું !'

'તો હાલ, હવે તમે ભગવાનની પાસે
જવાના !'

'હા બેટા, હવે તો એમ જ' કોટલું કહી
મનમાં વિધાઈ અને આંખમાં રમૂજ લાવી,
કાકા બાલિકાનું નિરીક્ષણ કરી રહ્યા ! કેટલી
નિર્દોશ આંખો-કેટલું નિંખાપ મન-અરેખર
બાળકો વહાડા લાગવાનું કારણ આ છે !
મનમાં હોય તે બોલી નાખે ! કાંઈ જ છુપા-
વવાનું નહિ !

'હવે હાલ, તમારે મરવા આડે એજ
વધું છે !'

'એમ ? બે વર્ષ ?'

'પંચાંગમાં બધું જ જ્યોતિષ લખ્યું છે !'

કાકા વિચારે ચડી ગયા-જ્યોતિષ-પંચાંગ..
બે વર્ષ !

'હા, મમ્મી પંચાંગ વાંચીને બધી જ
વાતો કરે છે !'

કાકાને ચુપ્ત કે પોતાની ઉમરની અને
મુલ્યુની ઉપાધિ કોઈએ શા માટે કરવી જોઈએ ?
આ ઘરના કોઈ સગે તે નહીં જ. બાલિકાનું
ધ્યાન આ વાતમાંથી બીજે દોરવા તેમણે કહ્યું :
'અરે તારી દીંગલીનું નામ તા મને કહ્યું
નહિ !'

હરમ્યાનમાં રમેશ તથા અલકા એકેકેમાં
આવી ચડયાં. બંનેની મુખમુદા ઉપર અણ-
ગમે દેખાઈ આવતો હતો. કાકા ખાતર
ચર્ચને તેમની વચ્ચેનો કતલ તેમને પણ પલક
ન હતો. શિષ્ટાચર ખાતર બંને હસ્થાં.
અલકાએ જ શરૂઆત કરી :

'વાત એમ છે કાકા, મારી એક બહેનપણી
એકાએક બીમાર પડી ગયાનો હમણાં જ,
હમણાં જ ફેન આંચો. તમને ખોટું ન લાગે
તો અમે હમણાં જ આંચા સમજો-અર્ધાંથી
એક કલાકમાં હા તમારે એકલું ન હોય અને
કાલે આવવાનું રાખો તો તો ખૂબખૂબ મઝા
પડશે. માંદગીના સમાચાર આંચા પછી ન
જઈએ તે પણ ખરાબ લાગે; વળી ત્યાં ગયા
પછી એકદમ નીકળાય પણ નહિ !'

કાકા વિચાર કરતા રહ્યા-ચોડી પણ વિચા-
રીને કહ્યું : 'મને લાગે છે હું આજે કાંઈક
વહેદો આંચો છું ! ખરું કે નહિ !'

રમેશ ડોળા ફાડીને અલકા તરફ જોઈ
રહ્યો. કહેતો ન હોય-'મેં તો કશું જ હવું
કે ડોસો અવળો અર્થ કરશે ! અલકાએ
પણ હોંકના મુજબ બગાડીને તણે પ્રાયુત્તર
આપ્યો 'હું' પણ કહેતી હતી કે છુટ્ટો રંગમાં
બાંગ પાડશે જ !' બંનેને અસ્વસ્થ પરિસ્થિ-
તિમાં જોઈને કાકાએ જ કહ્યું :

'મારી ચિંતા હરમીઠ કરશે નહિ-હું તો

અહીં સો મણીની 'તળાઈમાં પડ્યો છું'!

ઇલા અત્યાર સુધી ચૂપ હતી તેને લાગ્યું કે તેણે પણ બોલવું જોઈએ. પોતાની અગાઉની વાત પકડી રાખી.

'બુદિયા કાકા હવે બે જ વરસ છે-પછી લગવાનના દરજ્જામાં!'

રમેશ-અલકા સાંભળીને દિગ્ધ થઈ ગયા. રમેશના મુખ ઉપર લાલી ધસી આવી અને પૂંઆપૂંઆ થતો બોલ્યો : 'મૂખ છોકરી, તું પણ.....'

અલકાએ ઈલાને લાય પકડી એકતરફ લઈ જઈ કહ્યું : 'તું દેટલી ઠાહી છે. હવે ઉપર મેડી ઉપર જઈ તારે સૂઈ જવું જોઈએ.' અને જતાં જતાં બુદિયા કાકા તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી-લાણે કહેતી ન હોય-'આ બધો વાંક તમારો જ વાંક છે. કાકા!'

ઈલાએ હાથ છોડાવવા, અલકાના હાથ-

માંથી. ઝાટકો માર્યો અને 'મારે નથી સૂઈ' એમ બુમરાણ કરી મૂક્યું. કાકાએ તેનો પથ લઈ, તેને સીબરવા કહ્યું : 'વાહરે મારી દીકરી, હજુ પણ હીંગતી મને જોતા આપી નહિ ને?'

ઇલા બોલતી રહી : 'બુદિયા કાકા બે વરસ! બુદિયાકાકા બે વરસ!'

રમેશ તેના તરફ ધસી ગયો; ઈલા અપ-કાની પાછળ સંતાઈ ગઈ અને બે હાથ વડે માતા કટિપ્રદેશને વળગી રહી, રમેશ અને દિકાની વચ્ચે અલકા જાડે બેસી રહી.

બુદિયા કાકા આ દરમિયાન જોઈ રહ્યા, તેમના અનભા તરંગો ગોઠવાતા હતા.

'કેવા હેનાળ મે આ હોકો! હું ન આજ્યો હોન તો નાવુ કોટુંબિક મીકા કલકલું' દરમિયાન મળતી જડ? બીજા દિવસો તો ઠીક, પણ અહીં આણું છું તે દિવસ તો ચ.દગાર બની રહે છે!'

✱

મહાન અમેરિકન ગેરોનિક રોમસ આલવા એડિસન સંગે ધનોમા બુન રત રહેતા. મુલાકાતોએ તેમનો સમય ન બગાડે તે માટે તેમણે ચતુર નોકરો રાખ્યા હતા. તે જ મુલાકાતો સાથે માથાકોટ કરી, સમજતી તેમને વિદાય કરી દેતા.

એક વખત એક સંજન આભા. તમને નોકરે મેડવા. ત્યારે તે કહે:

"અરે! હું તો તેમનો લંગોટિયો સાધી છું. અતારે તો મન ઝેરતી છે. અમારો સંબંધ તું શું જાણે? જન પણ એડિસન સાહેબને."

નોકર મૂંઝાયો. તે એડિસનને પૂછતા ગયો, એડિસને સમજાવ્યું:

"મારી પત્ની પણ આ સમયે આવે તો તે મને મળી શકે નહીં, તે તું જાણે છે ને? તો પછી તેમને પૂછ કે તેમનો સંબંધ મારી પત્ની કરતાં પણ વધુ મહત્ત્વ છે?"

નોકરે આબેહૂમ પેલા સંજનને પૂછ્યું. સંજન મિત્ર હમી પડ્યું. સરમાઈ ગયા. ચૂપચૂપ વિદાય થઈ ગયા.

✱

'ગજદારી મજા' ને યુનેા જણતા કાંઈદો યીનમાં પસાર થયો હતો.

તે વખતે રાહલ સાંકુલાવન યીનમાં ફરતા હતા.

ત્યારે તેમણે બે મુલાકાતો વચ્ચે-સચેષ વાર્તાલાપ આ પ્રમાણે સમજાવ્યો હતો.

"હીન, ને સરહદો મુકન કરવામાં આવે તો તું અહીં રહેવું પસંદ કરે?"

"ના વાન, મારે એકલાએ યીનમાં-યા મારે રહેવું!"

—હરિભાઈ પટેલ

ચિંતન નહીં-દર્શન

મધુ શાહ

જમલપુર શહેર, મોતીલાલ નહેરૂ પાર્ક, નેપિયર ટાઉન, મકાન નં. ૧૧૫. અહીં હું તમને એક એવી વ્યક્તિ સથે ઝેળવવા માંડું છું, જેમને મળવું એક અવિરમરૂપીય ઘટના મની જાય છે. એમને મળીને પાછાં તમે ત્યાં નથી જતાં જ્યાંથી આવ્યાં હતાં. તમારામાં કંઈક બદલાઈ જાય છે, અને તમે બીજી વ્યક્તિ મની જાઓ છો. આવો અનુભવ ઘણાં લોકોને થયો છે. બહુ લોકોએ એમનાં આ જાદુને પ્રત્યક્ષ ન્હોતો છે. આ જાદુને મેં પણ અનુભવ્યો છે. જે ભ્રમ નથી. બહુ જ સત્ય છે. અને એમની પ્રભાવરેખાઓ જીવનને ચોક્કસ જ પરિવર્તિત કરે છે.

આવાં લોકોને જાણવાથી વધારે ક્ષીંપતી બીજી શું છે. જેમનું જ્ઞાનિષ્ઠ સાસંગ જ નહિ પરિવર્તિત પણ છે.

મોતીલાલ નહેરૂ પાર્ક ને જેવું આપ પણ મૂકો છો કે એક નાનો બગીચો અને મોટાં મોટાં વૃક્ષોથી ઘેરાયેલું આચાર્ય શ્રી રજનીશનું મકાન આવી જાય છે. મકાનનું નામ છે “યોગેય ભવન.” આ નામ પણ સાર્થક જ છે. યોગ જ એમનું જીવન છે. અને એજ એમનું કાર્ય છે. એજ ખાતું-પીતું-હરવું ફરવું ઇત્યાદિ. ને માત્ર ચર્ચા જ નથી કરતાં-“તેને” જીવે પણ છે

તે કહે છે: “સત્ય વિચાર નથી અનુભવ છે, તે માત્ર બુદ્ધિથી નહીં સમમ જીવનથી ઉપલબ્ધ થાય છે.”

એમના વિચાર જ્યારે પણ સાંભળીએ છીએ ત્યારે લાગે છે કે એમના વિચાર વિચાર જ નહીં બદકે પ્રાણ છે. અને એટલાં જ મારે તે અંતરમાં પ્રવેશ કરી જાય છે.

બગીચાની સીમામાં આપ પ્રવેશ કરશો

તો ફૂલોની દુનિયામાં પહોંચી જશો. બસ ફૂલ જ ફૂલો... અને પાસે જ મકાનનું દાર. અંદર પ્રવેશતાં જ પાટ ઉપર બેઠેલા એક અત્યંત શાંત અને સમતાભાર કેળવેલ વ્યક્તિ આપનું સ્વાગત કરશે. એમનાં હૃદયમાં પશુ ફેલ જ ફૂલ નજરે ચડશે. અને પડેલી જ વાર તે ફૂલ તમને જીતી લેશે!

એ ફૂલોથી કેણું નહીં હારે! એ હારમાં પણ આનંદ છે. મોટાઓને જીતવામાં જે આનંદ નથી એ ફૂલોથી હારી જવામાં છે.

આવી વ્યક્તિ કેણું છે?... આચાર્ય શ્રી રજનીશ!

આ અજબધું નામ પીરે ધીરે અનેક દોહો ઉપર ફરકી રહી છે. અને ધીમે ધીમે બધાનું પરિચિત બનતું જાય છે. એક એકદમ અજાયબ યુજામાંથી ઉઠતા આ સુગંધ બહુ દૂર દૂરના કિનારા પર જઈ રહી છે.

તે કોઈ સંપ્રદાય, કોઈ મત, કોઈ પક્ષમાં માનતા જ નથી પણ ધીમે ધીમે બધાં જ સંપ્રદાયો-બધા જ પક્ષો-મતો એમને માનવાં લાગ્યા છે. એમની વાતો ઉપર વિચાર કરતાં થયા છે.

જે કોઈ એકનું નથી હોતું, શહેરે બધાનું થઈ જાય છે. અને જે બધાનો નથી ને પરમાત્માનો નથી થઈ શકે ને.

એમનો ભાર શુન્ય થવા ઉપર છે અને આજ બધાને એ શીખવે પણ છે. આને જ તે સાચો યોગ કહે છે. વ્યક્તિ જ્યારે અંદરથી પરિપૂર્ણ શુન્ય થાય છે ત્યારે પૂર્ણ એને જ ભરી દે છે. પૂર્ણની વર્ષા તો નિરંતર છે જ પણ આપણે ખાલી નથી. ચામાસામાં જ્યારે વાદળમાંથી પાણી વરસે છે ત્યારે તે ટંકરીએ

ઉપર નહિ પણ ખાણોમાં જ બરાઈ જાય છે. જે સ્વયંથી-‘હું’ થી- બરેલા છે તે ખાલી રહી જાય છે અને જે ખાલી હતાં તે બરાઈ જાય છે. તે દરેકને આજ કહે છે “ખાલી થઈ જાઓ અને જુઓ શું થાય છે? વિચારના તમે બગાયેલાં છો. અને જ્યારે કોઈ એને વિસર્જીત કરવામાં સફળ થઈ જાય છે ત્યારે તે ‘એને’ મેળવે છે કે જે અદેશ્ય ‘પોતે’ જ (Very being) હોય છે.”

એક નાત્રિ અમે સહુ એકાં હતાં એક યુવક આશ્ચર્ય અને પૂછ્યું : “ખાલી થવાને ઉપાય શું છે?”

એમણે કહ્યું : “વિચારેનું નિવિસર્જ.” એ વિચાર પ્રક્રિયાને દબાવવાનું નહીં પણ નેવાનું (માત્ર Observation) કહે છે.

વિચારના પ્રતિ સાચક જાગરણ અને સાક્ષીભાવ (Watchfulness) કેળવવાથી વિચારો ધીમે ધીમે વિસર્જીત થાય છે. વિચારને અગર કોઈ સમજે જ નહિ, ન તેની સાથે લડે, પણ માત્ર સાક્ષીભાવ રાખે તો એક અદ્ભુતપૂર્વ ઘટના થાય છે અને જ્ઞાનનો જન્મ થાય છે. આચાર્યશ્રીના શબ્દોમાં આવા યાનનો જન્મ જ એક માત્ર ક્રાંતિ છે. એને જે મેળવે તે બધાને મેળવી લે છે. આ યાન દરેકમાં છે, બસ તેને ઉઘાટવાની જરૂર માત્ર છે. એક વાર આ યાનનું કિરણ ફટી જશે તો પછી યાનનો ધોધ નિરંતર છે જ તેથી જ એવન સંગીતમય અને આનંદીત બની જશે. અદર આનંદ બહાર પ્રેમ.

આવો આનંદ અને સંગીત જેના પ્રતિ તેઓ નિરંતર ઇશારો કર્યા જ કરે છે તે તેમની આંખોમાં સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે.

એમની આંખોની તેજસ્વિતા અસાધારણ છે. આવી આંખો જોવા મળવી મુશ્કેલ છે.

અને જ્યારે તે પરમાત્માની વાતો કરવા લાગે છે. ત્યારે એક અલૌકિક ન્યોતિ એમાં પ્રકાશવા લાગે છે. પછી તો એ આંખો તરફ એવું પણ કહિત બની જાય છે. એમજ હશેને કે એ વખતે, એમની ખંધી જ ચક્રિત બને આંખોમાં જ આવી જાય છે.

“તે” બસ “આંખો” જ થઈ જાય છે..... અને એજ એ શીખડાવે છે. એ કહે છે કે જે કરતાં હો તે થઈ જાઓ.

કર્મ જ હોય ને કર્તા ન હોય! આરું કર્મ જ ખ્યાન છે. કર્મમાં સમગ્રરૂપ થઈ જતું એ જ સાધના છે.

મેં એમને પૂછ્યું : “આપકે અર્થમે” અહિંસા કયા હૈ?”

ચોરીકવાર ખાનથી મારી ‘સાતુ’ ‘એક’ રહ્યા અને એકદમ બોલ્યા : “અહિંસા એવા દૈવ્યમા વાસ કરે છે જે એટલું ‘મોડું’ હોય કે આખી દુનિયાના ફૂલ એમાં સમાઈ જાય ‘પંખ’ જેમાં એટલી જગ્યા ન હોય કે એક નાનો સરખો કાંટો પણ ત્યાં નિરાસ બનાવી શકે. અહિંસા એટલે નિરઅંકાર જીવન, અંકારમાં જ બધી હિંસા છુપાઈ છે. ‘અહુ’ કેનિત જીવન જ હિંસક જીવન છે. એટલા માટે મારી પ્રતિમાં અહિંસા યુગત : અહંકારના વિસર્જનથી જ કલિત થાય છે. ‘અહુ’ એટલે ક્ષીણ થાય છે તેટલો પ્રેમ વિકસિત થાય છે. અહંશૂન થઈ જાય છે ત્યારે પ્રેમપૂર્વ બની જાય છે. પૂર્વપ્રેમ અહિંસા છે. પૂર્વપ્રેમ વ્યક્તિના માધ્યમ દ્વારા ખૂદ પરમાત્માનો પ્રવાહ છે.”

આચાર્ય શ્રી રજનીશને ‘હું’ ધણીવાર મળ્યો છું અને દરેક રીતે એમને જોવા દરજા હતી. પણ જેમ સમુદ્રનું યાત્રી તથા, રવાન બધાંજ સમયે સરખાં હોય એમ એમનું છે. તે સાચા અર્થમાં વ્યક્તિ (Individual) છે. કોઈ સનાતન, અને શાશ્વત સત્તાનો સંબંધ

એમને છે. એમને સમજવા બહુ જ ઉઠાણથી જોવા જરૂરી છે. બાહ્યદ્રષ્ટિએ કશું જ ઉપલબ્ધ નથી. આમ એમની પાસે કોઈ સંપત્તિ નથી, કોલેજમાં એક શિક્ષક તરીકે માત્ર નોકરી કરે છે. પણ એમની પાસે બેસીને એક અત્યંત સમૃદ્ધ વ્યક્તિનો અનુભવ થાય છે. એમની મહિમાનો સ્પર્શ થતાં જ આપણી આંતરિક સરોવરો અસર થાય છે.

મેં એમને પૂછ્યું. “અપરિગ્રહ કા અર્થ આપકી દ્રષ્ટિ મેં કયા હૈ?” તે જોલ્યા, “બહુ મહત્વનો સવાલ તે પૂછ્યો. કારણ કે આ પૃથ્વી ઉપર ઘણાં જોણાં એવાં હોય છે જે “અપરિગ્રહી” હોય. ઘણાંને અપરિગ્રહ શું તેની ખબર જ નથી અને બધાં માને છે કે પરિગ્રહ છુટતો જાય છે. એ યાદ રહે કે પરિગ્રહની વૃત્તિ પરમાત્મા, સ્વર્ગ કે મોક્ષ મેળવવા માટે રહેજે હોડી કેવાય છે. પણ તે વાસ્તવિક અપરિગ્રહ નથી. જ્યાં કંઈક મેળવવાની કામના છે—ભલેને મોક્ષની જ કેમ ન હોય, ત્યાં વાસના છે, પરિગ્રહ છે, આસક્તિ છે. આ લોભનો અંત નથી—માત્ર સ્પર્શરણ છે.

“વાસના જ્યાં છે—ત્યાં સંસાર છે. એટલા માટે મોક્ષને ચાહવો તો ન ભેદબે-કારણ કે “ચાહવાથી” મોક્ષ, મોક્ષ નથી રહેતો.

જે ચિત્ત મોક્ષને ચાહી રહ્યો છે તે સંસારને પણ ચાહી રહ્યો છે. વસ્તુતઃ “ચાહમાંજ” સંસારનું બીજ છે.

મોક્ષ પ્રતિ ચાહથી ભરેલાં ચિત્તમાં હજી સ્વયંની બહાર જવાને દાર પ્રવેશ છે. એની વાસનાના સ્વપ્નનો હજી અંત આવ્યો નથી. તે સ્વપ્નનો ભંગ કરી હજી સ્વયંમાં પ્રતિષ્ઠિત થવા સમર્થ નથી થયો.

અને સ્વયંની સત્તા સ્વયંમાં જ પૂર્ણ અને પ્રચીપ્ત છે. એ સત્ત્વની હજી પ્રતિતિ નથી થયેલી. હજી એ નવા નાચોથી જુની જ વાતોમાં દોડે છે. એનાં ચિત્તની મહત્તા જુની જ છે. માત્ર યીશાજ એણે નવા લીધાં છે. જ્યારે કે વાસ્તવિક અપરિગ્રહ તો ત્યારે ફક્ત થાય છે જ્યારે સ્વયંનું સ્વયંમાં હોવું પ્રચીપ્ત અને પૂર્ણ થાય છે. અને એ અનુભૂતિ જ વાસ્તવિક “મોક્ષ” છે.

માટે મોક્ષને ચાહી તો નથી શકાનો પણ ચિત્તમાં જ્યારે કોઈ ચાહ હોતો જ નથી ત્યારે તેને મેળવી અવશ્ય શકાય છે. એ સ્વયંની બહાર કોઈ ઉપલબ્ધ નથી પણ સ્વયંની અંદર “જે છે” એનું જ અનાવરણ અને અનુભૂતિ છે.”

આ બધું સાંભળવું બહુ જ આનંદ અને અર્થ આપે છે. કારણ કે તેમણે અનુભવેલ એક સત્ય છે.

આ એમની બાલકારી જ નહીં પણ જ્ઞાન છે. એ જ્યારે કહે છે ત્યારે એવું નથી લાગતું કે તે વિચારીને કહે છે. એવું જ લાગે છે જાણે એમને જ કહેતાં ન હોય! ચિત્ત નહીં દર્શન એમની સાધનાનો મુખ્ય પાયો છે પ્રકાશને સમજવાનો નહિ—પણ જોવાનો હોય છે. પ્રકાશ તો બધે છે. બધા આંખો ખુલેલી જોઈએ.

પૂર્ણમાની રાત્રિએ જ્યારે સો એમનાં નકત મોક્ષ હતાં. ત્યાં એક યાદુજી પૂછ્યું “હમે કેસા છત્રન છના ચાહ્યો?”

ઘડીવાર સંદ્રમા સાગ્રી જોઈ રહ્યા બાદ તે જોલ્યા “દર્પણની માફક સ્વાગત બધાનું અંગ્રહ કોઈનો નહીં.”

*

મારે ધનિશો ગરીબો વિશે પંચાત કરવા એકા યાવ, ત્યારે તે દયાધર્મ કહેવાય; પંડિત જ્યારે ગરીબો ધનિશો વિશે વિચાર કરવા એકા માય, ત્યારે તે જડખોરી કહેવાય. —પોલ રિશ્યાર

પરમ શ્રીવક્ર

દેવેન્દ્રમાર કાલિદાસ ચંડિત

કમ્પના જાદાવતી નગરીના સાહ સોનાર
જગુદાહ તેની હવેલીમાં બેઠા બેઠા તાલજ ધરાનની
સરેથી આવેલ પોતાના પાણીતર જેતરી, માલને
બદલે એક ચળકતો પુષ્પર લાવેલા તેના તરફ
જોઈ રહ્યા છે.

‘અર જેતરી! તને કંઈ નહિને આ પાણી
લેવાનું? ચૂંચું!’

‘શું કંઈ ન લઈ’ તો, એમાં આપણ’ પાણી
જવું હવે.’

‘એ કેવી રીતે?’

‘સ્તંભતીય’ના તુકે શેઠના આકર ને મે’
બેઠાએ એક સાથે પાણી બેધે. એ કહે હું લઉં.’

‘પણ તમે બેઠા એક સાથે એમ ક્યાં બટ-
કાપ પડ્યા!’

‘હાઈઝ ટાપુ પરની આપણી વખાર બહાર
ગોઠા હતા. હું પે પછ, આપણી બેઠા બેઠાની તેની
વખારે બેઠાં તો.’

‘પછી!’

મે’ કહ્યું : ‘આપણે આ પાણી પર પહેલી
મારી નજર ગાંધ છે માટે હું લઉં. એ કહેના :
નહિ લેવા હઉં; લઉં તો આપણે (ધરાન)ના
રાખને કહીશ.’

‘હાં પછી?’

મે’ કહ્યું : ‘હું તારે કહી આવ્ય, ખાણી
અમે કમ્પા. અમે લીધી વાત ન મૂકીએ. ને હું
કંઈ નેચ તેવાનો આકર નથી, સ્ટેપલિપલિ જગુદ-
દાહ જેવા મારા શેઠ છે. પાણી લેવા હઉં તો એની
આખરે નય.’

અડખડાટ હસતા જગુદાહ બોલ્યા :

‘ત્રિંગા પરબોમકામાં આવું’ કયમ? હાં પછી
શું થયું!’

‘એ દુષ્ટ તો ધરાનના રાખને તેડી આવ્યો.
રાખ કહે : જે વધુ દીનાર આવે તે આ પાણી લઈ
નય. સ્તંભતીય’ના તુકેનો ચક્ર મારાથી વધુ દીનાર
(એક દીનાર મરાઠર છરપિવા) બોલતા મથે ને
આખરે મે’ તથુ લાખ દીનાર રાખને આપી આ
પાણી લીધો.’

‘સારું. જે થયું તે થયું, આકરવું કયું’
શેઠી ના ઝોળંગમ. હવે તું તારે તથુ લાખ દીનાર
લઈ ધરાનથી મલ્ય ભરી આવ્ય.’

કહી જગુદાહ રજા આપાં જેતરી-ગથો.
ત્યાજ ફળામાં પરમદેવસૂરી નામે જૈન
આચાર્ય’ બીજા માગવા આવ્યા.

સૂરીએ ‘ધર્મલોભ’ આપ્યા.

જગુદાહ નાનાલાલ રાજની પત્ની સતજલદેરી
બીજા લેવા લરમા ગયાં.

ત્યાં સૂરીની નજર પેલા ધરાનથી આવેલા
પુષ્પર પર પડીને કયામ સુગ્રી એ પુષ્પર એકામચિતો
જોઈ રહ્યા.

પછી શેઠી વારે બોલ્યા :

‘જગુદાહ! તમારી સમીપ આ જે પુષ્પર
પડેલો છે એ શું છે તે તમે જાણો છો?’

‘ના દેવ! આ, તો એક સામાન્ય પુષ્પર
ગણી જેતરી ધરાનથી લાગેલ છે.’

‘તમારા પર ભયરન જિનેશ્વરની કૃપા થઈ
છે. એ પુષ્પર એ સામાન્ય પુષ્પર નથી પણ અંદર
પુષ્પી પર ક્યાંય ન હોય તેમ જળપ્રેમીલા રત્નોની
હાર છે.’

‘હેં આપે શું કહ્યું?’

‘અને જે જાન છે તે વડે હું કહું છું :
તેમાં વિધવા સૌથી ઓછ રત્નો છે, માટે તેના આ
જે સધા છે તે તોડી તેમાંથી રત્નો બહાર કાઢો.’

ત્યાં સજ્જલદેવી બીજા ધર્મ આવી ગયાં હતાં તે લઇ લેતા ફરી બોલ્યા :

‘ને તમે જાણો છો ને દ્રવ્ય એ, સત્કર્મ ધર્મપ્રકરણ મારે મળે છે. આ દ્રવ્યથી તમે પૃથ્વી-પરના જૈન દેવાલયો બાંધવાનો, ઉદારવાનો, વાવ-કૂવા - તળાવો બાંધવાનો - દાનચાળાઓ અને અન્નદાન દેવાનો સંકલ્પ કરી પછી જ તેડાંને, ભગવાન [જનેશ્વર તમારું કલ્યાણ કરે.]

સૂરીછ ગયા.

પાંજળથી જગડુએ સૂરીછની આરા યુજળ પરધરની સાંધમાં કાંડણું કરાવી તે પર હથોડા વતી ધા કરતા, મોઢા કડકા સાથે પરધરના બે ભ.ગ થયા અને અને અંદર એક દિવસ રત્નોની હાર નજરે પડી.

આખું ઘર તેનાથી પ્રકાશિત થઇ ગયું.

જગડુએ એ બે સાંધાની વચ્ચમાં એક નાનું ઘું તાપવન બેઠું.

તે હાથમાં લઇ બેઠું તો અંદર એક સ્ત્રીકે લખ્યો હતો.

રત્ના ન્યસુ ન્યમ્ર મનોહરાલ્પિ

ન્યવી વિચાર મુખપતિ દિલીપ :

પૃથ્વીપતિ દિલીપે આ મનોહર રત્નો અહીં રાખ્યા છે.

જગડુચાહે રત્નો ઘરમાં મૂક્યા.

તે રત્નોથી તેની પાસે એટલું દ્રવ્ય થયું કે પૃથ્વીપર તેની બેરોગરીમાં દિલ્હીનો તે વખતનો ભગો સુલતાન નાસીરુદ્દીન, યુજ્જવતનો વાલેશ રાજ લવણપ્રસાદ, કચ્છનો પીઠદેવ કે અમૃતનો સુલતાન કોઈ આવે તેમ ન હતા.

આ દ્રવ્યથી જગડુએ પ્રથમ ભદ્રાતીને ફરતો મજબુત કાંદો બાંધી તેમાં મોડું જૈન દેવાલય બાંધવા નહીં કહ્યું. તે અર્ધકામની અનુભવી માટે તેણે કચ્છના રાજા પીઠદેવની આજ્ઞા માગી.

પીઠદેવે ના કહી.

જગડુચાહ કચ્છ, સોરાષ્ટ્ર અને ગુજરાત પર

આધીપત્ય ભોગવતા લવણપ્રસાદ વાલેશ પામે અણહીલપુર પાટણ ગયા.

તેની સમામાં જઈ પુષ્કળ નજરાણું ધરી બોલ્યા :

‘યવનોના આક્રમણથી સુરક્ષિત રહે - એ સારું ભદ્રાવતીમાં જૈનમંદિરની રક્ષા કાળે તેને ફરતો કાંદો અણુસ પીઠદેવ અનુમતી આપતા નથી.’

‘ધર્મ’ અને ‘ધર્મકાર્ય’ રક્ષણ કરવું એ જાણકોનો પરમધર્મ છે. તમારા એ ધર્મકાર્યને પીઠદેવ ન રોકે તે સારું અહીંથી કેટલું રોન્ય લઈ જાવ.’

લવણપ્રસાદે ત્યાંજ આરા આપી થોડું રોન્ય જગડુ સાથે કચ્છ મોકલ્યું.

તેની સહાયથી જગડુએ દિલ્હી અને ભવ્ય મંદિર અણુસ્યું.

તે પછી બીજા ધર્મકાર્ય કહ્યું : સંધ કાંદવાનું.

ભારતના ગાગ્રેગામ અને નગરનગર ખેપિયા મોઢાથી સોને કહેવડાખ્યું : ભગવાન જિનેશ્વરની આજ્ઞાથી એક ભવાનો સંધ કચ્છના ભદ્રાવતી નગરીથી નીકળશે જોને આ સંધમાં સામીલ થવું હેય તે સો શ્રી, પુરુષ, બાળક ને વૃદ્ધ આવવું. સોના અમરાની, વાહનની, પાણીની ને દેવદંડનની બવરથા પરમ આરક જગડુચાહ તરફથી થશે.’

ભારતના ખૂણે ખૂણેથી જૈન અને જૈનેતર પ્રજા આવી.

પરમદેવ સૂરીએ શુભ મુહૂર્તે જોઇ સંધને પ્રથમ કરવા રજા આપીને જગડુને સંધના અધિ-પતિ તરીકે સુંદર તિલક કહ્યું.

હાથી, ઘોડા, રથ, સુખપાલ ને ગાડાં નીકળ્યા.

પાણીની મશોશવાળા પાડા નીકળ્યા.

જનાજની પોઠો નીકળ્યો.

સંધમાં આજ્ઞાથી માવજત સાડુ બેઠે નીકળ્યા.

મનેરજન સારુ મલેા નીકળ્યા.

કવિતા અને વિનોદ સારુ કવિઓ નીકળ્યા.

પોડાઓના પગની રજથી એટલી તો ધૂળ ઉડી કે સૂર્ય દંધાઇ ગયો.

હાથીઓની ચીસથી, રથના પેડાનાં અવાજથી, સંધના સ્ત્રી પુરોના કાશાહાલથી તથા મલેાની સાયળ પરની ચપાટના અવાજથી દિશાઓ ગાછ રહી.

જગડુ પગસે પગસે, સોનાના, વજોના દાન ધાત્રીને આપ્યે જતા હતા.

માર્ગનાં આવતા તમામ જનમંદિરો પર ધ્વજઓ ચડાવી.

સંધના અસંખ્ય સેકો સાથે શેત્રુંજી અને ગીરનારની યાત્રા કરી ઘણા બ્રાહ્મણી આવ્યા.

માત્રા કરી આવ્યા પછી પરમદેવસૂરીએ કહ્યું :
'જગડુ ! ધન, ધર્મ આટે છે, એ ન જલતા.'

ને જગડુશાહે, બદેશ્વરના, વીરનાથના મંદિર ઉપર ચાહે ખાનુ વિશાળ જગ્યામાં સોનાનો મોટો કશળ તથા સોનાનો દંડ બનાવ્યા.

પોતાની પુત્રીના કલ્યાણ અર્થે આરસ-પદ્માણની ત્રણ દેરીઓ તથા ચોવીસ તિથે કરોતી મૂર્તિનાણું દેઈ બનાવ્યું.

પછી પોતાની બીજી પુત્રી પ્રીતમીના ક્ષેપ આટે અત્યંત તેજસ્વી ત્રિજંડ સાચનથની મૂર્તિ ઉપર સોનાનું પતર ચડાવ્યું.

કુમારપાળ અને યુગરાજના તળાવનો ઉદ્ધાર કર્યો.

કહ્યુંદેવ સોલંકીની જનાવેલ 'કહ્યુંવાપીકા' વાવનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો.

જિનમૂર્તિઓની પૂજા આટે બદાવતીમાં ઘણાં ફૂલો, ઉતારે તેવી ફૂલવાડી બનાવી.

સોરાષ્ટ્રની પુરાતન, રસસિદ્ધ નાગાણુંનના નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલ ઢાંક નગરીમાં એક સુદર નવું આદિનાથ અમ્બાનું મંદિર બંધાવ્યું.

વડાણમાં ચોવીસ તિથે કરોતું, પરંતુ જેવકું મોઢું મંદિર બંધાવ્યું ને તેમાં મંદિરમાધીક (વવાજિયા-મોરશી)ના પત્થરની બનાવેલ વીર-નાથની મૂર્તિ બાળ મહેાલવ સાથે પધરાવી.

ચતવાડી નગરીમાં જાવન, જિનમૂર્તિના રથાનશાણું નયમદેવનું ઉત્તમ મંદિર કરાવ્યું.

નકપદેવથી પતિત થયેલા શેત્રુંજી પરંતના શિખર ઉપર સાત દેરીઓ બંધાવી.

સુવશ્ણપુરની નજીક, દેવકુલ નામના ગામમાં બજવાન શનિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું.

બદેશ્વરમાં એક પોષકશાળા બંધાવી તેમાં પરમદેવસૂરીના સૂરા આટે ત્રાનાનો એક પાંદ બનાવ્યો.

ભારતના નમરનગર અને ગામીગામ અમૃત જેવાં મોટાં પાણીની વાવો બંધાવી.

આટલું કર્યા પછી એક દિવસ પરમદેવ સૂરીએ જગડુને કહ્યું :

'હે પરમશ્રવક ! વિક્રમ સંવત ૧૩૨૨ની શાક પછી ત્રણ વરસ સુધી કારમેા દુઃકાળ પડવાનો છે આટે દ્રવ્યના સુપ્રેમ વ્યયનું આણું રાઈ કરી સંપાદશે નહિ જેથી તારા માણસોને મોકલી બધી જગતના ધાન્યનો સંચય કરાવ.'

જમકુએ તુરત પોતાના માણસોને દેહ-દેહાવર રવાના કર્યા ને ઘણાં મૂકા ધાનની વખારો બરાબી તે સડે નહિ તેવા દ્રવ્યો તેમાં સંખીવીત કર્યા.

પછી પરમદેવસૂરીના કાશા સુજ્જન વિક્રમ સંવત ૧૩૨૩માં વરસાદ ન થયો ને દુઃકાળ પડ્યો.

દુકાળના પ્રથમ વષે જગડુએ ભારત સિવાય એશીયાના બીજા દેશોમાં પોતાના માણસો મોકલી શુષ્કમાંઓને બનાજ આપ્યું.

બીજા વરસે ભારતના રાજ્યો સમેત જમકુએ પોતાના કાશોમાથી બનાજ આપ્યું.

ત્રીજા વરસે એક દ્રમતી (ચાર આનાં બરાબર એક દ્રમ) તેર ચણા મળતા લાગ્યા.

તે વખતના અણ્ણીપુર ખાડજના માણસ
રાગત (વશળદેવનો અન્નભંડાર ખૂટી ગયો.

અણ્ણીપુરમાં આ વખતે જગડુની અના-
જની કાતસો વખારો કરી હતી.

આ વખારોમાંથી ભૂખ્યાઓને અનાજ
આપવા વિશળદેવે પોતાના મંત્રી નાગડને કમ્બ
ગોડલી, જગડુને પાટણ બોલાવ્યા.

ને કહ્યું :

‘જગડુચાક અહીંની તમારી સાતસો અના-
જની વખારોના નેટલા કમ્બ ભેઈએ તેટલા લે.’

‘મહારાજ! અજ એ દાન કે કરવા થોડા
વસ્તુ છે તેના મૂલ્ય ન હોય માટે આજ આ સાત-
સોય વખારોનું અનાજ ભૂખ્યાઓને આપે. મારે
કશું કમ્બ ભેઈ નથી.’

‘કમ!'

‘તે દિવસે આ અન્નભંડારો મેં’ જ્યાં તે
દીવસે જ તે ભૂખ્યાઓ માટે સમર્પણ કરી દીધું
છે. મહારાજને ખાત્રી ન થતી હોય તો આવો ત્યાં’.

બધા તે વખારો પર આગળ.

ઉધારી ભૂખ્યે છે તો વખારે વખારે એક
એક તામ્રપત્ર ખસડું છે.

તેમાં લખ્યું હતું : ‘જગડુએ આ કાવો
રકને માટે કલેવો છે.’

પછી જગડુએ કહ્યું :

‘હું ચોક્કસવચન ભૂખ્યા! હવે એ લો! !
ફાળળથી પીડાઈને મરી જાય તો તેનું’ પાપ અને
હાજી માટે આ બધું અનાજ ભૂખ્યાઓ માટે છે.’

અન્નદાનનો આ બધા અભિલાષ ભેઈ રાખ્યા.

દેવત પામ્યા.

ને રવિઓએ જગડુના મુખબન ગાયા.

‘વાતળમર્જાદિતે, ચંપીરીણી તેમાં એ વિષ્ણુએ
શું સારું કયું? અને સિવે પશુ-કામદેવને? બીજા
નાખ્યા તેમાં શું કળિત? મેળવી? પશુ-કામદેવને
નાશ કરનાર દુષ્કળને પુણ્ય સદગુણો બેઠા
બાપતો અને મોટાં દાન કરવામાં મુદ્દપર એવા
એકથી જગડુ જ હમણા વખાણવા થોડા અશક્ય.

‘મન્દ્રવજેરેવતાઓ લોકપાલનું મામ વરાવે
છે. પણ તે નામના જ છે. ખરું નેતારાંતર જન-
રૂપી લોકેત્વ પાલન બસતર, થાય છે. તેથી તે
લોકપાળ કહેવાયો ભેઈએ.’

આજ જગડુની એકસોને, વધારે દાન
ચાળાએ ભારતમાં હતી.

રેણકાંઠા, સોરઠ અને મુજરતામાં ૧૧ / ૩૪
સારનાડ, ઘાટ અને કચ્છમાં ૧૫ / ૩૧
મેવાડ અને માળવામાં ૧૫ / ૪૦
ભિલાર પ્રદેશમાં ૧૫ / ૧૨

૧૬૨ સદાનર માડયા જેમાં દરેક જાણીત
લાખ માણસો અમતાં.

ફાળળના ત્રીજા વરસે જગડુએ
ચોક્કસ-પચેસું અનાજ મુજરતામાં વિશળદેવને
આક, હમર મૂડા, સિંધનાર, હમર, બાર
હમર, લિંદીના નાસીરદીને એકવાર, હમર,
માળવાના રામને, બહાર હમર, મેવાડની રામને
બત્રીસ હમર, કાચીના રામ પ્રતાપસિંહને બિત્રીસ
હમર, કંધાર દેશના રામને બાર, હમરને એક
ગજનનો સુલતાન એનાજ લેવેન બદાવી ‘ભાજીયો
તેને એકવીસ હમર, મુકા અનાજ મારત આપ્યું.
પરમદેવસૂરીની પ્રેરણથી જગડુચાકે મેળવ્યા
કમનો ધર્મ કાલમાં ભવ્ય કર્યો.

જગડુચાકનો શુભ-દેહ, અન્ન-નથી પણ
તેણે કરેલ સારકાર્યો તો કુળોપજીત, અમર રહેવાના છે.

આજે ગોરાઓ આફ્રિકામાં આખા ત્યારે, તેમના હાથમાં બાઈબલ હતું, અને અમારા હાથમાં
મુલક હતો; હવે તેમના હાથમાં મુલક આવ્યો છે અને અમારા હાથમાં બાઈબલ — આફ્રિકાનું કહેવત

‘કયું’ ગણિત સાચું ?

‘મવાલી’

શોભા અને રૂપા, બે ટચુકડી બહેનો.

નિશાને જવોને સમય થવા બાબોએ એટલે બાએ સાદ પાડીને બે બહેનોને જમવા બેસાડી.

‘મા વહાલપૂર્વક પીરસતી બધા છે અને મા’ને માનાઓ ગેઈ કરતી કરતી જમતી બધા છે.

‘શોભા તને બાખરી બાપુ’ ?’ રમતે ચોટી બાળાઓને વારતા, બાએ પૂછ્યું.

‘બરધી બાપો.’ શોભાએ કહ્યું.

બાએ એક બાખરીના બે ટૂકડા કપાં અને બરધાથી બબેશે એવો મોટો ટૂકડો શોભાની થાળીમાં મૂક્યો.

‘તને રૂપા ?’

‘બાપુએ તો પા થી વધુ ન ખરે.’ રૂપાએ કાદ કરતાં કરતાં કહ્યું.

બાએ બાકી રહેલો બરધાથી નાનેરો એવો બાખરીનો બીજો ટૂકડો રૂપાની થાળીમાં મૂક્યો.

‘મા ! તારો દાખલો બો.....ટો !’

બાગે જ દિવસે વર્ષનાં બાજુપાણુના સરવાળા માનનાહીતા દાખલા શીખીને આવેલી નાનકડી શોભા બાખરીનું ‘અટ્ટું’ મોંમાં મૂકતાં મૂકતાં તાકમાં આવીને બોલી બીડી.

‘તમારે તો જમતાં જમતાં કાં રમત અને કાં દાખલા ?’ બાએ કપકાના બાવથી કહ્યું.

‘પણ મા ! મઠ કાલે બમારા બહેને વર્ગમાં બાજુપાણુના સરવાળા કશબા એમાં તો બપું’

અને પા પોણું થાય એમ દીખાડ્યું. અને તે તો બરધું અને પા એક કરી નાખ્યું.’ શોભાએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

‘કું કપાં દાખલાં ગણવા બેડી છું ?’ બાએ સવાલ કર્યો.

‘ન્યે ના ! મેં અરધી બાખરી માત્રી રૂપાએ પા. બરધી અને પા પોણી બાખરી થાય, પણ અમને બરધી અને પા બાખરી બાપવામાં તારી તો બાખી બાખરી વરી મઠ. બોલ ! તારો દાખલો બેડો પડ્યો ને ?’ શોભાએ દાખલો ગણી બતાવ્યો.

‘નિશાળના સરવાળામાં બપું અને પા પોણું થાય. મા માળેને જમાડતી હોય ત્યારે બપું અને પા એક થાય.’ બાએ શોભાને વહાલ પૂર્વક ટાચથી મારતાં મારતાં કહ્યું.

‘પણ મોંમાં સતું રું ?’ નાનકડી રૂપા બોલી બીડી.

‘એક છે નિશાળનું’ ગણિત. અને બીજું છે. માનું ગણિત. બેથ ગણિત સાચું.’

બાએ બેડતા બેડતા જવાબ આપ્યો.

દક્તર લઈને રૂપાની આંગળી પકડી શોભા નિશાને જવ ઉપડી. પછુ એના મનમાં મયોઃ મેળાતો રહ્યો કે બરધું અને પા પોણું કે બરધું ને પા એક ? નિશાળનું ગણિત સાચું ? કે માનું ગણિત સાચું ?

બધાહમ લિંકનના પત્ની યુગ કર્કશા અને વાચાળ હતાં. એકવાર લિંકનના સચિવ એમને મળવા બાબ્યા. બીચતી લિંકન વારે વારે વચમાં બોલતાં હતાં તે બેધને તેમણે પુછ્યું : ‘મા વાચાળ બાઈ હોય છે, પ્રમુખશ્રી ?’

‘એ મારાં પત્ની છે.’

‘ક્ષમાં કરજો. સાહેબ, મારાથી જૂલ થઈ ગઈ.’

‘જૂલ તો મારાથી થઈ ગઈ છે, તમે શા સારુ ક્ષમાં મારો છો ?’

અવલોકન

શિ.

“મોરલીના મૂંગા સૂર”

(લેખક: શ્રી. પન્નાલાલ પટેલ,
પ્રકાશક: હરિદર પુસ્તકાલય,
ટાવર રોડ, સુરત,
પાના ૨૪૬, ફિમ્ત ૩૧. ૫-૦૦)

ઐકવીસ વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ શ્રી પન્નાલાલ પટેલની વિશિષ્ટ શૈલી અને દ્રષ્ટિનો ધોતક બન્યો છે. ગ્રામ્ય જીવનના રંગો આલેખવા હોય તો પન્નાલાલની શૈલી સોળે કળાએ ખીલી જોડે છે. પ્રથમ વાર્તા ‘મોરલીના મૂંગા સૂર’ એના ઉપરથી વાર્તાકથકનું નામકરણ થયું છે, તેને અન્ય શહેરી વાનાવરણવાળી નવલિકાઓ સાથે સરખાવતા તકાવત આયોજાય દેખાઈ આવે છે. ‘અપૂરીયાતો’નો વાગડ, અને ‘યગચ’ની લગ્નો આખા વાર્તાસંગ્રહમાં એકાદ બારી જાય છે, અને શહેરી નાપકોની પડછે ઝળાંદળાં ઝળકી રહે છે. અહીં દેવળ મોરલીના સૂર મૂંગા રહેતા નથી, હાલ્ય રસનાપૂર પલ્લ પડે છે. ‘રેન્ડી બસ’માં શહેરી જીવનની ઠગલતા દર્શાવવા, બારે બપોર પૂરો પાડે તેવી પરિસ્થિતિ વચ્ચે પલ્લ માનવતાનું મોતી એમકાવતા લેખક જુદવા નથી. સપ્ત-જુની આ ઉમરલાયક છે, પણ જોળખીતાની ખમર કાઢવા હોરિપટલમાં જતાં, બસની બીડમાં, પોતાની સીટ, મહામુરકીએ બેસે-સ જળરવા પ્રયત્ન કરતી સગર્મા બાઇને આપે છે અને પોતે એજાન બની અપાની અણી ઉપર લેાય છે ત્યાં તેમને તાજાસેલ્ય રિક્ષામાં નાખી હોરિપટલમાં લઈ જાય છે. પણ આખરે નદારી રેન્ડી જાતે જીવ લે છે. આધુનિક સ્ત્રીના માનસનું વિશેષણ ‘ફેક્ટીનું છંડુ’ ‘અપર્ણ’, તથા ‘બીજ વારનું’ જીવનમાં અપ્પી રીતે થયું છે. આધુનિકતાનો શ્રેષ્ઠ નમૂનો ‘અસહેલી’ છે જેમાં નાયિકા છેવટ લગ્ની પુરુષને હંસ-વવામાં વિનવી નીવડે છે. અને પુરુષ પાસે જોક

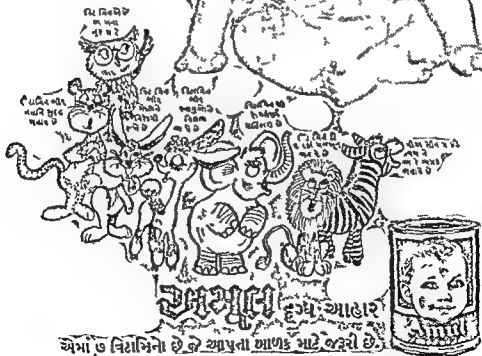
સિવાય બીજા વાત નથી તેનો આકારે પ્રકાર પથ્થ કરી લે છે. ભારત-પાકિસ્તાન વચ્ચે થયેલ સંઘર્ષનું પ્રતિનિધિ ઝીલતી આરેક વાર્તાઓમાં ‘હિંદુઓની યોદી મદાનગી ઉપર કટાક્ષ વેરાયો છે. ‘અખરને’ દેને ‘હિંદુસ્તાન,’ ‘પાકિસ્તાની રસમ,’ ‘બીજી’ ધર્મસંકલ્પ, અને ‘અરબી’ આ પ્રકારની વાર્તાઓ છે જેમાં કલાતત્વ પાંખુ રહ્યું છે.

‘મોદલુ’ મન’માં ભગવત કથાના વાર્તાવસ્થુ અસપાસ રચાયેલ હંપતીના માનસિક સંઘર્ષને બારે કલ્પનાપૂર્વક અને લાલચરી વાચ્યા આપી છે. તેમજ ‘ચેટ્ટોલ’ વાર્તામાં પણ ઊઠારા પ્રત્યે સુગાળતી દષ્ટિ ધરાવતા આજના ઐકલપેટા પુરુષને ઠીક છંડાયે છે. અને છેવટે તેની પાસે હતક લેવાયો છે. ‘સરકાર કેન્દ્ર’માં કથાના પ્રદર્શનમાં પોતાના જાનનું કટનું દર્શન કરાવતાં સ્ત્રીપુરુષોના સંવાદને શીલીને જ કટાક્ષ જોમો થયો છે. છેલ્લી બે વાર્તાઓ ‘યરમેસ’ અને ‘શેન્ટેરિયમ બેઠકપ્રધાન બની જાય છે અને કે ‘પ્રમાણિકતા’માં પણ જોવું જ અને છે. લેખક પોતાને વિચારોને ઝટપટ વ્યક્ત કરી દેવા કલાતત્વને જાણુને મૂકી દે છે. પણ જો જ લેખક ‘નાઈગાઈ આખણી’માં એટલીજ સચોટતાથી પડિતતા પાત્ર દ્વારા અત્યારે પ્રવતી રહેલી નિર્મળતા અને અશ્વદિખ્ખતા ઉપર અખા ભગતની જેમ આજખા માવો છે.

શ્રી પન્નાલાલને ગ્રામ્ય પાત્રો આલેખવાની તળપડીસેલીનો સથવારો સદાજ પ્રાપ્ય છે. મોરલીના સૂર મૂંગા કાગ રીસે હોઈ થોડે લેખક ચોક્કસપણે માને છે કે ભારતીય નારીમાં રહેલી વફાદારીને અલાવમાન કરવી અસહેલી નથી. પરંતુ આજ નારી શહેરની હોય છે ત્યારે લેખકના અંશમાને રંગ લાગી જાય છે. ગ્રામ્ય અને શહેરી વાનાવધાનમાં લેખકનો પક્ષપાત દેખાઈ આવે છે.

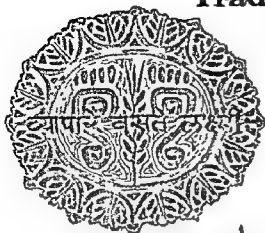
“આપ કલ્પના કરી
શકશો અમુલમાં કયા
વિટામિનો હશે?”
બાળકે પ્રશ્ન કર્યો

“હા...હા” નાના નાના
માણીઓએ લલકાર્યું

Laxmi dwells in

Trade & Commerce

In ancient times maritime trade brought
Indians wealth to India.

Today The Scindia Steam Navigation Co. Ltd.

is carrying on this ancient trade and tradition.

It serves the Indian overseas trade as well as
the coastal trade with its cargo and
passenger services.

SCINDIA SHIPS SERVE INDIA'S NEEDS

THE SCINDIA STEAM NAVIGATION CO. LTD. Scindia House, Colaba Station, Bombay 2

011/16/11111

અનેક શુભેચ્છાઓ સાથે.....

પ્રભા મિલ્સ લિં
વીરમગામ

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ

ક્રમક્રત્તી-૧

ફોન : ૨૨-૧૦૫૨ ગ્રામ : NOBISUCE

મિલ ક્ષેત્ર :

રેલવે સ્ટેશન, બગહા,

પો. ઓ. નારાયણપુર

બિ. ચંપારણ (બિહાર)

(ગ્રામ: KANORIA)

શ્રેષ્ઠ ડ્રમ અને બેરલ માટે

સ્ટાન્ડર્ડ ડ્રમ એન્ડ બેરલ મેન્યુ. કુ.

ન્યુ ફેક્ટરી
ટ્રેમ્પ; મુંબઈ—૭૧.
ટે. નં. ૫૨૧૩૨૬

કોરીડર
ગોવનપાડાં મુંબઈ—૭૧.
ટે. નં. ૫૨૧૩૨૭

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ-૧-૨-૩-૪—૨-૦૦	
ગાંધી-ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીનાંજલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭	
મસ્તીની ખજોમાં — — ૦-૯૫	
ગાંધીજી માથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રુદ્ધેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	
માથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ મથે	
જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી ગામદાસ માથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
શ્રી અરવિંદ માથે જીવનયાત્રા — ૦-૧૫	
મા આનંદમયી માથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
રામતીર્થની રત્નમાળા — ૦-૩૫	

પાર્સલ સર્વિસ

ગુજરાતના ગ્રામગામ માલ પહોંચાતો કરવા

વિતરિખાઓ

૩૩૬૫

સાહિત્યભાગી

સરનો ૪૧

પવાસી

સાચા સાતિક

જેમા ગુજરાતની સમ્પ્રદાયિક લેખની નિયમિત લખે છે.

ગુજા આકર્ષક હવાઇ

કુટુંબમાં સોમે ગમે તેટલું

માસિક લવાજમ રૂ. ૫.૦૦

છુટકા વડા રૂ. ૦.૫૦ પૈસા

જાણીતી મારકેટિંગ

ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહનવ્યવહાર ડો. પોરેશન

સાહનવ્યવહાર ભવન, અમદાવાદ ૩૮૨, .

ଦୈତ୍ୟବଧ

सांस्कृतिक समन्वय अंशतः मासिक, सप्टेम्बर, १९७१

અનુક્રમણિકા

૧૪૫	પાપનું પહેલું પગથિયું...	સ્વામી સુદાનંદ
૧૪૬	પરિભ્રમણ...	‘આશુભાષ’
૧૪૬	હઠ કરો... હસો ન દેશો...	મીરામકુબ્જ
૧૫૧	ફૂતરાની કથા...	રાજગોપાલાચાર્ય
૧૫૩	ભારી....	જો.
૧૫૬	મેલનાદની પિતૃભક્તિ...	પિંગળશી મે. ગઢવી
૧૫૮	જીભચો પ્રમોદો...	દેવેન્દ્રકુમાર પડિત
૧૬૦	અમી - ઝાંટણાં...	લાલુભાઈ ત્રિવેદી
૧૬૧	રાજકુમાર	‘શિવપ્રકાશ’
૧૬૫	ભાડું અને ગાંધી...	વિનોબાજી
૧૬૬	કોણ મૂખ...	દુર્ગાનેવ
૧૬૭	મામાપ શું બહે છે ?	જીજ્ઞાસા ચોક્કસ
૧૬૮	કોણ ચાંડાલ ! કોણ આદળ !	કાળીદાસ મહોરાજ
૧૭૦	સાગી માલસાઈ...	ગોરીદાસ પરમાર
૧૭૭	અવસોન...	(સ.)

મૂલ્યના

(આકાશવાણી)

હવે આસની વારમી વારીએ આ પ્રસિદ્ધ થાય છે.

પરંતુ મુખીમાં અંક ન મળે તો પાસે ઓફિસમાં તપાસ કરી પછી કાપી લખને જમ્યાવડું. અંક ડિલિમાં દરે તે શીકસાશે.

ચર્ચા તે મહિને બાહક થઈ સમાપ્ત થ

આ પ્રસિદ્ધમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો એ તે લેખકોના છે. સંપાદક તે વિચારોમાં સંમત છે જ તેમ આનંદ નહિ.

(લેખકોને)

‘વૈષ્ણવજન’માં સંસ્કૃતિ, કલા, સિદ્ધાંત અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ લાઈ, ઓલિફ, તાલુકા હાથે ભેળવી અપેક્ષા રહે છે, કામગીરી એક બાલ સાલેથી લખવડું.

પ્રસિદ્ધ થયેલી સામગ્રીની ઓફીસમાં લાઈ અંક અને શેષ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ પછી શીકસાશે છે.

લેખાનુસાર

દેસમાં (વરસનું) ૪ રૂપિયા પરદેસમાં સોળ ટિકિંગ.

“વૈષ્ણવજન”

૨, રામકૃષ્ણનગર
રાજકોટ-૨

પ્રકાશક, મુદ્રક, માલિક : ધીરેન ગાંધી : સંપાદક નવીન ગાંધી : ૨, રામકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨
પ્રદ્યુ-પ્રકાશન સ્થાન : સુરેષ યુરિસ્ટ, રાજકોટ રા.સ, રાજકોટ

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લી૦

: રજિસ્ટર્ડ કોર્પોરેશન-અમદાવાદ :

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૯.

સહકાર ભવન
ટેમરલાઇ રોડ,
રાજકોટ.

☆

“ ગુજરાત ખેડૂતોની તેમની જરૂરિયાત ”

૧૮૦ શાખાઓ દ્વારા પૂરી પાડનારી
રાજ્યની કેન્દ્રિય સંસ્થા

—૦—

ગુજરાત રાજ્યમાં જમીન ધારણ કરનાર વર્ગની ખેતીના વિકાસ અને પિયતની સગવડ વધારવા માટે નવા કૂવા ગાળવા અને જૂના કૂવાઓની મરામત માટે ઓછા એ-છન, ધલેક્ટ્રીક મોટર, અને પમ્પીંગ સેટ્સ, ટ્રેક્ટર વિગેરે આનુષંગિક હેતુ માટે ૧૮૭ શાખાઓ દ્વારા લાખો ગાળાનું ધીરાણ કરતી રાજ્ય બાંધી આ મહત્વાકાંક્ષી સંસ્થા છે.

આ બેંક પાંચ લાખથી વિશેષ સહ્ય સંખ્યા ધરાવે છે.

આવાર સુધીમાં નીચે પ્રમાણેના હેતુ માટે ધીરાણ વસૂલ છે.

૩૧ મે, ૧૯૬૭ સુધીની માહિત દર્શાવતાં આંકડા.

	સંખ્યા	ધીરાણ કરોડ-લાખ
ટ્રેક્ટર	૧૬૮૮	૨. ૬૫
ઓઇલ એ-છન તથા મોટર પંપ	૭૧૧૬૧	૨૫. ૪૭
નવા કૂવા	૬૩૮૧૬	૧૪. ૮૫
જૂના કૂવા સમારવા	૨૦૮૫૮	૧. ૫૩
અન્ય હેતુ	—	૭. ૨૮
જમીનના કબજા હક્ક મેળવવા માટે	—	૨. ૬૩
	કુલ ધીરાણ	૫૮. ૭૨

અન્ય વિગતો :-

૧. ભરપાઇ થયેલ ચેર લાઉઝ	રૂ.	૩. ૭૭
૨. રીઝર્વ ફંડ અને અન્ય લાઉઝ	રૂ.	૦. ૭૫
૩. લીમિટેડ દ્વારા ઊભું કરવામાં આવેલ ફંડ	રૂ.	૪૬. ૦૦

મગનભાઈ ઇ. પટેલ
ઉપપ્રમુખ.

ઉદિપ્રસાદ ઇ. ત્રિવેદી
આઈ. એ. એસ. રીટાયર્ડ
મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર.

ઉદયભાણુસિંહજી
યુવરાજ સાહેબ
આઈ. પોસ્ટાલ
પ્રમુખ.

Laxmi dwells in

Trade & Commerce

to make these maritime trade brought
business wealth to India.

Today The Scindia Steam Navigation Co. Ltd.
is carrying on this marine trade and tradition.

It serves the Indian overseas trade as well as
the coastal trade with its cargo and
passenger services.

SCINDIA SHIPS SERVE INDIA'S NEEDS

SCINDIA STEAM NAVIGATION CO. LTD. Bombay, Madras, Calcutta, Rangoon, etc.

IN 1930

अनेक शुभेच्छायां साथे.....

प्रभा मिल्स लि०
वीरभगाम

Unfinished symphony

And an unusual one, too! Cling-clang, fix clon-clon tang r-r-r run...tickety-tackety. Where towers and top brass mingle with conductors and chemicals, and tubes and reclaim rubber go hand in-hand...*Brooms!*

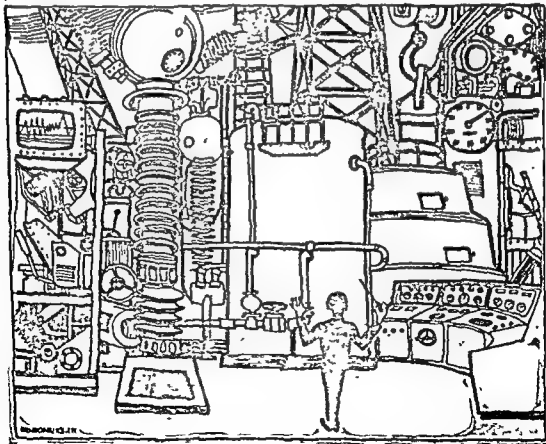
It's part of Kamana's concerted effort to help build a vigorous Indian industry. Mature work too, for Kamana have been at it for over two decades...with admirable dedication at an unflagging pace.

But the work will never be quite over. There are newer ideas a-brimming...new themes...new schemes...throbbing impulses...masterful techniques. And weaving through it all, a rich, bold streak—*Kamani quality!*

(SYMBOL OF INDUSTRIAL VITALITY)

KAMANI ENGINEERING CORPORATION LTD.
KAMANI METALS & ALLOYS LIMITED
KAMANI METALLURGICALS PRIVATE LTD.
KAMANI TUBES PRIVATE LIMITED
JALPURA METALS & ELECTRODEALS LIMITED
GULSHAN RUBBER REGENERATING COMPANY LIMITED
Kamani Chambers, 280/282 Road, Bombay 1 IND.

મનમનામણીની માયાનગરીમાં....

માયાનગરીના બહુ દુનિયામાં આનંદથી એવે છે આ નાનાં બાળકો! એમને શિર કોઈ ચિતા નથી! બાળપણની એકિકરારના મુખ દિવસો છે આ પરંતુ આ બાળકો અકપથી મોટાં થઈ જાય છે ને પછી તો નિશાળ, કોલેજ.. લગ્ન અને તેમના પોતાનાં આગ્રહો! તે દિવસની નાણાની જરૂરત માટે આજે જ અચત કરવા માંડે...

કેવળ સુખમય જીવન માટે દેના બેંકમાં અચત કરો

દેના બેંક

અચત ખાતું - વ્યાજ ૪%

સંગીર અચત ધોરણ - વ્યાજ ૪%

રિફરિંગ રિપોઝિટ - વાર્ષિક વ્યાજ ૫૩% થી ૬૩%

દેના બેંક લિમિટેડ ના સંચાલકો

ચીફ મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર: દેવદાસ નામદાસ લિમિટેડ, ૧૦ હાઈવે સીડ મુલર્-૮
અધીક્ષક વ. સી. ધોરણ રિસર્વ

વૈષ્ણવગીતા

પાપનું પહેલું પગથિયું

સ્વામી ઇન્દ્રાનંદ

આંદની રાત હતી. હોડી કલકતાથી નારાયણગંજ તરફ સરકી રહી હતી.

આખી રાતની યુષ્કારી પછી મોં-સૂઝે એક અભાવના કિનારે હોડીવાળાએ પાકને ઉતારવા હોડીને લંગારી.

મુસાફરો ગાઠ નિંદ્રામાં હતા, એક મુસાફર ભગતો હતો તે પગ છૂટો કરવા કિનારે ઊભો અને જ્યાં થોડા કદમ ફર ગયો કે તરત જ પાછો ફર્યો અને કંપેરે શ્વરે હોડીવાળાને કહ્યું :

“ભાઈ ! જલદી હોડીને અડીથી ઉપાઠ ને ટું થાકી ગયો છે તો થોડે દૂર હોડીને પાછી લંગારને પછુ અહીં તો એક ટપલ ભિલા રહેવા નેહું નથી.”

હોડીવાળો નિરાંતથી હુકકેા અગાધવતો હતો. તે લાપરવારથી બોલ્યો : “અરે બાપુ ! અપલ્લા બધા અભરાયેલા કેમ છે ! શું વાત દીપંડો ભટકાયો ?”

“વાઘ-દીપકથી એ વધુ બધંકરે આ કિનારો છે. માટે જલદી હોડીનું લંગાર ઉપાડ.”

“અરે બાપુ સાહેબ વાત તો દરેક શું ?”

“વાત પછી કરીશ પહેલા હુકકેા બાલ્યો મૂકીને હોડીને જલદી વહેની કર.

વખત બગાડ મા.”

અને હોડીવાળાએ હુકકેા પઠનો મૂકી હોડી હંકારી.

થોડે દૂર ગયા પછી હોડીવાળાથી રહેવાયું નહીં. પૂછ્યું : “બાપુ ! સાચું કહેલો, તમે શું જોયું ?” શાનો ભય લાગ્યો ?”

ધીર-જાલીર શ્વરે બાપુ સાહેબ બોલ્યા : “જે ભાઈ, હું જેવા હેડીમાંથી નીચે ઊભો અને થોડા પગલાં ગયો હુકકેા ત્યાં મેં સોનાના ઘરેલોથી ભરેલું મોટું પોટકું વિખ-સાયેલું જોયું. પહેલાં તો તે લપ ટોવાનું મન થયું પણ મારા મન પરનો કાળુ શુભાવું તે પહેલાં જ ત્યાંથી ભાગ્યો. હવે ને વધુ અડી શોકાડું તો મારું મન થયે અને હું પાપમાં પડું.”

“વગર મહેનતની કંઈ પણ વસ્તુ લેવાનો વિચાર સરખોય પાપમાં પડવાનું પડેલું પગથિયું છે.”

હોડીવાળો તે આ સંભળી ગદ ગદ થઈ ગયો અને બાપુને વંદી રહ્યો.

આપણા જીવનમાં જો આવા પ્રશ્નો આવે ત્યારે આપણે આ જાગૃતતા બાપુ દીન-દયાળ મહાશયને યાદ કરીને મન પરનો કાળુ ન શુભાવીએ.

પરિભ્રમણ

‘આશુતોષ’

એકાદમ્ બહુસ્થામ્

ભગવાને કાષ્ઠું છે કે કું એકમાંથી બનતું રૂપો પારણુ કરી શકું છું. સોરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીનો દાખલો તાલ્મે છે. આ પ્રદેશમાં હવે ત્યારે કોઈ ન હતું— સમખાવા વડોદરામાં સવાળશાવ યુનિ. હતી બાકી કેક યુનિ. સુધીમાં યુનિવર્સિટીનું ચક્રણ ચે ફરકે નહિ. તેમાંયે રાજકોટ અને જાવનગર વચ્ચેની રક્ષાકસીએ કેક કસુંબલ આણી દીધો. અત્યારે જાવનગર રાજ્ય થયું છે પણ રાજકોટ છું કરી એસે તે કહેવાય નહિ. હવે સુરેન્દ્રનગર, અમરેલી, જામનગર અને પોરબંદરે કોઈ યુનો કયો નથી. આલવાબાકા અને સલોસરામાં લોહારતી છે તે પછી ત્રાકુમ અને નાની મેણુપરી કોઈ ગામમાં નથી? અને ઉત્તર યુજરાત એમ કહે કે એતીવાડી માટે, તેમને ત્યાં એક યુનિ. હોતી જોઇએ તો દુનિયા આખીમાં જેનું નામ જાણીતું છે તે જૂનાગઢ ક્યાં જશે? અને કમળને તો પોતાની આગવી સંસ્કૃતિ, ભાષા, બજોડા, દનિકાસ, બોલી અને સાહિત્ય છે. તેનો હકક નહારી સકાય જ નહિ. આમ સોરાષ્ટ્રમાં એકમાંથી અનેક યુનિવર્સિટીઓ લીલી થવાની સકયતા જન્મી છે. ચાન એ પણ કમ્પરનું રસપ છે. અટતી બધી યુનિવર્સિટીઓ ચલાવવાની કળા કોમપણ પંતપધાનને માટે યુસીબી લીલી કરશે નહિ કેમ કે બહુતરનો, બહુવાનો કે બહુલાવનો સવાલ હાલને તમકો અપ્રતુત છે. જાવનગર અખયત અને અબ્યાસની જે અપૂરું નિશા બતાવી, અને ફેક્ટરી તથા રેક્ટરની જગા માટે પોગ્યવાનો પુરવો આખો તે પછી રાજકોટની અગ્રિપરીક્ષા અને લંકાકાંડ બાકી છે. તેરી જ રીતે બીજા શહેરો એક દાયકાસુધી જાનના લોખ-હવનમાં કમ્પણ પૂરાં પાડવા કરશે. દરમ્યાન સત્તાચલોટા ચક્ર પચ્ચ નવ, પચ્ચ એક વાત નિર્વિવદલે — એકમાંથી અનેક યુનિ. એચજી-નેવરાવળી મિલવા દેખ નાહ—

પણ લાચનાર ક્યાંથી લાવવા? અને જાનપ્રાપ્તિ સાથે જેને આડવેર છે તેરી વર્તમાન પેઢી જાન-મંદિરામાં કરશે શું?

સંયુક્તવિધાતક દળ

ચોથી ચૂંટણીમાં બાદરવાના બીડાની જેમ જે અનેક પક્ષો અસ્તિત્વમાં આબ્યા તેમનો ગજ એકલા વાગતો નથી. કમગઝાલ ટોળામાં હંધરી જેમ જુલો તરી આવે એવો દીપ્તિમાન કોઈ પણ નથી. એટલે સત્તા ઉપરના પક્ષને હંધવા સર્વ-દનીય અને સંયુક્ત મોરચા ઠેરઠેર મંડાય છે. જ્યાં જ્યાં આવી સરકાર અસ્તિત્વમાં આવી છે ત્યાં પાસસ્થિતિ મુધરી નથી પણ બગાડનાં ચિન્હો દંદિઓચર થયાં છે. સવાલ એ છે કે આવું કોઈ વિધાતક દળ પોતાને કમ્પણ કરે એરી શકે સત્તા પરના પક્ષે શા માટે જોરી જોઇએ? બીજા વિષ-યુદ્ધના વિજેતા વિન્સન્ટ અર્ચિલને ત્યાંની પ્રજાએ વિજય પછી તરત ફેક્ટરી દીધો હતો અને તેણે પસંજય રીકારી લીધો હતો તે જણીની વાત છે. તાજેતરમાં આરમ પ્રજાસત્તાકના અબ્દુલ જમાલ નાસરે, ઇન્સાફલને હાથે પરાજય ખાધા પછી, રાજનાયકું ધરી લીધું હતું. સત્તાને ચીકડી રહેતો આમદ એણું દ્વિવ વાતવરણ પેદા કરે છે તેમજ વિરોધીએને બળ પૂરું પાડી રહે છે કે તેના કરતાં સત્તાનો ત્યામ ઇન્જાપુરક બતાવવામાં આવે તો એનાથી પ્રજાને આંચકા લાગવા સંભવ છે. એક વહેલી સવારે ઊડિને ઇન્દિરાજી એરી નહે શોત કરે કે તેઓ વર્તમાન સરકારનું રાજનાયકું ધરી દેશ માગે છે કેમ કે લોહાના પ્રાણપ્રસો ઉલવામાં તે રિખળ ગઈ છે..... તો? લોહા ચોખી ગીવના? દરેક પોતાની જાતને પ્રમ પૂજશે—હવે કોને બેસાડણું? જેને બેસાડણું તે નોકાને હેમજેમ પહેંચાડશે? કોટાળો તાજ પહે-રનાર પણ દર્પણમાં બે વાર પોતાનું પ્રતિબિંબ જોશે. બાકી વામજાઓ અને ડીંગણાઓ, છુલું ખડેરામાં રાત્રિએ દોડાદોડી કરવા ઉંદરડાઓ પેઠે, આ પાટનીથી તે પાટની ઉપર કેકા માટે, તેઓ કટીપણ સાથે અર્થમાં વિનાયક દળ રચી

ચક્રવાના નથી. જેણે કદી ભોગ આપ્યો નથી તેને સત્તાનો નૈતિક અધિકાર નથી. આઝાદી તો સરતામાં મળી ગઈ એટલે યુવામીને પથે જવાની સૂરણ ચલી નથી ને ? નહીં તાર પચાસ કરે કમાથી એકાદ પ્રખર પ્રતિભા ન સાંપડે એ કેવડી ચોળી કંચુ ?

ભાષાનું ભુત

ભાતભાષામાં જ ફેળવણીનું માધ્યમ રાખવાનો પ્રકૃતાવ મુખીને ત્રિશુલ્ય સેને ઊભી રહેલા ચક્ર નીચે ભળતલુ પૂરે પાડ્યું છે ? ત્રણભાષાનું કેટલું ત્રિ-શુલ્ય વડે જ ઊભામ એવું થોડું છે ? ચોથે-રથી વાદવવાદ શરૂ થતા, રીતસરની ભહેચત એટલી પડી છે એ સાફ થયું. ભાષાવાર રાજ્યોની રચનાએ દેશની એકતાને જારે હાનિ પહોંચાડી છે અને એમાં જો ભાષા પણ પ્રતિવાર રાખવામાં આવે તો ભારત નામના દેશનું આસ્ત-ત્વ ટકી શકે તેમ નથી. આમાં મહાસમા સત્તાપર આવેલા ડી. એમ. કે પહેલે જો ભાગ દક્ષિણ ભારતની ભાષાઓને મોખરે રાખી, હિંદી સામે મોરચો માંડવા માટે લીધો છે તેની નોખ લેવી પડશે ભારતના કમનસીબે તેને જ ફેળવણી પ્રધાનો અત્યાર સુધી મળ્યા છે તે મધ્ય જ તદ્દન સામાન્યજ્ઞ નીવડ્યા છે છેલ્લા મહાશયી શ્રી ત્રિશુલ્યસેને ચોદ ભાષાઓનું ભૂત ભગવી વાતને પ્રતિવાદના ઝેરનો પૂટ આપ્યો છે. ખરી રીતે તો અંગ્રેજ અને હિંદી ઉપરાંત ભાતભાષા એ ત્રમધી ફેળવણીને અડપપુ કરવાની કોમ જરૂર ઊભી થઈ નથી. વળી હિંદી જો હાખલ કરવી હોય તો નાકકે હોળાળો થાય તેમ કેલ પીટવાની, અને દક્ષિણ-પશ્ચિમીએ ઉત્તેજન કરવાની કામ જરૂર છે ? મોલપટો હિંદીમાં જોય છે પણ ત્યાં કોઈ યુરો લી થીની થતી નથી. કેમ કે તે ચુસ્તવા ત્યાંક સમક્ષ રળુ થઈ જાય છે. પણ વ્યવહાર હિંદીમાં કરવાને સરકારનો આદેશ કેવો અલે સફળ થયો છે ? તાર પણ અંગ્રેજોને જાદન દેવનાગરીમાં કરવાની મુશ્કેલી ઉપવચ્છ છે તેનો લાભ કેટલા ટકા

લે છે ? દીવાલપત્રો ચોડવાથી આ જાણું દાંસલ થઈ ચક્રો ? સરકારી તત્ત્વ એટલું જડ છે, અને કદમના નિહાણ છે કે લોભ સમક્ષ ઉપરિચત થતા પહેલાં તે એમજ માની વેસે છે કે તેના આદેશને વેદવાચ્ય સમજી લોકો આચરણ કરવા માંડશે. ધણીવાર યોગ્ય વ્યક્તિને યોગ્ય કામ સોંપાતું નથી તેનો દાખલો મુનથીજ છે. તેઓને ણવણી સોંપવામાં આવી હેત -અનાજ ખાતાને મદલે- તો વનમહોત્સવની નિજાળતાને ઠેકાણે ભારતીય વિદ્ય જીવન જેવા યાનપર્વો તેમજ સંજગતાથી આવેલાં હેત ભાષાના પ્રશ્ને હળુ જુલ થાય છે.

હાથીના દાંત

અમુખ અમુખમાં ઉપરા ઉપર જી વાર જોલ્યો છે કે તેઓ સાંતથી દરેક પ્રજાનો ઉલ્લેખ ધમ્મ છે અને ભારત સાથે યુદ્ધની વાતમાં તેમને રસ નથી આવી વાંતો કાઢ પહેલી વાર નથી થતી-મુતકાળમાં પણ થઈ છે હુકી, ધરાન અને પાકિસ્તાન એક જગતરત ધરામાં સામ્રાજ્ય ઊભુ કરવા માગે છે, જેની આજુ ધરાપથી ધ-ડો નેરિયા સુધી પ્રવર્તી હોય, વિરાટ યુરિલમ સામ્રાજ્યના સિઝર જનતાની પાકિસ્તાનના સર સુખત્યારની જવાહર હલે જગતહર બની ચૂકી છે. તાજેતરમાં જ જગી ચલસામમી પાકિસ્તાન ખરીગ છે, તેમજ રચિયા પાસેથી હેલિમપટર અને ક્રાન્સ પાસેથી 'માઈરેજ' વિમાનો ખરીદ્યા છે, અને ધરાનમાં પોતાનો હવાઈ અડો જમાવ્યો છે તેની પાછળ દાંતનું ટું હોય શકે ? 'યુરોપ પ્રધાન'ના નામે, ધર્મના અવનતા યોદ્ધા હેલ મધ્યપૂર્વના આરમ જગતમાં પાકિસ્તાન પોતાની કિસ્મત સગીન કરવા માગે છે. ઉત્તરપૂર્વ પાસેથી અપણે કાઢ સીપ્પા નથી પણ પાકિસ્તાન પોતાના લશ્કરી તત્ત્વ અને ચત્રની પુનરચના શરૂ કરી દીધી છે કાશ્મિર ઉપર તો આક્રમણ થશે જ પશ્ચિમમાં પંજાબ અને રાજસ્થાનનો મોરચો, કાશ્મિરની દરોજ સુધી લગાવીએ તો અતિથલો લાગે છે આવી સ્થિતિમાં હાથીના જેદાંત અપુખખા જતા

વે છે તેનો જવાબ કચ્છમાં આપી શકાય, બીન
 બેકુ' એક દુરમત હાલતને ભારે પડી જાય તે
 પાકિસ્તાન જાણે છે. અમેરિકા અને બ્રિટનને,
 કાશ્મિર પ્રત્યે આજે અખત્યાર કરેલું વશુ
 બદલ ખૂબે છે અને અંતરથી તેઓ કાશ્મિર પાકિ-
 સ્તાનને અપાવવા આગ્રહ છે. અવિચ્છેદ્ય યોદ્ધા
 અંધર્માં જારતને, પાકીશ્તી રાષ્ટ્રો અથવા રશિયા
 યોદ્ધા મદદ નહિ કરે. જોકે ઈઝરાયેલને જેવી
 આક્રમક તરીકે મદદ કરી તેમ પાકિસ્તાનને કરશે.
 વળી ભારતને અતિ સાખા સાગર કાંઈ નું રક્ષણ
 કરવાનું છે. આવડી વિરાટ સંરક્ષણ વ્યવસ્થાને
 બજાએ દુશ્મનો સામે અકચર રાખી, રાષ્ટ્રના ગળ
 મહારની વાત છે. પશ્ચિમ પાકિસ્તાનને સાજાસામા
 લેવા, કચ્છનો પ્રદેશ ભારે અનુકૂળતા પૂરી પાડે
 છે. પાકિસ્તાન આવી કોઈ શક્યતાને ટળવા માટે
 જ પ્રથમ આક્રમણ કચ્છ ઉપર કર્યું, જેથી તેની
 દક્ષિણ સીમા સલામત રહે. હવે તે કચ્છને ભાર-
 તની સુખશુભિ સાથે જોડતો 'દાકિને' રેલવેમા-
 ગની રેલ્વે કંડલાના કહાણદરની સવલતો છે
 તેથી લશ્કરી દૃષ્ટિએ તેનો વિદાય કરવામાં યોદ્ધા
 મુશ્કેલી નથી. ગુજરાતમાં ભારતના સ-કચ તેલ
 ક્ષેત્રોનો વિસ્તાર આવેલો છે અને યોદ્ધાવશુ લશ્કરી
 અક્રમણમાં તેનો નાશ કરવાનું દુશ્મન તરફથી
 કોઈ યથમ વિચારવામાં આવે. કચ્છ દીર્ઘયુદ્ધનો
 ચુકાદો હવે ગણતરીના દિવસોમાં બહાર પડશે.
 જેમ પૂર્વમાં આંદામાન ખાતે તેમ ભારતના પશ્ચિમ
 સંતરકાંઠે એક બીજું નોંધપાત્ર અતિ આવશ્યક
 છે, અને સૌરાષ્ટ્રના સાગરકાંઠાની રણેવાળી કરવા
 એક નાનું થાણું જાવનમગ, જામનમગ, વેરાવળ
 કે કડલા મગે ત્યાં સ્થપાય-તેની આખ તો કચ્છ
 મા જ રહી શકે. વળી કચ્છની સંરક્ષણ વ્યવસ્થાને,
 હવાઈ યુદ્ધો આપવા સૌરાષ્ટ્રમાં યોદ્ધા સ્થળ
 પસંદ કરી રાખા નહિ ? એ જાણવું ન જોઈએ
 કે દુશ્મનના ઝાંપા સુધી ખજારદારી રાખી શકે
 જેવી સંરક્ષણ હરોળ જ કાચીસમ નીચડે-નવીતર
 શા માટે રહિયાએ ટળશે માંદલ દૂર કથનામાં
 અમેરિકાની ખાતી ઉપર બેસવું જોઈએ ? તેની જ
 રીતે અમેરિકાએ શા માટે હોમોસામાં લખાવે

ખચે લશ્કરી થાણું રાખવું જોઈએ, કચ્છનો લશ્ક-
 રી ઉપયોગ તાબડતોળ થવો જોઈએ. તે જ
 અસ્થુજાની શક્તિની વાતોને કંઈ ક્ષેત્રે જવાબ
 આપી શકાય.

નમતું પલ્લું?

તેર આજ રાષ્ટ્રોત્ત્વ તેલ પશ્ચિમને મળતું
 જાય થાય તો વિશ્વની આર્થિક ડુલાતું પલ્લું જે
 અત્યાર સુધી પશ્ચિમના મૂલીવાદી રાષ્ટ્રોની તરફ-
 જામાં છે તે સમાજવાદી અને પશ્ચિમ રાષ્ટ્રોની
 તરફજામાં નમે તેવી શક્યતા છે. ખાડુંમ ખાતે જે
 નિશ્ચય, અરજનેતાઓ લેશે તેની દરગામી જસર
 ઇનિફાસતુ પણ સીમાચિન્હ બની રહેશે. અમે-
 રિકાનું અને યુરોપના કેટલાક દેશોનું જીવનધોરણ
 ઉચ્ચ હોવાનું કારણ આ તેલ છે, તે ન મળે તો
 તેમની વૈજ્ઞાનિક આગેફૂય પણ ધંભી જાય તેમ
 છે. જીજ જાણુ, આ તેલ જે રાષ્ટ્રોને મળે તેમને
 ત્યાં આબાહીના શ્રીજાણેદ શરૂ થાય તેમ છે.
 છેલ્લા આજ-ઈઝરાયેલ સંઘર્ષમાં પશ્ચિમી રાષ્ટ્રોએ
 વહુદીઓને રોગ આપ્યો તેના વિરોધ તરીકે આનું
 પગલું જારવાનું સચન ધરાકના પ્રમુખ જારો
 કર્યું છે. આવી જોફનાક પરિસ્થિતિ પશ્ચિમને
 મજૂર ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. છાજકું પશ્ચિ-
 મમાં નમતું હવું તે પુવખાણુ ઢળવા માંડ્યું છે.
શિવસેના

મહારાષ્ટ્રીયન ઝનનથી અદ્યક્ષતા શિવસેના
 હંમણાં હંમણાં ખુબ ઝળકી છે. પરદેશોના અખ-
 આરોમાં પણ તેના લખે છંતેભરી રખાય છે.
 પાલોનેન્ટમાં આ પ્રકારે ઘણા સર્વાલો કરવામાં
 આવ્યા હતા. મુકમધાન મી. ચવાણને પણ તેની
 સથે કોઈ જ સળધ ન હોવાનું, અને તેની ઝાંઝ-
 કણી કાંઈ નિવેદન કરવું પડ્યું છે. મુખર્ષ શરે
 વખોથી મચરગી રહ્યું છે અને તેની આબાહી
 તેના મચરગીપણને કાજે જાય છે. 'આમથી
 મુખર્ષ' નો નારો અલગ મહારાષ્ટ્રની માણી
 વખતે જાયો હતો. પરંતુ હવે તો બીન-મચરી
 લોકોએ મુખર્ષ છોડી જવું ત્યાંસુધી વાત ગઈ છે.
 [અનુસંધાન ૫. ૧૭૩ મે

હઠ કરો.... દર્શન દેશે

શીરામકૃષ્ણ પરમહંસ

શુરુ-વાક્યમાં શ્રદ્ધા રાખી જોઈએ. શુરુ જ સંવિધાનંદ, સંવિધાનંદ જ પુરુ. એમની વાતમાં શ્રદ્ધા રાખો, બાળકના જેવા વિશ્વાસ રાખો. ધન્ય-પ્રાપ્તિ થાય. બાળકનો કેવો વિશ્વાસ ! માએ કહ્યું કે 'એ તારા મામા થાય' તે તરત બાળકે માની લીધું કે 'એ મારા મામા.' એકદમ એક રૂપિયો ને સવા પાંચ આના વિશ્વાસ !

પછી જ બાળક બંને ને બાળકનું છોકરું હોય ને મામા કાં તો બાળકો કુંભાર હોય. આ કહેશે કે પેલા જોરડામાં હાકે છે, તે બાળક પાડું સમજી રાખે કે એ જોરડામાં હાકે છે.

આ જે બાળકનો વિશ્વાસ, એવો વિશ્વાસ શુરુ-વાક્યમાં ભેદભેદ, બદ્ધ ચતુરાઈ, ગણતરીના જ પર્ણ, તારું-દલીલો કહે છે અને પાછી છાયા નહિ. શ્રદ્ધાવાન અને સરસ થવું. કષ્ટ રાખો અને નહિ. સરસની પાસે ધન્ય જીવન સહેલા. કપડીથી એ ખૂબ દૂર.

પરંતુ બાળક જેમ માને ન જુએ તો અધિજ્ઞ મીત ધન્ય જાણ; પેડા, મીઠાઈ તેના હાથમાં દબને ભુલાવવા જાણે તોય એ કંઈ લે નહિ. હસ થીયે જુએ નહિ; અને કહે કે 'ના, મારે બા આગળ જવું છે.' એવી બાકુળતા દર્શવને માટે ભેદભેદ. આહા ! શી જવરમા ! બાળક જેમ 'મા' 'મા' કહીને બાપુર થાય, કઠાથીએ જાણે નહિ ! જેને સંસારમાં આ જાણે 'મા'ના બોલ કાઠો લાગે; જેને મીઠું કંઈ જ ગમે નહિ; પેસોટો, માન-પ્રતિષ્ઠા, રેહનું સુખ, હિન્દુઓનાં સુખ જેને જરાય ગમે નહિ, એ જ અંતરથી 'મા, મા' કરીને બાપુર થાય. એને જ માટે માને જ્યાં કામ પડતાં મૂકીને રાહી આવવું પડે !

માની બાપુરતા ભેદભેદ. પછી મમે તે રસ્તેથી જાણો. હિન્દુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, શાકન, બ્રાહ્મ-

સમાજ -મમે ને મારો જાણો, આ બાપુરતા જ ખરી વસ્તુ. ધન્ય તે અંતર્યામી. કદાચ બુદ્ધભરણે રસ્તે જઈ પડે તોય વાંધો નહિ. એ બાપુરતા હોય તો ધન્ય જ પાછા સચે રસ્તે વાળી દે.

બંને કંઈક ને કંઈક જુદા અધાપ પધોમાં છે. સફ માને કે મારી ધડિયાળ બરાબર છે, પરંતુ કામની ધડિયાળ બરાબર નથી હોતી. પચુ એથી કંઈ કોઈનું કામ બદલવું નથી. અંતરમાં બાપુરતા હોય તો સાધુમંગ મળી આવે. સહુપરમથી પેલાની ધડિયાળ મેળવીને ધડિયાળો બરાબર કરી લેવાય.

○   ■   ○

બાકુળ યજ્ઞને માને બોલાવે. માનાં દર્શન થતાં વિવરણ સુકાંધ જશે. કામ-કાંચન પરની આકર્ષિત બધી દૂર ચાલી જશે. જન-માતા પોતાની સગી મા છે, એવી ભાવના થાય તો અનધર્મી દર્શન થાય. એ કંઈ કહેવાની મા નથી. એ તો અપણી સગી મા છે બાકુળ યજ્ઞને તેની પાસે દડ કરે. નાનો છોકરો બપોરે પતંગ લેવા સાડુ માનો છેડો પકડીને પેસો માગે ત્યારે મા બીજાં બીરાં સાથે વાતો કરતી હોય એટલે પડેલાં તે મા કાંઈ રીતે પેસો આપે નહિ. કહેશે: 'ના, એ ના દહી ગયા છે, આવશે તો કહી દઈશ.' પતંગ લીધા બેસો જ દમણ પડીશ આખરીશ. 'છતાં છોકરો રેવાનું ચર કરે ને કાંઈ રીતે માને નહિ, ત્યારે મા બીજાં બીરાંને કહે: 'બેન, જરા ખમને. આ રેવાનું એકવાર પનારી આવું !' એમ કહીને પેડીથી ચાલી લઈને કાંઈક કાંઈક કરતી પેડી લઈડીને એક પેસો ફેંકી દે. તેમ તમે પણ માની પાસે દડ કરો. તે વરર દર્શન દેશે.

મેં શીજેનેય જા વાન કરી હતી. એ લોકો દરિયોવર કાળીમંદિર દર્શન કરવા આવ્યા હતા.

મા કાલીના મંદિરની સામે મેસીને વાત થયેલી. તેઓ કહે કે હૃદય દયામય. મેં કહ્યું, શેનો દયા-મય? એટલે તેમણે કહ્યું કે કેમ મહારાજા! હૃદય હંમેશાં આપણને સંભાળે છે, આપણને ધર્મ-અર્થ એ બધું આપે છે, બરણ્યોગણ કરે છે.

મેં કહ્યું, જો કેઈને છોડાંછેલાં ધામ તો તેમને સંભાળવાનો, તેમને ખરડાવવાનો પીડાવવાનો બાર બાપ ન હોય તો શું સામી ચેરીના માણસો આવેલાં છે?

ત્યારે શું હૃદય દયામય નથી?

‘નથી શું’ કરતાં આ તો એક વાત કહી-કહેવાનો મનસખ એ કે હૃદય આપણે અતિ નિકટના, આપણે પોતાનો તેના ઉપર આપણું ભરે આસે. આપણા પોતાના માણસને એવું થયું કહી શકાય કે, “નહિ કેમ દે, સાસા!”

બધાં સુધી અર્થાં કરે, ત્યાં સુધી હૃદય-પ્રાપ્તિ થઈ નથી.

જમણવારમાં અથજાં ક્યાં સુધી સંભળવામાં આવે? બધાં સુધી માણસો જમવા ન બેસા હોય ત્યાં સુધી. જેવા શાક, પુરી વગેરે પતરાળામાં પડવાં મારે એટલે મારે બાના અથજાં છોડે થઈ જાય. બીજી બીજી થઈ એટલે તો એથીયે છોડાં થઈ જાય. છેવટે દાળમાંત આવી જાય એટલે મને મુપદય-સમકાં. અને બોજા પડે થઈ ગયું એટલે નિરાં.

તેમ હૃદયનો જેમ જેમ અનુભવ થતો આવે તેમ તેમ અર્થાં, વાદવિવાદ છોડાં થતાં જાય; અને હૃદય-પ્રાપ્તિ થયે અવજા, અર્થો રહે જ નહિ. એ પછી નિદા, સમાધિ.

હૃદય-પ્રાપ્તિ થયે પાંચ વરસના બાળક જેવો સ્વભાવ થઈ જાય. બાળકનો પક્ષ બંધ. બાળક

કાંઈ ગુણને વશ નહિ. ત્રિપુણાંત; સત્, રજ્જ કે રજ્જ કાંઈ ગુણને વશ નહિ,

જીઓ, છોકરું તમે ગુણને વશ પડે નહિ. એક ઘડી પહેલાં ઝડોડા મારામારી કરી હોય, પણ તરત જ જેની સાથે લડ્યું હોય તે જ છોડવાને ખરે હાથ નાખીને કેટલો પ્રેમ, કેટલી રમન કરે!

બાળક રમેણુલ પણ વશ નહિ. એક ઘડી પહેલાં માંદીનો કૂલો ખનાડો હોય, તેની કેટલી સંભાળ ને કાળજી! પણ થોડીસરમાં એ બધું પડ્યું મૂળને માની પાસે દોડી જાય! ક્યારેક એ કાંઈ કિમતી કપડું પહેરેને દરતું હોય, થોડીસર પછી કપડું નીકળી પડ્યું! એ કપડું ત્યાં જ પડ્યું રહે એ કપડાં રિપે તરત મેપરવા, ને કાં તો જમસમાં નાખીને દરતું હોય!

એ એ બાળકને કહે કે ‘વાહ, આ તો બક મગાવું કપડું! અથજાં મગું કપડું છે!’

તો કહેશે કે ‘માડું’ છે! મારા બાપુએ આપ્યું છે!’

એ કહેશે કે ‘ડાલો નીકરો! મને કપડું આપી દે ને!’

તો કહે કે ‘ના, માડું કપડું છે. મારા બાપુએ આપ્યું છે; ના, હું નહિ હઉં!’

પણ ત્યાર પછી તેને બુદ્ધાવીને જી પુત્રી કે એકાદ-સિસોદી તેના હાથમાં આપે તો એ પાંચ ફિયાની કિંમતનું કપડું તમને આપીને ચાલે જાય.

વળી પાંચ વરસના બાળકમાં સત્વગુણ પશુ જેવે નહિ. બધાં રહેતું હોય ત્યાંજ બાળકો સાથે કેટલો પ્રેમ. એક ઘડિયે બળગા ન રહી સડે પરંતુ માખાપની સાથે જ્યારે બીજી જગ્યાએ ચાલ્યું ગયું, ત્યારે નવા બાઈપણે યાય. તેમની ઉપર બધો પ્રેમ ટમે. જૂના ગોઠિયાઓને એક રીતે સાવ ભૂલી જ જાય.

તરાની કથા

ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચાર્ય

એક માણસને પોતાના દેશનો રાજ પસંદ નહોતો. તેથી તે વનમાં જઈને તપ કરવા લાગ્યો. તે ભગવાનને જોઈ એવી પ્રાર્થના કરતો કે, તેના દેશનો કુષ્ટ રાજ બાદ અને એની જગ્યાએ કોઈ નેક રાજ આવે.

એ જ વનમાં એક બીજો પણ માણસ આવી પહોંચ્યો. તે ઘણો અરીખ હતો. તે પણ ધન્યવંધુ ધ્યાન કરવા લાગ્યો. તેની એવી માગણી હતી કે, હું ‘પ્રભો ! હું’ જેને મારો મિત્ર સમજતો હતો તે ભારે દુઃખાળ નીકળ્યો. મને એક એવો મિત્ર આપો જે કદી વિશ્વાસ-ઘાત ન કરે.’

કોઈ એક શ્રીમંતનો નોકર પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એનો માલિક એના કોઈ પણ કામથી સતોષ પામતો ન હતો. તેથી એ પણ જીવ પર આવી જઈને ત્યાં પ્રભુવંધુ ધ્યાન કરવા લાગ્યો.

એક ચોથો માણસ હતો એનો બાપ જ એનો દુરમન બન્યો હતો. તેથી ઘેરથી નાસી ફરીને તે ત્યાં આવી તપ કરવા લાગ્યો હતો.

એક પાંચમી વ્યક્તિ પણ ત્યાં આવીને એ દોડોમાં સામેલ થઈ હતી. એ માણસ પોતાની માથી રિષાઈ ગયો હતો.

છઠ્ઠા આઠમીને દુનિયાથી, ધન્યવંધુ, અથવા કહો કે સંભારની દરેક સ્ત્રીથી નારાજ થઈ હતી. તેથી તે ઘરનાર છોડીને જન્મભૂમિ આંચ્યો હતો. તે ત્યાં આંચ્યો તો ખરો, પરંતુ તેની સમજમાં ન આંચું કે, એ ત્યાં શું કરે ? પછી એ પણ ત્યાં બીજા તપસ્વીઓની આફત વધ કરવા ઘેસી ગયો !

ન્યારે એ છ જણા ધ્યાનસ્થ થઈ ને જોઈ હતા, ત્યારે ત્યાં એક બીડલ આંચ્યો. એની સાથે એનો એક શિષ્યારી કૂતરો પણ હતો.

એ કૂતરો આ તપસ્વીઓને જોઈને ભરથી હસી પડ્યો અને કહેવા લાગ્યો : “અરે મૂરખાઓ, તમને બધાને શું થઈ ગયું છે ? તમે જો મારી આફત કૂતરાનો જન્મ લીધો હોત, તો તમારી આવી દુશા કદી ન થાત; તમે બધા પુશીમાં રહેત.”

“કોણ” તે શી રીતે બને ?” ને માણસને ભગવાન પ્રિય ન હતો તેણે સવાલ પૂછ્યો.

બીજાઓએ પણ કૂતરાને સવાલો પૂછ્યા. તેઓ બધા કૂતરાને ઘેરી વળ્યા.

“જુઓ” કૂતરો કહેવા લાગ્યો, “આ જે મારી પાસે ઊભો છે એ મારો માલિક છે. એ બીલ જ મારે મન માતા, પિતા, બંધુ, બાંધવ, રાજા જે કહો તે છે. મારે માટે એ જ ભગવાન છે. મારે કોઈ વાતની પરવા નથી. હું તો તમને કહું છું કે, તમે બધા પણ કૂતરાનો જન્મ લઈ લો, અને પોતાને માટે સ્વામી ચોધી કાઢો અને તેની ભક્તિમાં મગ્ન રહો ! પછી તમારા જીવનમાં કદી અસંતોષ રહેશે નહીં. ભક્તિમાં જ સુખ છે. પુદ્ધિથી જ બધી ચિંતાઓ કે પંચાતો ઊભી થાય છે. ભક્તિ જ શ્રેયસ્કર છે.”

ખરી રીતે બીલના રૂપમાં ભગવાન રાંધર જ તેઓની સામે આંખ્યા હતા. તે એક નુસંગ કૂતરા કાશ એ દોકોને સમજાવવો આંખ્યા હતા.

વાચકોમાંથી કેટલાક પોતાને ઘેર કૂતરો પાળતા હશે. આ મૂક પ્રાણીને ખરોખર ધ્યાનથી નિહાળીશું તો એક વાત આપણા ખ્યાલમાં આવશે : કૂતરાની આંખની બીતરમાં ખૂબ જ સજ્જા અને લોભા ચિત્તવંદન થયો.

કૂતરો એ ખૂબ વફાદાર પ્રાણી છે. એના ઉપર આપણે પૂરેપૂરો ભરોસો રાખી શકીએ

છીએ. જરૂર પડે તો આપણે માટે તે પોતાનો પ્રાણ પણ ખુશીની સાથે આપી દે.

કૃતરાને સારી રીતે પ્યારથી પાળવો જોઈએ. એના સ્વાસ્થ્યની પણ કાળજી રાખવી જોઈએ. જ્યારે કૃતરો બિમાર પડે છે, ત્યારે તે ખૂબ જ કષ્ટ પામે છે. એનું હુઝા બેવું, આપણને અસહ્ય થઈ પડે છે.

અંગ્રેજ લોકો પોતાના કૃતરાને ઘણી સારી રીતે રાખે છે. આપણે એમની પાસેથી એ કળા શીખવી જોઈએ. એ લોકોમાં કૃતરા-વિષે ઘણી વાર્તાઓ પ્રચલિત છે. આપણે ત્યાં એવી વાર્તાઓની કમી છે.

હાં, એક વાર્તા છે ખરી. યુધિષ્ઠિર પાંચ પાંડવોમાં સૌથી મોટા હતા, જીવનની અતિમ વેળાએ તે પોતાના આર ભાઈઓની સાથે 'સદેહે સ્વર્ગારોહણ' કરવા લાગ્યા. એમના માર્ગે દેવલાય દુર્ગમ પહોંચ હતા.

ચક્રતાં ચક્રતાં એમના ચારે ભાઈઓ અને દ્રોપદી પોતાની શારીરિક શક્તિ છુમાવી બેઠાં અને એક પછી એક પડી ગયાં અને અવસાન પામ્યાં. તેમને આત્મા સ્વર્ગે પહોંચ્યો, પરંતુ

એક કૃતરો યુધિષ્ઠિરની સાથે છેવટ લગી રહ્યો.

યુધિષ્ઠિર સદેહે સ્વર્ગે' પહોંચ્યા. સ્વર્ગના દ્વાર ખર એમનું સ્વાગત કરવાનું માટે ઇંદ્રદેવ પોતે રથ લઈ ને ઊભા હતા.

યુધિષ્ઠિરે ઇંદ્રને કહ્યું કે, "આ કૃતરાને પણ અંદર આવવાની રજા આપો. એને ઊઠીને હું સ્વર્ગમાં એકલો નહીં પ્રવેશું."

ઇંદ્રદેવ યુધિષ્ઠિરની ભાવના જોઈને ચકિત થયા. તેમણે એમની ખૂબ પ્રશંસા કરી. પાછળથી યુધિષ્ઠિરને ખબર પડી કે, એમની પરીક્ષા કરવા માટે ધર્મરાજ પોતે કૃતરાનું રૂપ ધાર કરીને એમની સાથે યાત્રા કરતા હતા.

આ કથા કંઈ કૃતરાને લગતી નથી. પરંતુ મૂળે યુધિષ્ઠિરના સ્વર્ગારોહણની કથા છે. પણ એટલું તો ધ્યાનમાં લેવા જેવું તો જ કે, આપણાં પુરાણોમાં આવી રીતે કૃતરાને ધર્મ-રાજના રૂપમાં નિરૂપેલો છે.

ગાયત્રી આપણે પૂજા કરીએ છીએ; કારણ કે તે આપણને દૂધ આપે. છે પરંતુ કૃતરો પણ ભક્તિરૂપી દૂધની વર્ષા કરીને આપણા પર કંઈ એકાં ઉપકાર નથી કરતો.

✽

એક વેળા એક એંશી વર્ષની ડોહી વખર બીમારીએ મારણ પામી ત્યારે બીજી દુનિયામાં તે પ્રભુને દોષ દેવા લાગી કે એક ઘડીની પણ ચેતવણી આપ્યા વિના મને બોલાવી લીધી ! પ્રભુએ કહ્યું : "એ ડોહી વર્ષની લાંબી સુલક દરમિયાન તને કેટલી ચેતવણીઓની જરૂર હતી ? તારા દાંત મથા, આંખોએ ઝાંખપ આવી, કાને ખહેરાય પડી, કપાળે કચલી વળી, પગ લપક્યા, હાથ મૂંઝ્યા અને ખરડે બેસક થયો, તારા કરતાં નાના એવા અનેકને તો તે રમણને વળાવી દીધા, પ્રુદ તારા ક્ષરમાં તું તને પોતાને અને તારાં વહાલાંઓને બોલારૂપ ઘઈ પડી. આંધળાની પણ આંખ ખૂલે અને ઘેવની પણ અકલ ઉઠકે એવી એક પછી એક આ ચેતવણીઓ મેં મોકલાવી અને હજી તને કંઈ ચેતવણીની જરૂર હતી ?"

ખચીત, જગતની ક્ષણભંગુરતા અને અચોક્કસતા પ્રત્યેની અપૂર્ણ ચેતવણી આ જો પુખ્તળ દેરાન યઈએ છીએ. મોતના અંધકાર કરતાં આપણી બેદિગ્રાહ અને આપણા અજાનના અંધકાર વધુ મેરો અને ઘટ્ટ છે. આપણા અજાન અને પાપથી આપણી આ નાપાવાદાર જિંદગી એક કડુ સસપ્રધાન તાટક સમજન થઈ પડી છે.

—દીરોઝ કાવસજી કાવર

લદરી

ગા.

શિશુરામ હમણાં જ ખેતરેથી આવ્યો હતો. તેણે ઝટપટ હાથને ખરડકીમાં એકબાજુએ કરી દીધું; અને પછી ઉતાવળે જ લોટા પાણી શરીર ઉપર રેડી લઈ, પંચિયું બદલી નાખ્યું. પછી ચોક્કામાં જ્યાં તેની બેરી લદરી રાંધતી હતી ત્યાં આવીને તે બિભો રહ્યો.

પણ, રસોડામાં ચોખ્ખા હજુ ઉછળે નહોતા આવ્યા; અને કદી તો ચૂલે જ ચડી નહોતી! શાક-તરકારીયું પણ અધું-પધું સમારેલું જધું આમ તેમ પડેલું હતું અને જનાથી તે બધું કાપ્યું તે લોહનું વાંકિયું પણ કેળના પાના ઉપર સમારેલી ચીને ભેંચું દેખાતું હતું. લદરી ધૂણી ભરેલી આંખોએ ચૂલામાં ફૂંટી મારતી બેઠી વળી ગઈ હતી.

ખાવાનું તૈયાર થયેલું ન બેઈ, શિશુરામ શરસાથી સળંગી બિંધ્યા, આજ વહેલી સવારથી જ તેને મિજાજ ગરમ થયેલો હતો; ત્યાર બાદ એક પછી એક કારણો પણ એનાં બનતાં ગયાં કે તેના મનજનો પારો બિંધે જ ચડતો ગયો. આગલે દિવસે તેને ખેડકામ બંધ રાખવું પડ્યું હતું, કારણ કે કૂલુ-એકાદશી હતી. આજ સવારે બળદેએ તેને ખેતરમાં સારી પેઠે પજવેા હતો. તે જોણું હોય તેમ, ખેતરમાં જમીન કાખાંચા બદલ તેને તેના પડોશી બીઆ બેઠે તકશર થઈ હતી. તકશર બહુ આગળ વધી ગઈ અને લડાકો જ થવાનો હતો; પરંતુ બીઆએ વખત વિચારી, લાગી છૂટવામાં જ શાણપણ માન્યું! અને એ તો જૂની કહેવત છે જ કે, વીકરેલો ધણી પોતાનો કાળ બેરી ઉપર જ કાઢે! પહેલાં પણ એક વાર બીઆને કારણે શિશુરામ સારી પેઠે છંછેડાયો હતો, ત્યારે તેણે બધો શરસો લદરી ઉપર જ કાઢ્યો હતો : કારણ, તેણે બળદેને

વખતસર ખાણ મૂક્યું ન હતું!

લદરી તો ધરતીમાતાની જેમ પોતાના પતિના આ ગ્રધ ઘેલ - ધપાટ, જરા પણ બિંહકારો કર્યા વિના કે બસબકાટ કર્યા વિના, સહન કરી લેતી. વસ્તુતાએ લદરી એમ જ માનતી હતી કે, કોઈ કોઈ કહાણની આવી મારપીટ એ તો જાંવ અને બૂખની જેમ પરણે-તરની જિંદગીનાં અનિવાર્ય અંગે જ છે. શિશુરામની સેવાભક્તિમાં જ તે પોતાનું કલ્યાણ માનતી

પણ ફરેક વસ્તુને હાલ હોય છે. ધરતી-માતા પણ સહનશક્તિને અવતાર હોવા છતાં કોઈ કોઈ વાર પી બેઠે છે. એટલે વસ્તુસ્થિતિ અસહ્યબની બંધ ત્યારે બિચારી લદરી પણ માયું બિચકી બેસે, તો તેમાં શી નવાઈ?

લદરી પૂમાડો ફૂંકી ફૂંકીને ચાકી ગઈ હતી. શિશુરામ ચોડીવાર તો કાતરિયાં ખાતો તેની સામે ફરથી બેઈ રહ્યો પછી ગડ નાખીને બોલ્યો ‘ફાણીની બેટી, તેં હજુ રાંધ્યું કેમ નથી? મોડું થઈ ગયું છે તેની ખબર પડે છે?’

ચૂલાના પૂમાડામાંથી મોં ફેરવીને લદરીએ રખા રવરે જવાબ આપ્યો, ‘મોડું થયું તે હું શું કરું? ચૂલામાં હું શું મારું માયું ઘાલું? ધરમાં એકે લાકડું તો છે નહિ. બીનાં છોડિયાં સળગાવવા કપારની ધમણની પેઠે ફૂંકી મરું છે, તે તો બોલું નહિ અને માત્ર શાકો પાડી એટલે બાંધે બધું રંધાઈ ગયું!’

‘શું બોલી, કાકણ?’ શિશુરામ ગળ્યો અને બાન જતી લદરી તરફ દોડ્યો. જમીન ઉપર પડેલું વાંકિયું ઉઠાવી તેણે તરત તેના ખરડામાં ફટકારી દીધું. પછી પાછો હાથ ઉમગી બીજે ઘા કરે, તેટલામાં તો લદરીની

ચીસેા સાંભળી શિશુરામનેા બાઈ દિનારામ ત્યાં ડોડનેા આવી પહોંચેા અને શિશુરામનેા હાથ પકડી તેને બહાર ખેંચી ગયેા. બિચારી બહરી લોહીના ખાબોચિયામાં બેસાન ચઢને બખડી પડી.

થોડા વખત બાદ બહરીને ઈસ્પતાલ પહોંચાડવામાં આવી. ત્રીજે દિવસે જ્યારે તેને જ્ઞાન આવ્યું, ત્યારે તે ઝોરકાની ચોતરફ આંખો ફેરવીને જાણે કોઇને શોધવા લાગી. બરહાસી તેની પાસે આવેા અને તેના તરફ જોઇ રહ્યો. બહરીએ ધીમા અવાજે ઇતેબરીથી પૂછ્યું, 'તે ક્યાં છે ?'

'કોને બોલાવે છે ?' બરહાસીએ પૂછ્યું. જરા ઊભીલી પડીને બહરીએ કહ્યું, 'મારા ધણીને, સાહેબ !'

'એ બરહાસીને ? એને તો ક્યારેનો જેલની કોટડી લેગેા કરી દીધેા છે !'

'એને અહીં બોલાવેા, સાહેબ !' બહરીએ હયાજનક સ્વરે આજ્ઞા કરી.

'એને શી રીતે બોલાવીએ ? એ કુતો જેલમાં છે, એનેા વિચાર જ ન કરીશ; નહિ તો તારી તબિયત વધુ બગડશે.'

બહરીની આંખો બરહાસીની એટલી વાત સાંભળતાં સાંભળતાં જ બધું પડવા લાગી અને પછીની ક્ષણે તો તે ફરી બેસાન ચઢ અર્ધ. ડોક્ટરને તરત બાલાવવામાં આવેા. બનેલી બધી હડીત તરહાસીએ કહી સંભળાવી.

ડોક્ટર તરત સમજાવેા કે, શિશુરામને અહીં નહીં લાવવામાં આવે, તો દરદીની તબીયત હાથમાંથી જશે. તેમણે શિશુરામને બહરીના ખાટલા પાસે તુરત હાજર રાખવાની વ્યવસ્થા કરી, જેથી તે જ્ઞાનમાં આવે ત્યારે તેના પતિ તેની નજરે પડે.

બીજા સવારે બહરી જ્યારે જ્ઞાનમાં

આવી, ત્યારે તેણે શિશુરામને ચોતાતું માથું વહાલથી પંચળાતે તથા વાળમાં આંગળીઓ ફેરવતાં જોયેા. તેને જોઈને તેના અંહારા ઉપર સંતેષની લાગણી છવાઈ ગઈ, જાણે અધુરું દરદ જોણું થઈ ગયું !

તેણે ધીમેથી હસીને પૂછ્યું, 'મેં કું, તમારી શી ખબરો છે ? જે દંડ ખાએ છે કે નહીં ? હું જાણું છું કે તમને રાંધવાને બારે કંટાળેા છે. પણ ફિકર ના કરશે; હું એક બે દહાડામાં જ સાજા થઈ જઈશ. અને અહીંથી જલદી ઘેર લઈ જાવું. હું તમને સુતી સુતી થોડી થણી મદદ કરવા લાગીશ.'

શિશુરામની આંખોમાંથી આંસુની બે ધારાઓ નીકળી આવી અને તેના ગાલ ઉપરથી વહેવા લાગી.

બહરીએ ડોક્ટરને ચોતાની પથારી પાસે આવેલા જોઈને આજ્ઞા કરવા માંડી, "મારા માલિક, મા-બાપ, આમનો જરાય વાંક નથી. તેમણે કશો શુનો કર્યો નથી. તેમને જલદી જેલમાંથી બેઠાવેા, તેમને મારું કરેા. હું તમારા પગે પડું છું." હું જ મૂકું ઠોઠર ખાઈને વાંકિયા ઉપર બગડી પડી હતી ને અને વાગ્યું હતું." તેની આંખો આંસુથી છલકાઈ રહી.

ડોક્ટર, બરહાસી અને શિશુરામ સી બહરીના ચઢેા સાંભળી રતબધ થઈ ગયા. શિશુરામ ચોતાના અંતરમાંથી બિછળી આવેલા દુઃખને વધુ વખત દમાવી શકેા નહીં. તે બાળકની પેટે મોટેથી રોઇ પડેા.

"ના સાહેબ, જો ખોટી વાત છે. મેં જ તેને વાંકિયું બરહાસાં માથું હતું અને ફાંસીએ ચઢાવેા સાહેબ ! હું પાપિયેા છું. મેં મારી બેરીને વિના વકે કતલ કરી નાખી છે." તે જુસ્સાભેર બોલેા ગયેા.

થોડાં અઢવાડિયામાં બહરીના વા બરહાસાં ગયા અનેક તેને ઈસ્પતાલમાંથી રજા આપ-

વામાં આવી. તેણે શિશુરામને બિનશુનેગાર
કરાવવા ઘણાંય ફાંડાં માર્યાં, પણ કાયદાએ
પોતાનો માર્ગ લીધો અને શિશુરામને ત્રણ
મહિના સખત કેદની સજા થઈ. શિશુરામ
હસતો હસતો જેલમાં સિધાઓઃ તેને પોતાના
પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવું જ હતું!

સદરી પોતાની જાત માથે શાપ ઉપર
શાપ વરસાવવા લાગી. પોતાના પ્રતિને આવી
સજા અને બદનામીમાં ધકેલવા બદલ તે
પોતાની જાતને જેટલી ધિક્કારતી હતી,
તેટલી તેનું જીવલેણ દુઃખન પણ તેને ધિક્કારી
શક્યું હોત ખરું? (નવજીવન)

આને કેટલાક યુવાનો મળવા આવ્યા હતા તે કહેતા હતા કે જે ગામેમાં બલેલાગલેલા ભોડા
નથી તેઓ ભૂદાન-આમદાનની ઉંચી વરતો કેમ સમજશે? આ આપણી ખોટી ધારણા છે. વાંચતાં
લખતાં આવડતું એ જ્ઞાન ન કહેવાય. જોનાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે તે અલગ વાત છે. પરંતુ
વાંચતાં-લખતાં આવડતું એટલે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ નથી. અને કોઈને વાંચતાં-લખતાં ન
આવડતું હોય એટલે જોને જ્ઞાન નથી એમ પણ ન કહેવાય.

કુરાનમાં મહમદ પયગમ્બરની એક વાત આવી છે. તેઓ બલેલા ગલેલા નહોતા. કુરાનમાં તેઓ
કહે છે કે પહેલી વાર ભગવાને ઇશ્વર મારી પાસે આવ્યા ત્યારે પોતાનું શ્વ એમણે મારી સામે પ્રગટ
કયું નહીં. અવ્યક્ત રૂપે જોવા રહ્યા અને મારી સામે ઉપદેશરૂપે એક ચિહ્ન દેખા એમાં કંઈક
લખેલું, એ દરવરને કહ્યું કે, 'ભગવાન, અને તો વાંચતાં-લખતાં આવડતું નથી એટલે મારે માટે
તમારી ચિહ્નો નકામી છે.' ત્યારે ભગવાને મને દર્શન દીધાં અને ઉપદેશ આપ્યો. મહમદ પયગમ્બરને
વાંચતાં-લખતાં આવડતું નહોતું તેથી એમની પાસે જ્ઞાન એણે હતું' હતું? રામકૃષ્ણ પરમહંસને
પણ લખતાં-વાંચતાં બહુ જોણું આવડતું; પરંતુ તેઓએ મોટા જ્ઞાની હતા.

આપણી સમક્ષ સ્પષ્ટિનું આ બહુ મોટું પુરતક પડ્યું છે. એને તમે જુઓ છો, સાંભળો છો,
અનુભવો છો. એમાંથી શું તમને જ્ઞાન નથી મળતું? જ્ઞાન મેળવવા વાંચતાં-લખતાં આવડતું જ
લોષએ એવું થોડું છે? ગોળ મીઠો હોય છે એમ તમે વાચ્યું નથી પણ એ ખાધો છે તો ગોળની
મીઠાશનું જ્ઞાન તમને થઈ શકે. તમે ભોડાને સમજાવી શકો છો કે ભાઈ મેળ મીઠો હોય છે. આ
અદ્ભુતવતું જ્ઞાન છે. માટે વાંચતાં-લખતાં આવડવા વિના જ્ઞાન ન મળે એ એક ખોટો ખ્યાલ છે.

સાક્ષરતાની સાથેસાથ બેકારી પણ વધતી જાય એ એક સમસ્યા છે. એ સમસ્યાના ઉકેલ સાડુ
જ ગાંધીજીએ જ્ઞાન સાથે કર્યું અને એટલી દૃઢી પાયાની ફેળવણીનો વિચાર આપ્યો. કર્મ અને જ્ઞાન
એકમેક સાથે એકત્રિત હોય તો પછી બેકારી નહીં આવે. ફેળવણી સાક્ષરતા વધતી જશે તો એ કર્મ
શુભ જ્ઞાન બેકારી વધારશે. અને સાક્ષરતા નહીં હોય તો લોકો અજ્ઞાનમાં સમરો. આને આવી જ
અચાનક અવસ્થા છે. તેથી વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં ઉદ્યોગ અને જ્ઞાનનું મિશ્રણ થવું જોઈએ. જ્ઞાન
વિનાનું કર્મ જડ બનશે ને કર્મ વિનાનું જ્ઞાન નિષ્ક્રિય, નિર્જીવ બનશે.

ખૂબ વાંચ-વાંચ કરવાથી જ્ઞાન સંપાદન થતું નથી. ખરી રીતે વાચન એકગણ, ચિંતન બેગણ
અને આચરણ આગળનું થવું જોઈએ. બહુ ઝાડું વાંચીએ છીએ તો જૂલીએ પણ છીએ. એટલે વાંચીએ
એણું ને ચિંતન વધુ કરીએ. વળી કામની સાથે જે જ્ઞાન અપરાધો આવે છે તે જુલાવું નથી.
પાયાની ફેળવણીમાં આ દષ્ટિ છે.

—વિનોબાજી

મેધનાદની પિતૃસહિત

પિંગળરી મેધાણુંદ મહત્વી

મેધનાદની પિતૃસહિતનો દાખલો રામાયણમાંથી જ મળી આવે છે.

રાવણ કપરી વેરા ધારણ કરીને પંચવટીમાં આમ્લે, જનકપુરીમાં ચયેલા અપમાનનો જાહેર વાળવા સીતાનું હરણ કરી લઈ નગરીમાં લઈ ગયો.

રાવણના આવા દુષ્ટત્વથી રાણી મંદોદરી તેમજ જામાત્ય વગેરે અને આજ્ઞાઓને બારે દુઃખ થયું.

મંદોદરી વારે વારે કપડો આપે છે.

“હે નાથ! સીતાનું હરણ કરીને તમે મહાન અપરાધ કર્યો છે, મને ધોર સ્વપ્નાં આવે છે. જ્યોત્સ્ના નગરીનું પતન થઈ ગયું. સીતામાંથી ચીતા થઈ મધ ને આખી સુવશુ નગરીને જાળીને ભસ્મીભૂત કરી નાખી. શમના રો-એ અનેક રાક્ષસોને તું હાર કરી નાખ્યો. લોકોને હાંસરે કાંચરે વાનર સેના હુંકાર કરી રહી છે. આવા અપમાનક સ્વપ્નથી હું કાંપી જીતી છું” આટલું પણ સમજીને શ્રી રામ સાથે સંધી કરી લેવામાં આપણું દિન છે.

હંત સમજ તજહુ કુશલિહી,

સોદત સમર પ્રમી ન રણપતિ હી.

“હે નાથ! હજી પણ સમજો. આવી કુશલિહી સુહૃદ્વાથી આટલો આટલો ભ્રમ મળ્યો છતાં તોય મર્યો નહિ! અનેક દેવકન્યાનાં હરણ કર્યાં, વાસના તુલ્ય થઈ નહિ! યવા શું બેઠું છે. તમારી ઉમરનો તો વિચાર કરો. અરે મેધનાદ જેવા પુત્ર ને સુયોધના જેવી પુત્રવધૂની તો શરમ રાખવી હતી! માથાના વાળ કાળા મટીને સફેદ થઈ ગયા તો પણ મનની કાળપ મટતી નથી!”

માદવવાન જેવા ગાંધી અને વયોદહ મંત્રીએ પણ ધણે ધણે કપડો આપ્યો.

“હે લોકેશ! પરદાશના મોઢમાં પડનારની ગફ જ છુરી દણ થઈ છે. જોને સુખ સાંતિની

આશા નકામી છે. જો કંઠી અગ્નિ તારી વંશવંદીને જાળીને સાફ કરી નાખશે. વળી બીનું હરણ કરતું જો કંઈ જાહાજીનું કામ નથી. તારા જેવા જળવાન માણસના સામક્ષ્યે તે લાંછન આવ્યું છે.”

વિભિષણે પણ એમની રીતે નીતિની વાતો કરી ખૂન ખૂન કરી દીધું.

“કામ કાંઈ મહ લોભ સુખ,

નાથ નરક કે પંથ;

સજ પરિહર રણુવીર જાજહુ,

જાજહી દિ જેહી સંત.”

(રામાયણ)

“હે શમ! હજી પણ જુલને સુધારી લ્યો. સીતાને પાછી સોંપી દો. તેમાં જ તમારું કલ્યાણ છે. રામ તો કુપણ છે એ તમારો અપરાધ ક્ષમા કરશે. કામ કોધનો ત્યાગ કરી નહંના પંથેથી પાછા વળો.”

પુત્ર પ્રહરતે કહ્યું, “હે પિતા, જેણે રમતની વાતમાં આપો સમુદ્ધ બાંધી લીધો એવા રામને જીવવાની આશા નકામી છે. આટલે એમની સાથે સંધી કરી લેવામાં આપણું હિત છે નહિતર સર્વ નાશ છે. અને એ જોવા મારે તમારે સહુની પાછળ રહેવાનું છે.

કુંભરણ જેવું તો ખીજે ઝાણ કરી ઘર,

“સુનિ દસ કંધર જયન તખ,

કુંભરણ ગિલખાન;

જગદંબા હરિ આનિ જળ,

સકે ચાહત કલ્યાન.”

(રામાયણ)

“હે સુખ! રાવણ! જગદંબા સીતાનું હરણ કરીને તું કલ્યાણની આશા રાખે છે! તારા પાપમાં

રાક્ષસ કૂળ સાર થઈ ગયું. લોક સમજાન બની ગઈ.

અમ મોરી આઈ જાવહી કે ઠાઠા.

“અત્યારે મને જગાડવાથી શું વળવાનું છે. કાંઈક વેળાસર તો વાત કરવી હતી. રોગ, અગ્નિ અને રાકય એને શરૂઆતમાં જ હાંલી દેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. વધી ગયા પછી રોકવું કઠીન છે.

આમ રાવણને ઘણાંએ ઠપકો આપ્યો.

એક શબ્દ પણ ન બોલ્યો હોય તો પાટવી પુત્ર મેઘનાદ. તે સમજતો હતો કે મારા પિતાએ અપરાધ તો કર્યો છે. એના પરિણામે રાક્ષસ કૂળનો સર્વનાશ સરળમ ચૂક્યો છે. પરંતુ એણે મારી બળના ભરે આ વેર બાંધ્યું છે. એમને અભિમાન છે કે મારે ઓદ્યુવનને દુઃખવનાર ધંદને પણ છતી લેનાર

મેઘનાદ જેવો બળવાન પુત્ર છે. જેને આધારે આગ્ર સાહસ એકદમ એમને ઠપકો આપીને મહાત ન થાય. એ તો મેં મારે હાથે જ પિતૃહત્યા કરી ગણ્યો. જુલ તો થઈ ગઈ છે. સીતાનું હરણ થઈ ચૂક્યું છે. રામ સાથે દુશ્મનાવટ યથ ગઈ છે. હવે ઠપકો આપવાથી કશું વળવાનું નથી. મારે તો સામી છતીએ લડીને આત્મસમર્પણ કરવાનું જ રહ્યું.

મેઘનાદે રાવણને કાંઈ ઠપકો ન આપતાં હિંમત આપી કહ્યું, “ભાર શું છે ? કે જેવો થોડો છું, દુશ્મનોને હમણાં મળીગયીને વીણી લઉં છું.”

મેઘનાદે ધોર ચૂક કહ્યું, “અનેકનો સંહાર કર્યો. દેવલોકમાં હાહાકાર મચી ગઈ. છેવટે પિતાની આતર આત્મસમર્પણ કરી પિતૃતકિતનો અજન્મ દાખલો બેસાડ્યો.

શરદ્દનાથુના નાના મામાનું નામ હતું-વિપ્રદાસ ગંગાપાખ્યાય.

તેઓ વ્યાકરણના ભારે પ્રેમી હતા.

એકવાર એમણે એક પત્ર શરદ્દનાથુના નામ પર મોકલી એમને ‘શ્રીમત’ અને ‘શરદ્દથા’ને એક સાથે મેળવીને (સમાસ કરીને) સરનામું લખ્યું : મી મન્છરન્દ થટ્ટોપાધ્યાય.”

બિચારો ટપાલી !

આ પત્ર લઈને ચારે બાજુ ભટકી, એ પત્રના બધિકારી મહાશયને રોકી રહ્યો હતો. સંયોગવશ શરદ્દનાથુ અને સામા મળી ગયા, તો ટપાલીએ એમને પૂછ્યું :

‘કિમ બાણુછ, આપના મહોદ્દલામાં ‘મન્છર’ બાણુ’ કેઈ આવ્યા છે ? બે કલાકથી પરેશાન છું, પણ મળતા નથી !’

‘મન્છરનાણુ નામનો કેઈ આદમી આ મહોદ્દલામાં નથી રહેતો. કેઈ ધીલત મહોદ્દલામાં તપાસ કરો...’ લોહો પણ માળા કેવાં હોય છે. એમને નામ રાખતાં પણ આવહતાં નથી !’ શરદ્દનાથુએ કહ્યું.

“પરંતુ બાણુછ ! તેઓ ગંગાળી જ છે !” ટપાલીએ જણાવ્યું.

ત્યારે, શરદ્દનાથુએ એ ટપાલી પાસેથી પત્ર લઈ, સરનામું વાંચી જોતાં તેઓ અંજવાઈ ગયા. બોલ્યા :

‘અરે ભાઈ, આ તો મારો છે !’

‘તો શું આમ જ મન્છરચંદ થટ્ટોપાધ્યાય છો ? હમણાં તો કહી રહ્યાંતા કે એ આપનો છે નહિ !’

‘અરે ભાઈ, આ સમાસનો [વ્યાકરણનો] મામલો છે તમે એ નહિ સમજી શક્યો ?

-કુવકુમાર

જાન્યો પ્રગટો

રવેન્દ્રકુમાર ચંદિત

ઉપાધ્યાયાનન્દશાસ્ત્રી આચાર્યોર્ણ શત પિતા;
સહસ્ત્રં ધુ પિતૃન્માતા યૌરવેજાતિરિપતે.

(જેક આચાર્ય યૌરવમાં દશ લાખઆયોથી
ચંદિયાતો છે, જેક પિતા સો આચાર્યોથી લતમ
છે. અને જેક માતા સહસ્ત્ર પિતાઓથી શ્રેષ્ઠ છે.)

શિવાજીની વિજય-જાળ તો ડેસરીસિંહ સમી
હતી. પણ જેક સિંહગદનો કિશો, મોગસો પાસેથી
લેવાય નહિ. જાળપાધને આ વાત ખટકે.

જેમણે એક દિવસ શિવાજીને બોલાવી કહ્યું:
“શીવુ! સિંહગદ કાઢે લઈ સો.”

શિવાજી બોલ્યા: “માં દમણું જે લઈ સકાય
જેમ નથી. થોડા દિવસો પછી એના પર હક્કો
લઈ જવો છે.”

ને જાળની આંખમાં સુખ્યાની રતાસ પ્રગટી
આવી. એણે રોષ ભરી નજર શિવાજી તરફ નાખી
કહ્યું: “મેં આ બોલ સંભળવા તને નથી બોલા-
વ્યો; શીવુ!”

શિવરાજ માની આટલી ઉમતા એક જાળ
ઉપા, આટલા બોલ તો એ માંડ સંભળી લઈવા
ને ચરણરૂઝ માથા પર ચઢાવી બોલ્યા, “માં કાલ
સંજ સુખીમાં સિંહગદ જતી ને તમને મેં બતા-
વીશ.

અને શિવાજીએ બીજા દિવસની સાંજ પહેલાં
સિંહગદ હાથ કર્યો.

પણ જાળ કેવી હતી! આ રહી એની કિતિ-
હાંસ માખી ચઢના.

શાકુ રાજ એની ભગીરમાંથી વિજયપુરના
સુસ્તાનની તોફરીએ ભય છે. કુંગરાજ ચઢાણ
હિતરાણ વાળો મારગ, અંગ પર પૂજ દરિયાર.

શાકુ રાજ ને માર્ગ પરથી જતા હતાં એ
માર્ગની ડામી જાળુથી એક પગદંડી આડ-
બીડ કુંગરાજોમાંથી જમણી જાળુ મઠી વિજયપુર
જતી હતી ને પગદંડી પરથી વિજયપુર વહેણું

આવે પણ એ કેવી પરથી ભાગ્યે જ ડોઢ જડ
આવડું.

આજ સમયે નાની જાળને વિજયપુર જવું.
અને એ આ કાણુ પગદંડી પર ચાલી. ને શાકુ
રાજ ચાલતા દત્ત તો ધીરી માર્ગ પર ચર્ધ
જમણી જાળુની પગદંડી પર વળી.

જરાબર આજ સમયે એક કણક સંભળાઈ.
આં...હ. ઊં...હ. આં...હ. ઊં...હ.

ઝાલામથા ડેસરી સિંહની એ કણક હાં.
કુંગરાજ આ ત્રાડે ડેસરી ઊઠી.

શાકુજીને ચણું પગદંડી પર જનારી જાળને
ચિંહ દમણું ભેડી જવાનો-મારે કરી.

ત્યાં તો સામેજ પગદંડી પર, જાળની સામેજ,
જરા છેડે પાંચ હાથ પૂરો ડેસરી સિંહ કળાયો.
વીસ વીસ ભેંસોની જાલ ગોળીમાં મુમતી ગાજતી
હોય જેરી એની જાતી ગાજતી આવે છે. મસાલ
જેરી સળગતી ને આંખે, જુહારી લટો વચ્ચે તગ-
તમાવતો પાછળ પૂંછડાનો બૂડો બીલાળતો વનરાજ
દેખાયો.

શાકુ રાજને ચણું બાઈ દમણું જવાવે
જમણીની ચીસ પાડી ઉઠે. પણ જાળ તો પૂરી
સ્વચ્છતાથી, ખુમારીથી, ગૌરવસે, આગળ ચાલતી
ભય છે, બણે કણું છે જ નહિ.

શાકુ રાજ એક ઝાડ ઓથે ધ્રાવા ને સિંહ
જાળની હલોલમ આવી મરો.

પગદંડી પરતું એ દ્રશ્ય ભળ્ય હતું: જેક નિભંચ
હતાં. જેકમાંથી ગૌરવની ને દૌડની બણે ખુમારી
પ્રગટતી હતી. જેક દિમાલય શા અડગ ને અજુનમ
હતાં.

પણ જાળની ખુમારી પાસે વનરાજ નમ્યો.
એણે એના થાળી નેવડે એક પગ ઉંચે ઉપાડવા
પ્રવાસ કર્યો પણ એ ચતો ન હતો.

શાકુરાજને આ બેચું. સમમલા મરોની

જાતી જેની એક ત્રાડ માનવી એવી જલ તે સિંહ-
નો પ'ને જીવે એ હાથે પકડી હાથે કર્યો કે
વનરાજ તેના ખભા પર માથું રાખી શાંત બની
ગયો.

જીવે પ'નમાં જીવું જો લોકના સુખ
જેરડા અંદર કાંટા દેખાયો, ને જરાય વિલગ
કયો વિના કાંત ભરાવી કાંટા જેવી કાઢ્યો. પીડાથી
સિંહે અટવી ગજવતી ખીજ ત્રાડ નાખી, એ ત્રાડે
જલે દુઃખવળા કુંગરા હલનથી ઉડ્યા. પગ નીચે
મૂકી સિંહ જીવના પગ ચાટવા માંડ્યો, ને સિંહ-

ના માથાથી પીઠ સુધી હાથ પસવારતી જીવ
આગળ ચાલી નીકળી. વનરાજ આડીમાં ઉતરી
ગયો.

સાફ રાજને યજ્ઞ: અહોહો! આને પેટ પાકે
કે રજા દેવા માય?

ને એ અપાટાનું આગળ જઈ જીવના મા
ભાપની પૂછ કરી માથું નાખ્યું. સાફ રાજના
જીવ જોર લગ્ન થયા ને એને પેટ ભારતના
નીલા આભમાં ભગવે અંડા લહેવનાર શિવાજી
પાકયા.

*

મારવાડી લોકો પૈસાદાર કેવી રીતે બને છે!

૨૧. શ્રીજીમનાલાલજી બલજને કોઇ એક પ્રાંતના ભાષાએ પૂછ્યું :

“તમે મારવાડી લોકો આટલા પૈસાદાર બની જાઓ છો, અને અને અને તેટલી મહેનત
કરીએ તોય અમારા લોકો વળતો નથી, તેવું કારણ શું ?”

શ્રીજીમનાલાલજીએ કહ્યું: “તમે લોકો મહેનતુ બને પ્રમાણિક છો. તેની ના નાંદ. પણ
એક મારવાડી જીવાનના હૃદયમાં જે મહત્વાકાંક્ષા હોય છે તે તમારામાં ક્યાં છે? તમે ત્યાં નોકરી
કરો છો, ત્યાં પ્રમાણિકતાથી કામ તો કરો છો, પણ માત્ર પગાર વધારાથી સંતોષ થાની લો છો.
તમારા મનમાં એવો વિચાર કદી નથી આવતો કે જે માલિકને ત્યાં કું કામ કરું છું એના ધંધામાં
કું ભાગીદાર બનું, અથવા આવો ધંધો હું પણ શરૂ કરું. એનાથી ઈલકટું, મારવાડી દરજ્જાના
ગામડેથી આવે છે. તે આજુ બપોળગયો હોતો નથી. એને આડું વાળવાનું કામ મળે કે વાસણ
મંજવાનું. તે ઉલટથી કરે છે, અને સાથે સાથે નજર પણ રાખતો જાય છે કે અવસર
મળે તો પેડીમાં ભાગીદાર થવું. પોતાનું કામ તત્પરતાપૂર્વકે કર્યા પછી જ્યેલા વખ-
તમાં તે મુનીમ પાસે મેસીને નાખું અખતી થીખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. થોડા દિવસમાં તે પોતે જ
હિસાબી કામ કરવા લાગે છે અને થોડાં વર્ષોમાં તે ખરેખર જ એ પેડીનો ભાગીદાર બની જાય
છે. માલિકને એ એટલો વિશ્વાસ માણસ બની જાય છે કે માલિક નિશ્ચિત ચઢને બધો કારનાર
એને બરાસે છોડી દે છે. પણ એટલી વાત તે ખ્યાનમાં રાખે છે કે માલિકને જે મળતું હતું તેથી
એણું ન મળે. માલિકને તેના ધંધા સહિત હજમ કરી જવાની છાંજ તે રાખતો નથી. પણ તમા-
રામાં માલિક તરફ વિરોધભાવ બાજે ત્યારે તેનાં જડમૂળ ઉખાડી નાખવાના પ્રયાસો કરો છો.
મારવાડીમાં અને તમારામાં આ ફરક છે. તેઓ એણું લખેલા હોય છે, પ્રમાણિકતાનો તમે જે વ્યા-
ખ્યા કરો તેથી તેઓ કદાચ છે જા પણ ઉતરે, તો પણ તેઓ ખીજાને નુકસાન પહોંચાડવા વગર
કમાવામાં આગળ હોય છે.”

-મધવલાલ શંકર

અમી-છાંટણું

લાલુભાઈ ત્રિવેદી

કેઈ વખત હૃદયને સંતાપે એવું કદી
બની રહ્યું હોય, તારા આત્માને ખરિતાપ આપે
એવું કંઈ દેખાય

છતાંપિ

તું તો શાંત બની બધા કંઠવા હુંબકડો
પી જશે.

ધીમી હોયે મક્કમ ગતિયે,

કાંતિના ઝણકારે,

તું ન્યાય માટે, સમાનતા માટે, ઝઘુમતો
રહેશે.

કસોટી વિના કિંમત નથી, તપશ્ચર્યા વિના
સિદ્ધિ નથી એ તું કદી ના ભૂલશે.

સાથોસાથ તારે તો એ સહુની વચ્ચે તારો
બહાર છેકવાનો છે, તારે તારું પ્રયાણ આહ
રાખવાનું છે.

ત્યારે તું તો વિરોધને ગણકાર્યા વિના
આગે ચાલે જશે.

• • • • •

પૃથ્વી પર હિંસાનું સામાન્ય વ્યાલી રહ્યું
હોય કે ચોતરફ સંહાર વ્યાપી રહ્યો હોય,
ચોતરફ રંગભેદ અને મતભેદ નજરે પડતાં
હોય કે ચોતરફ પ્રાંતવાદ, જાતિવાદ, પક્ષા-
પક્ષી, અજ્ઞાન, સકુચિતતા અને અસહિષ્ણુતા
નજરે પડતાં હોય,

અને એમાંથી

મરીબી અને શુભામી,

પાયમાલી અને બરમાલી જન્મી રહ્યા હોય,

તોયે તું ત્યારે નિરાશ ના થશે.

એ ઠાણે,

તારી પાસે જમતના ઝખમો રૂઝ માગે

છે. શાવ પટેલું હૃદય તારી પાસે મલમ માગે છે
ત્યારે તું

પ્રેમ અને અહિંસાના શરવટે એ સહુની
વહારે ધાળે.

સહુને વિશ્વતંત્ર, વિશ્વબંધુત્વભાવનાનો
મહિમા સમજાવશે, ત્યાગ અને વિશ્વકલ્યાણનો
સંદેશ દેશે, એકથ અને માનવતાનો મૂર્ત
સમજાવશે.

અસત સતનાં દર્શન કરાવે છે અને
સાચને જ્ઞાંત્ર નથી.

ચાપનું સાક્ષી બનવું એ પાપ છે એ કદી
ના ભૂલશે.

• • • • •

તારા આદર્શોની મરકરી થતી હાગે કે
તારી શુભસાવનાઓનો જવાબ કમકામીથી
મળતો હાગે, તારો અહિંસાનો સંદેશ કામ-
સ્તાની નબળાઈમાં ખપતો હાગે કે તારા ચાંતિ
સંદેશનો જવાબ ધાકધમકીથી મળતો હાગે,

તોયે તું જરાયે ગંભીરતા વિના તારું
પ્રયાણ ચાલુ જ રાખશે. તું હૃદયને કયાંય
નિર્બળ બનવા દેશે નહિ, તું કયાંય ભરશે
સ્થાન આપશે નહિ.

અસતને તાણે થવું એ અસતને સ્વીકાર-
શ્ચ બરાબર છે, હિંસાને તાણે થવું એ અહિં-
સાની મરકરી છે.

તારું સ્વપ્ન એ તો માનવતાના મૂલ્યોનું
જાતન છે અને તારું ચુકત જીવન એ તો લોક-
સાહીનો અર્ક છે.

પાપીઓના ખાપ હણવા કાળે જરૂર પડતાં
તું કૌપયો દૂર રહી નાજીટકે શત્રોને હાથમાં
લેતા જરાયે અચકાઈશ ના.

માનવતાનો મહામંત્ર તો અહિંસા જ હો, સ્વીકારેલી હિંસા તો માત્ર આક્રમણનો પ્રતિકાર જ હો.

૦   ■   ૦   ■   ૦

માર્ગમાં દેવાલયને પાપ સ્પર્શી ગયા હોય કે ઘિવાનો કાવત્રાનો રથાન બની ચૂક્યા હોય, જગતની સરાઈમાં છવનના જુગારની મહેફિલ મણાય રહી હોય કે લાંચ, લાગ-વગ, રૂરવન, વેરઝેર, પ્રમાદ, દાણચોરી, વેપાર, શુકાગીરી, ચોરી, હુન્ન્યાઈ કે એવી બદમા ફેલાય રહી હોય,

હોયે તું નિરાશ ના થયે.

જવાયે ખયકાયા વિના એ સહુને સમા-રવા પ્રયત્ન કરજે, સહુને પ્રયત્નનો મર્મ સમજવજે.

એ કાળે તને તારો માર્ગ વેરાન લાગે કે કાઈ લોભિયો પછુ ન હોય કે વના-તે સહુ પોદી ગયા હોય,

હોયે તું નિરાશ ના થયે.

પરિશ્રમ એ જ પ્રારબ્ધ છે. સંગઠન એ જ સિદ્ધિ છે એ તું કદી ના વિસરજે.

સંગઠિત મજબૂત માનવીઓનો પ્રતિકાર મહામંત્ર બની જશે એ યાદ રાખજે.

૦   ૦   ૦   ૦

કુદરત પોતાનો ભંડાર ટૂંકી દષ્ટિવાળા-ઓને સોંપતી જણાય કે તપત્તો કૂરી બેઠી જણાય, ગર્ષકાલના કિયરો આજે ચાલત ચયા જણાય કે સુદૃઢી અસ્તિત્વ સ્વીકારાતું જણાય, નાશથી સર્જન થયું કહેવાય કે જોતાતું સાચું બનાય રહ્યું હોય, અન-

ર્થનો અર્થ થઈ રહ્યો હોય કે ચોતરફ ફંભનો કાળાનળ દેખાઈ રહ્યો હોય,

ત્યારે પણ તું તો ચોર ઇત્સારથી ખીલી ઉઠજે.

ગુલાબ કાંટાની મહોબત માણે છે,

કમળ જળ અને કાદવ વચ્ચે વિહરે છે, તારાઓ અંધકારની મહેફિલ છે એ ના ભૂલજે.

તું આવા વિચિત્ર સમય વચ્ચે પણ ખટે-પગે રહેજે લયભીત બન્યા વિના એ સહુ સામે જરૂર પડયે તારી ભાત પણ ધરી દેજે.

સ્વાર્પણ એજ મહત્તા છે.

સાંતિ એ જ માનવપુરુષાર્થનું નિશાન છે.

સુરકેલીઓનો સામનો કરતો રહેજે અને સહવિચારોનો પ્રસાર કરતો રહેજે.

૦   ■   ૦   ૦

હુકાળ, અતિશયિ, બૂકપ...કે એવી કુદ-રતે સર્જેલી કૌશલે કોઈ આફતો આવ્યા જ કરતી હોય અને ત્યારે માનવપુરુષાર્થ પાંગળો લાગતો હોય,

તો ત્યારે તું

શાંત ચિત્તે આપાસ નજર કરીને પૃથ્વી પરતું માત્ર આકંઠ સંભળવાને બદલે કોઈ અગમ્ય દિશામાં તારું મન પડોવીને તું એક મૂક પ્રાર્થના કરી લેજે.

ત્યારે મહાશક્તિ તારી વહારે ધાશે.

અને ત્યારબાદ તું હૈયે અચલ મધ્યા-ધરી તારા કર્તવ્યમાં મગ્ન બની જશે.

પ્રકાશના પુજ સામે મહાશક્તિ મિથ્યા છે.

✽

જો તમારે બનનો સ્વાદ માણવો હોય, તો તે ખાતા પહેલાં તે માટે મજૂરી કરો; જો તમારે કપડાંની મજ માણવી હોય, તો તે પહેરતા પહેલાં તેની કિંમત ચૂકવો; જો તમારે ગાદ નિદ્રા માણવી હોય, તો પચારીમાં તમારી સાથે સદા અંતરાત્મા લઈને જાવો. —મિ.અમિન ફે'કલિન

રાજકુમાર

‘સિવમહાલ’

સાગરતટ પર સુવર્ણરેણુનો મખમલી ગાલીચો પથરાય મયો હતો અને સૂર્યના પ્રકાશમાં, તેજપૂર્ણ બની, ઝળાહળા પ્રકાશતો હતો. પોતાનાં નાનકડાં પગમાં પાડતો રાજકુમાર પાણીની કિનાર સુધી પહોંચી ગયો. સૂર્યના તાપથી તપેલી કિનારાની ગરમ રેતીની સરખામણીમાં, સમુદ્રજલનો શીતલ સ્પર્શ આહલાદક લાગ્યો. આપાત્તુ ધ્યાન પોતાના તરફ નથી તેની ખાતરી કરવા, એક ક્ષણ તેણે પાછળ જોયું. આપાએ કંઠે ભેઠાં, હાથ હલાવી, દૂર ન જવા સૂચના કરી. આપા ઉપરાંત મનહર પછી પણ રાજકુમારનું ધ્યાન રાખતો આવ્યો હતો, તેથી જ, આપા તેની સાથે વાતે વળગે તો પોતે દરિયામાં છૂટી જાય. થોડે દૂર એક ડુંબેલી નૌકાના અવશેષો સમુદ્રમાં ડોકિયું કરતા પડ્યા હતા ત્યાં જવાની રાજકુમારની ઇચ્છા હતી. ફરીથી તેણે પાછળ જોયું. આપા તથા પછી વાતો કરવામાં તદ્દતીન હતા.

“કેમ માણ, આજે બારમાં છો? બોલતા નથી!” પછીએ આપાને પૂછ્યું.

“ખમરદાર મને ‘માણ’ કહી તો! મારું નામ કેસર છે, મને કેસર કહીને બોલાવવી, સમજ્યો?”

“ઠીક આવ્યો, કેસરમાથ, રાણીકાદેગના જા ખખર છે! કંઈ નવીન જઠાર પડ્યા?”

“મગવાન કરે અને દીકરો આવે તો સારું! જિયારો રાજકુમાર-જેતુ” કાણ?”

હું તો કહું છું—દીકરો જ આવશે! રાજાનો વારસદાર! પછી તમારા કુમારનો આવ નહીં પુછાયો!”

“આતી મરકરી દોલી હશે? જિયારા પુવાનજેય મા અને માપ-વલિખનાં રાજા અને રાણી-એક સાથે મોટર આકરમાતમાં મર્ખો અને એનો સાક વર્ષનો દાદો રખાત રાખીને બેઠો છે અને આ ઉંમરે દીકરો આવે-જેટલું! વિચિત્ર!”

“આમાં વિચિત્ર કંઈ નથી. દુનિયાનો આલુ ઘિરતો છે! દીકરી કરતાં દીકરો આવે તો સારું ને?” પછીએ મરકરી આલુ રાખી કેસરે જણાવ્યો.

“મને આવી વાત ધસદ નથી.” અને રાજકુમાર વાદ ક્રીવતાં, તેણે જોયું કે તે પાણીમાં દૂરનીકળી ગયો છે! તેણે હાથ પાડી :

“કુમાર, પાછા આવો; ત્યાં પોણી કીકું છે.”

રાજકુમાર નીકાસુધી પહોંચી ગયો હતો. તેણે ખડખડાટ હાસ્યથી જવાબ વાળ્યો. થોડીવારમાં વહાણનું પાટીયું પકડી, તે જીપર પહોંચી ગયો — જાણે સ્ત્રીમાંતુ તરફ હોય અને પોતે કેપ્ટન હોય એવું તેને લાગ્યું. વહાણની તરેલી શયરમાં જોયું તો એક કરચલો બેઠો હતો. બન્ને એક બીજાને તાણી રહ્યાં. એટલીવારમાં વહાણની બીજી બાજુથી કંઈક અવાજ મયો. હમસી જેવો સાગતો, પોતાની જ ઉંમરનો ખારવાનો ઉંકરો, તદ્દન નવન હાથ-તમાં વહાણ ઉપર ચડતો હતો.

રાજકુમાર પહેલા તો ખચકાયો. પછી રહેજ રિમત સાથે આગતુકને અવકારી, જાણે શેરતી હોય તેમ કહ્યું.

“ભડી જો — એક કરચલો ફસાયો છે!” દરિયાલાલના પુત્રે આગમનો થોડો મારી, કરચલાને ખસેડવા પ્રયાન કર્યો. રાજકુમારે તરત વિરોધ કર્યો :

“અરે એમ નહીં કર; કદાચ તે મરી જાય?” બીજે જાળક ખડખડાટ હસી પડ્યો :

“કરચલો એમ રહેજે મરે નહીં, દોંડો!”

“મને તેની સાથે રમવું મમે છે — જીવતો કરચલો એક રમકડા જેવો લાગે છે.”

“તમારે તેની સાથે ન રમાય. તમારે ખીળ” કિંમતી ધણી રમકડાં — અને સાચાં રમકડાં હોય તેની સાથે રમવાનું !” જિંદગી કહી પેલો નમ જાળક દૂર ઊભો રહી ગયો.

“નહી, નહીં — હું પણ ગરીબ છું — મને કચ્છલાની રમત બહુ ગમે છે !” રાજકુમારે આજી રાખ્યું.

પેલો ઊઠ્યો વધુ દૂર ખસ્યો. કિનારે સ્નાન કરતાં ખીળ લોકો તરફ આંગળી ધીંધી તેણે કહ્યું :

“મને બધી ખબર છે ! આ લોકો પાસેથી પણ મેં સાંભળ્યું છે. તમે રાખના હીરા છે. એક દિવસ તમે પણ રાખ ધરીશો.....”

“જેવી વાતમાં મને મઝા નથી આવતી. આલો આપણે બંને આ વહાલું ઉપર રમીએ !”

“નહી — નહીં — જીજો કિનારેથી તમને બેલાવતા હોય તેવું લાગે છે !” એટલું બોલીને તેણે પાણીમાં દૂદડો માર્યો અને કિનારા તરફ જવા લાગ્યો. રાજકુમાર પણ તેમજ કહ્યું. થોડીવારમાં બંને જ્યાં કિનારે પહોંચી ગયા. પહોંચતા જ, પેલો ઊઠ્યો, ચિંથરેલાલ કપડાં પહેરી, તેમની સાની નજરમાંથી અંદરથી ઘસી ગયો ! — રજે રાજકુમાર સાથે રમવા ખાટે સિસા સહેન કરવી પડે તો !

કિનારાની ઝૂંવાળી રેતીમાં, રાજકુમારે લંબાવ્યું. આવાએ આપું સરીર લૂછી દીધું. સામે સમુદ્રનાં નીલ ભૂરાં પાણી સ્વચ્છ સૂર્યપ્રકાશમાં ચમકતાં હતાં, અને મોઝાની એકસરખી ચાલ ઉતર સપાટીથી વધુ મનોહર લાખતાં હતાં. દર સિતિજમાં, એક હોડી ચાલી જતી અને તેનું ઘોણું સડ, આકાશની વાદળી પાંચજુમાં બદલતી આવતું હતું. તેના તરફ તાણીને, રાજકુમાર બોલી કહેતો :

“મારી પાસે કાગળ નથી — નહીંતર હું પણ આવી જ હોડી બનાવીને તરતી મૂકી દઉં !”

“જીવી પતંગિયા જેવી લાગે છે. નહીં !” આવાએ કહ્યું અને ઉમેર્યું : “હવેથી હું પણ તરતાં શીખી લઉં અને આવતે વર્ષે, હું પણ તમારી સાથે ત્યાં હોડી સુધી આવી સફાઈ.”

“આવું તમે દરવખતે બોલો છો — ગયે વર્ષે પણ આવી જ વાત કરી હતી !” રાજકુમારે સચોટ રદિયો આપ્યો, “અને અચાનક પેતાના હાથમાં રાજેથી વસ્તુ બતાવનાં કહ્યું :

“જીજો, આ માથા હાથમાં શું છે ?”

“અરે આ તો સંખ-છીપડું લાગે છે-રેડી દો, અંદર છપડું હોય તો કરી નખ !”

“નહી, નહીં-આને તો હું મારી પાસે જ રાખીશ-કેટલો નાલુક સંખ છે-લીસો-અકિચકિત, અને છ-સાત તો રંગ દેખાય છે !”

“દરિવાના પાણીમાં તો આવા અનેક હોય, બહોં જેની કાંઈ જ કિંમત નથી !”

“મને આ બહુજ ગમે છે ! તેની ઉપરની રંગ-ચૂંચણી કેટલી સરસ છે !”

આમ વાતો કરતાં, તેઓ થોડી વાર બંગલા પર પહોંચી ગયાં. સામેજ ખીણ પરિચારિકા મળી. તેનાં અંકેશ ઉપર ઉદાસી છવાઈ હતી. તેણે બહુજ ધીમેથી કહ્યું :

“મારા સમાચાર છે. જલ્દ રાજવીને પુત્ર જન્મ !”

આવાની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં, તે બેઠક પરિચારિકાએ આશ્વાસન આપ્યું.

“દીકરા આવ્યો તેથી શું ? આ રાજકુમાર તેથી કાંઈ થોડો ગરીબ જવાનો છે ?”

તારી બૂલ થાય છે, જલેન ! હવે તો થાય તે ખરું !” આ બંને વાણજોની ગંભીર મુખમુદ્રા તથા ન સમજાય તેવી વાતચીત સાંભળી, રાજકુમારે સહેજ ભાવે પૂછ્યું :

“શી બાબત છે ? મારા દાદાની તબિયત તો સારી છે ને ?”

આવાને કહેવાનું મન થઈ આવ્યું કે તબિયત

છે એની જ મોઢાણ છે. દેવના દીકરા જેવા પૌત્રને છોડી આ ઉંમરે રખાત રાખીને બેઠો છે. અને ડોકના લે આપુ બાળકને, રખાનને વળગારી, યુગ્મજન્મ મનાવે છે-એવા દરો મરી ગયો હોત તો પણ સારું હતું! તેણે સ્વસ્થાપૂર્વક કહ્યું:

“સૌની તમિયન સારી છે, રાજકુમાર! આવો હવે હોજનનો સમય થઈ ગયો છે!”

ભોજન કરતી વખતે પણ રાજકુમારે પેલા હાંખા લીલા રાખને આભુમાં જ રાખ્યો હતો.

શ્વયન્દ્રદર્શી બાપા તેને ઘણું ખાવી. હવે રાજકુમારે સહ જવું ભેઈએ. સતાં પહેલાં હંમેશા આપા માથેના ભોલાવતી.

“મને રાજ થવાની લાલ્લાત બને બળ આપજે, ખુશુ!” પરંતુ આજે બાપાએ કહ્યું: “હેરવી નાખ્યા? ‘રાજને વશાદાર રહેતા અને પ્રેરણા આપજે!’”

આ ફેરફારની રાજકુમાર ઉપર કાંઈજ અસર ન થઈ. બધવા કહો, જે ફેરફારનું મહત્ત્વ તેને કાંઈ જ નહીં હોય. તેનો એક હાથ એટલીકા ન ચે હતો અને તેના કાંઈક લીસી વસ્તુ રાખી હતી તેનો સ્પર્શ તેના આહવાક લાગતો હતો. બાપાને એ વાતની ખબર ન પડતી ભેઈએ. તે એમ પણ કહે “આપા શંખલા, સૂની વખતે પાસે ન રખાવ; લાલો, સાચવું; સવારે આપીશ.” અને તો એ આપી દેશે ખરે. તેણે હાથ એટલીકા નીચે જ રાખ્યો.

જલ્દિ પોતાનો જ યુગ્ર હોય, અને તેને વહાલ કરતી હોય, તેમ આપાએ, ‘રાજકુમારને માથે હાથ ફેરવી, આદર આદરી, પ્રેમથી કહ્યું:

“હવે પોતી જાઓ, મારા નાનકડા મહા-રાજા!” અને તે ઝોરડામાંથી ચાલી ગઈ.

તાંતિ ચેતરે જ્યાંથી રહી. રાત્રિના ઘેરા અંધારમાં સંપ્ટિ નાની થતી ગઈ. બાળકાનસ પર આખા દિવસના પ્રસંગો ચિત્રપટની જેમ ઉપસવા લાગ્યા. ધામે જ જલ્દિ જળરાશિ ધૂધે

છે - થોડી દૂર પેલી સાંગેલી નોકા અર્ધરૂબેથી લાલતમાં પોતાની રાહ ભેટી લિબી છે - દરિયા-લાલનો પેલો નગ્ન બાળક હાથ હલાવી પોતાને મોઢાવી રહ્યો છે - આપુ મીઠું અમનણુ - આપાની નજર ચૂકવીને થયું જ નહોતું ખરું! એ હા, એ પેલા જળાયક પગી ભેડે વાતે વળગી જ્યાં જ અંપલાવું! વાહ રે - સમુદ્રના તરંગોમાં તરવાની રેખી મચા! આ બાપી પેખી નોકા! નાવિકપુત્ર હાથ લાંબો કરી, પોતાને ઉપર બેસી મે છે!

નંગલામાં દલચલ મચી ગઈ હતી તેની રાજકુમારને કશીજ પડી નહોતી. પરિચારિકાઓ અને નોકાશવું મળું કહે તેમ ટીકાઓ કરતું હતું. કોઈ રખાતને ધન્યવાદ આપતું, તે કોઈ રાજની મુખાઈ ઉપર હસતું હતું. પગીએ તો સૌના અદ્દ-હારપ વચ્ચે હળવી રજા પથ્થુ કરી:

“આપણી ડેસરમાઈને તો બહુજ ખાટું લાગ્યું છે! જલ્દિ પડના દીકરા હોય, અને રાજપટ ચાલ્યું જતું હોય તેમ રોવા બેઠાં છે! રાજકુમારના આપા જીવતા હોત, તો પણ અંદકું ખાટું તેમને ન લાગત!” જાંબા બાજબાટ હસી પડ્યા!

ડેસરે પણ આ ટીકા સાંભળી, તેની આંખમાં આપું આંખાં. પોતે રાજકુમારની માતા ન હતી તેથી શું? તે હોડીને રાજકુમારના ખંડમાં ગઈ. નંજીથી ભેડું.

રાજકુમાર મીઠી તંદામાં સ્વસ્થપણે ઊઘતો હતો. તેના મુખે ઉપર આપું હારપ પથરાઈ ગયું હતું. તેણે સ્વખં હથ્થુ ચાલુ જ હતું.

વહાણ ઉપરથી ખારવાનો પેલો નગ્ન બાળક તથા પોતે સમુદ્રના નિર્મળ જળ તરે તારી રહ્યા છે. ઊકરો કહે છે:

“જુઓ, કુમાર પેલી સોનેરી માછલી!”

રાજકુમાર ત્યાં જુએ જો તો એક હાથ નીચેજ. પેલી સોનેરી માછલી પાણીમાં આમથી તેમ, ત્વચ્છા નાચતી-ફેરતી, જલ્દિ ‘કે’ પોતાની પાસેજ આવવા મચી રહી છે! તેણે માછલીને પક-

કેના હાથ લાંબો કર્યો અને તેજ ફલે હાથમાં
પકડી રાખેલો રાખ, નીચે સરકી પડ્યો. વધુ ગાઢ
(નદાએ રાજકુમારની આંખોને ઘેરી લીધી, અને તે
ધસધસાટ ગંધી ગયો.

કેમરે રાખ ઉપાડી લીધો. સ્નેહ નીતરવો

હાથ રાજકુમારના માથા ઉપર ધીરથી ફેરવતાં તે
સ્વચ્છત બખડી.

“દુનિયા કહે તેથી શું? રાજપાટની જેને
કાંઈ પડી નથી—ખરો રાજકુમાર જ આ છે. હું રાખ
તેને સવારે ખાહો આપીશ!”

*****

ગાડું અને ગાંધી

રસ્તા પરથી ગાડું જઈ રહ્યું છે. સામે આઠડું ચઢાણ આવે છે. ઉપર ચઢવું અને બળદને
ઉપર જવાઈની કચ્છા જ નથી. ગાડું ભ્રેખમમાં છે. બળદને ધોલવા પડે છે, ભેર કરવું પડે છે.
ગાડીવાળાએ સાવધાન રહેવું પડે છે.

રસ્તા પરથી ગાડું જઈ રહ્યું છે. સામે ઢાળ ઉતારવાનો આવે છે. બળદને ભેરથી ઢોડવું છે.
ઊંચકી પડે એવું ભ્રેખમ છે. ગાડું ભ્રેખમમાં છે. બળદને સંયમમાં રાખવા પડે છે. ગાડાવાળાએ
ખૂબ સાવધાન રહેવું પડે છે.

ગાડું રસ્તા પરથી જઈ રહ્યું છે. સીધો સપાટ રસ્તો છે. નથી ચઢાણ કે નથી ઉતારાણ, હવે
ગાડું સલામત છે. હવે ગાડું ભ્રેખમમાં નથી. ગાડાવાળાને ખતરો એકું ખાધ લેવું હોય તો ભલે
ખાધ લે. બળદ પોતાની ભેળ હીડે છે.

માથાસને નયારે સુખનો ભેટો ધાપ છે. એ છે ઉતારાણ. તે જીવન ભ્રેખમમાં હોય છે. ચારે બાજુ
સુખભોગ છે. ઇન્દ્રિયો દોટમદોટ કરવા ફૂટી હોય છે...પણ સાવધાન! ઉતારાણ છે, એટલે બળદને
રોકવા ભ્રેખમો. ખૂબ સાવચેતી રાખવી ભ્રેખમો.

માથાસને દુઃખનો ભેટો ધાપ છે. એ છે ચઢાણ. પગ આગળ વધવાની ના પાડે છે, મનની
આગળ વધવાની હિંમત નથી આસતી. ઇન્દ્રિયો તો કડીને ગીલી છે. આગળ વધવી જ નથી. કેમકે
સામે આક્રમ છે. ચઢવાનું છે...પણ સાવધાન! ચઢાણ છે એટલે બળદના પૂઠકાં મરડવાં પડશે.
હિંમતથી આગળ વધવું જ પડશે.

સમાજની હાલત હમેશા આવી જ હોય છે કદી સુખ હોય તો કદી દુઃખ, કદી શાન્તિ હોય
કે કદી અવનતિ બધું સમાન હોય એવો તો જાણે જ થોડો સમય આવે છે. માથે સંતપુરુષોએ સુખ
વખતે સંયમ શીખવ્યો અને દુઃખ વખતે ધીરજ ધરવા કહ્યું.

આવો આખતિમાંથી ઉતારનારો, દુઃખમાં હિંમત જાળનારો, નિર્ભયતા શીખવનારો એક જાહાન
સંતપુરુષ મહાત્મા ગાંધીને રૂપે પરમેશ્વરે આપણી આગળ મોકલી આપ્યો. એણે આપણને જે
જેનવણી આપી એ પ્રમાણે રાખ આજે આપણે ચાલીએ છીએ ખરા? આજનો દિવસ આ વિચાર
કરી લેવાનો દિવસ છે. આજે દુનિયામાંથી ભ્રેખમ પરવારમાં નથી. હિંદુસ્તાન સંકટમાંથી પસાર થઈ
રહ્યું છે. કપરે દુનિયામાં લગાડ કાટી નીકળે અને માનવ જાતિના વિનાશની ધડી આવી જાય એ
કોઈ કદી શકે એમ નથી. મોટા મોટા રજાઓ બનાવ્યાં છે. અને દુનિયામાં અનેક પ્રયત્નો, ઝઘડાઓ
અને રકઝક ચાલી રહી છે. એ જવાબ નિરાકરણ હિંસાથી ચૂક નહીં શકે.

—વિનોબાભાઈ

કાણુ મુખ

પ્રમંથ

એ ખરેખર એક મહાન મુખ હતો. ધન-સંપત્તિ બાપદાદાની હતી તેથી સાંતિથી અને આરામથી જીવન વીતાવી રહ્યો હતો.

લોહાથી આ કેમ સદન થાય ! બહેર રીતે તેને ગમાર, છુધુ અને મુખનો સરદાર. કહેવા લાગ્યા, અને ધીમે ધીમે વાત પ્રસારી તેને કાને આવી.

સાંભળતા જ તેના દિલમાં કોપ વ્યાપી ઊઠ્યો અને લોહાને પોતાની વિશેની માન્યતા બદલવાનો તેણે વિચાર કર્યો.

મગજને ખૂબ ઠસીને તેણે એક પ્રકૃત શોધી કાઢી. તેનો અમલ કરવા બનીઠીને બહાર નીકળ્યો.

શહેરમાં સુદર પ્રદેશન આલડું હતું ત્યાં પહોંચ્યો. લોહી ચિત્રો અને ચિત્રકારના વખાણ કરતાં હતાં ત્યાં વચ્ચે આવી બોલી ઊઠ્યો: “અરે ! તમને ક્ષેત્રી એ ખબર નથી કે બાની ચિત્રકળા તો તદ્દન જૂની પદ્ધતિની છે. આ યુગ તો કમારનો ય આયમી ગયો. ચિત્રકળા વિશે કેંઈ સમજે કે નહિ ! તમે બધા ક્યા જમાનામાં વસી રહ્યા છો ?”

આ સાંભળી લોહી બરા હેનતાઈ ગયા અને બોલો પડી ગયા. અને આપસમાં કહેવા લાગ્યા. વાત તો સાચી છે. કળા જૂની ખરી ! અને તે મુખની વાતમાં હા ખૂંચવા લાગ્યા.

ત્યાં એક બીજા માણસે રસ્તામાં એક પુસ્તકની વાત કાઢી તેની પ્રશંસા કરી તો તે મુખ નિસાસો નાખતો બોલ્યો: “અરે મારા રાખ ! ખરેખર તમારે તમારી જાત પર સરમાડું ભેંધ્યો. તે પુસ્તક તો તદ્દન નકામું છે. મને દુઃખ તો એ વાતનું થાય છે કે તમે ક્યા જમાનામાં વસો છો ! એ પુસ્તક પરનું અવલોકન વાંચુ ! તમે કઈ દુનિયામાં

વસો છો ?”

અને સાચે પેલા ભાઈએ ચર્મિંદા બની નીચું ભેંધ ચાલવા માંડ્યું.

વળી રસ્તામાં આગળ ચાલતાં એક બીજા મિત્ર મળી ગયા અને મુખને કહ્યું: “તમારે પેલા ભાઈની જોગબાણુ રાખવી ભેંધ્યો. ખૂબ સારો અને જાગળ પડતો માણસ છે.”

“જો મારા પ્રભુ !” મુખે વળી નિસાસો નાખતા કહ્યું: “એ શીમાન તો ગામનો હિતાર છે. તેણે તો પોતાના કુટુંબ અને મિત્રોને રાખમાલ કરી નાખ્યા છે. શું તમે એ નથી જાણ્યો ! તમે તે ક્યા યુગના વાસી છો ! ભે ભે તેની મિત્રા-ચારી નાંખતા !”

અને સાચે પેલા મિત્ર બન્ને જ બની ગયો અને મુખની વાત સાચી માનીને તે શીમાનની સંજત હેડવાનો નિશ્ચય કરી નાખ્યો.

આમ તે મુખે જધાની વાત કાપતો જ રહેતો અને દોષની પણ પ્રશંસાને નિંદામાં ગર-કાવી દેતો.

અને પછી જધા લોહી કહેવા લાગ્યા: “એ મિત્રજનો હરેસો તો છે પણ શું તેનું યાન ! કેટલો તેના અવમાસ !”

ત્યાં કોઈક બોલી ઊઠ્યું. “સાચે જ તેની જીમ પર તો સરવતીનો વાસ લાગે છે.”

આમ લોકમતનો વાવરો ઊઠી દિશામાં પહેલા લાગ્યો અને તે મુખે ભાઈને એક પત્રના સંપાદકે પોતાના પત્રનો કથા-રિવેચક બનાવી દીધો.

અને પછી તો મુખે તો બધી દિશામાં બધા વિષયો પર એક જ દબે જરાય સંકોચ રાખવા વગર પોતાની આગવી રીતીથી કટાણો કરવા

મોડયા - અને આ રીતે લોકોની સમસ્યા સત્તાધીશો સામે વિરોધ જમાવી, પોતે જ સત્તાને રચાને બિરોજાવે.

અને નવજુવાનો જેના પડતા બોલને ઝીલતા, તેની સામે કપ્પા બોલતા નહિ અને તેના પ્રત્યે પૂન્ય ભાવની નજરે જોવા લાગ્યા.

અને કોની મજાદ સે કે હવે તેનો કોઈ વિરોધ કરી શકે! કદાચ જો તેની વાતને કોઈ વિરોધ કરે તો તે જૂના જમાનામાં ખપતો !

આમ મૂખ માણસ પણ નવજા પોચા મનોબળવાળા પર પોતાનું સામ્રાજ્ય જમાવી શકે છે.

માળાપ શું ભૂલે છે ?

“ સામાન્ય માણસની સ્થિતિમાં સુધારો થવાથી તથા તેની આવકમાં વધારો થવાથી, માળાપોના પોતાનાં જાંતારે પ્રત્યેના વલણમાં મુજબત ફેરફાર થઈ ગયો છે, જે વાતમાં લગભગ શંકા કરાય તેમ નથી. તેઓમાંનાં ઘણાં ભૂલ્યાં જાય છે કે, કંડક શિસ્ત, બહુ નજીવું ખીસાખર્ચ અને કંઈક પરિશ્રમે પોતાના નૈતિક તથા શારીરિક ઘડતરમાં કેવા અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો. તેને બદલે તેઓ તો પોતાને જે નહોતું મળ્યું તે પોતાનાં ઊકરોએને આપી દેવા બંધીરાં બની જાય છે. તેઓ તેમને માટે વધુ સારાં કપડાં ખરીદે; તેમને મોડું ખીસાખર્ચ પૂરું પાડે છે; તેમને જીદી જીદી રમતગમતમાં ભાગ લેવાનું, સિનેમાઓ જોવાનું, ઉનાળાની ઇટીએ માણવાનું તથા બીજું જે કંઈ કરવાથી જીવન સુખમય અને જે વધુ કરવાનું તેઓ શક્ય કરી આવે છે. ઊકરોએને પહેલાં ધરમાં વાળખૂંડ વગેરે નાનાં મોટાં કામકાજ કરવાં પડતાં તેમાંથી તેઓ તેમને મુક્ત કરી દે છે; એટલું જ નહીં પણ, કોઈ જાતના શારીરિક શ્રમવાળું કામ-કાજ—ખાસ કરીને તે પૈસા માટે કમળું હોય તો—પોતાનો ઊકરો કરે, જે વાત તેઓ હરગિજ પકડે નથી કરતાં. જે ઉદ્યમે એક વખત જીવાનોમાં સફળતા તરીકે ઉત્તેજવામાં આવતો, તે ઉદ્યમે હવે જીવન માણવાના હકમાં આડખીલીરૂપ માનવામાં આવે છે !

“ માળાપો તરફથી દાખવવામાં આવતી આ ઉદારતાએ, જે પેદી ઉપર તે વસ્ત્રવચામાં આવે છે તેના ઘડતર ઉપર બિનિષ્ટ અસર પડેલાં છે. પહેલાં જીવાનોને જે નાની નાની ખસિસો વધુ આરાધાલક અને ઉદ્યમી બનાવામાં ગ્રેસ્થાફ - બનતી, તેમની તો હવે કદી અસર જ રહી નથી. પહેલાં માળાપ તરફથી મહેરબાની અને ઉદારતા તરીકે જેની રાહ જોવાતી, તેની આજે ઊકરો તરફથી હક તરીકે માગણી કરવામાં આવે છે ! અને માળાપની જે માયાશુતા અવારનવાર કામકાજ કરવાનું ઊકરો માટે અનાવશ્યક બનાવે છે, તેણે જીવાનિયાંઓમાં શારીરિક શ્રમ અને જાતમહેનત તરફ ચોખ્ખો અણગમો જીવો છે. ”

—જમ એલિન એડલો

કોણ ચાંડાલ ! કોણ બ્રાહ્મણ !

કાળીદાસ મહારાજ

લોક કલ્પાબુના હેતુથી પરીભ્રમણ કરતા, ભગવાન તથાગત આવસ્તી નગરીમાં ભીક્ષા અર્થે ગયા. દિવસમય થયોનો. ફળ્યુ લોપ થયો ન હતો. લોભાભાથી ધમને સાચી રીતે ઓળખવાની ઈચ્છા ન હતી તેવે વખતે ભગવાન ને ઘેર ભીક્ષા અર્થે ગયા તે ઘેર ભારદ્વાજ નામે બ્રાહ્મણ મહાનો અગ્નિ પ્રગટાવી બધી હેમતો હતો.

ભારદ્વાજે કાપાય વગ્નધારી, કેસ વહિત ભગવાન તથાગતને જોતાં અચાંજ કહેા: “અરે જો બ્રાહ્મણ ! બહી' મગ્ધુ' કાપે ચાલી રહ્યું છે ને શું ધર્યો આવે છે. આ બ્રાહ્મણનું ઘર છે.”

મેં પર ઘરના ચંદ્ર જેવી શીતળતા, અભિર્મા અમી તથા વાણીમા મધુરતા લાવી ભગવાન મોહ્યા: “હે ભાઈ ! ચાંડાલ શું અને ચાંડાલના શુશ્રુષમં શું એ તમે જાણો છો ?”

પરમ સ્તિત્કાંતા આ વાણી સંભળી ભારદ્વાજે કહ્યું: “ના.”

“તો સંભળો કહું.”

‘જે માણસ કોપી, દંથી, પાપી, દંભી, કપટી તથા ખરાજ છુદ્ધિવાળો છે તે ચાંડાલ છે.’

‘જે માણસ પ્રાણીની દિંસા કરે છે, જેને પ્રાણી પર દયા નથી, તેને ચાંડાલ જાણવો.’

‘જે માણસ પોતાને અર્થે, ખીજને અર્થે, અને ધનને અર્થે ખીડું ખોલે તેને ચાંડાલ જાણવો.’

‘જે માણસ પસંદગી પર ક્રુદ્ધિ કરે છે, તેને ચાંડાલ જાણવો.’

‘જે ઘરડાં આવતીને પાળવાની સક્તિ હતાં પણતો નથી તેને ચાંડાલ જાણવો.’

‘જે પોતાની જાડાઈ અને ખીજની અવગણ કરે છે, દિગ્બાલિમાનની ભરેલ છે એને ચાંડાલ જાણવો.’

‘અતિએ (જ-અ)થી માણસ ચાંડાલ ન થાય, અતિએ કરીને માણસ બ્રાહ્મણ ન થાય. કરણી પ્રમાણે માણસ ચાંડાલ થાય છે ને કરણી પ્રમાણે

માણસ બ્રાહ્મણ થાય છે.”

પીણાના ઝંઘાર સમી, મન છુદ્ધિને વશીભૂત કરનાર ભગવાનની વાણી સંભળી ભારદ્વાજ પહાર આગ્યો અને બોલ્યો: “આરે જેમ ચાંડાલના લક્ષણ હતા તેમ કૃપા કરી બ્રાહ્મણના લક્ષણ કહેા.”

આથી અનુગ્રહ કરી ભગવાન બે દલા:

‘મન વચન કાપાથી ને નિપાપ તથા સુવર્મી છે, એને કું' બ્રાહ્મણ કહું' છું.’

‘જે નિર્જન અને આસક્તિ રહિત છે, એને કું બ્રાહ્મણ કહું છું.’

‘જેનામાં સત્ય તથા ધર્મ છે. તેને જ પવિત્ર છે. અને તે જ બ્રાહ્મણ છે.’

‘જે નિષ્ક્રિય તથા નિર્લોભ છે, એને કું બ્રાહ્મણ કહું છું.’

‘અપરાધી નહિ છતાં જે તિરસ્કાર, માર તથા બંધન સહન કરે છે, ક્ષમા જ જેની શક્તિ છે અને આ શક્તિ જ જેનું રોન્ય છે તેને કું બ્રાહ્મણ કહું છું.’

‘ક્ષમાવાન સત્પુરુષ જે વિશ્વ મેળવે છે તે ગમે એવી પ્રચંડ રાજસેના પણ નથી મેળવતી. ક્ષમા જેનું ગળ-શક્તિ-સેના છે, તે બ્રાહ્મણ છે.’

‘પાણી કમળપત્ર ઉપર અને સરસવ સોપની

અણી ઉપર ઠેર નહિ, તેમ જ વિષયવાસનાથી નિવૃત્ત છે, તેને કું બ્રાહ્મણ કહું છું.’

‘જે જીવને હણે નહિ, તેને કું બ્રાહ્મણ કહું છું.’

‘વિરૂધ્ધનો પણ જે વિરોધ ન કરે, યોગપંથી સાથે પણ જે શાંત બાવે વતે’, સેનાઓની વચ્ચે જે નિર્લોભ રહે, એને કું બ્રાહ્મણ કહું છું.’

‘જે સાચી, કામળ, બોધક, તથા અમાર્મિક વાણી બોલે તેને કું બ્રાહ્મણ કહું છું.’

આ કિંચિત્તા ભરી વાણી સામગી બાગ્દા-જનો કોષ તથા અહવાવ યોસરી ગયો અને તથાગત મૂલ્યે બે હાથ ભેડી બોલ્યો: “હે અમણ્ય ઓહાં તમે જે કહ્યું તે જ સત્ય છે. તે જ સત્ય તન છે.”

★

શ્રી. બ. ક. ઠાકોરને એક સંમેલનના મુખ્ય મહેમાન તરીકે નિમંત્રવામાં આવ્યા હતા. સંમેલન પૂરું થયું. સદ્ વિખરાવા લાગ્યા. ત્યારે તેના વ્યવસ્થાપક ઠાકોર સાહેબને આપવાની રકમના વાઉચર પર સહી લેવા આવ્યા.

વાઉચરની રકમ વાંચી ઠાકોર સાહેબને અશ્ચર્ય થયું. પહેલેથી નક્કી કર્યા કરતાં તે આઠઠો આઠો હતો, તેથી ઠાકોર સાહેબે કોર થઇને કહ્યું :

“આ પર હું સહી નથી કરી શકતો.”

તે સંભળી પાસે ઊભેલા એક કવિએ આંખ ઉઘાળી સૂચવ્યું :

“ઠાકોર સાહેબ સહી ન કરી શકતા હોય તો કંઈ વાધો નહીં, અંબુઠો પગાવી લો. અંબુઠો-છાપ ચાલશે.”

આ માર્મિક ઉદ્વેગથી ઠાકોર સાહેબની હાજરીમાં સૌ ખડખડાટ તો ન હોતી શકયા. પણ કેટલાકે મો ફેરવીને તો કેટલાકે મૂંઝામાં મલકી લીધું.

★

આઈન્સ્ટાઇન ભારે બુલકકટ હતા.

મિત્રો તેમના આ સદ્ગુણથી પરિચિત હતા. તેથી તેમના ખિસ્માં ત્રણ ચરમા ભેઈ એક મિત્રને આશ્ચર્ય થયું.

આઈન્સ્ટાઇન એક પછી એક ચરમાને હાથમા લઈ હસતાં હસતાં બોલ્યા :

“આ ફરની વસ્તુઓ બોવા માટે.”

“આ નળકની ચીજો માટે.”

“અને આ એ જ નેને ચોધવા માટે.”

—હરિભાઈ પટેલ

★

સાચી માણસાઈ

ગોડીદાસ ભા. પામાર

મોતીચંદ શેઠનો હરખ આજે ક્યાંય માતો નથી જોડે છે ત્યાં હસી પડાય છે. હરખમાંને હરખમાં ઘડીક ઘરમાં તો ઘડીક ઘરની ખડકીએ ઊભા રહી ચઢુની સાથે હસી ખુશીને વાતચીત કરે છે. અને હરખ કરવા આવનારને ઘરમાં પરાણે બેસાડીને આ નાસ્તો કરાવે છે. ને તેની સાથે અરધા અરધા ચંદને વાતચીત કરે છે.

આજે શેઠને ઘેર જાને જન્મારે પાસણું બધાણું અને વળી તેજ દેવના છતર જેવો દીકરો આવ્યો તેથી સહુના હરખનો પાર નહોતો. આખી શેરીમાં અને સગાસગંધીમાં શેઠની સુવાસેય સારી હતી, સહુના હ.ખે હુ.ખી ને સુખેસુખી ચતાં હોવાથી શેરીના તેમજ સગા-વહાલાં સહુ માણસો આજે શેઠને ઘેર દીકરો જન્મ્યો તે સંભળીને હરખભર્યા આનંદ અઘટત કરવા આવતા હતા. શેઠ સહુને ફરીપર આવકારતા હતા, અને અછો અછો વાના કરતા હતા.

અને પછી તો સવા મહિના પછી કોળી કોળી કરીને ફ્રેન્ચાઈઝ સત્રીલગુ નામ જીવણ રાખ્યું. છોકરો હાડેતો અને આંખે નાકે નમણો હતો. અને માઆપની લાડમરી સંભાળમાં ઉછરવા લાગ્યો. પાંચ વરસનો થયો ત્યારે નિશાળે ભેંસાડ્યો, જીવણ ભણવામાં પચ્ચ ઠીક ઠીક હતો, વળી સુશીલમાતાના સંસ્કારે વિનય, વિવેક, ખીરજીવો બધા શુભો પચ જીવણમાં આપોઆપ વિકસતા જતા હતા. જીવણ ૧૪થી૧૫ વરસનો થયો ત્યાં તો માઆપે તેને સાળામાંથી ઉઠાડી લીધો અને પોતાની ઠરિયાણીની દુકાને જ ભેંસાડી દીધો.

જીવણને તો આગળ ભણવું હતું પણ તેના પિતાએ તેને સમજાવ્યો, "માઈ, અમે તો ખરું પાન કેંવાઈએ, આજ છીએ ને કાલ્ય નથી, આપણે રહ્યા વાલિયા વેપારી, આપણે બકે ભણીને શું કરવું છે? વાંચતા લખતા આવડે એટલું બે ચોપડી ભણ્યા એટલે બધ, આપણે તો ભલો આપણો વેપાર ને હાટડી". આમ કહી, સમજાવીને દુકાનમાં પોતે પોતાની સાથે ભેંસાડી, જીવણને પડોટવા મોકલ્યા. જીવણ પણ ડાહ્યો, સમજી ને સંસ્કારી હોવાથી પિતા સાથે ભજી રકતક ન કરી અને પિતા સાથે દુકાને બેસીને ધંધામાં કાજજીવી ધ્યાન રાખવા માંડ્યો.

બે ત્રણ વરસમાં તો જીવણ પાકો વેપારી થઈ ગયો. દુકાનનો બધો જ ભાર પોતે માથે લઈ લીધો અને તેના બાપુજીને હવે આરામ કરવા કહ્યું.

જીવાનભોજ જીવણ દુકાનનો વેપાર બહુ જ કુશળતાથી કરતો હતો. હવે તેના માઆપને એક ચિંતા હતી, તે જીવણના ભગ્નની. અને એક દિવસ તો જીવણની માતાએ તેના બાપને જીવણના વેશવાળા માટે ખૂબ જ ભાર ધંપે કહ્યું. "સાંભળ્યું? આ જીવણ હવે ૧૮, ૧૯ વરસનો થયો, આપણી છંદગીને હવે કેટલો બરાસો? તેને હવે આપણે ક્યાંય સુશીલ કન્યા સાથે પરણાવી દેવો જોઈએ. ઘરમાં વહુ આવે, તો હું તો મારો ભાર હળવો કરીને સંતિથી ભગવાનગુ નામ લઉં. પછી તો આપણને બેયને નવ નિરાંત."

અને જોતતા જોતતા ભાવનગરમાંથી જ રૂપાળી, સુશીલ અને સંસ્કારી કુટુંબની એક

કન્યા મોતીચંદ શેઠને નજરમાં આવી ગઇ. શેઠાણીને પણ કન્યા ગમી ગઇ, લીલાવંતી નામ, રૂપે, શુભે ને કામેકાળે સારી સેવાથી જીવણતું વેવિશાળ તેની સાથે જ નકદી કરી નાખ્યું, અને એજ વરસમાં મહા મહિનામાં લગ્ન ઉકેલી દીધા.

૧૦ વરસની જુવાન લીલી ઘરમાં આવી, ઘરનું બધું જ કામકાજ માથે ઉપાડી લીધું. રાંધણી, ધોવું, બ્યવહાર બધી બાબતમાં લીલી નિપૂણ થઇ ગઇ. શેઠશેઠાણીને તો નિરાંત થઇ ગઇ. સારા પગલાંની લીલી ઘરમાં આવી તેથી ધંધામાં પણ ખરકત વધી તેમ સાસુસસરા લીલીના સહેને મોટે વખાણ કરવા લાગ્યા.

વળી એક દોઢ વરસમાં જ લીલીને ભગવાને આશ દા'ડા દેખાડ્યા ત્યારે સાસુસસરાને ખૂબ જ આનંદ થયો. સાતમે મહિને ફરીપેરે સીમંત કરીને લીલાવંતીને પ્રથમ સુવાવડ માટે પિયર મોકલી. લીલીને પૂરા માસે દીકરા આવીને વળી ગયો. સહેને ખૂબ જ હુંખ થયું પણ ઈશ્વર પાસે કોનો ઉપાય છે ? પણ આ પછી સુવાવડમાંથી જ લીલીની તબિયત ભગડી, તેના મગજ ઉપર આની અસર થઇ, લીલી મગજ ગુનાવી બેઠી. તેને માનસિક રોગ લાગ પડ્યો. માત્ર એકલી એકલી સુનમૂન બેસી રહે, ધીમે ધીમે બોલ્યા કરે, તો વળી કોઈવાર હરેયા જ કરે. ખૂબ ખૂબ દવા-દારૂં કર્યાં, ત્યારે એકદમ વર્ષે કંઈક મગજ ઠેકણે આવ્યું, એટલે મોતીચંદ શેઠ લીલીને પોતાને ઘેર તેડી લાવ્યા.

પેલાની લીલીમાં હવે થોડો ફેર પડી ગયો હતો. તે હવે થોડીક ટોડરી ને ધ્યાનબેરી થઇ ગઇ હતી, મગજ ઉપર થોડી થોડી અસર તો હતી જ. તેની સાસુ તેને કામકાજ સીધતા નહિ, તો તે બેસી રહેતી, ચીંખ્યા પ્રમાણે કામ કર્યાં કરતી, પણ હૈયા ઉકલતથી

કંઈ કામ કરતી નહિ, કે નોતી જીકેય હેશ. સુનમૂન કામ કર્યાં કરતી.

ત્યારપછી તો લીલીને બે સુવાવડો આવી અને તે બંને વખતે દીકરા દીકરી અવતરીને મરી ગયાં. અને પછી તો લીલી મગજનો કાળ પહેલાંની જેમ સાવ ખોઇ બેઠી. પહેલાંની જેમ જ સુનમૂન બેસી રહે, ગણગણે ને હરેયા કરે. ખૂબ ખૂબ દવાદારૂં કર્યાં પણ સાડું થયું નહિ, તે નોજ થયું.

આખો દિવસ લીલી બેઠી હોય ત્યાં બેસી રહે. જમવા બોલાવે તો મનમાં આવે તો ઊઠે નહિતો જવાબ જ ન દે. સાસુનેય બિચારીને બાતીજાંદગીએ વહુંનું આવું દુઃખ કેખવાતું અને દાઝવાતું આવ્યું. ઘરડે ઘડપણ કામ બને ન બને પણ વહુને કહી ઉંચે સાંઠે ન બોલાવે, રાંધીચીંધીને સોને ખવરાવે, વહુને પણ ફેસલાવી પટાવીને ખવરાવે પણ કોઈ દિ' તે ઉતાવાતા ન થાય.

આમને આમ બે વરસ ગયા ત્યારે મોતીચંદ શેઠે એક દિવસ જીવણને કહ્યું, “ભાઈ આની સી પાછળ હવે જીંદગી ન વેઠકાય, તું હા, પાટે તો હવે કર્યાંય ખીલું કરીએ” જીવણ માત્ર નીચું જોઇ ગયો, કંઈયે બોલ્યો નહિ, બિડીને ફડકાને ચાલ્યો ગયો. મોતીચંદ શેઠ પડું સમજી ગયા કે આ કોઈ માનશે નહિ.

લીલીની તબિયત સુધારા પર આવશે તેમ હવે લાગતું નહોતું. હવે તો તે બંબે દિવસ કંઈયે ખાતીપીતી નહિ, તેની સાસુથી પણ હવે તો ઘરનું કામ બનતું નહોતું, વળી રાંધવાવાળી ને કામવાળી બાઈ પોસાય તેમ નહોતું, તેથી ઠોસી કામનો દસરોટો કરીને સાંજે થાકી જતી. આ બધું બંને જાપ દીકરાને જોતા, માને દીકરા કામમાં સવારસાંજ મંદ કરતો પણ અસુક કામ તો ડેચી દીકરાને ન

જ કરવા દેતી, આ બધું જોઈ મોતીયંદ શેઠે વળી એક દિવસ છુટાણને અને તેની માને પાસે બેમારીને વાત ઉચ્ચારી. “જો બાઈ, તારી બાઈ હવે કામ બનતું નથી, વળી કામવાળાનો ખરચ આપણને પોસાય તેમ નથી, એ બધું તો ઠીક પણ હવે વહુની સગિ-યત બીલકુલ સારી નહિ થાય, તેના માટે ગેઘડોકટરોએ હાથ બંધેલી નાખ્યા છે અને તો તારી જીંદગીનું લાગી આવે છે. જો તું માત્ર હા જ પાડે તો અંધાંય સાડું ઠેકાણું ગોતીને બીજું કરીએ. મૂવે આ તલમાં તેલ નથી, અને રત્નાં ગાંડી દોધ તો સહુ બીજું ત્રીજુંય કરે છે, ઝાઝવા નેપ્રચંદ શેઠ, આટલી અમરથાએ એક ઉપર બીજી ક્યાં નથી લાગ્યા? ત્યારે તું, તો હજી નાનો બાળેક હો ને આપણે લીલાવતીને પણ પહેલાની જેમ જ હથેળીમાં રાખશું તેથી તેને પણ દુઃખ નહિ પડે. વળી આ તારી જાના ઘડપણ સામે તો જો, એનેય જાતી જીંદગીએ ડેટલા ઢરપડા કરવા પડે છે? કાંક તો વિચાર કર્યો, તારી આ મરડી જનેતાની તો સાચું જો?”

જીવજી આજે તો જરૂર પિતાના મોં સામે નજર નોંધી અને કહી દેતાં કે કહ્યું “બાપુ હું બધીય સાચી વાત, પણ જો હું જ ગરદો થઇ ગયો હોત તો આ બાઈ તે અને ધણી તરીકે નીભાવતને ? કે બીજે ક્યાંય ચાલી ગઈ હોત ? તમે જ આનો ઉત્તર આપો, માટે તો હું” માંડી સેના જેવી છે. ” આદહું” કહી જીવજી બેસી થઈ ચાલ્યો ગયો. આગળ જરૂર નિસાસો નાખી એકબીજા સામે જોઈ બેસી થઈ ગયા. અને પછી મોતીચંદ એકે આ વાત કહેઈ કે ઉચ્ચારી નહીં.

હોલીને જોયી મુલાવડે દીકરા જન્મ્યો.
તે ખચી ગયો, પણ હોલીની તબિયત તો
જોવી જ રહી. વૃદ્ધ માતાપિતાના લાલનપાલન-
નથી દીકરા કિરણ મોટો થઇ ગયો. તે સાત-
આઠ વર્ષના થયો ત્યાં તો હાદા અને હાદી
મોઢજે થોડાં થોડાં સમયને અંતે મોટું જામ-
તડું થયું.

હવે તો જીવજૂના ઘરમાં કોઈ નહિ, દીકરા તો નિશાળે જાય ત્યારે લીલી ઘેર બેઠકો રહે તે જીવજૂને ન ગમ્યું; તેથી દુકાને આવે ત્યારે તેની પત્નીને પણ સાથે દુકાને તેડી લાવે. દુકાનમાં ગાદી પાથરીને મેઠ બાથુ લીસીને બેસાડે, તે જે માગે તે તેને આપાવે, ખવરાવે પીરાવે. અને લીલી પણ દુકાનમાં કેટલું બોલ્યા સિવાય શાંતિથી બેસી રહે. તે સહુની સામે બેઠાં કરે.

જીવનનો સીકરો પસંદીને ઘેર વહુ લાવ્યો.
ત્યારે સસરા જીવલણાલે નવવધૂને પણ કહ્યું,
“જો બાપુ, હવે આ તમારા સાસુની સાર-
સંભાળ તમારે માથે છે, તેને દુઃખવશે
નહિ.” અને કિશકુ અને તેની વહુ તેની
માતાને ફરી એરે સાથવા.

અત્યાચારે તો કિરણને ઘેર પહોંચે ત્રણ
બાજકો છે. લીલી હાથ દેઈ દોઈવાર બાપ
દીકરાની સાથે દુકાને જઈને બેસે છે. જીવણ-
લાલ અને કિરણ હાથ તેને શાંતિથી દુકા-
નમાં બેસાડે છે. વળી આજે તો ઊંડી વખા-
રની તેની દુકાન ધમધેકાર ચાલે છે. જીવણ-
લાલ તો માને છે કે આ બંધીય લીલીવાડી
આ બાઈના પરતાપે જ છે.

*   X   *

(શ્રીમતી અંબાબેન ચંદુલાલ ભટ્ટની પાસેથી
સાંભળેલી વાત ઉપરથી.)

પૃ. ૧૪૮ થી આગળ

અંબાના એમશ્વરપરામા ધજાઓને શિવસેનાની વિદ્યાતક પ્રવૃત્તિથી સહન કરવું પડ્યું છે. તાજે-તરમાં બળી બેરાજગારીના બહાના હેઠળ આ પ્રવૃત્તિને વિશેષ એક આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી. બાળ દેહરે આ સપ્તમી પ્રવૃત્તિના મૂળમાં ગ્રેરણા આપી રહ્યા છે. તેઓ વિવેકનો કરીને, નિર્દોષ હોવાનો ડાળ કરી રહ્યા છે. પરંતુ તાલો ઇતિહાસ ક્યો છે કે વિદેશોમાં તેમણે 'શિવસેના' વિશે પ્રચાર કરીને વિદેશીઓની વિશ્વસ્યતા વધારી મૂકી છે. સવાલ એ છે કે યત્તા રાજને સફળતામાં જ ડાળી ન ચડાય? જો આ બધી હકીકતો પૂરાં હોય તો જવાબદાર વ્યક્તિને નરપત પહેંચાડવામાં શો વાધો છે? અથવા આવા તત્વોને ગિરફતાર કરવામાં શું નડતર આવે છે?

આ કેમ પીશે?

કમ્બોજી, રાજદોળી, યાનયોગીની જેટ હમણાં એક નવા ચોની હાન્ડે-હના ફેરિએ ગામમાં જળકલા દત્તા. તેમણે દેંડુનાંમ શ્રી. માફ. તેમણે તાજેતરમાં એક સોશ પર શિષ્દ આશિ ભલા રહી, હમણાં ભરીને પાણી પી બતાવ્યું હતું. પછી રટ્ટાર ભલા રહી, એક કલાકમાં ૨૪ કપ આ ગરમટાવી ગયા હતા. ઇન્ડોનવી આ ઇન્ડો-સી-હના આ આ-ચોનીએ આકાશમાં કલાકમાં ૮૧ કપ આ પીને રહ્યાં તોડ્યો છે અને ૧૦૦ કપ પીવાનો વિક્રમ આ માસમાં જ તોડવાના છે. એમ દો ભારતમાં હોયો આ ખૂબ પીએ છે; આને વપરાશ પણ ઘણો છે-ત્યાં સુધી કે ભારતની ખાનગી કંપનીઓમાં મુઠીયા રાહલુની દૃષ્ટિએ જુઓ-ડોને નંજર કોવા પહેલો છે અને તાતાનું સામાન્ય પણ ૧૫૧ આવે છે. ૩૩૩-મીડી અને ૧૬૬ હકાલેલી આ પીવા સિવાય આપણા આ શીખીને વિરેષ કરી બતાવતા નથી. ગુરુસાન ન કરે એવી આ હોય તો સો કપ પીવામાં વાધ નથી. હાવરો અને લેખકોએ આ વાત ખાનગ્ય રાખવા જેવો છે. શા માટે એક જ બેઠેક, કંઈ

પણ આધાપાધા વિના, કેવળ આના ખાસા ઉપર એક નવલકલા પૂરી ન થાય? પ્રકાશક ઓછા વેસા આપે તો પણ ખોટ તો નહિ જાય!

એકરપો-૬૭

ડેનેડાએ રાષ્ટ્ર તરીકેની જન્મ શતાબ્દી એક વિશ્વમેળો યોજીને કરી. કેનેડાનો ઇતિહાસ ચચરંગી છે, યુરોપના વસાહતીઓએ તે વમાવ્યું છે. પાટનગર મોન્ટ્રોઅલમાં ૬૦ હજાર લોકો ફ્રેન્ચ ભાષા બોલે છે. અમેરિકાનું વચરંગ ઘણું છે. બ્રિટિશ અને ફ્રેન્ચ વસાહતીઓ સારી સંખ્યામાં છે. એક રાષ્ટ્ર તરીકે ડેનેડાએ જીવનું હોય તો તેની આગવી સંસ્કૃતિ હોવી જોઈએ. અમેરિકાની શેઠમાં રહેવાનું ડેનેડાને પસંદ કરતા નથી. અને તેથી જ આ મેળો યોજવાની સાલજોડો મુખ્ય ઉદ્દેશ મનુષ્યના વિકાસનો ઉત્તરેતર ખ્યાલ આપીને, વિશ્વની ઉત્પત્તિમાં મુગ્ધો, અને વિવનના વિકાસમાં દરેક રાષ્ટ્રો શું ફરિસો આપ્યો છે તે ખ્યાલ રંજનાર્થજિનો આપવાનો છે.

જે રાષ્ટ્રોએ આ મેળામાં ભાગ લીધો છે તેમની વચ્ચે એક તફરત હરીશાંતની ભાવનાએ અવનવા દિવસ વિધાન અને શુદ્ધિયાવૃષ્ટિ રજૂ કર્યા છે, અને હજારો વિદ્યાર્થી કેશુ ડેનાથી આગળ છે તે જતાવી આપ્યું છે. ફ્રાન્સ, રશિયા, અમેરિકા, ઇટલી, ડેનેડા, બ્રિટન, આર્વન, જપન, આફ્રિકન રાજ્યો, ઓસ્ટ્રેલિયા, ડેન્માર્ક, એસ્ટ્રો-નિકાયા, એમ કમનવેષ રાષ્ટ્રોની નિજ અસ્થિતાએ મેળાને ભારે વૈવિધ્ય આપ્યું છે. ભારતનો રોવિલ્લન સાફે અર્ધવૃષ્ટિ જમાવી દેશે. તેના કારણમાં આપણે હાથકારીગરીની કળા અને ગ્રામીન મૂલ્યોને કુશળતાપૂર્વક રજૂ કરવાની ખાસ રત બતાવી હતી કેમ કે ટેકનોલોજી, ગિદાન અને હજારો ભાગલોમાં પશ્ચિમની હરીશાંત કરવાનું હાસ્યાર્થક મનત.

એકસો-૬૭ને તોચાર કરતાં, ત્રણ વર્ષથી વધુ સમય લાગ્યો હતો. પ્રેશોના ધસારાને પડોંચી વળવા એક બુરકે રેલવે યોજના તોચાર કરવામાં આવી હતી જે હવે મોન્ટ્રોઅલ સરેરને કાપાય

અંકારણ તરીકે રહેશે. અત્યંતે 'કોલરનું' ખર્ચ
 યથા ગણું. દરેક રાષ્ટ્રના પેંગિલિયોમાં અનેક
 વિભાગો, સિનેમાગૃહો, બોજનાધ્યો, નાટ્યગૃહો
 પ્રત્યાદિ હોવાથી ગ્રામ્યપણ પ્રેક્ષક દિવસોના દિવસો
 ગાળ્યા સિવાય Expo-67ને સંપૂર્ણ નિરૂપ્તમાનો
 સંતોષ લઈ શકે નહિ. બહાઈ આખી દુનિયા છે-
 દરેક રાષ્ટ્ર છે- દરેક સંસ્કૃતિ છે- અને દરેક
 ભાષા છે- મહાત્મા ગાંધીની સેવાશ્રામની ઝૂંપડી-
 ક્રાન્સનું લૂપ છે-અમાનો પેગેડા છે. દુનિયાના બહુ
 જ થોડા સ્ત્રીકાર લોકો આ મેળો જોઈ શકશે
 -મેટા માગનારો છાપામાં અહેવાલો વાંચીને તુષિત
 અનુભવવાની રહી. આવો મેળો થોભવો એ એક
 ભગીરથ કામ છે અને અમેરિકા જેવા ધાર્મિક
 રાષ્ટ્રોને પણ માંડ પેાસાય તેવી બાબત છે. કેનેડાએ
 આ મેળો થોજીને, શતાબ્દોનો ઉત્સવ રંગેચંગ
 ઉજવી બતાવ્યો.

વો દિન.....

મોંઘવારી બધાની ચૂકવણી માટે તાજે-
 તરમાં મેારારજીભાઈને બીજવાર કસોટીએ ગણુ
 પડ્યું. પ્રથમવાર કુવજી નિયંત્રણધારા વખતે
 તેમને અજીતપુર્વે વિરોધનો સામનો કરવો પડ્યો,
 તેનું પુનરાવર્તન થયું લાગ્યું. અવમૂલ્યન પછી
 દેશની આર્થિક સ્થિતિ ઉત્તરોત્તર ભયંકરી રહી છે.
 જીવન ધોરણના આંકને રિધર કરવા માટે નાણા-
 પ્રધાન અધાક પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. રાષ્ટ્રના
 પુનરુત્થાન કાર્યમાં પ્રજાના દરેક વર્ગે કિસ્સો
 આપવાનો હોય છે. ધણીવાર આત્મભોગ પણ
 આપવાનો હોય છે. આ કિસ્સામાં તો ચૂકવણી
 આવતા માથે માસમાં કમચારીઓના ગ્રાવિડન્ટ
 ફંડમાં કરી આપવાનું વચન સરકારે આપ્યું હતું.
 'જતાં શેકડ માટેનો દુરાચલ નૈતિક દૃષ્ટિએ રહી
 શકતો નથી. પણ એ દૃષ્ટિએ જવા નેત્રીએ તો
 ગુલામી તરફ ધસા જતી પ્રજાની બાજની મનો-
 હયાને કેમ રાંધી શકાય ? લોકોના અંત ઉપર
 ચૂંટાઈ આવેલા પ્રતિનિધિઓ અતઃકાળે ઉઠ દઈ,
 પણ પધેતા કરે છે. કાવો નીચા ન આવે તે માટે
 વેપારીઓ તેમજ બિડુતો ઇંગ્લેંડ સંમદખોરી

કરે છે. જાણે કે સેવાનના વંદાનેને બેદામ
 આચરણ કરવાની છૂટ ગળા હોય તેમ સમાજ
 જીવનના કોઈ તત્ત્વકે કોઈ આચારસંહિના રહી
 નથી. યુ' મેારારજીભાઈએ જેવી આશા રાખી
 હતી કે કેન્દ્રના કમચારીઓના પુર્વમુદથી પીડાતા
 નેતાઓ સામેથી એમ કહેશે-'તમારા ભારતવચન-
 નના પગલાં અમને મંજૂર છે-એટલું જ નહિ,
 અમે મોંઘવારીમાં મટાડો સ્વીકારવા તૈયાર છીએ
 - જો સમસ્ત પ્રજાનું કલ્યાણ તેથી થયું હોય તો !'
 હજુ પણ આવા દિવસની શક્યતા મેારારજીભાઈને
 જ રા માટે જમનો અંતરાત્મા દુભાય છે તે સહ
 શાખી રહ્યા છે ?

આવતી કાલનું સ્વપ્ન

સૂચિત ગીરનાર રાપ-વે ચોજના સારાબદુ
 એક જનરલસ્ત કામજીમાં આકર્ષણ યથા પડે
 તેમ છે. કાણુ કે ભારતભરમાં તે એક નવીનતા
 છે અને સહેલાણીઓથી આ યાત્રાધામ કાચમને
 માટે ભરપૂર રહેવાનું. અત્યારે પરદેશીઓ સિદ્ધ
 બેવા સહસ્રાં આવે છે, તેમને પણ જીવિ. ગદ
 ગિરનાર આકર્ષી શકશે. ધણી તો ભારતના એક
 બેવા લાયક સ્થળમાં જુનાગઢની ગણતરી થશે
 અને વહતાજતા ધમ્મારને પહોંચી વળવા શહેરની
 કાયાપલટ થશે પણ સાથે સાથે પર્વતમાળાનું
 ભાવિ પણ બદલાનું રહેશે. સંભવ છે કે આગળ
 જતાં, ભવિષ્યની પેઢીનો સ્વપ્ન સિદ્ધિઓ, ઉપર
 જવા માટે દાર્જિલીંગની પેઠે નાનકડી રેલવે
 યોજના પણ અમલમાં શકે અને ટેરેર વહાર-
 ધ મો પણ રથાય રાણુકેદરી અને રાણેગાર
 અને સિદ્ધરાજ દેસરેશાવરમાં બંધીતા થાય, અને
 ચોસલાને ચડાનાર કોઈ પ્રાંતભા પણ દેઢ ધારણુ
 કરે. અત્યારે માથે લાકડાંના ભારા પાંધી ગુજરા
 કરતા કઠિયાણી વહાારને ખલે મેારારજીમાં
 સરી જતા પાનકો દૃષ્ટિએ પડે. પણ આ બધું
 જેવી પ્રજા માટે છે જેને પેનાનું સ્વપ્ન હોય અને
 સ્વપ્ન માટે જીવતી હોય. રાપ-વે કોઈ ગળાધારો
 આવા માટે ઉપયોગમાં આવે નહિ.

‘આવરણ’

‘શિ.’

લેખક : શ્રી. રઘુવીર ચૌધરી

પ્રકાશક : આર. આર. રોહની કું. મું.મું-૨
પાન ૨૫૧ રૂ. ૫.૨૫

‘પૂર્વરાગ’ તથા ‘અમૃતા’ પત્રીની શ્રી. રઘુ-
વીર ચૌધરીની આ ત્રીજી નવલકથા છે. પ્રણય-
ત્રિજોષ્ટુ જેવી સામાન્ય વાતની આસપાસ વાતોનો
વિષય ચઢાવો લે છે. રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરના
આછેરા ઉઝસ અને અંધકારમાં, પીઠ પાછળ
પોતાના હાથમાં હાથ પકડીને, નળ સરોવરના
દરેનાં નિહાળી નાચક સચીનને જોલો રાખી,
લેખકે જીવનનાં ઊંડાણોનો નિદેશ પડેલા પાનાથી
જ આપી દીધો છે, અને અગ્ર્ય જેમી વાતાવર-
ણથી વિષયને ઉપાડ્યો છે. ઉપાના પ્રાકટ્યથી
સંધ્યાના આયમતાં અગ્રવાળાં સુધીની કાળ-
મનોદામાં જ વાત પૂરાં યાય છે છતાં લેખકે આરે
ખૂબીથી વ્યક્તિનાં જીવનપંથ વણી લેવા જેટલી
નિરૂપણશક્તિ, વાર્તાલપની આગ્રી, સૌથીની નવી-
નતા તથા પાત્રોનાં સુદમતમ મનોવ્યાપાર વડે
૨૫૦ પાનની આ દીર્ઘકથાને એક આશ્ચર્યજનક
હવાપ્રકાર બનાવ્યો છે.

વાત જેટલી સીધી તેટલી જ સારી છે.
સચીનને કોલેજકાળ દરમ્યાન માયા સાથે રનેહ,
પ્રીત અને પ્રેમ યાય છે. તેને પિતા તરફથી વાર-
સાર્માં જીલોહિક વસ્ત્ર મળી હોય છે-જીવનને
‘મરેદેદીક સેન્સ’થી જોવાની. માયા સાથે કારિમરના
પ્રવાસ દરમ્યાન એક વેળાના નૈતિક રમણનથી
તેનું સંવેદનશીલ માનસ આરે આઘાત અનુભવે
છે. તે એમ માને છે કે આવા આચરણની તેને
દિક્ષા થવી જોઈએ અને પોતાની જાતને માયાથી
અલિપ્ત રાખે છે, અને બંગાળી ચિત્રકાર સેન
પાસેથી ચુરદાન મેળવી કલાની આરાધના કરે છે.
આર વર્ષ પાદ, તેના જાણ નરેનને નળ સરોવર

ઉપર તોફારી હોય છે ત્યાં આવી ચડે છે. અને
અકસ્માત માયા તેના પતિ નંદન તેમજ બાઈ-
બહેનો રેખા, માલવ, અંકુશ સાથે આગી ચડે
છે. નળ સરોવરનું પ્રકૃતિરમ્ય વાતાવરણ પહેલેથી
છેલ્લે સુધી માનવ પાત્રોના ભિન્નિત્રને સહારો
આપી રહે છે. વાર્તાનાં સુદિગમ્ય અને તર્કશુદ્ધ
વાતાવરણને હળવું કરવા અંગ્રેસંગ. માલવ અને
અંકુશ નૈધિપાત્ર દ્વારા આપી રહે છે અને સંવા-
દની ચમત્કૃતિ હીલકર બની રહે છે.

માયા અને સચીનની મુલાકાત એ જ કથાનું
મધ્યભિદંદુ છે. એ સચીન હા પાડે તો માયા, નંદનને
સમજાવી, તેની સાથે જીવન એકઠા તૈયારી બતા-
વે છે. પરંતુ સચીન, ભિન્નિત્ર પ્રણય આવેશમાં
ધસડાવા છતાં અજળ સ્વસ્થતા દર્શાવે છે. ન્યારે
નંદનને આખી પરિસ્થિતિ સમજાય છે, અને
સચીન તથા માયાના આગમથી ખસી જવા
જીવકૃત યાય છે ત્યારે સચીન જ તેને ના પાડે
છે. થોડાક ઉદાહરણો હીક બનશે.

‘મારી સાથ રહેવું માયા માટે ફરજિયાત
બની જાય એમ હોય તો એના બનિધ્યપર એવે
કાર લાદવાનું હું પસંદ ન કરું.’-નંદન

‘કેમ કંઈ બોલ્યા નહિ?’

‘પતિ પત્નીના પ્રવિત્ર રહસ્યમાં ઇતરજનની
સલાહને સ્થાન ન હોય શકે.’- સચીન

‘તમે બોલ્યા એમાંથી કશો અર્થ તારવી
શકતો નથી. તો તમારે શું એમ કહેવું છે કે
તમારે અને માયાને કશો સંજય હશે જ નહિ?’
-નંદન.

‘તમે બહુ મુશ્કેલ પ્રશ્ન પૂછો છો, નંદન
કમારા આર વર્ષ પગી હું આને માયાને જોઉં

હું. જેને હું જાણખતો હતો તે કન્યા હતી, ઠાંધળી પત્ની ન હતી. હવે માથાદેવી આપનાં પત્ની છે. હું જે કહેજોને ચાહતો હતો તે મારા રમરણમાં સુરક્ષિત છે—જેજી મારી પ્રાપ્ત છે.”

હવે જગા માથાદેવી પાત્ર એકાએક. તેણે હાથારીથી નંદન સાથે લગ્ન કર્યું હોય છે—અને સગીનનાં કંઈ જ સમાચાર ન મળ્યા ત્યારે, નંદન તેના પૂર્વ ધાર્મિક જાણવા ખુબ પ્રયત્નો કરે છે ત્યારે કહે છે :

‘મારે ય રમરણ છે. પણ હું એ તને કહેવાની નથી. કારણ કે એ મારી અંગન સંપર્ષ છે, મારા એ અંગત રક્તના કિનારા સુધી હું તને આવવા દેવાની નથી’.

‘માથા, હું અને કહે. મારી સાથે આમ ?’
(સગીન મારે) ‘એ નથી ગમેતો એવું પણ નથી. તો આ જે ખૂંચ્યા કરે છે એ શું છે ? કદાચ સ્ત્રી અને મનથી પર એવું કંઈક હશે જે સગીન પાસે જ રહી ગયું. સગીન જ નંદનને વેશ લઈને આવ્યો હોત તો હું સ્કાઉટ’

આ વાર્તાને પ્રભુપતિશાળ સામાન્ય નથી પણ અસામાન્ય છે કેમકે ત્રણ પાત્રોની એકબીબી અને ભોગ આપવાની ત્રણેની તૈયારી મારે વિષય પરિચયિત ઉત્પન્ન કરે છે.

નંદન: ‘તમારાં બન્નેનાં દહાં મળીને આનંદ દેખાં પશ્ચિમમાં હોય તો એ આનંદ મારે પણ માનજો. માથા, તારાં જોવાઈ ગયેલા સગીનદાસને તારી સમક્ષ લેજા છે. એ હાથ લંબાવ તો મળી શકે, એટલું જ વચ્ચે અંતર છે, એ અંતર કાંઈક યાચે હું તમારો બન્નેનો શુભેચ્છક રહી રહીશ’

સગીન : ‘અમારા સંબંધની ભૂમિકાએ હવે અમે પાછાં પડેલી સ્ત્રીએ નહીં. અને રચાઈ રહેલા સંબંધને તોડીને, વચ્ચે વિસ્તરેલાં ચાર વર્ષ પાર કરીને, પૂર્વેના કોઈક અભાવ સંતોષવા તમારા વિધવાસની માથા જવહેલના ન કરી શકે—હું માયાને જાણખતો છું’ તો હું સારો પડીશ.’

શુભચતી સાહિત્યની આધુનિક નવલકથામાં ખાસ કરીને ચુપ્પી, ચોધરી, અંકગાંત બધી,

મધુરાય અને મોહમમદ ચાંકડ પણ વિષયમાં અને જણાવટમાં પોતપોતાની પ્રતિભાનું મોલિક પ્રદાન કરી શક્યા છે. ઇતર પ્રાંતોમાં બેઠકે રજૂ કરી શકાય એવી આ સાહિત્ય સમૃદ્ધિ છે. ધડીમર ચાપ કે ‘આચરણ’ જેવી શુદ્ધિગમ્ય નવલકથા વાંચીને મણી શકનાર વગેરે આ ત્રણે ત્યાં દેટલો ?

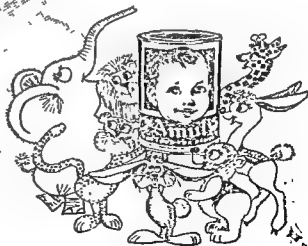
અને છતાં આ કથાની દગરી બાજુ પણ છે અને તે સ્ત્રીનનો ભાષ નરેન. બન્નેશાખાએ પાસેપાસે મૂકીને, લેખકે મુવના એ છોકાને જાણે બેગા કર્યા છે. નરેન ભૂલકરો કે, ભોગો છે અને પટાવજો અભેસંગ તેનું માફે સરસ રીતે ચલાવે છે. તેની પત્ની સુરાવડ માટે મગ્ન હોય છે. માટે એ કહે છે :

‘ના, હું એકમે રહેવામાં માનનો નથી. કારણ કે મારામાં એકલા રહેવાની શક્તિ નથી આ સરોવર છે, પપીજો છે, ઘાસ છે, આમણ છે. એ જ્યાંને સાથે રાખું છું એમને કે એ જ્યાંની સથે રહું છું. મારી પત્ની પણ અમી રહે છે—કમળાં મોઝા પમણી એ વેકેસન પર મગ્ન છે—આમ મીન—’

ઔલખાત્રેમાં અભેસંગ પટાવજો મોખરે રહે છે. તે ધણી જ વફાદાર છે. આખું નજ સરોવર, અને તેની રજેરજ બાતમી, પાણીનું લિંગાણુ, ટાપુઓના વિસ્તાર, અંતર ઈલાકિનો તે જાણકાર છે. સગીન સાથેનો તેનો વર્તાવ અને રીતભાત કુશળતાથી અલેખાઈ છે. અંકુશ, માલવ અને રેખા પોતાની રીતે વાર્તાના કથનમાં દિસેા આપે છે.

નીતશી નીર શાંત અને સ્વસ્થપણે વધી જતાં હોય એવી અગેદર સરિતાના દશને નેટમેા આનંદ ચિત્તને થાય તેટલો આ કથાના સ્વસ્થ વાચનથી થાય છે. વચ્ચે વચ્ચે પ્રકૃતિનાં દરેકો આક્રંધાદ આપી જાય છે, અને શુજરાતનું નજ સરોવર આ કથામાં જાણે એક ચિરમરણીય પાત્ર બની રહે છે અને તેનાં મનોહર પદોજો પણ સંચ અપી રહે છે. થી ચોધરીએ વિષયને કલાત્મક ન્યાય આપી જણ્યો છે અને શુજરાતી નવલકથાની ક્ષિતિજને વિસ્તારી બનાવી છે.

હર સમયે
 સમતોલ
 આહાર
 બાળકોને જરૂરી
 વિટામિનોથી
 ભરત

અમૂલ દૂધ આહાર

એમાં ૭ વિટામિનો છે જે આપના બાળક માટે જરૂરી છે.

આપની ખચત ક્યાં જમા રાખશે ?

જામનગર જિલ્લા સહકારી બેંક લિ.માં

- ૦ રાખવાથી આપને વધુ વ્યાજ મળશે
- ૦ અને દેશના ખેત ઉત્પાદનમાં વધારો
- ૦ કરવામાં આપની થાપણ ઉપયોગી થશે

હું ઝાંઝીસ

મનમોહન મારકેટ જામનગર

શાખાઓ

લાલપુર, લાણવડ, જામજોધપુર, જોડિયા, દારકા, જામખંભાનિયા,
કલ્યાણપુર, કાલાવડ, ઘોળ, અને અવિયાખાડા.

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી૦

ઉના (જિલ્લો જામનગર)

પ્રમુખ : પરમાજીકલાસ જીવાભાઈ જોશી
મેનેજિંગ ડિરેક્ટર : ચંદ્રશંકર લાલશંકર ભની

તાર : સહકાર

રજીસ્ટ્રેશન નંબર : ૧૫૪૧

તારીખ ૨૫-૧-૧૯૫૬

રેસિડેન્સ ઓફિસ-૭૬ રેસિડેન્સ-૧૮

જોડિટ વર્મ 'બી'

તા. ૧૮-૧૧-૧૪

સભાસદ સંઘમાં, મંડળીઓ-૫૫

અધિકૃત શેર બંટોળ રૂ. ૩.૦૦ લાખ

સરકારક્રીનું રૂ. ૧.૪૨ લાખ

અનામત ફંડ રૂ. ૦.૮૩ લાખ

બરપાઈ થયેલ શેર બંટોળ ૨.૮૪ લાખ

સભ્ય મંડળીઓનું શેર બંટોળ ૧.૪૨

અ-ચ ફંડ રૂ. ૧.૮૧ લાખ

આ સંઘ તરફથી સભાસદ સહકારી મંડળીઓ મારફત આવેલા ખેતી ઉપજના માલનું જોખમ
મિલ અને છત્તીંગ ફેક્ટરી દ્વારા રૂપાંતરનું કામ કરવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત સયોજીત સહકારી મંડળીઓ મારફત ખેડૂતોને ખેતી ઉપજોથી દરેક પ્રકારનાં ખાતર,
નિપારણ, જંતુનાશક દવાઓ, જોખનો વગેરે પૂરું પાડવામાં આવે છે.

લોખંડ, સિમેન્ટ, પતરાં, ખજૂર, સોઝા મેવા, ખાડ વગેરે વસ્તુઓના વિતરણનું કામ કરે છે.

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

ફોન : ૧૨-૧૦૫૨ ગ્રામ : NOBISUCE

મિલ્ક ક્ષેત્ર :

રેલવે સ્ટેશન, બગહા,

પો. ઓ. નારાયણપુર

બિ. ચંપારણ (બિહાર)

(ગ્રામ: KANORIA)

.....ના સૌજન્યથી

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ-૧-૨-૩-૪—૨-૦૦	
ગાંધી-ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીતાંગલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અસ્તાહના બંદાઓ — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૬૫	
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	
સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫	
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૦-૩૫	

શિલ્પાયન

ભારતીય હસ્ત કળા કારીગરીનું કેન્દ્ર

૨, રામકૃષ્ણનગર

શબ્ડોત્કૃષ્ટ-૨

ଦୈତ୍ୟବଧ

सांस्कृतिक समन्वय अ'भ'तु' भासिक, आकटोपद-१९६७

શિલ્પાયન

ભારતીય હસ્ત કળા કારીગરીનું કેન્દ્ર

૨, રામકૃષ્ણનગર

શાબોટ-૨

વૈષ્ણવજ્ઞ

સાંસ્કૃતિક સમન્વય અંખતું માસિક, ઓકટાળર, -૧૯૬૭

અનુક્રમિકા

૧૭ ઉત્સાહની પામકાશી...	સ્વામીથી હન્દાનું દંડ
૧૭૮ પરિભ્રમણ...	‘આશુતોષ’
૧૮૧ કુળની રેક નહીં છોકરું...	સ્વામીથી સેવાનું દંડ
૧૮૩ આજનું પ્રથમ કલાનૃત્ય...	કેદારનાથજી
૧૮૭ નસીબ કે શું ભણે છે...	આનંદ
૧૮૯ વિચારવા જેવી સિંચામણો...	વિલિયમ જેમ્સ
૧૯૨ અમી - ઇંદણાં...	શાશુભાઈ ત્રિવેદી
૧૯૪ અમર બીવી પત્ની...	કનૈયાલાલ વાયાણી
૧૯૬ આતમનાં અજવાળાં...	અરવિન્દ મ. શોળાંચા
૧૮૭, વતનપરસ્તી નારીઓ	દેવેન્દ્રકુમાર પંડિત
૨૦૪ શ્રેયશાધી ગ્રંથો ..	.....
૨૦૭ અવશેષ...	શ

મુશ્કા

(ભાઈજીને)

દર માસની બારમી તારીખે આ મસિકા થાય છે.

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તો પાસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કરી પછી કાચો લખને જણાવવું. અંક સિલિકમાં લઈ તે મોકલવાશે.

મધ્યે તે મહિને માલિક થઈ જાય છે

આ મસિકામાં મસિકા થતા વિચારો ને તે સંપ્રેક્ષના છે. સંપાદક તે વિચારોમાં સંમત છે જ તેમ માનવું નહિ.

(લેખકોને)

‘વૈષ્ણવજન’માં સંસ્કૃતિ, રસ, સિદ્ધાન્ત અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સારું, મોલિક, તાત્ત્વ ઉપર એવા અવેક્ષા રહે છે. કામગીરી એક બાજુ ચાલીથી જાય.

મસિકા થયેલી સામગ્રીની ઓફીસીનક સાથે અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર મસિકા થઈ મોકલાય છે.

ઉપાલમ

દેસમાં (વરસનું) ૮ રૂપિયા
પરદેસમાં ચોળા સિતિમ

“વૈષ્ણવજન”

૧, શામળાજીનગર
રાજકોટ-૨

Unfinished Symphony

And an unusual one, too! Clang-clang, fizz . clon-clon ..tang . r-r-rum...tickety-tackety...Where towers and top brass mingle with conductors and chemicals, and tubes and reclaim rubber go hand-in-hand...*Breve!*

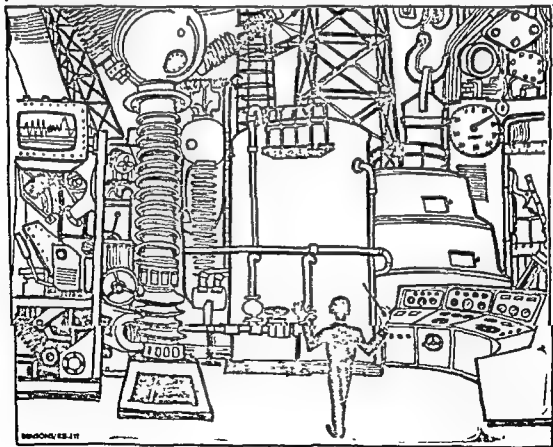
It's part of Kamani's concerted effort to help build a vigorous Indian industry. Mature work too, for Kamani have been at it for over two decades...with admirable dedication . at an unflagging pace. .

But the work will never be quite over . There are newer ideas abrimming...new themes . new schemes throbbing impulses masterful techniques . And weaving through it all, a rich, bold streak—*Kamani quality!*

SYMBOL OF INDUSTRIAL VITALITY

KAMANI ENGINEERING CORPORATION LTD.
KAMANI METALS & ALLOYS LIMITED
KAMANI METALLIC GUIDES PRIVATE LTD.
KAMANI TUBES PRIVATE LIMITED
JAIPUR METALS & ELECTRICALS LIMITED
INDIAN RUBBER REGENERATING COMPANY LIMITED
Kamani Chambers, Nicol Road, Bombay 1 BR.

એકધારી પ્રેરક પ્રગતિ

૧૬૬૬

દેના બેંક ના

વર્કિંગ ફંડ

રૂ. ૧૨૫૪ થી વધુ

૧૯૫૮

વર્કિંગ ફંડ

રૂ. ૩૨૬૨૦૬

૧૯૪૮

વર્કિંગ ફંડ

રૂ. ૧૦૬૨૦૬

૧૯૩૮

વર્કિંગ ફંડ

રૂ. ૧૮૮૯૫૫

સત્તાવાર ચાપણું

ભરપેલી અને ખમ્મર થયેલી

નિર્ભય ફંડ

કુલ ડિપોઝિટ

આસાંચિની સંખ્યા

ઑફિસો

સેફ ડિપોઝિટ બૉક્સ

રૂ. ૭૬૩૧૬

રૂ. ૭૬૩૧૬ ને ૫૨૫૧૬ લાખ

રૂ. ૭૬૩૧૬ ને આખીસ લાખ

રૂ. ૭૬૩૧૬ થી વધુ

આસ લાખ ને ૫૨૫૧૬ હજાર થી વધુ

૧૭૪

૪૬

૧૧ રાજ્યોમાં ૧૭૪ શાખાઓ દ્વારા

દેશની સેવા થતી રહે છે

દેના બેંક લિમિટેડ

૧૧૨૧ ઓફિસ: દેના બેંક લિમિટેડ, ૧૭, હૉર્નિંગ રોડ, ફોર્ટ, કુર્નૂલ-૧

અધીક્ષક વ. ગોધી, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

વૈષ્ણવજાળ

ઉત્સાહની પરાકાષ્ઠા

સ્વામીશ્રી ઈન્દ્રાનંદજી

એક ફાંકડો તરવરિયો યુવાન યુનિવર્સિટીની એન્જિનીયરીંગનું શિક્ષણ પરીક્ષા પસાર કરીને નોકરીની શોધમાં ફાંફાં ખાતો હતો.

ત્યાં ઉરતા સમાચાર અંબીયા કે કુલાશ. શહેરમાં ફલણી કંપનીમાં એન્જિનિયરની જગા ખાલી છે.

સંકુળતાં જ યુવાન ખેલે થેલો નાખ-તોડ ને ઉપડથો. ત્યેચો કંપનીમાં.

કંપનીના મેનેજરે કહ્યું : “જગા એક ખાલી છે પણ એન્જિનિયરની નહીં પણ ટાઇપીસ્ટની.”

યુવાન બેધકક પણ ખૂબ આત્મશ્રદ્ધાના ફલકાથી ભરેલો : “કાંઈ વાધો નહીં. એ ટાઇપ પણ કરી શકીશ.”

યુવાનના વાંઝાતુલ્યથી અજાણ મેનેજરે કહ્યું : “તો તમારી નિમજીક કહું છું. ત્રણ દિવસ પછી દાખર થઈ જાઓ.”

અને નિયત દિવસે યુવાને પૂર્વ વિશ્વાસ સાથે પોતાનું કામ સંભાળી લીધું.

જે દિવસ પછી મેનેજર તપાસણી અંગે એક્સિસમાં ફરી રવાા હતા. ફરતાં ફરતાં યુવાનના ટેબલ પાસે આવ્યા. યુવાનની ટાઇપરાઇટર પર નાચતી અર્ગાળીઓ ભેધ આશ્ચર્યચક્ર બોલ્યા : “અરે, તમે એન્જિનિયર છો કે ટાઇપીસ્ટ ! આટલી ટૂંકી મુદતમાં આટલું સરસ ટાઇપ કરતા આવડી ગયું ?”

“સાહેબ, હું પણ હું એન્જિનિયર છું અને નહીં. પરંતુ સંજોગોવશાત મારે આ ટાઇપીસ્ટની નોકરી સ્વીકાર લેવી પડી છે. આપે મને જે ત્રણ દિવસની મુદત નોકરીમાં દાખલ થતાં પહેલાં આપેલી તે દરમિયાન કાઢેથી ટાઇપરાઇટર લાવ્યો છું અને બસ... દિવસ ચાર મચી પડ્યો.”

મેનેજરે યુવાનની પીઠ યાળડી.

ઓ મારા હિંદના યુવાનો !

આટલી ધનશ, તમન્ના અને આત્મશ્રદ્ધા આપણામાં છે ? આ ટેબલવાળે યુવાન પછી અગેરિકાનો પ્રમુખ બન્યો તે હર્ષાટ્ હૃવરને યાદ કરે.

પરિભ્રમણ

આશુભા

વન્યપશુ સંપત્તિ

આને તેર વર્ષોથી આ સંસ્થાએ આપણે
દેખીએ છીએ. વન, વનસ્પતિ અને વન્યપશુ વિના
મનુષ્યજાતને આશુ નથી રાખી શકાય તે સીધું વાસ્તવ્ય છે.
વનમાં રહેતું પશુ આપણી વર્ણવેલા વ્યવસ્થામાં
છેલ્લે વનપ્રવેશ આવે છે; એ કે કાંઈ ખરેખર
વનમાં જતું નથી. ગુફામાં જીવે માનવ વનમાં
આવે તો જાણી જાય છે. કાંઈ નથી જાણી શકાય તે
વન તેને કાંઈ નાખવાના નથી. વન્ય પશુઓને
માનવી સાથે વેર નથી. સર્વજનને તે મિત્ર
માત્રુ પોતાને, દાંત મળવાની રમત જેવાં સીંધી
મળે છે. જાણી શકાય તે વન્ય પશુઓને વન-
વાસ દરમિયાન થઈ શકે અને તેમણે જે વિધા
આપણે રહીને જાણ કરી હતી તે આજે
સુનિર્વાહી થઈ પશુ આપણે કાંઈ નથી. Wild
life 'પરથી પ્રાપ્ત આગુત્તરપશુ છે એમ કહેવાય
છે કે મનુષ્યના વસવાટની ભૂપૃષ્ઠને ત્રીજા ભાગ
જંગલોથી સંપૂર્ણ હોય છે. આજે બે-ત્રી
જાણીમાં સતત વધારો થતા હોવાથી તેમજ બે-ત્રી
નીચે વધુ અને વધુ જંગલો હાજરવાની માગ હોવાથી
રહેવાથી, જંગલોના વિનાશ કમળ સંજ્ઞા
પામીને જાય છે. કાંઈક માટે વૃક્ષો કપાય છે; કેલસા
માટે વૃક્ષો બાજારમાં આવે છે. કામળ, વિનાશ
અને હાજરતા સાક્ષાત્કારો તે આજેના કાળમાં
હોઈ રહ્યા છે. એટલે વન્ય પશુઓના અવાસ
સમુદાય રહેવાનું નહીં પામતા, પશુઓની કેટલીક
જાતો નષ્ટપ્રાય: જતી છે. દિલ્હી તેમજ આમર
અને હાજરતા વ્યાપી રી વગેરેની પણ કેટલાક
જાતોએ અસ્તિત્વ નાશ થતો રહ્યો છે. આમ-
દારી સીંધીની જાતના રાહતો સંવેદનશીલ પશુઓની
અસુખ અને અસ્તિત્વ જતી છે. આમરમાં એકાદ
જોડો જોઈ શકાય છે; દરજી અને આજેના વસતિ
પાળી થઈ રહી છે; દિલ્હીમાં રિંગ કવચિત

દેખા દે છે; સિંહ માટે હવે જી કૈ ખ્યાન અપાય
છે. વાંદરાની તો આપણે નિઃશય કરી ચક્રીએ છીએ
અને ગજરાજ માટે ભીતિ સેવવાનું કારણ નથી.
ખરી રીતે ભારત એક વિશાળ રેશ માટે, જ્યાં
જુદા જુદા પ્રદેશોમાં જુદા જુદા હવામાન પ્રવર્તે
છે, અને જંગલોના વિસ્તાર લગભગ દરેક રાજ્યને
કિરસે આવે છે ત્યાં એક મધ્યમતી સંચાલન જાણી
છે. આને માટે ખાસ અલગ પ્રધાન અથવા
અન્ય ખાસ પશુ કોષ્ટકો તો જ મુજબતાના
પાઠનાર જેવી 'નાદારીકા' અથવા 'વન વાટિકા'
દરેક રાજ્યમાં અને દરેક વનવિસ્તારમાં રચી શકાય.
જિત્તા સિંહ પ્રવાસીઓને જેમ આકર્ષે છે તે
તેવી જ રીતે આવી Sanctuary ચોંટી રાજ્યોમાં હોય
તો પ્રધાન મંત્રી માટે નહિ પણ એટલું જ નહિ
વનસંપત્તિ વડે આવકના સાધનો જોતા કરવાનું પશુ
વિચારી શકાય

મહાપ્રાણી

વડાપ્રધાનની મુજબતાની આ વખતની
મુલાકાત તેમજ માટે ઉપયોગી નીતી તેમ જ
રાજની પ્રાણને માટે પણ વાનવધાનની તેમજ કી
શકાય સમાન્ય રીતે વડા પ્રધાન મોટાં શહેરોની
મુલાકાતે આવી જાય જાય છે પણ આ વખતે
કંકડા, મીઠાપુર, દારક, પોરબંદર, રાજકોટ,
પારડી જેવાં મોંઘાં તેમજ મુલાકાતોના સ્થાન મળે
તેનાથી માધ્યમિસારના નવી હવા જોની વડા,
કંકડા જેવા મહાવરનો વિકાસ જે ગતિથી થયે
એકાદ જે તે નથી થતા તે વડાપ્રધાનના ખ્યાન ઉપર
આશુ; ખીણ ખાણ વાતાએ સાસપણું આતરના
કરનાજની જે જગજ શરિયાની રોજના તેમજ
સમજાવી તેમા ખાનની સેવની તાકાત હું ધમન
રહેતું હતું દારકના પંડાણને જ્યારે તેમજ
રણપરાણીની ૪૦ વર્ષ પૂર્વેની મુલાકાતની નોંધ
એકાદ માં જતાની હશે ત્યારે વડાપ્રધાનના સ્વરૂપ.

મંત્રી પણ ત્રીંમાં આંગળા લાલી ગયા હશે ! અને ધરાર નહેરુ કુટુંબના ગૌર ચક્રને પંકાણ્યે દક્ષિણા ખિરસામાં સેવતી દીધી હશે ! કેટલીક વાતો ઇન્દિરા-જ્યે પણ અસરકારક રીતે ઠલી. જેમકે તેઓ જે પ્રગતિ, યદ્યંત્રી છે તેના સાચો ખયાલ હાપા-જોના અહેવાલ વાંચવાથી આવતો નથી. તેથી જ રીતે પચોસ કરોડ લોકોની સુહૃદવાત્રાની વત પણ વચ્ચે મૂકી દીધી, કે ચાત્રમાં તો મુસ્લેલીઓ અને જાગરો વેળીને પણ આંગળ જવાનું હોય છે. ભારતની પ્રભુએ મહાપ્રધાન તો વીસ વર્ષ પૂર્વે શરૂ હતું છે, અને હવે તેના અંત ક્યારે આવે તેની કોઈ જાણપૂર્વક રાહ જોઈ રહ્યા છે. અહીં એ મોટું બળ છે, સરકાર તો જ સફળ કહેવાય છે તે પ્રજામાં અહીં અગૃહ, કરી સહે.

યોગેશ્વર બીટલ્સ

ગીતાજ્ઞા અદારમાં અધ્યાયનો છેલ્લો મ્હોક કહે છે કે “યજ્ઞ યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યજ્ઞ પાથો ધનુર્ધરઃ” ત્યાં શ્રી અને વિજય નિશ્ચિત છે. ભારતવાસીઓને આમાં અહીં હોય કે ન હોય પણ લંડનના ચાર બીટલ્સોએ (યુ-સંગીતભરો) મહેલ યોગીનું શરણ શોધ્યું છે અને અધીકૃષ્ણમાં આવીને યોગવિદ્યા શીખવાની કમ્પ્લા દર્શાવી છે. સંગીતની પાઠળ જીવનની ન્યોરછાવરી કરનારા આ ગીત-મિશાદરો આધુનિક ખ્યાલોથી પીઠાતા નથી તેમ જૂનાં મૂલ્યોને ધિક્કારતા નથી. તેમને મિજાજ પરિવર્તનથી છે. અર્થથી નવું જન્મવા મળે ત્યાં દોડી જવા તેઓ હંમેશા કુતૂહલ રાખે છે. તેમની સંખ્યા માત્ર ચારની જ પણ તેમને અનુયાયી વગર વિસ્તરે તેવી દરેક શક્યતા છે. ભારતમાં તેઓ આવી વસે તો ઘણા સિધ્ધો તેમને મળી રહેશે. એવો દિવસ પણ આવે ન્યારે યોગની પરમ સાધના પામી પેતાની જાતને યોગેશ્વરમાં ખપાવે.

કુટુંબ નિયોજન

ફૂટે-મુકે વધાતા વધતિવધારાથી સર-કારની ઝૂંગળામણ હરેય રીતે વધી ગઈ છે. બીજી

તરફ અનોખું સ્વાવર્તન દર રહ્યું છે, અને આકાશી દયા ઉપર આધારિત રહ્યું છે. સંકેપ તેટલા ઉપયોગી હો. અદ્યેષ્વર અજમાવી રહ્યા છે. સત્ત્વિક અને આંકડી મૂખવવાની શિબિરો તો ચાલુ જ છે. રાંડિયો ઉપર અને અન્યથા સેમિનાર યોજાને તેમજ સામયિકો પૂર્વ કાઢીને હમણાં જ આ પ્રગારને વેગ આપ્યો. હવે તો દેરડેર પોરટરો મૂકાઈ ગયા છે, અને બે જાળકેથી વિશેષ અપેક્ષા કેઈ ન રહે તેવું દસાવવા નિરંદાર પ્રયત્નો ચાલે છે. આ ઉપરાંત મોટેથી લઈ શકાય તેવી ગોળા-જોની શોધ અને પ્રયોગો ચાલુ જ છે. એક એવું સચન યદ્યંત્ર રહ્યું છે કે લગ્નની ઉંમર, વધારી દેવી, ઓ માટે ૧૮ થી ૨૦ રખાય અને પુરુષ માટે ૨૫ ઉમર રખાય તો ઠાઈ આનંદ કાલરાનું નથી. તે જ ચોગ્ય ઉમર છે. નાની વયના લગ્નોથી જ ઉદકાષાત મળે છે તે સમજદારીની વયમાં જોઈ શકો. ઘણા કિસ્સાઓમાં માતાપિતા બનતા ઓ-પુરુષો નાની વયને કારણે જાળકેડેરની લાપકાતોથી વંચિત તો હોય છે પણ કમ વૃત્તિ સાધન પણ હળુ હાથવચ્ચું હોયું નથી અને સમાજ ઉપર પોતાનો કાર લાદે છે.

આવી વિકટ પરિસ્થિતિમાં જ્યાં સુધી કંકપણે ઠાઈ વિકલ્પ ન અમલી પડે અને બધું જ બકિતઓની કમ્પા ઉપર હોડી દેવામાં આવે તો આવતી કાલનું ચિત્ર કદમુજ ન રહેવાનું. લોકશાહીની નિર્જાળતાને એવ આ પ્રશ્નને ન લાગે તેવી રીતે, દલતાથી અને મજબૂત પકડથી રાષ્ટ્રીય ધોરણે જ તેને દલ કરવાનો રહ્યો જીજરતી પેડી માટે અલ્પક-કમમાં આ વાતને સ્થાન આપવું એકદમ જોઈ આવતીકાલના માગપો એટલા સુશિક્ષિત અને તોયાર હોય કે તેમને સત્ત્વિક અથવા આંકડીની જરૂર ન રહે હવે પ્રશ્ન રહ્યો પરિણીત અટાટોનો. તેમને શોધી શોધીને વંચીકરણની દિશામાં લઈ જવાના રહ્યા. નોકરી માટેની લાપકાતોમાં પણ જેમ વયમર્યાદા નક્કી હોય છે તેમ કુવારાપણું મુક્તી શકાય; પગાર વધારા માટે કુટુંબમાં વધારો નહિ કરતા નોકરીયાનોને Incentive (લાલચ ?)

અપાય તે પણ મોંઘું નહિ પડે. કુટુંબ નિયોજનનો પ્રશ્ન એ માનસ ફેળવવાનો પ્રશ્ન છે અને તેથી જ શ્રીયુક્તેશ્વર વર્માશરણ કરીને, જેવો દરદી તેવો ઉપચાર કરવો રહ્યો.

ચીબઠાનો ચોર

ચીબઠાના ચોરને ફરિયાદી સભા ન હોય તેમ ન્યાયદાતા કહે છે. સૌરાષ્ટ્રના એક મામલા ન્યાત-ખરે તાન્તેરમાં ન્યાયાધીશ તરીકે અપરાધીને ડેટલી શિક્ષા કરવી તેના વિક્રમ રથાપીને સુપ્રિમ કોર્ટને માટે પણ દાખલો મેસાર્યો છે. ન્યાય મોંઘો જોવી ખૂબ થય્યા પાડે છે અને સોંધો કરવાની દલીલો કરે છે. વકીલીની ફી પણ તેમની પધ્ધતિ પ્રમાણે હોય છે, એક ગરીબ વિધવાના એક હીસો પેંડા ખામ જનાર અપરાધીને યુખી પાસે રજૂ કરવામાં આવ્યો ત્યારે એક હજાર રૂપિયા દંડ કર્યો અને બાવી આશી રૂપિયા ન કરવાની સલાહ દેનાર તેના આધર્યોને જસો રૂપિયા ફટકાવા. નાત પોલ ઉપર ડાઘ કોટ' કે બીજો ખેંસ હોતો નથી. એટલે આ દંડની વસુલાત નકરે હરીકત બની થઈ. આને તો ખુન કેસમાં આરોપી છૂટી જાય છે અને તેના તથેથી કયા ધારાસભી બિમા દતા તેવું નામ કાપાયા ધન્યગરાની પેઠે ઝપામ છે! આમાં સવાલ તો એક કીનો પેડા અથવા દસ રૂપિયાનો દતો, ધાડું હોત તો દસ અણી શિક્ષા કરીને, સો રૂપિયાનો દંડ કર્યો હોત તો પણ શાલત. પણ ન્યાયમૂર્તિના સ્વાર્ગમાં બેઠેલ નાતના યુખીની છાદ્મતા માટે સોને માન થાય તેવું છે એક બરોજ વિધવા, જેવું ડાઘ નથી, અને એક હીસો પેંડા જેની સમસ્ત કિલકત છે, તેથી નિરાધાર બાઇની લાગણીને જે દુઃખ થયું અને આનાત પહોંચ્યો તેવું માંધ પણ કાઠવું બેઠ્યો.

આ બનાવી ધણું ઘણું ચીંધી જાય છે. સામાન્ય રીતે વાલી અને પ્રતિવાદી વતી ડાઘનાં વકીલો જ દલીલગાળ કરવા હોય છે. આ માટે નામદાર ન્યાયમૂર્તિ સીધા રીતે પહોંચે જ સાલણી ન્યાયનો સાગ' પકડે ન કરે? જો એક નાતનો

ખેંસ એવો દાખલો મેસારી કોર્ટ કે ડીસ્ટ્રિક્ટ પેંડા ચોરના સહેલા નથી તો બેફામ ખુનામરહીના આ જમાનામાં ન્યાયાલયો નોંઠક સમીતી માયાજીમાં ગુન્હાજાત માત્ર વકીલોનું મદદરત વધારવાની દામ-ગીરી જાન્યે છે તેને બદલે કંઈક બોધપાઠ અને અસલાહિત નીસજી જેવો શિક્ષાત્મક ન્યાય આપે તો? 'મી લોડ' પાસે અવરત્ર માયું નમે છે પણ સારાષ્ટ્રના નાતપરેલને લાખલાખ સલામ છે!

નાળિયેરીનું વાવેતર

ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રને પ્રભુકૃપાથી વિદ્યાળ સાગરકાંઠો અળ્યો છે પરંતુ કમનસીબે જેટલો લાભ તેના મળ્યો એટલે તેટલો મળતો નથી. કેરળમાં સમુદ્રકાંઠે નાળિયેરનું વાવેતર એટલા પ્રમાણમાં થાય છે અને નાળિયેર તેમજ આદરદાતાથી વળતર પણ એમ્લું મળે છે કે તે સંખ્યની સમૃદ્ધિમાં તેના ઢિરસો ગણનાપાત્ર બની રહ્યો છે. સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રલાસકાંઠે, મટવા પાસે અન્યત્ર નાળિયેર ઉત્પન્ન પ્રમાણે લઈ રહ્યા છે. નાળિયેર એક કિંમતી ફળ છે. તેના રસ, ટાચલું તેમજ ડોપડું દરેક જાગની ઔષ્ધોગિક કિંમત છે. લીલા નાળિયેરનો પાણી પીવા માટે ઉપયોગ થાય છે અને મોટા પ્રમાણમાં કાચા નાળિયેર તોડી લેવાય છે તે દલે અટકવું બેઠ્યો, સિવાય કે દંડીએને જરૂર હોય અને તે સગવડ લખ્ય કરી હતી બેઠ્યો. જેમ નારંગી-મુલ્ખમી ડાઘ શોખ ખાતર લેવું નથી (શીમ તેને બાદ કરતાં) તેવું જ લીલા નાળિયેરનું થવું બેઠ્યો. મુન્નમમાં ચોપડી ઉપર દરરોજ કેટલાં નાળિયેર અપર્ગા હશે? ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રના કાંઠા ઉપર નાળિયેરીનાં મૂંડ જે દેખા દે તે આ રાજ્યનો સમૃદ્ધિમાં ગણનાપાત્ર વધારો થાય; કેપરાની નિકાસ થાય; અને રેલાઓમાંથી ગુલકેલોમ નિર્માણ થાય, પ્રલાસનો દરિયાકાંઠો આને દળિયામણો લાગે છે કેમકે તેમને માટે, બાજથી બે દાયકાનો પુરવાય, મુજબ રહેલો છે.

[અનુસંધાન પાન ૨૦૬ પર]

કુળની ટેક નહીં છોડું

સ્વામીશી સેવાનંદજી

એક ચાતક પંખી હતું. તે ટેની મા સાથે એક વૃક્ષ પર રહે જાણે જાણીએ છીએ કે ચાતક પંખી વરસાદનું વરસતું પાણી જ પીએ. તરસ લાગે છતાંય નદી-નાળાં કે કૂવા-તળાવનું પાણી ન પીએ.

ઘણાં ઘણાં વર્ષ જૂની આ વાત છે. તરમાં ખૂબ પડતા હતા. વરસાદની સહુ રાહ નેતા હતા. અષાઢ મહિનાનો પહેલો દિવસ થયો તોયે વરસાદની કાંઈ નિસાની આકાશમાં ન દેખાણી. પેછું ચાતક ભર્યું તરસથી બદ-ખાવ લાગ્યું. તેને ખૂબ તરસ લાગી હતી. તેનાથી તરસા રહેવાનું નહોતું. તેથી આ તરસ દયાભણે ચહેરે બોલ્યું :

“મા, મારે ખાણી પીવું છે, ખૂબ તરસ લગી છે હવે મારે થી રહેવાનું નથી”

માએ ખૂબ જ શાંતિથી આકાશ તરફ ખીંટ મોંઢીને કહ્યું:

“બેટા, આકાશમાથ હમણાં જ પાણી રપાશે તે પાણી તું પીને.”

બાળક એ તો બાળક. તેનું ગળું પાણી વગર સુકાવા લાગ્યું. તરકાતે અવાજે બોલ્યું :

“મા, તો તો હું મરી જઈશ. શું આ સામે ખાબોચિયામાં ને તળાવમાં પાણી છે તે ન પીવાય !”

માએ કંપતે કવરે કહ્યું : “બેટા રધુ. કુળ રીત રદા સલી આઈ. આપણા કેઈ પૂર્વજેએ વરસાદના પાણી સિવાય બીજું પાણી પીયું નથી. અને પીવાય પણ નહિ જાવે મરી જવાય. આપણાથી આપણા કુળની રીત ન છોડાય.”

ચાતક ભર્યુ ગુસ્સાથી બોલ્યું : “તો શું મારે તરસે મરી જવું એમને ! તારે ન

પીવું હોય તો ન પીતી. પણ અમે નવા જમાનાના જુવાનીયા, તરસે મરવા માગતા નથી. હા આ ખાબોચિયાનું કે તળાવનું ગંદું પાણી પીવાની ના પાડે તો નહિ પીડ” પણ ગંગાજીનું પવિત્ર પાણી પીવામાં શો વાધો ! તે તો પી શકું ને ?”

મા નારાજથી બોલી : “જો તું માનવાનો જ ન હોય તો ગંગાજીનું પાણી પી.”

અને ભર્યું જુથાજુથાલ થતું ઊડ્યું. ગંગાજી તે દૂર હતાં. બપોર થઇ, સાંજ પડી, ને રાત આવી. ત્યાં એક નાનકડું ગામ આબ્યું. તે ગામના એક ઘરનાં કુળિયામાં પીપજાનું ઝાંઝ હતું. તેના પર રાત વીતાવવાનું નક્કી થયું.

ઝાંઝની નીચે એક ભાંગેલો તૂટ્યો ખાટલો હતો. તેમાં એક જાજીરિત ઠોસો સૂતો હતો. તે જિંદગીની છેદી ઘડી ગણી રહ્યો હતો. અંધારું વધુ ઘેરું થતું જતું હતું. છતાં તેના દીકરો મજૂરીએથી પાછો ઘરે આવ્યો નહોતો.

દીકરો ખૂબ મોઢો આવ્યો. ત્યારે ઠોમલે પૂછ્યું : “બેટા ! કેમ મોડું થયું ?”

દીકરાએ ખાટલાની એક છેદે સાથરીને બેસતાં કહ્યું : “આપ, રોજ તનતોડ મહેનત કરું છું પણ દવા સાડું પેસા બચતા નથી. આને રોકની પાસે થોડા પેસા માગ્યા. પણ ન આપ્યા. નિરાશ થઇ આવતો હતો ત્યાં રસ્તામાં એક ગાડું પસાર થયું. તેમાંથી એક થેલી પડી. તે થેલીમાં લેયું તો પેસા જ પેસા. પહેલાં તો વિચાર આવ્યો કે ન લઉં. પણ બાપા ! કયું કહું ? તમારો માંદો ચહેરો મારી આંખ સાથે તરવરી રહ્યો ને મન લોભાયું.

વિપરીત દશાનાં કારણ છે. આપણામાં આ દેષ ન હોત અને રાષ્ટ્રભાવ હેતુ-ભાનવતા હોત તે: આજના પ્રાંતીય અગ્રહ-ભાષાના અગ્રહ-કથાથી નિર્માણ થાત ? આપણમાં પરસ્પર અંબુભાવ હોત, પરસ્પર પ્રેમ અને કૈશ્યભાવ હોત તે: તેણે આવા કાળા બજાર કરત ? તેણે બીજા પાસેથી લાંચફરત લેત ? પશુ વર્ષોબુની આપણી ગુલામી અને પરતંત્રતાને લીધે આપણામાં રહેલા સ્વે નેતક શુદ્ધ નાશ પામ્યા છે. આજની રિયલિટી એનું જ પરિણામ છે. આ રિયલિટી એ આમ જ ચાલશે તે થોડા જ દિવસોમાં આપણી અને આપણી કાવિ પેઢીની કેવી દુર્દશા થશે, તેની કલ્પના પણ આપણે નથી કરી શકતા.

મેં પહેલાં જ લખ્યું છે કે સમયાનુસાર માથુસને નિશિષ્ટ કાંઈપણ થઈ શકે છે. આજ આપણી જે રિયલિટી નજરે પડે છે તેના જવાબદાર આપણે જ છીએ. આમ સમજીને આપણે આ રિયલિટી બદલવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આપણામાં રાષ્ટ્રકલિત ન હોવાને લીધે આજે આપણે જ પરસ્પર એક બીજાના દુશ્મન બન્યા છીએ. આપણે જ એક બીજાને લૂંટી રહ્યા છીએ, ફસાવીએ છીએ. આ રાષ્ટ્રકલિત, માનવદ્રોહ છે. આ બધાં મહાન પાપ છે. આજે જે ઘાતકી ચા-પાપચક્ર ચાલુ છે તેને આપણે સર્વેએ ચાલુ કર્યું છે. આપણે જ એને ગતિ આપી રહ્યા છીએ. અને આપણે જ એના સિંહાર બની રહ્યા છીએ. રોક મરુખ આજની પરિસ્થિતિથી હેરાન થઈને કંદાળી ગયા છે, ત્રાસ પામ્યા છે. આવી રિયલિટી માં આપણે કંઈક સુખ પણ આની લપટમાં છીએ. કાળાજાનરથી પૈસા કમાવાવાળા એ પૈસામાં પણ કંઈક સંતોષ માને છે, પણ જોઈલામાં દોડા જ દિવસોમાં એ બધામાં તેનો પ્રત કોઈ કંદામાં ફસાઈ જાય છે અને સઘળા પૈસા ચાલેલા જાય છે ત્યારે હેરાન, શોક અને સંતાપ જ બંધી રહે છે. દોહથી જે પૈસા કમાય છે એ દુઃખમાં જ બીજા વાલે છે, પણ દુઃખોક્ષ અને વૃષ્ટિને લીધે

આ વસ્તુ આપણા ધ્યાનમાં આવતી નથી. આપણે વિચાર કરતા નથી કે આ વર્તનનું આગળ શું પરિણામ આવશે. આજે આપણે આ પ્રકારનો વ્યવહાર કરીને કઈ જાતની પરિસ્થિતિ નિર્માણ કરી રહ્યા છીએ ? નીતિનું સંસ્થાપન કરીને કયા પ્રકારની સૃષ્ટિ સર્જવા આગીએ છીએ ? જેમ શરાબી શરાબના વ્યસનમાં પોતાનું તથા પોતાના ઓળખકોનું ધન થઈ, તેના જગત પણ વિચાર નથી કરતો તેમ અનીતિથી પૈસા કમાવાવાળા, લાંચફરત લેનારા ને સમાજદ્રોહી પોતાના વ્યવહારનો વિચાર કરતા નથી; પરંતુ એ તેજો થોડો પણ વિચાર કરશે, ઊર્ધ્વદષ્ટિથી જોશે તો તેમનું ધ્યાન દોરાશે કે તેઓ પોતાના સંતાન માટે - કાવિ પેઢી માટે-કયા પ્રકારનાં બંદોબસ્તો વાવી રહ્યા છે. અસત્ય, કપટ અને રિયાસતથી પૈસા મેળવનાર, સમાજદ્રોહ કરીને દ્રવ્ય સંચય કરનાર આજે બહો લાભો કે કંગડેપાત બની જાય, પણ તેમને આ વાતની ચોક્કસ ખાતરી સ્થળે જોઈએ કે તેઓ પોતાની દમ્ભવૃષ્ટિને લીધે સમાજને કુલાવી રહ્યાં છે. સમાજનું ગણું કાપી રહ્યા છે, અને તેમનાં પાપનું પરિણામ-દ્રોહનું પરિણામ તેમને અને તેમના સંતાનોને ભોગવતું પડશે એ નિશ્ચિત વાત છે. દ્રોહ અને દુશ્મંત્રીથી સમાજમાં અધિ-ક્રાંધિક દોહ અને દુશ્મંત્રી જ થઈ પામી છે. પરિ-સ્થિતિ પણ એવી નિકટ આવવા માંડી છે કે કોઈ વિના માથુમ પોતાનો જીવનવ્યવહાર ચલાવી જ શકતો નથી. આવી રિયલિટીમાં માથુસને દ્રોહ અને દુશ્મંત્રીની કાચા દિવસે દિવસે વધારતી પડે છે. આજે વખતે સમાજમાં પરસ્પર વિશ્વાસ ઉઠી જાય છે, ત્યારે માથુસને પોતાની કાર્યસિદ્ધિ માટે વધારે દહા ને વધારે હોંશિયારીથી કામ કરવું પડે છે. આવી રિયલિટી ઉત્તરોત્તર વધારે ખરાબ બનતી જાય છે. સમાજમાં દ્રોહ કપટ આદિ દુશ્મંત્રીની જ પ્રતિ થતી જાય છે. આવી રિયલિટીમાં સમાજ રૂંધી શકતો નથી અને બધી રીતે ઇનજિનિયર થતો જાય છે તેમનો વ્યવહાર અને પોતાની જીવન-યાત્રા ચલાવતી પણ કંઈક થઈ પડે છે. કાવિ

પેટીને માટે આપણે આ પરિસ્થિતિ નિર્માણ કરી રહ્યો છીએ. ગ્રેમાળ અને કદવાણેથી આતપિતા પોતાના સંતાનના સુખને માટે ધર્મશાગ્રેષ્ઠ થઈ જઈને હરેક પ્રકારે સહન કરે છે, પણ તેમને દુઃખમાં નાખતાં નથી. આપણે આજે જે આચરણ કરીએ છીએ તે દ્વારા આપણાં સંતાન માટે એક એવી ભયંકર દુનિયા રચી રહ્યા છીએ જે દુનિયામાં પ્રાપ્તો પ્રાપ્ત વિચારસ નહિ હોય, જે દુનિયામાં ગ્રેમ, વિશ્વાસ, ઉદારતા, પ્રામાણિકતા, સત્ય આદિ ગુણોનું નામ નિશાન નહિ હોય, જ્યાં મનુષ્ય મનુષ્યનો ભયંકર દુઃખને હશે. વળી આવી દુનિયામાં આપણે આપણા સંતાનને-મનિ પેટીને-મુશ્કેલી આપણે અને તેઓ સુખી થશે જોવી આશા રાખીએ છીએ આશા આપણે મુશ્કેલીની વાત ખીજી કંઈ હશે? આપણે આ જે જે રીત અને પાપ કરી રહ્યા છીએ એવી વિશેષ ન્યાયક રીતથી દુઃખ અને કલેશ વધારે જાણ થાય મળવા અમંભવિત લાગે જે સમાજદોષ, માનવ-દોષ અને ગણદોષ કરીને આપણે અને આપણી ભાવિ પેટી સુખી થશે એવી આશા રાખી નિર-થક છે એ વાત દરેક વિચારવાળા અને ધર્મનિષ્ઠ મનુષ્ય જાણે છે.

આજે વર્તમાન સ્થિતિનું આપણને દુઃખ હોય, ભવિષ્ય સ્થિતિનું ભીષણ ચિન્ન આપણી નજર સમક્ષ આવતું હોય, તે આપણે આજથી જ આ સ્થિતિ જાહેરવાતો પ્રચલ કરવો જોઈએ. આપણી સર્વ શક્તિ ઉપયોગમાં લઈને આ સ્થિતિ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરવો એ આપણું જાણવું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. આપણે જાણીએ કે આજના પાપમયકર્મનું જાણ આપણને પ્રત્યક્ષ પર જ અનુભવિત છે, અને છેડાથી જ આ ચક્રે તેડી શકાય છે. દ્રવ્યભરે અને મજબૂત જનારીને બીજા હજારો ઉપાય કરવા છતાં જ ચક્રે કંઈ નહિ વડે લોભ રાખીને ચક્રે તોડવાનો ઉપાય કયો એ રોગ છે. કોઈ પણ સમજાત આવા ઉપાયો પર વિશ્વાસ રાખતો નથી. આ પાપ આપણા દેહમાંથી નીકળી જવું જોઈએ એવું જેને બરેબર

લાગે છે તેણે મનથી ધનની કિંમત જોઈ કરી નાખવી જોઈએ. કેવળ ધનથી મનુષ્ય સુખી થાય છે એ માટે કાંઈપણ ઉપાયે મનુષ્યે વિપુલ ધન પ્રાપ્ત કરવું આ ભ્રાંતિયુક્ત કલ્પના મનુષ્યે છોડી દેવી જોઈએ. ધનવાન માટે આપણા મનમાં જે શ્રેષ્ઠભાવ હોય છે તેનું કારણ છે આ ભ્રાંતિયુક્ત કલ્પના. આ કલ્પનાને લીધે જ આપણા મનમાં પણ ધનની લાલચ જન્મતી હોય છે. આ લાલચ નષ્ટ થશે તો ધનવાન જેવો દુઃખી, અસંતુષ્ટ અને પાતકી બીજો કોઈ નથી એવી ખાતરી થશે. જ્યાં પાપ સિવાય ધન એકંદુર કરવાનો રસ્તો જ નથી ત્યાં આપણે ધનવાનને શું સમજવો જોઈએ? આજ પાપના નાશિત કેવળ ધનપતિ હોવાને લીધે જ્યાં સર્વ મનાય છે એ સમાજ સર્વ જાતના પાપથી ભરેલો છે અને પાપથી જ જીવે છે એમ સમજવું જોઈએ. ધનવાનને શ્રેષ્ઠ સમજીને આપણે જોમને માત્ર દષ્ટિએ છીએ એ જ સર્વ અનર્થોનું મૂળ છે દરેક માણસ સન્માન માગે છે. દ્રવ્યના જળ પર જ્યાં સુધી સન્માન મળશે ત્યાં સુધી મનુષ્યના હૃદયમાંથી દ્રવ્યલોભ જોઈ શકે નહિ. તે જોઈ શકે કરવાનો ઉપાય એક જ છે, અને તે એ કે ધનની સહાયથી સુખેચ્છાની ભ્રાંતિ આપણે પોતાના મનમાંથી કાઢી નાખવી જોઈએ. તે નીકળી જવાથી આપણી પોતાની શુદ્ધિ થઈ જશે. આજની અનીતિનું મુખ્ય કારણ ધનની અભાવા જ છે. ધન પર આપણી ને અધ્યા છે તે દૂર કરી ધર્મ પર, શીલ પર, માનવતા પર અધ્યા કેળવવી જોઈએ. જેને ધર્મ અને શીલ પ્રિય છે તે ધનને અપોગ્ય મહત્ત્વ આપી શકે નથી. અધ્યત્મને અધ્યાત્મવાને, આર્ય પેટ્રો એ તો માત્ર આધ્યમ છે. તેની કિંમત અને તેનું મહત્ત્વ આટલું જ છે. આથી તેને અધિક મહત્ત્વ આપીને જીવનભર તેની જ પાછળ લાગવું, તેની પ્રાપ્તિ માટે ધર્મ અધર્મનો વિચાર પણ ન કરવો. દેશદોષ, સમાજદોષ, માનવદોષ કરવામાં જરા પણ ન ડરવું-આ જધા આપણા અવર્તનના લક્ષણ છે. કેટલાક માણસોને ગેસા કમાવા

વિપરીત દશાનાં કારણ છે. આપણામાં આ દેષ ન હોત અને શબ્દભાવ હોત-માનવતા હોત તો આજના પ્રાંતીય ઝગડા-જાપના ઝગડા-કથાથી નિર્મણ્ય થાત ? આપણામાં પરસ્પર અધુભાવ હોત, પરસ્પર ગ્રેમ અને કૈક્યભાવ હોત તો મોલ આવા કાળા બજાર કરત ? મોલ બીજા પાસેથી લાંચરૂશ્વત લેત ? પરંતુ વર્ણોજની આપણી મુલાકાત અને પરત્વરતાને લીધે આપણામાં રહેલા સ્વર્ ને તિત શુલો નાશ પામ્યા છે. આજની સ્થિતિ એનું જ પરિણામ છે. આ સ્થિતિ એ આજ જ આકરી તો શેરા જ રિજોમાં આપણી અને આપણી ભાવિ પેઢીની જેવી દુઃસા થશે, તેની કલ્પના પણ આપણે નથી કરી શકતા.

ને' પહેલાં જ લખ્યું છે કે સમયાનુસાર માણસને ત્રિશિષ્ટ કત'ભ પર કાર મૂકે પડે છે. આજ આપણી ને સ્થિતિ નજરે પડે છે તેના જવાબદાર આપણે જ છીએ. આમ સમજીને આપણે આ સ્થિતિ જલ્લવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આપણામાં શબ્દકલિત ન હોવાને લીધે આજે આપણે જ પરસ્પર એક બીજાના દુશ્મન બન્યા છીએ, આપણે જ એક બીજાને લૂંટી રહ્યા છીએ, દસાવીએ છીએ. આ મીટ્રાઈઠ, માનવદ્રોહ છે. આ બધાં મહાન પાપ છે. આજે ને ધાર્મિક ચક્ર-પાપચક્ર માનુ છે તેને આપણે સર્વેએ ચાલુ કર્યું છે. આપણે જ અને અતિ આપી રહ્યા છીએ. અને આપણે જ એનાં શિકાર બની રહ્યા છીએ. દરેક મનુષ્ય આજની પરિસ્થિતિથી હેરાન થઈને કંઈકાણે મરે છે, ત્રાસ પામ્યો છે. આવી સ્થિતિ માં આપણે કંઈક કુખ પણ માની લઇએ છીએ. કાળાગભારથી પૈસા કમાવાવાળા એ પૈસામાં પણ કંઈક સંતોષ માને છે, પણ એટલામાં મૌઝા જ રિવસોમાં એ જાણવા રેનો પુત્ર મોઝા દેદામાં દસાઈ જાય છે અને સુધેલો પૈસો માથેથી જાય છે ત્યારે દેદાગ, શોક અને સંતાપ જ બકી રહે છે. દોહથી ને પૈસા કમાય છે એ દુશ્મનાં જ બીજા વાવે છે, પણ દમ્બોત્ર અને વળુને લીધે

આ વસ્તુ આપણા ધ્યાનમાં આવતી નથી. આપણે વિચાર કરતાં નથી કે આ વર્તનનું આગળ શું પરિણામ આવશે. આજે આપણે આ પ્રમાણે વ્યવહાર કરીને કઈ જાતની પરિસ્થિતિ નિર્માણ કરી રહ્યા છીએ ? નીતિનું સંપાનક કરીને કયા પ્રકારની સુધિ સર્જવા માગીએ છીએ ? જન્મ સંસાળી સંસાળના વ્યસનમાં પોતાનું તથા પોતાના સ્ત્રીભાગદાનું શું થશે, તેનો જન્મ પણ વિચાર નથી કરતો તેમ અનીતિથી પૈસા કમાવાવાળા, લાંચરૂશ્વત લેનારા ને સમાજદ્રોહી પોતાના વ્યવહારનો વિચાર કરતા નથી; પરંતુ એ તેઓ શેરો પણ વિચાર કરશે, લીધાંદિધિથી ભરેલો તો તેમનું પધાન દોશશે કે તેઓ પોતાના સંતાન માટે - ભાવિ પેઢી માટે-કયા પ્રકારનાં બીજા વાવી રહ્યા છે. અસત્ય, કપટ અને રજાસધાતથી પૈસા મેળવનાર, સમાજદ્રોહ કરીને દ્રવ્ય સંચય કરનાર આજે જોડે લાભો કે કરોડોપતિ બની જાય, પણ તેમને આ વતની ચોક્કસ ખાતરી થવી જોઈએ કે તેઓ પોતાની દમ્બવૃદ્ધિને લીધે સમાજને દુલાવી રહ્યાં છે. સમાજનું ગળું કાપી રહ્યા છે, અને તેમનાં પાપનું પરિણામ-દ્રોહનું પરિણામ તેમને અને તેમના સંતાનેને ભોગવવું પડશે એ નિશ્ચિત વાત છે. દ્રોહ અને દુશુલોથી સમાજમાં અધિ-ક્રાધિક દોહ અને દુશુલો જ પેદા થાય છે. પરિ-સ્થિતિ પણ એવી વિરટ આવવા માંડી છે કે દ્રાક વિના માણસ પોતાના જીવનવ્યવહાર ચલાવી જ સકતો નથી. આવી સ્થિતિમાં માણસને દોહ અને દુશુલોની મારા દેવને દિવસે વધારવી પડે છે. આવે વખતે સમાજમા પરસ્પર વિદ્યાસ હિરી જાય છે, ત્યારે માણસને પોતાની કાર્પાસિક માટે વધારે દલા ને વધારે હોશિયારીથી કામ કરવું પડે છે. આવી સ્થિતિ ઉત્તરોત્તર વધારે ખરાબ બનતી જાય છે. સમાજમા દ્રોહ કપટ આદિ દુશુલોની જ વૃદ્ધિ થતી જાય છે. આવી સ્થિતિમાં સમાજ કદી શકતો નથી અને બધી રીતે હિન્નશિન્ન થતો જાય છે રોજનો વ્યવહાર અને પોતાની જીવન-માત્રા ચલાવવી પણ કઠણ થઈ પડે છે. ભાવિ

એ વ્યસન જેવું બની જાય છે. તેઓ પૈસા શા માટે કમાય છે તેનો તેમને પણ ખ્યાલ નથી હોતો. વ્યસની મનુષ્ય જેમ ચોવીસે કલાકે વ્યસન અથવા વ્યસનના વિચારમાં જ મગ્ન રહે છે તેમ જ આ લોકો પણ ધન કમાવામાં દિવસ ભર મગ્ન રહે છે માનવજન્ય આ માટે નથી. આ તો માનવતાનો નાશ છે, સમાજનો વિનાશ છે. આપણે આમાંથી છૂટવું હોય તો આ વ્યસનનો નિરોધ કરવો જોઈએ, ખોટું કેમ કરીને પૈસા કમાવાનું છોડી દેવું જોઈએ. જીવનશૈલિના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. ભોંડામાં રાષ્ટ્રપ્રેમ, મનુષ્યપ્રેમ ન હોય, ધર્મનિષ્ઠા ન હોય તો આપણું કર્તવ્ય છે કે આપણે આ પ્રેમ-આ નિષ્ઠા-કલ્પન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સમાજમાં ફેલાયેલી આશા, વાંધા, ક્રોધમોહ, ભ્રમણાલસા ને રવ મહાદેવે સર્વને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન આપણી તરફથી થવો જોઈએ. જે ધર્મ સમાજને કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવે છે, જે સમાજમાં ન્યાય, સત્ય પ્રમથિતતા, પરસ્પર સહકાર, બંધુતા, બેક, પ્રેમ, સખ્ય, વિશ્વાસ નિર્માણ કરે છે, જે આપણને ઉદારતા, નિઃસ્વયતા વિખવાડે છે એ ધર્મનો પ્રચાર કરવો જોઈએ. એ ધર્મને જાગૃત કરીને અધર્મનો નાશ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી જોઈએ. જેના ઉદયમાં ન્યાયશક્તિ છે, જેનું હૃદય નિર્મળ છે, જે હર્ષવરનિષ્ઠ છે, દુનિયાનું જાણું આંધે છે, રવાઈ નથી અને જેના હૃદયમાં રાષ્ટ્રપ્રેમ છે, તેને આજની સ્થિતિ ખૂબ જ દુઃખક

લાગતી હશે. આજના પાપમાંથી મુક્તિ રહીને બીજાં જોને પણ એમાંથી મુક્ત કરવા એ આજનો ધર્મ છે, આજનું કર્તવ્ય છે આ કર્તવ્ય પર જ આપણે જાર રાવો જોઈએ આપણી સર્વ 'શક્તિ' ને યુધ્ધિનો ઉપયોગ આપણે આ કર્તવ્ય માટે જ કરવો જોઈએ. જે પાપનું નિર્માણ આપણે કર્યું છે, તેનો નાશ આપણે જ કરવો જોઈએ. આ ધાતકી ચક્ર આપણે જ ચાલુ કર્યું છે, એને આપણે જ તોડવું પડશે. આમાં જ આપણું, આપણા રાષ્ટ્રનું અને જાતિ પેઢીનું કલ્યાણ છે. આપણે સમયપ્રસંગજીવ નહિ થઈએ તો ચાલુ અધર્મથી આપણા જેવી હરેક પ્રકારે ઈન, દુર્મજ અને ઇન્નમિન્ન બનેલી પ્રજાને મહારની ઠાપણ મંદિત અને સુસજ્જ પ્રજા યુદ્ધમાં બનાવવામાં સહેજે સફળ થાય તો એમાં આશ્ચર્ય નથી. છતાં પણ હું માનું છું કે રામ અને કૃષ્ણ, બ્રહ્મા અને મહાવીર, નાનક અને કબીર, પ્રતાપ અને શિવાજી જેવા મહાપુરુષોની ભૂમિ કદી પરત્ન નહિ થાય. આપણે આપણા ધર્મને જાગૃત કરીશું; રાષ્ટ્રપ્રેમને વધારીશું; આપણા સર્વ પાપોનો નાશ કરીશું; તો આપણને જે સ્વતંત્રતા મળ્યા છે તે આપણને સર્વ પ્રકારે ઉન્નત કરવામાં પરમ ઉપયોગી થશે. પરમાત્માને આપણી સહસાવપુરૂષ આ જ પ્રાથના છે કે ધર્મમાં પર ચાલવા માટે તે આપણને પરિપૂર્ણ બનાવે.

•

બધે તમે ઊંચ રખત કુરોલીશ સપાઓ અને બધું તમારી શામે જ બનું શામે-અરે, એટલે મુખી કે, હવે એક મિનિટ પણ વધુ રહેવું અશક્ય થાય, ત્યારે તો ખાસ વજની રહેશે; કારણ કે એ જ સ્થળે અને એ જ કોણે કદાચ તમારા કેમનસીબની જોડે તર થય પામશે.

—હેરિયટ બીઅર સ્ટે

નસીબ કોણ જાણે છે ?

આનંદ

સંસ્કૃતમાં એક સરસ મળનો શ્લોક છે. તેનો અર્થ થાય છે કે મનુષ્યના નસીબમાં શું છે તે દેવતાઓ પણ નથી જાણતા તો મનુષ્ય તે શું જાણે પૂછ ?

આ શ્લોકના ઉદાહરણરૂપે અંગાળમાં બનેલી એક વાત યાદ આવે છે તે પરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવશે.

અંગાળના વીરશૂન જિલ્લામાં ચાંદપાઠા કરીને એક નાનકડું ગામ છે. માત્ર એક જ આનાની ખૂટણી કરીને કોઈએ એ લઇ લીધું હતું.

આજથી લગભગ પાંચસો વરસ પહેલાં બળબળતાં ઉનાળાની બપોરે આ ગામના પાદરેથી એક દુસલ્લખન બાઈ એના પુત્ર સાથે આવ્યો હતો હતો.

તે બહુ મોટા અને આબરૂદાર કુટુંબનો હતો. આરબ દેવનો એ રહેવાસી હતો. એનું નામ હતું રોયદ શંકર. ખાનદાન વંશનો હોવા છતાં સંભોગોએ તેને બેઢાલ કરી મૂક્યા હતા. તેથી તે ગૌરદેશના સુલતાનના દરબારમાં નોકરી શોધવા હતા જતા. પગે ચાલતાં ચાલતાં તે અને તેનો પુત્ર સવિધના રવળનાં ઘરનાં આવ્યા જતા હતા.

લૂ ઝરતી હતી. રસ્તામાં કયાંય ઝાઝ પાનનું નામ નહીં. આરામ કયાં કરવો ! કયાંય છંચો દેખાય તો થડીક આસ તો લેવાય. છોકરો તો ખિચારો બૂંચો તરસ્યો ન ખાઈ ગયો હતા. છેવટે મંડમાંઠ ગામમાં આવ્યા.

પણ ગામમાં કોને ત્યાં જવું ? ચારે માલુ રખડ્યા પણ કયાંય આશ્રય મળે નહીં. કારણ કે રોયદનું નામ પડતા બધા આશ્રય ન પાવાની હિંમત કરે નહિ. રોયદને ચોડા

ગારા માટીના ઝૂંપડામાં આશ્રય આપાય તો તો આખરે જાય. છેવટે એક વૃદ્ધ બોલ્યો.

બાઈ, તમને બમારા આવા ઝૂંપડામાં આશ્રય આપતા છવ કચવાય છે. તમારા જેવા ઉચ્ચ ખાનદાન કુટુંબને કંઈ આવવા ઉતારા શોભે ! એમ કરી અહીં એક કાણ સાહેબનો જંગલો છે. તેમને ત્યાં ઉતારો રાખો.

લયઠાતા, અયઠાતા બંને બાપ દીકરો કાણ સાહેબને બંગલે પહોંચ્યા. હિંદુ. જેમ જ હણને માન આવે તેમ મુસલમાનો રોયદ મામને માન આપે. કાણને ખબર પડ્યા કે કોઈ રોયદ તેને બંગલે આવે છે કે તરત તેમનું સ્વાગત કરવા બહાર દોડ્યા અને ખૂબ પ્રેમથી બંનેનું સ્વાગત કર્યું.

આમ ત્રણ ચાર દિવસો પસાર થઈ ગયા. કાણ સાહેબ બાપ દીકરાની પ્રેમથી સરભરા કરે છે. અને એક દિવસે રોયદ કહ્યું : “કાણ સાહેબ હવે અમે આગળ જઈએ. આપે અમારી ખૂબ ખાતર ખરદાસી કરી. છંદગીબર આપને નહીં ભુલીએ.”

પણ કાણ સાહેબ ચોના જવાહે. રોયદનો દીકરો મનમાં વચ્ચી ગયો હતો. કાણ સાહેબને એક જ દીકરી હતી. ખૂબ સ્વરૂપવાન અને વિદ્વાન રોયદનો દીકરો પણ ખૂબ સોદામંત્રો અને તેજદાર, આગળ જતા આ છોકરો ખૂબ જ ઉન્નાત કરશે એમ લાગ્યું. તેથી તેમણે સીધું સટ રોયદને કહ્યું :

“જુઓ રોયદ સાહેબ, મારી દીકરીના લગ્ન તમારા દીકરા સાથે કરીને મને કુવાવું કરો મારી તમામ ભયદાદ આપી રહ્યો. મારે ત્યાં વાતની કમી નથી.”

રોયદ તો ખુશ થયો. અને બંનેના લગ્ન ખૂબ ધામધૂમથી થઈ ગયા.

હવે ખરી મજાની વાત તો આ છે : સુક્રે ઉપડ્યો.

વરરાજા દેખાવે રૂઝપાળા અને તેજસ્વી
પણ લખતા વાંચતા જરાય આવડે નહીં.
કન્યા બારે વિદુથી અને વિદ્વાન. ઉમરમાં ચ
થોડી થોટી.

એટલે વરરાજા જિયારા બહુ ગભરાઈ
ગયા.

પણ કન્યા બહુ સમજી અને વિવેકી.
રેણે શતે રહ્યું "જરાય ગભરાવાની જરૂર
નથી. તમે લખતાં વાંચતા શીખી જાવ. હું
રાજ તમને શતે શીખવીશ."

વરને જરા માનહાની જેલું લાગ્યું કે
શું મારે સ્ત્રી પાસે લખવું ?

કન્યા ચતુર હતી. તે વરનું મન ટળી
લઈ. બોલી, "જોમાં જગય વાંધો નહીં. વિદ્યા
શીખવામાં ઠોઠથી શરૂઆત નહીં"

અને આમ રાજ દેખા વરને લખતાં
વાંચતાં શીખવતી. ખાલી લખતાં વાંચતાં
નહી સાથે સાથે તેને ગ્રંથો અને દસ્તાવેજ
પણ આપ્યા લાગી.

એક દિવસ કન્યાએ રહ્યું : જુઓ,
તમે ગોઠડેશમાં જાઓ. મારી બધી મિલકત
ફેજવીને સંતોષ ન માને. તમારામા અસા-
ધારણુ છુદિ અને રહિત છે. એ બેતાં મને
લાગે છે કે તમે મૂળ મહાન થવા સરલ્લયા
દો. કાંટે તમને રહું છું કે તમે ગોડના સુલ-
તાન પાસે જાઓ. રાજદરબારમાં ગયા વિના
ઠોઠની શકિતની કિંમત નહીં થાય."

વરને વાત જચી અઈ. તે ગોડની દેશની

સાવ એકલો, અપરિચિત એટલે તરત
તો ઠોઠ સારી જગા રાજદરબારમાં ન મળે
એ સ્વાભાવિક છે. તેથી તેણે હસતે મૂખે
સામાન્ય સિંપાઈની નોકરી સ્વીકારી લીધી.

તે હતાશ ન થયો. તેને ખાત્રી હતી
કે આજ રાખથી કથારે થ ઠકાઈ રહેતી નથી.
ધીરજ અને તથમ હોય તો ગમે તે કામમાં
જનનિ થવાની જ, સાથે જ તે જોતજોતામાં
સામાન્ય સિંપાઈમાંથી સરસેનાપતિને પડે
પહોંચી ગયો.

એ વખતે ગોડનાં સિંહાસન પર ઇલિ-
યાસ રાજવંસનું રાજ્ય પરવારી ગયું હતું.
અને ત્રીદીગહર યાને સમશુદ્ધિન સુજશ્વર
હબસીનું રાજ લપટું હતું.

ધીરે ધીરે આ સુવાન સુલતાનને
માનીતો અને પ્રિયપાત્ર બની ગયો.

ન્યારે સુજશ્વર હબસીનું નિર્ધન મરણ
પામ્યો ત્યારે દરબારના બધા સરદારોએ આ
સુવાનને સિંહાસન પર બેસવા વિનંતી કરી.

હવે તમે જાણી ગયા હશે એ ઇતિ-
હાસ બપુષા અને ચાંદ રાખ્યો હશે તો ! કે
આ કોણ છે !

એ હતા પ્રખ્યાત સુલતાન હુસેન શાહ.
તેઓ ચોતખદેવના મમથમાં થઈ ગયા.
હુસેન શાહ જેવા પ્રખર વિદ્વાન અને સારા
શાસક સુલતાન ગોડના રાજ્ય પર બીજા ઠોઠ
થયા નથી.

વિચારવા જેવી શિખામણી

વિવિધ ભ્રમ

કોઈ પણ લાગણીને અનુરૂપ શારીરિક ચેષ્ટાઓથી તે લાગણી ખરેખર શેલી થાય છે તથા તેની તીવ્રતામાં વધારો થાય છે.

તમે તમારી લાગણીને બકત કરવા કર્મોદ્દયે વડે જે કંઈ ચેષ્ટાઓ કરો છો, તેનાથી તે લાગણી ઉપર પણ અસર થાય છે. તમે યુરસે યાઓ છો, તેનું આંસિક કારણ એ હોય છે કે, તમે ઘાંટા ખાંડો છો અને પ્રહાર કરવા મંડી જાઓ છો ! તમે ખિન્ન થાઓ છો તેનું આંસિક કારણ એ પણ છે કે, તમે મૂઠીઓવાળી બાગવા માંડો છો !

તેથી જાણુ' તમારે એ 'પ્રત્યક્ષિત્ત જનનુ' હોય, તો 'ગાંડુ' વળાને બેઠવાને બદલે ટહાર થાઓ. મોં વડે હસવા માંડી સદેજ દૂધવા મણિ ! તમારે દિંમત ધારણ કરવી હોય, તો તમે બરાદુર હો તે રીતની ચેષ્ટાઓ જ ખરેખર આદરી દો !

તમારી થાકવાની હદ હંમેશા આગળ ધકેલતા રહો !

આ વસ્તુ પણ ઉપરના નિયમ અનુસાર જ છે. માણસો ધણી વાર આંસિક બંધ ધવાની થાય છે. તેને જાણે પોતે પણ પોતાની શક્તિને છેડે આવી ગયા હોય એમ માનીને થાકતી વાતો કરવા માંડે છે, અને થાકવાની ચેષ્ટાઓ કરવા માંડે છે. પરંતુ ખરી રીતે આપણી શક્તિની ખરી હદ આપણે જાણતા જ નથી હોતા. આપણે કદપનાથી અને રૂઢિથી આપણી થાકતી હદ શેલી કરીએ છીએ.

વસ્તુતાએ દો બધારે આપણે પૂરેપૂરા થાકી ગયા હોઈએ છીએ ત્યાર પછી પણ સક્રિયનું બીજું મોઝું ઉજી કરી રાખીએ છીએ. હજારો મુલાખોને જંમલમાંથી પાડી, જાદે સંકેતોએ બોંધી, ઘણલ અવરધમાં કે જુખી-તરસી દાલતમાં જાંદે માઈ-સોના માઈલ મધ્યવીને લાવવામાં આવતા, ત્યારે પણ દો રસ્તામાં છેક જ થાકી જઈ જતા પડતા.

પરંતુ બધારે તેમની સામે બહુ ધરવામાં આવતી અને તેમને મરવા કે ચાલવા વચ્ચે પસંદગી કરવાની આવતી, ત્યારે તેમાંના મોટા ભાગના, ગાંધુ જાણે કયોથી સક્રિય પુનઃપ્રાપ્ત કરી, માઈસો સુધી હેમમેજ બધાની સાથે ઝડપથી ચાલવા આવતા. આપણા દરેકમાં એ રીતે સક્રિયનું બીજું, ત્રીજું અને ચોથું મોઝું પણ ઉજી કરી રાખાય છે. માટે કદી થાકી ગયાની કબૂલત કરશો નહીં, તથા હંમેશા તમારી સક્રિયતાની હદને આગળ ધપાવે રાખજો.

કામકાજથી સક્રિય ઊભી થાય છે !

કોઈ પણ બાબતમાં સખત પરિશ્રમ કરવાથી, આપણી શક્તિના અંડારની આવી ખૂશી જાય છે, અને જીવનની બીજી બાબતોમાં ન્યાં આપણે સક્રિય ને અમારે જોડી પડ્યા જેવું લાગુ' હોય છે. ત્યાં પણ આપણે માગ' કાઢી રાકીએ છીએ એટલે કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં કોઈ તીવ્ર પરિશ્રમથી મંડુ', એ આપણને એવા સક્રિયમાંડાર પાસે લઈ જાય છે, કે જે આપણને જીવનમાં બીજા જરૂરી ક્ષેત્રોમાં પણ કામ દે છે. એટલે આપણી શક્તિનો અંડાર જાણવાની આવી સખા તીવ્ર પરિશ્રમ જ છે. કદી હાથો કરીને બેસી ન જતા, એક બાબતમાં કંઈક અટવાઓ, તો પછી બીજી કોઈ બાબતમાં-મઢે પછી ને રમતગમત કે બાગકામ જેવું કામ હોય તેમાં-એકદમ તીવ્રપણે મંડી જાઓ. થોડી વારમાં તમે જોશો કે, તમે ન્યાં અટવાઈ ગયા હતા તે ક્ષેત્રમાં પણ તમે નવી શક્તિ-નવા ઉદયથી કામ કરતા થઈ જશો.

આપણે જે કાંઈ એક વાર કરીએ. છીએ, તે ફરી કરવાનું આપણે માટે સહેલું બની જાય છે.

આપણું મગજનાં કેન્દ્રોની રચના એવી જાદુ

જુ. કે, કામળની ગદીની જેમ એક વાર વળીએ ત્યાં એક જાતનો સજા પડી જાય છે. એક કામ આપણે કરીએ તે પછી મગજનાં કેન્દ્રોમાં તેની એવી છાપ કે સજા પડી જાય છે કે જેથી તે કામ ફરી કરવાનું આવે ત્યારે આપણે અદે તે વધુ સહેલું બન્યું હોય છે.

તેથી હમેશા જરૂરી અને સાચાં કામો જ કરવાની રેવ પાડો ! આપણે સારાં કામ જ કરીએ, તો સારાં કામ કરવાનું આપણે માટે રોજ વધુ સહેલું થઈ જાય છે; અને ખરાબ કામ કરીએ તો ખરાબ કામ કરવાનું સહેલું બનવું જાય છે !

પહેલી રેવ તોડવી શી રીતે ?

જે રેવ તોડવી હોય તે એકદમ જ તોડવાની રીત કરી દો-સળિયાં કરીને જ ! પરિણામની કે બીજી ગડસાંજ ક્યાં વિના. તથા આર બાણુ સો નિકટનાં માથાસોને તમારા એ ઇરાદાની-તમે કરવા ધારેલા ક્રમસાની તરત મેરિધી જાણુ કરી દો.

પહેલી રેવને કે સળને સુધારવાનો એક જ રીતો છે-સામી રેવ કે સળ તરત પાડી દો, જેથી ફરી વાર તમે તે જ રીતે સહેલાઈથી વળી શકો ! ઉપર ચોથા ફરમામાં ખતાવેલ કાયદાનો જ અમલ આ બાબતમાં પણ કરવાનો છે. પહેલી રેવને રટ્ટી મારાથી-છૂટથી કે નહીં એવા સવાલજવાબ ક્યાં કરવા-એ બારે બૂલ છે. તેના કરતાં તેનાથી જુદી સામી રેવ એકદમ અચાનકે ઊભી કરી દો. પછી તે માર્ગે જવાનું સહેલું ને સહેલું બનવું જશે.

આપણા જીવનતંત્રમાં સંકટાત્મકી કરકસર માટે એવી ગોઠવણી છે કે જે વસ્તુ જરૂરી હોય તે આપોઆપ ખતમ થઈ જાય છે. આપણાં કંઈ પડવાનું થાય, તે આપ આપોઆપ ખીંચી જાય છે. તે માટે મગજને નિર્ણય કરી ચુકેલો આપવા એકવુ પડવું નથી. સાપકલ સલાહનાર પશુ વધુ અભ્યાસ પછી આપોઆપ અમુક દિશા તરફ વળવું, ધંધા પડવું, વેગ પકડવો વગેરે કિયાઓ કરતા થઈ જાય છે આપણી સારી રેવો પણ એ પ્રમાણે આપોઆપ ખતમ થઈ જાય છે, આ તો સારી

છે કે નહીં એ જોવાં હવું. જીવનમાં એ પ્રમાણે કાંઈ પણ કિયાને આપોઆપ ખતમ કરી શકાય છે.

રોજ કશુંક કઠોર કરતા રહેવાની રેવ પાડો. જલે રોજ આપણે કશુંક અપૂર્વ કે અનોખું કરી નાખવાનું હોવું નથી; પણ એવા સખત પરિયમની રેવ પડતી રહે તેથી કાંઈક કસરત ધ્યાન કે એકામતાની-રોજ નિયમિત કરતા રહેવું ભેદ છે. (આ બાબતમાં શ્રી. જેમ્સની સલાહ આપણાં રેવની બ્યાનબંધિત ઉપાસનાની રોજની કામિક કિયાની પદ્ધતિની નજીક આવી જાય છે.)

કાંઈ પણ લાગણીને કેવળ ઊભરાઈને ઊઠી જવા ન દો. તેને લગતું કાંઈ ચૂલ કાર્ય થોડું પણ અગત્ય કરો. જે તમારી લાગણીઓને ઊભરાઈને બચાવે જોડી જવાની રેવ પડશે, તો તે લાગણીઓને કાર્યમાં પરિણત કરવાની આવડત જ ઊંચ બેસશે.

દળની લાગણી થઈ આવે, તો કાંઈને મદદ કરવા જેવું નાનું થોડું થોડું કામ પણ તરત કરી લેવું ભેદ છે. લાગણીનો ઉઠાવો હમેશાં કાંઈ કાંઈ સાથે ભેડાવે જ ભેદ છે. (ગાંધીજી જા. પ્રમાણે સ્વદેશાભિમાન, ગરીબો પ્રત્યે દયા કે જાતમહેનતની લાગણીઓને કાર્યમાં પરિણત કરવાના પ્રતીક તરીકે રોજ આ કથાક પણ કાંતવાની સલાહ આપતા, તે માદ કરવા જેવી છે.)

થોડીકણી ચિંતા રહેતી એ આવશ્યક છે. તદ્વન ચિંતામુકત બનવાની રીત ન રાખશે. થોડી ચિંતા રહે તો જ મગજ અને તેની કિયાઓ સચેત રહે છે. ચિંતામુકત થવું એટલે જડતા તરફ પ્રયાણ આદરવું ! માણસને તો પોતાની સંકટોમાં તેમ અને કસાયેલી ગંજવા આરી થોડીક કટોકટીની જરૂર છે.

અલગત, આ ચિંતા એટલે બધુંપણે જાન-તારા ઊભી કરી, પોતાને જ ખાધ જનારી ચિંતા નહીં. આ તો પુરુષાર્થમાં પ્રેરનારા એક નિર્દોષ અનંતોષની વાત છે-મદદરવાકાંક્ષા ચિંતાની વાત છે. જેથી મગજમાં ઊભી કરનાર ચિંતા તો ઊલટું આપણે કિયા-પ્રક્રિયાઓને અવરોધે છે, રૂંધે છે

અને વણસાડે છે. સાચા અર્થમાં તે જીંધને દુશ્મન છે.

કોઈ બાળક ઉપર કદાચ નિયંત્રણ ન રાખવું, દુઃખ ન રાખવો, એવું ભૂત ઘણી માતાઓના મનમાં જીણું રહ્યું છે. હું એ બાળકમાં જુદો પડું છે. આખળના ફકરાઓમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, આપણું ચારિત્ર્ય આપણે પાડેલી રેવાની ભારીરૂપ જ મોટે ભાગે બની રહેતું હોય, તો પછી નાનપણથી સારી રેવા પાડવી—સારી કિવાઓ કરતાં ઘણું—એ બાળકોના ચારિત્ર્ય ઘડતરનું એક આવશ્યક અંગે બની રહે. તેથી તો બાળકો સારાં કૃત્યો કરતાં, સારી રેવા પાડતાં યત્ન જાય, તે એવાની ફરજ સામાન્ય ઉપર છે.

બહુતર એ અધરી વાત છે—કપરી વાત છે;

રસ ભરી વાત નથી ! બાળકને રસ પડે, તે કરવા દેવું એ એવો વિનાશ કરવા જેવું છે. બાળકને તો પડકારનો સામનો કરવું—સામે આવતી મુશ્કેલીઓને દાંત ઉપર દાંત સિડાવી પડકારવું—કરવાની જરૂર છે. તેવું સ્વમાન ઉરજિત કરો; મુશ્કેલીઓથી ડાઘાં જવું એ શરમભરેલું છે, એમ તેને લાગવા દો. તેને પ્રુવ્યપ્રદાન કરી મૂકો.

બવા માણસો ઉન્નતિની કોઈ પણ કક્ષાએ પહોંચી શકે તેમ છે—દેવી સંપત્તિથી ભરેલાં છે. એમ માનીને વર્તવાનું બીજાઓ સારા છે એમ માનીને તમે તેમની સાથે વર્તશો, તો તમે કદ્યેક સારાપણું તમે ખરેખર તેમનામાં ગણી શકતા જશો.

(‘નવજીવન’ માંથી—ગો.)

ફિલસૂફ યાંગ ત્રેના પડોશીનું ઘેટું એક વખત ખોવાયું. ઘરના બધાં માણસો તેની શોધખોળ કરવા નીકળી પડ્યાં પડોશીએ યાંગ ત્રેના નોકરને પણ મકદ્દે માગ્યો.

યાંગ ત્રે એ બોલ્યા : ‘અરે બાપ, એક ઘેટા માટે આટલી બધી ધમ્માલ શી ? થોડાં માણસો પણ બસ થશે.’

પડોશી કહેવા લાગ્યો : ‘એ તરફ ઘણી ગલીફૂંચીઓ છે. થોડાં માણસો હોય, તો ઘેટું એકમાંથી બીજી કેડીમાં પેસવું રહે અને માણસો આખળ પાછળ અટવાયા કરે પરંતુ ઘણાં માણસો હોય, તો એકજાથે ઘણી બાબતોએ તપાસ થઈ શકે.’

યાંગ ત્રેએ પોતાના નોકરને બોલ્યો. ઘણી તપાસ પછી પણ ઘેટાનો કંઈય પતો લાગ્યો નહિ. બધા ખાલી હાથે પાછા આવ્યા.

‘આમ કેમ બન્યું ?’ ફિલસૂફે પૂછ્યું.

પડોશી બોલ્યો : ‘એ બાબત એવી આડીઅવળી અને અટપટી આગલીફૂંચીઓ છે કે, અમારો પતો જ ન બાધો. ઘેટું કાઢી કેડીએ ચડી ગયું તેની સમજ જ ન પડી. ઉઘટે કંટાળીને અમે પણ કંઈ. સીધો રસ્તો હોય, તો શોધતા પણ ફાવે. અવી આડી-અવળી જીલજીલોટીમાં તો આપના જેવા ઠાઠા માણસ પણ અટવાઈ જાય !

જવાબ સાંભળી યાંગ ત્રે જીંઠા વિચારમાં પડી ગયા.

શિષ્યો તેમને પૂછતા લાગ્યા : ‘ઘેટા જેવી સામાન્ય વસ્તુ, અને તેવ આપણી નહિ; તેને માટે આપ આટલી બધી ચિંતામાં શા માટે પડ્યા ?’

યાંગ ત્રે બોલ્યા : ‘એક ઘેટું પણ અટપટી ગલીફૂંચીમાં અટવાઈ ને ખોવાઈ જાય, તો ભજનાશ નુશાન વિધાયી’ આગળ એકએક સાથે ઢરીફૂંઈ કરવી શિક્ષણપદ્ધતિઓનો અને વિચારણાઓનો અડકદો કરવામાં આવે, તો તે બાપડો પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય ચૂકી જાય, એમાં શી નવાઈ ?’

અમી-છાંટણું

લાભુભાઈ ત્રિવેદી

તારો મારું જેટલો વિકટ છે તેટલું જ મહાન તારું કાર્ય છે.

વિજય તારું કિર્તિજ છે,

હાર તારો પંથ છે.

જો કદિક નિરાશા તને ઘેરી વળે કે પંથના હીરોને અનિલો ખૂઝવી નાખે તો પણ તું તો જો સહુનો વિચાર કર્યા વિના સહુને પ્રયત્નનો જ મહિમા કહેજે.

શંકારહિત પ્રયત્ન જો જ તારી છત છે.

અલભ્ય આકાશોની ઝંખના જો જ તારું કુંબન છે.

સ્વધર્મ જો જ તારું ચારત્ર છે અને આત્મા જો જ તારો મિત્ર છે.

હૃદયની પામરતા કે નિર્જનતા કંઈય તને કેળાય તો તું જોને ત્યાગી જોને ખંભેરી તારું પ્રયાણ ચાલ જ રાખજે.

• • • • •

ચોખ્ખા હાથાડોળ વાતાવરણ નજરે પડે કે જોકે અસત્ય બીજા અસત્ય સાથે લડતું લાગે, કુનિયા માત્ર વિજ્ઞાનના પ્રવાહમાં તણાતી લાગે કે વિજ્ઞાનની અગેકુચમા કૃત્રિમ સંસ્કૃતિનાં દર્શન થતા લાગે, વિજ્ઞાનની સ્વર્ધા ચોતને નોતરતી લાગે કે વિજ્ઞાનની અતૂટ શક્તિ માનવીની મહત્વાકાંક્ષાની માનવીની સત્તાલાલસાની સાધન બની ગયેલ લાગે;

ત્યારે તું શું કરજે!

તું સંનિવૃત્ત શ્રુદ્ધિથી અનુભવસિદ્ધ અંતર-વાની પાસેથી, શાસ્ત્ર પાસેથી કાર્યઅકાર્યનું પ્રમાણ મેળવી અકળ બનીને જગત પાસે શાંતિનો સંદેશ લઇ જાજે.

પવિત્ર વાતાવરણ જો જ જગતનો સાચો ખોરાક છે.

તું શાંતિદ્રવ બની માનવતાની છવન દષ્ટિ બનજે.

સ્થૂળ પર સૂક્ષ્મનો અને જડ પર ચેતનનો વિજય છે. અને ત્યાગ એ જ ભોગ છે અને કર્મ જો જ ફળ છે એ તું યાદ રાખજે.

વિજ્ઞાન અને વિનાશ, કે વિજ્ઞાન અને વિકાસ, એ ત' વિવેકપુદ્ધિ વિચારી જોકે પસંદ કરી લેજે.

• • • • •

સમાજ ઊન્નતિ-લિન્ન થઇ રહ્યો હોય કે સમાજની રચના લચડી રહી હોય, આર્થિક આંધી આવી રહી હોય કે રાજકીય લાલા-લાલોમાં સમાજ ચૂસાય રહ્યો હોય, સામાજિક અસમાનતા ધરવાલી ગઈ હોય કે વેરઝેર, શુદ્ધગીર, જળાત્કાર, ચોરી, લૂંટફાટ ખુના-મરફી અને ધર્મલોપ નજરે પડતો હોય;

ત્યારે તું સાચી ક્રાંતિનો મશાલચી બની નૂતન વ્યવસ્થા રચાવવામાં મગ્ન બની જાજે.

તું સંતોષ અને સ્વયમની પાંખે જગતને ઉડાવવા તારા કિલ્લની વાણીથી જગતને સચેત કરજે.

અને લોકનૃત્ય જો જ લોકશાહીનો પાયો છે એ કદી ના બૂલજે.

ચોખ્ખા અને સહકાર આ મુગમાં ચોગ છે જો પણ ખચાલ રાખજે.

• • • • •

તું ધરદીવડો છે.

રજસ અને તમસથી સત્ત્વ દબાયું હોય કે મંથન અને વ્યથાથી સાધુઓ વ્યથા અનુભવતા હોય,

ત્યારે તું તારા કિલ્લનો પ્રકાશ પાંથરજે.

સંપૂર્ણતાને પામવા મથતાં જગતને ક્ષણે
દાણે અપૂર્ણતાના દર્શન થતાં રહે છે એ તું
કદી ના જુલજે.

જગત તો પ્રયોગશાળા છે.

અને એ પ્રયોગશાળામાં સત્ય એ જ
સાચો વ્યવહાર છે અને એ જ સિદ્ધ થતું
રહે છે એ તું કદી ના વિશ્વરજે.

એકબાજુ તું ગરીબ પેળે અને બીજી
બાજુ તું વિલાસ અને સમૃદ્ધિનાં ઇંગો ઉડતી
પેળે, એકબાજુ તું યંત્રવત્ માનવીને જુએ
અને બીજીબાજુ બેકારી જુએ, એકબાજુ તું
સૌંદર્ય દબાવેલો થતી જુએ અને બીજી બાજુ
તું ચીધરેહાલ રખડા માનવોને જુએ;

ત્યારે તું શું કરશે ?

જીવન સાહાધરી સમર છે અને સમાજ-
વ્યવસ્થા પુરુષાર્થથી સભર છે એ તું કદી ના
જુલજે.

કુદરતી જીવન અને કુદરતની સાથે
આલસુ એ એક જીવનની ઠળા છે એ પશુ
તું કદી ના જુલજે.

યંત્રોનો તું ઉપયોગ કરજે પણ યંત્રોના
શુભામ ધધને નહિ, હસ્ત ઉદ્યોગના ભેગે નહિ.

સમૃદ્ધિને બેટવા તું દોડજે પણ ગરીબોને
બલીને નહિ, સમાનતાના લોગે નહિ

સમાનતા એજ મંત્ર હો અંગતમાસિકિની
બાવનાને તું છિન્ન કરી દેજે. સમાજનો પાયો
સમાનતા પર નિર્ભર હો અને માનવજીવન-
નો પાયો સંસ્કૃતિ પર નિર્ભર હો.

વધુધરા તો રતનથી ભરેલી છે. બીજીબાજુ
સાધોસાધ માયાની પેલી પાર સાચુ જગત
દુપાયેલું પડયું છે.

માનવતાના પૂઝરીઓ પૃથ્વીને કેટકેટલી
પુરવટી કરી રહ્યા છે. એ બધું પશુ તું

એતો ખરો !

સંતો કેટકેટલી તપશ્ચર્યા પાકાળે કરી
રહ્યા છે. પદોપકારી માનવીઓ પોતાના
પુરુષાર્થવટે પૃથ્વીને કેવી સરસ
રીતે જિંદગી જીવવાની સાચી રીત
જતાવી રહ્યા છે. મહાન તત્ત્વવેત્તાઓ, સાહિત્ય-
કારો, વિજ્ઞાનીઓ જગતની સંસ્કૃતિને કેટ-
કેટલી ઉમદી રીતે પોષી રહ્યા છે.

પૃથ્વીને ખુણેખુણે દુપાયેલા સેવકો, પડયા
છે. એ સહુ કેટકેટલા નમ્ર છે, ઉદાર છે,

તું સાંભળ તો ખરો જગતના એ ભેગ-
દરો શું કદી રહ્યા છે ! તું ત્યારે, જગતને
સાંસગનો મહિમા સમજાવજે, જગતને આદર્શ
જીવન જીવવાની રીત શીખવજે.

જિંદગી લેવા માટે નહિ પણ દેવા
માટે છે એ તું કદી ના જુલજે.

જગત તો નાશને આરે બેસેલું પણ
કાલક લાગે છે. છતાં,

વિનાશરસ્ત્રોથી સજ્જ થયેલું જગત તેવું
નજીક આવવા પ્રયત્નો કરી રહ્યું છે. 'સહુ
મિત્રો, સહુ સ્વતંત્ર એવી મીઠીમીઠી આદર્શ'
વાતો કેવી સરસ રીતે સહુ કરી રહ્યા છે.
જગત શાંતિ માગી રહ્યું છે.

ત્યારે તું તારા પ્રયત્નો બરી રાખજે.

આકાશની આનીકેરથી પેલી દોર સુધી
તું શાંતિવં ગીત ગાતો રૂઝાં જ કરજે.

સર્વજૂતોમાં એક આત્મા વસે છે અને
પંચશીલ એ જ સાચો સિદ્ધાંત છે એ તું
કદી ના જુલજે. તું તો એનો પ્રચાર ઠાળે
આદ્યા જ કરજે. અને ત્યારે

સરળતા અને તટસ્થતા,

વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા,

સંપર્ક અને સ્પર્શતા,

એ તારા જીવનના મંત્ર હો.

અમર અર્ધાંગના

કનૈયાલાલ મનલાલ વાઘાણી

શ્રી વાચસ્પતિ મિશ્ર હતા સંસ્કૃત સાહિત્યના અમર વિદ્વાન.

વાચસ્પતિ-મિશ્રને એક જ પુત્ર હતી વેદાધ્યયન કરવું અને ધીરપણું લાખવી. ઘરનારની કશી પરવાહ નહિ. ઘરમાં કોણ છે કે કોણ નહિ એવું પણ લક્ષ નહિ.

વાચસ્પતિજીના લગ્ન બાળવયમાં જ થયા હતા. પત્ની ૧૫૨ હતાં. ઘરમાં ૨૬ માતા હતાં. માતા બીમાર પડ્યાં. મરણ પામ્યાં પણ મિશ્રજીને કશું જાન નહિ, એક જ પુત્ર લખવું વાંચવું.

સાસુના સ્વર્ગવાસ થયાના સમાચાર સાંભળી વાચસ્પતિજીના પત્ની પતિજીએ આંધ્યા.

આવીને લુએ છે તો ઘરમાં કશું ઠેકાણું નહિ. બધું વેશીએર અને અસ્તવ્યસ્ત. પેતાને પત્ની છે કે નહિ તેવું પણ મિશ્રજીને જાન ન હતું.

વાચસ્પતિજી વાંચે અને લખે. પોતાના ધૂનમાં રમ્યા પડ્યા રહેતા. મિશ્રજીના પત્નીએ ઘરને ઘર બનાવ્યું. પતિના કાર્મમાં જરા પણ વિશેષ ન થાય તેની પૂરેપૂરી કાળજી રાખતા હતાં.

જમવાનો સમય થાય ત્યારે જમાડે. જમતી વખતે પણ વાચસ્પતિજીના વિચારો આશ્વતા હોય. પત્ની કાળજી પૂરે જમાડે.

કોણ જમાડે છે! કોણ રસોઈ કરે છે! શું જમાડે છે! કશું જાન નહિ. તક વિતકો આગ્રુ જ હોય.

વાચસ્પતિજીના પત્ની આદર્શ ગૃહિણી હતાં. કુશળ આયર્થનારી હતાં. પતિના મનની ભાવના પૂરેપૂરી સમજી જવા હતાં. પતિના

આ મહાન કાર્મમાં જરા પણ રૂબરૂ ન થાય તેની પૂરેપૂરી કાળજી રાખતા હતાં.

સવારમાં વહેલા ઉઠવું. સ્નાનાદિકથી પરવારી તુલસી ક્યારે દીપ કરવો, પૂપ કરવો. પાણી ભરવું કપડાં ધોવાં અને ઘર સાફસફ રાખવું આ બધું જરાપણુ ગ્વાની વગર કરી રજા હતા.

પતિના વતન અને જોરકારી માટે જરાપણુ રંજ કરતા નહિ.

ઘરમાં પતિ અને પત્ની બે જ જણ હતા. પત્ની પોતાના પતિ માટે સંપૂર્ણ સ્ત્રીવત રાખતી હતી ત્યારે પતિને ઘરમાં પોતાની પત્ની છે કે નહિ તેનો ખ્યાલ પણ ન હતો.

આર્થ સન્નારી અજબ હતી. કદિ પણ પોતાની મનોભાવના કળાયા દીધી ન હતી. ઘરનું કામકાજ અને પતિ સેવા એ હતો ન આર્થ નારીનો ઉદ્દેશ.

આમ વીસ વીસ વર્ષોના વહાણાં વાયા પરંતુ એ આર્થનારી કદિ પણ સેવામાં કંપી નહિ. વાચસ્પતિજીનો અર્થ પૂરો થયો

આપણે હોનો થોડુંક લેખન-ખાત્રી હતું.

એક રાત્રે તે અંથનો જેલમાં બગ લખી રહ્યા હતા ત્યારે દીવીની વાટનો મોરો મેશથી બંધાય ગયો. દીપક કરી જવાની તૈયારીમાં હતો ત્યારે વાયરપતિજના પત્ની એ દીવીની વાટ સમી કરતા પતિનું, ખડખડ ગયાં. દીવીની વાટ સમી કરી. પ્રકાશ ફેલાયો.

વાયરપતિજ એ અંથ પૂરો કર્યો. તેના આનંદની સીમા ન હતી.

દીવાની વાટ સમી કરવા આવનાર સ્ત્રી તરફ વાયરપતિજની નજર પડી. વાયરપતિજનેક અંથ પૂરો થયો હતો, મગજની ધૂન ઓછી થઈ હતી. સીને જોઇને ચમકેલા.

સીને જોઇને વિચાર થયો કે અહિં આ નારી કોણ !

વાયરપતિજ એ સ્ત્રી પાસે ગયા અને પૂછ્યું

“દેવી ! આપ કોણ છો ! અહિં કેમ આપ્યા છો !”

“નાથ ! મને જૂલી ગયા ! હું આપની અર્ધાંગના છું”

“મારી અર્ધાંગના !”

“હા, નાથ ! આપની અર્ધાંગના. કેમ આપણા લગ્ન જૂલી ગયા !”

વાયરપતિ મિશ્રને બાળપણમાં થયેલા લગ્નની યાદ આવી ગઈ. અડખડાટ હંપી પડ્યા.

“દેવી ! તો મને અત્યાર સુધી કેમ અભણ્યો રાખ્યો !”

“નાથ ! આપ આપના લેખન કાર્યમાં એટલા બધા લીન હતા કે આપને અડચણ ન કરવી એ દષ્ટિએ જ. આપને અજવડ કરવી એ મને ઉચિત લાગ્યું નહિ.”

“બા ક્યાં છો !”

“બા ! બા તોં સ્વર્ગે સીધાવી ગયાં.”

“એની પણ મને ખબર ન પડી !

હું કેવો મૂઠ ?”

“આપના કાર્યમાં આપ એટલા બધા મશગુલ હતા એટલે ક્યાંથી ખબર પડે !”

“દેવી ! આમ કેટલો સમય થયો !”

“નાથ ! વીસ વર્ષ વહી ગયાં.”

“દેવી ! શું વીસ વર્ષ ?”

“હા, પ્રભુ ! પૂરા વીસ વર્ષ.”

“દેવી ! ઘર બ્યવસ્થાનું મને કેમ ન ઠહું !”

“નાથ ! હું આપની અર્ધાંગના છું. આપનું કાર્ય એ મારું કાર્ય. આપના કાર્યમાં કરી અગવડ ન પડે માટે.”

વાયરપતિજના મન ઉપર પોતાની પત્નીના ત્યાગની મહાન અસર થઈ.

“દેવી ! હું તમારો જાણી બન્યો છું.

દેવી ! હું તમારું નામ પણ જૂલી ગયો છું.”

નાથ ! આપની ચરણ રજ ‘ભામતિ’”

વાયરપતિ મિશ્રે અંથ પૂરો કર્યો હતો. અંથનું નામાભિકરણ કર્યું ન હતું. વાયરપતિજ એ અંથનું નામાભિકરણ કરતા એ અંથ ઉપર લખ્યું “ભામતિ”

ભામતિ આર્થ સન્નારીનો વીસ વીસ વર્ષની તપ સાધના ફળી. ભામતિ પતિના ચરણોમાં ઢળી પડી.

વીસ વીસ વર્ષ બાદ પાતપત્નીનું પ્રથમ મિલન થયું. વાયરપતિજ એ એ આર્થનારીને પોતાના હૃદય સરસી આંખી.

આજ પણ વાયરપતિજનો અંથ ‘ભામતિ’ નામે પ્રખ્યાત છે.

તપની સાધના કરનાર એ આર્થનારીનું નામ આજ પણ એ અંથ સાથે અમર બન્યું છે. ભામતિ અમર અર્ધાંગના બની રહી છે.

આતમનાં અજવાળાં

અરવિન્દ મ. પોળડિયા

જન્મથી આંતર દત્તી અને મૃત્યુએ
અંત પામતી આ માનવ જીવનની ઘટમાળ
કોટલે પ્રસંગોની પરંપરા... કેઈ ચાદગાર જની
રહે તો કેઈ તરફ દ્રષ્ટિ પશ્ય ન જાય... છતાં...
એ પ્રસંગોનું ચક્ર તો અવિરત ધ્રુવો જ કરે છે.

આંતરમાં આતમીયું મન... માનવીના
કુશાગ્ર, માનવીની ઉછેર... એ ઉચ્ચ પ્રકારની
હોય... સત્વિક હોય... આશ્રય હોય... તો તેના
જીવનના ચાદગાર પ્રસંગો પશ્ય... માનવી-સમાજ-
ને કાંઈક ઉપદેશ આપે તેવા હોય... એવું જ
પ્રસંગોનું... કાંઈ એક પ્રસંગ... ગાંધીને માટે
કદાચ કવચતાને અનુભવ કરાવે... તો તે જ
પ્રસંગ... ગાંધીને મેંધ લેવા સાચક પશ્ય ન લાગે...
મદદેવીને મદાસુરોલીથી પ્રાપ્ત થયો દારૂ...
એ પ્રસંગ જીવનમાં મહાન ભાગે... તો... કોઈ
એક સત્તજનને એ તરફનાં આંતરનાં દીપકને સાથે
મૂકી... તેમાં ઝાંખો એક પાણી મૂકી... પંખીકા-
ની તરસ મીઠાવવાનો પ્રસંગ લાગે... કુંઝમાં
એક જ વાનને જુદી જુદી નજરેથી જુદી જુદી
લાવન થી... જુદા જુદા પ્રણયો એકઠાં ત્યારે
ફરેક વખતે તેમાં કંઈક જિજ્ઞાસા જ દેખાવા કરે
રેવું છે... માનવ જીવનમાં ખનતા પ્રસંગોનું...

વાત ખડું જ સામાન્ય છે... એક નાનકડા
માનવીનાં મહાન દિલની વાત છે... એક મહાન
માનવીનાં મુદ્ર દિલની વાત છે...

મારા એક મિત્રની કાંઈ ધરિયાળમાં
કંઈક વધે આવ્યો... સદેરની પ્રતિગિહત કહેવાય
તેની દુકાને જવાનું અમે નકરો કહ્યું... આ...
ધરિયાળ બતાવી... જેમ તત્ત્વચાની... વેદાંત...
મહાન પ્રશ્ન પર ખુબ જ સફળ દ્રષ્ટિએ વિચાર કરે...
તે રીતે ધરિયાળએ ધરિયાળને ફેરવી ફેરવીને...
જોઈ... અંજીરતાથી કહ્યું...

‘એ-દવસ લાગે... અને ૧૨ રૂ. થશે...

મારા મિત્ર તો વિચારમાં પડી ગયા... કે-
થા ૪ રૂપિયાની - ધારણા સાથે આવેલા - મારા
મિત્રને મેં કહ્યું... “આલો... વિચાર કરીને
કાલે આવશું”... મારાં આ કથનથી મિત્રના
ચહેરા પરથી જાણે માર્ક ચિંતાનો મોટો ભાર
હટી ગયો હોય એવું લાગ્યું... અને માલવા
મરિયું... અજન્મમાં વિચારોએ ચાલવા માંડ્યું...
પશ્ય ધરિયાળના કાંઈ ન ચાલ્યા તે ન ચાલ્યા...
એના વિચાર કરતાં... ઝોચિયા એક કાથના
નાનકડા કપાટમાં જોડેલા... -એ ત્રણે એક મ
ધરિયાળ... એક એ જોડેલી નાની ધરિયાળ... ને
એની પાસે સૌમ્ય-મુદવળા... એક ધરિયાળને
જેવા... અને યશ્ય કે “ચાલો તો ખરા આ ભાંડને
ધરિયાળ બતાવીએ...” ધરિયાળ આપતાં મારા
મિત્રે કહ્યું... “જરા જોઈ આવો તો!” પેલા
ભાંડ... ધરિયાળ જોઈ... “કહે કાલે આવશો ?
જોઈ રાખીશ...” “જાણે” એમ કહીને વિદાય
લીધી... બીજા દિવસ... પહોંચ્યા... ધરિયાળી
કહે કે “કહે” ધરિયાળ... અમે જોઈ ધરિયાળ
ચાલતી હતી... મારા મિત્ર કહે “કેટલા પૈસા
આપું ?”... દલર ચિમત કરતાં ધરિયાળી કહે...
“ખરે ? પૈસા ચાના ? જરાક ઘાસમેટથી સહ કરી
ત્યાં માલવા કોઈ... મેં કાંઈ કહ્યું જ નથી !...
વળી કું કાંઈ તમારી ધરિયાળ માટે તેલ લાવ્યો
ન હતો... મેં કંઈ કહ્યું જ નથી...”

મારા મિત્ર અને મેં... ખૂબ વિવેક કયો
પરંતુ આ હિંદુ-ચરિત નાનકડાં માનવીએ...
ચોતાના ચરકારને જરાયે ઝાંખે ન પડ્યા હોય.

અમને યશ્ય કે કયાં પેલા બકાકાવાળી
દુકાન ! ને કયાં આ નાનકડો કપાટ !... કયાં
અમે કહેવાતા... લક્ષ્મી-લોભી આત્મા... ને કયાં
આ હિંદુ ચરિત... આત્મા !... જ્યાં લક્ષ્મીને
લોભ... ત્યાં માનવતાનું મોત !... જ્યાં માનવ-
તાના દિવક ત્યાં લક્ષ્મી બસે ન હોય તો પશ્ય...
સંસ્કારીતાનાં... માનવતાનાં હિંદુતાનાં અજ-
વાળાં... અજવાળાં...

વતનપરસ્ત નારીઓ

દેવેન્દ્રકુમાર કાલિદાસ ચંદિત

ભારતના આઝાદી જંગમાં, ભારતનાં કલ્યાણ ક્ષેત્રમાં, ભારતનાં નારીઓના કાળે કાંઈ નાનો સુનો નથી. મહાત્મા ગાંધીના સત્યાગ્રહ સંગ્રામમાં દારૂના પીપા પર જઈ સંવિનય જંગ આચરતી, પર-દેશી કાપડની દુકાને પીટીંગ કરતી, પેાલીસોની લાકી ખાતી વીરોગનાની વાતો તો ગઈ કાલની છે.

પોર્સાઈક યુગથી જાજ પર્વત ભારતના મુક્તિ-યત્રમાં નારીઓએ કુટુંબભાવનાને, સ્વામિ-ને, બુદ્ધિશીલને પ્રિય ગણ્યા નથી. સહિષ્ણુની પ્રથમ ભાવના કદાચ ઠોઠે નારીનાં હૈયે જ ભરી હતી. રાષ્ટ્રના કલ્યાણ માટે નારી સમર્થનની તીખી ધાર્મ્યો નથી ડરી, તેવના મોંએ તે હસતાં હસતાં બંધાઈ ગઈ છે.

એની લીજગી તવારીખ નિહાળીએ.

ગુપ્ત સલાહીના કુંગરોઓમાં સિવાજીના તેજ નેખાર હણહણે છે. જે નરસાઈલની ડણકથી આખી મોગલ સરકારના કંપે છે. દક્ષિણ ભારતના નીલા આજમાં એનો મગવો ઝડપે દુકાન મારી રહ્યો છે. સિવાજીના નામથી મોગલોની લીજ ભીડી જાય છે પણ આ પહોંચીને ટોચ પર વસેલ બલ્સારીનો દુગ્ધ બને એની નાની રિવાસત સ્વાધીન છે. શી એની પ્રમાણી !

એની સામ્રાજી છે. વીરોગના મલગાઈ.

સિવાજી શાયે છે: માણ મોગલો ને બીજા-પુરના સુલતાન પાસેથી હું આપું મોહું રાજ્ય જતી શક્યો ને વચમાં આ બોગા જેવડી રિવાસત આજાદ ! એનો ધ્વજ બલ્સારી પર ફરકે ! સોનાની યાગ્યમાં લોહાની મેખ !

ને એક દિવસ સિવાજીની કસાયેલી સેના બોરંગ સમા બોરંગને શીકરત દેતારી, શાહરખાં, અજલખાં, અને મોરઝા ખીલાન-ધારી કોંઈ મોગલ સેનાપતિએને મહાત કરનારી

અજંબ મરઝા સેના બલ્સારીને દુગ્ધ છોતવા લીપે છે.

પણ આ એની અધિપતિ મલગાઈ નોખી મારીની માનવી છે. એને ખમર ધપા, કપા જ કારણ વિના સિવાજી બલ્સારીની રિવાસતનું સ્વાતંત્ર્ય છીનવી લેવા સંન્ય મોકલે છે.

સિવાજીની રોન્ય તાપતની એને પૂરી જણ્ય હતી. છત્ર એ જરાય ન થડી, ન ગમરાઈ. સુલેહ માટે એણે મામ વાટાઘાટ ન ચલાવી, બસી-ધાર સમી એ દુગ્ધના દાર લીધાકા દુકાન મરી યુગાગ્યો કરવા પોતાના સુવીનર સોનિશો સાથે બહાર આવી લીધી.

સિવાજીના સેનાનીઓએ ધરતું ડે, રાણી તો ગમરાઈ કિલ્લામાં બસાઈ બેઠી હતી. કાં તે સમાધાનના ચંદેલા ચલાવશે. પણ એ બલ્સારીએ એણે તો મલગાઈને જ લારીને પાળ ફરકાવની સમ-રેરધારી દુગ્ધ બહાર મેલાનમાં રીમેજ ભેઈ.

મલગાઈએ રસ ન લગાડ્યા નિવાવ પોતાના રોનિશો સાથે સિવાજીની સેના પર પ્રતિઆક્રમણ કયું. તીવ્ર સામનો કર્યો પણ બુલ્સારીમાં પોતાના વધુ રોનિશો કપાતા ભેઈ. રાણી દુગ્ધમાં બસાઈ જઈ દુગ્ધના દાર જાય કરી લીધા.

સિવાજીની સેનાએ બલ્સારીનાં દુગ્ધ સમી તેપોના રેક્ટ્ર લારી ગોંઠ્યા ને રાણીને કુબ્ધ જાય કરવ. કહેલું મોકલ્યું.

જવાબમાં મલગાઈએ કહ્યું: 'તેપોના ગોળાથી દું ડરી નથી, દુગ્ધ તુટી તો તુટલ ભાગમાં મારા એક એક રોનિક પાવર જની જીવંત બીમો રહેશે. પણ મોનથી ડરી સ્વાધીનતા વેચનાર દું નથી. બલ્સારીની સ્વાધીનતા એટલી કસેની નથી કે તેવના મેળા માટે વેચાઈ જાય.'

હુંકું હમમમ હુંકું હમમમ બ'વારીના
દુઃખે પર મરાહોએ। તોપ જોળા ઝીકરા માંડ્યા.
પણ વળ જોવા કિલ્લાની કાકરીએ ખરતી નથી.

માત્ર એક દિવસમાં લેવા ધારેલ બદલારી।
તો દુઃખે બાજ સતાવીશ સતાવીશ દીવસ થય
બલુનમ ને અર્જન ઊભો ઊભો મરાહા સેનાની
જાણે દારી ઊઝારી રહ્યો છે.

શિવજીને ખગર થયા. બદલારીનો દુઃખ
જાને રાણી મનપાઈ દિમાસપ શા બચળા ઊર્મા છે.
એ જાને અપારોલી જની આ વીરતાના દર્શન
કરવા બદલારી આગ્યો.

શિવરાજના આમમન પછી સેનાપતિએ તોપ-
મારો વધુ બીપજી બનાવ્યો ને એક રથને કિલ્લામાં
ગામકુ પડ્યું ને તૂટેલ ભાગવાળી જગ્યાએ અપાટા
બધ રોતેલો જીવતા દીવાલ બની ઊભા. પધુ
તોપજોળાએ અન્ય વધુ ભાગ પધુ કિલ્લાનો
તોડયો. ખુદ મલયાઈ એ રથને તલવાર પકડી
આવી ઊભી. ધમધમકાયા એમના એક હાથનું
કાકું કપાઈ દૂર પડ્યું. ને એ કમનસૂય સજી
મરાહોએએ ખીન હાથમાં પાડેલ તલવાર સંહિત
એમને બંદી બનાવી દીધા. તલવાર હોઠાવવા
ઠાઈની કિમત ન ચલી

એજ પગે એમને લાગુમા શિવાજી પાસે
લાવવામાં આવ્યાં. અને દુઃખે પરથી બદલારીનો
ખજા ઊતારી લઇ બગવો ડોડે ચડાવી દીધો.

એકીટરી શિવરાજ આ નારી સકિતને
દરિદ્રી વહી રહ્યો. વીરો, વીરતાને પીછાની
શા છે.

એણે પુછ્યું 'મા' તમને છોડી મૂકવામાં
આવે તો શું કરા?'

'અમારી સ્વાધીનતા નષ્ટ કરવા આવનાર
શિવાજીનું માથું અ તલવારથી છાંયી દઈ.'

'સેનાપતિ! એમના બધન છોડી નાણે!
શિવાજીએ આવા આવી

'તો તો મહારાજ' ગરી દરી બીપજ
પુદ્ધ થર થશે. આપે રાણીજીને સમામ જોયો
નથી!'

'નારી તો પ્રચંડ સકિતનો અવતાર છે.
એમના જાળનું પૂછતું શું? સારે એ મા છે,
જાને એમને જાણો પર ઠરવું હવ ને કરે'

સેનાપતિએ બધન છોડ્યા કે શિવાજી
અસન પરથી ઊઠી દોડી મલયાઈના પગમાં પડી
ગયો

શુ થશે ને શું થયું એ જોગ સૌની
આજો મલયાઈ પર ચોટી હતી પડ્યું આ શું?
શિવાજી શું બોલ્યા!

'મા! નારી જાતનું સન્માન કરવું એ
પુરૂરી ફરજ નહિ ધર્મ છે. એ ધર્મ હું વૃથો
જી. એ અપરાધ બદલ બુદ્ધિથી તમારી તનપર
આ ગરદન પર ચલાવો.'

ખીજ જ સજી મલયાઈએ હાથની તલવારનો
દૂર દૂર થા કરી દીધો ને એને ખટ્ટીય અવાજ
કિલ્લાની દીવાલમાં પાઘા પાડી રહ્યો

શિવાજીએ એ પછી તૂરન પોતાનો ખજા
બદલારીના દુઃખે પરથી ઉતારી લીધો ને બદલારીનો
રાનખનો ખજા પાછો હતો ત્યા ને ત્યા હવામાં
લહેરાવા માડ્યો.

શિવરાજે એમનું રાજ કરીએ દરત
વગર પાછું સોપ્યું

ને ભાંધી ચાલો, પંચ સિધુઓના પ્રદેશે.
વીરતાથી છતોછવ થતા, સત, આકાશ અને
અલ્પ નિરજનના નાદથી ગાજના પાનમ બધી
આવીએ.

જુઓ, અજિમાથી અને જીમમાંથી
માધુર્યે વરસાવતા ઝડુ ગોવિંદસિંહ ધર્મપત્ની
'સદરજી'ને કહી રહ્યા છે.

એ તમારો અપરાધ કથો છે, તમારો

મારે માર દીકરા પંખજના મુક્તિ-થડામાં બલિ થયા છે ।

‘દીકરાઓ જનેના ચા સારૂ જલ્લે જી સ્વામિનું! સ્વદેશ કાળે, સ્વધર્મ કાળે. ખાધ પી મેજ મળ કરવા દેશ નહિ. મારી કુખ જગ્યા છે પશુ એકેય જો પારોહના પગલા મરી મોતને વઢાયું ગણી પાછો ફરે હોત તો હું તમને મોં ખતાવવા બાજ બહીં અઘાતવાસમયથી આવી ઊભી ન રહેન.’

‘નહિ રે! તમારું ધાવણ ધાવેલ પોતરા તો સાચા અર્થમાં સિંહ સરખા હતા. નાના ‘અજીત’ અતે ‘ફેરેલ’ ચમકોડના દુર્ગ જહાર મોગલ સેના પર ટચુકકા હાથે ટચુકકી તલચાર પકડી સ્થાગર સમા મોગલ ફજરો વચ્ચે મૂકી મૃત્યુ પામ્યા. સૌથી નાના તોર વરસના ‘જુહાર’ ને તો મેં પુષ્કર્માં જનાં પડેલા મખમલની અંગૂઠી ને જાવિયાની સાફો પહેરાવ્યા, મારા હાથે કમરે તલચાર લટકાવી. એ વેળા જુહાર જીં બોલ્યો હતો જાણે છે? ’

‘ના. ના, કહો નાથ જલદી કહો.’

‘એણે કહ્યું. ખાણું તમારી આશિષ મળી. મારી મા મળે ત્યારે કહેજો. મરા આ શુદ્ધગમન પર આશીર્વાદ આપે કે, મરતુ થયા પછી મારા આત્માને શાંતિ મળે.’

‘આશિષ છે મારી નાથ! એ તમારા કુળ-દીપક પર, એની કાંતિ દીગતમા પ્રસરી રહે. પશુ ફેરેલિંદ ને જગમસિંહ? ’

- એને નવાબી વાજદખાંએ દીવાલમાં છવના ચણી લીધા.

‘અલખ નિરંજન. રીડે! ’

‘હું દર્મપરિવર્તન કરે. એક તમારા સિદ્ધાંતે નવાનને હું કહ્યું જાણે છે? કહ્યું: ને નહીં જ કે એના મૃત્યુથી. ડરી સ્વધર્મ મૂળી

પરધર્મ અંગીકાર કરીએ તો તો અમારી જનેતાએ નવ માસ અમારો બપોળ માર ઉપાડ્યો ને અમારી જન્મદાત્રીએ અમને લણાવ્યું છે નવાના સ્વધર્મે નિધન શ્રેય પરધર્મે લવાવઢ: ની સંસ્કૃત પઢાવથી ઉચ્ચારી એક બાઇ તમને પ્રણિપાત કરી હસતાં હસતાં દીવાલમાં છવના ચણાઈ ગયા.’

‘રે રે સ્વામિનું! મેં જ એમને પાસે મેરાડી આ સંસ્કૃત સુભાષિત દીધવેયું. સ્વધર્મ ના ગૌરવ ગાન મેં જ એમને સંભળાવેલા. આવા પુત્રોની માતા દોવા બદલ હું ભાગ્યવંત છું કે જેણે ભાગ જગતની ફાઈક જ માતાને પ્રાપ્ત થાય છે.’

ફેલ નહિ. નિસ્વાસ નહિ. પણ પુત્રોની સહિદી સાંભળી યુરુત્તની ‘સુદરણી’ની માનસિક અવરચા હિંમ જની રહી.

ને જુઓ એ પ્રકાસ પુજા આપણને કમ્પ. મા દોરી જાય છે. મોગલ સુમે શેર જુલહખાન પયાસ પયાસ હજરની સેના લખ દિલીથી કમ્પને મે બહ શકેનશાહતતું ખડિયું બનાવવા આવે છે. મામડા લૂટતો, બાળનો ઉજાજડ કરતો.

કમ્પી પ્રજા હંગક ખાધ મધ છે. કમ્પને બોડે શાજની રા દેશળ પુજી ચડવા ધણી ધણી હાડેને દે છે પશુ કમ્પી પ્રજા ધર ખકાર નીકળી નથી. આછો આઝો મણગણાટ કમ્પ બોમમ પર ગાજે છે. ‘આખર લોહી વઢાવીને કમ્પ સોપણું છે સો રા દેશળના હાથમાંજ ને! એક દરજી આપણે સાસનના મળ વધુ ઉંડા ઉતારવા સારૂ જ લોહી વઢાવવાને!’

ગજગ થાય છે મેરડની જેમ ઉત્તન મસ્તકે રૂલેલ અઝાદ કમ્પ પર નકકી જ દેને મોગનોડું સાસન આસાનીથી રમપાઇ જવાતું.

પણ, આ મુઝવણ ટાણે એ બોડે

રાજવીના રાણી માનકુંવરના જીવનના ચોક્કમાં આવી
જેના રહ્યા ને કચ્છી નારીઓને સાદા હાથ કાઢ્યું
કચ્છ અમાનું નથી, બહેન બાંધાતોનું નથી,
કચ્છ દરેક કચ્છવાસીનું છે એ કચ્છ ને ખ્યા
વધા ખદાર આવો કચ્છની એ સેનાનો સેનાપતિ
કચ્છી પ્રભ ચુટે તે બનશે કચ્છના રા' એને
નહિ નીચે. કચ્છ કચ્છવાસીઓનું છે બીજા કોઈ
નું નથી."

કચ્છી નારીઓએ, પ્રયોને આ નવું સત્ર
આપ્યું " કચ્છ કચ્છ જમીઓનું ; બીજા કોઈનું
નહિ " આ સૂત્રે સહિવાનપણીની આવનાને
દીધા પ્રગટાવ્યો.

કચ્છ આજસ મરદી બેઠો થયો. ને એની
વીરમી બુઝાઈ ઉમરાઈ મીઠી.

રાણી માનખાએ બીજું જાફું કહ્યું. કચ્છી
મહાજનો પાસે પોતાના અંગના અલકારો મહિલ
પોતાના અંગત વપરાસની 'કારિયુ કાથળા' બરી
બરી મોકલી આપી ને કહ્યો ' પહેલા કચ્છ
પછી સોનું ને ઘન '

કચ્છી નારીઓએ, રાણી માનખાની નેચો
જાવરી જાણી અને એ એના પગને આસી. તમામ
કચ્છી નારીઓએ અંગપરથી ઘરેણા ઉતારી પ્રભ
-રોજના આજેવાનેની સમક્ષ ધરી દીધા સમ
પંથુની ગંગા વહી નીકળી.

કચ્છ રાજ્યની તિલેરી પ્રભ-ફાજના
સેનાકપ્પેશી મારે ખુદલી મુકાબ લોક-રાજની
મંગળ વાપુ હદર મળે છે દિવસે કદાચ પ્રથમ
કચ્છની ધરતી પર વાઈ અને એની ત્રેરક અને
પ્રવેતા એક નારી હતી.

રણભારએ જતી કચ્છી પ્રભ ફાજને
વિદાય અપવા કચ્છી નારીઓને હાથ રાણી માન
ખાએ તેઓને કૂલે વધાવ્યા, કપાએ ચાંદલા કર્યા
ને મંગળ ગીત ગાવા.

ને એ વિદાય હાથ આવેલ કચ્છી સેનાએ

કચ્છના આજના મધાર ગામ પાસે શેષમુકદ
ખાનતી સેના પર આક્રમણ કયું ને મોગલ ફાજ
ને દરાવી કચ્છના સિમાલા બદાર તગદી કચ્છના
સ્વધીનતાની મર્યાદા જલતી રાખી

૦ ૦ ૦

સોનો જી પ્રકાશને પગને પગને આવી
મેરાકની ધરતી પર આવીએ અહીં એક મોહ ગણ
હાથની દયેશીમા રૂપાનું મો રેકની મહેસની ગોખ
મા બેસી આગળ આવ્યા જતા અપારશીઓના
એક જૂથને ઝેંપા કરે છે.

કેમ ન જુએ? એને સૌમાર્યનાથ પથ
સ્વદેહ મોજે એ જલમા રેશના ફરમોને મારી
હાલવવા જા છે આજ એ વીર પતિની પત્ની
છે એ ખ્યાને હુરખાય છે.

ત્યા તે દારીએ ખમર આપ્યા :

' ખા' સરદાર પધારે છે.'

' એ તો શુદ્ધે અયા છે ના!'

' કાજ જલે જુએ આ આવ્યા '

અને સાથે કર કર કર, કર કર. અનાજ
કાતો ચંદાવત સરદાર મદાતપમા એ નવપરિણીત
હાડા રાણી સમક્ષ આવી બેઠો રહ્યો ને બોલ્યો

' જુએ રાણીજી વાત કોવી છે કે, આ
શુદ્ધ છે ને શુદ્ધમા વખતે હું કામ આવી જાઉં
તે તમે તમારો ધર્મ... = '

' હા. હા સ્વામિના મારા ધર્મની મને
ખમર છે. હું તમારી પથવાડે જ આસી નીકળીશ
દે ' કહી આખમા મધુમ' હલકાવી રાણી રીડું
કરી

ચદાવત મરદાર પાડો વળે. કર કર
કર કર પગથિયા ઉતરી પાછો અધારોહી
જુઓ

હાડા રાણીએ ફરી ગોખમા આવી અરવ

૧૨ પ્રધાન કરતા સ્વમીને જોઈ શ્રીધા ને પાછી
ઝારડે આવી.

સહજ સ્મય ગયો ને વળી પાછો મહેલ-
ના પટાગધુમા તોખાર હજુલ્લેશો ને ફરી કટઃ
કટઃ કટઃ પગથિયાં પર આવ્યા કરતો સરદાર
'ક્યાં ગયા હો' રાણી તમે?' નાં સાદ દેતો
ઝારડે આવી ઊભો.

રાણી ઊભી થઈ સામે આવીને બોલી-

'તમ સ્વામી વળી પાછા આવ્યા ?

'જો તો, જો તો જરા તમને ફરી કહેવા
આવ્યો કે તમે તમારો ધર્મ' .... ''

'સાચીશ જાનું ર સાચીશ. તમે નચિત
પણ, દુરમનોને નસાડો, કંઈ થશે તો કે તમારી
પાછળ જ ચિતાએ ચડી આવીશ. અદેશો ના
શબો.'

'અદેશો કાંઈ નથી પણ આ તો રૂઝ
લવ જરાજર જઈ મણુ કરતો જાઉં', તમારી ઉંમર
નાની છે.'

'સારુ હવે પધારો.'

ચંદાવત સરદાર ગયો ને રાખા પાછા
જે ખમા આવી ને ધણીવર ભેગા કયું. પણ ચોદ-
ઝોતી વટમા ક્યાં જોના સ્વામિનો અથ
કળ તો નથી

જોને ચિંતા થઈ ત્યાં તો ઢાસીએ ત્રીજી
વાર ખપર આપ્યા.

'બા! સરદાર પાછા પધારે છે.'

'અરે પણ એમને આ થયું છે શું?
આમ વારવાર પાછા આવે છો ને ચુદની વાટે
જતા નથી. એમના રવાને આજ થયું છું શું?
હું તો એમને કહ્યું થયાના અગ્રણ સમાચાર મળતા
જ ચિતા પર ચડી જવાની છું. નારી ના ધર્મ
પ્રત્યે પુરુષ જીવને આવશ્યક થયો અદેશો !'

'પુરુષના સ્વભાવ પડ્યા આ !'

'એક થાળ લઈ આવ.' રાણીએ ઢાસીને
આગાં આપી.

ઢાસી થાળ લઈ આવી કે રાણીએ ઝપાટા
બધે ખીટીએથી તલવાર ઊતારી મ્યાન બહાર
કાઢી બોલી :

'જો સરદાર આવે તો મરું' મારું સોપી,
કહેજો. રાણી એનો ધર્મ સાચવના, તમારાથી
આગળ ગયા છે હવે સ્વદેશની રક્ષા કાળે મન
મૂકી લેડો.'

ઢાસી હેનત ખાતી થાળ લઈ આવી મુક્યો
ને જણે સહજ રમત રમતી હોય તેમ હાડા રાણી-
એ બે હાથે ગરદન પર તલવાર ઢાખી માથુ ઊતારી
નાખ્યું. તે બરાબર થાળમા જ પડ્યું

ત્યાં સરદાર આવ્યો.

'ક્યાં ગયા રાણી ?' મહેલમા એના મોઢા
બોલના પડ્યા ઊઠ્યા.

ઢાસી એમની સમક્ષ પેતો થાળ ઢાખી લઈ
આવી ને બે ધી :

'સરદાર! આ લો ?'

રમાય હટાવી સરદારે થાળમા ભેયુ તો
લાલમ લલ દોઢે ને રૂપ લખી મેત્રાણુ રક્ષમ
સરખા થાળ લહેરાવવું રાણીનું મરતક.

બે રમકાં પાછા દરી એ બોલ્યા :

'આ, આ શું ?'

'સરદાર' એ રાણીજીવું મલક' એને
ધર્મ સાચવવા એ તમારાથીએ આગળ ગયા. હવે
તમે હેલના દુરમનને બગાડવાનો ધર્મ જાગવો
એવું એ તમને રહી ગયા. છે.'

ઝંક ને મીજ પળે રાણીના એ મરતકના
વાળની ડોકે ગાંઠ વાળી છાતીએ છટકવો
ચંદાવત સરદાર ફરી અધારાઈ થયો ને રજવાડ

હીંથી મુદ્દના મેદાનમાં જઈ તલવારથી દુશ્મનોને ઘાસની જેમ કાપી એ ધવાઈ દેશ કાળે ચઢીદીને વર્ષો.

કન્યા સ્વામીના મોં પર ધસી આવતા ઝલાનિની પુર નીકળે છે.

ઝમઝમઃ ઝમઝમઃ સમય ભાગ્યે જાય છે.

તે આશે રે એ ખોળામાં તેને પાડેલ પગદંડી પર સોરાની ભોમકા પર બુઝો બુઝો. રંગમતીના કાઠે વસેલ નવાનગરમાં રાજમહેલમાં. શરણાખ મીઠા મીઠા રણ ઘુટે છે. નોત ગડેડે છે. સપ્તપદીના મંગલ પ્રસોમનું ઉચ્ચારણ ચાય છે. આનુનીએ કોપત જેવા કંઠે મંગલ ગીતો ગાય છે. નવાનગરના જાડેજા રાજવી સતાજામના કુંવર અજીતના લગ્ન લેવાય છે.

ખરખર આજ સમયે ઘોડાની ધડલી લગ્ન મંડપમાં કાં ભોલી ! બરે આ તો ખુદ સતા જીમ. યુજરાતના કાગેડું સુલતાન મુઝફરશાહને આજરો આખ્યાની કીમત રૂપે દિલ્લીથી અઢમરેના મોકલ્યો. અઝીઝ કોશને ક્રોળ પાસેના જૂથર મોરીના મેદાનમાં યુદ્ધ આપવા ગયેલા તે સંતજીમ બહી ?

મીટોળખે કુંવર અજીત બોલે છે.

‘ખાપુ ! કેમ આવલું યપુ ! વિજય તો અપણો ચયો છે ને ?’

‘અરે બેટા ! શો વિજય ને શી વાત. આગલી દુરુખમાં રહી લડતા અરેહીના લોખા ખમાણે અને જુનાગઢના અમીનખાન સોરાની દુગો દીધો તે બેઠ અઝીઝ કોશને મળી ગયા. આપણા રોન્યમા જંગાણ પડ્યુ આથી કું મુઝફરશાહને એાખા માણુ રવાના કરી દેવા આવ્યો છું.’

‘અરરર ! મઝમ ક્યો ખાપુ ! ક્ષત્રિય રજાગજુમાંથી રહી પાછો ન કરે. કાં જુલુની ને કાં વિજયની વાટ લે. તમે એવંથી મિના આપુ ! હવે તો દુશ્મનો ધડી બે ધડીમાં ક્રોળથી અડી આવશે.’

કુંવર અજીતના મોં પર વિચારની-વિષાદની વાદળોએ ટાંકવા માંડી. પતેતર ઝોડી બેઠેલ

‘કુમાર ! શું સોચો છો ! દુશ્મનને નવાનગર પર ચડી આવવા દઇ સોરાકને કાયમ ગુલામ બનાવી રાખવો છો ?’

‘હા !’ મુઝો અભિજા વિચાર તંદ્રામાંથી જાગતો કુંવર અજીત શોચે : ‘આ રોણ બોલ્યું ?’

ત્યાં ફરી એ જ કાયલ શા મીઠા બોલ આવવા : ‘નમારી પરણેતર બેપુ છું’ રાજ ! વિચાર કરવાનો સમય છે ખરો ?’

‘ના, નથી. સ્વાયુ’ બોલ્યા તમે !’

‘તો કહો, થોડે પલાડો. કું રથ ભેડી પાછળ જૂથર મોરીના મેદાનમાં આવું છું. જીવતા હોશું તો ત્યાં નહીંતર સરગાપુરીના મારગે અધૂરા વિવાહ પૂરો ઊજવણ નામ ! પહેલો ધમ્ જન્મભોમકા પ્રયો. પછી બળ પ્રયો. મારામાં મોહ ન રાખરો. કું તમારી કેળા જ છું’ આ લેકે કે પછી પરસોકમા.’

કેટ દહ ઉઘાડીની ગાઠવણ ઉતરિય રંગાવી અજીત જોડવા. હાથરો કું કું કરતો રહ્યો. ને કુંવરે ઝગ દહ પિતાના અંધ પર પલાયનું.

ઘોડાને બણે પાખો આવો દોપ જોમ એ ઉપણો. એના દાળકા લગ્નમંડપમાં સંભળાયા ન સળગાવને વીરમી ગવા કે પાનેતર ઝોડી રાજ. કન્યા એ સનાતનને પાણે પડી કલું :

‘મને રથ નેડાવો દો. મારે જૂથર મોરીના મેદાને જવું છે, જીવતા હોશું તો, આજ લગ્ન મંડપમાં અધૂરા કરો પૂરા કરશું નહીંતર મારા સ્વામિની સંગ થે કું ચ રચી ગમન કરીશ.’

રથ આવ્યો. નવપરચિત રાજકન્યા તેમાં બેઠી ને રથ ચાલ્યો. દ્રોણ તરફ ધરધરાટ કરતો યુદ્ધના મેદાન પાસે આવી ઊભો રહ્યો.

પડેલો હટારી જ્યેષ્ઠ તે મેદાન સંભાળી બધું છે એ જોયે ચીતરો. ક્ષત્રિયની કન્યા હતી ન ડરી, ન ડગી, ન ચકડી.

મેદાનમાંથી મી દોળખંધ સ્વામિનું શબ જોળી કાઢ્યું. ને એનું મરતક જોળામાં લઈ બનુચ્છેને આજ્ઞા આપી ચિતા સળગાવે, શરણાઈને નોખત બળવે, મંગલ ગીત ગવડાવે, મારે અધૂરા ફેરા પૂરા કરવા છે.

કાલે જ એ મની આરા પ્રમાણે બધું જ થયું. શરણાઈ ફરી વાગી નોખત ફરી ગમડી. શરણાઈએ લગ્નના રાગે હૈયામાં ઘૂંટયા, ચિતામાં સ્વામિનું શબ જોળામાં લઈ રાજકન્યા.

અધૂરો વિવાહ પૂરો કરવા બેઠી.

થોડી જ વારે ચિતા સળગી ને એની ન્તાળાઓએ નવદંપતીને ઘેરી જરા વારમાં જ લસમસાત બનાવી દીધાં.

બાજ એ જ્યાર ગેરીના દ્રોણ પાસેના મેદાનમાં આ ગાથા જીવત રાખી કુંવર અન્ન ભમ બને પતિ સાથે સહગમન કરનાર એ રાજકન્યાની ખામીઓ-ઢેરીઓ ત્યાં મોખડ છે.

વતન કાળે શહાદત અને સમપર્ણની પ્રેરણા આપનાર આ ભારતીય નારીઓજ રાષ્ટ્રની સાચી રહેવાળ છે. પૌરાણિક કાળની અર્વાચીન યુગ પર્યંત ભારતીય નારીઓએ એના આ ધર્મ બળગ્યો છે.

એક વખત ભગવાન બુદ્ધના શિષ્યોમાં ચર્ચા આવી :

“સુદરા, સુદરી કે શ્રી એ ત્રણમાંથી કયું માનવીને જટ પતીત કરે છે ?”

શિષ્યોમાં ક્ષત્રિયજાત આવી તો માર્યા એટલા મત થયા. આખરે કંટાળી તેઓ ભગવાન બુદ્ધ દેવ પાસે આવ્યા. સ્વિનય પોતાની સંકા જણાવી.

પ્રશ્નનું શમન પ્રતિભ્રમ છે ને ? તેથી ભગવાને પૂછ્યું :

“ખોશો, એક સુકા-સાગ વૃંબડાને સદાવરમાં ફૂંબવાનો બધ લાગે ?”

“ના શુરુદેવ ! એ ને તે બધ શેનો ?”

“પણ એ વૃંબડમાં સદેજ સુગમ પડે તો ?”

“તો તો પછુ તે પાણીના પેટાળમાં જ ફૂંમી બધ.”

“પણ એ વૃંબડાને ઢીરથી, નીચેથી કે આંતબાજીમાં ક્યાંક થીકાણું પડે તો પણ ને બધે ?”

“ના, ભગવાન કહ્યું ગમે ત્યાં પડ્યું કે તે ફૂંબવાનું જ.”

“તો પ્યારા શિષ્યો, સુદરા, સુદરી કે શ્રી ગમે તેવું પ્રથમ માનવીના ચારિત્ર્યના ગદમ ગાખડું પાડ્યું કે તે આ ભરસાગરમાં શી રીતે બચતો ?”

“કોણે કહ વાલ્યુથી કાણું પાડ્યું તે મદત્તનું નથી, પણ મજસુનું મન બગડ્યું તેનું બધું બગડ્યું. કાદવ ભરેલ હોય તો જ શરીરરૂપી વૃંબડમાં મન જટ-કાણું પડી શકે. જેનું મન સાચું છે, તેના શીલરૂપી ગટ અખંડ રહેવાનો.”

“નાનકડો દુર્ગ્ગ દેહમાં ધૂરંધ કે તે શરીર સચે આત્માને ભવસાગરમાં ફૂંકાં જ ખવડાવવાનો. મારે આત્મરક્ષિતથી તરવું હોય તો તન-મન સાફ રાખો, શુદ્ધ રાખો.

-વિદ્યાજાજી

પ્રેરણાદાયી વાક્યો

(મહાત્મા ગાંધી અને અષ્ટાદશ વિક્રાન્તો આ સજ્જો દુનિયાભરના સ્વતંત્રતાપ્રિય લોકોને આજે પણ પ્રેરણા આપશે. આ અવતરણો 'નવલયન' મંથી સંજ્ઞા સીધા છે.)

૧

લિંકન : પ્રત્યેક માનવીને પોતાની વિશિષ્ટ પ્રકારની મહત્વવાકાંક્ષા હોય છે એમ દેવતામાં આવે છે. મારી વાત કરું તો, મારા માનવબંધુઓનો આદરને પાત્ર બનીને હું તેમનો આદર પ્રાપ્ત કરું, એ મારી સૌથી મોટી મહત્વવાકાંક્ષા છે.

ગાંધી : તરવારને પરતી મૂક્યા પછી, મારા વિદ્યાર્થીઓને આપવા માટે પ્રેરના પદાલા સિવાય મારી ખાસે બીજું કંઈ જ નથી. એ પ્રેમનો પદાર્થો તેમની આગળ ધરીને જ હું તેમને મારી સમીપ લાવવા પાછું છું.

૨

લિંકન : કોઈ પણ માણસ, ખીમ માણસની સંમતિ વિના, તેના ઉપર દાસન કરવા જેટલો યોગ્ય નથી.

ગાંધી : હું માતું છું, કે, બજારની પગલાં દારા લોકશાહી ખીલવી શકાતી નથી. લોકશાહીની લાવના બહારથી લાદી શકાતી નથી; તે અંદરથી ઊગવી બેઠકો.

૩

લિંકન : આ વિશાળ બહાઈટ હાર્ડિસમાં સમુદાય સમય રહેવાનો મોકો અને મળ્યો છે. મારા પિતાના આ હોડુની જેમ જ તમારું કોઈ બંધન પણ સહી આવવાની સંપૂર્ણ રખી શકે છે, એવું અવતરણવંત ઉદાહરણ હું છું.

ગાંધી : આપણે સૌ સર્વથા સમાન છીએ. પણ એ સમાનતા આત્માની છે, દેહની નહિ. કોઈ પણ બંધિત પોતાને બીજાઓના કરતાં સ્થિતિથી લેએ, એ ઇશ્વર તેમ જ મનુષ્ય સામેનો ગુનો છે.

૪

લિંકન : જેઓ બીજાઓની સ્વતંત્રતા નકારે છે, તેઓ પોતે સ્વતંત્રતાના અધિકારી નથી; અને ઇશ્વરના ન્યાયા શાસન નીચે તેઓ એ ઝાંઝો વખત મુખી ટકાવી રાખી શકતા નથી.

ગાંધી : હિંદી સંસ્કૃતિ સર્વાંશે નથી હિંદુ, નથી ઇસ્લામી કે નથી ખ્રીસ્તી. તે સમગ્રી સંસ્કૃતિઓનો સુમેળ છે. સઘળા દેશોની સંસ્કૃતિના પ્રસારો મુખપણે મારી આસપાસ વહેતા રહે એમ હું ઇચ્છું; પણ એમાંના કોઈ નાથારે ધસકાઈ જવાનો હું ઇન્કાર કરું છું.

૫

લિંકન : ઇશ્વર છે એ હું જાણું છું. તે અન્યાયને તથા ગુલામીની મથાને ધિક્કારે છે એ પણ હું જાણું છું. હું જેટલું છું કે, તોફાન આવી રહ્યું છે. અને હું જાણું છું કે, એમાં ઇશ્વરનો હાથ છે. તેણે મારે માટે કોઈ સ્થાન અને કોઈ કામ નિયત કરી રાખ્યું હોય અને મને લાગે છે કે, તેણે એ નક્કી કરી રાખ્યું છે—તે મને લાગે છે કે, એને માટે હું તૈયાર છું. હું તો સુન્યવત્ છું પણ સત્ય સર્વસ્વ છે.

ગાંધી : સત્યપી ઇશ્વરને વિષેની મારી શ્રદ્ધાને લઈને માનવમંત્ર, કહેવાતી હાર તથા તોફાનોથી ભરેલા અવનમાં હું મારી સ્વસ્થતા જાળવી રાખવી શકું છું.

૬

લિંકન : મારી પોતાની તાકત ખૂટશે તો હું આખરે જનતાને આશરો લઉં છું. હું માતું છું કે, તેની તાકાત કોઈ પણ સંનેગોમાં ખૂટવાની નથી

ગાંધી : સત્તા તો જનતામાં રહેલી છે. અને જેમને તે પોતાના પ્રતિનિધિઓ તરીકે પસંદ કરે છે તેમને અચૂક સમય પૂરતી તે સોંપવામાં આવે છે.

લિંકન : પોતાનું જીવન તકરારોમાં ખર્ચી નાખવા માટે માણસ પાસે સમય હોતો નથી. કોઈ પણ માણસ મારા પર હુમલો કરતો અટકે તો તેની વિરુદ્ધ હું જીતકાળ કઠીયે ચાલ કરતો નથી.

ગાંધી : વ્યક્તિઓને વિષે જે સાચું છે તે શાંત્રીને વિષે પણ સાચું છે. ક્ષમાને કશી સીમા હોતી નથી. દુર્બળ કદી પણ ક્ષમા આપી ન શકે. ક્ષમાશીલતા એ સમજાનો શુદ્ધ છે.

લિંકન : આંતરિક પક્ષાપક્ષી અને ભાગલા બરફાસ કરનાર શસ્ત્ર પરદેશોમાં અનાદરને પાત્ર બને છે.

ગાંધી : શિશુપરાયણ અને સ્વરકારી દોકાશાહી આ દુનિયામાં શ્રેષ્ઠ વસ્તુ છે. પૂર્વગ્રહવાળી, અજ્ઞાન અને વર્લ્ડમાં દુષ્ટિથી દોકાશાહી અરાજકતા પેદા કરશે અને કદાચ પોતાને હાથે જ નાશ પામે.

“ અને પૂરેપૂરી ખાતરી થઈ છે કે, દુનિયાની કોઈ પણ સંપત્તિ માનવજાતને આગળ વધવામાં મદદ કરી શકે નહીં—જેને પછી તે સંપત્તિ એ સેવના કોષ એકાંતક સેવના હાથમાં મુકાઈ હોય. મહાન અને પવિત્ર વ્યક્તિઓનું દૃષ્ટાંત જ આપણને ઉમદા ભવારો અને કૃત્યો તરફ દોરી શકે. પેલા તો માત્ર સ્વાર્થરૂપિને જ ઉદ્દેશ્યે અને અચૂપણે ઝેરકેસોવાને આમંત્રે. મૂના, નિસસ, કે ગાંધીને કોઈનીના ધનના દગલાઓથી સુસજ્જ થઈને આવેલા કોઈ કંઈપણ શકે ? ”

—આરબર્ટ આઈન્સ્ટાઇન
ને આપણાં દરેકનાં દુઃખો અને કષ્ટસીમીઓનાં પોટલાં ગાંવી દગડો કરવામાં આવે અને પછી તેમાંથી જધાને સરખે ભાગે વહેંચી લેવાનાં થાય, તો મોટા ભાગના લોકો પોતાનું જ પોટલું ઉપાડીને ચાલવા થવા ચાલ થાય !

લિંકન : કોઈના પણ પ્રત્યે દોષ રાખ્યા વિના અને સૌના પ્રત્યે સમભાવપૂર્વક—

ગાંધી : આપણે એકમાત્ર પ્રેમથી જ વિરોધીને જીતી લઈ શકીએ, દોષથી કદી નહીં.

લિંકન : જનતાની અંતિમ ન્યાયપરાયણતાને વિષે આપણે ધીરજ પૂર્વકનો વિશ્વાસ ધાને ન શાખીએ ? દુનિયામાં એથી વધુ સારી અથવા એટલી સારી બીજી કોઈ આશાપદ વસ્તુ છે ખરી ?

ગાંધી : મારે મન સ્વરાજ એટલે સમગ્ર પ્રજાનું શાસન, ન્યાયનું શાસન છે.

લિંકન : સમગ્ર પ્રજાએ, પોતાના સિવાય બીજા કોઈના પણ હાથમાં કદી પણ ન સોંપવા જેવી એ કોઈ વસ્તુ હોય તો, તે પોતાની સ્વતંત્રતાઓની તથા સંસ્થાઓની બળવણી તથા તેમને સફળ દેખાવી રાખવી એ છે.

ગાંધી : સ્વરાજ સંપૂર્ણપણે આપણી પોતાની આંતરિક ટાકાત પર, ભારેમાં ભારે મુશ્કેલીઓની પણ સામે જીતવાની આપણી શક્તિ પર અવલંબે છે. સાચે જ, જે સ્વરાજ પ્રાપ્ત કરવાને તથા તે ટકાવી રાખવાને માટે સતત મથતા રહેવાની જરૂર ન હોય, તે સ્વરાજ નામને પાત્ર જ નથી.

★

[પૃષ્ઠ ૧૮૦ થી આપું]

સ્વપ્ન સાકાર થયું

પારડી ખાતે વાગધાન ઇન્દિરાજદેવને હાથે ગાંધી જયંતિના દિવસે આદિવાસી શૃંગારિયોને બદાન થયું તે પ્રસંગની મહત્તા એક દૃષ્ટિએ ધણી છે. હિંસા, ઘેરાયો ભાંગફોડ અને હડતાલના આ યુગમાં પારડીના પ્રજા હેરલા ચોદ વર્ષથી સંપૂર્ણ અહિંસક રીતે લડાતો હતો અને સદગત ઇશ્વરભાઈ દેસાઈ આ લડતના સેનાની હતી. સ્વ. પંત પ્રધાન ભગવંતરાયના વખતમાં જ યાસિયા જમીનનો પ્રજા ઉદ્ધાર્યો હતો પરંતુ પારડીથી, વલસાડ અને ખીલ ગાંધીના જમીનદારોએ કાયદાનો આમલ્ય લઈને ઉકલ નિર્ણયમાં નાખ્યો હતો. એકરીતે ભેદને તો આ આખી ક્રિયા બૂદાનયું જોરવદ્ધ રથાન સે છે અને જે મહાત્મજીના મુકેલ નિઃસ્વાર્થ ભાવે આદિવાસીઓ માટે પોતાના જીવનની એક શાકત્યો ખર્ચી તેનો આત્મા સ્વર્ગમાં સંપૂર્ણપણે દુષ્ટ થયો હતો. જીવનમાં ધણીવાર એવું બનવું હોય છે સ્વપ્ના મૂઠી જાય છે શાંત અને ભેંગવે છે અન્ય શાંત.

પ્રગતિનો આંક

યુગરોતના પ્રવાસ દરમ્યાન તાજેતરમાં વડા પ્રધાને ઠોર કરી હતી કે જાપાએ વામચારી સામાન્ય હોડાને દેશની રેલ્વેકાચાથી પ્રગતિનો ખ્યાલ આવવો નથી. વાત બોદી પણ નથી. આજકાલ રાજકારણની વાતો ખુબ ચાપ છે, અને સરકારની

વર્તમાન નીતિની વગોવણી પણ ઠીક થાય છે. પરંતુ દુનિયાની બજારમાં ભારત પોતાનું નામ જાજવું કરે ત્યારે કાંઈ પણ દેશવાદીની છાતી ગજગજ ફૂટે તે નિઃશંક છે. દમણીમુઠી તો આપણે સીરવાના સંચા અને સાધકો નિકાસ કરતા, પરંતુ છેલ્લા વર્ષોમાં ઇલેક્ટ્રીક અને એનિર્જિનિયરીંગ સામાન પણ વિદેશમાં જાય છે. રેલવેના વેગને આપણે ઘણા દેશોને પૂરા પાડીએ છીએ. અણુશક્તિ માટેનું Heavy water અને ધેરિયમ યુક્ત રતી ભારત જેટલાં કાંઈપાસે નથી. રેલિંગના સધોમાં દેશની જરૂરિયાત પૂરા પાડવા ઉપરાંત અન્ય દેશોને આપણે મોકળીએ છીએ. ભેંગશેર ખાતે હિંદુસ્તાન એરોનોટીકલ લિમિ. વિમાનો બનાવવાના પ્રયત્ન કામગીરી બજાવે છે. તાજેતરમાં બ્રિટનની રોલ્સ રોઈસ જેવી ખ્યાનનામ જગમગદ્દર પેઢીએ એર એનિજનના ભાગે માટે વરદી આપી છે. અગત્યથી વધુ ઝડપે ધરાવ નાશ વિમાનનું ઉત્પાદન આરણ પ્રબલક સાથે રહીને કરી રહ્યા છીએ. કાનપુરના Aero વિમાનો લોકરમાં પણ વપરાય છે. રડીસ પ્લાન્ટ તેમજ તેલ માટેની સિંકાઈનરીઓ હવે આપણે બાકુબગથી જીતી કરી લાવવાની સ્થિતિમાં છીએ. લોકર માટેની સામગ્રીઓ બાજતમાં સ્વાવલંબન પ્રાપ્ત કરવામાં લગભગ સફળતા મળી છે. આમ લણ્યાં હોવામાં દેશની સુદેર પ્રગતિ, રાજકારણના હુમલમાં કંઈક મળે છે.

એક માણસ જુઓથી મરવા પડ્યો. ચેતાન તેની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો : "હું જો તારો ધર્મ મને લેવો, તો હું તને ખાવાનું આપું." જુઓ આણસ કળલ થયો. તે ધરાઈને ખાઈ રહ્યો ત્યારે તે નામુકકર ગયો અને કહેવા લાગ્યો, "હું જુઓ હો ત્યારે જે વસ્તુ મેં તને લેવી હતી, તે મૂળે હતી જ નહીં; કારણકે જુઓ માણસને વળી ધર્મ કેવો?" ધરાઈ કંઈક થા

જેની સિદ્ધિનો આધાર ખીજ ઉપર છે, તેવું કંઈ કહી ન આવેલો. પણ જેની સિદ્ધિનો આધાર પોતાનો ભાવ ઉપર જ છે, તે કંઈ અવસ્થા આવેલો. પરાવલંબનવાળું જે કંઈ છે, તે જ હુઃખ; અને સ્વાવલંબન વાળું જે કંઈ છે, તે જ સુખ. સુખ અને હુઃખની એ દુઃખમાં વ્યાખ્યા છે.

—મનુ

અવલોકન

“ પ્રભુને નામે ”

રૂપાંતર : શ્રી હરશરભાઇ ખોલ, ઉપકુલપતિ,
સરહાર ખોલ યુનિ. વલ્લભવિદ્યાનગર પ્રકાશક
બાલગોવિંદ પ્રકાશન, ગાંધીમાર્ગ અમદાવાદ

મુલ્ય રૂ. ૪ પાન ૨૩૬

રેવરેન્ડ ડેવીડ વિલ્કરસનના મૂળ અંગ્રેજી
પુસ્તક ‘The cross & the Switchblade’
નું ગુજરાતી રૂપાંતર શ્રી હરશરભાઇ ખોલે સહેલુકે
કર્યું છે. ‘મને આ કેમ સૂચ્યું ?’ એ શીર્ષક
નીચે તેમણે પોતે લખ્યું છે :

“પ્રેમહીનતા અને એકલવાયાપણાની હુલ્લે
કારી ખાતી દુઃખભાવનાને બુલ્લેલા મયતાં ફિશોર
અને ફિશોરીઓ, નશો, અશીષેવન, સજ્જતીવ-
વિભતીવ વ્યભિચાર, ખૂન, શુના અને જુથો
ચ્યાનાં, આ પાદરીએ નિહાળ્યાં વિના પોમે, વિના
ઓથે એકત્રે હાથે આ ફિશોરોને રવંપ્રકારની
નરાધમતામાંથી બચાવવા એ પ્રભુને નામે લાગ્યો
..... ડેરીડ વિલ્કરસન અને એની મંડળીની આ
ભગવદ્કથા એટલી પ્રોત્સાહક અને રોમાંચક
નીવડી કે એને ગુજરાતીમાં ઉતારી વાચકોને
રહસ્યાગી મનવતાનું મન કું રોકી શક્યો નહિ”

કાકાસાહેબ કાલેલકર ‘પાપપુંજહારી’
શીર્ષક નીચે લખે છે : “અણુદંભ રહી વરસો
સુધી લોડમેવા કરનાર ડો. વિલ્કરસન રુધરફોર્ડની
અને શ્રી હરશરભાઈની ઝોળખાણ અને દેસી
થપ, ભાઈ રુધરફોર્ડ એમને ખુબ ગમેલી એક
એપીલ ઉપકુલપતિ હરશરભાઈને વાંચવા આપી;
એમને એ એટલી ગમી કે ગુજરાતીમાં રૂપાંતર
કર્યું.....

“સમાન્ય લોકો ગાળ્યોનો, ગુનેગારોનો
અને વહેલાનો તિરકર કરી ત્યાગ કરે છે,
ડેટલાક લોકો એમની વચ્ચે જઈ ધર્મોપદેશ કરી
પાછા આવે છે. ડેટલાક એથીય આગળ જઈ,

એમના ઉદારોર્વેદીયરની પ્રાર્થના કરે છે. પણ
એવા દુર્દેવી લોકોના દોષો પી બધ પ્રેમ અને
સેવાથી એમને નવકાલી, કેવળ આત્મીયતાને જોરે
એમના હૃદયનું પરિવર્તન કરવાની હામ બીડ-
નાર લોકો હસાઇ ધર્મમાં ‘જેટલા છે તેટલા
ખીજ ધર્મમાં હોય તે આપણે જાણતા નથી.”

આવી રસપ્રદ આ પુસ્તકની પૂરવંચીકા છે,

એક પાદરીના અનુભવનો નિબાધપ અને
હરણા ભંપૂર એકદર સપર પ્રકરણમાં અહીં
આપ્યો છે. ‘પંથ બૂલેકાને સદમાગે’ વાળા
ભગવદ્ ભક્તિની સતત સરસાણી’ આ પુસ્તકના
પાને પાને વહેલી રહી છે. જુદા એકે, ઇપણુ ધર્મનો
મૂળશૂત પાથો છે. ઇશુખ્રિસ્તમાં અનન્ય અધ્યા
ત્મવાદી સર્વતા અનેક અમરકારો ડેરડેર એવા
મળે છે. ભતીય નિકૃતિ, અશીષી નશો, અને
જુનાંમરકીમાં હસાઇ પડતી ફિશોર રોળકીઓના
રુબોને વીણી વીણીને, તેમને સાચા પથ, અને
તે પથ ઇશુચીધ્યા માનવતાના પથ ઉપર લઈ
જવાનો વિરાટ પ્રયાસ ડેટલો સાળ થાય છે તેની
આત્મચક્રાની આ કથા છે. નહીતર એક સામા-
ન્ય મામડાનો પાદરી નરેશ કેવડા સાગર વિશાળ
શહેરમાં પોતાની પ્રવૃત્તિઓનું ડેન્ડ રચાપી, લકે
અને તેના પ્રેમધરો પરિવાર પૂરેલાં તેમને કેમ

અનુચદમાં ડેટલાક પ્રજાતી શબ્દપ્રયોગો
કૃત્રિમ લાગે છે. તે નિવારી શાખા હોત. જેમ
કે ‘વહી’ શબ્દને જલ્દે ‘વહત’ દા. તરીકે લાચ-
પરચાત-પ્રવંચ પચાત જરા વિચિત્ર લાગે છે.
એવી જ રીતે અંગ્રેજી શબ્દ પ્રયોગને વહાલર
રહી ગુજરાતીમાં ઉતારતો ભાવની અપર ભારી
ભવ છે.

જ્યારત સંતોનો દેશ છે. આપણે ત્યાં પણ
સંતોના જીવનમાં અમરકારોએ ભાગ ભજવ્યો છે
એટલે આ પુસ્તક વાંચના મોઈ પ્રથમ નરો
નથી. કાપર વાંદેલના લખાણો વાંચના ગાદ અને
આણુંદના રેવરેન્ડ રુધરફોર્ડની સેવાઓ. જલ્દયા

બાદ, આ પ્રકારના પુસ્તકના વાચનથી બે દેગોની
ધર્મભાવના એકબીજાની દૈરથી સમીપ છે તેનો
તાગ મળી રહે છે.

‘ધૂમકેતુ’નાં વાર્તાત્ત્વો

ગુપ્ત અંચલ કાર્યાલય,
મુમ્બઇ, ૪.૫૦; ૫૦ ૨૫૬

સંપાદનની દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટ કરી શકાય
તેવા આ વાર્તા સંગ્રહમાં સ્વર્ગસ્થની વાર્તાવાની
ઉત્તમ પ્રતિનિધિરૂપ અને પાણીદાર મોતી જેવી
વોતોજો યુદ્ધીને મકરામાં આવી છે. ‘ધૂમકેતુ’ની
શ્રેષ્ઠ વાર્તાઓ નામનો એક સંગ્રહ તેમની
હયાતીમાં જ પ્રગટ થયો હતો. પરંતુ તેમણે
લખેલી પાંચસો જેટલી નવલિકાઓને એક સંગ્રહ
બાંધે જ ન્યાય આપી શકે. આ સંગ્રહમાં કુલ
પચીસ વાર્તાઓ આપણમાં આવી છે અને
પુસ્તકને આંતરે શ્રી અનંતરાય રાવળે દરેક વાર્તાનું
‘મતાક્ષરી રસદર્શન રાત્રપ્રભા’ શીર્ષક નામે
આપ્યું છે તેનાથી વાચકને રસાનુભવ ઉપરાંત
એક સમર્થ વિવેચકની કલમ પ્રસાદી આપોઆપ
સંપાદી રહે છે. પ્રસ્તુત વાર્તાસંગ્રહમાં, પરિશિષ્ટ
રૂપે જ એક વલ્લભ વિવેચકના મંતવ્યો અંચરથ
થયા હોવાથી વિશેષ ચર્ચાને સ્થાન નથી; પણ
એટલું અવશ્ય પડી શકાય કે શુભરાત્રી નવલિકા
નો સમયો આવિષ્કાર જેમની પ્રતિભા વડે થયો
તેવા સમર્થ સાહિત્યકારને સમજાઓ આ પુસ્તક
માગદર્શક સર્તમ બની રહે છે. અહીં, ‘ઠોવા
દાદા’, ‘સોનેરી પંખી’, ‘દેરાડા’, ‘માલીમારતુ’
ગીત’, ‘કેશરોદગદો નાવક’, જેની તથુખા મંડગ
ની અખ્યાત વાર્તાઓ તે છે જ પરંતુ અન્ય
વાર્તા સંગ્રહોમાંથી જુદું યોગ્યિત નહીં તેવી
‘મોહન’, ‘મૂજોમૂજો’, ‘ત્રિશાશ્વ’, ‘પરિવર્તન’,
‘તિલકા’, ‘સવાર અને સારા’ જેવી વાર્તાઓ
સેષ્ઠના ‘હાથકુણુ અને લખારટની’ બીજી
બાજુ વાચકને રજાથી આપે છે તદુપરાંત બે
હળવીસોડીની વાર્તાઓ ‘હાથ ત્યા ને ત્યા’ અને
‘મનુ’ મારે માવજીમાઈ’ હર્ષિ અને ઠરણાની

રસાનુભૂતિમાં રમજી પીરસે છે અને શ્રી ધૂમકેતુ
ની વિનોદી શૈલીનો પરિચય પણ આપે છે.
દિવંગત સાહિત્યકારોનું સંજ્ઞન હવે આપણને
મળવાનું નથી. એટલે તેમની જે સંપત્તિ છે
તેની ભગમળીના લોભ બંધો કરી શકાય તેમ
નથી. આજે નવલિકાનું સ્વરૂપ જદલાઈ રહ્યું છે
અને તેના ક્ષેત્રમાં કાનિકારી ફેફસો થયે રહ્યો
છે; પણ આનું તો દરેક યુગમાં જનનું જ રહે-
વાનું. ઇવનનાં મૂલ્યો પણ બદલાતાં રહે છે.
કાલિદાસ અને ભવમુતિ, અથવા રામાયણ અને
મહાભારત આજે આનંદ આપે છે કેમો કવિત્વ
કવિત્વ આજે પણ આમ જનતાના હૃદયમાં
પડેલા પાડી શકે છે અને એ જ સંજ્ઞાને ભજવી
કરી શકે છે જે સહીઓ પહેલાં થતાં, ટાળીને કે
ચરદર્શક અથવા ગોવર્ધનરામ કે ધૂમકેતુનું સાહિત્ય
રૂપ વાંચતી વખતે સમયનું પંચાંગ સામે રાખ-
વાની જરૂર પડતી નથી કેમો તેમનું સાહિત્ય
સંજ્ઞન યોગે જ તવારીખ જરીને વાચકની દૃષ્ટિ
સમક્ષ ઝળુંગી રહે છે.

શ્રી અનંતરાય રાવળે એક વાર્તાની મૂલ્ય
વણીમાં પછુ છે: “વાર્તામાં તમને શું મળ્યું? પહેલાં ખંડનું જગતચિત્ર? બીજા ખંડમાંના કવિનું અને એના મનનું વર્ણન? ત્રીજા ખંડમાંનું ચંદ્રસેકની સુંદરીનું કાળોદ્ભાસી વર્ણન? ચોથા ખંડમાંનું લોભાને ભાગી મેડેલી સોદર-કલા-પિપાત્રાનું વર્ણન? એ જ ખંડમાં ઉદય યોગાનું વાર્તાકારનું ઉદ્દેશ્ય છે, આ બધાની અનીનિધી રીત થતી વાર્તા!”

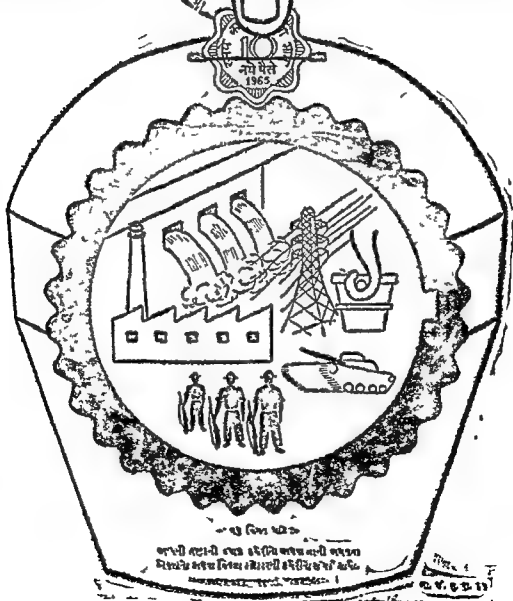
આનું જ કાંઈક આ સમગ્ર વાર્તા સંગ્રહ, માટે પૂછી શકાય. સમર્થ લોકારની અનેક કૃતિઓમાંથી શ્રેષ્ઠનો પસંદગી કરતી બારે મુશ્કેલ ક્ષેત્રી છે. સમૃદ્ધના વિશાળ કિનારા ઉપર રંગ-બેરંગી અચ્છિત સંબલામાંથી કાઢી જાગકને એક સુંદર છીપ ઉપાડી લેવાનું કડીએ અને જેની મુજાણ જનુમથે એવું જ કાંઈક અહીં બને છે. ‘ધૂમકેતુનાં વાર્તાત્ત્વો’ આપણા નવલિકા સાહિત્યમાં અગત્યના ઉમેરો બને છે.

-સી.

નાણા ખચાવો
અને દેશમાં
ઉદ્યોગો વસાવો.

આપણી
નાની ખચતનો
પણ ૩ મહત્વની જાહેર
રાષ્ટ્રના વિકાસમાં
એક મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે.
મોટો કાળો છે.

મુકંદ

એટલે

પોલાદ

સવોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ ગિહાર મિલ્સ, લિમિટેડ

ધન્ડયા , હસચેન્ગ

કલકત્તા-૧

ફોન : ૨૨-૧૦૭૨ ગ્રામ : NOBISUCE

કિલ્લ રથ ન :

રેલવે સ્ટેશન, બગાહા,

પો. ઓ. નારાઈપુર

જિ. ચંપાવત્સ (ગિહાર)

(ગ્રામ : KANORIA)

.....ના સૌજન્યથી

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ-૧-૨-૩-૪—૨-૦૦	
ગાંધી-ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીનાંજલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૯૫	
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	
સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫	
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
ગમતીર્યની રત્નમાલા — ૦-૩૫	

શિષ્યાયન

ભારતીય હસ્ત કળા કારીગરીનું કેન્દ્ર

૨, રામકૃષ્ણનગર

રાજકોટ-૨.

અનુક્રમણિકા

- ૨૦૬ તમામ ક્યારે! .. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ
૨૧૦ પરિભ્રમણ... 'ન યુતોય'
૨૧૩ સૌગંધની લેખકગાથા વગેરે... બોડીદાસ પરમાર
૨૧૭ અર્ધ રૂપ... અરવિંદ ધોળાયા
૨૧૮ ધણ (વજ્ર) ઘડવા... ક. વ. મ. વ. પરમાર
૨૨૦ માનવી... પંથક
૨૨૧ માનસસારને મહાસ... સત્યમ્
૨૨૨ ધૂપ-સંગ... મણિદાસ મહારાજ
૨૨૫ અમી-ભાઈ... લાલુભાઈ ત્રિવેદી
૨૨૭ તમારે આમળ આવડું છે! તો... શ્રીમત્ કૅ સિ.
૨૨૬ તમારી આબુમા આસુ કેમ? ..
૨૩૨ ઘેરનો બદલો હોય કે... ગો.
૨૩૭ હમીદ રમકડું... પ્રેમચંદ્ર
૨૪૮ ઘર-મત્સર... ..
૨૪૦ છાત્ર જોડો જોડે!... પ્રિરમજી ૨૨ કે વગાડ
૨૪૩ અભયદયા દેશમાં... અનુ (સવપકાશ)
૨૫૧ આંધીય પાસે લમણ છે... જમનમત્ જોષી
૨૫૬ હીરા કેળી... અત્રે દનાથ મુરુર
૨૬૧ અવગોળ... (સિ.)

મુખપાટા

(આદરોને)

૬૬ માસની વારખી તારીખે અ.
મસિખ થાય છે

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તે
પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાપી
લખને જણાવવું. અંક ટિકિટમાં ફરે
તો પ્રાપ્ત થાય.

નમે તે મહિને માહત્ત મળે યામ છે

આ માસિકમાં મસિખ થતા વિચાર
એ તે લેખકોના છે. સંપાદક તે વિચારોમાં
સ મત છે ન તેમ માનવું નહિ

(લેખકોને)

વૈષ્ણવજ્રમાં સરકાતિ, કાલ:
સિદ્ધાન્ત અને સાદિય વિષયક લખાણે
લેખકો આવે છે

લખાણ કાર, ગોવિંદ, યાજ્ઞ હીન
એવી અપેક્ષા રહે છે માનવની એક બાજુ
સાદીથી લખવું.

મસિખ થયેથી સામગ્રીની એકમીનંદ
સાથે અંક અને યાજ્ઞ પ્રકરમાર મસિખ
પછી પ્રાપ્ત થાય છે

લેખાજ્ઞા

૬૬માં (૧૨૯૭) ૮ રૂપિયા

૧૨૯૮માં સોડા ટિકિટ

"વૈષ્ણવજ્ર"

૬. રામકૃષ્ણનગર

રાજકોટ-૨

૫૬ સહ મુદ્રક, માસિક : ધીરેન આંધી, સંપાદક : નવીન આંધી : ૨, રામકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨
સહય-મહાસન રચના : સરપ મુદ્રિકા, રેલસાસા રોડ, રાજકોટ-૨.

ખાનપરોના ડોક્ટરો
આસ લલામણ
કરે છે

સુપર-મિક્સ

(રોડેને મારે પુરા થનીયુત ખનીય)

ભારતની અગ્રગણ્ય ડેરીઓમાં જેનો વપરાશ છે.

સુપર મિક્સ-અગ્રવત કાયદા વધારે છે અને એ અગ્રવત વધારેના માટે થયો છે.

સુપર મિક્સ-નોખ અને જનુવરિય ઉપદેશોના પ્રકાર વધારવામાં આણે છે.

સુપર મિક્સ-દાઝાં સંગીત અને હાંસ ખલગુત બનાવે છે.

સુપર મિક્સ-દુધની વિપુલ પેદાશની ખાતરી આપે છે.

ખોરાકનું પ્રમાણ : ૧ કી. ગ્રામ સુપર મિક્સ ૧૦૦ કી. ગ્રામ રોડેના ખોરાકમાં અથવા ૧ બોય (૨૮ માસ) દરરોજ એક પુખ્ત વધના ૫૫ મારે અને ૫૫ મી. અડધા બોય દરરોજ એક વાંકમાં મારે એકબે.

મારણે ભારતમાં ડેરિયા પાસે ૧, ૧૦ અને ૫૦ કી. માપના પેકિંગમાં મળે છે.

ઈલાઈટ એન્જનીયરીંગ કું. પ્રમોટ મીનખા પામે, રાજકોટ

તાર : ૬/૨૫/૬૬

પાન : ૨૨૩૮

રાજકોટ જિલ્લા સહકારી બેન્ક લી.

સહકાર ભવન, દેબરભાઈ રોડ, રાજકોટ

ફોન નં. ૪૬૭૧

બાર: DISTCOBANK

નાણાંની સાચી સાચવણ

પૈસા કે પાણીની હવે ઠરી જરૂર નથી. નાણાંની સાચવણની ચિંતા હવે તમે રાજકોટ જિલ્લા સહકારી બેન્ક લી. ઉપર છોડી મુખની નિદ્રા લઈ શકો છો.

સૌ ટકા સલામતી—

રાજકોટ જિલ્લા સહકારી બેન્ક લી તમારા નાણાંનું પૂરું જતન કરે છે. અને બેન્કીંગ ને લગતી હરકોઈ પ્રકારની સેવાઓ આપવા હંમેશાં તત્પર છે. તમારી વાપણોની સર્જીન સાચવણ, વ્યાજના આકર્ષક દરો અને ઉદાર સવલતો માટે સંપર્ક સાધો.

બેન્કની શાખાઓ

- (૧) રાજકોટ (૨) ગોંડલ (૩) જેતપુર (૪) ધોરાજી (૫) ઉપલેટા
(૬) બાયવાદર (૭) નમકડોરણા (૮) પઠધરી (૯) કૈટડા
સાંગાણી (૧૦) ટંકારા (૧૧) વાંકાનેર (૧૨) મોરબી (૧૩)
જસદણ (૧૪) વીંછીયા (૧૫) માળીયા મિયાણા.

મહાકંડરાય ન. ત્રિવેદી
મેનેજર

ગોવિંદભાઈ બે. પટેલ
ઉપપ્રમુખ

જાલમભાઈ પટેલ
પ્રમુખ

ઉત્તમ કક્ષાના,
ચોક્કસ માપ સાધનના
સર્વત્ર મળતા

ડીઝલ એન્જિન સ્પેર્સ માટે
હંમેશાં આગ્રહ રાખો

ઉત્પાદકો:

સ્વસ્થિતક એન્જિનીયરીંગ વર્ક્સ,

માલવીયા રોડ, રાજકોટ - ૨

કુપર એન્જિન-ભિભા તથા આઠા ૫ થી ૪૦ હોર્સ પાવર સુધીના
મેઈનાઈટના ખુબ મજબુત ધાતુમાંથી બનાવેલ

જ્યોતિ ઇલેક્ટ્રીક મોટર્સ-સ્ટાર્ટર-સ્વીચ

એકસાઇડ બેટરી-સેલ્સ તથા સર્વિસ

માઈકો ક્યુઅલ ઇન્જિનશન પંપ રીપેર્સ

ગુડયર બેલ્ટીંગ્સ-ટાયર-ટયુબ્સ-વી બેલ્ટ

ઉપરની જરૂરિયાત માટે અમારા સંપર્ક સાધો

ભારત પેટ્રોલીયમ્સ

રાજકોટ

ડે. યાજ્ઞિક રોડ - ફોન : ૪૩૦૨

માલવીયા રોડ - ફોન : ૩૮૮૦ વેચાણ

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

**EXCEL PROCESS
PVT-LTD-**
BOMBAY-69

MANUFACTURERES 'OF METAL LABELS,
ADVIG NOVELTIES, SCALES

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ એક લીં.

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૯.

સહકાર ભવન
ટેમરભાઈ રોડ,
રાજકોટ.

★

“ ગુજરાત ખેડતોની તેમની જરૂરિયાત ” ૧૮૦ શાખાઓ દ્વારા પૂરી પાડનારી રાજ્યની કેન્દ્રિય સંસ્થા

— ૦ —

ગુજરાત રાજ્યમાં જમીન ધારણ કરનાર વર્ગની ખેતીના વિકાસ અને પિયતની સુવિધા વધારવા માટે નદી, કૂવા, ગાળવા અને જૂના કૂવાઓની મરામત માટે ઓછા એ-જન, ઇમેક્ટીક મોટર અને પર્યાય સેટસ, ટ્રેક્ટર વિગેરે આનુષંગિક હેતુ માટે ૧૮૦ શાખાઓ દ્વારા લાંબા, ગાળાવું ધીરાણ કરતી, રાજ્ય, બ્યારી આ સહકારી, સરચા છે. આ એક પાંચ લાખથી વિશેષ સભ્ય સંખ્યા ધરાવે છે. અત્યાર સુધીમાં નીચે પ્રમાણેના હેતુ માટે ધીરાણ વધેલ છે. ૩૧ મે, ૧૯૬૭ સુધીની માહિતી દર્શાવતા આંકડા.

	સંખ્યા	ધીરાણ કરોડ-ટામ
ટ્રેક્ટર	૧૬૮૮	૨. ૬૫
ઓઈલ એ-જન તથા મોટર, પંપ	૭૧૧૬૧	૨૫. ૪૭
નવા કૂવા	૬૩૮૧૬	૧૪. ૮૫
જૂના કૂવા સમારવા	૨૦૮૫૮	૧. ૫૩
અન્ય હેતુ	—	૭. ૨૮
જમીનની કબજા, હક્ક મેળવવા માટે	—	૨. ૬૩
	કુલ ધીરાણ	૫૬. ૭૧

અન્ય વિગતો :-

૧. ભરપાઈ થયેલ, ચોર ભડોળ - રૂ. ૩. ૭૭
૨. રીઝવું ફંડ અને અન્ય ભડોળ - રૂ. ૦. ૭૫
૩. કીલે-અફ દ્વારા કિલું કરવામાં આવેલ ફંડ - રૂ. ૪૬. ૦૦

મથનભાઈ ર. પટેલ
ઉપપ્રમુખ.

હરિપ્રસાદ ઇ. ત્રિવેદી
આઈ. એ. એસ. રીટાયર્ડ
મેનેજિંગ ડીરેક્ટર.

ઉદયભાઈ સિંઘ
યુવરાજ સાહેબ
ઓફ પોસ્ટર
પ્રમુખ.

Laxmi dwells in

Trade & Commerce

In ancient times maritime trade brought
treasures wealth to India.

Today The Scindia Steam Navigation Co. Ltd.
is carrying on the ancient trade and tradition.
It serves the Indian overseas trade as well as
the coastal trade with its cargo and
passenger services.

SCINDIA SHIPS SERVE INDIA'S NEEDS

THE SCINDIA STEAM NAVIGATION CO. LTD. Shareholders' Meeting, Bombay, 1954

SCINDIA

અનેક શુભેચ્છાઓ સાથે ....

પ્રભા મિલ્સ લિં
વીરમગામ

सर्वोत्तम भांड भांड

नोर्थ बिहार सुगर मिल्स, लिमटेड

पन्डिया अकसबेन्ग

कलकत्ता-१

डेल : २२-१०७२ भाग : NOBISUCE

मिल स्थल :

रेलवे स्टेशन, पगडा,

पो. ऑ. नारायपुर

जि. ब. पारस (बिहार)

(भाग : KANORIA)

મનમનામણીની માયાનગરીમાં....

માયાનગરી જાદૂઈ દુનિયામાં આનંદથી જેલે છે આ નાનાં બાળકો! એમને શિરદોઈ ચિતા નથી! બાળપણની બેફિકરાઈના મુગ્ધ દિવસો ઠી આ. પરંતુ આ બાળકો અડપથી મોટાં થઈ જાય છે. ને પછી તો નિયાળ, ...કોલેજ... લગ્ન ... અને તેમનાં પોતાનાં, બાળકો! તે દિવસની નાણાંની જરૂરત મટે આજે જ બચત કરવા મોકલે ...

વધુ મુખમય લાભન માટે દેના બેંકમાં બચત કરો

દેના બેંક

બચત ખાતું - બ્યાન ૪%

સરકારી બચત ધોળખા - બ્યાન ૪%

રિકર્ડિંગ ડિપોઝિટ - મહત્તમ બ્યાન ૫.૩૫% થી ૬.૨૫%

દેના બેંક લિમિટેડ

રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ: રેલવે સ્ટેશન નજીક, ૧૦, હોનિમન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

અખીલ ભારતીય બેંક ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ

સૈમ્પાવજન

ત્યાગ ક્યારે !

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ

જ્યાં સુધી સંસારના લોગ લોગવવાની ઇચ્છા રહે ત્યાં સુધી કર્મ ત્યાગ કરી શકાય નહિ જ. ત્યાં સુધી લોગની આરાધના હોય ત્યાં સુધી કર્મ છે જ !

“ એક પક્ષી એક વહાણના કૂવાથંભ ઉપર બેઠાન થઈને બેઠું હતું. વહાણ ગરબી અંદર શેષું હતું તે કચે કચે ચાલતું મધદરિયે આવી પડ્યું એ વખતે પછી પેલા પક્ષીની ચમક લાગી. અને તેણે બેઠું તે આરે બાજુ કપાય કિનારો દેખાય નહિ. એટલે કાઠે જવા સરુ ઉતાર બાજુએ ભેડી ગયું. ખૂબ દૂર સુધી ભેડી ભેડીને ઘાટી ગયું તોય કિનારો મળ્યો નહિ પછી શું કરે ? પાછું આવીને વહાણના કૂવાથંભ ઉપર બેઠું. ધડીવાર પછી પંખી વળી ભેડ્યું. આ વખતે એ પૂર્વ બાજુએ ગયું. એ બાજુએ પણ ખીચું કંઈ નેવામા આવ્યું નહિ, આરે બાજુ માત્ર અઢાટ સાગર એટલે ખૂબ ઘાટી જઈને વળી પાછું વહાણ પર આવીને કૂવાથંભ ઉપર બેઠું. થોડીવાર આરામ લઈને વળી દક્ષિણ બાજુએ ગયું. તે જ પ્રમાણે વળી પાશ્વિમ બાજુએ ગયું. આખરે ન્યારે બેઠું કે કયાં પણ કિનારો નથી, ત્યારે પાછું આવીને વહાણના કૂવાથંભ ઉપર બેઠી ગયું. પછી ભેડ્યું જ નહિ. નચિંત થઈને બેસી રહ્યું પછી મનમાં બીજી કરી વ્યવસ્થા કે અચાતિ રહી નહિ નિશ્ચિત થઈ ગયું. કરી પ્રવૃત્તિ જ નહિ ”

સંસારી માણસો ન્યારે સુખ સારુ આરે બાજુ ભટકી ભટકીને હેરાન થાય છતાં સુખ મળે નહિ અને છેવટે ઘાટે, ન્યારે કામ-કામનમા આસક્ત થઈને કેવળ દુઃખ ખાતે ત્યારે જ વૈરાગ્ય આવે, ત્યાગ આવે.

પરિભ્રમણ

આશુનેાષ'

૨૪મું અધિવેશન

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું ૨૪મું અધિ-
વેશન ભારતના પાટનગર દિલ્હીને આગલે ૮, ૯, ૧૦
ઓક્ટોબરના ભરખેને પૂર્ણ થયું. ઉદ્ઘાટનવિધિ
હા. ઝાકિરહુસેને કરી. એક તો ગુજરાતીભાષાનું
અધિવેશન, અને ને દિલ્હીમાં ભરાય અને રાષ્ટ્ર
પ્રમુખ તેનું ઉદ્ઘાટન કરે તે આખી જાગત આ
ગૌરવાન્વત જાને છે. સ્વાગતાપ્પક્ષ તરીકે કાકા
કાકેલકર હતા. પરિષદની કીકાએ પણ ખુબ થઈ
છે. કાકાને આમાં લોકમેળા જેવું લાગતું. દિલ્હી
ભેવાશે, તાજબદાલ ભેવાશે, અને બહુ સરતાર્થ
પતી જશે એમ માની કુટુંબ કમીસા સ્થિત થયો
પહોચી ગયેલાં. વિદ્યાગીય પ્રમુખોના બાવલમાં
હાજરી કંગાળ હોય એમાં વાંક કેનો? કેલેગેરાની
કાંઈ જવાનદારી ખરી કે નહિ? દિલ્હીના ગુજરાતી
સમાજે આદર્શી સ્વાગત કહ્યું, બવરથાપ્રમાણમાં
સારી રહી; 'જસમા ઓકલે' રહ્યાં મન કરી
લીધાં અને પ્રવર્ત-ભમદાવદનો ગર્વ ઓગાળા
નાખ્યો એકદરે બધાં જ પ્રવચનો સાહિત્ય સમા-
રંજને દીપાવી ગયાં. શ્રી ઉમાશંકર તથા શ્રી
અનંતરાય શાવળ મોખરે રહ્યા પરિષદની જગ્યા
ખાણુ, ઉધાર ખાણુ કરતાં ઉજળી છે. દિલ્હીમાં
ઈતરપ્રતિય સાહિત્યકારોને પ્રથમજર ગુજરાતની
સાહિત્ય અરિપતાને ખસાલ આપ્યો. આરપ્રતિય
સાહિત્યતા તથા સહકારની આને તાલી જરૂર છે
ત્યારે ઈતર પ્રતિમાં પરજયા ભાષાનું સંમેલન
શક્યતય આરેહવાને રચનજ બનાવે છે. એટલું
તો ખરું કે સાહિત્ય પરિષદની કારવાલી ગંભીર
જાને અને સાહિત્યકારે, વિવેચકો, વિદ્વાનો તેમજ
કોતાઓ આ પ્રસંગને જ્ઞાનપર્વ માની પ્રેરણા મેળવવા
નહોતોની જાને તે માટે આવા સમારોહ શહેરથી દૂર
હાંત, પ્રકૃતિરમ્ય વાતાવરણમાં રખાય તો વધુ હૃદ-
સાધનામાં એકામતા જરૂરી છે. લોકોની રુચિ
સાહિત્યપ્રમિય જાને તે મુખ્ય હેતુ છે. આગમીવર્ષે

ગાંધી શતાબ્દીની ઘરજાત થતી હોવાથી તેમની
જન્મભૂમિ પોરબંદર ખાતે અધિવેશન રાખવાનું
સંચન ઠીક છે-ગાંધીજીને વધુ જદનામ કરવાની
હેવે જરૂર છે ખરી?

ભાઈસા'બ ખાદી લ્યો

જે નિર્માણ પ્રજા મહાન નેતાને સદૈશી
ગ્રીવી શકતી નથી તે એક ખાણુથી ભરે ટેરેલિન
તથા નાઇલોન વલ્લુનું કાપડ પહેરે અને બીજા
હાથમાં લોકોરે રાખીને અનાજની શીખ માને,
ગાંધીજીએ જ્યારે શ્રમને મદિમા સમજાવવા
રેડિયો કાંતવાની એક જૂદી જ સીધી, કાકી
પ્રક્રિયા જપનાવવા ભારતવાસીઓને અનુરોધ કર્યો
ત્યારે એવી મઝાની ભવના હતી કે જે લોકો
પોતા પૂરતું કાંતીને પહેરશે તે આવતાકામે ખાવા
પૂરતું અન્ન પણ પોતે જ પેદા કરશે. સ્વાવધાનની
એક ભાવના લોકોમાં ભગ્યો જશે તો આ ગરીબ
દેશ પેતાનું રોડવર્તા શીખી જશે-છેવટભિખારીને
રોડે તેને માગતું નહિ રહે પણ ગાંધીજી (નમ્રજ
ગયા. સુતરનું રથાન ટેરેલિન અને નાઇલોને લીધું.
ગાંધીજીના પ્રચાર કરતાં સિનેમાને પ્રચાર વધુ
કારજત નીવડયો. સવાલ એ છે કે તેમને સિદ્ધાંત
કાકાને ખપતો નથી, ખાદી કાકાને પહેરવી નથી
ત્યારે તે મહાપુરુષની જન્મ-ધિ નિર્ધોઆદંબર
શા રોડે કરવો એકલો? અને ખાદી ખરીદવા
લોકોના ખાવડા પકડીને શા માટે ઘરમાંવવા એકલો?
છલ્લે છલ્લે ખાદી લોકોમાં ને આત્મવચના
આની વધી છે તેથી થયાક કોડ લોકોમાં હૃદય-
પરિવર્તન થવાનું? પાયાના પદપરનું ગાંધીનું
સુમધુત્ય તેમના આપરિમ્મ મૃત્યુથી અમરું રહ્યું-હૃદયે
કમારત કેમ ચલાય? આજે ગાંધીજી હયાત હોત
અને કોઈએ ખાદીના ભરાવની વાત તેમને કહી
હોત તો તેમને જવાબ અરૂં જ રચત હોત-લોકોને
જે પહેરવી ન હોય તો બહેતર છે કે હોળી પ્રગટવો!
પણ ગાંધીજીનાથી અને આજીજી...પ્રમુખ થયાવે!

સ્વ, લોહિયા

૩૧. રામપ્રતોદર લોહિયા ૧૨-૧૦-૬૦ના રોજ અમરત્વ પામ્યા. કેએસની બહાર રહીને તેની પરમ સેવા કરનાર આ વિદ્વાન શિવસૂત્ર એક કમયોગી હાલેલા હતા. સમાધાન જેવી વસ્તુને તેમણે જીવનમર દાદ આપી નહિ. સ્વપત્ની તેમને આશ્રય દેકોગી જેવી ઉમ્મતા ધારણ કરીને ભલભલાને હજારતો. અર્વિન સુનિર્વાહીના આ ડોક્ટર એક વાર નહેરુજીની બહુ જ નિકટ હતા તથા સુધી અપરણીત રહ્યા. ૧૦૪૮માં તેમણે કેએસ છોડી. સમાજવાદની તેમની વ્યાખ્યામાં બધું એસતા નહિ થનારાઓ પણ તેમને છોડી ગયા, અને પ્રજા સમાજવાદી તેમજ સંયુક્ત સમાજવાદી એમ બે ક્ષેત્રો પડ્યા અને જાને નિર્જન રહ્યા. સમાજવાદી બોલેને એક જ ઝંડા નીચે એકઠા કરવાના બધા જ પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા. લોહિયા તરફેડ કરવામાં માનતા નહિ. સાંસકપક્ષના ભલભલા અમરેમધીએને બરાબેથી પકડીને હથમથાવનાર લોહિયા પ લોએન્ટમાં અનેરો રંગ જમાવતા અને તેમની હાજરીવળી એકાદ ચાહનાર જની રહેતી. તેમની કક્ષાના બીજા બે યોદ્ધાઓ અર્થાત્ કિષ્કાણી અને મધુ લિમચે. ડેલ્લાક લોહિયા માનવું છે કે લોહિયા જીવતા રહ્યા હોત તે હવેની ચૂંટણીમાં દેશની નાવડું સુકાન તેમના હાથમાં આવ્યું હોત. પણ આમાં મનસે હોય શકે છે ભૌલિકતા, વિદ્વાતા અને રમજી સ્વભાવ તેમના આગતાં હક્ષણો હતા. કેપડું મોડું તોડી લેગ તેમની પાસે સજ્જલકાળ ખૂટતા નહિ. લોહિયાના મૃત્યુથી ભારતની લોકશાહી નિર્જન બની છે.

ભારતના મિત્ર એટલી

આખા રગતે તિલક કરતાં ત્રેપનનું ગ્રથું છે. પણ કાળ ધર્મે કરીને સરકારી પ્રધાનો તેમજ વડા પ્રધાનોને દેશપ્રદેશની જાતિઓ કરવામાં જ સમય ચાલેલો જાય છે. દુનિયાનો ડાડું એવો દેશ કે ખુલો નહિ હોય આ ભારત સરકારનો કેપડું પ્રતિનિધિ પમ મૂકતાં ચુકેલો હોય. અને આ

તીરથયાત્રાનું ખર્ચ કેને માથે ચડતું હશે? તેના બદલામાં શું મળતું હશે? દેશ દેશના બોક્કાની શુભેચ્છા તો આપણને મળી ચૂકી છે. તાલેતરમાં વડાપ્રધાન ઇન્દિરાજી પૂર્વે યુરોપના દેશોની મુલાકાત લઈ આવ્યાં. તેમાં પોલેન્ડ, રમાનિયા, ઝેકાસ્લોવેકિયા, બલ્ગેરિયા, ઈવરાત મોરોક્કો તથા કેરો તો ખરા જ. સમાન કિંમતના બધા જ પ્રકો ચર્ચાવ અને સંયુક્ત યાદીમાં ભાષાની કરામત જેવી હોય કે મતલેવડું નામનિશાન કપાવેલેવા ન મળે. ઇંદિરાજીની આગાઉ મોરારજીભાઈ પણ અરધી દુનિયાનો પ્રવાસ કરી આવ્યા. જેઓ પરદેશમાં ન જાય તેઓ આટલે દેશની અંદર થયા અમરત્વના રથકે છે. તાલેતરમાં ઇંદિરાજી શુભરાતમાં ઉડતી મુલાકાતે આવ્યાં ત્યારે બે દિવસમાં બાર માત્ર પતાવી દીધા-હોકરાવ પેદાં ગાય છે - વા વા વટાળીયો - એવું કાંકકાં અને આ વટાળીયો પસાર ચાંચ ત્યા લાખો રૂપિયાનું આધિયુ થઈ મધુ હોય! ફરેક પ્રધાનના પ્રવાસનું ગ્રાનુ જ આધિયુ ખર્ચ. પરિણામ તો પંચવર્ષીય યોજના પૂરી થયે ખર્ચ પડે! ધર આગળે એટલું જાણું કરવાનું છે કે ગરીબ પ્રજાના પૈસાનો આ દુર્ભાગ્ય હવે બધું થશે એકાએક. પાટિલ કહે છે તેમ આપણે વિપેટનમાં અને ઇંદિરાજીમાં માથું મારવા કરતાં થઈ, ચોખ્ખા, તેજ બાજરી, ખાંડ, છત્તાઈ પ્રમો પતાવી સામાન્ય જનતાને ચક્રત આપવી જુરી છે.

તીરથ કરતાં ત્રેવન વેહ્યાં!

બીજું વિશ્વગ્રંથ સમાપ્ત થયું અને તેમાં મિત્રજાતિને વિજયી જનાવવામાં જેમને મુખ્ય હિસ્સો હતો તે સ્ત્રી ચર્ચાએને બિટનની પ્રજાએ જાતજાતમાં વડાપ્રધાન તરીકે ચૂંટ્યા નહિ કેમકે ત્યાંના સાચા મતદારોને ખબર હતી પુરુષમાં જે તારે છે તે જ્ઞાતિ સમ્યક મારે નહાયા છે એકલે સત્તાનો દેર મજૂરપક્ષના એટલીને હાથમાં મૂકેલો. ટાઝીજી જેવા રાજા અને નાનકડા આ માણસે પુહોતર કાળમાં પોતાની પ્રતિભાનું દર્શન જમતને વિલક્ષણ રીતે કરાવ્યું. બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને સાચવવું બિટન

નાં ગુણ જાહેરની વાત હતી. બેરન, ધંધા તથા પ્રદેશને આઝાદી આપવાની દિશામાં ક્રેટલીએ ફતેહ મેળવી. સખા છોડવી સહેલી નથી. જતાં સત્તા કેમ છોડવી તેનો દત્તિકાદશા એક કાખલો બલ ક્રેટલીએ પૂરો ખાચ્યો. બારતને સત્તાની સેવણી ક્રેટલી ચિસ્તખાધ રીતે ધર્મ કે ત્મારપણી બીજી (વેદી) સત્તાઓએ તેનું જનુરુચ્ય કરી તેમના સંસ્થાનોને આઝાદી આપવા તેવી જ રીતે સફળ - નિષ્ફળ પ્રયત્ન અવસ્ય થયો. ક્રાન્સે સફળ રીતે, પોતુચલે નિષ્ફળ રીતે. અર્થાત્ પછીના ક્રિસ્ટસ સામાજ્યના વડાપ્રધાન તરીકે ક્રેટલી માથે ક્રિસ્ટીયની જવાબદારીઓ આપી પડી જો તેમણે ધર આપણે તેમજ (વેદી)માં ક્રિસ્ટીયન પગલાં બરીને બજા કરી. બારતના સ્વયં (વેદી) સાથા પ્રવાસા મહાનુભાવ ક્રેટલી 'મોખરાણું' સ્થાન હાંમેશને માટે પામશે.

ક્રેટલી બાજુ....

હવેલત પ્રમાણે મનથી તેવી આશા તેના ધર્મોવાળે પણ રાખી મહોતી. થોડા સમય પૂરે બેરારકાબાઈ કહેતા હતા કે ત્રીખરુ-અનાજ આખતમાં ભાવ ન રહે તે માટે સજની આકરી બેગવાઈ કરેતા. વડ કુકમ શરૂપતિ બહાર ખાચે. પછી આવો કેમ વડ કુકમ બહાર પડે. કે નહિ તેની ખબર કાળા બજારને લગાડેને પરી નહીં. પણ તેઓ એક વાત ચીખી મળ્યા કે સરકારના વડકુકમની ચખરખી કાલે હવામાં પતંગની જેમ ચળ્યા કરે-આમજનતાની જરૂરીયાતેની ભોં એક એક વસ્તુ સાથે એકા કરવાનો લોકો કરીથી ક્યારેય મળવાનો નથી. અનાજ, તેલ અને આક પછી કોઈ બરહત બનાજ, ગોળ, દીંગ હજાર, ગરમ મસાલા-દરેક વસ્તુમાં ભાવનું ધોરણ જિયામક જિયું રજાવતું કેમકે કાળા બજારને કોરોજન આપવા માટે આદ તે સરકાર જ કરવાની છે. ધરુનો બજાર ઠગ રૂપવાથી નીચે ન જાય પણ ભારે રેશનકાર ઉપર બાકત દીક માંહેને બડધી કિયામામ ધરુ, સો મામ સડેલો બુડીયાક વણાનો લોટ, અને વર્ષ ત્રણ વાર ખાણું તેલ આપીને ઊભી બજારે છો

થોક આમજનતાને તૃપ્તિનો પરવાનો નીચેનો બજારો આપવાના જ છે. ભે ખાંડનો ભાવ કિલોના જ રૂપયા દોષ તે ગોળના પાંચ રૂપયા સંભળી જ કેમ રહે? અને કાઠીઆઓ શા માટે સરુ સાક લેયે? રીંગણાનો ભાવ પણ તેમ અને ગોળની અધવચે રહેવા ભેઈએ. અને કાતલની કોટી પાવલાની ન લેયે તે વાધગીએ તેલ અને મરુનું કંઈ રીતે ખરીદી ટકે દર બાજુ ટકે રીર ખામની પાછળ એક મોડું રહસ્ય છે. આમજી પ્રજા કુદમ નિયોજનમાં માનવી નથી. દિવસ ક્યે ખાનામાં મોડાં રાજ વધતાં જાય છે. હવે ભે ભાવ નાંચા ઉતરે સો લોકોને ભાવનું ધુ' તે ગોઠે ચીખુ-કુદમમાં બપને ગોઠિયું મજા કરે! પણ ભે કાળા બજાર દોષ તે સંતતિનયમની ઝુંબેશને વેગ નળે. માટે તે મુકે તાલ કંઈને મો આગ્યો બાર લેવાની સોને છૂટ છે.

ધરનની તાજપોષી

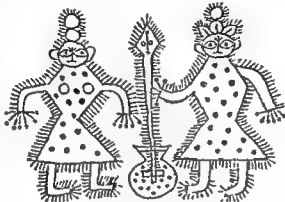
છંદ્રીસ વર્ષસુધી રાજ્ય થયો પડી ધરન ના ૪૮ વર્ષના મહામહા રેડા પહેલવીએ રૂઢી કોઠાગરે હજારોસરી વિધિમા મરુક ઉપર તાજ ધારણ કર્યો તે જરાવ રાજપાકીના આધમતા સુમમાં નવું પ્રકરણ ઉમેરે છે. વર્તમાન રાજવી પહેલાનો ધરનનો દત્તિકાસ ચેચક નથી. પરંતુ વર્તમાન ચાંદેનચાક વિચક્ષણ સુરધરી અને જુડક-હિરવાળા રાજપૂરણ છે. પશ્ચિમની મહા લખને તેમણે તુકીની પેટે ધરનને સુકળજ બનાવ્યું છે. એત સુધારા કાખલ કરવા ઉપરાંત, ધરનમાં ઉલોગનું સામાજ્ય પણ રચ્યું છે. નલ અને પેટાલની અદમક કોના તેમની તેલોડીમાં કંપચા છે. મધપૂરમાં રાજવસાકીના દિરોધી નાસર તરફ તેમને બનુરામ નડી. 'મહે જ આરમ પ્રજાસત્તાના અમરજન દોરત કારત કરતાં પાકિસ્તાનના મુમુખ સાથે તેમનો સંર્ગ' યાદ અને લોકોના મોહ ભેડે છે. અન્યુમળા પશુ મુરલીમ બાઈધારાને નામે તુકી, ધરન અને પાકિસ્તાનનું સયરાય તત્ત રચી આખા અવતમાં ધરનનાનો જડો કરાકરવાનું રાખ સેપી રહ્યાં છે. અરને ધરનની દોસ્તી કેળવવી જ પડશે - પાકિસ્તાનનું અમરદોસ્ત' કહે હોય.

સૌરાષ્ટ્રની લોકકલામાં વલોજીનું ચિત્રપ્રતીક

જોડીદાસ બા. પરમાર

સૌરાષ્ટ્રને બીની છાળો છાંટતો રૂંડો સાગર કંઠે પથ છે ને જ્યાંના ધમ્મર વલોજીની ઝીણી જેર સંજળાય છે તેની અદ્દખીડ

ભમેલી લીલી ગીર થજ ત્યાં જ છે. જેના ભરપટ્ટે સચવાયેલ ઘેપૂર જૂંઝમાં સાવજ ડહુકે છે તેા હુંગરાની દૂંઢજેવી દૂંડી લેંશુય ડોકા હલાવતી, ચીરેલાં કાન ફૂંડાવતી, ગીરના લીહુકાં ઘરાણમાં અલમસ્ત ધમે છે આ સેંજ.

[ભીંત ચિત્રમાં જાળેબેણું વડોજી]

જિયા સૌરાષ્ટ્રમાં ગોપલયનની શરૂઆત થયાને આશરે ચરેક હજાર વર્ષ થયા હશે તેમ કહી શકાય. જે ગોપસંસ્કૃતિએ ગાયો ને ભેંસોના દૂધમાંથી જ ઘી ને દૂધદહીની નદીઓ વહાવી છે તે આ ધીંગો સેરક દેશ છે. ને આ રસાળા સૌરાષ્ટ્રના ધીંગા હાડને હૈયાબળુકા નરનારી આ ઘી દૂધ સિંધ્યા જ ઉર્ધ્વાપાઝર્ધા હતા, જેણે ગીરના ગરજતા સાવજ સાથે

“સોગડિયો દૂહો ભડો, ભલી મરવણરી રીત, ભેગન છાઈં મરુય ભલી, ને તારા છાઈં રાત.”

આજથી ૩૦થી ૪૦ વરસ પહેલાં જ

સૌરાષ્ટ્રભરના દરેક ગામડાં જંડીના ઘોર રવે ને છાશના ધમ્મર ધમવહોણે વહેલી સવારથી જ ધમકી ભીટતા, દરેક ઘરની ઓશરીમાં, યાંભલી પાસે ત્રાંખાની કે પછી ઠીંકરાની રીઠી ગોળી માંડીને ઘરનારીઓ તેમજ પુરુષ કે

સ્ત્રીઓ વહેલી પરોડે છાશ વડોતા એરતા સાથે જાણનીચ રગત જમાવતા,

કાનરેવ જલમ્મા તારે વામુરેવ ઠળ દીવો દે.

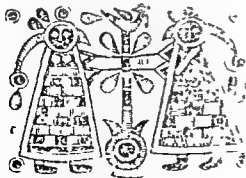
બોડજી સાચી ગોળી આરે મૂંઝતા વડોલ્યારે, મૂંઝતા વડોલ્યારે,

કાનરેવ જલમ્મા તારે વામુરેવ ઠળ દીવો દે.

મલીંડા વડોરી આરે કાનરેવની માતારે,

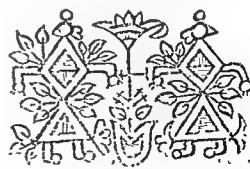
કાનરેવની માતારે,

પહેરજી પડોળા બોડજી ધાટરી દે.

[લોકમરતમાં કાનમોપીનું વડોજી]

માથ ભરી છે, ને આલનેય ટેકા દે તેવા નરનારીની કાંચોએ રૂંડી ચેરે પ્રય સા કરી છે.

[વડોજી ભીંતપર જાળેબેણા ચિત્રમાં]

આમ ઘેરેરથી વહેલી પરોડના આ છાશવડોજીના ધમકારા સંતગાતા, વડોજી એ ‘આમજીનું’ એક નિત્યકર્મનું પ્રથમ સોપન

હતું. જેમાંથી ધરમાં નવનિત નીપજતું ને હાડાળા માનવીના હાડથામના માળખાને સીંચીને વજનરની જેમ જ ટકાવી રાખતું.

[અપભ્રંશ ચિમકજાનો વસોણાનો નમૂનો]
૧૫ માં કે ૧૬ માં સહી

જે દૂધ ધીએ ઉઠતો ખાવનજેટકા ને ધીઝી થેડીએ ત્રણ દોરાવા કામમાં પણ કદીય પાછી પાની ન કરતા ને આંગળી વડતું કામ પણ રમતવાતમાં ઉઠેલી હોતા.

પણ અત્યારે આ ગામડાંના ધીઝા માનવીના હાડ ગાળી નાખ્યા શહેરી આંખે. ગામડાંના નજીકના શહેરોમાં જ્યારથી હોટલો થઈ, ત્યાર પછી દૂધના પૈસાના પ્રલોભને ધીમે ધીમે ગામડાંઓનું દૂધ શહેરોમાં આવવા લાગ્યું. અને જે શેડકલા દૂધને ચાના રાતા-ચોળ ઉઠાણામાં નાખીને મગ્ગ જોધય પછી તે કડક ને ટીઠી ચા પીવા લાગ્યો. આને સ્વાદ લીધા પછી ગામડાંના ચરડું લોકોએ ઘરમાં ચા રફ કરીને દૂધાણાનું દૂધ શેડકા પૈસે વેચવાનું શરૂ કર્યું. જેથી વસોવાની પંચાત ગઈ તેમ તેઓ માનવા લાગ્યા આ બધું જોઇને કાંઈ લોકોએ સાચું જ કહ્યું છે :-

‘ધાએ દાખ્યું શીશમજ ને બીડીએ દાખ્યો દોઢો, દો, વાક્ય આજ મેરખાન થાનો આજ દેવો થાય છે ?’

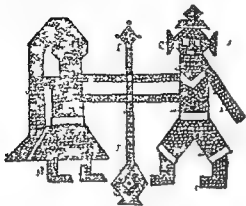
આમ આરો આસ્તે શહેરી ચા ગામડાં-ગામના બૂંધકા સુધી પહોંચી ગઈ, ને સાથે દૂધાણાવાળાણાવાળાએ શેડકા રકમ પટ દઈને કાથમાં મળે તેથી જરીએ જરી લૂંછીસાડીને દૂધને દોટલમાં ને બીજે એવા સ્થળોએ ભરવા માંડ્યું તે સમયથી જ ઘરના સર્વ માણસો બાળકો જે દૂધ છોડીને ચા ગરમનો આશરો લીધો આમ ગામડાંના લોકો પણ થાના હરેડ બધાણી થઈ ગયા ને તેના પોઠા હાડ ઉતરીને પૂછી જેવા થઈ ગયા.

આ ગામડાંમાંથી ગોરસ ગયા. તે સાથે છાશમાં ઘરખર વડોણાના ગીતો, ચીતર બાકી રહી ગયાં છે. ગામડાંઓમાં વસોણું તો હવે કોઈ બાબ્યશાળીને ઘેર જ પૂમાતું હશે, શહેરની આસપાસના ૧૫ થી ૨૦ ગાઉ સુધીના ગામડાંના દૂધ સવારે ને સાંજે રેલગાડી ને હવે તો એસ ટી ની બસમાં શહેરમાં આવવા લાગ્યા છે. નાના ને મોટા માલધારી ભરવાડો-થી માંડીને જોડૂતવરણના ઘરમાંથી પણ છાશનું વસોણું બંધ કરી રહેવાને આડી સાથે જાંધી લીધી છે. આમ ગામડાંનું દૂધ શહેરની બજારના ઠેર ઠેર ઉભરાવા લાગ્યું છે.

ગીરના જગલમાં પણ નેહડાના માલ-ધારીઓએ લગતું પડતું શહેર કે કચ્છો હોય તો ત્યાં દૂધ પહોંચાડે છે, હવે માત્ર શેડકાણના નેહડામાં જ વડોણા પૂરે છે. આમ ગામડાંનું ઘરખર વડોણું તે તો “સાપ ગયા ને લીસેટા રજા” તેમ થયું. સાચું વડોણું તો વિલાઈ ગયું, હવે તો લોક કલાકારોએ ને લોકનારીઓએ વડોણાના ચિત્રો આણેખ્યા છે. તે મોજુદ રજા છે.

બખેરેગોળીની છાશ પૂમાવનાર સોશીયલ-ની માલધારી ભરવાડોણી ધાબળીના છેડે

ભરેલા 'વડોણાતું' ચીતર જ દેખવાતું રહ્યું,
ઘરમાં તો હવે તે પણ માગી કે વેચાતી
છાશ લાવીને ખાય છે. આ સિવાય વડોણાતું
ચીતર તો કાઠી ગઠગઢેદરાના ભરનામાં,

[મોતીના પડોણામાં વડોણું]

મોતીના પડોણામાં તેમજ આમઆઓના લોક
ભરતમાં જ નોવાતું રહ્યું છે તો વળી આમના
ચોરાની લીત પર દોરેલા લોકકલાકારના
ચીતરમાં કવાચિત તે દંડગોચર થાય છે.
વડોણું તો ધીમે ધીમે વિલાઈ ગયું પણ
વડોણાના ચિત્રનો સૌરાષ્ટ્રભરમાં ખૂબ જ
મહિમા છે. લોકજીવનમાં વડોણું એ તો
રિદિસિદિ હું સુદર પ્રતીક છે, જે દાસા
લોકોના ઘરમાં નવનિધિ નવપ્રકારની સાગર
લક્ષ્મીની છાંયો ઉછળે છે. નવનિત જે નિત્યે
નીત અવનવું થાય છે ને ભર્યું ભાઈયું રાખે
છે. તેથી જ લોકનારીઓ વડોણાતું ચીતર
ઘર ઘર આળેખે છે. તેમજ શકડે રમતા
ગીતામાં ય ગાય જ ને ?

માતા જયોડા કુવર કંઈને જગાડો,
ગે'ડા વલોવા મારે રે લોલ,
આજ મારે વલોળે બંદાર છે રે લોલ
આમારો કાંઈ ગોપી બાળાને લોળો,
એ'ડાની વાત ન ભણે રે લોલ,
આજ મારે વલોળે બંદાર છે રે લોલ."

અથવા

હંદવે તે નેતરે કાનોજ કાળા

ઉપરે રાધાજી ગોરા રે લોલ.

આમ નેતરા વડે છાશ, ઘમકાવતા
કાનોજ કાળા ને રાધાજી જોરાના જે રૂઠા
પ્રતીકોની ભેડી લઈને, લોકનારીઓએ આ
અખંડ ભેડીને હળવે હાથે ને મોકળે અને
ઘેર ઘેર છૂટથી રૂઠી પેર ચીતરી, આળેખી છે.
સૌરાષ્ટ્ર મોટા ભાગે ખેડૂતને ટોરરખા માલધા-
રીના દેશ હોવાથી આમનારીઓએ કાળા
કરથનજીને ગોપીને વડોણું વલોતા, પોતાની
મનઉદ્વિગ્ન કલ્પનાથી સાદી ને સરળ રીતે
આળેખ્યા છે. જે સૌરાષ્ટ્રના મોટામામના
જામોમાં ભેવા મળયો. ઘરમાં ને બહાર, ભરત-
માં મે ગારના લીંપણ ઉપર, કરેલા આળેખમાં,
મોતી ભરતના ચાકળામાંને, લોકમાં, પહેરવાના
ગ્રમણના ચગડામાં, ઠેર ઠેર કાનગોપીતું
વડોણું ધૂળી રહ્યું-હશે આ જ તેની લોકપ્રિયતા
દેખાડે, છે ને ?

ગોપસંસ્કૃતિ અને ગોચર-ગાયોનો
ઉલ્લેખ તો નજીકજાળથી મળે છે ઉપનિષદમાં
પણ કૃષ્ણ વાસુદેવનો ઉલ્લેખ મળે છે. પણ
કૃષ્ણ મહાભારતમાં સ્પષ્ટ રીતે રજૂ થયા છે

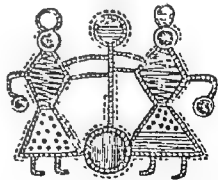
[મોતી ભરતગોપીમાં વડોણું]

("જગ્નેષ્ઠરી બોધ સૌરાષ્ટ્ર કથા પુરાવત ભાગમાંથી")
અને ત્યાર પછી બાગવતમાં તો કૃષ્ણ ભકિત
અનન્ય રીતે વર્ણવાય છે, ને ત્યારથી જ
કૃષ્ણ ભકિતનો બહોળી રીતે પ્રસાર

યયેલો સર્વત્ર દેખાય છે. આમ ઐતહાસિક કૃષ્ણ વાસુદેવ તે લગભગ ૧૩મી સદીમાં તે સર્વત્ર ભારતવર્ષમાં દેવ જની પૂજાવા લાગ્યા છે. આમ 'કૃષ્ણ' ને તેની લીલાનું સાહિત્ય ઘણું ઘણું મળે છે. તેમાં ગોપાલકૃષ્ણનું વલોણું તે આપણને કથમરકંઠમાંથી વર્ણીત મળે છે, તો વલોણાનું સુંદર રીતે કંઠારેણું ચિત્ર પણ, સનાતીન કે ત્રીજી શીખનું કૃષ્ણ સમયનું મળે છે, (બનારસ સંમહાલય.) વલોણાનું કથમ આ સોથી જાનું ચિત્ર છે. જેમાં જયોદ્ધામાતા છાયા વલોવે છે, ને બાળો કા'ના ગોળીમાં હાથ નાખીને માખણ લઈને ખાય છે, પછે જ બાળુમા બે ગોપીઓ જોઈ છે. વલોણાનું આ કાળનું ચિત્ર તો કથાય જોવા મળતું નથી. પણ ઇ. સ.ની ૧૫મી ૧૬ સદીમાં ચિત્રિત બાળગોપાલ ૧૬મી અપ્રમશરીલીમાં ચીતરાએલ તેનું એક વલોણાનું ચિત્ર મળે છે. તેમાં માતા શ્રીદા છાયા જેવે છે. એક ગોપી મહીની મટ્ટી લઈને આવી જાય છે, વલોણાના ચિત્રને આ પ્રથમ નમૂનો છે. જે અપ્રમશરીલીનું હાવાથી લોકકળાની ખૂબ જ નજીકનું હોય તેવું લાગે છે. ૨મો પણ તમાં સાદા જ છે. આ પછી ૧૬મી સદીના શરૂઆતની ગોપીઓમાં, મુલશરીલીમાં તેમજ પદ્માશરીલીમાં વલોણાના ચિત્રો ઘણા થયા છે. તેના ઉપર ભાગવત પુરાણની મહત્વ અંગે અક્ષર છે. પણ આ બધા ઉપરાંત તળપદ લોકરીલીમાં વલોણાના ચિત્રો ઠેર ઠેર ને અવનવી રીતે થયા છે. મામનારીઓએ પાકુકા વલોણાની જગ્યાએ કાનગોપીના કે કોઈ કોઈ રથને બે ગોપીઓની નેહી મૂકીને વલોણાને તો ન જૂલાય તેવું બનાવી દીધું છે.

લોકકળામાં આગેઆયેલા વલોણાના ચિત્રો તો સોરાષ્ટ્રના ગામગામ સોને જોવા મળે જ. કાનડો ને ગોપી છાયા વૃથાવે છે તેવા, તો કોઈ ક્યે બે ગોપીઓ જ

છાયા વલોવે છે તેવા. આ પ્રતીક હવે તો મામલોડોએ હૈયે ને હાથે ત્રોફાવી લીધું છે. આમ એક વલોણાનું જ પ્રતીક લઈને ગામગામ ઓંચોએ પોતપોતાની રીતે તે બધું આળેખ્યું, પરાંખ્યું, અરે હાથે ત્રોફાવ્યું પણ છે. ગામગામની નારીઓએ વલોણાના અનેક ચિત્રો કર્યા છતાંય તે સર્વ અનેકતામાં એકતાના એક અળંગ તંતુ સચવાયો છે, તંતુ કાંણુ સોના હૃદયધનકારો આ એકજ લોક કળાનાં શેલીથી પરીપ્લાવત થયો છે, તેથી પોતપોતાની સૂઝ પ્રમાણે ઓં નાખનરાળી રીતે ભરે, ગૂંથે કે ચીરે પણ તેમાં લક્ષ્ય, માંડણી, રચના ને અલકારિતા લગભગ ઘણું ઠંઠાણે હજીતી ભળતી આવે છે. છતાં અભિનત કલ્પનાના શૈલનરીલીથી અલંકૃત કરેલા આકારે તે પ્રાકૃત જેવા હાવા છતાં સોને તે જોવા ગમે છે. અન ઘર, દવાલ, ભરતથીતરને લોકનારીનું હૃદય પણ આજ કાનગોપી અલંકૃત રાખે છે. અને આને આ વારંવાર ચીર્યાં જ, ભર્યાં જ કરેવું તે જ તેના હૃદયની પ્રેમભાકિતનો સાચો ઉમળકો નથી શું ? તેથી જ કા'ને તે કપડો આપીને ય છાયા વલોણાનું રીખવે છે ન ?

[ભરવાડનું પાળળીના ઉડે ભરેલું વલોણું]

“છટાક નેતરું તાવ્યમાં કા'ના,
ગોળી વંદવાથી મારી રે લોલ”

ધણુ વિષુ ઘડયા

જયમંદક પરમાર

મીધીજીની હાથે જ્યારે સત્યાગ્રહમાં એકાએક ત્યારે આગળ પાછળની બધું સમજ નહિ. એક તો ઊભરી જીવાની, ભાવનાની આગ અને વિષ્ણુનો મિત્રજ.

૧૩ થી ૨૦ વચ્ચેજ એ તો મીધી સાદિત્ય વાંચ્યું. મન મરભડા ચર્ચ ઉઠ્યું. સમાજ જીવનમાં પડેલાં મહાભાનવોનો તો મહાવરો જ ક્યાંથી હોય!

૧૬૩૨માં ૧૯-૨૦ વર્ષની ઉંમર, દેશના બહુવિધ એવા છુટકાં આંચોરાનો વચ્ચે જ રહેતું પડે હતું અને નાનો જ લાગ્યા કરે. અમારા ઘરવારો એ માળ એ ઘરતર પણ એવું કે યાત્રા અને શુધ્ધી પિપાસાને કારણે પણ ઉદામ કે અવિનયી બનવાની તો કદપના જ કરી ચકા નહિ. એવું બીજું કારણ સ્વાધીનતાના રજીજંગના તૈનિગાની સ્વયં શિરતાથી જીવન આકાર લેતું જણ કરતું.

૨૨ ની સાલ. અમે સાગરમની જેસર્માં સજા કાપીએ. વઢવાણના કર્મીર કૂચ્યંદમાઇ પણ અમારી સાથે જ 'સી' ક્લાસમાં સજા ભોગવે. મેન્ડુએટ હોવાને કારણે પાછળથી એમને 'બી' ક્લાસ મળેલો, પણ એમણે 'સી' ક્લાસમાં જ રહેવાનું પસંદ કરેલું.

એમનો આત્મા પ્રચંડ પણ દેહથી ધણા દુર્બળ એટલે જેલના હિનાબે એમને હજુ 'કામ આપેલું'. ૧૯૧૩થી સત્યાગ્રહ બેઠાના આવેલા કૂચ્યંદમાઇને જોઈ જીવન સત્યાગ્રહોમાં જ રિક સંજી.

પ્રકૃતિ અગ્નિ સગી પણ રતેહાળ; હોય મારે દાહક પણ કદયાણ પોષક. એવું જ એમનું દેહ દર્શન અગ્નિ સંજી પ્રકૃતિમાન-નીત્ય પારદર્શક. બેલી સ્નેહાળ પણ તદ્દન આલાચી, સ્વચ્છતા ગરુવેલના રજીકા સગી. એમના જેવું નિખાલસ હારખ મીજે લાગ્યે જ સાંભળ્યું હતો.

સાગરમની જેસર્માંથી મારી ગઈલી વિસાપુર જેસર્માં નહોતી ચર્ચ ત્યાં સુધી કૂચ્યંદમાઇ પાસે જ રહીને વિવસ બધો વિનાવતો. નાનું મોટું કામ કરે, બંગાળી શીખું ને ન આરો ત્યાં કૂચ્યંદમાઇ શીખતા જાય ને અને શીખવતા જાય.

એ પ્રાધીર દેહની જેલોને હેલું જ ડેહએલે હરકતે કરીને ત્રાસ આપવાનો. જેસર્માં ડેહએ પાસે જાજ્યો વજાવે. એની લાંબી ટુંડી દારીજો વધે એને ન શુઆયેલી હોય ત્યાં શુઆ નાબે અને હજવા કાપના ડેહને તે શુઆનાં ઉત્તવાને દડા કરવા આપે.

એખી એખીને આ શુઆનાં આપે, સાંજે એખીને પાછાં લે. સોપેમું કામ એાછું કપું હોય તો દારી-ધમળી આપે ને કામની સજા વધારે.

એ તે વળી કવે દિવસે આવાં શુઆપેલાં કાકાં ઉઠ્યાં હોય એટલું પાદ ખરે કે અમે નાના હતા ને કામની જાનવાં જાહેર ત્યારે 'મા માહ' ને રચ, વેલ કે ગાકાના ઉપરાં સાથે બાંધવા શુઆપીને આપેલું સૂતર જાનને માંકરા તરફથી એટલે કે કન્યા પણ તરફથી આપવામાં આવતું. એ કાંધક ગલદેસ સતરના ફાળકા દીંચણે ચડાવીને કાકાં ઉઠી ઉઠીને દડા કરતા એવું પાદ છે.

જેસર્માં આખી દિવસ આ જ કંટાળા કરેલું કામ કૂચ્યંદમાઇ સાથે એખા કરે ને કાકાંની શુઆ કાદવા મધામધ કર્યા કરે. પણ જીવનની અધીરાઈથી-કંટાળીને યાત્રા ત્યારે પગી ધડ દબને દારી તોડી નાખી ખીજે છેડા ગોળું.

એક દિવસ, બે દિવસ, ત્રણ દિવસ એવંચ સાત દિવસ સુધી કૂચ્યંદમાઇ બેઠા બેઠા એખા કરતા હો. એ પગીના એક દિવસે શુઆપેલી દારી ન ઉઠતાં એ એક દિવસે તોડી નાખી કે તરત જ કૂચ્યંદમાઇની ત્રાસ નાખી 'શુ' ધડ ધડ

દારી તોડ્યા કરે છે ? તને ઊંચા, બેસાડ્યો છે કે તોડ્યા ? ”

મારા તો મગજમાં રંગઠો મોલી ગયો. બાળુ બાળુ કામ કરતા રહીશો પણ ઝગમગ થયા. એક બાળુ કૂચરંદભાઈનો તાપ અને મારા મગજમાં વણાટના કંઠિલાના અટકા મીડ્યા બોલવાનું “તને ઉઠેલવા બેસાડ્યો છે કે તોડ્યા ?” - “તને ઉઠેલવા બેસાડ્યો છે કે તોડ્યા ?”

આ એક જ યુવાક્ય મારા જીવનમાં અસાધ્ય શ્રાવ્ય બળવતું બાળુ છે. પ્રકૃતિથી હું ભીમિલ અને ઉમ, પણ પરિસ્થિતિ ભ્યાં યુવવાયેલી કામે આવે ત્યાં કૂચરંદભાઈ હાજર જ થઈ ગયા હોય, “તને ઉઠેલવા બેસાડ્યો છે કે તોડ્યા ?” અને પ્રકૃતિને ફોસવાળી ફોસલાવીને માન આપે થતી ગેરસમજને ભોજે પણ સ્વાય ગમ ખાતો રહી છું. સિવાય કે સ્વમાનનો પ્રત્યક્ષ જો. એ પછી ગલદેહા બનેલાને શું સ્વેલા સતરના કાળકા ઉઠેલવા અપાતા એના મન સમજાયેલો.

ભ્યાં કંઈક અસહ્ય ગતી ગયું હોય, અરવી શકાતું ન હોય ત્યાં મુ. શ્રી. હરશાઈએ અખને કાલાવતાં લખાવતાં એક બીજી આવી બતાવેલી તે પ્રમાણે કાળ લખવા બેસી જાઉં. રોય ગવી કાળ ભ્યાં કલવાતાં જતાં સંતોષ અગળ કંઈક રાત બને, અને બારે રૂંડ કલાક બાદ એ કામળ ફારી નાખું. સમયનું એ અંતર જ અસહ્યતાનો ઉલ્લેખ બની જાય.

દિશા યત્ન અને રજાનું જીવનનું અજુકક સોનું પ્રથમ આમ કૂચરંદભાઈની અગત્ય જુદીએ તપાસાયેલું. સત્યામહતા કાર્તિકમયી એરણ ઉપર જીવનના આ અજુકક સોદા ઉપર ધણના ધા પડ્યા જ કરતા.

જેમમાં માણસનો વાદ્યાચાર જુદા ટકતો નથી. અનેકરીતે મહાન મણાતા માણસોની વૃત્તિઓ જેમમાં જુદા ચંચળ થઈ શકે છે. જેલ જીવનની કોરેલા જેમને કોઈમાં કોઈ સહન કરી પડી છે તેવા મલમલાને મેં જેલમાં ભાંગી પડ્યા એવાં

છે. સમાજ અને કુટુંબ સાથેનો વિચ્છેદ એમને જીવનના વિચ્છેદ સમેત વસ્યો થઈ પડતો.

આકળ વિકળ થઈને દિવસ રાત વિતાવે, કામ થાય નહિ, ખાતું બાંધે નહિ અને કનિષ્ઠોની અપસરા બધી આભાષણ ગાંડું કરે. જેમ કમતી દિલ ચોરી પેલા થાય તેમ જીવમાં રવાનના વધવધાટ ઉપર,

જેવા વધુ અંકુશો તેટલા વધુ ઉઘળા. અને આ તો બધા સિસિતેના, સંસ્કારીઓના અને યાનીઓના ઉછાળા. સંયમ નિયમનાં જોડણાં જેમમાં નિમિષ માત્રમાં ફોજાઈ જતાં બેયા.

જેલ જહાર અલક બધી જેમને ખમકારા દે એવ ખાનખાનાનેને ચવડી ખાંડ, ટીપું ફેન, કાંકરી જોળ, મૂડી કાત, પાવનું તેમ, બે ચાર તણખલાં કોયમીર કે રોટલીનાં જટકાં ચોરીને ખાતાં બેયા ત્યારે કું જુદા આશાત પાડે, એ બધાને માટે ગાંધેલા મારા ઉંચા ખમકોને કારણે કું ખૂન ફૂંચ પાડું. એને પાછા મોજથી ‘તીકકમ’ કે ‘ગુરલી’ મારવી કહે ને આનંદ ઉઠાવે.

જેમ જેમ આ બધાને જોઈ તેમ તેમ એક બાળુથી ખૂન ફૂંચ પાડું ને બીજી બાળુથી કૂચરંદભાઈ જેવા સત્યામહીયો પ્રત્યેનું મારું માન વધતું જાય. કૂચરંદભાઈ જેવા જ યમ નિયમના આગ્રહી કેટલાક હતા જ. પણ એની કામ ગણના ન હતી. જેલના સત્તાવાળાઓ પણ પેલા ‘મોટા’ માણસોને જ ગણતા.

સિદ્ધાંત એમના ક્રિયાં, વાચન મહાન પ્રયોગનું, ચર્ચા સિદ્ધાંતોની અને એમનાં યાન છાંદસ અપાર. હીંમત થઈ જઈને.

મારે તો હજી પહેલ જ પડતા આવતા હતા. તે દિવસે વાચન થેડું જાણ એ ગાંધીજીનું જ અને તાણું, એટલે આ માધારી સુષ્ટિ અસહ્ય જનતાં રહી ન શકે, મંડરો મોલવા. કૂચરંદભાઈ પાસે બેઠો બેઠો મોલવા મીડ્યા કે “કોણ આ બધાને પાછો પહોંચેલો હશે કે અ.વે જેલમાં ?”

હા ઘોડું સાફબુંદ ન સાંજબુંદ ત્યાં તે
ફૂલચંદ્રભાઈ એકદમ તપી ગયા ‘શું’મંડ્યો છે એમ
આવે તેમ બોલવા ?”

હું તો ડહાણ જ ગયો. અને યશુ કે ફૂલચંદ્ર-
ભાઈ પણ આ બધું જુએ છે તો ખરા, અને ‘ના’
કલાસ મળતો હતો છતાં ‘સી’ કલાસને વળગી રહ્યા
એ ફૂલચંદ્રભાઈ સાચી વાત કોં ન કરતા હો ?

હજી વળતાં મેં થોડી બોલવાની હિંમત
કરી નાખી, “આવડા મોટા માણસોથી આવી
બેઠીએ માન ? એમાં મેં રાની મોટપ ક્યાં રહી?”

ફૂલચંદ્રભાઈ તરત જ કહે “તને એ બધાએ
કહ્યું છે કે તું અમને મોટા માન ?”

“એમ કાંઈ કહે તો નહિ, પણ એ બધા
મોટા તો ખરા જ ને?” મેં હિંમત કરી નાખી

“પણ તે માનેલાને ? એમણે તો તને મોટા
નથી મનાવ્યાને ?” ફૂલચંદ્રભાઈએ કહ્યું.

“ના !” મેં જવાબ આપ્યો, “એ કાંઈ એમ
કેડું કહે ?” તો હું શીદને મોગ માનને બેઠો છો ?”
ફૂલચંદ્રભાઈ એ પૂછ્યું.

“ત્યારે શું કરવું ?” મેં સામે પૂછ્યું,

“આ તો તે મોટા માન્યા ને તું ને તું પાછું
જનું દુઃખ લગાડે છે.” ફૂલચંદ્રભાઈએ કહ્યું.

હું તો છુટ દો. આવો તો કી તર્ક પણ
નહિ કરેશો. હું પોતે જ એક મુઠો મૂકી બનીને

ફૂલચંદ્રભાઈ સામે જોઈ રહ્યો ત્યારે નિશાંત કાઢ્યાં
ઉઠેલતાં ઉઠેલતાં કહે : “કાંઈ માણસ આપણા
અનુભવમાં ન આવ્યો હોય ત્યાં મુઠી એના (વગે
સાચો કે ખોટો ખ્યાલ ગાંધવો જ નહિ.”

“ત્યારે શું કરવું ?” મેં પૂછ્યું.

“એના નામનો ચોક્કો જ મારવો. ૫ રી
અનુભવમાં આવતાં ટકા માંડવા એવા લાગે તો ૫ રી
એક પછી એક ટકા માંડતા જવા. સામટો આંકડો
ન ચડવી દેવો, અને ટકા માંડવા એવું ન લાગે તો
એના નામનો ચોક્કો જ રાખવો સારો, એટલે
આપણને સાફમાડું લાગ જ નહિ. અને લાગે તો
૫ એના જવામદાર આપણે જ હોઈ ને ?”

ફૂલચંદ્રભાઈનું આ અનુમત દર્શન મારા માટે
અવનભવનું પાયેય બની રહ્યું છે.

એમ તો કેમ કહી શકું કે હું પૂર્વમંદરહિત
જ છોયે ભડકું છું ? પણ માનવીના અંતે પરિસ્થિતિ-
ના મૂલ્યાંકન મા મારા માટે એ સુરક્ષા કેસોડી
બની રહેલ છે. અલગત, વ્યવસ્થા કરવામાં મારા
માનસિક વલણના આધારે મત્સ્યાધારો ભામ ભજ-
વતા જ રહ્યા હશે.

આજે ૩૫ વર્ષ બાદ પણ એમને તપઃ
પુનઃ દેહમારી આંખો સામે એવો જ દીપ્તિમાન છે.

“જ્યા દીકો ત્યાં કંઈક જોઈ જ દીકો
કેરગાન સદા વંદનીય.”

માનવી

પ્રુદ ક્ષણોની બનાવટ કરી ભય માનવી !
આપી અને વચન ફરી ભય માનવી !
બેસાડે પાંચ લાક્ષી, પહેલો પાછો નાંવે
તરછોડીને વમળમાં તરી ભય માનવી !
સ્વારથને સ્તિષ્ઠ કરવા, એ પ્રેમથી પુકારે,
સ્વારથ સરી જતાં એ. સરી ભય માનવી !
જમણેથી ઘાવ કરતાં તલવાર ને ઉપડી,
પ્રગેથી ઢાલ આડે ધરી ભય માનવી !

ના અન્યતું અંધે કઈ, ઉપદેશદે બીજાને,
પણ આમ પ્રુદ પરાયાં, ચરી ભય માનવી !
અશ્રુત બીજાનું છુંડી, પોતે ધરાઈ પીવે,
બદલામાં વિષ પ્યાલી ભરી ભય માનવી !
સમય મળે તો માનવી, રાવણ બનીને આવી
દો રામની સીતાને, કરી ભય માનવી !
છવે છવી છવીને છતાં ‘પચિડ’ ના છવે,
હલ્લુત ચઈને અંતે. મરી ભય માનવી !

[પચિડ]

માનસસરનો મહાલ

'સત્યમ'

મોગલ સમ્રાટ શાહજહાં! ભારત પર
જેની આજુ વતે એને જ કારાગરમાં પુરવાનો
વખત આવ્યો.

કોઈ શત્રુના હાથે નહીં, કોઈ અતિરક્ષી
ખાદશાહને હાથે નહીં પણ પોતાના સગા પુત્રને
હાથે-ઔરંગઝેબના હાથે. સત્તા પ્રિય ઔરંગઝેબને
મન પિતાને કેદમાં નાખવાનું કામ અતુચિત મારયું
નહોતું. એણે પોતાના સગા હાથે શાહજહાંને
લોખંડી કરીએ પડેરાવી.

પણ આ ઔરંગઝેબે માત્ર પિતાને જ
કારાવાસમાં નહોતા પૂર્ણ-સાહિત્ય, સંગીત, ઇત્ય,
ચિત્રકળા, ખીતરાદન આદિ સહિતકલાઓને પણ
એણે એક રીતે કારાવાસમાં જ પૂરી રીધી હતી.
આ કલાઓને એણે જાણે દૂધ પીતી ખનાવી દીધી
હતી.

કલાની આવી કુઠીત સ્થિતિમાં રસકવિ
જગન્નાથ પંડિત કેમ રહી શકે?

કલા, સાહિત્ય અને સંગીતથી વચિત
ખતેરો મોગલ દરબાર વેરાન જેવો નીરસ બની
ગયો હતો. અકબરશાહના સમયમાં સોળે કળાએ
ખીસેલી કળાઓ કરમાઈને અત્યંત પામવા લાગી
હતી. કવિના દિલને આથી મોટો આધાત લાગ્યો
હતો.

કવિના દિલના આ આધાતની વત ઊડતી
ગીતી એક દિલ રાખને માને આવી.

રાજાએ જગન્નાથને પોતાના દરબારમાં
આવીને વસવાનું ઇજાજત મોકલ્યું.

કવિની ઉપરિચિતિથી પોતાનો રાજદરબાર
ચોબી ઊઠ્યો એવું એ રાજાને અનર્થ લાગ્યું હતું.

માણસ જાત ઉપર રાજ્ય ચલાવવાની કળાનો વિચાર જોમણે કર્યો છે, તે મધને ખાતરી
મધ છે કે, પુવાનોની કેળવણી ઉપર સામ્રાજ્યોનું જાતી અવલંબે છે. —ગ્રેરિસ્ટોનટલ
ને તમે કોઈ પુરુષ આગળ ખોટા પડો, તે હંમેશા માફી માગતા તત્પર રહેશે; પણ કોઈ
સ્રી આગળ તે સાચા પડે ત્યારે માફી માગતા તત્પર રહેશે

કવિના પ્રત્યુત્તરની પ્રતિક્ષા એ રાજા કરતા
લાગ્યો.

એક દિવસ એને કવિનો પ્રત્યુત્તર મળો
મળ્યો ગયો.

પ્રત્યુત્તરમાં કવિએ લખ્યું હતું : આપના
ઇજાજતની સ્વીકાર મારાથી થઈ શકે નહીં. એની
પાછળ જે કારણ છે તે આપને હું જણાવું : પૂર્વે-
પણે વિચારિત કમળોની પથગથી મુગધિત બનેલ
માનસ સરોવરમાં આનંદસહ વિહાર કરતા રાજા
હંસ કોન અન્ય જાળના ખાખોચિયામાં આવરાની
ખુબ્બ કેમ કરીને કરી શકે? અને એવા જાળ
ખાખોચિયામાં ઉત્તમ અને અનવલ રાજાહંસો તો
હોય જ ક્યાંથી? એમાં તો હોયડૂંઢિ ડૂંઢિ કરતા
મંડુકો! એટલે માનમ સરોવર છોડીને હું એવા
ખાખોચિયામાં આવી શકું નહિ, અને આપું તો
જીવિત રહી શકું નહીં. વળી કમલ પરાગની સુગં-
ધિત જાગમાં જેની સુવાસના અતિત થઈ છે એવા
મરાલ હંસ જેવો હું દેહલ અને માત્સ્યથી ખદ-
ખદતાં અલિન જાળાશયનાં મંધાતા જાળમાં નો
કઈ રીતે રહી શકું કે કઈ રીતે છવી શકું. એને
અન્ય સ્થાને જવું મને નહિ કે એની વસ્તુની એ
ક્રાંતિ પણ કરે નહીં.

કવિના આ પ્રત્યુત્તરની રાજાને કવિના
દિલની સાચી જ વાત સમજાત મળી.

પ્રત્યુત્તરમાં કવિએ છેલ્લું લખ્યું હતું : મારી
કવિતા હાં તો દિ-દીધરને અને નહિ તો પંડી
જગદીધરને ત્યાં જ રહેશે, ખીતરો અને ચિત્રકરો
અન્ય કોઈ પણ સ્થાનમાં એની ઉપસ્થિતિ હશે
નહીં.

ધુપ - સુગંધ

કાલિદાસ મહારાજ

ગુજર નારીઓમાં ત્યાગ, જોડર, વતન-પરતી, અને ધર્મરાયદત્તાની ગાયઝો તો મુર્ખાતરો મુઘી પૃથિવના પગથારે અનુકતી રહેવાની છે. રાજ-પુત વીરાંગનાઓ અપ્રેમપ્રાણો એ માણુકમેલીઓ અને મીનપારેવીઓના યશોભન્ન ટ્રેક કયાનો તો કાળાંતરો સુધીમાં બૂઝાવાનાં નથી એ અત્રિઓ તો આ પવિત્ર દેશની રોષા છે.

જોવી જ એક ગુજર મલિલ ની પુણ્યમયી આ ગાથા છે.

જેનું નામ વારણાસી : વિધાતાએ કષાળે દુઃખ લખી આ બવની પર મોહસેઈ પશુ વારણાસીએ ન સીમ દુઃખમાય પ્રણુપ્રુપા નિદાગી.

વિવાહ પછી થોડા જ ભરે થોડા જ સમયે પતિનો પરમેશ્વરમાય થયો આટલું જ બસ નહિ પણ સાસરા ઘરનાં બધાજ અંતેવાસીઓ મરણુને શરણુ થયાં.

આવા વિષમ કાળમાં હિંદુ વિધવાના દુઃખની કદવના પશુ ના યથ શકે. સુદિ બહેર મારી ભય. પશુ એ કાળે, માનવ જીવેનો સાચો સહારો હતો ધર્મ : અને ધર્મ અંધો. આજન્મિ જેમ અજોજી નવલકથાઓ અને શુગાર પ્રધાન સામયીઓનાં વાંચન ન હતા સિનેમાનું વિષ ત્યારે દેશની ધારતી પર રેલાણું ન હતું. પશુ તે કાળે ગીતા, યોગવલ્લ્લખટ, વેદ, ગમાપણુ ને હુપનિપત્તેનાં વારન અપયપન ને શ્રવણ થતાં, તેમાય પ્રાદિણુ કુટુંબો મારે તો આ ખાસ હતું. વારણાસી પ્રાદણુ હતો એટલે પિતાને ઘેર બચપણથી જ 'મદુતી મદદ હમણા' મણી જીવન ધર્મને સમર્પણુ કર્યું.

આ વેળા તેઓ વડોદરાના પૂર્વ તરફના બગમા આજે જેને 'જેલ્લી વાડી' કહે છે તે ઘટામાં આવેલ પોતાના મહાનમાં રહેલાં ધર્નાં. ત્યાં દરરોજ કવન કીર્તન અને સતસંગ યવા લાગ્યો. નાનું શું મદિર જનાવી ઘેર તેની સેવા પૂજા કરના માંડવી.

વડોદરાની ઘણી બહેન તેમને ત્યાં સત્સંગનો સામ લેવા લાગી.

વડોદરામાં આ વખતે મહારાજા ખડેરાવ ગાયકવાડનાં રાજ. અંગ્રેજોની સત્તા દેશમાં ભમી ગયેલ. કારતનો નક્કે? ઝડપથી લાલ રંગે રંગાતો જતો હતો. નાનામાઇ મદદારશાવને દેશના રવાતંત્ર જંગમાં પદોક્ષ ભાગ લેવા બાંધેલ. અંગ્રેજ સત્તાધીશોની આગાધી ખડેરાવે કડીમાં નજરેક રાખેલા. અંતર કલહયા દેશની બધી રિયાસતો પીડાતી હતી.

સૌરાષ્ટ્રમાં એ કપરા કાળે માનવ ધર્મના પૂનરી સંત મહાત્માઓનો ઉદ્ભવ થયો હતો. સેવા અન્નદાનની જગમરી હોડા આ સંતો વચ્ચે સૌરાષ્ટ્રમાં ચાલતી. આવા સૌરાષ્ટ્રનાં જન્મખંભાસિંયાનાં સંત મોશરસાહેબ અન્નદાનના પ્રચાર અર્થે ઘુમના ઘુમતા વડોદરા ગામ્યા. તેમના કાને વારણાસીની આ કલિતપરાયણુતાની વાતો ગઈ.

વારણાસીએ પશુ આ સોરડી સંતના વડોદરા આગમનના સમાચાર સાંભળ્યાં અને તેમને પોતાની મદુલીએ આવવા વિનંતી કરી.

મોશરસાહેબ એમને ત્યાં આભ્યા. વારણામીની નિત્યપ્રતિની ભજવદસેવા, ભજન, કીર્તન, ધૂન, આદિની સંલગતા નીદાગી અને વિચાર્યું કે આવી માતાઓને અન્નદાનના માર્ગે પળે તો દેહનું અર્ચું સંકટ જોણું થઇ જાય.

એમણે જે હાય જોડી વારણાસી માને કહ્યું :

'મા ! મારી બાળકતી એક વિનંતી રચીશ રશી ?'

'કેમ નહિ રચીશ ? ઈર્ધ્યર સેવાયે' બી સમર્પણુ કરનાર દેવહૃતી માનવી એ તો જીવતરવું મોટું કરવાણુ છે. ખુલીથી કહો.'

‘આપની આ દેવસેવા, સત્સંગ, ધ્યાન, પૂનઃપુનઃ તો ઉત્તમ છે. પરંતુ આપ ભણે હો કે દેશમાં આજ માનવતા અટીકે જાય છે. એને પુનરાદાર કરવો. એના સમુદાયને મોટું કામ છે. કામ નથી.’

‘આપ સમજાવો.’

‘પરદેશી શાસકોને, આ દેશવાસીઓનાં સુખ દુઃખની કશી પડી નથી. આપણાં દેશવાસીઓ અંદર અંદરના કલહમાં ગળાડૂંબ છે. અને ભૌતિક સુખસગવડો ભજવવા લેહી વફાવે છે. ખેતી થતી નથી. વેપાર નામનો જ છે. બનાજની કારખાને જેંય છે, લોહી વગર દુકાળે બનાજ વગર ટપોટપ મરે છે. આથી આપ વડોદરામાંથી જુઓએને અન્નદાન આપવાનું જરૂરનું કામ ઉપાડી લો. આપ તો ભણે જ છો કે, માનવ સેવા એ પ્રભુસેવા છે.’

‘હું ત્રી છું’ મારાથી એ બની શકશે? તમે પ્રુથ્વ : ધર ધર ફરી અન્ન આપી બેળું કરી પકો છો.’

‘તમે તો મા, અન્નપુષ્પનો અવતાર છો. નમે ને ફરી શકશો એ કે છંથી નહિ થઈ શકે. નમાથી નારાયણ સજે નાર આ, તમે નારીશક્તિ : તમારાથી શું શક્ય નથી?’

‘સા’, તમારી અગા આની હવે પછી જીવતરનું પરેશું મુખ્ય કેન્દ્રે અન્નદાનને ગણીશ. ને જીવનની પ્રતિ દાષ એમાં ખચીશ.’

‘તમારા એ પુણ્યકાર્યમાં પ્રજ્ઞાનાં આશીર્વાદ જનશે.’

મોરારજીદે, વારણાસીમાંના અંતઃકરણમાં ઝીંતાકારના નિષ્કામ કર્મયોગનું પ્રતિબિંબન કરી ગયા ને વરણાસીએ તે પછીથી અન્નદાન આપવાને જીવનધ્યેય બનાવ્યું.

પણ કેવી રીતે?

પ્રથમ તે પોતાની વડોદરાની તમામ રથાવર જંગમ મિલકત વેચી તે પૈનમાંથી અનાજ ખરીદી જુઓએને બેઠાની બેઠાવી અન્નદાન આપવા માંડ્યું.

સત્સંગમાં આવતી બહેનોએ વારણાસીને આ અન્ન-પદ્ય જોયો ને તે ગુજર મહિલાઓએ ત્યારે સત્સમાં આવતી ત્યારે આવેલું સત્ત મહાત્માઓ તથા જુઓએ સારું રાધિલ અનાજ યાજ બરી લાવવાનો અમંગ નિયમ રાખ્યો. દીવે દીવા પેટાય તે આનું નમ.

વારણાસીએ આ પગી નિયમ કર્યો કે, પેતાની પ્રત્યક્ષે દરરોજ એ અધ્યાગતોને મિષ્ટાન્ન જમાડી જુઓએને પગનાં બેસડવા ને છેવટ પોતે જમ્યું.

વારણાસીનું ઘર અન્નદાનની યજ્ઞશાળા બની ગઈ. એ યજ્ઞની મનુર ધૂપ-સુગંધ વડોદરાની હરેક શૃંગારી પાસે પડોંચી ગઈ. હરેક ગુજરાતી પંડીથી દરરોજ વારણાસીનાં આવાસે રાંચેલ અન્નદાન જાને ઉપાડી ત્યાં યજ્ઞ આપવા લાગી.

ગુજરાત, હરેક અને સોશલિસ્ટ જતા આરતા પગપાળા ધૂપતા તીર્થવાસીઓ, સંતો, મહાત્માઓ, જીવ્યામતોનાં કાને વારણાસીની આ અન્નદાન વિવાત ગઈ. અને ત્યાં રાત દિવસ જુઓએ જીવતા લાભ્યા. ‘અન્ન સમે નહિ દેવના’નો સુર્વદ નાહ ત્યાંથી આજા ગુજરાતમાં છાંડ ગયો.

વડોદરાની ગાડીએ એ વેળા ખડેરાવ મહારાજ : એ બીમર પડ્યા. બીમારી હટતી નથી.

મહારાણીના કાને વારણાસીની આ કક્ષિત અને જુઓએને અન્નદાન આપવાની જાત પડોંચી ગયેલી. એમને થયું કે, ‘વારણાસીમાં જો મહારાજને આશીર્વાદ આપે તે તેમનું હૃદયાય થાય.’

મહારાણીએ, વારણાસીમાં રાજમહેલે આ તી રામ મર ન ખડેરાવ મહારાજને આશીર્વાદ આપી જરા વીનવણી મોકલી.

માનવ મહાવ્યનાં સતતપંચુ વારણાસીમાં શુભ, સદાં વરરા પડેલી પગે ચાલી રાજમહેલે આન્વા. તેમનાં આગમનનાં ખખર સાંભળી રાણી તેમને મટેલના દરવાજા મુખી સામે લેવા આનાં ને સંભાળપૂર્વક ખડેરાવ મહારાજ ન્યાં સૂના હતા તે ખંડમાં ઘણ મયાં

વારણાસીમા એ બેઠું કે, રાજવી એવા
ચેતે ઘેરાએકા છે કે, ઠાઠ ઓવધથી તે મટે તેમ
ન હવું.

મહારાણીએ કહ્યું: 'મા! મહારાજને
આશીર્વાદ આપો કે, તે સાજા તાજ ચર્ક થીડે.'

'મહારાણી! તમે કોઈ આમાન્ય નારી
એવાં નથી. રાજરાણી છો. સમજી છે. તમે જોઈ
ચકો છો કે, શીમંત સરકાર કેવા રાજા ઘેરાએકા
છે.'

'હા. એવા તે દેશપરદેશથી, વેદો, હરીઓ
જાને ડોકરો આન્યા છે. પણ કોઈ ઓવધ કરામત
નીવડતું નથી, કેથી હેલેલે, આપની દુવા
જોખે છે.'

'મહારાણી! મારી દુવા કરતાં આપની
દુવા જાપાવું તો!'

'તો તમે મારા કૌમારનાં છાયા રક્ષક,
જન્મ જન્મમાંતરી સુધી તમકરો પદ નહિ જુધુ
'જુઓ. બધી દવાઓથી કોઈ દવા છે.
ગરીબોની-જુખ્યાઓની દુવા.'

'એ કેમ મને.'

'તેવ જોને અજદાન આપોને.'

'બસ!'

'બસ મહારાણી! એનાથી કોઈ ચડિયતી
દવા કે ચડિયાતી આશિષ નથી. આપ જાતે,
આપનાં હાથે ગરીબોને-જુખ્યાઓને, મિષ્ટાન્ન
પીરસી જમાડે. એની દુવાથી કદાચુને ધરસાદ
વરસશે!'

'સાચે જ!'

'સાચે જ મહારાણી! વિધવાવાના અંદર
આશ-અંધ બા જુખ્યાઓની દુવાથી વૃદ્ધી જાય છે.'

વડોદરાની મહારાણીએ એ આગા માથે
ચડાવી. વારણાસીમાને, પાછા છેક. રાજમહામયનાં,
દરવાજા સુધી, ચૂકી પાછા ફર્યા ને બીજા જ
દિવસથી રાજઆજ્ઞા પ્રગટી કે, 'ગુજરાતનાં તમ મ
દેવમંદિરોમાં, કે ધર્મશાળાઓમાં, આવી વરેલા
સાધુ, સંત, મહારમા કે જુખ્યાઓને જોજન
પ્રત્યેક શ્રીમંત સરકારની તિબેરીમાંથી ચૂકવાશે.'

વડોદરા રાજમંદેલનાં પટંગણમાં, મહારાણી
જાતે, જુખ્યાઓને, જોજન પ્રત્યેક કરાવવા કીર્તી
રચાઈ

વડોદરા નગર એ પછી સાજા થયા. ગરી-
બોની દુરા ફળી.

ગુજરાતની ધરતી પર, અન્નદાનની મહત્તા
જોર દદ મની. શ્રીવાકારનો નિષ્કામ કર્મયોગ જાણે
ગુજર જુમિ પર સાકાર બન્યો,

સાજા થયા પછી પણ ખડેરાવ મહારાજ
પર પરદેશી સદતનવે એક મોટી દેશી રિયાસત
મીટારવા લણી લણી જહેમત અને કૌમારો જમા
કર્પો. તે તે વેળા મહારાણી, વારણાસીમાની સલાહ
લેતા ને, વારણાસીમા જુલુક્ષિતોને વધુ ને વધુ
અનદાન આપવા કહેતાં.

વારણાસીને પૂરા સો વર્ષનું આકુલ્ય મળ્યું,
સો ચરદ જીવી એ કાળકુર્મને પાંખાં,

આજે વડોદરામાં, તેમનાં રથાધ્યાં રથાનકમાં
તેમની આજ્ઞા મુજબ દરેકજા બે અજપાગેને
મિષ્ટાન્ન જમાડી લીધા પછી જ અન્ય કોઈ
કરિહરની પંગત પડે છે.

અન્નદાનની મહત્તા પ્રગટાવવા આજના
સર્વવિકાળે દેશમાં આજે આવી નારી ચકિત
પ્રગટી.

*

આજાવાદી માણસ હંમેશા બધે લીધી જતી જ જુએ છે. નિરાજાવાદી બધે થોડી જવા
માટેની લાલ જતી દેખે છે. પરંતુ ખરેખરો ડાહ્યો માણસ તો રંગો રંગી ન રાશે તેવો અંધ
હોય છે.

નાણુંમંત્રોનું કામ અરવાડની પેઠે લેવાનું એ કેતરી લેવાનું છે - નમનું જીન જીતરડી
લેવાનું નહિ.

- હીમકોટ એમરી

અમી-છાંટણી

લાલુભાઈ ત્રિવેદી

કોઈ મધ્યાહને,
તારા અંતરમાં આંધી આવી લાગે,
તારા અંતરમાં યુદ્ધ ફાટી નિકળે,
તારા અંતરમાં મનોબલ્લભી જીકે, કે
તારા અંતરમાં તકવિતકોં જાગી જીકે,
ત્યારે તું હેઠિયાર રહેજે. તું તારો માર્ગ
ત્યારે અંતરમાંથી જ શોધી લેજે.

તું જ તારો દીપ છે.
શુભ આશીર્વાદ તારી સાથે રહેશે
કલ્યાણમાર્ગે જનારાઓ. કાળે અવગાને
નથી. અને તું તો શિવપથે આલ્ખા જ કરજે.
આત્મા જ આત્માનો શત્રુ છે અને મિત્ર
પણ; એ તું કદી ના ભૂલજે.

નિદાને ખળનો તારી અગાડી કલવાય
જાય કે અજ્ઞતા લંકારે તારી પાસે કલવાય
ગયા હોય કે લક્ષ્મીની લલમછેલ તારી અગાડી
પથરાય ગઈ હોય;

હોયે તું લલચાજે ના.

મન મનોરથો ધડવા લાગે કે કલ્પના
સલાને સર કરવા મંથનો માણી રહે;

હોયે તું ઉત્તરાધ્યા ના.

તું તો અપરિમલ અને પ્રમાણનો મંત્ર
કૂંકતો જ રહેજે.

મનને છત્રુ એ જ મનના સાચા મનો-
રથો છે.

પ્રવાસના યાત્રી તરી યાત્રા શું અધૂરી
રહેશે !

સવારની લાલી જેવાં તારાં ગાલો ચિયળા-
ની કદી જેના બરછટ બની જાય કે વસંત-
માં ખીલેલી વેલી જેવા તારા વાળ પાનખર
જેવા ક્ષણ બની જાય, શરદમાં ખીલેલા કમળ

જેવા તારા નેત્રો આધાદના પૂરમાં ચીમળાયેલાં
પુષ્પો જેવા થઈ જાય કે વૈશાખના મોગરા
જેવી તારી વાણી શ્રીમંતા કરમાયેલાં ફૂલો
જેવી થઈ જાય; તારા પગના તળિયા આધાદી
એવલી રાતની રચામણતા પકડતા થઈ જાય
કે આત્માના રંગ રંગાયેલા, ચીવન કીડતો
તારો દેહ પાનખરના ફૂંકા વૃક્ષ સમો બની
જાય તો પણ તું તો આત્માને યોગ્યે જ
જીડતો રહેજે.

તું જાણે છે કે તારો આત્મા તો તેજ
લડ્યો છે, સૂતિ એ એવું રૂપ છે અને અંહ-
નિંચ પ્રેરણા એ જ એવું કર્તવ્ય છે.

દેહ ક્ષલિકા છે અને આત્મા અમર છે.
પુનર્જન્મ અને મોક્ષ એ પ્રભુની અણવકલા-
એલી રચના છે

આત્મન પાંખે તું જીડ્યા જ કરજે.

તારા હાથની બાજી તને સરકવી લાગે કે
તારા જ મિત્રો, તારા જ શેઠીઓ, તારા પર
હુમતા લાગે તોયે તું નિરાશ ના થજે.

તારો દેહ યાકચી લથડી પડેલો લાગે કે
તાડું કાચ તને ભૂલમરેણું લાગે તોયે તું
ગભરાઈશ ના.

તું તો તારા શુભપથે અચળ અને અટલ
શ્રમ્ભા ધરી, અનેરા ઉત્સાહ સાથે એકલો
તોયે ચાલો રહેજે.

તારી મંજિલ તારા બલિદાન સુધી આહુ
રાખજે.

તારી સાથે એક વાત કરતા તારા જ
મિત્રોને બીજી પળે બીજી રીતે વાતો કરતા
કે બીજી રીતે વર્તતા દેખે તોયે તું તે એ
જસાયે મનમાં લાવીશ ના.

જનતા જનાર્દન છે

તારી જ જનતા તને કહી કુકરાવતી લાગે
ત્યારે જનતા જનાઈ ન ઉં એ ના બુલ્લે.

જનતાને સદા પ્રણામ કરજે.

જનતાને કહી ઉતરીશ ના.

તારા આત્માને ઉતરીશ ના.

જનતા જનાઈ ન ઉં ત્યારે તું બધું સહન
કરી તારો શાંતિ પ્રવાસ ચાલુ જ રાખજે.

કસોટીથી ઉતરાઈશ ના, સત્ છોડજે ના.

માનવીને માનવી તરીકે જોજે: કષયોગના
માત્ર સાધન તરીકે દુનિહિ. અને તું તારી
જાતને નજર સમક્ષ રાખી કહી ના વિચારજે,
ઈરિદ્રનારાયણને નજર સમક્ષ રાખીને વિચારજે,
લોકકલ્યાણને નજર સમક્ષ રાખીને વિચારજે.

શું તું જ તારી ચિંતા કરશે,

શું તું જ તારી કથા કહેશે,

શું તું જ તારો ન્યાય તોળશે,

કાંપિ નહિ.

તું તારી જાતને કહી આગળ ધરજે ના, તું
કહી તારી જાતને આગળ ધકેલવા પ્રયત્ન કરજે ના.

તું તો તારી જાત સમર્પી તારું કાર્ય કર્યું જ
જરૂર અને ત્યારે,

જમી ચિંતા કરનારો તારી ચિંતાની જવાબદારી
સંભાળી લેશે.

તું તારી ચિંતા કરતો ના,

તું તારામાં અડવાય જતો ના.

તું તો મુક સેતુ છો.

નિષ્પાત્ત સેતુ એ જ તારા જીવનનો મંત્ર હો.

તારું કાર્ય તને સંજ્ઞ થયું જણાય કે વિજય
હિંમત આપી લાગે; તારો જયજયકાર બોલાવ કે
તારા પર પ્રબળી રુષ્ટિ ધાવ;

તો પણ તું ત્યારે દૃષ્ટિમાં મદ જની અટકશે ના.

તારી મંદિર તું નહીં જની, નિમિષ જની જ રાખજે.

આધુ જ રાખજે.

તું તારું કાર્ય કરે છે એ મનમાં કહી ના
લાગજે, પ્રતિના યુગો યુગોને રિંગે વર્તે છે એ ના
જુલજે.

તારું કાર્ય કહી કીર્તિનું સાધન ના ખતો.

તું તો ચાલતો જ રહેજે.

તારા પિત્રોનું માન રાખવા જતાં તું બીજને
અન્યાય તો નથી કરી બેસતો ને! તારા જ
સાથીઓને સાવચળ જતાં તું ધ્યેય તો ચૂકી
જતો નથી ને!

તું તો સડો છો અને એ જ ખૂબ સર્પા લગ્ન
આગે ધારે જ જરૂર.

પ્રુદામનખેરો કે કાણ કા કરનારા ભોની
જમાતમાં તું કહી બંધાય ન જતો. સ્વાધ્યાસો-
ની કે સત્તાલાલ્યુત્રોથી ધ્વજાઓનો ભોગ તું કહી
ન જની જતો.

જૂથનથી એ જ સર્વ કુક્રોડું થઈ છે. મારું
તારુંની જાવના એ જ મહામારતનું પથમ સેવાન
છે એ તું કહી ના જુલજે.

તું તારું પ્રમાણ ચાલુ જ રાખજે.

ન્યાય અને નિષ્પક્ષતા એ જ તારું સૂત્ર હો.

તું તારા કાર્યને સુખનારાયણની પેઠે સોજો
શબ્દોદારે સજી દેજે.

અને ત્યારે તને

પૃથ્વીનું સોલુણ સંતપી કયા મનેપું સામશે
અને રત્નની કંખના પૃથ્વીમાં જ ફોરડી લોમશે.
સૌંદર્ય અને સ્વચ્છતા એ તો પૃથ્વીનો પમરાદ છે.

તારું પ્રયાણ સ્વચ્છ હો.

તારું જીવન સ્વચ્છ હો.

તારું ધ્યેય સ્વચ્છ હો.

તું તો સુખને સાક્ષીમાં રાખીને ચાલવા

તમારે આગળ આવવું છે ! તો આટલું કરે.

ધોમસ લે. શિષ્ય

તમારામાં જમે તેટલી આવક હોય કે તાકાત હોય, પણ જો તમે પ્રમાણિક નહિ રહો, તો તે નકામી જવાની છે, એટલું યાદ રાખજો."

હું લીગ-બોલ ટીમમાં તાલીમ લેતો હતો. હું ત્રીજા મથકને અડધા વિના જ સીધા આગળ જાવી ગયો. મારો એક 'રન' ગણાયો. પરંતુ મારા તાલીમશિક્ષક એ જોઈ ગયા હતા. તેમણે તરત મને ત્રીજા મથકે પાછા ફરવા કહ્યું. મેં કહ્યું 'કાંઈ બાબતું નથી !' પણ તેમણે મને કહ્યું બીજા કોઈ જાણે છે કે નહિ જોની અને ફરકાર નથી; તું જાણે છે કે તું ત્રીજા મથકને અડધો નથી. અને હું જાણું છું કે, તું ત્રીજા મથકને અડધો નથી. આપણે નિયમ અનુસાર આ રમત રમવી જોઈએ. કોઈક વખત ન્યારે ખરી જરૂર હોય ત્યારે તું આ પ્રમાણે જ ત્રીજા મથકને અડવાનું બૂલી જાય અને ખરેખર તું ત્યાં જઈ શકે તેમ હોય."

હું તરત ત્રીજા મથકે પાછો ફર્યો અને મને 'આઉટ' જાહેર કરવામાં આવ્યો. મારા તાલીમશિક્ષકે મને કહ્યું 'હું તને એક વાત કહું છું, તે યાદ રાખજો : જીવનમાં જે કાંઈ સારું કામ તું કરે તેનાથી કદી ઘરખાતો નહિ; પરંતુ તે કાંઈ એટલું કામ કર્યું હોય તો તેને કદી છાવરવા પ્રયત્ન ન કરતો. કારણ કે તું તેને કદી છાવરી રાખી નહિ શકે-તે છાપરે ચડીને કોંઈ વાર જોવશે જ, અને તે પણ ન્યારે તું નહિ ઇન્જોતો હોય ત્યારે !'

o o o o o

"તમારે જો આગળ આવવું હોય તો તમારી પાછળનાને તમારા જેટલો આગળ આવવા મદદ કરો !"

એક દિવસ ઓલિમ્પિક હરીફાઈમાં રૂમકી

મારવાની ચરતમાં પ્રથમ આવનાર વિનેતા બાનુને પોતાની છેક નજીકની હરીફ બીજા બાનુને પાસેના હોજમાં લઈ જઈને તેને શીખવવામાં ત્રણ કલાક મહેનત કરતી મેં જોઈ. તેને એક નવો ઢાલ શીખતી રહી પછી તેણે તેને કહ્યું, "મને લાગે છે કે આ ઢાલ જો તે કાલે અજમાવ્યો હોત, તો મને તે ઓલિમ્પિકમાં હરાવી હોત."

મને જ્યારે તેની સાથે વાત કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો, ત્યારે મેં તેને પોતાના નજીકના હરીફને પોતાનો ખાસ ઢાલ શીખવી દેવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે જવાબ આપ્યો, "મને થયું વખતથી માલુમ પડ્યું છે કે જો તમારે હરીફાઈમાં પ્રથમ નબરે રહેવું હોય તો તમારે બીજાઓને પણ તમારા જેવા પ્રથમ નંબરના ખેલાડી બનાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કારણ, કાલે જ્યારે હું ફરી હરીફાઈમાં ઊતરીશ, ત્યારે આજ કરતાં મારે વધુ સારા હરીફ થવા પ્રયત્ન કરવો જ રહ્યો ! કારણ કે, હું આજે જેટલું જાણું છું, તેટલું જાણવું બીજું એક જણ થઈ ગયું છે ! મેં પોતે જ તેને શીખવી દીધું છે !"

o o o o o

અમેરિકાના યુવાનો વિશ્વના બીજા યુવાનો સાથે હરીફાઈમાં થયું ઊતરે છે. પણ "સાચા ખેલાડી થવા માટે પોતાનું શરીર કસાય તો સાડુ આપણે આપું જીવન જોવા કહણ કામે કરતા રહેવામાં જ ગાળવું જોઈએ."

બીજા દેશના એક યુવાનને મેં પૂછ્યું 'તું તારે દેશ પાછો ફરશે ત્યારે તારું સામાન્ય જીવન કવું કર્યે ?'

તેણે જવાબ આપ્યો, "હું ૪૦ ગાયો દોડું છું, અને પછી સાત માઈલ ચાલી

નિશાળે બાઈ હતું. પત્રી અખાસમાં બાઈ હતું, ત્યાંથી સાત માર્થવ ચાલી પાછો ઘેર આવું હતું, અને પાછો જ આગેને દોહું હતું. પત્રી પાછો કસરત કરું છે.”

આ જુવાનિયાને હિસાબે સામાન્ય અમે-રિકન જુવાનનું જીવન હરગિજ કસનારું હતી શકાય ? અરે, સપનને એક ડિસ્ટ્રેક્ટ યુનિવર્સિટીમાં એક વખત મેં જોયું કે, એક છોકરો ‘રેડુક-ન્ટ યુનિવર્સ’ ના મકાનને ઉપર ફરવાજેથી નીકળ્યો, પોતાની મોટરમાં બેઠો, અને ચક્ર-શવે લક તે જ મકાનની ફાલિયુ આજુબે ! ગયો; જેથી તેને ૧૦ પગથિયાં ચડવાનાં બચે ! આપણામાંના ઘણા મોટરમાં જવાનું હોય તો થોડાં મકાન જેટલું અંતર પણ લાગ્યે જ ચાલવા પ્રયત્ન કરીએ. પરિણામે આપણે નીરાગી, કમાચેલા શરીરવાળી પ્રજા પડનાં બધાંએ છીએ તેમા નવાઈ છે ?

એક દિવસ હું એક બાઈને ત્યાં ગયો. તે નિવૃત્ત જીવન ગાળતો હતો. તે આખો વખત ખુશીમાં એસી રહી ટેલિવિઝન જોવા કરતો. એક વખત હું તેને ઘેર ગયો ત્યારે તેના સેટમાં રેશન ખસી ગયું. મેં ઇન્કરનો આભાર માન્યો કે, સેટમા રેશનના આંખ ખસતા રહે તે શક્ય છે; જેથી તેને જોવા બિસ્મવારને બિના થઈ, સેટ પાસે જઈ રેશન બદોબત ગોઠવવા જેટલું તો ચાલવું પડે છે !

પરંતુ થોડા દિવસ બાદ જ્યારે હું પાછો તેને ઘેર ગયો, ત્યારે તેના હાથમા દૂર રજાં રહ્યા રેશન ગોઠવવા માટેની ગોઠવણ થત હતું. તે દૂર ખુશી ઉપર બેઠો બેઠો જ હવે ટેલિવિઝન-સેટનાં રેશન આવા પાછાં કરી શકતો હતો !

“તમારે બે નીરાગી રહેવું હોય, તો તમારે હાંધ ને હાંધ સજ્જ કામ કરવા રહેવડું આંત્ર શખડું જ જોઈએ !” નિવૃત્ત ચચા

હો તો પણ !

સાન વર્ષ ઉપર ઓલિમ્પિક હરીફાઈમાં મેં એક નાના હૈરિયન યુવાનને પિસ્તોલથી નિશાન તાકવામાં જીતતો જોયો હતો. જી મહિના બાદ તે એક મોટર અકસ્માતમાં આવી ગયો અને તેનો જમણો હાથ ઠેકાડી ઉપરથી કાપી નાખવો પડ્યો.

થોડા વખત ઉપર મેં તેને કેનેડામાં જોયો ત્યારે તે પોતાના કાળા હાથથી પિસ્તોલ તાકીને હરીફાઈમાં જીતી ગયો હતો !

“જીવનમાં કેઈ પણ સુરકેલીથી કદાઈ જવા વિના તેના પર જીવ મેળવવા મથવામાં જ ચાલુસાઈ છે !”

હું થોડા દિવસ ઉપર એક હોસ્પિટલમાં ગયો હતો, ત્યાં એક બાઈ ફરતી હતી. હું તેને જોઈને નીકળ્યો એટલે તેનો પતિ મારી પાછળ પાછળ આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો, “હવે હું મારા આ બીમાર પત્ની છુટાછેડા લેવા માગું છું.”

“આ માટે ?” મેં પૂછ્યું.
“હવે હું તેને ચાહતો નથી. તે મારા કુટુંબની કે મારી કશી કાળજી રાખી શકતી નથી. તે મોંઘલી છે. અને હવે તો કદરૂપી પણ બની ગઈ છે.”

હંબી ઘડીને હું આગળ ચાલ્યો. તે જ હોસ્પિટલની ઓસરીમાં એક ઓરમાના બારણા આગળ એક બાઈ બેસી હતી. તેનો કોકરો હોસ્પિટલમાં પડ્યો હતો.

તેણે મને કહ્યું, “હું મારા દીકરા માટે મને તે કરી છૂટવા તૈયાર છું.”

ને કે, બે દિવસ પહેલાં તે છોકરાએ તેના પતિને અને પિતાને ઠાર કર્યા હતા. તેમ છતાં તે કહીતી હતી કે, “હું તેને માફ કાંઈ પણ કરી છૂટવા માગું છું.”

તમારી આંખમાં આંસુ કેમ ?

ધણા વર્ષો પહેલાંની આ વાત છે. ચીન દેશના એક ગામમાં સો-પો-તાજી નામનો એક વયોવૃદ્ધ પંડિત રહેતા હતા. તે બહુ વિદ્વાન હતા. પરંતુ તેની પંડિતાઈની કદર કરનાર કોઈ રાજા આસપાસના પ્રદેશમાં ન હતા. તેથી તેણે એક દિવસ વિચાર કર્યો : ‘હવે મારી છાંદગીનાં બહુ જ ઓછાં વર્ષ બાકી રહ્યાં છે. આમ ને આમ ઘસને ખૂણે મરવા કરતાં મારી થોડી ઘણી વિદ્વાનોનાં કંઈક લાભ હુનિયાને આપીને મરું, તો મારા જીવને શાંતિ વધે. ચૂ પ્રદેશનો રાજા મોટો પંડિત છે, વળી તે વિદ્વાનોની કદર કરી શકે એવો છે. માટે તેના રાજ્યમાં આશ્રય લઉં, તો તે જરૂર મારી વિદ્વાતાનું બહુમાન કરશે.’

આમ વિચાર કરીને સો-પો-તાજીએ ત્યાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેના મિત્રોએ પણ તેને પ્રોત્સાહન આપ્યું. તે સમયમાં લાહર-વ્યવહારની કશી સગવડ ન હતી. એટલે જરૂરી સામાન સાથે લઈને તે પગપાળો ચૂ પ્રદેશ જઈ જવા લાગ્યો.

ચૂ પ્રદેશ બહુ દૂર હતો. સેંકડો માઈલનો રસ્તો કાપવાનો હતો. પહાડ, જંગલ, નદી નાળાં વગેરેમાંથી પસાર થવાનું હતું. ઠીક પથ સખત પડતી હતી. પરંતુ તાજી ધીમે ધીમે આગળ ચાલ્યો જતાં હતા.

એવામાં રસ્તે એક નાનકડું ગામ આવ્યું. એ ગામમાં તેણે મા-ગ-ચિયાગી-આથી નામના એક જીવાન માણસને ત્યાં રાતવાસો કર્યો. આપીએ ખૂબ પ્રેમભાવથી વૃદ્ધ તાજીની આગતા-સ્વાગતા કરી. જ્યારે તેને ખબર પડી કે તાજી બહુ મેઘા પંડિત છે, ત્યારે તેને અનહદ આનંદ થયો. આથી થયું પંડિત હશે. તેની પાસે કેટલાક બુના ગ્રંથોનો સંગ્રહ હતો. એ બધું તેણે તાજીને બતાવ્યું.

તાજી પણ જીવાન આથીની વિનયશીલ વિદ્વાતા જોઈને અત્યંત પ્રસન્ન થયો. તેણે પ્રેમભાવે અવાજે આપીને કહ્યું : “બેટા, ચૂ પ્રદેશનો રાજા મહાન પંડિત છે અને તે પંડિતાનું સન્માન કરે છે. એટલે હું આટલે દૂરથી આટલી જામરે પણ ત્યાં જવા નીકળ્યો છું. જો તું મારી સાથે આવે, તો તારી વિદ્વાતાની પણ યોગ્ય કદર થશે અને મને પણ ગમશે ભોલ, આવવાની મરજી હોય તો તૈયાર થઈ જા.”

આપીને થયું, ‘તાજી જેવા વયોવૃદ્ધ માણસ-ઉત્સાહ દાખવી આટલે દૂરથી ચૂ પ્રદેશમાં જવાનું સાહસ ખેડે છે, તો પછી મારે શા માટે અહીં પહોંચી રહેવું ? વળી રસ્તામાં આરા મહાન પંડિતનો સાથ મળશે, એ કંઈ નાનો સુખો લાભ છે !’ આમ વિચાર કરી તે તરત જ તાજી સાથે જવા તૈયાર થયો.

પછી બંને જણા વાતો કરતા કરતા આગળ ચાલ્યા. થોડા દિવસ બાદ એકવાર એકાએક મોટું વાવાઝોડું યાદ થયું. તિર્પાંગ પર્વતની હારમાળામાં તેઓ ગરકાત બારે તોફાનમાં ફસાઈ પડ્યા ! ચૂ પ્રદેશ સુધી પહોંચવા માટે હવે ફક્ત ચાર જ દિવસનો સવાલ હતો. પરંતુ બરફનું તોફાન એટલું તો ભયંકર હતું કે, એક ઠમકું પણ આગળ ભરવું ખૂબ મુશ્કેલ હતું. છેવટે બરફની સખત ઠંડીમાં ફરી જઈને મરવાનો વખત આવી પહોંચ્યો. વૃદ્ધ તાજીની સ્થિતિ તો ઘણી જ ખરાબ થઈ ગઈ હતી. તેણે ધીમે અવાજે હસિતા હાંફતા કહ્યું : “મેઘા આથી, મારો અંતકાળ હવે નજીક આવી લાગ્યો છે. કોઈ પણ દિસાને હવે મારાથી ચૂ પ્રદેશ સુધી જઈ શકાયે નહિ. તું મારા મરમ કપડાં પહેરી દે અને એકઠો આગળ જા.”

આ સાંક્રાંતિને આથી ગળગળો. યદ્ય જઈ જોલ્યો: “અરે તાજીબાબા, એવું તે કહી યતું હશે? તમને આવા ભયંકરે તોફાન વખતે મોતના મોંમાં એકલા ઢાડીને જાડું, તો ભગવાન પણ મને માફ ન કરે. જો તૂ રાજ પાસે જવું જ છે, તો આપણે બંને સાથે જ જઈશું; નહીં તો એકે નહીં!”

તાજી જોલ્યો: “બેટા, તું હજી જુવાન છે; મારે તો એક પગ કપારને કબરમાં છે, માટે મને મરવા દે અને તું એકલો મારાં કપડાં વડે આગળ ચાલતો થા.”

પરંતુ કોઈ પણ રીતે આથીજ તાજીનું કહેવું માન્યું નહિ. જેવટે મરફના તોફાનમાંથી બચવા માટે બંને જણાએ શુક્રાને આશરો લીધો.

તાજી વધારે ને વધારે નબળો પડતો જતો હતો. જો હોક પાસે યોરાક પણ જુદી ગયો હતો ને તોફાન લાંબું ચાલે તો એ શુક્રામાં જ બંનેનું મોત થાય એવી ગંભીર સ્થિતિ ભાવી ગઈ હતી. તાજીએ ઠંડીથી ધૂજતાં ધૂજતાં કહ્યું: “બેટા, કપાકથી બે ચાર લાકડાં મળી આવે તો કેવું સારું! તાપણ” કહીએ તો આપણને જરા આરામ જો. તું બહાર જઈને આજુબાજુ તપાસ કરી આવને!”

આથી જોલ્યો: “બાબા, તમે જરાયે ફિકર કર્યો ના અબજડી હું લાકડાં લઈ આવું છું” એમ કહીને આથી બહાર ગયો.

થોડીવાર પછી આથી થોડાં લાકડાં લઈને પાછો ફર્યો. શુક્રામાં જુએ છે તો ત્યાં તાજીનાં ગરમ કપડાં પડેલાં હતાં! આથી બેબાકજો બની જાને મોટેથી સાદ પાડવા લાગ્યો: “બાબા, બાબા, તમે ક્યાં હો?”

આથી યુરાની બહાર જઈ ને તપાસ કરવા લાગ્યો. તપાસ કરતાં તેણે એવું કે તાજી

નીચેની ખીખમાં પડેલો હતો! આથી મહાન મુશ્કેલીએ નીચે જીતર્યો અને તાજીના દેહ પાસે જઈ પહોંચ્યો. પરંતુ તાજીનું પ્રાણપં-એવું કપારનું જીડી બચું હતું. આથીની આંખમાંથી એધાર આંસુ વહેવા લાગ્યાં. તે ધૂધકે ધૂધકે રડતાં જોલ્યો: “અરે બાબા, તમે આ શું કર્યું? મારી જિંદગી બચાવવા તમે તમારી જિંદગીને અંત આણ્યો!”

થોડી વાર પછી આથી જરા સ્વસ્થ થયો. તેણે તાજીના નિઃપ્રાણ દેહને જાતનથી ઉપા-ર્યો અને શુક્રામાં લાવી એક ચોખ્ખી જગ્યાએ મૂક્યો. આથી રડતો રડતો તાજીના દેહને મકિનકાવથી નચ્યો અને પછી તેનાં ગરમ કપડાં પહેરી લઈ શુક્રાની બહાર નીકળ્યો. કોઈ હિંમતક પ્રાણી તાજીના દેહને ફાડી ન ખાય એ સારુ તેણે શુક્રાને બહારથી પથરાએ વડે બંધ કરી લીધી.

ધોમે ધોમે મરફનું તોફાન ચાંત યતું જતું હતું. આથી હકપલેર ચુ પ્રદેશ તરફ જવા લાગ્યો. તે ત્રણ દિવસમાં ચુની રાજ-ધાનીમાં ફાગલ થયો.

આથીએ રાજ તેમ જ તેના પડિતો સમક્ષ પોતાની પડિતાઈને પરચો દુક સમ-ચર્ચા જ મતાવ્યો. તેના પડિત્ય ઉપર રાજન મુખ થઈ ગયો. તેણે તેને પોતાના હરખારના મુખ્ય પડિત-રત તરીકે સ્થાપ્યો. અને તે પ્રસંગે મોટો સમારંભ યોજ્યો.

સમારંભમાં વળી આવાએ પોતાની પડિ-તાઈને સોળે કળાએ પ્રગટ કરી. રાજાએ તેની પ્રશંસા કરતું પ્રવચન કર્યું, અને તેને મુખ્ય પડિતનું આસન સ્વીકારવા કહ્યું.

આથી લેલો થયો અને રાજાને આભાર માનવા લાગ્યો. પરંતુ અચાનક તેની આંખમાં આંસુ ઊભરાઈ આવ્યાં. રાજાએ આશ્ચર્ય પાત્રી તેને પછ્યું: “આવારે તમારું સન્માન

કરવા આખા રાજ્યના પંડિતો ભેગા થયા છે. અને તમને સરશ્રેષ્ઠ પંડિતનું અપૂર્વ માન પ્રાપ્ત થયું છે; તે વખતે તમારી આંખમાં આંસુ કેમ ?”

આથી બોલ્યો: “મહારાજ, મારા પાંડિત્યની આપે ભારે કદર કરી છે. અહીંનાં સૌ વિદ્વાનોએ પણ મુક્ત કંઠે તેમાં સાથ પૂર્યો છે. પરંતુ અત્યારે મને મહા પંડિત તાણિયાદાસ આવે છે. હું તેમના કહેવાથી જ તેમની સાથે આપને ત્યાં આવવા નીકળ્યો હતો. મારા કરતાં તો તે ઘણું જ મોટા પંડિત હતા. આપને હાથે તેમનું મારા કરતાં પણ મોટું સન્માન યાત, એમાં શંકા નથી. પરંતુ તેમણે પોતાની મોટી પંડિતાઈને બુઝાવે એવું સૌજન્ય દાખવીને,

મને ઇવલેણ કંઠીમાં મરતો બચાવવા પોતાનો જાતનો ભેગ આપ્યો ન હોત, તો મારી આ અદ્ય પંડિતાઈ પણ આ અપૂર્વ સન્માન પામવા ભાગ્યશાળી યાત નહિ.” એમ કહીને આથીએ રાગને એ બધી વાત કહી સંભળાવી.

તાણિયાદાસ આત્મસમર્પણની વાત સાંભળીને રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. તે તરત જ આથીની સાથે પેઢી યુક્ત પસે ગયો. ત્યાં તાણિયાદાસ મુત હેલેનો ખૂમ દબાવવાથી અતિમ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો અને તે જગ્યાએ સમારક કીધું કરવામાં આવ્યું.

પછી તો તાણિયાદાસ એ સમાધિ ચીનના પંઢિને ખાટે તીર્થવાસ બની ગઈ.

✱

અણબુદ્ધ પછી પૂરની પર જાણે પ્રલય રચાય ગયો. માનવી નામશેષ થઈ ગયો. આ મહા-સંહારમાંથી ઉગરી ગયેલો એક વનર યુદ્ધમાંથી બહાર આવ્યો અને બાંધો ચોળીને એણે આસ-પાસ ટગરટગર ભેંચા કહ્યું.

ચોળીતાર પછી સામેની યુદ્ધમાંથી એક વાંદરી બહાર નીકળી. એ પણ વાનર સામે બાંધો ફાડી ને જોઈ રહી.

“મારી પાસે કંઈ ખાવાનું છે ?” વાનરે પૂછ્યું.

વાંદરી મૂંઝી મૂંઝી યુદ્ધમાં મધ અને એક સરસંગ લાઇને મહાર આવી.

“ખાઇશ નહિ! એ ફળે ખાઇશ નહિ!” વાનર ચિન્હાર કરી બોલ્યો, “ફેંડી દે એ ફળ નહિતર એ બૂદ્ધમાંથી વળી પાછી સરસંગે આદમ અને ઈશ્વરી પેઢી ભયાનક સૃષ્ટિ! એના કરતાં તો બૂધે મરી જઈએ એ જ બહેતર છે!”

✱

શ્રી. જુલાલાઈ દેસાઈની વકીલાતના પ્રારંભિક દિવસોની વાત છે.

તેજો એક કેસની સુનાવણી વખતે દલીલ કરી રહ્યા હતા. ત્યારે જજ સાહેબને આ નાના નમણા નવજવાનને ભેદ મળકે કરવાનું મન થયું :

“મિ. જુલાલાઈ! તું આર એ સ્વદેશ છન લો.”

આસાક જુલાલાઈએ જવાબ આપ્યો :

“તું આર રાષ્ટ્ર માય લોક! તું આર કાધર છન લો.”

જજ મનિષિક વિનોદ સમજ્યો પણ શું કરે ? યરસે યાવ તો જુલાલાઈ “કાધર છન લો”ના ‘પિતા-દેશ’ અર્થ કરી જતાવે ! ને રૂપ રહે તો સૌ તેમને જમાઈ માને !

નીચારા જજ ! કરવા ગયા કંસાર ને કરી બેઠા યુવી !

વેરનો બદલો હોય ?

ગા.

(“નવલકવન” માંથી)

— સહેરના પરાના ખુલામાં નાતાલની સવારે વિચિત્ર ધમાલ મચી રહી હતી. રાત્રે શ્વેત દિન-વર્ષો થઈ હતી, અને વહેલી સવાર એ જવાબેલા બરફમાં ચમકતી ઊગી પથ્થુ હતી. પરંતુ ભ્રેસ્ક હોલિસ્ટરના જંગલની આસપાસ એની ધણેલી મેદનીની શુષ્કપુસ કંઈક કાળા આભાદી જ કરતી હતી.

એ કલાક બગાજ સાહો કપડાંમાં આવેલા પોલીસ અમલદાર નીચેની માદિતી બેગી કરી હતી: ભ્રેસ્ક હોલિસ્ટર એક પ્રમાણિક વેપારી હતો. મોડી રાતે પોતાના ઓરડા બહાર કંઈક વિચિત્ર બતાવે સંભળી તે જી ધમાધી જગી ઊઠ્યો અને તપાસ કરવા બહાર આવ્યો. એકું તે દારૂ પાસે પેટા-વેશી અને ચારેતો માલ લઇને ફેટલાક બગારો બિલાડીની પેઠે નીચે સરકતાં હતા. તેમના રક્ષણ માટે હાલ પાસે જ છુકાનીથી મોં દંડાને એક માણસ પિરતોલ ધરીને ઢીલો હતો. એ માણસ ઉપર હોલિસ્ટર કદા રાત્રિ વિના જ હલન ચલન કરી, ધમાચકડીમાં પેલાની છુકાની નીકળી પડી. એક હાથ છૂટો કરી તેણે તરત પિરતોલની એક નળી હોલિસ્ટરના પગમાં ફાંસવી ઠીધી. હોલિસ્ટર લથડિયું ખાઇને પડ્યો કે તરત જ તેને હાથેયને પોતાનું ઝાળખાણ જુલાવવા પેલ એ ખીજે બાર પથ્થુ કરી ઠીધો.

પરંતુ હવે હોલિસ્ટરમાં શેડો છવ બાકી રહ્યો હતો; એ તેની આયુધની અવધ આવી રહી હતી, ધરનાં તથા બહારના સૌ આ પ્રમાણિક અને માનવત માણસના આવા જાનમથી શેકમાં ડૂબી, ચૂપ થીલા હતાં.

આ જલા માણસમાં એક જ દોષ હતો; અને તે દોષ તેના નિકટના મિત્ર ડો. મોટે તરત જ ચોરથી કહી બતાવ્યો — ‘હોલિસ્ટર ખરેખર ખાલો કહેવાય તેટલી હદે જાણે માણસ છે. જન-વશમાં — માનવપથુઓમાં પથ્થુ — ખાર્યા હોય છે એવું માનનાર પાસેથી વગે ખીજ કાની આવ્યા

રખી ચઢે! પોતાની પિાતે લ પેલા પથુના પગ-ખામાં ન દાલવાય હજીનારને, પેલાની જ પિરતોલ પોતાના પગખામાં ખાગની યાય, એ તો ઉધાડું જ છે ને ?’

આટલું કહી, ડો. મોટે આ કુટુંબ પ્રત્યેની પોતાની લાગણી, ઝોરથી દાહનાં પગથિયાં ઉપર પગ પછાડી વ્યક્ત કરવા નીચે ઝીનરી આવ્યા, કે તરત જ ડિ કિટવ અમલદાર કેપ્ટન રોશિલ્ટે તેમની સામે આવી પૂછ્યું —

‘ડાક્ટર, શી સ્થિતિ છે ?’

‘જલદી બધું ખતમ થવા ઉપર, વળી,’

‘જાન છે ?’

‘હા, હા; તેનું મન તો થંડે બેસું રહ્યું છે !’

‘વધુ !’ રોશિલ્ટે સંતોષની હાલ પેઢારી.

‘કેમ ?’

‘અને પેલાને પકડી લાવ્યા છીએ.’

‘બેલે જાણી મારી હતી તેને ?’

‘થયું કરીને તે જ છે.’

‘તો લખવાનને ખાતર, જરા ઉતાવળ કરો, બાકી હોલિસ્ટર હજુ તેને ઝાળખી ચકે તેવી સ્થિતિમાં છે !’

‘અને તૈયાર છીએ ! તમે તમારા દરદીને તૈયાર કરા તેટલી જ વાર ! એવું નામ હમ દોઅન છે. મને ચોરી કરવાની રીત ઉપરથી તેની રેળી ઉપર જ વડેમ આપ્યો હતો; એટલે હું તેના રહેઠેલ જ દોઢી ગયો.

બાઈસાહેબ ઘસપસાટ ઝંધવાને દોંખ કરતાં હતા પણ જાણી જરૂરની રાતે પધારીમાં પડેલા તેમના બીના બૂટ તેમની ચાકી ખાઇ ગયા ! બહીંથી મળેલી પેલી છુકાની પથ્થુ તેમના મોઢાને બરાબર બંધબેસતી આવી ગઈ ! હવે તો સિ. હોલિસ્ટર એને ઝાળખી આપે એટલે બસ !’

‘ખરી વાન,’ ડોક્ટરે કહ્યું. ‘તમે ટોશીડાડોડ કરીને બહુ ઝપાટાપંથ પકડી પણ પાડ્યું! હું પણ હવે મારા દરદીને તમારે માટે તૈયાર કરી આપું’ આમ કહેતાં ડો. માંટે ટેકડા બરતા પાછા દાદર ઉપર ચડ્યા. બારણું દિશાડતાં જ દરદીનો જે રીંછ ચહેરા તેમની નજરે પડ્યો, તેનાથી તેમને બહુ ખાસ ન બંધાઈ, છતાં એ રીંછ અંદરનાં આંખોનો અસમારો અદ્ભુત દરો એક સુદર જુવાન એ ખાટલાની બાજુએ ધુન્દિયે બેઠેલી હતી. તેના મોં ઉપર પતિનાં આખરી ઘડી ભ્રેષ્ઠને બિભા યથેલી બધી જ વેદનશ્રી રોતાયેલી હતી. તેના હાથમાંનું ધા કું બાળક કિંકિયાર એક કરતું, પિતા તરફ હાથ લાખા કરી તેમને વળગવા જતું હતું. પિતા તેના તરફ ભ્રેષ્ઠ જવા કર્યો, આંખે પછી તેને આવાને સોંપી દીધું. હવે પિતા પોતાના ચાર વર્ષના યુવના નિર્દોષ સવાયો સંભળી રહ્યો હતો.

‘બાપુજી, અહીં બહુ વાત આવે છે. મઝી કેમ રહે છે? ગઈ રાતે સાંતાકેયોડ #તેને માટે કંઈ લાભ્યા નથી એ માટે? પણ મારે માટે એ શું લાભ્યા હતા, તે બતાવોને!’

પિતાએ છેવટે કીકું હતીને કહ્યું, ‘જા બેટા, પેલા ઝોરડામા જરૂર તારે માટે કોઈ મૂકી મપાં હશે. પરંતુ, બીજો રહે; પપ્પાને પહેલા યુવન કરતો જા; અને ભ્રેષ્ઠ બેટા શબ્દ, આટલું પાઠ રાખજો.’ આટલું બોલી રેલે એકવાર ઓકરાના તાળમીમયાં યુલામી મુખત્ર દર્શન કરી લીધું અને પછી ધીમેથી ઉમેડું, ‘બેટા હમેશા સાચો થવા પ્રયત્ન કરજો!’

દાકતરે દાખલ થતાં જ હુકમ કર્યો, ‘હોલિસ્ટર, તમે વધારે પડતો અમ લઈ રહ્યા છો.’ ‘હવે એક કંઈ વધારે બોલવાનો કંઈ

અર્થ છે ખરી, દાકતર! પણ તમારે લોઝાએ છેવટે સુધી દરદીને ધમકાવવો જ ભ્રેષ્ઠ, ખરું ને?’

‘હા જાણ હા, હવે ‘અર્થ’ છે. મિસિસ હોલિસ્ટર, તમારા પતિએ પોતાની શાકત જળગી રાખવાની ખૂબ જ જરૂર છે. તમે થોડો વખત બહાર જાઓ તો સાડું.’

પેળી તરત જ શીછળીને બેસી યથ ગઈ. ‘હે દાકતર! તો તમને આશા છે ખરી?’ હોલિસ્ટર અને દાકતરે એકબીજા સામે કડુણાભરી નજર કરી લીધી. દાકતરે કહ્યો જવાબ ન આપ્યો, તે પરથી સમજી જઈને પત્ની બોલી, ‘તો પછી હવે શું કામ તેમનાથી દૂરી પડું?’

દાકતરને ઉતાવળ હતી. તેણે દરદીની નાડી પકડીને કંઈક અધીરતાથી કહ્યું, ‘ડિટેક્ટિવ રો-ફિલ્ડ તેમની સાથે વાત કરવા માગે છે.’

‘વધુ એ તો મારી હાજરીમાં પણ કરી શકશે! તમે કંઈક મારાથી કુપાયો છો.’ પત્નીની અધીરતા ભ્રેષ્ઠ હોલિસ્ટરે તેના હાથ પોતાના હાથમાં લીધા.

દાકતરે કહ્યું, ‘રોફિલ્ડે એક માણસ પકડી આણ્યો છે; તે એમ માને છે કે-’

પત્ની બંદૂકની ઝોળી વાગી હોય તેમ તરત શીછળીને બિભા યથ. ‘મારા પતિને તેણે ગાળી મારી હતી, એમ ને!’

‘હા; એ માણસ એ ટોળીનો કદાચ હોય અને તેણે કદાચ-’

‘અરે જલ્દી તેને અહીં લાવો; એક મિનિટ પણ ન બોલો. મારા પતિ હવે તેને ઝોળખી લઈશે. અરે, ઉતાવળ કરો, હતાવળ કરો!’ તે જલ્દી દાકતરને ઝોરડા બહાર ધોલતી હોય તેમ કરવા માંડી.

હોલિસ્ટરે પણ આ સમાચારથી કંઈક ઉત્તેજનામાં આવી ગયો હોય એમ લાગ્યું. તેના મોં ઉપરના જુવરો રંગ બળે ખસવા લાગ્યો. તેણે પોતાની પત્ની અને દાકતરને બતાવવાની નિષાની કરીને ધીમા અવાજે કહ્યું, ‘તેને અહીં ન લાવતા!’

નાતાલની રાતે ગાઠાં ઓકરાં માટે સંતા-કેયોડ આપીને ભેટ મૂકી બાપ છે, જેવી પ્રિયતી બાળકોની માનવતા છે. માન્યપ જ ઓકર એ કરવી રાખેલી ઝોળી કે મોજામાં છાનાંમાનાં ભેટ મૂકી આવે છે.

ગામરી બનને પત્ની જીડી, 'નહિ' નહિ,
તમે હજી જાળખી રહો તેમ છે. મારે ખાતર
તમે જેટલો પ્રયત્ન કરો. એ બદલ જીવતો છટે
કેવો ન ભેટજો.' એમ બોલતી તે પોતેજ બારણા
બહાર રિટરિટવને બોલાવવા તૈયાર થઈ.

'ડે! બહીં આપ.' પતિએ બલે તાકીદનો
ફૂકમ કર્યો.

પત્ની તરત પતિ પાસે આવી. પતિએ
પોતાના ખસ જેવા કડો હાથ તેના હાથમાં મૂક્યો
અને કહ્યું, 'મારે સો સાથે સફાવ રાખીને જવું છે.'

'ના, ના, આ તો તમે અને વધેવા જેવું
કરો છો. તમે નહિ છો, ત્યારે મારો એકમાત્ર
આધાર—'

'વેરનો બદલો કરો! વહાલી કેટ ટું થું
બોલે છે!'

'વેરનો બદલો નહિ, પણ ન્યાય! જરૂર તમારે
જે શબ્દ વાપરવો હોય તે વાપરો. પણ તેને બહીં
બોલવો દો. ક્યારે તમારી છાત્રી ટેકાણે નથી—'
આટલું બોલ્યા પછી, બાવા સખ્દો વાપરવા નહલ
પરતાતી હોય તેમ, તેણે કહ્યું, 'પ્રિય, મને ક્ષમા
આપો; પરંતુ તેને તો બોલાવવા જ દો. તમારો
બૂની જીવતો છટે! ગયો એ જાણીને આખી
જિંદગી અને નિર્વાત નહિ રહે.'

પતિએ કડુણભરી અંધિએ વહાલી પત્ની
તરફ નજર કરી; અને પછી પેલાને બોલાવવા
સમિતિ આપતી નિશાની કરી.

એ ક્રાન્ડેબેલોની વચ્ચે પડાયેલો હોમન
કોરડામાં દાખલ થયો કે તરત જ ડેટ તેને બલે
પોલીસોના હાથમાંથી આંધરો લેવા તેના તરફ ધસી
મઇ અને બોલી, 'અરે આ જ છે; કું તેને
જોળખુ છું!'

રોહિલ્ડે પૂછ્યું, 'બાબુ' તમે સેમ'દય'ક
એમ કહો ખરાં?'

'ના, ના; મેં તો તેને કાકયો કિતરીને
બાગતો માંડી લેલો હતો. પણ મારા પતિએ તો
રેને મોદમોદ ભેરો હતો, જેટલે તે જરૂર તેને
જોળખી સકશે. તેને પાસે લાવો અને પકડા જરા

ખસો, જેથી તેનું મોં મારા પતિ બરાબર ભેધ
કો.'

હોમન આ રીતીની આંખમાં અને આકૃતિમાં
પોતાને ફાંસીને માંચડે ચલાવનાર વ્યવસ્થાની આકૃતિ
સાક્ષાત નિહાળી રહ્યો તેણે હોલિસ્ટર તરફ ગામરી
નજર નાખી. હોલિસ્ટર તેના તરફ તાકીને રિયર
નજરે ભેધ રહ્યા હતા. તેમની આંખોમાં હોમન
વેગનો આગ ભેવાની જ અપેક્ષા રાખતો હતો;
તેને બદલે તેને એ આંખોમાં કંઈક બીજું જ દેખાયું.
તે એ નજરને જોળખી જ ન શક્યો. કારણ કે,
એ નજર ચણું ઉપર પણ પ્રેમ વરસાવતી રવર્નોય
નજર હતી!

'એણું મોં જરા વધુ પકાણ જરૂર લાગે.'

હોલિસ્ટરે કહ્યું. ક્રાન્ડેબેલોએ તરત હોમનની
મળચી પકડીને તેનું 'એ' બરાબર પ્રકાશમાં આપ્યું.
દરેક બજનો આસ થઈ ગયો. હોમન ઉપર આર
તરફથી ચિકાર એને ટુચકા રની નજરો તોળાઈ
રહી; અને તે પણ સામી તેરી જ નજર સોની
સામે મિલાવતો, હેરટે હોલિસ્ટરની નજર સાથે પણ
મિલાવવા ગયો. પણ આ છું? હોલિસ્ટરની નજર
બલે હોમનના અંતર સુધી પહોંચી ગઈ. એ દષ્ટિ
તે વધુ વાર ઝીરી શક્યો નહિ.

હોલિસ્ટરે ધીમે અવાજે બોલ્યું, 'કું આ
માણસને જોળખતો નથી.'

હોમને પોતાની તાણી નજર હોલિસ્ટર ઉપર
કેરી, અને મનમજિ તે બોલ્યો, 'માયો ગવિડો!'

કેટ તો હોલિસ્ટરના સખ્દો સાંભળી એકદમ
મીઠ પડી જીડી, 'નહિ, નહિ, તમે બરાબર
નિહાળીને જુઓ. જરા વધુ અજવાણું કરો તો!
દાકતર, તમે જોતા નથી કે, આખરે બોલવાનું
જ્ઞાન જ નથી રહ્યું? અને ખાતરી છે કે, આ એ
જ માણસ છે. પ્રિય! તમારે પસ પડું છું, નમે
કરી એક વાર બરાબર ભેધને કહો!'

હોલિસ્ટરે તેના કલા પ્રમાણે ભેધું પણ
ખરું. પછી તેણે કોરડામાં કબેલા સોની તરફ
ચાંત નજર કરી બીંધી અને ફરી વાર કહ્યું: 'ડેટ
સાલતી છું! કું આ માણસને નથી જોળખતો.'
પછી એ ભેનારનો સંશય દૂર કરતો હોય તેમ

તેણે હોગન સાથે હાથ મિલાવવા પોતાનો હાથ જરા લંબાવ્યો. સોના સ્પર્શ દૂર થયો; આત્ર એક જથ્થુ સિવાય, અને તે તરત દાઢતર તરફ એમાન યઇને ગમડી પડી.

‘જાણ, મારી સાથે હાથ મિલાવ. આપણી વચ્ચે કશી દૂરમનાવટ નથી.’ ‘કેન્સ્ટેનલે હોગનને જરા આગળ ધકેલ્યો. જાનેના હાથ મળ્યા. હોસિ-રહરની ઘાત પ્રેમાળ દષ્ટિ સાથે હોગનની નજર ફરી એકવાર મળતાં જ તેના અંતરમાં અમાનક કશુંક યથા આવ્યું.

‘જાણ, તારા જીવનનો કંઈક સફળયોગ કરવા પ્રયત્ન કરજે; ત્યારે માણસ મારી પેઠે મરણપથારીએ પડે છે, ત્યારે તેને એમ લગ્યા વગર નથી રહેવું’ કે ‘મે’ મારા જીવનનો સફળયોગ ક્યો હોત તો ‘તું’ સાડુ!’ તરત જ તેના હાથની પકડ દીલી પડી ગઇ. હોગન જાનેના હાથના પંજની સખત મુઠીએ વાળી કોરડામાંથી બહાર બાંધ્યો. પાછળ માત્ર ગળાની ખરેરીનો અવાજ તેને સંભળાયો— એક ધખાકો, અને પછી સોના મોળાની એક ચીસ.

નહીકિનારે બેજ અને ધૂમસમાં હોગન ખાલોચિયાં ડહોળતો ઘેર છેક ઉપરના માળે પોતાની કોરડીમાં બાંધ્યો, ત્યારે ‘તે’ ધબક ઇધને પોતાની ખાટલીમાં તૂટી પડ્યો. તરત જ ઉદરમાં નેવું એક બાળક ખાટલીના એક ખૂણા નીચેથી સરકી ગયું, અને કોરડીના ખૂણામાં ઘૂંસપાઈ ગયું. એક છાસાચેલા અને પૂલેલા અદેરાવાળી જાણ પાછળ પાછળ તરત અંદર આવી અને હોગન તરફ તાકીને નવાઈથી નેષ્ટ રહી. પછી પેલા છોકરા તરફ નેષ્ટને બોલી, ‘અલ્યા, આ તો તને નહિ મારે!’ અને પછી હોગન તરફ નેષ્ટને બોલી, ‘એના શેઠે માર્યો છે એટલે અહીં’ સંતાઈ ગયો છે. પણ મને તો જીમ, અહીં તને પાછો ભેવાનો આશા નહોતી!’ જાણના અવાજમાં કંઈક રીતે પણ માયાળુતાનો ભાવ પ્રગટ થતો હતો.

હોગને કંઈ જવાબ ન આપ્યો. પેલીએ ડરથી આમ તેમ નજર કરીને તરત બારણું બંધ કર્યું. અને પછી પથારી પાસે આવીને તે ધીમે

અવાજે બોલી, ‘તું’ મારી બાંધ્યો છે કે શું?’ છતાં કશો જવાબ ન મળ્યો. પેલીએ તેના હાથ બહાર ખેંચ્યો તેની બાંધ બીનો યથા ગઇ હતી. ‘આ શું?’ પીછેથી અવસ્થામાં પણ જીમને મેં કહી રહતો એવો નથી.

‘અને અત્યારે ક્યો તારો બાપ રહે છે? પણ રાંડ તું’ મને જરા જાણવા દેવડા?’

જીમ તેની બાજુ ઉપર ગયો. એટલે પેલાને જરા ઘાત થઈ. પછી ધીમેથી તે બોલી, ‘તો પછી મને કહે કે, તું’ છૂટ્યો શી રીતે!’

‘પેલા ડેસલાએ મને કોળખ્યો નહિ, એટલે વળા.’

‘તને ન કોળખ્યો? તો શું’ તે જાનમાં જ આપ્યો નહિ, ખડુ’?

હોગન ગુરસાથી શરીર પડતો બેઠો યથા ગયો.

‘ફૂતરી, તારો બાપ તો બરાબર જાનમાં જ હતો. અને ભે, તું’ એને માટે એક પથ્થુ ખરાબ દબાં બોલી; તો તારું’ માયુ’ જ જાણી નાંખીશ.’ આમ કહી તેણે એક મુઠી પેલીના માથા ઉપર ઉમાખી.

‘અને એકકસ ખાંતરી છે કે, તેણે મને કોળખ્યો જ હતો. મારી તો છાતી જ ધબકતી જ થ પડ્યા આવી’તી, પછી તે બોલ્યો, ‘તું’ આ માણસને કોળખતો નથી,’—અહીં મોઢ ‘બાદશાહ’ બોલતો હોય એમ.’

‘તારાથી બીનીને એણે આમ કહેલું’ ત્યારે,

‘લે, આ ફૂતરીની બકકસ તો જુઓ! અરે તારો બાપ તો આખરની ધરીએ હતો. પછી એને મારાથી ડરાવતું’ યં રજીવું’? અરે એ કુકરે તો સાથે હાથ મિલાવ્યા; એવું’ સત્તાનાશ જાય...’

‘તો તો તેને સનેપાત જેવું’ થઇ ગયું’ હશે!’

‘સનેપાત? તારા બાપને...તારી માને સનેપાત બસે થાય! એ દેડકો, એણે હાથ મિલાવતી વખતે મને શું’ આપી દીધું’ તે—’ આમ કહી હોગને ડખા-ડખીમાં પોતાના મોં ઉપરના કાપલા ઉપર લગા-ડેલું’ બટન હેલિસ્ટરના હાથમાં રહી ગયેલું, તે કાઢી બતાવ્યું.

પેલી તે નેષ્ટને આશી જ થઈ ગઈ. ‘તારી સામેની કોળખની સામિતી જ તને આપી દીધી! તે એ મોડેજાંકો હતો કે શું’?

‘એ તને કહું છું કે, એ તારા બાપને ગાળ ન બાંધીશ. પાછો તે મને કહે છે, ‘અલ્યા, તારી

જિન્દગીનું કંઈ બહુ કરજો. એની તો આખર ધડી જ આવી ગઈ હતી, અને એની બાપડી તો મને કાચો ને કાચો ખાતા જ તલપાપક યધ ગઈ હતી. એ તો એને પાણી જ ચડાવ્યા કરતી'તી કે, એળખો છો એમ કહી દેને.' પછુ પેલાએ તો બને કહ્યું, 'બાપડા, મારી સાથે હાથ મિલાવ ! આપણે દુરમન નથી.' બસ, હું તો એનું એ સાંભળીને ઠગે જ ચર્ધ ગયો છું.' થોડી વાર રહી અચાનક પેલી સામે નજર પડતાંજ તે પાછો બેઠો શરૂ,

હે, તું શું કામ ગે છે તળી ! તારું બાપડા જિયું મરી ગયું પછી મેં તને કહી રહતી નેમ નથી !
'એ તો અમથી, હમ હું તો મૂરખ છું- મૂરખ. મારો વાત જવા દે. પણ હમ અને તો તારા અચવાની ખાતરી જ ન હતી; આ વખતે તો જણે તું લાકડે લટક્યો જ હતો !'

'તારી જિન્દગીનું કંઈ બહુ કરજો' એમ એ બોલ્યો હતો. અને એ મોની, તારે જે કહેવું હોમ તે કહે, પણ હું કંઈક કરવાને છું. એ નકેઠા.'

'શું કરવાનો છે વળી ?'
'એણે કહ્યું'તું તેમ કંઈ બહુ કરવાનો જ. અને નહીં કહું એમ ? નેજે કહું છું કે નહિ હું કહું ના કહું તો એનું મો મારાથી ભુલ્ય જ નહિ. એની આંખો ! મારી સામે ટગરટગર ભેટી દેણું હું બાણું છું. પણ મોલી, શું કરવું એ અને કંઈ સમજાવું નથી.'

'એ, હમ, હું કહું' આમ કહી, તે જરા આનામાંની કરતી વ્યવ મધ મધ; પછી બોલી પડી, 'તું મારાથી જ શરૂ કરને !'

'કેવડે શું ?' પેલો એની સામે તાકી રહ્યો. પેલી સરમાઈને મોં નીચું કરી ગઈ, પછા પોતાની ઘરમથી પણ સરમાટી હોય એમ બોલી, 'હા, મને જ-મારો હિદાર કર, મને તારી... પછુ ક્યાં વધુ સખ્દ તેના ગળામાંથી નીકળી શક્યા નહિ.

'મોલી નાખ, મોલી, તને મારો ધરણેતર બનાવું એમ ને ?' પેલીએ હાથમાં ડાકું લેવાબ્ધ.

'તું ગાંડી તો નથી થઈને ? મારા જેવા સાથે ? તારું પણ અમકયું છે કે શું ? તને આ શે વિચાર આવ્યો, મોલી ? પણ...તારું મોં જ મને કંઈ બદલાયેલું લાગે છે'

'જેનું તારું મોં અત્યાર બદલાયું છે, હમ.' મોલીનું આ તકય સાંભળી હોમન ચૂં ચર્ધ ગયો. પછી ધીમેથી બોલ્યો, 'લે ત્યારે : આ મારો હાથ મૂકું છું. હું જરૂર તને પરણીશા જેમ બને તેમ જલદી, બસ !'

પેલી નરત રૂસકે ચડીકે હોમનને ખમે વગળી પડી. હોમન પણ એણે નયું માણસ એણે રૂસકે નહેતા ચડ્યો. આ યોલકામાં માણુપ હલ્ય ભરીને ગે, એ પહેલો બનાવ હતા ! નવી પ્રગેલી માનવના બનેનાં દેખાતે તેમ જ બંનેના ચહેસને ઊખળી રહી હતી. નવ-જુવાન, નવો આદમી બની રહ્યાં હતાં.

'તું કામ શીધવા ક્યાંક બહાર જ જાઉં, ખરું ને ? તો મને તું સાથે જ લેતો જા. મારો શેંક તો મને મારી જ નાખશે.'

'ભલે, તારે આવવાનું મન હોમ તો મારી સાથે આવજો. પણ મોલી, આપણે મૂરખ જ છીએ આપણે ક્યાં જવાના ? આપણને કોણ ઊંચું રહેવા દે !'

'હમ, હમ, હવે તું વિચારને રવાડે ચડી, પાછી પાની ન કરીશ.'

'પણ, હું વિચાર ન કરું તો શું ? કહું ? છતાં હું પ્રવરત કરીશ. આપણે બંને જૂથમાં મરણું' પણ હવે હું કંઈ કામે જ લગીશ. મારા આ બધા કંઈ તો આવજી બંધ, બસ ?'

'અને હું તમને લોકોને મદદ કરીશ,' એક નવો આવવાર બોલી ઊઠ્યો. 'અહ્યા, હમ હોમન, તારી મુકી પોલી નાખ જઈ, પહેલી વાત તો તારે એ જ શીખવાની છે કે, મોં સાથે માણુપ તારી સાથે વાત કરવા માટે કે તેના મોં ઉપર ફેટ લખાવવા તોવાત ન થઈ જવું !' ડોકટર આને આટલું કહી, હોમન પાસે જઈ, તેના ખમ્મા ઉપર હાથ મૂક્યો, અને કહ્યું, 'હું એસડે હોલિસ્ટરને ૨૦ વર્ષથી ઝોળાખતો હતો-પણ આજે મેં તેને કોળખ્યો એવો કદી નહોતો ઝોળાખ્યો. એ તારે માટે સારી જિન્દગી જીવવાનો મોઢ રસો હશે- અને હું માત્રું છું કે છે, તો તે શીધવામાં હું તને મદદ કરીશ. મારા સહજત મિત્ર હોલિસ્ટરને એ મારી નાતાલની લેટ હશે

આ પ્રમાણે મૂન હોલિસ્ટરની માનવ આત્મા પ્રત્યેની અહાએ રાખ્યને એકને રવાને તણ લલા નામરમ મેળવી આવ્યાં : કેટ હોલિસ્ટર સાતિ અને સુમાનો પાઠ રીખીયો; ડા. માન્ડે રીખ્યા કે, દરેક માનવ હલવા એકવેતન કીડા કંવાક છુપાઈને રહેલો છે જ, અને હેલ્થે હોમન કે જેના કુકમે અજાણતા કીચકમાંથી બહાર નીકળવાની ધીમી પણ સક્રમ મજલ આરંભી.

હમીદનું રમકડું

પ્રેમચંદણ

રમજનના પૂરાં દિવસ રૂંડે આજે ઇદ આવી હતી. કેવું ભરૂં અને મોહક ચળચળું હતું! વૃક્ષોએ નવી જ લીલીમા ધારી હતી. ખેતરોએ પણ વિચિત્ર આકાશ મોઢી લીધી હતી. વાદળો - જૂર આકાશ કયાંક વળી શતાબોળ ઝાંટણાઓથી ઝાપી રહ્યું હતું. સરજ પણ આજે સુંદર શીતળ ઊભેલો - ભલે દુનિયાને ઇદ શુભારંભ કહેતા જ! ગામ આખું મજલિસી ઉપરતળે ઘસ મચું હતું. લોકો ઇદગાહ જવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા, મોઢકના પહેરણને એકાદું જટન ખરે છે, તો તે સોય-દોરા લઈને દોડધામ કરી મૂકે છે. મોઢના વળી ભેડા સૂકા-ફક ઘસ મચા હોય તો તે તેલીને ત્યાં જઈને તેને કુણું કરવા તેલમાં ઝળેળે છે.

હતાવળે હતાવળે લોકો દોરાં પાડ આમ્યાં. ઇદગાહથી પાછા વળતાં વળતાં જ બપોર ઘસ જવાનાં ત્યાં જ આખા માર્ગ પરવાળા ચાલવાનું અને પછી લોકોને મળવા-મેટવાનું. સેંકડો લોકો એકઠા મળે, બપોર પહેલાં તો પાછું આવવાનું અશક્ય જ! સૌથી અદકો આનંદ તો છોકરાંઓને છે. કેટકે વળી ઉપવાસ પણ કર્યા છે - પણ તે બપોર સુધી જ. બાકી બીજાઓએ તો શ્રદ્ધ ઉપવાસ કર્યા જ નથી અને તો જે તેઓ ઇદગાહ જવાના વિચાર માનથી આનંદ અનુભવે છે.

મેટરોએ ઉપવાસ કરી શકે. છોકરાંઓને મન તો ઇદ જ. યોગે તેઓ પોપટ-છોએ હવડું નામ રટવા કરતાં અને આજે, આખરે, ઇદ આવી પહોંચી હતી. હવે એ લોકોને એમ થવા લાગ્યું કે ઇદગાહ જવા માટે નીકળવાની મોઢ ઉતારવળ કેમ નથી કરવું. ઘર-ખટલાની એમને પડી નથી, તેની તેમને લાગ પણ નથી. સેવ માટે ઘરમાં પૂરવું દૂધ અને સાકર કે નહિ તેની ચિંતા તેમને નથી, અલબત્ત, આવા માટે તો તેમને જોઈશે ખરું. એમને ક્યાં ખબર છે કે અઝાના ચોધરી કબુમજીલીને ત્યાં રાતે ધોડા કરે છે? અને આજે

ચોધરી ઘરસે ઘસ જાય તો જે તેમને શી પડી છે? ઇદ કાંઈ મહોરમ થોડી ઘસ જવાની છે!

સઘળી સમૃદ્ધિ ભલે, આજે તેમના ખિસ્સામાં જ જલકાર્ષ રહી છે. ખિસ્સામાંના પૈસા તેઓ વારંવાર ગણ્યા કરે છે. મહંમદ તેના મલે છે: એક...બે...દસ...બાર! તેની કને બાર પૈસા છે. મોહસીન પાસે એક...બે...દસ...પંદર પૈસા છે. ખાટલા પૈસામાંથી તેઓ ચાકે તે ખરીદી શકે - રમકડાં, મીઠાઈ, પીપુડાં, દાડાં, ગમે તો હમીદને તો વળી ઘણા આનંદ છે. નીમાણા ચકેરાનો અને દુળગો-પાતળો આ છેકરો જ સાતનો હશે. તેના બાપ મોહસીની ગયે વરસે જ મુઆ. અને એની વસિવાસ, મોલુ ભલે પચસાથી, તેની મા દિવસે દિવસે ફીકડો-ફચ પડવા લાગી. શો રોગ છે મોઢ કળી સકયું નહિ. વળી એને યુ ઘણું છે એમ તે કહે પણ, તો સાંભળનાર મોલુ હતું! મૂંગે મોટે ખડું સહન કયું અને જ્યારે સહન કરવાની શક્તિ માત્ર ખરસાઈ ગઈ ત્યારે પછી તે ખુદ આ શની દુનિયા છોડીને ચાલી ગયું.

હમીદ હવે તેની ખરીદી કાઢીમા અમીનાના બાળામાં સુએ છે. તે તો એટલો જ રાજ છે. બાપ એના પૈસો કમાવા મગ્ય છે. થેલીઓ બરીને તે લાવશે. મા અલ્લહ પાસે હમીદ માટે સારી સારી ચીજો લેવા મન છે; અને તેથી હમીદ રાજના રેડ છે. આજા કેવરી મોટી ચીજ છે! અને તેમાં થ, ખાસ તો બાળકોની આશાઓ! બાળકની કલ્પના એમ કચિર-કચારેક વિચિત્ર પણ હોય છે તેમ સુંદર પણ હોય છે, અને ક્યારેક તે ત્રો નકાળી-કાળી વસ્તુઓને વ ભગ - જગતક પરિવેશમાં જુએ છે. હમીદને પચમાં પહેરવા ભેડા નહોતા, જૂની જરી-પુરાણ, ટોડી માથે પહેરવા છે. પણ તો ય તેને મગ્ય છે તે તેના અખા જ્યારે થેલીઓ બરીને નાણું લઈને અને અમ્મા અંદાહના આશીર્વાદ કમાઈને આવી પહેંચશે ત્યારે પોતાનાં

સધર્માં અરમાન પૂરા કરશે। ત્યારે પછી આપણે
જેવનુ રહેશે કે મહમદ, મોહમ્મદ, નૂર અને
શમ્સી રીતે અને કથાથી પેસો લઈ આવે છે.

અમારી અમીના ઘરમા બેઠી બેઠી રહે છે.
આને ઈદ છે અને તેના ઘરમા અનાજનો એકે ય
દાણો નથી અને આંખદ જીવતો હોત તો ઈદ
ઓટલી અકખામણી ન જત હતાશા, ગમગીની
અને નાખુશી તેને વ્યાપી વળે છે આરી હદ આવે
એમ ઠાણ અંખે ? તેના ઘરમા તેનું કશું જ મહત્ત
નહોતું પણ ખીયારો દમીદ, તેને ઠાણના જીવન કે
મત્તની શી કામ છે ? તેને તો આશા-આકાંક્ષા અજારે
લધા છે વિપત્તિના વાહણ આદે તેટલા જોશમા
ચડી આવે તોયે, દમીદની આશા એને આજી
આખ તેને ક્યાંયે જીડાવી દેવાની

દમીદ ઘરમાં દોડતો'ક જઈને દાદીમાને
કહે છે 'દાદીમા તમે કીર ન કરતાં કું સાચી
વરદો વરદો પાછો આવી પહોંચીશ તમારે કાંઈ
વાતે ચિતા ન રાખવી'

અમીનાનું હૃદય દૂરે બરાંબુ છે ગામનું
ખાજોખાજ પોતાના ખાખ-કાકા સાથે ઈદગાહ
જઈ ત્યુ છે દમીદના ખાખ ઠાણ ? અમીના સિવાય
તેનું કાંઈ નદેવું તેને સાવ એકલો-અટલો કેમ
કરીને જવા દેવાય ? ઈદગાહના બી'સલખો મેળામા
છા'રો ખોવાઈ જાય તો ? ના, એમ અને જવા
દેવાય જ નહિ આવો નરમ-નમણો છોકરો,
ખીયારો કેમ કરીને જ માઈલને પલ્લો પગથળો
ચાલી શકવાનો ? તેના પગે ફોરલા જ લીકે તો ?
તેને પમરખા ય નથી અરધ રસ્તા લગી દાગી
છોકરાને તેડીને જાય ખરી, પણ તો પછી અડી
ધેર સેવ ઠાણ શરે ? ઘરમાં પેસો હોત તો તો
માલ-સામાન લઈ આવડીને શંધી તેવાર સાખત.
પણ જો મધાને જોય મેળવતાં ને ગાવણ કરતાં
તો કહાડો વીતવાની ઉછી-ઉધારા કરવા સિવાય
તે બીજો ઠાણ હલાજ દતો જ નહિ

એમ તે હજી હમણી જે કામમાના કપડા
સાંવીને આઠ આનાની કમાણી કરી હતી. કાંઈ

કંજુસની જેમ જોણે આ આઠ આની આ દિવસ
આરે સઘરી રાખી હતી પણ ગર્ષ કાલે જ દુધવળાએ
લેણા પેસાનો ખુબ તકદો કર્યો, ને પેસા આપવા
પડ્યા દમીદ માટે બીજુ કશું ખાસ ન કરે તો
યે, યે પેસાનું દુધ તો જરૂરી હતુ જ. હવે એની
પાસે માત્ર બે આના બાકી બચ્યા હતા, અને
તેમાંથી ત્રણ પેસા દમીદના ખિરસામા પડ્યા અને
બાકી અમીનાની ચૂડી રહી પાંચ પેસા આ એની
અરકયામત, અને આને હતી હદ।

અન્સાહ જ માત્ર એનો મદદગાર રજા હતો.
ધોળણ દગ્ગમડી ગાપડી - આ સરપરમા પરમે
તે સો ધેર આવશે. સીને ખાવા સેવ દેરી પડ
વાની અને ને જોઈ આપીએ તો બધીયોના મોઢાં
ચડવાના ? કોને કેમ કરીને ટાળી શકાય ? અને કોઈને
ટાળવાનો વિચાર પણ કેમ કરી શકાય ? વરસે ઈદ
તો એક જ વાર આવે છે ને ? બરાબ લઈ' વળે,
કરણ એ ખાધાના ય નસીમ એના પોતાના નસીમ
સાથે સંકળાયેલા હતા ને ? ખુદા છોકરને સલામત
શમે, પોતે તો મગે તે ખમી ખાવા તૈયાર હતી.

તહેવારની ઉજવણી કરનારા ગામલોકનું
ઠાણ ગામ છોડીને ઈદગાહ બાધી પળ્યું. હમી
પણ બીજા છોકરાઓની સમાથે નીકળી પડ્યો.
કમારેક બધા ય દોડીને બાગળ નીકળી જતાં, અને
બીજાઓની વારએ પાંચક તરે જીત રહેતા આ મધા
લોકો આટલા ધીમા ધીમા સાચી ચાલના હશે ? દમીદને
તો પગે જણે પાખો ફૂગી હતી યાક તો તેને
લામતો જ નહિ હવે તો તેઓ શહેરની લગોચમ
આવી મધા હતાં રસ્તાની બંને બાજુ, પૈસાદાર
લોકોના બગીચા હતા બગીચા ફરતી પાકડી વારો
બાધેલી હતી અડ તો ફળથી લચી પડ્યા'તાં
છોકરાઓ કે'ક કે'ક વાર આગામાં પથરો ઝીકતા
આળી બાગમાંથી પડકારો કરતો પણ એ દરમિયાન
છોકરાઓ તો ફોર્મોગ આધા નીકળીને કીડાયરી
કરતાં હોય એમ નિરાત આળને કેવો મુરબ
બનાવેલા.

હવે મોટાં મોટાં મકાનો નજીક આવવા લાગ્યા. આ ડેટ^૧ છે; અને આ કોલેજ. આ વળી કલમ હાઉસ છે. આવડી મોટી કોલેજમાં ડેટલાએ છોકરાંઓ ભણતા હશે. ખુબ તેમાં કાચ બના છોકરાઓ નહિ હોય કેટલાક મોટા મૂળાળા મોટિયર પણ હોવાના. આવડા હાંગ થયા તોય તેઓ ભણતાંતા. ખુદા બજે ક્યાં સુધી તેઓ આમ ભણવા કરવાના ને પછી બહીને શુ કરવાના. હમીદની નિશાળમાં ય આવા બે-ત્રણ મોટિયાર હતા. સાવ નકામામાથસો દિવસમાં બે-ત્રણ વાર માર ખાંચ ને તોય પાછા બુલે ક્યાં કરે. આ કોલેજ પણ એવા માદસોથી જ ઉમરાલી હશેને?

કલમ હાઉસમાં તે બળબળ જેવું બન્યા કરતું વાચકાતો એવી હતી કે બહીમકકાની ખોપરીઓ ઉઘળતી અને તેઓ બધી જ મોટી મોટી રમતો રમતાં પણ ખીબા મારને અદર ધૂરવા દેતા નહિ સાજે સાહેબો આવીને રમતા. તેઓ મધા મોટા મોટા હતા, દાદી મૂલવાળા. તેઓની ધરવાળીઓ પણ રમતી એમ વાતો થી : 'શુ' કહેવાય એને? હ', રેડ મારી બા તો ગાપડી તે ઉપરે ત્યાં જ ગમડી પડે !'

'ખુદા કસમ, મારી અમાનાં તો હાથ મૂળવા જ લાગે !' મહમુદે કહ્યું.

'અમે તું શુ વાત કરે છે? હવે તારી અમા તો આટલા મધુ રાજનો દાણો પીસે છે ને આ અમથુ' રેડ પકડતા એના હાથ મૂળવાનો' રાજ તો એ બેડાં બરી બરીને ફેરવેથી પાણી બરી બારે છે. કાંઈ બેડાં તો તમારી બેડાં જ પાં બળ બેકલી. આ 'મેમ'માંથી કોઈ એકાદી એક ઘડે પાણી ય સીચે, તો તો બેડોશ થઈ બળ.' મોહસીને રાંદ્યો હાથા.

પણ એ કાંઈ દોડી કે ફટી થોડી શકે ન તી?' મહમુદે કહ્યું.

'શુ વાત કરે છે તું? દોડી કે ફટી ન શી?' મોહસીને કહેવા લાગ્યા : 'હજી કાલનીજ વાત છે.

અમારી ગાય છટી થઈને ચોધરીના ખેતરમાં ચરવા ધૂરી ગઈ તેને પકડવા મારી અમા ને દોડી છે .. હું' ય હાશીને વસે રહી ગયો તો !'

o o o

તેઓ આપણ તની ગલાં હનાં મેળામાં કેટલીએ મીઠાઈની દુકાનો હતી. બધી જ સરખ શણગારની હતી. મીઠાઈ આટની બધી કાચુ ખાતું હશે? દરેક દુકાનમાં મધુગધ મીઠાઈઓ મૂકી હતી. કહેવાય છે કે રાત વખતે જીનાત આવીને સધળી મીઠાઈ ખરીદી લે છે, અબા કહે છે કે અધરાત-અધરાત વેળાએ જીનાત જહાર પડે અને તમામ દુકાનો ફરી વળી મીઠાઈ ખરીદી પૈસા ચૂકવી દે— પૈસા એટલે? પૈસા જ વળી. આપણ પૈસા જેવા જ પૈસા.

હમીદ આ વાત માની શકે તેમ નહોતો. 'જીનાત પાસે વળી આપણા જેવું નાણું' કયાથી હોય ?'

'જીનાતને ત્યાં પૈસાની તો મારખી ખેટ ન હોય, બાઈ. ચાહે તે તિભેરી કે ખગનો તેઓ ખોની શકે. લોહાના બારણાં ય એને ન અટકાવી શકે તું તારા મનમાં જીનાતને તે વળો શું સમજે છે? એની પાસે તો હીય માણેક-અરેરાત બધુ જ હોય. કોઈ માથુસ પર ભે જીનાત રાજ થઈ જાને તો તેનું બીધડી જ ગયુ. યોપરી બરીને તેને હીરા આપે જીનાતની વાન નહિ, બાઈ. આ પળે બહી બેડું' હેય તો પાંચ ચિનિદમાં કસકતા બળેને બેસે, ?' મોહસીને જવાબ આપ્યો.

'જીનાત ખુબ મોટા હોતા હશે ?' હમીદને કેવકલ થયું.

'જીનાત તો હોય આમ બી'યા. ધરની પર બેથું રહે તો માથું' અડે આકાશને! વળી ચાહે તો નાનાં દોચક્રમાય સમાઈ બળ. જીનાતની શી વાત, બાઈ !' મોહસીને જવાબ આપ્યો.

'લોક એને રાજી કરવા કે ક વાના કરતા હશે, કેમ ? મનેય ભે મારફક એને રાજી કરવાની રીત જતાવી દે ને, હું એક જીનાતને રાજી કરી દઉં.' હમીદે કહ્યું.

‘બસ એક એ ચાલી અને બધા નથી.’
 મોહસીને કળ્પ કહ્યું. ‘પણ આધરી સાહેબે
 ઈલાકાએ જનાતને જતી લીધા છે ખરા. કેમ તો
 ને ચોરાય તો ચોધરી સાહેબ તરત ચોરનાં નામ
 ઠામ કહી શકે છુપેચાતીનું વાણું’ તો હી’ નો’તું
 જોવાય ગયું ? ઈમ પતો નો’તો મળે. ત્રણ
 દિવસ શોધાશોધા માથાકુટ છેલ્લે ચોધરી સાહેબ
 પાસે ગયા. એમણે કહી દીધું કે તજાવડી પાસે
 છે. તજા ગયું. જનાત જઈ જઈને દુનિયા
 આખીની ઝીઝી મોટી બધીજ ખબર એમના આવી
 છે છે !’

હવે તેને ખબર પડી ખરી કે ચોધરી પાસે
 આટ આટલી રાજત કેમ કરીને ભેગી થઈ છે અને
 લોહીમા એને માન-મરતણે આટલો રાધી છે !

• • •

તેઓએ ચાલ્યા કહ્યું. આ હવે બાવી
 પોલિસ - સાઈન. સદખા ડાન્ડેમલો બહી’ પગ
 કરતા. ‘શાઈદ ટન’ - બીચારા, રાત આખી
 ટળમળે વેડીને તેઓએ રથેણાનું રક્ષણ કરવાનું.
 ન કરે તો ચોરી થાય. મોહસીને વાધો જીઠાવ્યો.
 ‘આ પેલિસવાળાઓ રાતવરત કહેરની ચોરી ભરે
 છે ? બસ, આટલી જ ખબર છે તમને ? વાત,
 સાચે જ, સાવ લલટી છે. એ લોહી જ માથે રહીને
 ચોરીઓ કરાવે છે. રાહેર આખાના ઠાકુણો અને
 ચોર લોકો એ લોહીના અગતિયા હોય છે. રાત
 વખતે એ લોહી જ ચોરાને ચોરી કરવાનું કહે છે
 અને પોતે ખીન જ લતામા જઈને પડારે છે :
 ‘જનમતા રે’ને’ આ રસ્તે જ તેઓ પેલા ભોગો
 કરે છે. મારા માત્ર પોલિસ છે. મહિને પચ્ચાસ
 રૂપિયા એમને પગાર મળે છે. ધેર મોકલે છે દર
 મહિને પચ્ચાસ પૂરા ! ખુદા કસમ, એક રાજ મે’
 પચ્ચું કે આ બધું નાહું ક્યાથી ? એણે હસીને
 કહ્યું : હીકરા, અલ્લાની સેનાદ આ તો ! એ તો
 રહે છે કે એને જરૂર હોય તો એ લોહી કહેરમાંથી
 લાખ રૂપિયા મેળવી શકે પણ એ લોહી પોતાની
 આખર - નોકરીની સલામતી વરતીને જ આલતા

રોય છે.’

હમીદે પચ્ચું : ‘પણ એ તે લોહી ચોરી
 બાજતમાં આપ આડા કાન કરે, તો તેમને જેલમાં
 ન બેસાડી શકે કેમ ?’

મોહસીને તેના અંદાન મરે દયા દૂરી. તેણે
 કહ્યું : ‘અરે બુદ્ધુ ! એ લોહીને કાણુ પકડે ? એ
 તો ખીનએને પડનારા છે તો ! ખુદા તલા જ
 આવા લોહીને સજા કરી શકે છે. અરે દાદે
 આવેશો પોસો ખૂદા હાથ કરે છે ને એમ જ જાણ
 ચાલ્યો ! લોહી રાજ પહેલાં જ મારા મામુના
 ઘરમાં આગ લગી ધરવખરી તમામ રાખ થઈ
 ગ. એક કહેતા એક ચ ત્રીજ બચી નહિ દિવસો
 સુધા એ લોહીને અડ તમે ઊંચી રહેવું’ પચ્ચું :
 ખુદા કસમ, અડ તમે જા પગી સે એક રૂપિયાનો
 હાથો કરીને ઠામ વાંચણુને બદલત મરે.’

‘સો પચ્ચાસથી આડા કહેવાય ?’ હમીદે
 પચ્ચું.

‘પચ્ચાસ ! અને સો ! પચ્ચાસ એટલે એક
 થેરી વારેરી, પણ સો માટે તો ખુદે થેનીએ
 જોખી !’

હવે તે લોહી બીજ વિસ્તારમાં પ્રવેશી રહ્યા
 હતા લોહીના સમૂહોના સમૂહ, જૂડનાં જૂડ એવા
 મળતા. સુદર કપડામાં, બધા હાથાદ ભણી જઈ
 રહ્યા હતા. કેઈ થેડાગાડીમાં, કેઈ વગા મોટરોમાં.
 અતરચુલાયથી બધા મધમની રહ્યા હતા. સૌના
 હાથમાં આનંદ ઉલ્લાસની છેળો ઊડતી. ગામડિયા
 જોત્ર આ રોજ, એને પોતાની ગરીબાની ધપ લ
 સુદા નો’તો. સંતોષમાં, આનંદમાં તેઓ આગળને
 આગળ ધપતા રહ્યા. હાકરાઓને તો રાહેરમાં સંધ્યું
 જ નવું અને મનોહર હતું ! મનમની ત્રીજ પરથી
 આપ લણવી લેવાનું તેઓને ભારે પડ્યું - પાછળ
 વાગનાં મોટરના ઢોળ તેઓ સાંભળતાં નહિ, હમીદે
 મોટરમાં આવી જતાં માડ બચી ગયો.

અને હવે તો સામે જરાજર હાથાદ લગાવા
 માંડી. આડો જાયો હતો, સિપે-ટની કસનથી
 પર સાદીઓ બીજાવેલી હતી. નમાજીઓની હારની

હારે ઊભી હતી, એકની ખાજગ એક, ન માની સકાય એટલી લાંબી આ હરોળો હતી. સિમેન્ટની ફરસખાધીને ય તે વળોટી ગઈ હતી. ત્યાં તે સાદ-ડીએ જ નહોતી ખીજાવી. નવા ચાવનારાએ આવી આવીને હરોળમાં ખાજગ એકાંઈ જતા હતા જગ્યા પ્રમાણે. આગળતો મુદ્દલ જગ્યા નહોતી રહી. અહીં કાંઈ માણુકની મેલતનો કે દોદાને ખયાલ ન કરતો. ઇસ્લામની નિગાહમાં તે સધળા એક-સરખાં.

ગામડિયાઓ પશુ ખુદાની બંદગી માટે નમાજોની હરોળમાં એકાંઈ ગયા. અહીં બવરયા અને સગવડ કેટલાં સુંદર હતાં ! એથી સાથે લાખો માથાં ખુદાની દયા પામવા માનથી નીચે ઝૂકી પડતાં અને પછી પાછાં ગયા જ અદનપૂર્વક એકાં થતા, તેઓ પાછા લગી પડ્યા અને પછી ફરી શુભરવા ઘુંટણિયે પડ્યા. અ.ખા ક્રિયા એક સમવાયમાં ચારે વારે થયા કરી, ભણે એકી સાથે લાખ લાખ વીજળીનીવા સળગાવવામાં અને સુહાવવામાં આવતા હતા. ઘણાં વખત મુઠી આ ચાલ્યું. આ દ્રશ્ય કેટલું અદ્ભુત હતું ! તેની સામ-દિક્ષે હીલચાલ, વિશળતા, બવરયા-ગધાથી હૃદય સન્માન અને ગૌરવ તથા પશુ આનંદથી ઇલકાઈ જવું. ભણે એમ જણવું કે આ સધળા આત્માઓ ભાઈચારાની એક ગાંઠે ગાંઠાયેલા હોય !

○ ○ ○

નમાજ પૂરી થઈ. લોકો એકાળીબને બેઠી રવા હતા. પછી તેઓએ મીઠાઈ અને રમકડાંની દુકાનો પર હલેલો કર્યો. ગામડિયા છોકરાઓ પશુ ખીજાઓથી કાંઈ વાતે ગાંભીર નહોતા. તેઓએ ય મારસલ્લો બે.લાઓ. આ અહીં રહ્યું છીજું ચક્રોળ. એક પોસામાં ઉપરનીચે ઝૂંબો. એકવાર એમ લાગે કે આપણે આકાશમાં ઊડી રવાં છીએ, ખીજ જ પળે નીચે જમીન બેગાં. આ છી ખીજું ચક્રોળ. લોકડાના હાથી, ઘોડા ઉંટ ઉપરથી સળિયા સાથે લટકાવેલા હતા. એક પોસા સાંપડીસ ફેરાં. મહેમુદ અને મોહસીન, નર

અને શમ્મી ઘોડા-ઉંટની સવારી કરવા લાગ્યા, દમી છે હરે જીલો રલા. તેની પાસે માત્ર ત્રણપૈસા જ છે. માત્ર ચકર ચકર ફરવાની મગ ખાતર જ તે કાંઈ ચોતાની યુદ્ધિમાંથી એક તુતિપાંસ માગ જવા દેવાના મતનો નોંતો.

સો ચક્રોળ પરથી ઉતર્યું. હવે તેઓ રમકડાં ખરીદશે. ભાતભાતનાં રમકડાં છે : સૈનિક છે, પનિહારી છે, મહારાજ કુમાર છે, તે વજાલ સાહેબ પણ છે. પાણી પાનારા છે તે ધોનણ અને મુલ્લાશ પણ છે. કેવ સુંદર અને દુનુદ રમકડાં છે. એવાં લાગે છે કે ભણે હમણાં જ ઘોડી બીડશે. મેહમુદે ખાખી ગણવેલવળો સૈનિક ખરિદ્યો-સૈનિકને માથે લાલ રંગના ફેટાને હાથમાં રક્ષાલ-ભણે પરડમાંથી જ સીધો ન ચાલ્યો આગળે હોય. મોહસીનને મગ્યો પ્રાણી બીચકનારા. કેડેથી નમેલો, પખાલ આખી પાણી બરેલો. પખાલીના હાથમ પખાલનું મેહુ છે અને તે ખુનજ આનંદી જણાય છે હાલ્ય એ ગીત ગાઈ રલા છે અને હમણાં જ જ પાણી પીવાનું ચક્ર કરવાનો....

પરને વજાલ સાહેબ ઘોડી ગયા. ભારામાર ડહાપણ મોં પર દેખાડતા વડીલે કળોડળો પહેર્યો છે નીચે છે સફેદ અચકન. સોનાના અંગોડા સાથે ખિરકા ધડિયાળ છે. એક હાથમાં છે કામ-દાની કિત્તાન. કોરટના કંજીયામાં ફોલ મેળવીને ભણે તેઓ સીધા ચાલ્યા આવે છે. દરેક રમકડું મે પૈસાનું એક જ ભાવે વંચાય છે હમીદ પાસે તો માત્ર ત્રણ પૈસા જ છે. આનાં મેંધાદાટ રમકડાં ખરીદવાનું તેને કેમ પોસાય ? હાથમાંથી ભેતે પડે તો તેના બુકક બોલી નવ. જરીક અમથુ પાણી અડાડા કે એનો સધળો રંગ ધોવાય નવ. આનાં રમકડાને તે શું કરે ? એની કથી જ કિંમત નથી-નકામાં.

‘મારો પખાલી તો રાજ, સવાર-સાંજ પાણી લરવાનો ? મોહસીન બોલ્યો.

‘અને મારા સૈનિકજી તો રાતે ધરની ઘોડી ને દિવસે પહેરો લરશે. ચોરને લાગ્યો કે તરત

નંદા રોડશે' મહેમંદે જવાબું.

નર ઉમેયું : 'મરો વાલો તો મારટના કસ લાશે, કેસ.'

'મારી ધોળજી રોજ કપડાં ધોશે.' શરમીએ સમાપન કર્યું.

હમીદને રમકડાની નકરત હતી; આખરે એ ખનાવ્યા હોય છે માટીમાથી. પડયા ભેગા ભૂકો-ભૂકા. સાથોસાથ તે લોળી નજરે તેને જોવા થ કરે છે તેને થાય છે કે જોકાદ મિનિટ પણ તે તેને હાથમાં આવી શકે તો કેવું સારું. ઇચ્છા જળવનું છે, તેના હાથ રમકડાં આલવા લાગ્યા થ થઈ જતા, પણ છોકરાઓ ભાગ્યે જ જોવો ભોગ આપવા તોયાર થાય-ખાસ તો જ્યારે તાળ જ ખરીલા હોય. હમીદને વધુને વધુ લાલચ-લોભ થાય છે.

રમકડા પછી સૌ વળ્યા મીઠાઈ બણી. એ રેવડી લીધી. ખીજાએ ચુલામળણ. ત્રાળએ સોફન દહલો પસદ કરી તેઓ પોતાની મીઠાઈ બારે હોસથી પટકાવા લાગ્યા. હમીદ ખીજાઓથી અલા-મદો ભજો રહ્યો, ખીયારો છોકરો તેની પાસે માત્ર ત્રણ પૈસા તો છે! સ માટે જમને તે કશુંક ખાવાનું નથી ખરીદતો? ખીજાએ બણી એ તો જોવા જ કરે છે.

'હમીદ, આવ, આ રેવડી લે અને રૂબી સરસ છે' મોહસીન કહે છે.

હમીદને શંકા તો જાગે છે કે આ માત્ર કુર મરકરી છે મોહસીન કાંઈ દિવસ ઉદાર થયા હતા? છતાં તે તેની પાસે ગયો મોહસીન પદ-કાના પડયામાથી રેવડી ઉઠાવે છે અને હમીદની સામે ધરે છે. હમીદ તો લેવા હાથ લગાવે છે, પણ મોહસીન તો તે પોતાના જ મોંમાં પધવાવી દે છે મેહમંદ, નર અને શરમી બધા ભાળીએ પાડવા લાગે છે અને મળેથી હસે છે, હમીદ નારાજ થાય છે.

'પ્રકા કસમ, હમીદ, આ વખતે તો કુ તને જરૂર આપીશ આવ અને લે.' મોહસીન ફરીવાર કહે છે.

'તે રાજ તારી પાસે મારી પાસે શું પૈસા નથી!' હમીદ જવાબ આપે છે.

'હવે તારી પાસે તો છે ત્રણ પૈસા ફક્ત. જોમાં તું તે વળી કેટલુંક લેવાનો હતો?' શરમી બોલી ઊઠે છે.

'હમીદ, આપામ મી થતા નમનું લે. મોહસીન તો ફૂટ આપસ છે,' મેહમંદ સૂચવે છે.

'મીઠાઈ એ કંઈ ખુબ સારી ચીજ નથી.' ચોપડીમાં તેની ખરામી રિશે ધણું થ લખ્યું છે.'

હમીદ જવાબ આપે છે.

'જસ કર હવે, મીઠાઈનો મોરોશ થા મા. મને ખતર છે, પૈસા હોય તો તું થ ધધને આપડે. તારા પૈસા શું કામ નથી કાઢતો?' મોહસીન ઉધડો લાંધે.

'મને ખતર છે જોના મનની. જ્યારે આપણા બધા પૈસા ખરચાઈ જશે ત્યારે તે ચીજ-વસ્તુઓ લઇને ખાવા લાગશે. અને ત્યારે લોએટમર ટગર જોવાનો આપણો વારો આવશે.' મહેમંદે કહ્યું.

• • •

મીઠાઈની દુકાનો પછી આવે છે કંસારાની, લોદાનાં વાસણુ-સાધનોની, અને નીકમનો દોળ અથાવેશ નકની ઘરેલુની દુકાનો. છોકરાઓને એમાં કાંઈ રસ ન પડ્યો. એ બધા આમળ બધ્યા. હમીદ એક દુકાન પાસે અટકી ગયો. દુકાનમાં લોદાના ચીપિયા હારનંધ જોડેલા હતા. તેને યાદ આવ્યું કે લોદામાં પાસે ઘેર એક ચીપિયો નથી. તવામાંથી ચોટી કાઢતી વેળા તેની અંમંગીએ પ્રમ પડે છે. લોદી કેવા રાજ થાય એ એક ચીપિયો એમને આવશે હોય તો પછી જોના અંગિણા કોઈ દિવસ લાંડે નહિ. ઘરમાં એક ઘણી ઉપયોગી જથ્થુસનો ઉપેરો થયો ગણ્યો છે. રમકડાનો શો ઉપયોગ હતો? હાથા મરવાના નકામી ચીજો પાછા પૈસા ખરચવાનો કાંઈ જ અરથ નથી વળી રમકડે રમવાનો આનંદ પણ ટૂંક છોડી છે. થોડા વખત પછી તેના બાપુ

પ્રોષ્ઠ નેવાનું'ય નથી. શું પડે'યનાં રુધીનાં જ
કદાચ તે ભાગી જવાનાં.

ચીપિયો તે ઘણી જરૂરની વાજ છે. તવા-
ખાથી રોટી ઉપડી શકાય, જુદીમાં રોટી શેકી
શકાય-એ ચીપિયાની મદદથી જ. પ્રોષ્ઠ અમારા
દેવા આવે તો તે ચ ચીપિયા વતી લકીમાંથી કાઢીને
તરત રહેલાથી આપી શકાય. દારીમાને જામરમાં
જવાનો વખત જ ક્યાં રહે છે? વખત હોય તો
ય પૈસા ક્યાં હતા? અને રોજ એના હાથે ફાદલા
પડે છે. હમીદનાં મિત્રો આમળ નીકળી ગયા છે, તેઓ
એક દુકાન આગળ ઊભા શરમત પીએ છે. આ બધા
રેવા કંજુસ છોદરાંજો છે? એ લોકોએ આટલો
આટલી મીઠાઈ લીધી પણ તેને વિવેક ખાતર પણ
આપવાની કોઈએ ખરવા કરી નહિ. અને આ જ
બધા પાછા રમવા માટે જરૂર કરતા આવવાના ને
કાં કંઈક કામકાજમાં ય તેને સાથે લેવાના. હવે
પ્રોષ્ઠ તેને કાંઈ કામ આપે તો તેનો શો જવાબ
દેવા તેની હવે હમીદને પૂરી ખબર પડી ગઈ હતી.
બસે ખાતાં બધા મીઠાઈઓ-એ લોકો પોતાના મોઢાં
બગાડશે, ગડ-ગુડ એ લોકોને નીકળશે અને
વધારે ને વધારે બૂબલ્યા થશે બધા, લગમાંથી પૈસા
ચોરશે ને માર ખાશે, આખરે, ચોપડીઓમાંથી કંઈ
છે? એ કાંઈ અમરથું થોડું? લખડું દરો? પોતે
આવા ખરાબ લોકોની સંગતથી બગડવા પૈસા
નથી.

હારીમા ચીપિયો ભેશે, ભેષને પોતાના
જુદી રોડશે અને ચીપિયો લખને કહેશે :- 'એટલો
માથા, હારીમા માટે ચીપિયો લાવ્યો?' કેટલી દુવા
શુભારથી ફાલી! આરોહણપાડની સધળા સ્ત્રીઓને
તે ચીપિયો ખતાવશે, ગાય અમરથું હમીદ ચીપિયો
લખ આપ્યાની વાત કરશે. સગાં છોકરા તરીકે તે
મજદૂર થશે, પણ આ છોકરાઓને રમકડાં લાવવા
માટે પ્રોષ્ઠ આરોહણ આપવાનું નથી. મોટાંઓના
આશીર્વાદ પ્રુદા તાલાના દરગાહમાં તરત તરત
પડાવી જશે. તેની પાસે પૈસા નો'વા એટલે
મોહસીન અને મેહમૂદે તેની હાંસ કરીને? તે

લોકો સાથે તો નેવા સાથે તેવાવાળો જ ફાલ
બસે ખાતા બધા મીઠાઈઓ. બસે રમે બધા રમકડે.

એને એ લોકોના રમકડાંથી ક્યાં રમવું
હવું? તો પછી શા માટે એ લોકોનું અભિમાન
સાંખવું? એ ગરીબ હતો, પણ એ કાંઈ કોઈ
પાસેથી મશુ' બીખવા ગયો નહોતો, એને ખબર
છે એક દિવસે એના બાપુ પાછા આવશે. અમ્મા
પણ પાછી આવી જવાની છે. પછી એનો વારો
આવશે પેલાઓને પૂછવાનો, કે માપ, કેટલાં રમ-
કડાં ભેઠશે? પણ એ તો દરેકને રોપલી રોપલી
રમકડાં આપશે અને શીબવશે કે મિત્ર સાથે કેમ
વર્તવું? આ કંઈ ફાસ્તીની રીત કહેવાય? પૈસા
એકની રેવડી લેવી અને ફાસ્તને ટગવી ટગવીને
ખાવી! ચીપિયો ખરીદવા માટે બધા હસવાના,
પણ એને એમના હસવાથી કરી જ હાથ ધવ ની
નથી.

તેણે દુકાનદારને પૂછ્યું : આ ચીપિયો કેમ
કરો?' દુકાનદારે તેની સાથે ભેડ્યું, એ એકલો
હતો, મોટું પ્રોષ્ઠ સાથે નહોતું, તેથી કહ્યું : 'આ
ચીપિયો તારે શું કામનો ?

'એ વેચવા સાડુ છે ને?'

'હા જરૂર. વેચવાનો ન હોય નો બહી'
સુધી જમકી શાને લાવું?'

'તો પછી એનો આવ કહો ના!'

'હ પૈસા.'

'હમીદનું હૃદય ફડકાર થઈ ગયું : 'ભલા-
આણસ, મહેરમાની કરીને સાચો લાવ કહી દોને!'

'ભલે, જા, તારી પાસેથી પાંચ પૈસા લઈશ.
તારે એકએ તો લે નહિતર રરત્તે પકડ-'

હમીદે સધળા શક્તિ એકઠી કરીને કહ્યું :
'ત્રણ પૈસામાં દેવા છે?'

આમ કહેતાં ને તે આગળ આવવાનું
કરવા લાગ્યો, રંગેને દુકાનદાર કયું સંભળાવે કે
કદાચ લગાવી પછડે. પણ દુકાનદાર તેના પર યાસે
ન થયો. તેણે એને ગોલાગોલા અને ચીપિયો આપી

દોષો. હમીદે ચીપિયો જાને નાખ્યો અને જેતાના મિત્રો કાણી મારી મૂકી-એ સોઠો શું બોલે છે તે સમજાવતો.

‘અબે, છુપ્પુ! તેં આ ચીપિયો શું કામ લધો! તારે એનો શો ખપ?’ મોહસીને પૂછ્યું.

હમીદે ચીપિયો બમીન પર ફેંક્યો અને કહ્યું : ‘તું તારા પખાલીને ફેંકી એ ભેલ!’ હાઠકાં પાસળા એના ખત્રાસ થઇ જવાના!’

‘આ નવી નવાઈનું રમકડું છે શું?’ મેહમૂદે પૂછ્યું.

‘શા સારું નહિ? ખરે રાજો અને બદ્દુર માનીને ચાલો. હાયમ્બા ઝાલો ને ફીરમાખાનો ચીપિયો સમજો. કાંસી-જેડા જેઠે વગાડી થ ઘટે. અને એક વાર જ એ ઝીકું, તો તમારા સના રમકડાં બુલ્લો. તમારા રમકડાંનું આ ચીપિયા પાસે કંઈ ન ચાલે. આ તો છે મોટો સાવજ - ચીપિયો મારો.’ હમીદે બોલ્યો.

રાખીએ રમકડાં - નગારાં લીધું હતું. તે ચીપિયો ભેંસને મોઢી પકડ્યો. તેણે પૂછ્યું : ‘મારા નગારાં સાથે બદલા-બદલા કરવા છે? મેં બે બનાવડું લીધું છે.’

‘મારા ચીપિયો તારા નગારાનું પેટ પચ્ય કરીને ચીરી શરે. માથે બાધિથી ચામડીનો જ તે બપાજ છે ને? પાછીનો અટો અડતાં જ તે તે બગડી જવાનું. મારો બદાદુરયો ચીપિયો તો આરથી થ ન ડર - પાછી, તોફાન કશાથી નહિ ને!’ હમીદે કહ્યું અને નગારા તરફ લોકભરી નજર નાખી.

ચીપિયાએ બધાને જીતી લીધા હતા, પણ હવે મોઢ પાસે પૈસા બચ્યા નહોતા. અને વધારમાં હવે મેળો તો કયાંય છેડે પડી ગયો હતો. નવ તો ક્યારના પગી ગયા હતા અને મુરજનો તાપ વધતો જતો હતો. લોકો ધરડળા ઉતાવળી ચાલે માંડ્યા હતા ચાલના. બાપુ પાસે જઈને વેન કરે તો થ હવે ચીપિયો મળવાનો સંજવ નહોતો. સાથે જ, હમીદે દોશિયાર છાકરો હતો. પૈસા

ક્યારનો આ કારણે સાંચળા કરતો હતો.

હવે છોકરાઓના બે પક્ષ પડી ગયા. મોઢ સીન, મેહમૂદ, નૂર અને રાખી એક બાજુ હતા. હમીદે એકતો બીજા પક્ષે. એ લોખા ભરે - શારથી ચર્ચા કરવા લાગ્યા. રાખીએ પાછલી બાલી નાખી હતી અને સામાવાળાઓમાં લાગી ગયો હતો. પણ મોહસીન, મેહમૂદ અને નૂર હમીદથી એક બે વરસ મોટાં હોવા છતાં હમીદથી ગમરાતા હતા. હમીદની શક્તિ બપાવની હતી. એની તર્કશક્તિ મદમૂત હતી. એક બાજુ હતી ધૂગ - મારી - બોજ બાજુ મોઢ : ભરદાર, કડી ન હારનાડું અને સદાચ વિજયી તેમજ જીવલેજ. સિંહ આવે તો પખાલીની લો રાડ ફાડી બપ, રોનિક માટીની બપૂડ ફેંકે. ‘કને માએ, વગીલના લો બીચરાતા છક્કા છૂટી બપ અને બેઠોશ થઈ પડે - મોં ભરિયા જમીન ઉપર! પણ આ ચીપિયો, કેટલો મજબૂત છે - રૂતમે સિંહ જ તો. એ તો સીધા ફેંકે મારીને સિંહની પીઠ પર ચડી બેસે અને એની બાજો જ ફામૂડી ઉતરડી લે.

‘પણ એ પાછી ભરી બપવી થો?’ મોહસીને જેતાની દલીલશક્તિ તો છેલ્લે દાવ બાજાબો.

‘તારા પખાલીને એક જ વાર ચીપિયાનો સ્વાદ ચખાડે ને, પછી પખાલિયો દોડ-દોડા કરતો ધરડું બધું પાછી તાજકનો મ ભરી આપે ને નહિ!’ હમીદે ચીપિયો ઉમાર્યો.

મોહસીન હાથોં હતો. મેહમૂદ તેની મદદે ધાણી; કહે : ‘પણ તેશન કરતા ચીપિયો પકડાયોને, તો પછી એ મ જ. ગિરજતાર વધને મોરડ ભેળો કરી દઈશું અને પછો વગીલના પગમાં આઠાલુ પડશે!’

આ ભરદાર ફગીલનો હમીદ પાસે મોઢ જવાબ નકે તો તેણે તેણે પૂછ્યું, ‘પણ મોની માએ સવા-સેર સિંહ બાધી છે. કે આવીને પકડવાની સિંહ મત સરખી થ કરે?’

‘આ મદુપાણે રોનિક. નૂરે રોનિક આગળ ધરો’

‘બીચરો આ રોનિકનો આ બદાદુરયાને, ગિરજતાર કરવા આરો?’ હમીદે પકકાર ક્યો, આવવા

દો, આગળ આવો. અને જો લોકોને મુશ્કેલી
કરવા દો એ ખીચારો તો આ 'રસ્તમે હિન્દ' ને
ને ભેટાં વેત કાઢીને ફેં ચઢાજશે. પગવાની વાત
જ ક્યાં રહી ?'

'મીડિયાનું' મોહું' તો રાજ આગમાં દાઢવાનું
ને ?' મોહસીનને નવો જ વિચાર આવ્યો.

તેણે ક્યારેય 'હવું' કે આ જાગતો જવાબ તો
હમીદ આપી જ શકવાનો નથી પણ હમીદ કંઈ
જાણ્યો જ નહોતો : 'માત્ર જહાઝર લોકો
જ આગમાં ફટી રહે છે. તમારા વધીલ રોનક કે
પ્રખાલીનાં વેતાં નહીં તો ! ખીચારો આગ ભેટીને
ધરમાં ધૂસી જવાના. જાગમાં અંધારાવનું એ કાવ-
નું કામ નથી, 'રસ્તમે હિન્દ' સાચો હોય એવું
જ કામ.'

'વકીલ તો ખુશીમાં બેસશે. તારા વીપિયો તે
રસોડામાં રાખ પર આળાટશે.' મોહસીને નવો ટુકડો
ધરો.

આ દલીલો કમી અને નુર્મો હિંમત જરી
દીધી, કેવી ચોટકુ દલીલ. રસોડામાં પડ્યા રહેવા
સિવાય વીપિયો શું કરી શકવાનો હતો ?

હમીદને આનો ઠાણ જવાબ ન મળ્યો, ત્યારે
તે તરફાવેલા આવળે બોલ્યો : 'મારો વીપિયો
રસોડામાં પડી રહેનારો નથી. વકીલ ખુશી ઉપર
બેસશે તો તેને વીપિયો ઉપાડીને નાખી દેશે જમીન
પર અને એના કાપડો જ એના પેટમાં ખાસી ઘાલશે'.

આ વાતનો ઠાણ અથ' નહોતો. એ તો
કેવળ ગાળાગાળી જ હતી. પણ કાનઘે જ પેટમાં
ઘાલી દેવાની વાતે ત્રણે ચર્ચા કરનારાઓને મૂઝ-
વણમાં મૂકી દીધા. કાપડો મોં મોંથી જહાર પડે
છે, પણ જો તેને પેટમાં જ પાછો નાખી દેવામાં
આવે-આ વિચાર, અસંગત પણ નવો હતો. હમીદની
જીત યદ્ય હતી, તેના વીપિયો 'રસ્તમે હિન્દ' તરીકે
સ્થાપિત થયો. હવે મોહસીન, મેહમૂદ, નર કે શમી
પણ કશો જ વધો જિતો કરી શકે તેમ નહોતા.

• • •

હમીદને એક વિજેતાને મળે તેમાં માન-
અકરમ હારેલા મિત્રો તરફથી મળવા લાગ્યાં.
એના સિવાયના હરેક જણે ત્રણ-ત્રણ ચાર-ચાર
આના વાપર્વાં હતો પણ તેઓ કશું ઉપયોગી
ખરીદી શક્યા નહોતા. હમીદ માત્ર ત્રણ પેસામાં
તરીને રાંચે આવી ગયો હતો. વાત સાવ સામી હતી.
રમકડાં ધૂળ-ટેંધાનાં હતાં અને ક્ષણમંજૂર તેમ જ
ગેરજરૂરી પણ હતાં જ. હમીદનો વીપિયો વરસો
વેકી ખાવાનો—

સમાધાનની શુભિકા રચાવા લાગી : 'વાર,
તારો વીપિયો ભેટાં દે. એટલે વખત ઘું મારો
પખાલી રાખજો.' મોહસીને કહ્યું. મેહમૂદ અને નર
પણ ચોતાના રમકડાં ધીયાં. હમીદને આ વાત
મંજૂર જ હતી. એના વીપિયો એક પછી એક
જણ પાસે પસાર થતા લાગ્યા અને એક પછી
એકનું રમકડું પણ હમીદ ભેટાં -- તપાસવા અને
ઝાલવા લાગ્યા. રમકડાં જેટલા સુંદર હતાં !

'સાચે જ, હું તો તમને વીડવો હતો,
હમૂદે હારેલાઓને સ્વસ્થતા બક્ષવા કહ્યું' : 'આ
લોકોને વીપિયો ક્યા અને ક્યાં આ સુંદર અનના
રમકડાં. તેની સરખામણી ન હોય. રમકડાં તો
હમણાં બોલી ઉઠશે એમ લાગે એટલા કુબલ છે.'

પણ મોહસીનની પાટીને તેથી મુલ્ય
આપાસન ન મળ્યું. વીપિયની કામગીરી અને
જીવણથી તેઓ ખુબ જ પ્રભાવિત થયા હતા.
પેટકુ ચોટી ગમેલી ટિકિટ ટાંકે પાણીએ સહેલાઈથી
ઉખડતી નથી.

'પણ આ રમકડાં માટે અમને ઠાણની દુરા
તો મળવાની નહિ ને....' મોહસીને કહ્યું.

'તમે દુવા-આચારવાંની વાત કરો છો, પણ
મને તો બીક છે કે આપણને સોને ઘેર અમ્મા
ફટકારશે—શુખોજો, મેળામાંથી મળ્યા મળ્યાં ને
માટીનાં રમકડાં ?' મેહમૂદે જણાવ્યું.

હમીદને કળવ કરવું જ પડ્યું કે ઠાણની
આ આ રમકડાં ભેટરે રાજ નહિ થ.મ. ન્યારે તેની
દાંતીમાં આ વીપિયો ભેટાં જ રાજ રાજના રેક

ધઈ જવાની. તેની પાસે ખચવા-ખાવા માત્ર ત્રણ પૈસા જ હતા અને તેના ઝિલ્લા ઉપયોગ કરવા તોયાર નહોતો જ જેના માટે તેને પાછળથી પસ્તાવા વારો આવે અને હવે તો આ ઝીપિયો હતો 'ફરતમે દિ-ઈ', રમકડાંઓના રાજા.

મેહમૂદ રતે બુખ્યો થયો. તેના બાળાઓ તેને ડેળાં આપ્યાં. તેણે તેમાં હમીદને કાગીદાર બનાવ્યો, ખીન બધા દોસ્તોએ હોઠ પર છબ ફેરવ્યા કરી,

અગિયાર વાગતામાં તો આખું ય ગામ તથા ઉપર ઘણું ગમું. મેળે મચેલું' લોક પાછું આવી પહેાંચું' હતું. મોહમૂદની નાની જહેને તેના હાથ-માંથી પખાલી ખૂંટતી લીધી અને આવનંદથી તેને લડાવવા ગઇ. તેમાં જ તે જમીન પર પડી ગયો અને મુકકા બોલી ગયા. કાપ-બહેન વચ્ચે આનો મોટો ઝલ્લો થયો અને બંને રડ્યાં. તેમની અગમ્ય પથુ તેમને રડતાં સંભળી વધુ નારાજ ઘણું અને વળી બંનેને સારી પેટે દીખ્યાં.

દૂરના વકીલનો અંત આનાથી જરા વધારી મશરવી રીતે આવ્યો, એના મોજા અખાલેનો જ તો ! વકીલને તે કાંઈ કોઈ તળિયે કે અમેરાઇએ બેસાડાય ! કાપદાનું સાક્ષાત સ્વરૂપ વગીઠ, એનું માન તો જળજલુ ભોળેને ? દીવાલમાં બે ખીલવા બેડવામાં આવ્યા. તેના ઉપર લાકડાની એક તકતી ફીટ કરવામાં આવી. પછી તેના પર રાજા બેજની જેમ વકીલને રાજપાલિકે કરવામાં આવ્યો. નર તેના ખખાંવતી હવા નાખવા લાગ્યો. ટોરટમાં વીઠળા પંખા અને ખસ-ટકી હોય છે ને ? અહીં મામૂલી પંખા વગર તો કેમ કરીને ચાલવાનું હતું ? કાપદાની ગરમી વકીલના મગજમાં ચડી જાય ને ! વાંસને પંખો લાવવામાં આવ્યો અને નર તેનાથી હવા વીંજવા લાગ્યો, પણ, હવાના ભોથથી, ડોણ ભથે શાથી, પણ વકીલ સાહેબ એમના સ્વર્ગમાંથી પટકાપને નરકમાં આવી પડ્યા અને એમનું મદીદ 'ખાજિલુ' નીચેની યાદી ભેડે બળી ગયું. સારે શકજન સાથે વકીલના અરિય કચરા પેટીમાં પધરાવવામાં આવ્યાં.

મહમૂદનો સૈનિક દહે બચ્યો હતો. તેની તો તરતો તરત જામનું રક્ષણ કરવા માટે નિમણુક ઘઈ. પણ આ પસાયતો કે સામાન્ય સિપાઇ નહોતો કે પાઠો પહેરો ભરે. પાલખીમાં બેસીને તેની સવારી નીકળવાની. ટાપલીમાં શર્તા-ખીજાં ઝીપરાની ખીજાત કરી દેવામાં આવી. સૈનિક સરખાઈથી તેના પર બેસી શકે ને ? ટાપલી માથા પર મૂકીને મહેમૂદે પોતાના ધરની કેટલી પ્રદક્ષિણા કરી. તેના નાના બે ભાઈઓ પોકરતા : 'જામતા રહે !' સૈનિકને બહે જ તો ! પણ, રાત અધારી હતી-દોષ જ ને ? મેહમૂદ લપડી પડ્યો ને ટાપલી મળી પડી તેના માથા પરથી જમીન ઉપર. સૈનિક પોતાની ખૂંટ સાથે પડ્યો ને તેનો એક પગ ભાંગી ગયો.

મેહમૂદને તે દિવસે જ ખખર પડી કે તે એક સારો ડોક્ટર પણ હતો. તેને એક એવા મલમનું જ્ઞાન હતું જે વડે ભાંજેલો પગ સંધી શકાય. જરૂર હતી માત્ર આવજના ઘૂંટરની, તે લાવતામાં આવ્યો. પગ સંધિવામાં આવ્યો. પણ જેવા સૈનિકને બે પગ પર મોટો વાખવામાં આવ્યો કે પાઠો તે સરકી પડ્યો, જોપરેલન નિષ્ફળ ગયું' હતું, તેથી તેનેખીએ પગ પથુકાપી લેવામાં આવ્યો. પણ પછીથી તેનિરતે સાખાધથી બેસી ઘરના લાગ્યો. એક પગે ન તો તે બેસી શકે, ન તો ચાલી શકે. સૈનિક હવે સંત ઘણું થયો. એકા કાંચે બેઠો બેઠો તે અધુ' ભેલા કરે. પંડી એકવાર તે બગવાન બની ગયા. તેનો ફેટા દૂર કરવામાં આવ્યો તો ભેલા મળ્યું' કે તેને જે રૂપ આપવું હોય તે આપી શકાય તેવી સગવડ હતી. એક જમાનામાં એનો ઉપયોગ ઘીજ વસ્તુ બેખવાના તોલો લેવા થવા લાગ્યો હતો.

હમીદનો અવાજ સંભળીને જ અમીના બહાર ધસી આવી. અમીનાએ ઊકરાને ગ્રેમપૂર્વક ખતી સરસો ચાંચે. ત્યાં તો એકાએક તેણે ઊકરાના હાથમાં ઘી પડ્યો ભેલો. તે આશ્ચર્યચકિત ઘણું ગઈ.

'આ ઝીપિયો ક્યાંથી આવ્યો ?'

‘મે’ ખરીલો.’

‘કેટલામાં?’

‘ત્રણ પૈસા.’

અમીના આંખી થઈ ગઈ. આ કેવા નમ્રો
ને [નહોય છોડશે હતો. બયોરવેળા થઈ જતાં તેણે
કાંઈ ખાણું ‘પીપ્પ’ ન રોટું. અને તેણે ખરીદી છું
કરી? શોધાનો આપિયો! ‘બેસા આખા મેળામાંથી
ખીચું’ તને કાંઈ ન અણ્યું તે છું આ આપિયો ઉપાડી
આણ્યો!’

‘તારી આમળાસાં તમે હાઝી જતી હતી
તેથી મે’ લીધા છે.’ હમીદે ખીતાં ખીતાં કહ્યું.

ધરડી બીનો શુરસો લાગણીમાં પથટાઈ
ગયો. આ રંગ શબ્દોમાં ન વર્ણવી શકાય એવો
હતો. આ મૂંઝી લાગણી હતી— અધૂરપણી ભરી

ભાદરી અને નકકર. આ છોકરામાં ત્યાં, સમજણ
અને ડહાપણ કેટલાં હતાં? ખીમ્મોને રમકડાં
ખરીદતાં કે ચીકાઈ ખાતા એકત્રિત તેને કેવી-કેટલી
લલચણ બની હશે? એ ખમીને તે કેમ કરીને વલ
કરી શક્યો હશે? મેળામાં એને તો એની હાડી જ
સાંતરી. અમીનાના હૈયામાં હેતતી સરસાણી ફૂટી.

હવે બીજી અનવન નેવી વાન ખતી—
હમીદાના આપિયા કરતાંય તે અનવન. બાળક
હમીદે મોડરોના પાઠ ભજવ્યો હતો. અને હવે છુટ્ટી
અમીના અળ રવરે રજૂ થઈ. તે રડવા લાગી.
પાસવથી આંસુ લૂછતાં લૂછતાં તેણે હમીદે પર
આશીર્વાદ વરસાવ્યા. ભોર ભોર એવા આંસુ તેની
આંખમાંથી ટપકવા લાગ્યા. આ અનવન હમીદે
કંઈ રીતે સમજી શકે?

✽

ગઢમાં ગાખડું

એક વખત ભગવાન જીવના શિષ્યોમાં અર્ધા આલી :

“સૂરા, સુંદરી કે શ્રી એ ત્રણમાંથી કોણુ માનવીને ઝટ પ્રતીત કરે છે ?”

શિષ્યોમાં હલીલબાણ આલી તો માર્વા એટલા મત થયા. આખરે કંટાળા તેઓ

ભગવાન જીવદેવ પાસે આંખ્યા. સવિનય ચોતાની શંકા નહાવી.

પ્રશ્નનું શમન પ્રતિપ્રશ્ન છે ને ? તેથી ભગવાને પૂછ્યું :

“બોલો. એક સૂકા-સાબા તુબ્બાને સરોવરમાં ફૂજવાનો ભય લાગે ?”

“ના શુરુદેવ ! એને તે ભય થેનો ?”

“પણ એ તુબ્બામાં સહેજ કાણું પડે તો ?”

‘તો તો પ્રશ્ન તે પાણીના પેટાળમાં જ ફૂળી નય.”

“પણ એ તુબ્બાને ડીટેથી, નીચેથી કે આલુબાજીમાં ક્યાંકથી કાણું પડે તો પણ તે ભયે ?”

“ના, ભગવાન કાણું ગમે ત્યાં પડ્યું કે તે ફૂજવાનું જ.”

“તો પ્યારા શિષ્યો, સૂરા, સુંદરા કે શ્રી ગમે તેણે પ્રથમ માનવીના ચારિત્રના ગઢમાં
ગાખડું પાડ્યું કે તે આ ભવસાગરમાં શી રીતે ભયવાનો ?”

“કોણુ કંઈ બાજુથી કાણું પાડ્યું તે મહત્ત્વ નથી, પણ માણસનું મન ગાખડું વેળું
બધું બગડ્યું. કાંઈવ ભરલ હોય તો જ શરીરથી છુગડામાં મન ઝટ કણું પાડી શકે.
એવું મન-તન સાડું છે, તેનો શીરકથી જઈ અજાડ રહેવાનો.”

“નાનકડો હુઝુલ દેહમાં ધૂર્યો કે તે શરીર સાથે આત્માને ભરસાગરમાં ફૂજાં જ
ખવડાવવાનો. માટે આત્મશક્તિથી તરવું હોય તો તન-મન સાફ રાખો, શુદ્ધ રાખો.

-વિનોબાજી

ધર-મૃત્યુધર !

માણસનું ધર તેના સર્વજ્ઞ મહેતા કિસ્કા-
રૂપ મનાવું આવ્યું છે. પરંતુ આજના જમાનાનું
ધર અને વસ્તુઓ દરે એ માન્યતાને જૂઠી પાઠતા
નથી છે.

ઝેરી ગણતરી છે કે, અમેરિકામાં દર આઠ
સેકન્ડે એક મંજીર અકસ્માત ધરની અંદર જ
થાય છે. દર વર્ષે ધરમાં થતા અકસ્માતોમાં ત્યાં
૩૪,૦૦૦ માણસો માર્યા જાય છે.

આમ તો ધરની અંદર દર વર્ષે ૫૨ લાખ,
૫૦ હજાર અગ્નિપ્રલય અકસ્માતો થાય છે.
તેમાંના ૧ લાખ, ૪૦ હજાર કિસ્સાઓમાં કંઈ
ને કંઈ કાયમી બેઠા થઈ રહેવાની દેવ છે ૧૬-
૫૪ના વર્ષમાં અકસ્માતે પાછળ ૬ અગ્નિ, ૮૦
કરોડ ડોલર ખર્ચ અમેરિકાને થયું હતું; અર્વાચ-
ીનવધી પાછળ થતા ખર્ચથી ગણતર !

ધરમાં થતા અકસ્માતોમાં ૫૫ અને ૬૫
વર્ષની ઉંમરના માણસોને જે અકસ્માતો થાય છે,
તેઓમાં હાડકાં જલદી ભાંગે છે અને મોટા
સંધાય છે. એમાંના ઘણા ધાતુધાતક નીચે છે.

ગણતરી છે કે દર વર્ષે ૧૮,૦૦૦ મૃત્યુ ધરમાં
લપસી પડવાથી કે ગળી પડવાથી થાય છે.

ભેંડો ફરસમંથી સુવાળી કરે છે, અને તેને
ચાળકતી કરવા બહુ સુવાળી પેલિથો વાપરે છે.
રેલિફોનની ધંટી બખડી, અને જુવાન બાઇ
રેસોડામાંથી રેસિફોન તરફ દોડવા ગઈ. બસ બેઠ
ખલાસ ! આમ પેલિથવાળો ફરસમંથી ખાસ
કરીને રેસોડામાં, બાઇસમમાં અને ભેંડવામાં ભેંડ-
તણ ઉપર ન રાખવી ભેંડજે. શોરશ્ચરો પલ્લ
શોભાની દેખ છે અને સુવાળી ફરસમંથી ઉપર
ઝટ સરખાને કે કરચળી વગાને ડોકર ખરખરે છે;
તથા સરસામાન ઉપર માથું અડાળી ઘડી ભેંડ-
રીઓ ફાડી નાખે છે.

જૂની પુરરીઓ કે રંગલ ઉપર જિભા ધઈ
છેત્રેથી વસ્તુઓ લેવા જતાં ઘણા મરી જાય છે;
હાંદા જીતવા જતાં પડીને ઘણાં માર્યા જાય છે;

અને ખાસ કરીને ઊંચી ઝેરીવાળી રતીઓ, શ્રીઓ
શોડા કંચ જીવી કે પાતળી દેખાવા માટે
ઝોડીઓને મેંડા કરાવતી જાય છે; પણ તે
ઝેરીઓ દાદર નિતરતાં તેમના મોનનું કારણ
બને છે.

જે કોકસવાળાં અકસ્માતો કામ પણ દાદર
નિતરતાં ઘણી ગરેલુમાં નાખી દે છે અને અકસ્માત-
નું મારણ બને છે.

રાતે અપનાવ પધારીપાંથી ઘેઠાં વચ્ચે
અટવાતા જૂટ કે તારની ટોરી સાથે ભેગામ્મ ઘણા
પડી જાય છે, રેસોડા અને તેનાં સાધનો ઘણાં
અને ખાસ કરીને રતીઓને ભારે ખર્ચાઓ પડે-
અંતે છે. રેસોડાની બીની અને ઝીણી ફરસમંથી
ઉપર ઘણાં મરે છે ત્યાંની નેસ-મટ્ટાં, વીજ-
ળીની મોટરો, અને ઝેરી વસ્તુઓ અતરનાક
નીચે છે.

બાઇફમ ઘણાં જુલુનું કારણ થાય છે; અને
તેમણે ત્યાંનાં વીજળીનાં સાધનો. ઘરોમાં થતાં
૨૦૦ માંથી ૨૫ મૃત્યુ બાઇફમમાં વીજળીને
બાળકો લામચળી થાય છે. બાળકો બાઇફમમાં
વાળને મૂંચળાં વાળવાનાં અને વાળ સૂકવવાનાં
સાધનો, વીજળીના અગ્રા, તથા માસિક કરવાનાં
સાધનો વધી ગયાં છે. બીજા સરી રીજીનીનાં
સાધનો બાઇફમમાં ભેખમ છે. માણીનાં જીનેસ
કે બીની ફરસમંથી ઉપર જિભા રહેનારો માણસ
વીજળીનું સાધન વાપરવામાં મૃત્યુ સાથે જ બેઠ
બેઠના દેખ છે. બાઇફમમાં કંઈ વીજળીનું
સાધન જ ન રાખો !

વીજળી જે ભેખમમારક સાધન છે. અમેરિકા-
માં રાજ ૪૦ આગો છરી ચાલુ રાખીને જવાથી
થાય છે. છરી કરતાં કરતાં રેલિફોન આવવાથી
કે બીજું કંઈ કામ કરવા વીજળી ચાલુ રાખીને
જાય; અને પાછાં આવે ત્યારે ઘોરડામાં આગ
લાગી હોય.

અમેરિકામાં રૈન્ડ ટપ ફરેડ દવાધળીઓ
 રુળગાવય છે: અર્થાત્ દર મિનિટે ૬ લાખ. તે
 વસ્તુ ઘણી આગેનું કારણ બને છે. દવાધળી
 પરી જોશવાયા વિના કદી ન ફેકવી. ચેરોલ
 (એસોસીન)થી ૪૫૩૦ પેર સાર કરતાં દર વર્ષે ૩૦૦
 રનીચીના મરણ થાય છે.

ખેતીમાં હવે યંત્રો પેસવાથી દર વર્ષે ૧૪૦૦૦

મૃત્યુ અને ૬૨ લાખ ઇનચો ત્યાં નીપજે છે

અમેરિકામાં માતાઓ બાળકોને પધારીમાં
 ધનરાવવા લાગતાં ૧૫૦ થી ૨૦૦ બાળકોને દર
 વર્ષે મારી નાખે છે! ટાઇમા ચોદવાનું ખૂબ
 જોઈએ જ; પણ બાળક આપુ એ આચ્છાદન નીચે
 આવી મૃત્યુ દોષ અને મા ગિધી જાય, એટલે
 બાળક ગૂંગળાઈને મરણ પામે. [નિરશ્ચયન]

જરૂર રહેલ માનવતાવાદી મહાન તત્ત્વજ્ઞાની છે. તેમના પુસ્તકોથી પ્રભાવિત થઈ એક
 આયરીશ તેમને ખૂબ આકર્ષા લાગ્યો. તે પોતાને ત્યાં પધારવા વારવાર આમ ત્રણ આપવા લાગ્યો.
 પણ 'ક્યારેક જરૂર આવે' કહી રહેલ તના આમ ત્રણને ટાળતા રહ્યા. આખરે એક દિવસ વાપરો
 પૂરો કરવા એવિચિત્તા તેને થેર ગયા.

ત્યારે શું જુએ છે? જિત્તે તો આકર્ષ સરા-પાન કરીને બેઠોજ બની રહ્યો હતો! પણ
 રહેલ માનવતાવાદી રહ્યા. એટલે દોષમાં લાવવા માટે દાષ લખાવ્યો. રહેલને એકાએક જોતા મિત્ર
 અમક થો. આપકારવા જોમે થવા રચ્યો. પરંતુ દરતધૂનન કરે તે પહેલાં તો લથડમું પાઈ ગમડી પડ્યો.

રહેલે ચાર ચાર વખત દાષ લખાવ્યો. પોતાના આગમનનું લન કરાવવા, પણ ચારેય
 વખત તે દાષ મિલાવી ન શક્યો. ને આખરે બેહોશ બની હતી પડ્યો.

"આલો ત્યારે, આજે તો આપણી મેત્રીનું પારણું અને અસ્પષ્ટલીન મૃત્યુ પાંચ થયાં!"
 એમ હૃદયે સ્વરે બોલી રહેલ ચાલતા થયા.

ધીમે સારે બોલાયેલા એ અદ્ભુતોલ બોલ મિત્રપત્ની સુંકળી મઠ હતી. સરાખી પતિ જ્યારે
 હોશમાં આવ્યો ત્યારે પત્નીએ ખૂબ હૃદયે દિને રહેવાનું આરવાની, ચાર ચાર વાર દાષ મિલા-
 વવાની મયામણની, સરિમામ નિષ્ફળતાની રસેનને ઘસેલ આધાતની, વચેરે વાન કરો તથા
 લિદય વેળાના તેમના મર્મબેદી શબ્દો કહ્યાં

તે સાકળી પતિએ માથું ફરડું તેને પારવાર દુઃખ થયું બારે હોયે તે બોલી જોડ્યો :

"અરેરે! જ્યારે તે શાંતિનો શિરસો સુમે આંહીને થેર મળવા આવ્યો ત્યારે દાષ! દિલ
 તો શું પણ કું એક વાર દાષેય ન મિલાવી શક્યો? તે આ પતિત શરામને કારણે?"

તે કણે તે એટલે બધો દુખી રહ્યો કે તેણે કીમતી શરામના બધા જ શીશા જડાજડ
 ગટરમાં મળડાવી દીધા!

તે પત્નીની સહીએ નહેલના ફોટા સામે રરાજ કદી નહીં પીવાની ત્રણ વાર પ્રતિજ્ઞા લીધી.

તે વખતે પત્નીની આજોમાથી હર્ષના આસુ શિભરાઈ રહ્યા હતા તે પણ પતિની પાછલ કોશી
 ઉકો ભગવાન સમક્ષ રહેલો મનોમન ખૂબ આજાર માની રહી હતી, અને તેમના ફોટાને વારંવાર
 વંદી રહી હતી!

બણે રહેલ તેના પતિને હેવાનિયતમાથી મુક્ત કરનાર હથેરફત-સાક્ષાત ભગવાન ઇશુ
 ન હોય!

—વિનંત્યાજી

જીવન જ્યોત જલે !

ચિરિનશંકર કે. વ્યાસ

ઉતાળાનો ધોમ તડકો પડી રહ્યો છે. પંખી પણ પથ્થુ “નિજરો” શોધી આરામ મરે ભેંસી ગયા છે. સર્વેન શાંતિ છે છતાં હું તો ઉની લાલ દેશવતી વધી રહી છે !

જોવા વખતે અર્ધેરનાં બાંને એક ઝાલ વાળું ગાડું આવી રહ્યું છે. બળદો પણ દબે તો ગરમીને લઈ તથા થાડાં માવોં હાંદી રજા છે. ગાડાં બેઠું પણ બે રસ્તામાં કોઈ સારું વૃક્ષ મળે તો ત્યાં ગડું છોડવા વિચારી રહ્યો છે. અને ત્યાં તો સંત દેવીદાસની જગ્યા દુરથી દેખાણી. ગાડાં બેઠુંને ત્યાં જવા ધડીમર મગ્ગાં કરી. પણ ગાડાંમા બેઠેલ યુવાન કાઠિયાણી મારે તેને વિચાર થઈ આવ્યો. ત્યાં ગાડું છોડું કે ન છોડું? એમ એવું મન દ્વિધા કરવા માંડ્યું. આખરે જગતથી દૂર એકાદ બેતરને છેડે આવેલા એક લીમડાનાં ઝાંડ નીચે ગાડું છોડી ગાડાં બેઠું બળદેને પાણી પીવરાવવા સંત દેવીદાસની જગ્યાના અવેશ તરફ લઈ ગયો.

ગાડું છૂટું થતાં ઝામામાં બેઠેરી યુવાન કાઠિયાણી કમરી બાંધ્યે પણ ઝાપાનો પડો શીંચો કરી આશુ આશુ જોવા માંડ્યું. કાંઈ કરતાં કોઈ માનવી દેખાતું નથી. આડ પરનાં પંખીઓ પણ હાંસી ઉતાળની લૂંથી ભથવા ઝાડની ડાગાંઓમા ભરાઈ બેઠા છે.

ત્યાં તો ગાડાં બેઠું બળદેને પાણી પીવરાવી આવ્યો. તેણે બળદેને ધૂંસરો સાથે બાંધી ત્યાંજ નીરણ પુણી આપ્યો. બળદો પણ નિરાતથી ખાવા માંડ્યા.

ગાડાં બેઠુંએ ઝાડની ઝાપા નીચે જ પછેડી પાથરી લંબાવ્યું. અને સુતા સુતા કહ્યું : “બાઈ કમરી ગાઈ !” તને પણ ધડીક ગાડાંનાં ઝાપામાં જ લાંબા થઈ જાવ.”

“અરે નારે બાઈ, હું તો આમ જગતી બેઠી છું” કમરીએ કહ્યું.

“તો તમારી ગરજ. આતો ધડીક તડામાં બગદ આરામ કરે; અને આપણે થોડી શાંતિ મેળવીએ” ગાડાંબેઠુંએ ગપાવું ખાતાં ખાતાં કહ્યું.

“તજતમારે વીસા ! ધડીક નીરાંતથી સુઈ જાવ. હું તો આમ બેઠી છું.” કમરીગાઈએ કહ્યું.

આમ થોડો સમય ગયો. પણ કમરીગાઈને જરાયે ઉંઘ ન આવી. ગાડાં બેઠું તો નરોડાં બેલ-વવા માંડ્યો બળદો પણ દબે ખડપૂગાની નીરણ ખાઈ જમીન ઉંચર બેની નીરાંતથી વાગેગા રજા હતી.

કમરીગાઈનું મન ધડીક ગાડું છોડી નીચે ઉતરવા તલવાવડ થવા માંડ્યું પણ ઉતરીને જાવ ક્યાં? ચારે કોર ઉડી લાવ જળાની હતી ! છતાં કમરીગાઈ તો ગાડાંમાંથી ઉતરી ધડીક ઝાડનાં છાંયે જમી. પણ ત્યાં તો દૂરથી સંત દેવીદાસની જગ્યા ભેંસ ! અને કાણ જાણે એના અંતરમાં કોઈ કહી રહ્યું હતું કે પડી જોને ત્યાં જવાનું મન થઈ આવ્યું ! અરે માઈ ! અરે વાં ઉતાળામા ત્યાં જતાં પણ તારી કોમળ કાપા કરમાઈ જશે ! પણ કમરીગાઈને તો બધે અંતરમાંથી કોઈ તેને ત્યાં જવા ધરેલી રહ્યું હોય તેમ લાગ્યું. અને તેણે પડી તો ઉની ધમધમની જમીનને અને લૂનાં પણ વિચાર ન કર્યો. અને તે તો ઉપડી જગ્યા તરફ !

ચોતે આલુંવળાને આજે પતિને મેર જમી હતી. ચોતાને યુવાની છે : જીવનની લગતિ દણ માણવાની છે ! આજે તો તેનો કાઠી પણ મળવાનો છે ! પણ ભયાં કાઠી - તેનાં ઘણુંનું નામ આવ્યું ત્યાંતો કમરીગાઈ વગર લૂચમે બાજે કે ફળાળી ઉડી દેલ તેમ કાપકારો મનમાં રાખી વસવામી રહી !

ચોતે જીવાન હતી, રૂપાળી હતી. દેહે ને દેખાવે નજીણી હતી. પણ ચોતાનો કાઠી નેકે તે પણ યુવાન હતો, રૂપાળો હતો અને રમીશે હતો જતાં “બહારપલો” હતો ! તે કમરીગાઈ પાસે આવતો, પણ

તેનાં એવા કુહાદથી પછી થાક્યો પાક્યો પડી રહેતો !
જલ્દે તેને કમરીખાઇની જરા પણ પડી ન હોય !
અને આમ કમરીખાઇ મનમાં વસવસી નહોતી !
એ જ કાઠીને ઘણું સમજ્યો કતાં સમજતો નહોતો !
તેની પાસે પાછું એમ જ જીવનને દસડું રહ્યું !

આવા આગ વિચારનાં તો કમરીખાઇને
દુની જરાપણ ખબર ન પડી. અને તે સંત દેવી-
દાસની જગ્યા પાસે આવી પછુ પરીચી જગ્યામાં
જમને જુએ છે તે ભગત બાપા લુધા, લંગડા, કોદિયા,
અને રકતપતિયા વગેરેની સેવા કરી રહ્યા છે !
તેમને દુની કે ઉનાળાની મરમીની જરા પણ ઉપાધિ
નથી ! તેતો દુઃખી, રીખાતો, કઠંગતા, દુઃખીઆઓ
પાસે જઇ દસીને તેમનાં દુઃખ દૂર કરી રહ્યા હતા !
તેમને રકતપતિયાની દુઃખીની પણ ચીડ ન
હતી ! દરેક દરેક પોતાના જ પરિવારનાં હોય
તેમ આનંદથી અને હોશથી નવરાવી રહ્યા હતા.
તેમને ધા રજાવતા હતા; તેમને પાટાપાંડી કરી
રહ્યા હતા ! અને તેમ કરતાં રોહાળાએ મમતાથી
અને બાવનાથી તેમને જરા પણ દુઃખ ન થાય
તેની કાળજી રાખી રહ્યા હતા ! તેમની મદદમાં પણ
તેવાખીજ માણસો સંતદેવીદાસનાં શિષ્યો કે ભક્તો—
સેવા કરવામાં તત્પર હતા ! તેમને કોઈને ઉનાળો
કે બપોરનો ભાગ જલ્દીતો ન હતો !

સતત કાર્યમય રહેવું. દીનદુઃખિયાના દુઃખ
દૂર કરવા અને તેમની સુશ્રુષા કરવી એ જ જલ્દે
કે તેમને જાગૃતો બની જણાતો હતો ! આમ
તેમની સેવા - આકરી કરી સવાર સાંજ
આજીજીવનનાં ગામડામાંથી બટકું બટકું રેટલો
મેજવી આપી આ દરેકને હોશથી ખરવાવતા
હતા, અને પોતે તથા પોતાના શિષ્યો પણ એકની
જ સાદે જ આ બટકાં જમી લેવા હતા ! નબેદલાવ
ન જિનતા ! સમભાવ સમાન રહે અને સમભાવ
જરી કેવળ આત્મીયતા એ જ એમના મંત્રો હતાં.
અને આવા રકતપતિયા દુઃખી લોકો માટે દવા
પણ કેવી ? આંદડો, લીમડો, આવળ અને એવી દેશી
ગણાવ દવાઓ ! ન કાંપ ખર્ચ ન કોઈને કાકડી
કરવાની કે ન કાંઈ મદદ માટે હાથ લંબાવવાનો !

સંત દેવીદાસ તો ફક્ત આમ સત્યના આધારે
આપ્યો દુઃખી દાનત્યક્તને માણસોની સેવા કરી રહ્યા
હતાં !

આ જોઇ કમરીખાઇ પણ જલ્દે કે કોઈ
પરાપૂર્વના સંબંધથી કે એવા કોઇ સંસ્કારથી
જેવતી હોય તેમ તે પણ માંડી સંત દેવીદાસની
સાથે આવાં દીન દુઃખિયાની સેવા કરવા !

આવી શુવાન, રૂપાળી, ઠાકરી જગોને આમ
સેવા કરતાં જોઇ સંત બેલી બોલ્યા, “બેન ! બેડી !
બાપુ તારું એ કામ નથી,”

“ના, બાપુ ! મને તો આમ કામ કરવામાં
મજા પડે છે.” કમરીખાઇએ કહ્યું.

“પણ બેડા ! તારે હજી સંસારમા રહેવું છે
છે. આતો ચેપી શેગનાં જંતુઓ છે, તને કપાંક
ઝેની બસર થાશે; ને તારી આ નમણી કાપા
કુનડી થઈ જશે.” સંતે કહ્યું.

“બાપુ ! તમને કાંઈ નથી થાવું” તેમને શું
ચવાવું ?” કમરી મક્કમ રહી.

“પણ બેન ! તારે હજી આતું કામ કર-
કરવાની વાર છે બે એકવાર સંસાર પુરો માલ્યો લે.
ત્રોટી ઉમર થાય; હોવા હોકરાવ મોટા થઇ જાય,
પછી જો મન થાય તો આવશે.”

પણ કમરી તો હોશથી સેવાનાં કામમાં સાથ
આપવા માંડી.

ત્યાંનો માકા જેડું પણ જગ્યામાં આવી
પહોંચ્યો, તેડું કમરીખાઇને કહ્યું : “નાઇ કમરી-
ખાઇ ! હવે હાલો, આપણે જવાવું ટાણું થઇ
ગયું છે.”

સેવાનાં કામમાં જ મગન રહેતા કમરીખાઇએ
કહ્યું. “હવે તો ભરખ ! તું તારે એકલો જ જા.”

“કેમ ?”

“હું નથી આવવાની.”

“અરે ! એમ તે કાંઈ બને ?”

“હું કહું છું ને કે તું જા.”

“પણ મને રાણીગણાઇ (કમરીનો વર)
કપડો આવે”

“તું તારે કાઠીને માસ નામથી જ કહેજે
 કે હવે તો કમરીગાઇએ સમગ્ર કહેવરાવી દીધા
 છે.”

સંત દેવીદાસ વચ્ચે પડ્યા. નેણે પાછી
 કમરીગાઇને ખુબ સમજાવી. ગાડાએક સાથે જવા
 કહ્યું. પણ કમરીગાઇએ તો પોતાની મક્કમતા
 પકડી રાખી કહ્યું: “આપુ! હવે તો હું કહી મારે
 મામ સમાન છે! હું મારા જીવનમાં એની સાથે
 અશપજ સતોષ નથી પામી. આને પહેલેથી જ
 મારા તરફ અગતો હતો તે હવે કાચમને મારે
 જ હું તેને અગતો રાખું છું.”

સંત દેવીદાસની તથા ગાડાએકની દણી
 સમજાવટ થઇ છતાં કમરીગાઇ તો એકની બે ન જ
 થઇ! સંત દેવીદાસે તેને ત્યાં આમ સેવ કરવા
 માટે રહે તો તેમાં કેસ દુઃખ ત્રાસ થયો; જીવનને
 કેટલી તપશ્ચર્યા આપવી પડશે, કેવાં કેવાં
 સંભોગો વટાવવા પડશે. વગેરે આગત પર પણ ખુબ
 સમજણ આપી તેને પોતાને ઘેર જવા સમજાવી.

આ છતાં કમરીગાઇએ એમને ચરણે પડી કહ્યું, ‘આપુ!
 હવે તમારો જ આશરો. જગતમાં હવે મારે બીજા
 પુરોષો મામ આપ! મારે સંસારનો લાંબો લેવો જ
 નથી! મારું મન બહી’ શોકવા ધ્રુવે છે. હવે તો
 હું તમારી દીકરી અને તમે મારા બાપ! હું
 તમારી સેવા કરવામાં સાથ આપતી જીંદગી આપી
 અર્પિત રહીશ.”

ન્યાય સંત દેવીદાસને લાગ્યું કે બાપ કમરી-
 ગાઇને તો ખરજી લગની લાગી ગઇ છે ત્યારે
 તેમણે પછી પેલા ગાડાએકને એકલા જ જવા કહી
 દીધું!

કમરીગાઇએ તો પછી સાકીની પુરા
 સ્વર્ગ ધરી લીધા. સત દેવીદાસનાં આદિય મેળવી
 તેણે તો રાતને દિવસ આ અપંગ, લૂલા, કોઠિયા
 નિરાધાર નવાની સેવા ખતપૂરક કરવા માંડી.
 કમરીગાઇએ આમ પોતાનું જીવન સર્વદેવ આવી
 અર્પિત સેવામાં જ સમર્પી દીધું! તેણે તો આમ
 પોતાનાં જીવનની ન્યાય કમળગતી કરી મૂકી

•

કોઈ માણસ પોતાની પદ્ધતિના ખોરાકમાં ભેળવવા ઝેર તોપાર કરવા લાગે, તો આખો
 સમાજ એકી ઊઠે છે અને સતવાળાઓ તે યુને શોકવા દોડી આવે છે. પરંતુ આપણી
 નૈતિકતા કેટલી છીછરી છે! તે જ માણસ બીજા દેશના હોમને મારી નાખવા ઝેર તોપાર
 કરેના હોય, તો તેની કુશળતા માટે તેની લાઈ પ્રશંસા થાય છે અને તેના એ કવદ્દેશાસન-
 માન બદલ તેને ખુબ વેતન-પુરસ્કાર મળે તે જુદાં! પોતાની જાતને ખ્રિસ્તી કહેવડાવનારો
 દેશ જાતનાથક હાંટણાંથી છાંટાયેલાં કોંબિરી રીપાઈ ઉઠવાઓને ઠેકરો થયું નેઈ, પોતાના
 નાગરિકોના આદેશ માટે શતોપીયો થઈ જાય છે, તે જ દેશ પોતાની સાથે ન જાળતી
 પદ્દેશી પ્રજાની આખી વસતી નાબૂદ કરે તેવા રોગ-જંતુ મો (ફ્લુ-કેરિક્ટી) પ્રચોગવાળા
 તથા શરમાળમાં તોપાર કરતાં કે સંધર્ષતાં સહેજે ખચકાચ નહીં, એ કેવી કડુણતા છે!
 એના કરતાં તો હિંમત કરીને ગેરિસનના ‘લિનકેટર’ની દરેક નકલ ઉપર મોટે અક્ષરે લાકેર
 કરી દે, ‘અમરો દેશ જ અમરો આદે કુશિયા છે; તથા અમરો દેશમંદુઓ એ જ
 આખી માનવજાત છે.”

—વોલ્ટર રીસ

અનુભવ દેશમાં

સમસ્તેદ મોમ

[અંગ્રેજી સાહિત્યમાં મોમની વાર્તાઓનું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. વિશ્વપ્રસારી મોમની ઇચ્છા જગતના ધોરણે જુદામાં સામાન્ય માનવીના મિલનની હતી. અહીં એક અંગ્રેજ નારીનું ચિત્ર રજૂ થાય છે તેમાં ખુબી તો ત્યાં છે કે તેની લગ્નલાવના વાંચીને, ભારતના વાચકને તે જાણે આઈનારીની હજોલગ ઊંચું હોય તેવું લાગે છે...]

રખડવા રળવાની અને આદત પડી ગઈ છે પણ એક વાત છે કે પ્રવાસમાં ભ્રમ્ય સિંધવી મહાલયો કે કુદરતી સોદંબેના દરચોથી હવે તો ઈંટાળી જઈ છે. મુખ્યત્વે ખાણકને જ ભેવા અને પામવા ખાતર હું પ્રવાસ એક હું. તેમાં પણ મોટા ખ્યાતનામ માનવી તો નહીં જ. મને તેવા મહાન લેખક હોય, તેનું પુસ્તક દાયે આવે એટલે બસ, તેવીજ રીતે ડોઢ પ્રખ્યાત ચિત્રકારને તેના ઓછા ચિત્રમાં મળી શકાય! અને ઘેરું લાગે છે સામાન્ય માનવીનું-ડોઢ રચોપણથી પાદરી જેના વિષે આવનવું જાણવા મળે, તો પછી હું ભેજનના ભેજન બેઠું. રમત ગમતના ડોઢ બાદશાહ ડોઢ હોટલમાં આવી અડધો હોય તો તેની સાથે જોળ-ખાણ પાછી કરવા હું પણ તે જ હોટલમાં પગ વાડિયું બેઠી ઠાહું ખાન કરીને એક વર્ગ અને બવારનવાર જટકાઈ જાય છે અને તેનાથી કુતૂહલ મિશ્રિત આશ્ચર્ય પણ થાય છે. આ છે આધુનિકની સાધનસંપન્ન-નારી તે પણ અંગ્રેજનારી, જેનું દેશનું અભ્યુદયારથી ભૂખમાં એકાદી રિષ્ટિમાં અચૂક થાય છે. ઇટાલીના ડોઢ ગામડાની ગીબડી ટેકરી પર ડોઢ એકાંત વીલાસ સાવ એકાંત રહેની અંગ્રેજ-માનું મળી આવશે, અને ખરી નવાઈ ત્યારે લાગશે કે મીનના ડોઢ ગામડામાં ધોળી આંદી, પરદેશી પદરીની નહીં પણ અંગ્રેજનાનુની જોવા મળશે. અને તેવી જ તેવી ડોઢ જાહેન દક્ષિણ સમુદ્રના એકાદ ટાપુમાં મળી આવશે, અને તમારી તપાસ આપુ રાખશે તો ડોઢ ત્રીજી જગવાના અખ્ય ભાગના એકાદ ગામમાં, ગામને પાદર આવેલ જગલામાં, અવરય મળી આવશે. તેનું જીવન એકાદી દરે; મિતમંડળ પણ એકાદ; અનુવાને ખાસ આવ-

કાર નહીં આવે; પોતાનાજ દેશનો નાગરિક રસને આલતા અઠસ્રાન વરસને વચસે દિવસે મળશે ના પણ તેને જોવાવશે નહીં. પણ સામેથી જો તે ન છૂટકે મેલવશે, તો વળી આ માટે કદાચ આમને અને રવાની આદાનીમાં આ પછ, વિવેકભરી મોડી વાતો કરી વળાવી દેશે, બસ વિશેષ કંઈ નહિ ઘણીવર સવાલ થાય કે પોતાના દેશથી, સ્વજનોથી એટલે દૂર આમ એકાદી દિવસો ગાળવાની વૃત્તિ કેમ થતી હશે ?

અત્યાર સુધીમાં જે અંગ્રેજ બાનુડાને હું મળ્યો છું અથવા જોમના વિષે સંભળ્યું છે (જે અગાઉ જ કીધું કે તેઓ કુલાકાતિને મોટે ભાગે ટાળે છે) તેમના એક અંગ્રેજ બાનુ યાદદારમાં રહી ગયાં છે. જે દેશમાં મળેલાં તેનું નામ છે એસિયા માઇનર. લાંબી અને કંટાળજનક સુસાદરી પડી હું એકવાર નાનકડા ગામવા આવી પહોંચેયે, ત્યાંથી પર્વત ઉપર ચઢવાનો રસ્તો જતો હતો. ટેકરીની તળેટીમાં એક હોટલમાં રાત્રે પહોંચ્યો અને રજીસ્ટરમાં મારું નામ લખાવ્યું. અને એક રમ આવવામાં આવ્યો. અંદર જઈ કપડાં બદલતાં લાગ્યું કે કંડી તીન છે. થોડીવારે નાચણે ટોચા થયા અને હોટેલના ચાકરે આવી કહ્યું :

‘સીનેરા (નિહાલિનીના અનિવાદન!)’ એટલું, કંડી એક ગરમ પાણીની બટલો અને આઈ જેના સદર્પ સ્વીકાર કર્યો, અને પૂછ્યું :

‘દેાજુ છે આ સીનેરા !’

‘હોટેલના સંચાલિકા !’

મેં આમારના સબ્બ ઊકરા સાથે કહેવડા-બ્યા અને ખરેખર નવાઈ લાગી. એસિયા માઇનર

એક દનજી ગામમાં એક વયોવૃદ્ધ પ્રતાપિયન દોરસ સંચાલકા ગરમ પાણીની ખાટલી મોકલે તે સુખદ અનુભવ આશ્ચર્યકારક થયું હતો, કેમકે આ રિવાજ અગ્રેજી છે. ખીજી સવારે રૂબરૂ આજ્ઞાર આનવા સીનેશને મળવા મેં રપૂઠા ગતાવી. મારી આ પ્રત્તાની બંધુ તેમને નોપરે કરી હશે કેમકે થોડીજ વારમાં તેઓ મારી રૂમમાં આવી પહોંચ્યાં અને પૂછ્યું :

‘મને કાંઈ કહેવા આપે કચ્છા કરેલી કે ?’

ધંટીના રથકાર જેવી તેની સ્પષ્ટ અગ્રેજી બાધાથી હું સમજી ગયો કે બાતું અગ્રેજી છે. કુદરત બાધા અને વ્યક્તિત્વની આભાથી તેમને દેખાવ કોંઈને થયું માન ઉપજાવે તેવા હોય. બન્ને હાથ એકબીજા ઉપર ઓઢીની દબે રાખી તે બિંબાં હતાં.

‘મારે આપનો આજ્ઞાર આનવો હતો — ગરમપાણીની ખાટલી મોકલવા બદલ !’ મેં કાઢક ક્ષોભ અનુભવવા કહ્યું.

‘વિલિટર છુકમાં આપની સહી રાખીને જ હું સમજી શકી કે આપ અગ્રેજી છે. અને રાષ્ટ્રપયુ અગ્રેજને ગરમ ખાટલી હું સહુ પ્રથમ મોકલુ છું !’

‘મને તો બહારપાતની હિંટએ રજાની એટ જેવી લાગી !’

‘મેં કેટલાક વર્ષ રર. લોઠાં ઓગસ્ટકાંને ત્યાં નોકરી કરેલી. તેઓ હંમેશાં ગુલાશીમાં ગરમ પાણીની મોટલ રાખતા, તે મને પાક રહી ગયું છે. મોસો ખીજી કાંઈ સેવા !’

‘જરૂર કહીશ. થયો જ આજ્ઞાર !’

તેમના ગયા પછી મેં વિચાર કર્યો કે આ મારે આ બાધ બહીં એશિયા આધુનારમાં રહેતી હશે કે હવે તો તે પ્રોઠ બની ગઈ હતી અને બહીં દોરસમલાવવાનું કેમ કાવતું હશે? તેની સાથે પરિચય સાધવો સહેલ ન હતું કેમકે તે સોનાથી સલામત અંતરે રહેતી. નહુજ ઓળખાતી હતી. મેં પણ એટલી જ ધીરજ રાખી હું—પણ અગ્રેજ ખરેખરે !

છેવટે તેના રહેઠાણ ઉપર તેજે એક દિવસ મને યા માટે નિમંત્રણ. વાતચીત ઉપરથી હું જાણી શક્યો કે પ્રથમ તે લોડી ઓગસ્ટકાંની પરિચારિકા હતી. ત્યારબાદ સીનેર નિમંત્રિનીને ત્યાં મુખ્ય પરિચારિકા તરીકે રહી હતી સીનેર મનમોહક દેખાવના પુરુષ હતા અને ત્યાં તે બન્ને વચ્ચે મનમેળા જેવું થઈ ગયેલું. બન્ને પાસે મૂડી થતાં તેમનાં લગ્ન થઈ ગયાં. તેમણે બન્નેએ આ દોરસ ચર કરી. ત્રીસ વર્ષ વીત્યાં આ વાતને; સીનેર સ્વસ્થ પામ્યાને પણ પંદર વર્ષ થયાં, આ સમજા સમય દરમિયાન આ બાતુને વતન જવાનો વિચાર કેમ આવ્યો નહિ હોય તે જાણવાના પ્રયાસથી મેં પૂછ્યું :

‘ચોતાના વતન જવાનું સૌને ગમે; ધણીવાર વતનમા પાછા ફરવાની બીમારી થયુને લાગુ પડી જાય છે !’

‘હાવ તો એવું નહીં; પણ વાનમાં જવાની કચ્છા લટી નથી. કમકે સમંવહાલાંની ઉપરનદ જઈને હું બહીં એક પરદેશીને પરણી છું તે તેમને ગમ્યું નહિ હોય. વળી દેવ સાથે મારે સંબંધ નહુ રહ્યો નથી. બે કે ત્યાં જે કાંઈ છે તેમાંનું થયું બહીં નથી. માનવસ્વભાવ જ એવો છે કે પછી તો દેવ પડી જાય છે અને આપણને જ આપણી નચાઈ લાય છે. હુંડનના ધમાલિયા વાતાવરણ કરતાં બહીં બહુ સગાનું છે !’

તેમની વાત સાંભળી મને હસવું આવ્યું. આ બાતુ સફાતા અને સિંચ સમાજના નમુના રૂપ હતી, હતા બહીં જંગલી અને મુકરેલા જંગલ તથા દર ત્રીસ ત્રોશ વર્ષોથી રહી શકી હતી. વળી ટકીંસ લાખા ઉપરનું તેમનું પ્રસ્તાવ માતૃજાવા જેટલું જ હતું. છતાંની અનેક લીલીસુડી વચ્ચે તેણે ચોતાનું ‘અગ્રેજપણ’ અદ્ભુત રીતે સાચવી રાખ્યું હતું; દરેક સાચેતા વ્યવહારમાં ચોતાના રવાન અને મોભા વિષે સતત જાગૃતિ રાખી હતી; નોકર-ચાકર સાથે કામ ખાવામાં કમકાઈ આપરતી પણ મેં તેને નેંધ કરી, વાતચીતને અંતે,

દોરેદના બાવા સુંદર સંચાલન બદલ મેં અભિનંદન
બાબા ત્યારે સંતોર એ કહ્યું :

‘મારાથી બની રાં, થઈ રાં એટલું’ કવું
હું. મને એક વાક્ય યાદ રહી ગયું છે - સીનીસ
નિર્માણની કહેતા - જીવનમાં એ કંઈ કરવા નેવું
હોય તો આ છે : આપણા પોતામાં ને સત્ય
હોય તેનો શોધ ઉપયોગ કેમ કરવો તે.’

ત્યાંથી વિદાય થયાતું હતું તેની છેલ્લી
પછે બા બાબુએ મારા માટે એક વધુ આશ્ચર્ય
અનમત રાખ્યું હતું, તે ખરેખર પાછળથી પડી.
એક દિવસે તેમણે મને અમાનક પૂછ્યું :

‘મારા બે પુત્રોને જોયા વિના તમે અહીંથી
વિદાય નહીં થાઓ એમ કું’ આતું કહ્યું.’

‘અરે, તમારા પુત્રો ખાતલ મને તો
ખબર જ નથી !’

‘વેપારના કામકાજ જાણે તેમને દૂર રહે-
વાતું હાય છે. પણ બાબે આખ્યા છે. તેમને
એકને તમને ચોક્કસ ખાનક થશે. મેં મારા હાથે
જ તેમને સઘળા ઈંગરણી આપી છે. અને કું’
અપારે વિદાય લઈને ત્યારે બા દોરેદને તેઓ
એટલી જ સરસ સંભાળશે !’

ત્યાં તો બે તરવિયા, બીચા સશક્ત
કુવાળોએ ઝારગામ પ્રવેશ કર્યો. તેમને એકને જ તે
બાબુની આંખો નક્કી હીડી. તે બન્ને માતા પાસે
ગયા અને વહાલથી બહી બરી. મારા તરફ કરીને
સીનીસએ કહ્યું : ‘આ બન્ને અંગ્રેજમાં બોલી
શકયા નથી, એ કે કોડું કોડું કમજો છે ખરા
ખાજા તેમની બાપા છે ટકા-મીક દટગિયન.’

મેં બન્ને કુવાળા સાથે હાથ મિલાવ્યા.
ત્યારનાક સંતોરએ તેમને કંઈ કહ્યું અને તે
બન્ને ચાલ્યા ગયા. મેં કહ્યું :

‘‘ને એમ માને કે, પોતા દુનિયા વિના ચક્રાવી ચક્રશે, તે બીંવ જૂએ છે; પરંતુ ને
એમ માને છે કે, દુનિયાને તેના વિના નહીં ચાલે, તે તેથી પણ વધુ સ્થિત જુદેડો છે.’’

—દા. રા. શુકેરા

‘બન્ને હોઠારા-ખરેખર મુંદર લાગે છે.
તમારે તેને માટે માટે ગૌરવ દેવું એકએ !’

‘મને ખરેખર તેનું અભિમાન છે, જન્મ્યા
ત્યારથી આજ દિન સુધી તેમણે મને કંઈ દિવસ
જરા એટલી તકલીફ આપી નથી. તે બન્ને સીનીસ
નિર્માણની જીવતાબળતા પ્રતિનિધિ છે !’ અને
અને પછી શીમેશું :

‘અને કું’ તો ત્યાંસુડી કહીશ કે તેમની
માતા એ અંગ્રેજ છે તેવું કંઈ રવખે પણ ન
ધારે !’

મારા મુખ ઉપર આશ્ચર્ય એક તે બાબુએ
વાતને લખાવી : ‘મારે કબૂલ કરી મેવું એકએ,
કે વારતવમાં કું’ ખરેખર તેમની માતા નથી, મેં
કમણું જ તેમની માતા પણ તેમને મોકલ્યા !’
સીનીસએ છેલ્લું સ્પષ્ટિકરણ કર્યું ત્યારે કું’ એટલે
બધી ચૂચવાઈ ગયા કે વધુ પ્રલાપા તરીકે તેમને
કહેવું પડ્યું :

‘અહીં દોરેદમાં કામ કરતી એક ઓક
કુવલીથી સીનીસ નિર્માણનીને આ પુત્રો ચલેલા.
મારે કંઈ સંતતિ હતી નહિ તેથી મેં તેમને કલક
લીધા. પણ કીકરા જેવા કીકરા છે !’

વજ્રપાત થયા હોય તેમ વાત સંભળીને કું’
સકક થઈ ગયા. શું બોલ્યું અને આગળ શું
પૂછ્યું તે કંઈ મને સમજું નહિ. સીનીસ મારી
કામે ટકાર લિખા રહ્યાં. ગૌરવથી, સંતુષ્ટથી અને
પ્રસન્નવદને બે હાથની ચોકડીની અજર વાળી
તેમણે કહ્યું :

‘કું’ ધારે હું સીનીસ નિર્માણની વિરે તમે
અદિત દોષારોપણ વિચારતા નથી. તમારે એ
રીત વિચારવું પણ ન એકએ. કું’ પ્રતિજ્ઞા દર
સાચું જ કું’ હું સીનીસ એક ખાનદાન માણસ
હતા સાદેન !’

ગાંધીજી પાસે સમય છે : આપણી પાસે સમય નથી

છબનલાલ જોષી

ગાંધીજી સાથે લગભગ ૧૬ વર્ષો સુધી રહી છું તેમ કહી શકાય પણ એ દરમિયાન મને એકેય એવો પ્રસંગ યાદ નથી આવતો કે જ્યારે ગાંધીજીએ કે ઇને એમ કશું હોય કે હું બહુ કામમાં છું અને આ કામ કરવા માટે કે અન્ય કુરજ બળવવા માટે મને વખત નહીં મળે.

ગાંધીજીને આમ તો ચર દીકરા હતા પણ ગાંધીજીને પરિવાર એ લગભગ આખો ભારત દેશ યથા ગયો હતો. કેરળથી કારગીર અને કાઠિયાવાડથી ઉત્કલ પ્રદેશમાં ગાંધીજીના, આદેશાનુસાર આશ્રમો સ્થપાયાં હતા અને તેમ સંચાલન ખર્ચા રીતે ગાંધીજી કરતા હોય એ રીતેજ સચલાઈને ગાંધીજી નાની મોટી બાળતોમાં રાજબરોજ આર્થિક અપતા હતા.

ગાંધીજીની દપાલ આજના કોઈ મુખ્ય પ્રધાન કરતાં જરાય ઓછી નહીં હોય. આમ છતાં નાના છોકરાથી માંડીને કોઈ પ્રવૃત્તિના મોવડીએ લખેલ ફરક પત્રોને જ વળ વળતી દપાસે મળી ન હોય તેવું બાળે જ બનતું.

મારા જેવા અતેવાસીને માટે રાતના બે વાગ્યે ઉઠીને પણ ઝીણા ઝીણા નાના મોટા પત્રોને હાથે લખીને જવાબ આપ્યા છે અને એ રીતે ફરકને સંતોષવા તેઓ પ્રયત્ન દર્શાવે તે મારા અનુભવની વાત છે.

ગાંધીજી કહેતા કે માનવીને કોઈ કામ નો બોલો લાગતો જ નથી. એ જીવન બ્યવસ્થિત ગોઠવાયું હોય તો નાનામોટા ફરક-કામો સરસ રીતે પાર પડી શકે એવી રીતે રાજીંદુ કામ ગોઠવી શકાય.

આથી જ આશ્રમમાં જાતમહેનતનો મહિમા વધારવા માટે સંયુક્ત રસોડામાં

રોજ સવારે નારતો ક્યાં પહેલાં શાક સમારવાનું કામ ગાંધીજી પોતે ચમુક કરતા હતા.

કોઈ નાનો કે મોટો માણસ આશ્રમમાં મોકલે પડે તો તેની ખબરખત પૂછવા માટે તથા તેની સારવારની બ્યવસ્થા કરવા માટે તેઓ પોતે જાતે જ ગયા વિના રહેતા નહીં.

અવાસમાં તેમને બાંધવા મળે કે કોઈ જાળખીતા માંદા પડ્યા છે તો તેમને મળતા જવાનું કહી ચક્રતા નહીં. એક વાર મુંબઈમાં કામગીર અપરંપાર ધમાલમાં રાહાયેલા હતા છતાં પોતાના લાલ્લેજ અને એક વખતના મુંબઈ મ્યુનિસીપલ કોર્પોરેશનના મેયર શ્રી મથુરાદાસ ત્રિકમજી જ્યારે ક્ષયને લીધે પથારી પર રહી ગયા હતા તો ગાંધીજી તેમને જળવાનો સમય કાઢ્યા વિના રહ્યા નહોતા.

ગાંધીજીને માંદાની માવજત કરવા માટે અતરથી સર છુટતો હતો. આથી જ તેઓ જ્યારે વાઇસરોયને મળવા માટે ખાસ સિમલા ગયા હતા ત્યારે કામ પૂરું થયું કે તરતજ સેવામામમાં કે જ્યાં જાણમતાસી લીલાવતી બેન પથારીવશ હતા તેમની સુધુવા કરવા જવા માટે સિમલાથી કાસકા સુધી ખાસ મોટર દ્વારા પહોંચ્યા હતા.

એવી જ રીતે પોતાને જ્ઞાન વિકાસ માટે અમુક વાચન કે ખાસ અધ્યાસ આવં રચક છે તેમ ખાત્રી થાય તો એ માટે પોતાની પાસે સમય નથી ફરિયાદ એવી તેમણે કહી કરી નહોતી.

અમે સૌ જેલમાં સાથે હતા ત્યારે ફરિયાદ મિત્રોએ અને પંડિતજી સુદાંએ ગાંધીજી સમક્ષ એવી ફરિયાદ કરી કે તેમણે હજુ રશિયન સામ્યવાદી સાહિત્ય વાંચ્યું નથી. આથી જેલમાં સોમસારના મોન

ના દિવસે, જમતી વખતે, ષષ્ઠ્યુ' ખાતા ખાતા
કે ખજુરની પેશી ચાવતા પછુ તેમણે
“હયુમેનીટી અપરેટ” અને “ રેડ ક્રોઠ”
વિગેરે પુસ્તકો મનનપૂર્વક વાંચતા મેં જોવા છે.”

જેલમાં એકવાર લીલાવતી મુનશી
મળવા આવ્યાં હતાં. આ વખતે તેમણે એવી
પ્રેમપૂર્વક માંગણી કરી કે ગાંધીજીએ મુનશી-
ના પુસ્તકો ‘શુજસતનેા નાય’ ‘પાટણની
પ્રભુતા’ વિ. પુસ્તકો વાંચવા ભેધજે.
જા પુસ્તકો વાંચવા તેમણે લાવણેરીમાં એટલે
કે શીયાલયમાં મારી પાસે મુકાવ્યા હતા જેવા
ત્યાં જેટલો વખત મળે એ દરમિયાન તે વાંચી
શકાય. આ રીતે તેમણે તે પુસ્તકો ત્યાં વાંચી
પછુ કાઢ્યા હતા.

હકિલુ આફ્રિકામાં પોતાના જાથીઓ
મદ્રાસી છે એટલે પોતે પછુ તામીલ શીખવું
ભેધજે તેમ માનીને તેઓ તામીલ પણ
શીખ્યા. બંગાળમાં, નેઆખલીમાં ગામડા-
માં કામ કરવું પડેલું ત્યારે બંગાળીઓ સાથે
આત્મીયતા કેળવવા ખાતર બંગાળી શીખવું
ભેધજે એવું અંતઃસ્ફુરણ થતાં ૮૦ વરહની
ઉંમરે તેઓ બંગાળી કહેા છુટવા લાગ્યા અને
બંગાળી બાળપોથી કે પાઠ્યપુસ્તકે વાંચવામાં
પછુ રસ લેતા હતા.

છવનની શરૂઆતમાં ગાંધીજીને સમય-
ની તાણુ નહોતી ત્યારે સ્વયંનેા સફડેપથેગ
કરવાનું તેઓ મુકતા નહોતા. કોઈ આજીવિતા
વાણુ કે બ્યાપારીને અત્રેજી ભણાવવા માટે
કાંઈપણ ટયુશન ફી લીધા વિના પગે ચાલીને
તેઓ જતા હતા. હારિપટલમાં ખાટલે પડેતા
કોઈ કરદીની પાસે પુસ્તક વાંચવા કે અધતી
વસ્તુ ખરીદી આપવા કે એના પત્રો લખી
આપવા જેવું કામ કરવામાં તેઓ બેરીસ્ટર
થવા પછી પછુ તેમને એક ભતવું શુર
ચડવું હતું.

એક વખત આ કામ કરવું છે એવી
મનમાં ગાઠ અંધાઈ એટલે તે ગમે તેવું
અઘરું કામ હોય તો પણ પૂરું કરવા માટે
તેઓ હંમેશા તૈયાર રહેતા હતા. રાજ ૧૬૦
તાર કાંતવા છે કે સવારે ચાર વાગ્યે પ્રાર્થના
કરવી છે કે સવારમાં જ પોણા કલાક ફરવામાં
ગાળવો છે એવા સંકલ્પ કર્યો તો એ સંકલ્પને તેઓ
ઝોઠની જેમ વળગી રહેતા હતા. કાંતણુપણમાં
કે પ્રાર્થનાના ક્રમમાં કે રારીરક વ્યાયામમાં
ગાંધીજીએ કદી પણ પ્રમાદ સેઓ નહોતો.

૧૯૨૮, ૨૯ માં હેલેન સાંડી, ફ્રીનલેન્ડ-
માં વિસ્વશાંત દેશવવા અર્થે જવાનું ગાંધીજી-
નું નક્કી થયું એ વખતે તેમને અટલી
બધી મુસાફરો આપવાની રહેતી હતી કે એક
મિનિટ પણ ફાજલ પાડવાનું તેમને માટે સાવ
અશક્ય જેવું હતું. આ સમયે આચિતા
કાકા સાદબ કાલેનકર ગાંધીજીને મળતા
આવ્યા અને મત્રય માગ્યો ત્યારે ગાંધીજીએ
કહ્યું કે હું બધો સમય મુખી જરાથેલો છું.
છતાં જો આનવાઈ કામ હોય તો હું શોથ
જઈ છું એ દરમિયાન તમે બહાર લીમા રહોને
જે કાંઈ વાત કહેવાની હાય તે કહ્યો. હું તે
સાલગીશ અન મારે જે કહેવાનું હતી ૧ ટુરવ
જ જજીવીશ.

જેમણે ગાંધીજીની આત્મકથા વાંચી
હશે તેઓ ભણતા જ હશે કે ગાંધીજીએ હતા-
મત કરતાં કરતા કષ્ટા પોતા પોતા અને જ્ઞાન
કરતાં કરતાં ગીતાજીના ૧૩ અધ્યાય તેમણે
કંઈકેય કયાં હતા.

ગાંધીજીએ જેટલા વખે “ઇન્ડીયન
ઓપીનીયન” “યંગ ઇન્ડીયા” “નવજીવન”
કે “ હરિજન” નું તત્રીપદ સંભાળ્યું એમાં
એક પણ દિવસ એવો ખાલી નયા નથી કે
ન્યારે આ સાપ્તાહિકમાં તેઓ પોતે પોતા-
ની ખારણી પ્રમાણે લેખ લખી શક્યા ન હોય
કે લખાવી શક્યા ન હોય.

‘ઉત્તમ કરણી કરે તે નર કા નકાશય
બને’ તે કહેવતને ધ્યાનમાં રાખી તેમણે કેટલાક
ત્રતો લીધા. અને એ પ્રમાણે તેઓ પોતાનું
જીવન પણ ઘડી શક્યા તથા સતત જાગૃત
રહીને પોતાને અને સાથોસાથ દેશને પણ
ઘડી શક્યા હતા.

ગીતાજીનું કાપાંતર તમારે કરી આપવું
જોઈએ એમ સ્વામી આનંદે કહ્યું ને ગાંધીજીએ
તે માની લીધું. તુરત જ રાજ્ય એક રથોકડું
સવારના પ્રાર્થના પૂરી થયા પછી બાપાતર
કરવાનું તેમણે મત લઈ લીધું. અને આમથી
જ આપણને “અનાસકિત યોગ” મળ્યું.

‘મહાભારત’ સર્વજન વાચ્યા સિવાય કિંદુ
ધર્મનું હોઈ સમજાય નહિ એવું એક વખત
તેમને અનુભવતા ૧૮૨૨માં યરવડા જેલમાં
ગયા કે તુરત જ ૧૮ થર્વો પૂરેપૂરા મહાભારતના
તેઓ ધ્યાન પૂર્વક વાંચી ગયા હતા.

જીવનમાં પોતાને જે સારું લાગે તે
પોતાના સાથીઓને પણ બાપવા તેઓ તેવાર
રહેતા હતા. પોતે બેરીસ્ટર થયા તો પોતાના
કારકુન મોહાકને કે પોતાના ઇતીહાસક
લાલ ગાધાને બેરીસ્ટર બનાવવા માટે તેઓ
મથ્યા હતા. એ જ પ્રમાણે અસર સારા હોતા
જોઈએ તેવું લાગતા પોતાના સાથીઓના

અસરો સુધારવા માટે પણ તેમણે મહેનત
કરી હતી, જેનો હું સાક્ષી છું. મારા અસર સારા
ન હોવાને કારણે ગાંધીજીએ યરવડા જેલમાં મને
ખતીસ વસતી કરાવે એમ, એ થયા પછી
દશ વર્ષ, કલમકિત્તા વાપરવા માટે, કહ્યું
હતું અને યરવડાના દિવસ પછી હજુ
ગાંધીજી પૂરાં સાળ થયા નહોતા ત્યારે પણ
સમય કાઢીને કિતો ઘડીને, કિત્તામાં કોંપ
મુકીને અને કલમ આપી હતી તે હું જુદી
શકતો નથી.

દુકમાં ગાંધીજી પાસે કેટલું હલકું
કે બીજા નંબરનું કામ ગણાતું નહીં. જે કામ
જરૂરી ત.કામને પાર પાડવા માટે સમય
અને શક્તિનો સહાર તેમની પાસે અનુભૂત હતો.

આવા અનેક દશાંતો ગાંધીજીના રાજ-
બરજના જીવનમાં આપણને મળે છે, ગાંધીજી-
ને જ આ નાના મોટા કામ જેવાક પામ-
ખાના સફાઈ, રૂઝપીંતયાના ત્યા ધોવા,
સાથીઓને પ્રેમ પત્રો લખવા, મોટા રાજ
રમતોના બુલ્લ ગોઠવવા, કે બગીચા પુરતકો
મનન કરવાનાં જરૂર પડે તો તેમને સમય
મળી શકતો, ત્યારે આપણા જેવા સામાન્ય
માણસને હું કામમાં છું એમ કહેવું કેવું
જોઈએ ગણાય ?

‘આવી વાતોને માટે—’

વર્ષમાં એક આશ્રમવાસીમાંથી પોતાના એક મિત્રને લખેને બાપુને અળ્યા,
એમના મિત્રે બાપુ સાથે તરવજાનની વાતો કરવા માહી એટલે બાપુએ કહ્યું : ‘તે
કામ તો ઉચિત છે. તેનો ઇતિહાસ તમે કેમ લો છો ? તમે કરોડોમાના એક શા માટે
બનેા છો ? કરોડોમા જ રહો. તરવજાન અનુભવમે છે. અને પોતાના અનુભવથી
આવનારી અવસ્થા છે. તમે તો સેવા કરો. લોગને સારો જોળ, સારો લોટ, સાડુ
તેલ, સાડુ’ ચામડું, સારા ચોખા અને સાડુ દૂધ પીવડાવો. જો એમાં કંઈ પાપ
હોય તો ત માટે રાજ્યો, અને પ્રુપ્ત હોય તો તમે લઈ લો.’

પછી આશ્રમવાસી તરફ જોઈને બાપુ બોલ્યા : ‘મારી પાસે આવી વાતોને માટે
સમય જ થયા છે ?’

હીરા-કુણી

અવની દ્રનાથ ઠાકુર

ગોવાલણનું નામ હતું હીરા અને ગાયનું નામ હતું કુણી હીરાનો એક મહિનાનો દીકરો હતો. ગાયની પણ હતી એક મહિનાની વાછરડી હીરા રાખઝનો દુગ્ધ કોળગીને મરાઈ શાળને દૂધ આપવા જતી. રાખઝરોજ કુણી ગાયનું મળનું તાણું ફર પીતો વાછરડી આંસુમાં સારતી રહેતી કેમ પણ દિવસ હીરાના મનમાં ગરીબડી વાછરડી ખાટે નહોતી જાગી વેદના-કે દયાની લાગણી દૂધ દોહવાને ટાણે કુણી ગાય પોતાની વાછરડીને ટગરટગર બેઠને મૂક વચ્ચામાં ભોલાવતી અને વાછરડી પણ ઉમગણેરે જોલ સાથે દૂધના આંચળો મારે તલસતી, પણ હીરા તેને વાળી લેતી અને તેને ખૂટે બાંધી રાખતી. બિચારી વાછરડી પોતાની માની સોઠવિહોણી જ રહેતી. દૂધના આંચળો તરફ ટીકીટીકીને જોઈ રહેતી અને આંસુ સાર્યા જ કરતી હીરા તે તરફ શાનુ ધ્યાન આપે ! સવારસાજ દૂધ દોહીને કિલ્લા તરફ આવી નકળતી. સાજ પહેલાં ત્યાંથી પાછી કરતી પહેલાં પોતાના વહાલ સોધા દીકરાને ખવડાવતી અને પછી મધુર-મીઠાં હાથરહાં ગાળને સૂવાડી દેતી ત્યાર પછી વાછરડીને પકડી કુણી પાસે લઇ જતી વાછરડી પોતાની વહાલી માની સોઠમાં ઊછળી-ફીંને જતી, પણ કકેત ટીપુ જ દૂધ પામતી. કુણી પણ વહાલપૂર્વક તેના કુમળા દેહ પર જીભ ફેરવીફેરવી સુવાડી દેતી બિચારી વાછરડી ઉપવાસી જ રહી જતી રાજ તાણું મળનું દૂધ પીને મોજ માણતો... ને આમ દિવસો વહી જતા.

એક દિવસ હીરા કિલ્લા ઉપર દૂધ દેવવા માટે ગઇ. ત્યાં રાજના ખમનનીએ દૂધના નાણાં ચૂકવનામાં વાર કરી સાંજનો ઘંટ વાગ્યો અને તેની સાથે જ કિલ્લાનો

દરવાજો બંધ થઈ ગયો. હીરા બોલી ઊઠી - 'દરવાજો તો ઉઘાડો.' સિપાહીએ કઠકાઈથી ઉત્તર વાગ્યો : 'હુકમ નથી.' હીરાના માનદ્વયમાં દીકરા માટે વેદના જાળુ ઊઠી. તે વ્યાકુળ થઈને રોદન કરવા માંડી. આજીજી કરી તે બોલી : 'મારો વહાલો દીકરો બિચારો કયા પરચરનો ભૂખ્યો છે : તમારે પગે પડું છું મહેર-આની કરી આજનો દિવસ દરવાજો ખોલો.' પરચર દિલના રાજના ચોકીદારે દરવાજો ન ખોલ્યો તે ન જ ખોલ્યો પોતાના જીવસોધા દીકરાને ધવડાવવા હીરાની છાતી વેદનાથી ફાટી જવા લાગી. મળજતી સાથે દરવાજાની સાંકળ ખખડાવી તે બોલી :

'કુકત એક જ વાર દરવાજો ઉઘાડી આપો.' કોના શબ્દો જાઝામાં વિલીન થઈ ગયાં. લોહાનું તાણું ન ખુલ્યું તે ન જ ખુલ્યું. ખણખણતા અવાજ સાથે જવાબ આવ્યો : 'કહું છું રાજસાહેબનો હુકમ નથી'

સૂરજ આથમી ગયો. સાંજનો તારો કિલ્લાની અધમાં આવેલા દેવમંદિર પર ટોકિયાં કરવા લાગ્યો. પંખીઓ પોતાની પાખો ફફેલાવીફફેલાવીને માળા તરફ ઊડી જતાં હતાં હીરા તે નિહાળી રહી તે રડીને બોલી ઊઠી : 'અરે, અને પણ જો પાંખ હો તો કેવું સારું ! હું પણ આમ ઊડીને મારા દીકરા પાસે પહોંચી જત દૂધ પીધા વગર તે ટળવળી રહો હશે'

કુંજરની નીચે જ હીરા ગોવાલણીનું ઘર હતું. કુણી ગાય પોતાની વાછરડીને હાંપ મારી રહી છે. તે તેને કાને અથડાઈ. હીરા ગોવાલજી દૂધની દોણીને જમીન પર પછાડી ઊભી થઈ અંધ. તે નિહાંય થઈને દોષ રસ્તાની અમથ-લમા ખોવાઈ ગઇ.

રાયગઢના કિલ્લાની બીતો બહુ જૂની હતી. તેના કિનારા કુંગરા તરફ ધસી પડ્યા હતા અને પીપળાનું ઝાઝ પલ તે તરફ જ નગી પડ્યું હતું. તે જ સ્થળે મિથરાતનું ચાંદણું પથપાઈ રહ્યું હતું. હીરાએ જોયું તો મગરના અધિયાણા દાંતોની જેમ પથ્થર સ્થમકી રહ્યા હતા. એકએક પથ્થર ઉપર પગ રાખીને તે ધીમેધીમે ઊતરવા લાગી અને એક પગદહીતી વાટે તે ઘર પહોંચી ગઈ. તે ટાંચે આપું રાયગઢ ખીટી ઘેરી નિંદરમાં પોઠ્યું હતું. હીરા ગોવાલજીને નાનકડો દીકરો રહી-હીને નિંદરની સોડમાં લપાઈ ગયો હતો. હીરા પોટેલા આળકને છોટી સરસો ચાંપી ધવડાવવા લાગી. નિર્દય અને ઓપાકુલ કરનારા શશનું બંધન કુગાવી કુબીતી વાછરડી પણ દૂધ પીવા લાગી. હીરા ગોવાલજી તેનીરખી રહી-જનિમેષ નયને, તેના શુભાખી ગાલો પર હઠક કરતાં બે આંસુ સરી પડ્યાં. તે દિવસે ન તો તેણે ને બાધી કે ન તો તેની મા પસેથી દૂર હઠસેથી મૂકી આજે આકાશમાં તારતીઓ વધુ સમકીને હારેય વેરતી હતી.

સવાર મધ્ય, સૂર્ય ભગવાન આસે ચઢવા લાગ્યા. રાયગઢના રાજની શુભાખી નિંદરડી ઊડી ગઈ. ઊઠતાની સાથે જ તેણે દુધ માગ્યું. આજે હીરાની દૂધવાળી માટલી ખાલી જ પડી હતી.

સિપાહી દોડચો દોડચો આવી પહોંચ્યો. હીરાની પાસેથી દૂધ લાવવા. હીરા તાડૂકી બીડ: 'મારે ત્યાં દૂધ નથી. રાજ સાહેબને કહેજો કે દૂધ તો ઊડી ગયું છે' પણ તે, તે રહ્યો રાજને. સિપાહી. જો કેમ કરીને માને? તે સીપા હીરા ગોવાલજીને ઘસડી લાગ્યો. કિલ્લામાં રાજએ ગોવાલજીની આખી કથની ધ્યાનથી સાંભળી તે ખુશ થયો. રાજએ ગોવાલજીને એક ગામ બસિસમાં આપ્યું. હીરા દૂધ વેચાતો ધંધો છોડી હવે ખેતીવાડી કરવા લાગી.

હીરા ને કેડીએથી પોતાના જીવને સંજટમાં પડી પોતાના દીકરા પાસે દોઢી આવી હતી તે કેડીને રાજએ 'હીરાકુલી' નામ આપ્યું.

જહાંગીરના મરણ બાદ નૂરજહાંએ આકીનું જીવન એનાંતરાસમાં જ બતીત કયું હતું. લાહોરમાં નૂરજહાંની કબરજહાંગીરની કબર બેડે જ આવેલ છે. નૂરજહાંની કબર પર નીચેના શેર લખેલ છે

‘બર મહારે માં બીબા; નય ચીરાગે નય શુબે;
નય પદે ચરવાને ચાબી; નય સદા યે છુલખુલે.’

અર્થાત: ‘અમારા જેવા ગરીબોની કબર પર ન દીપક હજો, ન કેઈ પંખી કે પતંગ હજો કે ન કેઈ છુલખુલને અવાજ હજો.’

શાહજહાંની અને સુમતાજીની વહાલી બેટી ‘બહાનુબાઈ’ની આરામગાહ પર નીચેના નક્કર શબ્દો કેતરચેલા છે.

‘મારી કબર પર લીલા ઘાસ [સવાયનું] કાંઈ આવછાદાન ન હજો; કારણ કે એનું જ એક માત્ર આવછાદાન એક નક્કર આત્માની આરામગાહને માટે ચોગ્ય છે.’

દીપૂ સુલતાનની આરામગાહ પર નીચેના શબ્દો અંકિત થયેલ છે.

‘સુઆ મર્દ ચેદાની લાં સુલહ દુનિયા,
યકે સુરત તારીખ રાયરીર સુમસુદ.’

અર્થાત: ‘આ જગત પરથી જ્યારે વીર ગુરુચ વિદાય થયો ત્યારે એક માણસે કયું કે આ જગતમાંથી છાંતહાજ અને તલવાર ગાયબ થઇ ગયા.’

—પૃથ્વીસિંહ બાલા

અવલોકન

શિ.
હગાનિયા

લેખક: શુસ્રે બારાત્સ
અનુ: સરલાબેન વિ. શાહ અને સુધાનહેન શ.
પાઠક
ભાષાવિદ્ પ્રકાશન, ગાંધીમાર્ગ, અમદાવાદ
પાન-૨૧૦ કિંમત રા. ૪.૫૦

સ્વ. ગોપુન્દરાધ 'અંદેતાલે ને પુસ્તકોનો
ભાગ્ય લખ્યો છે તેના વિષે અગ્રણી કુતૂહલતા
પુસ્તક પાંચી લીધા પછી અત્યુપિતમાં પરિશ્ચે
છે. માત્ર ગુજરાતની નહિ, પણ ગાંધીજીના
ભારતના (માફ કરજો, ગાંધીજી નામ હવે લેવું ન
મિલેછે) દરેક નરનારીએ આ પુસ્તક અવશ્ય
જાવવું જોઈએ. કામાં કેવળ મંમનો અહિંમાં
નથી. ડાહ્યા હાથ રાજિયામણા- એ ન્યાયે એક
સહજથી ગામનો આ પ્રયોગ શાન્તમાથી ને સર્જિ
તું સર્જન થાય છે તેનો દુનક્રિયાતર આપવા
ઉપરાંત અંતિમ સમાજમાટે શુ કરવાનું છે તે
આધાંભ છે. પુસ્તકમાં આપતા એક પાત્ર રો.
રૂપીનના શબ્દોમાં

"માત્ર પોતાને માટે રહેતલ કરનારો
અને હમાજને માટે કંઈ જ કામ ન કરનારો
આદર્શવિદોષો માફસ પ્રુખાવનારા છે. એવો
અથવા કૃષિ વિનાના વૃક્ષ કંવે છે."

હજારાહલુ નામ કાળે જન્મતા દરેક
દેશમાં હરકોઈ આદર્શને મુખે સાંભળવા જશે છે.
પણ સહીની શરૂઆતમાં તેનું કારણત્વ નેહાતું.
વહુદીઓ વિરવની જુદા જુદા પ્રદેશોમાં ફેંટાણ
ગયા હતા, અને નર્મો દેવો વસતા ત્યાં તેમનાં
તારાં કોરમાધુ વર્તન રજાતું. પેલેરતાનને પોતાનો
રેક અને જન્મજામિ ભનાવવાની હચ્છા દરેક
વહુદીના હૃદયમાં ધર કરી બેઠી હતી. 'દિલ્લિ
રાજવાળા હોને પ્રાત અને બેસઅરોજવાની રાજ-
ખાન' શરેદેશમાં ધણુ વહુદીઓ વસતા હતા.

તેમનાં પહેરવેશ, રહેણીકરણી, રીતારવાજ અને
ભાષા રચિયનોથી જુદા પકારના હતાં. વહુદીઓ
ઉપર થણાં નિયમનો રહેતા અને લાંબામાં રચિય
અમલદારોની દયા ઉપર નહારાતુ હતું. મૂઝા-
મણુ અનુભવતા હજારો વહુદીઓ રાંશયા છોડીને
પશ્ચિમ યુરોપ તથા અમેરિકા જઇને વસ્યા હતા.
કેટલાક ૧૮૮૧માં ડિથોનરટ વસાહત સ્થાપવાના
ધરાદારથી આરોંધથી પેલેરતાન અધ વસ્યા; ૧૮૯૬
માં અખિલ જમત ડિથોનરટ સંઘની રચાવના
યઈ, ૧૯૦૧માં વહુદી શાંદ્રીય નામની
સરગાત યઈ, અને પેલેરતાઈનનો પ્રદેશ વહુદી
પાયેથી ખરીદી લેવાની યોજના વિચારાઈ.
પ્રાદિશ સરકારે યુગાન્ઝાનો પ્રદેશ વહુદીઓને વસ-
વાટ માટે આપવા કોર કરી પરંતુ ખાધમ
વાઈઝમેને (હજારાહલના પ્રથમ શાંદ્રીયર્થ)
પેલેરતાઈન મારિતુ વહુદી દાંધિનું અધરકારક રીતે
રજું હતું.

શુસ્રે બારાત્સ જમપણથી જ ડિથોનરટ
આદર્શનના રંગે રંગાયો. ૧૩ વર્ષની ઉંમરે
આર્ધમ ક્રીનમર્ગના સંસ્કર્માં આવ્યા. ક્રીનમર્ગ
એક વિદ્વાન, કુદર, શ્રાદ્ધદાળી, અત્યંતનમ્ર અને
દુરવરજાત વ્યક્તિ હતી. તેણે એટલા સાદા
હતા કે ચારેબાણુ કામવો અને પુસ્તકોથી વિંટ-
ળાએલા ગાથાગાથા બેસી રહેતા. પાછળથી પ્યા-
તાનામ લેખક અને વત્રાં જન્મ્યા હતા. ૧૯૫૪માં
ન્યુયોર્કમાં તેમનું અવસાન થયું. ભાગવપથા જ
શુસ્રે બારાત્સ ડિથોનીરટ અગ્રવળના નેતાઓના
રહવારુથી, ખાનગી મેકો અને નેરકાધરે નહેર-
નામાં તેયાર કરવામાં લાગ લેતા. ચૌદ વર્ષની
હમરે પેલેરતાઈનમાં જઈ બિહુતનું ટવન ગાળવાની
હચ્છા રાખ છે, અને ૧૯૬૦ વર્ષે તેને અમલમાં
થશે છે. માનાપની હચ્છા પુત્રને વિષુગે પાઠવાની
નથી. પણ બારાત્સ એક મિત્રની સાથે ટ્રેન દારા

ઝોડેસા અને ત્યાંથી રીડીમરમાં નવમે દિવસે બ્રહ્મા પહોંચે છે. પેટેસ્ટાનમાં પ્રથમ વસવાટ કરનારને 'આલુસિમ' કહે છે. આવા આલુસિમોના પ્રવાહ રશિયામાંથી અને આરેકારથી આવ્યા કરતે.

આશત્સે જોશુ' કે યહૂદીઓ ખાટેની બેરન રાય' સિદ્ધાંતી મદદથી બાલતી રિશોનની વસાહત હતી પણ તેમાં આરબો મજૂરી કરતા અને યહૂદીઓ મોટે ભાગે વ્યવસ્થા સંભાળતા અને દોશ વધી આવતા, આ જોખને યહૂદ આશત્સને આધાત થાય છે અને મનમાં વિચાર થાય છે 'જેને માટે જામે જહી' આવ્યા તે આ જીવન નથી?' ત્યાર બાદ રેવોવોલ વસાહતમાં કાંઈક જુદી પરિસ્થિતિ ટાળી, યહૂદીઓ જુદી આમોહવામાંથી આવતા હોવાથી તેમને મજૂર તરીકે રાખવા માંડે તેવાર ન હતું. પારાત્સ કહે છે; 'આરે પહેલે દિવસે હું' કામ પા ગયો ત્યારે હું' તે કેવી રીતે કરી સફીશ તેની સમજ હતી નહિ; અમારાં જોખરો ધણાં જૂનાં હતાં. સારી કોઢાગી પણ હી નહિ; અમે મોટે ભાગે ઊંચા પાવડા રાખતા; આરા હ ધર્માં બળતરા થવા લાગી. પણ ધીમે ધીમે ટેવાઈ ગયા; રનાયુએ મજબૂત બન્યા, હરીજીઓ કાંઈ થઈ.' 'ડેવિઠ જેન ગુરિંગેન પણ આજ અરસામાં ત્યાં વસેલા. તથાક માસ જહી' ગાળ્યા બાદ, પારાત્સ જેડુ પોતેમ ગયા. ત્યાં નવુ સકેર મ'ધાવું' હતું અને તેમાં યહૂદી બાવ્તલથો, વિલા કયો અને અનાથાકયો જાહેતા હતા. આવી દિવસ ધોળા ધૂજમાં ચપટ બેસીને પચ્ચર માવવાનું' અને વડવાનું' કામ જહી' થવું. ટાંકણું તથાવ તામાં અંગાંગનો ઉપયોગ કરવો પડતો અને તેમાં બાસાવડી જતા. ત્યાં મુરેસ પરિસ્થિતમાં સમય પસારે ક્યાં બાદ, પારાત્સ અને તેના સાથીદારો જોશથી બીજે રચળ ફેરતા રહ્યા. તેલખીવનું' નાધકામ કરુ થવું' ત્યાં પણ રણા સમારિયામાં આયોધત નામનું' યહૂદી ગામ જ'ધાવું' હતું' ત્યાં પણ સેવાઓ આપી'

જાઓતની વસાહતમાં પારાત્સને (મિથિયમ

નામની યુવતીનો પરિચય થાય છે અને તેજો-લગ્ન કરે છે. મિથિયમે પણ જીવનમાં ધણું' જોશું' હતું', ધણી મુશ્કેલી વેઠી હતી, અને તેના ઉછેર એવા કુટુંબમાં થયો હતો કે જનપ્રમુદાવ' માટે આવડવની આવનાથી તે કામ કરી ચકડી. પેટે સ્ટાઇનના રાષ્ટ્રીય નિધિના ઉપરી ડે. રાખીને જોડન નદીની કિનારે રેડ પ્રોવ રિઝર્વાર' વાની જવાબદારી પારાત્સ ઉપર મુકી. આરજ આમકાના નામ પરથી આ પદેસ ગ્રીમ જૂની કહેવાતો. અહીં 'મર્નફાવર' [ચક્રપુષ્પ] દૂધ ખુન થતા હોવાથી નવા પ્રદેસનું' નામ - 'દગાનિવા' રાખ્યું. પારાત્સની આ કમ'મૂલમ. ૪૦ વર્ષો સુધી સમુદજીવનમાં રહીને તેણે તદ્દન પ્રાકૃત નિજને શુભિને આધુનિક અને સરકાર દોકરમાં પદ્ધતી નાખી. ૧૯૧૧માં માત્ર બાર જણાથી આશામની સરઆત, પારમાંથી દસ યુરો અને બે સી.બી. તેમાંથી ૭ યુરો હજ ચલાવતા; બે 'જોશીદારનું' કામ કરતા; એક યુરુષ મ'ની અને દિસાનની, અને એક અનામત. અને સીએ ધાકામ કરતી. બેતી માટે પૂરતા આણીઓ ન હતાં- માત્ર ૭ જોડી ખચર અને બે થોડા. હજ અને બેતી માટે બીજાં સાધનો તથા વિચારણ પેટેસ્ટાઇનના કાર્યાલયમાંથી મળતાં બેતીની સાથે સાકલાજીની સંયુક્ત બેતી પણ ધીરેધીરે દાખલ થઈ અને સમુદ જીવનમાં કંઠાયો ન આવે માટે એક બે ગાયો રાખી, ગોપાલનની પ્રવૃત્તિ સાર થઈ, અને આમજ ભતાં નિષ્કારોને પરદેશમાં આધુનિક પદ્ધતિ જલથવા મોઢી, દગાનવામાં ઉદ્ધારાં ઉત્ક્રી હગનું' દેખ નેર ગીતી કરી ચકાધું; અને એક ગોસાળા સ્થાપી ચકાધ.

કિશુલ સરેલા કેવળ સહકારી બેતી જ નહિ, પણ સહકારી જીવન ઉપર બાર થા છે. દા. તરીકે આ કિશુલમાં દગાનિવામાં પારાત્સને ત્યાં પ્રથમ જાળકેનો જન્મ થાય છે ત્યારે સદુ સાથે મળીને તેના ઉછેરમાં ને રસ લે છે તે પ્રયોમ બેનપુન જની રહે છે. આમજ જતાં, આજોની સંખ્યા વધતાં, અને માળકેનું' જન્મપ્રમાણ વધતાં,

બધા વચ્ચે એક આમા રાખવામાં આવે છે. જેથી માતાઓ સમુદ્ધાનમાં જેરહાજર ન રહે.

એમક બહુ જ ખુબીથી દર્માનિયાના પાપાના પરચોના પ્રકરણમાં કબરતાનમાં લખ બધ દરેક બપર ઉપર મોલી તકતી વાંચીને ફોલ કેટલો ફોળો આપ્યો અને ચક્રી એમ ખાતર મન આપ્યો. તેનું કડુણ ખાન રમૂ કરે છે. તેવામાં ૧૯૧૪-૧૮નું પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ આવે છે. ત્યારે ઘોં તરથી પારાવાર કનડગત પેલેરહાઈનના ચક્ર દીઓને થાય છે. ચક્રીઓ આતુરતાપૂર્વક મિત્ર-શત્રુની વિભવની શક ભેલો હતો. કેમકે જાલ-કર ડોલેરહાઈનમાં ૨૫૪૮ કહેવામાં આવ્યું હતું કે ચક્રીઓના શત્રુિય વસવાટનું નિર્માણ કરવામાં બ્રિટન મદદ કરશે. જર્મની અને ઘોં આ યુદ્ધ-માં સાથે હતા અને ચક્રીઓ તરફ ખુબ જ ચંકાશીલ રહેતા.

વિશ્વયુદ્ધ દરમ્યાનમાં ચક્રીઓનું જીવન અત્યંત યથ ગયું. પણ ૧૯૨૦ની સાલમાં નવા યુગનો આરંભ થયો, શત્રુસંઘના આદેશ મુજબ પેલેરહાઈનમાં બ્રિટિશ સામન આવ્યું. તેમાં વધુ સલામતી અને બચરચાઈ હતી. આ બચરચાઈ સર-હદ યુદ્ધ કરવાનો સવાલ ચર્ચાિતો હતો, અને દર્માનિયાનું ભાવિ પણ અનિશ્ચિત હતું. આરમોના પડોશમાં રહેવાનું હોંગરી અને માર્શાક અને ઠાકુમીરી આલતી હોવાથી ચક્રીઓએ બહુ સાવ-ચેત રહેવું પડ્યું. ધીમે ધીમે દર્માનિયાના ખીલ પ્રદેશમાં એક મોટી શાળાની સ્થાપના થઈ, ચક્રીઓને મદદ કરતી ડિપોનિરટ્ફૂરચાઓ અને-રિકા અને યુરોપમાં શરૂ થઈ હતી હિટલર સવા ઉપર આવ્યા પછી જર્મન ચક્રીઓની વણગાર પલ્લવળી પેલેરહાઈનમાં ખાતી હતી. એક સંસ્થા-એ તો દર્માન ચક્રી બાગકોને યુરોપમાંથી નવાવોને છૂપી રીતે અહીં મોકલ્યા હતા. ૧૯૪૦ ની સાલમાં પહેલા જર્મન નિર્દાશિતો દર્માનિયામાં આવ્યા અહીં રહીને સમુદ્ધાન ન રાતવાથી તેનો ત્યાગ કરી બનરાઓ વળે હતા, અને તેમ

કરવાની તેમને છૂટ હતી.

વાત જેમ આમળ વધતી જાય છે તેમ તેમ ખીલ વિશ્વયુદ્ધનો સમય નજીક આવતો જાય છે. ખીલ વિશ્વયુદ્ધ દરમ્યાન ચક્રીઓને યુરોપમાં જે સહન કરવું પડ્યું છે તેથી દુનિયા અજાણ નથી. 'ડાન્સ-ટ્રેવન' કેમપમાંથી પચેલાના કાફલાના કારવાઓ પેલેરહાઈનમાં ખકકાય છે. યુદ્ધ જારાત્સ ચક્રીઓનીકોની કપ્યાણ સમિતિના ચેરમેન નિમાય છે. અને યુદ્ધ દરમ્યાન તેમને અનેક કેકલેજવાનું સાથ છે. ચક્રીઓની આપ-વીતીમાં 'પેરયા'નું પાત્ર વાચકની આંખમાં આંસ વહાવી દે છે. ખીલ વિશ્વયુદ્ધ પૂરું થયા પછી ૧૯૪૮ની વસતમાં બ્રિટિશરો પેલેરહાઈનમાંથી ખસી ગયા અને તરત જ આરમ-ચક્રી સંઘ-ની સરૂઆત થઈ. આ બધો સમય દરમ્યાન ચક્રી રોન-બ્રિટિશ યુરુનું સિલ્કણ લખ તૈયાર થયું હતું. ૧૯૪૮ના મે માસમાં હઝરાયલને સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર તહેર કરવામાં આવ્યું. દર્માનિયા ટાન્સ-ભે-ડૈન અને સીરિયાની તહન નજીક સરહદ પર આવેલું છે, અને આરમ રોન-યુનું તે નિદાન હતું. સીરિયન લશ્કરનો દર્માનિયા ઉપર દુખમેો અને દર્માનિયાને પ્રતિકર આ પુસ્તકનું જીજ્ઞાસક પ્રકરણ બની રહે છે. શાઈપલ બનના હમિયાવ વિના, તાકાત, યશ અને સંખ્યામાં અડિપાતા દુરમનને દર્માનિયાએ જે રીતે હરાવેો તે ભારત-ને માટે તો ખાસ પ્રેરણાદાયી છે. ઉલ્લુ પ્રારંભ 'આજનું દર્માનિયા' વાંચીને મન ઉલ્લાસથી મુલ્લ અને છે. આ કથા કેવળ યુદ્ધ આરોત્સ અને મિરિયમ બારાતની અંત કલાણી નથી. જોયો નિદેશ છે. નીચેના યાદો, જે પુસ્તકના અંત ભાગમાં આવે છે, તે જ કલાય તેને ન્યાય ખાપશે.

"આ અલુમેડી, કાદવજરેલી, અને રણ-પદેલી બુધિમાં અમે આવ્યા હતાં, અહીંની સગુઓ બચબનક અને મનરરી હતી. આજે, અમે ભેલમે છીએ તો અમારી નજર સામે લીલીજમ ખીલપ્રદેશ જીવનના ઉદ્ભાસથી, પાળેના કિલ-કિલાટથી અને ભરચક પાનપર્ત ઉપદનથી,

ગાજ રહો છે અને કુ'મરમાળની પેલેપાર આખાયે
 રેશમાં અમારાં બાળો. અમારાં ઈપાડેલા કામનું
 વિસ્તારણ કરી રહ્યાં છે'

જવાબો એ વાત.

ધન્યવાદને પાત્ર છે મી સરલાબેન શાહ
 અને સુધાનહેન પાંક જેમણે આ અનુવાદ આપી
 ગુજરાતીભાષી લોકોની આપૂર્વ સેવા કરી છે. અને
 તે પણ કેવી આકર્ષક લટના કે જનને લેખિકા.
 જોએ એક જ પુસ્તકો. અનુવાદ દ્વારા ધર્મ
 અને પ્રકાશક પાસે જનને પહોંચ્યાં ત્યારે અમર
 પડી !'

મુસદ્દા બાસત્તને ધન્યવાદ ! ખાલગોઈ
 પ્રકાશનને ધન્યવાદ ! અનુવાદોને ધન્યવાદ અને
 એ વાંચે તો ગુજરાતી વાચકોને ધન્યવાદ !

'દુર્ગાન્યા' ઇતરપક્ષ દેવના નાનકડા
 માનવીની મહાન યશોગાથા છે. યહુદી હંમેશા
 વિનમ્ર ગદ્યો છે કેમ કે જનતામાં તેના નેટકું દુઃખ
 શોધે એવું નથી. પોતાને માટે 'આદરે વતન'
 કાળું કરવા એક નાનકડી ગામ કયા કરેલું સીળ
 લઈ તેનું દારણ આ પુસ્તકમાંથી મળી રહે છે.
 અને આ વાંચ્યા પછી કારતના પચાસ કંગેડ
 મહાસિ માટે..... ખેર

એસ. એસ. સી. ની પરીક્ષામાં તમે પાસ થાવ કે નાંપાસ થાવ, પરંતુ તમારી સમક્ષ
 અનેક માર્ગ પ્રકાશ પડ્યા છે; પરંતુ મોટા કાગળના વિદ્યાર્થીઓને અને તેમના વાલીઓને તેના
 ખ્યાલ જ હોતો નથી. એ શોડો ધણે પણ ખ્યાલ હોવ તે ચોક્કસ કલા માર્ગે આગળ વધવું,
 તેના પસંદગી કરવામાં મોટા મંડળણ અનુભવાતી હોય છે.

આથી જ વિદ્યાળ વિદ્યાર્થી સમુદાય અને વલીઓની જરૂરિયાત ક્યાનમાં રાખીને નીચે
 જણાવેલાં બે ઉપયોગી પુસ્તકો પ્રગટ કર્યાં છે.

- (૧) એસ. એસ. સી. પાસ થયા ? હવે શું કરશો ? રૂ. ૨-૦૦
- (૨) એસ. એસ. સી.થી આછું બાળ્યા છો ? હવે શું કરશો ? રૂ. ૧-૫૦

આ પુસ્તકોમાં વિદ્યાર્થીઓને ખાત્ર જ ઉપયોગી માહિતી હોવા ઉપરાંત નીચેના વિષયોને
 પણ આવડી સેવામાં આવ્યા છે.

૦ ઔદ્યોગિક તાલીમ ૦ ટેકનિકલ તાલીમ ૦ ઇતીવાદીના અવસાયો ૦ તમીખી અવસાયો
 ૦ સંસ્કૃત્ય ક્ષેત્ર અવજ કરતી વેળા શું ધ્યાનમાં રાખશો ? ૦ નોકરી-ધંધા માટે 'ઇન્ટરવ્યુ' કેમ
 આપશો ? ૦ તમારે શું જનવું છે ? ૦ વિવિધ અવસાયો.

ટૂંકમાં આ અને પ્રકાશને શોધ પણ વિદ્યાર્થી, વાલી, અગ્રત નાગરિક, વિશ્વલક્ષ સંસ્થા, અને
 પુસ્તકાલયોને ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. કાલિ કરકંડીનું આયોજન કરવામાં આ પુસ્તકો
 વિદ્યાર્થીઓને મહા ઉપયોગી સર્થ પડશે.

ખાલગોઈ પ્રકાશન
 ગાંધી માર્ગ, અમદાવાદ

माँ की
होमाँ की
हो?
न की

[illegible]

અમુલ દૂધ આહાર

એમાં ઉ વિદ્યામિના છે ને આપના બ્રાજક માટે નક્કરી છે

નિત્ય નૃત્ય, દેશનેળાલ અને પ્રાંસનીય

ઠાકરસી ફેબ્રિક્સ

ફેબ્રિક મટે સર્વોત્તમ ખર્ચથી
ફેબ્રિક મટે સર્વોત્તમ ખર્ચથી

ઠાકરસી ગ્રુપ

- પી હિન્દુસ્તાન સ્પિન્નિંગ એન્ડ
ટેક્સ્ટાઇલ્સ કંપની લિ
- પી હિન્દુસ્તાન મેન્યુફેક્ચરિંગ
કંપની લિ

સામાજિક

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લી૦

ઉના (ગિરધો જૂનાગઢ)

પ્રમુખ : પરમાણુદાસ જીવાભાઈ જોશી
મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર : અંકુશદેવ જીવાભાઈ જોશી

તા. : સહકાર

રજીસ્ટ્રેશન નંબર : ૧૫૪૬

તારીખ : ૨૫-૬-૧૯૫૬

રેસિડેન્સ ઓફિસ-૭ : રસિડેન્સ-૧૮

ઓફિસ વર્ક આઉટ

તા. ૧૮-૧૧-૬૪

સભાસદ સંખ્યા, મંડળીઓ-૫૫

આધિષ્ઠિત શેર બંટોળ રૂ. ૩.૦૦ લાખ

સરકારશ્રીનું રૂ. ૧.૪૨ લાખ

અનામત રૂ. ૦.૮૩ લાખ

બરખાઈ થયેલ શેર બંટોળ ૨.૮૪ લાખ

-સભ્ય મંડળીઓનું શેર બંટોળ ૧.૪૨

અન્ય રૂ. ૧.૮૧ લાખ

આ સંઘ તરફથી સભાસદ સહકારી મંડળીઓ મારફત આવેલા ખેતી ઉપજના માલનું યોગ્ય મિલ અને જીનીંગ ફેક્ટરી દ્વારા રૂપાંતર કરવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત સંયોજિત સહકારી મંડળીઓ મારફત ખેડૂતોને ખેતી ઉપજોની દરેક પ્રકારનાં ખાતર બિયારણ, જંતુનાશક દવાઓ, યોગ્ય વસ્તુ પૂરાં પાડવામાં આવે છે.

લોખંડ, સિમેન્ટ, પત્થર, ખજૂર, શુક્રા મેલા, ખાડ વગેરે વસ્તુઓના વિતરણનું કાર્ય કરે છે.

Unfinished Symphony

And an unusual one too! Cling-clang fizz clomp-clomp tang r-r-rum tickety tackety Where towers and top brass jangle with conductors and chemicals, and tubes and reclaim rubber go hand in hand... *Brevve!*

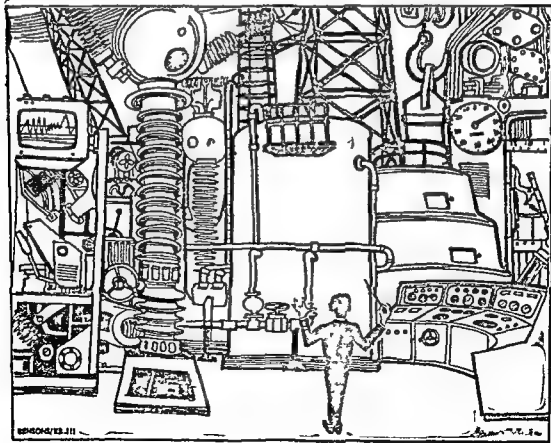
It's part of Kamani's concerted effort to help build a vigorous Indian industry. Mature work too, for Kamani have been at it for over two decades with admirable dedication at an unflagging pace.

But the work will never be quite over. There are newer ideas a brimming new themes new schemes throbbing impulses masterful techniques. And weaving through it all a rich, bold streak—*Kamani quality!*

SYMBOL OF INDUSTRIAL VITALITY

KAMANI ENGINEERING CORPORATION LTD.
KAMANI METALS & ALLOYS LIMITED
KAMANI METALLIC OXIDES PRIVATE LTD.
KAMANI TUBES PRIVATE LIMITED
JASPOL METALS & ELECTRICALS LIMITED
INDIAN RUBBER REGENERATING COMPANY LIMITED
Kamani Chambers, Nicol Road, Bombay 1 B.P.

મુકંદ

એટલે

પોલાદ

રાજકોટ કેમીકલ કંપની,

ગોંડલ રોડ, રાજકોટ ૨.

તાર : સોડાવાલા
ફોન : ૧૩

આપના પૂરા સહકારની
અપેક્ષા સાથે

ધ્રાંગધ્રા કેમીકલ વર્ક્સ લિમિટેડ
શાહુપુરમ (મદ્રાસ રાજ્ય) ની
પ્રખ્યાત નાળ છાપ રેશન ઓઈલ :

*

કૌસ્ટીક સોડા માટેના

સૌરાષ્ટ્ર તેમજ કચ્છના સત્તાવાર
ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ :

કૌસ્ટીક સોડા સોલીડ તથા ફ્લેઈક હાજર સ્ટોકમાંથી મળશે

૧૦૦ ટકા શુદ્ધ રસાયણ ખરીદી રાષ્ટ્રીય

આયોજનને ઉત્તેજન આપે

આદર્શ મંડપ સર્વિસ

વસ્ત્ર પરિધાન વેશભુષા અને સૌન્દર્ય-અલંકારોની સૃષ્ટિમાં નૂતન સાહસ દ્વારા નવીન અને યેનમન પદાર્પણ કરી રહી છે

શાળા, મહાશાળા અને મહાવિદ્યાલયોનાં વાર્ષિક મનોરંજન સમારંભો, ઉત્સવો, સમારોહો અને નાટ્યકલા-આયોજન માટે-અવેતન અને ધંધાદારી નાટ્ય મંડળીઓ માટે-

તેમજ

ધાર્મિક સમારોહ-સમારંભો અને વેશભુષા સ્પર્ધા રાસગરબા હરિકાષ્ઠઓમાં આયોજન અર્થે :-

- ફેન્સી ડ્રેસિંગ
- પ્રાચીન ડ્રેસિંગ
- રાસ ગરબાના ડ્રેસિંગ
- રંગમંચની સામગ્રી
- ભારતની પ્રત્યેક કોમ અને જાતિની વેશભુષા અને અલંકારો
- દર્શિશન હાજીનાઓ, મેક-અપની નિષ્ણ નુતન અને અવતન સામગ્રી

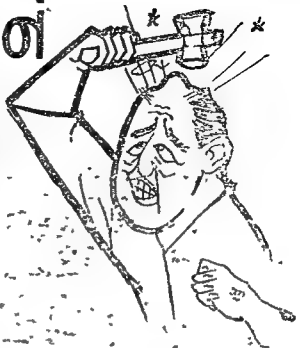
આપની ચચેચ જરૂરિયાતો માટે નીચેના સ્થળે સંપર્ક સાધવા વિનંતી

આદર્શ મંડપ સર્વિસ

મિલપરા રોડ

રાજકોટ

ગુક શાળા નોતરશો નહિ.

ખરીદ-વેંચાણ માટે જુના વજનો તથા માપોનો ઉપદોગ કરવો એ જોરકાયદેસર છે. અગાઉના વજનમાપના એકમોમાં ભાવો દર્શાવવા એ પણ શિક્ષાપ્રાત્ન-ગુનો છે.

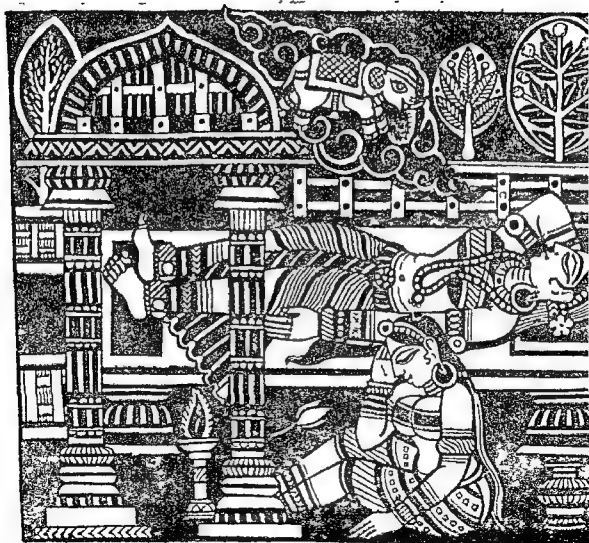
તદુપરાંત, જ્યારે જ્યારે તમે શેર તથા મણુ લેજે લેવડ-દેવડ કરો છો ત્યાં સારે તમે-શિક્ષા ભોગવો છો કારણ કે પૈસાના બદલામાં વજનમાં તમને આછું મળે છે.

માત્ર વેપારીજ મેટ્રિક એકમોવાળા વજનો વાપરે એ પૂરતું નથી.

તમે પણ માત્ર કિલોમાંજ ખરીદી કરો.

ଦୈତ୍ୟବଧନ

અનુક્રમણિકા

૨૬	દરેકી દયા દઈ...	ચુરુદવાલ મલિકકુ
૨૬૨	પરિભ્રમણ...	— આગુતોષ
૨૬૬	બોધામૃત...	પ્રકાશ જનજર
૨૬૬	આસો પૂછીએ...	રાજગોપાલાચાર્ય
૨૭૧	અવતારકૃત્યની મહત્તા...	જયમદન પરમાર
૨૭૩	અમી-ભાટણી...	ભાગુભોઈ ત્રિવેદી
૨૭૫	સરેહનાણના છાવનના નવું પ્રકાર મો...	રમણીકાલ રુપલ
૨૮૨	મોટીબેન ..	બેડીદાસ માં પ માર
૨૮૫	સમુપલ્લવી અંગા	દેવેન્દ્રકુમાર કા ખેડલ
૨૮૮	ગાંધી વિચારણું કરી	દ દા મર્માધિકારી
૨૯૧	અવરોગન...	સિ

સુધતા

(ભાડોળે)

હર માણની બાશી તારીબે ન.
પ્રસિદ્ધ વાજ છે

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તે
ગ્રેવર ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાપો
લખને અજાવડું. અંક ટિકિટમાં લઈ
તો પોસ્ટાલો

ચમે તે બંધિને માલક પલ ટાપાવ

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ વાજ વિચાર
ને તે ચેખોળા છે સંપાદકે તે વિચારોમાં
કામ છે જ તેમ ખાનડું નહિ

(ચેખોળે)

વેળવળતમાં સંગ્રહિત, કલ
સિદ્ધાન્ત અને સાહિત્ય વિષયક લખાણે
લેવામાં આવે છે

લખાણ સાર, મોલક, તાલક કોવ
લેવા અવેશ રહે છે કામગીરી એક માલ
સાદીથી લખડું ..

પ્રસિદ્ધ વેળવી સામગ્રીની બોર્ડીનીવજ
સાથે અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર પ્રસિદ્ધિ
પણ પોસ્ટાલ છે

લખાણ

સિદ્ધાંત (પરચડ) ૮ રૂપિયા

પરચેડમાં કોઈ સિદ્ધિ

“ વૈષ્ણવજન ”

૨. રામજીવનમય

રાજકોટ-૨

Unfinished Symphony

And an unusual collection of engineering specialties, from bucket trolley Where towers a duple as a multiple with connections and chemicals and tubes a duple as a multiple with hands B were!

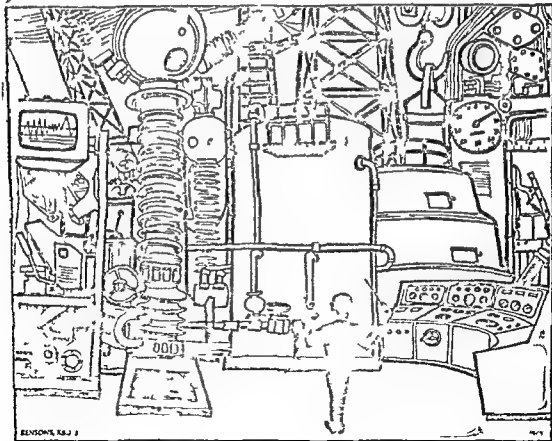
It's part of Kamani's concerted effort to help build a vigorous Indian industry. Mature working, Kamani is a champion for over two decades with admirable dedication and an unfailing pace.

But it's not just the sheer quantity. The ever newer ideas and innovations, new technologies, new methods, new impulses, new technical techniques. And we are, through it all, a bold breakthrough—
Awards go to it!

SYMBOL OF INDUSTRIAL VITALITY

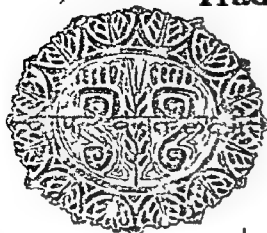
KAMANI ENGINEERING CORPORATION LTD.
KAMANI METALS & ALLOYS LIMITED
KAMANI METALLIC OXIDES PRIVATE LTD.
KAMANI RUBBER PRIVATE LIMITED
JIS PUR METALS & ELECTROLYSIS LIMITED
INDIAN RUBBER REGENERATING COMPANY LIMITED
Kamani Chamber 3, Nicol Road, Bombay 1 BR.

Laxmi dwells in

Trade & Commerce

In Indian Ocean navigation trade brought
business wealth to India.

Today The Scindia Steam Navigation Co. Ltd.
is carrying on this ancient trade and tradition.
It serves the Indian overseas trade as well as
the coastal trade with its cargo and
passenger services.

SCINDIA SHIPS SERVE INDIA'S NEEDS

THE SCINDIA STEAM NAVIGATION CO. LTD. (Incorporated in India) Registered Office: Bombay 1

See page 100/101

અનેક શુભેચ્છાઓ સાથે....

પ્રભા મિલ્સ લિ.
વીરમગામ

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લીં.

: રજિસ્ટર્ડ કોર્પોરેશન-અમદાવાદ :

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૯.

સહકાર ભવન
ટેમરભાઇ રોડ,
રાજકોટ.

★

“ ગુજરાત ખેડૂતોની તેમની જરૂરિયાત ”
૧૮૦ શાખાઓ દ્વારા પૂરી પાડનારી
રાજ્યની કેન્દ્રિય સંસ્થા

—o—

ગુજરાત રાજ્યમાં જમીન ધારણ કરનાર વર્ગની ખેતીના વિકાસ અને પિપતની સગવડ વધારવા માટે નવા ફૂવા માળવા અને જૂના ફૂવાઓની મરામત માટે ઓર્ગેન ઓર્ગેન, ઇલેક્ટ્રીક મોટર, અને પમ્પીંગ સેટ્સ, ટ્રેક્ટર વિગેરે અણુવાંચક હેતુ માટે ૧૮૦ શાખાઓ દ્વારા લાંબા ગાળાનું ધીરાણ કરતી રાજ્ય બાંધી આ સહકારી સરવા છે.

આ બેંક પાંચ લાખથી વિશેષ સમ્પત્તિ ધરાવે છે.

આપના સુધીમાં નીચે પ્રમાણેના હેતુ માટે ધીરાણ વસેલ છે.

૩૧ મે, ૧૯૬૭ સુધીની માહિતી દર્શાવતાં આંકડા.

	સંખ્યા	ધીરાણ કરોડ-લાખ
ટ્રેક્ટર	૧૬૮૮	૨. ૬૫
ઓર્ગેન ઓર્ગેન તથા મોટર પંપ	૭૬૧૬૧	૨૫. ૪૭
નવા ફૂવા	૬૩૮૧૬	૧૪. ૮૫
જૂના ફૂવા સમારવા	૨૦૮૫૮	૧. ૫૩
અન્ય હેતુ	—	૭. ૨૮
જમીનના કબજા હક્ક મેળવવા માટે	—	૨. ૬૩
	કુલ ધીરાણ	૫૪. ૭૧

અન્ય વિગતો :-

૧. ભરપાઈ થયેલ ચેર ભડોળ	રૂ. ૩. ૭૭
૨. રીઝર્વ ફંડ અને અન્ય ભડોળ	રૂ. ૦. ૭૫
૩. ક્લિયરન્સ દ્વારા હિલ્ડ કરવામાં આવેલ ફંડ	રૂ. ૪૬. ૦૦

મનમોહન ૨૦ જાડેલ
ઉપપ્રમુખ.

હરિપ્રસાદ ઇ. ત્રિવેદી
આઈ. એલ. સી. આઈ. ડી. આઈ.
મેનેજીંગ ડીરેક્ટર.

ઉદયભાઈસિંહ
પ્રવચન સાટેલ
એડ્વ. પોરબંદર
પ્રમુખ.

આહક નંબર ૩૩૯૭

ગ્રાહક યન્ત્ર

જાહેશી

‘વૈષ્ણુવજન’ કાર્યાલય

૨ શમકુંભજનગાર

રાજકોટ-૨

સવિનય જણાવવાનું કે આપનું વૈષ્ણુવજન આસિકનું સવાજમ
શુધીત્વ હવે આપને જાણ મળી કુલ ૧૨ અઠો મળી ગયા હશે

નવા વર્ષેનું સવાજમ રૂ. ૮૭ અઠો રૂપિયા આદે મની યોડેરથી મોકલી આપવા વિનંતી છે
સવાજમમા રૂ. ૭૫ નો વધારો કરવો પડ્યો છે આશા રાખુ છું આપ આહક તરીકે વ્યાજ રહેશે.

અ પાઠક

૭૧૭૦૨૧૬

‘વૈષ્ણુવજન’

‘૨૨૨૨૨૨’ એ મારી વિનંતી
ફરીથી કરી

તે વખતે રાતના અગિયાર વાગ્યા હતા
પડી તેમણે કહ્યું ‘આતો’

તથી અમે બે મોટરમા ભેસી ગયા
ફાઇવરને તેમણે કહ્યું ‘હરિનામ તરર
કર્મ જાઓ’

દસેક મિનિટમા અમે હરિનામ પાસે
આવી પડોના

પડી તેને ‘મને નહતે હરિપાલના તે

મે રસ્તામા પુછ્યું ‘અમશેદજી’ આપને
દવે કમ લાગે છે ?

તેમણે જવાબમા કહ્યું
‘હરિપાલ નના પેના હરીઓની પીકા
જાંછને મારી પોતાની પીકા કાણુ નહીં કવાય
જતી રહી !’

આ જવનથી હું ઘણો પ્રભવિત થયો,
સૂરી ફરીદોએ સાચું જ કહ્યું છે
‘હૃદયે દયા દઈ દે !’

[‘શ્રુ કૃપા કિરણ’ માથી]

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

બિચારા મતદારો

ભારતની ચોથી ચૂંટણી પૂરી થયાને એક વર્ષ થવા આવ્યું છે. દુનયાની ચોટામાં ચોટી સોકશાહીની ૧૮ કરોડ કે ૨૦ કરોડ મતદારો, મતપેટીમાં મત આપીને અને આંગળી ઉપર ટાકીતું નિશાન મરાતીને અખિલ ભારત ઉલ્લુ સમાજના નળે કે સવશે ન છૂટકે જન્યા છે. જે વસ્તુ દીવા જેવી કષ્ટ છે: કાં નો આપણે ત્યાં સોકશાહીમાં માનતા હોય તેવા ઉમેદવાર જ અસ્તિત્વમાં નથી; અથવા લોકોને ઉમેદવાર ચૂંટતા આવડતો નથી. નહીંતર પક્ષપલટાનું જે હારવારપક ધર્તીન થાકી રહ્યું છે તે મતદારો, નભારી જ કેમ થકે? ખરી રીતે તો જે કાંઈ પક્ષપલટો ચૂંટાઈ આવ્યા પછી કરે તેને રાજકારણમાંથી કાપમને ખાંટે દૂર કરવો જોઈએ. આ ભયમાં દુઃખદ વસ્તુ તો એ છે કે બંને નાટક બધવા સિનેમાનું કોઈ રસ નિકાળવા હોય તેમ મતદારો નિષ્કલમ રીતે વેચ બજવાતો ભેષ રહે છે મધ્ય પ્રદેશ, પંજાબ, હરિયાણા, અને બંગાળમાં તાજેતરના મનાવોએ ભારતની કહેવાતી સોક-સહીને કાળી દીતી લગાડી છે. બંને સત્તાબુખવા જંગથી જનવરો સામસામા નહોર ભગવતા હોય અને ધુરકિયા કરતા હોય એમ વધુ લાગે છે. સંસ્કૃત સમાજના સંચોની વાણી, વર્તન કે આચારસંહિતા બંને આ દેશમાંથી, વિદાય લઈ રહ્યાં હોય તેમ બેધડકે કહી શકાય રીત વર્ષાધી સોકશાહીના અખતર પછી આવો કોણ અંબન ?

મારતરુછ

શિક્ષકમાંથી રાજકારણનો રંગે રંગાઇ આગળ આવનારા પાલળથી એ રિરેષણુ ચોતાના નામ રાધે વાપરતા નથી. પરંતુ તારાસિંહે મારતરુછના નિરંદને આજીવન જાળવ્યું. શીખ કે મનુ નેતૃત્વ તેમણે લઈ જવડું ખજીરથી રકયા નહિ. પંજાબી

સખાની ફરેખમાં અને ૧૯૬૧માં આમરણીત ઉપ-વાસની નાટકમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા અંખવાણી અને સંત ફોટેસિંઘ આગળ નીકળી ગયા. આઝાદીની લડતમાં જેટલો નોધપાત્ર તેમનો ફાળો રહ્યો તે પાછળથી શીખ સંપ્રદાય અને બકાલીદળ પૂરતોજ સીમિત રહ્યો. તેમણે ધાણું દોત રો. કિનેટમાં પોતાનું રથાન નિર્મિત કર્યું હોત-પણ તારાસિંહને જે મગા લડવામાં અને નાટકો પ્રજાવામાં ખાતરી હતી તે કાંત અને રિયક્ટ જીવનમાં ન આવત. તેમની રંગમેરગી પ્રતિભાએ ભારતના રાજકીય તખ્તા ઉપર જે આઝારી રજુ કરી હતી તે બૂધારો નહિ. 'નહેરુની સરકાર' સામેના તેમનો પ્રતિઘર દેશવાસીએ અંદરવાસે નીરજી રહેતા. છેલ્લા વર્ષોમાં જો કે તેમનું ભ્રમ ધરી ગયું હતું. તેમના શ્રુત્યથી રોકે જેવી વ્યક્તિ અંદરથ થાય છે જેની ૮૨ વર્ષની મરકિદીએ શીખ કામનું ભરદાર વ્યક્તિત્વ દુનિયાના તખ્તા ઉપર રજુ કર્યું હતું.

ધન્ય છે બગત તમને !

લખતરમાં જ તમે વસવાટ કરતા હશે તે ખજર તો જાણમાંથી જ મળ્યા. ક્ય રેક ભજન-ધુતમાં કોઈક બગતનું નામ સાંભળવા મળે ત્યારે થાય કે વંસ ચાલુ તો છે. પશુ લમે તો જીવું કરી ગતાવું કે સાંભળનારા પશુ કંઈ થક નધ. તમારી પકેશમાં જ ચોરી થક અને પંડના જ હીકારના સેલપપાટા વધી પડ્યા અને ચોરીનો બેક પારખવા પુત્રના જ આચારવિચારમાંથી સમક મેગવી લીધા અને પોલિસમાં પંચ ફોળી આવ્યા ત્યારે જોય થાય કે કંગડુગમાં આરા અપવાદથી કોંકાર રજુમા ગીકાં જળની સરવાણી પૂરી ! ચોમે-રડી અંધકાર મરી નિરાશામાં બંને તેજરેખા અમરી ! સમાજમાં ભલે ઝાઝા ન હોય, આંગળીને વેટે મળાય જેવા તપસરીખા આફ-દસ હોય

માટે માધ્યમ જાણી કરી હતી નાનાં રાષ્ટ્રો પણ આ ધધાર્યા પારંગત છે. રાત અને દિવસ આ પ્રવૃત્તિ ચાલતી હોય છે પણ તેની ખબર પડતી નથી હોવાથી એને હોયે ટાકક દોષ છે. આપણા સરસેનાપતિ જનરલ કુમારમગજમ તાજેતરના રાજધાનની સહદે ગજેલા રારે તેમના પર દુમલાની ચોજના, જસમેની ખાન મીના આધારે કરવામાં આવેલી ઇંગ્રાઈઝે ઇંગ અને ઘડીના હજા લાખમાં હજારી દીધું કેમ કે તેની પાસે જમણસી ખાતમી કરીબધ પ્રાપ્ત કરી હતી પાકિસ્તાન આપણાં કરતાં આ હેત્રમા આગળ છે, ખરીરીતે ભારતે પણ આ કગા હરન ગત કરી લેવાની જરૂર છે એટલે છાપાઓમાં જસૂરીના આવતા અહેવાલોથી હરકેરાઈ જવાની જરૂર નથી, અમેરિકા જેવી ત્રેવડ ડેખવાનેઃ આદર્શ રાખી લેવા જોઈએ.

ડોલર અને પૌંડ

દુનિયાના ચલણમાં હાથીની જાંનાડી હરર મેસીને એકચકી રાજ્ય ચલવવાનો વજ ડોલરને કાગે જાય છે સિટિશ પૌંડે, સિટની ડેશવાડીનું પ્રદર્શન કરાવવા જતા, અપ્રવની ડેશવળીયા સતોષ માનવો પડ્યો છે. સિટિશ પાઉંડનું ખવડ્ડવન થયું તેની સાથે થયું રાષ્ટ્રો ના ચલણને અસર થઈ પણ અમેરિકન ડોલર અજીનમ રહ્યો કાન્સની ઇજા એરી ખરી કે પુરોપના ખાતરના કાન્ડેનો ભાવ વધુ પૂછાય ડોલરિયા ડેશના ચલણને ઝાંઝ પૂડું નથી કેમ કે સોનાના ને અનામન કથ્ય સાથે તે ચેતાના ચલણને ત્રાજવામાં મૂકી, સમધારણા રાખતી ચકે છે તે કળા ધીજા ડાઇ રાષ્ટ્રને સાધ્ય નથી, સુચ-જનો સમજ શકશે કે ભારતના રપિયના રાદ-ણાને કાંઈ અથ નથી.

ટપાલ ટિકિટો

ભારતના ટિકિટ-સમ્રઠ શોખીનો ખુશ થાય તેમ વાત જતી છે. તારટપાલ ખાતાએ પ્રયત્ન જ વાર દિઠી ખાતે Philatelist ને પ્રતિનિધિ

તપ આપી પરિસંવાદ ચોજ્યો હતો. રાજ્યપ્રધાન શ્રી આઈ. કે. શુજરાલે રચીકારી લીધું કે આપણી ટિકિટોનું ધોરણ નીચું રહ્યું છે કેમ કે આખા ડેશની લખાણ જરૂરિયાતો નામિક ખાતે, સમ ખાવા મટિ, એક અને અન્ય સીકડુરીટ ગ્રેસ અસ્તિત્વમાં છે તેને આભારી છે. રસિકોનની જાખતમાં અ પહે સમાચારો અને 'એકપચેન્-એ' નિકાસ કરવાની સ્થિતિમાં છીએ પણ આકષક અને દિલહર ટિકિટો ખાપવા હજી મુરી પ્રેસ જોએ કરી ચકયા નથી. શ્રી શુજરાલે ચૂમન કયું" હવું કે ટિકિટોની મુજબતા વધારવા ખાનગી છાપખાતાઓ અને સરવાઓની મદદ લેવાશે.

પણ આમ થવું સરવે જરૂરી છે. નાસિક ખાતેના પ્રેસ ડેશની જરૂરીયાત પુર્તી રેલનરી (જેવી કે કવર, પર્સ, આતરદેશીયપત્રો, રજીસ્ટર કવરો) છાપી લકવાની સ્થિતિમાં નથી રપાં વાર તલેવારે ખદાર પાતી ખાસ ટિકિટોની તો વાત જ કયાં કરેરી કે ટિકિટોથી છીમતી કુડિય મજી મળે છે અને દેશ બહાર આવક જીતુ કરવાનું; જન્-પર સાધન છે કુર્મયાતા ટિકિટ શોખીનોને, નવીન તાનું એટલુ આકર્ષણ હોય છે કે ગમે તે કિમન આપીને ટિકિટો ખરીદવા તૈયાર હોય છે. આફ્રિકાના નવોહિત દેશોની રંગબેરગી ટિકિટ જોયા પછી, ભારતની ટિકિટ તરફ ઝાંઝને આકર્ષણ થાય ખરૂં? કલા અને વેપારનો ચેવડો સમન્વય આપા રહેને છિ આશા રાખીએ કે શ્રી શુજરાલે ખાતરી આપવા પછી આપણી ટિકિટો સમાહકોના આદર્શ સમી નીવડશે.

આન્ડે મોર્વા

ક્રાન્ડના અનાચવંત (Immortals) આના એક સાહિત્યકારનું ખારીસની હોારપટલમા અવસાન થયું છે. તેમની ઇજા હતી કે તેઓ ઝાંઝ અમર સજ્જન લખી રહ્યા હોય અને વાક્યની અધવચ્ચે તેમનો દેહાંત થાય એમ તે ગાવીજીને પણ સવાસો વર્ષે જીવવાની ઇજા હતી. પણ મૃત્યુ હમેશા બેશરમ રહ્યું છે. અંગ્રેજ સંસ્કૃતિમા આને

જીવત રસ લેતા તેમણે લેખક તરીકેની પચામ વર્ષની કારકિર્દીના જસો જોટના પુરનો આપ્યા જેમા જીવનકથાઓ મોખરે રહે છે રેલી આચરન ડિઝ-મ હુમેા ડિઝરેલેલી, નેપોવિયન છત્વાદિ સુજપુરુષે અને પચાતનામ સાહિત્યકારોને મોવાંચિ પોતાની કલ્પથી અનર જનાઓના છે નવલકથાકાર તરીકે, વિવેચક તથા નિઃષ લેખક તરીકે પણ આન્દ્રે મોર્વા નિજ પ્રાતિતા ઝગઝારી શક્યા બન્ને વિશ્વયુદ્ધોમાં તેમણે લશ્કરની સાથે યુધ્ધ મેારવા પર રહી અંગ્રેજો અને ફ્રેન્ચો વચ્ચે સાકગ રૂપ રહેવા પટશરી પુરુષાર્થ સવાદહાન તરીકે કથો હતો. ફ્રાન્સની નગજાઈઓ પણ તેમણે પ્રમથમા મૂખી ઝોકસરક, એડિનબરો, ડેન્નનજના અંગ્રેજ વિશ્વવિદ્યાલયોએ પણ તેમનું જન્મધાન કયું હતું

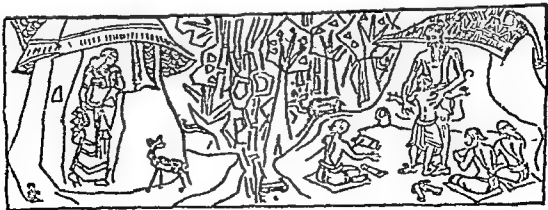
ગોક કરે શીદને શાણી !

એક અંગ્રેજ દેનિકમા એક ખસેને પત્ર લખીને ફરિયાદ કરી છે કે અજાટા ઇવોરા જેવા કલાધામમા કેવળિક પ્રવૃત્તિઓ કલાના આત્માને નાશ કરે છે તેમણે કહ્યું કે ટુરીસ્ટ વિભાગ તરફથી આલની કેનીનમા બે રૂપિયે એક કપ આ અને એક રૂપિયે પછીનો ગ્લાસ મળે છે કલાધામની આધવાસ પાનમીડીના કડગા રેશનો જિતા થયા છે

પ્રત સીએને થેરી જનારા બેમિયાઓ તેમને માગ્યેજ સાગી દોરણી આપવા મમથ છે સિલ્પ અને કડારેલ કૃતિઓ સાથે અનધિકૃત ચોર્ા દરોજ યાવ કે છત્વાદિ

આવી વાતનો શોક ન કરીએ, બેન ! તું શુજરાતી નથી એમ તારા નામ ઉપરથી જાણ્યું. અમારે ત્યાં ધૂમકેતુ કરીને વર્તાતાર યમ ગવા તેમણે હી પધર ! શલ્પીની કલ્પનીને લખ દેહ આપી, વર્ષો પહેલા, તારી વેદનાને વાચા આપી છે, બેનડી ! અને અમારે ત્યાં સોધનાધને જીજોદાર હમણા વરો પડુ અજથી વીસત્રીસ રપો પુવે મદિરના પ્રાગણુમા નચાનના થોડા ખધાના અને તેમની લાદનેા અભિવેક મહારેરને થતા ! શક નચાડાને આત્મા આપુ જોધને વતોવ ઇ ગયો. તો વળી શક પડેને મદિરનેા જીજોદાર કરવાનું સચી ગયુ અને ચર્ધ ગયો સમય જળવાન છે અજાટા ઇવોરાને. પણ વારો આવશે-કેઈ સમાન ધર્મી જન્મ લેશે ત્યારે મરેની પ્રજાની આખ જડુ ન જ્ઞેષ થશે-સિનેમાના પડદા સુરી માડ દેખાય અને પડદા ઉપર અજાટા ઇવોરા આપણે નથી જોતા ? જો છે તેનો નાષ કરી નડુ ગયુ કરડુ પુનેમા જ સાગી સજકના છે કીધું કે કે કૃષ્ણ કરે તે શીક કરે છે માટે શોક ન કરીએ, બેન !

*

સપના જળવજો....

તમારાં સપનાંને જળવી રાજો.
તમારા આદર્શોને સાનંદ થિતવતા રહો.

તમારા અંતરના મહનતમમાં
ફપંદી ઊઠતા સંગીતને જાણવી રાજો.
તમારાં જનમાં આઠાર લેતું સૌંદર્ય,
તમારા પવિત્રમ-વિશુદ્ધતમ વિચારોને
વીંટળાઈ વળતું સૌંદર્ય
એ બધું જ સાનંદ જળવતા જાઓ.

કારણ કે
જોમાંથી જ પ્રગટરો
સર્વ આતંદહાસક વાતાવરણો.
સઘળા નદનવનસમી પરિસ્થિતિઓ
ને જોમના પ્રતિ
તમારે માત્ર આટલું જ કરવાતું છે:
જોમના પ્રતિ સાચ્યા રહેજો.

ને છેવટે
તમારું જીવન મીંદર સર્જાઈ જશે
તમારું સ્વપ્નજગત ધડાવા માંડશે.

— જોમસ જોમન

સમય કાઢજો...!

વિચારવા માટે સમય કાઢજો,

એ છે શક્તિનું મૂળ કેન્દ્ર.
રમવા માટે સમય કાઢજો
એ છે જમર ચોવનતું રહસ્ય.

વાંચવા માટે સમય કાઢજો,
એ છે પ્રજ્ઞાનું જમર ઓત
પ્રાર્થના માટે સમય કાઢજો,
એ છે વિધની મહત્તમ શક્તિ.

પ્રેમલાવ માટે સમય કાઢજો,
એ છે ઇશ્વરત આશિષધારા.
મીઠીલાવ માટે સમય કાઢજો,
એ છે સુખનો રાજમાર્ગ
હારવ માટે પણ સમય કાઢજો.
એ છે આત્માનું સંગીત.

દાન માટે સમય કાઢજો,
સ્વાર્થી જનવા જેટલો લાભો સમય નથી.
કામ કરવા માટે સમય કાઢજો,
એ છે સફળતાનું મૂલ્ય.

— આઈરીસ માર્થના

સ્વાગત હો....

અજાણ્યા પ્રવાસી !
આહી પ્રવેશતા કસ શો ?
આ તો શાંતિનું ધામ છે.
જો, તારા સ્વાગતાર્થે મેં દાર ખુદતાં
રાખ્યાં છે.

આ શાંતિધામ-જીવનમંદિરમાં તારું
સ્વાગત હો !

અહીં સહુને માટે સ્થાન છે.

જો, વેદી સ્વચ્છ કરી અગ્નિ પ્રગટાવ્યો
છે.

વાતાવરણ કેવું ઉનામયું ને પ્રકુલ છે !
તને અહીં સુવિધા ને વિશ્રામ મળ્યો.
જો, લોજનધાળ બરાબર ગોઠવ્યો છે,
જીવનનાં અમૃતકળ ખાસ મૂક્યાં છે.
અહીં સુધારસ પણ છે.

સૂર્યકિરણોમાં જો કેવો ઝમમગે છે.
વાયુલહરે હાથતાં પાંદડાં વચ્ચે,
તેજછાયા વચ્ચે તૃપ્તકરતાં સૂર્યકિરણો નીચે
તને ભેટવા માટે આસન પણ ગોઠવ્યું છે.
અહીં ભેસ, વિસામો કર.

આત્માને તાંત્રી આપ.

આ અમૃતકળ ખા, સુધારસ પી.

જો, આ બધું,

બધું જ તારું છે, તારું જ છે.

અહીં આ શાંતિધામમાં,

જીવનમંદિરમાં તારું પ્રેમમયું

સ્વાગત હો !

-અનેસ્ટ હોમ્સ

માંગલ્યવાસી....

“સાડું કોને કહેવાય ? માંગલ્ય મળે
ક્યાંથી ?” મનની મસ્તીની પળોમાં મેં પૂછી
નાખ્યું.

“બયવસ્થા” કાનૂનકોટે જવાબ
આપ્યો.

“જાન” વિદાલેષે કહ્યું.

“સત્ય” પ્રાણજન બોલ્યો.

“આનંદ” મૂખોએ કહ્યું.

“પ્રેમ” નવયોવના બોલી.

“સોંદર્ય” સુવાને ઉત્તર વાળ્યો.

“મુક્તિ” રવખશીલે કહ્યું.

“ધર” પ્રવાસી બોલ્યો.

“કીર્તિ” સૈનિકે જવાજ આપ્યો.

“સમતા” સતે કહ્યું.

પણ મારાં હૃદયે કહ્યું : “આ કાંઈ
સાચો જવાબ નથી.”

ત્યાં અંતરના ઊંડામાં ઊંડા ભાગમાંથી
આ પ્રશ્નાન્ત અવાજ મને સંભળાયો :

“સાડું કોને કહેવાય, ને માંગલ્ય શામાં
જો પ્રશ્નનું રહસ્ય પ્રત્યેક હૃદયે શુભ રીતે
શું જો છે-એક જ શબ્દમાં. એ શબ્દ છે કડુણા !”

-નહેન બોરેઈલી

ઉત્થાન !

છેક ખીલુમાં, આઠની બખાલેમાં, સાવ
નીચલા ને તૂટેલા ઊંઘના માળામાં મારે શા
માટે પડ્યા રડવું જોઈએ ? મારામાં રહેલું
કોઈ અજબ સચેતન તરવ નાગરા માગે છે,
એના ઊંચેરા આમને તાગવા માગે છે.

સમયના આળસુ હાથોમાંથી છટકી
જઈને એને ઉત્થાન સાધવું છે, મને જકડી
રાખતા આ ધરતીના ખડકસાળગયાથી વણ્ટીને
વિચારની પાંખે ચઢી, મારે તારલાના ઢેરામાં
ઉંચળ કરવાં છે.

મારામાં રહેલું કોઈ અજબ ચેતનતરવ
ગૂંડની જેમ મુકત ખતી આમમાં ઊડવા માગે
છે. રાતની સુસ્તીને ટાળીને એ પ્રમાણે પ્રકાશ-
નું સ્વાગતમાન ગાવા ઇચ્છે છે

તો ન જો નાચ ! મને આ કળા
શીખવો. હું મારા હૃદયની પાંખો ઉઘાડું,
બરાબર વિસ્ફોટ જેમ કરે. મને પળેપળે યાદ
આવે કે હું જીવન માટે સર્જાયેલ છુ-માન
જિંદગી જીવન માટે જ.

-ઈ. લેન્ડવેર.

અમર જીવન....

જીવન અને મૃત્યુનો ખેલ મનન થાવી

રહ્યો છે. પુરાતનનું નવીનતામાં રૂપાન્તરણ સર્વત્ર જોવા મળે છે.

પ્રત્યેક નવો દિવસ સ્વચ્છ, શ્વેત, નવી ખીલેલી કળીની જેમ ઉદય પામે છે. ને તોય એક રીતે એ દિવસ પુરાતન હોય છે. એ સ્વયં પુરાતનતાની મૂર્તિ હોય છે. આ એ જ પ્રાચીન દિવસ છે જેણે નવજાત પૃથ્વીનું પોતાની બૂમઝોમા અલિંગન કર્યું હતું, એને પોતાના પ્રકાશથી ભરી દીધી હતી, અને પછી એને નક્ષત્રલોકની યાત્રામાં રમતી કથી દીધી હતી.

ને તોય આ દિવસના પગમાં યાક નથી ને આખોમા ખૂંધળાશ નથી. એતી પાસે અનાદિ શક્તિનો એ અલય સુવર્ણપારસ છે જેના સ્પર્શથી સૃષ્ટિના અહેરા ઉપરથી કરચ-હીચો મટી જાય છે.

સંસારના હૃદયમા જ અમર યોવનનો નિવાસ છે. મૃત્યુ અને રોગ એના ઉપર ક્ષણિક છાયા નાંખે આવે છે ને વીતી જાય છે, એના ઉપર એ કોઈ નિશાની નથી છોડી જતા. એટલે સત્ય નિત્યવૃત્તન, સદાબહાર અને યોવનમય બન્યા રહે છે.

આ દિવસ પ્રત્યેક સવારે નવો જન્મ ધારણ કરે છે. સંગીતના સ્વરતાલની જમ એ વારવાર પાછો વળીને સમ ઉપર આતી જાય છે. એની ગતિ એ સાધી રેખામા હોત, એ ગતિ એકધારી આગળ સીધી જ ચાલતી હોત તો અધકારમા દૂબકી મારીને એ વિરામત નહીં અને પુનઃ અનત આરંભના જીવનમા એ પુનર્જન્મ ન પામત તો ધીર-ધીરે પોતાના અનત માર્ગની ખૂળમાં એણે સૂચને પણ દક્ષિણી દીધું હોત અને પોતાનાં ભારે પદચહુને ઉપર એ એટલી માટી ફેંકોળતા ગયો હોત કે સત્ય સદાને માટે છપાઈ બચું હોત

તો તે પ્રત્યેક ક્ષણ સમયના રક્ષે પર

[અનુ. પ્રકાશ મજર]

પોતાના યાકનો ભાર નાખ્યે જત અને આ અનંત મૃતિકામય રાજ્યના સિંહાસન ઉપર કેવળ નિરાશ અને યાકનું જ આધિપત્ય રહેત.

પણ એના બાલે પ્રત્યેક દિવસ નવાં ખીલેલાં પુષ્પોની સાથે નવો જન્મ પામીને આરા અને આશીસનના સંદેશને પુનર્જીવિત કરી જાય છે. એ નવી ભાવનાઓ સાથે કહે છે કે 'મૃત્યુ ક્ષણિક છે, અશાંતિના લહરો માત્ર સપાટી ઉપર છે અને શાંતિના સમુદ્રને કોઈ છેડો જ નથી !' રાતનો પડદો હટતાંની સાથે જ, સત્ય પોતાના પોયાક ઉપર ધૂળનો એક પણ કણ મળ્યા વગર, પોતાના ચહેરા ઉપર દલ્હાવની એક પણ રેખા વિના પ્રગટ થાય છે.

પછી આપણને સમજાય છે કે પ્રમાતૃત્વ જે રૂપ સહીઓ પકડતાં હતું એ આજે પણ છે, સૃષ્ટિના સંગીતને પ્રત્યેક સ્વર એના મુખમાથી નવા સ્વરૂપે પ્રગટતો જાય છે આ વિષ એક એવો ધ્વનિ છે જે પ્રતિપળે વિધાના હૃદયમાથી નીકળે છે, જે એના શ્વાસને ટાપ છે !

આરંભનો કોઈ અંત નથી. માટે જ સૃષ્ટિ ચિરપુરાતન અને ચિરનૂતન રહે છે,

આપણે બાકી લક્યએ કે સસાર અને જીવન પ્રત્યેક પળે નવો જન્મ ધારણ કરે છે. જીવન એક અમર યોવન છે. આપણું જીવન નદીની લહરોની જેમ પોતાના તટને સ્પર્શે છે-એટલા માટે નહીં કે એ પોતાની સીમાના બંધનોનો અનુભવ કરે, પણ એટલા માટે કે એ પ્રતિજ્ઞા આ અનુભૂતિ પામ્યા કરે કે એનો રાજ અનંત સમુદ્ર માં ઉઘાડો જ છે.

—ગુરુદેવ હાગોર

ચાલો પૂછીએ

‘ધકવની’ રાજ્યોપાચાર્ય

દક્ષિણ ભારતમાં કુચ્યુપાલંચમ નામનું એક નાનુંકુટુંબ ગામ છે. ગામની યાજ્ઞાની પાછળ મેદાન છે. ત્યાં યાજ્ઞનાં બાળકો ભેગાં થાય છે, વાતો કરે છે અને રમતગમત કરે છે.

“અરે ચિન્ન, તારા બાપુણ શું કામ કરે છે ?” એક દિવસ અપુ નામની છોકરાએ ચિન્નને પૂછ્યું.

ચિન્ન જોડ્યો : “મારા બાપુણ કાંઈયાનું કામ કરે છે. તે ઘર બનાવે છે. ચારા મારીગર છે. તું તો ઇંટ અને સિમેન્ટની બાબત માં કશું જાણતો નહીં હોય !”

અપુએ કહ્યું : “મારે એની સાથે શી-લેવાદેવા ? હું તો બહીંગણીને મોટા કાહેળ થઇશ. જોડિસમાં કામ કરીશ.”

ચિન્ન—“તું કાહેળ થઈ વુકયો ! જોડિસમાં જાડું કાઠવાનું કામ કરશે.”

“અરે, તમે લડી શા માટે મારો છો ? મને કહો તો ખરી, શી વાત છે ?” ત્રીજા દિવસે વચ્ચે આવીને તેમને પૂછ્યું. એનું નામ જલી હતું.

“બલી, તારા બાપુણ શું કામ કરે છે ?” અપુ એને પૂછ્યું.

“મારા બાપુણ દુકાન ચલાવે છે. એકની દુકાન છે.” બલી જોડ્યો.

“એકની દુકાન વગી કેરી હોય ?” અપુ અને ચિન્નએ એકીસાથે પૂછ્યું.

“તમને એ સમજવું હું.” બલી કહેવા લાગ્યો : “મારા બાપુણ એક તિએરી-માં રૂપિયા બંધ કરી દે છે. થોડા દિવસ પછી તેનાં બચ્ચાં થાય છે. એ બચ્ચાંને બહાર

કાઢીને તે બીજી તિએરીમાં, બંધ કરી દે છે. તેનાં પછી થોડા દિવસ પછી બીજા બચ્ચાં પેદા થાય છે. આં રીતે રૂપિયા વધ્યા કરે છે.”

“અરે, મને લાગે છે કે, આ લોકો મરણીનો વેપાર કરતા હશે. મરણીએને જ બચે છતાં મૂકલી ભેઈ છે. રૂપિયા કહી બચ્ચાં પેદા કરે ખરા ?” ચિન્ન અને અપુ જોડી બોલ્યા.

“તમને એ વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો ચાલો, આપણે આપણા મારતર સાહેબને પૂછીએ કે, રૂપિયાને બચ્ચાં થાય છે કે નહીં ?” બલીએ કહ્યું.

“બાપ રે બાપર ! હું મારતર સાહેબને કહીનહીં પૂછું ! એ તો મારી બેસશે.” અપુએ કહ્યું.

૦ ૦ ૦ ૦

“અરે, ચાલજીવું કે ?” કનૈયા પેસા કમાવા માટે લંકા ચાલ્યો. “બીજી એક વાર અપુએ પોતાના કોસ્તોને કહ્યું.

“કેમ ? શું થયું હતું ?” સુબ્બુએ પૂછ્યું.

અપુએ જવાબ આપ્યો : “કનૈયાના બાપુણએ બલીના બાપુણ પાસેથી ઘણા પૈસા ઉધાર લીધા હતા. પરંતુ તે પૈસા જાળ આપી શક્યો નહીં. કારણ કે તેણે ખર્ચ પોસા ફાડી પીવામાં વેડફી દીધા હતા. તેથી બલીના બાપુણએ એને ઘરમાંથી બહાર કાઢીને ઘરડું લીલામ કરી નાખ્યું.”

સુબ્બુએ પૂછ્યું : “શું ફાડી પીવાથી બધા પૈસા બરબાદ થઈ જાય છે ?”

“હા, બંદર” અપુએ કહ્યું. અપુ

પોતાને હંમેશાં બીજા કરતાં વધારે સમજ-
દાર સમજતો હતો.

“તો પછી લોકો દારૂ આ માટે પીએ
છે ?” સુબ્બુએ પૂછ્યું.

“કદાપિ નહીં. કેમ, એ કેવો હોય ?”

“તેની બહુ જ જલદ દુર્ગંધ આવે
છે ! એની પાસે પણ જવાતું મન ન થાય !”

■ ■ ○ ○

“બહીથી લોકો કેટલી દૂર છે ?
સુબ્બુએ બીજો સવાલ પૂછ્યો.

“મને એની ખબર નથી,” આપુએ
રહ્યું.

સુબ્બુ બોલ્યો : “ચાલો, આપણે
માસ્તર સાહેબને પૂછી આવીએ.”

ગામના છોકરાઓ શાળાના શિક્ષકથી
પૂછ જ રહ્યા હતા. એ શિક્ષક પણ કંઈક
મજાજનો હતો. છોકરાઓની પણ પૂરી કમ-
બખતી જ હતી કે, ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને એ
શિક્ષક ઘણો પંમદ હતો.

શકે બાળકો ઉપર શરૂ ન થયું
એકએ. ઊલટું શકે બાળકોના પ્રશ્નોને
સહજતાથી હલ કરવા પ્રયત્ન કરવો નહોતો.
અને એ વત પણ સાચી છે કે, બધા જ
શિક્ષકો કંઈ ખરાબ હોવા નથી.

રોમન્ટ જી. ઇંગરસોસ બહુતો ‘એંગ્લોસ્ટ’ (ઉપર વગેરે અલૌકિક બાબતોનું) યાન
કાળે થાય નહીં કે ઘણું થઈ નહીં એવું માનનાર) અણેવારી હતો. તે ભેક વિખ્યાત ડ્રીયર-પંથી
ધર્મઆચાર્યના ધર્મપ્રવચનો સંભળવા અવારનવાર જતો. એક વાર તે એમ ત્યાં ગયો હતો, ત્યારે
તેના પેટલાક મિત્રોએ તેને પકડી પાડ્યો અને પૂછ્યું, “તમારા જેવા નાસ્તિક, એક બાસ્તિક
પરતીનું ધાર્મિક પ્રવચન સંભળવા જાય, એ નવાઈની વાત કહેવાય !”

“તમે સમજ્યા નથી,” ઇંગરસોસે જવાબ આપ્યો. “હું નાસ્તિક છું જે વાત સાચી;
પણ મને કોઈક વાર એવા માણસને બોલતો સંભળવાનું મન થઈ જાય છે કે જે ખરેખર પોતે
જે કહેતો હોય તેમાં માનતો હોય !”

◆

ગોલ્ડરમ્પીય કારે જુગારી અને શરાબી હતો. એ એના લેખનમાંથી કમાતો ઘણું, પણ
મધુ જ જુગારમાં ને શરાબમાં વપરાઈ જતું. ધરતું બાકું સુધાં એ બરી રહેતો નહિ.
એક વખત ઘરની માલિકનાઈએ બાકું વસૂલ કરવા અદાલતના ટૂકમથી બેઠીને બોલા-
વ્યો. બેઠીને ભેંછને ગોલ્ડરમ્પીય ચિંતામાં પડ્યો. એના મિત્ર અને મહાન લેખક ડો.
લેનસને એક ગીની ગોઠવી આપી અને પોતે થોડીવારમાં આવે છે એમ કહેવાડાવ્યું.
થોડીવર પછી લેનસન આવ્યા તો એણે શું બોલ્યું ? “પેલી ગીની વધારીને બાર્ડ શરાબ
પીતા હતા અને મહાનમાલિક બાર્ડ સાથે જલસતા હતા ! ડો. લેનસને શાંતિથી શરાબની
બાટલી લઈ લીધી અને રૈયા કંઈ રીતે મળે છે એ વિશે ઉપદેશ આપ્યો. ગોલ્ડરમ્પીય
શાંત થયો. પોતાની પાસે એકે દરમિયાન પુસ્તક છે એ કંઈ મૂકે તો ત્યાંને આપણા
સચવ્યુ. ડો. લેનસને એ પુસ્તક એક પ્રકારકને ૬૦ પૈડામાં વેચ્યું ને બાર્ડએ પૈસા
ચૂકી બેઠીને પાછો કાઢ્યો. એ પુસ્તકને “The vicar of wakfield” આ પુસ્તકે
ગોલ્ડરમ્પીયને અંગ્રેજી સાહિત્યમાં અમર બનાવ્યો.

અવતારકૃત્યની મહત્તા

જયમહિ પરમાર

આ સોમનાથ છે. ભક્તિની ટકરો કૃષ્ણી હોય એવા પરમાત્માના રંગો સરસ્વતીને કિનારે ઘેરવતા આવે છે. યાદવોની કુળધાતક સોમનાથ હોવા અવશેષોમાંથી અનેલા પરધિના બાણનો શિકાર બનીને કાળના ય મહાકાળ યોગેશ્વર શ્રી. કૃષ્ણે અહિં પોતાની અવતાર લીલા સંજેલી. આ દેહોત્સર્ગ છે.

પચિઠ હાલર વર્ષનો મહાકાળ ઇતિહાસ દેહોત્સર્ગ સાથે અંગની અલ્પતા અનુભવતો અને માનવીના મિથ્યાભિમાન સાથે મુરઠકરાટ વેરતો હાથ ભેડીને અહિં જીમો છે.

સૌરાષ્ટ્રના સાગર કિનારાની યાત્રાકરાવતો કરાવતો સત્ત્વ ગુણોત્તમ મહારાજને લઇને હું અહિં આવી પહોંચ્યો ત્યારની આ વાત છે.

સત્ત્વ શ્રી ગુણોત્તમ મહારાજને તે દિવસે કંઈક આડી હોવાથી દેહોત્સર્ગની પ્રદક્ષિણા ફરી ને પાણીની ધારાવાહી કેવા અને કહ્યું.

હું ય ગોબલ્લવના કુળમાં જન્મેલી, ગોબલ્લવી સંસ્કારમાં આગાહેલો છતાં આવી વિધિઓમાં અધ્યા નહિ રહેલી. મેં કહ્યું :

“મહારાજ ! મને આવી વિધિઓમાં બહુ શકા નથી.” ત્યારે ગુણોત્તમ મહારાજ કહે “તારે તારા માટે નહિ મારા માટે પ્રદક્ષિણા ફરીને અભિષેક કરવાનો છે” ને હું એ જવાબે થી દેહોત્સર્ગની પ્રદક્ષિણા કર્યો. ગુણોત્તમ મહારાજ કહેતા આવ્યા તેમ જળાભિષેક કરતો આવ્યો, પછી મને દેહોત્સર્ગની સન્મુખ જોયો રાખીને કહે :

“શ્રી કૃષ્ણના જીવનનું સૌથી મહાન કાવ્ય ‘દુ’ કહ્યું ગયું છે.”

“આપ જેવા સત્ત્વની સાથે મારે એવી અર્થ કરવાની દોષી ક્યાંક અવિરલ થઈ આવ.”

મેં કહ્યું,

“તો પશુ તને શું લાગે છે ?” ગુણોત્તમ મહારાજને આગ્રહ કર્યો.

“આ ભારતભૂમિ ઉપરથી કંઈ, વિશ્વ-પાલ, જરાસંધ, કાળવચન અને દુર્યોધનરૂપી અધ-મના સામ્રાજ્યોનો નાશ કર્યો તે અને પશુ પુરુ-ષોત્તમના વિવિધ અંશોથી પ્રત્યક્ષ લીલા અવતાર સ્વરૂપે કરી તે !” મેં જરા વિવેક પુરઃકર કહ્યું.

ત્યારે ગુણોત્તમ મહારાજે મને સમજાવતાં કહ્યું, “એ તો બહુ જ, પશુ તે એ અવતારકૃત્યનું અધ સત્ય જ કહ્યું. બાકીનું સત્ય એમની જીવન-લીલા સંજેલીમાં રહેલું છે.”

“તે શું ?” મેં પૂછ્યું.

ગુણોત્તમ મહારાજ કહે, “એ ! કૃષ્ણે પોતાની યક્તિના સાધનરૂપે તો યાદવો પાસે જ મહાન કાવ્યો કરાવ્યાં. અને એ મહત્તા સિધ્ધ કરવા યાદવોને મહાન બનાવ્યા. દુર્યોધનના અધ-મના રોકરૂપી છેલ્લા સામ્રાજ્યનો નાશ કર્યાપછી તો ભારતમાં એક માત્ર યાદવો જ મહા બળવાન રહેલા. યાદવો અપાર સમૃદ્ધિના રવામી બની ચૂકેલા. કારણ સુવર્ણની હતી એને એ જ અર્થ ધાય છે.

“આ બળ અને સમૃદ્ધિથી યાદવો મદમાં આવી ને એવા જીર ગયા કે બળરામ કે કૃષ્ણના કલુષમાં પશુ ન રહ્યા. યાદવોને સન્મારે વાળ-વાના એમના તમામ પ્રપત્નો ઘટા ગયા. એટલું જ નહિ પશુ જે અધર્મનો નાશ કરવા કૃષ્ણે અવતાર ધારણ કરેલો એ જ અધર્મનું આચરણ આ યાદવો કરવા લાગ્યા ને કૃષ્ણ-ગજરામ સામે હુકાર કરવા લાગ્યા.

“અધર્મનો નાશ કરવા ધર્મોચરણને સાધન બનાવેલું તે સાધન જ અધર્મોચરણ બની

ગધેશુ' નેમને કૃષ્ણને ઠેલું' દુઃખ થયું હશે
તેની તુ રૂપના કરી સ્થાય

“ આ પ્રમાસના સાગર તારે વાદવારથળી
મંડાતા પોતાનું અવતાર કૃત્ય શ્રી કૃષ્ણને અધુર
લાગ્યું, ધમને ખાલે આ વિષ ઉપર પોતે અધર્મ
ને શી રીતે છોડી જઈ શકે? એટલે પછી જો
પોતે મહાન બનાવેલા એનો પોતાના હાથે જ
નાશ કરવા જે કૃષ્ણે કુરુક્ષેત્રમાં દર્શિયાર નહોતા
ઉપાડ્યા તે જ કૃષ્ણે પ્રમાસને તારે ને પોતાના
જ કુળનો સહાર કરવા હાથપાર ઉપાડ્યા.

એ અસુર બનેલા અધર્મી, વાદવાને આ ભૂમિ
ઉપર રમતા મેલીને પોતે જીવનદીલા સંકેતી
હોત તો એ કપરનું અવતાર કૃત્ય ન મણાત
એમના અવતાર કૃત્યની-જીવનદીલાની વિશેષ
મહત્તા જ અર્થ છે.”

કૃષ્ણથી મારીને માર્ધી સુધીની ધરમાળની
સમસ્યાઓ મારા મનમાથી બહતવા મારી, હું
સકિતભાસ્વી દેહોત્સર્ગના જિ પ્રેરકરમાનને પ્રણિ-
પાન કરી રહો

✱

એકવાર એક અમેરિકન યુગલ નવી દિલ્હીમાં વડી ધારાસભાનું ગૃહ ભેટા ગયું. ત્યાં
એક જુદું સ્વેત દાઢીવાળા ખાદીવારી જ્ઞાત એમને મળી ગયા એમણે ખૂબ જ નમ્રતાપૂર્વક
ચારે બાજુ ફરિને એમને આપુ ગૃહ જતાવ્યું અને પ્રમુખની પુરશી પર એમને
બેસાડીને અદનથી એમને અભિનંદન પણ આપ્યા. અમેરિકન યુગલ પ્રસન્ન થઈ ગયું અને
જુદાને કંઈ અક્ષિન આપવા વિચારવા લાગ્યું, પરંતુ એમ કોણની હિંમત ન આવી,
ખીજે દિવસે બ્યારે આ લોકો વડી ધારાસભાનું કામકાજ ભેટા આવ્યા ત્યારે એમણે ભેટુ
તો જુદો ધારાપત્રાના અધ્યક્ષની પુરશીપર બેઠેલા અને ભારે ઠાઠી સત્તાનું સચાલન કરેલા,
જણાયો એમની દેશ ભેટા જેથી થઈ. એ હતા શ્રી વિક્રમભાઈ પટેલ

✱

એ જમાનામાં ઠોઠ ભારતીય યુગ્મ માટે આઈ સી એસ. થયું એ મોટી જવાત
મણાતી. સુભાષચંદ્ર બોઝ પણ આ પદની મહત્વાકાંક્ષા ધરાવતા હતા.

તેઓ સુભાષચંદ્ર આપવા મળ્યા ત્યારે એમનામાં ‘પબ્લીક સાર્વિસ કમિશન’ના ત્રણ
અંગ્રેજ સભ્યો ખૂબ રોષથી પુરશીઓ પર બેઠા હતા ઉપર ભેરથી વીજળીનો પંખો
ચાલતો હતો. મચના પ્રમુખે પૂછ્યું ‘આ પંખામાં કેટલી પાણી છે?’ ચાલતા પંખાની
પાખ કેણી ગણી શકે? પરંતુ સુભાષચંદ્ર ન ગમરાવા કે ન અચકાવા. એમણે તો
આગળ જઈને પંખાનું ભાલ જઈ કરી દીધું ને કહ્યું : “ગણી દેશો.”

અંગ્રેજ પ્રમુખ હસ્યા અને એક બાઈ જાતીને બોલ્યા, “કેમ! સુભાષચંદ્ર આમાં
થી પસાર થઈ શકશે કે?” સુભાષચંદ્રે પુરત જ જવાબ આપ્યો : “જી, હા.” અને
પછી એક કાગળી પર પોતાનું નામ લખી કાગળને વાળીને એ જગડીમાથી પસાર
કરી દીધો

અમી-છાંટણાં

લાલુભાઈ ત્રિવેદી

તારી સામેનું જગત જે છે એ જ છે
એમાં તને કયાંય ન ગમે એવું દેખાય
કે તને કયાંય કોઈનું વર્તન ન ગમે એવું
લાગે છતાંયે તું એ મનમાં લાવીશ નહિ.

અન્યની ખમી એ તારી ખામી છે
એમ સમજીને, જગતની ખરાબીની ભાગીદારી-
માંથી તારી જાતને અળગી કરી સુખપતાવળે ના
સહુ તારા ભાઈબહેનો છે તો સહુની
જવાબદારી એ તારી જવાબદારી છે.

અસત્યથી ડરીશ નહિ અને સતને
છોડીશ નહિ. તારું જીવન ત્યારે પ્રકાશ વેરશે
અને તારી યાત્રા સહુની પ્રેરણા બનશે.

○ ○ ○

કયાંક મૃત્યુ છે, કયાંક જન્મ છે.

કયાંક વિનાશ છે તો કયાંક સર્જન છે.

જગતની પ્રવૃત્તિ કદી અંતની નથી કે
અટકતી નથી. જગત તો એકધારી ગાતરે
ચાલ્યા જ રહે છે. જગતમાં અનેકાનેક શક્તિ
ઓ કામ કરી જ રહી હોય છે.

સર્વનારાયણ એક લાલુ પલ્લુ થોભ્યા
વિના સ્તન પુરુષાથ' ખેડ્યા જ રહે છે.
સાગર અવરતપણે અટક્યા વિના ધૂધવાહો
કયાં રહે છે.

આ કિયું કાળચક્ર છે.

ખરેખર ખડકતી હુનિય અને હુનિયા
ના ખડકાતા રંગો એ જ વૈભવ છે.

નીતનીત નવછું દરિન અને નવસર્જન
એ જ પ્રભુનો, યુગોનો સંદેશ છે.

નવસર્જન, નાત અને પ્રમાણિકતા એ
જ નવયુગની ભાવના છે.

■ ○ ■

સર્વનારાયણના સહસ્ત્રકિરણો પૃથ્વીને
ઉજળે છે.

અને જિંદગીને ઉજળે છે સંસ્કાર.

અને સંસ્કારનો માહિમા આત્માની
ઉન્નતિમાં છે, વિલાસમાં નહિ.

ત્યારે તું,

ભુદિના રથને હાંપના સંસારથી
ચાલવા દે જે અને તું જગત પાસે સાચી
સંસ્કૃતિ અને સંસ્કારભાવનાનો ખજાનો
ખૂંટી મૂકી દેજો.

અને તું તો સાદાઈ, સ્વાધ્યય અને સ્વા-
વલંબનની સંગાથે તારું પ્રયાણ ચાલુ જ
સાખજો.

મનને અને આત્માને રુચે તે સાચું.

■ ○ ■

નૈતિક ફરજ, રીતમાત અને દીનાગરિક
ફરજ એ સહુ સંસ્કારની સરવાળીઓ છે.

અને એ સહુ સંગાથે સમાજને વહ-
વાના કામમાં તું લાગી જજો, સમાજને ફળ-
વવાનાં કામમાં તું લાગી જજો.

રીતમાતથી માનવવ્યવહાર સરળ બને
છે, નાગરિક ફરજોથી સમાજનો વ્યવહાર
સરળ બને છે અને નૈતિક ફરજોથી જગતનો
વ્યવહાર સરળ બને છે અને સહુ એકબીજાના
પૂરક છે એ તું કદી ના ભૂલજો.

અને છતાં,

તારે તો સંસ્કૃતિનું ચક્ષુર અંદરના
ઉંઠાણને સમજીને કરવાનું છે માનવને માન-
વેન્દ્ર બનાવવા કાળે તારે માનવધર્મ મહાન

બનાવવાનો છે, માનવને મર્યાદાથી બાંધવાનો છે.

○   ■   ○

સંયુક્ત કુટુંબને ક્ષણિયે બાળકો
આનંદ કરી રહ્યા હોય કે કોઈ યુગલને
આગળે બાળકો પાસે જુદી રહ્યા હોય,
ધૈર્યવાનમાં બાળકો હિલોળે ચડવા હોય કે
બાલાશ્રમ અને બાલમંદિરના બાળકો મરત
બની નાચી રહ્યાં હોય,

ત્યારે તું નિર્દોષ બની બાળકની ચેરે
નાચી ફૂલી ઉઠજે.

બાળક અખરે બાળક જ છે એ કદી
ના ભૂલજે.

બાળક પ્રેમ જાળે છે અને મેથી જ
બાળકને પ્રેમથી તરંગાળ બનાવી દેજે.

બાળકનું બુદ્ધિસચ્ચ બનાવવાની સાથે એના
હૃદયને, એની બાવનાને કથાય ચોટ ન આવે
એની પૂરી કાળજી રાખજે. બાળકના અહ
સામે તારા અહ ને, તારા માર્ગદર્શકાવાને કદી
વચ્ચમાં ન આવવા દેજે.

બાળક તો પ્રભુનો જ અંશ છે.

○   ○   ○

એને કે પુરુષને તું દહીં ખોરા મારે
જતા જુએ તો પશુ તું કદી અકળાઈ જતો
નહિ.

નિંદગી એટલે જ જૂલોની પરપરા
અને એમાંથી માગે શકવો એ જ પુરુષનો
પુરુષાર્થ.

તું સ્ત્રીપુરુષને મર્યાદાનો મર્મ સમ-
જાવજે, લગ્નજીવનની મહત્તા સમજાવજે.

પ્રત્યેક પુરુષ માટે પંરાત્રી માતા અગર
બહેન છે અને પ્રત્યેક યુગલ અન્યોન્ય રક્ષા-
દારીના સોગંદથી બંધાયેલા છે.

સંસારનો પાયો અને યોગા મર્યાદામાં
જ છે.

સોફ્ટ શું, શરીરમુખ શું કે સંસાર
સુખ શું-સુખનો પાયો સંયમ છે.

તું પશુ સંયમ અને મર્યાદાની પાંખે
તાડું પ્રયાણ ચાલુ જ રાખજે.

○   ■   ○

કોઈ કંઈ કુટુંબભાવના નહ થતી જુએ
કે સમાજને સમૂહમાં જીવનો જુએ,

એક દેશને બોલિક સંસ્કૃતિમાં મહાલતો
જુએ કે બીજા દેશને ગરીબાઈમાં ચૂસાતો જુએ,

હોયે તું એ મન પર લાવીશ નહિ.
તું તો તારું પ્રયાણ સહુની સેવા કાળે ચાલુ
જ રાખજે.

બાળકનું કુટુંબ એ આવતીકાલનું
કુટુંબ ન રહે કે આજનો દેશ આવતીકાલનો
દેશ ન રહે કે આજનો માનવ આવતીકાલનો
માનવ ન રહે,

હોયે તું નિરાશ ના થજે.

તારે મન તો વસુધા એ જ કુટુંબ છે.

પ્રકૃતિની પ્રેમપ્રસાદી, માનવીનો મેળો,
સાર્વિકરૂઢિ અને મનમેળ એ જ માનવીનો
સાચો આનંદ છે.

જૂઠા હોય એને સાથે લાવવા અને
સાથે હોય એને સાચવવા એ તો જીવનની
એક કળા છે એ તું કદી ના ભૂલજે.

સહુ સાથે જ તારા જીવનનો કોતરો.

શરદબાળુના જીવનના ત્રણ પ્રસંગો

રમનીકાંત શાવક

બાળે શિવપુર નામના સ્થાને આવેલા પોતાના ઘરમાં શરદબાળુ અને તેમના મિત્ર સાવિત્રીપ્રસન્ન નટીંગબાથ એક દિવસ વાતો કરતા બેઠા હતા. શરદબાળુએ કહ્યું : 'સાવિત્રી, મારી નવલકથા 'ચરિત્રહીન' વિશેની એક રસપદ ઘટના કહું. હું કાશી ગયો હતો ત્યારની છે આ વાત, સાંભળ.....

કાશીમાં ઉત્તરા પત્રકાના સંપાદક સુરેશ ચક્રવર્તીને ઘેર શિતરો હતો. એક સવારે ત્યાં વસતાં ત્રણમાર જંગળાં અને મળવા આવ્યા. તેમણે કહ્યું કે બહીનો જંગળાં ખાજ બાપને મળવા ઉત્સુક છે. અમે એક સત્કારસમારજી યોજી છે તેમાં બાપને પધારવા વિનંતી..... વગેરે

તેમણે કદાચ સાંભળ્યું હતું કે કયાંય ભાષણ કરવું અને ગમવું નથી તેથી પેલા સજ્જનોમાંના એક સંધ્યાશેરે બાપવા બોલ્યા : 'આપને માત્ર ત્યાં હાજરી જ બાપવાની છે. બીજું કંઈ નથી કરવાનું. તેમના આમદબારી નિર્માત્રણને ટાળી ચકયો નહીં. સજ્જામાં હાજર રહેવા માટે સમત થવું પડ્યું.

સજ્જામાં જેમ સામાન્ય રીતે થાય છે તેમ હાથેથી, ચંદન-તિલક વગેરે થયું. ત્યાં એકત્ર થયેલા સૌના સ્નેહભાવ ભેષ આનંદ થયો.

સજ્જા પૂરી થતાં લગભગ બધા લોહો જતા રહ્યા. હું પણ ઊઠવા જતો હતો ત્યાં બે વિધવા બીચી મારી સામે આવી ઊભી રહી. એક પ્રૌઢ હતી, બીજી યુવતી-ત્રાવીસ ત્રેવીસ વર્ષની. મારી નજરે આવી ચરણ રૂપરૂ કરી પ્રણામ કર્યો. તે મારા ભણી બેવી રીતે ભેષ રહી, બહે અને વધેથી જાળખતી હોય! મુઠ્ઠા રંગે જો બોલી : 'આપે મારા જીવનની રક્ષા કરી છે-મને બચાવી

છે. આપ મારા શુરુ છો. હું આપની આજીવન ઝાલૂ છું.'

યુવતીની વાત સાંભળી મને આશ્ચર્ય થયું, મુઠ્ઠા : 'મેં તમને બચાવ્યાં છે? ક્યાં? ક્યારે? મને કશું જ યાદ નથી. તમને પહેલાં ક્યાંય મળવાનું સ્મરણ નથી'

હું એ યુવતીનો ચહેરો ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો. રૂપવતી એ વિષયને ઝોળખતા પ્રયાસ કરવા લાગ્યો. મુંઝ, ગૌર મુખ, સાવિત્રી બાલા, સુકુમાર દેહવ્યવસ્થિ. તેણે મને યાદી પર બેની પોતાની વાત સાંભળવા વિનંતી કરી. અમે બેઠાં. તેણે વાત શરૂ કરી

મારા પિતા જંગળાની બહાર પશ્ચિમ તરફના એક ઘરેલી કૌલેજમાં પ્રાધ્યાપક હતા. હું તેમની સાથે રહેતો. મા અને બે વરસની મૂકી મૃત્યુ પામી હતી. પિતાએ મને ઉછેરી મોટી કરી હતી મારા લગન થયાં હતા સત્તર વરસની ઉંમરે. પરંતુ છ મહિનામાં તે મારા પતિનું માત્ર ત્રણ દિવસની માંદગીમાં અવસાન થયું સ્વામીના મત્સ્ય બાદ હું પાછી વિદ્યારૂઢ પાછી આવી. હું પિતાનું એકમાત્ર સંતાન વૈધબના હુખને વિસરાવવાના હેતુથી તેમણે મને ફરીથી ભણાવવાનું શરૂ કર્યું.

પિતાનો એક પ્રિય વિદ્યાર્થી અમારે ઘેર રહેતો. પિતા એને પુત્રવર સખતા. વર્ગનાં બાળકોમાંની નેષ કરવી, પુરતકો લાવવા, મેઠની વિનંતી ધ્યાન રાખવું વગેરે કામ જો કરતો. આ ઉપરાંત પિતાનું બીજું ધર્યુરજી કામ પણ એ કરતો. હું તેની પાસે ગચ્છિત અને સંહિત થયુવા લાગી. આમ લામત રોડેક વર્ષ યાદ્યું.

એકગીમની વધુ નિકટ આવતાં અમાનાં બન્ને વચ્ચે આકર્ષણ ઉદનન થયું. એ ઊંડારના અનમા કોણ બહે શું આવડું કે તેણે પિતાજીને

હોઈ દીધું, પોતે મને જાણવી શકશે નહીં. પિતાજી મારા પર નારાજ થયા. તેમને મારો જ વાંક દેખાયો. મને મામાને ઘેર-મજાનગર-મેઠાઈ દીધી. મજાનગર આવીશું તો ખરી પણ મારું મન હવે ત્યાં-પિતાને, ઘેર. મેં પેલા ઠોકરાને પત્ર લખ્યો. તેણે જવાબમાં પત્ર મોકલ્યો. પત્રબ્યવહાર સર થયો. એક દિવસ એ મજાનગર આવી પહોંચ્યો. અમે યુવતી રીતે એકબીજાને મળવા લાગ્યાં. છેવટે એક દિવસ ક્યાંક નાસ્તી જઈ સદાને માટે એકબીજાના થવાનું નક્કી કર્યું.

રાતના એ વાગ્યે એ મને લેવા આવવાનો હતો. ત્રણની ઝાડીમાં જવાનું હતું. હું નીચે પાછલી તરફના ઘોરડામાં સૂઈ રહીશ, એ બારી બાજુએ ટોકાર મારશે. હું બારણું ઉઘાડીશ. અને ચૂપચાપ રવાના થઈ જઈશું, એમ નક્કી થયું.

એ દિવસની વાત હું જૂલી શકતી નથી. મન ઉદ્દેગ, ઉત્તેજના અને ચિંતાને લીધે બેચેન હતું. બપોરે મેં ખાસ મામાનાં ઠોકરાને લાખેરી-માંથી એકાદ સરસ નવલકથા લાવી આપવા કહ્યું. મોડી રાત સુધી જાગવાનું હતું. નવલકથા વાંચતા વાંચતા જાગતી રહીશ એમ વિચાર્યું હતું.

સાંજના માટે માઈ નવલકથાનું એક મોટું પુસ્તક લઈ આવ્યો. મને આપ્યું. નામ હતું -ચરિત્રહીન. નામ વાંચી મેં એક વિચાર પ્રકરના આંચકાનો અનુભવ કર્યો. વિધાતાનો કેવો પરિહાસ ! કેવો વ્યંગ !

શિયાળાના દિવસો હતા. રાત પડતાં ઘરનાં બધાં પરવારી વહેલાં સૂઈ ગયાં. હું નીચે, બારણાં ખંધ કરી પાછલા ઘોરડામાં નવલકથા વાંચતી જાગતી હતી.

પુસ્તક પૂરું થતાં ધાંધાળખા બેચું-પોચા બે વાગ્યાં હતા. નવલકથાના પ્રસંગો અને પાત્રો-ખાસ કરીને કિરણમયી તો હું એવી અભિજ્ઞ થઈ હતી કે થોડીકથાર તો જડવત્ જાની પંચારી માં પડી રહી. પછી વિચારોની આધી આવી. એક

અને પ્રેમને સંબંધ ગાઢો, કાના ના, આમ બાગી ન જવાળું કિરણમયી અને દિવંદરની દુર્દેશાનુ ભવાનક મિત્ર બાળિ બાગળ તરવરતા લાગુ. મનની આંધી યાત્રા પડતાં, નક્કી કર્યું પેવાની સાથે નાશીને નથી જવું. તમારી કિરણમયીએ મારા હૃદયનની રક્ષા કરી. મારા પતન અને વિનાશને રોક્યાં.

બારગર બે વાગ્યે મારણે ટોકાર પડ્યા. પેલા બાગ્યો હતો. મેં બારી ઉઘાડી તેને વિનંતી કરતાં કહ્યું 'મને ક્ષમા કરો, હું તમારી સાથે નહીં આવી શકું.'

મારા બા શબ્દો સાંભળી એ બવાંઈ બની ગયો. મારા સામું ભેઈ રહ્યો. થોડી ક્ષણે પછી એ બોલ્યો, 'રેલગાડીની ટિકિટ પણ લેતો આવ્યો છું. રસ્તા પર થોડાગાડી પણ રાહ ભેટી જીભ છે. એકાએક આમ નિષ્ક્રમ બદલવાનું કારણ ?'

મેં હાથ ભેડી ફરીથી કહ્યું : 'હું તમારી સાથે આવી શકું એમ નથી. મને માફ કરો.'

એ કોકો જસહાસ, દત્તાશ પત્ની જામે હતો. મોટો નિસારો નાંખી ધીરે ધીરે તેણે અલલા માંડ્યું.

પછી દોઢ વરસથી આ મારાં મોડી મહેન સાથે કાશી આવી છું. આજે પણ વિચાર કરું છું કે ભે તમારી કિરણમયીએ મને બેચારી ન હોત તો મારું કાણુ બલે શું થાત ? 'ચરિત્રહીન' વાંચી ત્યારથી તમને મળવાની ખૂબ ઇચ્છા હતી. બાગા વિચારાથે આજે મારી ઇચ્છા પૂરી કરી. મારા પરોક્ષ રીતે પણ ઉદ્ધાર કરવા બદલ હું તમારી ચિરકૃતજ્ઞ રહીશ.

શરદાળુએ વાત પૂરી કરતાં મિત્રને સંમેધથી પૂછ્યું : 'તને માટે છ સાવિત્રી, 'ચરિત્રહીન' જ્યારે પ્રમટ યથ ત્યારે કેવો અજામળાટ મચી ગયો હતો ! મારા પર કેવો આગેનો વર

સાદ પડ્યા હતા! સમલોચકોએ કેટકેટલીક નિંદા કરી હતી। છતાં મને એક વાતનો સંતાપ થયો કે ખીલુ' તો કંઈ નહીં, મારી 'ચરિત્રહીને' એક નારીની જિંદગી જગ્યાવાં.

૦   ૦   ૦

શરદ્માસુ એકવાર મિત્રમંડળ સમક્ષ પોતાના બાળપણની વાત કહેતા હતા. તેમના મામા અને બાલ્યવંધુ સુરેન્દ્રનાથ ત્રિવેદીના પક્ષે ત્યાં હાજર હતા. 'શ્રીકાન્ત'ના ઇન્દ્રનાથની વાત નીકળી. એક મિત્રે પ્રથમ કહેયે : 'શરદ્માસુ, આ તમારો ઇન્દ્રનાથ એ કેહ કાઢવાનકે પાત્ર છે કે વારતવર્મા આવી કોઈ વ્યક્તિના પરિચયમાં આવેલા— ?'

શરદ્માસુએ જવાબ આપ્યો : 'ના ઇન્દ્રનાથ કાઢવાનકે પાત્ર નથી. કાગલપુરમાં મારા મામાની પડોશમાં એક ક્રિસ્ચિયન પરહેવા હતા—રામરતન મજુમદાર. તેમના પુત્રનું નામ રાજન, અમે તેને રાજુ કહેતા. આ રાજુ એ જ 'શ્રીકાન્ત' નો ઇન્દ્રનાથ. રાજુ ઝાઝું લણ્યો નડોતો, પણ દેનામાં ખીજા ધણા શુણ્ઘ હતા. નાની ઉંમરનો આવો આદર્શવાદી, બાલ્યકાલીન ધ્રુવક મેં ક્યાં જોયો નથી. 'શ્રીકાન્ત' લખતી વખતે ઇન્દ્રનાથના પાત્રાક્ષિપ્તમાં મારે કલ્પનાનો આકરો લેવા પડ્યો નથી. તેનું રમરણ યતાં આજે પણ મારું મન ભાંગુણ બની જાય છે. ગજબતો સાહસિકાં લાયકોને કહેવાય એ જાણે જ નહીં. તેના એક સાહસની તમને વાત કહું...'

કાગલપુરની એક શાળામાં હું લખતો હતો. રાજુ લખવાનું' છોડી, જનસેવાનું કામ કરતો હતો. સંદેહગ્રસ્ત કુ.ખી લોગોની મદદ કરતો હતો. ઠાક મંદિને માટે દવા લઈ આવતો, તો વળી કોઈના મૃતદેહને સ્પર્શન લઈ જનાર ન હોય તે ઉપાડી તેનો અગ્નિસંસ્કાર કરતો. રાત દિવસ આવા કામોમાં તેનો વખત જતો.

હું રાજુનો જમણો હાથ, જરૂર પડતાં

રાજુ મને બોલાવી જતો ખાત્ર કરીને તો સ્નેહાને ઠાકનું મઠું લઈ જવાનું હોય તો એને મારી મદદની જરૂર પડતી. એકવાર 'જગદ્ગાત્રી' પૂર્વના બીજો દિવસે મામદાને ઘેર રાતે 'જત્રા' હતી. કલકત્તાથી નામીકિત નટમંડળ આવ્યું હતું. મહોદલાના બધા લોકો તથા આસપાસથી ખીજા 'જત્રા' જોવા આવ્યા હતા. હું રોજની પાસે પ્રજ્ઞામાં તર્કમય મંઈ 'જત્રા' જોતાં હતો, એ વખતે કોણ જાણે ક્યાંથી રાજુ આવી પહોંચ્યો અને મારા કાનમાં કહ્યું : 'શ્રીક, ચલ. કામ છે.'

હું જીડીને તકદાર આવ્યો. રાજુ બોલ્યો : 'સામેના મહોદલામાં તારા પદને! નાનો છોકરો દમણી જ કોસેરામાં મરી ગયો છે. તથા ચાર વરસનું માળક છે. એકનો એક છોકરો હતો. માળાપ માગની જેમ કથારના પૈકલ કરે છે. કોસેરાનું મઠું વધારે વખત ત્યાં પડ્યું' રહે એ હીક નથી. એટલે ઘું આવે તો આપણે બે મળી બાળકને સ્પર્શને લઈ જઈએ એ મહોદલાના બધા લોકો અહીં 'જત્રા' જોવા આવ્યા છે. સ્પર્શને આવે તેનું ત્યાં ખીજું ઠાક નથી. આલ ઘું મારી સાથે કંઈ પણ બોદના વગર. રાજુની સંજાયે આલરા લાગ્યો.

તારા પદ તથા તેની પાત્રીને સમજાવીને મહોદલે નતે મૃત બાળકને રાજુએ પોતાના બે હાથમાં લઈ લીધું' અમે સ્પર્શન લણી શવાના થયા. સ્પર્શને પડોશમાં ત્યાં લગભગ દોઢ વાગ્યો હતો. અધારી રાત. મેં રાજુને કહ્યું : 'કંઈ બતાવો કે કાનસ જેવું લીધું હોત તો સાડું પાત્ર.'

તેણે જવાબ આપ્યો : 'હા કામ, ઉતાવળમાં થતી ગયો. ખેર, કંઈ વાણો નહીં આવે. મારી પાસે હીવાસળીની પેટી છે. ચાલો.'

સ્પર્શન હતું ગંગાકિનારે. શિશુજ અને કાયાનક. દિવસે ત્યાં જતા લોકોને ખીક લાગતી. ચારેકર દૂર દૂર સુધી માથુમનું નામ નિશાન નહોતું. રેતીના દમલા, બે ચાર ખજૂરનાં ઝાડ અને કાંટાળા થૂરતની ઝાડી.

સ્મશાનની વચ્ચે ધાસનું બનાવેલું એક
 બાપુનું હવું, મારાં બાળવા બાવતા ડાહ્યોની બહી
 આરામ કરતા. ટાક-તડકા કે વરસાદથી રક્ષણ
 મેળવતા. સ્મશાનમાં સૌથી વધુ બાપનું સ્થાન
 હોય છે. અહીં બાપનાં માનતા, કારણ કે એ જીવ-
 ગ્રેતના આ કહેવાતું. ધોળે દહાડે પછી લોભા ત્યાં
 જીવ જોતા. રાત્રી દરમિયાન આવી વાતોની ચિંતા
 કરતા નહીં. અધારમાં અને હાથે રહેલા આવી
 બેઠા. માત્ર શરીર અને ગ્રેતના બનને બાકી જડ
 તથા અન્ય બની ગયાં હતાં, રાત્રી સગાથે હોતા
 એટલી હૈયાધારણ હતી.

મહું લોચ પર મૂળી રાત્રી બોલ્યો : 'શરક,
 બીડી પાંચે ધણો વખત થયો. પહેલા હું બીડી
 પાંચે.'

રાત્રીને હું કાંઈ કહેવા જઈ જે પહેલાં
 તો અધારમાં એક વિચિત્ર પછી રખે અવાજ
 સંભળ્યો : 'મને પછી કાંઈ, એક બીડી આપજો.'

જે વખતે મારી રિધતિ ડેવી થઈ હશે તે
 તમે સમજી ગયા હશે. રૂંવાડા તો હીક, માથાના
 વાળ હીંચા થઈ ગયા. શરીરમાંથી કંડો પસીનો
 ટપકવા લાગ્યો. રાત્રીએ નિર્મય રવરે પૂછ્યું,
 'ત્રાણ છે શું?'

જવાબ આપ્યો : 'હું... હું...'

'હું' ત્રાણ છે, બોલો ! 'હી રાત્રીએ દીવા-
 સળી સળગાવી. અજવાળામાં ભેચું-અમારાથી
 થોડેક દૂર એક ધરડા માણસ ફાટીથી ગોદી એ દી
 સુતો હતો.

બીજી દીવાસળી સળગાવી રાત્રીએ બરા-
 બર ભેંઈ કહ્યું : 'આ વળી બીજી મહું. આને
 લાવનાર કાકુએ લાકડા લેવા ક્યાંક ગયા
 લાગે છે.'

એટલામાં અધારા ખુણામાંથી પેલો
 અવાજ સંભળાયો : 'હું મહું' નથી, જવતો

માણસ છું' પાપુ.'

જ્યને લીધે જે રાત્રીના બે દાય દબાયા.
 માત્ર ગળુ સુકાણું હતું. ગળામાંથી અવાજ નીક-
 ળતો નહોતો, પણ રાત્રીનું શું કહેવું? નિઠરતા-
 પૂર્વક તેણે ફરીથી પ્રશ્ન કર્યો : 'ત્રાણ છે શું, જે
 તો કહે?' રાત્રીએ ફરીથી દીવાસળી સળગાવી
 ગોદીમાંથી અવાજ આપ્યો : 'હું મંગાવાતી
 છું, પાપુ.'

રાત્રી તેની પાસે ગયો. ગોદી જેની ભેંઈ,
 એક ધરડા માણસ-લગભગ એ રી વરકનો-અંધો
 ફાટી અમારી વરક જોતો હતો. એના મોં પર
 ક્યાંક મોતનું ચિન્હ નહોતું.

રાત્રીએ મને સંબોધી કહ્યું : 'મમરાજક
 નહીં. મહું નથી. આ ઠીક (અમારો) મંગાવાતી
 છે.' પછી એણે બીડી સળગાવી પેટા વદના
 ગોમા મૂકી. વૃદ્ધ આરાધ્ય-માન-કર્તૃક બીડીને
 હમ બેસવા લાગ્યો. જે બોલ્યો : 'તમે મને
 જાણ્યો. પાપુ, ડેટલાય દિવસથી અહીં પડ્યો
 છું. કોઈ બીડીય આપવું નથી.'

રાત્રીએ પૂછ્યું : 'મદારમ, ડેટલા દિવસ
 થી અહીં આઠ્યા છે? તમને અહીં લાવનાર
 ક્યાં ગયા?'

વૃદ્ધે હેતર આપ્યો : 'ત્રણમાર દિવસ થયા.
 મોત આવતું નથી. મારા બે નાતી તથા ચાર
 પંડોથી મને ઉપાડી અહીં લઈ આયા હતા. બે
 દિવસ સુધી મારા મરવાની રાહ ભેંઈ, કટાળી
 મને અહીં નિરાધાર છોડી એ આલ્યા ગયા. એક
 વાર મંગાવાતી થયો એટલે હવે ઘેર પછી પાછા
 જવા જોઈ નથી.'

* મંગાવાતી - મગ્યાસનન વ્યકિતને મંગાકારે
 લઈ જવી તેને મંગાવાતી કહે છે.

રાણુ બોલ્યો : 'કોણે કહ્યું કે ઘેર પાછા ન જવાય? તમે દબ્બુ ધણા દહાડા કાઢી રહો કેમ છો. બોલો તમારું ઘર ક્યાં આવ્યું?' કું તમને મૂકી આવું, નહિતર તમારા પેલા નાતી આવો તમને જીવતા ભેષ કદાચ ગળું દબાવી મારી નાખશે.'

'તારી વાત સાચી છે બેટા એ લોકો ગળું દબાવી મારી નાંખે એવા છે.' જુદે લાચારીનો નિસાસો નાંખ્યો.

'તમે ચિંતા ન કરતા. અમારું કામ પત વી તમને જીંચી તમારે ઘેર મૂકી જઈશું.'

તારાપાની માળકને મટીમાં ફાટી દીધું. અરે, એક જણે ચંચાલનાન કહ્યું. પછી રજૂએ પેલા જુદને ચેતાની કાંધે હાડી લીધા અને આસવા લાગ્યો, તેની પાછળ પાછળ કું ડોસાની મેલી, ફારેલી કાદડી લઈ આસતો હતો. મામાને ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે રાત લગભગ પૂરી થવા આવી હતી.

.   .   .

ડો. સુન નિકુમાર ચંદ્રોપાધ્યાય એક દિવસ શરદમાસુને ઘેર તેમને મળવા આવ્યા હતા. ઈંધર હિંદની વારો કર્યા પછી સરદારે તેમને પ્રશ્ન પૂછ્યો : 'સુનીતિ, માણસના આચરણનો આધાર તેના સંસ્કાર પર કે તેની પરિસ્થિતિ પર-બેમાંથી શેના પર હોય છે? મનુષ્યના જીવનમાં તું ડોને વધુ પ્રભુત્વ માને છે-પ્રકૃતિને કે તેની પરિસ્થિતિને ?

સુનિતિકુમારે હસતાં હસતાં કહ્યું : 'ઝોહા-એક આવો સવાલ પૂછવાનું કારણ ?'

સરદારાણુ કહેના લાગ્યા : 'કોણુ જાણે કેમ અને બમાંની એક ઘટના વારંવાર યાદ આવે છે. હું કહીશ એટલે આગ પ્રશ્ન પૂછવાનું કારણ તું સમજી શકીશ. સાંભળ-

એ વખતે હું રંગુનમાં રહેતો હતો. એક

દિવસ મારા એક જોગબીતા સહન આકર્ષણના હોકરને લઈ મારી પાસે આવ્યા. એમણે કહ્યું : 'આ આકર્ષણના હોકરો તોફાનીની આદાએ વનન છોડી બહી આવ્યો છે. ચરગામનો રહેવાસી છે. બિચારો ધણે ગરીબ છે. ક્યાંક ઠેકાણે પાડો તો બિંદગીમર લેખકાર નહીં બને. છોકરો થોડુ ધણું બંગાળી વાંચી લખી શકે છે. હિસાબ-કિનાયતું પણ થોડું જાન છે.'

રંગુનમાં મારા એક બંગાળી મિત્ર હતા. તેમનો ધધો પરદેશ લાડકું મોહકવાનો હતો. તેમને ત્યાં પેલા આકર્ષણના હોકરને હિસામતું પરચુરણ કામ કરવા મૂક્યો. દુકાનમાં સુધ રહેતા. શેકને રસોડે જમતો. શેક મઠિને પાંચ-દશ રૂપિયા હાથપરચ માટે આપતા. છોકરો ઠેકાણે પડ્યો.

ધણા દિવસે પછી એકવાર અચાનક પેલા ને ગેં જુદા જ વેશમાં ભેલો. ઉધાડું શરીર, અલે રામનાથી બેસ, માથે ચોટલી પર બાંધ્યું. હૂલ, કળણ ચંદનનું તિલક, હાથમાં ચોટલી, ચોટલી-માં કંઈ સીધુંબીધું બાંધ્યું હોય એવું લાગ્યું. મને થયું, આ 'ચક્રવર્તીપુત્ર' છેવટે આપદાદાનો ખંભો શક કયો લાગે છે. પાસે બોલાવી પૂછ્યું : 'કેમ રે' લાડકાની દુકાન છોડી દીધી ?'

તેણે નમ્રતાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો : 'શું કહું બાણુ ? શેક જે કંઈ આપતા હતા એટલામાં પુરે થતું નહોતું. વિચાર કયો બહીનાનું ભ્રમન-વાહા મહોદયમાં ધણા બંગાળીઓનાં ઘર છે. તેમનાં ઘરની સ્ત્રીઓને મતપૂર્ણ વગેરે કરાવવા આ દાણની જરૂર પડતી હશે. બહી 'પવિત્ર' આકર્ષણ ક્યાંથી મળે ? સરસ્વતીપૂજાનારોવારી પેર, કારીપૂજા વગેરે કાણ કરાવે ? મને થયું આદાએનો દીકરો છું. આપદાદાને ગોરપદાનો ધધો સારો. પંચાંગ ભેટાં આપડે છે. થોડા તંત્રમંત્રો પણ જાણુ છું. શુભશા એટલું મળા રહે છે. બાણુ, તમારા આશીર્વાદથી કામકાજ સાડું ચાલે છે.

મેં કહ્યું : 'દીક, દીક સાધ તું સુખી છે

એ બાળી ખુશી થયો ?

ત્રણ ચાર વર્ષ સુધી એ 'ચક્રવર્તી-પુત્ર' ક્યાંય દેખાયો નહીં. હું પણ એની વાત બૂલી ગયો.

એકવાર મારે કંઈક કામ બંને રંગુનથી ખર્ચાની હતર તરફ જવાનું થયું. થોડાક દિવસ મારે મોમિરો નામના સહેરમાં રહેવું પડ્યું. રમણીય સ્થળ. ચારે બાજુ પહોડો. વનગાંઠી-નાનાં નાનાં ઝાડો, મોમિરોમાં એક સુંદર બગીચો છે. એક દિવસ સાંજે હું બગીચામાં ફરવા નીકળ્યો હતો. રણતામાં પાછળથી દોઢે મારા નામની બમ પાડી બોલાવે : 'શંદ્યાયુ... સરદ્યાયુ...' ઊભા રહી પાછું વાળી ભેળું તો એક મુસલમાન મરી બહુ આવેતો દેખાડો. નીચે થોડકી વાળી હાંપી. ઉપરના કામમાં મંજૂરાક, મથે ટોપી. હું ઝાળખી ન સહ્યો.

એ માણસે મારી નજરે આવી પૂછ્યું : 'બાણુ મને ન ઝાળખ્યો ?'

તેના મોં સામુ તાકીને ભેળું, ઝાળખવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો, પણ ક્યાંય ભેળો હોય એવું થાક ન આવ્યું. બેઠેલો : 'ના જાણ, ઝાળખી સહેતો નથી તને. તારું નામ શું? ક્યાં રહે છે?'

નાનકડી ઘડી હલાવી, થોડુંક દસી એણે જવાબ આપ્યો : 'બાણુ હું પેલો ચક્રવર્તી, એને તમે લોકડાની લટીમાં નોકરી અપાવી હતી તે.'

તેના મોં તરફ ખરાબર ભેળું અને ઝાળખાયેલો. હું બેઠેલો : 'તને તો કેટલાય વખતથી ભેળો નહોતો, ક્યાં હતો આવડા બધા દલાડા? આ દાદી, આ હાંપી. શા વેષ કાઢ્યા છે તે? બ્રાહ્મણના દીકરાને આ બધું જાણે?'

એણે મોં જરા પડી ગયું. ખચકાતાં, ધીરથી એણે કહ્યું : 'જી... અહીં આવી, હું મુસલમાન થયો છું...'

આ સાંજળી હું તો આવ્યો જ ની ગયો.

'શું હશે છે તું? ખવિત્ર બ્રાહ્મણનો દીકરો, પુરો દિતનો કધો કરનાર મુસલમાન બને?'

પછી એણે પોતાના ધર્મપરિવર્તનની ને વાત કહી એ સાંજળી અને વધારે આશ્ચર્ય થયું.

તેણે કહેવા માંડ્યું : 'માણુ રંગુનમાં પુરો દિતનું કામકાજ થોડા દિવસ તો ઠીક ચાલ્યું, પાછળથી મંદ પડી ગયું. પેટ પૂરતું મળતું નહીં. ટેવટે ભૂખે મરવાનો વખત આવ્યો. ત્યારે રંગુન છોડી અહીં મોમિરોમાં આવ્યો. અહીં આવી ઘણું થયું, પણ નોકરીનો ક્યાંય પતો ન આવ્યો. અહીં એક બંગાળી મુસલમાન સાથે ઝાળખાણ થતાં નાછૂટકે તેના અધિત બન્યો. આ મુસલમાન કધો કમાઈ હતો. મોમિરોમાં તેની માંસની દુકાન હતી. તેની કમાણીમાંથી તેણે શુભરાત આણતું હતું. થોડા મહિના બાદ આ મુસલમાનનું અચાનક અવસાન થયું. તેની જોડે દુકાનનું બધું કામકાજ અને મંજાળી લેવા વિનંતી કરી. દુકાનના નફામાં મને તેણે બાગીદાર બનાવવાની લાલચ આપી. સંમત થયા વગર ખીલે કાપ માર્યા ન સૂચ્યો. બધે બટકી બટકી ચાલ્યો હતો. દિવસ ધર કસાઇનું કામ કરતું એ ઠીક ન લાગતાં એક દિવસ મરિજદમાં જઈ કલમા પઢી રીતસરનો મુસલમાન થયો. અદલાકની મરજ, પેલા કમાણની વિધવા સાથે નિકાહ કર્યો. હાલ એ દુકાનનો હું માલિક છું. થોડાથણા રૂપિયા પણ એકઠા કર્યા છે...'

ચક્રવર્તીએ મને પોતાનો શુભચિંતાક સમજ બધી પેટછૂટી વાત કરવા માંડી. મેં પૂછ્યું, 'તારો કધો કેમ આવે છે?'

'બાણુ, પહેલાં જનવરને સરકારી કસાઈ-ખાનામાં લઈ જતા, પણ એમાં ઘણો ખર્ચ થતો. જનવરને હાંકી જનારની મજૂરી, કાપવાનો તથા જળદગાડીનો ખર્ચ વગેરે... દુકાનનો માલિક થતાં આ ખર્ચમાં કાપ મૂકવાનો મેં વિચાર કર્યો. હાલ જનવર કાપવાનું કામ ધેર જ કરીએ છીએ.

એની વાત ઇંભળી હું તો અવાજ બની ગયો. થોડીવારે મેં પ્રશ્ન કર્યો : ‘નાનાં મોઢાં બધી જનતાં જનવરોને તું ઘેર કાપે કે ?’

‘હા બાણ, અમારા ઘરોમાં કંઈ હિન્દુ નથી. મુસલમાન, ખ્રિસ્તી વગેરે.. એટલે બહાર, ઘેરો અને ગામ પણ કાપવી પડે છે.’

‘તું જાતે પાંધાં જનવરોને કાપે ?’

‘જાતે પણ કાપવાં પડે મોકવાર. ધંધો ચલાવવા માટે મધું કરવું પડે છે બાણ ! ઘેર હોમ કે ગામ, સરખાતમાં બ્રાહ્મણના સંસ્કારને લીધે જરા હાથ ખચકાતો, પછી તો રેવાઈ ગયો છું. ધંધો મળ્યો, ઘર મળ્યું, ઘરવાળાં મળી. અહલાની મહેરબાનીથી સુખી છું.’

મેં હસતાં હસતાં કહ્યું : ‘તને અહયા પેલી વાતમાં આવે છે એમ રાજકુમા મળી અને અધું’ રાજપાટ પણ મળ્યું કેમ ?’

અકવતી’ થોડાકે સરમાઈ ગયો. પણ તેના મનમાં આનંદ હતો, અને છૂટા પડ્યાં....

વાત પૂરી કરતા સરદાબાણ બોલ્યા : ‘સુનીત, હું એટલે જ વિચારમાં પડું છું કે માણસનાં જીવનમાં સંસ્કરણો પ્રભાવ પ્રમળ

ગણવો કે પરિસ્થિતિનો-પરિસ્થિતિથી ઉત્પન્ન થતી આદિમ વૃત્તિનો. પૂર્વજોની સંસ્કારપરંપરાની સાંકળ શું એવી સિધ્ધિ અને નાજુક હોય છે કે જીવન ટકાવી રાખવાની બીંદમાં માણસ. એને તોડી ફેંકાઈ શકે ?’

સુનીતકુમારે ઉત્તર આપ્યો : ‘આ વિષયમાં કંઈ ચોક્કસ કહેવું મુશ્કેલ છે. પરિસ્થિતિની બીંદમાં માણસ પોતાના સંસ્કાર, વિરવાસ અને આચરણ બધું બદલી નાખે છે. પરંતુ એવા પણ ઘણા હાખલા છે જેમાં માણસ પોતાના સંસ્કારો અને વિરવાસના રક્ષણો પ્રાણત્વ’ ગતિ-દાન પણ આપતાં અચકાતો નથી. સાચી વાત એ છે કે માણસના આચરણનો આધાર તેના સંસ્કાર અને વિરવાસનું પોતે ટેકું’ ગંભીર હોયે મૂલ્યાંકન કરે તેના પર છે.

સરદાબાણ બોલ્યા : ‘મરી વાત સાચી છે. આ વિષયમાં ચોક્કસ નિષ્ણંદ કરવો મુશ્કેલ છે. માણસના વ્યક્તિગત આરિયમળ પર તેના આચરણનો આધાર છે. જતાં એટલું’ તો કહી દઈ કે સંસ્કાર એ માનવજીવનની બાહ્ય વસ્તુ છે. મનુષ્યની આદિમ વૃત્તિઓ જ વધુ પ્રમળ હોય છે. (‘બુદ્ધિપ્રકાશ’માંથી સામાર)

*

એક વાર હિંદિયુધારના સંત શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસને કાલકે પૂછ્યું, ‘શ્રીકૃષ્ણ ખરેખર ઐતિહાસિક વ્યક્તિ હતા અને ભારત બ્રહ્મામાં અધિક કાળે ગઈ ગયા, એવું તમે ખરેખર માની છો?’ શ્રી રામકૃષ્ણ જવાબ આપ્યો, ‘શ્રીકૃષ્ણ ખરેખર જીવતા હતા કે નહીં એ જાણવું અમ-ત્વનું નથી; પરંતુ માણસ લગભગીતાના અનુસાર જેની આદર્શ વિમુક્તિની કલ્પના કરે, એ જ અમ-ત્વનું છે. કારણ કે, મન જેની કલ્પના કરે, તેનો આજ્ઞા સાદાત્કાર કરી શકે છે.’

પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ પછી એક બ્રિટિશ અમલદાર ગાંધીજીને એવું સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો કે, ભારતમાં અંગ્રેજ રાજ્ય એ એકે આધીનૈક સમાન છે. કારણ કે, ‘અંગ્રેજો પોતાનાં લોકો પાછાં એની સે તેની સાથે જ હિંદુઓ અને મુસલમાનો વચ્ચેનાં ફેલવડા તમારે માટે આરતરૂપ મની રહેશે.’

ગાંધીજીએ જવાબ આપ્યો, ‘તમે કહો છે તે. ખરું હશે. પરંતુ ત્યારે અમે અમારી પોતાની પાસેથી આવેલી આપત્તિ સહન કરતા હોઈશું; તમારી પરદેશી સરકારે નાખેલી નહિ. એટલે ફર તો પડશે જ, ને !’

“ મોટી બેન ”

હોડીયાસ ધા. ચરમાર

ચંપા સોનારણ પરણીને જ્યારે સાસરે આવી ત્યારે ગામના સોને યથું કે, ‘ વાહ ! મોટી મહાજનને વહું તો ફરીપાળી હીરના ફેર જેવી મળી છે. માથા ગોરધન બેરીયાં તો કાળી મથો. ’ અને તેવતેવડી ઓઝો યથુ જ્યારે પાણી શેરડે લેળી યતી ત્યારે ચંપાના ફેપનાં અને હાપણુના વખાણુ કરતા ન થાકતી. ત્યારે ચંપા નીચું જોષ પાણી બરતીક ને આલી જતી. ગામ નાનકડું ને જો સોભામાં સપેય સારો હતો તેથી હો યેકો એક બીજાનું કરી છૂટતાં ને આમ ચંપા પથુ પોતાની બાવડત મથાણું કાઢને જોદી તો કાઢને ધાણુયો, તો વળી કાઢને છોડી ને બાણું પથુ હાથે સીવી દેતી. કાઢને કાંઈ, કાઢને વધારે શેરીના ને મામનાં સહુને રાંછ રાખતી ને આમ બે પાંચ વરસમાં તો ગામની ઓઝોમાં પૂલ્યા ઠેકાણે થઇ મઇ,

ચંપાને પરણીને બાબ્યાને લગભગ પાંચ છ વરસ થયા પથુ તેને મથવાને સારા દિ’ ન દેખાડયા તે ન જ દેખાડયા. પડખેના ગામ મોણપરમાં આના ફરેદાની બાણુકાર બાબાબાઈને પેઠ દેખાડયું, તેણે દવા કરી પથુ કથી આશા ન દેખાણી, વળી કરવાનાં નહીં રમાનેનની પથુ ધણી દવા કરી જોષ, પછી આંતે લાવનગરના મોટા સજ્જન દાકતરને પથુ નાડ બતાવી. તેણે શરીરની બધી તપાસ કરીને કહ્યું, “ આ બેનને બાળક યાપ તેવો કાષ સંજન નથી. ” અને તે દિવસે તો ચંપા અપરોચયા પડી મઇ, ન બાણું ન પીણું, બીજે દિવસે ગોરધને તેને મહારી ને સમજાવી, “ અપરોચ્ય કરે શું વળવાનું હવું ? આ આપણી શેરીના હોકરાઓ જે તે આપણા જ છે ને ? અને છું તેને કયાં દલાવતી દલાવતી નથી ? એને ભેળને મન ગનાવી લેને, એ હો

બાજારાજ છે, ચારકા પોતાના કરતા તો તને બાવડે જ છે ? ” અને ત્યાર પછી ચંપા બધું જ બધી શેરીના હોકરાવને વહાલથી બોલાવવા લાગી. સહુને રૂડી રીતે લાડ લાડવા લાગી ને પારકાને પોતાના બનાવી દુઃખ સાથે વિપરી ગઇ,

આમને આમ બીજા ચાર વરસ વડી ગયા. ચંપાનું ઘર બાધેપાધે સુખી હતું તેથી તે વારનહેવાર શેરીના બધા હોકરાને પોતાના ઘેર જમવા તેડી લાવતી, સહુને ખવડાવી પેસો પાંચ આપી દેરકને રાંછ કરીને ઘેર મૂકી આવતી.

એક વખતના મોજાકત પછી શેરીની બધી હોડીઓને ચંપા પોતાને ઘેર જમવા તેડી લાવી, સહુને મળેના લસલસતો શીરો ને પુરી જમાડીને વિદાય દીધી, પથુ બીજે જ દિવસે શેરીના નાકે રહેતા મન કાગોની જમનીને તાવ ચડયો, તથોક દિવસ તાવ અણુકેતાર રહ્યો, હોડી બેજાનમા ગકયા કરતી હતી, “ તસ ચંપામાસી, હવે વધારે ને હો, આટલું બધું હવે ન. ” અને આમ અસંભવ કંઈ કેટલુ પ બગડતી રહી. ને તાવે પથુ દેરો ન દીધા. ચંપા ગોરધન સહુએ બહુ વાતો કપો પથુ હોડી તો સાતમે દિવસે ચીસડાની જેમ જ ફાટી પડી. ચંપા વજેરે સહુને ખૂબ જ દુઃખ થયું.

જમનાના મરણ પછી હોકરાઓને ખર. રાવવાનું ચંપાએ બધ કહ્યું. હોકરાઓ ચંપાને જ્યારે ને ત્યારે પૂળાં, “ ચંપામાશી બમને ચીરો ફરી કયાં બેરાવયો, કે બોલોને ? ” ચંપા હસીને કહેતી, “ કાલે ખવડાવીશ હો. ” ને પછી તે વખતના ફેરી ટાણે ચંપાએ બે રાવલા ફેરી અંગાળીને સહુ હોકરાને બેસારીને ફેરીની દલાણી કરાવી. ફેરી ખાંધ સહુ આનંદ કરતા ઉપડી ગયા પથુ બીજે ત્રીજે દિવસે દામજ સોનીદા જેતીને

મા હળેળા જેવું ને ઝાઝા બીટ્ટી થઇ ગયા. ચંપા
નો તો શ્વાસ ઊંચો થઇ ગયો, ગયા વખતે જ
પોતાને ઘેર ખાધા પછી જમની મરી ગઇ હતી,
હવે આ છોકરાને જમવાનું હેમજેમ રાત્રે તેમ તે
પ્રાપ્તી રહી. ને છોકરો બે ચાર દિવસે સાચે તો
થઇ ગયો.

આ બનાવ પછી શેરીની સ્ત્રીઓ પોતાના
છોકરાને ચંપાને ઘેર જવાની મનાઇ કરતી, અને
કેંતા, કે, “ખરદાર જો, ત્યાં જઇને કંઈ
ખાધું” છો તો તમારી વાત તમે જાણ્યા.” છોકરાં
ઓ પણ આ વાત ચંપામારી ને કરતા, આ
સામળી ચંપા દુઃખી દુઃખી થઇ જતી. છોકરાં-
ઓને હવે તે માત્ર પાછ પૈસો આપતી પણ કહ્યું
ચ ખાવાનું ન દેતી.

એક દિવસ ચંપા પાણી ભરીને આવતી
હતી. ત્યારે પોતાની શેરીના નાકે રહેલા મગનનો
નાનો ટીણો ખટક ખટક પેડે ખટકાવતો બારણે
બેઠો હતો. ચંપાએ સાડથી ટીણાને બોલાવીને
કહ્યું, “ટીણું, મને પેડે ખાવા દઇશ ?”
ટીણો રોતો રોતો ધરમાં દોડી ગયો, રડતા રડતા
પેડે અંતરસ ગયો ને છોકરો ખોં ખોં કરતોને
ધરમાં જ ઝોંકી પડ્યો. તેની મા ઝમક પોતાની
જમની મરી ગઇ તે દિવસ થી સહુની ચડાવેલી
ચંપા ઉપર ધૂંવાડૂઆ હતી તે આજે આ બનાવ
પછી ચંપા સાથે લાંબાટુંકા હાથ કરીને ખુપ
જ ઝઇડી. ચંપાને વાંઝણી, છોકરને બરખી
જનાર ડાકણ વગેરે ન કહે માત્ર વેણ કીધા. ચંપા-
ને આ વેણ હાડોહાડ લાગી ગયા. પોતાનો રૈ
વાંક કે શુભે કે આ બાઇ તેને આમ બાંડે છે.
અને તે પછી ચંપાએ મનમાં મંદિવાળી કે હવે
તો કામ સિવાય ઘર જહર જ ન નીકળવું.
તેણે શેરીના સહુની સાથે લગભગ બોલવા આવ-
વાનું છોડી દીધું ને ધરમાં જ સરાસ રહેવા
માંડ્યું. ને મનમાં ગાંઠ જ વાળી કે આરા પછીને
ઘેર છોકરા થાય તેને શેરી રચ્ચે રમાડું ત્યારે જ
હું ચંપા ખરી. ને ત્યાર પછી તે બીજા લગન

કરવા ગોરધનને રોજરોજ સમજાવવા લાગી. ૭
મહિના સુધી ચંપાએ લીધી તંત ન મેલ્યો ત્યારે
ગોરધને કમને કંટાળીને દા પાડી દીધી. ગોરધને
દા પાડી એટલે ત્રીસને સાથે લઇને ચંપા
પોતાના પતિનું વેવિજાળ નક્કી કરી આવી.
ગોરધન ઉંમરમાં મોટો હતો, છતાં તેનું ઘર
કસદાર હોવાથી એક સેનીએ પોતાની બેન રંભા
ને ગોરધન સાથે પરણાવી રંભા પણ ફરીફાળી
હતી. ચંપાએ તેને નાની બેનની જેમ જ રાખવા
માંડી. એકદ વરસ વગેરે પછી ચંપાએ જાણ્યું
કે રંભાને દિવસે ચડે છે ત્યારે તો હરખની
મારી ફૂલી સમાતી નહોતી. રંભાનું સીમંત કપાં
પછી સુવાવડ પણ પોતે બંધી જ કરશે, તેમ
કરીને તેને આવતરે પણ ન મોકલી. અને પૂરક
મહિને જય રંભાને દીકરો જન્મ્યો ત્યારે ચંપા
આખી શેરીમાં ઘેર ઘેર પતરાસા રહેંચી આવી.

રંભા કાનની કચ્છી હતી, તેનામાં હજી
થોડી બાળક શુદ્ધિ હતી, તેથી બ્યારે ચંપા ઘેર
ન હોય ત્યારે શેરીની સ્ત્રીઓ કચુક લેવા જોવાને
જહાને આવીને કહી જતી, “જો જો બાઈ, તારો
છોકરો સાત બેટને છે, તેને સાચવજે, તારી
શોખની નજર મંગળ ખીડી છે, તેની નજર પડે
તે છોકરું તેની પા મરી જાય તેવું થઈ જાય છે.
અને બાલુ” બે ત્રણ દુનિઓ પાસેથી સાંભળ્યા
પછી રંભા ચંપા પ્રત્યે હીણી નજરે જોતી થઇ
ગઇ. અને નાનું છોકરું તો ક્યારેક માંદુસાજી
થાય ત્યારે રંભા ચંપા પ્રત્યે વાતવાતમાં વચ્ચે
ભરતી ને જીજ્ઞાસ કરતી. છોકરાને જ્યાં પેટમાં
ચુક આવે કે શરદી સ્વજનમ થાય ત્યારે
તે ખૂબ રડવા લાગતો, ત્યારે રંભા જમડવા કહે
ડવા લાગતી, ને આમ કરતાં ચંપાએ એક વખત
રંભાને ટપારી, કે જસ થઈ રહ્યું, રંભા લાગધી.
જ ઝઇડી પડી, તેણે ચંપાને કહ્યું કે તું ડાકણ
છો. મારા છોકરાને બોલાવીશ નહિ, નહિતર તું
ક્યાંક તેને બરખી જઈશ. “ ચંપા તો આ
સાંભળીને થયરી ગઇ, રંભાએ ગોરધનને પણ
આજ બસ લાગેલું. અને પછી તે રોજરોજ

રંભાને ટકટક શે વધી જ પડ્યો. ચોમાસામાં એક વખત છે. હશે ભરાઈ ગયો, ત્યારે તેને ચંપાની જ નજર લાગી છે તેમ કહી ધાર્માં ખાંડા એકનો કાઢ્યો કયો રંભાએ ધણીને ચાહ્યો ને ગોરધને ખંને ઉપર હાથ ઉપાડ્યો એટલે ચંપા રવમાનગર ધર બહાર નીકળી ગઈ. તે વડીલી હતી તેથી પહેરેલે કપડે જ પોતાના વિષય બાવ નગર ચાલી ગઈ. ત્યાં બાંધને ઘેર આવીને મદિને માસમાં જ મોંઘને ઘેર કમોમણ તરીકે કામે લાગી ગઈ. પછી તો એ આર મદિને જુની ગોરડી રાખીને જ રહેવા લાગી. તે પછી કોઈ દિવસ ન તો તે પોતાને ઘેર ગઈ કે ન તો તેના ધણીએ તેની ખબર અંતર પછી, જ્યે આગળીયા નખ વેગળાં એટલા કાંપી જ નાખવાના ને!

પોણા વરસને મનાએ શું વાર લાખ છે! રંભા પશુ બાળકોની માતા થઈ ગઈ ને ગોરધનેમ કાયની જિભારી લાગુ પડી, ને આમાં જ કપાળું મહું બાણું ધર ખરપાઈ ગયું અંતે ધર ખાંડી કરી પાછળ પશુ ગાળકને મળ્યું રંભાને રોતી મેલીને ગોરધન મુલ્ય પાડ્યો. પરિવા જેવી રંભાના બુદ્ધિ ભોગ થયા.

રંભાને ભાઈ પશુ પછો નોકલ્યો. ધરમાં આજીકોળું રાત્રચહું હવું તે હાઈ ગયો, રંભાને એ ચાર વરસ ભેગી રાખી પછી કાંભીએ પછો મૂકીને કાઢી ધર મદાર. રંભાને ઉપર આભને નીચે ધરતી રહ્યા, ક્યાં જાય? અંતે અડવડતી પોતાને ગામ આવી, પશુ ખાપ શું! આડોરડી પાડોશીએ મહિનાકના દાણા અપાવવાને ભાવનગર રંભાની જુરી હાલતને વહવેલો ચંપાને કાગળ લખ્યો,

ચંપાને કાગળ મળ્યો કે કહોય વિચાર

(શ્રી વનરાજભાઈ માળા પાસેથી સંભળેલી વાત પરથી)

આરિવાસીઓમાં ધરને પ્રચાર કરીને પાદરી રૂઢાવ લેતાં હતા ત્યારે એમના સન્માનસન્મારંભમાં એક ભીંચે લાપણુ મહું "પાદરીભાગ્યે અડી" રહીને આપણને ધણી નવી વતો શીખવી ને સમજાવી છે. તેથી અહીં પધર્માં એ પહેલાં પાપ એ થું છે તે આપણે જાણતાં જ ક્યાં હતાં!

ક્યાં વગર જોડેને ધેરથી મે દિવસની રાત્ર લખેને પોતાને ઘેર રોડી આવી, ચંપાને ભેનાવે ત તાખ લીજ રંભા તેને ખાત્રી પડીને મુખો ને મુખકે રોઈ પડી. ચંપાએ તેને મદારી આરવાપન આપ્યું બીજે દિવસે ધર બંધ કરી રંભા ને ત્રણેય ઊઠરાને લખેને ચંપા જાવનગર વડી આવી, જાવનગર આબા પછી રંભાને તો પહેલાંની જેમ જ રાખવા માંડી, અને ત્રણેય ઊઠરાને હેયાના દારની જેમ સાચરવા લાગી, રંભાને પશુ નાનું મોટું કવે તેનું કમ અપાવવાનું શરૂ કર્યું, જેથી તેને પોતે નવરી ભેટી રહે છે તેમ ન લાગે. એ ઊઠરાને એક ઊઠરીને નિશાળમાં જણવા મોકલી દીધા. ઊઠરાએ પશુ ખંતથી જણવા લાગ્યા. ને સી સુધેરુએ આનંદથી રહેતા હતા.

મોરો ઊઠરા કાંતિ મેટોકમાં બીજ વખત. માં પાંસ થયો ત્યારે ચંપાને મન તો મોરો મદ જીત્યો રોપ એટલો દરખ થયો. અને તે પછી ઊઠરાને આમળા કોતેજમાં મજૂરા મોકલ્યો, ચંપા સી ઊઠરાને કહેતી, 'તમ તમારે સી ધરની કઠીય ચિંતા ક્યાં વગર મળ્યે હો, ધરનું કરનાર તો હું રી મેડી છું. એક ટંક ખાંસ પશુ તમને સફળે મારે પૂડું બાણવવા જ છે હો!' ને આમ ધર માટે ને ઊઠરા માટે ચંપા દિવસ અને રાત્રે સરીર તોડીને કામ કરે છે. દિવસે રસોપણ તરીકે અને રાત્રે આમના રમણ મેદાં, વડીપાપડ ગરે કરીને ઊઠરાને ડાઈડી બોટ નથી જણાવા દેતી. અને રંભા પશુ હવે તો શી વાત તે તેની "મોડીમેન" તેને પૂછીને ખાણી પાંચે છે. અને આંડે શી પાડોશી પાસે મોડીમેનના ગણના વખાણ કરતા આંડી અરધી થઈ જાય છે

સમર્પણની ગંગા

રવેન્દ્રકુમાર કાવિદાસ પંડિત

ભગવાન જીવંતો પ્રેમ કર્યા, દયા, સત્ય
ને અહિંસાનો નાદ ભારતની ધરતી પર ગૂંજે છે.
એક નગરથી બીજે નગર એક ગામથી બીજે ગામ.
આ સામ્રાજ્ય ધર્મદેશના બોલ ધૂમ્રી વગી માનવોના
હૈયાં દયા, માયા ને અનુકંપા બીના બનાવે છે.

એવા સુખદ કાલે દેશમાં ફુકાળ પડ્યો.
આબના પટાગણમાં વાદળાઓનાં ઘર ન બચ્યા.
વીજળીના મમાવા ન ઉડ્યા. સખરંગી મેઘવનુષા
ન પ્રગટ્યા. ગોવાળોની વાસળી ન વાહ. ધરતીએ
હીસો પોશાકે પરીધાન ન કર્યો. સેજજ બગાડ્યો
સુકા જઠ મન્યા. નદીઓમાંથી રેત વરાળો કાઢવા
માંડી. ખેતરોને વાડીનો ઉજ્જડ પડવા છે. બીના
બીનો લૂ વરસાવનો ના વાય છે.

ભગવાન તથાગતનો બાદેહ છૂટયો 'ફૂંકાળ
પીડિત માનવોના કંથાશુ આટે જીવનની પજીળ
ખર્ચાલો. ધન માણને સર્વસ્વ જૂખાઓ આટે આપ ન
ને રવાનો આટે બિન ચર્ષ જતા અચકાતો નહિ.

નર-નારીઓએ ભગવાનની બાંધણી ઝીલી.
ફુકાળના બે મહિના ગયા ને ગામ માત્ર
ઉજ્જડ થવા માંડ્યા. મીઠા બે માસ ગયાને ગામ
પાદર જૂખાંઓના રાત્રિ શિયાળવા ચૂંચવા માડ્યા.

વધુ બે મહિનાં પસાર અને જૂખાંઓ લોન
જૂથ્યા. ઝાડ પાનના રેષા ને લૂગડાના ચિથરા
સૂધ્યા આવવા લાગ્યા. ચારાના અણવે ઢોરાઓ
ટપોટપ મરી જવા માડ્યા. વસુંધરા આ મૃત્યુ-
પામેશાઓના રાત્રી ફૂગંધથી ભરાઈ ગઈ.

ને મગધની ઉત્પલાવની નગરીમાંથી ફુકાળના
બીપથ ઓળા ઉતરી ચૂક્યા હતા. એની સામંત છ છ
મહિના ટકકર ઝીંમેત ઉત્પલાવતી નગરીમાં પથ
હવે તો ફુકાળ પીડિતો મૃત્યુની વાટ લેના હતા.
ને એવી મૃત્યુની વાટે સંચરતી જૂખી એક નારી
ઉત્પલાવતીના રાજમાર્ગે પર ચિથરા જેવા વસ્ત્રો
અંગ પર વીંટાળતી ઊંડી બિતરી ગયેલ આબિયા

માંડ માડ માથે પર પથ ઠેરવતી ચાલી નય છે.

સામે મગવાન તથાગતની ભ્રમ્યુથી રૂક-
માવતી જૂખાંઓની સારસંભાળ લઈ આવ્યા
લણી પાછી ફરે છે. એણે આ મુશ્કેલીને ધરતી
પર પથ ઠેરવતી નારીને જોઈ.

અંધ અને સમીપ આવી. તેના હાથ
પકડ્યો કે પેલી જૂખી માના બોલી :

‘મને-મને જતા કેમ રોકી ? જાણે છે
મારે ને માત ને હવે ઝાંઝું અતર નથી ?’

ફુકાળની બે તે નારીના દેહ મણી નજર
ફેરવી જંતું કે આના ઉદરમાંથી બાળક જન્મવાને
હવે બહુ વ.ર નથી.

‘પણ મા ! તમારા ઉદરમાંથી હમણા જ
ધરતી પર પ્રગટ થવારા સિંધુનો વિચાર કર્યો !’

‘રે જહેન ! મારી આ અવસ્થામાં મને કોઇ-
નોય વિચાર આવે તેમ છે ! જૂખ જેવું કોઈ ફૂંખ છે !’

‘પણ જહેન ! આપણે નારીઓ જ રુ-
ફુંખનું જીવત સ્વરૂપ નથી.’

‘એટલે ?’ ઊંડી બિતરતી જતી ને લમ નક
બનતી જતી આ યો રૂકાવની લણી નોંડી એ મોલી.

‘એટલે મા પ્રસવ થાય ત્યાં સુધી કે તમારી
[ખદમત બિહારીય, અઠા બિલા રહો. ચાંત રાખો.
જૂખના ફૂંખને શ કરના હગાહગતી જેમ પી નહો.’

‘તમે-તમે મારી ગણે રહેશો ? આજ
અત્યારે આ જૂખી દુનિયામાં ત્યારે કોઈ કોઈનું નથી
ત્યારે-ત્યારે તમે મારી માવજત કરશો ? તમારે લર
બાર, પંડિ, પુત્ર કાઢ નથી કે મારી સેરા કરવા
શકશો ?’

‘એ બહુ જ આજ દેશના જૂખાઓમાં દેખાય
છે મા ! ભગવાન તથાગતની આજા છે કે સોજે આજ
બહુ’ વિચરી જૂખાઓની સેરા બિહારતી.’

ને બીજી જ પજે બાઈ ત્યાંજ બેમી ગઈ
ચીસો નોખવા માડી. માત્રને પ્રસવ થયે. કપાળ
બાળક અવતર્યું.

એ પણ પૂરી થઈ અને બાઈના ઉદરમાંથી
પાછા જખના બહાર કાઢ્યા. દિવસે થયા બાઈએ
અનાજનો કંઈ નજરેય નેરો ન હતો. ને એણે
પડખે પોટેલા બાળક સાથે ઝેરી લથાળક નજરે
એણે કે રૂકમાવતી પશુ જાણી લીધી.

બીજી જ પહેલાં ગાંધીએ એ નવનવ સિંદુર પર
પેતાનો પંજા પસાર્યો. બાળકના મોંમાંથી ચીસ
ઊઠી ને રૂકમાવતી ઓઠી ઊઠી

‘અરે મા આ ! આ શું કરો છો ?’

‘તમે ન સમજ્યા, તમે ! હું જુજ્યા આ
બાળકને ખાંધ જઈ મારી જૂન રુમારીય.’

‘અરર ! તમારા જ સલામતે ?’

‘ત્યારે શું હું મરી જઈ ? તમારો પેટ
ભરાયેલ છે એટલે તમને આ આજ નાંઈ સમજાય
જલેન ! જુજ્યાએ કહ્યું પાપ નથી આચરતા ?’

ને બાઈએ બાળકના હેઠ પડેલા પેતાનો
પગને સખત બનાવી બાળકને ઉપક્રુ ને રૂકમાવતી
કાને બે હાથ ધરતી ચીસ ધાડતી પોલી.

‘ના મા એણે ના કરો એણે ના કરો’

‘ત્યારે શું ? મરુ ?’

તમે ખમો, ખમો. હું તમારા સાર બોજન
લઈ આવું. બોજન લઈ આવું આ ! હવે તમે
નીચે મૂકો એને પણ પાન કરાવો ?’

‘પણ પાન ! અરે આ હાડખીજરમાંથી દૂધ !’
‘એ લેવ નકે હાડખીજરને પાણી પંજા
જઈયુ.’

‘હાડખીજરને હું હોડતી બોજન લઈ
આવું છું મા પણ એ બાળકને ખાંધો નહિ’

‘તમે તમે બોજન લઈ આવશો ?’ બોજ
નવું નામ પડતા જ અંધ બેઠો ચલા બાઈ બેઠી

‘હા મા, બોજન, હા તમારા સાર બોજન
લઈ આવું’

‘ના માએ હું બાળકને નાંઈ ખાંડી !’

‘નકકી’

‘હા નકકી જ બોજન આવે પડી મારે

બીજું શું એકએ !’

ને રૂકમાવતી ઊતાવળે પગલે આવસ બહારી
આજન વધી થોડે જ ગઈ જાણી, કાન મોડ્યા. ને
થયુ. અરરરર હું આમ હોડતી જઈ છું ને પાછાથી
જૂખી એ નારી બાળકને ખાંધ જશે તો ! તો તો
ગળન થાય, મે આમ પાછા ફરવામાં જૂલ કરી.’

વળી એ દિશામાં કદમ ઢાપાયા ને વળી
ચલી. વળી શાયરા મંકરું હું પાછી ને વળી
પણ એ બાઈ હું બોજન લઈ મારી ફરું એટલે
સમય સમય જાણવી ન શકે ને બાળકને બાહાર
કરી જાય તો ! જલ, મારા જવા આવવાના સમય
પૂરુ એને કંઈક ખાવાનું મળી જાય તો ! તો એ
બાળકને નહિ પાપ તો તો બાળક અને એની
માના એમ બે બે જીવ જીવાયોનું પૂરુ હાસલ
થાય, તો જમવાન તથાગતની આશિષ ઉતરે.’

પણ વળી શાયરા મંકરું. એ જુજ્યાસિત
આતાને ખારા શું હઈ ! અહીં તો અનાજના
કંઈ માટે માનવે પ્રાધુ ત્યાગ કરે છે !

તે એણે પેતાના હેઠ બહારી નજર મારી.
મારીને માત્ર એક જ પગ ચલી બીજી પગે
પેતાના બે હાથ બી સી જાતીનો માસલ ભાગ
કાપી નાખ્યો જોડાડી નાખ્યો. એ નોઠી નીગળતો
માસનો લોથો લઈ લોઠીની ધારાએ જિવધાવતીના
સાજમાનો પર વહારતી રૂકમાવતી પેની જૂખી
નારી પાસે આવી-આવી તો ખરી પણ આવનાં જ
દમનો થઈ થઈ ને પેનો લોઠીનાગ માસનો લોથો
એ જુજ્યાસિત આતાની સમીપ ધરતા બેઠી.

‘મા ! તમે આવું બોજન હેઠ ટકાવવા
જરા વાર લેા ત્યાં હું તમારા માટે મારા આવડા
સેથી બોજન લઈ આવું. બો..જ ન લઈ
આવું. કુપા કરી તમે એ નવનવ સિંદુર પરથી પગે
હરાવો એને ન ખાંધો આ દયા, કરો દયા કરો’

‘પેલી જુજ્યાસિત નારીએ મે પર જૂન સમનવું’

હર્ષ મધુ' રિમત આણી રૂકમાવતીના મ્હાથમાંથી માંસનો લોચો લીધો ને રૂકમાવતી 'અચેત યદ્' ઢળી પડી. તેના દેહમાંથી પ્રાણ પ બેરે ઊડી મધુ

ને એજ ક્ષણે શિખખુઓ સમેત મગવાન છુદ ન કળ્યા એલે શાંત સરોવર સમી આખો રૂકમાવતી ભડી નોધી. એતું 'મલિદાન નીલાલ્યુ' ને એમના દેવામાં પ્રસન્નતાનો ઉદ્ધી ઉછળ્યો સહસા જ એમનો હાથ રૂકમાવતી ભણી આશિષ આપ્યા

લંબાવ્યો. પેલાં મોતના મૂખમાં જતા મા અને નવજન્મ શિશુનો શિખખુ સથે દવાલો સંભાળ્યે કે રૂકમાવતીના બે જીવ મચાવવા થયેલ જાતસ પર્યાયનો ધન્ય પ્રસંગ નીલાળી કારમો દુઃકાળ છર્ના ક્યાકથી વસતનો વાયુ આવી લદેગલા માડ્યો ઝાડખાનન નામ ન હતું જતાથ ક્યાક દર સુદર કાપતનાં ટકુ કાર સંભાળ્યા. દિશાએમાંથી ધન્ય ધન્યના જીવ બોલ ઉછળ્યા

....

ત્યારે ન્યાયાધીશે મુનેમારને કહ્યું : “કુ તને ભારેમા ભારે સજા કરાંતો છું” ત્યારે અનાલતમા સન્નારો છસપ ગયો ને ન્યાયાધીશ થુ કહે છે ને સાંભળવા સો કોક લાખી કરીને ઇતેમરે જની જયા ન્યાયાધીશે આગમ ચલાવ્યું ‘અને તેથી કુ તને મજાના આરામગૃહ જેવી જેલમાં મોકલવાનો નથી, પણ અનાજની તળી, મોંધવારી, બેકારી ધરની મુસેરી, સંસારનાં ઝગડા, યુદ્ધ અને હા-કે-જન ભોગની ચિતા વગેરે ભોગવવા માટે તને છોડો જ મૂકી દઉં છું”

*

લગભગ બધી રાત થવા આવી હતી. એક ગઢેયો પોતાના મહેમાનને સંગીતના સામગ્રીની વાત કરતો હતો. એલે કહ્યું સંગીતમાં કેટલા વાગ્યા છે એ કહેવાની સકિન છે. મહેમાનને ગૌપાની વાત પર વિશ્વાસ આવ્યો નહિ તેથી ધત્યમ્મ દાખલો આપવા માટે ગયે યાત્રે ધરની લિવાનને જાહેરીને તખ્ત હાથમાં લેઈ ગાવામાં કડ ઝીન જામતું ગયું ગૌયો રંગમાં આવી દિશાતને તાલ દેતો હોય એમ ધક્કા મારતા લાગ્યો એટલે બાજુમાં રહેતો પકારી જમ પાડી ઊઠ્યો : “બાઇ, જરા નિરાતે મેલવા તો દેશો કે નહિ? રાતના કાઠ થયો હોન તો મ તમારું દુન દુન ન અટકેયુ !”

ગૌયાએ ત્રિવચસરી દાંડિંછે મિત્ર સાથે એયુ અને પોતાનો તખ્ત નીચે મૂક્યો

*

સોક્રેટિસ પાસે કોઈ કિશ્વ થવા આવતું ત્યારે તે તેને એક તળાવડામાં નજર કરીને તેમાં થું દેખાય છે એ પૂછતો. તેના એક સિધે તેને પૂછયુ, “આમ કરવાનું થુ કારણ”

“એ તો બહુ સાદી વાત છે, લાઇ જેઓ તળાવડામાં ભેળેને એમ કહે છે કે અને તેમાં માછલીઓ તરતી એને ળીએ, તેમને કુ તરત સ્વીકારી લઉં છું પણ જેઓ તેમાં પે તાન ચડે રાતું પ્રતિનિધ જ જુએ છે, તેઓને કુ સ્વીકારતો નથી, કારણ કે તેઓ પોતાના અંક સિવાય શીયુ કાઇ દેખો શકતા જ નથી.”

ગાંધી વિચારનું સત્વ.

શ્રી ૬૯૫ ધર્મોચિત્રી

ગાંધી કાષ્ટ ગ્રેષ્મ નહોતો તેમને પોતાનો પ્રાપ્ત મંદેશ આપવો નહોતો, ન તે તેમને રી-નિર્મિત એવું કાષ્ટ પ્રિય નહોતું. ગાંધીની પાસે કાષ્ટ નહોતું આપવું તે ગાંધીના સ્વક્રિયતાના જીવનની નથી. તેથી તેમ આપનારી મહત્ત્વ લખને આ પૃથ્વી પર નહોતા આપવા પ્રતિબંધો પ્રયોજન નિષ્પન્ન થતાં ગયા. ગાંધીના જીવનમાં મોટી મોટી જે સીધા આપવું નહોતું મળે છે, તે તેમની પ્રયોગશીલતા. પોતાની આત્મકથાને પણ એમણે નામ આપ્યું, 'અચના પ્રયોગો.'

એમના આપણે જીવનમાં સત્તરનિષ્ઠાને એક કાષ્ટ આકૃષ્ટિત પાસે નજરે ચડે છે. એ સત્તરનિષ્ઠા એમને માટે રચાયાવિકે દત્તી, જન્મ સિદ્ધ હતી. તે એમને પ્રપ્તિપૂર્વક દેખતી પડી નહોતી. મારી એવી કારણ છે કે ગાંધીના જીવન ઉપર અનેક અંધોની ઘેરી અસર પડી છે, તેમ છતાં એમાંના કોઈપણ અંધને સંપૂર્ણપણે પ્રમાણ માનીને તેઓ કદી નથી આદવા તેઓ અંધનિષ્ઠ કદી નથી રહ્યા. વળી સરખાતમાં તો અમુક જ એક પ્રયોજન પણ એમાંના જીવનમાં આગળ પડતું નથી રહ્યું. માત્ર એક સત્તરનિષ્ઠા એમના જીવનમાં મુખ્ય પરિમિત રહ્યું છે. એક નાનકડી ચોરીએ પણ એમને બેચેન બનાવી મૂકેલા. એવી બેચેની તો આપણા દેશના દિલમાં ભળેલો, પણ આટલી તીવ્ર નહીં કે રહેવાય નહીં. અસલ તો આપણા દિલમાંથી ખૂંચે છે, પણ આપણે તે તરફ ઝાંઝું ખાત નથી આપતા અને પડી આપણને તેની આદત પડી જાય છે, અપલ્ય આપણને કોઈ પડી જાય છે, ગાંધીને અસલ અને અપ્રાપ્તિની આમ આદત પડેનેથી જ નહોતી રહી.

ગાંધીએ આ સત્તરનિષ્ઠાને પણ મૂળમાં કાષ્ટ ગૃહ વસ્તુ નહોતી માની. વસ્તુનિષ્ઠાને જ એમણે સત્તરનિષ્ઠા માની. હું તો આ વસ્તુનિષ્ઠાને જ વસ્તવમાં વેદાનિષ્ઠા કહું છું. વસ્તુનિષ્ઠાની ચાલિતાર્થ ચરત

જે છે કે પ્રાપ્તિપૂર્વક પ્રકારના બાધેના વિચારને સંસ્કારથી ચિત્ત ઝુકાવે દોષુ' નેમ્મ. મન નેમ્મ

પોતાના વિચારોથી રંગાયેલું, હશે, એટલી વસ્તુ નિષ્ઠા ઝોછી થશે. ગાંધીએ એ વાતની કેશિસ કરી કે પોતાનું દર્શન આસરીતે કહ્યું પિત ન થાય. તટસ્થ ચિત્તને પોતાનો કોઇ પણ કે આગ્રહ નથી હોતો. વળી, ન્યાં સુધી સાહેબા બીજાની ભૂમિકામાં પોતાને રાખવાની કેશિસ નથી કરતો ત્યાં સુધી તેને સત્યપ્રેમ યથાર્થ દર્શન નથી થતું. ગાંધીમાં આપણને સત્યનિષ્ઠાની સાથેસાથ ભાવેભાર ઉદારતા અને સહૃદયતા જોવા મળે છે. આવી ઉદારતાને સહૃદયતા વિના આપણે બીજાની વાત, યથાર્થપણે સમજી જ નથી શકતા. બીજાની વાત સમજવાની તત્પરતા ને ઉત્સુકતા એ માણસની સ્વસ્થ શુદ્ધિનું લક્ષણ છે.

ગાંધી એક સ્વસ્થ સામાન્ય વ્યક્તિ હતા. આપણે બધા મોટે ભાગે સંતપણા તરફ કે દુર્જનતા તરફ દળતા હોઇએ છીએ. એક રીતે સામાન્ય વ્યક્તિ જ રહ્યા. ગાંધી જેવી સ્વસ્થ સામાન્ય વિભૂતિ બીજી શરૂ થઈ હોય તો અને ખમર નથી. ગાંધીમાં વિશેષ શક્તિ પ્રવૃત્તિનાં મોટાં લક્ષણો જોવા મળતાં જ નથી. પ્રયોગો કરતાં કરતાં અને જુવોને કસોટીઓમાંથી શીખતાં શીખતાં જ તેઓ આમળ વધ્યા. ગાંધીનું 'પોતાનું' મોટું તરવરન હવે કે મોટું વાદ, હતો તેમ કહેવું તેમને અન્યાય કરવા ખરાબ છે. એવડ સુધી એમની ભૂમિકા એક સાંધકની જ રહી. ગાંધીએ સંસ્કારોના, આદર્શોના, વિચારોના, પરંપરાના આશ્રય હોવાના સંતત સત્યદર્શનોને જ મર્યાદા એમણે ક્યો- અને તેમાંથી જ એમને અર્થ સાધ્યો.

એમને ટુરન્ટ સમજાવું કે જીવનની એકતા જ પરમ સત્ય છે. પરમાત્માનો અર્થ જ છે, જીવ માનવ એકત્વ અને જ એમણે પરમ સત્ય માન્યું. તેથી અર્થ સાધ્યું સહજ નિષ્પન્ન થયું. ગાંધીને પોતાના ઉદ્દેશોનાં સાધનનાં અનુસંધાનમાં એમ જોયેલું કે આગળ જતાં નાનાં સમુદાયો મોટા સમુદાયો વિધીન થઈ જાય છે. અને પછી દરેક વ્યક્તિનો સ્વાર્થ બીજા સાથે જોડાય

જાય છે. મનુષ્યમાંત્રનો સ્વાર્થ એક થઈ જાય છે. કોવેલકાને અને unconscious mutuality-અજાન પારસ્પરિકતા કહી. આધુનિક જીવનશાસ્ત્રીઓ એ વસ્તુ સ્વીકારે છે કે એ પોતાના જીવન માટે સદર્ષ છે, તેમ બીજાના જીવન માટે પણ સર્વ સાથે છે.

ગાંધીએ જોયું કે મનુષ્યની મનુષ્યતા જ એમાં છે કે તે પોતાના જીવનમાં બીજાને સામેલ કરે. આના વિના એની સત્યનિષ્ઠા શીલ્પી છે. ચાલેરે પોતાની આમની શેલીમાં કહેલું: 'તેઓ કહે છે કે ઈશ્વર પોતાની કલ્પના અનુસાર માણસ ધર્યો; ક' કહ્યું કુ' કે આપણે અવશ્ય એને ખસેલો વાળ્યો' આમ, એટલા માણસ એટલા જીવન જન્યા. તેથી ગાંધીએ આ જૂલજુલામણીમાંથી માર્ગ કાઢ્યો; સત્ય જ પ્રચર છે.

આમ, વસ્તુનિષ્ઠાને બેદાનિકતા પર આધારિત સત્યનિષ્ઠા ને જીવનનિષ્ઠામાંથી ગાંધીની અર્થિસા નિષ્પન્ન થઈ. તેથી ન તે શુદ્ધી અર્થિસા છે, ન ધરુની. તે ગાંધીની પોતાની અર્થિસા છે. તેથી એમનું સ્વરાજનું આદેશન પણ આગવા સ્વરૂપનું રહ્યું.

રાષ્ટ્રીય જીવનના એક ઉદાહરણ પરથી આ વાત વધુ સ્પષ્ટ થશે. ગાંધીએ ગોખલેને પોતાના શુદ્ધ માન્યા, કેમકે ભારત વધની રાજનીતિમાં, સાવજનિક જીવનમાં ગોખલે પહેલા સભ્ય પુરુષ, એક સત્જન રાજનીતિય થયા. તેઓ સાવજનિક જીવનનું, રાજકારણનું આધ્યાત્મિકરણ કરવાની ખેતના રાખતા હતા. તેથી ગાંધી ગોખલે તરફ જઈ આકર્ષાયા. જીવનની એકતાનું ને દર્શન લાખ્યું તેનો વિનિયમ ગાંધી બ્યવહારમાં કરી શક્યા, તેમાં ગોખલેનોય ફાળો છે. પરંતુ ગાંધી સિદ્ધ ગોખલેના હોવા છતાં ઉત્તરાધિકારી તિલકના હતા. તેથી રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમોની ખાખતમાં ગાંધી અને તિલક વચ્ચે થયું સામ્ય જોવા મળે છે. તિલકના બહિષ્કાર, રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ અને સ્વદેશીના કાર્યક્રમોના જ પડથો ગાંધીના અસહકાર, નઈ તાલીમ અને સ્વદેશીના કાર્યક્રમોમાં

આપણને મળે છે. પરંતુ ગાંધીજી આ ત્રણેય કાર્યક્રમોના આશયને ધણી વ્યાપક ને ઉદાત્ત બનાવ્યા. તેને લીધે એક ક્રાંતિકારી પરિવર્તન સિદ્ધ થયું. આ ઉપરથી એ વસ્તુએ ધ્યાનમાં આવશે કે ગાંધી પોતાનું એક દરજ્જા સુધી આવેલા અને તદ્દનુસાર જીવન ધરવા માગતા હતા, 'એવું' નથી.

ગાંધી પહેલા સંસ્થાઓ એ જાતની ભેલા મળતી, કે આધ્યાત્મિક દેવવાળી, કે લૌકિક દેવવાળી, જે આધ્યાત્મિક સંસ્થા હોય તેને માનવ જીવનની રોજગરોજની સમસ્યાઓ સાથે જાડું લાગણું વળગણું નહોતું, અને જે લૌકિક સંસ્થા હોય તેને આધ્યાત્મિકતાની ખૂબ પડી ન હોય. પરંતુ ગાંધીના જે આશયો વ્યાપક, તેમાં આપણને લૌકિક ને આધ્યાત્મિકનો સમન્વય જોવા મળે. તેમાં સ્વરાજ્ય આદોલનની સાથે એકાદશ મત પણ જોડવામાં આવ્યા.

ગાંધીજી તત્કાલ કાર્યકરોમાં જવા અર્થવારી દીધા. સ્વરાજ્યની લડનને એમણે અર્થકિતમત સાધના સાથે જોડી દીધી. સ્વદેશીને એમણે પડોશીધર્મ કહ્યો અને તેને આધ્યાત્મિક સંકેતાઈ આપી દીધી. આથી તે ધંધુ ખ્રિસ્તના સુપ્રસિદ્ધ બ્રાધવચન સાથે સ્વકળાઈ ગયું તમારા પડોશી પર પ્રેમ રાજો. અનુમિત્ર આપણા પસંદ કરેલા હોય છે, પણ પડોશીને આપણે પસંદ કરવા મળી નથી હોતા.

મારા પડોશી કાણ છે કે ને. એક તો જે મારી બાજુમાં રહે છે અને બીજો જે દુઃખી છે. આપણમાં "શુક સમ રિટન" ની કથા દ્વારા એમ દર્શાવ્યું છે કે દુઃખી પીડિત માણસ પણ આપણા પડોશી છે. પડોશીનો ભાવો અવુલ અર્થ જે ધણીએ કર્યો તે જ ગાંધીજી પણ કર્યો. તેમણે તેને દરિદ્રનારાણુ કહીને ઉપાસ્ય દેવ બનાવી દીધા. એની ઉપસનાને એમણે ધરવરની ઉપાસના

(ગાંધીયન ઇન્ડીયનના આધ્યાત્મની

ગાંધી. એની સેવા એ એમની સર્વોદયની સાધનાનો પાયો બની. અર્થોદયથી એમના સર્વોદયનો આરંભ થતો હતો. સીધી ઉંચાડે રહી ગયેલા મારે આપણા દિલમાં કરુણા જાગે તે સાવ સ્વાભાવિક છે. નર્મ સહનયતા છે, ત્યાં સહનુજૂતિ સહજ છે. સ્વદેય મનુષ્ય એ સ્વાભાવિક લક્ષણ જ છે. એ સદાનુજૂતિમાં આપણે સ્વાયં અંતરરાય રૂપ બને છે. વર્ગ, ભૂતિ, રાષ્ટ્ર, પંથની સંકુચિત ભાવના પણ માણસની સ્વાભાવિક પ્રેરણાને કુદિત કરતાં હોય છે, એ સંકુચિતતા કાઢવાની છે. 'ખડુ' ભેતા પ્રેમ, કરુણા, સદાનુજૂતિ માણસ મારે સાદરજિ છે.

કોઈનું જે દુઃખ જોઈને માણસનું દિલ દરી લે છે. પણ ક્યારેક સંસ્કાર પણ માણસની સ્વાભાવિક પ્રેરણાને સીમિત કરી દે છે. માણસને જાણ થાય કે આ તે વિરુદ્ધ ભૂતિનો કે વિરુદ્ધ પંથનો કે વિરુદ્ધ દેશનો માણસ છે, તો તેની આ સ્વાભાવિક પ્રેરણા પણ કુદિત થઈ જાય છે. તરવડાનના સંસ્કાર, સંપ્રદાયના સંસ્કાર, રાષ્ટ્રીયતાના સંસ્કાર જોડવા બળવર અને છે, તેટલો સ્વયંતાનો ને મધુતાને ક્ષાસ થાય છે.

ગાંધીજી આવા બધાજ સંસ્કારોથી મુક્ત થવાની દરહંમેશ કાશિરા કરી. ગાંધી પાસે જીવન સિવાય બીજું કશું છે નહીં. ગાંધી અંધ નિષ્ઠ નહોતા. રશૂતિનિષ્ઠ નહોતા, સંસ્થાનિષ્ઠ નહોતા, સંપ્રદાયનિષ્ઠ નહોતા તેઓ તો વસ્તુનિષ્ઠ હતા. સત્યનિષ્ઠ હતા, જીવનનિષ્ઠ હતા. આને ભારે બળે અંતરથી માનવજાતને વિભાજિત કરી રહ્યા છે, ત્યારે આપણે જો ગાંધીની આ સહજ સ્વાભાવિક માનવતા, એમની સત્યનિષ્ઠા, જીવનનિષ્ઠા, માનવનિષ્ઠા, ચરિતાઈ કરી સરીશું, તો ગાંધીનું જીવન સાથે મળી શકે.

આ પ્રબોધભાષણની નોંધ પરથી સાબાર)

લેખક : હયાન વુર્મ-એફ

અનુવાદ : ઇંદિરા કગલી

પ્રકાશક : વોરા'એન્ડ કુ. મુંબઈ-૨

પૃષ્ઠ ૭૭ કિંમત રૂ. ૧-૨૫

આ એક નાનકડી વાર્તા છે. તેમાં મુખ્ય પાત્રરૂપે, '૭ ફૂટ ઊંચી અને કદાવર કાષા ધરાવતો ગેરાસીમ છે; તે બહેનો અને મુજા હોય છે પણ તેની શેઠાણી મામડામાંથી ચોરાઓ લઈ આવે છે. શરૂઆતમાં એને ઘાતે છે કે પોતે કદ નથી ફિનિશમાં આવી ચડ્યો છે પણ નવાઅનુભવો ધીમેધીમે ઠાંતે પડી જાય છે. શેઠાણીને બીજા કલા નોકરો હોય છે તેમાં ગેરાસીમ જુદો તરી આવે છે. જ્યાં જ આ બીજાકા મુજા ચોકીદારથી હરીને રહે છે, અને હથોટીથી વાત કરે છે. તે ગરબો, વશદાર અને ચારિત્ર્યદીક્ષ આદ્યો પોતાનો જુદો જ ચોક્કા જમાવી બોલીમાં એકલો પડ્યો રહે છે. શેઠાણીને ત્યાં તાત્યાના નામની ધોળાજી હોય છે. તેના તરફ ગેરાસીમ વહાલભરી વર્તણૂક બતાવે છે. તે અઘણીસ વર્ષની, હરીરે દુશ્મની અને કદમાં નીચી હતી. એના વાળ સોનેરી હતા પણ 'નાભાતિયાની બળેલી' હતી-સજાવહાલમાં કાંઈ હતું નહિ. પહેલવહેલાં જ્યારે તેણે ગેરાસીમને જોયો ત્યારે તેના ભોલિયા જ મરી ગયા. ગેરાસીમે તાત્યાનાને હેરાનપરેશાન કરી નાખી; તે જ્યાં જાય ત્યાં પાછળ જોયો જ હોય! એ મરકમરક હસતો, વહાલુભર્યો અવાજ કાઢતો તે કામકામ પોતાના અમીનમાંથી એકાએક રિતન જેવી ઠાલી, તાત્યાનાના હાથમાં મૂકી દેતો, શેઠાણી તાત્યાના વિષે ટકટક કર્યા જ કરતી. તેમાં વળી શેઠાણીને વુકોર્ગો સૂઝ્યો અને બીજા એક નોકર રૂપીટાન સાથે તાત્યાનાને પરણાવી દેવાનું નક્કી થયું. પણ ગેરાસીમ વચ્ચે હતો. તેને દૂર કરવા બીજા નોકરોએ

એક નાટક રજૂ. ગેરાસીમને કાંઈ કાંઈ પાત્રે તેની બહુ સુખ હતી. એટલે તાત્યાનાને કાંઈ પાત્રે લાગડિયા ખાતી એકવાર બતાવીને ગેરાસીમને જોઈ વકોરી લીધો. બીજો દિવસ તાત્યાના અને રૂપીટાન પરણી ગયાં અને એક વર્ષ પછી શેઠાણીએ તેમને બીજા જામ મોકલી આપ્યાં. ગેરાસીમ પણ તેમને પૂછવા પાદર સુધી ગયો. તાત્યાનાથી વિખુટા પડતાં તેને પણ દઈ થઈ હતું. તેમને વળાવી તે પાછો ફરતો હોય છે ત્યારે નહીં કાંઈ એક ગણુડિયું કાઢવમાંથી બહાર નીકળવા કાંઈ માર્ગ જુએ છે. ગેરાસીમ તેને હપાડી લે છે, તેને ચામચથી ઘડમાં ગરમગટ આદાદીને સુવાડે છે; દૂધ પાય છે અને સકચ તેડલી સારવાર કરે છે, અહીંથી મુખ્ય વિષય શરૂ થાય છે માનવીનો પ્રેમ જામવામાં નિષ્ફળ ગયેલ ગેરાસીમ પ્રાણી તરફ આકર્ષાય છે.

અણુડિયાને મુમુ નામ આપ્યું છે તે હાંચત છે. ગેરાસીમ અને મુમુ એકબીજાને ગોડી ગયાં છે. રાજ સવારે મુમુ કાઢના છેડાને જે દાંત ભરાવી બેઠો અને ઉઠે. ચોક્કાદીમાં પાણીનું પીપ મૂકી, ગેરાસીમ ભરવા જાય ત્યારે મુમુ પણ ચોડાની બાજુમાં આસે. એક વર્ષ પછી મસતાં ઘોંચે છે ત્યારે કંઠાણ થાય છે. પ્રથમવાર મુમુ શેઠાણીને ત્યાં જાય છે ત્યારે ધૂરસટ કરે છે અને શેઠાણી બોલાવે છે તે પણ જઈ નથી. જ્યાં નોકરો જમરાઈ જાય છે. શેઠાણીની પણ આમ-ના ન રાખે એવું ફૂટકું હોય? ત્યારે પછી તેના ભસવાથી શેઠાણીની નિદ્રામાં ખસેલ પડે છે અને ગેરાસીમને ખબર ન પડે તેમ બીજો નોકર દૂર મૂકી આવે છે પણ મુમુ મેચાર દિવસમાં જ ગેરાસીમને ત્યાં આવી ચડે છે. ફરીથી એ જ ચોક્કાજી, લગાડિયા ખાતા દારૂડિયાને એ

મુખ મસવાનું' રહે કરે છે અને અન્ધારના રાગથી પીડાતી શેઠાણીને માંડ લેંધ આવી હોય છે તે ઝમઝા નય છે. બધા જ નામોને લેગા કરી ૬૫૭ આપે છે કે શેઠાણી કરતાં મુખ જ સોને ધિય હોય તો મને મારી નાખો! શેઠાણીના કોથળી ઠરી જઈને નોકરે જિવાસીમને ત્યાં જલવ-
છે અને મુખના અપરાધથી વાકેફ કરે છે બીજાના ને મુખને ગળાથી પકડીને મારી નાખવાના હોય તો ગેરાસીમ પોતે જ શા માટે મારી ન નાખે? તે નિશ્ચય કરી સે છે અને સોને હાવમારથી સખ-
જાવે છે? પોતે જ મુખને ગળાટૂંપે કંઈ દેશે. અને ખરેખર એક દિવસે શેઠાણીમા મુખ સાથે બેસીને તે દૂર દૂર જાય છે અને તેને જળસમાધિ આપે છે. પાછો ફરીને તે હવે મોસાકમાંથી પોતાના મુખ મામ જવા પાછી નીકળે છે-ભાંથી તે આ સહેરમાં આપ્યો હતો. બાપડી મુખને કુબાડી માર્યા પછી જન્મમિમા જ તેને સાંત્વન મળે તેમ હતું.

નિજન મૂંડીમા ગેરાસીમ હવે એકલો જ રહે છે, હજુ તે પહેલાં નેટલો જ પ્રચંડ અને શક્તિશાળી છે, હજુ એ તે ચાર માથુસ નેટલું કામ એકલો કરે છે, અને પહેલાં નેટલો જ ગંભીર અને ગૌરવસર્વો લાગે છે. થયું હવે તેનામાં પડાઈઓએ એ ફેરફાર લેવા છે. એક તો તે સ્ત્રીઓથી દૂર રહે છે અને બીજો ફેરફાર એ કે હવે તે કોઈ ફત્તરને પાળતો નથી

શ્રી હિમાલયકર ભેટીએ પુસ્તકના આવકારમાં લખતાં કહ્યું છે : "કુનિયાના સર્વોચ્ચ નવસકયાકારના પદ માટેના બે અધિકારીઓ તે રહિયને છે તેવા સામાન્ય મત છે- રોસ્ટોય અને દોસ્તોયેવ્સ્કી...તેમ છાંયે એ બંનેનો પુરોગામી બલો વડે સમકાલીન એક ત્રીજો રહિયન નવસકયાકાર છે જે પોતાના જાને અનુગામીએ કરતાં કલાકાર તરીકે કદાચ વધારે ખ્યાન ખેંચે છે હા, વૃગન્યેન્ડી કથાકૃતિઓ સુરેખ કંઠારેલી

કથાકૃતિઓ છે... ગોમરસેટ મોમ જેવાં કંઠા-
આકારના આગ્રહી કથાકાર ને એમ કહે કે કાળે કરીને વૃગન્યેન્ડી વધારે અભિવ્યક્ત રહેશે તો સમગ્ર સકાય તેવું છે."

વૃગન્યેન્ડી આ કૃતિ પ્રથમ દષ્ટિએ બાળવાર્તા જેવી લાગે. પણ માનવપ્રેમ અને પશુ-પ્રેમની આરાધના કરતા બહેરા-મૃગા, અને પશુ-બળ ધરાવતા જિવાસીમને મૂળને કથાકાર સખ-
નર્મી મોલિકતા અને જોયિયનું સમાનપણું દર્શાવેલ છે. તફાન સાંઠા શબ્દમાં, અને ભાષા કે શૈલીના આડંબર વિના વર્તાવેલો અરણ્યની પેટ-
વહી નય છે.

આવકારમાં શ્રી હિમાલયકરે કુનિયાને ઉદ્દેશ્ય કરીને ફાડી'ની "Mongrel" કથાણીને કાગર પંક્તિમાં ફરલેખ કરી એ પાણીની માનવમહિતને કવચાનરપર ચિતાર આપ્યો છે ફાડી'ની લાલ-
મા ફૂંસા અંગેના કર ભરવામાંથી છૂટવા માટે મલિક દર્શિવાના પાણીમા ઝોટ વળને સોદા નાખે છે અને વક્ષાદર ફૂટડું તે લઈ આવવા તેમાં અંધારા છે અને ફરિયાદ ઝોટના જાગમરે જોયિયનમાં તથા નય છે પ્રસ્તુત ચાર્ટમાં ગેરાસીમ નેડીમા મુખને સાથે લઈ જાય છે, અને એ ઇટ નાવેલો મળિયો તેના ગળામાં પરાવા તેને ફુગાડી મરે કે છાંયે પશુ પાણી પ્રેમની તેની ઉદારતા બાવનાને અચ્ચ આવવી નથી.

શ્રી. ઈંદિરા ડગલીએ એક એવી વાર્તાના અનુવાદ આપ્યો છે જે જાગી હતી-એટલા મારે કે મહાન રજા, સામાન્ય વિષયને જે ઇન્સાઈ કંઈ જાણે છે તે અનુકરણીય અને, ક્યારેક શબ્દશ અનુવાદનો આગ્રહ રાખતા વાચકચર્ચના કિલ્લેટ બની છે તે નિવારી શકાઈ હોત. સવા-
દમા આખા નામોનો વલ્લેખ કૃત્રિમ લાગે છે. તે સિવાય લેખિકાનો પરિચય સાર્યક

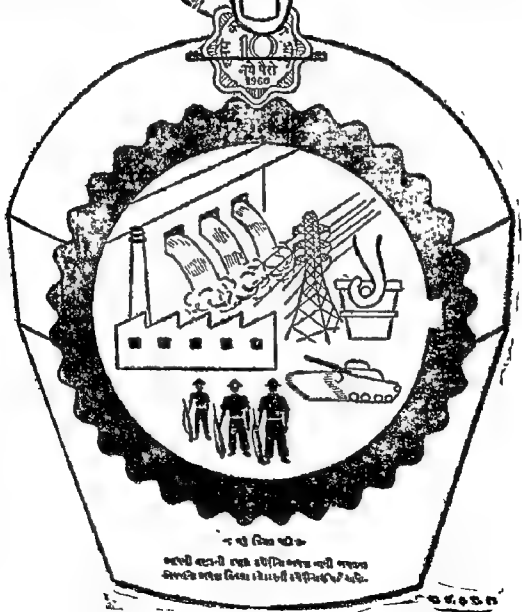
મુકદ્દ

ઓટલે

પોલાલે

નાણાં ખચાવો
અને દેશમાં
ઉદ્યોગો વસાવો.

નાની ખચતનો
રાષ્ટ્રના વિકાસમાં
મોટો કાળો છે.

सर्वोत्तम भांडे माटे

नेथर बिहार सुगर मिहस, लिमटेड

धानढया अकसवेन्ग

कलकत्ता-१

ई।न : २२-१०७२ ग्राम : NOBISUCE

मिह स्थल :

रेलवे स्टेशन, षण्णहा,

पो. को. नाराधपुर

जि. य'पारख (बिहार)

(ग्राम : KANORIA)

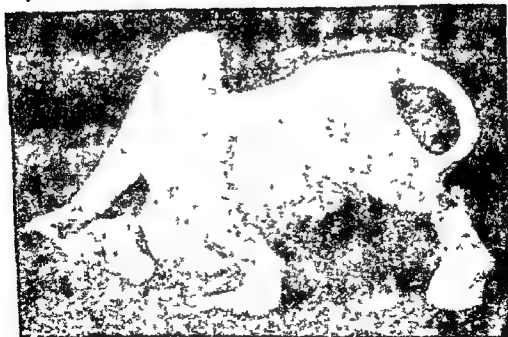

~~~~~ना सौजन्यथी .

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ-૧-૨-૩-૪—૨-૦૦	
ગાંધી ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીતાજ્વલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અદ્વૈતાહ્વાના બંદાઓ — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળોમા — — ૦-૧૫	
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
ગુરુદેવ' સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	
સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી ગમદાસ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૨૫	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫	
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
રામતીર્થની રત્નમાળા — ૦-૩૫	

શિલ્પાયન

ભારતીય હસ્ત કળા કારીગરીનું કેન્દ્ર .

૨, ગામકૃષ્ણનગર

રાજકોટ-૨

અનુક્રમણિકા

૧ ૧ પ્રેમ-મણિમ...	યુરુદ્ધવાલ મલિકુલ
૩૦૨ પરિભ્રમણ...	‘આશુતોષ’
૩૦૩ જો થોડો સમય મળે હોતો તો...	હાર્દે ૩
૩૦૬ પર્યુપતિનાથ રહે...	દેવેન્દ્રકુમાર શા. પંડિત
૩૧૨ સાચી નિષ્કામતા....	પુરવંશિંક જલ્દા
૩૧૩ સુહૃદ્વ મિત્ર ..	જયંતિ પોક્કા
૩૧૪ કૃતાવં છવન...	કાલ્યાણજી બેલી
૩૧૫ અમી-ખાટણી...	છાત્રુભાઈ ત્રિવેદી
૩૧૭ વાંતો પાશે અને નથ ..	બોરીકાસ પરમાર
૩૨૧ મોખામુત...	પ્રકાશ ગમગર
૩૨૨ તેમનાથ...	મયપાનિલ
૩૨૫ પીડ પરાઈ મળે...	કનૈયાલાલ શ. વામાણી
૩૨૭ તવારીખ બોલે છે...	મલિકાસ પંડિત
૩૩૦ અવસોહન..	વિ

સૂચના

(આદરોને)

હર માસની બારમી તારીખે ન .
મસિહ થાય છે.

પરમી સુધીમાં અંક ન મળે તે
પોસ્ટ બોક્સમાં તપાસ કર્યા પછી કર્યા
લખે જમણાવડ. અંક શિલ્પિની હર
તો મોકલાશે.

અમે તે મહિને આદર વર્ષે તકામ ન

*

આ માસિકમાં મસિહ થતા વિચારો
એ તે લેખકોના છે, સંપાદક તે વિચારોના
સંમત છે જ તેમ માનવડ નહિ

*

(લેખકોને)

‘વૈષ્ણવજન’માં સંસ્કૃતિ, કલા
શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણે
લેખકો આવે છે

જાણી શાસ્ત્ર, ઐતિહાસિક, તાલુકા દેવ
બેલી અગેશા રહે છે કાચળની એક નાલ
સાદીથી લખવડ.

મસિહ થયેલી સામનોની બોક્સમાં નહિ
સાથે અંક અને થોડા પુરસ્કાર મસિહ
પછી મોકલાય છે.

લેખકોના

દેશમાં (વરસવડ) ૮ રૂપયા

વરસમાં મોળા શિલ્પ

“વૈષ્ણવજન”

૬, શામકુલનગર

વાજાદોટ-૨

વર્ષના ૬૬૬, મસિહ : પીરન ગાંધી, સંપાદક : નવીન ગાંધી : ૨, શામકુલનગર, વાજાદોટ-૨
અનુક્રમણિકા : ૩૨૫ સુધી, વૈષ્ણવજન : ૩૩, વાજાદોટ.

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લી૦

: રજીસ્ટર્ડ કોર્પોરેશન-અમદાવાદ :

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૯.

સહકાર ભવન
ટેમરલાઇ રોડ,
રાજકોટ

★

“ ગુજરાત ખેડૂતોની તેમની જરૂરિયાત ” ૧૮૦ શાખાઓ દ્વારા પૂરી પાડનારી રાજ્યની કેન્દ્રિય સંસ્થા

—૦—

ગુજરાત રાજ્યમાં જમીન ધારણ કરનાર વર્ગને ખેતીના વિકાસ અને પિયતની સગવડ વધારવા માટે નવા કૂવા ગણવા અને જૂના કૂવાઓની મરામત માટે ઓછા એન્જન, ઇલેક્ટ્રીક મોટર, અને પમ્પીંગ સેટ્સ, ટ્રેક્ટર વિગેરે આનુષંગિક હેતુ માટે ૧૮૦ શાખાઓ દ્વારા લાંબા ગાળાનું ધીરાણ કરતી સત્ત્વ વ્યાપી આ વહીવારી સરથા છે. આ બેંક પાંચ લાખથી વિશેષ સહયોગ સમૂહો દ્વારા આપે છે. આવાર સુધીમાં નીચે પ્રમાણેના હેતુ માટે ધીરાણ વસૂલ છે. ૩૧ મે, ૧૯૬૭ સુધીની માહિતી દર્શાવતા આંકડા

	સંખ્યા	ધીરાણ કરોડ-લાખ
ટ્રેક્ટર	૧૬૮૮	૨. ૬૫
ઓઇલ એન્જન તથા મોટર પંપ	૭૧૧૬૧	૨૫. ૪૭
નવા કૂવા	૬૩૮૧૬	૧૪. ૮૫
જૂના કૂવા સમારવા	૨૦૮૫૮	૧. ૫૩
અન્ય હેતુ	—	૭. ૧૮
જમીનના કબજા હેઠળ મેળવવા માટે	—	૨. ૬૩
	કુલ ધીરાણ	૫૪. ૭૧

અન્ય વિગતો :-

૧. ભરપાઈ થયેલ શેર ભંડોળ	રૂ. ૩. ૭૭
૨. રીઝર્વ ફંડ અને અન્ય ભંડોળ	રૂ. ૦. ૭૫
૩. ડી.બી.એસ. દ્વારા ભિયું કરવામાં આવેલ ફંડ	રૂ. ૪૬. ૦૦

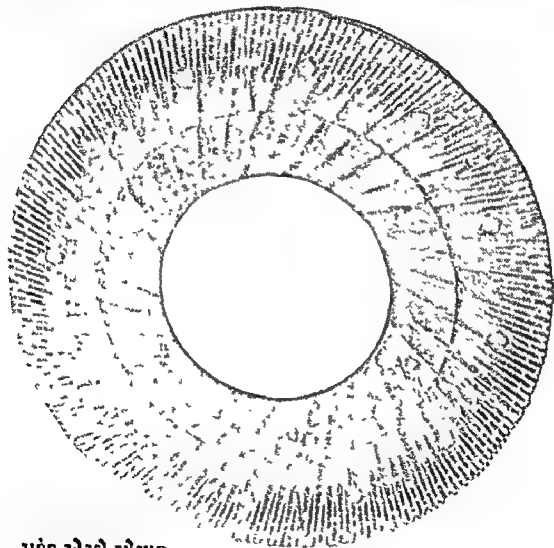
મમનભાઈ ર. પટેલ
ઉપપ્રમુખ.

હરિપ્રસાદ હ. ત્રિવેદી
આઇ. એ. એસ. રીટાયર્ડ
મેનેજિંગ ડીરેક્ટર

ઉદયભાઈ સિંહ
ચુરશન સાહેબ
આર્થિક સેલ
પ્રમુખ.

મુકંદ

ગિયમ, મોટાં, ભારે સ્લીસ કાસ્ટિંગ્સ માટે...

મુકંદ એલે પોલાદ

રહેલેય સ્લીસ

મુકંદ આયર્ન એન્ડ સ્લીસ વર્કસ લિમિટેડ, કુર્લા, મુળઇ ૭૦ એએસ

1134A GUJ

Laxmi dwells in

Trade & Commerce

In ancient times maritime trade brought
immense wealth to India.

Today The Scindia Steam Navigation Co. Ltd.

is carrying on this ancient trade and tradition

it serves the Indian overseas trade as well as
the coastal trade with its cargo and
passenger services.

SCINDIA SHIPS SERVE INDIA'S NEEDS

THE SCINDIA STEAM NAVIGATION CO. LTD. Scindia House, Colaba, Bombay 1

1117A-5-22003

.....ना सौजन्यशी

મનમનામાંની 'માયાનગરીમાં....

માયાનગરી બહુ દુનિયામાં આનંદથી જોલે છે આ નાના બાળકો! એમને ધિરે કોઈ ચિંતા નથી! બાળપણની બેક્રિકરાઈના મુગ્ધ દિવસો છે આ પરંતુ આ બાળકો બકપથી મોટા થઈ જાય છે ને પછી તો નિશાળ, કોલેજ લગ્ન અને તેમના પેતાના બાળકો! તે દિવસની નાણાની જરૂરત માટે આજે જ બચત કરવા માડો ..

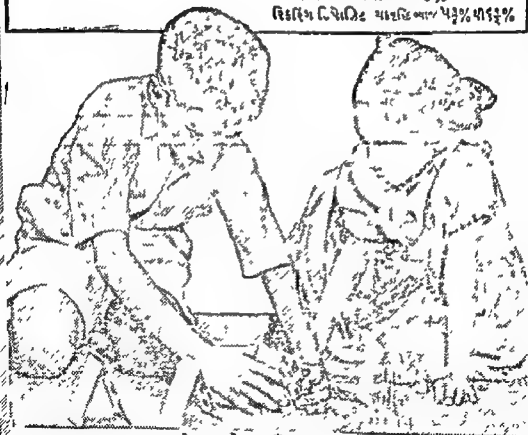
વધુ સુખમય જીવન માટે દેના બેંકમાં બચત કરો

દેના બેંક

બચત ખાતું-આજ ૪%

સગીર બચત ધોરણ-આજ ૪%

રિકર્ડિંગ રિપોઝિટ ચક્રવર્તિ આજ ૫.૩% થી ૬.૩%

દેના બેંક લિમિટેડ

રજિસ્ટર્ડ બેંકિંગ દેવાસ નાનકડો લિમિટેડ, ૧૦ હેન્રિયેટ રોડ ડુબઈ-૨

મધીલ્લાયદ ન બંધી મેમેબર્સ હિસ્ટરી

વૈષ્ણવજન

પ્રેમ--પ્રણામ

શુરુદયાલ મહિકથ

કંઈ શુભ ઘડીએ અનંત અને અસીમના માદરમાં ઉપાકાળે સુવર્ણમય ઘંટ વાગ્યો અને મંદિરના બંધ બારણા ખુલ્યાં. એક પછી એક કરીને સત્યના યાત્રીઓ તેમાં દાખલ થવા લાગ્યા. હું દૂરથી મારી માટીના સીમિત કુટિરના પ્રાંગણથી આ ભગ્ય દરય એક રહ્યો હતો. જોતાં મારા હિલમાં એક તૃષ્ણા ભગી : 'ક્યારે હું પણ આ યાત્રીઓની મંડળીમાં પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર પામીશ ?' મારી પોતાની અયોગ્યતાનો તસ્ત જ ખ્યાલ આવ્યો અને મને એમ લાગ્યું કે, મારી તૃષ્ણા પ્રભુ-કૃપા વિના કોઈ દિવસ મટી સકશે નહીં. તેથી વરસો સુધી આ અસંગૃહ્ય તૃષ્ણાથી હું તપ્ત રહ્યો.

અને પછી, પ્રભુની કૃપા આ નજીવ જીવ પણ જીતરી. ગાંધીજી અને શુરુદેવની માથે પરિચય થયો, તેમનાં ચરણકમળને સ્પર્શ કરતાં જ મારા હિલમાં એવી આપા કદાવી કે આ બે મહાન વિભૂતિઓ મને અત્ય અથવા પ્રભુ—જે અસીમ અને અનંત છે—તેની સાથે પોતાનાં જીવનસંદેશ અને જીવનસાધના દ્વારા પરિચય કાવવાની મારા પર કૃપા કરશે.

અસીમ અને અનંત સત્યની સાથે મારો પ્રત્યક્ષ પરિચય થયો છે, એમ કહેવાનો દાવો તો હું કેમ કરી શકું ? પણ એટલું તો હું નમ્રતાપૂર્વક કહી શકું છું કે, ગાંધીજી અને શુરુદેવ આ અસીમ અને અનંત સત્યની બે બારીઓ છે તેમના ચરણોની પાસે બેસીને આ બારીઓમાંથી અસીમ અને અનંત—જે દૂર છે અને નિકટ છે—જોતાં દર્શન કોઈ કોઈ વાર મને થયાં છે તેથી જ ભગભગ હૃદય આવીસ વર્ષોથી મારી ચેતનામાં, ને મધ્ય-યુગના એક ભગ્ન-કવિના શબ્દોમાં કહું તો, નિરંતર એવો જ એક સુર વાગ્યા કરે છે—

“હૃદ સે હૃદમે કિન જિતા જબ,

ભોમ બહુત હમ પાયા.

હૃદ સે અદકમે જબ મેં દુખા,

તબાહિ આપા જના (પાયા).”

દૂકામાં કહું તો, ગાંધીજી અને શુરુદેવે મારી અંતર અને બહારની દૃષ્ટિ જે જીવનમાં પ્રેમસૂત્ર તેનાથી જે જન્મજન્માન્તર શ્રેયસ્સુ છે તેની તરફ દેરરી લીધી એવી અપાર કૃપા તેઓએ આ નજીવ સત્યાપવાસુ પર કરી છે. તેથી તેઓને મારા સર્વાંગી પ્રેમ-પ્રમાણ હો. પ્રભુ, ગાંધીજી અને શુરુદેવની લજ્જાવળ બાદમાં મને એવા આશીર્વાદ આપે કે, જે કંઈ જીવન અને જગતમાં અનહદ કે તેના માટે મારી પિપાસા વધુ ને વધુ તીવ્ર બને અને મને રાતદિવસ તકાવા.

હૃદે દીદાર મુઝે જલાવે રાતદિન રોમ રોમ.

પરિભ્રમણ

આશુતોષ

રથી બદલાય છે

કેમ્બ્રિજી રથના સારથી શ્રી કામરાજ વિદાય લઈ રહ્યા છે. તેઓ હંમેશા વાદ્યનાર રહેશે. “કામ-રાજ યોજના”ના શિલ્પી તરીકે તેમનું નામ ઇતિહાસમાં હંગામી ગણુ છે. નહેરુ હતા ત્યારે, અને તેમના પછી પણ, અંગ્રેજી ભાષાથી અગ્રાંત એવા આ વિશ્વકુલ પુરુષે કેમ્બ્રિજની નૈયા એવા કપરા સમયમાં ચનાવી કે તેની સામેનો વારંશળ પરાકાષ્ટાએ હતો હેઠી ચૂંટણીમાં તેમનાજ પ્રાંતમાં નામોશીસરી ફોર રીકારરી પડી. નહેરુ તથા લાંબાજિના મુલ્ય સમયે બે વાર મેટલની કમેાગી તથા કટોકટી શીઘ્ર થઈ ત્યારે તેને થાળે પાડી હતી. ક્રિસ્ટ પ્રમુખપદની જવાબદારી તેમણે આચરી ખેતાવી, તેમનો અગ્રુગામી કોણ આવે તે પ્રશ્નમાં તેમની દિલ્લચ્છપી નાકામિશાય નીવડી, લમણાદમણ સુધી કેમ્બ્રિજનું જલ્દભાગ્ય હતું કે નેના શિરે પ્રમુખપદનો તાજ મુગવાને કોણ તે માલુની બગાડથી મળી રહેતી, અને બીનદરીક ચૂંટણી થતી. નહેરુજીના અચ્ચાન પછી પર રિથિતિ મદદાગ્ર ગઈ અને જાનમપતિપાં ચર્ચા લાગ્યાં. એક સમય હતો જુનારે સૌ આખો કેમ્બ્રિજના પ્રમુખ ઉપર મકાલી; હામાં કારેભાર ઉત્સુકતા રહેતી; ભારતના ખુલેખુલેથી લોગો ગેભરાતા અને કેમ્બ્રિજનું અધિવેશન એક યાદગાર બનાવ બની રહેતો, અને તે પૂર્વે થયા પછી પણ હવામાં તેના આવતીનો મૂલ્ય રહેતા આજે તો દરેક વાતમાં બેચતાણ થાય છે અને ‘ઓર પકક, યુઝે ભેર આવતા હૈ’ નેવે તારશીરે થાય છે પેલી વાત તો જાણે ગઈ ગુજરી લગે છે. જારી મહાન સંરથાગે રથી મદદાય છે પણ લોકહૃદયને જાણે કાંઈ પડી નથી. કામરાજ જાય છે-નિજાલિગર્યા આવે છે-જાણે કે ગાડીના ડબ્બામાંથી એક મુલ્ય દર ગીર છે અને બીજે ચડે છે-અદર મેલેલા. જાને કાંઈ નવાઈ નહિ ! આ ॥ સમિત સમાજની

તારીર ! જાણે નિરાશાએ લોકમાનસને ઘેરી લીધું છે. અને એ પણ સ્પષ્ટ છે કે લોકોની - હૃદયતામાં રમમાણ થવું હશે તો કેમ્બ્રિજે પોતાનો શાખાકલ્પ કરવો પડશે

હાઈ પ્રીડ

જુવાર, જાજરી, મકાઈ તેમજ પકક તથા કમોદમાં વધુ સારા બિયારણની મદદથી વિશ્વ ઉત્પાદન ઠેર ઠેર થઈ રહ્યું છે, પ્રયોગો સરળ થયા પડી ખેડૂતો જુની યોજના એકદમ રીકારરી ભે છે કપાસમાં પણ ‘હાઈપ્રીડ’ યોજના શરૂ થઈ ॥ આમાં સાથે સાથે ખેડૂતોએ ખાતર તેમજ જંતુનાશક દવાઓ ઉપર લેવું આપવાનું રહે છે. પાકનો નાશ કરતી જીવાત ફરમાવે જનકપી હોય છે અને પોતાની પ્રતિકાર યતિત વધારતી રહે છે, અને ને હવા તેને મારવા વપગાય છે તેના પર પ્રભુત મેજરી ભે છે. એવું પણ અને છે કે હાઈ-પ્રીડ જાગેમાં નવીજ જાની ‘હાઈપ્રીડ’ જીવાતો પડ્યું અસ્તિત્વમાં આવે છે. ખેતીવાડી ક્ષેત્રે શાત અને દિવસ નંશીલન કર્યા પડી, તેના લાભ ખેડૂન ને ન મળે તો શા કામનું ? તેલીનિર્મા (નિર્માત, કપાસ ઉછેર અધિકારી, જુરતરનિષ્ણાત, કીટક શાસ્ત્રી, જંતુપ્રતિરોધક અધિકારી એમ એક આખી ફોજ દરેક જલ્દલામાં પડી હોય પણ તે સૌ પોતપોતાની જલ્દલીઓની વેતરણમાં, પમારધોરણ અને જલ્દલીની થમાલમાં પડ્યા હોય ત્યાં એમને ખપ શો ? જાણે તેમને વેશકયા છે તેમની ફરજ એ જોવાની નથી કે ખેડૂત તથા જીવાદનને શો લલ્લો થાય છે ? તારીજ અખીને, કોઠા ખર્ચ કરીને નિષ્ણાનોની ફોજ જમા કર્યા પડી, સરકારી તજ એક સ્થાપિત હિત માટેની દુધારશાહી સરથા બની જાય છે. અને પરિણામે એકસરખું ધોરણ, એકસરખું ઉત્પાદન. એકસરખી વહેમણી ઇત્યાદિ પેમેરે દૂર રહી જાય છે. મનુષ્ય પાક

ધવો છતાં, ભાવો પણ 'હાકમીક' યદ્યપિ છે, અને સામાન્ય લોકો પણ 'હાકમી-કેડ' થયેલાં સતોષ લઈ રહે છે. કોઈ ક્ષિપ્રતાને ત્યાં બાળક અવતરે તો કહેવાતું કે રૂપાની અમચી મોઢામાં લઈને જાય છે' પણ આજનું હરકોઈ બાળક તેનાંથી આગળ જઈ ગઈશ્રીમતતાની માત્રામાં એ ખેંચે છે કેમકે તેનાં લોહીમાં પચાવન રૂપિયાના ચોખ્ખા, ત્રીસ રૂપિયાના ઘડક, પચીસનો બાજરો, પાંચ રૂપિયે કિલોનું તેલ, અને પાંચ રૂપિયે સો શામ બદામના રજકણે ભજેલા છે

કઠી-બાપા

બાપાના પ્રશ્નને નાજુકાઈથી ઉલ્લેખની જરૂરિયાત સૌ પ્રથમ દક્ષિણમાં તોફાનો થયા ત્યારે સંભળઈ ગઈ હતી. ત્યાર પછી પણ ઉત્તર વિરૂદ્ધ દક્ષિણના સામસામા પ્રકારો ચાલુ જ રહ્યા છે. મધ્યમના પ્રશ્ને ત્રિયુષ્ક સેને ફરીથી આ અગ્નિને પ્રજ્વળાવ્યો. હિંદીશાસને શોક્ષિપ્રિ મનાવવા મિનસરકારી અને ખાનગી પ્રાંતોનો અભિમાન છે. પ્રાંતવાદ અને બાવાદ તેમજ અલગતાચાલુ જેને બધારે પરાકોપ્ટાએ છે ત્યારે જ આ ખરડો રજૂ કરવામાં કંઈ ગણતરી હશે? એક સાદોજ દાખલો લેવા હોય તો કેન્દ્રની સરકારી કચેરીઓ પૂરતી પણ હિંદી ભાષામાં પ્રગટતી યદ્યપિ નથી-હિંદીમાં પત્રમયદારે યદ્યપિ રોકે નથી લગભગ દારૂરૂપે કઠી રોકાય તેવી રીતે કમચીમચીને હિંદી શીખી લેવાનો આદેશ અપાય છે. આ પ્રથમ તો હિંદી ભાષામાં વ્યવહાર કરવાની સરકારની પોતાની જ તૈયારી નથી; તેમના બંધા જ અંધધંધારો સરેલા, ફરેલા અને હિંદી કહેખી છે. ધડીલાર મોંની લંડએ કે નંધા જ શમ્યો. હિંદોને રાજેવાર્ષી રીતેવાર્ષી સંમતિ આપે તો પણ સરકારી તંત્ર તેને અંધધંધા મૂંઝવી અલંકાર્ય છે. ખરડો અર્થે પર્સિય થયો-સિદ્ધિ દંડુ ફરે છે.

જગીને જોયું તો

અગિયારમી ડિસેમ્બરે કેપતાવાસીઓ પરી-દર્શા જમ્યા ત્યારે તેમનું જગત નાશ પામ્યું

હતું; ધરતીકંપના એક ભોરદાર ભાંચકાએ પશ્ચિમ ભારતમાં સહ્યાદ્રિની પટીને હચમચારી મૂકી હતી. 'શળોનો ઘા સોજ્યા' પડ્યો. જે ધરતીકંપના કેન્દ્રમાં યુ નઈ જેલું રહેતે આવી મધુ' હોત તો પરિણામની પણ કંપના યદ્યપિ ચકતી નથી. કેપતા રેમને ઉગારી લઈને, ધરતીકંપે જાણે થોડી અનુકંપા દેખાડી. પણ સાથેસાથે એમ માનવાને કારણ રહ્યું છે કે ભૂકંપની અસરથી ભારતને પશ્ચિમ કાંઠે મુક્ત નથી. છેલ્લા બૂકંપે યુજરાતને મુખરી દીધું હતું અને તેમાં અંજાર પડીને પાદર યદ્યપિ ગયેયું. આ દિશામાં હવે ત્રિયાનની મદદથી ૧૬ સંશોધન જરૂરી ગનશે તેમજ શુરતરની મોજણી વધુ બા-પક બનાવવી પડશે. લશ્કરી ચિંતન અને ક્ષમના પરાવની એક ભૂકંપ રાહત દૂકંડી રચી હોય, જે ખડેપરે ગમે ત્યાં દેડી જવા તૈયાર હોય, તે એક રક્ષક અને નક્કર પગનું ગણાય ભૂકંપને અટકારી રક્ષક નહિ પણ તેની વનારકારી યાપદના બેગ અનેલાઓની મહત્ત્વ જણાવું અવશ્ય બની શકે. કેપતાની બાળતમાં તો સમાચાર પણ મોડેથી મળ્યા કેમકે તે દુનિયાથી કપાઈ ગયું હતું.

અખબારી દુનિયા

શ્રી ચચન નરહાર અખબારી દુનિયાની જાણીતી વ્યક્તિ છે 'The Changing Press' ના થઈ ૧૨૬ પાનાનું તેમનું પુસ્તક ભારતના અખબારો વિષે લખ્યું કહે છે. મુખ્યત્વે તો તત્ત્વની જે કપરી ફરતે ક અને તેની સાથે અલુમાનીતી અર્થાદાએ છે તેને અનુક્રમીને તેમણે સૂચનો કર્યા છે ભારત જેવડો વિશાળ દેશ હોય, અને દેનિ-કની ભાષા અગ્રેજી અથવા હિંદી હોય તો તેને વાચકવર્ગ દેશબરમાં હોવાનો કયા સમાચાર આવવા; કેને છોડી દેવા; નિયમ જમામાં જ દેશ અને દુનિયાના સમાચારનું તારણ આવી જવું જોઈએ અને જ્યાં કોઈ પ્રદેશને એમ ન લાગવું જોઈએ કે તેને પ્રતિનિધિત્વ મળતું નથી. પાનાની મર્યાદા ઉલ્લંઘવી ન જોઈએ-સ્થાયી વિભાગો, જેવા કે બપોર, સિનેમા જગત, સારકૂતક કાપકંપો,

જનરતાવ, રમતગમત, ઈત્યાદિને રથાન મળવું જ
 બેઠુંએ; વાચકોના પત્રો તેમજ લત્રી લેખ અનિ
 વાચ્ય ગણાય; પ્રાર્થિક લાપાના પત્રો નશીબદાર છે
 કે ડાહ્ય સમાચારને રથાન ન આપે તે માલે. તે
 સિવાય, અખબારોના લત્રીઓ અને સંપાદકો
 ઉપર જે દમાલુ રહે છે તે અસલ બને છે. અખબરો
 ત્યા અખબારોનું મૂલ્ય પાનાં સાથે સક્લિત છે
 એટલે અમેરિકાની નેમ ૧૦, ૧૦ ઠે ૧૦૦ પાનાનું
 દૈનિક શક્ય નથી લોકસાહીમા અખબારો ઉપર
 ભારે મંજીર જવાબદારી રહેતી છે કેમકે લોકમત
 ડેળવવામા અને ઘણામા તમોત્રિસો નાગર્યુગ
 નથી. ખાવી રિશ્તિમા અખબારનું સ્વલન કરવામા
 જે દષ્ટિ અને શક્તિ જોડાયે તેના અમાન પ્રત્યે
 અંચત સરકારે નિર્દેશ કર્યો છે રિટરૂમમેન, 'રિન્ટ'
 'અમુતગજાર પત્રિકા' 'નેસનલ હેન્ડક' પેલાનું
 આગવું ધારણ દેકારી શકાય છે. પરંતુ જો આતર-
 રાષ્ટ્રીય ધારણે જો કરસાઇ દેકારી રખતી હોય
 તો જે અમાપ શક્તિ અને ઔચિત્યની જરૂર પડે
 છે તેના અડસટ્ટો કાઢવો વધુ મુશ્કેલ છે પુસ્તકની
 કિંમત જ ૩ વધુ છે (એકવાસપિગા !) બધું અચ્છ
 સરકાર જપ અવિદ્યુત અક્ષિત આ વિષયને છેડે
 ત્યારે તેનું મૂલ વધી જાય છે

બૂલ સુધારી !

ઉદેપુરના રાજવી ભગવતભિલ તાતેતરમા
 જયપુરના તાત્ત માનસિલને સામેથી આલીને
 મળવા ગયા ત્યારે એ રાજવશો વચ્ચે ચાલતા ૪૦૦
 વર્ષનાં તિલાસ ઉપર ૫૩૦ પડ્યો હતો રાજાપતાય
 અને માનસિલ વચ્ચેના મુકનો મસગ મરુર છે
 માનસિલે પેતાની દુષ્કાળા અકળર વેરે નાપી
 હતી. રાજા પ્રતાપને તેણે દરાખ્યો તેના કારણમા
 કેગલ સરકારની મદદ હેલવાય છે. અને આ વાત
 ચમોડના રજપૂતો બુદ્ધા નહિ. જન્ને રાજવશો
 અજાહન સુધી અલિપ્ત રહ્યા આ મિલન કેમ
 દુષ્ટ દરોડ જયપુરના માયત્રાદેવી મુલકદી ગણાય
 છે. બૂતકાળની બૂલ સુધારી લેવાનો આ
 પ્રયાસ હરોડી સમિતિઓ બધું થવાના સકટ સમયે

એક થવાની આશ હશે ?

આવતી કાલ

વિમાની સફર હવે અવકાશયુગ સાથે તાલ
 મેળવે એમાં આશ્ચર્ય નથી. એ સમય ફર નથી
 જ્યારે વિમાનમાં મુકાફરી કરનારા આજના જેટ
 વિમાન તરફ અદ્યતન કરી ટુરભડારી કાઢશે. હવે
 પંડીતું સુપરસોનિક વિમાન કલાકે ૧૮૦૦ મઝ
 લની ઝડપે મુકાફરી કરશે. દેન્સ અને ક્રિટનના
 સહયોગથી તૈયાર થય રહેલ 'કેન્કડ' નો
 પ્રોટોટાઇપ નમુનો ઉડવન માટે તૈયાર છે, અને
 તેનો પ્રાયોગિક ઉડવનની તમામાર તૈયારીઓ
 ચાલી રહી છે. જગતની ઘણીખરી ભેરલાઇને
 (જેમા ભારતનો સમાવેશ છે) એ અને માટે
 વરદી આપી છે ૧૬૩૦ સુધીમા તે આકાશમા
 વપતું થઇ જશે અમેરિકા અને રશિયા વધુ
 આવી જતના સુપરસોનિક બનાવી રહ્યા છે.
 હવાઇ મુકાફરી કરનારાઓની સંખ્યા વધતી જાય
 છે તેમ વધુ મુકાફરી વહન કરી શકે તેવા વિમા
 નોની માગ વધુ વધતી જશે. 'બોઇંગ' થી
 નમણી સંખ્યા 'કેન્કડ' મા તેનાથી અધી
 સમયમા બિડી શકશે

સિદ્ધિ ! સિદ્ધિ ! સિદ્ધિ !

કળા માયાના માનવીની સિદ્ધિને કેાપ
 અર્થોત નથી શુંકે ઉપર રશિયાનો વિજય, અને
 અવકે થવાન સેવનના મર ઉપરનો વિજય મળ્યા
 પછી પૂરતીના ઝોળા ઉપર માનવી શાંત ખેડો
 નથી લખતી કોને ભરે આશ્ચર્યકારક ઘટનાઓ
 બના રહી છે. જોહાનિસબધ (દ. આફ્રિકા)
 ખાતે તખીબિયે બુકે ચત પુસ્તકના સુત્રપડને
 ખીખ દહીંના દહમા બેગડીને વિક્રમ રચ્યો છે
 પરાયા મુત્રપિડને સરીર સ્વીકારતું નથી. તેવીજ
 રીતે અમેરિકામા કપટલેખ ખાતે ૫૫ વર્ષના લુપ્ત
 વેસકેન્સીના હૃદયમા જમાડા થયો લેવાથી, તે
 ફર કરી, એક સુવતીનું હૃદય મેસાડવામા આવ્યું છે
 પુરતીના હૃદયરાજામાઇ લુપ્ત વિષે થોડા સમય

પણ શંકા જવાથી તે જલેવ રેશનમારતરે પાસે
 ગયાં તો ત્યાં સો ઠેરીનો ગોળજાની માણી રહ્યા
 હતા-તેમના પાસેથી સ્તો! આવી સ્મિતમાં
 નાતાલના અવસરે જોઈ, પારસીઓમાં ચોરી થાય,
 અમલ દિવાળીના તહેવારમાં સારાં મળનાં અંકા
 શાહોને ન પહેલે, પ્રેમીઓના પત્રો હમેશાં
 ચોરાઈ જાય; કેસે-કેસે અથવા કાપરીઓ મૂક
 થઈ જાય અને રસિયો થાય, તેથી શું? નહીં
 પૂરે આવે ત્યારે ખંડેકાં ઠંકાં જાય-અને જોસરી
 જાય ત્યારે નાદની જેમ જ્યાં ના ત્યાં જ હોય!
 રજાકરની અને મની જોડેની પાવતીઓ પાછી
 ન મળે તો લખારા નહીં જાય! વાત આરંભેથી
 અટકતી નથી. પ્રસન્ન દેનિકના અમરપત્રીઓ
 રખારો હોય અને કારણ જાણવા લોકોનું જનના
 પેરમાં જોઈને મળે કમ્પ્યુટરોના પ્રતિનિધિને મળે,
 અરસપરસ દેવારોપણ થાય છે, વહીવટના કહે છે
 હવેની પેરતી જ ચોવી છે-મિલકત પીનજવામાં
 દાર, કમ્પ્યુટરો કહે છે-અમ કંટકું વધુ છે,
 જોવારોપણ ક્યાં આવે છે? અને જોશિસમાં
 કામ કરવાની જગ્યા ક્યાં છે? ખરી વાત જો છે
 કે સરકારી તંત્રની કાર્યક્ષમતા ખાનગી તંત્રના
 મુકાબલે હણી નીચી છે. ચોખ્ખા માણસને ચોખ્ખ
 રમણે છુટાતો નથી-નિયંત્રે નહે છે, તંત્રની અર્થદા
 નહે અને સેકરેટરીયું નાક ખાડે આવે છે
 નોકરીની સમાન તકો આપવા જોઈએ વર્ગના અને
 પેરકેમેનવર્ગના કમ્પ્યુટરોને કારકૂન બનાવવામાં
 આવે તો કહરીતે કાર્યક્ષમતા વધે? પત્રગોરી,
 તાકેલી, ટિકિટ ચોરી કરી રીતે બદલાવવાના-તેમણે
 જ જે એક વખત કરેલું? અને પત્રમાં જામે
 તમે લખો-તમારો સત્કાર માણ કરવાનું હતું-આમાં
 પ્યારાઓ પત્રો પકોઆડતા જ નથી?

રામનની શોધ

સર, સી. વી. રામનની નવી શોધ મજબૂત
 એકદમ નેસી જાય તેટલી સાદી લાગવા છતાં
 મૌલિક લાગે છે. પૃથ્વીની યુગ્મજીવ અસરમાં તેનું
 વ તાવણ આપવું નથી અને હવામાન પૃથ્વી ઉપર-

ના પડમાં મુકા હેરફેર કરી શકે છે. 'કુવ' પ્રોજેક્ટ
 આસપાસ બધું રિપેર હોય શકે છે પણ વિપવટન
 ઉપર ગરમીનું પ્રમાણ નીચી રિથેષ છે અને વાંસના
 પ્રવાહો ઉપરનીચે થયા કરે છે. પૃથ્વી ધરી આસ-
 પાસ ફરે છે તેનું પ્રમાણ અવવરો દરેકેકે
 હદય મીટર જેટલું થાય છે જે અને મુરંખિદ
 પાસે રાન્ય હોય છે. આપો પૃથ્વી ઉપરનું નાનાવ
 રણ ત્રણ જાગમાં વહેવામાં જાય છે અને નેહરક-
 ની ગતિ સ્વતંત્ર હોય છે, જેને પૃથ્વીની સાથે
 કોઈ નિરબત નથી. રામનના આ મંતવ્યોથી
 હવામાન શાસ્ત્રીઓ ઉપર જવાબદારી વધી પડી
 છે. તેમણે આ દિશામાં વધુ સંશોધન કરવું
 પડશે, એકે પશ્ચિમનું જગત આ વાતને તબક્કોમાં
 ઉપલી લેશે. છતાં ભારત જ વિદ્યાનીઓ વાનને
 આગળ ધધાવે તેમાં શોભા છે અને ગૌરવ પણ છે
 સ્ત્રી સાપ્તાહિકો

વાચનની બુધ જીલ્લી છે તેમ જ રામનનાર
 વર્ગ મેટો થતો જાય છે દેનિકોના વિશાસ આ
 વાતનો માણી અને છે રાજકોટમાં દેનિકોને અમ
 દાવાદામ અને અમદાવાદના દેનિકોને રાજકોટમાં
 આશ્ચર્ય કાઢવી પડે તે વાચકવર્ગની ભિન્નગતિની
 ઘોતક છે અને લેકશાલીમાં તેની જરૂર જોઈ
 નથી જ. સ્ત્રી સાપ્તાહિકોને બાળતમાં એક કરી
 ફરિષ્ટ જીલો છે. સાપાનપરીતે તીખી, તમનમની
 અને કેટલીક વાર અવજાઓને નામે બનાવી
 રાજકોટમાં અને સરકારી ધરાર બનાવી વાતો
 જાણીને વાચકોને લક્ષ્યાવરણો આપે એક ધધો
 લક્ષ પડ્યો છે, તેમાં 'સુધા' નવો સ્ત્રીયો પડે છે.
 એકે આમાં રેપારી દૃષ્ટિએ ભોખમ રહેલું છે-
 પણ તે તો દરેક તદુરસ્ત વાચનને નકારાવું જ છે.
 એમ છેલ્લી કક્ષાના ચલચિત્રો પેદાન મારી જાય
 છે તેમ સામયિકોની દુનિયામાં પગ બાળુ આવ્યું
 છે. કોલકોલિપત વાતો કરવા સ્ત્રીઓને રોજ દા
 જનનમાં ઉપયોગી અને, તેમને નિહાર અને
 નીહર બનાવે તેવી સામયિકો યોદ્ધો દશે તો પણ
 વાધો પડી. સ્ત્રી સાપ્તાહિકો તેમજ માસિકોએ
 આ બાબતમાં આચારનકિત આપમેળે રીકારી
 પડી.

જો થોડો સમય મળ્યો હોત તો

લાવે ?

કેટલીય વાર આપણે થોડોને એમ કહેતા સંભળ્યો છે છતાં : 'જો, મને સમય મળ્યો હોત ને તો ફૂં...' પણ સમય તો એવી વસ્તુ છે જે આખા જગતમાં સૌની પાસે પુષ્કળ પ્રમાણમાં છે આનો અર્થ એ કે સૌની પાસે વખત તો છે, પણ તેઓ એના સારા ઉપયોગ કરી શકતા નથી.

હુમ્મસ બ્રામ્ફિલ્ડ નામના લેખક એટલા તો લોકપ્રિય હતા ને એમની સર્વ સ્થળે એટલી માનપ્રી હતી કે આમ બેઠકોએ તો તેઓ કંઈ લખી જ ન શકતા. એમનો મદદનીશ કહેતો 'જ્યારે તેઓ પટનામમાં નોકરી કરતા ત્યારે એમને બધું જ કરવાનો સમય મળતો, છ. પી પટનામ એન્ડ સન્સના જાહેરાતનાર ખાતાના એનેજર તરીકે કામ કરવાનો, ખર્ચાત ચર્ચાઓ, કેટલાય લેખ, રાતની મહેરિસો, વિથેટરો, પરતો, બધી જ કાનૂની કામ, એ સૌ માટે તો વખત મળતો જ અને જગવાન બોલે કયાંથી નવલકથા લખવાનો સમય પણ એમને મળી જતો !'

સમય એક એવી વસ્તુ છે જે કાંઈ પણ માણસ, ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ છૂટથી વાપરી શકે, ઉડાવી શકે. ઉદાહરણ તરીકે આમાં મેં કેટલાય સ્ત્રી-પુરુષોની મુલાકાત લીધી છે. દેખીતી રીતે જ કામમાં અતિશય શ્રમણો હોય એવા માણસો પાસે મેં જ્યારે મુલાકાતનો સમય માગ્યો છે ત્યારે હમેશા એ માટે તેઓ સમય કાઢી શક્યા છે ને એ દરમિયાન તેમણે એટલી નિરાંતથી મારી સાથે વાત કરી છે, બોલે એમને એ સિવાય બીજું કંઈ કામ જ નથી ! મેં જોયું છે કે ખૂબ શ્રમણો માણસો પાસે હમેશાં, કંઈ પણ કરવાનો સમય હોય જ છે કમયોગી પ્રશ્ન તો જે આજસુ છે, જે એક માણસ બેસાડે ગપાટા હાંકે છે ને સમયનો દુર્વ્યય કરે છે, તેને જ નહીં છે

બ્રિજ્જોના મહાન બેલ્કોની કબી કદમ્બસન ન્યારે એની કાવિતા સિખરે હજી ત્યારે એક

વર્ષના ૨,૫૦,૦૦૦ રોલર એમાં કમાતો, છતાં ફરીજ લગભગ હજાર જેટલા બ્રિજ વિશેના પ્રશ્નો ઉત્તર એના પ્રશ્નસૂત્રોને આપતો-કોઈ પણ જાતના વળતર વિના ! ઉપરાંત, બ્રિજ સિવાય બીજી ઘણી પ્રવૃત્તિઓમાં તે રોકાયેલો પણ રહેતો !

તમે વિન્સ્ટન ચર્ચિલનાં યુદ્ધ સંસ્મરણો વાંચશે તો તમને એનું નાશર્થ ધરો કે એક માણસ શી રીતે આવી વિવિધ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત રહી શકે ને વળી એ સર્વ વિશે કંઈ ને કંઈ જાણતો હોય ! તેઓ જ્યારે વડા પ્રધાન થયા ત્યારે એમની ઉંમર સાઠ કરતાં વ વધુ હતી ને મધ્યાહનના એક જે કલાક ખાદ કરતા વહેલી સવારથી મોડી રાત સુધી તેઓ કામ કરતા. એમની સમિતિ તો અસંખ્ય હતી અને કોઈ પણ વસ્તુ એવી નહોતી જેને માટે એમને સમય નહોતો મળતો !

એડિસન, સૌથી વધુ વ્યસ્ત માણસોમાંનો એક હતો. એની પાસે સંશોધન કરી શકાય એવા જગમગ હજાર શોધો હતી. એમાંની એક પણ એને માટે અવાર સમૃદ્ધિ બેઠી લાવત, ક્યારેક તો એ અકાદમી ડેવન્ટી શોધ પર એક સાથે કામ કરતો શ્રમણના દિવસોમાં એણે એની એક યશસ્વીમાં 'ફોરમેન' તરીકે એક માણસને નોકરીએ રાખ્યો. એણે વૃહદ્ : 'ક્યોરિના નિયમ' શું છે ? 'શું ? નિયમો ?' એડિસન કંઈક શરૂઆતી કર્યું. 'બહી' કોઈ જાતના નિયમો નથી, પસ, કામ થતું બેઠકો !'

તમને ખ્યાલ હશે કે જેઓ કામ પૂરું કરવા ન માગતા હોય એમને માટે નિયમો લગાય છે, ને જ્યારે માણસ બંધનમાં આવે છે ત્યારે તે થીમી જતિએ ને 'નિયમ પ્રમાણે' કામ કરે છે. અને આ રીત ઘણા સમૃદ્ધ ઉદ્યોગને પણ પાપમાદ કરી શકે છે !

આ ઉદ્દેશી સદીમાં, એક દેવી રજાએ નીચના છોકરાને, બાર વર્ષની ઉંમરે, સંદેશાઓ

હાવા-સહ જવાની મોકરી મળ. એ ઘણો મદદવાઈદી હતો. એણે જુદી જુદી ભાષાએ શીખવાનો, પોતાને જીવનનો ને વિકાસ સાધવાનો નિશ્ચય કર્યો. જ્યાં ત્યાં એ એક નાની ઝોપડી સાથે સહ જતો. વખતેવખત ખીલામાંથી એ ઝોપડી કાઢી એક વિદેશી ભાષાનો શબ્દ એ પાઠ કરી લે આ રીતે પહેલા વર્ષ દરમિયાન ઇંગ્લીશ, ફ્રેન્ચ ને ડચ ભાષાઓ પર એણે કાળ ફેળવ્યો, ને એથી એની યાદશક્તિ એટલી તિરસ્કૃત થઈ ગઈ કે રપેનીસ, પોર્ટુગીઝ ને ઇટાલિયન-એક બીજાને મળતી ભારતી ભાષાઓ જ નહોતી. (ડચમાં શીખી ગયા! તેની મતલબ જામન સાથે હવે તેને માત્ર ભાષાઓ આવડતી હતી, એટલે એ બી. એચ. ઓકરની નિકાસ કરવામાં ગયો ત્યાં હાજમ ને ખત બચાવે માટે કારકુન તરીકે રહ્યો. નવરાશના વખત દરમિયાન એ રાષ્ટ્રપતિ ભાષા શીખ્યો. એ જ વર્ષમાં સંટ પોર્ટુગીઝ ખાતે એને સંસ્થાનો પ્રતિનાંધ નીમવામાં આવ્યો. સત્તાવીસ વર્ષની ઉંમરે એણે રાજનાથ આશ્રુ ને પોતાનો સ્વતંત્ર ધર્મો સરૂં કર્યો. અને એતાલીયન વર્ષની ઉંમરે એ સાબોનારો હતો ત્યારે એ નિવૃત્ત થયો ને પોતાની જિંદગી પુરાતરના અભ્યાસમાં વિતાવી એ પછી છીલ ગેને ઓસની મુગાફરી કરી ને પ્રખ્યાત ટ્રાયના ખાંધેથી શેધી કાઢ્યા-એને માટે એ વિખ્યાત છે.

જગનની સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રતિક્ષાણી બ્યારિતઓમાં (સેનો-નાડો-ઈ-ગિસીની) મહુના થાય છે, એનું જન્મસ્થળ મોનાલીઝા અમેરિકામાં પ્રકાશન અર્થે મુકાયું હતું સિયોનાડો હતા સમર્થ ભવનકાર જ નહોતો, ધણે કામેલ વનસ્પતિશાસ્ત્રી, ઇજનર, શરા-વિગ્નશાસ્ત્રી. (ખનેગારીરટ), ખજોળશાસ્ત્રી, અને નજીવતાઓ હતા હવા કરતા બરે હોવા છતાં ઊંડતું વંત સીધા પહેલુ એણે શોધ્યું, ઉપરાંત પ્રથમ ડગી (પેન્સ), ટમેાઈન, સગમરીન, કલરીયા સગમતાં મુખપદો, સકુ આકારનાં દૂરવધા દિવવારો, વિનાન વતો ઘટ ત્રણે અનેક શોધો એણે કરી છે. આ ઉપરાંત હાઈની કલમ રાષ્ટ્રના રીતમાં એણે સંધારા કર્યાં, એ એક કુરળ સજન હતા ને ગનિક તરીકે કામ કરવાના, પણ એને શેડી થયો સમય મળતો.

આવી જ બીજી વ્યક્તિ છે એમેન્ડુઅસ સ્વીડનબર્ગ. જેને, પેતે ઇચ્છે એ કામ કરવાનો સમય મળતો. એમ માનવામાં આવે છે કે અત્યાર સુધી કોઈ પણ માનવી આવા વિવિધ પ્રકારનું જ્ઞાન પચાવી ચકયો નથી એ માનવ-શાસ્ત્રી, વિલસ્ટ્રી, પ્રાણીશાસ્ત્રવેત્તા, વનસ્પતિશાસ્ત્રવેત્તા, રસાયણશાસ્ત્રી, વૈદ, પશુચિકિત્સક, નિર્જનકાર, સર્જનકાર, લેખક, કવિ, તંત્રી, અધ્યક્ષ, ભાષાશાસ્ત્રી, વાલો ને ફીન્લેન્ડના નાનાકાર, પુરકો આધનકાર, કાપકા ધડનાક, ખજોળવેત્તા ને એક પ્રસિદ્ધ ધર્મનો સંસ્થાપક હતો. એણે જે ધર્મો શોધ્યાં કરી એમાં મશીન-ગન, સજમરીન વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, એણે નળા વિનાની માંસપ્રવિન કાચ શોધી કાઢ્યું, ને પ્રકાશિત કર્યું! જ્યારે પણ એને કંઈ કંઈ હોય ત્યારે એને સમય મળતો!

વિશાળ અંશભાષા આંધવામાં હજારો ઇંગ્લીશ ભૂર પડે છે. બસે આપ્ત મહાન નિધિ થયાં મહેનાઓ લાગે, છંટા ને એક કામાં મૂકી શકાય, ને એ રાજ શોડી છંટા મુકવામાં આવે તો શોડાં જ વરોમાં બંધ રહેલી બંધાઈ જાય.

હું યુગ જ આગસ્ટ છું, છતાં મેં દર અઠવાડિય સેઓ લખ્યા, પણ પુસ્તકો લખવાનો મને વખત નથી! કહી જ મેં ટાળ્યા કર્યું. પણ એક દિવસ મને થયું, 'મેં હું આમ કરીશ તો કોઈ દિવસ લખી જ નહીં સકું' એટલે દિવસમાં પાંચનું લખવાનું મેં નક્કી કર્યું. એ દાખ કરતાં મને સાંત મિનિટ લાગતી, ને કે આ કામ પાછળ રાજ સાંજે હું એક કલાક આપવા તૈયાર હતો. અને જે સફતાપથી વખાતું થયું ને લખાણને કંગલો થતો મથો તે બંધને મને પોતાને નવાઈ લાગી! એક વર્ષ કરતાં વધુ એક સમયમાં એક પુસ્તક લખાઈ ગયું, મેં એ પ્રકાશકને મોકલ્યું ને એણે રીપરી લીધી!

અનિવાર્ય રૂં પડેલાંની આ વાત મેં ત્યાર બાદ દર અઠવાડિયના છ દિવસ રાજનો એક કલાક હું લખવા માટે જુદો રાખ્યું છું. હવે તો એ આદત પડી ગઈ છે-અને આ વર્ષ દરમિયાન આરો એવીજથી ચાપડી બહાર પડી હવે, જુદા કાળમાં મેં જે લખવાને દુનિયા કર્યો છે તેનો હું સંકુપચોગ કરું છું.

જાહેસ રાંધુ માં નાખ્યું કે હોડી ઝાંઝાખંધ
પાણી કાપતી આગળ વધી ને પલકમાં તો ઝા-
મગતા તારા સાથે દોડારા માંડી.

બીજે દિવસ પ્રકાતે તો યોગેશ અગ્રેભેનાં
ચાણાઓમાં સમાચાર કેની વળ્યા કે 'લાહોરની
રાણી ચંદ્રકાંતરી ચૂનારાના કિસ્સાથી નસી છૂટી
છે ને એને જ્યાં હોય ત્યાંથી પકડી લેવા છે.

રાણી બનારસ પહોંચી પણ ત્યાં પગ મૂકતાં
જ નેચું' કે અહીં' તો ચૂનાર કરનાય યોડું' નહ
ખાડું' છે ચારે બાજુ અગ્રેજ કાળના રેનિના
એની શોધ ચલાવી રહ્યા છે.

પશુ ગંગા તરફથી વહી આવતી આ
બીખારણ તરફ દોડ્યું' ખાન ને યુ, રાંધા
ઝમમગતા પોણાકણી રાણીને દુહા-ડા.

રાણી ત્યાંથી તરત પાછી કરી ને અથો
ધ્યાની વાટ લીધી. રાતે જનશ્યમ રનાનમ ચૂની
ને પ્રકાતે પાછી કિધડે પગે કાંટા કાંચા પકાડે
નહીએ વહાવતી આગ ચાલતી.

રાણીને અયોધ્યામાં આરોગ મળવા આશા
હતી. એ આસા-દીવડાના ઝાંખા અજવાળે એ
અયોધ્યા આવી એક આંગણવાડિયામાં બેઠી એ
આંગણવાડિયાથી થોડેજ દૂર અગ્રેજોની લશ્કરી
ખવણી હતી મંગીને અને અકચરત પોણાક
અમકાવતા સત્રીએ આમ તેમ તપાસી રહ્યા હતા.

એ બધા જ સત્રીએ આજ હેરાના હતા.
અને અગ્રેજોને આ દેશને યુવામ રાખવા સહાય
કરી રહ્યા હતા.

રાણી એ ભેતી હતી અને એના હોવામાં
આ દેશીઓના મગી પરવારેલ શરિફતપર્યા આગ
પેદા થતી હતી.

આમના ઝોવારે વરમમા કરી આ પીઠન
અને પરપતન કારતવાસીઓના દુઃખદર્દે નીકળ્યા
સુરજ દેવતા આશમણી દરમે દળ્યા કે ધણું સત્રી
એ આંગણવાડિયામાં તંબુમાંથી ફરવા નીકળ્યા ને
એ ફરવા નીકળ્યા એક સત્રીએ દૂર દૂરથી આ

ઝાંઝાને જોગે બેડેન રાણી તરફ એકી ટોચે નેચા
ક્યું. રાણીનું ખાન પછ આ નેકાધનાયી પોતાના
ભગી નીકળ્યા રહેલ મંત્રી માંથી ગધું ને તેજે
હાથમાં કટાર લીધી ને રસમ બની.

પો સત્રી નટક આરોગ ને ઝૂંટી કુતીય
આરી 'દુ જ ધોમે યે બેડેડે;

'મદારણી ચંદ્રકાંતરી મરો કે નહીં ?

અરે જા જા પાગસ' દુ' રાણી કીરી? ફરી
એ તોગી નગર એજે પૂજનાર તણી નેધી કે
વળતી જ પગે એ સત્રી ભોલો;

'મહારાણીજી કારે બોસો કું' આપને
પીછાની મથો છું. આપ અહીંથી આજ ફાલે બેઠી
શીને જતા રહો અહીં એજાખાન જમો સામે જ
તથુમાં આપને ચકકસ ગોરા મેનાપનિયો વ્યૂહ
મારે છે

'તમે રાંધે પાડ' રાણીએ ગલસરતાં મંદ
ક ને પછયુ

'કું' એકદા મદાર ન રણજીતસિંહજીની
સેનામાં હતા રાંધીજી આપને એજાખાન' છું. મારા
પર વહેમારી નહ, કું' રાંધેને તથુ નહીં કહ' પણ
આપ આજ ફાલે અયોધ્યા બેઠી જતા રહો.

'અવારે? આ નીમીડ અંધારમાં?

'હા, રાણીજી, જરાય વખત લગાડવા સવાય,
સમય જશે તો કદાચ ચકકઈ જશે.'

રાણી ઇચ્છાને સલામી બેઠી ને જીઠનાં
બેઠતાં રહું

'તારે હું કંઈ તાજું મળે ?'

'આપ નેપાળ પધારો, રાણા જંગમહાર
શહાતજી રણજીતસિંહજીના મિત્ર છે. આપને જી
જરૂર આશ્રય આપશે'

રાણીએ અયોધ્યાથી નેપાળ જવાની વટ
એ સત્રી પાસેથી ભણી લીધી ને એજ અંધકારમાં
એ અયોધ્ય છોડી આગળ ચાલી.

પાસેનું જર જવાહીર પાણીની નેમ વેરી
રાણી મદા મુશીમતે નેપાળ પહોંચી ને ખટમંડુ ગઈ.

સુહૃદય મિત્ર

જ્યોતિષ ધોરણ

હિંદી સાહિત્યના મહત્ત્વ કવિ શ્રી પ્રમુદત પ્રજાચારીજીએ ખીતા જ્યોતિષના એક પ્રસંગે સાચી મિત્રતા બાબત એક ખૂબ સુંદર ને પ્રેરણાદાયી દર્શાવે આપેલું. તે દર્શાવે આ પ્રમાણે છે.

એ મિત્રો એક વાર જંગલમાં ગયા. ભેમાંના એક મિત્ર યાદી ગયો એટલે તે પોતાના મિત્રની સાથળ પર માથું મુકીને ઊઠી ગયો.

લોહીવારમાં ત્યાં એક સર્પ આવી ચડ્યો. સૂતેલા મિત્રને કંઈક નાના ધરારે આગળ વધે છે ત્યાં પેલા જંગલના મિત્રે સર્પને અટકાવ્યો ને કહ્યું :

“ભાઈ, શા માટે તું મારા મિત્રને કંઈકવા તૈયાર થયો છે ?”

સર્પે જવાબ આપ્યો : “તારા આ મિત્ર સાથે તો મારે પૂર્વજન્મથી વેર છે. હીક લાગ આપ્યો છે આજ....”

મિત્રે ફરી કહ્યું : “ના ભાઈ ! તું આત્મારે તો તેને નહીં કંઈક શરે, કંઈક-કોઈ તો મને કંઈક !” સર્પે કહ્યું : “તને કું શા માટે કંઈક ! તારી સાથે મારે કંઈ વેર નથી.”

મિત્રે સ્પષ્ટતા કરતા ખાતર પૂછ્યું : “પણ તને મારા આ મિત્ર સાથે વેર કેમ જન્મ્યાં છે તો કહે....”

સર્પે કહ્યું : “આ માથાસે પૂર્વજન્મમાં મારું લોહી પીધું હતું. તેના મદદે લેવા મારે કું આપ્યો હતું. ને તેના લોહીકું કું જન્મ કરીશ જ...”

મિત્રે તેને સમજાવ્યો : “એ ભાઈ ! તું તારા વિરધર દર્શતથી આ માથાસનું લોહી પીધ તો તારા કાંતનું વિષ તેને ચડી અને તરતજ તે મરી જશે

પછી તું લોહીપાન કેમ કરી સરીશ ?... મરેલા માથાસનું લોહીપાન... ?”

સર્પને વાત ખરી લાગી. તેણે તેને કહ્યું : “તે કંઈ રતો ?”

“હા,” મિત્રે કહ્યું, “એ તારે તેનું લોહીજ ફક્ત જોઈતું કોઈ તો કું આપું....”

આમ કહી તેણે પોતાની પાસની એક છરી કાઢી ને સાથળપર સુતેલા મિત્રના ગળામાં ધીમેથી કાપ મૂકી થોડું લોહી કાઢી નીધું. છરી વાગવાથી મિત્ર જમી ગયો. આખો જોડો એણે તો ગળા પર કાપ મૂકનાર પોતાનો મિત્ર જ હોતો રહ્યો તે ફરી આંખો બંધ કરી જીંવી ગયો.. !

મિત્રે સર્પને લોહી આપ્યું.

સર્પે લોહીપાન કરી ચાલ્યો ગયો.

કાપ પર મિત્રે સારીડીતે પેલા આંધી લીધો.

જ્યારે તે જાગ્યો ત્યારે પેલા મિત્રને પૂછી નાખ્યું :

“ભાઈ ! તારા ગળાપર મેં છરીથી કાપ મૂક્યો ને થોડું લોહી કાઢ્યું છતાં તું કેમ કંઈ ના બોલ્યો ? અરે, તે બાબત પૂછતો પણ કેમ નથી ?”

ખૂબ સરળતાથી મિત્રે જવાબ આપ્યો : “ભાઈ, મને તેમાં કંઈ પૂછતો જેણું કે શંકા લાવવા જેવું નથી લાગ્યું, કારણ કે મને તારા પર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. મારું જીવું કાપ્યું એમ માનું મંજળ જ હશે એમ મેં માન્યું છે. કારણ કે તું મારો સહૃદય મિત્ર છે ને ?”

પેલો મિત્ર આ સહૃદયતાને પ્રેમથી બેટયો, ખૂબ બેટયો.

મૈત્રીની કેડી આ સહૃદયતા ! કેડી સ્વચ્છ !

નવી ભાવના : નવી (જીવન) ઠવિતા-દષ્ટિ

કૃતાર્થ જીવન

“તમે જીવન ધર્યો છે ને ?
તમારે જિંદગી ભેટ્યો છે, નહિ ?”
માનવીને પ્રભુએ પૂછ્યું;
“તો-તો હું એ તમને આપીશ,
જરૂર આપી શકીશ;
પણ એ ભેટલા માટે નહિ,
કે તમે એ ભેળવીને
કોણની ઈર્ષ્યા કરો,
અને એને દુ.ખે-કે પાખંડે-ભરી ઠાંઠો,
શત-શત સ્વચ્છિતાની સ્વાર્થભરી એવતાણ
કર્ધા કરો,
એને મજબતી ભાંગે-કોઈ આવરીને,
મીઠાશ અને સહનસહિતની દરિયા શુભાવી નાખીને
જીવનના સાચા-સ્વસ્થ-મધુર રસ્તે જ નિઃશેષ
બનાવી મૂકો.
જે કેવળ પોતાને માટે જીવે છે,
તે નર-માણસ-મનુષ્ય નહિ,
કશુંકે બીજું જ હોય છે કે નીવડે છે;
એટલે સમજ્યા,
કેમકરી પેટે, સ્વાર્થ સમીટીને,
પારકા જીવન માટે પણ પોતાનું જીવન ધસાડુંબટે ?
કારણ ?
દુનિયામાં માનવ-જીવન દુર્લભ છે;
પણ એ પણ ખમર છે ખરી ને :

કોના-શોના જેવું એ જીવન હોય છે ?
એ એવું જીવનું ને મરત જીવતર હોય છે,
જે સદા તાજું-માજું,
લીલું ને રસીલું રહે છે
સદ્ભાવના-પ્રેમનાં ‘પુષ્પો’ વડે.
અને, એવું જીવન પોતાને જ કૃતાર્થ કરે છે,
ધરતીને ધન્ય બનાવે છે;
પણ એવી પાંચરેલી જિંદગીમાં-
દૈન્યને સ્થાન નથી,
રોષવશને અવસર નથી,
સ્વાર્થને અવકાશ નથી;
એમાં તો ગરિમા હોય છે—
જાનની નહિ, યશની : પ્રતાપી પ્રસ્વેદની;
એમાં ! મહિમા હોય છે—
ખોટો નહિ, ખરી કમળીનો : સચી શક્તિનો ;
સ્વસ્થ દૃષ્ટિનો.
હા, એનાં પ્રમાદ નાહ, કર્મની પ્રતિષ્ઠા હોય છે;
ત્યાં અધિકારનો આગ્રહ નહિ,
પણ કૃતાર્થ-પાલનની નિષ્ઠા હોય છે ...
તમારે એવું જીવન જોઈએ છે ?
હા, તમારી મરજી હો કે થાય તો,
એ હું તમને આપી શકીશ, જરૂર આપી શકીશ.
બેલો, પ્રિય બધાની દ્રો :
તમારી શી કંછા છે ?” x (મળેલું)

+ મુખ્યત્વે ચલપાલ જીનના એક લખાણ પર આધારિત

રાહાભાઈ જોશી

અમી-છાંટણા

લાલુભાઈ ત્રિવેદી

અધિકારના આછા કટન થાય છે.

સવંત સવં વેરવખેર દેખાય છે ખરું ને ?

તોયે તું તો તારા માથે માથતો જ રહેજો. તું કમળ થોમતો નહિ. તારે તો જગત યાત્રા કરવાની છે

સહુ જગતવાસી એક છે, ઇશ્વર એક છે, માનવધર્મ એક છે, તંત્ર એક છે.

અને જનાં આ બધું જીવું શાને ?

એ તો સ્વાર્થીઓનો વારસો છે, પાપીઓના પાપનો પડખો છે, અકરુણાકાંક્ષીઓની મહેન્દીઓ છે, કહેવાતા ધર્મીઓની આઠંબરભાવના ?

તું તો સહુ સમારના પ્રધાનશીલ રહેજો.

અંકુશ એ જ તારું ખેત હો.

સંધ્યા નમી છે.

નદીના પટની વેણુ સોનેરી બની ગઈ છે. અને મિઠોરી આકાશની જડા કાલચોળ બની છે. પક્ષીઓનો રંગ હાવાના રસ રહેવા બની ગયો છે અને જળશાશી પોતાના તરંગે રંગ બદલી રહી છે.

અમજીવીઓ ગામને ચોરે આવી બેઠા છે.

સંધ્યા નમી છે, ઝાંઝર રણે છે અને ચોતરફ સંસ્કારતું પાવન વાતાવરણ ધરીમેધરી પથરાય ભય છે.

ત્યારે તું પૃથ્વીનું પ્રુણ બની જગતના છૂપાયેલા પ્રુણકરોને વફો મૂકી દેજે

જીવનનો આનંદ એ જ માનવીનું સોણું છે. તું માનવીને સારિવક આનંદ મળે એ માટે જીવન જીવવાની કામી કળા ચોખવજ.

પુણ્યની પગ પછી પ્રુષ્ટદર્શન સુલભ છે તો તું ના જુલજો.

ગમન રંગમની ઉમળી માણી રહ્યું છે.

રંગ ન બદલતાં આક્રમે રંગ બદલ્યો છે.

સૂર્યનાચપણને સત્કારવા ઉપાસ્યાએ ફલદોષની એ ઉચ્ચવણીથી વિષય સમર કરી દીધું છે.

ત્યારે, વિશ્વ વાત્સલ્ય માણી રહ્યું છે,

તું પણ ત્યારે સહુને સોન્દર્યનું પાન કરાવજો. થાકેલા જગતને વિશ્રામો દેજો. પ્રતિષ્ઠા, પવિત્રતા પ્રરૂપાર્થ એ જ સાચું શાશ્વત હોદ્દા છે એવો ધાર સહુને શીખરજો.

તું સત્ય, સિદ્ધિ, સુદરમરો મંત્ર કૂંઠતો જ રહેજો.

તું સિદ્ધાંત, કલ્યાણ અને વ્યવસ્થાનો સમન્વય સાધજો જ રહેજો.

શાંતિ પહેલાનો દિશકિશાલ થઈ રહ્યો છે.

જગતની ધમાધો શાંત પડી જણાય છે.

ત્યારે તું પણ સૂર્યનાચપણની પેઠે તારા મનોરથો સંકેથી પ્રેમ અને પ્રેરણાના મૂળાન ગાવા લાગજો.

આલેખ જગતને મીઠી નિદ્રાનું મહામુખ આપજો.

અને તું નિદ્રાને સરજો જતાં પહેલાં આકાશલાળી એક મીઠ મીઠને અત્યારે વિશાળ જગત કોઈ અરજીત કક્ષિતથી 'તું' ચાની 'રહ્યું' છે તેનો ખ્યાલ કરજો.

એક નહિ, અનેક જગત એ પ્રશુની અરુ. હોલાયેલી રચના છે.

દેહનો રખેવણ આત્મા છે અને આત્માનો પરમાત્મા.

પરમાત્મા તો એક આત્મા જગતોને ધારણ કરી રહેલો છે એ ના જુલજો.

સન્નિ પણ ઠેવી છે ! અને વિધિની વિચિત્રતા પણ.

સજ્જનમાં વિરજ્યની સક્રિય અને વિષ-
નનીમાં સજ્જનની સક્રિય પદી છે.

નિદ્રાને બૂલી કાઢી પાશ્વિવ તત્ત્વો પોતાની
પાપક્ષીલામાં પડ્યા દોષ કે કાષ્ટ નરસાસો પાપની
મહેરિલ માણવાની તપાસી કરી રહ્યા દોષ.

નૃત્ય અને જયસાઓનો, વિલાસ અને
વાસનાનો ત્યાં મેળો જાગ્યો દોષ કે અનર્થનો
અર્થ થયે રહ્યો હેય

તેથી છે સર્વજનોમાં એક આત્માને પેખી
સર્વભૂમિ ગોપાલની માની કાપની નિંદા ના
કરજો. કાપની નિંદા કરવી એ પ્રભુની નિંદા
કર્તા બરાબર છે.

પાપ નિર્જન છે અને અવાન પોણું છે
તો હું તેને વિચાર પ્રમાણથી છેદજો. ક્ષમા કરી
બુધ્ધથી પરિવર્તનને રાજી થઈ જાજો અને આરિગ્ધ
તિમોથુ કરી મિથ્યાચારથી મુક્ત કરજો.

પાપીઓ પ્રત્યે તારી શુભાચારના હો અને
પાપીઓના પાપ હણુકા કાજે તારા પ્રયત્નો હો.

સાચુ એટલું જ આગ તારું ન હો,
અન્યહું ખરાબ એ પણ તારું હો.

તારો ધર્મ તો અધર્મમાંથી આગે કદ
વાગે છે.

હું જ્યાં જ્યાં પાપીઓને પેળે ત્યારે
ત્યારે હું દયાદિગ્ધિ રાખજો.

હું પાપીઓના પાપના શાણા આવામાં ન
પડી જતા. હું તો તારા માગે ચાલતા જ
રહેજો.

તારે તો સદન કરી મેલ સારું કરવાના છે.
પાપહું મૂળ અસંતોષ છે અને એટલે જ

હું સદુને જાહગીર્વા સતેષ મજા, અમાન તક
મળે એ માટે પ્રયત્નશીલ રહેજો.

પાપીઓ પ્રત્યે તિરસ્કાર ના કરજો કે
તારી જાતને ઘેંચી માની કદી ના મદાવજો.

તારા પવિત્ર રત્નદના સદુ અધિકારી છે.
હું સદુને તારા ગણી શિશુલુ અને પટ્ટી દિશા
આપજો.

નિમિત્તો ભોષ સાજાઓ છે ? મોન એ
જ એનો ભોષ છે. તારા કમંડુ મુદ્ધાકન એ જ
તારી વાચા હતે અને તારી પ્રેરના મોન હતો.

જગતની આસાની સારંગીનો છેદજો તાર
જ્યારે જાણી રહે ત્યારે તેના સૂરમાં નિરાશા ન
હો. તારું સર્વસ્વ એ જ છે અને તે તારું
શુભલ વે કરેલું કમ

કદી તને જ્ઞાન થાય કે તારા જમણા હાથે
કરેલું પુણ્ય તારો કામે હાથ જાગે અને
જ્યાં તારું કામ પોતાના પ્રવેશ વિના રહી
તારી ક્રાંતિને જ ધોયે ત્યારે હું એ સદુને પના
કરજો. તારો વિશ્વ વણુ તેને છતે અને તારી
હાર વણુ તેના ખેળામાં અંધે તેનું તારું
મોન હો.

વિજળાને ગાજતી ધાંમળા છે ! કાળા
વાહળો મળે છે પરંતુ વિજળાને જગકારો તો
મક દોષ છે. કૂધના પગમને દોઢો છે ! તેની
મુવાસ તો મૂકાવે જ તારી નાસિકાના હાથે
આવે છે. જગતની સંપત્તિ તેં જાણી છે, મોન
આવે જ તે અવતર છે.

મોન એ જ તારી સાક્ષ છે.

મૂકાવે હું તારું પ્રયાણ ચાલુ જ
રાખજો.

વા'નો પારો અને નથ

એડીકાસ ભા. પરમાર

મોતી બાળોતવાની તો બળેલી હતી જ, પણ સાસરે આવી તોય એને તો એના એ જ હોવાળા રહ્યા. નાનપણમાં જ તેની મા મરી ગઈ હતી. કાકીના શરૂમાં ટૂંબા-ટોચ-થ્યા ખાઈ ખાઈને મોટી તો થઈ, ને સાસરીમાં આવી તો એવી જ વફવટી સાસુ મળી ને વળી નણક પણ કટકના ઘોડા જેવી ! વત-વાતમાં વડચકા ને કંકાસ તો કયાં જ કરે

પણ ધરતી જેવી ધીરજ રાખીને મોતી બહુ મસહન કરતી, આજ નહિ તો કાલ એને સુખનો દા'ડો આવશે ને સો સારા વાના થઈ જશે એમ તે મનતી. વળી કશીય બાળતમા તે કોઈને વાંક ન લેતી, અને સોને ભા બાપા કરીને થાપડતી ઘરમાં સાસુનણકના ઉપાડો પૂરા હોવા છતાં મોતી સાસુ સામે ઉકારે કે ચૂંકારે ન કરતી ને બહુ મધોજથી સહન કરે જતી. આપોઆપ મન મનાવી કહેતી, 'નણક પણ કેટલા દિ' ? કાલ સવારે તેને ય પાંખો આવશે ને એ પણ બિટી જશે, ને સાસુ તો ખરું પાન કહેવાય.'

મોતીને ધણી ચોપટ પણ બસો બોળો કેળી, માળીને વળી ધરનાં ખેતી તો કયાંથી હોય જ ? તે બામમાં કોઈને ત્યાં સાથી રહીને કે હાલીદપાડી કરીને ચોટયુ કાઢતો. મોતી પણ સાસરે આવી ત્યારથી હાલીદપાડી કે કોઈનું સીમચેદાનું કામ કરતી જ. બને જણા યઈને માંડ માંડ કુટુંબનું પૂરું કરતાં, એ વખતે ઊલટડયા માણસ કમાય પણ શું ? આખો દિસ કામ કરે ત્યારે આઠમી ના બાર આના ને બાઈ માણસને આઠ આના મળતા. કુટુંબનું માંડ પૂરું થતું તેમા બે પાંદડે થવાની તો વાત જ કયાં ?

નણકને સાસરે વળાવી તેનું દેવું ઠીક

માથે થઈ ગયું હતું. તેમાંય ચોપટની ડોશી મરી ગઈ ત્યારે દાડોપાણીને ખરચમાં મોતીના હતા એટલા સાલાપોલા દાળીના સાકરચંદ ચેકને માંડી આપ્યા ને દેવું તો ચૂકવી દીધું, તેથી એક પાની તો નિરાંત હતી

આટલા વરો મોતી હવે માંડ ઘરમાં સુખ કરીને બેઠી પણ તેને સુખના દા'ડા આપ્યા ન આપ્યાને ચલ્યા ગયા. વેશાખ મહિનામા સડકને કાઢે ખળિયા બોલતાં બોલતાં તેના વર ચોપટને લુલગી, લોહીની બિટી યઈને ગુજરી ગયેલ મોતી કુખી દુખી થઈ ગઈ, હવે તો મોતી માની જ બેઠી હતી કે 'બહુ કુખીયાને હજ નહિ, અને મહુ રહી અને રજુ નહિ' આમ માન્યો ને નિરાત કરી હવે તો ગમે તેમ કરીને ખોટને દીકરો કાનલ મોઠો થાય એટલે નવનિરાત.

મા ને દીકરો ઝીણુ મોટું કામ કરીને સુખે દુઃખે દા'ડા કાઢતા હતા. છબમીડી મોતી વહેલી બિટી ગામના દળણાં, પાણી કરીને માગ્યા ઘરની બાજુ લઈ આવતી, ચેરીમાં કોઈને સાજેમાંડે ચાકરી પણ કરતી અને ફળિયાના પાડોશીના એક બે આહવતા પણ કરી દેતી, લોકો પણ બધારે જરૂર પડે ત્યારે મોતીને કામ ચીકતા ને મોતી પણ કોઈને કામ માટે ના ન પાડતી, તેથી પડોશીઓ પણ મોતીને બેઠેલી કારવતી ચીજવસ્તુઓ આપતા. મોતી ટેકીલી ને રવમાની ભારે હતી. બતરથી થાય ત્યા સુધી તે માગીને કે બિટીનું કાનું ન લેતી, તે માનતી કે, બૂખે મરી બઈશ તો પણ માગીશ તો ને જ. તેના બેશ-શાશ્વર પ્રભાણે તે માનતી કે, આ ભવ મહુ-તનું ખાશું તો આવશે ભવે ખાશું હોય એને ન્યાં બજાઈ યઈ, મનુરી કરીને બહુ ચૂકવવું

પડશે; તેથી તે બને ત્યાં સુધી કોઈ પાસેથી કશુંય માગીને તો લેતી જ નહિ. અને સૌ લોકોને પણ મોતીના આ સ્વભાવની ખબર હતી તેથી તેની પાસે કામ કરાવીને જ તેણે મોતીને જશ્વરભાવ આપતા.

મોતીનો કાનજી પંદર સોજ વરસનો થયો ત્યારે સાતસંબંધીબાબે દારૂ જોડીને કાનજીનું સગપણ કરાવી દીધું. મોતીએ તા માટે સાનો ખૂબ ખૂબ પાડ માગ્યો પછી તો મોતીને કાનજી તનગડીને કામ કરતા. મોતીને હોશ હતી કે આવતા વર્ષે તો કાનજીને પરણાવે જ છે.

પણ ભગવાનય બૂડો છે ને ? તે ક્યાં કોઈની ઇચ્છા પાડે પડવા દે છે. માગસર મહિનામાં મતાજીને વાચકે ગમિગમ કરી વળ્યા. ને તેમાં મોતીનો કાનજી પટકાણો. ત્રણ દિવસ અચૂકતારે લાવ આપ્યો ને ચોથે દિવસે ડીસ આપ્યુંય સમુચોળ ઉપડી આપ્યું ને માતાજીએ દેખા દીધા. મોટે મોટે કણે માતાજી ઉપડી આપ્યા. ઘરને ખુલે ખાટલી ઢાળી મોતીએ ખારણે લીધાની તીરખી નોના તારણ બાંધી ઘરમાં ચારે બાજુ ગોચરના છટકાવ કરી દીધા. માતાજી બહુ ભારે હતા, સાચે કહ્યું કે, 'છોકરાની ડોકમાં વાનો પારો નાખો તેથી માતાજી નરત રહે ને રતવા નો થાય' મોતીના ઘરમાં મનેલો વાનો પારો તો હતો પણ તેની સાથે બાધવા સોતુ ને દુટકિયા મોતી ન હતી. ગરીબ ઘરમાં સોના નામે વાલની વાળી પણ નહોતી. છોકરાને વાનો પારો તો નાખવો જ નેહાએ તેથી કમને પાડોશણ પાસે પાડાને બાધવા માટે સોનાની વાળીનાં માગણી કરી. પાડોશણે નાકમાંથી ટપા જેવી મોટી નથ કાઢીને મોતીને આપી, ને મોતીએ નથ પારના દોરા સાથે બાંધી, પારને ધીને પૂંવાડો આપીને કાનજીની ડોકે નાખવીને બાધી દીધો.

સાતમે વાહે તો માતાજી ભરણુ આવ્યાં, પણ માથેથી પણ સુધી દોડવા લાગ્યું, આ વેદનાથી કાનજી ઊંચી આંખ પણ નહોતો કરી ચક્રો. આખા ડીલે ચૂળા પરોળ્યા હોય તેવા પીલુકા જેવા શીતજાના ઢાણા ઝગમગ, ઝગમગ કરણ્યુ કરતા હતા. આંખે, મોઢામાં ને છાતીમાં બધે જ માતાનો થેથ જમી ગયો હતો. કાનજીથી વેદના સહન થતી નહોતી. મોતી તેને ધીરજ આપતી અખંદ દિવસર ન એવા દિવાથ કાનજીની સામે કપડાથી ધવન તાખતી બેસી રહી હતી.

નવમા દિવસની સવારે શીતજાના ઢાણાની યગ મેરાણી, ઢાણા ભેટવા માંડવાને કોક કોક ઢાણા ઢાળા પડવા માંડ્યા કાનજી બેસાતમાં બકવા માંડ્યે મોતી ને ગામની વૃક્ષા કપીડો. શીને બોલાવી ડોશી ને બાવીને માતા બેધા, ને ઊંઠા નિસાસો નાખ્યો "બાઈ, કરણુ" કરણ્યુ ભગવાનના હાથમાં છે ત્રાપુ, પણ છોકરાને સાચવો," બાઈલ કહી દિવાસો આપી તે ચાલી ગઈ ને મોતીના પેટ ના માસકો પડ્યો, "હું કાનજીને સારુ ને થાય ?" ને નવમા દિવસની રાત્રે કાનજીની કાચના વધી પડી ને દસમા દિવસની સવારે તો આયોના ગાળા દુટકાને કાનજીએ દેડ કાઢી દીધો. ગામમાં લે લાગતુ મરણુ થયું. મોતીને માથે તો આમ જ તૂટી પડ્યું. તેને તો બાળને ધરતી એક થઈ ગઈ. તેને છુધજુધ ન રહી.

ગામના લોકોએ કાનજીને અવસાન જલ પહોચ થયો, ગામના લગ્નગની જેમી પાળના સામા કાંકના છેડે બારણની કાંટય હતી તેમાં થોડે દૂર ઊંડો ખાડો ખોદીને કાનજીને દાટ્યો. [શીતજાના વેગીને જગાય નહિ] ને છો પાછા આપ્યા ત્યારે મોતી બહાવરી બની ગઈ હતી.

સોએ મોતીને ખૂબ મકરી, પડોશી તેને પેતના ચેર લઈ ગયા ને કોળિયો ધાન જે બાધાવે તો બચકાવાનો આમદ કર્યો પણ

મોતીએ કાળિયો ન વાળ્યો તે ન જ વાળ્યો. તેને ગળે ખટકું જ ન હોતું. ને પછી તો બીજા દિવસથી જ સૌ મોતીના મેઢે કાળને ખરખરો કરવા આવવા લાગ્યા. શીતળાના મરણ પાછળ રોવાય નાહ તોય મોતીથી હેયું હાથ નહોતું રહેતું, અને આવું લે લાગતું જુગન મરણ તેથી મા જનેતાથી હેયું હાથ રહેય કેમ ?

પાંચ દિવસ પીત્યાને કોઈ નહોતું ત્યારે સંજે ૫૦ શણ મોતી પાસે આવી. આડી-બવળી વાતો કરી પછી કહ્યું, “જરા જોલી પારા હારે બાંધવા મેં નય આપીથી તો આપોને, જરા મેં, કીધું આ અત્યારે આવી છું” એ સંભારીને લેતી જાઉં ”

આ સાંભળીને મોતીના તો ઘણેધણ મરી ગયા. આંખે અંધારા આવી તથા ‘નય ને પારે તો કાનજીની ડોકે જોમને જોમ વયો ગયો, હાથ, હાથ હવે શું થાયે ? મોટી ટરા જેવી ગદીયાજાની નય, હું હવે આને આપીશ ક્યાંથી ? બાના બતાવીશ તો હોઠો કે’ શે કે મંદવાઠમાં નય વેચીને ખાઈ ગઈ હશે, હવે ગામમાં મોઢું શું બનાવીશ ?”

તે વખતે તો મોતીએ ૫૦ગળને સમ-બળી, “કાશી, આજે તો સાંજ પડી ગઈ છે, વળી નય બાંધીથી છુંને કાઢી નીકળ્યો, તેથી તને કાળી રાતે આવું તે કીક ન ગણાય, ને વળી આજે વાર પછુ વાંઘ તેથી અત્યારે તને દેખીયેખીને ક્યાં અપુ ? મારે સૌતુ કાડું ઇચ્છુ” જોવેને ?”

વળી બે દિવસ ગયાને કશીજે ફરી નય માગી, મોતી ધટુજી ગઈ નય તો કાનજી હારે ગઈ હતી, ઈના મૂવા કંડેય પાછી મેની ઘોર ઉખેળવી ? રામ, રામ ગરીબ માવતરના છાડુને મૂવા પછી પછુ સોડયમાંય સખ નેને ? મોતીની આંખમાં આંધુ આંધા તે લજીને કાશીને કીધું “કાલે સવારમાં તને પૂપધવાડી

હથને નય આપીશ. ને કલ્હય વાર પછુ છંડ-માનનો છે તેથી કાડું.”

મોતી ઘરમાં જઈને કુસકાર્થ પડી, ને વિચારે ચડી ગઈ. ગરીબ માવતરના છાડુંને મૂવે પછુ સખ ને, નય કાડું થોને કાનજીની ઘોર ઉખેળવી પડશે. અને આ વિચારમાત્રથી તેના શરીરમાંથી ઝણઝણાટી પસાર થઈ ગઈ “પછુ એ ઘોર ઉખેળવા અરથે કોણ ? ઘરમાં આકમી તો છે નહિ, અને સગાસંબંધીને વાત કહેવીએ કયે મોઢે ? ને તેમાં કાડું ને ઘરડું માતમ પછુ શું ?” ખૂબ ખૂબ વિચારીને મનમાં નકકી જ કયું કે મને તેમ થાય આજે જળજળી બય ત્યારે ઘોર ઉખેળીને મારે જ નય લઇ આવવી ને કાશીને આપી દેવી અને આમ ને કડું તો નય જોગળ્યાની ગામ આખામાં મારી વાતુ ઘરો. ”

રાત પડી શેરમાંના સૌ વાણુપાણી કરીને સૂઈ ગયા. મોતીની તો ઊંચ જ ઊડી ગઈ હતી, કીમેથી ઘરને સંકળ ચડાવીને હાથમાં છ.લિયું લઈને લપાતી, છપાતી મોતી શેરી બહાર તો નીકળી ગઈ. મામ બહાર આવી. ગામ આખું નીંદરમાં જ પી ગયું હતું. હું જી...જી કરીને ફતરા રેતા હતા અને તળાવના સામાકાંઠાની બાવળિયાની ઝાડીમાં શિયાળવાની લાળી ઉપર લાળાઓ સંમળાતી હતી. પાક-રમાં જીલેલા ખોડામોચીના ઘેધૂર વડલા માથે બેઠી બેઠી લેરવ કરકય ...કર...કય ખેળીને બોલતી હતી રાત વધારે લોકાર જેવી લાગતી હતી, ઘેરા અંધકારના પડકામાંથી આંદરડાય ટમટમીને આંખમીઆમણ કરતા હતા.

આવી બેંકાર રાત ભેળને મે તો ફેફડી ગઈ, ધરુજી ભડી પછુ જોમ બીને પાર આવે તેમ ક્યાં હોનો ? મોઢેથી રામ...રા...ન બોલતી તે હિમત કરીને આગળ વધી. દેવ પ્રમાણે ઘોર અંધારેય અનસે, અનસે કગડા માંડતો મોતી તળાવનો આ કાઠો પુરો કરી

સામાકાંદે લગભગ બાવી ગાંઠ. અહીંથી જ સ્મશાન શરૂ થતું હતું. મોતીના શરીરમાંથી આછી કંપારી વછટી, પછુ વળી હિંમત કરીને આગળ ડગલા માંડયા. હવે ત્યાંથી થોડે ભેટે બારજિયાની ઝાડીમાં તેનો દીકરો સૂતો હતો. સમનામ જપતી તે ત્યાં આવી પહેંચી શિયાળવાની લાળીને પુવડના ચર્ચરટબંધો પુધવાઘથી સ્મશાન લોકાર લાગતું હતું.

હિંમત કરીને મોતી બ્યાં કાનજીને કાટયો હતો ત્યાં આવીને ધ્રુવકી પડી ઘેર ઉપર કાંટાને મોટા મોટા પથરાં મૂક્યા હતા. મોતી ધૂસકે ને હુમકે મન મેઠણું મેલીને ખુબ રોઈ તેની બધી જ બીક ચાલી ગઈ, અને પછી તે હોશું હજીવું કરીને ઝર કરીને ઘેર પરથી કાંટાને પથરા અસેકયા, ને છાલિયે છાલિયે ઘેરમાંથી ધૂળ કાઢવા લાગી. થોડીક માઠી ઉપરથી ખસેડી ત્યાં દૂર્ગંધ આવવા લાગી. પછુ તેની પરવા કરી વગર ઝડપથી ધૂળ ખસેડતી જ ગઈ ને આમ મોટા ભાગની ધૂળ ઉછેચી નાખી ત્યાં છાલિયું કાનજીના શરીર

સાથે ઘસાણું. મોતીથી કુઠવો મૂડી જવાયો, સાથે બાકસ લાવી હતી તેમાંથી દીવાસની બજાવીને ભેયું તેા હવે છાતી ઉપર ઘોડી જ ધૂળ હતી. તે ખમેડી નાખી. પાછી રીવાસની કરીને ડોક પરથી ધૂળ ખસેડી તેા પાસે ને નથ એમ અકબંધ હતો. શરીર પણ એવું જ હતું. માત્ર ન સહેવાય તેવી દુર્ગંધ આવતી હતી. દોશ અઠિથી તોડી દીધો, ઉકરાના મોઢે હાથ ફેરવીને મોતી પાછી રોલે ચડી ગઈ આવારે તેને ઠાંઈ હરમત આપે કે મહાર નેમ નસોતું અને ઘેર ઉપર ધૂળવાળી, કાંટા ને પથરાં મૂડીને વજોવાતા હરથે ને લપાતો છપાતો અરધી રાતનો ગજર ભાંચ્યા પછી, ઘેર બધી પહેંચી ઘરમાં આવીને દગડો જ થઈ ગઈ સવાર સુધી બાધાની જેમ બેગી રહી.

તે દિવસે શનિવાર હતો. સવારના પકોરમાં જ કશીને પાસે ને નથ બેય ધીને પૂપ આપીને જાપી દીધો ને કમું કું, “બા મંત્રેલો પારો પણ હવે તારી પાસે જ રાખજો હવે એ મારે કશાય કામનો નથી.”

✽

કેઇવી મોતેંગી બોટ-હોડીના શાખીન બાગર વિષે રાત કરના કહે છે: ‘એક સંદેશુ દરથ એ બાગરની માના ઘેર આવેલા. એમણે જાળક સાથે ઘણો સમય ગાળ્યો અને બોટ વિશે ટેકસીય જાતજાતની રસિક વાતો કરી. એના ગયા પછી ઉકરાએ આને કહ્યું: “કેરા જગરા! બોટની વાતોમાં ટેકો જગો રસ છે!”

માએ કહ્યું: એ બાઈ તેા વડીલ છે, એમને બોટમાં જિલ્લુક રસ નથી.”

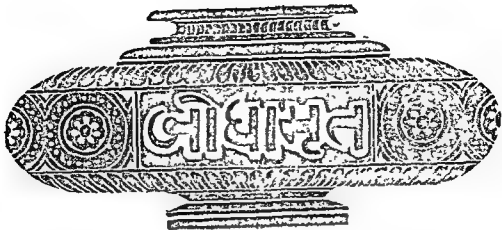
“તો પછી એમણે એ વિશે બાટલી બધી વાતો કેમ કરી?”

“કારણ કે તેઓ સજ્જન છે. એમણે ભેયું કે તને બોટની વાતમાં બહુ રસ પડે છે એમને તને રસ અને આનંદ આવે એવી જેટલી વાતો જણા હતા તે તને કરી નાખી.”

ફરવેલકે એવા જ સિદ્ધાંત પર પેનાની વાત કરવાની કળા ખીલતી હતી. એ કહેતા હતા: “માણસ જે વસ્તુને ઘણી ટીમતી સમજતો હોય તે વિષે જ વાત કરતો.”

માણસ સાથે એને વિષે જ વાત કરે તેા એ કલાકો સુધી તમને સંભળશે.

નૂતન પ્રભાતે

હાંથી રાતન અતે પ્રભાત પ્રગટ્યું છે.
શ્રદ્ધાશક્તિથી સમર હું
આ નૂતન પ્રભાતના સ્વાગન માટે
જન્ય થાઉં છું.
માવામાં વસતાં સજ્જન ચેતનાની
કુવારીથી પ્રકુલિત હું હવે
નવા પ્રભાતમાં પ્રવેશું છું.
આ દિવસ હવે આયમથી નહીં.
આ તેજ હવે ઝંખવાશે નહીં
કારણ કે આજ શ્રદ્ધાના તેજ દારા
આત્માનો દીપક ફરી પ્રગટાવાયો છે.
આનંદની ચેતના વડે પ્રેમે
જીવનના દાર સ્વચ્છ કર્યા છે.
હવે આહીં હર, અશ્રદ્ધા, અધીરપ,
નિરાશા, હતાશા અને વ્યવહારના
જાયા નહીં પયરાય.
કારણ કે પૂર્ણ પ્રેમનો પ્રકાશ
સર્વ અધકારને જોગાળી દે છે
મારાં આગદ્ય તેજને જાણવાથી
મારી અધ્યાત્મિક સમર જાને છે
આજ મને નૂતન જીવન મળે છે.

અને સદ હોમ્સ

જીવન સમૃદ્ધિ

તમે ઠાંધને થુ ઉઠીનું આપવાના હતા ?

તમારી રૂંદ્યા જ નીની નયા ?

એ પેત જ તમને મળેલી ? અદૃષ્ટ
ચેતનની ભેટ નથી ?

ને તમારી નયે એ ઉઠીકવરા કરનાર
એ જાણતું મૂલ્ય મને ત્યાં તમે કયા જાણને
જિજ્ઞાસ રહેવાના ?

આ જમત એક કાનુદિક ખાનગો છે.
જોમા તમે તમને ઉઠીની મળેલી વસ્તુઓ પૂઝો
છો, જ્યો છો, એમ બાપવેતો અનંત હમ બાલવા
કરે છે.

પ્રાણીનું ગીત તમે વેચાતું હતા છો ? અને
વર્ષતની ફૂનકારામ ?

વૃક્ષની શ્વનજાવાનું તમે મૂલ્ય ચૂકવો છો ?
અને પાદડાના પીંજરુવું ?
મેટાના ઊંતના, કપાલના રૂના અને ગળના રૂધના
કેટલા પૈસા ચૂકવ્યા તમે ?

વાદળોએ તમને ફી વરસાદ વેચ્યો ખરો ?
સૂર્યે ઉઠ્યા અને તેને થું મચ્યુ તમારી પાસેથી ?

આ મધુ ન હોત તો તમારા જીવનનું
થું થયું હોત ? બોલો, બોલો !

શિખાઈલ નેમી

નવી મંજિલ

તમે આજ લગીમા થું ક્યું એ મહરવનો
પ્રશ્ન જ નથી. તમે હવે પગી થું કરતા માંગો છો,
એ જ મહરવની ખાત છે તમે શૂનક જમા કોઈ

ગળખની િદિ મેળની હોય અથવા ત્રિકલ
રથાધ્યા હોય એથી ॥ ? એની નોંધ ધીરે ધીરે
ધસાઈ જ જવાની ને! બને જુનાળી એ
પાખી મુઠી ચાલવાની કયા સુધી? એ કાચા
ઉપર તમે ગાંડુ ન જ ટકી શકો ને!

તમે કલ્પા કોઈ પ્રયત્ન પુરુષાર્થને કારણે
કરતી પ્રતિતે લીર તમને કાર્તિ મળી ગઈ હોય
ને તમે વિખ્યાન થઈ ગયા હો તોય શું? તમે
સિંચ કયાં જ ધીરે બેસરા શિખ : સર કાવા
તમ નવી જ મ્યામલો ન આદરે તે જૂઠાગની
જીતની દુષ્કામા તો તમે હારતા જ જાના છો ને!
જીવનના રમણી તીવ્ર બનતી જાય છે. બધે
૥ ધીરે હરીશાં છે હરીશાના આવાહનને ઝીંપી
લેવા માટે અ પલ્લી સર્વ કલિયાને કામે લગ કરી
પડશે ક્રમરે મરતો તમારે સામાપુરે તત્વાનું
છે એમ જ સમજો ને?

એક મહાસિદ્ધ કરીને જ પશી નહીં.
બીજે વધારે મહત્વની સાધ્યતા તમાર મેળવવાની
છે. તમારા ચિત્તને તમે જ નહીં તોડો તો ખીજ
તમને પાછળ પાડી કેરી, તમારા આદર્શ અપૂરા
રહેશે.

તમારી જાનને ઉત્તરોત્તર હ્રસ્વતર બનાવ
વાનો સદ્ય કરો, જુનાને રથાને નવાંબેય રાજો.
તમે શું કહ્યું છે એ મહત્વનું નથી જ તમે શું
કરી શકો છો એ જ અગત્યનું છે.

હોઈક મિલકર

આજનો દહાવો

એકઠી થયેની મઠ કાલોના પટ્ટાતાપ અને
શેષાઈ રહેતી આવતી કાલેની વિતાના કાર-આ
મે દુખાણની વચ્ચે માનવી ક્યકાઈ રહ્યો છે.

અસીમ શૂલકાળ અને અનંત માવિના
મિલનરથાન સમી વર્તમાન પગની લોખંડા ઉપર
આપણે ખડા છીએ. એના ઉપર જ આપણો પગ
રાખી શકાય, બેમાથી અંકે અનંતતા ઉપર નહીં.
તોય આપણે એ માટે મથીએ છીએ ને એ
મયામજુમા આપણા અનંતરીર જાગીને જુકો થઈ
જાય છે.

માટે જ તે દીપ-પ્રત્યેક છે તેમ આપણે
માત્ર વર્તમાન-આજની પગ-માં જ જીવાનો
પ્રવન કરવો એકાએક આપણી અજ્ઞતા યોડો
જાય મને જુલકાળન વિશ્વેતરુમા અને સચિતા
અયોજનમા જવ, પણ પશ્ચાત્તાપ કેચિતા તો ન
જ હોય.

આપણે માત્ર 'આજ'મ જ છી છી છી
સચિની મઠી ચિતા કરીને આપણે જીવનના
નદનરનનું નમોદાર તો ન જ કાએ ગઈ કાલની
જુલોનો પરનાવો મરવાનું અજ્ઞતી મધ રાખીએ.

પગપાગા પ્રસાદને યદ કરો ખાતમ મહિ
લને નહીં, પહેલા મુકામને નજર સામે રાખીને
ચાલવાથી રરતો વધારે દુકો ને પ્રસાદ સમ
લાગે છે. મરામર એ જ રીત આપણે મત્ર 'આજ'
ના જીવન ઉપર કેન્દ્રિત થઈએ.

આજની ધરીમા દહાવો લખજો.

એમાથી વધારે ઉજાજવગ આવતી કાલ
અવરથ પ્રગટેશે.

દેહ કાનેંગી

સરવશીલતા

જિંદગીથી હારવા ને હતાશ દમસી યુવ
કને એ એક વાત કહી

અંક હવેથી કિંગાર મેળામા ગયેનો, એને
પોતાના કાળા રંગનો રજ કને એણે એક કુગા
વાળાને કહ્યું. 'મને કાળો નહીં રહેદ કુગો
અ રા. પેળો વચરે બીજો જાય' કુગાવાળાએ
કાળા કુગામા જ હવે ભરી ન અને દોરીએ
બાધીત લોયા ઉડાવ્યો એ અનાદિપ્રથ બીજો
ગયો. એ કુગો બાળકના હાથમા આપતા પેલાએ
કહ્યું :

"દિક્કા! કુગાનો નાહ્ય રંગ નહીં, એની
અદર શ છે એ જ મહત્વનું છે."

પેલા હમસી યુવકને મે કહ્યું.

"તારા મનમાં રંગ કયો, સધુતાદિત
કયો તો તારુ ઉત્થાન નહીં થાય, પણ તારામાં
આતમકદાનું આતરિક સરવ હશે તો તુ જરૂર
વિકાસ સાધીશ.

"ઈશ્વરની મદદ, સતોની કુપાકરુણા,
આરાધાની વિચારધારા, સેવાદિત અને શ્રદ્ધાનંદ
હોય તો તારુ ઉત્થાન થશે જ થશે :

નેમર્મન પિલ

નેમીનાથ

મહયાનિક

નેમીનાથ નેનોના બાવીસમું તિર્થંકર છે. ગિરનાર પર્વત પર નેમીનાથનું સુપ્રસિદ્ધ પ્રત્યીન મંદિર આવેલું છે.

દેશના ખુરેખુરેથી આવેક જન માત્રાગુણે નેમીનાથના દર્શને આવે છે.

એ ઉપરાંત ગિરનાર પર વાનુષાંગ-તેજપળના સુપ્રસિદ્ધ દહેરાંત્રો પણ છે.

પણ માત્રાગુણે નેમીનાથના દર્શન નિમિત્તે જ ગિરનાર જાય છે.

નેમીનાથનું દહેરું ક્યારે બાંધ્યું એ વિશે જુદા જુદા મતો છે. કહે છે કે નેમીનાથનું ચૂળ મંદિર તો સાકડાનું હતું પણ યુજનરેલ સિદ્ધરાજ જયસિંહે જૂનાગઢના નાગેશનાને મારી જૂનાગઢ છૂટી લીધું અને સમજન મહેતાને સૌરાષ્ટ્રને દંડન યુદ્ધ નામ્યો. તે કાળે જ રાજકમા ચારીએમા ધર્મપ્રોત બહુ હતી એ તો જાણીતું છે. સમજન મહેતાને નેમીનાથના સકડાન મંદિર ને બાંસે પથ્થરનું સુવિહાળ નવું મંદિર બાંધવાનો ત્રયર આવ્યો અને તે તેણે સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રના ત્રણ વર્ષની બધી અવકાશ ખર્ચાને નવું પથ્થરનું મંદિર બાંધે અને અગ્રહમા મુક્યો.

ગિરનાર આમ તો હિન્દુઓનું પણ નિર્ધારણ છે, પણ નેનો તો ગિરનારને નેમીનાથનો જ પર્વત માને છે. નેમીનાથનું મંદિર ગિનારની જે દૂક પા આવ્યું તેને નેનો નેમીનાથ દૂક પાથ જે છે અને એ દૂકને ધરંગા યાત્રે કે તે આમ તો ઉપરકોટ મહેલથી છે પણ જનો તેને ઉમમેનગઢ કહે છે.

ઉમમેન રે, તે કાળના જૂ ગઢ પાંચ ને નેમીનાથના સસરા, તેમના નામ પરથી એ નામ પડ્યું હોય એ પશ્ચાત્તિ છે.

નેમીનાથનું એ મંદિર, બહી ગિરનાર

પર કેમ છે એવો પ્રશ્ન સામાન્ય જિજ્ઞાસુઓને થશે. નેનોને તો નેમીનાથ વિશે જાણ હોય જ પણ બીજા જિજ્ઞાસુઓને ખબર ન પણ હોય.

નેમીનાથ ચાલવવંશના-હરિવંશના-રાજકુમાર હતા. કુબ્જની કાકાના દીકરા. ઉંમરમાં તો કુબ્જથી પણ મોટા. મમુદવિજય એમના પિતા અને માતા શિવાદેવી.

માળક નેમીનાથ સ્વરૂપવાન અને ગણવાન હતા. શ્રી કુબ્જની બાળસીધા તો જાણીતી છે વાહવવંશના બીજા કુમારો પણ કષ્ટ સાધારણ ન હતા તે કાળે તે રાજકમારોને નાનપણથી જ બધી વિદ્યાઓનું જ્ઞાન અપાતું. બાળક નેમીનાથને પણ માર્ગનિર્ણય અને શુદ્ધિઓનું શિક્ષણ અપાતું હતું.

એક દિવસ નેમીનાથને યુ સ્વપ્નમાં તો સીધા આયુરશાળામાં ગયા અને ત્યાં નાગરીયા પર ચઢીને સારંગ ધનુષ્ય લઈને ચઢાવ્યું. આ ધનુષ્ય માત્ર શ્રી કુબ્જ જ ચઢાવી જાયતા હતા. બળી ધનુષ્ય મૂકીને નેમીનાથે રાજકમા ઉઠાવીને વગાડવા માંડ્યો આ શંખ વગાડવો સહેલો ન હતો પણ બાળ નેમીનાથે તો સહજ જાણ્યો અને વગાડવા લાગ્યા.

શંખધ્વનિ સાંભળીને સહેરામાં હોહા થઈ મધ: 'બરે આ શું થયું ? કેમ કે, જ્યારે હોહા આકૃત બાવી પડે ત્યારે જ એ શંખ વગાડવામાં આવતો. પડી જ્યારે ખબર પડી કે આ તો નેમીનાથનું શરણ છે ત્યારે સૌને સંતોષ થયું. શ્રી કુબ્જે નેમીનાથને બેલાવી તેની પીઠ પાબડી આવા હતા બાળ નેમીનાથના પરાક્રમે.

નેમીનાથ સુતાન થયા. એમના રિચકની વાત ચાલી. નેમીનાથના રૂપગુણમા સરખી ભીતરે એવી કુંવરીની શોધ ચારે બાજુ ચાલી પણ એમની તોણે આવે એવી કુંવરી મળે એ અશક્ય

હતું. છેવટે જૂનાગઢના કિચ્છને રાખતી કુંવરી રાજ્યની પસંદગી થઇ રાજ્યના રૂપ-ગુણની સુવાસ આરે તરફ પ્રગરી હતી.

ખતે બાપુ લગ્નની તડામાર તૈયારીઓ આવી. યાદેવો પોતાની જ્ઞાન પ્રમાણે જન પડ જતા માટે બારે નૈયાની કરવા લાગ્યા આ તરફ જૂનાગઢમાં પણ યાદવકુળની જનનું યોગ સન્માન કરવા બારે તૈયારી આવી.

રિવાજો દિવસ આવી પહોંચે હારકાશી નેમીનાથનો મગ્ધ વરપોડા નીચ્યો અને જૂનાગઢ આવી પહોંચ્યો.

આપું જૂનાગઢ શહેર આવી શબ્દમાત્ર હતું. નગરજનો નેમીનાથનો વરપોડો જોવા ચમત્કાત હતા.

વરપોડો રસ્તામધ્યે પસર થયો હતો. યાદવોની જન પડે તે પહોં જ હતું. જનની સરમરા મટે કિચ્છને બારે તૈયારી કરી હતી. જનજનનાં પગાંનો રંગેર સાથે માલાદાર કરનારા માટે પણ પૂરની જોગસા રાખી હતી. યુગ્મ પડ્યો ભેગાં ક્યાં હતા. જનવાકાળ તે એ બધા પડ્યો ભોજનચુકતી નજીક જ બાબાં હતાં અને વરપોડા તેની નજીકથી પસાર થતો હતો. પડ્યો પોતાનો અંતકાળ નજીક હોવાનું જાણી શકારાડ કરતા હતા નેમીનાથ ખાન તે તરફ ગયું તરત રથ ચોભાવ્યો અને સારથિને પૂછ્યું : 'આ અવાજ શેના આવે છે ?'

'તમારા લગ્નની મિજબાની માટે પડ્યો ભેગા ક્યાં છે તે શકારાડ કરે ક'.

'મને બરાબર સમજ ન પડી.'

'આપણી સાથે માંનાદારી સજનિયા પણ તેમને માટે માસ રાંવવા માટે જે પડ્યો ભેગા કરનાં છે અને તે ક્યાં પોતાનો અંતકાળ નજીક આવેલો જાણી શકારાડ કરે છે' સારથિએ સમજ પાડી.

નેમીનાથને સખન આપત થયો માર લગ્નપ્રસંગે, સજનિયાઓની સરમરા માટે

બિચારા નિદોષ છલોની કતથ ! આ તો ની નિદેયતા ! એમનું દૃઢ્ય દ્રાવ થાયું. એમણે સારથિને આજ્ઞા કરી : 'રથ, પડ્યો ભેગાં છે ત્યાં લે.'

સાચિએ રથ ત્યાં જઈને જોયો રાખ્યો. 'ક્યાં પડ્યો ભેગાં છે મૂઠા.' નેમીનાથે આજ્ઞા આપી.

ક્યાં પડ્યો ભેગાં છે મૂઠામાં આવ્યાં તેથી તે બધું પ્રથમ જગુતામાં દર્શાવ્યું.

આપ કરનાં વરપોડા અમથ્યો. એમને જગમગાટ મચી મચી મના વરપોડા કંમ અટક્યો તે જાણવા ધતી આપ્યા.

સપ્રદરિજથ અને કિચ્છને આપ્યા, શ્રી કૃષ્ણ પણ હતા.

નેમીનાથે કહ્યું : 'હવે મારે પરવતું નથી. પડ્યો ભેગાં અરાજે અને જાત ક્યાં છે, માગી આપ ઉધારી છે—હવે હું સંસાર છોડી આપું થઈ તપ કરીશ,' અને એમણે વરાસાનો કીમતી પોશાક એતએતામા કિતારી નાખ્યો.

ખતે રાજકુળમાં રાંધે બાપી મથે. નેમીનાથને સખનવામાં ખતે પડે કરી મથા રાખી નહીં પણ નેમીનાથ ચલ્યા નહીં—પોતાના નિષ્કર્ષમાં અડગ રહ્યા અને જૂનાગઢથી સીધા ગિરનાર તપ કરવા ચાલ્યા મથા.

રાજ્યને બધારે મથું ત્યારે એના દુઃખને પાર રહ્યો નહીં. એણે બાપી સુખી હારત્યવતનાં કેવાં સધુર રવખાં સેવ્યાં હતા ! એની આજ્ઞાની ઉમારત માંગી પડી.

માતા-પિતાએ સખનપુ' કે, 'હજી કંઈ બગડ્યું નથી, તે કંઈ નેમીનાથ સાથે લગ્ન કર્યાં નથી મીએ યોગ્ય વર ગોત્રી કંઈક.'

'તમે આ શું કહે છે ? લગ્ન મથે નથી થયાં પણ મથી તો વરી જ ચૂકી હું, લગ્ન કરીશ ને વેચતી જ સથે, નહીં તો આજીવન કુંવારી રહીશ.'

મહારાજ રાજ બન્યા. રાજપ્રકાશનર
માંડયા સંભાળ્યા.

મહારાજને તો માડી અરણી સવજી
હરવા. દીવાનને પટ્ટાવજી બનાવ્યો, પટ્ટાવજી બન્યો
દીવાન રણીને દાસી બનાવી આડું કંઠનું કામ
સોંપ્યું. કુંભારને પોલીસ ઉપરી અને પોલીસ ઉપરી
સામાન્ય પોલીસ. આમ મોડી આડા અવળી દેવા

મહારાજના આજ કારભારથી હાહાકાર
થયો.

“મહારાજે સીમ મંગી ભણે. છનાથી
રાજમહા કયે ધામી રાત્રને પુષ્પુ શી પૂન ચડી
કે દાવોડને રાજ બનાવ્યો.”

સોઠામાં વાગે ચવા હાગી. ખૂબ કથવાટ
થયો રૂપત રાજ પાસે ફરિયાદ ગઈ.

“ભાઈઓ! આપ મારી પાસે આવ્યા પણ
કું હવે રાજ નય. મહારાજ રાજ છે. સો
એમની પાસે જઈ બધી વાત કહેા કું આમ
કમુ પણ પરી ન શકું.”

રૂપત ગઈ સંતરાજ પાસે. ફરિયાદ કરી
સંત રાજની મંડબડીટ હસ્યા “સમકુલ અચ્છા હૈ”

હોઠો નિરાશ થઈ પાછા ફર્યા. “મહારાજને
વળી જાન હોય! સીમ મંગતા રાજ થયો. ઇને
રાજવંશની ખૂબર પડે! આપણા રાજની પછુ
હાગળી ચડી કે આ નસાને અહીં લાવ્યા.”

હોઠોના કથવાટને ખર ન હોય પણ
ધામ શું!

જે દિવસ સંત રાજવીએ દરવાર ભર્યો
મમાને દરવારમાં તેડાવ્યા. દરવાર ભાથો સંત
રાજવી સિંહાસન ઉપર બેઠા હતા. અડખલાટ
હસ્યે રાજી કહ્યું “રાજનું! જ્યેનું? રાજનું?
તારા રાજમા નાના નોકરોની હાકારોનો ખર ન
હતો. મોઢ એનું સાલજનારું ન હતું. કોરડો

મારનારને જે ખયાલ હોતો નથી કે એ કોરડો
ખાનારને શી વેદના થતી હતી કુકમો છેડતમાં
આવે છે, કથવાટો ઘડવામાં આવે છે પરંતુ એ
કુકમો, એ કથવાટો પ્રભને કંટની હાનારી વડે છે
એનું તને કે તારા અમલદારને જાન છે! કુકમો
હાખારા કુકમો હોડે છે, કથવા ઘડનારા પડે છે
પણ સત્તાના નશામાં લોકોની હાલાકીનું જાન
રહે છે! દીવાનને વહવાળાની જગ્યાએ મુકવા
ત્યારે એ આપણની શું સ્થિતિ છે તેને ખપડ
આવ્યો સત્તાના નશામાં તારા નોકરિયાતો માન
વતા બુદ્ધિ છે. સત્તાને નશે કંટો બૂરા છે
તેનું જાન રહે છે! રાજનું! સત્તાના, નશાને
ખયાલ આપરા માટે જ મે આમ કહ્યું છે,

માર મારનાર માર મારી ભણે છે પરંતુ
માર ખાન રેનું શું? એની કોઈને પડી છે!
રાજનું! સુખપરવાથી રાજ્ય કર. મારો આજ
શરૂત હતો.”

મહારાજની વાણી સાંભળી સોયમ્, ગયા
મહારાજના વિચારો સમજ ન શક્યા તે માટે
પરનાવા

“રાજનું! મારે વળી માડી શી! હું તો
મટકોરામ જ ભણે. મારે રાજમાદીને શું, કરવી
છે! રાજનું! તારું શું સંભાળ.”

‘અલખ નિરજન’ નાદ કરતા એ સંત
માલી ગયા. રાજ્યના બીચનીચના ભેદ ખેડાવતા
ગયા.

પારકી પીઠ પેતાની સમજી પૂરા ચલે
એ જ સારો બાજી કાચો.

વૈશવંજન તો તેને જે કહ્યો
એ પીઠ પરાઈ ભણે
પર દુઃખે ઉપકાર કરે
પણ ઉર અભિમાન ન આવે.

તવારીખ બોલે છે

કાલિદાસ પંડિત

સૌમાગ્યવતી નારીના કપાળ પર સોદતા કુન્દની ચાદલા શી નમણી રૂપ્યા એના રૂપ વસ્તુ ધરા પર ઢોળતી હતી, ઈશ્વરમય જનવા માગતી મોરના કંઠના અધૂરે ગાન જેવા છેલ્લાં ગાન વૃક્ષનાં ઝૂડમાં પખીઓ માઠ માઠ મૃદ જનતા જતાં હતાં. બાળક પર વહાલ વરસાવતી માતા સમો પવન ધીરી લહેરે વાઈ રહ્યો હતો.

સિંહગઢના દુર્ગમાં સત્રીએ જાણનાં આગ મનની આલમેશ પોકારતા ઝાલર પર કકા માર્યાના પહોંદા ગાળી રહ્યા કે ચોડીદારોએ અલ્લાખદી કરી લીધી. મા ભરાનીના મદિરે પૂજારીએ સધ્યા આનતિની નિર્મળ જ્યોત પ્રગટાવી ને શિવ ૧૪ જળનામંત્રના પાથે વહના કરતા બેઠ્યા :

‘ભઈ’ છુ મા’

‘કયા જવુ છે શીવુ ?’

‘પુના.’

‘કેમ અચાનક ? કાંઈ સંદેશો આવ્યો છે ?’

‘ના, મા, પણ તુકારામ મહારાજ દેવથી પધારી છે તેમનાં આજ રાત્રે કીર્તન છે તે સાજા જવો ભઈ’ છુ. કાકતને કાંઈ થોડીજ કસ પડાય છે મા, કે તમે અહીં અને કીર્તન સંભળાવવા સિંહગઢ આવો !’

‘ના શીવુ એવું ન જાને; જા. સભાળીને યજ્ઞ ને જાય છે ત્યારે અમલપથે એમની વણી શ્રવણ કરે. ને ધ્યાન રાખજે કાકિત સત્સંગ એ કયરો માટે નથી અમળ ચિત્તરાજાઓ માટે નથી. વળી અવા તુકારામો, અવનીના એટલે વારવાર તાય નથી. ને એમની રાત્રવણી સાન્નિધ્ય પણ વારવાર જનવું નથી !’

બહાર મેઢાનમાં શિવાજીને તોખાર દણ-દણો ને એ જી લીલા યજ્ઞ બહાર આવ્યા

અશ્વ પણ પતાવ્યા. ભોગ થોડા મવારો

લીધા. ને આત્મસખા સિંહગઢને વળું જતી ધાડી વનરાઈની છૂપી ખગદંડી પરથી એ નીચે કિતર્યા ત્યારે ખરતી પર કુદરતે કળી ખીછાત છાઈ દીધી હતી સાથોસાથ આજના ટ્રેડસે તારલાના નાના નાના મોડાંયાં પણ પ્રગટાવી દીધા હતા.

સિવરાજ થોડાજા અરાઠા રૌનિકા સાથે પુના આવ્યા ત્યારે તુકારામ મહારાજના તાનપુરાની સાથે પાંકુરંગ, પાંકુરંગના પવન આલ ધરતીને ભરી રહ્યા હતા.

મોગઢોના મુખત્યરો દક્ષિણની તમુએ તમુ બો પર વિહરતા હતાં એવો જામતા જતા અધ-કારમાં થોડાજ માણસો સાથે દધિચાર કીન દશામાં પુના નગરીમાં પ્રવેશતા શિવાજીને બેબા ને ઝામ-ટામધ આ સમાચાર નજીકના મોગલ રજદારને પહોંચાડી દીધા.

તુકારામ મહારાજની સન્નિધિ કીન બની શિવાજી એમી ગયા ને એમના અમલો કાનમાં રડાયાં માડ્યા. એ અમલોની પાછા તુકારામની વાણી, વીણાના મધુર ઝંકાર સમી શીંટતી હતી.

‘માનવ જાતની કામનાઓનો અત નથી આ કામનાઓ એનામાં અનેક રોગ જન્માવે છે એ રોગથી એવો ઘેરાયેના રહે છે જના કામના છૂટતી નથી. ગેલવની, સતાની, ધનની ને વિલા સતી કામનાઓ આડે એ નથી વિચારી શકે. કે મારા જીવન વૃક્ષ પર એકાં કુદરતને કહાડે પડવાનો જ છે. મારી હતી મરી જવાની છે જાવ કામનાઓ છૂટતી નથી સુદર ધરેણા અહીં વહી જશે. ગગનઝડપા મહાલયો પાછા રહેશે અરે જગતના મહારાજાઓ મુમુટ માયા પર હરી એ પણ પડી જશે. સાથે અવશે ધર્મનિયોત’

ને તુકારામજી તાનપુરાના તાર રજઝથુ વગા બોલુ અશ્વ ઉપાડે છે ને વળી પાડી સન રાણી સંભળાય છે.

“હે માનવો, કામનાઓ તમને ધર્મ જાણો.
દળ, હરણ, નીતિ, સહચાર, પાત્રતા, અદિસા
સત્ય, અપરીક્ષ્ય પ્રેમ, મધુરવાણી, આ ધર્મના
જપ માગો છે, કામનાઓમાંથી તે ક્રોધ, ઈર્ષ્ય,
વેર, ઝેર, ઝનન, દિસા, અપવિત્રતા આદી નહીં
માગે. હવે જનારા તરવા જન્મે છે, પાંડુરંગ તે
ધર્મ માગે જનારા પર પ્રસન્ન રહે છે. કામના-
યુક્ત મનુષ્ય તેની પ્રીતિ મેળવી શકે તે નથી
માનવો! આથી કામના ત્યાગો, ધર્મજયેત અણી
વળો એ મૃત્યુ પછીની વિજ્ઞાન અને મહાભીષુ
વાટમા તમને પ્રકાશ આપી દોરી જશે.”

લેલે લેલે અમરાવતી ફેરમ રેલાવતા દુશ-
રામ હાથમા તાનપુરા પછી જ્ઞાનવાણી રેલાવતા મરત
બની અમંગલો માતા નાચી ફૂટી રહ્યા છે. સમ્ર
આમ ધરતી જાણે એમની અમંગલ વાણીથી કાણ
રહી છે જડ અને ચેતન તેમની આદિભ વાણી
લામળી આનંદ વિભેર મની રહી છે, ત્યાં પહોર
ઘોડાની પકડી યોતી.

કીર્તન શ્રવણમાં એકામ અનેલા શિવરાજના
કાનમાં હજવેથી અગ્નિજ્વાળાએ કહ્યું: ‘મહારાજ !
મહારાજ ! કંઈ સમગાથ છે ?’

‘કેમ એમ કેમ પૂછવું પડે છે આ કીર્તન
કું સંકળું જ છું. અહીંયા કું મજકાજના
વિચારો ગમીગતો નથી બોલો ?’

‘એમ નથી કહેતો મહારાજા! જુઓ પહોર
ઘોડાની પકડી યોતી હવિયારાના ધીરા ખણખણાટ
સંભળાય છે. કું માત્ર છું. મોગતો જ છે ને—’

ખાડીનાં બોલો અગ્નિજ્વાળા પૂરા ન કરી શક્યા.
પણ શિવાજી સમજી ગયા ને બોલ્યા :

‘બાઈ ! મને પકડવા આપ્યા છે એમને !
આજ તો કું હથરવી ઈંછા પર બેઠો છું. એને
કારણે તેમ જ કરશે આજ તો કું પકડાવાની
બીતી હથરના મરણે છેડું છું. માએ કહ્યું ‘હવે’
અગ્નિજ્વાળા કે કલિત કાયરો માટે નથી. લામડીનો
માટે છે આજ કું કલિની કંઈયોમકા પર જતા

જયમરત નહિ જનું.”

દુશરામ મહારાજનું કીર્તન આજ કું.
અભંગોના અથો વતા હતા. તાનપુરા રણપ્રણ
હતા, પાત્ર-જ, પાંડુરંગના અપવિત્રતા અવાર-
નવાર એ અટકીનું ઉર જાળવું હતું. દક્ષિણના
કુશરાની ગાંગાઓમાં એ પાંડુરંગનો અપ્રતોષ વાર
વાર પ્રતિધ્વનિત થતા હતા ને અરવી પર મંગ-
લતા વેરતા હતા.

શિવાજીએ પાંચું ધ્યાન કીર્તનમાં પરોવ્યું,
બાહ્ય શુદ્ધિ તે ભૂતી ગયા.

હવે તો પહોર ઘેડાઓની પાંચીશિવાજી
ન્યાં બેઠા હતા એ આવાસ ફરતી ગાજી ચીંટગાજ
વગ; દરમી મજ.

દુશરામ અને શિવાજી સિવાય હો નારી
પડેથી અજાણી છૂટી ગયા. અગ્નિજ્વાળાને પણ વધું:
“આ ઘેડામાંથી હવેણું મોગતો. અહર આરથી ન
શિવાજી મહારાજને પકડી શેશે, અરે મહારાજના
અગ્નિ પર આજ ભવાની પક નથી. નહિતર તો
એ હાથ મતવી હંત લામ લામનાં મોગતો સેના-
માંથી એ મોસરાવા સવામત નીકળી જાત પણ
એ તો વાટમા બને કહેતા હતા: ‘અમરવી-હથરવી
વાટમાં હવિયારાનો ખણ શે અગ્નિજ્વાળા !’

સમય ઝગઝગ : ઝગઝગ : ઝગઝગ : બાગી રણો છે
અને વિચાર કરવાની પણ વેળા નથી, એ સમય
મારતનું જાણે કામ્ય નહીં કરતો હતા.

અગ્નિજ્વાળાએ નેચું : હથરમાં અટલ શ્રદ્ધા
યુક્ત શિવાજી મહારાજ અહીંથી નહિ જ બેઠો.

મીજી કહે આનંદમરત શિવરાજના માયા
પરથી શિવરાજી ઉતારી પેરાતાના માયા પર મૂકી
લાંબ ઉતેલા શિવરાજના તોખાર પર પલાણી
હાથમા શિવાજી પકડતા એમ અદાથી ખૂણો તલ-
વાર પકડી, અગ્નિજ્વાળાએ અગ્નિ ક્રુદ્ધાવ્યા.

મોગતોએ આ નેચું : તલવાર, ઘેડો અને
શિવરાજી નેના એમને કળા સહેલ ન રહો કે
આ શિવાજી નથી.

બધા મોગસો એ આનાસ ફરતો ઘેરો
હાવી આ સિવરાજ અનેલા અબ્બાજીની પાછળ
ગયા. સોરઠિયા ઝાલા માનસિંહ અને રાણા
પ્રતાપની હથેલીઘાટની ઘટના પુનર્જીવિત થતી
રજની રાણીએ નીહાળી.

આ ગમત વાંચવેથી ચંચુ અબ્બાજી તારો
ડિવાના જાંખા તેજે તોખારને સિંહગઢ ભણી દોડા-
વનો રહ્યો ને પાછળ બધા મોગસો સિવાજીને પકડ
વાના હથેલિમાં પાછળ ધસતા રહ્યા. એ દોડમ-
ટોડીની પડધીથી નિરતબ્ધ વગડો ગાજી રહ્યો

પણ આખર અબ્બાજી ઘેરાઈ ગયો.
અપાઠી મેઘાહરનમાં ગાંડીતૂર અનેલ વીજળી
જેવી તલવારો એ અણમત્રા અમરો અપડી અવ-
હાવા માંડી હિંદુપત પાઠશાળીના પ્રણેતા સિરજની

જીવન રક્ષા કાળે અબ્બાજીએ અંગ પર વિપુલ
ધા ઝીલ્યા ને જો ભોંય પડયો. પડતાં પડતાં
ચાચુના આખરી શ્વાસ ગણતાં ગણતાં એ નરસિંહ
કાન માઢયા કે તુકારામના કીર્તનનો ભંગ તો
નથી થયો ને? અભંગની નિર્મળ પતિપાવની
ગંગા વહેતી થઈ તો નથી ગમતે ?

ત્યાં તો અહો પવનની િમે ચડી અંધારી
અટવીમાં માર્ગે ફરતા જ પમેલ ક્યેના કાને
અબ્બા... પાંકુરંગ, પાંકુરંગ, પકુરંગ.

એ મંગલ મોલ સાંમગતાં સાંમગતાં જ
એલો સુખની આખ ચીંચી. ને આમને યોાવરે
દમટમટા તારક વદો આ અવ્ય જાતસમર્પણ ને
નરખી મલકી મલકી એના શીળા તેજ અબ્બા-
જીના ચૂત હેર પર ઢોળી રહ્યા.

*

જિયો નહીં આંખલો

જિયો નહીં આંખલો,
અમૃત પાયા
ને અંતે થયા ન ભલે;
જિયો નહીં આંખલો !
હાં તો
બીજ દે ખડલાયુ',
હાં તો
જલ દે ભુલાયુ',
હાં તો જમીને ધડે ચ્યો સડો;
શ્વમ દે થયા ને
સીચન ગયું
આ તો માધે પડયો દે પલો;
જિયો નહીં આંખલો !

ધન ધન વરસ્યાં
મેરાં દે પલસ્યાં
તહોય આંખલે ન અંકુર ઠળો;
દેાયલ વલસી
વિલગો વણુ ભ્યાં
તહોય તહોરનાં મરકયાં ન હલો;
જિયો નહીં આંખલો !
જનમ જનમ મળિયાં
તમે લલો ને ચલો;
બીજ દે સાંચાં
ને જલને ભે વાચા-
તો આંખો જિગસી ચીરી અન ત થલો;
જિયો નહીં આંખલો.

[ચુધાંચ]

અવલોકન

સિ.

‘વધુ ને વધુ સુંદર’

લેખક : કુન્દનિકા કાપડીઆ;

પ્રકાશક : વેરા એન્ડ કંપની, મુ.મળ.

પાનાં ૨૧૬, મૂલ્ય રૂ. ૪-૫૦

હંસુની ‘ફક્ત સાલ નિઘાય લે’ ત્યારે એક સુંદર નવલિકા સમઠ સંપડે છે. આમાંની નવલિકા કલ્પેા વધુ અને વધુ સુંદર છે અને જે નવલિકા કૃપરથી વાતોસંમહનું નામામિધાન થયું છે તે વાતો ‘વધુ ને વધુ સુંદર’ આવતીકાલના જીવન ના મૌલિક આશાવાદ ચીંધાડે છે. બીરા નવલિકાઓમાંથી પાચેકને બાદ કરતા, બાકીની પંદર વર્તાઓનું ધારણ કુન્દનિકા કાપડીઆની પ્રનિકા અને વાતોકલાને અનુરૂપ રહ્યું છે. રેખિકા કહે છે ‘આ કપાઓમા કયા ઓગી છે, સંકેતો વધારે છે.’ આવી કપાઓમા લેખિકાએ પોતે ‘શાધુ’, ‘ધુરજીગો’, ‘ચારચો’, ‘વધુ ને વધુ સુંદર’ પ્રમાણિતો નિર્દેશ રજૂઆતના કરતા ‘હું જ : “માનવ જીવનમાં અનેકવિધ તરવોના વિપુલ જનણ વહેતાં હોય છે. વન અને વગડાકે જમીનના હાઈને વીધીને ઝડેણ આગળ વધે છે તેને આકાર નથી, અવધ નથી, રેન્ડ પણ નથી તે કૌતવ્યરૂપ છે. નિર્જીવ રીતે રહેવું તે એવું નિજકાવ’ છે.”

અહીં નેપાત્રે આલેખાયા છે તેમની એક એવી નિજ પ્રતિકા ઝગહગી છે જેના કલ્પનથી ચિત્ત ધન્યતા અનુભવે છે ના રૂઝા ક્રાઉન્ટન પેરાની દુકાન માહી, પેત દુરત કરતા ગોપાલભોલન જેમ એ. યથે હશે અને પ્રસાવસ્વતા સ્ત્રોતોચાયા જીવનના અંતરાત સામે અમુકવાયું જળ મેળવતો હો એ પચાઇ તો જડેનજીને તે પોતાની આપ વીની કહે છે ત્યારે જ આવે જ. તેણે જ રીતે ઘરમાં તોફાન કરતા જતીન નાટે જાપે નાકી નાખ્યું હોય છે અને તેની બાળકો માટે જાપના માર

ખાલ છે પણ બાલસ્વાવના પરખંદા ફોઈવા ત્યારે તખ્તા ઉપર આવે છે ત્યારે જ માનસ શાસ્ત્રીય હોને રક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે કે તાજી વિચાર એવી કૂતરીના ગલ્લકિયાને ખવરાવતા માટે જ તે ઘરમાં તોફાન માટે છે. અને પ્રથમ ગતિની મંજુ? તે કેવા વાતાવરણમાંથી આવી હોય છે-અને પતિના ઘરનું વાતાવરણ પણ કેવું? પોતે ગામડાનો છે અને પતિ તો હંબસન, ‘બીટમેનની વાતો કરે છે...’ એક નવી સુઠિ-નદી કાંઈની મેલી સાંજથી દૂર, મોહન સાથેની રમતોથી દૂર, કાદા-ચાના વાસડવથી દૂર નાનકડા જણ ગામના સીમિત સુખદુઃખોથી દૂર એવી આ સુઠિતો અનુજવ તેને આટ નેવે છે. પ્રથમ મિલનની અનુભૂતિ અને અત્યાર સુધીના પોતાના ભુતકાળના જીવન વચ્ચે ઝોલા ખાતા તેને લગે છે-કે પોતે સખી છે અને આટલા કથનમાં લેખિકાએ ઘણું કહી લીધું છે.

‘અધુ’ જ ‘અધુ’ અને ‘કપાથી કપા’ માં ગાધીયુગના આલમચંચનાને વાચા મળી છે સ્વતંત્રતાની લક્ષતમાં પોતાના યુવનો બુદ્ધિ આપનાર પામલ પિતાને આઝાદી પગીની હુવામાં અધુ જ નરાનજ ગ્યું હોય છે તેવી જ રીતે ‘કપાથી કપા’ ગાંધી-જીના સ્વપ્નેની દૃઢશાનો ચિનાર આવે છે. પણ આ વાતોએ સમઠની નિજ જ વાતોએ ખતી છે કેમકે તે બોધ આપવાના લક્ષ્ય તરફ ધંસી જાય છે. પ્રેમ માટે જ ન્યોચાવરી ‘માખર અને કુસમી’, ‘હહેલિયાનું દૂધ’, તથા ‘વિદાય’ એ ત્રણ વાતોમાં મિ-નાભ-નરેષે દેખા દે છે. કુસમીને સાધવ આકતો હોય છે પણ તેનું લગન બીજે થાય છે ત્યારે અચાનક આવી પડેથી તકને જતી કરી, પોતાના જીવનનું ખંડર તનાવો દે છે. ‘હહેલિયાના દૂધ’માં જણ મિત્રો છે સુખાન, દેસાઇ અને ફું, ગણે

મુવાન છે. સુલતાન બાંકો લાપરવા મુવાન છે; દેસાઈ બીરુ અને સ્કાંડાચરીય છે. દેસાઈ પરવેચો નથી. તે 'સિનિક' થઈ ગયો છે. સુલતાન તેની બીબી માંડને દેખાડતો નથી-ગદુ રૂપાળી છે તેમ બેલ્કયા કરે છે. ત્રણે મિત્રા પ્રેમની દિલસૂઝી ડોળતાં હોય છે. એકવાર સુલતાનને તોફાનમાં ઇંજા થાય છે-ઘરિપતાલમાં ખસેડાય છે. ત્યાં માંડ સ્ત્રી તેની સારવાર કરતી હોય છે. તે જોઈ દેસાઈ પૂછે છે : 'આ સ્વામીસુંદરીને ક્યાંથી લાગ્યો ?'

'ચૂપ, બેવફૂર ! એ મારી પત્ની છે !' સુલતાન કહે છે.

'પણ તું તો કહેતો હતો એ ખૂન સુંદર છે !' દેસાઈ પૂછે છે. 'એ સુંદર જ છે. મારે માટે જાન આપી દે તેવો છે અને તેથી વધારે સુંદર દુનિયામાં શું હોઈ શકે ?' વાતોના નાથક જ્યારે થોડાં જાય છે ત્યારે સુલતાનની બીબીના અવાજે પોતાની પત્નીના મન પરવારે છે. 'નિદાય'નું વસ્તુ કાવ્યમય છે, ગોપિકાનું જગદીશ સાથે લગ્ન થવાનું હોય છે તેના થોડા દિવસ પહેલાં જ મનમોહનને બેટા થાય છે, તે કાંઈ હોય છે અને કવિસંમેલનમાં તેની કવિતાથી ગોપિકાને આકર્ષણ થયું હોય છે-પણ તે તો જાણખાણ પહેલા, સંમેલનમાંથી પાછા ફરતાં પોતાની જાણમણને આધારે મનમોહન દરિયાકાંઠે મળવા જાય છે ત્યારે એક વખતના જૂના દોરતોના પુત્ર અને પુત્રીનું સુમગ મિલન થાય છે. બેતરણ દિવસના પસવાટ દરમિયાન ગોપિકા મનમોહનની કવિતાથી મોહિત બને છે : 'તમારી કવિતા સંજાણુ છું ત્યારે મારી અંદર જે ધુમરાઈ રહ્યું છે તેની ઝંખના તોત્ર જતી જાય છે...જલ્દી મારી અંદર પ્રવેશીને તમે મારા અંતઃસ્તલ સુધી પહોંચી જશો કે. મનમાં એમ થાય છે, સદાય તમારી કવિતા સંજાણુ કરું. તમે એક વર્ષ પહેલા કેમ ન આવ્યા ?' આ છેલ્લા વાક્યને વાર્તાનો અંત જતાથી 'કુબ્જુના બે હોઠ પર જલ્દી કેટલે બાંસુરી ચૂકી દાંધી !' આખી નવલિકા મનોદર પથ સમી લાગે છે.

જીવનની કરુણતા દરેક નિષ્પજ અભિલાષામાં રહેલી છે. 'એક રાતની વાત'માં ઇકારાને (સુનંદનો) જોનાઈ દેવનો પ્રસંગ હોય છે. આ બધી ધમાલમાં કામલાળી બાઈ ઘેર જવાની રત્ન મને છે તેથી ગૃહ-પતિ આકળાઈ ગ્રેડે છે. જવાશે આ બધી જોનાઈની ધામધૂમ છે-મહેમાનો આપ્યા છે-જમણવારે આવે છે. બીજવાર બાઈ કરગરે છે અને ફરીથી ના. પણ છેવટે તે જાય છે. તેનું નાનું જાણક મીઠાંર હોય છે અને તે મી જાય છે. 'મારા માટે નહિ' માં એક ક્ષપથી પીડાના દર્દીની જીવિયાનું માનસશાસ્ત્રીય પૃથક્કરણ થયું છે. જીવનજીવનું, સૌ માટે છે તેવા આનંદ માણુવો, પરણવું, ઘેર રત્નો લાવવી-પણ આ કેમ બને ? દારોગના દર્દીને ઇકારી કોણ આપે ? હરિ પ્રાચે વાયકની કરુણ જગાડવામાં ભેખિકા એક પડી એક પદ્ધિયાતો ઉપયોગ કરે છે. નાનામાત્ર ૪૫૫ તીન્દ્રનું લગ્ન થાય છે-ધરમાં વહુ આવે છે, હરિ પૂછે છે પોતાની બહેનને—

'સ્વાતિ, અહીં આવો કહે તો, તારી ભાગી શું ગદુ જ સુંદર છે ?' રાહિ ગભરાઈને રોકી જાય છે.

'મા જો મા, મોટા ભાઈને ક'ઈક થયું છે ! ગાંઠની જેમ જોણે છે !' મા પૂછે છે : 'હરિ !'

હરિ કહે છે ! એક વાર એને અંદર લઈ આવો ! મારે એને જોવી છે. કેટલા વખતથી મે જીવાન રત્નોનું મોં નથી જોયું ! હું એને કાંઈ પ્રકસાન નહિ કરું, હાય નહિ લગાડું-મને જોવાનું મન છે !'

જ્યોતીન્દ્રની વદને હરિ જોઈ રહ્યો તેણે પોતાના હૃદય તરફ જોયું. 'કાળા પડો મેલ્યા હાય પર પીળાપીળા નખ ! આખમાં આંસુ સાથે તે જોલ્યો : 'આવ વહુ, નતે આશીર્વાદ આપુ. ના, નજીક ન આવતી; ત્યાં જ રહે. સુખી થા વહુ !' પછી મા તરફ જોઈ જોલ્યો :

'મને સંતરાને રસ આપ, મા અને આને બહાર ચૂકી આવો. નાની ઇકારી, આ મધુ' નેહને

ગમરાઈ જાય. એને બહી' ઠાણે આવના દીધી ?'

બહુ દિવસે તે હસ્યો, અને પછી રડી પડ્યો. એ જ્ઞાન આપી વાત થઈયું નહિ, આપી છ'દગી થઈયું નહિ !

‘ચોવ’માં બુદ્ધાગમમાં જે મોનેરી વિભવિની અનુભૂતિ સદૃશ થઈ દોષ છે. થતી દોષ છે તેવું પુનઃથન છે. મોનાલી અને મધુસૂદનના પાત્રોને Paradox ચિરાર્થક જની રહે છે. આથી જ પરિસ્થાંત ‘જસ હોમા રહે તો’ માં નહિન અને ડોસાની યાજ છે-જે જુદા પ્રસંગોએ તેઓ સામસામા એવી રીતે આવી જાય છે કે વિધિ જાણે બદલાય કરતી દોષ ! ‘જે મુરખની પ્રેમકથા’ માં રતનની સેવીમાં પ્રેમીઓ મિલન થાયું છે. ‘માગે ક્યાં છે’ ની નાવિશ મુરદાને આયેનદારીના પ્રતીક તરીકે મૂકી તેવું ગૌરવ કરવાને પ્રયત્ન છે. બાળકના મૃત્યુના કદરૂપના ‘ઠાઈક દિવસ’માં વણી શીધી છે. બાળકની મહેત્વ આ સ્થિતિમાં બધું જાયવાની છે અને તેની મા કહે છે ‘ઠાઈક દિવસ’ બધું સમજાવે પણ એ વિષય તો આવેલો જ નથી.

‘ઝાણ’, ‘ચાર પત્રો’, અને ‘સૂરજ ઊગે’ એ વાતોએ ભેખડોના શબ્દોમાં કઠીયો તો સંકેત

ક્યાનો છે. આજઠાણની કવિતાની જેમ તેને દિપ્તિની જરૂર છે. વાનાવણ અને વણની દિપ્તિએ ‘સૂરજ ઊગે’ માં વાંચકની લક્ષ્યતા અંધાર અને છે. ‘ઝરણું’ કાવ્યવ્યય બની રહે છે. ‘વધુ ને વધુ મુઠર’માં જીવન સારી રીતે ચાલુ રહેવાનો આશાવાદ છે, પુષ્પા-અનિવર અને પછીની પેઢી દીપ-વાસની દ્વારા શક્ય રીતે આતેઆપું છે જીવન સમૃદ્ધિના પ્રધાનતું ગોરવ.

મુજરાતના પુરુષ ભેખડ પી પાત માથુએ રાખીએ તો આ સમૃદ્ધિની જાણતમાં તે ગૌરવ અનુભવી શકે છે કુન્દનિકા દાપડીઓ પોતાનું આગતું સ્થાન પ્રતિ-ભાષામાં અને સફળ સમૃદ્ધિની હેરાગમાં નક્કી કરી શકે છે. પ્રસ્તુત વાર્તાસંગ્રહ વિષય અને નિરૂપણની દિપ્તિએ વિદ્વદ્ભોગ જન્યો છે. બહી' પદ્યા જ ઓપાને નારીનો ગૌરવાન્તિ આમા રચ કરે છે કારણ સીખ્યા આ છે ? એવું નથી. ને સંપૂર્ણ તેમણે ગીતાં છે અને તેપના સંવેદનપદ માનવ રર આનેઆર્તા કે તેનો સારવિધાર આસ્વાદ જનવાનું કારણ તેમના ક્યાનું રૂપ છે ને ‘હૃદય હોય તે સપજ થો અને નજર દોષ તો નીરખી શકે.’ સાદગાર રડી જાય તેવો માર્દવ અને સહૃદતા અર્થો વાર્તા મંથન.

*

માનવજીવનનો અંતિમ હેતુ

માનવજીવનનો અંતિમ હેતુ તો કશરનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે અને જે માટેનો સાધો માગે હૃદયર સર્જેલાં સર્વ પ્રાણીઓની સેવા કરવાનો તથા એમની સાથે એકતા સંપાદવાનો છે.

મરીન અને દુઃખી પ્રજાની સેવા થાય અને એમની સાથે નેકતા સંધાય એવા કાર્યમાં માનવજીવનના આ હિત્ય કથેવની પ્રાપ્તિ માટેના પ્રયાસની આવી તરેલી છે. અને તેમાં રાષ્ટ્ર ની કે પ્રજાની સાચી જીનનિ સમાયેલી છે માનવજીવનનું એવ જીવનનું કલ્યાણ જ હોઈ શો અને માનવમાત્ર વચ્ચે પ્રેમ રચવાય અને એક મીચના સુમદ્ગમાં સમજપૂર્વક મંકિત ભાગ લેતાં થાય તો તેનો ચકિન્ચિત પણ અનુભવ થઈ શકે.

—ગાંધીજી

*

Unfinished Symphony

And an unusual one too! Cling-clang fizz clon-clon tang rrr rum tickety tackety Where towers and top brass rangle with conductors and chemicals, and tubes and reels and rubber go! And in hand *Brasserie!*

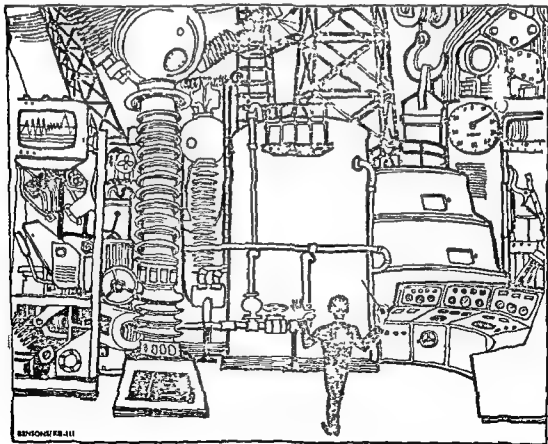
It's part of Kamani's concerted effort to help build a vigorous Indian industry. Mature work too for Kamani's have been at it for over two decades. With admirable dedication at an unflagging pace.

But the work will never be quite over. There are newer ideas a brimming new themes new schemes throbbing impulses masterful techniques. And weaving through it all a rich bold streak—*Kamani quality!*

SYMBOL OF INDUSTRIAL VITALITY

KAMANI ENGINEERING CORPORATION LTD.
KAMANI METALS & ALLOYS LIMITED
KAMANI METALLIC OXIDES PRIVATE LTD
KAMANI TUBES PRIVATE LIMITED
KAMANI METALS & ELECTRICALS LIMITED
INDIAN RUBBER REGENERATING COMPANY LIMITED
Kamani Chambers Nicol Road Bombay 1 BR.

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ધીન્ડયા • કસબેન્જ

કલકત્તા-૧

ફોન : ૨૨-૧૦૭૨ મામ : NOBISUCE

મિલ રથળ :

રેલવે સ્ટેશન, બગાહા,

પો. ઓ. નારાઈપુર

જિ. ચંપારણ (બિહાર)

(મામ : KANORIA)

નિત્ય નૂતન, ફેશનેબલ અને પ્રશંસનીય

ઠાકરસી ફેબ્રિક્સ

ફેશન અને સર્વોત્તમ પદાર્થો
સં-રોપણક લેખલવાળું કાપડ **EXPORT**

ઠાકરસી મુખ

- પી હિંદુસ્તાન સ્પિન્નિંગ એન્ડ
વેબિંગ પ્રિવેટ લિમિટેડ દ્વારા
• પી હિંદુસ્તાન મેન્યુફેક્ચરિંગ
કંપની લિ

ઉત્પાદક

શ્રી ઉના તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લીં

ઉના (જિલ્લો જૂનાગઢ)

પ્રમુખ : પરમાણુકલાસ જીવાભાઈ ઝોઝા
મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર : ચંદ્રશંકર લાલશંકર બાની

તાર : સહકાર

રજીસ્ટ્રેશન નંબર : ૧૫૪૧

તારીખ ૨૫-૧-૧૯૫૬

રેસિડેન્સ ઓફિસ-૭ : રેસિડેન્સ-૧૮

ઓડિટ વર્ગ 'અ'

તા.૧૮-૧૧-૧૪

સભાસદ સંખ્યા, મંડળીઓ-૫૫

અધિકૃત શેર ભંડોળ રૂા. ૩.૦૦ લાખ

સરકારશ્રીનું રૂા. ૧.૪૨ લાખ

અનામત ફંડ રૂા. ૦.૮૩ લાખ

ભરપાઈ થયેલ શેર ભંડોળ ૨.૮૪ લાખ

સભ્ય મંડળીઓનું શેર ભંડોળ ૧.૪૨

અન્ય ફંડ રૂા. ૧.૮૧ લાખ

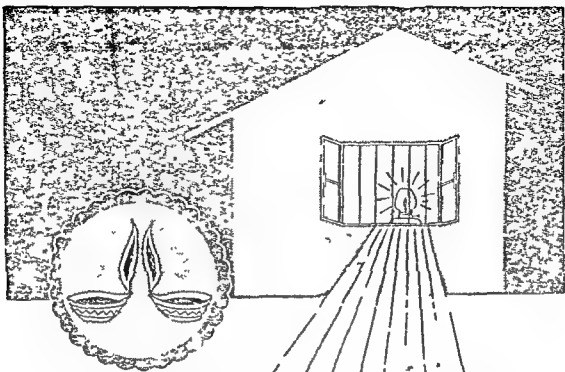
આ સંઘ તરફથી સભાસદ સહકારી મંડળીઓ મારફત આવેલા ખેતી ઉપજના માલનું ઓપલ
પિલ અને જીનીંગ ફેક્ટરી દ્વારા રૂપાન્ટર કાલ કરવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત સંયોજીત સહકારી મંડળીઓ મારફત ખેડૂતોને ખેતી ઉપજોની દરેક પ્રકારનાં ખાતર
નિવારણ, જંતુનાશક દવાઓ, ઝોનરો વગેરે પૂરાં પાડવામાં આવે છે.

લોખંડ, સિમેન્ટ, પતરાં, ખજૂર, સૂકા મેવો, ખાડ વગેરે વસ્તુઓના વિતરણનું કાર્ય કરે છે.

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા ખાપુ-૧-૨-૩-૪—૨-૦૦	
ગાંધી ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીતાંગલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
અલ્લાહના બંદાઓ — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૬૫	
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	
સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫.	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫	
મા આન દમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
રામતીર્થની રત્નભાષા — ૦-૩૫	

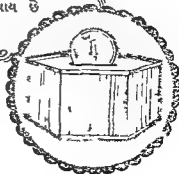

એક દીવાથી બીજો દીવો પેટાય છે ... એક નાનકડી
જ્યોત ઘર સંભાળાં અજવાળું કરી મૂકે છે ...

આપ રોજ એક એક પૈસો કે એક એક
રૂપિયો બચાવતા બંધો તો એ નાનકડી
બચતમાંથી મોટી રકમ બનીને રાષ્ટ્રનાં
ઉપયોગી કાર્યોમાં મદદરૂપ થાય છે

નાની બચત

નાનેરા પ્રયાસોનું મોટું પરિણામ

‘સુખરત સરવરના માનિતી ખાતા તરફથી પ્રકાશિત

પાસંદ સપિંસ

મુજબતા માસિયામ માસ પદેયતો કરવા

સાધિતી

સાધિતી

સાધિતી

સાધિતી

પ્રવાસી

માસિયામ માસિયામ

મેમા મુજબતા સપિંસિયા સેવકો નિયમિત સપે સે

સુદર સાધિતી સપિંસ

સુદર સાધિતી સપે સે

સાધિતી સપિંસિયા ૫ ૦૦

સુદર સાધિતી ૨૮ ૦૫૦ સેવકો

સાધિતી સાધિતી

મુજબતા સપિંસિયા માસિયામ વાસિયામ સેવકો નિયમિત

સાધિતી સાધિતી સપે સે

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ :	લેખ :	લેખક :
૩૩૧	આવા હતા બાપુ. ..	ગાંધી ભાઈઓ....
૩૩૩	પરિભ્રમણ	‘આશુતોષ’
૩૩૫	મૃત્યુની સફર.....	જયમલ્લ પરમાર
૩૩૬	અમી-છાટલા...	લાલુભાઈ ત્રિવેદી
૩૪૧	આનુ નામ કાતિ..	‘પ્રવામી’
૩૪૨	તું જે માણસ છે ..	‘અનુભ’ વાલોડી
૩૪૩	માવજી ...	જોડીદાસ ભા. પરમાર
૩૪૫	જીવન માર્ગક	દુશ્વીસિંહ જાલા
૩૪૬	પુનર્જન્મ...	મંગલાલ વી. જોશિયા
૩૪૭	આખરી વરસે..	‘સુધાશુ’
૩૪૮	‘મારા પરેસો ફોજદારી કેસ’...	બી. ટી. ઉપાધ્યાય
૩૫૧	બોધાર્થ...	મકાશ જાજ્જર
૩૫૩	સાનો વેપાર...	‘અનુભ’ વાલોડી
૩૫૪	બી/લીની ચમક. .	દેવેન્દ્રકુમાર પંડિત
૩૫૭	શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ....	જે. વી. જીવરાજની
૩૬૩	અવલોકન....	શિ.

સંચના

[આવકોને]

દર મળતી બારમી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે. પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તો પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જાણવું. અંક શિલ્પકમાં વધે તો મોકલાવે.

અમે તે મળે ત્યાં સુધી થઈ શકાય છે.

આ માનિકમાં પ્રમિદ થતા વિવાદો જે તે લેખકોના છે. સંપાદક તે વિવાદમાં સમત છે જ તેમ જાનવું નહિ.

[લેખકોને]

‘વૈષ્ણવવજ્ર’માં મંદુરિ, કલા સિમ્લ અને શાહિન વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ નાફ, મૌલિક, તાજી હોય એવી અપેક્ષા રહે છે. કાગળની એક બાજુ શાલીથી લખવું.

પ્રસિદ્ધ થયેથી સામગ્રીની - ઓફ પ્રીન્ટસ સાથે અંક અને યોગ્ય પુરસ્કાર પ્રમિદ પછી મોકલાય છે

લેખાનુભ

દેશમાં [ચરનું] ૮ રૂપિયા
પરેશમા સોપા સિટિંગ
“ગૌણવજ્ર”
૨-૧૫૫૫૫૫૫૫૫૫
સાંકેડો-૨

પ્રકાશક, મુદ્રક, માનિક. ધોળ જાણી : સંપાદક નવીન જાણી : ૨, રામકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨
મુદ્રણ-પ્રમથન સ્થાન સુરેષ મુદ્રિકા, ફેરિંગડોન રોડ, રાજકોટ.

ગુક શાળા નો તરશો ગદિ.

ખરીદ-વેચાણ માટે જુના વજનો તથા માપોનો ઉપયોગ કરવો એ ગેરકાયદેસર છે. અગાઉના વજનમાપના એકમોમાં ભાવો દર્શાવવા એ પણ શિક્ષાપાત્ર ગુનો છે.

તદુપરાંત, જ્યારે જ્યારે તમે શેર તથા મણુ લેખે લેવડ-દેવડ કરો છો ત્યારે તમે શિક્ષા ભોગવો છો કારણ કે પૈસાના બદલામાં વજનમાં તમને આણું મળે છે.

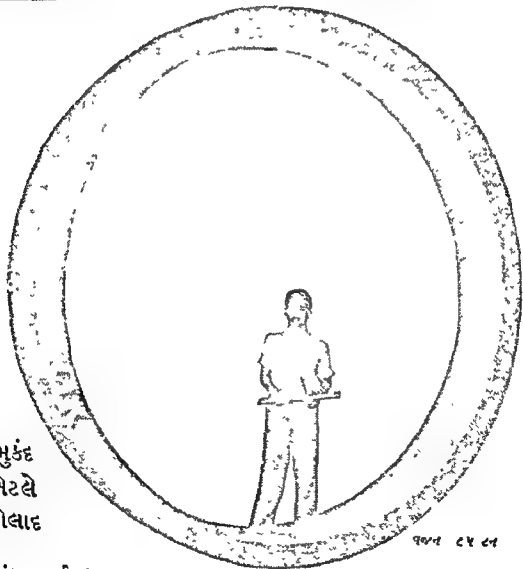
મદ્ય વેપારીજ એટ્રિક એકમોવાળા વજનો વાપરે એ પૂરતું નથી.

તમે પણ આન કિલોમાંજ ખરીદી કરો.

મુકંદ

મોટાં, ભારે, વિષમ સ્ટીલ કાસિંગ્સ માટે...

મુકંદ
એટલે
પોલાદ

૧૯૪૮ ૮૪ ૮૧

મુકંદ આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ વર્ક્સ લિમિટેડ, કુર્લા, મુંબઈ ૭૦ એએસ

ગુજરાત ટેટ કો-ઓ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લી૦

: રજીસ્ટર્ડ કોર્પોરેશન-અમદાવાદ :

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૯.

સહકાર ભવન
ટેમરભાઇ રોડ,
રાજકોટ

★

“ ગુજરાત ખેડૂતોની તેમની જરૂરિયાત ” ૧૮૦ શાખાઓ દ્વારા પૂરી પાડનારી રાજ્યની કેન્દ્રિય સંસ્થા

—૦—

ગુજરાત રાજ્યમાં જમીન ધારણ કરનાર વર્ગની ખેતીના વિકાસ અને પિયતની સગવડ વધારવા માટે નવા કૂવા માળવા અને જૂના કૂવાઓની મરામત માટે કોઈપણ એન્જીન, ઇલેક્ટ્રીક મોટર, અને પમ્પીંગ સેટસ, ટ્રેક્ટરો વિગેરે આનુષંગિક હેતુ માટે ૧૮૦ શાખાઓ દ્વારા લાંબા ગાળાનું ધીરાણ કરતી રાજ્ય બ્યાપી આ પદ્ધતિ સરથા છે. આ બેંક પાંચ લાખથી વિશેષ સબ્સાઇડી ધરાવે છે. અત્યાર સુધીમાં નીચે પ્રમાણેના હેતુ માટે ધીરાણ વસૂલ છે.

૩૧ મે, ૧૯૬૭ સુધીની માહિતી દર્શાવતાં આંકડા.

	સંખ્યા	ધીરાણ કરેલ-લાખ
ટ્રેક્ટર	૧૬૮૮	૨. ૬૫
કોઈપણ એન્જીન તથા મોટર પંપ	૭૧૧૧	૨૫. ૪૭
નવા કૂવા	૬૩૮૧૬	૧૪. ૮૫
જૂના કૂવા સમારવા	૨૦૮૫૮	૧. ૫૩
અન્ય હેતુ	—	૭. ૨૮
જમીનના કબજા હેઠળ મેળવવા માટે	—	૨. ૬૩
	કુલ ધીરાણ	૫૪. ૭૧

અન્ય વિગતો :-

૧. ભરપાઈ થયેલ સૌર હાટોળ	રૂ. ૩. ૭૭
૨. રીઝર્વ ફંડ અને અન્ય હાટોળ	રૂ. ૦. ૭૫
૩. કીમેન્સ દ્વારા ઊભું કરવામાં આવેલ ફંડ	રૂ. ૪૬. ૦૦

મગનભાઈ ર. પટેલ
ઉપ પ્રમુખ

હરિપ્રસાદ હ. ત્રિવેદી
આઈ. એ. એસ. ડિપાર્ટમેન્ટ
નેશનલ ડિવેલપમેન્ટ

ઉદયભાઈસિંહજી
યુવરાજ સાહેબ
એફ પોર્સનલ
પ્રમુખ.

મનમના મણીની માયાનગરીમાં....

માયાનગરી બહુ દુનિયામાં આનંદથી જેલે છે આ નાનાં બાળકો! એમને શિરે કોઈ ચિંતા નથી! બાળપણની જેદિકરાઈના મુગ્ધ દિવસો છે આ. પરંતુ આ બાળકો ઝડપથી મોટા થઈ જાય છે. ને પછી તો નિશાળ, ...કોલેજ... લગ્ન... અને તેમનાં ચેલાનાં બાળકો! તે દિવસની નાણાંની જરૂર માટે આજે જ બચત કરવા માંડે ...

વધુ સુખમય જીવન માટે દેના બેંકમાં બચત કરો.

દેના બેંક

બચત આનું - વ્યાજ ૪%

સગીર બચત યોજના - વ્યાજ ૪%

રિઝર્વ ટિપોઝિટ - ચાલુદિ બ્યાજ ૫૩% ૫૦૩%

દેના બેંક લિમિટેડ

રાજકોટ ઓફિસ: રેવાળ નામજી બિઝિસ, ૧૭, હોર્નિંગન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨
અવીશ્યચંદ વ. માંધી પ્રેસિડેન્ટ

આવા હતા બાપુ

બાપુએ હાર કબુલી

આ પ્રસંગ સેવાશ્રમ આશ્રમનો છે.

બાપુને જન્મદિવસ હતો. ધર્મના મહિલાશ્રમની બહેનો બાપુને હોશે હોશે સૂતરની આંટીઓ અર્પણ કરવા આવી.

બાપુએ તેમને અગાઉથી જ કહી રાખેલું કે તમે આંટીઓ આપવા ભલે આવો, કૂવાનું પાણી અને મારા આશીર્વાદ તમને મળશે, બાકી નાસ્તો સાથે લેતાં આવજો.

બાપુને જ્યારે આ વાતની જાણ થઈ ત્યારે

એમણે આશ્રમના વ્યવસ્થાપક પાસે કોઠાર ઉઘડાવી મોસંબી, કેળાં, સીંગદાણાં, ગોળ કદાવી બાળાઓને આપ્યા.

બાપુને જ્યારે એની ખબર પડી ત્યારે બાપુ પૂછ્યું. બાપુ સામે પૂછ્યું : ‘આશ્રમ મારું નથી થું ?’ હું બાળાઓને પ્રસાદ આપી શકું નહીં ?’

બાપુને હાર કબૂલવી પડી.

સાંજની પ્રાર્થના વખતે બાળાઓને આશીર્વાદ આપતા બાપુએ કહ્યું : ‘મારું હૃદય પિતાનું છે, બાપુ માતાનું, માતા બાળકોને ખાલી હાથે કેમ કાઢી શકે ?’

બાપુ રહી ગયા

સાબરમતી આશ્રમમાં જન્મવા દાણે પ્રથમ ઘટ વાગતો એટલે બધા પોતપોતાના સ્થાનેથી જન્મવાના સ્થળે આવી રહે. ત્યાર બાદ દસ મિનિટ રહીને બીજો ઘટ વાગે તેની સાથે ભોજનાલયના પ્રવેશદ્વાર બંધ થઈ જાય. દ્વાર બંધ થઈ ગયા પછી જે કોઈ આવે તેને બીજી પગલે એણે ત્યારે જ દાખલ કરવામાં આવે એવો નિયમ હતો, અને તે સૌ કોઈને એક સરખો જાત્ય પડેલો.

એક વાર એવું થયું કે જન્મવાનો પ્રથમ ઘટ વાગ્યો તેને દસ મિનિટ થઈ ગઈ તો એ બાપુ ન આવ્યા. ઘંટ વગાડનાર ભાઈ વિચારવા લાગ્યા કે બાપુ હજી આવ્યા નથી તે ઘંટ વગાડું કે જરા વાર રહીને વગાડું ? પણ એમને બાપુના સ્વભાવની ખબર હતી એટલે એમણે બીજો ઘંટ માર્યો.

બારણાં બંધ કરનારે બાપુ આવતા હોય તો આવ્યા પછી બારણાં બંધ કરું એ વિચારે ડોકિયું કર્યું તો બાપુ આવતા દેખાયા. બાપુએ તેને વાટ ભેટો ભેઈ ત્યાંથી જ કહ્યું, 'ધંટ વાગી બયો છે, બારણાં બંધ કરી દે' પેલા ભાઈને બારણાં બંધ કરવાં પડ્યાં. બાપુ આવી પહોંચ્યા ત્યારે જરા હસ્યા. ત્યાં અંદરથી અવાજ આવ્યો : 'બાપુ' રહી ગયા, બાપુ બહાર રહી ગયા.'

પહેલી પંગત જમી ઊઠી ત્યાં સુધી બાપુ બહાર જ રહ્યા. અને બીજી પંગત બેઠી ત્યારે જ જમવા બેઠા.

ગંભીર છતાં બાળક જેવા

સાબરમતીમાં પૂર આવ્યાં હતાં તે ઓસરી ગયાં.

આશ્રમના કિશોરોને તરવાની ઈચ્છા થઈ. બધા ટોળે મળીને ગયા બાપુ પાસે અને કહેવા લાગ્યા : 'બાપુ, પૂર હવે ઓસરી ગયાં છે અને અમે નાહવા ને તરવા જઈએ છીએ, તમે પણ ચાલો.'

બાપુએ સૌને ઉત્સાહ ભેધને હા પાડી.

મહાદેવભાઈ કહે : 'બાપુ, અહીં 'ધણું' કામ પડ્યું છે, તમે એમની સાથે જશો?'

'હા, બાળકોને કંઈ ના પડાય છે? કામ તો છે જ, અને કરવું જ રહ્યું.'

અને બાપુ સૌની સાથે ગયા. કિશોરો તો રાહરાહ થઈ ગયા.

સૌ કોઈ નદીમાં તરવા પડ્યા. બાપુ પણ તરે, તરતા અન્ય અને કિશોરોને તરતાં ય શીખવે. બાપુ કિશોરો સાથે એવા તો તન્મય થઈ ગયા કે ભોનારને પ્રશ્ન થાય કે થોડી વાર પહેલાં ગંભીરપણે કામમાં જુલા-યેલા તે આ જ હસતા રમતા બાપુ કે?

આખર એની ધીરજ ફૂળી

ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ

તરીકે બાપુની વરણી થઈ અને તેઓ એક માસ ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં રહ્યા ત્યારનો આ પ્રસંગ છે.

બાપુ સરદાર વલ્લભભાઈના સંપૂર્ણ પહેરા નીચે હતા. બાપુને પૂરતો આરામ મળે એટલા માટે સરદાર જેમને મળવા જવા દે એજ બાપુને મળવા જઈ શકતા.

બાપુ વિદ્યાપીઠના મકાનના માળ પર રહેતા. બાપુની નજરે પડીએ તો બાપુ બોલાવે એ આશાએ કેટલાક એ મકાનની સામેથી ખાસ કારણ વિના પસાર થતા કે ઊભા પણ રહેતા. અને એમ કોઇકને બાપુને મળવાનો મોકો મળી પણ જતો.

પણ બાપુ ઉતરેલા તે જ મકાનની નીચે રહેતા ગાંધી કુટુંબના એક વિદ્યાર્થીએ એવો કોઈ જ પ્રયાસ ન કર્યો. બીજાઓ બાપુને મળવા માટે સરદારને વિનવતા ત્યારે આ ભાઈ તો પોતાના કામમાં જ રત રહ્યા.

આમ ને આમ એક મહિનો વહી ગયો. ત્યાં એક દિવસ બાપુએ વલ્લભભાઈને કહ્યું : '.....ને જરા બોલાવો ને.'

સરદારને જરા આશ્ચર્ય થયું. આ એક મહિનામા અહીં રહેનારા લગભગ દરેકે બાપુને મળવા પ્રયાસ કરેલો પણ આ ભાઈએ તો કશો પ્રયાસ કર્યો ન હતો.

સરદારે પેલા ભાઈને પોતાની લાક્ષણિક વાણીમા કહ્યું : 'બધાને મારે બાપુને મળવા આવતા રોકવા પડતા હતા; પણ તું જ એક એવો નીકળ્યો કે જેને મારે સામેથી બોલાવવો પડે છે, તું' ખરો! ચાલ, બાપુ બોલાવે છે.'

અને પેલા ભાઈ બાપુને સહર્ષ મળવા ગયા. જ્યાં બીજાને પાંચ-દસ મિનિટમાં પાછા વળવું પડતું ત્યાં આ ભાઈને ખાસ્સા બે કલાક મળ્યા! એટલું જ નહીં, બાપુ પોતે તેમનું કામ એવા તેમની ઓરડીમાં પણ આવ્યા.

ગાંધીરંગી રાજ્યપાલ

ગાંધીજીની હયાતીમા ઘણા ભાગ્યશાળી આત્માઓને ગાંધીરંગ લાગી ગયો હતો. તકલી, પૂણી અને ગાંધીટાપી રાષ્ટ્રીય ચિન્હો બની ચૂક્યા હતાં આપણા નવા રાજ્યપાલ આવાજ રંગથી રંગાયો છે. વ્યવસાયે અધ્યાપક હતા તેથી તેમના રંગમા અર્થ-શાન્તીની વિકસા ભગી છે શ્રી શ્રીમજાગણ્ય કોમિશનના મહામંત્રી તરીકે રવા છે તા વળી આયોજન પચમા પણ કામગીરી કરી ચૂક્યા છે. આપણા આયોજનમા ગાંધીવાદીને ગજ ફટકો વાગે તે એક બીજી જ બાબત છે તેઓ આજીવન ભારતીય આચારસંહિતાના આમલી રવા છે. નેપાળમા ભારતના એનચી તરીકે એક મહાવિચક્ષણ યુગ્મ રાજા મહેન્દ્ર સાથે તેમને કામ લેવાનું હતું. દિમાવયની નગેટીમા મહાત્મ ધરાવતા નાનકડા રાજ્યનો આ મુત્તલો રાજ્ય ભારત, ચીન અને પાકિસ્તાન ત્રણેયને ઉચેળીમા રમાડે છે. હતા શ્રી શ્રીમન્નાગણ્યે આ નીજ કામગીરી કુશળતાથી પાર પાડી નેપાળ નજીક આવ્યું છે તે તેમને આભારી. તેઓ મારવાડી છે, અને દરેક મારવાડી તેની રીતે અર્થશાસ્ત્રી પણ છે, તે હતા આપણા રાજ્યપાલ દરિદ્રનારાયણદેશના અર્થશાસ્ત્રી રવા છે; તે સભ્ય તેમના પુસ્તકોમાથી મળી રહે છે ગુજરાત તે ગાંધીજીની ભૂમિ-અને અહીંની ભૂમિને ભાવે એવી વાત તેમની પાસે છે આજકાલ ભારતના નકશામા ગુજરાતને ઉદ્યોગ-પ્રધાન રાજ્ય તરીકે મકવાની વાતો ખૂબ ઘાય છે ત્યારે રાજ્યપાલ-શ્રીની પ્રતિભા આ દિશાના પ્રયત્નોને વેગવત બનાવે અને એની કર્મનિષ્ઠા અને ગર્વ-પ્રતિષ્ઠાના તેજ ગાંધીજીની ભૂમિમા રેલાવે કે ભારતના સોળ રાજ્યોને પ્રેરણા મળી રહે

સ્વર સમ્રાટ

પરિત એમકરનાથનો દેહવિલય ગુજરાતને

સગીનની દુનિયામા અકિચન બનાવે છે આ પડછંદ પુરવનો દેહનાથો આખમા સમાઈ જાય તેવો હતો અને એવો જ બુલદ તેમનો સૂર ‘વદે માનરમૂ’ ના નાચક તરીકે તેમને બુલવા શક્ય નથી ગુજરાતને તે ગૌરવનું ખાંડ કારણ એટલા માટે છે કે જે સેત્રમા તેનો મજ વાગે નહિ તેવી મંગીનની દુનિયામા આ કર્મવીરે ગુજરાતની અમિમા પ્રગટાવી, અને દેશમા તે દીક, પડેશમા પણ કીર્તિ દેવાથી વિમળ ગિબર વપુસ્કરના નેઓ શિષ્ય, સગીનના તેને તેમની પ્રતિભા અખિલ ભારતી. હતી બનારન હિંદુ મુનિ તથા લાંબરના ગાંધર્વ વિદ્યાલય સાથે બહુ નિકટતાથી સંકળાયેલા હતા છેવટના વર્ષોમા આ સગીતમાર્ગે ઇલકવાનો ભોગ બન્યા હતા તેમની તનિયતમા સુધાગે બનાવના શિષ્યો અખબાનમા આ પા હનક તેમનો નમવર દેહ વિલય પામ્યા છે પણ ભારતના સગીને પ્રતિષ્ઠા અને અમરત્વ આપવામાં તેમનો ફાતે અવિમ્મણી. રહે

મ્હોંમા સાકર !

કોઈ સારા તમાનાર આપે, આન દદાયક વાત કહે તે એમ બેલવાનો રિવાજ છે ‘તમારા મોમા સાકર !’ આવા જ સમાચાર રાજસ્થાન પામે થરના રણ વિષે પ્રાપ્ત થાય તે જોમા તાકર ખાવાના અનિકાથી બેધપુર ખાનેના મધ્યમ્ય રણવિસ્તાર સંશોધન સમ્યાના વૈજ્ઞાનિકો છે તેમણે એકી કંઠે માહિતીને આધારે, તેમજ અસામ્ય પ્રતિજ્ઞાના નિરીક્ષણ પછી એમ કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે કે રણ આગળ વધવાની લોકવાયકા ભ્રામક છે રણ આગળ વધતું નથી રણપ્રદેશમા વનીકરણની ચોજના સફળ થવાના આપણે ત્યા દાખલા છે પ્રજાસતીર્થ પાસે દેલોત્સર્ગ નજીક રેતીના ઢગલા ખડકાના ત્યાં આજ લીલી હરિયાળી નજરે પડે છે બેધપુગની સસ્થા અમુલ્ય સેવા બજાવી રહી છે અને છેલ્લા સમાચાર પ્રમાણે સંશોધકોની એક ટૂકડી રણપ્રદેશની વૈજ્ઞાનિક મોજણી માટે ત્રણ માસના પ્રવાસે થરમાં થઈને કચ્છના

નાના રમમાં જવાની છે આગેલાવા ઉપરાંત ત્રિધુ સંસ્કૃતિના અવશેષો શોધવાનું તેમને ફાળે આવશે દેશના ખૂન ખુમિથી પ્રાપ્ત થતા ભાષા અને પ્રાંતવાદના ગુંગળાવનારા સમાચારિમાંથી આ એક જ અલેવાલ નાજરો આપે છે.

રથાનીનર

રેથી ચૂંટણી પછી પક્ષપથટાએ લેકમાનસને દેરી લીધું છે સંકળનાપૂર્વકે કદચપથટા કરનાર અમે રિકન જે રિશ્ચન બનાડું કહેવું છું કે કદચ બદલી આપવાના કેંઈસો એન્હા વધતા જશે કે ભવિષ્યમાં કદચ આપનારનો કુકાગ પડશે આ સંજોગમાં પ્રાણી-ઓના કદચનો આસતા લેવો પડશે અન્ધાર નજર ભૂડ અને વાનર ઉપર પડે છે વાનરનું કદચ નાનું ઊંવાધી ભૂડને પ્રાપ્ત્યના મળે એમ લાગે છે ભૂડનું ઊર્ધ્વમુલ્કન થવાના સમાવાર તેની ગેણીના ગર્દભરા જને ખોટું લાગે જ. વાનવાતમાં નિરસ્કાર, ઉપેક્ષા કે અસુગમે વ્યક્ત કરવા, કોઈને ભૂડની ઉપમા આપતાં પહેલાં હવે વિચારવું પડેલો લાલો, ભૂડનો પ્રશ્ન તો ઉઠેલી ગયો પણ ગર્દભરાજનો ઊભો છે એક મગનો. વચાર મગજમાં ઝખી જાય છે મનુષ્યની સ્વરનળીમાં ગર્દભરા ગજાની કરામત ગોઠવવામાં આવે તો પછી લાઉરખીકની જરૂર રહેશે નહિ ગર્દભનુ ગળુ મનુષ્યમાં બેસાડ્યા પછી, તેને તે કેળવી શકશે, ભૂકવાને બદલે ભૂડ અવાજ કવિતા લલકારશે, સભાઓને સંગોપશે. માનવી કંઈની ક્ષમત કરી જાય છે એટલે ગર્દભની નાજગતા તેનામાં નહિ રહે હવે જે આને માટે પડપડી થાય તો શુ કરવું? એટલે, નિયમન તરીકે એક દરત રાખી ઘડાય કે જે કવ લોચ, અભિનેતા ઊંચ, વક્તા હોય અથવા મેન્નીને ડાહ્યાથી શકે તેવો બોલકો હોય તેને જ સુરનળી બદલવાની પરવાનગી મળશે

કાળે અર્જુન હાંડિયે

દક્ષિણ વિરેટનામ ઉપર ઉત્તરના ગોરીવાઓ ખાખરી પડ્યા છે છૂપા વેશમાં, ફૂલના ઢગલા નીચે, બોલ સાંપના સ્વાગમાં-જેમ ફાંટુ તેમ સાઈજેનયા

અને બીજા શહેરોમાં વસનિમાં ધુસી ગયા અને કાગે કેર વર્તીવવા માંડ્યો છે અમેરિકનો ઉધતા ઝડપાયા અને તાકાત હોય તો થયુ શા કામની? કન્ડરથામુ સામાન્ય જનતાનો જ નીકરો. ઉત્તરના આક્રમણખેદિને કોઈ ગુમાવવાનું નથી થયુ દક્ષિણમાં અમેરિકાની આમરો ભારે ધકો પહોંચ્યા છે હવે ઉત્તર વિરેટનામ પર આક્રમણ લઈ જવામાં થયુ જેખમ છે-દિશા ચૂપ ન બેતે તો? અને ન કરે તો વિરેટકોગી કાખાઓ અમેરિકન અજુનોને લીટીવીબીને પરશ્વાન કરે છે-ગાંડીવધારી પાર્વો કૃષ્ણનું ઘરમુ શોધી રહ્યા છે-ત્રાહી માગુ ત્રાહી માગુ. તેનાપનિ વેન્ડેમોર લેન્ડો શો અંદાજ છે?

શેખની શિખામણુ

શેહની શિખામણુ ગાપા મુખી તો શેખની યાદર મુધા તો મુજેને? શેખ અઠુલ્લાએ ભારતને શિખામણુ આપવા જન્મ લીધો છે દિવસ ઊગે અને નવી શિખામણુ તેધાર હોય છેએ છેએ, તેમને જેલ મુકત કરતી વખતે ઈદિરાજીએ કીધું કે છે બોલના- શુ કામ કાન આપો છો? છતાં શેખ બોલે છે, સભાઓ જાલે છે, પત્રકારો અને એલચીઓને મરે છે, ચતુરીય પપેન્ડા અગ્રેસરોને મુલાકાતો આપે છે અને જે કહેવાનું છે તે બેધક કહે છે આગળ જતા, તેઓ કારિયરમાં અને પારિસ્તાનમાં જઈને ધાર્મ બોલશે-એન્ડવાજ વગાડશે તેમને સાલનનારાઓ મળશે-ઓનાઓ મળશે-અનુચારીઓ મળશે એમ કરતા કરતા નેતા થશે-સેનાપનિ થશે પણ પછી લશ્કરી કૃષ્ણો આદિશ તો નહિ આપે ન?

મૃત્યુનો મહોત્સવ

બિહારમાં ઉદયગિરિ પર્વતમાળામાં જૈનમુનિવર્ધ ઓ જળજ્વળત્રમક્રોએ અનશનત્રન દ્વારા જવતા સમાધિ લીધી તેનાથી ભારતના આધ્યાત્મિક જીવનમાં તથ, ચરીરજ્વર અને માયાનું બધન છેડી, જીવનની અનિમ રિશ્તિ હસતે મુખડે પ્રાપ્ત કરવાની વિરલ સિધ્ધિ દર્શાવી છે આ પ્રશ્નની ધાર્મિક બાજુ જવા દઈએ પાવિવ (અનુ. ૫૪૬ ૩૬૧ ઉપર)

મૃત્યુની સંકર

જયમહલ પરમાર

ધણીવાર મને થાય છે કે હું મૃત્યુના મુખ-
માંથી પાછો આવ્યો એવું જ સૌથી વધુ સ્મરણ
શા માટે થાય છે? નચિકેતાની કઠોપનિષદની વાત
તો હું ચંચારેજની રેલવે હોનારતમાં ફિસાયો તે
પૂર્વે ઘણા સમયથી વાંચેલી કે ઈશની સંધર્માં માટે
પ્રેમનો ત્યાગ કરનારને મોત મારી ચકવું નથી.

સમજણો થયો ત્યારથી સત્યાગ્રહમાં પડ્યો.
ન મહત્વાકાંક્ષી સેવી, ન કોઈ એવી કામના. જીવન
સિદ્ધાંતના વાસ્તવતાણુએ વણાતું વણાતું કૌટુંબિક
સુખદુઃખોથી ઠીક ઠીક અસ્પર્શ્ય નહોતું બની ગયું?
આસક્તિ માત્ર એ સુખદુઃખોથી રહિત એવી
સમાવેશ્યનાની જ નહોતી રહી?

કે પછી સામાજિક સુખદુઃખો દૂર કરવાની
લગન જ એક આસક્તિ બની ગઈ હતી? કાંઈ
બ્રમર ન્યાયે હું પોતે જ એ સુખદુઃખનું સાધન
બના ગયો હોઈશ? સુખ અને દુઃખ એ જ તે
આદ્ય અને ઇવે આખિણું મોતનું મીઠું ફળ જ
હશે ને?

ચંચારેજના રેલવે અકસ્માતમાં હું મૃત્યુના
અધિકારમાં વિલીન થઈ ગયેલો. આંખ બિંધડી ત્યારે
જીવન એક ભીંયણ સ્વપ્નનું જ લાગ્યું. યોદ્ધા જેને
મૃત્યુનો કે અકસ્માતનો આઘાત કહે છે તેમ મારું
એ સ્વપ્નનું કંઈ બે-ચાર મહિના ચાલ્યું. કે પછી
એ જ ભગૃતિ હતી ને આજે જેને જીવન કહું છું
તે એક સ્વપ્ન ન હોય?

પ્રકાશ અને અધિકારની એ માયા હજીએ
પૂરી સમજાઈ નથી. અંદરના અધિકારથી ડરીને જ
માનવી બહારના અધિકારમય પ્રકાશમાંથી પાછો
નહિ ફરતો હોય ને? કેવી કડુણતા? અને છતાં
કેવી મીઠી?

ગાથા નિશાળીઆમી જેમ આગળ પાછળ

જોયા સિવાય સીધે રસ્તે ચાલવાને જ હું વિવેક
માનતો હતો અને હું મને ડરેલો સ્વસ્થ લાગતો
હતો? મિત્રો અને સનેહીઓ વચ્ચે માની લીધેલા
આ સ્વાસ્થ્યથી મસ્ત બનીને લડતો અને ડરેલો
ઉલ્લસિત લાગતો?

વિરોધી બળોના સુમેળમાંથી સર્જાતી પ્રવૃ-
ત્તિની એકતાને હું વિવિધતાની મારી પોતાની
એકતા સમજી બેઠેલો. રેલવે ટ્રેકનને માત્ર એક જ
ધક્કા અને મારા ઢેલામાંથી પણ એક અસહાય
અવાજ નહોતો નીકળ્યો?

પાટા ઉપરથી વેગપૂર્ણ નીચે ધસ્યે જતી
રેલગાડીના દારુણ ઘર્વરાટમાં શા માટે મને સંજોગ
ન સંભળાયું? પ્રકૃતિના વિસંવાદી સૂરનો જ એ
સંવાદિતા ન હતી?

હા, તાલબદ્ધ લયબદ્ધ વજ્રે જતી હતી
આશ્રમી: એની લયકરારી તૂટી, તાલભંગ બની.
ઘેરવતાલનું ભીંયણ રૂપ એણે ધારણ નહોતું
કયું? રોડરૂપથી હું બે નહોતો ખાઈ ગયો? કેમ
અસ્વસ્થ બની ગઈયો?

અવકાશમાં ગિડનારે પક્ષી બૂલથી ડોઈ બારી
વાટે મહાલયના ખંડમાં આવી પડતાં ટેવો ગભરાટ
અનુભવે! મારા જીવનની પણ એ જ ગતિ નહોતી
મધ્યે વાત ખરી છે કે એ મહાલય નહોતો. પણ
જીવ ભગ્યો ત્યાં હું ક્યાં પડ્યો છું, હું શું છું
એવું મને જ્ઞાન પણ ક્યાં હતું? જીવન સાથેના
સમસ્ત સંબંધો તૂટી ગયા પછી ફરીથી જીવન
ભગી રહ્યું હતું. ધૂંધળી સચરના ચૂંચોડે જેવું.

મને એટલું જ યાદ છે કે દારૂકે પ્રયત્ન
ધક્કા સાથે ગાડી મોતની ખીનમાં ધેરબેરી ધક્કા
મસતી લાગી. મોતની અંક દારૂકે ત્રાસ માર્યો
પ્રવાળીઓની વાનાવડબુને મંદની ગઈ. મેં રડ

એમાં સુર પુરાવ્યો. ના, મારાથી પણ ચિત્કાર-
લયજનક ચિત્કાર નીકળી ગયો.

આ લખું છું એટલી વાર નહોતી સાંગી.
મારીના ફર્સ્ટ-ક્લાસ સથેના એક પાર્ટિયાવાળા
(ઉપરનીચેની એક એક બર્થ) કુપે કહેવાના ડબ્બામાં
જેટલી જગ્યા મને બેસવા સગેથી એમાં એ કાળજી-
મેરી અધારી રાતે સાડાક અગિયાર વાગ્યે મારી
આંખ મળી ગઈ હતો. પછી તો મોનનું તાંડવ
બેસાનું નજરે તો નથી નિહાળ્યું.

એક પ્રયત્ન અઘાત માથે પહોંચી મળવર
ટૂક ખરેડે એમ માંડીની જેમ આડેધડ ફેંકાયે જતી
માંડીમાં હું જાઉંયો. બાહ્યે ઢાંકે ડાઘવ લેવરાવતું
હોય તેમ જાંચી જાઉંયો ને પલકમાત્રમા બીધે
માથે ગયો. મને એટલું જ માફ છે કે વાકાનેરની
બેખડા ઉપરથી મનુષ્ય નદીમા ડ્રાસિયે મારવા હાય
આગળ બેસાય એમ બેસાઈ ગયેલા. વીજળીના
અપકારે ધર યાદ આવી ગયું. પછી તો જીવન-
મૃત્યુની કલ્પના કરવાની વેળા પણ ક્યા રહી હતી?

જીવનમા જે અપગ્રહ હતું તેનો સાક્ષાત્કાર
થયો. કનિયુગમા તો ગ્રામના શીંગ માથે રહ્યો.
દાંજો ટકે એટલી જ વાર ને! જગત જેને મહા-
યાના કહે છે તે મારા માટે તો ક્ષણભરની જ
હતી. ભય કે અભયના મંથનનો અવકાશ ક્યા
હતો? અંદરે રહેના આવાગમન માટે પણ અવ-
કાશ તો શેષજે ને! તેમ મૃત્યુનો પરિચય પણ
દાંજો કરાવ્યો હોય? મેં તો કદિ કરેલો નહિ.
સ્મૃતિ હોય તો વ્યક્તિત્વ વિલીન થવાનો ભય
લાગે ને!

ત્યાં મૌન ન હતું, ન હતું અમાન. ત્યાં
ભય ન હતો, નહોતો અભય. જીવન કે મૃત્યુ એ
એ બેમાથો કાઠ નહોતું મિત્ર કે નહોતું દુસ્ત્રન.

આ હોનારતના વર્ષો પહેલા એકવાર મોત
સામે આવીને બેસું રહેતાં ખૂણ બાયબીત બનેલો.
તાબાની કાંટ ખાઈ ગયેલી લોટીમાં તાંબાના પૈસા
નાખીને એમાં બાંધે ઉકાળીને એ લટીને એકવાર

પીધેલી. બાંધે કેવીક મો એનો અનુભવ કરવા.

પણ કળાલા તોડી નાખ્યા. મોત સામેનું
એ યુદ્ધ આફ-દસ કલાક ચાલ્યું હતો. આંખે લાલ-
કાળાં આવી ગયા પછી તાળનું ફેડીને જીવ બહાર
નીકળવા અંદરથી ઘણા ઘા ઠોકતો હતો.

કિશોરવંશમાંથી રંજીતુવાની બળેરે પેગ
મકથો કે મકથો એવા એ સંધિકાથે મૃત્યુનો ભય
લાગ્યો. પણ જીવને હજી વળગતું નહોતી બિની થઈ.
જીવનના ઢાંધે હોલ-લાલચના અંદરોળો નહોતા
જોવા થયા. એટલે ધરના સોની આખરેજાની
વિદાય લીધી. પણ એ તો યુદ્ધ હતું. એ યુદ્ધમાં
વિજય મેળવવાની આશા સમુદ્ર જીવત અને મૃત્યુ
વચ્ચે સમયનું એક અંતર પણ હતું. અહિં તો
એવા અવકાશનો ઢાંધે પ્રશ્ન જ ક્યાં હતો?

આખા ખુલી ત્યારે હજી હું વિસ્મૃતિમાં
ગરકાય હતો. જીવન-જગત સાથેના ઠંડી ગયેલા
તાંબાના હજી સંધાતા ન હતા, મૃતિ અવસ્થા
હજી પરી નહિ થઈ હોય.

ધોર અધકાર. નિઃશબ્દ બધું. હું ક્યાં
હતો? ગ્રંથે ગ્રંથે ચેતના ઉપર આવતી હતી.
ચેતના પાછી વળતી હતી. અધકારમાં આંખ
પ્રકાશ શીધી રહી હતી. ઉપર જાંચે જાંચે અધાર
ધોર ઓરડામાં ઢાંધે અતિ બારીક ચાંદરણે અંધારો
સરી ભય એવો આભાસ થયો.

આંખ પ્રકાશને પકડવા મથતી હતી. અસ્થિર
પ્રકાશનું ચાંદરણે અવારનવાર પકડાતાં આભાસમાંથી
અસ્તિત્વનું લોન થયું. હું જીવતો હતો. પણ
ક્યા? જાત જીવનનો દોર પકડાતો ન હતો. અંધ
કે અવધવો જેવું કાંઈ મારે ખરું? શાશ્વત અધ-
કારમાં મારે પ્રાઈ અતિ બારીક અંધારો સરી જતા
પ્રકાશનું હું સિવાય બીજું જીવન જ ક્યાં હતું?

અધકારની શાનિમા ચિત્તની અશાંતિ વધવા
માડી. શું છું? હું? હાલકાલક ચિત્રો અંગના

અનુભવ માટે આંચકા-માથો, પૂણ્ય બેકાર. દિશા શન્ય ચેતના વ્યર્થ કંઈક મારી રહી.

ચિત્ત સિવાય બધું સ્થિર હતું. આંતર-બાહ્ય અધકાર પણ નિરૂત્તર ને સ્થિર હતો. કશું જ સમજવું ન હતું કે ચિત્ત કાની ધરીને ચકાવે ચડ્યું છે?

અધકારના આ મૌન સામે વાચા પણ મૂક બની રહેલી. કાની સાથે બોલે? બોલી શકે કે નહિ તે પણ મને ખબર નથી. કાનની મૂર્છા પાછી વળી રહી હતી. ધીરે ધીરે ચેતન પ્રગટ્યું. પણ આ શાના ચિત્તકાર સભળાયા? મારા પડખે કોઈ કણ-સતું લાગ્યું. અવાજ વધુ સ્પષ્ટ સંભળાવા લાગ્યો મોતના ધરણિયા નેવે.

વિસ્મૃતિની ખીણમાંથી જાણે હું જી ચકાતો હોઉં એમ દુઃખના આર્નાદોની કશું લયાનક ચીસો, વેદના-વિલાપો દૂરદૂરથી મારે કાને અથડાવા લાગ્યા.

આવી આવીને સ્મૃતિ મારા જડ અંગેને ઉલમલાવવા લાગી, પણ વ્યર્થ. મગજ એકલું જીવતું લાગ્યું. હું એ રીતે કાંઈ જાણી શકું? અંગા બધા જડ અને એક માત્ર મગજના શાનતપ્તોએ જ થોડા ચેતના અનુભવતા હોય? એક સ્નેહીજનના પત્ની આવી જ અવસ્થા ત્રણેક માસ સુધી અનુભવીને મૃત્યુ પામ્યાનું તો આ અકસ્માત પછી દસેક વર્ષે સાબળ્યું.

અવાજો આવતા, અથડાતા ને વીખરાઈ જતા. એક કારમી ચીસ અતિ નજીકથી જીવી. સ્પષ્ટ શબ્દો મારા કાને પકડ્યા અને હૃદય સુધી એની ધૂનરી પહોંચી. 'એ ગુજરાતી ભાઈ! મને ખચાવો!'

આ અધકાર ને અચેતનતામાં 'ગુજરાતી!' ઝોહાં આ તો રેલવેનો અકસ્માત સર્ગ્યો લાગે છે. કાળી રાતે પેલી કારમી ચીસ પડેલી ને ગાડી મોતને ય ધરધરાવે એવા ભયંકર ધરધરાટ સાથે ધસી રહેલી, હું જાણ્યો ને પછી?...

કશી જ ગતાગમ નથી રહી. ક્યાં સર્ગ્યો છો આ હોનારત? કાણુ ગુજરાતી? ક્યાં પડ્યો દોષર્ય હું? કાનના દેવના સમગ્ર બની બેઠા અને અધકારના મૌન વચ્ચે મોતનો નાટારંગ ખેલાતો સંભળાયો. કારમી, લયાનક, દારૂળ ને અસહાય ચીસો; ભયંકર કણસાટ, હૃદયભેદક કંદન અને વળી પાછી થોડી ક્ષણોનો ભયંકર વિરામ.

જાગી રહેલા મને હોનારતાના અઢાડા મેળવી લીધા જીજીવિષા જોર કરવા લાગી. હું પણ ક્યાંક આ હોનારતામાં ભાગ બનીને પડ્યો હતો એમ પૂરું ભાન આવ્યું.

પણ મારે અંગે જ ક્યાં હતા? શેષમાં એક મારી વાસનાઓ જ જીવવાની, ખસ! જીવવા માટે બધા વિલાપો વચ્ચે મન ભટકવા માડ્યું. આગુર બની બેઠ્યું.

ત્યા એકાએક એક અવાજ નજીક આવતો સંભળાયો. જાણે વાહન ચીરીને આવતો હોય એવો. કાનના નળીનું દેવનાએ સોહા-લાકડા આડાઅવળાં થતા હોય એવો ખળખળાટ સાલ્યો. વળત આવ્યું પાછું થતું લાગ્યું.

આંખ સામેના અધકાર વચ્ચે થોડી જગ્યા થતી જઈ. કાંઈ કાળો ઝોળો કળાણો. કુવાના નળિયે પડ્યા દેખાય એવું આકાશનું આકૃંં ધાણું દેખાયું. સપાટી ઉપર ક્યાંક સંસાર હરફર કરતો હતો.

આ તે ભાન હતું કે બેભાન? હજી ચિત્ત વધુ અસ્વસ્થ બને તે પહેલા ફરી કાળો ઝોળો દેખાણો. આલમાંથી લાકડા આધા કરતો હોય તેમ. એણે થોડા લાકડા આધારાજી ક્યાં. મારીડાખી બાજુ તરફ ઉપરના ભાગે આ બધું બની રહ્યું હતું. થોડાંક લાકડા આધા ખસતા રેલવેના માણસોના હાથમાં હોય છે એવી વસ્તી હરતીફરતી દેખાણી. એ બતીના ઝાઝાણા અજવાળે હું કળી શક્યો કે કાળા કોટ-પાટલુન અને હેટ પહેરેલા એ આળો ગાડું હોવા જોઈએ.

એ દ્રાષ્ટક વ્યક્તને શોધી રતો હતો. ‘અહીં તો કંઈ નથી’. એવા એના અજણના બોલ સભળાયા. હું ન કહી શક્યો કે ‘મને ખ્યાલો, કે અહીં પડ્યો છું’!

માડું નેવો માણસ તો ચાલ્યો ગયો. પણ યાત્રા તરફના લોકો ખસવાથી આભના એટલા વાના અજવાળે હું ઉપર જોઈ શક્યો કે લોહ-લાકડાના મોટા ઢગલા નીચે હું ક્યાં પડ્યો છું. પ્રકાશ અધકારની રંગ દયાળે લોહ-લાકડાનો એ પ્રચંડ ભગાર ફેલા ભયાનક લાગે!

પણ હવે ભયભીત નહોતો. એને જીવું હતું. ન્યાયા ઇવનનો પ્રવાહ તરતો હતો ત્યાંથી નોડી દેવા ચિત્ત ચંચળ થઈ બ્રહ્મુંનું. ફરી મે મારા અગોને દટાવ્યાં, પણ વ્યર્થ. મૃત્યુની કારમી વેદનાઓનું આક્રમણ મારે કાને અથડાતું હતું. પણ જીવ જીવવા માટે ઝૂંઝવાની તૈયારીમાં પડેલો.

માગી આવ્યો મારા અગોને જોઈ શકતી નહોતી. અગો છે કે નહિ, હોય તો કંઈ સ્થિતિમાં છે તે જોવા સંગઠવાનું શકિત બહાર હતું. કંપના પણ શું કરે!

મારથી બેક હાથ દૂર મોનનો ધોધરો બેસતો સ્પષ્ટ અભળાવા લાગ્યો. ઓહ! એક જ પાટિયા ઉપર અમે બે મુસાફરી કરતા હતા. એક જ પાટિયા ઉપર, મને તો ફરફટકાસતી ટિકિટ મેળવવા છતાં જગ્યા જ ક્યા મળેવી? ઉદાર ચિત્ત બનીને ચિલીટરીના એ મદાસી જવાને મને બેસવાની સગવડ કરી આપેલા.

એક જ ગાડીના યાત્રી, એક જ આસને બેસેલા. અત્યારે એ એટલો જ નજીક છતાં જુદો જ દિશાએ સફર કરી ગયો હતો. મૃત્યુ માર્ગની એની વેદનાભરી સફરમાં આત્માસનના બે બોલ પણ ઉત્તરારી શકતો ન હતો. એના કુપાત્ર કંઈને પામીના બે દીપાથી જીવનનો આખગી રોષ પણ મીઠવી શકતો નહોતો.

અને એથી થોડેક જ દૂર દુઃખની ચિચિારી પાડતા, ચિહ્નલાતા અને છાતીફાટ રડતા એક જુવાનને પણ બે મીઠા સખન ક્યા પડેલાડી શકે!

હતો?

કુપેમાં બે જ પાટિયાં, એક ઉપર અને બીજું નીચે. નીચેના પાટિયે મિલીટરીનો મદાસી યુવાન અને ટું બેઠો હતા. ઉપરના પાટિયે લીળ દીને રમણિક નામનો જુવાન સતેલો. ધણું કરીને દ્રાષ્ટક દવાની કંપનીનો એજન્ટ હતો.

રાતના અગિયાર મુધી તો અમે બન્ને અચાના પડાકા લેતા હતા. સ્વરાજ પ્રાપ્તિ પછી સ્વરાજ સરકારની ટીકાઓ કરવાની એક ફેશન જ નહિ પણ કાંઈક અગ્રવીરતા એ કાળે મનાતી. હજી એ અચાના થોપ શરૂ થયા ન હતા.

લેડીના બ્લરજી બે પગ ભરાવીને પાટિયાની દીવાલને અટકીને હું અગોને આરામ આપવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો અને પેલો જુવાન ઉપરના પાટિયે આરામથી લેટી ગયેલો અને મદાસી લૈનિક હું ન્યા બેઠો હતો એ જ પાટિયા ઉપર.

કાળને તે શું કહેતું? એને મન તો આખ ફરકાવાની રમત હતી, પણ કેટલી રપીયું? કેટલી કર?

કોણ આવે અમારી મફદે? બહારના ચિત્કારો અને અવારનવાર બેઠતા ફોલાદલ કાને અથડાયા કરતા હતા. એક એક લાજુ એક એક જુગ જેવડી વીતી રહી હતી. મારી આશા પણ ઓસરવા માંડી. ધડી ધડી ફોલાદલ શરૂ થતા, બેઠતાને સૂમસામ રાત વીનવા માડતી. મારી હાતી માથે જાણે કાળના કાફલા નાચળ્યા હોય એવો આ રેલગાડીના લગભરનો ભયકર ઓઘાર ઝિગરવાની કોઠા આશા આપતો ન હતો.

વેદના નથી થતી એટલે હાથ-પગ-અંગ બધું સારું હતું એમ માનવાનું જ રહેતું હતું. પણ આવી ભીસ નીચે જ ફટાઇને-ધવાઇને કે કેટલાય મરણી શરણ નહિ થતા હોય?

ચિત્ત વિશુદ્ધ થઈને તંબ બની ગયેલું. ત્યાં જોઈ જાળાના છાતીફાટ કંઈને અવાજ નજીક ને નજીક આવવા લાગ્યો. બરાબર ડોબી બાજુએ [અનુનંદ ૫૪૬ ૩૫૮ ઉપર]

મહાકાળના આપણે સહુ કોળિયા છીએ.

તું કદી ખોટી ચિંતા ના સેવજે. મન પર ખોટો બોજ કદી ના રાખજે. અને એથી તું બધું બૂલી નિરાંતે પોલી જજે.

નવલખ તારાઆ ચમકી રહ્યા છે. કાંઈ ક્ષણે ઉઠકોનો ઝબકારો દેખાય છે. ચંદ્રી ચમકી રહી છે. આકાશગંગા પ્રસરી રહી છે. અને રાત્રિ એનું ઔશ્વય, એનો ગેલવ બતાવી રહી છે.

પ્રભુની એ પરમ લીલાનાં દર્શન કરી તું નિરાંતે નિદ્રામાં પોલી જજે.

તું અશાંત વચ્ચે ચિર : શાંતિ છે. તારા સંકલ્પ બળનાં મહાપુરુષાર્થની સભર ભાવના છે.

તું પ્રસન્નચિત્તે, સુખદુઃખે સમ બની, મન અને ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં આણી એકાગ્રતા સેવી, ભકિત અને ભકતનો મહિમા સમજી, જ્ઞાન અજ્ઞાનનો તફાવત સમજી પ્રભુની એ લીલાને શરણે ઢળી જજે.

તને તારી જાત બોધના બોજથી સભર લાગે કે તને જ તારો ભાર લાગે તો પણ તું નિરાશા ના અનુભવજે.

તારું પ્રયાણ લાંબું છે એટલે બોધનો બોજ લાંબો નથી એનો આલ રાખજે.

તને ખોટું કદી દઈ ?

તને મલોલ એ બોધ એ ખરેખર બોધ નથી. એ તો તારા સ્વાભાવિક કર્મો છે. માનવીને કદી પોતાની ચેતનાનો ભાર લાગ્યો સાંભળ્યો છે ! તો પછી જીવન સાથે વણાય ગયેલા આદર્શનો ભાર માનવીને લાગે ખરો !

અને છતાં તને ફરીફરી લાંબી વાતો ન કહેતાં એક જ વાત કરી દઈ.

લાલુભાઈ ત્રિવેદી

તારું કાંઈ કાર્ય તને, વ્યક્તિને, અન્યને કે સમાજને જરાયે ભારરૂપ, બોજરૂપ, હુકસાનકારક ન હોય તેવું તું પૂરતું ધ્યાન રાખજે તો પણ ઘણું છે.

તું જાણે છે કે કાળ શું છે ?
સાચુ પછી શું થનાર છે એની તને ખબર છે ?

આ જ સાચુ તારા હાથમાં છે એમ માનીને તું તારી યાત્રા ગોઠવજે.

તું કદી બંધનથી બંધાઈશ ના. તારા કાંઈ કાર્યો તું અધૂરાં રાખીશ ના, તું કદી ખોટો બોજ માથે રાખી વિચરીશ ના.

તારું એકેક કાર્ય વ્યવસ્થિત હો, તારા કાંઈ કાર્યમાં ભણપ ન હો, તારું કાર્યસ્વાવલંબી હો, તારું પ્રત્યેક કાર્ય પ્રત્યેક પળે પોતાપર ભર્યું રહે એવી વ્યવસ્થાથી સભર હો, તારું પ્રત્યેક કાર્ય સુયોગ્ય પાત્રો વચ્ચે વહેંચાયેલું હો, તારું પ્રત્યેક કાર્ય રાગદ્વેષથી પર હો.

તું મહાન છો તેથી તારું કાર્ય મહાન હો અને એ મહાન તારી વ્યવસ્થા હો.

તું જાણે છે !
મૃત્યુ પણ મંગલમય છે.
ઈશ્વર ઇચ્છા મહાન છે અને એટલે જ ઇશ્વરને ગમ્યુ એ સ્વીકારવું જ રહ્યું.

તું તારી જાતને એટલું જ પૂછી જોજે કે તે તારી ફરજ ખરાખર ખતમી છે ?

આરપાર દેખી ચકાવ એવું તારું જીવન હો અને કુશળતાપૂર્વકનું સાચું કર્મ એ જ તારા જીવનની યાત્રા હો.

અને પછી આવેલ મૃત્યુ એ તને મૃત્યુ નહિ લાગે.

એટલું જ નહિ એ મૃત્યુ અમૃત બની
જશે અને પ્રભુ તારા દ્વારે આવી જિંદગી રહેશે.
અને ત્યારે મૃત્યુ તો કયાંય દૂર હશે.

તું સ્વપ્ન વિનાનો મીઠો નિદ્રા માણી
રહ્યો હશે,

તું જ્યારે થાક્યો પાક્યો નિદ્રામાં
મસ્ત હશે,

તારો દેહ કૃતકૃત્યતાના તેજે જૂલી
રહ્યો હશે,

તારા યુગ્મપર નિર્દોષ હાસ્ય સ્ફૂરી
રહ્યું હશે,

તારા હૃદયને ધબકારો આત્માના
ઓળસે પથરાય રહ્યો હશે,

અને તારી દેહલતા શાતિના શણગારે
શેણી રહી હશે,

ત્યારે તું તને ભેટવા દોડી આવીશ
અને ત્યારે તને મારી વીણાના તારો ઝખકાવી
દેશે અને તારી વીણાને ગાતી કરી દેશે.

તું ત્યારે જગતની ચેતનની ચિનગારી
બની જશે.

જ્યારે તારી વીણા, તારા હૃદયની વીણા
સુમધુર ગાણું ગાઈ રહી હશે, જ્યારે તું પથ
કાંઈ અનેરૂં આનંદમાં આવી, ઉત્સાહમાં
આવી અણમોલ ગાણું ગાવા લાગશે ત્યારે
હું તને મારામાં એતપ્રેત કરી દઈશ અને
તું શૂન્ય બની જશે.

તું ત્યારે નિમિત્ત માત્ર હશે તારી
છુદ્ધિ, તારું જીવન મારી ઈચ્છાનું પ્રતિક હશે.

તું ત્યારે જરાયે સંકોચ વિના સૂતા
જગત પાસે દિવ્યપ્રેમનો અણબોલ ખબરો
ખૂંટી મૂકી દેશે.

જગતના પથગમ્યરોમાં તારું સ્થાન
નિશ્ચિત છે.

જગતની જીત તારી વિજયમાળા બની
જશે અને શ્રી, ગૌરવ અને અવિચળ નીતિ
તારી સંઘાર્યો હશે.

સૌન્દર્યના જતન હોય, સાન્દર્ય વેડ
કાંઈ નહિ તારૂં સૌન્દર્ય એ તો પ્રભુની
દીપેલી બક્ષીસ છે એ તું કદીના જાણશે.

તું તારી જાતને જરાયે મસ્તી ખનવા
દઈશ નહિ.

તારે તો મમાજનું ગૌરવ વધારવાનું
છે, સમાજની પ્રતિષ્ઠા વધારવાની છે.

તું કદી લોભ, પ્રલોભનોથી લલચાઈશ
ના. તને મળતી સલામી અને તને મળતું
સન્માન, તને મળતી ભેટ સોહાગો અને તારી
યતી પ્રશામત એ બધું તો ક્ષણિક અને
છેતરામણું તો નથી ને એનો તું ખગબર
ખ્યાલ કરશે.

તું તો મમાજની સલામતીનો સેનાની છે.

ઐતરુક્ષી આવતું જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન
તારા ઠાર ખખડાવે છે. તારે બંનેને આવ-
કારવાના છે. તારા દ્વાર બધા માટે ખુલ્લા હો
એક તારું વિશાળ હૃદય હો.

અને છતાં તારે પાયાની વસ્તુ ભૂલ
વાની નથી. માયના જતન ઉપર, જૂઠ્ઠી
સાચવણ ઉપર, રેટિયાના ચૂનન ઉપર અને
સામ્યયોગ ઉપર જ સમાજ નિર્ભર છે એ તું
કદી ના વિસરશે

અને એટલે જ જ્ઞાનવિજ્ઞાનને વિકાસના
સાથી બનાવશે, વિકાસ કે વિનાશના નહિ.
સ્વાવલંબન, સહાય, સમાનતા અને
સન્નિવૃત્તિ એ જ સમાજના સુદૃઢ સ્તંભો છે
અને એ જ તારો મત્ર હો.

એતરુક્ષ અવિશ્વાસનું વાતાવરણ જામી
ગયું છે કોઈ કોઈનું નથી સહુ સ્વાધર્મના સંગ
એવું દેખાય રહ્યું છે. જ્યાં નગર નાખીએ
ત્યાં સંશય સિવાય કશું દેખાતું નથી. ત્યારે
તું શું કરશે ?

તારે મન તો સહુ સરખા છે. આ
પરિસ્થિતિમાં પણ તારે તો સહુ પર વિશ્વાસ
મૂકવાનો છે. મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચેનો લેહ
પાડવા કરતાં છેતરાવવામાં મગ્ન છે. સારા
નરસાના બેડાણમાં જવાની ધમ્મલમાં પડવા
કરતા સર્વત્ર પ્રભુદર્શન કરવામાં વધુ સાર છે.
તારો વિશ્વાસ કદી ન ડગે એવું તારું
આત્મભણ હો.

સામાજિક અને આર્થિક રીતે પછતરણી જવા પામેલી કોમોમાં વાઘરી કોમનો પણ સમાવેશ થાય છે. વાઘરી કોમમાં પણ પેટા વર્તુળો ઘણા. કેટલાક લોકો નદીના પટમાં વાડા કરીને બકાનું નિષ્પન્નવે, કેટલાક દામણ કાપીને પોતાનું ગુજરાન ચલાવે, કેટલાક બજાદનો વેપાર કરે અને ભાંગતા ખેડુતને ખરે તાણે બેઠો થવામા મદદ કરે, કેટલાક ખેતી કે ખોદાણ કામમાં મજૂરી કરે, તો કેટલાક લોકો સમાજને નુકસાન કરે એવા ધંધામાં જીવન વિતાવે. આખી કોમની મથરાવટી મેલી ગામમાં રહેવા દેવા જેટલો આ કોમ ઉપર બીજા લોકોને ભરોસો નહીં. મોટે ભાગે ગામ બહાર કુભામાં એમનો વસવાટો.

કેંદાદમાં દી બી. હોરિપટલનું બંધકામ સાથે. માટી કામથી દેવાયેલા અને ખોદાણ કામમાં પાવરધા એવા થોડા વાઘરી કુટુંબો પણ ખોદાણ કામની મજૂરી માટે ત્યાં હુંપડા બાધીને વસેલા.

દરરોજ સવારે આઠ વાગે કામે ચડવાનો રિવાજ. બાંધકામના ઠેકેદારનો મુકાદમ એક દિવસ આઠ વાગ્યા પછી પ્રાથિક મિનિટ જ્યાં ખોદાણ કામ ચાલતું હતું ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. કામ ઉપર કોઈ હાજર નહોતો. ધૂધ-વાટમાં ને ધૂધવાટમાં વાઘરી કુટુંબોના હુંપડા પાસે જઈને કામે ચડવા હાક મારી. પણ કોઈના પેટનું પાણી હલે નહોતો. મુકાદમ વધુ ધૂધવાયો. અને જ્યાં ખોદાણ કામ ચાલતું હતું ત્યાં જઈને ઊભો રહ્યો.

“કાંઈ જમાનો આવ્યો છે ! કામે ચડવું હોય ત્યારે ચડો, કંઈ કહીએ તો કામ પડતું મૂકીને હાલતા થાય. મજૂરોના ત્રાસ વખતો જાય છે.” મુકાદમ શેષમાં ને શેષમાં બબડી રહ્યો હતો.

પ્રાથિક મિનિટ બાદ, કોઈ ક્રિકેટના મેદાન ઉપર દાવની ચડાવન કરવા માટે ભેટુધરોની જોડી જતી હોય એવી અદાથી અને એવી છટાથી, બુટ પાટલુન, અને બુથ શટમાં સળંગ થયેલા બે વાઘરી જુવાનો હાથમાં ત્રીકમ રમણતાં રમણતાં હુંપડા તરફથી આવતા દેખાયા. એમની પાછળ બીજા સી-પુરુષ મજૂરો કોદાળી,

પાવડા, લોખવા વર્ણને એક પછી એક આવતા દેખાયા.

ત્રીકમધારી જન્ને જુવાનો નજીક આવ્યાં એટલે મુકાદમે ગરમ થઈને સવાલ કર્યો. “દરરોજ કેટલાં વાગે કામે ચડવાનું છે ?”

“આઠ વાગે, સાહેબ !” જુવાને જમીન ઉપર ત્રીકમ ટેકવીને શાન્તિથી જવાબ આપ્યો.

“તો પછી આજે આઠવા મોડા કેમ ?” મુકાદમે કચ્છકીથી પૂછ્યું.

“મોડા નથી સાહેબ, બરાબર ટાઈમસર છીએ.” જુવાને ત્રીકમ નીચે મૂકીને કામ ઉપર ચડવા માટે બુજ-શર્ટ કાઢતાં કાઢતાં ઠંડે કબજે જવાબ આપ્યો.

“શું મોડા નથી ? સવા આઠ તો થવા આવ્યા. કાં પા કલાક મોડા છૂટાશે અને કાં એટલી મજૂરી કપાશે ?” મુકાદમે પોતાની કાડા ધડિયાળ બતાવીને દમ છાંટ્યો.

“કપકો આપવો હોય તો ભલે, પણ અમે મોડા નથી સાહેબ ! જુઓ હજી આકાં થોડી વાર છે.” જુવાને પાટલુનની પાછળની બ્રીસીમાંથી કાડા ધડિયાળ કાઢીને મુકાદમ સામે ધ્યુ.

“તારી ધડિયાળમાં ગમે તેટલા વાગ્યા હોય, મારી ધડિયાળમાં સવા આઠ થયા છે.” મુકાદમ તાડુ-કચો !

“સાહેબ ! તમારી ધડિયાળમાં સવા આઠ થયા હશે એ બરાબર, પણ તમારી ધડિયાળ સાચી જ હશે એવું થોડું છે ?” જુવાને નરમાશથી જવાબ આપ્યો.

“મારું ધડિયાળ ખોટું અને તારું ધડિયાળ સાચું, એમ તારું કહેવું છે ? શરમાતો નથી ?” મુકાદમે જમીન ઉપર પગ પછડાવ્યો.

“હા, સાહેબ ! મારું ધડિયાળ તારું આજે સવારે જ રેડિયા સાથે સરખાવ્યું છે.” વાઘરી જુવાને સ્વસ્થતાથી જવાબ આપ્યો.

“મારા વાલીશ! આખો દી દેશ ભાંગવા અને ઘડિયાળ, રેડિયોનો ચોખ કરવા છે? અને ખુમારીનો કોઈપણ નથી” મુકાદમે ટોણા માર્યા.

“ઘડિયાળ રેડિયો ક્યાપથી ચોરી નથી થાઓ પરસેવાની કમાણીમાંથી વેચાના લીધા છે, અને ખુમારી દેખાતી હોય તો એ અમારા પરસેવાની ખુમારી છે. સમજવા સાહેબ!” વાઘરી જુવાને અકકાઈથી જવાબ આપ્યો.

“પચાન કરીને વખત બગાડેમાં એટ કામે થી જાઓ” મુકાદમે હુકમ કર્યો.

“તમે સલુકાઈથી ક્યો તો પા અડધો કલાક વહેલા કામે ચડવામાં અમે ઘસાઈ નથી જાના પણ તમે ખોટી રીતે આટલી ધડ કસી છે તો બરાબર આઠ વાગે જ કામે ચડવું છે અને પ્રાચી ઘડિયાળમાં હજી બે મિનિટની વાર છે” વાઘરી જુવાને પાટલુનના ખિસ્સામાંથી સ્ટીગરેટ કાઢીને સજાવાતા સજાવાતાં

આરામથી જવાબ આપ્યો.

અણ રૂપિયાના રોકા આખો દિવસ ધૂળ અને પથ્થર સાથે બેઠોડા લઈને સખત પરિશ્રમ કરનાર વાઘરી કોમનો અભણ જુવાન ઘડિયાળ અને રેડિયોનો આધાર આપીને વિવેકપૂર્વક અને ખુમારી સાથે સમયની ચોકસાઈ માટે આટલી કાળજી અને જાગૃતિ ધરાવતો જોવા મળે એ ઓછા વિસ્મય અને આનંદની વાત ગણાય? ખરું જોતાં આનું જ નામ ક્રાંતિ. પણ આ ક્રાંતિના દર્શન કરવા જેટલી મુકાદમ પાસે દૃષ્ટિ નહોતી. સમસમીને એને બે મિનિટ બેસી રહેવું પડ્યું.

પોતાની ઘડિયાળમાં બરાબર આઠ વાગ્યા જોડે વાઘરી જુવાનો જાણે કંઈજ બન્યું નથી એવી રીતે, ત્રીકમ પાવડા લઈને કામે ચાલી ગયા.

દેશમાં ચાલી રહેલા ક્રાંતિકારી પરિવર્તનનું આ દરજ્જે હું દૂર બેઠાં બેઠાં આનંદાશ્ચર્ય સાથે જોઈ રહ્યો.

*

તું જે માણસ છે

ખલીફા હજરત ઉપર ખિન અબ્દુલ અઝીઝ બહુ જ સાફ અને નિરાશિમાંની હવન ગાળતા હતા.

એક વાર તેઓ આરામ કરી રહ્યા હતા અને એમની ઠાસી પંખો ઢાળી રહી હતી. પંખો ઢાળતા ઢાળતા ઠાસીને ઝીંઘ આવી ગઈ અને તેના હાથમાંથી પંખો પડી ગયો. એમણે તરત જ તે પંખો ઉઠાવી લીધો અને પછી ઠાસીને ઢાળવા લાગ્યા.

થોડી વાર પછી ઠાસીની જિંઘ જોડી ત્યારે ખલીફાને આમ પંખો ઢાળતા જોઈ તે ખૂબ જ શરમાઈ ગઈ.

ત્યારે ખલીફાએ તેની શરમ દૂર કરવા કહ્યું : ‘જેવો હું એક માણસ છું તેવી જ તું પણ એક માણસ છે. જ્યારે મને ખૂબ ગરમી લાગતી હતી ત્યારે જેવી રીતે તે મને આરામ આપ્યો હતો, તેવી જ રીતે પંખો ઢાળીને હું તને આરામ આપી રહ્યો છું. એટલે એમાં તારે શરમાવાની કે મૂંઝાવાની કશી જરૂર નથી.’

—‘અંજુમ’ વાલેદી

*

માવજી

દાના વાઘરીને ગામમાં ઝૂપડું નહિ, અને સીમમાં ખેતર નહિ, તેથી એ, એની ઘરવાળી લખમી, છોકરા માવજી અને પૂછિરવી બે છોટીઓ જીને જમની, એ મો અવગણ ગાયથી આલેગમ્ રહેના નદીથી થોડાક ઊંકરાયે, જદરિયા હડમનના ખખડજી વડલા પાસે પાન્ય અને માટીનો કુંગો બનાવવો તે તેનું કામનું રહેમાણું.

ત્રણેય જાનુઆ ભાવે તો હમડેટ ચોમાસુ હોય કે સૂતવાતો શિયાળો હોય, અને ધામબળવા તડકામાં પણ તેનો ન્યાને ન્યા વાસ હોય દાનો દા'શીદપાણીએ જાય અને લખમી પોતાના કૂબે બેઠી બેગી પાન્યમાંથી ઈંટોણીઓ અને ખજૂરીના પાનમાંથી રૂપાળી ગઢી ગળીને તાવરણીઓ બનાવે, પણ છોકરા માવજીને તો બધે વાડાની પ્રાથમિક શાળામાં ભણવા માટે, ખૂનજી હોશથી ને ઉમગથી મોકલે ને છોટીઓ ઘરનું કામકાજ કરે.

રોજ બપોર નમ્યા પછી લખમી બાવળના દાતણ, ઈંટોણીને સાવગળી લઈને અધવાડાને બુધવમાં દાતણ નાખવા જાય, ઘેર ઘેરથી ટાકોણીઓ બટુક બટુક રોટલો ને ખીચડીનો લોદા ઉઘરાવી લાવે, પછી સાંજે આખું કુંડુ બ નિશાને બેસીને ખાધ ખાઈ પગવારીન દાનો હાથમાં રામતાનર લઈને કે ક'લ્લિય વાણી ગાઈ નાખે, જિમાં દાસી જીવમ્, પાનનાઈ સતી સન મ્હોર અને જેમલ તોનલ તીની વાણી હોસે હોસે ખાય —

“આભે! અમુનખ અવતાર,
મ્હાથે સતગુરુ અવતાર
ભણુ ધણીને દુવાર,
કાયાબેડી ઉતાવે ભવપાર,
આવોને જેસલરાય.”

આજ રાજ ભજન કર્યા પછી દાનો તી છોકરાવને કહેતો, “બાપ મનખ્યા દેહ મનેવો વલમો છે, તે આપણને મળ્યો છે આ દેહે આપણથી થાય તેનું

ખોડીદાસ ભા. પરમાર

સોનું નાનું કરી છૂટવું ગાનું ન કરી શકો તો વાધો નહિ, પણ કોઈ દિ' કોઈનું બુનું તો ઈચ્છવું નહિ આપણથી થાય તેવી સતો ને માણુ, દોરતી સેવા ચાકરી કરવી કોઈ દિ' હલકા કરમ તો નો જ કરવા એમાં જ મા' નાથ સજી નથી” આમ રોજ દાનો છોકરાવને સારી શિખામણુ દેતો ને મુખે કુખે દિવસો પૂરા કરતો, ને મ્હેતો કે મારા માવજીને તો ભણાવવો ગણાવવો છે, જેથી આ માગવાનો વાઘરી ધધો છોડીને કોઈ બીજો ધધો કરે એટલે હું તો ઘેર બેઠા બ ગા નાથો.

દર વરસે ચોમાસુ જાય પછી જદરિયા હડમા નના વડળાની તામે એક મસ મોટી પાણીની પાટ ભરી રહતી, બગનર એનાથી થોડે છેટે હેમ્વાસમાં દાનો ચીબળને તાકરડેટીનો વાડા કરતો નદીની સર જીવતી લની ને પડખે ચો. આજી બ ધરો ભર્યા રહેતો તેથી દાનાના વાડાની સાન્ટટી ને તરમૂચ મસમેગ માગલા જેવા ન મીયા તા સામર જેવા થતા તેથી દાનાબગનના વાડાના તરમૂચ નાકરડેટી ની હોસે ખાતા.

માવજી ધણુ નિશાળના ભાઈનર નિશાળિયાને શિખમને ઘણીવાર તાપ કરીને પોતાને વાટે તેડી આવતો ને સોને મીયા માન્ટટી ને તરમૂચની સરા કરાવતો શિખક દાનાને કહતા ‘તમા માવજી ભણે ખૂન જ હુશિયાર છે, હા દાના ભગત એને આગળ ભણાવજો અલીનું ભખનર પુરુ મ્હ પછી તેને ભાવનગર ભણવા માકલવો છે ને ?’

દાનો હતીને કહતા, ‘હા તાન્ય, આ તમ તી માસ્ટરનના આશરવા ને ઘરનાપે ઈ’ બધું છે માવજીને ભણાવવો જ છે થોડુંક કામ વધારે ભાર દઈને કરશુ પણ અમારો છોકરાની જ દગી સુધારવી છે તમા મો'છા ભણે તારો છે તેથી તને એક ટમ

પાઈને પણ આવી બસવું જેથી મેં જેમ જોઈકલ
હાઈડ્રો ૧ ન ૫ ૧"

માવજ પણ નાનપણથી જ નામજુને મ્હાલ
હવે, નશાળું બધું ધરકામ, વાણી લખવાનું પતા
વીને માને અને બાપને કામધજ્યાં મ કરાવે
લાયો યોરે અજવાળી રાને ને દક બપોર લખવા પણ
જતા તેથી રાને ખૂબ જ નરમાયથી વતેતા અને કોઈ
ની તથા ક્યાર આવી ન કરતા જે મજ નીક
ને સોડી કામ હાથથી મીડતા માવજ તે જીવ
વડેના થયા ત્યારે તેનું પ્રાથમિક શાળા બમનર પૂરે
થયુ બરા વિદ્યાથી એમા તે નની શાળામાં પ્રથમ
આતા તે હાથે તેના શિક્ષકે તેના બાપને ખાતે બાલા
વા ને દાનાને કપા જે ભગત તમારા માવજ
નિશાળમાં સો પતા આવ્યા છ હવે અન આગળ
ભનાવવા છે ન તમ માતા બાપને ર કામવ ક હાથી
દડે ?"

દાનાએ આવી ભનાવવાની તા રાડી છાક
ભાગીશાળીને હુશિયાર ગાર તમ તે હાથેના જી હના
ને પછી તે શિક્ષક પણ જન ભાવનગર આવે વિદ્યા
મદિરમાં માવજને દાખલ મનાવી પા

માવજ નાનપણથી જ પરગજ દાખલ ન
ખૂબજ ખતીલા હાવાથી માવાપે રકમમાં પા મ
કરતા પછે પાતાના અભ્યાસમાં ખૂબ જ દીવટ રાખતા
સારા જીવ મળ તે માટે તે ખૂબ જ ભમગામાં ધ્યાન
રાખતો વળી માગા રવા ની રાવાથી વલ્લા ભનકડ
ડીઠી રીસર ઘર્ષન અધેવળી વલતા ચાલતા તા
સાત વાગ્યે સપ્તસર શબ્દમાં પડાવી જતા વળી
શાળામાં પણ રાત અને અભ્યાસુ વિદ્યાર્થી દરીમની તની
છાપ સારી અતી હતી શિક્ષક પણ જન વખતતા
આમ અભ્યાસરત હાવાથી નવમી ગ્રેડીમાં તે ખૂબ જ
સારા ટકા સાથે પાસ થયા અને આ પછી શાળામાંથી
આ ગરીબ વિદ્યાર્થીને રૂા ૮/ની માસિક શિખવૃત્તિ
પણ મળી તેના માખાંધે આ જાણુ પાર ખૂબ રાજ
થયા ને માવજન પણ ભવવાનો ઓર નયો ચડે
તેથી અભ્યાસમાં વધારે વખત રત રકવા લાગે

એક વરણું તેમાનું પણ દીક દીક વરણું,
તેથી તે શિષ્યાશાળામાં હમાન પાંચે પાઠ શાળીથી
અક દેની બરી પડી હતી મંગની ભેખ, પણ તો
ડીચી હતી વળી ત્યાં વર્ગકે લાગણી પામીએ ખાદીને
બે માથેગ જલેલા ઘૂંતો બતાવી દીધા હતા, તેમાં બિદા
ઈને નાના નાના ભોમ પણ થી નવા હતા દાનાખાત
દર શિષ્યાને આ પાઠથી ગાર છ ના વા છે જે જ
શીભયને વાંચે બનાવીને ચીબડ, નાકરતી તરખુન
વજો લાવતા આ વર્ષે પણ તેઓએ ત્યાં જ વાંચી
બનાવેા હવે માવજ તમ ત્યાં રેમ બેઠો વચ્ચે,
ન વાગનું પ્શન રાખતો હતો

એવામાં એક દિવસ નદીની ઉપરી ભેખડે
ગામમાંથી દીધેલ વર્ગની બેગર છાત્રીઓ રમતી
રમતી આવી રી પ્રિયમ કરતી થી તે દેખી તે
ધડીક દમી કાંઈ સી ગાકા દાવ રમવા લાગી મુખીઓ
વાળીન હાતી કુદમા માગતી પા ની બખાનુથી ઘેડી
આવતી હતી ને પાછી વળી જતી હતી એવામાં
દાના દાનાં બક છેકરી વુડી રીવ હાથ ન રધુ
ને બહાર કરીને જઈ પડી પામ્યા બીજી છેકરી
આજ સ્વમે પડી ઘાત સ્વમી ગઈ" આમ કામે
કળાજ મનાચી દી

પા મા વચ્ચેના ભદ્રમે માવજએ તાખ/યા
ન લાપડી પ ની મુશ્કામને દા તેકે પાઠ પાને આવે
તથે એનુ તા સ્વમી કમક ખાતી હતી, માવજથી અ
ન શેવાધુ તને તરતા બતાવે નાડી આવ પા પણ
શમનો પણ વિચારે કયા તિયા ને પહેરે મપડે જ
પાટમાં માખકડા જનાવત કુમની કવકીડી બારડ
હાથ પકડી લીધુ પકડીને કામ બાજુ આવવાનો પ્રવલ્ન
કરવા લાગ્યા તરતા બરાવર ફાવુ ન્હોડી તેમા છાત્રી
લવાનિયા મારી મારીને તેને બેચવા પડતા પ્રવલ્ન
કરતી હતી યોડીક મથાપાર કરી માવજ કામ બાજુ
આવ ને કવમીને ભેરથી હડેલેા મારી કામ બાજુ
ધડેલી કવકી તે મણી બતાર નીકળી ગઈ પણ માવ
જને પાછો પકડે લાગ્યા તેથી રીવ હાથ ન રધુ ને
કમેળનો ઊંધે માથે પાટમાં પાછો પકડેલાઈ ગયા
ઓઝાનાનો ઊંધે માથે ગયો તેથી ભુનડા જેવી પોલી

માટીના ભોણુમા માથુ ખૂચી ગયુ થોડીકવાર હાથ, પગ તરફડ તરફડ તરફડયા ને પછી શ્વાસ રૂધાવો, ઘડીક બડ, બડ, બડ પાણીમા પરપોગ થયા ને પછી બધુ શાત પડી ગયુ

છોકરીઓ દોડતી ગાનમા ગઈ સોને વાન કરી કે કલમીને માવજી ધરામા પડયા, ગામ પસુ થોડુક છેડુ ધડુ સી દોડતા આવ્યા આવીને જુએ છે તો કલમી તો ભીને કપડે કંઠે ઊભી હતી, તેણે ગેતા રેના કહ્યું, “માવજી તો હજી માવીપા જ છે” તરત બે જાત માવજીને મટવા યાત્રામાં ફૂદી પડયા, પસુ માવજી તો ક્યારનો ખલાસ થઈ ગયો હતો તરવૈયાએ હુબકી માવીને જોયુ તો માવજીનુ માથું ખૂચી ગયેલુ હતુ તેને ખેચીને બહાર કાઢ્યો, ત્યાં માવજીમા સાત કે ફૂંક કાઈ નહોતુ તેનો પ્રાપ્તપંજરુ તો ક્યારની

અનતની યાત્રાએ ચા-ચો ગયો હતો. સોએ ભનિ આખે પાગને કાઠે જ સુવરાવ્યો

બે ચાર માણસો દોડયા, માવજીના મામાપને કામ ઉપર ગયા હતા ત્યાથી બેઠાવી આવ્યા બાપે આવીને જોયુ તો પોતાના કવીરા કુ વર જેવો છોકરો, હમતા મુખે ચિરંનદ્રામા પોકડો હતો પવનના ફરકાટે તેની બાજરીના થોડાક લૂખાસૂમ વાગ ફુડુકી ઊડતા હતા દાનાના મુખમાથી ઊના નિનાસા જેવો ‘રા મ’ શબ્દ નીકળી પડ્યા ને બે હાથે ફેટાથી મોઢુ ઢાકીને ત્યા જ બેની ગયો

પસુ મા જનેતાનુ ઉંચુ હાથ ન રહ્યુ માવજીના માથાને ખોગામા લઇને વગપનાઓ ઉપર ઉગપનાઓ કચીને જ ગલના ગાડવાનેજ શેવડાવ્યા, હાડચામના ઘડયા માણસના કાજબ પછી ચે હાથમા રહે ?

[ગી કેશવ બદવ પાતેથી સાવત્રેચી વાત પરથી]

*

છવન સાર્થક !

રાત્રિનો સમય હતો. શોગમ વાતાવરણ શાત હતુ ઘરના સઘળા લોકો નિદ્રામા સૂતા હતા ઓગડામા દીવાનો મંદમદ પ્રકાશ ફેલાતો હતો, અને ઘડિયાળનો ટિક્-ટિક અવાજ સભળાઈ રહ્યો હતો.

મધરાતે ઘડિયાળના મનમા એકાએક વિચાર આવ્યો : ‘જગત આખુ યે આરામ લઈ રહ્યુ છે ત્યાં શુ મે જગતને જગાડવા માટે ઈજારો લઈ રાખ્યો છે ? ન દિવસે આગમ કે ન રાત્રે, ક્યારેક એન નહિ ! આખરે મારી કોઈ પત્ન આગતી તો કરશે નહિ, મને પણ આરામની જરૂરિયાત તો છે જ’

ફર ખૂણામા રહેલો દીવો જે પોતે બગીને ઓરડામા પ્રકાશ ફેલાવી રહ્યો હતો, અધકારમા રત્નો અતાવવાનુ કાર્ય કરી રહ્યો હતો, તે ઓળિતો બોલી ઊઠ્યો, “તુ એકલી જ શુ ચાલી રહી છે ? હું પણ હંમેશા મારી જાતને બાગી રહ્યો છું, ને ભૂલેલા પથિકને માગી ચીધુ છું. આ આદર્શ ધર્મ છે, પશુપકાર ને માનવતા છે માડુ બગવુ અને તારૂ ટિક્-ટિક બને નિરંતર ને ચિરંજીવ રહેશે તુ બીજાને માટે ચાવે છે, હું બીજાને માટે બળુ છું, પોતાને માટે નહિ’

ઘડિયાળે એક અવૈકિક જ્યોતિ જોઈ તેણે આત્માના નાદને સાલ્યો. એણે ઈંક વિચાર્યું અને પછી પોતાના ધ્યેયના માગે આગળ ચાલી

માનવતા શુ છે તે એ સમજી ગઈ હતી ત્યારથી ઘડિયાળે પોતાના ધ્યેયની ખોજમા નિરંતર આગળ વધતી રહી છે અને વધતી રહેશે—

પૃથ્વીસિંહ ઝાલા

નખા ટાપુ થયું મંદિરે ગમે 'શા પર
થિયે મે પગ મકરા ને સ્તમ્ભ બન્યે ॥ શે પગ
બસાવ્યોને ઝડપાર્થ ગમે હવે 'આશ્ચર્ય' જારે મે
તોરે જોયું મંદિરનું પગથિયું આગ પગ આવે
ની ગયું હવે ॥

મે તેને પોમ મ્લક બેડ કડી પૂછ્યું, "કે
મડ છે ॥"

તેણે જવાબ આપ્યા, "મારે મંદન બનવું
છે મંદિરમાં બિરાજમાન થયેન મર્તિ એક દિવસ
પથ્થર બેડ હતી તે પથ્થર આગ જ સાથી છે
અને સાથે ગરતા જમતા ને નરતા ॥ આજે ત
પૂજારી રતા છે, જ્યારે અદિકા લોખિ ॥ રા હવે
પગ મૂકી મને મૂગમની રા છે ॥ મે મંદન
બની મર્તિનું આન લેવું છે"

પગથિયાને 'મહાન' બનાવી દસ મે
નિર્લુપ લોચો તને સાથે લઈ હું આ યા શિ પોને
ધેર પગથિયાનું મર્તિના ક્યાનતર કરવા મે શિ પોને
આગા કરી

શિ પોએ પગથિયા ઉપર ધમને નો પ્રથમ
દગવો ધા ઝીક્યા પ્રથમ ધાએ જ ન અડી બાન
થઈ ગયું તની જાગા નયથી કપની હતી કૂસ
પ્રસેકે ત રડી પામ્યું

શિ પોએ પૂન ધ ડેમ ત્યા પાથિ
કરે પીસ સાથે કંપુ, ધામા ૧' ને હા પુ ન
મગી પાસે આ કુ

"મારે મહાન નથી બનત ધવુના ધા બારે
છે" પગથિયું હજી હાકવું હવે

મે સ્મિતસહ કહ્યું "દોસ્ત પગથિયા, આ
જગતમાં જે લોકો સહન કરે છે તે મહાન બને
છે ધવુના ધા ઝીનવારે તારો સાથી પથ્થરમાથી
પરમેશ્વર બેડો છે મહાનના એ તમારો નથી,
પગુ એક વિકટ પરિસ્થિતિ છે"

ધામા ૧ પાપ સમજી ગોકુ પગથિયું નું
આપ ગાલુ જયુ-પોતાના મળ રધાને ॥

ગદે જગતમાથી પમાડ થઈ ગયો હતો
મારી પાસે હાથા વિનાની હવાડી હતી હાથાની
રોધમાં હું વનના આગળ હતો નારા આગમનથી
તમામ કૂલ-ઝાડ અંધ બારે મોટો કપ બનુભરી
રવા હતો હવેકના મો પર ચિતા અને વેદનાતા
લાગણી હતી હ તોનો ચાલસતું હોહ તેમ તેજો
જ્યા ચારા પ્રત્ય ક્યાગતાની દિગે કરા હતા ॥

"શા માટે થરથરતા હસ આ તમામ
જલા ॥ ૧" મે સ્વચ્છ આગળ વ્યક્ત કયું

આગાનક મારા કષ્ટપટ ધર પાછો ગયું
ગણુન સલાગત

મે જશે આનિ પીમા સ્વરે વાતો કરી
રતા હતા

હવાડી આવી છે, હરે આપણ મોત ॥"
નાતપાટશા કપા મના હતા

હવાડી જરેર નથી ॥ ૬૬ ૬૬નો બવાજ
હતા

મે કાન સગવ કર્ણ
ભારે આડગા ને રધાર બાન એ જ
જશે પેનવુ હતું મયને હામો, ચિતા
હોહ ત્યા મુકી તમે જો એક છે ત્યા
મુકી હોહની તાન નથી કે તમામ પાથ પથ
વાર મગી થકે ત તમામથી હોઈ કુહાડીનો હાથો
બનશે જ્યારે જ તમા, મોત થરે હાથા વિના કુહાડી
લાપડી શુ કમર ને કુહાડીનો હાથ બને છે એ
પોતાની સાથે કુદેળ અને સમાજનો પગ નારા
કરે છે તમામમાથી મઈ કૂટે નથી તેનો સગત
જવાન રાખતો "ધર કૂટે ધર જાય ॥" એ કુદેવન
જનવા જેની નથી ॥

૬ અન્ન યની કૃષ્ણ ગૃહીની વાન માનગી
રવા. હાથા વિતાની કૃદ ડી લઈ હુ ઘેર આવ્યો.
કૃષ્ણ સ પી ગયા હતાઃ મને હાથો ન મળ્યો ! સપ
સા મુખ.

સમજામા “ગરીબોના બેની” ગણાતા સ્કાક
ચંદના બગલે મેઢી ધાધવ ચમી ગઈ હતી. લેઝિનુ
એક મોટું રોળુ જના થયું હતું શેવના કહેવા મુજબ
મે દોકાડાની ચાકરડીએ ખોટા દેહરો મચાવ્યો હતો.

“જેઠ માહેન !” ચાકરડી કહેણુ સ્વરે કહેની
હતી, “મારો મહિનો કેમ જરો ? દુ જુએ નરી જઈયા.
આપની કંઈક ભૂલ થાય છે. આપે મને પગાર
આપ્યો જ નથી. પદર ઘપરડી માટે હુ શા સાર
જીકું બોલુ !”

“પગાર આપાઈ ગયો છે. તુ ૧૨મરી જ
ખોટા બોલી છે !” રોવનો એકજ જવાબ હતો.

શેઠે પગાર ન આપ્યો તે ન જ આપ્યો !
ચાકરડી સાગી હતી, પત્ન અસચનો વિજય થઈ
ચૂક્યો હતો ! ટેવીરનની ઘંટડી રણકો ને પોલીસ
આવી ! ચાકરડીને લઈ ગયા પોલીસ યોદ્ધાએ !

પદર ઘપડીનો બચાવ કરી, શેઠે કોઠ મહા-
જગ ખેંચો દોય એવો આનંદ અનુભવ્યો ! પછી,
ગરીબની આદ શેઠ માટે જીવલેણુ નીવડી !

“જીવરો રૂપિયાના માન ભરેલા વહાણુ સાથે
પોતાનું એક માત્ર સવાન સનોજ દરિયાવાસને
ખોતે પોદી ગયું છે” એવા સમાચાર સાભળી
સાકરચદ શેઠનું હૃદય બધ પડી ગયું.

આખડી વરસે

આખડી વરસે ને

આસમા લીજીયા ભીજીયા

ધરા રે ટપકે ને મોરા ખીલિયા :

એવા મારા કરુણા બેળનિયાં

આખડી વરસે....

એક એક બુદે-

સમુંદર છતાં શિયા

મજદાર મતા રિયા

આસમાન બિતગે ને

ધરા ઝીલનારા રિયા

પૃથ્વી ખાસા પિયા;

આખડી વરસે !

આખડી અમૃત

આસુ રૂપક્ત, રૂપક્ત

જીવે એ રૂદાકૃપ,

બેળને ઉત્તરીને

બેળમા બેળી ગિયા

ત્રેમના જગતા જતરિયા

આખડી વરસે !

મુધાધુ

‘મારો પહેલો ફાજદારી કેસ’

બી. ટી. ઉપાધ્યાય

આમ તા માનુસનું મન ઘર-આગળના પગ-લૂંછિયા જેવું હોય છે તેની સ્થિતિસ્થાપકતા એટલી બધી ઝાંપી હોય છે કે એક બનાવ બને તો પોતેની અસર નીક નીક સમય રહે, પરંતુ પડી એ જ પ્રકારના બનાવ દરરોજના બની જાય તો રાત્રીના મનના પ્રત્યાધાતો પશુ ઓછા થઈ જાય છે અથવા કહો કે ત બનાવ તરફની ધાગબી થી થઈ જાય છે જેમ કસાઈનો ધધો દોરને ઝાપવાનો થઈ જન પડી તેને ઝાડીનો મરતા પેલાનો ચિત્કાર ધ્યાનમાં આ-આ વિનાનો પસાર થઈ જાય, જેમ ડકરને દુદીની ઇલેકશન મારતી વખતની દખની રીસકાની વગર ધ્યાને પમાર થઈ જાય તમ વટીનાના ધધાના પગ દુખાઈ ફિયાલ કે અન્યાયન વર્ણન સમજીને વખતની ત લાગી તદ્દન જા! થઈ જન છે સાન વધો નિર્મળ હદ થતા કે સહાયી મનુષ્ય બીજાના, દખની વાન સામગ્રે ત્યારે ત દખની ઇયા સાલળનાના મન પર પગ વિન ગટેલી નથી પરંતુ વખતેનું એવું નથી વખતે અને ન્યાયાધીશો આની વાતાથી ટેવાઈ ગયલા હોય છે આ હકિકત સારા માટે છે કે ખરાબ માટે છે ત મારી ચયા કે વાતનો વિષય નથી એમણે આ થટનાની નૈતિક બાબતને અહીં આપો આ તકે સ્પર્શ કરીશું નહિ આવા જગ કે કોર કે લાગુ હિન કે અપારકશક હેલની લાગ રીઓને પરિણામે કાઈ લેખક વખતેને સસારી સાધુ” કહો છે જેમ ગીતામાં વર્ણવેલો સ્થિત પ્રસ પુરુષ “સુખ દુઃખે સમે કૃત્વા લાભા લાભો જયો જયો!” છે તમ આ વજીલ પણ હા જીતથી પર છે કેસમાં હાર થાય કે જીત થાય તે વજીલની નહિ પણ અમીલની છે” આવા પરલક્ષી (Objective) દષ્ટિકોણથી વજીલે કેસ તરફ જોવું જોઈએ—એવો આદેશ છે આદર્શની દષ્ટિએ આદેશ ધણો બિનો છે પરંતુ આ આદર્શને બધા વજીલો જાણતા હોય છે એવું નથી

અને જાણનારાથી તેવો આદર્શ ગણીને પ્રમ કરનારા વખતની સમ્યા તો આગળના વેગ પર ગાંધી શકાય તટની જ બાબી તો આ એક પેર ભરવાનો ધધો છે—કાઈ પણ બીજા ધધાની માફક તેમ આનંદાર અને જાહેર અનુભવે તે પ્રમાણે વર્તન મનાર વખતેની જ નમ્યા મોટી અને તે મોટી રહેવાની તે સ્વાભાવિક જ છે

એ, હુ તો તનને મારા પોતા નાજવાની કેસની વાત મરવાની વાતમાંથી મે તો વખતવાતની શીનસૂઝીની વાત કરી નાબી

હવે બન્યું એન કે નવ તત મારી ધધાની અન્યાય હતી સામાન્યગીત જે ધધે શરૂ કરનાર અન્ય નવા વખતની સ્થિતિ હોય છે તવા જ નવ રાશની નાગી સ્થિતિ પણ હતી એના મોદ્દિ સમા મો એમ જગાસા ખાતા હતા શિનાગાનો સમય હતા આજના છે કે મહા છે ગમે તવા તા જાગ ગત પડી ગઈ હોય તવા આલ મ થાય અને આઈ તા એટલે તા એન જ લાગે ન બગી એની રાત પસાર થઈ ગઈ

ત દિવસ તક હડી કટે કે માનક ન કાધના આગાને મે ગગ માજા રહેગીને હા ના હતા હતા મ આગળા દા જ હતા એાદમ સામેનો સાઈ કૂટનો પહોગે રસ્તા સાવ નિર્મન થઈ ગયો હતા કૂલજભગ મ જવાની તૈયાગીમા હતા તા એક ભગતા રજની કશીધારી આનીસ વર્ગની આસ પાસનો દાઢીતગો સાધુ મારા જાગીતા પરસાદ લાઈની સાથે દાખત થયો

પરમાણુદને હુ ધણા વરસથી જાણખતા હતા તે ધણા વરસો પહેલાં હાઈસ્કૂલની ટુવર્ગી દરયાન મારી સાથે ભણતો હતો પણ મેટ્રીક પાસ ન થઈ શકવાથી તેણે બાળુના એક નાના સ્ટેડનું કાગલાર સલાણુ હવું પરંતુ ત્યાર પડી તો

અમે અતારનવાર મળતા પરતુ આમ જ આડી તેડી વાતો કરી 'જે-જે' કરી છૂટા પડતા-

આજે આવે વખતે આ સાધુને તથા તેને મારા પાસે આવેલા જોઈ અને એમ લાગ્યું કે કદાચ આ સાધુને કઈ રૂપિયો રહેડો અપાવેલા હશે એટલે પરમાણુ દે તેને મારે ત્યાં લા યો હશે મે તે સાધુને જોઈ, તેના નમસ્કાર કરી, પરમાણુ દેને આવકાર આપ્યો અને આ સમયે આવવાનું કારણ કહ્યું તેણે આવેલ સાધુની 'સિધ્ધેશ્વરનાદ' તરીકે ઓળખાણ આપી તેની વાનગીન પરથી હું જાણી શક્યો કે આ સાધુ ઉપર પોલિસે 'રેશપ' નો ટેસ દાખલ કર્યો હતો. મારે તેનો ખયાલ કરવાનો હતો અને શી બાબત, પરમાણુ દે જે સ્ટેટને કારભારી હતો, તે સ્ટેટ આપવાનું હતું સ્ટેટની રાજમાતાને આ સાધુ માટે ખૂબ માન હતું

ટૂંક લાઈટના અજવાળામાં મે તે સાધુની મુખમુદ્રા જોઈ તા અને આકર્ષક લાગી ધારદાર પાણીવાળી આંખો, તમા આંજોલ અજન, મોઢાં લાંબા વાકળિયા વાળ મોઢું પહોળું મોઢું વિનામી હોઠ હાઈપ્રુહ શરીર સારી મજાની ઉચાઈ હાથમાં દડ, રેશમી કફની મીઠ અણિયાળું નાક કાંઠે પહેરેલું સોનાનું કડું આ બધું ખામ ખ્યાન ખચે તબુ હતું

મહાગજને મે કોઈ હકિકત છૂપાવ્યા વિના સારી ય હકિકતનું જ્ઞાન આપવા કશું અને મહા ગજે શરૂ કર્યું

'સાદિબ આમ તા અમે ક્ષત્રિન મારો જન્મ એક તાના ગીરસ રાને ત્યાં થયેલો મારી આ ત ગીરાનવગને ત્યાં મમ દગ્તી પછુ વગ્ધાગને ત પસદ પડી અને મારો જન્મ થયો' આ સાધુની વાત કરવાની છતાં ને તટસ્થતાથી હું અજાણ તની વાત કરવાની રીત જોઈ કે ત મારી ત્રાહિત વ્યક્તિની વાત કરતા દોષ એવી હતી

'તમણે મને બહુ જ પ્રેમથી ઉછેર્યો મારી લગ્નવાની વ્યવસ્થા કરી આપી મે મુખ્ય જઈ

હવે શિક્ષણ લીધું પરતુ મારા મનના એક પ્રકારની અસાધિત તે રહ્યા જ કગ્તી મારી મારખાત હતી આ હકિકત મારા બલુતરે મને વધારે તીન પછે સમજાવી. પછુ આ બાબત તો શુ થઈ શકે? એ તા લખાઈ ગયેલ દલિલાસનું એક બધ થઈ ગયેન પ્રકરણના જેટુ જાની ગયેલ જેમ જેન દિવસો પસાર થતા ગયા તેન તમ આ હકિકત જૂલવાને બદલે વધુ તીન રીતે મારા મન ઉપર આવતી ગઈ એવામાં દગ્ધાર સાહેબનું અવસાન થયું અને રાજ માતાની દષ્ટિ એક વિશ્વાસુ અને વફાદાર માણસ તરફ મારા ઉપર કેન્દ્રીત થઈ વળી અધુરગમાં પડે એમને થોડા સમય બાદ આખનો અધારો આવ્યો બાઈ માણસનું કામ, પુરૂષ તા કેટલું અને શુ મરી શકે? રાજમાતાના આરે ય હાથ મારા ઉપર હતા એટલે મારે કનાચની તા મારી ચિંતા ન હતી એટલે હું મારો ફાલ્સ મનથી મારી ખમખમને બદલે ગાયરી જપ કે પૂજાપાઠમાં ગાગતો પરતુ વિધિના લેખ દેટલીક વાર ભારે વિચિત્ર દોષ છે રાજમાતાની દખલાગ કરવાને માટે અમે એક નર્મ જોઈએ છીએ' એરી જાહેરાત આપી અને તેની પમજી કરવાનું નામ સ્વાભાવિક રીત જ મારા ઉપર આ યું

મે જે છોકરીને નર્મ તરીકે પસદ કરી તે ખરેખર મુદર હતી વીમ તારીસ વગ્ધની ત સુવાન જીને પગિશ્વરમાં એક માતા સિવાય બીજી કશું ન હતું એમને એ રીતે જ નેતી ગહેવાની અવસ્થા દર બાગ્ધના ૧૬૦ નામાં આવી

આ નર્મની મે જ્યારે પમગી કરી ત્યારે શી જ નના નાંદય મને આ ત્યાં હતા પૂર પડેલા પાગ બાતવાની દષ્ટિએ તમાથી દુ ગહેવાને મન કરતા પરતુ એક ગરિએ આ મારો બધા પુત્રાથ ના-મયા નીવડયા મ માતાની નાંદુગ્ન તણિતને મારા અમારે અવાગ-નવાગ મહેના મકગ પાને દવા સનાહમ્યતા લેવા માટે જવાનું થયું, મેટુ ન નવાવના અને પેતી સુવાન નર્મ મારી બાહુમાં પેતી ખાત નહિ પડુ ગમે તમ ધીમે ધીમે આ સુવનિના આકાર

ણુ કામનુ મારા પર વહેતું જતું હતું, છતાં ય મને મારા ઉપર પૂરો વિશ્વાસ હતો.

“પરંતુ, એક દિવસ રાજમાતાની તબિયત પ્રમાણમાં ઘણી સારી હતી. અકસ્માત જ તે દિવસ મારે જન્મ દિવસ હતો. આ હકિકતનો મારી માનાએ રાજમાતા પાસે અમરથો જ ઉલ્લેખ કર્યો, એટલે તે દિવસની સાંજે રાજમાતાએ ખાસ જગનુનો ગ્રામામ મારા માનમાં કરેલો. બીજા લોકોની સંભાળે તે દિવસે મેં પણ ચોટા ઠોઠા પાણી લીધેલો. આ ખુશીનો મોઢો જોઈ પેલી નસે રાજમાતા પાસે એક અડવાડિયાની રજા લીધી, અને હું તેને ફ્રાન્સ રેલવે સ્ટેશન સુધી રાતની ટ્રેનમાં, મોટરમાં બેસાડી, પહોંચાડી જઈ એવી પણ પરવાનગી લીધેલી.

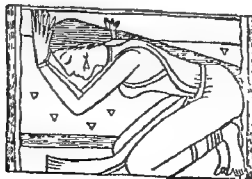
“આ હકિકતની મને કોઈ ખબર નહિ. હું લગભગ મુદાની તૈયારીમાં હતો. તે જ વખતે પેલી નસે આવી મને પોતાની હકિકત કહી, મોટરમાં સ્ટેશન સુધી પહોંચાડી જવા કહ્યું.”

“સાહેબ ! આપ મારા મનની હાલત સમજી શકશો. રાજમાતાનો હુકમ એટલે ના પાડવાનો તેક કોઈ પ્રશ્ન જ ન હતો. રાતનો સમય, બે થી ત્રણ કલાકનો મોટર ગાડીમાં વેશન જગવનો માર્ગ, જગ્યા પછી ચોટા ઠોઠા પાણી કરેલો હું, નિર્જન એકાંત,... .. બાજુમાં સુવાન સ્ત્રી... જેનો મને લગ હતો તે જ હકિકત બની. મેં મારા ઉપ-

રના કાચુ ગુમાવ્યો... મારા જન્મના સંસ્કાર બદલી ઉઠ્યા હશે કે કોણ જાણે કેમ, મારું પતન થયું... મને મારી જીન ઉપર નક્કર આવી. મોટર અને નર્સ બન્નેને મૃત્યુ દૂં નાંદો. જે ગાડીમાં હું પેલી કુવતિને બેસાડવા જતો હતો તેમાં હું બેઠો. અશરણનું શરણ એવા દિમાલયની ગોદમાં ક્યાંક બાકીનું જીવન પસાર કરવાનો મેં ઈરાદો કર્યો. દરમિયાનમાં અમુક સાધુ-ઓના પરિચયમાં આવ્યો. અને મને લાગ્યું કે પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવાનો આ સાચો માર્ગ છે. એટલે મેં દિશા લીધી. પરંતુ પોલિસ મારી પાછળ હતી જ. અને તેણે મને હરદ્વારના એક મંદિરમાંથી પકડ્યો. આ પેટ છૂટી વાત છે. તમારાથી કંઈ સંતાડવાની જરૂર હું જોતો નથી. મારા પાપની ક્ષમણ પણ સખ બોગવવાને હું તૈયાર છું. માનસિક રીતે તૈયાર થઈ ગયો છું.”

કેસ ચાલ્યો અને સતોષકારક પુરાવાને અભાવે આ સાધુ છૂટી ગયો. આ વાતને ઘણા વરસ વીતી ગયા છે. પરંતુ હજુ ટેટલીવાર મને વિચાર આવે છે કે મનુષ્યના જીવનમાં પ્રારબ્ધ જ શું સર્વસ્વ હશે ? મનુષ્યના કર્તવ્યમાં તેની સ્વતંત્ર ક્ષમણ અરેખર ટેટલી ? અથવા પેલું બર્તુલ-રિનુ કથન “યત પૂર્વ” વિધિના લલાટ સિખિ-તં તન્માર્જિતં કઃ ક્ષમઃ ! આને પણ સાચું હશે ? મનુષ્ય કરતા તેનું ભાગ્ય શું વધુ પ્રબળ હશે ?

*

[અનુ. પ્રકાશ ગાજર]

નિષ્કૃણતાની સીડી,
સકૃણતાના શિખરે....
ગરીબ ઘરમાં જન્મ થયો.
શિક્ષણ ન મળ્યું.
ધંધામાં ભાગીદારે હોગ દીધો
પ્રેયસી મૃત્યુ પામી.
કંઈશા પત્ની મળી.
ધારાસભાની ઉમેદવારીમાં હાથો.
નવંસ શિક્કાઉન થઈ ગયો.
સ્પીકરની ચૂંટણીમાં હાથો.
કોંગ્રેસમાં હાથો.
કોંગ્રેસમાં ફરી હાથો.
સેનેટની ચૂંટણીમાં હાથો.
વાઇસ પ્રેસિડેન્ટની ચૂંટણીમાં હાથો.
અમેરિકાનો પ્રેસિડેન્ટ ચૂંટાયો.
એનું નામ અપ્રાહમ લિંકન....

-રેખાબાન

પૂર્ણ જીવન ..
જીવન, જીવનની રીતે અપૂર્ણ છે.
એને પૂર્ણ બનાવે છે આ તત્ત્વો :
મળેલો ચિરંતન પ્રેમ;
અડગ, અક્ષર ગૈત્રી;
કુરૂપ:વિષમતા જીતતી જાગે ત્યારે પણ

ધસમસતી અડગ હિમ્મત;
દાન દ્વારા ઉજ્જવળતર અનેલી
આનંદમય, તેજસ્વી જીવનધારા;
દીર્ઘજીવી, સખળ શ્રદ્ધા;
અનુચિત વિચારોના પરદા
આંખ ઉપર ઢળ્યા હોય ત્યારે પણ
સર્વત્ર સૌંદર્ય ને સંવાદિતાનાં દર્શન;
કર્મમાં ને રમતમાં એકસરખો આનંદ;
જીવનધારાનાં નિરંતર આગળ વહેન;
સદાસર્વદા સમૃદ્ધિસભર વિકાસ;
પ્રેમ, હિમ્મત, શ્રદ્ધા અને માધુર્ય-
અપૂર્ણ જીવનને
પૂર્ણ કરનારાં
આ અમૂલ્ય

--એસ. કીશર

બે કેડી

બિંદગીની કુંચરીઓમાં બે કેડી હોય છે :
એક ભિંચેરી ને ખીજ નીચી.
એક સૂર્યનાં તેજસ્સ્વાં શિખરની
આસપાસનાં ખેતરોમાં ફરે.
એ કેડી પર ફરનારાને
ફરફરનાં દર્શન થાય.
સૂર્ય આથમી ગયા પછી પણ
મોડે લગી ત્યાં અજવાળાં રેલાયા કરે.

ને બીજા કેદી ભાગ્યા કહે ખીલ્યામાં,
જ્યાં પ્રવાસ પળેપળે લયલયો લાગે.
જ્યાં ખબા ઉપરથી ડર ડોકાય,
માથા ઉપર ખીક અજુબે.
સરજ આઘમ્યા પહેલાં જ
ત્યાં અંધારાં ઉતરવા માટે,
પડછાયા પથરાવા માટે.
જિંદગીની ડુંગરીઓમાં આમ છે કેદી :
ભેરેરી ને નીચી.
તમે કઇ કેદીએ ચાલ્યો ?

• હેરોલ્ડ રાઈટ

સાચું યૌવન

યૌવન એ જીવનનો કોઈ ખાસ સમય નહીં
પણ મનની જ એક ચોક્કસ ભૂમિકા છે.
એ કાંઈ શુદ્ધાબી હોઈ, ગૂંમટા ગાઝ ને
માસલ પીંડીઓની જ પાત નથી.
એનો સંબંધ છે ઈચ્છા શક્તિ ઉપર,
કંપનાશીલતા અને ભાવનાતાત્ર ઉપર.
યૌવન છે જીવનના હાંડા અરણાની
તાઝગીનું નામ.

યૌવન એટલે ડર ઉપર હિંમતનું સામ્રાજ્ય,
સરગતા ઉપર નાહસનું સ્વામીત્વ.
ને આ તરફથી પીસ વર્ષના યુવક કરતા
સાઠ વર્ષના માનવીમા વધારે થણ હોય.
વર્ષોના વધવાથી કોઈ વૃદ્ધ નથી થતું.
આદ્યોની બિરાદરી છોડવાથી જ
આપણે વૃદ્ધ થઈ જઈએ છીએ.

વધતા વર્ષો તો ગામડીને જ કરચલી પાડે.
પણ હતાહની જોટ આત્માને ઢીલો કરે.
ચિંતા, શંકા નવતમા અવિશ્વાસ, ડર, નિરાશા—
આ બધાં હૃદયને ઢીલું કરીને
આત્માને ધરાગાથી કરી દે છે.
વ્યક્તિ સેજની હોય કે માઠ વર્ષની
પ્રત્યેક વ્યક્તિના હૃદયમાં
અખૂત માટે આદર,

તારા ને એમના જેવી ભવ્યતાઓ માટે
મધુર આશ્ચર્યનો ભાવ,
જીવનની ઘટનાઓ પરત્વે
અડગ આવાહનભરી દલતા,
ને ‘હવે પછી શું ?’ એ માટેની
નિત્ય અતૃપ્ત બાળસહજ જિજ્ઞાસા
તેમ જ જીવનની રમતનો આનંદ—
આ બધું એના હૃદયમાં હોય જ,
ભે એ ખરેખર જીવાન હોય તો !

તમારી શ્રદ્ધા જેટલા તમે જીવાન છે,
ને શંકા જેટલા વૃદ્ધ છે.
તમારા આત્મવિશ્વાસ જેટલા તમે યુવાન છે,
ને તમારા ડર જેટલા વૃદ્ધ છે.
તમારી આશા જેટલી યુવાન,
જેટલા તમે યુવાન.
ને તમારી નિરાશા જેટલી વધારે,
જેટલું ચઢતું તમારું વૃદ્ધત્વ.

—સેમ્યુઅલ અલ્બેન

જિંદગી છે શું ?

જિંદગી એક સ્પર્ધા છે. રસ્તો પરાખ
દાય ને લક્ષ્ય આપું દોય તો પગને લથડવા
ન દેશે. એક દિવસ તો તમે ત્યાં પહોંચશો
જ-ખંતથી ચાલતા રહેશો તો.

જિંદગી સાગરસફર છે. તોફાની વટીાળ
સહ ફાડી નાખે અથવા તોફાન ત્રાટકતાં થંભ
ચિરાઈ લય તો ફરિયાદ ન કરતા. એક દિવસ
તો ખંદરે પહોંચશો જ-હલેસાં હતાવતા
રહેશો તો.

જિંદગી વિકાસ છે. પાંગળી પડેલાં
ખીજ અંધકારમાં ખડકો નીચે પડ્યું રહે તો
મુઝાયો નહીં. એક દિવસ તમે જરૂર લખાળી
કરી શકશો-મહેનત કરશો તો.

જિંદગી એક યાત્રા છે. તીલ્લા પથ્થર
પાનીઓ ચીરી નાખે ને કેદી લોહીથી છંટાય

શરનાં સ્વચ્છ આબનાં પટાંગુલાં પંખીઓ - મીકું ટહુકતા પડ્યા પાડતા બિડતા જતાં હતાં, ધરતી પર નદી-તળાવ ને સરોવરના ચોખ્ખા નીર, સાફ દીલનાં માનવી જેવા ફળભર્યા લાગતા હતા, ચોખ્ખા-સાના પાણી પી, પી, વનરાષ્ટ્ર પ્રકુલ જની મન ઇન્દ્રિયોને વશીકૃત કરે તેવી માદક મહેક વેરતી હતી. એમાંય નવરાત્રીના દિવસો હતા. બરાબર આવા જ ફપથી ઠંસોઠંસ કરેલા એક દિવસે ટળતા બયોરે સૌરાષ્ટ્રના કાલાવડ પંથકના મુળી શહેરથી પૂર્વ બાજુ એક ગાઉ દૂર જસાપર નામે ગામે, કાળી, લાલ ને કાળરચીતરી દાઢી-મૂછનાં કાતરા ઘોડાનામાં બીડી હાથમાં જમમીવાળી બંદૂક લઈ માળિયાના બહારવટિયા મિયાણા મોવર સંધરાણીએ ગામ પાદર ઘોડાં ચંભાવ્યા ને પાદરમાં જ જમમી ચાંપી બંદૂકના એકસામટા છ-સાત બાર ક્યાં ને સીમમાં કે ગામમાં રહેલા ગામવાસીઓની છાતી ભેસી મઈ. ગામનું મોઢન આ બડાકાએ ગામમાં પેસવું અટકી લગડી લાગ્યું.

મોવરે હાથમાં બંદૂક હિલોળતો જસાપર ગામના ચોકમાં આવ્યો. તે દિવસે ઉવન અષ્ટમી હતી. ચોકમાં ગરબી પાસે ગોરપાખા નર્મદાશંકર હવનહોમ કરે ને ગામની વહુ-દીકરીઓ સારાં સારા લુગડાં ને ધરેણાં અંગ પર લાદી દર્શને આવેલ.

મોવર આ ધરેણાંથી લગી પડતાં બૌરાઓનાં જુઠાને જોયું ને તેને થયું : ‘વાહ રે વાહ આવો સુમેળ કાઈ દિ મળત જ નહિ.’

એણે સાથીઓને ઇશારત કરતાં સાથીઓ બૌરાઓનાં ઘેરા સામે બંદૂકની નાખ્યો લાંબી કરી, હાથમાં તળતળતી જમમી લઈ બિલા રવા કે મોવરે સાદ દીધો : ‘હ’ બાધયું, અંગ પરનાં ધરેણાં બિતારી જોય દગલો કરી નાખો.’

બાધયું પારેવાંની જેમ પૂજતી એકબીજા સામે

જોવા લાગી પણ દહેશતથી ધરેણાં અંગ પરથી બિતારી શકતી નથી.

બહારવટિયાઓને જોટલો સમય લાગે તેટલો આકરે હોય છે. વાર આવી પહોંચવાની દહેશત હોય છે. એટલે ફરી વાર મોવરે કહ્યું :

‘અટ અટ ધરેણાં બિતારી નાખો. મારે બોટીપો પાલવે તેમ નથી. ને તમને જાણ ન હોય તો કહી દઉં કે હું માળિયાને બહારવટિયા મોવર સંધવાળી.’

મોવર નામ પડતાં જ બધા ફરી લયથી ખજ બેઠ્યા. કોઈની તેની સામે વાત કરવાની હિંમત ન ચાલી.

બરાબર એ જ સમયે ગામના પાદરમાં એક સાદ્ય ગાગરીને અપાટાળધ થોડે જ દૂર ચોકમાં ચાલી આવી.

સાદ્યો ચોકમાં જૂકી ને એનાં બણી સૌની નજર ગઈ.

સાદ્યો પર રહેતી એક જ ઝોરત બેઠી હતી, એના હાથમાં હતી તેવી જ જમમીવાળી બંદૂક હતી. અંગ પર છાતીએ માંઠ બીડેલ કાણું છૂકું ઝોલણું હતું. દસ ગળનો ચણિયો, પગમાં બશોર બશોરના રેખાનાં કેલ્યાં હતાં.

સાંઘ્ય ઝોઝરી, એની દોરી ફાવો એ ઝોરત ભોંય બિતરી કે બહારવટિયા ધોરથી માલોમાંડ બોલ્યા :

‘અલ્યા-આ તો બીજલી.’

મોવરનો પણ એ આવનાર બણી નજર ગઈ.

એ એની ઝોરત બીજલી હતી.

બીજલી બણો બધા જોતા હતા પણ બીજલીની નજર તો પેલા બધથી એકબીજા સરસી કપતી બિલેલ ગ્રામનારીઓનાં દંદ બણી હતી, એ જોતાં

વેત્રાં એની આખોનો રૂઝ બદલતો જતો હતો
સાથેસાથ રીનો પશુ પલટતો જતો હતો

‘કેમ આટો ખાધો?’ મોવરે પત્નીને કહ્યું

‘આની તો હતી તને મળવા પશુ’ તીખા
ધારદાર અવાજે બીજની બોલી

‘પશુ શું?’

‘તું મળવાનોગે માટી નથી રિયો’

‘કેમ, કેમ અવળા વેણુ આપના વેત્ર કાઢે?’
ધરના-આમના, સગાના કાંઈ વાવડ દેતી નથી ને?’

‘પશુ તું મારા ખાવડ સેજે રહો દો તો ને?’

‘વળા એના એ બોલ બોલી કે!’

‘તો શું કરે?’

‘મને કહીશ કે અવળા વેણુ લખ બખ શીઠ
બોની નાખવા પડે છે?’

‘આ, જો, તું શું કઠી રિયો છો?’

‘શું?’

‘આ બાઈડિયુ કેમ થયે છે?’

‘એની પાસે ડીલ પરના ઘરેણા મે માગ્યા છે’
બહારવટિયો-મરદ-કોઈ દિ બાઈડિયુ સામે
કીચી આખ કરે!’

‘આટલો માલ મળતો હોય તે ટાણે મણની
દોય? તેમાય મિયાણા કહી ગયુની નો કરે.’

‘પશુ મિયાણી શું ગણતરી કરે ઇ ટાણે તને
એની નહિ જાણ હોય?’

‘શું તું આ લખ લખ માટી છે બીજની!’

‘બગમ’ સલાળોને કહ્યું. ‘તું મારો ખાવડ
છો એમ સમજતે બોલુ છું કે તું ન આ જસા
પરની બાઈડિયુના અત્ર પગલુ એકેય ઘરેણું નહિ
સેવા દઉં.’

‘અરે તું તો મરખ છો. આ સાથીકારોને કું
ખિયામા ખાવજુ લઈ શું અમે દાલા ભાટકી બી’

‘હવે જેવી મ્લો તેવી ઝુલ્લો બાકી માગ
દેખના તો શું જાના તમને આ બાઈડિયુના અત્ર

પરથી વાલની વાળાએ સેવા નહિ દઉં’

‘એટલે તું શું કરીશ?’

‘શું કરીશ?’ મોવરના ચન્દે મેવડાવી આખોમાં
ઠારજી ખૂનસ છલકાવી ઠાથની બદકની નાગ સાદ-
છીના એવો જઈ મોવર સામે લાખી કરી તીણા
અવાજે બોલી - ‘એ મે આનો લડાકો તારી
સામે જ કરીશ પહેલો તને જ વીધીશ’

‘મને?’ અજાયબ પામતો મે ડગલા પાછળ
હડી મોવર બોલ્યો :

‘હા, તને! એરત જાતની ઇંજાત ન જાગે
એવો ખાવડ મિયાણોને નથી ખપતો

લે, તું ને તારા સાથી ઘઈ જાઓ સાબદા
આ ચોકમા કા મિયાણાના ને કા મિયાણીનું લોહી
રેડાય છે’

કહી બીજલીએ એક હાથમા જામમાં તમનગાની
ને બદકના કાનના દાર લચી નજર માટી

મોવર અને એના સાથીઓ એકબીજાએ મામ
સામે જોઈ સકે-થી નહીં કયું કે બાજ બીજનીનો
રૂઝ સાચો છે. એ આજ એના દેખના લૂટ નહિ
થવા દે’

‘લે હવે બદક નીચી નાખ્ય, જા હવે આ
બધાય કે છે બીજલીની મરજી નથી તો લૂટ નથી
કરવી.’

‘તો આ મામ છોડો. નોક છોડો. તું તમારી
વાસે વાસે ભાનુ છું’

ન છટકે મિયાણા મોવર સડીન એના તોખાર
ઠાકી આગળ થવા ને બીજલી સાદણી પગ ખેરી
સાદણી તેની પાછળ પાછળ દકારી બધા બહાગ-
વરિયાને લઈ ચડી ગઈ ત્યાં મરજી રેડના
આયમખી દરમે દળી ગયા હતા. આખમા મુઠ
આભનો ચન્દમા જાગ્યો ચન્દનો ધીંગા સમીગ વાયો
ને તેજે એ જલવાણની ધરતી પર એ મિયાણાની
એરતે નાગી સન્માનની ખાવનાના પૂર િગળો
સમા લગીને બદકે દેવા સન્માનની એ વાન
વાયુએ ચન્દમાના તેજમા ધૂમી ધૂમી સો મોઝ
વાસીઓને કથી ‘શ્વાઓ એક લૂટાર મિયાણાની

અન્ય જોરત નારી સન્માન સારૂ આવું, ખમીર દાખવે ને તમે, તમે તો સૌ બળેડગળેડ, તમે સૌ આ સોરડી અસ્થિના નહિ જળવી ગયો ?

ને પછી એક મહીને એ જ વાત મને પોતાની પાંખે યથાવી સોરવાસીઓ પાસે જણી કથી કે : 'મેવર માથે ખનના ને લંટનાં ફેટવાં તદે-મન તોય એ એજ-સીની કાટનાં નિર્દોષ છટી ગયો. અરે એટલું જ નહિ પણ માળિયા દહિરે એને જમાદારની નોકરી આપી. સાંજેના છે સદુ આ વાત ના, ના, પણ આ મેવર છટયો શાથી જાણો

છા ? એની જોરત બીજાના પુત્રે. ધાગીઆણીએ જસપરમાં નારીઓની મીઠી દુવા લઈ એ દુવા એણે ખાવંદને પાછે સમાજ વચ્ચે વસાવવા ખૂદ પાસે વટાવી ખૂદએ બીજાની આ આરતુ મંજર રાખી.

નારી-નારી-ઓહોડો નારી શું ના કરી શકે ? આજે તમે નારીઓ સંકલ્પ કરો તો વિશ્વની પલકમાં કાયાપલટ મઈ જાય.

ને વહેતા સમીરમાંથી તે દિવસે તેણે કપેલ આ વાનના હજીએ જાણે પડવા ગિંદ છે.

લાવો, કપડાં સાંધી દઈ !.

એક દિવસની છે.

એક ભાઈ ગાંધીજીને મળવા એમને ઘેર આવ્યા.

ગાંધીજીએ એમને પ્રેમથી આવકાર આવી બેસાડ્યા. અને વાતચીત કરી.

એવામાં ગાંધીજીની નજર એ ભાઈના કપડાં પણ ગઈ. બોલ્યા :

'ભાઈ, ફાટેલાં કપડાં પહેરવા એમા ખોટું કાંઈ નથી. પણ જો સાંધી લઈને પહેરો' હોય તો સારાં લાગે છે.'

પેલા ભાઈએ શરમિંદા બની જવાબ આપ્યો : 'ખાપુજી, હું હમણાં જ દરજી પાસે જઈને આવ્યો હતો. પણ, એ બીજાના કપડાં સીવી રહ્યો હતો એટલે એને મારા કપડાં સાંધી આપવા સમય ન હોતો. એને મારા કપડાં સાંધી આપવાની ના પાડી.'

ગાંધીજી હસીને બોલ્યા :

'એમ ! તો લાંબા હું તમારા કપડાં સાંધી દઈ !....' એ' ઘણીવાર આશ્રમમાં (સાબરમતી આશ્રમમાં) બાળકોના કપડાં સાંધી આપ્યા છે.'

ગાંધીજીના સુમેથી આ વાત સાંભળી પેલા ભાઈ વધુ શરમાયા અને આશ્ચર્ય પણ પામ્યા.

મનમાં વિચારવા લાગ્યા : 'જે કામ કરવામા ગાંધીજીને જાતે કોઈ શરમસંકાચ થતો નથી, અને 'સમય મળતો નથી' એવું બહાનું આગળ કરતા નથી, તો પછી મારે પણ મારા કપડાં શા માટે જાતે સાંધી ન લેવા જોઈએ ? હું કોઈ એવો મહત્વને માણસ નથી કે, મને સમય ન મળતો હોય ? અને, બીજું તો ઠીક પણ નાના એવા કામ માટે પણ કોઈ પારકાના ભરોસે શા માટે એશિયાળા રહી બેસી રહેવું જોઈએ ?.....'

પેલા ભાઈ ખસિયાણા પડી જઈ બોલ્યા :

'ના, ખાપુજી ! હું જાતે જ હવે મારા કપડાં ઘરે જઈને સાંધી લઈશ.'

ગાંધીજી સંતોષ પામી, હસીને બોલ્યા :

'ભાઈ, કોઈ કામ નાનું નથી, તેમ કોઈ કામ ખોટું નથી. સૌએ પોતાનું કામ જાતે કરી લેવામાં કોઈ નાનપ કે શરમ અનુભવી જોઈએ નહિ; તેમજ અણસ સેવવી નહિ.'

ઈ. સ. ૧૮૭૬ના ફેબ્રુઆરીની ૧ લી તારીખે એટલે કે સવત ૧૮૬૨ના ફાગણ સુદ બીજને બુધ વારે વહેલી સવારે શ્રી. રામકૃષ્ણ પરમહંસને જન્મ થયો હતો. પિતા ખુદીરામને ગયાધામમાં જે વિધ્વ લગવાન સ્વપ્નમાં આવેલા અને અવતાર ધારણ કરવાની વાત કરેલી એની યાત્રિરિમા નવજાત શિશુનું નામ 'ગદાધર' રાખ્યું.

બાળક 'ગદાધર' મોટા થતા ખુદીરામ તેને રામાયણ, મહાભારત કે ભાગવતના પ્રસંગો સભળાવતા. નિશાળમાં પણ ગદાધરે પોતાની સ્મરણ-શક્તિથી બધાને પ્રભાવિત કર્યા.

એક વખત ગામને પાદર મિત્રો સાથે ગદાધર ફરવા નીકળ્યો. ત્યાં ફરતી દરથો ભેટીને એટલે બધો તન્મય થઈ ગયો કે તેને પોતાના શરીર કે મનનું ભાન જ ન રહ્યું. તેના ગોઠ્યાઓ તો ગભરાઈ ગયા અને માઠ માઠ ઘેર લાવ્યા.

કમળાના દક્ષિણભાગમાં ગાંધી રાસમણિ નામે એક માછીમાં ભાતિની ખૂબ ધનાઢ્ય જમીન દાર વિધવાઓ રહેતી હતી. તેમણે ભાગીગથી તીવ્ર પુકળ ધન ખરચીને એક સુદગ્ધ નવશિખવાળું કાલિમદિર બંધાવ્યું. પરંતુ પોતે શુદ્ધભાતિની દોવાથી મોઢ યાત્રણ ખૂબ કરવા તૈયાર નહતા. છેવટે ગાધરને આ કામ સોંપાયું જે તેમને ખૂબ જ ભક્તિ ભાવે પાર પડ્યું.

એક વખત ગદાધર દક્ષીની ઘટામાં એવા આવ્યા ગયા. રાત્રિના સમયે એકવાર જતા ભેળને તેના ભાણેજ હર્યરામ તેની પાછળ ગયા. ત્યાં ભેળને નેત્રુતો ગાધર ગામમાં રૂપા અને જોડા કાઢી નાખી આમ પાના યમ નીચે ધ્યાનમાં ભેગા હતા. ૧૬૧ ગમે આ ગીને બે ત્રણ ચોટ પ્રાન પડ્યો પણ જવાબ મેં ના પાડે. છેવટે ધ્યાન શ્રુતિ થઈને ભાનમાં આવ્યા ત્યાં જ જવાબ આપ્યો, "માને બોલાવવા

હાય તો બધાં જ બધોથી મુક્ત થવું જોઈએ તેથી આ બધું કાઢી નાખ્યું હતું" કહી બધું પહેરી ઘેર ગયાના થયા.

ગદાધર દરેક પ્રાણીમાં 'મા' નાજ દર્શન કરવા લાગ્યો. એક દિવસ બોમ ધગવતી વખતે કાલિમદિરમાં બિનાડી આવીને મ્યાઉ મ્યાઉ કરવા લાગી. તે જોઈને ગદાધર "ખાલુ છે મા?" એમ બોલીને મિત્રનું અન્ન બિલાડીને જ ધરી દીધું. આવી હતો તેનો દિવ્ય ઉન્માદ.

એક વખત રાત્રી ગદાધરની પૂજાવિધિ જોવા આવ્યા, ગદાધરને પાસે બેસી બજન સભાળાવવા કહ્યું. પરંતુ રાત્રીનું મન તેમાં ન ચોટતા મિલકતની નહોતું. કરતું હતું. બજન ગાવામાં તત્પ્રીન થયેલા ગદાધર ગળીના મનની વાત જાણી લીધી, એટલે એકાએક આવેશમાં આવી જઈને, "આ રેકાણે પણ એજ ચિન્તા?" કહીને રાત્રી રાસમણિના મોઢાપર થપાટ મારી દીધી. પરંતુ ભક્ત રાત્રીને પોતાની જૂલ સમજાઈ અને ગદાધર તરફ ધૂળાને બદલે શ્રદ્ધા વધી.

મોઢી ઉમર થતા શ્રી રામકૃષ્ણના લક્ષ સાગદા નણિ દેવી સાથે થયા. એક વખત તેમના પગદાળ તા શારદામણિએ પૂર્યું, "હું તમને શું કાકી છું એની તમને ખબર છે?" જરાયે ખચકાયા વિના શ્રી રામકૃષ્ણે કહ્યું, "જે મા મદિરમાં છે તેણે જ આ શરીરને જન્મ આપ્યો છે અને તેજ અત્યાગે મારા પગ દાખે છે. માન્યાત આનંદમયીરૂપે જ તમને સર્વદા ખરેખર ભેટ છે." આમ પતિ-પત્ની સાથે રહેવા જતા શુધ્ધ હૃદયે જ ગયા.

માસ્ટર મેનેન્ડાસ ગાને એક વાર શ્રી. રામકૃષ્ણને પૂછ્યું, "ગાંડે નાનાગા ગેતુ દેવી ગીને?" તેમણે જવાબ આપ્યો, "નાના નાનાના વગની દામી પે", અરુનું વધુ જ કામકાજ કહે

જાઓ. પણ મન ઈશ્વરમાં રાખવું. ઈશ્વરની ભક્તિ વિના સંસારમાં પડે તો ઉલટા વધુ ગૂંચવાઓ એ ભક્તિ મેળવવા માટે એકાન્તની જરૂર છે. જેમ માખણ કાઢવા માટે દૂધનું દહીં કરીને પછી સાતે કામ પડતા મૂકીને દહીંને વસોવીએ તો માખણ નીકળે; તેમ સંસાર પામી જેવો છે. મન દૂધ જેવું છે ને પડેલેથીજ દૂધને પાણીમાં મેળવે તો દૂધ અને પાણી બન્ને બેગમાં થઈ જાય અને બુદ્ધિ પડે નહીં. પણ દૂધમાંથી માખણ કાઢ્યા પછી એ માખણને જો તમે પાણીમાં મૂકશો તો તરશે. એટલે પ્રથમ જ્ઞાન અને ભક્તિથી માખણ એકાન્તમાં ભેરી ઠાઠી લેવું જોઈએ પછી તેને સંસારના પાણીમાં મૂકા તો ભેરું નહીં થાય, પણ જાડું જ રહેશે. સાથે સાથે એ પણ સમજવું જરૂરી છે કે કામિની અને કાંચન અમિત્ય છે. માત્ર ઈશ્વર એક જ નિત્ય છે પૈસાથી બાંધેલું કંઈ તો ખાવાપીવાનું, પહેરવાનું અને રહેઠાણ મળે પણ એથી ઈશ્વર પ્રાપ્તિ ન થાય, એટલે પૈસા એ જીવનનો લેવું ન હોઈ શકે. આનું નામજ વિવેક !

મદેન્દ્ર : માણસ ઈશ્વરને ક્યારે જોઈ શકે ?

શ્રી. રામકૃષ્ણ : હૃદયની વ્યાકુળતાપૂર્વક માણસે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. માતાનો પોતાના છોકરા પ્રત્યેનો પ્રેમ, પત્નીનો પોતાના પતિ તરફનો પ્રેમ અને લોકલિયાનો પોતાના પૈસા માટેનો પ્રેમ-આ ત્રણેના એકત્રિત પ્રેમ જોડેલો જ્યારે ઈશ્વરપર પ્રેમ થાય ત્યારે ઈશ્વર જરૂર દર્શન દે.

જીવનભર સાધના કર્યા બાદ અતિમ દવસે તેમને નજીક દેખાતા હતા. પોતાના ચરિત્રચિત્રણની ઉંડલી પીછી ફેરવતા હોય તેવો પ્રસંગ બન્યો. એક

ભક્ત બૃદ્ધો ગોપાલ કેટલાક ભગવા વસ્ત્રો લઈ આવ્યો. અને શ્રી રામકૃષ્ણના ચરણ પાસે મૂકી સાધુઓને વહેંચવા જવાની વાત કરી

એ સાંભળી નરેન્દ્ર (સ્વામી વિવેકાનંદ) વચ્ચે બહુતોને બતાવી શ્રી રામકૃષ્ણ બોલ્યો, “અલ્યા, આમનાથી વધુ સારા સાધુઓ તને બીજે ક્યાંથી મળવાના ?” એમ કહીને શ્રી. રામકૃષ્ણ પોતે જ એ મુલકે ભક્તોને સર્વસ્વતામનું પ્રતીક, વસ્ત્ર-એક-એક કરીને વહેંચી નાખ્યું. એને એ મુલકાને સંન્યા-મી બનાવ્યા !

હવે શ્રી. રામકૃષ્ણનું માનવરહેઠાણ થઈ પડે થઈ રહેવા આવ્યું હતું. પોતાનું શરીર હોડવાના આદિ દિવસ અગાઉ તેમણે પંચાંગ મંગાવ્યું. અને અદ્વૈતથી અમુક તારીખ આવી એટલે નરેન્દ્રનાથને બોલાવી તેની સામે એકી ટરી જોઈ રહ્યા. નરેન્દ્રનાથ સમાધિમય થઈ ગયા ! જ્યારે બામમાં આવી જોઈ તો શ્રી રામકૃષ્ણ રડતા હતા !

શનનું કારણ જણાવતાં તેઓ બોલ્યો, “અજો મેં મારું સર્વસ્વ આપી દીધું છે, અને હું ફરી થઈ ગયો છું ! આ શકિતથી તું જગતનું મહાન કલ્યાણ કરીશ અને ત્યાર પછી જ તું સ્વ-ધામ પાછો જઈશ !”

રાત્રિના એકવાગે તેમના શરીરમાંથી એક ધૂળરી નીકળી ગઈ, ફેલાડા ખસાઈ થઈ ગયાં, તેને નીકળી અણીપગ સ્થિર થઈ ગયાં, અહોરો પ્રકાશિત થઈ ઉઠ્યો અને તેનાપર દિવ્ય હાસ્ય હવાઈ ગયું ! શ્રી રામકૃષ્ણ તા. ૧૬મી ઓગસ્ટ ૧૮૮૬ના રોજ મહાસમાધિમાં પ્રવેશ કર્યો.

(પૃષ્ઠ ૩૩૮ થી ચાલુ)

ન્યાયી ગાંડે થોડાં લાકડાં હેરવેલાં ફેરવેલાં ત્યાંથી એ બાળા રોતી રોતી ઉપર ચડવા માડી.

‘હે માગ બાપુજી !’ ‘એ મારા બાપ !’ એવા લાંબને અને બાપને રૂઢનને સાદે બોલાવતી જાય અને ભગારના ઢગલા ઉપર ચડવાનો અને લાકડાં ખેસવવાનો વર્ધ પ્રયત્ન કરતી જાય.

‘અહીં હતા માગ બાપ ને બાપુજી ! હે બાપુજી !’ એમ કંઈન કરતી જાય અને ઢગલા ઉપર ચડતી જાય. એના રૂંધાં છવનની આશા ગૂંમણી ભેંસો હું અસ્વસ્થ થઈ ગઈયો પશુ શું કરે ? માનવીની અસહાયતા પશુ આવી વેળાએ અકલ્પનીય બની જાય છે.

અગિયારેક વરસની બાળા હોવાની ક પના આખે એના ફરતાં બોળા ઉપરથી કરી પશુ જેવી એ એક લાકડાં ઉપર પગ ઈંધેને ઉપર ચડવા ગઈ કે મારી છાતી માથે નાંચડૂંની ભીંસ આવી મારો શ્વાસ રૂંધાવા માડયો બીજા લાકડાં ઉપર એણે પગ માડયો ને હું શ્વાસ લઈ શક્યો.

આ રેબેલી હોનારતમા પોતાના બાપ-બાપ ગૂંમણી ભેંસી બાળાના વિલાપ આમે મારાથી કહે વધ પશુ કેમ કે ‘ગંદેન !’ છું એ લાકડાં ઉપર પગ ન મૂક, માત્ર ભીંસને કારણે જ હું ગૂંમણી મરીશ !’

જડ બનીને કયાક ફસાઈ પડેલા માગ હાથ કાઢમ ન હતા કે છાતી પરના ઢગલાને લગીરે ચસકારી શકું કે ઉપરથી આવતી ભીંસને અડકાવી શકું.

બોનની રમત સામે મારી માનવતાએ જુદું માડયું, બાળા એક લાકડાં ઉપર પગ મૂક ને હું ચીસ પાડીને બોનના નાંઠે ત્યાં મરી માનવતા મને વારે કે તારા કરના એના કુખનો તા છું વિચાર કર ?

ઈવટ થયું કે હવે વગર મોતે મરી જઈશ અને મારાથી અવાજ નીકળી ગયો કે ‘એ ગંદેન !’

એ એક લાકડાં ઉપર પગ મૂકેલાં તું રહેવા દે ! મને અહીં ભીંસ લાગે છે’

પશુ જેના માથે આલ તૂંપી પડ્યું હોય એવી કુખી નાનકડી દીકરી કયા કાને મારી મૂક પશુને સાદ સાલમે ?

મારા કદમાથી પહેલો જ અવાજ નીકળ્યો એ દર પડ્યા પડ્યા કણસાને કંઈન કરી રહેલા લીબડીના જુવાને સાલજ્યો એટલે એ ફરી ચિત્કાર કરી ગઈયો કે ‘એ ગૂંમણી બાપ !’ મને બચાવો, મને બચાવો’

મેં તાર પાડીને કહ્યું કે, ‘હું જ અહીં દટાઈ પડ્યો છું. આમાથી છૂટે થાજી તો બચાવું ને !’

અધારી રાતે લોહા-લાકડાંના ગજ નીચે કાઈ જ ન સંજવાયી અને એકેય લાકડાં આધુ પાછું ન કરી શકના પેની બાળા કાઢમા આકંઠ સાથે ઢગલા ઉપરથી જોનરીને પાડી ચાલી ગઈ.

મને થયું કે હવે તો વગર મોતે મરવું પડશે. એથી શરીરને એક પ્રયત્ન એમ આપ્યો પશુ તમ્બ જેટલું ય ન હોયુ હાથ ખેસવવાનો પ્રયાસ ચાલુ ગયો ધીરે ધીરે બળ કરીને ખેસવના ખેસવના એક હાથ છૂટે થયો પશુ એને હગવા-ફેરવાની જગ્યા જ કયા હતી ?

છટા થયેના હાથ વડે મારે માથું ધ્યા હતું તે તપાસવા માડયો. ત્યાં જળ્યાયું કે જમીનની એક વેત જ મન માથું દી માગ હતું. હાથ પાછળ વળી ગયેના અંગે ચુ થઈને દી ચણથી પગ વગાને લોહા-લાકડાં ની પકડમા બરાઈ રહેલા. છાતી માથે એ આખી બર્ડ ગોહવાઈ ગયેની ગળાથી માળીને દી ચણ નુધી કામે પડમે અડાઅડ લોખંડનો એક મોટો ટુક ગોહવાઈ ગયેનો જમણે પડમે બર્ડની નીચેને પડખામા ફર ઈ ગયેના ધારતાં લાખાના ધોમ જગાક વસકુ તો મોસરા શરીર વીધી નાખવાની વાટ બેંધને બોલેલા.

છાતી ઉપર ગોઠનાઈ યથેથી ખંચ (આખી સીટ ગાદી સંકલિત) ઉપર ડળાનો પાટિયા લાકડાં ને લોઢાનો ગંભવર બંગારે પશુ પોલાણ રચીને પકેલો.

છટા યથેલા હાથથી, કાંઈક હાથેથી જરાક માથું ગચકીને દેખાય એટલું દેખીને અને અંગમાં લાવેલા ચેતનના થોડાક ફરગટથી આટલું જોઈ શક્યો કે કાંઈક કાળજીપૂર્વક આ બધું ખસેડે તે સિવાય જીવવાની આશા ઓઝી છે. વધારે વસતુ તો મને

એનું લાગતું હતું કે જીવવા માટે, મૃત્યુ માટે પૂરું મનોબળ હોવા છતાં મોહતાજનો કેદી બનીને પજો હતો. આથી વધારે ખીજ કરજીતા તે શી હોઈ શકે? ને પ્રયત્ન વેગભર્યા આઘાતે મને ઉછાળ્યો ને બેમાન બનાવી અધકારમાં ડૂબાડી દીધેલો એમાંથી જીવન બચ્યું જ ન હોત તો પ્રશ્ન જ ક્યાં હતો? આવી રીતે જીવાડા ને પજો કમોતે મારવામાં કુદરતને ધી મળ આવતી હશે?

‘આમસેવા કરનારા છે ને !’

સન ૧૯૩૬ની સાલનો આ પ્રસંગ છે. ત્યારે વર્ધામાં આમસેવકોને તાલીમ આપાતી હતી. બાપુ ત્યારે સેવાશ્રમ આશ્રમમાં રહેતા હતા. વર્ધાથી સેવાશ્રમ પાંચ માઈલ દૂર છે.

એક દિવસ આમસેવા વિદ્યાલયના સંચાલકે બાપુને પૂછ્યું : ‘તમે રોજ એક કલાક આપો તો ?’

બાપુએ કહ્યું : ‘શા માટે નહીં ?’ એ લોકો દરરોજ સવારે નવ વાગે આવી શકે તો નવથી દસનો સમય હું આપી શકું.’

ઉનાગાના દિવસો હતા, વર્ધામાં આકારો તાપ પડતો હતો. અને દસ વાગે તો ગરમી ખૂબ જ વધી જતી એ જ સમયે આમસેવકોને ‘પાછું’ ફરવાનું, આકરો તાપને કારણે સહુ અકળાયા અને સંચાલકને એ સમયમાં ફેરફાર કરવાની વિનંતિ કરી.

વિદ્યાલયના સંચાલક બાપુ પાસે ગયા અને કહ્યું - ‘વિદ્યાર્થીઓને તમે સવારે નવ વાગે બોલાવો છો તેને બદલે સવારે વહેલા બોલાવો અથવા સાંજે બોલાવો તો વધારે સારું.’

‘કેમ ?’ બાપુએ પૂછ્યું.

‘દસ વાગે તડકો આકરો થઈ જાય છે અને બારે ગરમી પડે છે; એટલે સેવાકોને તકલીફ થાય છે.’

‘ક્યા સેવકોને ?’

‘આમસેવા વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓને.’ સંચાલકે કહ્યું.

‘એ બધા તો આમસેવા કરનારા છે ને ?’ બાપુએ પૂછ્યું.

‘હા.’

‘તો એક કામ કરો; એ સૌને બપોરે એકથી બે વાગ્યે બોલાવો. હું એ સમય કાઢી શકીશ.’ બાપુએ કહ્યું.

‘પણ બાપુ-’ સંચાલક આગળ કંઈ કહે ત્યાં વચમાં જ બાપુએ કહ્યું- ‘અને રસ્તામાં આવતાં વચ્ચેથી, પેલી બાપુએથી દરેક જણ એકેકે પથ્થર લેતો આવે.’

અને મીઠા ઋતુના આકરો તાપમાં બરાબર એક મહિના સુધી બપોરના ગાળામાં બાપુએ આમસેવકોનો વર્ગ ચલાવ્યો !

(અમુ ૫૪૬ ૩૩૪થી થાય)

બાળુ વિવારીએ માનવી આજે બંદમુખ એટલે બન્યો છે કે તેની પોતાની ભીતરમા એકિયુ કરવાની કુસદ જાતે કે નથી પારકી ઝગટ તે પોતાની બલે છે પરંતુ પોતાનામા જે વિરલ શક્તિ છે તેનો આલિષ્કાર મરણપર્યંત કરી શકતો નથી મૃત્યુએ હંમેશા માનવજાતને ઘરઘરાવી મૂકે છે પરંતુ મૃત્યુ ઉપર વિજય મેળવવાની જૈનધર્મની કૃષી તે લગાતાર અજ માવનો નથી એક એવી શક્તિનો અનુભવ કરવો જ્યાર મનુષ્ય સર્વોપરિતા અનુભવે અને મૃત્યુને પણ લુપ્તક નણી કાઢે—તો જ સ્વપરિનિશ્ચય સ પૂર્ણ લભાય માનવીએ બધે જ જયજયકાર બોલાવો છે—કવન મૃત્યુ પાસે હાર શા માટે ?

પ્રશ્નાર્ક-અવકાશ-માનવી

યુગ્મા ખાતેનું શિક્ષે પ્રવેષક કેન્દ્ર તારાથે વિસ્તવા વિવાનીઆ માટે ખુલુ મુકી, ભાતે નવા ચલ ચીંચો છે વિયુવૃત્તના પગ ઉપર સ્થિત યુગ્મી સેત્રની ઉપરના અવકાશી સ્તરમા થતી અત્યંત જામના માટે ભૌતિકદિક દૃષ્ટિએ કેરળમા આવેનું યુગ્મા આકે નિમક રીતે જ મહત્ત્વા પામે છે ધૂવીનો આ ગેગા હવે તેા નાનો લાગે છે અને અવકાશમાથી ઝડપેલા તેના વિત્રો જોઈને નવાઈ પણ થાય છે કે અમર્યા આવડ દય ઉપર આપઆપવા રાખો, તેમના લોભ તેમની નરમતા ભાવાઓ વાલ અને જાડાઆ-વિરલ તમા પગનું ભરતો માનવી ધરબામ વામણ જ નું બની જાય છે ઉપગ્રહમા બે ઊંચુ અને વદની લઈ જતો માનવ ધૂવીના વાતાવરણમા પેનતા જ તાડુ - માડુ મરવા લાગે છે—દ્વિયા, ચીન, અમેરિકા એવા બે તને ત્રણે છે આ નાનગી પૃથ્વી, તેના ઉપર વતતા માનવમાત્ર એક, તમને આ થી એક ભાષા એક, નત્તા એક એવો વિવાર તેને આવતો જ નથી આમ કેમ બનનું રહે ? કવિએ કાવ્ય છે માનવી માનવ બને તોય પછા—પણ અ માનવ કમ નીં બની શકતો તય ? ભાર નવાઈની વાત છે

મહિષાસુતા

અમ લાગે છે કે ભારતની પ્રજામાથી નિષિષ્ટ

નામે વિદાય લીધી છે ભાષાના કમને એક નાનકડી ઉતાવળને કારણે જે ખોટાકાઠ ભૂતાવળ ધૂમી રહી છે તે જોતા સામાન્ય અકકવ ધરાવતા માનવીને પણ આશ્ચર્ય થવા વિના રહે નહિ ગૃહપ્રધાને ભાષાનો ખરેખે બહુમનિના જરેપનાર કરાવી દીધો અને હિંદીના સમર્થકાએ ઉત્સાહમા આવી જઈ અગ્રજીનું નામ નિશાન કાઢવા યુધ્ધ આદ્યું અને કક્ષકાણે ભાષાના તોફાનો થવા દલિપમા જે મઈ બન્યુ તેમા વાંક ઉત્તરનો છે કેમક પહેલ ઉત્તર દિશામાથી થઈ છે માળમા અનાર સુધી હતી જ અને રહેવાની છે અગ્રજીનું સ્થાન હિંદીને આપવું હોય તો કાચટો કાઈ કામ આવવાના નથી—કપનાની જરૂર છે હિંદીની પ્રગતિ સરસ રીતે થઈ રહી હતી ધીમીધીમે એક પછી એક સભ્યમાં દાખલ થાય તે ઉલ્લાસેલ ન થાય અને લાગણી પણ ન ઉચ્છગ્ય ભાષાના પ્રમને નમ થની મર્યાદા હોય અમુક વર્ષમા અમુક થીખી ના ત્રિયુવ મેને પાડ વર્ષની અવધિ આકી—ના ૧- લા—એ સજીનામુ આપુ—અભિપ્રાયથી વિવાર આવતો જ રહ્યો—ભાષાના પ્રમને ઉકળતો વરે માથે લેવાની કઈ જરૂર હતી ? તેમા પણ નિનકેંગ્રેની સભ્ય સોથી વધુ હાથ તેવ ટાણે ? દેશની આર્થિક સ્થિતિ વિતા જનક હાથ ત્યાર ? વલ્લિવણા વાકી શમતો નથી—અન્ન પદા થનું નથી—આનરિક દુશ્મનો તગપ મારીને તેમા છે—બહારના દુશ્મનો ના તકની શલ જુએ છે—પ્રજામા બેનવાજલ માનતો વાનુ જા છે—તરીનજનો પછી ઉકલ માટે છે—આ બધું છે નાર અગ્રજી—હિંદીના વૃથમા ન રીલ તે ? ભાષાન સહિષ્ણુતા અપ છે—મયલ નીં, અવ અને જાથી મનની હાથ ત્યાથી લઈ આવ્યા

કેરતા અટકશે ?

પ્રાણી અને જીવજનુ પ્રત્ય કુના આપ ચી મનુષ્ય જેવા નુરસ જાનર ને વ્યાપ્તી કમ જાતમા નહ એવા નિન્ના જવા મને છે ખાતરીને આર્થિક લાભ માત્ર કુનાનો વધુ ઉપચાર થાય છે આ મામને એક ની કે જે અવજ્ય પ્રાણી ન કતા તેના દાન અને નામક માટે કિમીઓ તેને માટે નાખે છે નાત

વરમાં પક્ષીઓ મારવાની મનાઈ છે છતાં શોષીનોં
બંદુકથી ફાંટી લે છે તાજેતરમાં ત્રિવાસ નદીમાં માછલી
પકડવા માટે 'પાઈને માઈટ' નો પાણીમાં ઉપયોગ કરી
જ્યાંયાં પકડાઈ જાય તેવાં માછલી માછલાં ફૂટી ઊઠે છે
અને શિકારીએ જાત રાખી લેવા તે બાજુ ધની જાય
છે અર્થાત્ ઉપચાર માછલા બીકથી જ મરી જાય છે—જે
બંધે છે તેનામાં જીવન—જેન નાશ પામ્યું હોય છે
સાસણગીરમાં કોઈ અજાણ્યા શખ્તોએ મિલકતો શિકાર
કરી, માથું જુડું કરી, ચામડી અને નખ કાઢી લઈ,
શનને નદીમાં ફેંકી દીધું હતું માઈસોર અને બંગા
જમાં ઘાંધીઓને પકડવા કુર રીત અપનાવાય છે આને
માટે કાયદો શુ કરી શકે? જાને ખૂલે આવું થનું
હોત ત્યાં? ઉપાય એક જ છે માનવીનું સ્તરભિયું
આવી શકે તે

આવકાર

અમદાવાદમાંથી ગુજરાતી ભાષામાં નીકળતાં
દૈનિકો, અઠવાડિકો, પાસિકો અને માસિકોની સંખ્યા
તારી છે અને સતોપચાર છે અંગ્રેજ દૈનિકોની ખોટ
ધની અને થોડા સમય પૂર્વે બે દૈનિકો 'ગુજરાત હેર ડ'
અને 'વેસ્ટર્ન ટાઈમ્સ ઇન્ડિયા' હવે તેમાં બે ખ્યાલ
નામ મુરખર આવૃત્તિઓનો ઉમેરો થાય છે 'ઈન્ડિયન
એક્સપ્રેસ' તથા 'ટાઈમ્સ ઓફ ઈન્ડિયા' હવેથી તેમની
અમદાવાદની આવૃત્તિ બહાર પાડે છે ગુજરાત રાજ્યને
આનાથી ઘણું ફાયદો થશે ગુજરાતીમાં એટલા
સંજ્ઞા છે કે અંગ્રેજ ન આવડે તે મૂળા બેગ રહે
પણ કોઈને કહે નહિ કે અમારે આ દુનિયા છે હવે
સમૃદ્ધ દૈનિક ભારતભરમાં ગુજરાતનો અવાજ પહોં
ચાડે અને કહેશે કે પાવનુ પાણી માટે ગુજરાતીઓ
વલખા માર છે—નર્મદા ગુજરાતમાંથી સાગરમાં
પડે છે—છોને બંધ બાંધતા અને થશે પાણી સારતા !

પારકાં તેજ

ઈન્ડિયાનની વડાપ્રધાન નરીન્દ્રી પ્રતિભા હમણા
હમણા ગળુ કરી નઈ છે, અને કેટલાક શકવતી
નિર્ણય લેવામાં તેમને હિમત દાખવી છે કામરાજના
અનુગામીને પસંદ કરવામાં અને શેષ સાથેબંને જલ
મુકન કરવામાં તેમણે જોખમ ખેંચી બતાવ્યું છે—

પ્રમુખ શ્રીડો અને રશિયાના વડાપ્રધાન કોન્સિન્ટીને
રશ્મી જાન્યુ એ ભારતમાં હાજર રખાવી તેમણે
સમગ્ર દુનિયાનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે ચીન અને
પાકિસ્તાનની અજબીનસાઈ સામે રશિયાનો નૈતિક દંબો
મેળવીને સફળ થઈ નરીન્દ્રીની નીતિનું પુનરાવર્તન
કરી બતાવ્યું પરિણામે, રશિયન વડા પ્રધાન દિન્દીમાં
હતા ત્યાં જ પ્રમુખ અપુમખાતનો સંલોચારો કે
કારિયર પ્રશ્ને પાકિસ્તાન યુદ્ધ નહીં કરે આ બંધી
શત્રુગી ચાલજાજ હોય પણ તે ભારત માટે મોટી
ચલનરૂપ છે જાની ઉપરથી હવામાં ફેલાતા રશિયન
બનાવટના રોકેટનું પ્રદર્શન કરી, ભારત દુનિયાને
અને ખાસ કરીને અમેરિકાને એમ બતાવવા માગે છે
કે તે કોઈ એકનું નથી અને અમેરિકા નહીં આપે
તો ભારતના શસ્ત્રમાર ખાલી રહેવાના નથી આ
બંધુ છતાં કારિયર પ્રશ્ન પતાવી લેવા ની કોઈ આશા
ઉપર દબાવ કરે છે પારકા તેજ પ્રકાશવાનું ક્યા સુધી?
નિજ પ્રતિજ્ઞાનું તેજ એજ સાચુ તેજ છે

UNCTAD

પુનેના આકાષે બીજી આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર—
વાણિજ્ય પરિષદ દિવસીમાં શરૂ થઈ છે, તે બે માન
પર્થત ચાલશે ૧૩૨ દેશના દોક હજાર પ્રતિનિધિઓ
એકઠા થયા છે તેમાં જૂજ સ્ત્રીઓ છે તેમાં અનેક
બેઠકો પોજાશે, કમિટીઓ રચાશે, પરિષદ વાદો થશે.
વિચાર—વિનિમય આવી પરિષદને મુખ્ય હેતુ હોઈ
શકે સભ્ય રાષ્ટ્રોને વેપારશય જોડવાની અર્હી તક છે
અને અ પવિકસિત રાષ્ટ્રો દોકારો કરી મૂકે છે ત્યારે
સમુદ્ધ મોટા રાષ્ટ્રો, મુછે હાય મૂકી તાલ જોતા હોય
છે ભારતને આગણે પરિષદ થઈ તેના કેટલાક ફાયદા
આ રજા કરાડે દ્વિપાને ખર્ચ અંદાક હોલ્લમાં
સુધારાવધારા થયા અને દુનિયાની ગતનાપાત હોટલો—
માની એક બની, અન્યથા ફુલ્લ એવો પરદેશી દાર
શિયાળાની કડકતી દેશીમાં કઈંકનો ગરમાવો આપી
જશે, બધા જ પ્રતિનિધિઓ ભારતીય પ્રમુખ દિનેશ-
લી ધને ઓરખતા થશે, અને છે—બે, બીટના અગ્રે
પાક જેવું 'ઉકટાડ' નામ બોલીચોવીને સોની જીભને
કસત થશે અન્ય પરિણામે લાગે ગાળે જાણવા મળે.

અવલોકન

સિ.

પ્રભુકૃપાકિરણ

[૧] લે શ્રી મુકુન્દ કલાર્થી નિરજના કલાર્થી
અગ્ર સાહિત્ય પ્રકાશન,
સરદાર બાગ, બારડોચી

પાના-૨૦૪

કિંમત રૂ. ૫

૫ શ્રી ગુરુદયાલ મલ્લિકજી વિષેનું આ લખાણ 'આત્મકથા'ના સ્વરૂપમાં ગુજરાતને આપવા બદલ આપણે બંને સપાઈકાને ધન્યવાદ આપશું કેમ કે નમ્રતા જેમનો સ્વભાવ છે તેવા મહાપુરુષો પોતાના વિષે લખતા અચકાય છે

મલ્લિકજી ભારતીય પ્રજાજન છે. ભારતનો દરેક પ્રાત તેમને મન વતન છે સરહના હોવા છતાં ગાંધીજીના ગુજરાતમાં કે ટાંગોરના બગાળમાં તમને એકસરખી આત્મીયતા લાગે છે ગાંધીજીના સંધ્યા અનુભવો જેવા કુટીબધ દર્શાવેલા આ પુસ્તકમાં જેવા મળે છે બાપુશ્રીના જાતાની છાયા ગુમાવી હોવાથી તમને જીવન કથાના સાગ્રસમુ બની રહે છે

શ્રી કાનેયજી પ્રસ્તાવનામાં લખે છે

"ગુરુ વાગજી અધ્યાત્મમાર્ગના પથિક છે એ માર્ગનો એમણે વીકળીક યાત્રા કરી છે મુકામે પહોંચ્યા પછી ઠરો ઠરા પહોંચ્યા ન હોય તો યે મુકામની ઝાંખી એમને યઈ જ ન શકે એની મસ્તા એમના ચહેરાપર અને એમના વર્તનમાં દેખાઈ આવે છે

'દરેક વાચક ગુરુદયાળજીના જીવનમાંથી બોધ અને પ્રેરણા લઈ શકે એની કૌનીયે મહત્ત્વની વાતો આ સુસ્મરણોમાં છે કૂલ્લનીમાં ગૌરવેલા કૃતોના ગન્ઠા ઉપરથી સાગીની અભિપ્રયોગ પડિ ચય થાય છે પણ સમસ્ત બગીચાનો નથી થતો પ્રનકનઓએ જે જાનની જિજ્ઞાસા સેવી તે જાતના

અને તેટલા પૂરતા આચાર્ય અહીં દેખા દે છે એમનું વ્યક્તિત્વ આથી વિશેષ છે એ તે આપેલા ભાવનોમાં મર્વાનુકૂળ જીવન-પાઠ્ય સરેલું છે"

પોતાના વિષે કહેતી વખતે દાષોને પણ આગળ બતાવવા તે સહેલ નથી. પરંતુ મલ્લિકજીએ બહુ જ નમ્રતાથી પોતાની નબળાઈઓ છે તેવી રજૂ કરી દીધી છે આથી તેમના કથિતવ્યમાં સમ્બાધનો જે રણકા ગ્રે છે તે ચિરસ્થાથી અસર મૂકી જાય છે

મલ્લિકજીના માતૃશ્રીના અવસાનનો પ્રસંગ જેટલો કથણ છે તેટલો જ ચમત્કારિક પણ લાગે છે આ પ્રસંગે તેમની ભવિષ્યની આધ્યત્મિક ભક્તિમાં સર્જવામાં મોટા ફાળો આપ્યો હોય વગી સ્ત્રીને માતારૂપે પ્રથમરૂપે-અને પ્રભુલાલે જોવાની દષ્ટિ આ કારણે પણ મળી હોય ગાળપણના પ્રસંગોમાં મલ્લિકજીની આજની પિતાના બીજા ભ્રેષ્ટ શકાય છે કોલેજ જીવનમાં જે કવિતાએ તેમને આશાવાદી થતા રીખ આપ્યું "The best is yet to be"-તે પાછને પણ ધાર નિરાશામાંથી બહાર મઢવા, પૂરી ક્ષમતા ધરાવે છે દીનમધુ એન્ડ કં, મહાત્મા ગાંધી, અને ટાંગો રના સપર્કમાં આ ન્યા પડી, તેમ જ શાંતિનિકેતનમાં અધ્યાપક તરીકે ભેગલા પડી અને બાઉચેના મમાગમમાં આ ન્યા પડી ગુરુદયાલ વિશેષે મળીને આધ્યાત્મિક જીવન સાધના તરફ વળે છે સફળો વિષે તેમનો અનુભવ બળેગો અને ધનિષ્ઠ છે અને કવિ તરીકેનું મન્યાકન કંબુ હોય તા મલ્લિકજીની પ્રવિણતા શબ્દે શબ્દે પ્રિયતનની આગમ્ જાણે વાચક ધાગણ કરે છે

તેમનું વાચન વિવિધ અને વિશાળ રહ્યું છે ૬ પાપનિર, બાહુ ૧૪, ગીતાજીવિ, ગમ્ભયજી, રસિધન, કમીર, મીંગ, પાદના ભજનો, બાહુલા ગીતો, કૃષ્ણ

ચરિત્ર, ખ્યાત્મ દસન નમ્મી, સ્ત્રી કવિઓ સાહ-
લીત, સમય, કુતુબ, ઉપરાંત પશ્ચિમના
સાહિત્યકારો જેન માલસવર્ધી જેવાને નેમણે આપ-
તથેથી કોલ્યા છે. અંગ્રેજી - ભાષા ઉપરનું તેમનું
પ્રભુત્વ અદ્વિત છે. તેમનાં લખેલોતો અંગ્રેજી અનુ-
વદ તેમણે પોતે 'The Hound of the
Heart' નામના પુસ્તકમાં કર્યો છે. આ પુસ્તકમાં
આનાં રૂઢ લખેલો દિલ્હી અને અંગ્રેજીમાં આપેલાં છે.

કલાર્થ દપનીએ આપેલ વિશિષ્ટ પાત્રકમ
લઈ પ. શુરુદયલ માલિકકણુ જીવન-આલેખન
જીવસાતને આપી એવે રાહ ચીધ્યો છે કે રાજ-
કારણના એમેર ફેલાતા કેરી અને મદ વાતાવરણમાં
શુદ્ધ 'ઓકિસજન' ની લદરીઓ લહેરાતી હોય !
સંપાદકને પુસ્તકમાં વિનિતિ જાપવી પડી છે કે આ
પુસ્તકની પ્રકાશન અંગે મુદ્દા-નકાળ રહુ પડ્યું છે
તો પુસ્તકને ખપાવવામાં ને કાઈ સહાય કરશે
તેનાથી મોટી રાહત ધશે. આનો પ્રયુક્ત વાળેલો
તે, જેના હૃદયમાં રામ વસે છે ત પ્રત્યેકની ફરજ
ખની રહે છે.

[૨]

ધૂમકેતુના જીવન ઘડતારની વાતો

ભાગ ૧ શ્રી દક્ષિણકુમાર બેશી;
ભાગ ૨-૯ શ્રી ઉપાધેન બેશી.
પ્રકાશ ગૂર્જર પ્રથરન કાર્યાલય,
ગાંધી રસ્તો, અમદાવાદ.

મોટા માણસોની નાની વાતોમાં જીવનના
રહસ્યો છુપાયા હોય છે. આ નવ પુસ્તિકાઓમાં
આપણા નવલિકાસક્ષાદ શ્રી ધૂમકેતુના જીવનના એવા
પ્રસંગો આલેખવામાં આવ્યા છે જેણે તેમની પ્રતિ-
ભાના ઘડતરમાં ફાગે આપ્યો હોય; ઉપરાંત વાચ-
કને પણ એક યા બીજી રીતે ઉપકારક અને પ્રેરણા-
દાયી બની રહે. આને એમેર ધૂધળ વાતાવરણ
દેખાય છે; શિક્ષણ કળની રહ્યું છે; વ્યક્તિના ઘડ-
તરની કોઈને પડી નથી. આની સ્થિતિમાં અહીં ને
સામગ્રી પીરસાય છે તેનું મૂલ્ય એકાદું નથી. શ્રી

ધૂમકેતુની નવલિકાઓ અને નવવધ્યાઓ સાહિત્ય-
ક્ષેત્રે ને વિક્રમ રચી બચ છે તેનાથી કિલકું જીવ-
નના ને સંઘર્ષો અને પ્રસંગો ધૂમકેતુને સન્ને છે
તેનું બ્યાન રાચક મૈત્રીમાં-તેમનાના પુત્ર-પુત્રી
આપણને કરાવે તે માટે તેમને દ-મવાદ ઘટે છે
ક્રમ કે લેખકનાં તેઓ નિષ્કટકત હોઈ, આનું દર્શન
અન્યથા રચ્ય નથી. શ્રી ધૂમકેતુએ જે ભાગમાં
પોતાની આત્મકથા લખી છે અને તેમાં નાનામોટાં
દર્શનો પાત્રોને ચમકાવ્યાં છે. પણ એમ લાગે છે
કે નવલિકા-નવલકથાના પ્રકાશપૂર્વ આગળ તેમનું
આત્મકથાનક દંકાઈ ગયું છે અથવા તેમણે આવું
કાઈ લખ્યાનો બદ્ધ જોડાને ખ્યાલ છે.

આ પુસ્તિકાઓ ક્રમાં નાની છે-થરના
ભાગોમાં ૪૦ પાનથી થર કરી નવમા ભાગમાં ૮૦
પાન સુધી ફલકનું વિસ્તારણ થયું છે. પરંતુ જીવનના
પ્રસંગોને પસંદ કરવામાં લેખિકાએ બહુબરચિને
પોષે તેનું ઔચિત્ય બળવ્યું છે. ટાઈપ મોટા તેમજ
મૈત્રી રસાળ હોવાથી આખાલક્રદ સૌ કાઈ માટે
આ મથમાળા રાચક બને છે. ખરી રીતે તો
માધ્યમિક શિક્ષણમાં આવી મથમાળાને સ્થાન
આપનું જોએ જેથી બિઠરની પેડી જીવનના સાચા
મત્વને સમજતા શીખે. અત્યારે 'ડોક્ટરેટ' ની ડીગ્રી
માટે કાવેજોમાં સ્નાતકે મહાનિબંધ લખવા કોઈ
લેખક અથવા તેની કૃતિઓને ધર્મ કરે ત્યારે જ
તેનો ઉદ્ધાર થાય છે. શિક્ષણની આ એક ખામી છે
અને તેને દૂર કરવા તુલ્ય પુસ્તક એકાદું લાભ
લઈ, પાયામાથી જ વિદ્યાર્થીઓના જીવનનું નવ ધડ-
તર કરવા હજુ પણ મોડું થયું નથી. વળી આમાં
સ્વર્ગસ્થ પ્રત્યે કાણુ ચુકવાની તક પણ સાંપડે છે.
મેઘાળી કે ધૂમકેતુની જોટ સહેલાઈથી પરાવાની નથી.

આ એકાદીમાં શ્રી ઉપાધેનની વધુ પુસ્તિકાઓ
આવી રહી છે. પિતૃતર્પણમાં સાહિત્યક પિતાનો
સંસ્કૃતિક ફાગે આપાને તેમજ હૃદયની ભાવનાને
સાકાર બનાવી છે.

૫.

પારકા અવશુષ્ક કોઈના જીવે નહિ એને કહીએ હરિના દાસ
આશા તુષ્ણા એકે નહિ ઉરમાં એનો દ્રઢ કરવો વિશ્વાસ.

માનવતાના દિવડા પ્રકટાવી અંતર જ્યોત ઉભળનારા મેરૂ
ડગે પણ મનડાં નો ડગે એવા અડગ ટેક ધારી સંતોની રસભર ગાથા.

અલખના અવધૂતો

લેખક:- કનૈયાલાલ વી. વાઘાણી

મૃત્યુ રૂપિયા અઢી. (પોસ્ટેજ અલગ)

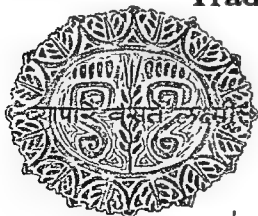
તમારા હૈડામાં અતેરી લાવના જગાવશે. જરૂર વચ્ચે તમારા કુટુંબીજનો માટે વસાવે,
અનેક જ્યોતિર્ધર્શની રોમાચક કહાની. વૈષ્ણુવર્જનના વાંચકને ખાસ કન્સેશન રૂ. ૨=૨૫ મ. યોથી
મોકલો આપનારને ઓર્ડરની છુક પોસ્ટ અન્ડર પોસ્ટલ સર્ટીફિકેટથી પોસ્ટ ફી રવાના થશે.

—: પત્ર વ્યવહાર

કનૈયાલાલ મજલાલ વાઘાણી
ગોધવજી લાલજીનો ખાચો, નાનલા શેરી,
લાવનગર-૧.

Laxmi dwells in

Trade & Commerce

In ancient times extensive trade through
humbly wealth in India.
Today The Scindia Steam Navigation Co. Ltd.
is carrying on this ancient trade and tradition
It serves the Indian overseas trade as well as
the coastal trade with its cargo and
passenger services.

SCINDIA SHIPS SERVE INDIA'S NEEDS

Unfinished Symphony

And an unusual one, too! Cling-clang fizz clon-clop tang rrr rum tuckety tackety Where towers and top brass mingle with conductors and chemicals and tubes and reclaim rubber go hand in hand *Brava!*

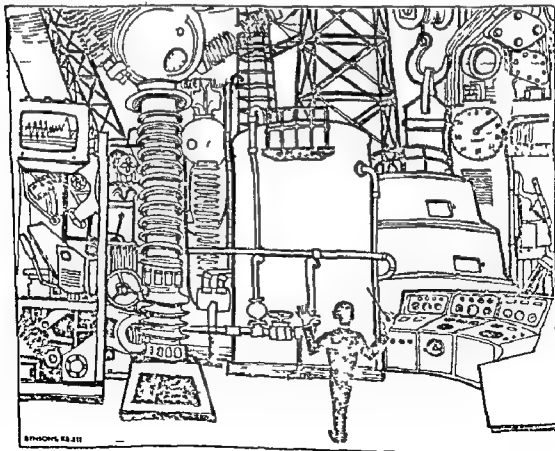
It's part of Kamani's concerted effort to help build a vigorous Indian industry. Mature work too, for Kamani have been at it for over two decades with admirable dedication at an unflagging pace.

But the work will never be quite over. There are newer ideas, a brisoming new themes, new schemes throbbing impulses, masterful techniques. And weaving through it all a rich bold streak—*Kamani goes on!*

SYMBOL OF INDUSTRIAL VITALITY

KAMANI ENGINEERING CORPORATION LTD
KAMANI METALS & ALLOYS LIMITED
KAMANI METALLIC OXIDES PRIVATE LTD
KAMANI TUBES PRIVATE LIMITED
JAIPUR METALS & ELECTRICALS LIMITED
INDIAN RUBBER REGENERATING COMPANY LIMITED
Kamani Chambers Nicol Road Bombay 400

‘બાપુ’ના રાહે

“પ્રથમ માનવમહેસામજની વચ્ચે ”

બાપુ તમે લાપણ્ઝી કરતા’તા

કહેતા હતા

‘બાપુ શિવ્યા રાહે, બધાય ચાલો’

ને તે છતાં ચે ધોળે દહાડે

ઠાળા કુકર્મો કરો છ શાને”

‘મૂળો કહી નો,

ગમાર જેવો રહ્યો હજી તુ

તુ એનું ચ સમજી શક્યો ના ?

‘બાપુ’ તણો લૌકિક અર્થ ‘ગાંધી’

પર્યાયરૂપે કરે ા લોકો ?

જનતા હજી છે ગાડર બૂથ જેવી

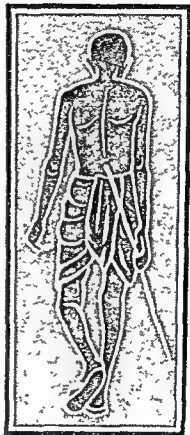
બાણી શકે ના આ મુજ બચ્ચ હિતિ

‘બાપુ’ તણો અર્થ હું તો

‘મારા બાપુ’ કરું છું

ને અનુસરું છું મુજ બાપને હું !

તેવી જ રીતે તુ ચે મુજ પાડ લેજે !”

ભૂષેન્દ્ર ત્રે. ૬૯

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા ખાપુ-૧-૨-૩-૪—૨-૧૦	
ગાંધી ગુરુ — — ૧-૨૫	
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન — ૧-૨૫	
જ્ઞાનાલોકના બાંધણી — ૦-૩૭	
મસ્તીની પળોમાં — — ૦-૫૫	
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા — ૦-૨૦	
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	
સાથે જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા — — ૦-૨૦	
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫	
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા— ૦-૧૫	
માં આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ૦-૧૫	
રામતીર્થની રત્નમાલા — ૦-૩૫	

ધૈત્યવજ્ર

સાંસ્કૃતિક મહાનવ્ય ઝળતું માનિક-માર્ગ ૧૯૮૮

વૈષ્ણવજન

વર્ષ : ૧]

માસ - ૧૮૬૮

[અંક ૧૨]

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ	લેખ	લેખક :
૩૬૫	માનવથી માનવનું શોષણ ...	શ્રીમન્નારાયણ
૩૬૬	પરિભ્રમણ.....	આશુતોષ
૩૬૮	ધૂળ પડી તમારી વ્યવહાર કુશળતામાં.....	પ્રવાસી
૩૭૧	રોશની	સુરેશ દેવેન્દ્ર પાંડિત.
૩૭૩	સાધુના વેર.....	ખિન્દુ મિથા
૩૭૫	નિદ્રા સમાધિ મિથિતિ	પ્રેમેન્દ્ર શાહ
૩૭૬	આંચકો ..	જૂવેન્દ્ર ત્રિવેદી
૩૮૧	હરિનો મારગ છે શૂરાનો.. કનૈયાલાલ મજલાલ વાઘાણી	
૩૮૩	અવસરશે એહસાણ.... કવિ કાનજી મણિભાઈ લીલા	
૩૮૫	મરહાડના મનસૂબા .. નૈઘ મોટાશાઈ ગઢડાવાળા	
૩૮૬	તવારીખનું એક પાતું .. કાલિદાસ મહારાજ	
૩૮૭	બોધામૃત	પ્રકાશ ગજજર
૩૮૭	મને શું કામ જીવાડ્યો .	જયમલ પરમાર
૩૮૭	અવલોકન .	શિ.

સૂચના

[આવકોને]

દર માસની બારમી તારીખે અંક પ્રતિબ્ધ થાય છે.

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તો પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જવાબનું અંક ચિલિકામાં હશે તો મોકલાવે

ગમે તે મળિને આવક થઈ શકાય છે

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારોને તે લેખકોના છે સંપાદક તે વિચારમાં સમત છે ન તેમ માનવું નહિ.

[લેખકોને]

‘વૈષ્ણવજન’માં સસ્ક્રિપ્શન, કલા શિક્ષણ અને સાહિત્ય લેખનક લખાણો લેવામાં આવે છે

લખાણ તારફ, મીલિક, તાંત્રી યોગ એવી અપેક્ષા રહે છે કામગીરી એક બાજુ ચાલીથી વખતુ

પ્રતિદ્વ ગોલી સામગ્રીની ઓફ-પ્રીન્ડિંગ સાથે એક અને ચોગ્ય પુસ્તકાર પ્રતિદિ પછી મોકલાય છે

લેખાલમ

દેશમાં [સ્વતંત્ર] ૮ રૂપિયા

પરદેશમાં સો મ શિામ

“વૈષ્ણવજન”

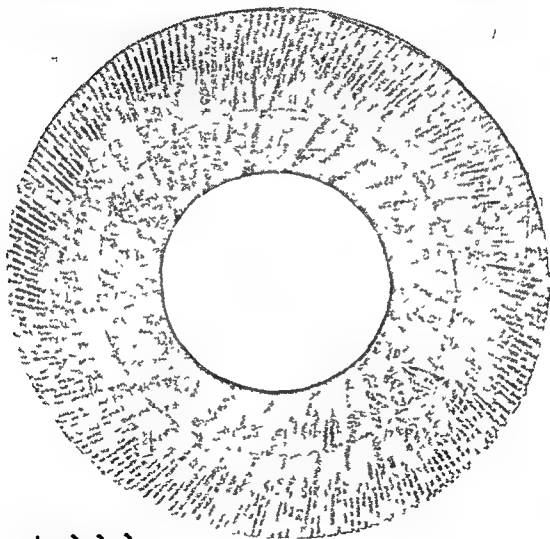
૨-નામકૃષ્ણનગર

રાજકોટ-૨

પ્રકાશક, મુદ્રક, માનિક ધીરેન ગાધી. સંપાદક નવીન ગાધી. ૨, ચર્મકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨
મુદ્રણ-પ્રકાશન સ્થાન સુદેપ મુદ્રિકા, રેઈંગડોર્સ રોડ, રાજકોટ

મુકુંદ

પિંખમ, મોટાં, ભારે સ્લીસ કાસ્ટિંગ્સ માટે...

મુકુંદ એટલે પીલાદ

સ્ટેનલેસ સ્ટીલ

મુકુંદ આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ વર્કસ લિમિટેડ, કુર્લા, મુમ્બઈ ૭૦ એએસ

15344 GLJ

ગુજરાત સ્ટેટ ફો-ઓપરેટીવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેન્ક લી.

(રજીસ્ટર્ડ ઓફીસ : અમદાવાદ)

૪૮૬, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૬.

સહકાર ભવન,
ટેમરભાઈ રોડ,
રાજકોટ.

સ્થાપના : ૧૯૫૧
સભ્ય સંખ્યા : ૫,૬૪,૫૮૨

	રૂ. કરોડમાં
[૧] અધિકૃત અને બહાર પાડવામાં આવેલ હોર ભડોળ	૫.૦૦
[૨] ભરપાઈ હોર ભડોળ	૪.૪૧
[૩] રીઝર્વ ફંડ અને અન્ય ભડોળ	૦.૮૨
[૪] પ્રિન્સિપલ દ્વારા ઉભું કરવામાં આવેલ ફંડ	૫૧.૬૭

આ સંસ્થાએ અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૨૧૮૭ ક્રોડ ૯૨,૮૧૦ એન્જીન તથા મોટર ૫૩૫
૧,૨૪,૮૮૮ કુવા માટે તથા અન્ય હેતુઓ માટે મળી કુલ રૂ. ૬૪ કરોડ અને ૪૩ લાખનું ધીરાણ
કરેલ છે.

આથી રાષ્ટ્રનાં ઘણેક ઉત્પાદનમાં તથા આર્થિક વિકાસ સાધવામાં આ બેન્કે શક્ય તેવો
દાનો આપેલ છે.

વિગત માટે બેન્કની શાખાઓનો સંપર્ક સાધો.

મગનભાઈ ર. પટેલ
ઉપપ્રમુખ.

હ. હ. ત્રિવેદી
મેનેજિંગ ડિરેક્ટર
આઈ. એ. એસ. ચીટાઈ

ઉદયભાઈ સિંહજી
પુવરાજ સાહેબ
એફ પોરબંદર, પ્રમુખ.

વિશ્વ નૂતન, હેરાનગસ્ત અને અશ્વિનીકુમાર

સાગરસી ફેબ્રિક્સ

OTM-33A GP

ફેબ્રિક ઓફ સર્વોત્તમ પદાર્થો

REGISTERED

સં-પ્રીયાર્થક હોલકારાણું ૬/૫૬

સાગરસી મુખે

• શ્રી હિંદુસ્તાન સ્પિન્નિંગ એન્ડ

ટેક્સટાઇલ પ્રિવેટ લિમિટેડ

• શ્રી હાન્ડિગ મેનુ. ૧૫ ડિ

શ્રી.

અશ્વિનીકુમાર કુંપની

લિમિટેડ - ટી - એસ્ટેટ

વૅડિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

Unfinished symphony

And a unison alone from Clang-clang fizz clomp-clomp bang r-r-rum tickety-tackety. While crows and top bass mingle with cunctors and chemists, and tubes and reels in rubber go hand in hand. *Deus*

It is part of Kaman's concerted effort to help build a vigorous Indian industry. Mature work too for Kaman's have been a force for over two decades with admirable dedication and an unflagging pace.

But the work will never be quite over. There are newer ideas, new horizons, new schemes, throbbing impulses, new technology. And weaving through it all is a solid streak—Kaman quality.

SYMBOL OF INDUSTRIAL VITALITY

KAMAN ENGINEERING CORPORATION LTD.

KAMAN METALS & ALLOYS LIMITED

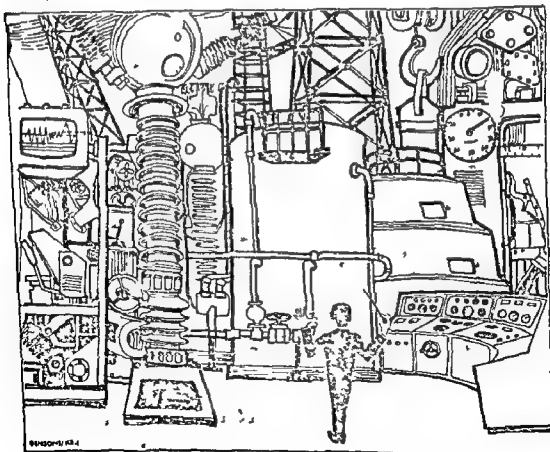
KAMAN METALLIC OXIDES PRIVATE LTD

KAMAN TUBES PRIVATE LIMITED

JALPUR METALS & ELECTRICALS LIMITED

INDIAN RUBBER REGENERATING COMPANY LIMITED

Kaman Chamber Nico Road Bombay 1 BR.

માનવથી માનવનું શોષણ !

૨૪/૧૦/૨૦૨૦

શ્રીમન્નારાયણજી

[૧૯૪૦માં પ્રગટ થયેલા ગુજરાતના રાજ્યપાલ શ્રી શ્રીમન્નારાયણજીના બે કવ્ય સંગ્રહો 'સૌથીકા રાજ' અને 'માનવ'ના આવરણો મેં જોનારેલા તેમાંથી 'માનવ'નું આવરણ આ અંકના મુખપૃષ્ઠ પર છાપ્યું છે.

શ્રી શ્રીમન્નારાયણજીને ગુજરાત બહુધા ગાંધીવાદી અને રાજકીય પ્રુરુષ તરીકે જ પિછાને છે, પરંતુ શ્રીમન્નારાયણજી એક સુદર કવિ પણ છે. માત્ર કવિ જ નહિ પરંતુ દીર્ઘદ્રષ્ટા કવિ છે કારણ કે ૧૯૪૦માં આગદી મળ્યા પૂર્વે રચેલાં એમનાં ગીતો આજે આગદી મળ્યાને ૨૧ વર્ષ પછી પણ એટલા જ વાસ્તવિક ને હમણાં જ બનાવ્યા હોય એવા લાગે છે. -ધી.]

નથી સહ્યું, દેખ્યું આ જાતું,

માનવથી માનવનું શોષણ ?

માન્યું અગે કે,

આ ધન બધું શ્રમનું સુફળ છે,

પણ શ્રમિક તો અતિ નિર્ધન છે;

આ તે કેવો ન્યાય જગતનો,

વિભુ ! આ તો દાનવ-નર્તાન છે !

શ્રમ હતો આધાર ધર્મનો

તે આજ બન્યો જડતાનું કારણ;

ફૂટ્યું છે સૌભાગ્ય મનુજનું,

થાય કેમ હરિ ! દુઃખ નિવારણ ?

શ્રમમાં નાનપ છે આજે,

ને મોટપનું ગૌરવ વિલાસ છે;

માનવનો આ તે ઉપહાસ છે

કે શોષણનો વિધ્વંસ પાસ છે ?

હોહો ! જાગો ! જગના શ્રમગિર્વી,

ત્યાગો આ કટિપત જડતાને;

ભય ખંખેરો ફૂલાવો વજ્રજરની છાતી,

દુષ્ટો સાથે બ્યારે કામ પડે છે.

આગળ વધી હક્ક માગો સાચી,

બ્યારે દાનવ બિછળે મદમાતો !

નથી સહ્યું, દેખ્યું આ જાતું,

માનવથી માનવનું શોષણ !

: અનુવાદ :- ભૂપેન્દ્ર મોહ દવે

પ્લાસ્ટીક સર્જરી

શ્રી, મોરારજીભાઈના છેલ્લા બજેટમાં વાકાફ આછી છે—સાદત થઈ છે! વળી ખાપ રહેવા દઈને તેમણે કરેલાનું પ્રમાણ ઘટાડ્યું છે અને મૂડી બજારને વેગ મળે એવા પ્રગણા લીધા છે તેમને પગલે ‘રીઝર્વ બેન્ક ધીરાણના વાળમાં એક ટકાનો કાપ મૂકી, ખેતી વાડી અને ઉદ્યોગ માટે વાતાવરણ ડબલ્યું કર્યું છે ૨૯૦ કરોડની ખાપ કાઢી મોટી નથી—પાસા ઊંધા ન પડે અને આવના વર્ષમાં ચોમાસુ પાક આ વર્ષની પેઠે થાય તો એ પુરાઈ જશે ટપાલમાં દરો વધાર્યા તેને બજેટ સાથે ન સાંકળતાં, નાગીના અધ્યક્ષપણા નીચે જે સમિતિ રચી છે તેના અહેવાલ આવવા સુધી ચાલ જઈ ચોત તો સારું ધનુ સામાન્ય માણસને ટપાલના દરોના ભાવવધારા પાછળની ભૂમિકા અજાણી છે એટલે પ્રથમ તો માનસિક રીતે પ્રજાને તૈયાર કરવાની જરૂર છે ભારતના શહેરી વિસ્તારમાં તાર-ટપાલની જે કાંઈ આવક થાય છે તે સાત લાખ ગામડામાં સ્વાધ્યાય થઈ જતા, બાકી તો ખોટ જ રહે છે તાર-ટેલિફોન અને ટપાલની લેવડદેવડ મુનઈ-ક્લક્કતા-દિલ્લી અને મદ્રાસ પુરની બહુ મજાની છે સવાસ ગામ વિસ્તારનો છે—જે ગામનું નામ કોઈએ સાંભળ્યું નથી—બુગોળમાં પણ શોધવું મુશ્કેલ છે—ત્યાં પછી પોસ્ટકાર્ડની વહે ચણી તો કરવાની જ છે પોસ્ટકાર્ડની કિંમત છમાલી દસ કરવા પાછળ જે વિકાસનો આશય છે તે નાણાપ્રધાન બતાવી શક્યા નથી માત્ર છાપેલા સાહિત્ય અને દિનકા-ગામ વિકોને બાકાત રાખવાની જરૂર હતી, કેમકે તેઓ આ અભણ દેશના માનને પ્રકાશ પામવાની સેવા બજાવે છે

વિદાય

૮૦ વર્ષના કેવલસાચ કાન્હુ અને ૫૦ વર્ષના દીનદયાળ ઉપાધ્યાય બન્નેની વિદાય વૈસમી બની છે રાજકારણના સેત્રે રાજતોષા તેમ જ કેન્દ્રમાં કાન્હુની સેવાનો લાભ દેસે ખૂન લીધો છે આ કારણોથી

ધારાશાસ્ત્રીએ પોતાની આત્મકથા ખત લખી છે’ ઓરિસ્સા અને બંગાળના સભ્યપાલપદ ઉપરાંત કેન્દ્રમાં કાપડા અને સરકાર પ્રધાન તરીકે પણ તેમણે કામગીરી બજાવી હતી મધ્યપ્રદેશના મૂખ્યપ્રધાન તરીકે કાન્હુને આજે શાદ કરવાનું ખાસ કારણ છે બીજી તરફના જનસંઘના સર્વોચ્ચ છતાં વિનમ્ર નેના દીનદયાળના શાકરુદ્ધ સંગેગાના મુન્ય એ દેશને ભારે આધાન પલેચારો છે આ અજાતસન્યુ વ્યક્તિની તેજસ્વિતા રાજકારણના ગદ્યપદમાં ઘોમણ જઈ પક્ષ તરીકે આજે જનસંઘ ઉપર ભારે જવાબદારી આવી પડી છે, અને દક્ષિણના બળવા પછી સૌ કોઈ સંમિલન વર્ગની આખ ઉધડી જઈ છે પ્રગ-ભ, સ્વસ્થ, નિ સ્વાધી અને દેશને કાલે સર્વસ્વ અર્પણ કરી છૂનતરનો દિવસન લવાથી જણે એ વાગણાઓની જ સુષ્ટિ બની જતી થાશે ક્રિ

પરોઠ

પોલીસેરી આક્રમના માતાજીએ ૨૫મી ફેબ્રુઆરીએ ૯૦મી વર્લ્ડવાક ઉજવી અને સ્થાન દિવસ પછી આક્રમથી નજીક એક એવા નગરનો, પાટો નાખી રહ્યા છે જ્યાં માનવજાત માટે માનવતાનું પરોઠ ત્યાં રહેતા નગરજનોએ જેઈ શક્ય માતાજી ૧૯૧૪માં સૌ પ્રથમ અરવિંદ ઘોષને મળ્યા, ત્યારબાદ ૧૯૨૦માં તેઓ કાન્તથી ફરીથી આજી ૧૯૨૬માં તેમણે આગ મની સ્થાપના કરી પોતાનું સ્વપ્ન મૂર્ત કરવા કી અરવિંદને આ ફેચ સન્નારી સાધકના રૂપમાં મળ્યા તેમની સાધના આજીવની ચાનુ રહી છે આગમમાં રહેનાર કે જનાર સૌ કોઈને કી અરવિંદની પ્રતિનિધિ છે ફેચ સ્થાપનિઓએ પદર ચોરસમાઈલ વિસ્તારમાં ‘ઓસાવિલે’ નગરનું આયોજન વિચાર્યું છે અહીં પથસા લજરની સખ્યા સુધી સાધકો રહી શકશે આ નાગરનું આયોજન, બાંધકામ બંધુ જ માતાજીની દેરણણી નીચે તેમના શિષ્યો મારફત થશે / કાઈપણ દેશનો, ધર્મનો કે કોમનો કોઈ પણ માણસ અહીં

રહી શકશે તે સરકારી કુલવૃત્તીથી મુક્ત હશે—આ નગર વિશ્વનું એક ખરેખર મુક્ત નગર હશે તેનો બોધણી આધુનિક છતાં સાદી હશે શહેરમાં ઉદ્યાનો હશે, સરોવર હશે, મંત્ર મંત્રિને હશે મોટો પણ ફરતી હશે, વિદ્વાન પ્રાધ્યાપકો પ્રવચન કરતા હશે, આવી અપૂર્વ આ નગરી વિશ્વમાં મર્વ પ્રથમ હશે ભારતસરકાર અને યુનાઈ તેના સર્જનમાં સહકાર અને આશીર્વાદ પાઠવ્યા છે ત્યાં રહેનારાઓનો ધર્મ હશે માનવતાનો, તેમણે જે સાધના કરવાની હશે તે માનવીને વધુ અને વધુ ઉચ્ચતર ભુમિકાએ વર્ધી જવાની શી અસંલેપ માનતા કે માનવીએ પોતાનામાથી જ શોધતાનું સજન કરવું પડશે આજે તે સૈતાનનું સર્જન કરી રહ્યો છે. અહીં જીવનનું પરાક નીરખી શકાશે

“હીસે અરણ્ય” પરભાવ
...વીતી ગઈ છે ગત”

શુરુ દેવો બધ !

માતા, પિતા અને ગુરુને આર્ષસ સ્કૃતિમાં દેવ જેવા ગણ્યા છે તેથી આગળ ચાલીને અતિથિને પણ દેવ ગણીને તત્કાર કરવાની પ્રમાણિ છે. પણ આ બધામાં હવે કળજીવ પેનતો જાય છે માતા પિતાની સ્થિતિ તો દિવસે દિવસે કઠોરી થતી જાય છે. અતિથિનો ભાર હવે સરકાર ટુરીસ્ટ બુરો મારફત ઉતારી રહી છે પણ ગુરુઓ ઉપર ચાલુની દ્રષ્ટિ બેઠી બાજે છે. પશ્ચિમ બચી નથી જે શાળામાં વિદ્યાર્થીઓને ‘કોમ્પ્યુટર’ દ્વારા શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે અને શિક્ષકોનો વિકાસ પૂરો પાડી બતાવ્યો છે ત્યારપછી પરિસ્થિતિ બદલાઈ ચૂકી છે વિદ્યાર્થી બટન દાખે એટલે તેને પૂછવાનો પ્રશ્ન મળે—જે ઉત્તર આપે તે ‘કોમ્પ્યુટર’ તપાસે. એડયા કલાકના ગાગામાં ચાલીસ વિદ્યાર્થીઓની વડાતણી થાય જોકે તેની કિમત એટલી છે કે ભારત જેવા દેશમાં તે પરવડે કે કેમ તે સવાલ છે. ઈશ્વરીએ કે તેની કિમત ઊંચી જ રહે, નહીંતર આ નરીય દેશના ગુરુઓને દેવ થવાનો વખત આવશે, અને સ્વર્ગે ત્રિરાજ્યાનું રહેશે. પણ આવતી કાલની કુનિયા કેવી હશે તે હવે ગુરુઓએ પણ જાણી લેવું પડે.

એવોર્ડ

કચ્છના ચૂકાદાની બાબતમાં હવે ચોરબકોરનો અર્થ રહ્યો નથી. પાટણમતિવાળા હંમેશાં મૂંઝવણ અનુભવે છે. પાકિસ્તાન સાથે દરેક વ્યવહારમાં કેવા વર્તાવ રાખવો તેનું પ્રમાણ એકથી વધુવાર મળી ચૂક્યું છે. સરહદના અડપલા તે અટકાવે તે શક્ય નથી નહેરુના વખતમાં પ્રતિબદ્ધો મોટા આંખે આંખતો હતો, આ વાત ત્યારે ઊભી થઈ હતી ખરી રીતે તો આંતરરાષ્ટ્રીય બાહેધરીઓ બધાજ કિસ્સાઓમાં અપૂરતી સાબિત થઈ છે ઊંઘટો ચોર કોટવાળને દંડ તેવી પરિસ્થિતિ કચ્છ અને સીરાપ્ટના સાગરમંદેથી પકડાયેલા પાકિસ્તાની વણ્ણા અને દાણચોરોની બાજનમાં પાકિસ્તાને નોધાવેલા વિરોધમાંથી મળી રહે છે જેનો છેડો નથી એવી તંજ પરિસ્થિતિ પાકિસ્તાન એક ચા બોજે સ્વર્ગે ચાપુ જ રાખવા માગે છે થવે જે પ્રદેશ પાકિસ્તાનને કાઢી આપ્યો છે તે જતો કર્યા પછી પણ અજાણ્યા અંત નથી. એમ તો પાકિસ્તાન તાલેની લડાઈમાં પંજાબ અને કાશ્મીરની સરહદે લોલી કર્યા નથી રેડયુ ? અને છતાં બધાજ પ્રદેશ પાછો નથી સોંપ્યો ? સવાલ એ છે કે આ બધું કયા સુધી ? સહિષ્ણુતાનો સામેથી કોઈ જવાબ ન હોય તો પણ ?

પાળેલાં પશુ

વન તેમજ હિસક જનવરોની ચિકારદ્વારા થઈ રહેલી હત્યાથી તેમની ઓલાદ નામશેષ થઈ જવાના ભય પ્રત્યે અખબારોમાં અવારનવાર ચેતવણી ઊઠતી હોય છે. પરંતુ પાળેલાં જનવર તરફ કુર વર્તાવ બાબત જાણે કોઈને પડી નથી ભારતની મુલાકાત થઈ, લંડન પાછા ફરેલા એક અંગ્રેજ બાનુએ એક કચ્છના ભરપૂર પત્રમાં આ વિષે ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ઘોડો અને બદલ તેમજ બધાંજનો તેમણે નિર્દોષ કર્યો છે મનુષ્ય સર્વોપરિ છે અને પશુઓને નાથો થકે માટે દ્રવ્ય ઉપાર્જન અર્થે પ્રાણીઓ પાનેથી ગમે તે હદે કામ લેવું, લોલી નીકળે ત્યાંસુધી તેમને ફટકારવા, પૂરતો ખોરાક ન આપવો અથવા ખોરાક માટે રજાતાં મૂકી દેવા, ઈજા પામેલ સિવાનમાં પણ કામ લેવું—આ બધા

(અનુસંધાન ૩૯૭)

ઘળ પડી તમારી એ' વ્યવહાર કુશળતામાં

‘મવાસ્તી’

અમદાવાદમાં સગી બેઠેલી કામી આગ ઠારવા માટે જેમણે પોતાના પ્રાણુની આહૂતી આપી એ વસત-સ્થળની એડી પૈકીના શ્રી વસતરાવ, હેંગિંગના જીવનનો, હવે પડી જેમનો ‘યજમાન મિત્ર’ તરીકે ઉલ્લેખ આવે છે એમની પાસેથી જ સાબરોસો આ એક નાનકડો પ્રસંગ છે આ પ્રસંગ આપણને કહી જાય છે કે શ્રી વસતરાવદાદાનું જીવન-દર્શન કેટલું સ્પષ્ટ હતું, એમની વિચાર ધારા કેટલી ઉમટા હતી, કાળી મજૂરી કરવા છતાં જે આર્થિક અવદશા ભોગવતા લોકો પ્રત્યે એમના દિનમાં કેટલું સવે ન હતું અને તત્તન સમાજ રચના વિષે એમના ખ્યાલ કેવા ભૌતિક હતા.

એક વખત વસતરાવ દાદાને સુબઈ જવાનું થયું પરામા રહેતા એક મિત્રના તથા મહેમાન બન્યા આખા દિવસની દોડધામ કરીને ઘેર આવેલા યજમાન મિત્ર શાકપાકું ખરીદવા માટે સાને બહાર જવા તૈયાર થયા એટલે ફરવાનું થશે એમ સમજી વસતરાવ દાદા પણ એમની સાથે ચાલ્યા (કુટુંબમાં અને મિત્રોમાં સૌ એમને દાદાના વહાલસોયા નામ-થીજ સંબોધતા)

શાક મારકીટમાં જાણે કીડિયારે ઉભરાણુ શોરખાડારે કાઈ પાર નહીં ધક્કામુક્કી કરી જાણે એને જ માંડ માંડ રસ્તો મળે

‘આપણે સ્વરાજ તો મેળવશું એમાં શક નથી પણ વ્યવસ્થિત અને શિસ્તબદ્ધ પ્રજા તરીકે રહેના અને જીવતા ક્યારે તીખીશું એ કહેવું મુશ્કેલ છે’ શાકમારકીટની બહાર જ થયો જઈને દાદા બોલી જાયા

“અમારે તો આ રોજનું થયું. તમે અહીં સુધી આ યા જ છો તો અમારી રોજની હાડામરીનો થોડો અનુભવ તો કરી જુઓ!” યજમાન મિત્રે વિનોદ કર્યો, (૨)

બંને શાકમારકીટમાં દાખલ થયા. પ્રસંગ પડ્યે કાઈની સાથે મુકાબલો કરવો પડે તે પાય જીવુને ય બારે પડી જાય એવી શક્તિ ધરાવતા અખાડાખાજ દાદાએ આ વિના કારણની ધક્કામુક્કી પ્રત્યે અણગમો અને કટાંગો દાખવ્યા.

“દાદા! તમે બીજા રહી જાઓ એ તો પાલ-ધરી, પણ હું અદર નહીં જાઉં તો આપણે શાક વિના રહેવું પડશે.” યજમાન મિત્રે ટકાર કરી.

શાકમારકીટની બહાર ટોપલા લઈને શાક વેચવા માટે બેઠેલી બહેનો તરફ આગળથી ચીંધીને દાદાએ કહ્યું “બહાર શાક વેચનારી આટલી બધી બહેનો બેવી છે ધમાલ ધાધલ પણ નથી તો પછી વગર કારણે અદર ધક્કામુક્કીમાં જવું!”

“બહાર શાક મોઘ મળે. અદર જઈએ તો કંઈક સસ્તું મળશે” રોજની અનુભવી મિત્રે ખુલાસો કર્યો

“ભલા માણસ! લઈ લઈને તો શાક લેવું છે સોનું રૂપ તો લેવું નથી! મોટા સ્ટોરમાં ધરણી, કપડા કે ખીજી વસ્તુઓ લેવા જવ છે ત્યારે તો ભાવનાલ પૂછ્યા વિના, ટીકડી ઉપર લખેલો ભાવ આપીને ચાલ્યા આવે છે એમાં કુશનલરને કેટલો નફો હશે અને તમને કેટલો માર પડતો હશે એનો કદિ વિચાર કરતા નથી આ શાકવાળા બાઈઓને આવડતું નથી, નહીં તો એમણે પણ દરેક શાક ઉપર ભાવના પાટિયા લખીને મૂકી દેવા જોઈએ. શાકવાળો લઈ લઈને શું વધારે લેશે? અને તમનેય શાક પડી પડીને કેટલું મોઘ પડી જશે? તમારા લોકાનું આ અર્થશાસ્ત્ર સમજતું નથી” દાદાએ પોતાની વિચારધારા વહેતી મૂકી

“અદર જઈશું તો સોઘુ મોઘુ તો ઠીક પણ ભાવનાતનું અને તાજું શાક મળશે અમે તો રોજની આ ધક્કામુક્કીથી દેવાઈ ગયા છીએ હું

મારગ કરી લઇશ તમે મારી પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવજો.” યજ્ઞમાન મિત્રે વાતને પલટા આપીને શાકમારકોટમાં જવા પગ ઢિપાડ્યો.

દાદા પણ મનેકમને એમની પાછળ ચાલ્યા.

યજ્ઞમાન મિત્ર તો રોજની ટેવને પરિણામે, ક્યાક તરીને તો ક્યાક હડસેલો મારીને, ક્યાય નગીને તો ક્યાક તપીને મારગ કરતા કરતા આખી મારકોટમાં ઘુસી વળ્યા. શાકના નર્મના નેતા જય અને ભાવ પૂછતા જય પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવતા દાદાએ અ તે કટાણીને કહ્યું.

“આપણે શાક તો એક કે જે અને તેય તે શેર કે બેરેર લેવા નીકળ્યા હોએ. પણ તમે તો જલણે વેપાર કરવા માટે જથ્થાળય ખરીદી કરવી હોય એમ ભાવ પૂછ્યા કરો છો.”

“પહેલા બધેય ફરી લઈએ એટલે કઈ નહુ શાક આવ્યું છે કે કેમ એની ખબર પડે બધેય ભાવ પૂછીએ એટલે ભાવની રૂબ સમજાઈ જાય. પછી રકઝક કરીએ તો ક્યાક સરતે ભાવે શાક મળી જાય. માથા ભાવ આપીએ તો તો લૂટાઈજ જઈએ ને !” યજ્ઞમાન મિત્રે ચાલતા ચાલતા ખુલાસો કર્યો.

“રાત દિવસ કાળી મજૂરી કરીને તથા માટે શાકબાજી ઉગાડી, અઢી વેચવા આવતી શાક વાળીઓને હાથે તમે લૂટાતા હોત અને એમને લૂટતા આવડતુ હોત તો એમના દિદાર જુદા જ હોત. શેર શાકના કદાચ જે ચાર પૈસા વધુ માટે કે મેળવે એમા એમની લૂટ છે કે એમણે પરસેવે રેડીને કરેની કાળી મજૂરીનો એ વ્યાજખી બહેલો છે ! લૂટ તો એમની ગરજ વરતીને આપણે કરીએ છીએ ” દાદાનો અવાજ સહેજ કડક થયો.

રકઝક અને લમણાઝીક કરીને રોજ શાકની ખરીદીમા જે પાય પૈસાનો કાયદો કર્યાનુ મન મના વતા યજ્ઞમાન મિત્રને આ ફિલસુફીમા રસ ન હતો. એ તો દાદાની વાત સાબળતા સાબળા અને શાક વાળીઓ સાથે ભાવની રકઝક કરતા કરતા આગળ વધે જતા હતા.

એમ કરતા કરતા અ તે એમણે ચાર આને શેરને બદલે (સારે નાણામા આનાનુ અને વજનમા શેરનુ ચલણ હતું) એક શાકવાળી બાઈ પાસે શેર ગુવારનો તથુ આના લેખે ભાવ નક્કી કરાવ્યો. મહેનત ફળી અને મોટો લાભ થઈ ગયો એવા સંતોષથી એ તો બેસી તથા ઢગલામાથી કૂણો કૂણો ગુવાર વિણવા.

શાકવાળી બાઈ ગુવારના ઢગલામાથી દોથો ભરીને જાળડામા નાખે અને યજ્ઞમાન મિત્ર જાનકું ઢાલવી, પોતે વિણેલો ગુવાર જોખવા આમઠ કરે. ભાવની રકઝક પતી ત્યા બીજી રકઝક શરૂ થઈ. બાજુમા બેભા બેભા તમાશો જોઈ રહેલા દાદાએ અતે ધીરજ ગુમાવી, એમણે વાકા વળીને ગુવારના ઢગલામાથી મોટો દોથો ભરીને જાળડામા નાખ્યો અને શાકવાળીને જોખવા કહ્યું.

“હા હા દાદા તમે શુ કરો છો ! વિધવા વિનાનો ગુવાર લેશુ તો અડધાઅડધ તો ગલકો-ડાડિયા જેવો નાખી દેવો પડશે મારી મહેનત ઉપર તમે પાણી ફેરવ્યું.” યજ્ઞમાન મિત્રે દાદા તરફ જોઈને કહ્યું

શાકવાળી બાઈ રાજ થઈ એણે ઢગલામાથી ગુવારનો દોથો ભરીને જાળડામા નાખી શેર ગુવાર જોખ્યો અને યજ્ઞમાન મિત્ર સામે જાળકું ધ્યું.

“એક તો વિધવા વિનાનો ગુવાર આપ્યો. અને પાછો જોખ પણ કરોકાટ આ શેરનુ જર-જવેસત છે ?” યજ્ઞમાન મિત્રે નવો કુદો જોભો કર્યો.

શાકવાળી બાઈને ખીન ધરાક સાચવવા હતા એટલે રકઝક ટાળવા એણે જાળડામા મુડી ગુવાર વધુ નાખી, યજ્ઞમાન મિત્ર પાસે જાળકું ધ્યું.

યજ્ઞમાન મિત્રે નાઈલાજે થેલી ધરી અને કચવાતે દીલે થેલીમા જાળકું ઢાલવાની, તથુ આના આપી એ બેભા થયા

રોજની ટેવ પ્રમાણે ભાવતાલની ખેયતાણુ કરી યજ્ઞમાન મિત્રે શાક ઉપરાત આડુ, કોથમીર અને મરચા ખરીદ્યા અને હાથકારો કરીને બન્ને મિત્રો શાકમારકોટમાથી બહાર નીકળ્યા.

“શાક લેતામા તમને આટલી કડાકૂટ અને રક્ષક કેમ પોસાય ?” રસ્તે ચાલતા ચાલતા દાદાએ આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું.

“દાદા ! તમે નાનેથી મોટા અમદાવાદ જેવા શહેરમા થયા એટલે શાક લેતા તમને આવડે નહીં. હું ગાનડામા મોટો થયો જાખ રોજ શાક લેવા જાય ત્યારે મને સાથે લેતા જાય આમડામા ટાળી અને વાધરી શાક વેચવા આવે. બાપા રક્ષક કરીને શેરના ચાર પૈસા હોય તો ત્રણ અને ત્રણ હોય તો બેનો જાવ નક્કી કરાવે, નમતી ધારણે જોખાવી શેરને બે લે દોઢશેર શાક લે અને ઉપરિયામણમા મુગી કે દાંધો શાક લે એ વધારામા મૂળ કરતા અર્ધાં બાવે શાક પડી રહે. સસ્તું અને સાચું શાક લેવું એ પણ એક અવહાર-કુશળતાનો વિષય છે અને અમને નાન પછુથી એનું શિક્ષણ મળેલું છે એટલે મને કડાકૂટ કે કટાણે ન લાગે” યજ્ઞમાન મિત્રે પોતાની કુશળતા વર્ણવી.

“હવે તમેજ કહો કે શાકવાળા આપણને લૂંટ છે કે વ્યવહાર કુશળતાને નામે આપણે શાક વાળાને લૂંટીએ છીએ ?” દાદાના મોઢામાથી વેચુ સરી પડ્યા

આમા લૂંટનો સવાલ જ નથી, દોશિયારીનો સવાલ છે શાકવાળા એની દોશિયારી વાપરે આપણે આપણી દોશિયારીનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ પણ આને તો તમે મારી દોશિયારી અને મહેનત મેષ ધૂળમા મેગરી દીધા. ચાર આનાંત બદલે ત્રણ આનાનો બાવ કરાવી સસ્તું શાક લેવા પૂરો અને તમે ઉનડાનું મેધું કરવી દીધું. શગમથી અડધી પડધો શુવાર નકામો બેસી એટલે આપણને તા ચાર આનાને બે લે છ આને શેર ગુલાવ પડ્યો” યજ્ઞમાન મિત્રે ઉગરી રીતે પોતાનો કચવાટ વક્ત કર્યો

યજ્ઞમાન મિત્રની વાત સાંભળી, ધીરે ધીરે ડેલવા ડેલતા માલ્યા જતા દાદા એકદમ થભી ગયા યજ્ઞમાન મિત્રનો રાખ પડડીને કંઈક મજીર અને કંઈક લાગણીરસ યદને બોલ્યા “આ શાકવાળો બાઈએ શાક વેચવા આવે છે એમાથી કોઇને ઘેર જગ્યા છે ? મોટર છે ? ચરે ? રહેવા માટે સાચો આસરો થ છે ? એમના બાળકો બહુવા જઈ રહે છે ? એમની પાસેથી સસ્તું અને નમતું શાક લેવાની રક

અક અને કડાકૂટ કરતી વખતે ટાઢ-તડાકે મોમામુ ગજુકાઈ વિના આપણે માટે કાળી મજૂરી કરવા છતાં એમને કેવી બેલાલ દશ્યામા જીવન વિતાવવું પડે છે એનો કદી વિચાર કર્યો છે ?”

યજ્ઞમાન મિત્ર પણ સંજ્ઞાદ બનીને એક ચિત્તે સાંભળી રહ્યા દાદાએ આગળ ચલાવ્યું

“ધોગે દિવસે જે ઉઘાડી લૂંટ ચાલે છે એ બરદાસ્ત કરીને મૂગે મોટ એના બોગ બનેા છે. બ્યારે આ બિચારા પરસેવો પાડીને, બે પૈસા વધુ રગે એને તમે લૂંટ ગણો છો એ લૂંટ કહેવાની હોય તો બવે કહેવાય. એવી લૂંટ કરવાનો એમનો ઉદ્ધ અને અધિકાર છે વાસ્તવમા તો વ્યવહારકુશળતા અને દોશિયારીને નામે તમે એનું શોષણ કરો છો. ધૂળ પડી એ વ્યવહાર કુશળતામા” દાદાએ વ્યથા દાંતવી.

યજ્ઞમાન મિત્ર એક શિશિત જીવાન હતા. નવા વિચારો સમજવાનો અને અપનાવવાનો એમનો દાવો હતો. શૌપણવિહીન સમાજ રચનાના એ મોટા હિમાયતી હતા. પણ દાદાની વાન એમને માટે સાવ નવી અને આખ ઉઘાડનારી હતી

મને જણ્યા મૂગા મૂગા ઘેર પહોંચ્યા.

રાત્રે વાણુ કરતી વખતે દાદા તો એમના સ્વભાવ મુજબ અનેક પ્રશ્નો વિષે એમની લાક્ષણિક ફોનીમાં ક્યારેક ઉગરી રીતે, ક્યારેક રમજમા તો ક્યારેક મજીર બનીને વાતો કર્યો જતા હતા પણ સાને દાદા પાસેથી સાંભળેલી વાતોથી મોટ અતુ-ભાવેલ યજ્ઞમાનમિત્ર તો એમના પત્નીએ તૌયાર કરેલું ગુચારનું રસાદાગ-ચટાપાદાર શાક ખાતા ખાતા, કાનમા તો ગઢતી વાતાને જ પડધો સાંભળી રહ્યા હતા :

“શાકવાળી બાઈએમાથી કોઇને ઘેર જગ્યા છે ? મોટર છે ? એમના બાળકો બહુવા જન્મ છે ? એ બે પૈસા વધુ રગે એને લૂંટ કહેવાતી હોય તો ભલે એ લૂંટ અંદાજ એવી લૂંટ કરવાનો એમને અધિકાર છે વાસ્તવમા તો રક્ષક મરી એમની પાસેથી સસ્તું અને નમતું શાક પડાવી લેવું એમા લૂંટ અને શોષણ છે એને તમે વ્યવહારકુશળતા ગણતા હો તો ધૂળ પડી તમારી એ વ્યવહાર કુશળતામા.”

સત્ય, નીતિ, ધર્મ, સદાચાર ને પ્રમાણિકતાનો આજ જ્યારે ચારે બાજુ લોપ થઈ રહ્યો છે, ચોખેર સ્વાર્થાધના અને અપ્રમાણિકતાનું જેથી વાતાવરણ પ્રસરી રહ્યું છે. ત્યારે પ્રમાણિકતા અને નીતિના આચરણના દાખલાઓ નીચીડ અધકારમાં ચમકતા નાના દીપકાદા હૃદયને આનંદથી ભરી દે છે, પણ આવું બને છે જવલ્લે જ.

તા. ૯-૧૨-૬૭નું પ્રભાત આવા એક નીતિમત્તાના દપ્તરે વધુ ઊભાભાણું અને શોભાભણું બનતું ઊઝળું.

એ દિવસે સૌરાષ્ટ્રના મેરબી શહેરમાં ત્યાંની મહેન્દ્રસિંહજી હોસ્પિટલમાં કુટુંબ નિર્વોજન કેમ્પ. ત્યાંના મુખ્ય દરકતર શ્રી દવે ઉપરાંત સારા અને અનુભવી દાકતર તરીકે બગાથલા હેલ્થ સેન્ટરના દાકતર શ્રી રતીલાલભાઈ મહેતા મેરબી આ કેંપમાં ગયેલા.

દા. દવે અને દા. મહેતા બેટ સવારે નવ વાગે મેરબી એસ.ટી.ના સ્ટેંડ પર ગામડેથી આવનારા દર્દીઓની સગવડ તથા તેમને દૂરની આ હોસ્પિટલે પહોંચાડવા ખાસ હાજર રહેલા. એમાં ઓપરેશન અથે આવનારાની સંખ્યા વધી ગઈ. અને આ સૌને હોસ્પિટલે પહોંચાડવા તાબડતોબ વધુ વાહનની જરૂર પડી. આથી દા. દવેએ દા. રતીલાલભાઈ મહેતાને કહ્યું કે, 'આપ બે કલાં નજીકમાં ફોન મળી જાય તો તાબડતોબ હોસ્પિટલે ફોન કરો તો આપણું તરકારી વાહન જલ્દીથી અહીં આવે નહીંતર આ બધાને તકલીફ પડશે.'

દાકતર રતીલાલભાઈ આ સૂચન થતાં મેરબી એસ.ટી. ના સ્ટેંડ બહાર આવ્યા ને ત્યાં કંપાઉંડને લગતા જ એસ. એલ. ના પેટ્રોલપંપ પર આવ્યા ત્યાં દેવીફોન હતો.

દાકતર રતીલાલભાઈ જે વેળા જલ્દીથી આ ફોન કરવા આવ્યા તે વેળા તેમની પાને હાથમાં બજ-થળા હોસ્પિટલના સ્ટાફને વ્યવસ્થા પગારની રૂપિયા બે

હજારની નોટોનો થોડો હતો.

દાકતર રતીલાલભાઈએ હોસ્પિટલને ફોન કરવા જ્યારે રીસિવર કાને લીધું ત્યારે પોતાની ટ્રીપાસેની આ રૂપિયા બે હજારની નોટો તે ફોન જતાં પડ્યાં હતાં તે ટેળવ પર મૂકી દીધા ને તાબડતોબ વાહન લઈ એસ.ટી. ના સ્ટેંડ પર આવી જવા મહેન્દ્રસિંહજી હોસ્પિટલમાં ખખર આપી દીધા.

કામ જપાટામંથ અને એ પણ ઓપરેશન અથે આવનારા મૂરકેલીમાં ન મુકાય તેથી સ્ફૂર્તિથી કરવાનું હતું. આવી જિતાવજની અસર દાકતર મહેતાના મન પર પડી હતી. અને આ જિતાવજમાં ફોન કરી ફોન કરવા દેનાર પેટ્રોલ પંપના માલુસનો આભાર માની ચાલના થયા પણ જિતાવજમાં પેલી બે હજારની નોટો લેવાનું ભૂલી ગયા.

દરમિયાન પાંચ દશ મિનિટમાં એસ.ટી.ના સ્ટેંડ પર ફોન મળતાં જ હોસ્પિટલનું સરકારી વાહન આવ્યું ઓપરેશન અથે આવનારા જેમ જેમ ગામડાની બંધે આવવી જતી હતી તેમ તેમ વધતા જતા હતા તે બધાને આ બેટ દાકતરો વાહનમાં બેસાડી રવાના કરાવી તેઓ પણ હોસ્પિટલે આવ્યા.

પછી ઓપરેશનની કામગીરીનો ભરથક આરંભ થયો. દિલ અને દિમાગમાં પેલા બે હજાર રૂપિયા થાદ આવતા નથી.

ધરિયાજનો કંઠે સમય કાપે જાય છે. શાંતિ અને સ્થિરતાથી મચ્છુના ઉગમભૂએ કાંઠે આવેલ શાંત વાતાવરણવાળી હોસ્પિટલમાં કામ થતું જાય છે. ધરિયાને એનો પંથ કાપી જ્યારે કંઠે મધ્યાહનના, એક વાગ્યા પર મૂકે. તબીબોને વિદ્યાની લેવાનો ને લિાગત લેવાનો સમય થયો ને બધાના મગજ બીજી દિશા-રવા નવરા પડ્યા કે દાકતર રતીલાલભાઈને પેલા બે હજાર રૂપિયા થાદ આવ્યા.

આવ્યા ને પોતાનો થેલા કોટને બેગ સંભાળ્યાં.

અને સ્ટાફના કોઈ કોઈ ભાઈને પૂછ્યું : ભાન ન મળી

એ મુંઝવાં બે' હજાર જેવડી ગજવર રકમ હતી દા દવે સાહેબને વાત કરી કહ્યું : 'મારા રૂપિયા બે હજાર થયેક ગૂમ થયા છે'

દાકતર દવેએ સ્મૃતિ આપતા કહ્યું 'સવારે એસ. ટી ના સ્ટેડ પર તો તમારી પાસે હતી ?'

તુરત દાકતર મહેતાને સ્મૃતિ પર વાત ઉપતી આવી અને ફોન કરતી વેળા પોતાની પાસે આ નોટો હતી અને તે પોતે ટેબલ પર મૂકી યોવાનું બસતર પાઠ આવી ગયું અને એ સાંજભત્રી જ સાથે સાથે કહ્યું પણ ખરૂં કે 'આ રકમ ત્યાં ટેલીફોન કરવા જતી વેળા ટેબલ પર મૂકેલ પણ હવે આ જમાનામા તે રકમ પાછી મળવા સભવ બહુ ઓછો છે'

'પણ આપ જરા ત્યાં જઈ આવી પૂછપરછ કરો તો ખરા ?' દા દવેસાહેબે સૂચવ્યું

'ચાલો જઈ આઈું' કહી દાકતર મહેતા તાબડ તોબ એસ ટી ના સ્ટેડ પાસે આવેલ તે એસ ઓ ના પેટ્રોલ પંપના ટેલીફોન પર આવ્યા

સવારે ફોન કરતી વેળા જે ભાઈ હતા તેજ ભાઈ અત્યારે પણ બેઠા હતા

જઈ અને મૂળવણી ભર્યા અકળાએલા સ્વરે દા. મહેતાએ પેલા કર્મચારી ભાઈને કહ્યું હું સવાર અહીં ફોન કરવા આવેલો ત્યાર માંથી પાસે રૂપિયા બે હજારની નોટો હતી તે અહીં ભૂલી ગયા છું હવે તમે એ અંગે મને કાંઈ કહી શકો ?'

પેલા કર્મચારીભાઈએ સ્થિત કરી, પોતાની પાસે પડેલ પેટ્રી ઝિપાટી અને તેમાંની દશ દશ રૂપિયા વાસા બે બાંધેલા બંડલ જોતા તોમ દાકતર મહેતાના હાથમાં મૂકી બોલ્યા 'આજ આપના રૂપિયા કે ?'

'હા ભાઈ એજ મારા રૂપિયા'

કહી દાકતર મહેતાએ બંડલ હાથમાં લીધા અને પેલા પ્રમાણિક તાફ દિલ અને નીનિમત્તાને વગતી સ્ટેનાર ટૂંક પગરના કર્મચારી ભણી લાગણીભરી નજરે જોઈ કહ્યું 'હું તમારો આભાર માનું છું અને સાથેસાથે રાજી પલ ચાઉં છું કે હજુએ દુનિયામાં પ્રમાણિકતા અને નીનિમત્તા જળવાઈ રહી છે'

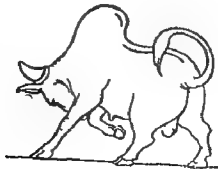
'એમાં આભાર શો માનવાનો ? એ તો હરેક માણસની ફરજ છે એવી એક માત્ર ફરજ મેં બજવી છે, આપ ગયા કે તુરત મેં તે રકમ લઈ પેટ્રીમાં મૂકી દીધી અને જમવા ઘેર પાલ ન ગયા મેં એ જમવવા અહીંજ બેસી રહ્યો કારણ કે મને ખતર હતી કે આપ સાંજની બગમા બગવા જવા અહીંથી નીકળવાના છે અને ત્યારે આ રકમ આપને આપી દેત'

દાકતર મહેતા વધુ રાજી થયા ને ખીસ્સામાંથી થોડી નોટો કાઢી પેલા કર્મચારી ભણી લાખી કરી કહ્યું, કૃપા કરી મારા તરફથી આટનું સ્વીકારો'

'એ ન બને દાકતર સાહેબ, ઈનામ ન ખપે ફરજ અને ધર્મના મૂલ ન હાવ'

ને એ ભાઈએ કરી રકમ ન સ્વીકારી ને ફરજ બજાવના આમસતેાથ લીધા

આવી પ્રમાણિકતા અને નેકદિલી દેર દેર પ્રગટી નીકળે

કાળ જાય છે ને કહેણી રહી જાય છે. જાપાનમાં એક કાચે એક મહાન શ્રીમંત માણસના નામની બોલબાલા. જાપાનના શહેનશાહને પણ તે ધીરધાર કરે. જેવે શ્રીમંત એવે જ મિજાજ.

એક વખતે વરસાદના દિવસે. નોકરને એણે પોતાના જોડા લઈ આવવા હાક મારી. એ દિવસે સોમા જાપાનમાં લાકડાના જોડા પહેરાતા. વરસાદને કારણે જોડા પાણીવાળા ન થાય એ માટે નોકર જોડા બગલમાં દબાવીને લાવ્યો.

નોકરે શ્રીમંતના પગ પાસે જોડા મૂકી દીધા. પણ બગલમાં દબાવવાથી જોડાનું તેજ આજુ' થઈ ગયેલ. આથી શ્રીમંત ખિન્ન થયો અને એ જ જોડા લઈ છૂટો થા નોકર ઉપર કર્યો. લાકડાનો જોડો, કપાળમાં ઝાટકાની જેમ લાગ્યો. ત્રાસવટ કાપે પડ્યો ને લોહીની ધારાએ ચાલી. નોકર બેભાન થઈ ગયો.

જ્યારે નોકરને શુદ્ધિ આવી ત્યારે પોતે લોહીથી તરબોળ થઈ ગયેલો. જોડો સામે જ પડેલો, નોકર યુવાન અને ભારે તેજ હતો. કાળ-આજ થઈ ગયેલો. વગર કાગળે અને માર્ચો? અને જોડાને વરસાદથી ભીંજતા બચાવીને લાવ્યો એને આ બદલે? જુવાનીમાં વેરની આગ બગૂંચી ગઈ.

નોકરીમાંથી છૂટો થઇને ઘેર ગયો. એક પેટી ઉઘાડી. આમાં એના પૂર્વજ તરફથી વારસામાં મેળવેલા ધારદાર હથે પડેલો. ગિદાવ્યો. ધાર માથે આંગળા ફેરવતાં તે જાણે શ્રીમંતના હૃદયમાં હથે ફેરવતો હોય એવી લાગણી જાગી.

હથે અને જોડો સાથે યુવાનીને જુવાન કર્યા કરે છે. શ્રીમંત તે નોકરોથી વિટળાયેલો. હવે એને અંદર કોણે દાખલ થવા દે? પણ ખૂન કર્યા વગર એના જીવને જપ્ત વળતો નથી.

એમાં એના ધ્યાનમાં આવ્યું કે બોદ

સાધુઓ તે વગર રોકડેકે સર્વ સ્થળે પ્રવેશી શકે છે. એટલે બોદ મદમાં ગયો. લિમ્બુની દીક્ષા લીધી અને ધર્મનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો.

અભ્યાસ કરતાં કરતાં તે એની શુદ્ધિમત્તા બ્રહ્મસિંહ પાખડીએ કોળી બિડી. આચાર્યો મુગ્ધ થઈ ગયા. આચાર્ય તેજસ્વી યુવાન લિમ્બુ આજ પૂર્વે એમણે કદી જોયો તે ક્રીક પણ સાંભળ્યો પણ ન હતો. એનાં પાડિત્ય અને પ્રતાપથી, એનાં અધ્યયન અને વ્યાખ્યાનોથી, એના શાસ્ત્રાર્થો અને ઉપદેશોથી બોદ મોટો પ્રભાવિત થઈ બેઠો. યુવાન સાધુ આચાર્યની બચી પદ્ધતિએ પડેલો. નવ ખંડ ધરતીમાં એની નામના ફરી વળી.

ચીનના બાદશાહને જુદાવસ્થામાં એક મંદિરે ચણાવીને બગવાન શુદ્ધની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવવાની ઇચ્છા થઈ. મંદિર બહુ સુંદર બનાવ્યું. પણ કોઈ પવિત્ર સાધુના હાથે મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવવા સાધુની શોધ ચાલુ કરી.

જાણવા મળ્યું કે જાપાનમાં એવા પવિત્ર વિદ્વાન આચાર્ય છે. ચીનના બાદશાહે પૂરા માનથી આમંત્રણ પાઠવ્યું અને યુવાન આચાર્ય ઘણા માન-પાન સાથે ચીન પધાર્યા. ચીન એમનાથી પ્રભાવિત થયું. એમની કીર્તિ દિગંતમાં ફરી વળી.

જાપાનના બાદશાહને ધર્મ કે આપણા આચાર્ય આવા પ્રતાપી છતાં અને જ ખબર નહિ. અને ચીનના બાદશાહે એમનાં માન કર્યાં? ઈર્ષ્યાથી દાઝીને ચીનના બાદશાહથી વધુ ભય મંદિર ચણાવ્યું ને એ જ આચાર્યનાં ચીનથી વધુ સન્માન કરીને એમના હાથે શુદ્ધની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

બોદ આચાર્ય તે જાપાનનું બુદ્ધબાળ્ય. કોપડા-કોપડા નથી. જાપાન એમનું ગૌરવ છે. એમાં પેલો શ્રીમંત જેણે જોડો મારેલો એના

દિલમાં પણ એક અતિ લાઘ્ય મદિર બાંધવાની અને આ આચાર્યના હાથે જ શુદ્ધની મર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવવાની ઝંખના જાગી.

માંદર ચણાઇ ગયું. આચાર્યને હાથે શુદ્ધની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા થવાની છે એ સાંભળીને ખાનવી-ઓનો મેજો બરાબો છે.

અહીં આચાર્ય પોતાની ધ્યાનની ઝોરડીમાં જૂની એક પેટી ઉધારે છે. એમાંથી જોડો ને ડોર બન્ને ઉઠાવે છે. જોડાને જોતાં જ હૃદય અસ્વસ્થ થઈ જાયું. ડોરની ધાર ઉપર આંગળી ફેરવતાં મન મુસ્કરાઈ જાયું.

આજે વેરનાં આગ શુભાવવાનો અવસર આવી પહોંચ્યો છે. જગત પણ જાણશે કે શ્રીમં-તાઈની નિર્વૃત્તાનો શરખાવ તો હોઇ શકે! આજ મારા દિલની ખાસ જાણે. સાંજનું ઝૂંઘો આજ અજવાળામાં મલકી જાયું ને સામે પડેલી શુદ્ધની એક નાજુકે પ્રતિમા ઉપર એની નજર પડી.

આચાર્ય થીજી રહ્યા. મર્તિની એક આખમાં હવે ને બીજામાં શોક કેમ દેખાય છે? કરણ! શુદ્ધને દાઢ્યો જોડો મારેલો! અમારી પ્રતની માદ આચાર્યને આવી. શુદ્ધનાં થયેલા અપમાનોની પરંપરાના એક પછી એક દરેકો આચાર્યની આખ સામે ખડાં થવા માડ્યા.

પોનાના પદશિષ્ય આનંદને આપેલા બોધનાં ઉચ્ચારણે આચાર્યના હૃદયમાંથી સરી પડ્યા, “વેરે વેર શમે નહિ, અવેરે જ વેર શમે.” આચાર્યના હાથમાંથી ડોર ઉઘાડી પેટીમાં પડી ગયો. આચાર્યનું મુખ ભારે દીપ્તીમાન બની જાયું. જોડો છાતી સરસો ચાંપીને આચાર્ય મર્તિની પ્રતિષ્ઠા માટે

બિડ્યા.

આચાર્યના આગમન સાથે તો લોહી ઉલી જાયું છે. શ્રીમંતે સામે આવીને નિધિપૂર્વક આચાર્યનું સ્વાગત કર્યું. આસન મુઘી લઈ આવીને શ્રીમંતે સૌ સાંભળે તેમ આચાર્યશ્રીને પૂછે છે કે, “દે મહાનુભાવ! મારા મનમાં જે શંકાઓ જાગી છે. એક તો એ કે આચાર્યનું ભાલ કમળ જેવું સ્વચ્છ હોય એને જાહેર આપના કપાળમાં આ ઠાપો સારો! અને બીજી શંકા એ થઈ છે કે સાધુઓને દાઢ યીજતો મોઢ નથી હોતો, ત્યારે આપ એક જોડાને છાતી સરસો ચાપો છો.”

આચાર્ય કહે “હે એકડી! તારા પ્રતો વધાર્ય છે. એક બહુ પુરાણી વાતની તને માદ આપું છું. ઉપરમાં તું વૃદ્ધ થઈ ગયો છે ને હું યુવાનમાંથી પ્રોદ બન્યો છું.”

અને આચાર્ય માંડીને વાત કરી. સભા સ્તબ્ધ બનીને સાંભળી રહી છે.

“હે એકડી! તારો એ ચાકર મરી ગયો ને એમાંથી આ સાધુ સર્જ્યો છે. ચાકર જીવતો હોત તો મારી છાતીએ તારી પાડુકાને બદલે તારી છાતીએ મારો ડોર પડેવાતો હોત. તારી પાડુકાના પ્રહારે હું સત્તરીમાંથી સાધુ બન્યો. એટલા માટે આ પાડુકા હું છાતી સરસો ચાપું છું. સાચા અર્થમાં તું મારો સુર છો.”

એમ કહી આચાર્ય એકીને પગે પડવા ગયા. એકડી ચોધાર આંસુએ રડતો તે પૂર્વેજ આચાર્યના પગમાં પડી ગયો. સભા સમસ્ત પવિત્ર આત્માની પ્રુનિત કથાથી ધન્ય બની બિડી.

આ સંસારમાં ધણીયે વેળા મહાન સત્યોની માનવમન ઉપેક્ષા કરે છે, અથવા તો પૂરી કંટર કરી શકતી નથી. એનું કારણ માનવમન પર હવા-પેલુ અંગાનનું આવરણ છે જો આ આવરણ ફર થઈ જાય તો પછી સત્યનો પ્રકાશ પામી શકાય.

‘જીવણુશી છે એ તો !’ એવું મહેલું મારી ઉત્સેખ કરીએ હોએ ત્યારે આપણને ખ્યાલ રહેતો નથી કે, જે જીવને સંભોધિસ્થિતિ સાથે સરખાવી છે, તેનો આપણે ઉપહાસ કરી રહ્યા હોએ. ‘શિવ મોનસ પૂમ’ ના એક શ્લોકમા નિદ્રાને સંભોધિસ્થિતિ સાથે સરખાવી છે, અને તે વચાર્થ હોવાનું માનેલા અમે પણ આ સંભોધિસ્થિતિના સિંચાણી હોએ. કેમકે આ કળિયુગને વિશે જન્મેલાઓનું આ સંભોધિસ્થિતિ જ કલ્યાણ કરનારી છે.

કાઈ આ સાલગીને કહે કે, આ બાઈ આળસુના પીર છે. ના રે, ભાઈ! અમે આળસુના પીરે નથી કે કપીરે નથી; અમે બહુ મોડા ભગનારા હોએ, એમ પણ માની લેવાની જરૂર નથી. અમારી આખ તો વહેવી સવારે જ ઊઘડી જાય છે, ફક્ત પથારીમાંથી અમે જઠાર આવતા નથી, કેમ કે પથારી અમને છોડતી નથી. અન્ધોન્ધના એવા અનન્ય સ્નેહને અમે ‘પથારીયોગ’ કહીએ હોએ. ‘હૃયોગ’, ‘ગજયોગ’ વગેરેની જેમ ‘પથારીયોગ’ પણ છે. અગવાન થતજલિએ ‘પથારીયોગ’નો ઉત્સેખ નથી કર્યો, કેમ કે એ કામ એમણે અમારા ભાવિ અવતાર માટે બાકી રાખેલું.

નિદ્રા યાને કે જીંધ જેવી મહાન વસ્તુને સપૂર્ણ રીતે ગિરદાવવા અમારી કૂટા જુદિ અને નીની કુહિન્ટન અયોગ્ય ગણાઈ-અસકતી જ ગણાય. ભગવાન માટે જે કહેતાયું છે એ જ નિદ્રા માટે પણ કહેવાનું જોઈએ. ‘લિખતિ યદિ ગુહિત્વા ચારદા સર્વકાલે ગુણાનાં પીર ન યાતિ.’

જેના પર ઇશ્વરની અંસીમંકૃપા ગતરી હોય તેવા જ માણસ નિદ્રાનું પર્યાપ્ત સુખ પામી શકે છે, માટે તો કહ્યું છે કે : ‘સવા જેવું સુખ નહિ ને મૂલા જેવું દુઃખ નહિ.’ તનના, મનના, કે ધનના રોગની પીડામાં પાસાઓ ફેરવી ફેરવી ઘાફી જવા છતાંયે આખ ન મળવાનો જેમને અનુભવ હશે, તેઓ નિદ્રા સુખનું માહાત્મ્ય સરળતાથી સમજી શકશે. કેટલીક બાબતો માત્ર ‘અધિકારી’ઓ જ સમજી શકે છે,

જૂના સમયમાં કહેવાનું-‘સુખે ન સૂએ દોક રીનો વાપ’ વગેરે. જેને ધેર સાપના ભારા જેવી (કે આભના તારા જેવી) કુવારી કન્યા હોઈ એની મહાન ચિંતાને ઉદેશીને આ કહેવાતું. પરંતુ હવે તો એ કરતા વધારે અસરકારક બીજી બાબતો બનતી જાય છે. હવે આપણે કહી શકીએ કે ‘સુખે ન સૂએ કોલેઝિયનનો વાપ,’ ‘સુખે ન સૂએ પૈસાદારની પુત્રીને ભરથાર,’ ‘સુખે ન સૂએ ગૃહમંત્રી,’ સુખે ન સૂએ છાપાનો તંત્રી’ આ ઘાફી ધારીએ તો વધુ લંબાવી શકાય પણ અહીં આટલું બસ છે (વાચકોને જો આ લેખ વાચતા જીંધ ન આમતી હોય તો તે આ ખુશીથી ‘વાદી’ લંબાવી શકે છે, જીંધ આવવા માંડી હોય તો પછી ગાદી પર લંબાવી શકે છે.)

પરંતુ બધા જ માણસો કઈ સુખે સુઈ શકતા નથી એવું નથી. પરમકૃપાળુ પરમાત્માની ધણી મહાન આત્માઓ પર અદ્ભુત કૃપા ઉતરી હોય છે. તેઓ તો વાચતા વાચતા, ચોપડી છાતી પર રહી જાય અને સંભોધિસ્થ થઈ જાય છે. આપણા મોટા અમલદારો નિદ્રાનું લાગે મંદસ્વ જાણે છે. તેઓ જાતે જીંધ માણે છે અને તત્તેવ ‘જીંધનું’ રોખીને નિદ્રાનું જાળુમન જઠાવે છે. આપણી કૃદ્ધાક ધારા-સંખ્યો પણ માણસોમાં ફેલાયેલ કોઈ આદ

લે છે. બધિયાના મહાન નાગરિકો તો ચાલુ પીરિ થયે જી ધ મે થી કાઢનામા જોરવ પણ અનુભવે છે. ચાલુ ટ્રેને કે બસમા પણ નિદામતમાગીઓ બેવા મળે છે સ્વાસ્થ્યની સમાધિ સ્થિતિને અહીં અમે અજલિ આપીએ છીએ

બસ મુસાફરી કે ટ્રેન મુસાફરીમા કેટલીક વખત પાસે પાસે બેઠેલાં પેસેન્જરો સમાધિસ્થ થતા, કયા રેક તેમના મસ્તકો અરસપરસ અકળાય પડ્યું છે પાણી એ સમે આ 'યોગીજનો' પરસ્પર વાક્યપ્રહારનો આશય નથી લેતા 'જરાક એક આવી ગયું', એક બેલે ત્યાં તો ખીએ વળી, 'મને ચે વાર!' કહી જો છે ને બને છત્રી પડે છે ક્ષણિત આગળના રેકને એક આ મગાવી તેના બે ભાગ કરી પીએ છે આથી જીલકું, જે સિનેમાની ટિકિટ માટેની 'કપુ' મા કે એથી જ ખીજી કોઈ જગ્યાએ તેમના મસ્તકોએ પરસ્પર આલિંગન કપું હોત તો તેમનો પ્રુથવક્રોષ સળગી જીલત પરતુ અહીં તો 'સમાધિસ્થિતિ' ને કારણે એમનામા બેલદિની ને ઉદારતા આવી વસ્યા હોય છે જરા વિચાર તો કરી જુઓ, એક કોકુ માન માનવીને આટલો વિશાળ હૃદયો બનાવી શકે તો ગાદનિદા શું ન કરે?

સ્વર્ગમા દેવો નિષ્પલક નવલું કુખી થાય છે, ભ્યારે પૃથ્વીપર આખો મીચીને પક્ષા રહેનાર માનવી સુખી થાય છે આ દષ્ટિએ ધરતી સ્વર્ગ કરતા વધુ મહાન છે એટલે તો, 'જગીને જોઈ તો જગત દીસે નહિ' એ પકિત મલવતા ખરેખર તો એમ લાગે છે કે કાચી બિધમાથી ઝળકી ગયીને જ એ કાવ્ય કવિએ લખ્યું હશે 'કવિ પ્રગટ નિદામાથી અયાનક જગી ગયેલા ત્યારે એવી મનોદયામા હતા કે જગત તેમને દેખાયું જ નહિને ફરી પાછા આઠર ઓઢીને તેઓ પોઢી ગયા!

નાનપણમા માઢીના હાથરડા સાલળતો પાય-છ વર્ષના થતા 'બાવા ઉપાડી જશે', 'જૂત આપશે' 'ચોર આવશે' એવી ધમકીઓ સાંભળતો અને કિશોરાવસ્થામા 'દે ભગવાન, તું પરીક્ષમા પાસ કરી દમ્મ તો એક નાળિયેર વધેરીશ' એવી

માર્શના આદે માગસ, રાખ, જાણ છે મુવાન થનાં-ને બોલેને 'એ પ્રેમમા પડી ગયાં હોય તો' શ્રમગીને મળવાના ચમળા સાથે (કે જમળા-સાથે?) અથવા નિસાસા સાથે ગર્જન લલકારેને સૂઈ જાય છે શુદ્ધ સ્થી બ-મા પછી કન્યા બચ્ચાની પિંજળુમા પક્ષા પછી એ ઉપચારીયાળાને આપવાના દેખાતી રકમ અગુતો સૂઈ જાય છે પ્રોઢાવસ્થામા એ પોતાના દીકરા-દીકરીને હેઠાં પાડવાના વ્યુદ્ધો ગ્યતો સૂઈ જાય છે રક્ષાવસ્થામા ભ્યારે છત્રી ગરમી થેરાઈ મથું હોય છે ત્યારે તે 'દે રામ! હવે તો જ દારી ખેચી લે!' કહેતો સૂઈ જાય છે. અને પછી તો એ કાયમ માટે સૂઈ જાય છે! આમ, સૂઈ જવું એ જ માનવજીવનનું ધ્યેય હોય એવું અમને દેખાય છે

વળી, દેવતેન દુર્લભ એવી નિદ્રા માટે માઢી ધબો માનવી શું નથી કરતો? કાષ્ઠ દવાની ટેન્ડેટો ચમે છે, તો કાષ્ઠ આયુર્વેદેથી પીપરીમૂળ ને બે મનું દ્દધ લે છે પ્રાઈ 'શવાસન' કરી નિદ્રા મેળવવા મથે છે જગતા રહેવામા શું મોઝ મારવી છે? જીધતા રહેવામા જ શક્તિ ને સામર્થ્યની જરૂર પડે છે

રામ-સીતાના રક્ષણ માટે વૌરો સુધી જગતા રહેલા લક્ષ્મણનું પાત્ર કુલકર્ણની સમાધિ-અવસ્થા પાસે કેવું વામલું લાગે છે! આખા ચે રામાયણમા અમારુ સૌથી અધિક પ્રિયપ્રાન છે શ્રીકૃષ્ણ કુલકર્ણ! એની મહાન સમાધિઅવસ્થાને અમારુ મસ્તક પુનઃપિ પુન નમે છે

કેટલીક વખત સમાધિ સ્થિતિને એવું કહીને વગોવવા પ્રવાસ કરવામા આવે છે કે, 'અમુક વાત થઈ ત્યારે તમે શું બિધતા હતા?' આવું કહેનારા ખરેખર હનજુદો છે કોઈ મબીર ચર્ચા કે વિચારણા વેળાએ પણ, કાઈ માનવી સમાધિસ્થ થઈ શકે તો હોય, એ તો સ્થિતમનું લક્ષણ છે એવાને તો મહાત્મા કહેવાય, એવા યોગીઓનું તો આદરપૂર્વક અર્થન-પૂર્જન થવું ઘટે આવી મુણપૂજની ભાવના આપણા પ્રકટશે ત્યારે જ આપણે દેશ સુખી થશે

આપણુ સાહિત્ય પણ 'નિદ' નિદા, 'નિદ રવું' વનું ઝોણુ તળી નથી આ શમ્ભોનો ઉપ

યોગ અનેક કવિઓએ અનેકરેખા કર્યો છે—

‘રજની મહી’ સખી ઘણીક વેળા
નયન મળે નહિ, નિંદ જન્ય ચાલી,
કરી તુલ્ય શિરકેશ સર્વ લેખા
વદન—સુધાકરને રહુ નિહાળી!’ (અતિથાન)

—કાન્તની આ પકિતઓમાથી ‘નિંદ’ શબ્દ
અસેડી ખીન્ને ઈર્ષ ન જ મૂકી શકે ‘નિંદ જન્ય
ચાલી’ માગ ખરી મીઠાસ છે એવી જ રીતે,
‘નિંદરતા નવપૌવન જગ્યા’ કાવ્યપકિતમા
સાચુ માધુર્ય નિંદરતા’ શબ્દમા જ છે એ પ્રશ્ન
નહિ સ્વીકારે?

ઈર્ષ કુમળી ને રૂપાળી વેલ જેવી પ્રિયનમાનો
પિયુ પરદેશ પરકાર્યો હોય ત્યારે તની રચતિ દર્શા
વના લોક સાહિત્ય કહે છે

‘રાતે ન જાગે નિંદરા,
ને હિંએ ન ભાગે અજ’

આ પકિતઓ બરાબર તપાસી જુઓ
દિવસે અજગાધને અ તરેલુસલુસ ઝાળિયો ધાન ખાઈ
શેની, ને રૂઢિયા રથવાળે ચડેની એ સુન્દરી વંદાલમ-
વિન્નેગે હિં દૂઠા કરે છે, એ ચિત્ત અને ‘રાતે ન
આવે નિ રા’ એ ચિત્ત—પ્રયુગની પ્રતિક્ષા કરતી ને
પાપણે પનાજતી, આકાશના તારા સાચુ જોઈ
આખા આભને વે નાના નિ વાસથી ભરી દેતી,
તો ક્યારેક નાજુક તરફડાટ સાથે પડખા ધસતી
એ વિરહિનીની ઉજગરાભરી રાતનું ચિત્ત કેતુ મનો
હર છે ! ઉપલી પકિતઓમાથી તમે ‘નિંદરા’ શબ્દ
હર કરી શકો તો જાણે પ્રાણ વિનાનું પિંજર રહે

આપણે સમૃદ્ધ કાવ્ય, સમૃદ્ધભોજન કે સમૃદ્ધ
શ્રમ જેવા કાર્યક્રમે યાજી લોકસાહિત્યે ધન્ય બના
વીએ છીએ પણ સૌથી વધુ અર્થત્ય ધરાવતો
‘સમૃદ્ધચિત્ત નો કાર્યક્રમ ચોખ્ખાનું તાકાતને સજીવ
જ નથી ! જરાક કંટપના તો કરી જુઓ ! ઉનાળાની
રાત હોય, મોટા યોગાનમા હારજન દેલિવાઓ
ઢાળી દીધા હોય, ફરતુ પાણી છટાવી બંધે ઠંડક

કરી દેવાઈ હોય, પાસેના બાંગમાથી રાતરાડીની
સોડમ આવની હોય, જીભળી ચાદની જેવી ચાદર ને
ઝોશિકાનો આશ્રય લઈ મોનવહેલ સમાધિસ્થ થતો
જતો હોય—આના કરતા વધારે મગજ દ્રવ્ય ખીલુ
કયુ હોઈ શકે ? અમારુ તો વિનમ્રમણે માનવુ છે
કે, કંઈ નહિ તો છેવટે વર્ષમા એક વખત, ગાંધી
નિર્વાણદિને પણ, આ કાર્યક્રમ રાખવો એ દિવસે
અગિયારને ટકારે સમસ્ત ભારત-ઓલ ઈન્ડીઆ
રેડિયો સુદ્ધા મે મિનિટ મૌન તો પાળે જ છે
એને બદલે, વધુ નહિ તો ફક્ત એક કંધાક સમસ્ત
ભારત એની સાથે સુઈ જવાનો કાર્યક્રમ રાખે સમાધિ
સ્થ થાય, તો જગતના ઇતિહાસમા એ અદ્વિતીય
ગણારો

— નેપોલિયન બોનાપાર્ટ વિષે કહેવાય છે કે
હડાઈ વેળાએ પણ ધોડા ઉપર બેઠે બેઠે જીંધ લઈ
શકતા એ સામી જાતીએ ધા ઝીની શકતો, આ
પૃથ્વી પર પરાક્રમીને કાઈ જ ‘અશક્ય’ નથી એવું
કહી શકતા, એ કરતાયે એ માણુ હડાઈએ ધોડાપર
નિંદા લઈ શકતા એ વાત જ એનું ગૌરવ વધારે
છે—અનેકગણ સેના

એ વા સર્વવિદિત છે કે જગતા માણુસ
કરતા જીંધતા માણુસને વધારે મહત્ત્વ અપાય છે.
આપણે જગતા હોઈએ ને કાઈ કામમા મગન હોઈએ,
અને આપણા બાળકો ધરને કુરૂક્ષેત્રનું મેદાન બનાવી
રહ્યા હોય, ત્યારે આપણે તેમને કપ્પડ આપી દૂર
રમતા કહીએ તા તરત ધરની રાણી ધૂરકી બીકશે
પણુ જો આપણે સુઈ ગયા હોઈએ, તો પછા
આપણા ‘બજાર ભાવ’ વધી જાય છે ! એકરુ સહેજ
જીઆ અવાજે બોલે તો ચે ગૃહરાત્રી નાજુક રીતે
તેમને વારશે, ‘જોવા નથી, તારા ભાઈ સુઈ ગયા
છે !’ આપણે જગતા હોઈએ એની એમને મન
કાઈ કિમત જ નહિ ! ‘સુઈ નો દીકરો જીવે લા
લગી સીવે’ ની જેમ આપણે જગતીએ ત્યા સુધી
જન્મજ ! સુઈ ગયા કે આપણુ મૃત્યુ અનેક ગણુ
વધી જાય !

આજતાવી આપે છે કે, જગતા કરતા જીંધતો

માનવ વધારે આદરપાત્ર છે હાથી જીવે ત્યારે લાખનો ને મરે તો સવા લાખનો, એમજ, માનવ જાતે ત્યારે લાખનો ને ઢાંધે ત્યારે સવા લાખનો ।

એક કાવ્યપંક્તિમાં કહેવાયું છે કે, 'જો જાગતા હો વો પાવત હૈ, જો સોવત હૈ વો ખોવત હૈ' પરંતુ હંકીકનમાં, એના સર્જક નિદાનુ મુહાન મૂલ્ય સમજ્યા જ લાખતા નથી કેમ કે, 'જાગીને આપણે ખામી શું શકવાના । પહેલા તો ચા, પછી વિશ્વકકળાટ સંભળાવતું છાપુ, અને પછી રોજિંદા જીવનની ધમાસ । જ્યારે આપણે સર્જીને શાંતિ મેળવી શકીએ છીએ, વળી મધુરા રમણા પથ્થુ, જન્યત અવસ્થાની અને યત્રવત દેનેક જીવનની શુષ્કતા આપણે સર્જીને દૂર કરી શકીએ છીએ. જાગૃત

અવસ્થામાં તો બધું ખોઈએ જ છીએ. મિનનખ ખોઈ બેસીએ છીએ, ક્યારેક પેસા ખોઈ બેસીએ છીએ, ક્યારેક ખસમા કે આડીમાં જતી ખોઈ બેસીએ છીએ, અને સૌથી વધુ મહત્વની વસ્તુ ખોઈ બેસીએ છીએ એ તો છે નિદ્રાવસ્થાનાં રમણાં, એટલે જીવનની પંક્તિઓનાં સાચાં પાઠ અમને લાગે છે :

જો જાગત હૈ વો ખોવત હૈ,
જો સોવત હૈ વો પાવત હૈ.'

અને એજ પંક્તિઓ સત્કારતા 'અમે હવે સર્જી બેઈએ છીએ, હવે અમને લાગે છે, કે તમને જીવ આપવી જ બેઈએ. એટલે અમારી સનાહ છે કે, આપ પથ્થુ હવે જેમ બને તેમ વહેલા પોતી જઓ.

પક્ષપાત ન ચાલે

એક વાર ખલીફા હજરત ઉમરના બે પુત્રો અબ્દુલ્લા અને ઉત્તેફુલ્લા લશ્કરી અંગે ઈશક ગયા હતા ત્યાંથી લશ્કર સાથે પાછા ફરતા તેઓ બસસ આલ્યા ત્યાર બસસમાં હજરત અબુ મુસા અશઅદી ગવર્નર હતા તેમણે ખલીફા-પુત્રોનું ઉમળકાપૂર્વક સ્વાગત કર્યું, અને જ્યાર તેઓ મઢીના માટે ત્યાંથી રવાના થવા તૈયાર થયા ત્યારે હજરત અબુ મુસાએ ખલીફા-પુત્રોને કહ્યું,

'ખલીફા માટે ચોકવી આપવા માટે ચાલી પાસે કેટલોક નાણા જમા થયાં છે માટે ઈચ્છા છે કે, તમે એ રકમ લઈ જઓ, અને મુસાફરી દરમ્યાન તમે એ રકમમાંથી વેપાર કરશો તો તમને સાથે જેવો લાભ મળશે, મઢીના પહોંચીને તમે બધા નફો લઈ લેશો અને મૂલ રકમ ખલીફાને સોંપી દેશો.'

હજરત અબ્દુલ્લા અને હજરત ઉત્તેફુલ્લાને એ પાત રુપિ બઈ, અને રકમ લઈને તેઓ રવાના થઈ ગયા, અને હજરત અબુ મુસા અશઅદીએ એ બાબતની જાણ ખલીફાને કરી દીધી

ખલીફાના પુત્રોએ એ પૈસાથી મુસાફરીમાં વેપાર કર્યો અને સાચે જોવા નફો પણ મેળવ્યો. પછી મઢીના પહોંચીને તેમણે મૂળ રકમ ખલીફાની સેવામાં રજૂ કરી દીધી

ત્યારે ખલીફાએ પૂછ્યું 'અબુ મુસા અશઅદીએ તમને બતાવેલી રોજના લશ્કરના બધા સેનિકો માટે પણ હતી કે તમારા બે પુત્રની જ મર્યાદિત હતી ?'

હજરત અબ્દુલ્લાએ કહ્યું, 'માત્ર અમારા પુત્રની જ હતી'

ત્યારે હજરત ઉમરે કહ્યું, 'માત્ર મારા પુત્રો ધોવાને કાચે જ તમારું તરફ એ પક્ષપાત દાખવવામાં આવ્યો છે, અને એવો પક્ષપાત સહી લેવા હું તૈયાર નથી, માટે બહેનર તો એ જ છે કે, મૂળ પાસેથી એ બધા નફો પણ વસૂલ કરી લીધો

રશ્મિને ઘરમા પગ મૂકતા વેત જ પ્રશ્ન કર્યો - 'સૂચિ, દૂધ આવ્યું' કે નહિ? મારે ચા પીવે છે' 'હજુ નથી આવ્યું પણ હમણા આવ્યું જોઈએ' સૂચિનો જવાબ પૂરો થાય ન થાય એ પહેલાં જ રશ્મિન ઊઠી જીકે શુ! હજુ નથી આવ્યું?' થીડમા ને થીડમા એણે પગમાથી કાઢવા મોજનો ઘા કર્યો એ ગુસ્તામા ને ગુસ્તામા થોડીવાર સુધી જેમ ફાવે તેમ બેઠા-પડે કરતો જ રહ્યો અને સીંદ્રીની જેમ બજતો છાપામા મોઢા ધાલી નેમી રહ્યો

ધાર્મિકામા નાતના ટકોરા થયા

સૂચિએ રમેશમાથી જ ભૂમ મારી, 'વાલો, જમવાનું થઈ ગયું છે' રશ્મિન બારણા સાથે બેઠકાનો રસોડામા ગયો સૂચિએ લાગી પીરસી રાખેલી ગરમ ભાખરી, ગરમ થાક, ગરમ કઠ્ઠી, અથાણા ને ચણીના કંચોળા, પાણીનો ઝગમગતો લોટો ને ગ્લાસ પાન ભરત ભરેલુ આમન ને સ્વચ્છ પાનેલો નેપકીન બધું નેપાડ હજુ સૂચિએ આછુ સ્મિત કરી કહ્યું, બેસો, જમી લો નિરાતે, સૂચિ એક પછી એક ભા પી ઉઠા રતી હતી એને એમ થતું હતું કે રશ્મિન હમણા કંઈક વાન ઉપાડે તો મજા પડે રશ્મિન હમણા પહેલે, 'કઠ્ઠી સારી થઈ છે, આજની ભાખરી તો કહેલી પડ, આજે એકિસમા આમ બન્યું ને તેમ નન્યું એ કંઈક બેલે તો મજા પડે' પણ રશ્મિને મૂંગામૂંગા જ ખાવા માણ્યું ખાતા ખાતા શામ્મા કાકરી આવી ગઈ, કડક કરતી એ દાઢ વચ્ચે દબાતા જ એ ઊંઘી ઊંઘી એણે સૂચિને ન મહેવાનું કહી નાખ્યું અને જા અડે ભાતે જ લાથ ધોઈ ઊભો થઈ ગયો સૂચિની ભાખરી દાઝી ગઈ

સૂચિના ક વમા એમ વિલાડ પડી ઈ

રશ્મિન આરતમા જઈ ખાતાની પરીમાનુ વાવવા ખસી રા પગ પુ-કમા અડ મન ન હ નહિ જેને ન પડે એક કોઈની ડેવતી હતી, એક ડાવડ

ઈકેટ્ટીકરના લટકતા વાણ પર પાખો ફફડાવી ઊડતું ને પાછું વાણ પર બેસી જતું એણે રેડિયોની સ્વીચ ચાલુ કરી એક ઉદ્ઘોષણ સભાઈ હવે સાબળો વાઘવુદની એક રચના એણે ફટ સ્વીચ બંધ કરી દીધી બહાર પવન સુસવાત મારતો હતો ખારીઓ અફાની હતી પેલી ઢોંગલી ખૂન ડોલની હતી છવડુ ફૂદાફૂદ કરી વાણ પર બેસતું ને ઊડતું હતું એને કથા જ પ નહોતો એનું મન કપાસ થોડતું નહિ એ અદરથી આજેઆજે સબગતો હતો એ એનું કારમ થોડી થકો નહિ

બીજે દિવસે સવારે ઊઠીને એણે રેડિયોની સ્વીચ ચાલુ કરી એના પ્રિય ગીતો સાબળવા એ ઉન્સુક હતો પણ રેડિયો ચાલુ થયો નહિ ઘરની બીજી સ્વીચ ચાલુ કરી જોઈ પણ બત્તી થઈ નહિ એણે પગ પછડાયા કોપથી રતોપીજો થઈ ગયો. 'આ લોકો રવિવારે જ વીજળી લાઈન બંધ રાખે છે એ લોકો શુ સમજે છે? અત્યારે માઠ રેડિયો સાબળવા હોય ત્યાં વીજળી જ ન હોય?' સૂચિ અદર આવી રશ્મિને એનો બગાડો ચાલુ જ રાખ્યો

'આ લોકોને કોઈની પડી નથી બદમાશ લોકો, બુધ્ધિ વગરના જ ભરાઈ ગયા છે માત્ર થાવે તો કોઈને ન લાખુ હસમી લોકો કોઈનો વિચાર સરખો કરતા નથી' એણે બોલતા બોલતા ટેબલ પરના પુસ્તકો ખાણખણ કરી નાખ્યા બારણાના પડદાને ડાલી ને એણે હવામા ફગોળો એડે ફરીવાર રેડિયોની સ્વીચ ઓન કરી જોઈ પણ વીજળી લાઈન હજુ બંધ હતી સૂચિએ શાત અવાજે કહ્યું, 'તમે જરા બહાર જઈ આવો, પ્રમનુ કામ થયું ને થોડીવારમા વીજળી લાઈન પણ આવી જશે'

જ બહાર જવા તોણ થતા 'મિનિન્ટર સુરી રીડીંગ ડ્રીથ, જઈ લઈશ' પડ પડતો એ ગત

નાંથી ચોક્કસ પાને એક મોડું 'લેખ' જમા
 થયેનું સ્થિતિ દેખા પામે ગયેલ. આજીવનના માન-
 સોને એ કુતુહલવશ પૂછ્યા માંડ્યો, 'શું થયું! શું
 થયું?' એક બાઈએ કહ્યું: 'જુઓ ઉપર! દેખાય છે?'

સ્થિતિને ઉપર નજરનાંથી એની નજર ત્યાં જ
 જઈ ગઈ. અને સમસ્યા ઊઠેલ. સાચમાંથી સાચક
 છટકીને પડે ગઈ. એને એમ લાગ્યું પોતાના - કોઈ
 ગાંધી છે તે! આર્ય એ એકદમ અસ્વસ્થ બનતો
 ગયો એનું આખું શરીર વીજળીના કંપથી. જામે
 આંસુઓ ખાઈ ગયું એ ત્યાં જઈ ગયો રહી શક્યો
 નહિ. ઝડપે એ થર તરફ પાછો ફર્યો

ઘેર આવીએ ત્રણ થર બેસી ગયો. સૂઈ પામે પાછી
 મગાવ્યું, ધીમેધીમે પગમાંથી બૂં કાઢ્યું, એ થોડું થોડું
 સ્વસ્થ બનતો ગયો

એ જામે ત્રણ સમુદ્રમાં ફૂંકી
 ખાઈને, પાછો ફર્યો સાચ અગ્નિ એને લાગવા
 માંડ્યું સૂઈ કંઈ જ નમજી શકી નહિ નમજાના
 છીય ને મોની ભરોને જામે કમ બાળા હાથ! એના
 હોઠ મરક મરક થતા હતાં ભૂથિ વિચારમાં ફૂંકી ગઈ

એણે પૂછ્યું: 'કેમ જઈ આવ્યા બહાર?'

'હા—' ટૂંકો ટવ જવાન મળ્યો.

— 'હવે લાઈને આવી' ગઈ હતી. વગાડેને
 રહ્યો?'

'હા સૂઈ, હવે લાઈને આવી ગઈ. પણ મારે
 રહેલો નથી મંબળાવો. સ્થિતિન કંઈક સ્વસ્થ થઈ ગયો
 ગયો.

'કેમ? શું કામ?'

'સાંજના, નાંથી ચોક્કસ દર્શનના પર વીજળીના
 તાર પર જે માવળો સમારકામ કરી રહ્યા હતા. અચા-
 નક લાઈને નાજુ થઈ જતાં વીજળીનો થોડો લગવાથી
 એક માવળ નીચે પછડાઈને, પડ્યો ને બીજો તાર પર
 જ મરી ગયો. એનું શબ ડેથે માથે હતું વ લટકે છે.'
 ખાલી એ થોડી સમય સુધી ડેથ ને ડેથ કશું જઈ
 જ રહ્યો. એની બને બાજેના ખૂબી સ્વેચ્છ સ્વેચ્છ
 બીના થતા જતા હતા

એ કોઈ દિવસ નહિ ને આજ સૂઈ પામે
 બેસી ધૂનકે ધૂનકે રડે પડ્યો.

૫

સરચાઈને પ્રભાવ

હજારન અશુદ્ધિ અલગ અલગ મગાડીને વારનામાં એક મકાન મળ્યું હતું તેમણે એ મકાન પચાન
 દીનારમાં થેલી નાખ્યું, એ મેના લઈ મુસાફરીએ નીકળી પડ્યા લાલના લાલના તે એક જંગલમાં પહોંચ્યા,
 ત્યાં એક એક લૂટારાએ તેમને પડકાર્યા 'જિભા રંગ, તમારી પાસે શું છે?'

અને એ સતપુરો નાને સાચું જગતની દીપ્તિ 'મારી પાસે ફક્ત જવારા દીનાર છે.'

'મને એ આવી દા' લૂટારાએ સલાવાલી સ્વરે કહ્યું.

હજારન અશુદ્ધિએ જ્યાં થે વિલંબ કે અનાજની કંઈ વિના પોતાની દીનાર ભરેલી થેલી લૂટા-
 રાને હથેલી કરી દીધી લૂટારાએ પ્રસન્નતાથી દીનાર ત્રણી જોયા, તે પુરા પચાન નીકળ્યા. પછે તો
 અચાનક લૂટારો બહુ જ બીર બની ગયો. તેની બધી પ્રસન્નતા ક્યાં જઈ રહી તેણે પોતાના ઊંટને
 બેસાડી દીધું, અને હજારન અશુદ્ધિએ તેમના દીનારની થેલી પાછી આપણી અશુદ્ધિ સાથે કંપેસ લાગ્યા:
 'ચાલો, ઊંટ પર બેસી જવ તમારે જ્યાં જવું હતું ત્યાં તમને પહોંચાડી દઈશ'

હજારન અશુદ્ધિ તો નવાઈ પામી તેનું મોં જ જોતા રહી ગયા, પણ તેમણે પૂછ્યું, 'બાઈ!
 તમને અચાનક આ ૩૩ થઈ ગયું કે, લઈ લીધેલા દીનાર મને પાછા સોપી દીધા?'

ત્યારે લૂટારાએ જવાબ આપ્યો 'તમારી સરચાઈએ મારા દિલની આંખો ખોલી દીધી છે.'

અને પછે તો પોતાના આગલા પાપોનું પ્રાપ્તિ કરીને તે હજારન અશુદ્ધિની સાથે જ
 રહીને પવિત્ર જીવન ગાળવા લાગ્યો.

— 'અંજુમ' વાલોડી

લક્ષ્મી સંત કુલનદાસજીએ પોતાનું સર્વસ્વ શ્રી કૃષ્ણના ચરણમાં સમર્પણ કરી દીધું હતું. સંત કુલનદાસ, ઉચ્ચકોટીના ત્યાગી પરમ પુરુષ હતા. ધન્યની પાસે જન્મનાવળી ગામમાં રહેતા હતા. ખેતી કરી જીવન ગુજારતા હતા. ખેતી કરતાં કરતાં પશુઓ સંત લક્ષ્મી પ્રભુ નામનો જપ કરી ચુકતા નહિ.

મહાપ્રભુશ્રી વૃક્ષભાચાર્યજીની આજ્ઞા અનુસાર શ્રીનાથજીની સેવામાં જતા અને કીર્તન સંભળાવતા હતા. કુલનદાસ કીર્તન કરતા ત્યારે તનમય બની જતા. એના સુરીલા કંઠે શ્રોતાજનો મોડુલીએ ડોહતા નાત્ર જેમ્ડોલી બેસતા હતા.

એક સમયે શહેનશાહ અકબરના જમણા હાથ સમા સરસેનાપતિ માનસિંહજી ધનમાં આવી પડેલા હતા. માનસિંહજી પ્રભુના દર્શને ગયા એ સમયે મદદગ અને વીરુ સાથે લક્ષ્મી કુલનદાસજી પ્રભુ સમીપ તનમય બની કીર્તન કરી રહ્યા હતા. દર્શનાર્થીઓ શાંત ચિત્તે એ લક્ષ્મી મધુર મન-મોહક કીર્તન જામળી રહ્યા હતા. મહારાણા માનસિંહજી પશુ લક્ષ્મીના કીર્તનથી પ્રભાવિત બન્યા. રાણાએ સંત કુલનદાસના નિવાસસ્થાને જઈને સંતને મળવા મનનુભા કર્યો.

રાજગૈમથી સતતની કુટિરે ગયા. આ સમયે લક્ષ્મી સ્નાન કરીને તિલક કરવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. મહારાણા માનસિંહે એ મત । ચરણોમાં સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યો.

કુલનદાસજીએ તેની લગ્નજીને જૂસ મારી કહ્યું: “બેટી દર્પણ લાવો મારે તિલક કરવું છે.”

“બાપુજી દર્પણ તો પાડીએ ફેડી નાખ્યું છે.”

“શિક તો આસનીયું તો લાવો.”

“બાપુજી આસનીયું તો પાડી ખાઈ ગઈ. દર્પણ આસનીયા ઉપર પડ્યું હતું. પાડીએ આસનીયું ખેંચ્યું દર્પણ પડ્યું અને ફુટ્યું. આસનીયું તો પાડી ખાઈ ગઈ.”

સંત ખડખડાટ હસી પડ્યા. “બેટા ! તે એને ખડ નહિ નાખ્યું હોય ! બૂખ લાગે તો એ બાપડી શું કરે ! જેવી માગ પ્રભુની મરજી.”

સંત યમુના કિનારે ગયા, અને યમુના જળમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈને તિલક કર્યું.

રાણા માનસિંહજી લક્ષ્મીની આવી ત્યાગ વૃત્તિ જોઈ હચમચ ગયા. રાણાની શ્રદ્ધા એ સતના આવા વર્તનથી ઝોર વધી.

રાણાએ પોતાનું સુવર્ણ દર્પણ એ સંતના હાથમાં મૂક્યું અને કહ્યું: “પ્રભુ ! આ મારું સુવર્ણ દર્પણ આપ રાખો એમાં જોઈને તિલક કરજો.”

“રાજન ! હું આ સુવર્ણદર્પણને શું કરું ! મારે તો બ્રુ પડી છે. આ રાખીને મોરથી સાચવવાની ચિન્તા રાખવી પડેને ! મારા દીલમાં અશાંતિ બીધી કરે ને ! માગ પ્રભુનામમાં ખસેલ પડેને ! મારે બાવાને સુવર્ણદર્પણ રચા ! એ મહામાયા યમુનાનું સલિલ જળ દર્પણ જ છેને !”

“લક્ષ્મીજી ! મારી એવી દિલ્છા છે કે જમુનાવળી ગામ આપને બક્ષિસ આપું. જેથી આપને ખેતીની ઉપાધિ મટી બન્ય અને સુખે ભજન થાય.”

“ગણા ! મારે બગીચાનું શુ કામ ! મારા પ્રભુની સેવા એજ મારી સંપત્તિ છે. એથી વધુ મંપત્તિને હું શું કરું ! મારે બગીચાદાર બની ફંદામાં ફસાવું નથી.”

ગણા માનસિંહજીએ સેનામહોરેથી ભરેલી

થેની એ સતને ચરણે પરી એ સતે એનો પાકુ' પર ચઢાવી ગદગદીત બની ત્યાથી વિદાય થયા.
હરિનો મારગ છે શુભનો

મહારાજા માનસિંહજી અત્યાગી મેતના
ત્યાગથી ખૂબ પ્રભાવિત બન્યા

“ભક્તિરાસ” આપ જેવા પુનિત નતના
દર્શન પરી પૂરમ ભાગ્યશાળી બન્યો છુ આપનું
ભાગવત જીવન ધન્ય છે આપના દર્શનથી મને
પર પ્રકાશ મળ્યો છે આપ જેવા મતાથી જ
આ નજીમિ અને આપ પિમાનગમિ પગમ પુખ્ત
મયી બની છે ધન્ય છે આપના ત્યાગને। ધન્ય
છે આપની સેવાને”

મહારાજા માનસિંહજી સત કુબલદાનજીના
ચરણોમા પગા એ પુનિત સતની ચરણરજ મસ્તક

નહિ કાચરનુ કામ જોને.
પરથમ પહેલું મસ્તક મૂકી
વગની લેલું નામ જોને.
ત્રેમ પંથ પાવકની જ્વાળા
લાળી પાછા લાગે જોને.
માહી પડ્યા તે મહાસુખ માણે
દેખનાગ દાઝ જોને.
સમ અમલમાં રાતામાતા
પૂરા ત્રેમી પરજે જોને.
પ્રીતમના સ્વામીની હીલા
તે રજનીદન નીરજે જોને.

અદાર વર્ષની ઉમરે બ્યારે અમ્દુલ કાદર જીહાની વધુ યાન-પ્રાપ્તિ માટે બંગાળ જવા
તૈયાર થયા ત્યારે તેમના માએ તમની બીટીના અરના લાગમા ચાળીસ સોનામહેરો મીની આપી.
અને શિખામણ આપતા કહ્યું બેટ, અમે તે થઈ જાય પછી હમેશા સાચુ જ બોલશે. જવ છુ
તમને ખુશનો સોપુ છુ; ત જ તમારો માર્ગદર્શક અને રક્ષક છે.”

પછી બંગાળ જના એક કહ્યા સાથે તે રવાના થઈ ગયા. રસ્તામા એક સ્થળે એ કાંકસા
ઉપર સાંઠ ડાકુઓ તરી પડ્યા અને ધગો ખમતી સામાન લૂટી લીધા. પછી એક ડાકુ રોષ અમ્દુસા
કાદર જીહાની પાસે આપ્યો, અને પૂછવા લાગ્યો ‘છાકરા, તારી પાસે શુ છે?’

તેમણે કહ્યું ‘મારી પાસે ચાળીસ સાનામહેરો છે’ અને તેમના એ જવાબ પર હમતો
તે ડાકુ ચાલ્યો ગયો પછી બીજે ડાકુ આ ચો તો તેને પછી રોષે તે જ જવાબ આપ્યો. રોષના એ
જવાબ પર તેને પછી વિશ્વાસ એક નહિ અને ત પછી હસતો હસતો ચાલ્યો ગયો.

ડાકુઓના સંદ્ધારને બ્યારે એ વાતની જાણ થઈ ત્યારે તેણે રોષ સાટેબને પકડાવી
મગાવ્યા, અને પૂછ્યું. ‘છાકરા, સાને સાચુ મટે, તારી પાસે શુ છે?’

‘મારી પાસે ચાળીસ મેન મહેરો છે

‘કયા છે?’

‘બીટીમા બચતના ભગમા અદર ગાવેની છે’

અને બ્યારે તમની બીટી ચાંવામા આવી ત્યારે તેમાથી બરાબર ચાળીસ સોનામહેરો
નીકળી પછી સંદ્ધારે પૂછ્યું ‘છાકરા, તુ જાણે છે કે, અમે ડાકુ’શા છીએ અને બધાને લૂટી
લઈએ છીએ, તે છતા તે શા માટે તારી સોનામહેરોનો ભેદ અમને કહી દીધો?’

રોષે કહ્યું ‘મારી માએ હમેશા સાચુ બોલવાની મને શિખામણ આપી હતી આ
ચાળીસ સોનામહેરો માટે મારી વહની માની શિખામણનું ઉલ્લંઘન છુ શી રીતે કરી શકું!’

અને તેમની એ વાતથી સરદાર એટલો તો પ્રભાવિત થઈ ગયો કે તેની આખોમાથી દડ-
દડ આસુઓ વહી નીકળ્યા પછી એક દીર્ઘ નિશ્વાસ લામી તે કહેવા લાગ્યો

‘તમે તો તમારી માની શિખામણનું પછુ ઉલ્લંઘન કર્યું નહિ, અને છુ તો આને ૧૮-
લાયે વર્ષથી મારા સર્જનકારની આજ રીતે C નઘન કરી રહ્યો છુ। આટલું બોલીને સરદાર
રોષના પગોમા પડીને ૨ ા લાગ્યે પગ તણે કતી પછુ નૂટકાટ નહિ કરવાના પ્રતિજ્ઞા લીધી અને
બીજા બરા ડાકુઓએ પછુ ચઢાગની એ પ્રતિજ્ઞા પોતાનો સથ પુરા ચો

—અનુભવ વાલોડી

વડોદરાની બજારમાં સવારના પહોરમાં એક અસલ કાઠિયાવાડી ઘોડો એક નાનકડી દુકાન પ્રાસે ઊભો છે. ઘોડેસવાર એ દુકાનના પાટિયા માથે ઊભડક બેઠેલ છે

દુકાનમાં વેપારી દુટલ ડાડવીના ચરમા વડાવીને નાનકડા કાઠામાં અડીસ નાખીને તોલ કરે છે અને વારે નીખારેલ નેનુ પામાખી કડિયુ, જાડો ઊંજળો ચોરસો, માથે બર્તસરાની કોરી પછેરીની પેની લગ ભેટ, આખા મલમલના તાકાનુ માથા બંધણુ, ગાળાયા સોને મકેલ રૂઢાસની માળા, ભરાવાદાર મૂછો ને પાત્રી સેક વરસની અવસ્થા માથે ઓપે છે

અસવારે અડીસ તોળાવી, પૈસા ચૂકવીને ઘોડાને થાબડી, જવાની તૈયારી કરી સામે જ એક કરિયાવાડાની દુકાન. આ દુકાનદારથી છટકવા માગતો લોચ એમ એક જુવાન આડુ અવળુ જોતા ઝપાટાનપ પસાર થતા દુકાનદારની નજર પડતા તરત ટપાઈ

“એલા એય વિઠુ ! પૈસા ચૂકવીને પછી જ, આમ ભાગ્યો કયા ?” વિઠુ તરત પાછો ફર્યો દુકાન દારને કહે “હવે જાતેના એમ થોડા દિવસ જાળવી જાઓ પગાર થાય એટલે પહલા ચૂકવી આપીશ”

“હવે એવા તો તારા કેટલાય પગાર બધા થાકુકારના ... !”

વિઠુ નરમ પડતો જાય છે ને વાલિયો તપતો જાય છે ઘોડેસવાર ઘોડ ચડતા થબીને આ તરખડ તાબજો છે વાલિયાને હદ બહાર જતા જોઈને ઘોડેસવાર કહે “શેક ! ત્રિચાસ થરાફ માણસ થાજે છે મુકેલીમાં હશે તમે જ તમારા પૈસા નહિ ચૂકવી શકતો થોય ને ! થોડા દિવસ વધારે જાતી જાઓ !”

ત્યા તો વાલિયે વિઠુને મેલ પડતો ને વળગ્યો ઘોડેસવારને “તમને બહુ પેગમા બજતુ લોચ તો તમે ચૂકવી ધાને ! વચમા ડમ ડમ કરવાની તમારે શી જરૂર !”

સવાર હરો વટનો કટકો. ઘોડો દોરીને વાલિયાની દુકાને જઈને કહે “કેટલા પૈસા માગો છો ?”

“ડાઝળા પદર રૂપિયા !” વાલિયે દાઢ ગળતી ભાળી

કંઈથી વાસળી છોડીને ઘોડેસવારે ખસીંગ ખસીંગ ખસીંગ કરતા મઘી દીધા વિઠુ વારતો રથો અને થેઠે રૂપિયા ગણીને ઈસ્કોનરામાં મૂકી દીધા.

સવારે જવાની તૈયારી કરી ત્યાં અણમણા થઈ ગયેલા જવાન વિઠુએ પાસે આવીને પૂછ્યું,

“કયા રે” આપને ! આપનું નામ ?”

“મારા નામનુ તારે શુ કામ છે ભાઈ ! રૂપિયા લેવા માટે મેં નથી ગણી દીધા.” ઘોડેસવારે કહ્યું.

“તમારે લેવા લોચ તો તો આ વેપારીને ચૂકવો જ શુ કામ ! પણ મારા માથે જસુ થયમુ એટલે નામ તો જાણુ ને !”

જુવાનના વિવેકથી ખુશ થઈને ઘોડેસવારે વિઠુએ ધરેલ નાની નોધપોથીમા પેતાનુ નામ ટપકાવતા કહ્યું, “માફ નામ વાલો કેસરિયો, જાતે ચારણ, કાઠિયાવાડમાં બરસી મામે રહ્યું છું ને થોડાનો વેપાર કરું છું”

વિઠુએ નામ—કામ નીચે તારીખ—વાર પછુ ટપકાવી લીધા વાલો કેસરિયો થોડા માથે સવાર થયા ને સમયમ કરી લગામનો ઈશારો કરતા તો ઘોડો ઊપડ્યો પ્રભાતનુ ટાણુ, હજી બજારમાં એલાડલ જાઓ નથી એવી સમિતમાં થોડાના ડાબલાની પ્રાછટ બેઠી થોડાના અને ઘોડેસવારના કાઠને વિઠુ, વાલિયો ને બાધી બજાર નજરે પડ્યા ત્યાં સુધી નીરખી રહ્યા.

વડોદરામાં એ કાળે ખડિયવ ગાવકવાડ વિઠુએ ખડિયવનો પ્રાણ એકવાર બચાવ્યો ને ! વઠુ ઊંચી પાપ રીતો અમલદાર બન્યા. એની બુદ્ધિશાક્તિ અને દીવા નપદે પયોગાડી ગઈ વિઠુના વિદોશ બન્યા.

પણ ગરીબીમાં ઊઠ્યોલે જનવત આદમી એના જીવનની સુવાગ એમેર પ્રલસવા વાગી તેદી રાજોની પેશકથી જેરતલબીથી-નકરી જની

કાકિયાવાડની નજારાંધી કરવા વિદોના, દીવાન પોતાના રસાવા સાથે નીકળ્યા છે મુકામ પછી મુકામ કરતાં અમરેલી પહોંચ્યા.

કાકિયાવાડના રાજા, રજવાડા, ગીરાસદારા, અમર દારા અમરલીમાં ઊભરાણ છે તબુના પડપોથી અને ગાયકવાડી સેનથી અમરેલી છાવણી જેવું બની ગયું છે.

વિદોનાન કાકિયાવાડ આવતા વણેદરાને ઊગતી વયનો કિસ્સો યાદ આવ્યો દરબાર ભરીને બેઠવા એમા ડાપરી કાકીને એક આદમીને બોલાવ્યો સરનામું આપ્યું ને ગરુડી ગામ, વાલા કસરીઆ નામના પાણસુને બોલાવી લાવવા હુકમ કરાં.

સવારા હુકમ મળતા ચિટ્ટી લઈને તામડોળ ગરુડી પહોંચ્યા સાંજનું ટાણું નાનકડું ગામ ને વાલા કેસરિયાની ડેવીએ આવીને ઘોડા ઊભા રિયા.

વાલા કસરિયા વાળું કરવા મેમાનું ઘારે ઊભા થયા ત્યાં તેા માણસ આવીને વાત કરી ક કોઈક સવાર બે આવ્યા ૩ સવારને અદર બાલાવ્યા વાળું કરાવ્યા સવાર ટૂંકમા વાત કરી વાલા કસરિયા વિવારયા પડી ગયા સવારને ઘણી ખુણપરણ કરી પણ ચિટ્ટીના ચકર આપડા શુ જવાબ દા ?

વાલા કસરીઆ ધણા ધોરજવાન છતા જ કા પછી ગઈ ગાયકવાડના દોવાન કાકિયાવાડની જમાબધી માટે આવ ને મને છીદને બાલાવે ? રોત પડખાં ઘણીન કાકી સવાઈ અમરલી રવાના થયા.

બૌરોનું ટાણું છે વાલો કસરીઆ આવ્યાનું સાભળી વિદોના તામે ગયા, ૧૫ વરસ પડવાનું વડા

દરાનું દ્રશ્ય આખ સામે ખડું થઈ ગયું વિદોનાએ વાલા કસરીઆને ઓગામી લીધા સામે જઈને બધમા થાતીને મળ્યા.

હજી વાલાભાઈના મનનું સમાધાન થનું નથી. વિદોનાના માનવાનથી ઓઝપાતા અરબો પામતા સકોચાઈને બેદા

“વાલાભાઈ, ઓગામો છો મને ?”

“આપને તેા કાકિયાવાડમાં કોણ ન ઓગામો ?”

“૫ દરેક વર્ષ પડેલાનું આપમે મળ્યા હોવાનું કઇ યાદ ખરું ?”

“એવું તેા કઈ યાદ નથી, નામદાર !”

“આ હસ્તાક્ષર વાલાભાઈ તમારા જ કે ?”

વિદોનાએ જુની ડાપરી કાકીને પાનું બતાવતા કહ્યું,

વાલોભાઈ હજી વિચારની તદ્રામાથી જાગતા નથી ત્યાં વિદોનાએ માડીને વાત કરી “વાલાભાઈ ! તમારે એ જાણ હુ કદી નથી ભૂન્યા.”

વાલાભાઈની આંખમા જળજળિયાં આવો ગયાં વિદોના થણું ગદગદિત થઈ ગયા.

“વાલાભાઈ ! બીજી તેા મારથી કઈ સેવા થાય ? પણ ગરુડી ગામ શરદ્યદ્ર દિવાકરી લખી આપુ છુ તમારે એની કઈ જમાબધી ભરવાની નથી અને કાકિયાવાડની જમાબધીમા તમારી જમાન આખરી ગણાયો ?”

પછી તેા કાકિયાવાડમા વાલોભાઈ વાલોભાઈ થઈ પડ્યું દીવાન સાડબ સાથે ફરતા ફરતા એમણે ૫ રાજ રજવાડા માથે ઘાથ રાખવામાં કમીના ન કરી.

આજે એ વાલા કસરીઆના વધજેના હાથમા જ ગરુડીનો ગરાસ છે.

હોવાના તરખાડા જેવું નીંગાળા ગામ અને એમાં રજપૂત વાળા નાગજી. મદાઈનો ચીમાડો લેખાય. અવળકાંધા જુવાન. કેરીની ફાડ્ય ફાડ્ય જેવી આંખું, ગરેડી જેવું કાંધ, ગોઠમ્મથી ઊતરતા હાથ, કોપેલ અભરાખી જેવો વાન, ભરડો ભરડો મૂઠુંના કંતરા, પચ્ચીસ—પચાસ ગાંઠમાં હાક વાગે. જીવનના ઝંપા સુધી એના ફેરા હાલે પણ કોઈથી હડક ન થાય.

એ વખતે ભાવનગરમાં મહારાજ તખ્તબિંહના રાજ તપે ત્યારે ભાવનગર રાજની તેજુરી નીંગાળા આસપાસની મહેસૂલ ઉઘરાવીને નીકળવાની ખબર નાગજી વાળાને પડી. નાગજીના દિલમાં હરણાં ફૂંદાં રેડ ભફેડ લૂંટપુ તો ઘણી કરી પણ ભાવનગરની તેજુરી લૂંટ' તો નામ રહી જાય.

આમ વિચારીને નાગજીએ વિશાક વિશાક સાથીદારને સાબદા કર્યા નીંગાળાને પાદર તેજુરી નીકળવા દઈને ત્રાટક્યા. પણ તેજુરી રેડી નહોતી રખે વાળો હારે તલવારોના ઝાટકા ભેટ્યા પણ ભળૂંકે નાગજીએ તેજુરીને કબજે લીધે છૂટકો કર્યો.

મહારાજને ખબર પડી કે નાગજી વાળે તિજુરી લૂંટી મહારાજને કારભારીને હુકમ કર્યો ગડગડ ને ભેટાદ વચ્ચેના આઠ ગામમાં ગોવાળીઓ કંછીઓને વસાવેલા. ધીંગાણે ખપ લાગે ને સીમ—ગામ સાચવે એવા, રાજ તરફથી જ જમીન, જગીર અને જિવાયું ખાય.

સાકળી બીડો લઈને છૂટી ભાણાખણ ધુસીઆ ગામે આપા ભાણને પગાડેલા ભેટા ગોવાળીએ આઠ ગામમાં અસવાર ફેરવી દીધા ભેટાની સાકળું તપુખ લાની જેમ ત્રોડી નાખે ને હાળોના કુંભાચળ કાણી ભેગા મરડી નાખે એવા કાઠી જુવાનો ભેગા કર્યા.

નીંગાળાને પાદર પોગીને નાગજી વાળાને કહેસુ ગોવાળી: કાં તેજુરી પાછી સોપ ને નકરે ધીંગાણા સાડ સાબદો થા નાગજી વાળો તૈયાર ને બેઠો'તો. ઈ થે થ જાણતો'તો કે કાંઈ ભાવનગર રાજની લૂંટ જરવાની નથી પણ મરદાઈના મનોરમ અમંથા કેમ પાર પડે?

નાગજી વાળે પોતાના જુવાનોને હાકલ કરી. નાખો ઘોડે પલાણ સવારનો પાર છે, હજી મુરજ મહારાજ કોર કહે છે. ધીંગાણાના તોરમાં સાંભલાના કાળજના ધ્રોણ ધ્રોણ લોહી છોટવાં એમ એવી લાલ ધ્રુગેલ ત્રાંબા આંખું વધી ગઈ છે. સાવજ ધરેલે એમ ધેણી ઊક્યા છે.

ભાદરને કંઠે ભેપ ભેગા થઈ ગયા છે. એક બાજુ રજપૂતો ને બીજી બાજુ ગોવાળીઓ કાઠી. રીડિયા ચલકા ભેટ્યા ને ઝાટકાની ઝીંક લોલવા લાગી. અંજ વેતરાવા માંડ્યા ને લોહીની પરનાળું પડે છે. અંતરમાં ધગમાં અટવાતા આવે છે.

નાગજી વાળો અને અમરા ગોવાળીઓ ભેપ સામસામા આવી જાય છે હાકલ કરીને નાગજી વાળે છેલ્લો મરણિયો થા કરવા તરવાર તોળી ઈ વખતે પાંચેક માથેડા ભેખડ માથેથી કલકલિયો જેમ ધૂનામાં ત્રાટકે એમ ભોલો વાળો નાગજી વાળા પર ત્રાટક્યો. જનોઈ-વડ થા કર્યો. પડતાં પડતાં નાગજી વાળે પાછલે હાથે તરવારની ઝપટ મારી ને ભેટા વાળાનું માથું આઠ તિપરદી પીચે પિટારે. નેસ પિટારે. લીકું મરદાઈના મનસૂના પાર પાડીને નાગજી વાળો અને વફાદારીનાં જતન કરીને બીજી બાજુ ભેટા ગોવાળીઓ દગી પાડેલ.

ખાગેખાસ સેનજા અને લીલીછમ સોરઠની
ભોમકા પર દાદીમુછ ને માથે જટાવાળા એક મહા-
ત્મા હાથમા લાકડીનો માનોશો ટૂકડો લઈ ગવતરીના
ઝૂંડને ચારી રહ્યા છે. થોડે જ દૂર એમની મંદુલી
પર લાલ લાલ ધબ ધવામા ફટાકા ચારી રહી છે.

માથોના પગે ધૂધરા બાધેલા છે ને ચારો
ચરતી આગળ ડમલા ભરતી વેળા એના ધમકારાના
ગરવાની ગાળીઓમાં મીઠા પડધા બિંદે છે : ધમમમઃ
ધમમમ : ધમ : ધમ ॥

જરા આધીપાછી થતી ગવતરીને એ મહા-
ત્મા સાદે હાઈ નામ હાઈ કહે છે : 'અરે જમના !
ટોળાથી નોખા પડી તમારે કંઈ દરજે જવું છે?
જુઓ આ મગા મા કેવા નીચાં મોંએ ધાસ બટ
ધાવી રહ્યા છો ?'

માલધારીઓ, ચારણ, ભરવાડ, રખારી તો
સોરઠમાં જે ચાઈ જે ચાઈ માલ લઈ આવે છે ને
તેઓ બધા પછું એ જોગદારને ભક્તિ, પૂજાપાઠ
મુજી માથોને ચારવાનું દિનભર કપ્પઠ બિઠાવતા જોઈ
ચલમની સટ લેતા લેતા નવાઇ પામી પૂછે છે :

'ખાણુજી ! તમે દેવસ્થાનું મુજી આ મારું
પછવાડે ફેરા છો તો કા'ક સેવક-ટેલવાને મૂકતા
હોતો ?'

'અરે ભાઈ ! સાચું દેવસ્થાનું તો માથે છે
ગાથાં એ વિના ભગવાન જેવા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ
હાલા એની પછવાડે દિવસ આખો ધૂમતા ને સેવા
કરતા ?'

'એ વાત તો ખરી કીધી મારાજી !' ચલ-
મની સાશી જાપટી બીજના હાથમા ચલમ આપના
માલધારી બોલ્યો :

'એ આ માતાજીના તો અંતમા તેનોજ
કાદી દેવાનો વાસ છે ? એ જેવું તેવું દેવસ્થાનું ?

આની ચાકરીએ મોક્ષ મળે ને આના દૂધથી તો
માનવનો ભુખિ સુધરી બધા, સાત્વિકતા આવે, કાઠે
ઢીવા થાય. આ તો મા છે, જગતજનની છે, એ
આના દૂધ પાઈ પાઈને કૃષ્ણચંદ્રની એવી તો મતિ
થઈ કે ગીતા જેવું અમર માન વછટકું એના તળા
માથી એ ખખર છે તમને ?'

'હા ! કાકરમદિગમાં જેની પૂજા થાય છે ને
સૌ નહાઈ-ભોઈ નેના પાઠ કરે ॥ ઇ ગીતાજી !'

'હા, ઇ. એ પ્રતાપ આ ગવતરીના દૂધનાં.'

'સાચું ભવથા બાપજી ખીમજાસજી તમે !'

અમારો સાધુનો પહેલો ધર્મ ગાયત્રી સેવાનો.
ગરવા ગિરનાર પર વસતા અવધૂતો જમને ! સેવાની
વાટે જવા કડી બાધી રમ આપના પહેનાં વંદે છે
કે, જા માનવની અને ગાયત્રી બેઠીની ભેગી સેવાના
મત લઈ તમને મોકળી છી.'

ને માલધારી મુક બની આ સત્ત્વ વાત
માથા પર ચડારી એનો માલ ધોળી નેહડે બધે છે
ને ખીમજાસજી માથે એ મહારાજા એની મંદુલીએ
આવે છે.

રોજરોજની આ વણથથી ક્રિયા. રોજ રોજ
માલધારીઓ સાથે બિઠાવેસ ને આવે શાનમય
વાર્તાલાપ.

એક દિવસ આ જોગીને કાને ત્યાથી ઘોડે
જ દૂર મારો-કાપો, લો-લોના શોર સભળાયા
તલવારોના ખલખલુટ ને ઘોડાઓના શ્વેતુચ્છન્ન
હજીહજીટ આવ્યા.

'એ ચોક્કા ને માલધારીઓને પૂછ્યું : 'એ
સખ કયા હાલ બાળ્યા ?'

'તમને ખખર નથી ચુંકા ?'

'ના ભાઈ ! દુનિયાની જગતની કું ખખર
રાખતોય નથી, દિવસખર ચી-સેવા, રાતે અતિથિને
અન્નદાન અને પ્રભુસેવા.'

‘અરે, આ તો પોરનદર અને જૂનાગઢની સેના સામસામી આંધળે છે ને લોહી રેડે છે’

‘રામ, ગમ, રામ, શી ?’

‘ગન્નાડાને શુ હોય બાપણ ! આ ‘માધવપુ’ અને ‘શીલ્પના સિમાડા સારુ.’

‘અ રે રે, મુમિના ટૂંકડા સા’ રાજધાનીઓ સોરઠી જુવાનોના લોહીથી ધરતી માતાને નવડાવી રહ્યા છે ત્રાઈ રીત સમજતા નથા !’

‘ધરતીની ખૂબ જીને હોય ઇ સમજે બાપણ ! કોઈ સમજ્યા છે ? આમ જુઓને, ગાડા બની એકખીનના ગળા કાપી રહ્યા છે જ્યા મોરલા કળા કરી નયતા, પંખીઓ ગન્ ગાતા, ઇ બોમકા માથે મારે માંગના હોમાથી ગરવે ગાજ રિયો છે !’

એ સાલગી, કપાળે હાથ દધ ગવતરીઓને મટુથી ભગી હાકો જતા ખીમદાસજી બોલતા જતા હતા ‘વિશ્વભર ! સૌને સારી મત્ત દે’

ખીજે દિવસે એ રોજના નિયમ પ્રમાણે ગવતરીઓના જૂડને લઈ આવ્યા, માનધારીઓ પણ આવ્યા પેલા મારે-કાપાના ગાડા શૌર તા હજુએ એવાએ એવાને ઉઠતા હતા ને ગળ ગળવતા હતા

ખીમદાસજી એક પળ મૂકે ત્યાં દાદી પર છ-સાત વાગે હાથ પમવાયો ને પછી આખો ઉધાડી. સાદ દીધો, ‘અરે મજા મૈયા !’

ને જવાબમાં ચારે પગોના ઘુઘરા ધમ્મ ધમ્મ ધમ્મ ગળવતી ધેનુ ખીમદાસ સમીપ આવી ગંભી રહી કે તેના કપાળે હાથ ફેરવતા ખીમદાસ બોલ્યા ‘મા ! તા, દૂધ મૃત્યુલોકનું અમૃત છે આગર સોટા એવા દૂધનો અને ભરી દે જંગ માયા ? એ પીને આ બાબડીને લોહી વહાવતા જૂનાગઢ ને મોરબદરના સળાઓને સમત્ત રહે સોરઠી જુવાનો હજુતા જને

મજા જાણે ખીમદાસજીની વાત સાલગી સમજી મઈ હોય એમ ચારે પગો સ્થિર કરી બેઠી

રહી કે ખીમદાસજીએ દોરો માધી બગલમા લટકાવેલ લોગે બોલ મૂકી થોડીજ દૂધની શેડયોથી હસકાવી દીધો ને બીજા થઈ બોલ્યા ‘દુવા દેજો મા ! તારા આ અમી લઈ જઈ ગાડા થયેલાઓના ગાડપણુ વિદારી થકુ

ને ચટ, ચડ, ચટ ચાખડીઓ ચડચટાવતા હાથમા દૂધનો લોટો લઈ ખીમદાસજી જૂનાગઢના સળાનાં તજૂએ આવ્યા

ત દિવસે જતી ભોગદરોના એક સરખા માન જળવાતા ને એથી સળાનાં તજૂનો પહેરેદાર બોલ્યો ‘ત્રુ કામ છે બાપણ !’

સળાનું

‘પણ અહીં તો યુદ્ધ ચાલે છે જાણો છો ને !

‘હા એટલે જ કામ છે’

‘રહો સળા સાહેબને આપના આવવાના સમાચાર આપુ કહી પહેરેદાર અદર ગમે ને જરા વારે ખીમદાસજીને તજૂમાં જવા રૂન આપી

મળી કામચીતરી દાદીમુજ વન્ને લાલ હીરંગોક કે જે બરી યુદ્ધોન્મા કે આખો ધૂમાવતા સળાએ કેલુ

‘કેમ આવુ થયુ આ ટાણે !’

જતી જાગદરો તા સળા, આવા ટાણે જ આવે ને એથી જ હુ આ યા છુ કહો, આ સોરઠી જુવાનોના સહાર ચા માટે ?

‘નવાળનો આગ છે, હુ શુ કરુ બાપુ !’

‘તકરાર ચાની છે ?’

‘સિમાડાના જમીનની’

‘સાડુ, એ મટી જાય તો ?’

‘તો ખૂદા રાજ’

‘અરજા એ મટી જશે આ મજા મૈયાનો પ્રસાદ આટલુ દૂધ પી જાઓ આ અમૃત છે આ ઉદરમા જતા પરમ શાંતિ તમારા વિચારમા જવાઈ જશે

‘સાથે બાપુ તમે જતી જોગંદર ડિંકું ખુસ-
સમાન બેઢિને સરખા’ કહી સુબો દૂધનો લોટા હાથમાં
સઈ મટમટાવી ગયો. ન અંદેશો આવ્યો ન વિલંબ
થવા દીધો.

‘અરુણા હું પાછો આવું છું.’

કહી પૂર્વવત આખડીઓના ખટાક ખટાક
ખટાક અવાજથી વગડાને ઝળવળા ખીમદાસ પાછા
ગવતરીના ઝૂંડ પાસે આવ્યા ને ફરી સાદ દીધો
‘અરે જમના રોધા ! જરા આવળે માં.’

જવાબમાં ચારેય પગના ધૂપરના ધમ્મમ :
ધમ્મમ : ધમ્મમ : અવાજ કરતી જમના નામે ગાય
ખીમદાસજીની સમીપ બેસી રહી.

ગૂગા ગીયાનો પ્રસાદ એક જીવને પાઈ
આળ્યો છું’ મા. તારા અમૃતનો ખીન્ને સોટો ભરી
પોરબંદરના સેનાપતિને પાઈ આવું. મને વિશ્વાસ
છે નેત્રમાયાઓના દૂધનો સાત્વિકાના બેઢિના
હિસક વિચારોને નિર્મૂળ કરી નાખશે.

ને નેગર જમનાને દાહવા બેઠા થોડીજ
શંકેથી એજ લોટા ભરી ખીમદાસજી તંખૂએ.

અન્નેઃ આદરથી ચોખ્ખાદારે ખીમદાસજીને
તખૂની અંદર લઇ ગયા. સેનાપતિએ નખી કહ્યું :
‘આરાં મહારાજ ! અહીં તો ધમસાણું-સુક ચાલે છે.

‘શા સારું !’

‘માધવપુર’ અને ‘શીલ’ ના સિમાસા સારું’

‘માધવરાય અને કુંભણી ગીયા બેઢિ જૂના

ગઠ અને પોરબંદરના ધન્યોઓને કંપકા નહિ હેતા
હોય આ એના વાસની પવિત્ર ભોમક માથે જીવા-
નોના લેહી રેડાતા !’

‘હેતા હશેબાપજી પણ રાણાનો કુકમ છે આ !’

‘પણ આ ભોમકા પર તો મુરલીધર કને-
યાની ગાયો ચરે છે એ જાણે છે !’

‘હા-જાણું છું’,

‘એ જગજગનીઓએ તમને આશિષ કહી
આ દૂધ મોકલ્યાં છે. અહીં આવનારા આવેતુઓ

સથળા એનાં અમૃત પીએ છે. તમે નથી પીધાં પી
જાઓ ને એની આશિષ પામો.’

કહી ખીમદાસજીએ દૂધનો ભરેલ સોટા સેના-
પતિ તરફ લખી ક્યો. રાજ રાજ મહાન અને
બિરોજક ઉલકા પદાર્થો પેટમાં જવાથી તામસ ટનિયી
જવાયેલા સેનાપતિના જીરૂમાં આ તાગ દૂધનો પ્રવાહ
જવાથી તામસી ઊંઘાને રક્ષાને ધીરે ધીરે સાત્વિ-
ક પ્રગટી રહી.

એ દિવસે ખીમદાસજી થયા. હિંસા માલતી
રહી.

ખીન્ને દિવસ પણ આમ કમ ચાલુ : બેઢિના
તંખૂએ જઇ એ જ વાત કથી હિંસા છેડવા
કહીને દૂધ પાયાં.

ત્રીન્ને ને ચોથે દિવસે મોગલ સૂબાએ કહ્યું :
‘બાપજી ! આપ વચમાં રહો તો હું પોરબંદરના
સેન્યનાયક બેઢે વાત કરું !’

‘અરુણા’

એજ અદાથી દૂધ પાઈ રહ્યા પછી પોર-
બંદરના સેનાપતિએ કહ્યું : ‘મહંતજી ! આપ ચાઓ
તો જીનામદના સૂબાનેડે સુક રોકવા વાત કરું’

‘અરુણા, તમે મારી પાછળ આવો. વગર
હથિયાર.’

સેનાપતિએ મહંતજીની આજ્ઞા માની પાછળ
આવ્યા. પોરબંદરની સેના ફાટી અખિ નેતી રહી.
અને મહંતજી સેનાપતિને લઈ આવ્યા જીનામદના
સૂબાના તંખૂએ.

બહારથી ઠાક મારી કહ્યું : ‘ચલો સૂબા
સાહબ ! બીન હથિયાર હમારી પીછે પીછે.’

સૂબાએ આજ્ઞા માની.

ત્રણેય આવ્યા ગવતરીના ઝૂંડ પાસે. સાંત
અને સાત્વિક વાતાવરણમાં બેઢિ સેનાધ્યક્ષોના હેયાં
નિર્મળ બન્યા. બેઢિએ મસલત ચલાવી નકકી કયું
કે ‘વાંધવાળી બધી જમીન આ મહારાજને આપી
દઈએ કે કાચમી ઝથેડા પતી જલ્દ ને બેય રાજ્યો
સંધીને રહી શકે.’

બેઠે સંમત થયાઃ ખીમદાસજીને યુદ્ધ નહિ કરવા વચન આપી તાંજીએ આવ્યા. એકે જૂનાગઢ ને ખીમજી પોરબંદર આ વાત લઈ કાસદ મોકલ્યા. બેઠે સ્થળેથી આ વાતને મંજૂરી મળી ને તે સઘળા જમીનમહંત ખીમદાસજીને સોંપી સૌ પાઞાચાલ્યા ગયા. એ સ્થળે ગામ વસ્યું તેનું નામ પડ્યું સીમ-

રાલી. આને એ સ્થાન આ યુદ્ધનું ગાંડપણ રોકનાર ખીમદાસજીની ગાથા સજીવન રાખતું બિહુ છે. સેવા વૃત્તની બિજળી પગદંડી પર વિચરનાર એવા ખીમ-દાસજી મહંતોની રાજીને આને જરૂર છે. ગવતરીના દ્વંદ્વ સૌને પાવાના શીખ-ત્રત ધારી આવા આચાર્યો સેરડી ભોમકા પર પાઞા પ્રગટા.

*

‘મારી અહિંસા તો—’

બાપુ સાબરમતીમાં ઠના ન્યારનો આ પ્રસંગ છે.

‘પંચમહાલ જિલ્લામાં કોમી રમખાણો થયાં. કેટલાક હિન્દુઓ ત્યાંથી ભાગી છૂટીને બાપુની પાસે આવ્યા અને મુસલમાનોએ એમના પર ઝુજરેલી વિતકની વાત કરી.

બાપુએ કુઝબ સાથે શાંતિથી બધી વાત સાંભળી પછી પૂછ્યું: ‘તો તમે બપાએ એ લોકો સામે શું કર્યું?’

‘શું કરીએ? આપની અહિંસાએ અમારા હાથપગ બાંધી લીધા છે. એટલે અમારે માર ખાવો પડે છે.’

આ જવાબ સાંભળીને બાપુ કંઈક ઉગ્ર થઈ બસા અને કહેવા લાગ્યા: ‘મારી અહિંસાએ એવું નથી કહ્યું કે તમે બધા ત્યાંથી નાસી આવીને તમારી કાવરતાનો મને લેવાલ આપો! મારી અહિંસા તો એવે વખતે બધી જવાનું કહે છે. તમારામાં એ રીતે બધી જવાની હિંમત ન હતી તો તમારે તમારી માન્યતા પ્રમાણે પરિસ્થિતિનો સારનો કરવો હતો. તમે મારા મનને સમજ્યા નથી અને તમારા મન પ્રમાણે થાકવાની તમારામાં હિંમત નથી. મને તમારાં મોં બતાવવા આવવાની શી જરૂર હતી?’

બાપુએ બેઠેથી અહિંસાધર્મ એમણે જીવનમાં આચારી બતાવ્યો અને છેવટે એમ કરના બધી પક્ષ બચા.

અનુવાક — પ્રકાશ મનમર

ચિરંતન વિકાસ.

આ ધરતી ઉપર
આપણે વિકાસ માટે અવતર્યા છીએ
ચિરંતન આંતર્બોધ વિકાસ—
એ આપણું જીવનલક્ષ્ય છે
આપણે સતત વિકસવું રહ્યું.
વિકાસનાં સર્વ અવલંબનેા
આપણે પળેપળે ઉપયોગમા લેવા રહ્યા.
આંતરિક વિકાસ સતત સાધતા રહીએ.
વધારે સાથા અને ઉદાર,
વધારે આચિત્સભર અને ન્યાયી,
વધારે સરળ અને માનવ્યયુક્ત,
વધારે ઠગુણાશીલ અને કાર્યસ્ત—
એમ પ્રત્યેક દિશામાં, પળેપળે,
આંતરિક વિકાસ સાધતા જ રહીએ.
આ શક્ય શી રીતે બનાવીશું ?
દોજ દોજનુ કામ-નાનુ કે મોઢુ—
શક્ય એટલી સુંદર રીતે કરીને
આપણે
આ ચિરંતન વિકાસ સાધીએ

—જેમ કલાક

અપૂર્ણ વિશ્વ

ઈંધણે આપણને અપૂર્ણ વિશ્વ રચી આપેલું

જેથી સર્જનનો આનંદ
અને સંતોષ આપણે માણી શકીએ.
ખડકમા એણે તેલ છુપાવેલું.
ને વાદળમા વીજળી.
નદીઓને પુલ વિનાની ને
ડુંગરને એણે મારગવિહોણા રાખેલા.
એણે જંગલો એમ જ ઊભા રાખેલાં,
ને શહેરો વલુચણાયેલા
પ્રયોગશાળાઓ વણુઉધડી.
ને હીરા વણુધસાયેલા.
એણે આપણને અપૂર્ણ,
કાશા માલનુ આવાહન આપ્યું,
સંપૂર્ણસર્જિત વસ્તુનો સંતોષ નહીં.
એણે સંગીત વણુગાયુ રાખેલું
ને નાટક વણુભજવ્યા.
કવિતાને એણે ગોપનીય રાખેલી
જેથી માનવી વિચાર કરે, પ્રયોગ કરે, કામ કરે,
લૂલ કરે, નિરાશ છતા આગળ આલે
કાર્યસિદ્ધિનો આનંદ અને સંતોષ મેળવે.
—એલન રૅડફોર્ડ

આ યાદ રહો....

૧ સમયનુ મૂલ્ય,
૨ અંતની સફળતા,
૩ શ્રમનો આનંદ,

૪ સરળતાની મહત્તા,
૫ ચારિત્ર્યનું મૂલ્ય,
૬ કરુણાની શક્તિ,
૭ ઉદાહરણનો પ્રભાવ,
૮ ફરજનું પાલન,
૯ કરકસરના લાભ,
૧૦ ધર્મનો સદ્ગુણ,
૧૧ શક્તિમાં સુધારણા,
૧૨ ને નવસર્જનનો આનંદ....

આ ખાર વસ્તુઓ જીવનમાં પળેપળે
ચાદ રહો !

-ટ્રેઝર ટ્રેસર

ત્રણ દરવાજા....

કોઈના વિષે કોઈ વાત સાંભળી હોય,
ને એ ક્યાંક કહેવાનું મન થાય.
ત્યારે પહેલાં તો એ વાતને
આ ત્રણ દરવાજામાંથી પસાર કરજો:
'આ વાત સાચી હશે ?'-
એ પહેલો દરવાજો.
'આ વાત સાચી છે ?'-
એ બીજો દરવાજો.
'આ વાત કહેવી જરૂરી છે ?'-
એ ત્રીજો દરવાજો.
હૃદયથી હોઠ સુધી આવે
એ દરમિયાન વાતને
આ ત્રણ દરવાજામાં પસાર કરજો
ને એ સહેલાઈથી પસાર થાય,
તો એને હોઠેથી જરૂર બહાર કાઢજો.
પછી પરિવારમાંને ડર રાખશો નહીં.
કારણ કે પરિવારમાં સારું જ હશે.

-અરબી રૂબક

બૌદ્ધનના સાદ....

સિકંદર એક વાસ વર્ષની વયે ગાદીએ બેઠેલો.
તેનીસ વર્ષની વયે એણે જગત જીત્યું.
યુવાન વયે સિઝરે ૮૦૦ શહેરો જીતેલાં,
ત્રીસ લાખ માણસોને હરાવેલાં,

મહાન વક્તા બનેલો, ને પોતાના સમયનો
ક્રોધ રાજનૈતિક પુરુષ સિદ્ધ થયેલો.
વોશિંગ્ટન ઓગણીસ વર્ષની વયે
જનરલ તરીકે નીભાયેલો,
એકવીસ વર્ષની વયે ફ્રાન્સમાં રાજદૂત બનેલો,
ને બાવીસ વર્ષની વયે યુદ્ધ જીતેલો.
લેફ્ટને બાવીસ વર્ષની વયે
ફ્રાન્સનો સેનાપતિ બનાવાયેલો.
ચાર્લ્સ મેન ત્રીસ વર્ષની વયે
ફ્રાન્સ અને જર્મનીના સમ્રાટ બનેલો.
ગેલીલીઓએ મૂલા સિદ્ધાંત શોધ્યો
ત્યારે એ અઢાર વર્ષનો હતો.
પોતાનો નવો સિદ્ધાંત દેવળને દરવાજે
મૂકનાર હ્યુથર ઓગણત્રીસ વર્ષનો હતો.
ગ્લેડસ્ટન બાવીસમે વર્ષે ધારાસભામાં
પ્રવેશી, બાવીસ વર્ષે ટ્રેઝરર થયેલો.
શેક્સપિયરે છત્રીસ વર્ષની વયે
મહાકાવ્યોનું સર્જન કરેલું.

-એન્ડ્ર્યુ નેલ્સન

અનુભવ વાણી...

૧. આજ થઈ ચકતું હોય એ કાલ
ઉપર મુલતવી રાખશો નહીં.
૨. જાતે થઈ ચકતું હોય તેમાં કાઇને
તકલીફ આપશો નહીં.
૩. કમાયા પહેલાં જ વાપરી ન નાખશો.
૪. બીનજરૂરી વસ્તુ સોંધી લાગતી
છતાં ન ખરીદશો. એ સરવાળે મિંઘી
થઈ પડશે.
૫. કોઈની કિંમત ભોજન, વસ્ત્ર ને
નિવાસ કરતાં પણ વધારે વ્યૂત્કવની પડે છે.
૬. ઓછું ખર્ચ મોટું કદી મરતાવે
નહીં થાય.

૭. સ્વેચ્છાએ કરેલું કોઈ પણ કાર્ય
તકલીફ ભયું નથી લાગતું.
૮. નહીં બનેલા બનાવોની ચિંતાએ
આપણું કેટલું બધું ખૂટું ક્યું છે.
૯. પ્રત્યેક વસ્તુને અગીવાળા બાળે

નહી, હળવા હાથે પકડો.

૧૦. ગુરૂસે થયા પછી બોલતાં પહેલાં
દસ નહીં, સો ગણો

-થામસ જેક્સન

વાર્ધક્યના ચેતન.

સીરોરથી ત્યાસી વર્ષની વય દરમ્યાન
વેન્ડરબીટ સો અખજ રૂપિયા કમાયેલો.
ચુ'વોતેર વર્ષની વયે કેન્ટે
પોતાના ત્રણ મહાશય લખેલા.
ટી-ટોરીટોએ ચુ'વોતેર વર્ષની વયે
૭૪-૩૦ કીટના માપનું

વિશ્વવિખ્યાત 'સ્વર્ગ' ચિત્ર દોરેલું.

વડીએ ૭૪ વર્ષની વય પછી
મહાન નાટકો દિગ્દર્શિત કરેલાં.
લેમાર્કે ૭૮ વર્ષની વયે
પોતાના મહાન પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ લખેલો.
ઓલીવર વેન્ડેલ હોમ્સે ૭ ની વયે
'ઓવર એ ટી કપ' લખેલું.
કેટોએ ૮૦ની ઉંમરે શ્રીક શીખવા માંડેલું.
ગેટેએ ૮૦ની વયે ફાઉન્ટ પુટ કરેલું.
ટેનીસને ૮૦ની ઉંમરે મહાન કાવ્ય લખેલું.
ટીટીએ ૯૮ વર્ષની વયે તેનું મહાન
ઐતિહાસિક ચુદ્ધચિત્ર દોરેલું.

ગોરાડન બ્રુક

આપણી કદંગી રિયતિ

માનવજાતને એકત્રિત કરવાનું યથાપન આપણે મેળવીએ. તે પહેલાં અણનું વિકાસન કર
વામાં આપણે સફળ થયા, એ આપણા પુગની કમનસીબી છે

જુલિયસ ક્રાકસ

એમ લાગે છે કે જાણે દુનિયાના ઇતિહાસમાં પહેલી વાર જનસમુદાયની આમ-કુરસલ્તો પુગ
નજક આવી રહ્યો છે પરંતુ ભૌતિક સુખ-સમૃદ્ધિ સુખ તરફ અવરજી વર્ષ જતા હોય, એવું દેખાતું નથી
સ્વિચ્છ અને ફિલ્ડ,એન્ડ્રા આખા પુરોષમાં સૌ કરતાં જીવનધોરણ ઊંચું છે, પરંતુ ત્યાં આત્મપત્તા કરતાં
બોક્ષોની સખ્યા પણ સૌથી ઓછી છે !

અર્થ એવું અવાન

આપણે અતિ કદંગી રિયતિમાં આજે મુકાયા છીએ માણસો અવકાશમાં લાખો માઈલ પહોંચી
શકે છે, પરંતુ વાતાવાટાના ટભવ આગળ સામે છેડે જ બેઠેલા માણસ સુધી પહોંચી શકતા નથી બોક્ષો
અણુના બીતરમાં ડોકિયુ કરી શકે છે અને તેનું લાઈ સમજી શકવાની યત્ન કરી રહ્યા છે, પરંતુ તેઓ
એકબીજાના અંતરમાં સહાનુભૂતિ અને સમજણ સાથે ડોકિયુ કરી શકતા નથી !

-ડૉ. મેક્સન કક્

આજે ખ્રિસ્તીની વ્યાખ્યા જ એવી બની રહી છે કે, જેઓ સગઈત થતાવેત સીધાં
અખ્રિસ્તીપણ દાખવે !

-ફ્રિડરિચ બાઈલી

આજેમાના ધર્માની બાબતમાં મુશ્કલી એ હોય છે કે, બીજાએ કરેલી પ્રશ્નસાલ્થી આપણે બરબાદ
થતા હોઈએ, તે પણ તે આપણને વધુ ગર્વ છે, પણ બીજાએ કરેલી ટીકાથી આપણે ઉદ્ધાર થવાનો હોય,
તે પણ તે ગમતું નથી

ગોર્ટન વિન્સ દ ખીલ

મને શું કામ જવાડ્યો ?

જયમહલ પરમાર

કોઈ અન્યથા સ્થળે એ અધાર રાત્રિએ રેલગાડીના ભંગારના તળિયે દબાયેલા હું બારે વિમાસણમાં પડ્યો. આંખની ચકિતની મર્યાદા તે દિવસે અનુભવી. ભંગારની પેલે પાર અનતને જોવાની એ જ ખના હતી ? બાર-પંદર ફૂટના મંજને ભેદીને જરાકે આધુ' ન જોઈ શકતી આખ અનંતને તે ક્યાંથી પાંખી રહે ?

મેં આખો બંધ કરી પણ કોઈ અંદરના જોરથી જ ઉઘડી ગઈ. કારણ કે જીવને હવે અદ્યત્તમાં નહિ દૃશ્યમાં જવું હતું. એની હતી એ જ ખના. આખ તો એનું સાધન હતું. જીવને ઇન્દ્રિયતીત ક્યાં બનવું હતું ? એને તો આખો બંધ કરીને નહિ. આખો દારો મેળવવું હતું. ત્યારે આંખને તો સીમા આવી રહી હતી. આખો અધકારને ભેદવા આધડતી હતી.

કલ્પાંતના અવાજ વેધુ જોરથી કાને અથડાવા લાગેલા. કોણાહલના આરોહ અવરોહ ચાલ્યા કરતા હતા એમાં ફરી પાછો જાતી પર ખડકાયેલા મજ હલવા માંડ્યો. કોઈ માથુસો વાતો કરતા મંજ ઉપર ચડતા હોય તેવું લાગ્યું. જીવે ધડક થડકે આધો કે મંજ માથે જો કોઈ ચડ્યું તો હવે તો હું બી'સાઈ જ મરવાનો સીધુ જાતી માથે જ દબાણ આવવું હતું.

તારો વધુ સ્પષ્ટ સભાવા લાગી. એટલું સમજાયું કે પેલી બાળાના કોઈ આત્મજનને યોધવા જ પેલા બે જણાએ ભંગારને આધોપાછો કરવાનું શરૂ કર્યું. મારી આશા જીંચી યથપણ હું જિજ્ઞાસુ થઈ શકું તેમ હતો ? તેમ ન તો અવાજ કઠવાની ઇચ્છા યથ.

ધીરે ધીરે પેલા બે જણાએ મારા ઉપરનો ભંગાર આધોપાછો કર્યો. એમને કાંઈ દેખાયું પણ નહિ અને ભંગાર ઉપર ઉપરથી નહિ જેવો જ ખેસતી શક્યા. એથી નિરાશ થઈને એ બે તો

ચાલતા થતા હોય એવું લાગ્યું.

મને થયું કે હવે તો અવસર જાય છે. પણ અંદરનો અહ કહે તારાથી જમ કેમ પડાય કે તું આવી દટાયેલા પડ્યો છે અને 'મને બચાવો ?'

જીવે આહ સાથે જીવ માર્યું ને પેલા બે તો ભંગાર ઉપરથી જિતરવા માંડ્યા. છેવટ જીવ-વિષાએ જોર કર્યું પણ સંકોચસહ અવાજ નીકળ્યો કે 'હું અહીં ભંગાર તીચે છું, મને બહાર કાઢો.'

મારો અવાજ એમને ન સભળાયો. એ તો વાતો કરતા જિતરવા લાગ્યા એથી હતા એટલા જળપૂર્વક પણ અસહાય ન લાગે એટલા બધા અવાજે હું ફરીથી બોલી બેઠ્યો.

મારો અવાજ એમને કાંને આછોપાતળો અથડાયો. બોલી બેઠ્યા : 'આના નીચે કાંઈક છે.'

—ને પાછા ફર્યા. એમને પાછા ફરેલા જોઈ ફરી મેં જમ મારી. એટલે એમણે મારી અવાજની દિશા સાધીને લાકડાં, લોહાં, સામાન ખસેડવા પ્રયત્ન કર્યો.

મેં કહ્યું, 'બહુ સાચવીને ખસેડજો.' ને લાકડાંને અડવાથી મરી જાતી બીસતી હતી, તે લાકડાંને અડવા સડ પાડીને જળ્યાન્યુ' કે એના સિવાયનો ભંગાર ખસેડા.

બે જીવાનના એળા થોડો મારમ થતાં અજવાળું વધતા સ્પષ્ટ દેખાયા. ઉપરથી થોડું આધુપાધુ કરતા બંને થાક્યા. મારા મુધીને ભંગાર તો એ ખસવી શકે તેમ હતું જ નહિ. એટલે કહે, 'હવે અમારાથી નથી ખસતું.'

જીવ હવે ઉત્પાતે ચડી ગયેલો. પેલા બંને કશું જ ન ચસકનાં જિભા રડી અને ફરી પાછા ચાલ્યા જવાનું વિચારતા હતા. મેં કહ્યું, 'જિભા રહે, જો મારાથી સરકી શકાય તો પ્રવળ કરું.'

મારો જે હાથ જરાક જોરે ચપેલો તેણે જાતી પડેના લાકડાં ખસેડવા જોર અજમાવ્યું.

કાંઈ ખબર નથી કે કયાથી બળ આયું (પશુ રાક્ષસી. ઘેઝા જેવા લાકડા એક હાથે કડકડ-કડકડ માઝ્યા તોડવા

પડખે જરાક જગ્યા થઈ સાચવીને પશુ પૂરા બળથી છાતી ઉપરના ગળ નીચેથી ખસવાનું શરૂ કર્યું પડખુ ઈડું થયું પશુ ઉપર જગ્યા નહિ પણ હંછ છટા નહિ થયેલા છાતી ઉપર જે બર્થ જોડવાઈ ગયેલી ત બર્થ ઉપર જગ્યા માટે હળવે હળવે ટેપા થયો અને આજુ શરીર સેરવીને બર્થ ઉપર લઇ લીધું

પશુ ઉપર ભારે મોટા લાળા ચારસાનો ભગાર ફરી ઊંધામાંથી સરકીને ચતો થયો ને બે હાથે લાકડા ભાગવા ભારે બળ અજમાવ્યું આજે તો હું કે પના નથી કરી શકતો કે એવા લાકડા કેમ કરીને ભાગી શક્યો પશુ મધી વીજળીના વાયર જેટલા લાકડા નહિ ભાગી શક્યો, જરા હતાશ થયા

ઉપર બેસેલા બન્ને જીવાનો મારુ જીવ તો અધકારમાં કયાથી જોઈ શકે પશુ એક જીવનો ઝૂંઝવાટ આધાપાછો થતા જોઈ રહ્યો એથ ત હવે આગળ આવતા ડરતા હતા અને કહે, જરા બિચા થઈને હાથ લખાવો તો ઉપર બેચી કાઢીએ,

મને ય ખબર ન હતી કે હું કેવોક ધનરાણું છું એમને તા કયાથી ખબર હોય? ફરી ઝૂંઝવાટ કર્યો એમના હાથ સુધી અખાયા એમણે મારો હાથ પકડી લીધો

‘ધીરે ધીરે, હળવે હળવે’ કરતા ભગારની કુજગલીમાંથી અંગે સરકાવીને બે જગ્યાના આધારે ખસેડેલા ભગાર સુધી ઉપર આવી ગયો

અધકાર તા ઝોળા જ દેખવા દેતો હતા સુરવાળ ને ઝબ્બો ભીજાયેલા ને જરા કુકવાળા લાગ્યાં મને થયું કે શરીરમાંથી ક્યાકથી લોહી વહી રહ્યું છે કયાથી તે ખબર ન પડી પશુ ત્યારે એવા ધવરાયેલા શરીરે આટલું જોર કરીને ઉપર કંઈ રીતે આવી શક્યો? વળી કદવના થઈ કે કદાચ મારા ઉપર જ કોઈ ધવરાઈને પડ્યો હશે એના લોહીથી કપડા ભીજતા રહ્યા હશે?

ફોફાળે ઉપર આવતા મે બંને જીવા નોંતે કહ્યું કે, ‘હવે મને મૂકી દો, હું તમારી પાછળ પાછળ ચાલ્યો આવીશ પશુ આટલું કઠીને મને મૂકી દેતા તો શરીર કમસો થઈને પડી ગયું. ત્યારે થયું કે કેડ પોતાની તાકાત ખોઈ બેઠી છે

ફરી બન્ને જગ્યાએ મને ટેકા દીધો અને એ ભગારના ગળ ઉપરથી લથડતે પગલે ને અંગે હોંઘે જીવરતા જીવરતા તો કારમા દરથો પધરાવા માડ્યા

‘ઉપર તો કુઝર થયા અને પાંધર થયા પરદેશની જેમ જ્યારે એ બન્ને જીવાનો મને મડ દાના અને ધવાયેલાના પથારા પાસે લઈ ગયા ત્યારે જાણે કે એક જીવ વીતી ગયો

એ બંને જગ્યાએ પશુ ‘મને પૂરો જોયા વિના ધવરાયેલા પડખે એમ ને એમ સુવડાવી દીધા પશુ કાટાની ખિજાલ ઉપર ભગારને તળિયે પડ્યો હતો ત્યાં સુધી કાંઈ જ કુખતુ નહોતું અને અહીં અગના ભારે કાટા અમમા ઉતરવા માડ્યા

પ્રથમ દિષ્ટિએ જ જીવવાનો ઝૂંઝવાટ ઝાકળની જેમ ઓસરી ગયો ભગારને તળિયે જે કદવના હતી તેના કરતા વધારે લખાનક દરથો વગ્ગે હું પડ્યો હતો

મારી આસપાસ આખર વેળાની મોતની ઝાકવીઓ વાગતી હતી અરુપ્પટ, ઘેરા, કકળતા અને વેદનાભર્યાં અવાજોથી કમકમાડીલર્યાં દરથો વધુ કારમા બની રહ્યા હતા,

કંઈકના લાડકવાયાના, કંઈકની માતા અને લગિનીના કંઈકની લાડયેલી પ્રિયતમાના જીવન કરે પીણુ રીતે રોળાઈ રહ્યા હતા

સમરાગણ હોત તો તો સવાલ ન હોતો, કાંઈકે વૃત્તિનો, કાંઈકે અનુવૃત્તિનો, કાંઈકે ભાવનાનો ઉકારો હોત આ તો મીઠાળબધુ પશુ આકસ્મિક રીતે પ્રથમ રાતનું મિલન-કાંઈ મધુરભની માણવા કાળના કાંઈ રમણીય શયનગૃહે પશુ કરપીણ રીતે ચેપાઈને રોટલો થઈને પહોંચી ગયેલું એક આશા ભર્યું યુગલ પશુ એમા હવ્વ અને કાણુ કાણુ એમા ન હવ્વ !

રાતનું એક કાળું ખાણું અહીં નિંદ્રાની નજીક જાય છે. જ્યારે જ્યારે યાંત્રિક હુકમ માથે ઢાળા દાળાને પડ્યું હતું. બિંધમાંથી જાગતાં જોયું સ્વપ્નની વીખરાઈ જાય છે તેમ જાગરની નીચે આરામ મનને વિચારોના જે વાદળ ઘેરી રહેલાં તે વસ્તુના વગર વીખરાઈ જાય.

અહીં તે દુઃખનો દરિયો ડાવાતો હતો. એમા મારા દુઃખની તો ગણના જ ન રહી. કંઈ કેટલાય જીવ તરફડતા હતા. હૃદયબેદક ચિત્કારો વચ્ચે કાંઈ પાણી લાવીને મરતા માણસના મોઢે મૂકતાં કે કને તરફડાટ બંધ થઈ જતો હતો. કેંકનાં મોઢાં જ એવા છુદાઈ ગયેલાં કે એમાંથી માર્ગ કરીને સૂકાતા કંઈ સુધી પાણી પહોંચે તેમ ન હતું.

હજી આ દુઃખોથી પ્રવિત થઈને માથું ડચકવા પ્રયત્ન કર્યો ત્યાં કેડમાંથી સળાકા નીકળી ગયો. ઠાથેથી કાંટા ધીરે ધીરે ખેસવીને કાણીને ટેક અગ જાય ક્યું ત્યારે કાંઈ ભયાનક ભેંસના મારણ માથે ચડેલો વિકરાળ સિંહ પડ્યો હોય એમ એક ડાળાનો છુદા દાદીનાખીને એના ઉપર બીજે ડાળા ચડી બેઠેલો.

એને નીચે દબાયેલાં કાંઈ કાંઈ માનવીના બહાર આવી ગયેલા પગ ઢરડાતા હતા. એ બધાની વચ્ચે ધાનારા થોડા માણસો અહીં તહીં ધૂમતા હતા. ક્યારેક થોડા માણસો એકાદ લોથ લાવીને અમારા પધારા પાસે મૂકી જતા હતા.

કોઈ ખાળિયાની ધારે ધારે થોડાં માણસો બીજાં બીજા વાતો કરતા હતાં. કોઈને ખબર પાણીની વોટર એગ ટીગાતી હતી પણ એમાંથી ન તો કોઈ તરફડાટ માનવીઓની મદદે આવતું હતું કે ન તો કોઈ મરતા માણસને પાણી પાતું હતું.

પાણી પાણીના પોકારો પડતા હતા. પણ અહિં પાણી તો રેલગાડીના બચેલા ડાળાની ટાકી-એમાં હોય તે સિવાય તો હોવાર પાસે હોય તેટલું જ. પણ થોડા માણસોની આ દોડાદોડને કુતૂહલથી નિહાળતા બેઠેલાં માણસોમાંથી કાંઈ કાંઈ પાસે

વોટર બેગો હતી પણ એમની પાસે હૃદય ન હતું. જ્યારે નીચે પડેલી લોથોને કાદનારાં ગણ્યા-ગાંઠ્યાં માણસો ધડીક અહીં તો ધડીક તહીં ધૂમતા હતા. મને મારા પ્રત્યે નફરત છૂટી. પેલાં હૃદયહીનો બેલાં બેલા તારોશ જુએ છે ત્યારે હું આ બધું ટગર ટગર જોયા નથી કરતો ?

જોયું ન ગયું. ઝટકા મારીને બેગો થયો અને એવો જ પાછો ફેસડાઈ પડ્યો. 'કેડ જ ક્યાં હતો ? આવી રીતે શું કામ મને જવાડ્યો ? આમાંથી કેંક મરેલા નીકળ્યા. કેંક તરફડી મરતા હતા અને જીવતા લીંસાઈ મરતા હતા એની મદદે પણ હું ન જઈ શકું ત્યારે આ જવાડ્યું શા ખપતું ?

આવી અસહાયતા મેં ક્યારેય અનુભવી નથી. હું મને જીવતે મુશ્કેલી જ લાગ્યો. જીવનનો ઉપક્રમ આવી ગયો. આવા શકિતશૂન્ય જીવનને તે શું કરવું ? કુમાડી દેવી ? નિરાધારતાથી બધાનું દુઃખ ભેગા અને એ દુઃખની ઉપડતી અસહ્ય વેદના ભોગવવા જવાડ્યો ? કાણે જવાડ્યો ?

મારા સાથે એક જ પાટિયા ઉપર બેઠેલા મદાસી જવાનને નિર્દય રીતે મારી નાખ્યો ને મને શું કામ જવાડ્યો ? મને યાદ આવ્યો સુમત્રાતીને નામે બચાવોની અસહાય જૂનો પાડતો પેલો યુવાન. એ પણ મારા ઉપરના જ પાટિયે સતેલો. કોને એની મદદે મોકલ્યું ? જીવ ત્યા પહોંચ્યો, પણ દેહ વગરની આ વાસના પણ બેઠર જ હશે ? દેહ હતો છતાં જીવની અભાવ તે જીવની વાસના અને દેહને બાળે કાંઈ જ સળધ ન હતો.

દેખતા અને દાઝવા મારે મને ભગવાને જવાડ્યો હશે ? મૃત્યુથી બદલતે એવું જીવન શા કામનું ? આવું અર્થ શૂન્ય સંવેદન તે શા કામનું ?

એ જ ગાડીમાં પ્રવાસ કરતા એ મિત્રોમાંથી એક હતા ચંદુબાઈ લાખાળી અને બીજા દન્ય રામજીભાઈ વાણિયા બેળના બોળના આની ચડ્યા. મને હોશું વચ્ચે પડેલો ને મને ભારે આધાન પામ્યા. આખમાંથી આસુ સૂરી પડ્યા. મને રક્ષા

ઈઈ દઈતે ને ડખા બચેલા તે તરફ લઈ આવ્યાં.

ડીસ ડખા તરફ ઢસડાવું હતું અને જીવ તો પેલી લોથું વચ્ચે જ વળગ્યો હતો. મને ડખામાં ચડાવીને બંને જગ્યા ફરી બીજાને બચાવવા ઉપડી ગયા. એ બંને જગ્યા એ જ કામમાં અકસ્માત સર્જાયો ત્યારથી ઉપડી ગયેલા. એ બંને પાછળના સહીસલામત ડખામાં હતાં.

હવે મને ટાઢની ખૂબ વજ્રટવા માંડી. પાછલી રાતના આજ અજબવાળામાં હવે મારા અંજ સામે જોવાની વેળા આવી. શરીર માથે કે કપડા માથે લોડીતો કયાંય ધ્રજી નહિ જોડેલો. પતથી માથા સુધી પાલપાલ બચી ગયેલો. એક ડિઝરડો સરખો અંગે નહિ થયેલો.

એ તો ડીક પશુ સુરવાળને ડખો પશુ કયાંથી ફાટેલ નહિ. જંગલમાંથી મને એવો ત્યારે સુરવાળને એકાદ ઈયતો ખાંચો આવેલો એટલું જ. કપડાં ને મને બીજેલા ને જરા ગરમ લાગતાં હતા તેમાં મારા કે કાંઈના લોડીથી નહિ પશુ ડખાની પાણીની ટાંકી માથે આવી ગઈ હશે. અને અકસ્માતના પછડાટથી પાણી ગરમ થયું હશે. એ ટાંકી

તડીને એમાંથી પાણી મારા માથે પડવા કરેલું. પણ કેડ માથે જ મંદ માર પડેલો તેથી કમરનું જોર વડી ગયેલું પછી એમાંથી મકોડો તડી ગયો હોય, કે તરડ પડી હોય કે ખસી ગયો હોય.

પશુ ઈવરની ફાઈ કરણ મારા મગજમાં કેમે વ કરીને બેસે જ નહિ. ઈવર જ મને જીવાડ્યો દેખ્ય તો આટલા બધાને કરપીણ રીતે મારી નાખ્યાનો કોઈ હેતુ સમજતો નહતો અને બાકીનાં ને કેટલાંક અંજ વિચેદ. કે અંગના બૂકા સાથે જીવતાં હતાં તેની રીવામજીતો પણ હેતુ મારાથી સમજતો ન હતો.

જેમને કશી જ જાણ નહિ પડેલેલી તેમાંથી ધણી તરફડતા માણસોના મોઢા સુધી પાણીનું ડીપુ મેલવા જેટલી પણ માનવતા હાખવના ન હતા, કે જગાર નીચે બી સાધને ચરતા માણસોને બચાવવાની જરા જેટલી લાગણી પણ બતાવવાને બદલે વાતોના આપડા ફોકતા સીંગારેલા કૂંજી રહ્યા હતા. એમને મારવાને બદલે જેમને કરપીણ રીતે મારી નાખ્યા કે છૂંદી નાખીને જીવતા રીવામ્યા એમનો એવડો મોટો તે કયો અપરાધ !

[પાન ૩૯૯થી થાણ]

ઈવર પચોળાનું આ ભાષાંતર સરળ અને સારત્રાડી બન્યું છે. મૂળ પુસ્તકમાં વિશેષણોથી વાપરેલા કેટલાંક નામો જેમકે, 'સુકડા વાદરી, 'લાંબુ નાક' તળપડાં હોવાથી જીજ્ઞાસાતીમા રુચિકર નથી લાગતાં. છતાં અનુવાદ માટે કહી શકાય કે તેનું પ્રકાશન જરૂરી બન્યું છે. આત્મકથાનાંક હોવા છતા, બહુ કોઈ ઘટના પ્રધાન નવલકથા વાંચતા હોયએ તેવો અનુભવ થાય છે અને તેમ આવાતાં કેટલાક પાત્રો ચિરસ્થાયી અચર મૂકી જાય છે. આવું એક પાત્ર દાદીમાનું છે. સાન્સનને પોતાનો દેશ છોડવો પડે છે કારણ કે માતા-પિતાને મળવું છે - કુટુંબ સાથે ભેડાઈ જવું છે. દાદીમાનો તેમા સંપૂર્ણ સહકાર છે. જતાં પહેલાં, સાન્સન પાસેથી વચન માગે છે : 'એકવાર, ઘણાં બધાં વર્ષો પહેલાં મારું જીવન સુખી હતું - બધું ભણું હતું' અને આખો પરિવાર મારી સાથે હતો. આ સમય દરમ્યાન મને અમારા બધાંની એકસાથે છબી પણ

વવાનું મન થયું. ફોટોગ્રાફર ઘેર આવ્યો અને તેણે અમારા સુખી જીવનને કચકડામાં મૂકી લીધો. દસ જ દિવસમાં લાલ્લા તાવ મારાં ત્રણ સંતાનોને લગપી ગયો. સાન્સન, દેવતાઓને અમારા સુખની અંદેખાઈ આવી અને તે ખૂંટવી લીધું. એટા, હું વચન આપ કે તારા બા, બાપુજી અને બંને બહેનો સાથે કદી છબી નહિ ખેંચાવે. એમ કરીશ તો દેવતાઓને તારા આત્મની અંદેખાઈ આવશે અને તેઓ તે ખૂંટવી લેશે !

અહીં જુદાની અંતરની લાગણીને કેટલી સરસ વાચા આપી છે. અત્યુ તો ટેરેર જોવા મળે છે.

એક બીજા કારણ માટે પણ આ પુસ્તક આવકાર્ય છે. જતે દહાડે ભારતની દશા ચીન જેવી તો નહિ થાય ને ? લોકશાહીના નામે દેશની એકતાને ઊભલિભ કરતા બળો, બપારે દેશની વસતિ ૭૦ કરોડની થશે ત્યારે, ક્યાં પહોંચાડી ગયાં હશે ! આ વિસટ દેશની વિસટ સમસ્યાઓ આપણે હવે કરી શકીશું ? ચીનનો ઉપહાસ કરવાનું આપણને ક્યાં સુધી પરવડશે ?

[૩૬૭ પાનથી ચાલુ]

માટે પણ સ્થાનિક પચાપતો અને મ્યુનિસિપાલિટીઓ નિયમો ઘડવાનો અને વધુ તો તેને અમલમાં મૂકવાનો સમર્થ પાડી ગયો છે. મૂળ પશુઓ પર જે અત્યાચાર થઈ ગયો છે તે નબળા સમાજનું લાઇન છે. પ્રાણી પ્રત્યે કમ્પાસિયોન ડ્યુટી છે પણ ન લેવે તેનું આપણું પક્ષ નોતામ સ્થાવર જીવોએ, અને આવા દાખલા પ્રકારના લાવતા નાગરિકોને ઇનામ નહિ તો પ્રા. માલને અવશ્ય આપવું જોઈએ.

વાચાળ ।

ટોઇ અભિપ્રાય છે કે કમ, પણ ભાગના અન્નપ્રધાનો વાવાગનાને વર્ષા હાથે એ વાગ છે અને પ્રા. ન હાથ કે ન હાથ પણ 'ગાનનથી રહેજે જ નામૂદ નહિ થાય' અર્થ નિદાન કર્યા કર છે ચાલુ વર્ષ પાંચની પરિસ્થિતિ નતાપરજન રહી છે જે અડનડો માકવામા આવ્યો છે તે પ્રમાણ મનુષ્ય પાક થયો છે, પરિસ્થિતિ યાજે પડતી જાય છે ભાવે નીચા જઈ તેમની કુદરતી મર્યાદા યોધી રવા છે પરંતુ ત્યાં એમએક નિવેદન બહાર પાડી નૂતના ભાવાને રમણ આપવા અન્નપ્રધાન ભોળા જ છે તેના કરતા, ભવિષ્યની સ્ટાપ્ટી અથવા વર્ષાની નિષ્ફળતા માત્ર તૈયારી કરવામા થકિત વાપરતા હાર તો જૂન-જુલાઈમા પાછા બીજા નહિયાં રાવાના વખત આવે તને ટાકવા અગમચેતી વાપરે તો જ અર ભાઇ, તમાર કરવા હાથ તો બંધ રુકા ઊભા થી લેા ને, ગાનન થીની પાછળ થી પડતા છે બાપલા ? વર્ષ નાક હાથ કે અગળ, તમારો માલન તા-નકલ પદા થ હર જાગ કિન્તુ ભાગલીન ના વાવત તાલી-નુવધુ છે એક ડીમા મુન્નબજાર કરવાથી તો અનિબન પ્રાસાધન મળે.

હૃદયવીણા

દુઃખીનું મૃત્યુ થવા જના, ભારતના આ પી કે નેને એપ્રિયાભગમા હૃદય બ વચાનુ પ્રથમ આપરજન નદનના પૂર્વક કું છે તેમની હિ મનને નિરતાવચી રહી. આને માટે મેટ્રી ભરી સ્થિતિમા બન્ને દરદીઓ મજલા જેઇએ રાન સ્ત્રીને દાના ભ મારે મરી આવે માટે તજને નાચીને કલા જગનુ રહેવું જેઇએ અને જોપરજન નિએરને પણ તેવી જ સ્થિતિમા તેવા માટે તૈયાર રાખવું જેઇએ આમા ઓપરજન જેટુ જ ખાન પૂર્વ તૈયારીમા આપવું પડે છે અને

નાજેકાલ્થી તાકિદના સદેશાઓની રાહ જોવી પડે છે ડા. સ્વર્ણનગ અને જ સેનના ઓપરજનનો વિરિ પણ નિયમો રચો છે ડા સેને હૃદયને ગરદન તથા જા ધના પ્ર ગમાવી લાખ કરવાનો પાન કરા છે અને તને ધનનુ કરવા વીજળીને આચકા આપવાની જરૂર પડી નથી જ સન ભવિષ્ય માટે ઘણા આશાવાદી છ અને આવા બીજા ઓપરજના માટ તૈયાર છ તેમના અંત તથાધન અને પુરુષાર્થથી ભારતને તમજ વિજવને અમુક ફાઇલ થઇ જ એક દસકા જરૂર સમયમા હૃદયરાગ નાખૂદ સ્ત્રીને તદ્દન સામાન્ય હમીકન બની જાય.

માદુહૃદય કાકી, નવુ હૃદય તો બેસાડયો. પણ આજે માનવીની હૃદયવીણા તાર બસુય વાગે છે, તમાથી નીકળતુ ગાન જાણે અધૂરું અધૂરું લાગે છે માનવતાન રોવાનુ સ્વય જ હ વકુજ છે. તો આ હૃદયવીણાના તનુની કાંઈ એવી નાજુક ગોઠવણી ડા. સન સ્ત્રી આપણ કે તમાથી મલાદી સૂર જ નીકળતા રહ ? આ યમ ઓપરજનથી પણ વધુ કઠિન છે કાંઈની હૃદયવીણાના નૂલો તાર તારવાથી બે વ્યકિતના જીવન નલખ-લવિત કરી થકાય છે, અને એ નહી પણ બે મૃત્યુ પર વિજય મેજવી થકાય છે કુદરતી મૃત્યુ દુખના ના અંત છે પણ બીનનો તાર જુદો પડી ગયા પછી જીવનુ અનલ છે.

મિલાડાનું દંન

બે નિલાયને મનના છપ્પા પા બળા જેથ છે ? તેમને વિખૂટા પાડવા અશક્ય છે દરપણ તેમનું ઝનૂન વળતુ જાય છે લડઈના મે નમાથી પીછેહઠ તેમને માટે હવે નથી લાભગાત સ્વાહોના કલાક અને એક ભ વિવમ આપુ મુદ ચાહે છે વિરેટનામમાં આવી જ પરિસ્થિતિ થઇ છે અમેરિકા અને ઉત્તર વિરેટનામ બનેમાથી કોઈ મુદ મે નમાથી ખતી થકે તમે નથી રહ્યાએ પણ હવ ઉત્તર વિરેટનામ તરફ જમલ્ય છે બન્ને પથો વધુ અને વધુ કુમક લાવી ગયા છે હોવાથીબન્ની સ્થિતિ તબીબ બનતી જાય છે તેમ જીનનનની ફેડી થતી જાય છે અમેરિકન પ્રમુ ખપ્પની પૂઠથી આવી રહી છે હજુ પણ બન્ને પથે નીવ્ર મુલો થશે જ્યાં થાયે ત્યાં જ મત્રાના મેઝનો આશરો નરસોપાય બનશે.

‘અલખના અવધૂતો’

લેખક : શ્રી. કનૈયાલાલ વાઘાણી
પ્રકાશક : નરેન્દ્ર કનૈયાલાલ વાઘાણી
પાના ૧૨૦ : મધ્ય શ. ૨/૫૦.

અહીં જે અવધૂતો રમૂ થયા છે તે બધાને ઠરિની લગતી જીવનમાં એવી લાગી ગઈ હતી કે પત્ની દુન્યવી આચાર અને વ્યવહારને તજ દઈ, જીવનને અતે ઠરિસ્મરણ કરતા પૃથ્વી ઉપરથી વિદાય લીધી છે. પુરોચનમાં શ્રી કરસનદાસ માણેક તેમજ કવિશ્રી સરોદે પુસ્તકની, લેખકની અને પ્રસંગોની ચર્ચાઓ વિશે ઇસારો કંઈ જ છે. સામ્રાજ સમાજમાં દૈવી ચમત્કારોની વાતો આપણા દેશમાં અને ભારતીય સંસ્કૃતિના વાતાવરણમાં નવી નથી. ધર્મ એ મુખ્યત્વે શક્તિનો વિષય છે. આપણે ત્યાં પશ્ચિમની અને ખ્રીષ્ટ સંસ્કૃતિઓના આક્રમણ થયા હોવા છતાં, ભારતનો એકદર પ્રગળન ધર્મ બારું છે. મુખર્ષિ, કલકર્તા અથવા ફિલીના આધુનિક કહેવાતા સમાજને બાદ કરતાં, દેશનો મોટો ભાગ રામાયણ અને મહાભારતની પાન સૃષ્ટિને માને છે અને પૂજે છે. દેવ, દેવીઓ, પીર અને યોલિયાની માનતા રાખનારા ગાયકાને બાદ કરતાં મુખર્ષિના પણ હોય છે.

શ્રી કનૈયાલાલ વાઘાણીએ જે વાનગી સાહિત્ય સ્વરૂપે પીરશી છે તેનો ઉપભોગ કરનાર વર્ગ સફળાગ્યે મોટો છે. વાઘીને આખના બધા અહીં જાણ તેવો વાચકવર્ગ પણ હોવાનો જ. જેને ઇશ્વરમાં શક્તિ છે તમને ચમત્કારનો પરચો થાય છે જ. અહીં મોટે ભાગે સૌરાષ્ટ્રના સતો બિરાજ માન છે. વીરપુરના જલારામ, ફરેપુરના બોજમલ-રામજી, મોરખીના કોકરને આગમવાણી લાખનાર ધનાલગત, ગારિયાધારના વાલયરામજી, દરેડગામના મેરામગત, પદરપુરનો નરહરિ, સૌનગદના અગ્રહ

સિંહ; રામનાથનો વેપારી ગરીબ તુલાધાર, બગ-થલાનો મહીલાસ, આમોદરાના સંત મળદાસ, તેમના સિખ સંત મુક્તાનંદ, વાંટાવદર અથવા વવાણિયાની રામખા, ગણેશ્વરનો બલદેવ એમ તેર સંતસરિતો અહીં રજૂ થયાં છે. વળી આ બધા જ સંતો વિશે પ્રસિદ્ધ લોકવાયકાનો આધાર છે અને જુદે-લાકનાં સ્થાનિક આજે પણ હયાત છે, રીસર્ચ-સ્કાલર, જેમ વિષયો પસંદ કરે, તેમ અહીં નામો સતો વિશે જાણવા મળે છે, અને સામગ્રી એકઠી કરવામાં લેખકનો પરિશ્રમ જણાઈ આવે છે.

વિષયની માવજત માટે શ્રી વાઘાણીએ બારે ચોકસાઈ રાખી છે. ભક્તિરસને જમાવવામાં તેમની શૈલીએ સાચો સાથ આપ્યો છે અને તેથી દરેક પ્રસંગમાં વિવિધતા અને નવીનતા લાવી થકાઈ છે.

તેરે વાર્તા પ્રસંગોમાં ચમત્કાર અને ભક્તિ રસ કેન્દ્રસ્થાને છે, તેથી લેખક પોતાની પ્રતિભાથી જ નીરસના ટાળી શક્યા છે અને કથાઓ વાચકમાં કુળલ જળવાઈ રહે છે.

જનરુચિને વિષયગામી બનાવે એવું સાહિત્ય શોધક સર્જક છે ત્યારે આપુ સ્વચ્છ અને પાર-દર્શક લખાણ જનતા સમક્ષ મૂકવા માટે શ્રી કનૈયા-લાલ વાઘાણીની હિમતને ધન્યવાદ.

(૨) હરજીની દેવાકાળ

લેખક : સાન્સન

અનુ : ઉમિર પચોલી

પાના : ૨૨૦

કિંમત રૂ. ૩

રાજકીય રીતે ઉત્તરોત્તર બગડી રહેલા દુનિયાના વાતાવરણમાં આ પુસ્તકનું વાચન ઉપયોગી સામગ્રી પૂરી પાડે છે અને ભારતને તેા આસ રસ પડે તેવી આ વાત છે કેમકે પાડોશના દેશ

ચીનની આ રામકેહાણી છે. આ એક આત્મકથાનક છે અને તેની નાવિકા છે અદાર વર્ષની તારણો સાન્સના છે. તે એક વર્ષની હતી ત્યારથી જ તેના મા-બાપ તેને ચીનમાં છોડી, કામ સળળ અમેરિકા જાય છે. પાંખળથી મોટા રાજકીય ફેરફારો થાય છે-ચીનમાં બળવો થાય છે-ચાંગ કાઈ શેક અને તેમના અનુયાયીઓ તૈવાન જઈ વસે છે અને ચીની શાસનમાં માઓત્સેતુંગના શબ્દો આદિ થઈ જતી રહે છે.

આ ફેરફારો પછી અમેરિકા વસેલા મા-બાપ માટે ચીન પાછા ફરવું અશક્ય બને છે, અને સાન્સનને પાછી મેળવવા તેની માતા હેંગકાંગમાં રહી ચેળના ઘડે છે. પોતાને માંદગીનું ઓપરેશન છે અને દીકરીને મળવા બેસાવે છે. દરમિયાન સોળ વર્ષની સાન્સનને ખબર પડે છે કે પોતે સગા-વહાલને ત્યાં ઊછરી છે અને તેના મા-બાપ તથા ખીજ બે બહેનો તો અમેરિકા છે. કથાની શરૂઆત પોતે માતાને મળવા જાય છે અને સ્ટેશન પર, જેને ત્યાં રહી આટલો સમય ગાળ્યો હતો તે જૂઠ્ઠા મા-બાપ વિદાય આપવા આવે છે ત્યાંથી થાય છે, તેઓ બંને રહી પડે છે પણ સાન્સનને કાંઈ અસર થતી નથી કેમકે પોતાના સોમા મા-બાપને તો હવે મળવાની છે એ ખ્યાલે તેમજ નાની ઉંમરની આછકલાઈને કારણે, તેની વર્તણૂક આ પ્રમાણે રહે છે, તે જેમજેમ વાત આગળ વધે છે તેમ સમગ્રય છે.

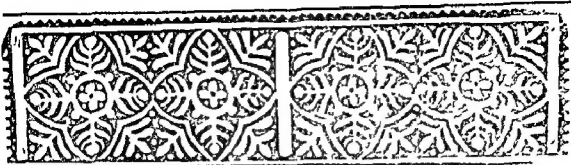
ચીની શાસન વિષે અહીં જે ચિત્રાર રજૂ થયો છે તે અન્યથા પ્રાપ્ત થતી વિગતો અને સમાચારોને આધારે વાસ્તવિક લાગે છે. તાજેતરમાં ચીનની સંસ્કૃતિક ક્રાંતિ વિષે ઘણું જણાવા મળે છે તેના સંદર્ભમાં આ કથાનું બધાન કહેવામાં અતિ-સચોક્કિ થઈ હોય તેમ લાગતું નથી. બાળક બાલમદિરમાં હોય ત્યાંથી જ શાસનને પંજે તેના ઉપર પડે છે. વિદ્યાર્થીઓને નિશાળમાંથી અઠકામે નેડી દેવામાં આવે છે. પોલાદની ભટ્ટીઓમાં અને ખેતરોમાં તેમને કામ અને સમાજવાદના પાઠ

બણાવવામાં આવે છે. દરેક વાતમાં રાષ્ટ્રને જ મહત્ત્વ આપવાનું શીખવાય છે. સામાજિક જીવન અને કુટુંબપ્રેમ વચ્ચે આવે તો બેધડક ઠમ તર-છોડી દેવાં તેને મહાવરો નિશાળમાંથી જ શિક્ષક પાડે છે. વળી શિક્ષણની બાબતમાં પણ વિદ્યાર્થી ઉપર નિયમન છે. તે ધ્વિચિત્ર વિષયો અથવા મન-પસંદગીની દીકરી લેવા મુક્ત નથી. સારા ગુણ મળ્યા હોય અને ડોક્ટર થવું હોય તો પણ ટ્રાસે-જમાં પ્રવેશ આપતો નથી. વ્યક્તિદીઠ વર્ષ ૨૫ ક્રૂટ કાપડ મળે છે. થીંગડાં પહેરેલ વસ્ત્રો નાગરિકો માટે ગૌરવની વાત બને છે અને કાંઈ નવાં પહેરે તેને ધૂતકારી કાઢવામાં આવે છે. નિશાળની રાજ-કીય ચર્ચાઓમાં માર્કસવાદ ઉપર કેન્દ્રિત હોય છે. એટલું જ નહીં એકબીજાની વિરુદ્ધ ટીકાઓ અને આક્ષેપો કરીને, શાસનના વિરોધી-ઓને વીધી કાઢવાની ઝૂંબેશ રાત અને દિવસ ચાલે છે.

ભારતની જેમ ચીનમાં જે દરિદ્રતા છે તેનો ચિત્રાર ઘણું મૂળી રહે છે. ખાવાપીવાના સાંસા, અનાજ માટે રેશનની કૂપનો, તેને ચોરવા માટે મોતની સજા, સાણુ અને તેલનાં દુર્લભદર્શન, ઇસ્પિતાલમાં બેશુમાર ગીરદી, જુદાજુદા રોગોની જુદીજુદી લાઇનો-આ બધું વાંચીને એમ લાગે કે ભારતમાં પણ આ પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થઈ રહ્યું છે. વળી માઓના ચીનમાં દરેક પ્રાંતનો ઉલ્લાસવાની રીત તે મહાન નેતાએ શુ' કહ્યું છે તેના ઉપર અવલંબે છે. પોલાદના કારખાનાનો મજૂર અકસ્માતમાં ધવાય, અને ઈન્જિનો જીવેણ હોય અને ડોક્ટરોએ આશા છોડી દીધી હોય તો પણ તે જીવેલા જ નોંધએ કેમકે તેણે રાષ્ટ્ર માટે કામ કરતાં અકસ્માત વહોર્યો છે. જે જગ્યાએ નદિ, તે ડોક્ટરોનું આવી બને ! અને દરદી ?

તેની સ્થિતિ પણ તેવી જ ફેડી. લોકોને ખબર પડે એટલે ઠારની ઠાર નેવા આવે, સૌ તેને લાવતી વાનગી લાવે. મજે ન ચિતરે તો પણ મરવીનો સપ તેણે પીધો જ નોંધએ કેમકે ચીનના લોકોની તેવી ઈચ્છા છે અને તેને અનાદાર થાય નહિ !

[અનુ. ૫૫૬ ૩૮૬]

‘વૈષ્ણવજન’ માસિકની માસિકી તથા બીજી માહિતી અંગેનું નિવેદન

૧. પ્રસિદ્ધિસ્થાન : વૈષ્ણવજન કાર્યાલય, યાસિક રોડ, ગેઈસ્ટાઈસ, ગાંધીકાંડ.

૨. પ્રસિદ્ધિનો ગાળો : માસિક.

૩-૪-૬. મુદ્રક, પ્રકાશક તથા માસિકનું નામ : ધીરેન ગાંધી.

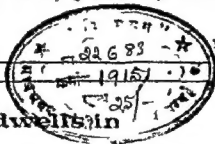
૫. સ પાઠક : નવીન ગાંધી

રાષ્ટ્રીયતા : હિંદી.

સરનામું : વૈષ્ણવજન કાર્યાલય, ૨, રામકૃષ્ણનગર, ગાંધીકાંડ-૨.

હું ધીરેન ગાંધી, આથી જાહેર કરું છું કે ઉપર જણાવેલી હકીકતો મારી સમજ અને માન્યતા મુજબ સાચી છે.

તા. ૨૮-૨-૧૯૬૮

પ્રકાશકની સહી - ધીરેન ગાંધી

Laxmi dwells in

Trade & Commerce

In ancient times maritime trade brought

immense wealth to India.

Today The Scindia Steam Navigation Co. Ltd.

is carrying on this ancient trade and trade 300.

It serves the Indian overseas trade as well as

the coastal trade with its cargo and

passenger services.

SCINDIA SHIPS SERVE INDIA'S NEEDS

THE SCINDIA STEAM NAVIGATION CO. LTD. Scindia House, Rastogi & Co. Bombay 1

જુકશાનને નોતરશો નહિ.

ખરીદ-વેચાણ માટે સુના વજનો તથા માપોનો ઉપયોગ
કરે એ ગેરકાયદેસર છે. અગાઉના વજનમાપના એકમોમાં
ભાથે દર્શાવવા એ પણ શિક્ષાપાત્ર ગુનો છે.

વદુપરાંત. જ્યારે જ્યારે તમે ચેર તથા મણુ દેખે દેવડ-
દેવડ કરો છો ત્યારે ચારે તમે શિક્ષા બેચરો છો: કારણ કે
પેસાના ભદ્રામાં વજનમાં તમને એકાદું મળે છે.

માત્ર વેપારીજ મેટ્રિક એકમોવાળા વજનો વાપરે એ
પૂરું નથી.

તમે પણ માત્ર કિલોમાંજ ખરીદી કરો.

અમારાં પ્રકાશનો

આવા હતા બાપુ-૧-૨-૩-૪—	૨-૨૦
ગાંધી ગુરુ — —	૧-૨૫
ગીતાબલિ એક અધ્યયન —	૧-૨૫
જલ્લાહના બંદાઓ —	૦-૪૭
મસ્તીની પળોમાં — —	૦-૯૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા —	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા —	૦-૨૧
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	
સાથે જીવનયાત્રા — —	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા — —	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા—	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા—	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
રામતીર્થની રત્નમાલા —	૦-૩૫